

تہ فسیری قورئانی بہرزو بہ پیژ

بہرگی ہشتہم

تہ فسیری سوورہتی (التوبہ)

عہ لی باپیر

منتدی اقرا الثقافی

www.igra.ahlamentada.com

بۆدابهزاندنی چۆرهما کتیب:سەردانی: (مُنْتَدَى إِقْرَأِ الثَّقَافِي)

لتحميل انواع الكتب راجع: (مُنْتَدَى إِقْرَأِ الثَّقَافِي)

پدای داتلود کتایهائی مختلف مراجعه: (منتدی اقرا الثقافی)

www.iqra.ahlamontada.com

www.iqra.ahlamontada.com

للكتب (کوردی ، عربی ، فارسی)

تہ فسرہ قورئانی

بہ رزوہ شیر

علی باپیر

بہ رگی ہشتہم

تہ فسرہ سورہتی (التوبہ)

پنانه می کتیب

ناوی کتیب : ته فسیری قورپانی به رزو به پیژ.

نوسهر : عهلی باپیر.

نه خشه سازی ناوه وه : عزالدین محمد عمر.

توره و سالی چاپ : یه که م ۱۴۳۸ ک - ۲۰۱۶ ز.

تیراژ : ۱۰۰۰ دانه.

له به ریوه به راه تی گشتی کتیبخانه کان ژماره ی سپاردنی (۷) ی سالی (۲۰۱۲) ی پن دراوه

مافی له چاپدانه وه ی پاریزراوه بو نوسهر

پنجمی نم تفسیره به گشتی

إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنُسْتَعِينُهُ، وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا، وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يَضِلَّ فَلَا هَادِيَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

﴿ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴾ ﴿١١٢﴾ آل عمران،
 ﴿ يَأْتِيهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَجِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا
 وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴾ ﴿١﴾ النساء، ﴿ يَأْتِيهَا
 نَزِيرٌ ءَامِنٌ اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴾ ﴿٧٠﴾ يُصَلِّحْ لَكُمْ أَعْمَلَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ
 يُضِلَّ اللَّهُ وَرَسُولُهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴾ ﴿٧١﴾ الاحزاب.

أَمَّا بَعْدُ: فَإِنَّ أَصْدَقَ الْحَدِيثِ كَلَامُ اللَّهِ وَخَيْرَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ ﷺ وَشَرُّ الْأُمُورِ مُحَدَّثَاتُهَا، وَكُلُّ مُحَدَّثَةٍ بَدْعَةٌ، وَكُلُّ بَدْعَةٍ ضَلَالَةٌ، وَكُلُّ ضَلَالَةٍ فِي النَّارِ^(١).

خوینره بهرینزو خو شه ویسته کان!

هیج گومانی تیدانیه - بو مروفی برودار - که نهو ته منه ی له خزمهت دوا بین
 کتینی خوا (قورن) دا به سه ردمبری، جا به هر شیومیه ک له شیوه کانی له

١ نهوه پتی دمگوتری: (خطبة الحاجة) که پیغمبر ﷺ هاوه لانی بهرینزی فیرده کرد ، پیش هر
 قسمیکی گرنگ ، بیلین، وه و تاری جومعهو داخوای بیگردن (خطبة) و... هتد، وه نهو وتاره ، هر کام
 نه: الترمذی: (١١٠٥)، والنسائی: (١١٠٤)، وابن ماجه: (١٨٩٢) و احمد: (٣٧٢٠)، وطبرانی: (٢٤١٤) هیناویانهو
 (مسلم) یش بهشکی هیناوه.

خەزمە تەدابووندا بى؛ خويىندىنەو، تىفكىرىن و رامان، فىرگىرىن، كارپىكىرىن ... ھتە، بە باشتىرىن جىگىرىن جىگە دەگىرىن و ، خاومەنەگەى لە دنياو دواپۇژدا لىي بەھرەمەندە.

منىش كە - وهك باسكىرىنى چاكەى خوا (التحدت بنعمة الله) دەپخەمەروو- لەومتى فامم كىرۇتەو، خواى بەبەزمىي و بەخەشەر چاكەى لەگەل كىرۇووم، بە فەرمائىشتى بەرزو بى وىنەى خۇيەو سەركەرمى كىرۇووم، بەر لە تەمەنى بىست سالىي يەو ھىدايەتى داوم، كە قورئانى بەپىز و پىز لەبەر بەمەو، سەرقالىي خويىندىنەو ھىدايەتى قورئان و تىومەرامانى ئايەتە پىر بەرەكەتەكانى و، لىوردبوونەو ھىدان بەم.

ھەر بۇيەش تىكىراي كىتىب و نامىلكەو وتارو دەرسەكانم، كەم و زۇر لەبەر پۇشنايى قورئان دابوون، كە ديارە ھەر ئەمەش شتىكى سىروشتىيە؛ ئاخىر ئايا ئىسلام بىجگە لە قورئان پاشان سوننەتى پىغەمبەر ﷺ، كە ئەوئىش ھەر پوونكىرىنەو ھىدايەتى قورئان و جۇنەيتى جىبە جىكىرىن و كارپىكىرىنەتى، شتىكى دىكەيە؟! بىگومان نەخىر.

ئىنجا لەمىز سالىش بوو كە براو خوشكانىكى دىسۇزى نىزىك و ئاشنام، داوايان لىدەكىرىم كە دەست بەم بە دانانى تەفسىرو لىكدانەومىيەكى قورئان، ھەتا لە پەمەزانى سالى (١٤٢٨) دا ھاتە دلمەو، كە ناوى خواى لىبەئىنم و دەست بەو كارە گەورەو گىرنگە بەم، بەلكو وردە وردە بەپىي بوارو دەرفەت، ھەرسالە ھەندىكى لى ئەنجام بەم، لەگەل سەرقالىي زۇرو جۇراو جۇرىشدا، ھەتا دەرفەتىكى وام بو دەمەخسى كە بتوانم خىرايى تىدا بەم و خۇمى بو يەكلايى (متفرغ) بەمەو، خوا پىشتىوان بى تەواوى بەم، ئەگەر تەمەن بەبەرىو مابى.

سەرخاوى دانانى نەم تەفسىرو لىكدانەومىيەشم ، وپىراي سەرنجىدانى زۇربەى ئەو تەفسىرانەى كە باون و ، دەستم پىيان گەمىشتەو، بىرىتىيە لە وردبوونەو تىومەرامانى خۇم لە خودى قورئان، چۈنكە بىگومان قورئان : ھەندىكى ھەندىكى پوون دەكاتەو: (القرآن يُسّرُ بَعْضُهُ بَعْضًا)، پاشان سوننەتى پىغەمبەرى خوا ﷺ، چۈنكە پىغەمبەرى خواش پوونكەرمەو (مُبَيِّن)ى قورئانە، وهك خوا ﷺ فەرموويەتى:

﴿... وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١١﴾﴾

النحل، واتە: ۋە زىكرمان بۇ لاي تۇ ناردۇتە خوار ، تاكو ئەو ھى بۇ خەلكى نىرراوتە خوار، بۇيان پوون بەمەو، ۋە بەلكو خۇشيان بىرىكەنەو.

نومیدیشم وایە - بە یارمەتی خواى بەخشەر ﷻ - شایستەیی ئەووم هەبێ تەفسیرو لیکدانەوهیەکی وا بۆ قورئان پێشکەش بە مسوولمانانی کوردستان بکەم، کە لە قورئان بوەشیتەووم ، مایەى بەهرمو سوودی خوێنەرەن-بێ، بەتایبەتیش کە زیاتر لە سی (۳۰) ساله له گەڵ قورئانی بەرزو مەزن و تەفسیرەکانی و کتیبەکانی سوننەتدا خەریکم و ، دەیان کتیبو بەرەمی جۆراوجۆرم لە زۆربەى بواریەکانی زانستەکانی شەریعەتدا پێشکەش کردوون.

شایانی باسیشە کە ئەو بیستو دوو مانگ زیندانی کرانەم لەلایەن ئەمریکاوە - لە (۲۰۰۳/۷/۱۰ تاگو: ۲۰۰۵/۴/۲۸) - دەرفەتیکی گەورەم گەرنگ بوو، بۆ زیاتر پێدا قوولبوونەوهی کتیبی خوا (تبارک و تعالی)، وە بۆ پەیدا بوونی تیگەبەستنی تایبەت لەبارەى زۆریک لە نایەتەکانی یەو، ئەم راستییەش لە مەوسووعەى : (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله تعالى)دا زۆر چاک درەوشاوتەوه^(۱)، بەلام هەلبەتە نائیم و هیچکەسێش بۆى نیە بئێ: کە ئەم تەفسیرەى من تیروتهواوە، چونکە وێرای سنوورداریبوونی تواناو برپستم ، لە بەرانبەر کتیبی لە هەموو روویکەوه پەها (مطلق) و بیسنوور (لا محدود)ی خوادا، نەشم ویستووە کە زۆر بەملاولادا بچم و بچمە نیو هەندیک وردەکارییەوه، کە یان من تێیدا پسپۆرو شارەزا نیم، یان خوێنەر پێویستی پێى نیە، لە کاتیکیدا دەیهوێ لە قورئان تیگیاتو، بزانی خوا (تبارک و تعالی) راستەوخۆ چی پێ فەرمووە !؟

ئەجا هەر لێرەشەوه بە پێویستی دزمانم پێر بە دل سوپاسی ئەو برا گەنجە رووح سووک و گورج و گۆل و دلسۆزە بکەم (حەزی نەکرد ناوی بەینم)، کە هەلسا بە نووسینەوهو هێنانه سەر کاغەزو، پاشان تاپکردن و دوایی پێداچوونەوهو هەلەگیری، سەرچەم ئەم زنجیرە دەرسە، کە لە ئەسلدا لە شیوہى وتار (محاضرة)دا پێشکەش کراون، هەر وها هەلسا بە (تخریج)ی سەرچەم دەقەکانی سوننەت، لە سەرچاوە متمانە پیکراوەکانەوهو، زەحمەت و ماندوو بوونیکی زۆری بە

(۱) ئەو مەوسووعیە کە نیستا چاپ کراوە ، کەوتۆتە بەردەستی خوێنەرەن و، سەرچەم هەشت بەرگ و دەوری سن هەزارو پێنج سەد (۳۵۰۰) لاپەرەیهو، هەولمداوە بەگشتی تێیدا باسی سەرچەم لایەنەکانی ئیسلام بکەم، تاکە سەرچاوشم قورئان بوو، وێرای دەقەکانی سوننەت، کە لە هۆش (ذاکرة)دا بووون. شایانی باسە ئەو مەوسووعیە لە چاپی دووهمی دا ، کراوە بە دوازدە (۱۲) کتیبی سەر بەخۆ ، بە مەبەستی ناسانتر سوود لێ بینرانی .

سەر جەم بەرگەکانی ئەم تەفسیرە کێشاوە، خوا بە باشترین شیوە پاداشتی بداتەو، هەر صالح و ساغ و سەلامەت و سەربەرزبێ^(۱)، لە خۆی بەرزو بێھاوتاش داواکارم ئەو جوۆرە گەنج و لاوانە لە کوران و کچان ، لەنیو گەلەگەماندا ، زۆر بکات .

شایانی باسیشە کە ئێمە لەم تەفسیرەماندا باسی بەش (جزء)ەکانی قورئان و دابەشکردنەکانی دیکە یەکە وەک: - (حزب) - ناکهین، چونکە هەر سوورەتێک بۆخۆی شتیکی سەربەخۆیەو ، سەر جەم نایەتەکانی وەک ئالقەکانی زنجیرێک بێکەووە پەییوستن و، ئاشکراشە کە دابەشکردنی سەر جەم قورئان بۆ سی (۳۰) بەش (جزء) و شەست (۶۰) (حزب)، شتیگە لەلایەن زانایانەو کراوە، بۆ ئاسانکاری خۆیندنی قورئان، دیارە ئێمە لە دابەشکردنی بەرگەکانی ئەم تەفسیرەماندا، دیسان حیساب بۆ بەشەکان (أجزاء)ی ناکهین و ، بە گوێرە ی سوورەتەکان ، بەرگەکانی دیاری دەکەین

دوا قسەشم ئەومێه کە:

ئەم تەفسیرە - وەک پێشتر گوتمان - لە ئەسڵدا بەشیوەی دەر سو و تار پێشکەش کراوە، بەلام دواتر خۆم دووجار بە وردیی پێیدا چوومەو، بەپێی پێویست دەستکارییم کردو، دیارە هەموو دەرستیگیش بەناوی خوا و ستایشی خوا ﷻ دەستی پێکردو، بەلام ئێمە لە سەرمتای دەر سەگانهو ، ئەوانەمان لابردو، بۆ زۆر دووبارە نەبوونەو، ئەو (خطبة الحاجة)یە لە سەرمتای ئەم پێشەگەییەو هاتو، لەجیاتی سەرمتای سەر جەم دەر سەگانه .

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعَزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ، وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ .

دووشەممە ۲۵ رجب ۱۴۳۲

هەولێر ۲۰۱۱/۶/۲۷

(۱) ئەو برا دلسۆزە نێستاش پاش سوورەتی (یونس)، سەرگەرمی سوورەتی (هود)ەو عەزمیشی جەزم کردو ، کە ئەگەر تەمەنمان بەردەوام بێ ، هەتا کۆتایی ئەم تەفسیرە سەرگەرمی کارمەکی بێ .

پێشەکی نەم بەرگە

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ وَالْبَرَكَاتُ عَلَى مُحَمَّدٍ الْمَبْعُوثِ نَبِيًّا
وَرَسُولًا إِلَى الْإِنْسِ وَالْجِنِّ ، وَإِلَيْهِ أَجْمَعِينَ ، مِنَ الصَّحْبِ وَالْأَزْوَاجِ وَالْقَرَابَةِ وَالتَّابِعِينَ
نُهُمُ بِإِحْسَانٍ وَيَقِينٍ .

خوینەری سەنگین و شیرین!

سوپاس و ستایش بو خوای میهرەبانی بەخشەر گە یارمەتی داین سوورمەتی
(التوبة) ش تەفسیر بکەین، هەر بەپێی هەمان نەخشەو شیوازی پێشوو.

شایانی باسیشە گە ئێمە لە (پێ خۆشکردن) دا لە هەشت بڕگەدا ئەوەی بە
پێویستمان زانیوە لەبارەى سوورمەتی وهك دەستبێك بیلێین، گوتوو مانە، بۆیە لێرە
بەم چەند دێرە وازدێنین.

خوای بە بەزمییش پیت و پێزی زیاتر بخاتە نیەت و قسەو کردەو وەو حال و بەلی
هەموو لایە کمانەو.

١٩ ی صفر ١٤٣٨ ك

ز ٢٠١٦ / ١١ / ١٩

رى خوشگردن :

پىناسەى سوورەتى (التوبة) و بابەتەكانى لە ھەشت بەرگە دا

بەپىزان !

خو پشتيوان بى، لەمەرۆه گە (۲۵)ى رەمەزانى سالى (۱۴۳۶)ى گۆچىيەو، (۱۲)ى تەمووزى (۲۰۱۵)ى زاینیيە، دەست دەگەين بە تەفسىرکردنى سوورەتى (التوبة) گە بە (براءة)ش مەشھوورە.

سەرمتا وەك دەستپىك و رى خوشگردنى تەفسىرکردنى ئەم سوورپتە موبارپەگە، پىناسەيەكى سوورپتى (التوبة) دەگەين، وە تيشك دەخەينە سەر چەند لایەنىكى ئەم سوورپتە: ناوەكانى، گاتى دابەزىنى، نىومرۆكى، وە پەيوەندىيە لەگەل سوورپتى (الأنفال)دا، وە خالەكانى بە يەگگەيشتىيان لەگەل سوورپتى (الأنفال)دا، وە خالە جياوازەكانيان، پاشان نامازەش دەگەين بە چۆنيەتى دابەشکردنى، ئەم سوورپتە موبارپەگە دابەش دەگەين بۆ نۆژدە (۱۹) دەرس، ھەموو ئەو مەسەلانەش لە ھەشت بەرگەدا دەخەينە روو .

بەرگەى يەك : سوورپتى تەوبە، سوورپتىكى مەدينەيەو، لە رىزبەندى ئەو (مُصْحَف)ە موبارپەگەدا گە لەبەردەستمانە، نۆيەمين سوورپتە، وە ژمارەى نايەتەكانى (۱۲۹)يە، ھەندىكىش گوتوويانە: (۱۳۰)، ديارە پىشترىش باسماں كرده، گە شارمزاينى قورپان لە سەرژمىرکردنى نايەتەكانى قورپاندا، را جياييان ھەيە، وە نەبى ھىج كاميان بلين: رستەيەك زىادە لە قورپان، ياخود رستەيەك گەمە، بەلكو جارى وا ھەيە رستەيەكى دريژ ، ھەندىكيان كردهويانەتە دوو بەش، واتە: دوو نايەت، بەلام لە ھەندى سەرژمىرياندا، ھەر بە يەك نايەت دانراو، چونكە ھەندىك سوورپت ھەن، بە ھوت نايەتو ھەشت نايەت جياوازييان ھەيە، ئەو

هەمووی دەگەرێتەووە بۆ کورتیی و درێژی پستەکانی ، کە دوایی نایەتەکانیان پێکھیناوە.

برگە ی دوو : ئەم سوورپتە، کۆتا سوورپتە لە قورئان دابەزی بێ، بەگشتی، وە لە سالی نوێەمداو لە دوای جەنگی تەبووک دابەزیووە، لەوبارەووە ئەم دمقە ھەیە:

﴿ عَنِ الْبَرَاءِ ۖ يَقُولُ: آخِرُ آيَةٍ نَزَلَتْ: ﴿ يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي

الْكَلَلَةِ ﴿۱۷۶﴾ النساء، وَأَخْرُسُورَةٌ نَزَلَتْ تَامَةً بَرَاءَةً ﴿﴾ { أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، برقم: (۴۶۵۴)، وَمُسْلِمٌ، برقم: (۱۶۱۸)، وَأَبُو دَاوُدَ برقم: (۲۸۹۰) } .

واتە: بەپراء خوا لێی پازێ بێ، کە یەکیکە لە ھاوولان، دەلی: کۆتا نایەت وەک

نایەت، کە لە قورئاندا دابەزی بێ، ئەم نایەتەییە: ﴿ يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ

يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَلَةِ ﴿۱۷۶﴾ النساء، وە کۆتا سوورپتیش کە بە تەواویی

دابەزی بێ، سوورپتی تەوبەییە، واتە: بەسەر یەکەووە، ئەگەرنا ھەندیک نایەتی

دیکە، لە ھەندیک سوورپتاندا دابەزیون لەو ماومیەدا، (واتە: لەو ماومیەیی کە دوای

جەنگی تەبووکە، تاكو پێغەمبەری خوا ﷺ کۆچی دوایی کردووە)، نایەتی دیکە

لە ھەندیک لە سوورپتەکانی دیکە، دابەزیون، بەلام کۆتا سوورپت کە دابەزیووە،

وەک سوورپتی تەواو، ئەم سوورپتە بوو.

برگە ی سێ : سوورپتی تەوبە ناوی زۆرن، ھەندێ لە زانیان تاكو (۱۴) ناو لەم

سوورپتەیان ھەلداون، وە دەلێن: ئەم سوورپتی (التوبة) لەگەڵ سوورپتی

(الفتاحه)، دوو سوورپتن کە زۆرتین ناویان ھەن، ھەلبەتە زۆریک لە

سوورپتەکانی دیکە قورئان، زیاتر لە ناویکیان ھەیە، ئنجا ھەیە دوو ناو، ھەیە

سێ ناو، ھەیە چوار ناو، بەلام ھیچ کامیان ژمارەیی ناوھکانی نەگەییووتە ئەو

ناوانەیی کە لەم سوورپتە ھەلداون، ھەر وھا سوورپتی (الفتاحه) ش.

ئەو ناوانەیی کە لەم سوورمته هەلدراون

۱/ (التوبة) : چونکه باسی تەوبەیی تیدا کراوە، تەوبەیی خۆا، واتە: گەرانهووی خوا ﷻ بە رحمت و بەزمیی خۆی، بۆ سەر پیڤه مبهەر ﷺ، وه بۆ سەر کۆچکهران و پشتیوانان، وه بۆ سەر ئەو سێ کەسهش، کە بەسەر هاتیکی ناوداریان ههیهو، دوایی باسی دهکەین.

۲/ (البراءة): چونکه یهکه مین وشهیه، کە ئەم سوورمتهی پێ دەست پیکردوه،

دەفهرموی: ﴿ بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ ﴾ ① التوبة،

(براءة)ش، واتە: دووری گرتن و حاشا لێ کردن.

۳/ (الضاحية): واتە: ئابرووبەر، چونکه ئەم سوورمته، ئابرووی مونا فیکو

دەغەل و دل نهخۆشهکانی بردوه، عهیبو کهم و کورپیهکانیان و، ههئویسته خراپهکانیان، خستوونه روو.

۴/ (العذاب): چونکه باسی سزای خۆای دادگهری کردوه، له دنیاو له دواړوژدا،

بۆ دل نهخۆش و دەغەلهکان، وه بۆ هاوبهش بۆ خوا دانهران و، بۆ کافرهکانیش، به گشتی.

۵/ (المقشقة: أي: المبرئة من النفاق): واتە دوورخهروهو له نيفاق.

دەلی: (قَشَقَتْهُ) واتە: دووری خستهوه، پاکی کردهوه، یانی: هەر کهسێک

ئەو سوورمته چاک تیبگاو، کاری پێ بکات، له نيفاق و دل نهخۆسیی دوور دهکهوێتهوه.

۶/ (الْمُنْقَرَةُ: لِأَنَّهَا نَقَرَةٌ عَمَّا فِي الْقُلُوبِ، قُلُوبُ الْمُنَافِقِينَ وَغَيْرِهِ): (مُنْقَرَةٌ) واتە:

پشکنەر، چونکه نهووی که له دلی دل نهخۆشهکاندا ههیه، لێ کۆلیومهوهو پشکنیونی، خۆای پهنهانزان دلایانی پشکنیوه، داخۆ چی تیدا یه ؟

۷/ (البَحُوث) که صیغه موباله‌غهی (البَاحِثُ) ه، (بَحُوث) واته: زور پشکنه‌رو زور لیکۆله‌رموه، چونکه زور له دل و دموون و نیازو مه‌به‌سته‌کانی هه‌رکام له مونا‌فیه‌کانو، نه‌عرا‌بییه دلنه‌خۆشه‌کانو غه‌یری وانیشی کۆلیوه‌ته‌وه.

۸/ (الحَافِرَةُ: لِإِنِّهَا حَفَرَةٌ عَنِ الْقُلُوبِ)، (حَافِرَةٌ)، واته: هه‌لقه‌نهر، هه‌لکۆله‌ر، نه‌وه‌ی شتیک هه‌لقه‌نی‌و، ده‌ری بینئ، چونکه خوا له‌م سوورته‌ده‌دا دل نه‌خۆشه‌کانو نه‌وانه‌ی که دوژمنو ناحه‌زی نی‌سلام بوون، نیازو مه‌به‌سته‌کانی نیو دل‌ه‌کانیانی دهره‌یناوه.

۹/ (المُثِيرَةُ)، واته: دهره‌ینهر، (لِإِنَّهَا أَثَارَتٌ مِّثَالِبِهِمْ وَعَوْرَاتِهِمْ) چونکه عه‌یبو که‌مو کورپیه‌کانی دهرخستوون و دهره‌یناوان.

۱۰/ (المُبْعِثَةُ)، ده‌لی: (بَعَثَةٌ)، واته: پرزو بلاوی کردوه، (مُبْعِثَةٌ): پرزو بلاوکه‌رموه، چونکه نه‌ینیه‌کانی مونا‌فیکو دل نه‌خۆشو دوژمنو ناحه‌زانی نی‌سلامی، بلاو کردۆته‌وه.

۱۱/ (الْمَدْمَمَةُ، أَي: الْمَهْلِكَةُ) واته: له‌به‌ینبه‌ر، فهوتینهر، له‌به‌ر نه‌وه‌ی که کافرو بی‌پروایه‌کانی له‌به‌ین بردوه، به‌وه‌ی که هه‌رچی که‌مو کورپی و عه‌یبیان هه‌یه، هه‌مووی لی و مگۆرئ و مرکردوون، به‌ومش فه‌وتاون، یان به‌وه‌ی که خوی کارزان له‌م سوورته‌ده‌دا، زور باسی سزاو جه‌زربه‌ی خۆی دمکات له‌ دنیاو له‌ دوا‌رۆژدا، بۆ نه‌هلی کوفر.

۱۲/ (الْمُخْزِيَّةُ) واته: سه‌رشۆرکه‌ر، عه‌یبدارکه‌ر، که دیاره که نه‌م سوورته‌هه‌ بۆته‌ مایه‌ی سه‌رشۆرپی و عه‌یبداری هه‌موو نه‌وانه‌ی دوورپوون، به‌ تایبه‌ت له‌ رۆژگاری پیغه‌مبه‌ردا ﷺ، زانیویانه که فلان نایه‌ته له‌گه‌ل کیه‌تی و له‌گه‌ل کام کۆمه‌له‌یه‌تی؟ وه کام نایه‌ته کئ و کئ ده‌گرته‌وه؟ که له‌ جه‌ند شوینیک له‌م سوورته‌ده‌دا هاتوه: ﴿ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَقُولُ ﴿ وَمِنْهُمْ ﴾، ﴿ وَمِنْهُمْ ﴾، مانای وایه زانیویانه، خوا له‌گه‌ل کیه‌تی؟ چونکه که کابرا قسه‌که‌ی کردوه هه‌لۆیسته‌که‌ی نواندوه، دوا‌ی نایه‌ته‌که هاتۆته‌ خوار،

کە: هی وایە ئاوا دەلێ، هی وایە ئاوا دەلێ، هی وایە وایگوتو، هی وایە وایکردو، زانیویانە لەگەڵ کێبەتی.

۱۳/ (المُنْكَلَةُ أَوْ الْمَعَاقِبَةُ)، واتە: سزادەر، وە خەڵک تەمبێکەر، هەتا کەسی وا هەبوو، هەندێک لەم ئایەتانە کە گرتوووەتو، زانیویەتی کە ئەو خۆی پەروردگار ئەو نەینییە زانیو، چونکە بێجگە لە خۆی و خوا کەس نەیزانیو، هاتو مسوڵمان بوو.

۱۴/ (المَشْرَدَةُ: أَي الطَّارِدَةُ لَهُمْ وَالْمَفْرَقَةُ لَجَمْعِهِمْ)، واتە: دوورخەرمو، دەرکەر.

ئەم سوورپەتە ئەم چوارە ناوەی هەن، دیارە ناوی زۆریش، بەلگەو نیشانەیی گرنگی و بایەخی زۆر، هەلبەتە وە نەبێ سوورپەتیکیش کە تەنیا ناویکی هەیه، گرنگی و بایەخی کەم بێ، بەلام مەبەستم لێردا ئەو مەیه، گرنگی و بایەخی ئەم سوورپەتە لەو پوووە کە کەم و کورپەکانی ئەوانەیی دژی نیسلام بوون، چ لە نیو خۆی مسوڵماناندا، کە دەغەل و دل نەخۆشەکان بوون، چ لە دەرەوی مەدینە، چ لە دوورتر، هەموو ئەوانەیی کە دوزمن و ناحەزی نیسلام بوون، زۆر بوو، چونکە باش تیشکی خستوو نە سەر، وە بۆ مسوڵمانان بە درێزایی پۆزگارەکان بایەخێک و گرنگیەکی زۆری هەیه، تاکو هەموو دوزمن و ناحەزمەکانی خۆیانێ پێ بناسن.

بەرگەیی چوار : بۆ هۆکاری نەبوونی (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) لە سەرمتای ئەم سوورپەتە، زانایان و لیکۆلەرەوان و مانا لیکدەرەوانی قورئان پەحمەتی خاویان لێ بێ، زۆریان مشت و مەر لەوبارەو کەردو، کە بۆچی دەبێ ئەم سوورپەتە یەکسەر دەست پێ بکات، بەبێ (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ)، کە دەفەر موی:

﴿ بَرَاءَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۖ فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ

أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ... ﴿٢﴾ التربة، تا کۆتایی ئایەتەکان ؟

لہ بارہی نہ بوونی (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ)

لہ سہرہتای سوورہتی تہوہوہ، سی را ہن

رای یہ کہ میان : {رَوَى الْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدْرَكِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ: سَأَلْتُ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ لِمَ لَمْ تُكْتَبْ فِي بَرَاءَةِ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ؟ قَالَ: لِأَنَّهَا (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ) أَمَانٌ، وَبَرَاءَةٌ نَزَلَتْ بِالسَّيْفِ، لَيْسَ فِيهَا أَمَانٌ} (أَخْرَجَهُ الْحَاكِمُ بِرَقْم: (۳۲۷۳)).

واتہ: عہدوللای کوری عہباس خوا لہ خوئی و بابی رازی بی، دہلی: لہ بابم بیست دہیگوت: لہ عہلی کوری نہبو طالیبم پرسی خوا لئی رازی بی: بوچی لہ سہرہتای (براءة) ہوہ (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ) نہنووسراوہ؟

نہویش گوتی: لہبہر نہوہی (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ) دلنیا کەرہومیہ، ترس لابہرہ بو بہرانبہر، وہ سوورہتی (براءة) ش بہ ہہرہشہ کردنی کوشتن و جہنگ لہگہل کردن، بو نہہلی کوفر - یانی نہوانہی پھیمان شکینن - دابہزیوہ.

(نَزَلَتْ بِالسَّيْفِ) واتہ: بہکارہینانی جہک لہ دزی نہو کافر و بیبروایانہی کہ دزایہتی نیسلام و مسولمانانیاں دہکردو پھیمانیاں دہشکاند، یاخود سہنگہریان لہ مسولمانان دہگرت، ننجہ بہ ہہرہشہ کردن لہوان و بہ جہنگ نیعلان کردن لہ دزی نہوان، نہم سوورہتہ دابہزیوہ، لہبہر نہوہ، گونجاو نہبووہ کہ (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ) لہ سہرہتاوہ بی، چونکہ (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ) دلنیا کردنہوہی لایمنی بہرانبہر دہگہیہنی، لیرہشدا نیعلانی جہنگ کراوہ.

وہ (القاسمی) لہ (محاسن التأویل) ہکھی خویدا نہم قسہیہ لہ (ابن عیینة) ہوہ دینن، کہ یہکیکہ لہ زانایانی تابعین و، قسہیہکی زور جوان دہکات:

(قَالَ ابْنُ عِيْنَةَ: اسْمُ اللّٰهِ السَّلَامُ أَمَانٌ، فَلَا يُكْتَبُ فِي النَّبَذِ وَالْمَحَارِبَةِ، قَالَ

اللّٰهُ تَعَالَى: ﴿وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْفَقَ إِلَيْكُمْ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا﴾ ﴿۱۱﴾

النساء، قیل: فَإِنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَدْ كَتَبَ إِلَى أَهْلِ الْحَرْبِ: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ؛ قَالَ: إِنَّمَا ذَلِكَ ابْتِدَاءٌ يَدْعُوهُمْ، وَلَمْ يَنْبُدْ إِلَيْهِمْ، أَلَا تَرَاهُ يَقُولُ: ﴿وَالسَّلَامُ عَلَيَّ مِنْ أَتْبَعِ الْهُدَى﴾ (۱۷) طه، فَمَنْ دُعِيَ إِلَى اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ، فَأَجَابَ، وَدُعِيَ إِلَى الْجَزِيَةِ فَأَجَابَ، فَقَدْ أَتْبَعَ الْهُدَى فَظَهَرَ الْفَرْقُ (۱).

واته: (ابنُ عُبَيْنَةَ) دهلی: ناوی خوا ﷺ ناشتی و دلنیاکردنه وه دهگهیهنی، بویه له کاتیگدا که دهویستری پهیمانیکي شکاو فری بدریته وه بو خاومنهکانی و نیعلانی جهنگیان له دژ بکری (که نهوان هر دهرهفتیکیان لی هه لکهوی، زهبر له نیسلام و مسولمانان دهمن، له پهنای پهیمانیکدا که خوایان پیومی پابه ند نین) ناگونجی ناوی خوی به بهزمی و بهخشنده، بهیتری، وهک خوی بهرزو دهفهرموی:

﴿وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْفَقَىٰ إِلَيْكُمْ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا﴾ (۱۸) النساء.

واته: کهسێک سهلامی لیگردن، مهئین: تو پروادارنی.

وه لهوبارمیه وه که گوتراوه: نهدی نه وه نیه پیغه مبهه ﷺ نامه ی نووسیوه بو نهوانه که دوایی جهنگی لهگه لدا کردوون، (مههست پیی رۆم و فایسه گانه)، وه (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) بو نووسیون:

{ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ، مِنْ مُحَمَّدٍ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ، وَرَسُولِهِ إِلَى هِرَقْلَ عَظِيمِ الرُّومِ } ، { بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ، مِنْ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ إِلَى كِسْرَى عَظِيمِ فَارِسِ } ، نهویش ناوا وهلامی داومته وه، دهلی: له بهر نه وهی پیغه مبهه ﷺ هه لسو کهوتی سهرفتای بوو لهگه لیان، جارئ هیج پهیمانیکي نه بووه لهگه لیان، تاکو پهیمانکه بیان ویداته وه بوایان فرییدا، به لکو له سهرفتاوه بانگی دمکردن، نهدی نابینی چون پیغه مبهه ﷺ له کو تایی نامه کهیدا فهرموویته ی:

(وَالسَّلَامُ عَلَيَّ مِنْ أَتْبَعِ الْهُدَى)؛

واته: ناشتی و سهلامه تی له سمر نهو کهسه بی که بهدوای رینمایی خوا دهکهوی.

ننجا دهلئ: هر كه سيك بانگ بكرى بو لاي خواو وهلام بداتهوه (واته: مسولمان بن)، ياخود بانگ بكرى بو سهرانه دانو، وهلام بداتهوه، نهوه به دواى رينمايى خوا كهوتوه، كهواته: جياوازييهكه دمركهوت.

ههلبهته روونكردنه وهكهى زور جوانه.

راى دووهميان: له بارهى هوكارى نه نووسرانى (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ) له سهرمتاي سوورمتى (التوبه) ياخود (البراءة) دا، نهه دمقه هاتوه، كه پيشتريش هيناومانه له سهرمتاي تهفسيركردى سوورمتى (الأنفال) دا، ليرمش دمهينين:

﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قُلْتُ لِعُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ: مَا حَمَلَكُمْ أَنْ عَمَدْتُمْ إِلَى بَرَاءَةَ وَهِيَ مِنَ الْمَيْمِنِ، وَاللِّي الْأَنْفَالُ وَهِيَ مِنَ الْمِثْلَانِي، فَجَعَلْتُمُوهُمَا فِي السَّبْعِ الطُّوَالِ، وَلَمْ تَكْتُبُوا بَيْنَهُمَا سَطْرَ (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ)؟﴾

قَالَ عُثْمَانُ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ مِمَّا يَنْزَلُ عَلَيْهِ الْآيَاتُ، فَيَدْعُو بَعْضَ مَنْ كَانَ يَكْتُبُ لَهُ وَيَقُولُ لَهُ: (ضَعْ هَذِهِ الْآيَةَ فِي السُّورَةِ الَّتِي يُذَكَّرُ فِيهَا كَذَا وَكَذَا)، وَتَنْزَلُ عَلَيْهِ الْآيَةُ وَالْآيَاتَانِ فَيَقُولُ: مِثْلَ ذَلِكَ، وَكَانَتِ الْأَنْفَالُ مِنْ أَوَّلِ مَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ بِالْمَدِينَةِ، وَكَانَتِ بَرَاءَةُ مِنْ آخِرِ مَا نَزَلَ مِنَ الْقُرْآنِ، وَكَانَتِ قِصَّتُهَا شَبِيهَةً بِقِصَّتِهَا، فَظَنَنْتُ أَنَّهَا مِنْهَا، فَمِنْ هُنَاكَ وَضَعْتُهُمَا فِي السَّبْعِ الطُّوَالِ، وَلَمْ أَكْتُبْ بَيْنَهُمَا سَطْرَ (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ) ﴿ { أَخْرَجَهُ ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ بَرَقْم: (۱۷۸۰۲)، وَأَحْمَد، بَرَقْم: (۴۹۹)، وَأَبُو دَاوُدَ، بَرَقْم: (۷۸۷)، وَالتِّرْمِذِيُّ، بَرَقْم: (۳۰۸۶)، وَالتَّسَائِي، فِي (الكُبْرَى)، بَرَقْم: (۸۰۰۷)، وَأَبْنُ حِبَّانَ، بَرَقْم: (۴۳)، وَالبَزَّاز، بَرَقْم: (۳۴۴)، وَقَالَ مَوْلَانَا: الإِسْتِيعَابُ ج ۲، ص ۲۶۴ هَذَا إِسْنَادٌ حَسَنٌ، وَصَحَّحَهُ الْحَاكِمُ، وَوَأَفَقَهُ الذَّهَبِيُّ، وَصَحَّحَهُ ابْنُ حِبَّانَ وَالضِّيَاءُ الْمَقْدِسِيُّ، وَلَكِنْ ضَعَّفَهُ كُلٌّ مِنَ الْأَلْبَانِيِّ وَشَعِيبِ الْأَنْثُوْطِ } .

واته: عمبدوللاى كورى عهيباس خوا له خوئى و بابى رازى بن، دهلئ: به عوسمانى عهفزانم گوت (كه نهو كاته سييهمين جينشين بووه، خوا لئى رازى بن) ج شتيك واى لئى كردن، سوورمتى بهرانه كه لهو سوورمتانهيه، ژمارهى نايهتهكانيان له دوو سهده به پشتهوميه، لهگهه سوورمتى نهنفال دا، كه لهو

سوورەتەنەهە، ژمارەیی ئایەتەکانیان لە سەد کەمترە، پێکەومیان بێنن، وە لە ریزی سوورەتە ئایەت زۆر درێژەکانیان دا دابنن، وە لە نیوانیشیاندا رستەیی (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ) نەنووسن؟!

عووسمان گوتی: پینەمبەری خوا ﷺ ئایەتی بۆ دادەبەزینران، ئەوانەیی کە قورئانیان بۆ دەنووسی، یەکیکیانی بانگ دەکرد، پێی دەفەرموو: ئەو ئایەتە لە فلان سوورەتەدا دابنن، کە فلان و فلان شتەیی تیدا باس دەکری، سوورەتەکەیی پێ دەناساند، وە شوینی ئایەتەکەیی بۆ دیاریی دەکرد، پاشان کە ئایەتیک یان دوو ئایەتی دیکەیی بۆ دادەبەزینران، دیسان بەو شیۆمیەیی دەفەرموو، وە سوورەتی ئەنقال لەو سوورەتەنە بوو، کە لە سەرەتای چوونمان بۆ مەدینە دابەزینرا، وە سوورەتی بەرانی لەو قورئانەهە، کە لە کۆتایی قۆناغی مەدینەدا دابەزینرا، وە نیۆمەرۆکی سوورەتی تەوبەش وەک نیۆمەرۆکی سوورەتی ئەنقالە (واتە: هەردووکیان بابەتی جەنگ و جیهاد دەگرە نیۆ خویان) منیش پێم وا بوو، سوورەتی تەوبەش هەر درێژەیی سوورەتی ئەنقالە، لێرەووە من سوورەتی ئەنقالیشم لە ریزی حەوت سوورەتە درێژەکان دا دانا، وە رستەیی (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ) م لە نیوانیان دا نەنووسی.

پای سینیەمیان: { أَخْرَجَ أَبُو الشَّيْخِ عَنْ أَبِي رَوْقٍ، قَالَ: (الْأَنْفَالُ) وَ(الْبَرَاءَةُ) سُورَةٌ وَاحِدَةٌ، وَنَقَلَ مِثْلَهُ عَنْ مُجَاهِدٍ، وَأَخْرَجَهُ ابْنُ أَبِي حَاتِمٍ عَنْ سُفْيَانَ، وَقَالَ: ابْنُ لُحَيْعَةَ يَقُولُونَ: إِنَّ (بَرَاءَةَ) مِنْ الْأَنْفَالِ، وَلِذَلِكَ لَمْ تُكْتَبِ الْبِسْمَلَةُ فِي (الْبَرَاءَةِ) }^(۱).

واتە: ئەبو شەيخ لە ئەبی رەوقەووە هیناویەتی، کە گوتوویەتی: سوورەتی (الأنفال) و (البراءة) یەک سوورەتن، هەر وەها ئەو رایەیی لە موحایدیشەووە هیناوە، کە قوتابی عەبدوئەلای کوری عەبباس بوو، خوا لیبیان رازی بێ، هەر وەها نیبنو ئەبی حاتیم لە سوفیانەووە (سوفیانی کوری عویەینە، یان سوفیانی ئەوری) هیناویەتی، وە نیبنو لوهەیعە گوتوویەتی: سوورەتی (براءة) بەشیکە لە (الأنفال)، هەر بۆیەش (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ) لە سەرەتای

(بِرَاءة) نه نووسراوهو یه کسه ر نهو (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ) ه که له سه رمتای سوورمتی (الأنفال) هوه نووسراوه، هی (براءة) شه.

به لآم (حاکم) خاومنی (المستدرک) ده لئ:

(استفَاضَ النَّقْلُ أَنَّهُمَا سُورَتَانِ).

واته: زۆر گوازاو مته وه له زانایانی پيشین، له هاوه لآن و تابعین وه گوتوو یانه: نه وانه دوو سوورمتن.

(أبو السعود) یش که یه کیکه له توپژمرهوانی قورناتن ده لئ:

(اشْتَهَارُهَا بِهَذِهِ الْأَسْمَاءِ (یعنی: الْأَرْبَعَةَ عَشَرَ اسْمًا) يَقْضِي بِأَنَّهَا سُورَةٌ مُسْتَقِلَّةٌ، وَلَيْسَتْ بَعْضًا مِنْ سُورَةِ الْأَنْفَالِ).

واته: نه وه که سوورمتی (التوبه) بهم ناوانه ناوی دهرکردوه، نهو ناوانه ی ههن (واته: نهو چوارده ناوه ی که پیشتر باسمان کرد)، وا ده خوازی سوورمتیکی سه ربه خو بی، وه به شیک نه بی له سوورمتی (الأنفال).

هه لبه ته هه ردوو رایه گان ههن: که یه ک سوورمت بن، یان دوو سوورمتی جیاواز، وه به راستیش ری تی ده چی که یه ک سوورمت بن، وه نهو ری به شی تی ده چی که دوو سوورمت بن، نه وه تا عوسمانیش خوا لی پی رازی بی، وه ک پیویست بو ی ساغ نه بو ته وه، گرنگ نه ومیه نه گهر سوورمتیکی سه ربه خو بی، باسمان کرد که حکمه تی (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ) تی دا نه کرانی نه وه بو وه، که نه م سوورمه ئی علانی جهنگه له دزی نهو که سانه ی عاده تیان په یمان شکینی بو وه، وه گونجاویش نیه ناوی خوا ی خاوه ن به زمی به یئرئ، له کاتیکدا که تو ئی علانی جهنگ له گه ل لایه نیکدا ده که ی!

وه نه گهر یه ک سوورمتیش بن، نه وه باسمان کرد که نیومرؤ که که بیان یه که، به لئ سوورمتی (الأنفال) دهرباره ی رووداوه گانی جهنگی به دره، وه سوورمتی (توبه) یان (براءة) نامازمه ک به جهنگی حونه ین دمکات، دوا یی زۆر به ی تهرخانکراوه بو رووداوه گانی جهنگی ته بووک، به لآم گرنگ نه ومیه هه ردووکیان

دەربارەی جەنگ و جیهاد و پووبەر و پووبوونە و مەن، لە دژی ئەهلی کوفری شەڕ
 ڤرۆش و سەنگەرگر لە بەرانبەر ئەهلی ئیسلامدا.

بەرگەیی پێنج : باسمان کرد کە (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ) لە سەرمتای ئەم
 سوورپەتە، نە نووسراوە و هۆکار مەگەیشمان باسکرد، بەلام ئایا دروستە کە سێک
 کە ئەم سوورپەتە دەخوینێ (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ) بکات، یاخود دروست نیە؟
 زۆر بەی هەرە زۆری زانایان گوتووینانە: دروست نیە، مادام لە سەرمتای
 سوورپەتە، دانەنراوە، کەواتە: نابێ شتێک زیاد بکەین کە قورئان تێیدا نەبێ،
 بەلام کە دەگوترێ: (أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِیْمِ)، ئەو لەبەر ئەوەیە کە
 خوا ڤەرمانی کردووە، دەڤەر موی: ﴿ فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْءَانَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ

الرَّجِیْمِ ﴿ ١٨ ﴾ التحل، واتە: کاتێک قورئانت خویند، پەنا بە خوا بگرە، لە
 شەیتانی ڤەجم کراو، کە ئەویش دیارە چەند صیغە یەکی هەن: (أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ
 الشَّيْطٰنِ الرَّجِیْمِ)، (أَعُوذُ بِاللّٰهِ السَّمِیْعِ الْعَلِیْمِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِیْمِ)، (أَعُوذُ
 بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِیْمِ، مِنْ هَمَزِهِ، وَنَفْخِهِ، وَنَفْثِهِ)، بەم سێ صیغە هاتووە،
 ئەو ڤەرمانی پەروردگارە، ئەگەر نا، (أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِیْمِ)، گوتن،
 مانای وانیه کە ئەو بەشێکە لە سەرمتای ئەو سوورپەتە، کە دەخوینێ.

بەلام هەندێک لە زانایان گوتووینانە: دروستە لە سەرمتای سوورپەتی
 (التوبة) شەو (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ) بخوینێ، یەکیک لەوانە (السخاوی) ه،
 کە لە کتێبی (جَمَالُ الْقُرْءَانِ) دا، بەلگەیی خویشی هیناوتە، دەلی: مادام ناوی
 خوا هینان لە سوورپەتەکانی دیکەدا هەیه، وە ڤایەکیش هەیه کە (براءة) ش هەر
 دڕێژکردنەوی سوورپەتی (الأنفال) ه، وە بەشێکە لەو، کەواتە: هەر کاتێک
 (براءة) ش خوینرا، وە هەر شوینێکی لێ خوینرا: لە سەرمتای، یان لە
 نیوە ڤاستییە، لە هەر شوینێک بێ، دروستە (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ) بکری،
 بەلام ڤای زۆر بەی زانایان، بەهێزتر و پەسندترە.

(ابنُ الجزري) کتیبیکي همیه دمربارهی قورنآن، بهناوی (النشر في القراءات العشر) که تیبیدا قسهو رپیهکی تازهی به نسبت (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ) هوه هیناوه، دهلی:

(مَنْ اَعْتَبَرَ بَقَاءَ اَثْرِ الْعِلَّةِ الَّتِي مِنْ اَجْلِهَا حُذِفَتِ الْبَسْمَلَةُ فِي اَوَّلِهَا وَهِيَ تُرْوَلُهَا بِالسَّيْفِ، لَمْ يُسْمَلِ، وَمَنْ لَمْ يَعْتَبِرْ ذَلِكَ، اَوْ لَمْ يَرَهَا، بَسْمَلٌ بِلَا نَظَرٍ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ) ^(١).

واته: هر که سیک رهچاوی مانهوهی نهو هؤکاره بکات، که به هؤیهوه (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ) له سهرمتای سوورمتی (توبة) هوه لابراوه، که بریتیه لهوهی نهو سوورمته دابهزیوه به راکهیانندی جهنگ، وه بهکارهینانی جهک له بهرانبهر کافرانی پهیمان شکیندا، (هر که سیک رهچاوی نهو هؤکاره بکات، وه مانهوهی نهو هؤکاره لهبهرچاو بگری)، نهوه (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ) ناکات، بهلام هر که سیک نهوهی لهبهرچاو نهگرت، نهوه (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ) دهکات، بهبی نهوهی که بواری قسهی تیبدا همبی.

دیاره زۆربهی زانایان پییان وایه نهگهر له نیوهراستی، یاخود له دوی سهرمتا، یان هر شوینیکی دیکهی سوورمتی (التوبة) بخویننی، دروسته که (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ) بکات.

بهلام نهگهر (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ) یش نهکات، لهبهر نهوهی (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ) تهنیا له سهرمتای سوورمتهکانهوه هاتوه، وه خوی بهرومردگاریش تهنیا همرمانی کردوه به (إِسْتِعَادَةٌ) کردن، نهک به (بَسْمَلَةٌ) کردن، وهک دهفهرموی:

﴿ فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴾ ﴿١٨﴾ النحل.

واته: هر کاتیک قورنانت خویند، بهنا به خوا بگره له شهیتانی رهجم کراو، واته: دهبی بلیی: (أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ)، دیسان هر شتیکی رهوایه.

بەلام وا دیتە بەرچاو ئەو رایە پەسندتر بێ، که ئیکتیفا بکری بە (إِسْتَعَاذَة) کردن و (بَسْمَلَة) نەگوتری.

برگەیی شەش : بۆ زیاتر خستنه رووی نیوەپۆکی ئەم سوورەتە، باسی پەیوەندیی نیوان (الأنفال) و (التوبة) و خالە هاوبەشەکانیان دەکەین.

دیاره ئەم دوو سوورەتە ئەگەر یەك نەبن، لەسەر رای ئەو زانایانەیی که دەلێن: یەك سوورەت نین، پەیوەندییەکی زۆر پتەویان لە نیواندا هەیە، وە خالی هاوبەشیان زۆرن، هەرچەندە بە لای کەمەوه حەوت هەشت سالیان لە بەین دابوون، واتە: کاتی دابەزینیان، لەبەرئەوهی سوورەتی (الأنفال) لە سالی دووهمی کۆچیدا دابەزیوه، لە دواي جەنگی بەدر، وە وەك باسمان کرد، سوورەتی (التوبة) لە سالی نو (۹)ی کۆچیی دا، واتە: بە لای کەمەوه حەوت سالیان لە بەیندا هەن، بەلام وەك ئیستا باسی دەکەین، خالی هاوبەشیان زۆرن و پەیوەندییەکی زۆر تۆکمەو توندو تۆلیان پێکەوه هەیە، که ئەوئەش بەلگەیهکی دیکەیه لەسەر ئەوه، که ئەم قورئانە خوا فەرمووێهتی: ئەگەرنا کەسێک ئیستا قسەیهك بکات، دوايي حەوت سالی دی قسەیهك بکات، ئنجا ئەو قسانە هەموویان بە یەك بچن و، وەك ئالقەیی زنجیر یەگدی ببەستنەوه، وەك یەکیکیان مەتن بێ و ئەویدیان شەرح بێ، لەوئ قسەگە بە کورتیی کراوه، لەوهی دیکەدا زیاتر تەفصیلی پێ بدری، لەوئ شتیك گوتراوه، لەوهی دیکەدا شتیکی دیکەیی هاوشیۆهی وی بگوتری، که هەردووکیان تەواوکەری یەگدی بن، بە راستیی ئەوه هەر لە خوا دەوشیۆتەوه، بەو شیۆهیه فەرمايشت بکات، وە ماوهی هیندە زۆر لە نیوان فەرمايشتەکانی دا هەبێ، بەلام فەرمايشتەکان، وەك یەك سوورەت بێنە بەرچاو، وە پێکەوه تۆکمەو پەیوەست بن.

خاله هاوبه شه کانی نیوان سوورەتی ئەنفال و سوورەتی توبه

١/ سوورەتی (الأنفال) له باره‌ی جهنگی (به‌در) هوه دمدوی، که یه‌که‌مین به‌رمنگار بوونه‌وه‌ی مسوئلمانان بوو، له‌گه‌ڵ نه‌هلی کوفردا، له‌گه‌ڵ هاوبه‌ش بۆ خوا دانهره‌کانی مه‌که‌دا، وه به‌ فه‌رمانده‌یه‌تی پیغه‌مبهر ﷺ بووه، سوورەتی (التوبة) ش له باره‌ی جهنگی (حُنَيْن) و جهنگی (تبوك) هوه دمدوی، که (حُنَيْن) دوا به‌رمنگار بوونه‌وه بوو، له‌سه‌ر ئاستی نیوه دورگه‌ی عه‌رمبیی، وه به‌ فه‌رمانده‌یی پیغه‌مبهر ﷺ بۆ سوپای مسوئلمانان، وه جهنگی (تبوك) یش یه‌که‌مین رووبه‌روونه‌وه‌ی مسوئلمانان و رۆمه‌کان بوو، به‌ سه‌رکردایه‌تی پیغه‌مبهر ﷺ.

که‌واته: له لایه‌که‌وه: به‌در یه‌که‌مین به‌رمنگار بوونه‌وه‌ی ئیسلام و کوفر بوو، له نیوه دوورگه‌ی عه‌رمبیدا، وه (حُنَيْن) دوا به‌رمنگار بوونه‌وه‌ی هیزی ئیسلام و هیزی کوفر بوو، وه له لایه‌کی دیکه‌وه: جهنگی به‌در، که سوورەتی (الأنفال) له‌بارمه‌وه دمدوی، یه‌که‌مین به‌رمنگار بوونه‌وه‌ی هیزی ئیسلام و کوفر بوو، به سه‌رکردایه‌تی پیغه‌مبهر ﷺ، وه جهنگی (تبوك) یش که سوورەتی (التوبة) له‌بارمه‌وه دمدوی، یه‌که‌مین رووبه‌رووبوونه‌وه‌ی سوپای ئیسلام و کوفر بوو، به سه‌رکردایه‌تی پیغه‌مبهر ﷺ له‌گه‌ڵ رۆم، له دهره‌وه‌ی دوورگه‌ی عه‌رمبیی دا.

٢/ له هه‌ردووکیاندا، باسی جهنگ له دژی هاوبه‌ش بۆ خوا دانهره‌کان، وه خاوه‌ن کتیبه‌کان، وه کافران به‌ گشتی، کراوه.

٣/ له هردووکیاندا، راگهیهنراوه که هاوبهش بو خوا دانهرمان، دوستو دلسوزی مزگهوتی حهراپام نین، له سوورمتی (الأنفال) دا خوا ﴿٣٦﴾ دمهرموی: ﴿وَمَا لَهُمْ أَلَّا يَعَذِّبَهُمُ اللَّهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُٗٓ إِنَّا أَوْلِيَآؤُهُٓ إِلَّا الْمُتَّقُونَ ﴿٣٦﴾﴾، وه له سوورمتی (التوبة) شدا دمهرموی: ﴿مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسْجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِم بِالْكَفْرِ ﴿٧﴾﴾، هروهما دمهرموی: ﴿إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا ﴿٢٨﴾﴾ التوبة، وهك دواویی تفسیری نایهتهکان دمکهین، که له یهکه میان دا دمهرموی: هاوبهش بو خوا دانهرمان بویان نیه مزگهوتهکانی خوا ئاومدان بکهنهوه، له حالیکدا که شایهیدی لهسهر خویان دمدن که نههلی کوفرن، له هی دوومیشیان دا دمهرموی: موشریکهکان بیسن، با لهم سال به دواوه، توخنی مزگهوتی حهراپام نهکهون.

٤/ له هردووکیاندا، باسی پهیمان شکیینی کافرانو، پهیمان بو فریدانو، ناگادار کرانهومیان کراوه، بهلام له (التوبة) دا به دریزتر باس کراوه، که ههر سهرمهای سوورمتی (التوبة) بهوه دهست پی دمکات: ﴿بَرَاءَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١﴾﴾، وهك دواویی باسی دمکهین.

واته: ﴿إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ الَّذِينَ لَمْ يَلْتَمِزُوا بَعْهُوْدِهِمْ﴾ نهوانهی پابهند نهبوون به پهیمانهاکانیانهوه، چونکه نهوانی دیکه خوی پهرومردگار، زور به راشکاویی دمهرموی: ﴿فَمَا اسْتَقَمُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ ﴿٧﴾﴾ التوبة.

واتە: ھەتا ئەوان رێک و راست بن لەسەر پەیمانەکانیان، ئیوش لەگەڵیان رێک و راست بن.

٥/ لە ھەردووکیاندا باسی سێھەتەکانی برواداران و کافران کراوە، ھەروەھا باسی دوستانەتی ئەھلی کوفر بۆ یەکدی، وە دوستانەتی ئەھلی ئیمانیش بۆ یەکدی کراوە، ﴿ الْمُنْفِقُونَ وَالْمُنْفِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِّنْ بَعْضٍ ﴾ (١٧) التوبة، لەولاشەو، دھەرموی: ﴿ وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ﴾ (٦١) التوبة.

دیارە لە چوار نایەتی کۆتایی سوورەتی (الأنفال) یشدا، پەيوەندییەکانی ئەھلی ئیمان و پێکھاتەکانی کۆمەڵگای مسوڵمان و دوستانەتیان پێکەو، ھەروەھا ئەو کە ئەھلی کوفریش لە نیو خۆیاندا پێکەو دوستان، باسکراو.

٦/ لە ھەردووکیاندا، باسی مال بەخشین لە رێی خوادا کراوە، بەلام بە تەئکید لە سوورەتی (الأنفال) دا، بە کورتیی باس کراوە، ﴿ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴾ (١٠) الأنفال، کە دیارە نامازە دیكەش ھەن، بەلام لە سوورەتی (التوبة) دا زۆر بە تەفصیل باسکراو.

٧/ لە سوورەتی (الأنفال) دا، کە باسی حوکی دەستکەوتی جەنگ کراوە، بەلام لە سوورەتی (التوبة) دا، باسی زمکات کراوە، ھەردووکیان دوو بابەتی نابووڕین.

٨/ لە ھەردووکیاندا، باسی دھەلەکان و دئەخۆشەکان کراوە، بەلام بە تەئکید لە سوورەتی (التوبة) دا، زۆر بە درێژی باسی دھەل و دئەخۆشەکان کراو.

٩/ لە ھەردووکیاندا، باسی ھاندانی مسوڵمانان بۆ جەنگ و فیداکاریی لە پیناوی خوادا کراوە، بەلام لە سوورەتی (التوبة) دا بەپێی ئەو کە قەبارمەشی گەورەتر، دوو ئەومندە سوورەتی (الأنفال) زیاتر، بە تەفصیلتر و فراوانتر باسکراو.

۱۰/ له ههردووکیاندا، باسی دابه‌زاندنی فریشتان کراوه، بۆ هاوکاریی مسولمانان، له سوورمتی (الأنفال) دا، دابه‌زاندنی فریشتان له جهنگی به‌دردا، وه له سوورمتی (التوبة) شدا، دابه‌زاندنی فریشتان له جهنگی (حُنَيْن) بۆ هاوکاریی و پشتگیریی پیغه‌مبهر ﷺ و مسولمانان.

۱۱/ له ههردووکیاندا، باسی پشتگیریی خوا بۆ پیغه‌مبهره‌که‌ی ﷺ کراوه، له به‌رانبه‌ر پیلانی کافران و له کاتی کۆچ کردنی‌دا، بۆ مه‌دینه له سوورمتی (الأنفال) دا ئاوا باس کراوه: ﴿ وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَكْرِينِ ﴿۳۰﴾ ، که باسمان کرد، وه له سوورمتی (التوبة) شدا ئاوا باسکراوه : ﴿ إِلَّا نَصْرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَىٰ وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿۴۰﴾ .

که باسی هه‌مان رووداوو به‌سه‌ره‌ات ده‌کات، که بریتیه له کۆچ کردنی پیغه‌مبهر ﷺ و هاوه‌له‌که‌ی نه‌بووبه‌کر ﷻ له مه‌که‌وه بۆ مه‌دینه، وه پیلان گیرانی کافره‌کان له دزیان، وه هاوکاریی و پشتگیریی کردنی خوای په‌روهر‌دگار بۆ پیغه‌مبهر ﷺ و بۆ هاوه‌له‌ خۆشه‌ویست و به‌پێژه‌که‌ی نه‌بووبه‌گری صیددیق خوا لئی رازی بی، که تاکه هاوه‌لی بوو له‌و کۆچه‌ پر مه‌ترسییه‌دا، وه تاکه هاوه‌لی بوو له‌نیو نه‌شکه‌وته‌که‌دا، ﴿ ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا ﴾ ، وه‌ک دوایی به‌ ته‌فصیل باسی ده‌که‌ین.

١٢/ له ههردووکیاندا، سهرزمنشتی مسوئلمانان گراوه، که بۆچی بۆ جهنگو جیهاد قهلب گرانیی و سستی دهکهن؟ له سوورمتی (الأنفال) دا که دمفه رموی :

﴿ كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَرِهُونَ ﴿٥﴾ يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا بَيَّنَّ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ ﴿٦﴾ ۞، وه له سوورمتی (التوبة) شدا، که دمفه رموی: ﴿ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ أَنْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَتَأْتَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ ءَأَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ فَمَا مَتَّعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٢٨﴾ إِلَّا نَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبَدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّهُ شَيْئًا وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣١﴾ ۞.﴾

١٢/ له ههردووکیاندا، به شیویهکی سووک و به نهسپایی، وه به ناراستهوخۆ، رهخه له پیغه مبهری خاتهم ﷺ گراوه، له سوورمتی (الأنفال) دا، دهربارهی نهوه، که بۆچی پیش نهوهی کافر هکان بیهیزو پیز بکهن و کوشتاری باشیان لئ بکهن و له بهل و پویان بخهن، به دیلیان گرتن، دمفه رموی: ﴿ مَا كَانَتْ لِنَبِيِّ أَنْ يَكُونَ

لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ ﴿٦٧﴾ الأنفال، که باسمان کرد.

وه له سوورمتی (التوبة) شدا، له سهه مۆله تدانئ پیغه مبهه ﷺ بۆ ههندیك له مونا فیق و دلنه خو شهکان، که بییان و ابو پیغه مبههری خویان خه له تاندوه، دههاتن پاسوی درویان بۆ دههینایه وه، بر و بیانوی پوو جیان بۆ دههینایه وه، پیغه مبهه ریش ﷺ وهك بۆخوی شایستهیه، که خاومنی ریزو حورمهت و کهرامهتیکی زۆرهو، وهك له خوی دهو مشیته وه، مامه لهی دهکرد، نهك وهك بۆ نهوان شایستهیه، لهوباره وه خوی پهروهر دگار گلهیی لیکرد، فه رموی:

﴿ عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنَتْ لَهُمْ حَتَّىٰ يَتَّبِعَنَّ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ

الْكذِبِينَ ﴿١٣﴾ النربة، خوا لیت ببووری، بوجی مؤلّهتت دان {نهیمن بو جهنگی تهبووک}، تاکو بوّت دهریکهوی، نهوانه‌ی که راست دمکهن، وه نهوانهش که درؤزنن، دهبووايه مؤلّهتت نه دابانایه، لیرمشدا خواى کارزان سووکه ره‌خنه‌یه‌کی لى گرتوه.

١٤/ خالیکی دیکه‌ی هاوبه‌شيان ره‌خنه‌گرتنی کافرمانه له قورنن، له سوورمتی

(الأنفال) دا، خوا نه‌وه‌ی لى گپراونه‌وه: ﴿ وَإِذَا نُتِلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَاتُنَا قَالُوا قَدْ

سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَذَا إِنَّا هَذَا إِلَّا أَسْطِيرُ الْأُولِينَ ﴿١٤﴾

واته: وه کاتیک نایه‌ته‌کانی نیمه‌یان به‌سه‌ردا بخوینرنه‌وه، ده‌لین: نه‌وه بیستمان، نیمه‌ش نه‌گهر ویستبامان قسه‌ی وامان دمکرد، نه‌وه همر نه‌فسانه‌ی پیشیانانه.

هاوبه‌ش بو خوا دانهرمانی مه‌ککه وایان دمگوت، دلنه‌خوشه‌کانیش له

سوورمتی (التوبة) دا همر شتیکی وایان گوتوه، دمفه‌رموی: ﴿ وَإِذَا مَا أَنْزَلَتْ

سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَّن يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَذِهِ ۖ إِيْمَانًا فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا

فَزَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿١٥﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ

فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿١٦﴾

واته: وه کاتیک که سوورمتیک دابه‌زینری، هه‌یانه لهو دلنه‌خوشانه لهو دمغه‌لانه (که خویمان به مسولمان پیشان دمدن) ده‌لین: کامه‌تان به هو‌ی نه‌م سوورمه‌وه، نیمانی زیادى کرد؟!

خوای زاناو توانا دمه رموی: ﴿ فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا فزَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴾، نجا نهوانی که نیماندارن و نیمانیان ههیه، نیمانیان پی زیاد دمبن و دلخوشیش دمبن، ﴿ وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ فزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ ﴾، به لام نهوانی دلیان نه خوشی تیدایه، له جیاتی نیمانی تیدابی، گومان و دوو دلی و دله راوکه و نه خوشی تیدایه، شیرک و کوفری تیدایه، نهوه هر دل پیسییان بؤ زیاد دمکاتا نه مه یانی: چی؟

یانی: هر سوورمتیک دیته خوار، نهوان پی بیبروا دمبن و گالتهی پیدمکن، نهوش دمبیته هوئی خهست بوونهوهی کوفرمکیان، وه چربوونهوهی نهوه کوفری که له دل و دموونیاندا ههیه، کهواته: لهو دوو سوورمتهدا، هه لوئیستی خراب بهرانبهر به قورنن پیشان دراوه: له (الأنفال) دا هه لوئیستی هاوبهش بؤ خوا دانهرمکان و، له (التوبة) شدا، هه لوئیستی دلنه خوش و مونا فیک و دمغه له کان.

برگی جهوت :

زه قمرین جیاوازی و

تایه تمندیه کانی سوورمتی (التوبة)

سوورمتی (التوبة) کومه لیک جیاوازیسی ههن، له گهال سوورمتی (الأنفال) دا، وه کومه لیک تایبه تمندیشی ههن، جیاواز له سوورمتی (الأنفال):

١/ نعلان کردنی جهنگ له دزی کافرانی پهیمان شکین، که دیاره هر له سهرمتای

سوورمتهکه، ناوا دمست پی دمکات: ﴿ بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ

مَنْ الْمُشْرِكِينَ ﴿١﴾ فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَلِمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي
 اللَّهِ وَأَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ ﴿٢﴾

واته: ئەمە ئیعلانی حاشا لیکردن و دووری لێ گرتنە، لەلایەن خواو
 پیغەمبەری خواوە ﷺ، بۆ ئەو هاوبەش بۆ خوا دانەرانی که پەیمانتان لەگەڵ
 بەستوون، {بەلام بە پەیمانەکانیانەوه پابەند نەبوون}، ئەوه مۆلەته لهو
 رۆژوهه که ئیعلان کراوه، تا چوار مانگی دیکه، به زهویدا بپۆن بۆ خۆتان
 نازان، بەلام بشارن! که ئیوه خواتان بۆ دستاوسان ناکری و دهرباز نابن، وه
 بشارن! که خوا کافران زهبوون و ریسوا دمکات.

که بیگومان ئەمە بەس له سوورمتی (التوبة) دا هاتوه.

٢ / ڕیگرتن له کافران، که بینه لای مزگهوتی چهپام، وهك خوا له سوورمتی

(التوبة) دا دهمه رموی: ﴿ مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسْجِدَ اللَّهِ
 شَاهِدِينَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِم بِالْكَفْرِ ﴾ ﴿١٧﴾، ههروهها له نایهتیکی دوایی دا
 دهمه رموی: ﴿ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا
 الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ
 اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۚ إِنْ شَاءَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴾ ﴿٢٨﴾

واته: ئەمی ئەوانەمی بپرواتان هیناوه! لەم سال بە دواوه، با هاوبەش بۆ خوا
 دانەرەکان توخنی مزگهوتی چهپام نەکهون، وه ئەگەر له ههزاری و نه دارییش
 ترسان (که دیاره کافرەکان که دموری که عیبهیان قهله بانغ دهمکردو، کپین و
 فرۆشتن و بازارگانییان لێ دهمکردو، مسولمانان قازانجیان دهمکرد) ئەوه خوا له
 بهخششی خۆی بی نیازتان دمکات، ئەگەر ویستی، وه خوا زانای کارزانە.

۲ / دەرکردنی نهفیری گشتی، (نضیر العام) واته: دەرچوونی گشتی له دژی هاوبهش

بۆ خوا دانهران، وهك خوا ﴿۳۱﴾ دمفه رموی: ﴿ وَقَالُوا الْمَشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَالُونَكُمْ كَافَّةً... ﴾ ﴿۳۱﴾ التوبة.

واته: له گهه هاوبهش بۆ خوا دانهرهکاندا به گشتی بجهنگن، وهك چۆن نهوان به گشتی له دژتان دهجهنگن.

که نهوه دوایی باسی دهکهین، ئه مه چۆنه و اتای جییه ؟!

واته: به گشتی {ئهی مسوئمانینه! هه مووتان به هه ره و مزییو، به یهك دستیی} له دژیان بجهنگن، وهك چۆن نهوان هه موویان، له دژتان دهجهنگن.

نهك له دژ هه موو هاوبهشه بۆ خوا دانهرهکان بجهنگن! چونکه هه موو هاوبهش بۆ خوا دانهرهکان، جهنگ له دژ کردنیان رهوا نیه، نهوانه ی که به میمانیان بهستوه، دهیی به میمانیان له گهه تهواو بکری، وه نهوانه ی که نامادمن ملکهج بکهن بۆ دهولتهتی ئیسلامییو سه رانه بدن، پتویسته ناشتییان له گهه ئدا بکری.

۴ / دهرخستنی نهئینییهکان و عهیبو کهمو کوپیی دهغه ل و دئنه خوشهکان، که له چهند شوینیکیدا، له سوورہتی (التوبة) دا، نهوه زۆر به تفصیل هاتوه، وه زۆر به ی ناوهکانی، په یوهندیان به دهرخستنی نهئینییهکان و عهیبو کهمو کوپیهکانی دهغه ل و دئنه خوشهکانه وه ههیه، وهك: (الْفَاضِحَةُ، الْمُنْقَرَةُ، الْمُثِيرَةُ، الْمُبْعَثَرَةُ، الْمُدْمَمَةُ، الْمُخْزِيَةُ) هه موو نهو ناوانه، وهك مانامان کردن، نهوه دهگهیهنن، که له م سوورہتهدا عهیبو کهمو کوپیی، ناشکراو نهئینی، نیو سینهکانی مونا فیقو دهغه لهکان، زۆر خراونه پوو، ئه م پرستهیه له چهند شوینیکیک دا دووباره بۆته وه، بۆ وینه: ﴿ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَقُولُ ﴾ ﴿۶۱﴾ التوبة،

﴿ وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ ﴾ ﴿۶۱﴾ التوبة، ﴿ وَمِنْهُمْ مَّنْ عَاهَدَ اللَّهُ لَئِنْ ءَاتَيْنَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴾ ﴿۷۰﴾ التوبة، ﴿ وَمِنْهُمْ

داواى ھىدايەتبان بۇ بىكەى، بلىنى: خوايە! ھىدايەتبان بىدەو پىشانىدەو، دلىان بۇ دىنى خۆت نەرم بىكە، بەلام داواى ئەوۋى بە كوفرەوھە رۇپىشتن، ئەوھە خوا لىيان خۇش نابى، ئىنجا پىشىنانى خۇمان دەلىن: (قەسە بىكە جى بىگرى، رىبە بىپىوھە سەربىگرى)، قەسەبەك كە جى نەگرى، دووعايەك كە رىتى تىنەجى، بۇجى دەيكەى؟ بەلكو خوا پىشى ناخۇشە داوايەكى لى بىگرى، كە بىجى بى، وھ لە راستىدا ناگونجى كەسىك لەسەر دزايەتتى كىردنى خوا، مردبى، تۇش بلىنى: خوايە! لىنى ببوورە، كەسىك دزى خوا بى، دەبى تۇش دزى بى، وھ تۇ دەبى دۇستى دۇستەكانى خوا بى، وھ دزى دوزمەكانى خوا بى.

۷/ خىستەنە رپوۋى ئەو راستىيە كە مسولمانى خاوەن پاساۋى راستەقىنە، گلەبى بەشدار نەكردنى جەنگىيان لى ناكىرى، ئەمەش تەنىيا لەم سوورەتەدا باسكراوھە، واتە: لە (الأنفال) دا باس نەكراوھە، وھك خواى پەرومردگار دەفەرەمۆى: ﴿ لَيْسَ

عَلَى الضُّعْفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَحِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ
حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللَّهُ غَفُورٌ
رَحِيمٌ ﴿١١﴾ وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا اتَّوَكَّلْتَ لِيُحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَحَدٌ مَّا
أَحْمَلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَحِدُوا مَا
يُنْفِقُونَ ﴿١٢﴾ التوبة.

واتە: ئەوانەى كە بىھىزن، { جەستەبان بىھىزە شەرىان بۇ ناكىرى }، وھ ئەوانەى كە نەخۇشن، وھ ئەوانەى كە تواناى ماددىيان نىه { و ھۆكارمەكان و ئامرازەكانى جەنگىيان پى ئامادە ناكىرى } ئەوانە مادام دىسۆزى خواو بىنەمبەرى خوا ﷺ بن، گلەبىيان نايەتە سەر، ھەرۇھە ئەوانەى كە ھاتن بۇ لات گوتىيان: ولاخى سوارىيمان بۇ دابىن بىكە، بۇ جەنگى تەبووك، دىارە رىبەكى دوورو دىرئز بە بىباباندا، نە دەگونجا بە پىيان برۆن، وھ تۇش

فەرەمۆت: ﴿ لَا أَحَدٌ مَّا أَحْمَلُكُمْ عَلَيْهِ ﴾.

واتە: ھىج ولاخىكىم چىنگ ناكەۋى، ئىۋەى لى سوار بىكەم، ﴿ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ
فَافِيضٌ مِّنَ الدَّمْعِ ﴾

رۇيشتىن و چاۋىشىيان پىر بوو لە ئاۋ، فرمىسكىيان لە چاۋيان دەھات.

﴿ حَزَنًا أَلَّا يَحِجُّدُوا مَا يُنْفِقُونَ ﴾

دلتەنگ بوون كە نەياندەتوانى و پارمىەكىيان نەبوو خەر جى بىكەن، بۇ ئەۋەى
ولاخى بارو سوارى پى بىكەن، تاكو بەشدارى نەو جەنگە بىكەن، ئەوانە
خوای مېھربان گلەبىيان لى ناكات، بەلكو لە فەرموودەى پىغەمبەردا ھاتوہ
ﷺ ۋەك دواى باسى دەكەين، كە بە ھاۋەلانى بەرپىزى خوۋى فەرموۋە: ئىۋە
ھىج شىۋىكتان نەبىرۋو، ھىج زەحمەتكتان نەكىشاۋە، مەگەر كەسانىك
ھەن لە مەدىنەدا، بەشدارن لە پاداشت لەگەلتاندا، گوتيان: ئىجا مادام
لەۋىن، چۇن بەشدارن؟

فەرموۋى: { حَيْسَهُمُ الْمَرَضُ } بەھۋى نەخۇشىيەۋە نەيانتوانىەۋە بىن و،
پەرج لەبەردەمىاندا ھەبوۋە، بۇيان نەكراۋە بىن.

۸ / باسى ئەۋە كراۋە كە خوا ﷺ تۇبەى لە پىغەمبەرو ﷺ كۆچكەرو پىشتىۋانانى
بەشدارى جەنگى تەبووك ۋەمرگرتوہ، خوا لىيان خۇش بوۋە، ۋە بەزمى پىياندا

ھاتۇتەۋە، ۋەك دەفەرموۋى: ﴿ لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ

وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ

قُلُوبُ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٧﴾ التوبة،

ئەۋە بە گىتى، ھەرومھا بە تايبەتەش لەو سى كەسە، كە دەربارمىان دەفەرموۋى:

﴿ وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خَلَفُوا حَتَّىٰ إِذَا ضَاقتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقتْ

عَلَيْهِمْ أَنْفُسُهُمْ وَظَنُوا أَنَّ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا

إِنَّ اللَّهَ هُوَ النَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١١٨﴾ التوبة، که نهوانه به سه رهاتیکیان ههیه، که خوا پشتیوان بی، دواپی به سه رهاته که به دریزی دهگیرینه وه، که که عبی کوری مالیک و دوو هاوه له که ی دیکه ی، خوا له هه موویان رازی بی، به بی پاسا و دواکه وتبوون، به لام دواپی ته و به بیان کردو، خوا ی به خشندهش لی قبوون کردن.

۴ لهم سوورمه تدا سه رزنشتی مسولمانان کراوه له جهنگی حونه ین دا، که به زوریان سه رسام بوون، خوا ی کارزان سه رزنشتیان دهکات و ره خنه بیان لیده گری، ده فرموی: ﴿ لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرٍ وَإِنَّمَا كُنَّا إِذْ أَعَجَبْتَكُمْ كَثْرَتُكُمْ عَلَيْنَا فَمَنْ تَعَنَّيْنَا عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْنَا الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ ﴾ التوبة.

واته: یاد بکه نه وه! که خوا له زور شوینان نیوه ی سه رخست، وه له رژی حونه ینیشدا، که به زوریه که تان سه رسام بوون، به لام زوریه که تان، هیچ سوودی بی نه گه یانندن، وه زهوی بهو فراوانییه وه، لی تان وتهنگ هات، وه پشتتان له دوژمن کرد، ﴿ ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ

﴿ ثُمَّ يَتُوبُ اللَّهُ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾ التوبة، به لام دواپی خوا نارامی پزاندده سه ر دلی پیغه مبه ر { ﷺ }، که نهو دلشی هه ر پر له نارامی بوو، به لام خوا بوی زیاد کرد { وه نارامی پزاندده سه ر دلی نیمانداران، وه سه ربازانیکی ناردنه خوار، که نیوه نه تاند مبینن { که فرشته کان بوون }، وه نهوانه ی بی پروان (خوا) سزای دان { به دهستی نیوه } دواپیش خوا له هه ر که سیک بیه وی، دهبووری { که لهو رژه ددا پشتیان له دوژمن کردو گونا هیکیان کرد }، له به ره وه ی خوا خاومنی لی بو رده وه به به زمییه.

۱۰ / نیعلانی جهنگ به ران بهر خاومن کتیبانی شه ر فروش، هه تا یان مسولمان دهبن، یان ناماده دهبن که ملکه ج بکه ن، بو ده ولته ی نیسلامی، که نه ویش له

سەرانیان دا بەرجهسته دەبی، بە نسبت ئەوانهوه، که سهنگهريان له ئیسلام و مسوئلمانان گرتوه، ئەگەرنا خەلکی دیکەش هەبوون، جوولهگەش بوون و نەصرانییش بوون، داوای سەرانیان لێ نەکراوه، بۆچی؟ چونکه پێشتر سهنگهريان له ئیسلام و مسوئلمانان نەگرتوه، ئەوه دوایی به وردی باسی دەکەین، چونکه هەندێک کەس پێی وایه، هەرچی خاوەن کتێب بوو به گشتی، حەتمەن دەبی سەرانه بدم، که ئەوه له راستییدا وانیه، بەلام هەر کەسێک له ژێر سایه‌ی دەولەتی ئیسلامییدا ژیا، دەبی پابه‌ند. بێ به سیاست و ستراتژی دەولەتی ئیسلامیهوه، وه به ئەدەبه گشتیه‌کانیهوه، بەلام سەرانه دان، وهک دوایی باسی دەکەین، وه من له بهرگی چوارەمی کتیبی ئیسلام و دەولەتداریی دا، وه له کتیبی (الإِسْلَامُ كَمَا يَتَجَلَّى فِي كِتَابِ اللَّهِ) له بهرگی (٧) و (٨) دا به تەفصیل باسم کردوه، سەرانه دان، شتێک نیه حەتمی بی، به‌لکو پەرمزی ملکه‌ج کردنی ئەو قەوارە سیاسییهوه، ئەو کۆمه‌له‌ خەلکهیه، بۆ دەولەتی ئیسلامی.

ئنجان ئەگەر ئەو ملکه‌جییه به شیومیه‌کی دیکەش تەعبیری لێ بکری، بۆ وینه: که جهنگ نەکەن، دزی ئەو قەوارە ئیسلامیه، یاخود بهوه که به‌شداریی جهنگ و جههاد بکەن، به‌شداریی سوپا بکەن، یاخود بێ ئەوهی که هیچ پابه‌ندییه‌کی داراییان له به‌رانبەر دەولەتی ئیسلامییدا هەبێ، وهک سێ تیرمه‌گی: (بنی قینقاع و بنی النضیر و بنی قریظه) که تەنیا خالی ھاوبه‌شیان ئەوه بوو، که به یه‌که‌وه به‌رگری له مەدینه بکەن، ئەگەرنا هەر کەسه‌و له‌سەر دینی خۆی بوو، وه هیچ سەرانییه‌کیان نەده‌دا به پێغه‌مبەر و ﷺ مسوئلمانان.

ئەمانه ده (١٠) تایه‌تمه‌ندییه‌کانی ئەم سوورەته موبارکه‌ بوون، به‌پێی تیگه‌یشتنی به‌نده .

برگی هشت :

دابهشکردنی جوگرافیای نایتمکان

سهرمتا به پئویستی دمزاتم، دابهشکردنی جوگرافیای نایتمکان بۆ نۆژده (۱۹) نحرس بخمه روو، بۆنهوهی بهرچاومان رۆشن بئ، دمبرارهی باسو بابهتەکانی، که ئەم سوورپته موبارەکه، به سەدو بیست و نۆ (۱۲۹) نایتمکەیهوه، لهبارمیانەوه دەدوئ:

دەرسی بەگەم: که (۱۶) نایتمه، له نایتمی (۱ تا ۱۶)، واته: نایتمی (۱۶)هشی لهگه‌ئدایه، دیاره لهو (۱۶) نایتمه‌دا، خوا ﷺ سهرمتا به‌ری بوون و دووری و بیزاری خۆی و پیغمبهرمکهی ﷺ لهو هاوبهش بۆ خوا دانهرانه، رادهگه‌یه‌نی، که پهیمانیاں هه‌بووه له‌گه‌ئ مسوئماناندا، به‌لام پابه‌ند نه‌بوون به به‌ئین و پهیمانەکانی خۆیانەوه، وه چوار مانگ مۆلتیان بۆ دانەنی، که له ماوه‌ی ئەو چوار مانگەدا نازادن، بئین و بچن، وه پاشان جارێکی دیکه، له رۆژی هه‌جی گه‌وره‌تردا (الحج الأكبر) خوای دادگهر راپیده‌گه‌یه‌نی که خوا ﷺ، وه پیغمبهری خوا ﷺ له هاوبهش بۆ خوا دانهره‌کان دوورن، وه لییان به‌ریین، نه‌وانه‌ی که به‌ئین و پهیمانیاں هه‌بووه له‌گه‌ئ مسوئمانان دا، به‌لام پئیانەوه پابه‌ند نه‌بوون، ئیدی ئەم نایتمانه له‌وبارمۆه دەدوین، هه‌لبه‌ته دوابی خوا ﷺ کۆمه‌ئیک له هاوبهش بۆ خوا دانهره‌کان، لهو بریارو حوکمه هه‌ئداویری و جیا دمکاته‌وه، که نه‌وانه‌یان بوون پابه‌ند بوون به پهیمانەکه‌یانەوه، وه هه‌ج که‌م و کورپیان نه‌بووه.

پاشان خوا ﷺ ماهیمت و ناخی ئەو هاوبهش بۆ خوا دانهرانه، بۆ پیغمبهر و ﷺ بۆ برواداران ده‌خاته روو، که نه‌وه‌ی له دلیاندا په‌نه‌نیاں کردوه، جیاپه له‌وه‌ی به زار ده‌ئین، ده‌فه‌رموئ: ئەوانه پابه‌ند نین به هه‌ج خزمایه‌تی و نیزکییه‌ک، هه‌ج به‌ئین و پهیمانیک له‌گه‌ئ ئیمانداران دا ره‌چاو ناکهن.

باشان را پیدەگەھین، کە ھەر کاتیک ئەوانە تەو بەھیان کردو گەرانەوہ بو لای خوا، وە نوێژیان بەرپا کردو زەکاتیان دا، ئەوہ پێیان بەردەن، لە شوینی دیکە دەفەرموی: ئەوانە براتان لە ناییندا، بەلام ئەگەر ھەر لەسەر پەیمان شکیینی بەردەوام بوون، وە لەسەر تانە لێدانی نایینەگەتان بەردەوام بوون، ئەوہ سەرائی کوفر بکوژن، ئەوانە بێ بەلێن و پەیمان، یانی: لەسەر بێ پەیمانی بیانکوژن، نەک لەسەر بێ ئیمانی.

دوایی خوای کاربەجێ ھانی برواداران دەدات، کە چۆن دەبێ ئامادە نەبن، جەنگ لە دژی کەسانیک بکەن، پەیمانیان ھەڵوێشان دەتوێتو، پێغەمبەری خوایان ﷺ لە شارو ولاتی خۆی دەرکردو، وە ئەوانیش سەرمتا دەستپێشخەری جەنگ بوون، نایا لێیان دەرستین؟ بەلکو خوا شایستەترە لێی بترسین، دوایی فەرمانیان پێدەگات کە لە دژیان بجەنگن.

وہ لە کۆتایی دا دەفەرموی: نایا پێتان وایە وازتان لێ بەینری، بەر لەوہی کە بو خوای پەنھانزان، ئەوانەتان دەرکەون و بناستین کە جەنگ و تیکۆشان دەکەن لە پێی خوادا، وە ئامادەنن بێجگە لە خواو پێغەمبەرو ﷺ برواداران، ھێچ کەسیکی دیکە بکەنە جێی رازو نیازیان، نایا پێتان وایە وازتان لێ بەینری، پێش ئەوہی ئەوہ دەرکەوی؟ واتە: نابێ پێتان وابێ.

دەرسی دووہم: لە نایەتی (١٧ تا ٢٣) دەرگرتە خۆی، واتە: (٦) نایەت، لەو (٦)

نایەتەدا خوا ﷻ باسی ئەوہ دەکات کە ھاوبەش بو خوا دانەرەکان، بویان نیە، لە کاتیکدا: شایەدیی لەسەر خۆیان دەدەن کە ئەھلی کوفرن، مزگەوتەکانی خوا ئاومدان بکەنەوہ، بچنە مزگەوتەکانی خوا، بە تایبەتی مزگەوتی حەرام.

وہ باشان خوا روونی دەکاتوہ کە کێ شایستەئە ئەوہیە مزگەوتەکانی خوا، بە طاعەتیک کە لای خوا قبوولە، ئاومدان بکاتوہ: تەنیا ئەوانەن کە ئیمانیان بە خواو بە روژی دوایی ھەمەو، نوێژ بەرپا دەکەن، وە بێجگە لە خوا لە کەس ناترسین.

دوایی خوا ﷻ رەخنە دەگری لە ھەندیک لە مسولمانان کە دوای ئەوہی مسولمان بوون، بە کۆچکەرەن و پشتوانانیان گوتوہ: ئەگەر ئێوہ جەنگو

جیهادتان کردوه، له رپی خوادا، ئیمهش خزمهتی حاجیانمان کردوه، خواردن و ناومان داوه به حاجیان، خوای کارزان لهوبارهوه رهخنهیان لی دمگری، وه پپیان دهفرموی: ههر کهسیک نهوانهی که له پپناوی خوادا کۆچیان کردوه فیداکارییان کردوه به سهرو مائیان، بهراوردیان بکات لهگهل کهسانیک دا، ههلساون به خزمهتی حاجیان و پهرده دروست کردن بو کهعبه و ... هتد، نهوه ستهمی کردوه، وه دوایی خوا باسی پاداشتی نهوانه دمکات که نههلی ئیمان و کۆچ کردن و جهنگو جیهادن به سهرو مائیان له پپناوی خوادا، که پاداشتیکی گهورمیان ههیه.

مهمی سپیم: له نایهتی (۲۳ تا ۲۷) دمگریته خوئی، واته: (۴) نایهت، لهو (۴)

نایهتهدا خوا ﷺ فرمان به برواداران دمکات، که نهگهر بابو برایان، کوفریان بهسهر ئیمان دا ههلبژارد، نابئی به دوستیان بگرن و خوشیان بوین و، کهین و بهینیان لهگهلاندا ههبن، دوایی خوا ﷺ پپیان دهفرموی: نهگهر بیته و بابو باپیرانیان، کورانیان، براییان، هاوسهراانیان، خزم و عهشیرمتیان، سهرومت و سامانیان، بازرگانیان، وه جیگاو ریگیان، ههموو نهوان به پهکهوه، له لایان خوشهویستتر بن، له خواو له پیغهمبهری خوا ﷺ و جهنگ کردن له پپناوی خوادا، نهوه دهبی چاومرپی تۆله و سزای خوا بن.

دوایی خوا ﷺ دهیخاتهوه بیر ئیمانداران، که له زور شوینان سهری خستوون، بهتایبهت جهنگی (حونهین) که پیشی مسولمانان به زوریهکهیان سهرسام بوون، گوتیان: { لَنْ نُغْلِبَ الْيَوْمَ مِنْ قِلَّةٍ }^(۱).

واته: نهمرۆ لهبهر کهمیان ئیمه تیناشکیین.

کهچی دوایی تیشکان، ههتا دوایی خوا ﷺ ئارامیی نارد، بو سهردلی پیغهمبهرمهکی ﷺ، وه بو سهردلی ئیمانداران، وه سهربازانیکی ناردنه خوار که نهدهبیران، که فریشتهکانن، وه بیبروایهکانی به دهستی مسولمانانی سزادا.

^(۱) صحیح البخاری: کتاب الجهاد والسير، باب قول الله تعالى: ﴿ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ

كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا ۖ فَالتوبة.

دەرسی چوارەم: لە نایەتی (٢٨ تا ٣٣) دەگریته خۆی، واتە: (٦) نایەت، لەم (٦) نایەتەدا خوا ﷻ فەرمان دەکات بە برۆاداران، کە هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان پیسن، (واتە: پیسی مەعنەوی)، وە نابێ توخنی مزگەوتی حەرەم بکەون، لە دواى ئەم سائەوه، لە سائی نو (٩) بە دواوه.

باشان فەرمانیان پێ دەکات لە دژی ئەو خاوم کتیبانە بجهنگن، کە برۆایان بە خواو بە رۆژی دواى نیه، وە ئەوهی کە خواو پیغه مبهری خوا ﷻ بە قەدەغەیان داناو، بە قەدەغەى دانانین، وە پابه‌ند نین بە نایینی هەقى خواى پەرۆردگارەوه، هەتا سەرانه دمدن (واتە: ملکه‌ج دمن بۆ دەولەتی نیسلا می).

باشان باسى هەندیک قسەو هەلوێستی لادمرانەو پیچه‌وانەى تەوحیدی جووله‌کەکان و نەصرانییه‌کان دەکات: { جووله‌کەکان گوتیان: عوزیر کورپی خوایه، نەصرانییه‌کان گوتیان: عیسا کورپی خوایه }

باشان باسى هەلوێستی خاوم کتیبەکان دەکات، بە تاییه‌تی هی نەصرانییه‌کان کە عابیدو زاناکانی خۆیانیان لە جیاتی خوا کردۆتە پەرستراو، کە جەلال و حەرەمیان بۆ دیاری کردوون، لە خالی‌کدا کە پێیان گوترابوو: جگە لە خوا، کەسى دیکە نەپەرستن، دواى باسى ئەو هەلوێستیان دەکات، کە ئەوانە دمیانه‌وی رۆوناکیی خوا بە قووی زاریان بکوژیننەوه، بەلام خواى بالادەست لێ ناگه‌رئ هەتا نایینه‌کەى تەواو نەکات، و رۆوناکییه‌کەى تەواو نەکات.

دەرسی پێنجەم: لە نایەتی (٣٤ تا ٣٧) دەگریته خۆی، کە (٤) نایەتە، لەم (٤)

نایەتەدا خوا ﷻ سەرمتا بە برۆاداران دەفەرموی: کە زۆرێک لە زانایان و راهیبه‌کانی خاوم کتیبان، لەژێر پەردەى دیندا، بەناهەق مالى خەلک دەخۆن، وە خەلک لە رپی خوا لادمدن، دواى هەرپه‌شەى سەخت لەوانە دەکات کە زیرو زیو پەزمەندە دەکەن، پارەو سامان پەزمەندە دەکەن، وە لە رپی خوادا نایبخەشن، کە لە رۆژی دواى دا بۆیان سوور دەگریته‌وه و نیوچه‌وان و لاتەنیشت و پشتیانی پێ دەسووتینرئ.

دواى خوا ﷻ دەفەرموی: مانگەکان لەلای خواى پەرۆردگار، دوازدە (١٢) مانگن، بۆیه خواى زاناو توانا وا دەفەرموی، چونکە عەرهبەکان لە نیو خۆیاندا

دستکاری مانگهکانیان دمکرد، به تایبعت چوار مانگه حهرامهکان، نهو چوار مانگه‌ی که جهنگیان تیدا قه‌دمغه بوو، واته: (ذو القعدة، ذو الحجة، محرم، رجب) وه خوای شاره‌زا پروونی دمکاته‌وه، که پیوسته نهو مانگانه، خوا چوئی دناون، نیومش ناوا مامه‌له‌یان له‌گه‌لدا بکه‌ن، که‌مو زیادییان تیدا نه‌که‌ن، پاشان دمفهرموی: نه‌ی مسولمانینه! به تیکرا دژی هاوبه‌ش بو خوا دانهرانه‌کان بجه‌نگن، وک چوئن نه‌وان به تیکرا دژتان ده‌جه‌نگن.

دوایی خوا ﷺ نه‌ریتیکی نه‌فامی کافرمان هه‌لدموشینیت‌وه، که بریتی بوو نه (النسیئ)، که نه‌وان: مانگه‌کانی (ذو القعدة، ذو الحجة، محرم) به دوا‌ی یه‌گدا، وه پاشان مانگی (رجب)یش، لهو چوار مانگه‌دا نه‌دمبوو جه‌نگو کوشتار له یه‌کدی بکه‌ن، ننجاً نه‌گهر نه‌وانه په‌کیان له‌سه‌ر نه‌وه که‌وتبایه، له یه‌کی لهو مانگانه‌دا شه‌رئک بکه‌ن، ده‌یانگوت: نه‌م مانگه دوا ده‌خه‌ین، مانگیکی دیکه قه‌دمغه‌ی دمکه‌ین، خوای دادگهر دمفهرموی: (نسیء) بریتیه له زیدمی له کوفردا، یانی: نه‌وانه هه‌ر بو خویان کافر بوون، به‌وه هه‌لویستانه‌شیان، کوفره‌که‌ی خویانیان خه‌ستتر کردوته‌وه.

نرسی شه‌شهم: له نایه‌تی (٣٨ تا ٤٨) ده‌گریته خوئی، واته: یازده (١١) نایه‌ت، لهو (١١) نایه‌ته‌دا خوا ﷺ بانگی برواداران دمکات به سه‌رزمنشت کردنه‌وه: که بوچی کاتیک پیتان ده‌گوترئ: له رپی خوادا دمربچن بو جه‌نگو جیهاد، به قالب گرانییه‌وه دمرده‌چن، وه خوٚتان به زه‌وییه‌وه دنووسینن، نایا ژیانی دنیاتان له ژیانی دواروژ پی چاکتره، له حالیکدا که ژیانی دنیا، له چاو نازو نیعمه‌تی دواروژ شتیکی که‌م بایه‌خه‌؟!

پاشان هه‌ره‌شه‌یان لی دمکات که نه‌گهر بی‌تو له رپی خوادا جه‌نگو جیهاد نه‌که‌ن، خوا سزاتان دمد، وه خه‌لکیکی دیکه دینئ بو شوینی نیوه، (واته: نیوه دمگورئ)، وه هیج زیانیکیش به خوا ناگه‌یه‌نن.

ننجاً خوا ﷺ نیمانداران هانده‌دا بو پشتگیری کردن له پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی ﷺ که نه‌ویش هه‌لگری په‌یامی خوایه، وه پرؤزه‌ی نایین و به‌رنامه‌ی خوای په‌رومردگاری پییه، وه ناگاداریان دمکاته‌وه، که نه‌گهر نه‌وانیش پیغه‌مبه‌ر ﷺ به‌هینز نه‌که‌ن و

پشتگیری نەگەن، خۆای بالادەست کاتیک کە هیچ کەسی لەگەڵ دانەبوو سەریخست، کاتیک کە تەنیا خۆی و هاوئەگەیی بوون لە ئەشکەوتەگەدا، وە خۆا ئارامیی رژانده سەر دئی پیغەمبەر ﷺ، وە بە فریشتەکان، کە نەدمبیران هاوکاری کرد، وە وشەیی کافرەکانی نزم کرد، واتە: پیلان و نەخشەیی ئەوان، وە وشەیی خۆا - واتە: تەگبیر و نەخشەگەیی - هەمیشە بەرزە.

پاشان فەرمانیان پێدەگات کە بە سووکی و بە قورسی، لە پیناوی خوادا بە سەر و مائیان جیهاد بکەن، وە دوايي خۆا ﷺ تانە لە کەسانیکي دل نەخۆش، یان موناڤیق دەدا، کە دەفەرموی: ئەگەر نەو دەرچوونە، سەفەریکی کورت بایە، وە دەستکەوتیکی نیزیک بووایە، شوینت دەگەوتن، بەلام چونکە سەفەرەگە دوور بوو (لێردە مەبەست پئی جەنگی تەبووگە، دەبوو لە مەدینەو بەچن بەرەو شام، دەوری مانگە رڤیک بوو) سویندیشان دەخوارد، ئەگەر توانیبامان دەهاتین، بەلام لەگەڵ سویندەگەشیاندا راستیان نەدەکرد، دەیانتوانی بڤن.

ئنجـا خۆا ﷺ سووگە گەلەبەییە کە پیغەمبەری خۆشەویست ﷺ دەگات، کە بۆچی مۆلەتی هەندیکیان ت دا، پڤش ئەووی بۆت دەر بکەوی داخۆ راست دەگەن، یان درۆزنن؟! دوايي هەوالی پێدەدا، کە تەنیا ئەوانە مۆلەت لئ و مردەگرن کە برۆیان بە خۆا بە رۆژی دوايي نیە، بۆیە نامادەنین فیداکاریی بکەن، بەلام ئەوانەیی کە برۆیان بە خۆا بە رۆژی دوايي هەییە، هەرگیز داواي مۆلەت لئ ناکەن، مەگەر هیچ توانایەکیان نەبڤن، وە پاشان خۆای بەرزیی مەزن دەفەرموی: ئەوانەیی کە داواي مۆلەت لە تۆ دەگەن، ئەگەر ویستبایان لەگەڵ تۆبان، لە جەنگی تەبووک دا، پڤشتر خۆیان بۆ نامادە دەکرد، چونکە هەیان بوو، دەگوت: خۆم نامادە نەکردو، خۆا دەفەرموی: ئەگەر ویستبایان، خۆیان بۆ نامادە دەکرد، بەلام خۆیان هەر نەیانویست، بۆیە خۆای دادگەریش ئەووی بە قسەت نەکردن، عەزیمەت و ئیرادەییانی خۆا کردو، وە پڤیان گوترا: دانیشن لەگەڵ دانیشتووان.

دوايي خۆا دئی پیغەمبەر ﷺ دەداتەو، دەفەرموی: ئەگەر لەگەڵ ئیشتان دەرچووبان، هەر مایەیی خراپە دەبوون بۆ ئیو، وە رۆلی خراپیان دەگێرا، وە قسەو نەئینیەکانی ئیویمان بۆ خەلکی دیکە دەبرد، وە ک چۆن لە کاتی هاتنیشت دا هەر رۆلی خراپیان بینو، واتە: کاتیک پیغەمبەر ﷺ چوو بۆ مەدینە.

دەرسى حهوتەم: لە نایهتی (۴۹ - ۶۳) دەگرێتە خۆی، واتە: پازده (۱۵) نایهت، خوا ﷺ لەم (۱۵) نایهتەدا، کۆمهڵێک لە هه‌لۆیستی مونا‌فییق و دلنه‌خۆشه‌گان دەخاته‌ پ‌وو، یه‌کیکیان نه‌وه‌یه، که یه‌کیک له‌وان هاتوه به‌ پیغه‌مبەر ﷺ گوته‌: ﴿اِنَّذَنْ لِي وَلَا تَفْتِنِّي﴾ {اَخْرَجَهُ الطَّبْرَانِيُّ فِي (الْكَبِير) بِرَقْم: (۲۱۵۴)، وَالْبَزَّار بِرَقْم: (۴۸۹۹)، وَالْبَيْهَقِيُّ فِي (الْكُبْرَى) بِرَقْم: (۱۷۶۴۸)}.

واته: مۆلته‌م بده، که نه‌یه‌م بۆ نه‌و جه‌نگه، با تووشی گونا‌ها نه‌به! که وه‌ک دوایی باسی ده‌که‌ین، بیانوویه‌کی زۆر بیجیی هیناوته‌وه، ئنجا خ‌وای زاناو توانا باسی هه‌لۆیستی نه‌رینیی و خرابیان ده‌کات: نه‌گه‌ر چاکه‌یه‌کت تووش بوو، پ‌ییان ناخۆشه، به‌لام نه‌گه‌ر خرابه‌یه‌کت تووش بی، به‌لایه‌کت تووش بی، ده‌لین: پ‌یشتر دووربینیی خۆمان کرد بوو، وه‌ خ‌وای به‌رز به‌ پیغه‌مبەر ﷺ ده‌فه‌رموئ: تووش پ‌ییان ب‌فه‌رموو: ج‌گه‌ له‌وه‌ی که خوا ب‌و‌ی نووسیوین، ه‌یچی دیکه‌مان تووش نابئ، وه‌ ب‌رواداران ده‌بی پشت به‌ خوا ب‌ه‌ستن.

دوایی ده‌فه‌رموئ: پ‌ییان بلئ: ئایا ج‌گه‌ له‌ یه‌کیک له‌ دوو شته‌ چاکه‌گان، چاوهرپ‌یی چی ده‌که‌ن، تووشمان بی: یان سه‌رکه‌وتن، یان له‌ پ‌یناوی خ‌وادا خ‌و ب‌ه‌خت کردن و شه‌هید بوون؟ دوایی خوا ﷺ به‌ پیغه‌مبەر ﷺ ده‌فه‌رموئ: تو پ‌ییان ب‌فه‌رموو: که نه‌گه‌ر به‌ پ‌یخ‌و‌ش بوون یان پ‌یناخ‌و‌ش بوون، م‌الی خ‌وتان خ‌ه‌رج بکه‌ن، ه‌هر لی‌تان قب‌وول ناکرئ، چونکه‌ ئیوه‌ خه‌لکی لارین‌و، بۆ خوا نایبه‌خشن.

دوایی ده‌فه‌رموئ: ه‌یج شتی‌ک وای لئ نه‌کردن که ئه‌و م‌الهی ده‌میه‌خشن، لی‌یان قب‌وول نه‌کرئ، ج‌گه‌ له‌وه‌ی که ب‌روایان به‌ خ‌واو به‌ پ‌ۆزی دوایی و به‌ پیغه‌مبهری خوا ﷺ نه‌بووه، وه‌ به‌ ته‌نبه‌لییه‌وه نه‌بی نه‌ده‌هاتن بۆ نوێژ، وه‌ به‌ دل پ‌یناخ‌و‌ش بوونه‌وه نه‌بی، م‌الی خ‌ویان نه‌ده‌به‌خشی.

دوایی خوا به‌ پیغه‌مبەر ﷺ ده‌فه‌رموئ: تو سه‌ر سام مه‌به، به‌ مال سامان و ک‌ور و خه‌لک و ده‌ور و به‌ریان، چونکه‌ خ‌وای توانا ده‌یه‌وئ ئه‌و نیعه‌مه‌تانه له‌ دنیا‌دا بکاته‌ مایه‌ی سزادانیان، وه‌ سه‌ره‌نجامیش به‌ کافریی سه‌ربنینه‌وه، چونکه‌ تا‌کو سه‌رومت و سامان زیاتر بی و پ‌تر، گونا‌هی پ‌ئ بکرئ، زیاتر ده‌میته‌ مایه‌ی سزاو نه‌شکه‌نجه‌ی دوا پ‌ۆزیان.

دوایی چەند ھەئوئێستێکیان باس دەکات، کە دەفەر موئ: سوئندتان بۆ دەخۆن کە ئەوانیش لە ئیوون، لە حالیکدا کە ئەوان لە ئیووش نین، بەلام دەتوسین، کە ئەگەر بە کافر بزانین، تووشی سزا ببین، یاخود بە حیسابی خۆیان تووشی ناپەھەتیی ببین، وە خوای پەنھانزان دەفەر موئ: ئەوانە ئەگەر پەناگە یەك، ئەشکەوتیک، ھەر شوئینێکیان دەست بکەوئ، لە ترسان خۆی تێدە خزینن.

دوایی باسی ھەئوئێستێکی دیکەیان دەکات، کاتیک پیغەمبەری خوا ﷺ، کە خیر و چاکە ی مسوئمانانی دەھاتە دەست و دابەشی دەکرد، ئەوانە پەخنەیان دەگرت، ئەگەر درابایە وان رازی دەبوون، بەلام ئەگەر نەیاندرابایە، توورە دەبوون، وە دەفەر موئ: ئەگەر ئەوانە رازی بووبان بەوئ کە خواو پیغەمبەری خوا ﷺ دەیاندنئ و گوتبایان: { خوا بۆ ئیمە بەسە، خوا لە بەخششی خۆی پێیان دەدات، وە پیغەمبەر ﷺ، وە ئیمە نارەزوومان بۆ لای پاداشتی خوا یە } ئەو بۆ وان باستر بوو.

دوایی خوای بەخشر باسی زمکات دەکات، کە دەبئ بدرئ بە ھەشت جوئرە کەس: ھەژارو، نەدارو، ئەوانە ی کار دەکەن بۆ کوکەردنەوئ زمکات، وە دل پراگیراوان و کوئیلەکان کە خۆیان ی ئازاد بکەن، وە قەرزدارو، ئەوانە ی لە پیناوی خوا دا جەنگ و جیھاد دەکەن و ھەر خزمەتیک دەکەن، وە رێبواری دوورە ولاتی بئ پارە.

پاشان باسی ھەئوئێستێکی دیکەیان دەکات، ئەوانە ی کە ئازاری پیغەمبەریان دەدا ﷺ لەبەر ئەوئ پیغەمبەری خوا ﷺ زۆر پیاوئکی بەرپز و پوو تەنک بوو، ھەر کەسێک قسە ی بۆ کردبایە، پوو شکینیی نە دەکرد، ئەگەر درووشی کردبایە، سووریش زانیبای درو دەکات، نەیدەفەر موو: تو دروونی، چونکە پیغەمبەر ﷺ ئەوئ لە خۆی نە دەوئماندەو، بۆ یە ئەوان دەیانگوت (ھو اذن!) موھەمەد ھەر گوئیە، ھەر چی پئی بئیی، دەئئ: بەئئ، خوای بەرزیش دەفەر موئ: بئئ: گوئی چاکە یە بوئان، دەتانناسئ، بەلام لە خۆی ناوئشینتەو، بە کابرای دروون، بئئ: دروونی، وەك دوایی باسی دەکەین.

دوایی خوای بەرز باسی ئەو دەکات کە سوئندتان بۆ دەخۆن، بۆ ئەوئ رازییتان بکەن، بەلام ئەگەر خواو پیغەمبەری خوا ﷺ رازی بکردبایە، بەھوئ ئیمان و کردەوئ چاکەو، باستر بوو لەوئ سوئندی بە دروئ بخۆن،

دوایی دمه‌رموئ: نایا نازانن که هەر کهسیک دژایه‌تیی خواو پیغه‌مبهرمه‌کی بَکات، نه‌وه جینگه‌ی دۆزه‌خه‌و به هه‌میشه‌یی تیدا ده‌مینیتسه‌وه، وه ریسواییه‌کی مه‌زنی تووش دئ؟!

عرسی هه‌شتم: له نایه‌تی (٦٤ تا ٧٠) ده‌گریته خۆی، واته: جه‌وت (٧) نایه‌ت، نه‌م (٧) نایه‌ته‌دا خوا ﷺ باسی نه‌وه ده‌کات که چۆن مونا‌فیک و ده‌غه‌له‌کان، مه‌ترسیان هه‌بووه که سوورمه‌تیک له قورئان بپته خوارو، نه‌و نه‌ینییانه‌ی که نه‌ دل و دموونیا‌ندا هه‌ن، دهریان بجات، پاشان هه‌ره‌شه‌یان لی ده‌کات که گالته‌یان ده‌کرد به قورئان و به نیسلام و به پیغه‌مبهر ﷺ، دمه‌رموئ: نه‌گه‌ر نیشیان بپرسی: بۆچی نه‌و هسانمه‌تان کردوه و گالته‌تان کردوه؟ ده‌لین: ئیمه رینگامان دمه‌بری و، قسه‌ی خۆشمان ده‌کرد به‌رپۆه، به‌لام خوا‌ی بی‌نیاز لی‌یان قبول ناکات و دمه‌رموئ: بی‌یان بلن: نایا گالته به خواو، به نایه‌ته‌کانی خواو، به پیغه‌مبهرمه‌کی ﷺ ده‌که‌ن؟! پاساوو بیانوو مه‌هیننه‌وه، نه‌گه‌ر نیمانیشتان بووبن پبشتر، به‌و گالته کردنه به خواو، به نایه‌ته‌کانی خواو، به پیغه‌مبهری خوا ﷺ، کافر بوون.

پاشان باسی نه‌وه ده‌کات که مونا‌فیک و ده‌غه‌له‌کان به نیرو می‌وه، پیاوان و ئا‌هرمه‌تان، هه‌ندیکیان له هه‌ندیکیانن، فه‌رمان به شتی خراب ده‌که‌ن و، رئ له چاکه ده‌گرن، وه ده‌ستی خۆیان له به‌خشین ده‌گرنه‌وه، وه خوا‌یان فه‌رامۆش کرده، خوا‌ی دادگه‌ریش ئیهمالی کردوون و پشت گوئی خستوون.

دوایی باسی سزای مونا‌فیک و ده‌غه‌له‌کان ده‌کات، به پیاوو ئا‌هرمه‌تیانه‌وه، هه‌روه‌ها سزای کافرمان، که دۆزه‌خه.

پاشان دمه‌رموئ: سه‌رمه‌نجامی نه‌وانه، وه‌ک سه‌رمه‌نجامی کافرمانی پبشووه، که هه‌رچه‌نده سه‌رومه‌ت و سامانیان زۆر بوو، به‌لام دادی نه‌دان، دوایی چه‌نده نمونه‌یه‌ک دینیتسه‌وه له میژووداو دمه‌رموئ: نایا هه‌والی گه‌لی نووح و گه‌لی عاد و گه‌لی ته‌موود و گه‌لی نیب‌پراهیم و هاوه‌لانی مه‌دیهن و، شاره هه‌نگه‌راوه‌مان { که مه‌به‌ستی پچ گه‌لی لووطه }، نایا هه‌والی نه‌وانه‌یان پچ نه‌گه‌ه‌شته‌وه، که پیغه‌مبهرانیان هه‌موویان به به‌نگه‌ی ئاشکراوه هاتن بۆ لایان، که‌چی بپروایان

پێ نهکردن؟ وه خوا ستهمی لینهکردن، بهلام خۆیان ستهمیان له خۆیان کرد، خوای کارزانیش له بهرانبهەر ستهمهکهی خۆیان دا، سزای دان.

دەرسی نۆیەم: دوو نایەتەکانی (٧١ و ٧٢) دەگرێتە خۆی، که تیایاندا خوای پەرۆمردگار باسی برۆاداران دەکات، وه سیفته سەرەکییەکانی برۆاداران و سەرەنجامی خیری برۆاداران، دەخاتەرۆو، که پاداشتی خوا له بهههشت و رمزاهەندیی خۆی ﷻ دا، که له هه‌موو شتیک گه‌ورمه‌ره، به‌رجه‌سته‌یه.

دەرسی دەیەم: له نایەتی (٧٣ تا ٨٠) دەگرێتە خۆی، واته: هه‌شت (٨) نایەت، له‌م (٨) نایەتەدا خوا ﷻ جارێکی دیکه سهرما به پێغه‌مبەر ﷺ دمه‌رموئ: که له دزی کافرو مونا‌فیکه‌کان تیبکۆشی، له دزی کافرانیک که سەنگه‌ریان له ئیسلام گرتبێ، به چه‌ک، وه له دزی مونا‌فیکه‌کانیش به به‌لگه‌و ده‌لیل، وه به هه‌لمائینی نه‌پینییه‌کانیان و په‌رده له‌سه‌ر لادرانیان.

باشان دیته سهر باسی هه‌ندیك هه‌لوێستی مونا‌فیکو دمه‌هل و دلنه‌خۆشه‌کان، که سویند ده‌خۆن: نه‌و قسانه‌یان نه‌کردوه، هه‌ندی قسه به پێغه‌مبەر ﷺ گه‌یشتۆته‌وه، نه‌ویش بانگی کردوون: نه‌وانه‌تان بۆچی گوتوه؟ نه‌وانیش سویندیان بۆ خواردوه که نه‌مانگوتوه.

خوای پەرۆمردگاریش دمه‌رموئ: به ته‌ئکید وشه‌ی کوفریان به دمه‌دا هاتوه، وه له دوا‌ی نه‌و مسو‌لمانه‌تییه‌ رووکه‌شییه‌یان، که هاتوونه نیو ئیسلام، کوفریان کردوه، وه ویستوو‌شیانه کاریک له دزتان نه‌نجام بدن، به‌لام ده‌ستیان نه‌یگه‌یشتۆتی، که بریتی بووه له هه‌لداشتنی پێغه‌مبەر ﷺ له دمه‌ر به‌ندیك.

ئنجا خوا په‌خه‌یان لیده‌گریت، که نه‌وانه هیچ شتیکیان له ئیسلام و مسو‌لمانان به عه‌یب نه‌گرت، ته‌نیا نه‌وه نه‌بێ که خوای به‌خشه‌ر به‌هۆی ئیسلامه‌وه، دمه‌لمه‌ندی کردبوون، بێنیازی کردبوون، وه له حاله‌تی په‌راگه‌ندمییه‌وه، کۆی کردبوونه‌وه سه‌ریه‌ک، وه له زه‌بوونی یه‌وه به هیزی کردبوون، ئنجا له جیاتی نه‌وه‌ی شوگری خوا بکه‌ن، دزایه‌تی ئیسلام و مسو‌لمانان ده‌که‌ن !!.

وہ دوايى خواي پەرورەدگار باسى ھەئوئىستى ھەندىكىان دەكات، گە بەئىنيان داوہ: ئەگەر بىتو خواي مېھربان لە بەخششى خۆي پىيان بدات، ئەوانىش خىرو چاگە دەگەن و لە صالحان دەبن، بەلام كاتىك خوا ﷺ ئەو داوايەي كروويانە، بۆي جىبەجى كروون، رزديسى و چرووكييان نواندوہ، وە بەئىنەكەيان شكاندوہ، بۆيە لە ئەنجامى ئەومدا خواي دادگەر نىفاق و دەغەئىي خستۆتە دلىانەوہ.

ئەمەش ئەو دەگەيەنى كە جارى وايە بەھۆي كروەوئى خراپەوہ، ئىنسان دلى بەرمو كوفرو نىفاق دەگوئى.

ئنجائى خواي تاك و پاك دەفەرموئ: ئايا نازانن كە خوا ھەموو نەئىنيەكانيان دەزانئ، وە چيە و سرگە و قسەي پەنھانى نىوانيان دەزانئ؟!

دوايى باسى ھەئوئىستىكى دىكەيان دەكات كە: پەخنەيان دەگرت لەوانەي كە مالىان دەبەخشي، ئەوئى زۆري بەخشيابايە، دەيانگوت: ئەوہ رىبابازي دەكات، وە ئەوئى كەمى بەخشيابايە، دەيانگوت: ئنجائى خوا چ پىويستى بەومندە ھەيە؟!

بۆيە بە پىغەمبەرى خاتم ﷺ دەفەرموئ: ئەگەر تۆ داواي لىبورديان بۆ لە خوا بكەي، يان بۆيان نەكەي، ئەگەر ھەفتا (٧٠) جار داواي لىبورديان بۆ لە خوا بكەي، لىيان خۆش نابئ، چونكە بەرانبەر بە خواو بە پىغەمبەرەكەي بىبىروا بوون، وە خوا پىنمايى كەسانى لاړئ ناكات.

دەرمى يازدەيەم: لە ئايەتى (٨١ تا ٨٩) دەگرئتە خۆي، واتە: نۆ (٩) ئايەت، لەو

(٩) ئايەتەدا، خوا ﷺ باسى ئەوانە دەكات كە بە بيانووي بىجئ، خۆيان لە پىغەمبەرى خوا ﷺ بەجىھىشتو، نەچوون بۆ جەنگى تەبووك، وە پىيان ناخۆش بوو لە رىگاي خوادا جىھاد بكەن، وە بە خەلكى دىكەشيان دەگوت: ئىستا ھەصلى سال زۆر گەرمە، بەو گەرمايە دەرمەچن، بە ھىلاك دەچن! خواي بالادەستىش دەفەرموئ: پىيان بئئ: ئاگرى دۆزەخ گەرمەترە، ئەگەر بزائو ھەقلىان پئ بشكئ، بۆيە دەفەرموئ: سەرمىنجام وایان لىدى كە زۆر دەگرەن، وە كەم پىدەكەنن، بەھۆي كروەوئى دەستى خۆيانەوہ، وە لە سزاي ئەومدا، كە ئىستا بە مسولمانان پىدەكەنن، كە بەو گەرمايە چوون بۆ جەنگى تەبووك، لە قىامەتدا تووشى گرىانكى زۆر دىن.

ئنجای بە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: هەر کاتێک گەڕایەوه بۆ لایان و هەندێک لەوانەی ئیستا خۆیان و مدوا داوه و خۆیان بە جیهیشتوه، وێستیان بێن بۆ جەنگ و جیهاد، پێیان بلێ: مەین! چۆن لەگەڵ ئافەرت و مندال دا بە جیماون، هەر لەگەڵ وان دابنیشن، وە هەر کامیکیش لەوانە مرد، هەرگیز لەسەر گۆرەمکی رامەوسته و دوای بۆ مەگە، چونکە ئەوانە بەرانبەر بە خوا و پێغەمبەرەمکی، بێبڕوا بوون، وە بە لارییی و کافرایی مردوون.

دوایی بە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: بە سەرۆت و سامان و مال و مندالیان سەرسام مەبە، چونکە خوا دەیکاتە مایە سزا بۆیان لە دنیا دا، وە بە کافریتیبش گیان دەسپێرن.

دوایی باسی ئەو هەلۆیستەیان دەکات، کە هەر کاتێک سوورەتێک بێتە خوار کە فەرمانیان پێ بکات: ئیمان بە خوا بێنن و لەگەڵ پێغەمبەری خوادا ﷺ بچن بۆ جەنگ و جیهاد، ئەوانەیان کە دەست رۆشتوون، دەلێن: مۆلەتمان بێدە، یا لەگەڵ ئەوانە کە دانیشوون کە ئافەرت و نەدار و مندالن، دابنشین، خوای پەروردگاریش تانەیان لێدەداو، دەفەرموێ: رازی بوون کە لەگەڵ ئافەرتان و پیرمژن و مندالاندا دابنیشن.

بۆیەش کاتی خۆی من لە سەرباسی هەندێ وتاری خۆمدا گوتبووم: {جەنگ و جیهاد بە زبەر پیاوان دەگری، بە پیرمژن پیاوان ناکری}.

ئنجای باسی پێغەمبەر ﷺ و ئەوانە کە لە خزمەتی دابوون، دەکات، دەفەرموێ: ئەوان بە سەر و مال لە پێناوی خوادا دەجەنگن و فیداکاری دەکەن، وە هەر ئەوانەش سەرفرازان، خوای بەخشنده ئەو بەهەشتانە کە بۆی داناون، رووباری زۆر بە ژێر کۆشکەکانیان دا دەڕۆن، ئەمەش سەرکەوتنی مەزنە.

دەرسی دوازدەهەم: لە نایەتی (٩٠ تا ١٠٦)، واتە: حەفدە (١٧) نایەت دەگریتە

خۆی، لەم (١٧) نایەتەدا خوا ﷻ باسی عەرەبە خێلەکیەکان دەکات، ئەو عەرەبانە کە بیاباننشین بوون، مەر و بز و حوشتریان بەخێو دەکردن، گرنگ ئەومیه لە بیابان بوون، بە زاراوی ئەمرۆ: لادێی بوون، شارنشین نەبوون، کە ئەوانیش دیارە بۆ جەند بەشێک پۆلێن دەبن، سەرمتا خوا دەفەرموێ: عەرەبە

خېلەككيبهكان هاتن بۇ. ئەھۋى مۆلەتتەيان بدرى، ئەھۋانى كە بۇيان نەدەمگونجا، لەبەر بى ئىمكانىيەتتەيان، يان لەبەر ھەر ھۆيەك بى، بەلام كە ئەھۋانى كە درۇيان لەگەل پىغەمبەرى خوادا ﷺ كىرد، ھەر نەھاتن پاساۋىش بىننەھ، دوايى خوا ﷺ روونى دەكاتەھە كە ئا ئەھۋانە گەلەيەيان نەھاتتە سەرى كە نەچوون بۇ جەنگ، چونكە لەبەر بىھەيىزى، لەبەر نەخۇشىي، يان لەبەر دەست نەپۇشتن، لە رووى ماددىيەھە نەھاتوون بۇ ئەھۋانە، مادام دىسۇز بووبىن بۇ خواو بۇ پىغەمبەر ﷺ، چونكە كەسانى چاكەكار گەلەيەيان نايەتە سەرى.

ھەرۋەھا كەسانىكىش كە هاتن بۇ لات ئەھۋى پىغەمبەرى خوا ﷺ، ۋە گوتتەيان: ۋاخمەن دەھى، پىشتىكىمان دەھى كە سوۋارى بىن، تا پىيى بچىن بۇ جەنگ ۋە جىھاد، تۇش گوتتە: تۋانام نىھ ھاۋكارىيتان بىكەم، رۇپۇشتن ۋە چاۋيان پىر بوو لە فرمىسك، ئەھۋانەش گەلەيەيان نايەتە سەرى.

دوايى دەفەرمۇئى: گەلەيى تەنبا دىتە سەرى ئەھۋانى كە مۆلەتتە لى ۋەردەگىرن ۋە مۆلەمەندىش، پازى بوون لەگەل مندالان ۋە ئافىرمەتان دا دابنىش، بۇيە خوا مۇرى بەسەر دىئانەھە ناۋەھ ھىچ نازان.

ئىنجا خوا ﷺ باسى نەھىنىيەكانىان دەكات، دەفەرمۇئى: كاتىك كە دەگەرىنەھە بۇ لات، لە جەنگى تەبووك، عوزرت بۇ دىننەھە، تۇش پىيان بىھەرمو: عوزرو بىانو ۋە مەھىننەھە، چونكە ئىمە بىرواتان پىناگەين، خوا ﷺ ھەۋالى ئىۋەھ پىداۋىن، ۋە لەمەھوداۋاش خواو پىغەمبەرىكەھى كىردەمەكانتەن دەبىنن كە نايە راست دەكەن، يان درۇ دەكەن، دوايىش دەگىرپىننەھە بۇ لاي خاۋىەك، كە زانايە بە پەنھان ئاشكراۋ، ھەۋالتان پىدەمدا بەھۋى كە دەمىكەن.

دىسان خوا ﷺ دەفەرمۇئى: لەمەھودا سوپىندتان بۇ دەخۇن، كاتىك كە دەگەرىنەھە بۇ لايان، بۇ ئەھۋى ۋازىان لى بىنن، ئىۋەش ۋازىان لى بىنن، ئەھۋانە پىسەن، ۋە سەرمەنجامىيان دۇزەخە، ۋە جارىكى دىكەش دەفەرمۇئى: سوپىندتان بۇ دەخۇن، تاكو لىيان پازى بىن، ئەگەر ئىۋەش لەھوان پازى بىن، خوا لە كۆمەلى لاپىيان پازى نابى.

ئنجای دێتە سەر جوړیکی دیکەى عەرپبە خێلەکیبەگان و دەفەرموئ: عەرپبە خێلەکیبەگان {کە دیارە هەموویان نین، پۆلێکیان} لە هەموو کەس کافترن، وە لە نیفاق و دەغەئیدا زیاتر رۆچوون، وە زیاتر شایستەتر بوون بۆ ئەوەى کە سنوورەکانی ئەوەى کە خوا دایبەزاندووە بۆ سەر پێغەمبەرى خوا ﷺ، نەیزانن، ئنجای دەفەرموئ: هەندێک لەو عەرپبە خێلەکیبەگانە هەن، کە ئەوەى دەیبەخشێ، بە حساب لە رپی خوا دایە، پێى وایە تالان گراووە، بە زۆر-لێى سەندراووە سۆغەرە بیگارى پێکراووە، وە هەمیشە لە دەرفەت دەگەرى، بۆ ئەوەى زەبیرتان لێبەدات.

دوایى خوا ﷺ باسى جوړیکی دیکە لە خێلە عەرپبەگان دەکات، کە ئیمانیا بە خواو بە رۆزى دوایى هەیه، وە ئەومش کە دەیبەخشن، ئومێدیان پێتەتى کە پێى لە خوا نيزیک ببنەو، وە پێغەمبەر ﷺ دوایان بۆ بکات، ئنجای خواى پەرورەدگارىش دەفەرموئ: با دئیاين کە ماىەى لە خوا نيزیک بوونەومیا، وە خوا دەیانخاتە ژیر سایەى بەزمى خۆیەو.

ئنجای خواى مەزن مەدحیكى پێشکەوتوووەکان دەکات، لە گۆچکەرەن و لە پشتیوانان، وە ئەوانەش بە باشى شوپنیا کەوتوون، کە خوا لێیان رازیبە، وە ئەوانیش لە خوا رازین، وە دەیانخاتە بەهەشتەکانى خۆیەو.

هەرودها خوا باسى ئەو دەکات کە لە عەرپبە خێلەکیبەگان، لە خەلکی مەدینەش، هەیه کە زۆر رۆچوووە لە نیفاقدا، زۆر مەشقى کردو، بە ئاسانى

نازانرئ و بەى پئ نابردرئ، بۆیە دەفەرموئ: ﴿ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ ﴾ (١٠١) التوبة.

تۆ نایانزانى، بەلام ئیمە دەیانزانين.

دەرسى سێزدەهەم: لە نایەتى (١٠٧ تا ١١٠) دەگریتە خۆى، واتە: جوار (٤) نایەت،

خواى پەرورەدگار لەو (٤) نایەتەدا، باسى کۆمەلێک دەکات کە پیلانیکی زۆر گلاویان دارشت بۆ دزایەتییکردنى پێغەمبەر ﷺ و موسولمانان، ئەویش ئەو بوو مزگەوتیکیان دروست کرد، بۆ ئەوەى لە پەناى مزگەوتداو لە بەرگی دیندا، لە

دین بدن، له بهرگی ئیسلامدا، دزایهتی ئیسلام بکهن، که دوایی خوی دادگهر
 ناوی لهو مزگهوته نا: (ضرار)، وهک دمهفرموی: ﴿وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا
 ضَرَارًا﴾ (۱۰۷) التوبة.

واته: مزگهوتیک که بههویهوه، یاخود لهبن بآلی ئهو مزگهوتهوه، لهبن
 سیهری ئهو مزگهوتهدا، زیان له مسولمانان بدن.

دوایی خوا ﷺ دمهفرموی: ئهوانه سویند دهخون، که هر مهبهستمان پی چاکه
 بووه، بهلام خوا دزمانی که درو دهکن، وه خوا له پیغهمبهرمکهی ﷺ قهدهغه
 دهکات، که هرگیز لهو مزگهوتهدا، هیچ نویژی بکات، یاخود تییدا دابنیشی.

پاشان پی دمهفرموی: مزگهوتیک که لهسر بناغهی تهقوا بنیات نراوه، که
 مهبهست پی مزگهوتی قوبایه، وه مزگهوتی پیغهمبهره ﷺ به پلهی یهکم، وه
 ههموو ئهو مزگهوتانهن که به نیازو مهبهستی چاک و بو رازیکردنی خوا،
 بنیات دهنرین، دمهفرموی: ئهو جووره مزگهوتانه شایستهی ئهومن، که تییناندا
 دینداری بکری، بهندایهتی بو خوا بکری، که ئهوانه پیاوانیکیان تییدا ههن،
 خویان پاک دهکنهوه، له پرووی جهستهیی و له پرووی معهنهوییهوه، وه خواش خو
 پاکهراوانی خوش دهوین.

دوایی خوا ﷺ بهراورد دهکات، له نیوان مزگهوتیکدا که لهسر بناغهی تهقوا
 بنیات نراوهو بو رمزاهندی خوا، ئایا ئهوه باشتره، یاخود مزگهوتیک که لهسر
 قهراغی کهندهلانیکی ههلواسراو، که ئاو بنکوئی کردوه، وه سهرهنجام
 دمووخیته نیو دوزهخهوه، ئایا کامیان باشتره؟ به تهئکید ئهوهی که لهسر
 بناغهی تهقوا بنیات دهنری.

دوایی خوا ﷺ دمهفرموی: ئهو بناغهی که بنیاتیان نا، هر مایهی گومان و
 دوو دلئی دمی، تاگو دلیان پارچه پارچه دمی له دوزهخدا، واته: ههندی جار
 ههندی گوناھ نینسان دهکات، دوایی شوینهواری ئهو گوناھه، شوینهواری ئهو
 غهلهت و لادانه، هر لهگهئیدا دهمینتیهوهو بهردموام دمی، وهک چون کهسک
 زههریک دهخوا، دوایی کاریگهری، ئهو زهره له جهستهی دا دهمین.

دەرسى چواردەبەم: ئايەتەكانى (۱۱۱ و ۱۱۲) دەگرىتە خۇى، واتە: دوو (۲) ئايەت، خوا ﷺ لەو (۲) ئايەتەدا باسى ئەو دەمكات، كە سەرو مالى لە بېرواداران كېرە، كە لە بەرانبەردا بەھەشتيان بداتى، وە ئەوانىش لە پېناوى خوادا دەجەنگن، ئەو بە ئىننىكە خوا داويەتى لە تەوراتو ئىنجىل و لە قورئاندا، وە خوا ﷺ پېيان دەفەرموى: بەو بە ئىنەى خواو بەو مامەئەبەى كە لەگەن خوادا كىرەوتانە، دل خۇش بن، دوايى نۆ (۹) سىفەت لەو بېروادارانە ھەلدەدا، كە بىرىتىن لە سىفەتەكانى: تەوبەكردن و بەندايەتى بۆ خوا كىردن، ستايشى خوا كىردن، وە گەرەن بە زەوى خوادا، وە پىكوع بىردن، وە كىرەوش بىردن، وە فەرمان بە چاكە، وە پىگا كىرتن لە خرابە، وە پاراستنى سنورمەكانى خوا، وە دەشقرموى: موزدە بە بەو بېروادارانەى كە خاومنى ئەو سىفەتەنەن، چونكە كەسانىك خاومنى ئەو سىفەتەنە بن، دەتوانن ئەو جۆرە مامەئەبە لەگەن خوادا بىكەن، كە سەرو مالىان لە پېناوى خوادا بەبەخشن، وە لە بەرانبەرىشدا خوا بەھەشتيان بداتى.

دەرسى پازدەبەم: لە ئايەتى (۱۱۳ تا ۱۱۶) دەگرىتە خۇى، واتە: چوار (۴) ئايەت، خوا ﷺ لەو چوار ئايەتەدا باسى مەسەلەبەكى گىرەنگ دەمكات، ئەوئىش ئەوئەبە كە نە پىغەمبەرى خوا ﷺ، وە نە بېروادارانىش، بۆيان نىبە، داواى لىبوردن لە خوا بىكەن، بۆ ھاوبەش بۆ خوا دانەرمەكان، ئەگەر خىزم و نىزىكىشىيان بن، دواى ئەوئەبە كە بۆيان دەمرگەوتە: ئەوانە خاومنى دۆزەخن، واتە: دواى ئەوئەبە كە بە كافرئى دەمرن، كەس بۆى نىبە بۆ خىزمىكى كافرئى بېپارىتەوومو خوا لىئى خۇش بى، چونكە ئەوئە قسەبەكەو جىئ ناگرئى، پىشىنانىش دەئىن: (قسەبەك بە جىئ بگرئى، رەبە بىئەو سەربگرئى)، ئەوئە قسەبەكە جىئ ناگرئى.

دوايى خواى پەرومردگار وەك جۆرىك لە عوزر ھىنانەو بە ئىبىراھىم، كە كاتى خۇى ئىبىراھىمىش داواى لىبوردنى لە خوا كىرد بۆ بابى، دەفەرموى: داواى لىبوردن كىردنى ئىبىراھىم بۆ بابى (ئازەن) ھەر لەبەر ئەوئەبو، كە پىشتەر بە ئىنى پىدابوو، بەلام دواى ئەوئەبە بۆ دەمرگەوت: دوزمىنى خاوبە، بەرئەتى لىكردو دوورى لىكرد، وە بىگومان ئىبىراھىمىش پىاوتىكى زۆر بە رەحم و زۆر ھىدىيى و ھىمن بوو، زۆر بە پەروش بوو، لىرەدا خواى مېھرىبان جۆرىك لە پاساودانەو، بۆ ھەئوئىستەكەى ئىبىراھىم دەخاتە روو.

ننجا خوا ﷺ : کهسیک له مسولمانان نهیزانیبیو، بو خزمیکی کافری پارابیتهوه، نهوه دمخاته پرووو دمفرموی: خوا هیچ کۆمهلیک گومرا ناکات، واته: به گومرا له قهله میان نادات، تاکو نهومیان بو پروون نهکاتهوه، که دمبئ پاریزی لیبکه، پئشتر که خوا بووی پروون نهگردونهوه که: دروست نیه، بو خرمو کهسی کافرتان بپارینهوه، داوای لیبوردنیا بۆ له خوا بکه، بۆیه گوناھبار نهبوون.

پاشان رایدهگهیهنی که ههرچی موکی ناسمانهکان و زهوییه، هی خوییه، خوا دمزیینی و دمزیینی، وه جگه له خوا، دۆست و پشتوان و یارمهتیدمزیکی دیکهتان نیه.

درسی سازدهبهم: له نایهتی (۱۱۷ تا ۱۱۹) دمگریته خوی، واته: سئ (۳) نایهت، خوا ﷺ لهو (۳) نایهتهدا باسی نهوه دمکات، که له پئغه مبهری خوی ﷺ، وه له کۆچکه ران و پشتیوانان که شوینی کهوتوون، له رۆزی سهغله تییدا، { که مهبهست پنی جهنگی تهبووکه } خوا له کهم و کورپیهکانیان خوش بووه، وه تهوبه ی لی قبول کردوون، داوای نهوهی که نیزیک بوو دلی هه ندیکیان لابدات، ومزعه که زحمهت بوو، بهلام خوا له گه لیان میهرمبان و به بهزمیه.

ههروهها بهتایبهتی لهو سئ نهفهری که بریار لهبارمیانوه دواخرا بوو، وهک خوا ﷺ لهبارمیانوه دمفرموی: ﴿ **وَأَخْرُوكَ مُرَجَّوْنَ لِأَمْرِ اللَّهِ** ﴾ (۱۱۶) التربة، نهو سییهش خوی بهخشنده لییان خوش بوو، که (کهعبی کوری مالیکو، مهپارهی کوری رمبوعو، هیلالی کوری نوممیه) بوون، نهو سئ هاوهله که داوی بهسه رها تهکیان به تفصیل دینین، نهوانه بهبئ پاساو دواکهوتن له جهنگی تهبووک، بهلام درۆشیان له گه پئغه مبهردا ﷺ نهکرد، چوونه خزمهتی و گوتیان: نهی پئغه مبهری خوا ﷺ! ئیمه هیچ پاساومان نهبوو، بهلام نیسرا حهتمان پئخوش بوو، نههاتین بۆ نهو جهنگه، ئیدی نهویش فرمووی: مادام راستان کرد، برۆن تاکو خوی دادگه لهبارموتانهوه بریار دهدا، ئیدی نهوان پهنجا (۵۰) شهوو رۆژ، دوا خران، داوی خوی کارزان ئهم نایهتهی نارده خوارو تهوبه ی لی قبول کردن، که نهوه خوشترین رۆژ بوو له زیانیاندا.

دوایی خوای پەرورەدگار دەفەر موی: ئەوان بىگومان دىنبايان لى و متەنگ هاتو، نەفسى خۇشيانىيان لى و متەنگ هاتو، زانىيان كە جگە لە خوا هىچ پەنايەكى دىكەيان نىيە، ئنجا خوا گەراپەووە سەريان، بۇ ئەوہى ئەوانىش بگەرىننەوہ، بىگومان خوا زۆر تەوبە قىوولكەرى بە بەزمىيە يە.

لە كۆتايى دا دەفەر موی: ئەى ئەوانەى ئىمانتان هىناوہ! پارىز لە خوا بگەنو لەگەل راستان دابن، يانى: وەك چۆن ئەو سى نەفەرە راستيان كرد، وە ئەوانى دىكەش كە هاتن واقىيەى خۇيان خستە روو، گوتيان: ئاوا بووو ئاوا بووو، ئىوہش بەو شىوہ بن، هەول مەدەن بە درۆ دەلەسە خۇتان بپەرىننەوہ، چونكە درۆ ئەگەر بەسەر بەندەگانى خوادا تىبەرى، بەدئىيائى بەسەر خوادا تىناپەرى.

دەرسى حەفدە يەم: كە لە ئايەتى (١٢٠ - ١٢٣)، واتە چوار (٤) ئايەت، پىك دى،

خوا ﷺ لەو (٤) ئايەتەدا، باسى ئەوہ دەكات كە خەلكى مەدىنە، وە ئەو. عەرەبە خىلەكىيانەى كە لە دەور بەريانن، بۇيان نىيە لە پىغەمبەرى خوا ﷺ بەجىبمىنن، وە بۇيان نىيە نەفسى خۇيان لە نەفسى پىغەمبەر پى لە پىشتەر بى، واتە: مادام ئەهلى ئىمانن، دەبى لە خزمەتى پىغەمبەرى خوا ﷺ دابن، بەلكو ببە قەلغان و بەلا گىرەوہ بۇ پىغەمبەر ﷺ، ئنجا باسى ئەوہ دەكات كە: هىچ تىنوئىتتەك و، هىچ ماندو بوونىك و، هىچ برسئىتتەكەيان لە رى خوادا تووش نايە، وە ناچنە هىچ شوئىنك كە ماىە رىق هەلسان و توورەبى كافەرەكان بى، وە هىچ زمبىك لە دوژمن نادەن، مەگەر خوا تبارك و تعالى بەوہ، كردەموەبەكى باشيان بۇ بنووسى، وە خوا پاداشتى چاكەكاران زاىە ناكات.

هەر وەها دەفەر موی: هىچ مالىك خەرج ناكەن، چ كەم بى، چ زۆر بى، چ گچكە بى، چ گەورە بى، وە هىچ دۆل و شىوئىك نابىرن، مەگەر خوا بۇيان دەنموسى، بۇ ئەوہى خوا پاداشتى ئەومىيان بداتەوہ كە كردوويانە.

دوایی خوا ﷺ راپدەگەيەنى كە برپواداران ناگونجى هەموو تىكرا بچن بۇ جەنگ، بەلكو دەبى لە هەر كۆمەلئىكى زۆر، كۆمەلئىكەيان بچن، بۇ ئەوہى كە لە دىندا شارمزا بن، ياخود لە هەر كۆمەلئىك بەشىكەيان بچن، بەلام ئەوانى دىكە بمىننەوہو بۇ ئەوہى هەتا ئەوان لە جەنگ دىنەوہ، ئەوان خەرىكى لىكۆلئىنەوہو

شارەزایی لە قورئاندا بن، وە کاتێک ئەو جەنگاومرانه گەڕانەووە بۆ لایان، لە دین تییان بگەیهنن، وە ئاگاداریان بکەنەووە، بەلکو ئەوانیش وریایی خۆیان وەربگرن.

پاشان خوا فەرمان بە ئیمانداران دەکاتو، دەفەرموێ: ئەو دوژمنە کافرانی لیتانەووە نیزیکن، لە دژیان بچەنگن، وە با زبیریتان پێووە ببینن، وە بشرانن کە خوا لەگەڵ پارێزکاران دایە، کەواتە: زبیری نواندن لە کاتی جەنگو جیهاددا، بەرانبەر بە کەسانێک کە شەریان لە دژ دەکرێ، لەگەڵ پارێز لە خوا کردن، دژی یەك نین.

دەرسی هەژدەهەم: لە نایەتی (١٢٤ تا ١٢٧) دەگریته خۆی، واتە چوار (٤) نایەت،

خوا ﷻ لەو (٤) نایەتەدا، دووبارە دیتەووە سەر بۆی هەندیک لە هەلۆیستی دەمەڵ و دڵنەخۆشەکان، کە کاتێک سوورپەتیک لە قورئان دیتە خوار، هەیانە،

دەلی: کامەتان بەووە ئیمانی زیاد بوو، کوا کە موخەممەد، دەلی: ﴿وَإِذَا تَلَّيْتْ

عَلَيْهِمْ ءَأَيُّتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا ﴿٢﴾ ﴿الأنفال﴾، کامەتان ئیمانی زیاد بوووە!! پراست ناکات.

بەلام خوای تاك و پاك دەفەرموێ: ﴿فَأَمَّا الَّذِينَ ءَأَمَنُوا فَرَادَتْهُمْ إِيمَانًا

وَهُمْ لَسْتَبْشِرُونَ ﴿١٢٤﴾ ﴿التوبة﴾، بەلام ئەوانەى ئیمانیان هەیه ئیمانیان پێ زیاد

دەبێ، بەلام کەسێک ئیمانی هەر نەبێ، چی زیاد بێ؟ لە هیچی هیج پەیدا نابێ،

بەلام شتێک دەگونجێ ببیتە شتێکی چاکتر، بەلام کە هیچت نەبێ و سفر بێ،

ئیمانی چی زیاد بێ؟!

بۆیە دەفەرموێ: ئەوانەى دلیان نەخۆشیی تێدایە، هەر بیسیی و نەخۆشیی

زیاتر دەچیتە دڵ و دەروونیانەووە، چونکە تاكو نایەتیک دیتە خوار، ئەوانیش

کوفری پێ دەکەن، پێشتریش کوفریان بە نایەتەکانی دیکە کردووە، ئنجا هەتا

کوفر بە نایەتەکان زیاتر بکەن، کوفرەکەیان خەستەر دەبیتەووە، ئنجا دواییش

بە کافری دەمرن.

دوایی خوا ﷺ دەفەرموئى: ئايا نابىنن: ھەموو سائىك جارىك يان دووجار تاھى دمگرىنەو، واتە: نەينىيەكانىيان دمردەخرىن، ەھىبو كەم و كورپىيان دمردەكەوئى، ھەئوئىستە سەرشۆرانەكانىيان كە پەنھانىيان كىردوون لە خەئك، خواى پەنھانبىن پەردمىيان لەسەر لادەدا، كەچى لەگەل ئەوھشدا، ناشگۆرپىن و پەندىش و مرناگرن!

ئىجا جارىكى دىكەش خوا دەفەرموئى: كاتىك سوورمىك دىتە خوار، ھەندىك تەماشاي يەكدى دەكەن، ئايا كەس ناتانبىنئى؟ ئەگەر كەس نەيانبىنئى، دمپوون، بۇ ئەوھى گوئىيان لەو ئايەتەنە نەبئى، خوا دەفەرموئى: خوا دلىيان لابدا، لەبەرئەوھى كە كۆمەئىكى نەزان و نا تىگەشىتوون.

دەرسى نۆزدەبەم و كۆتايى: ئايەتەكانى (۱۲۸ و ۱۲۹) دەگرىتە خۆى، واتە: دوو

(۲) ئايەت، خوا ﷺ لەو (۲) ئايەتەدا ئىمانداران دەدوئىنئى، ياخود مروفايەتى دەدوئىنئى بەگشتى، دەفەرموئى: لە خۇتان پىغەمبەرىكتان بۇ ھات، پەوانەكراوئىكتان بۇ ھات، (موھەممەد ﷺ) كە ھەر شتىك مايەى نارەھەتىى ئىومىيە، ئەو زۇرى پىناخۇشەو لەسەر دلى قورسە، وە زۇر سوورە لەسەر ئەوھى سوودتان پى بگەيەنئى، وە بەرانبەر بە پىروادارانىش زۇر مېھرىبان و بە بەزەمى يە.

ئىجا بە پىغەمبەرى خاتەم دەفەرموئى: ئەگەر ئەوانە پشتيان تىكردى، پشتيان ھەئكرد، تۆ بلىئى: خوام بەسە، بىجگە لەو ھىچ پەرسىتراو نىن، پشتم بەس بەو بەستو، وە ئەو خاومنى بارەگای مەزنە.

ئەمە كورتەيەك بوو لە نىومرۆكى ئەم (۱۲۹) ئايەتە، كە لىرمەدا دابەشمان كىردوون بۇ نۆزدە (۱۹) دەرس.

دهرسی یمکم

پیناسهی نهم دهرسه

نهم دهرسه‌مان، شازده (۱۶) نایمت دمگرتیه خوئی، نایه‌تکانی (۱ تا ۱۶)، هئبته پیتیش باسمان کرد که لهو نایه‌تانهدا خوای کاربه‌جی، به‌رائهت و خوویی و بیزاریی خوئی و پیغه‌مبهره‌که‌ی (موحه‌مه‌د ﷺ) به‌رانبه‌ر به‌هاوبه‌ش نهمرمان راده‌گه‌یه‌نی، نهو هاوبه‌ش دانهرانه‌ی که په‌یمانان هه‌بووه له‌گه‌ل مسولمانانداو، هه‌موو جاری په‌یماننه‌کانیان دمشکاندن، وه پیوه‌یمان پابه‌ند محبوون، وه له‌په‌نای هه‌بوونی په‌یماندا، زمبیران له‌نیسلام و مسولمانان دهدا، وه خوا راپیده‌گه‌یه‌نی، که هه‌تا چوار مانگ مؤله‌ته که به‌نازایی بین و بچن، به‌لام نوای نهو چوار مانگه، ئیوه له‌لایهن سوپای نیسلامه‌وه سه‌نگه‌رتان لیدم‌گیرئو، ن‌گادار دمگرتیه‌وه که په‌یمانان له‌نیوان دا نه‌ماوه.

پاشان راپیده‌گه‌یه‌نی: که رۆزی چه‌جی گه‌ورمتر (الحج الأكبر) له‌لایهن خواو پیغه‌مبهره‌وه ﷺ به‌رائهت و خوویی له‌کافرانی په‌یمان شکین و راگه‌یه‌نراوه.

دوایی خوا ﷺ که‌سانیک که به‌په‌یماننه‌کانیان‌وه پابه‌ند بوون و، په‌یماننه‌کانیان نهمگه‌ل نه‌هلی نیسلام دا پاراستوون، هه‌رچه‌ند هاوبه‌ش بو‌خوا دانهر و کافریشن، نهو برپاره هه‌لداویرئو جیا دمکاته‌وه، وه فه‌رمان به‌مسولمانان دمکات: دصبی هه‌تا کاتی دیاریکراو، په‌یماننه‌کانیان له‌گه‌لدا ته‌واو بکرتین.

پاشان خوا راپیده‌گه‌یه‌نی که دوای به‌سه‌رچوونی نهو چوار مانگه {نهو چوار مانگه دوایی باسی ده‌که‌ین، که له (۱۰) ی (ذی الحجة) هوه، نهوه بیست رۆژ، له مانگی

(ذی الحجة)، ئنجا له سالی تازه (محرم، سفر، ربیع الأول) له (ربیع الثاني) یش، ههتاكو (۲۰) ی مانگ، كه دهكاته چوار مانگ { نهو چوار مانگه مؤلتهه، دواى بهسهرچوونی نهو چوار مانگه، نهو جار مسوئمانان دهستیان گراومیه له بهرانبهه نهو هاوبهش دانهره بئ پهمانانهدا، كه بیانكوژن، بیانگرن، ئابلوووقهیان بدن، مهگهر بگهړینهوه بو لای خوا، وه بینهوه نیو ئیسلام، و، ببنه ئههلی نوپزو زهكات.

دواى خوا ﷺ باسی پهنادانی بابایهكى موشريك و كافر دهكات، كه دمیوهوئ له قورئان تیبگات، كه دمیئ مسوئمانان پهناى بدن، با بئ گوئی له فهرمایشتی خوا بئ، ئنجا ئهگهر ئیمانی هینا، باشه، ئهگهر ئیمانیشى نههینا، بیگهیهننهوه شوینی خوئی، نهو شوینهی كه لی دئنا دمیئ، كه بی زیان دمیئ .

ئنجا خوا باسی نهوه دهكات كه چوئن دمیئ و ناگونجئ هاوبهش بو خوا دانهرهكان پهمانیان لهگهئ خوا و پیغه مبهردا ﷺ ههبن، له حالیکدا كه به پهمانهکه یانهوه پابهند نین، بیجگه لهوانه ی كه له لای مزگهوتی چهرام، پهمانیان لهگهئ بهستراوهو، به پهمانه که شیانهوه پابهندن، بوچی؟

چونكه نهو كافرانه رهچاوی هیچ خزمایه تییهك، هیچ پهمانیك ناكهن لهگهئ مسوئمانان دا، وه نایهتهکانی خواشیان به نرخیکی كه م فرۆشتهه، واته: به بهرانبهریكى كه م گوړپویانهتهوه.

دواى خوا راپیدهگهیهنى كه نهگهر نهوانه گهراوهوه نوپزیان كردو زهكاتیان دا، نهوه برای ئایینییتانن، واته: مسوئمانانن، بهلام نهگهر هر لهسهر پهمان شكینی و تاوانباری خوئیان، تانه لیدانى دین، بهردهوام بوون، نهوه جهنگ له دژگردنیان رهوايه.

ئنجا خوا ﷺ مسوئمانان هان دمدات بو جیهاد كردن له دژى كافرانی بئ پهمان، وه بیریان دهخاتهوه كه كاتى خوئی ویستوو یانه، پیغه مبههردا ﷺ شاربهدهر بکهن، و، دهریشیان كرد، وه نهوانیش یهكه م جار دهستپیشخهرى جهنگ بوون، نهوه بوو كه هاتن بو (بهدر) و شهریان به مسوئمانان فرۆشت.

باشان خوا دمهفرموى: ئایا لییان دهرسین؟ خوا شایسته تره لی بترسین، وه دواى خوا فهрман به مسوئمانان دهكات كه له دژیان بجهنگن، تاكو خوا به دهستی

ون سزایان بدات، وه ریسوایان بکات، وه مسولمانانیاں بهسهردا سهربخات، وه نیفای سینهی پر له داخو خهفتهی هندی له برواداران بدات، {دهلین: مهبهست نیی تیرهی خوزاعهیه، که (بهنی بهگر) که هاوپهیمانی قورهیش بوون، له نیو مزگهوتی چهرام دا بیست (۲۰) نهفهریان له (خوزاعه) گوشت، که هاوپهیمانی پیغمبر ﷺ بوون}، نهوانیش دمرهفتیان دهیی که تولهی خویان بکهنهوه.

وه له گوٹایی دا خوا به نکوولیی لیگردنهوه به برواداران، دهفرموی: ئایا پیتان ویه وازتان لی بهینری، بهرلهوهی خوا بزانی، {واته: لهسه ر ئهرزی واقع بووی نحرکهوی، نهگه رنا خوا هر دهمانن} کیتان تیدهگووش له پیناوی خوادا، وه نیجکه له خواو له پیغمبر ﷺ له برواداران، هیچ کهس ناکاته جیی نهینن و بزو نیازی خوئی، ئایا پیتان وایه وازتان لی بهینری، پیش نهوه؟ نهگه ر پیتان و بووبی، دیاره به ههلهدا چوون.

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

﴿ بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴾ ① فَيَسِيحُوا فِي
 الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَلِمُوا أَنَّهُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَأَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ ②
 وَأَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ
 الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ فَإِنْ تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ
 مُعْجِزِي اللَّهِ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ③ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ
 الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ
 إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ④ فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرْمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ
 حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخَذُوهُمْ وَاحْضَرُوهُمْ وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ ⑤ فَإِنْ
 تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ⑥
 وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلِمَ اللَّهِ ثُمَّ اتَّبِعْهُ
 بِمَأْمَنِهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ ⑦ كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ
 عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَمَا
 اسْتَقَمُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ⑧ كَيْفَ وَإِنْ
 يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلَّا وَلَا ذِمَّةً يُرْضُونَكُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَىٰ
 قُلُوبُهُمْ وَأَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ ⑨ اسْتَرَوْا بِعَائِتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَصَدَّوْا

عَنْ سَبِيلِهِ^۶ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۰﴾ لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ إِلَّا وَلَا
 مَمَّةً^۷ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ ﴿۱۱﴾ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوْا
 زَكَاةً فَإِحْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ^۸ وَنُفِصِلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿۱۲﴾ وَإِنْ نَكَثُوا
 يُعَذِّبُهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَبِلُوا أَيْمَةَ الْكُفْرِ
 إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ ﴿۱۳﴾ أَلَا تَقْتُلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا
 بِعَهْدِهِمْ وَهَكُمُوهَا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُمْ بَدَءُوكُمْ أُولَئِكَ مَرَّةً
 تَخُونَهُمْ^۹ فَأَلَلَهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿۱۴﴾ قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبُهُمْ
 نَهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْرِجُهُمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَسْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ
 وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ
 يَا أُمَّ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا
 مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِجَنَّةٍ وَاللَّهُ خَيْرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

مانای وشە بە وشە نایەتەکان

{(خوای بەرزو مەزن دەفەرموی): ئەمە (پراگەیانندی) دووری و بیزاریی یە لە خوای پێغەمبەرەکهیەوه، بۆ ئەو هاوبەش دانەرانی پەیمانان لەگەڵیان بەستوه، (بەلام پێوی پابەند نین) ﴿۱﴾ (پێیان بلێن): چوار مانگ مۆلەتتانه بە زهوی دا بگهڕین (بین و بچن) وه بزانی و دلتیان، که ئیوه دەستاوسانکه‌ری خوا نین، وه (بزانی) که خوا پيسواکه‌ری بيبروایانه ﴿۲﴾ وه (ئەمە) ئاگادارکردنەومیە لە خوای پێغەمبەرەکهیەوه بۆ خەلکی، لە رۆژی حەجی گەورەتردا، که خوای پێغەمبەرەکهی دوورو بیزارن لە هاوبەش دانەران، ئنجا (ئەو هاوبەش دانەران!) ئەگەر بگه‌ڕێنه‌وه بۆ لای خوا، ئەوه باشتەر بۆتان، وه ئەگەر پشت هەلبکەن (و بەردەوام بن لەسەر دزایەتی مسولمانان) ئەوه بزانی که ئیوه دەستاوسانکه‌ری خوا نین، وه موزدە‌ی نازاریکی بە ئیش بدە بەوانە‌ی بيبروان ﴿۳﴾ (ئەو حوکم و بریارە، گشتگیرە) مەگەر بۆ ئەو هاوبەش (بۆ خوا) دانەرانی که پەیمانان لەگەڵیان بەستوه، پاشان هیچ کەم و کورتیان لەگەڵتان نەبووه، وه پستی هیچ کەسیشیان لە دژتان نەگرتوه، ئەوانە تاکو کاتی بۆ دیاریکراویان، پەیمانەکه‌یان لەگەڵ تەواو بکەن، بێگومان خوا پارێزگارانێ خوشدەوین ﴿۴﴾ ئنجا هەر کات (چوار) مانگە (جەنگ تێدا) قەدەغە کراوه (بە مۆلەت دانراوه) گان، تێپه‌ڕین، ئەوه لە هەر کۆپه‌ك هاوبەش (بۆ خوا) دانەرەکانتان لێ هەلکەوتن، بیانکوژن و بیانگرن، و ئابلوو قه‌یان بدن، وه لە هەر بۆسه‌یه‌کدا بۆیان دابنیشن، ئنجا ئەگەر گه‌رانه‌وه بۆ لای خوا، نوێژیان بەرپا کردو، زه‌کاتیاندا، رێیان بەردەن، بە دلتیایی خوا لیبورده‌ی و بە بەزمیی یە ﴿۵﴾ وه ئەگەر یه‌کێک لە هاوبەش دانەران داوای پەنادانی لیکردی، پەنای بدە، تاکو گوێی لە فەرمایشتی خوا بێ، پاشان بێگه‌یه‌نه‌وه شوێنی لێ دلتیا بوونی، ئەو (پەنادان) هەش بەهۆی ئەوومویە، که ئەوانە کۆمه‌لێکن نازانی (خوا چی فەرموووه ئایینه‌که‌ی چۆنە؟) ﴿۶﴾ چۆن دەگونجی هاوبەش دانەران پەیمانان لەلای خوا لەلای پێغەمبەرەکه‌ی هەبن، جگە لەوانە‌ی لەلای مزگه‌وتی حەرام پەیمانان لەگەڵیان

صت، ئەوانە هەتا (لە پەیمانداریی دا) لەگەڵتان راست و ڕێک بن، ئیوش بە ڕێک و
 ستیی لەگەڵیان بەردەوام بن، مسۆگەر خوا پارێزکارانی خوشدەوین ﴿۷﴾ چۆن
 جۆنی دەبی (هاوبەش دانەرەکان پەیمانیان لەلای خواو پێغەمبەرەکی هەبن) لە
 حاتیگدا کە ئەگەر بەسەرتاندا زالبین (زەفەرتان پێ بەرن) هیچ خزماتیەتی و
 پەیمانیک لەبارمانەووە ڕەچا و ناکەن، بە زاریان ڕازیتان دەکەن، بەلام دلایان ڕازی
 بێ. وە زۆر بەیان لارین ﴿۸﴾ نرخیکی کەمیان بە نایەتەکانی خویان کەریووە،
 سەرنجام لە ڕۆی خوا لایانداه (و خەڵکیشیان لاداه) بێگومان ئەووی دەیکەن،
 حراپترین کردەویە ﴿۹﴾ لە (مامەتەیان) لەگەڵ هیچ برواداریگدا، هیچ خزماتیەتی و
 پەیمانیک ڕەچا و ناکەن، وە هەر ئەوانن سنوور بەزین ﴿۱۰﴾ ئنجا هەرکات گەرانهووە
 زۆلای (خوا) و نوێزیان بەرپا کردو زەمکاتیان دا، ئەووە براتانن لە ناییندا، وە
 سیمتەکانیشمان بۆ کۆمەڵیک کە بزانی، ڕوون دەکەینەووە ﴿۱۱﴾ وە ئەگەر پاش
 بچەندبوونیان سویندەکانی خۆیانیان هەلۆمشاندەووە، وە تانەو تەشەریان لە
 سینهکەتان دا، ئەووە دزی پێشەوایانی کوفر بچەنگن، بەلکو وازبێنن (لە دزایەتیکردنی
 جلام) ﴿۱۲﴾ نایا دزی کۆمەڵیک ناچەنگن کە سویندو (پەیمان)ەکانی خۆیانیان
 هەلۆمشاندۆتەووە، وە ویستیان پێغەمبەر و دەربێنن، (وە کردیشیان)، وە ئەوانیش
 یەکمەجار دەسپێشخەری (جەنگ بوون) لە دژتان، نایا لییان دەترسن؟ هەلبەتە
 عگەر بروادار بن، خوا شایستە تره لیی بترسن ﴿۱۳﴾ (کەواتە): لە دژیان بچەنگن،
 - خوا بە دەستان لە نازاریان بدات، وە ڕیسوایان دەکات، وە ئیوویان بەسەردا
 مردەخات، وە سینهکانی کۆمەڵیکی ئیمانداریشیان، بەرانبەر ئاسوودە دەکات، ﴿۱۴﴾
 وە توورەیی بەنگ خواردوووەوی دلەکانیان ناهێلێ، وە هەر کەسیکیش خوا بیەوێ،
 نەگەر پێتەووە سەری (لیی دەبوورێ) وە خوا زانای کارزانە ﴿۱۵﴾ یان نایا (ئەوی
 مەولمانینە!) پیتان وایە بەرلهووی خوا ئەوانەتان بزانی کە لە ڕۆی خوادا تیکۆشاوان
 نەسەر ئەرزی واقع دەکرەون، وە جگە لە خواو، جگە لە پێغەمبەرەکی، و جگە
 نە بروادارن، هیچ کەسی دیکەیان نەکردۆتە ڕاز زان (جیگای ڕازو نەینیی) وازتان
 نە بهینیری؟ وە خوا شارمزی ئەوویە کە دەیکەن، (بەرلهووی تاقیشتان بکاتەووە) ﴿۱۶﴾ .

شیکردنەوهی هەندیک له وشەکان

(بَرَاءَةٌ): دووری گرتن، حاشا لیکردن، بیزاری دەربەرین، له جیبهوه هاتوه؟ (أَصْلُ: الْبَرءُ وَالْبَرَاءُ وَالنَّبَرِيُّ: التَّفْصِي مِمَّا يُكْرَهُ مُجَاوِرَتُهُ، وَإِلْدَاكٌ قِيلَ بَرَأْتُ مِنْ الْمَرَضِ، وَبَرَأْتُ مِنْ فُلَانٍ، وَتَبَرَأْتُ وَأَبْرَأْتُهُ مِنْ كَذَا، وَبَرَأْتُهُ وَرَجُلٌ بَرِيءٌ).

مانای وشەکانی (الْبَرءُ وَالْبَرَاءُ وَالنَّبَرِيُّ) له ریشه‌دا بریتیه له خو دوورگرتن له شتیک که پیت ناخوش بی، لیت نیزیکی بی، هەر بۆیه‌ش گوتراوه: (بَرَأْتُ مِنْ الْمَرَضِ)، لهو نه‌خۆشییه جاک بوومه، واته: خوّم له نه‌خۆشییه‌که دوور گرت، یان نه‌خۆشییه‌که لیم دوورکه‌وتهوه، (بَرَأْتُ مِنْ فُلَانٍ)، له‌فیلانه کهس بهری بووم، له کوردیشدا به‌کاری دینین، واته: لیتی دوورم، حاشام لیکرد، هه‌روه‌ها (تَبَرَأْتُ وَأَبْرَأْتُهُ)، دووریم له فلان کهس کرد، یانی: دوورم خسته‌وه له شتیک، واته: نه‌و نه‌مه‌رم لهو تۆمه‌ته، یاخود لهو تاوانه دوور خسته‌وه، (وَرَجُلٌ بَرِيءٌ)، واته: پیاویک که دووربی له تۆمه‌تیک که بوی کراوه.

(عَهْدٌ): واته: په‌یمانتان له‌گه‌ل به‌ستوون، (العَهْدُ: حِفْظُ الشَّيْءِ وَمُرَاعَاةُ حَالٍ بَعْدَ حَالٍ، وَسُمِّيَ الْمُؤْتِقُ الَّذِي يَلْزَمُ مُرَاعَاةَ عَهْدِهِ).

واته: (عَهْدٌ) بریتیه له‌وهی ره‌جاوی شتیک بکه‌ی، و، ناگات لیتی بی جار له دوا جار، وه نه‌و په‌یمانیه که داکوکی له‌سه‌ر ده‌کرئ به: (عَهْدٌ) ناو‌نراوه.

(فَسِيحٌ): (السَّاحَةُ: الْمَكَانُ الْوَاسِعُ) وشه‌ی (سَاحَةٌ): بریتیه له شوینیکی فراوان، (السَّائِحُ: الْمَاءُ الدَّائِمُ الْجَرِي فِي سَاحَةٍ، وَسَاحَ فُلَانٌ فِي الْأَرْضِ مَرَّ السَّائِحِ)، (سَاحَةٌ)، واته: شوینیکی فراوان، (سَائِحٌ)، به‌ ئاویک ده‌گوترئ که له ده‌شتیکه‌وه برپوا، وه ده‌گوترئ: (سَاحَ فُلَانٌ فِي الْأَرْضِ).

واته: وه‌ك چۆن ئاو ده‌پروا به‌ زمویدا، نه‌ویش ئاوا رۆیشت.

وَأَذِّنْ: (إِعْلَامٌ، أَدْنَهُ: أَعْلَمَهُ)، واته: ناگادار کردنهوه، کهواته: (أَذَان): یانی ناگادار کردنهوهی مسولمانان، (أَدْنَهُ)، واته: ناگاداری کردهوه.

وَبَشِّرِ: (البشیر: هُوَ المُبَشِّر) واته: دلخوشکهر یان مزدهدر، دمگوتری: (وَأَبَشَّرْتُ الرَّجُلَ وَبَشَّرْتُهُ: أَخْبَرْتَهُ بِسَارٍ فَانْبَسَطَتْ بَشْرَةٌ وَجْهَهُ) نهگهر ههوالئیکی خوشت به کهسیکدا که پرووی بگهشیتهوهو پرووی خوشبئی، دهلیی: (بَشَّرْتَهُ) بوجی؟ چونکه ههوالئیکت پنداوه دهمو چاوی گهشاومهوه.

لَا يَنْقُصُكُمْ شَيْئًا): واته: هیچیان لی کهم نهکردوون، واته: هیچ کهمو کورتیبیان نهبوو له پهیمانداریبیان لهگهلتانندا، دهلیی: (النَّقْصُ: الخُسْرَانُ فِي الْحِظِّ، وَالنَّقْصَانُ الْمَصْدَرُ، وَنَقَصْتُهُ فَهُوَ مَنْقُوصٌ)، (نقص)، بریتیه لهوهی که له بشکی کهسیک، له بهشی کهسیک کهم بکریتهوه، وه (نُقْصَان)، چاوگه، (وَنَقَصْتُهُ فَهُوَ مَنْقُوصٌ)، کهمم کردهوه (مَنْقُوصٌ)، واته: شتیک لیی کهم کرابیتهوه.

وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا): واته: پشتگیری کهسیان نهکردوه له دزی نیوه، دهلیی: (ظَاهِرُهُ: عَاوَنُهُ، تَظَاهَرَا: تَعَاوَنَا)، (ظاهره)، واته: هاوکاری کرد، پشتی گرت، (تظاهرا)، واته: نهو دووانه پشتی پهکلیدیان گرت، هاوکاری پهکدی بوون.

أُمَّدَّتْهُمْ): واته: نهو ماومیهی که بویان دیاریی کراوه، (أَصْلُ الْمَدِّ: الْجَرُّ وَمِنْهُ الْمُدَّةُ لِلْوَقْتِ الْمُمْتَدِّ، وَمُدَّةُ الْجَرْحِ)، وشهی: (مُدَّ)، له ریشهوه له (مَدَّ)هوه هاتوه، نهویش به مانای راکیشانی شتیک دی، ههر بویه به ماومیهک له کات گوتراوه: (مُدَّةً)، چونکه کاتهکه بهردموامهو رادمکیشری، ههرومهها نهو کیمو زووخاوهی که له بهدمن دهردهچی، پئی دمگوتری: (مُدَّةً)، چونکه بهردهوام دهبی.

(أَسْلَخَ): واته: بهسه رچوون و رابردن، نایا نهوه له چی یهوه هاتوه؟

(السَّلْخُ: نَزَعَ جِلْدَ الْحَيَوَانِ، وَسَلَخَ الشَّهْرُ وَأَسْلَخَ)، (سَلَخَ)، بریتیه له کهول کردن، دارنینی پیستی نازهل، (سَلَخَهُ)، واته: له کهوله کهی دهریهیناوه، کهوله کهی لی جیاکردهوه، بویه لهوهوه گوتراوه: (سَلَخَ الشَّهْرُ وَأَسْلَخَ)، واته: مانگه که تیپهری و رؤیشت.

(الْحُرْمُ): کووی (حَرَامٌ)، (حَرَامٌ)، واته: قهدهغه، مانگه حهرامهکان که (ذو القعدة، ذو الحجة، محرم، رجب)ن، جیان لهو چوار مانگه که وهك مؤلتهت درابوون به کاهرمکان نهوانهی پهیمانیاں ههبوو.

ننجا نایا بوجی پییان گوتراوه: (الْأَشْهُرُ الْحُرْمُ)، چونکه لهو مانگانهدا قهدهغه بووه، مسولمانان جهنگ له دزی کاهرمکان بکهن، وه کاتی خووشی له نیو عهربهکاندا له چوار مانگه حهرامهکاندا، قهدهغه بووه، پیکهوه شهر بکهن.

(الْحُرْمَةُ: مَا لَا يَحِلُّ انْتِهَاكُهُ، وَالْحَرَامُ: الْمَمْنُوعُ)، (حُرْمَةٌ) ههر شتیکه که قهدهغه بی دستدریژی بکریتته سهرو بشکینری، وه (حرام)، واته: قهدهغه.

(وَأَحْصَرُوهُمْ): واته: نابلوو قههیاں بدن، یاخود تهنگیاں پی هه لچنن، یاخود پییان لی تهنگ بکهنهوه، (الْحَصْرُ: التَّضْيِيقُ)، تهنگ پی هه لچنین.

(وَحَذَّوهُمْ): بیانگرن، (الْأَخْذُ: حَوْزُ شَيْءٍ وَتَحْصِيلُهُ، الْأَخِيذُ: الْأَسِيرُ، وَكَذَلِكَ الْمَأْخُودُ).

(أَخَذَ)، بریتیه له شتیک که بیخهیه ژیر رکیفی خوتهوه، وه پهیدای بکهی، بویه به دیل گوتراوه: (أَخِيذًا)، ههروهها گوتراوه: (مَأْخُودًا)، (أَخِيذًا وَمَأْخُودًا)، یانی (أسیر)، دیل، چونکه دهگیری.

مَرَّصِدٍ): واته: که مینگه، یان بۆسه، ئەو شوینە ی که نینسان له وێوه چاودێری
 که سێک دەکات، چاودێری دوزمنیک دەکات، (الرَّصَدُ: الاستعداد للترقب،
 والمرصد: موضع الرصد، كذا لك والمرصاد)، (رصد)، بریتیه له نامادیهی
 هه بوون بۆ چاودێری کردن، (مَرَّصِدٌ وَمِرْصَادٌ) یش، ههردووکیان به مانای
 شوینی چاودێری لیوه کردن.

فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ): واته: پێیان بهربدن، (الْخَلَاءُ: الْمَكَانُ الَّذِي لَا سَاتِرَ فِيهِ،
 وَخَلَيْتُ فَلَانًا: تَرَكْتُهُ فِي خَلَاءٍ).

(خلاء)، واته: شوینی چۆل، که ههچ شتیکی لێ نیه دایبۆشی، دیواریکی
 نهبی، بۆیه، دهگوتری: (خَلَيْتُ فَلَانًا)، واته: بهرم هه لدا شوینیکی، که ههچ
 شتیکی نهبی دایبۆشی.

سَتَجَارِكُ): واته: داوای په نادانی لیکردی، (اسْتَجَرْتُهُ فَاجَارَنِي، وَالْجَارُ: مَنْ يَقْرَبُ
 مَسْكَنَهُ مِنْكَ).

واته: داوای په نادانم لیکرد، ئەهه ویش په نای دام، (جار)، یانی: دراوسی،
 که سێک که لیت نیزیکه، یاخود شوینه که ی له شوینته وه نیزیکه، ئنجا
 (اسْتَجَارَنِي)، واته: داوای لیکردم، لیم نیزیکی بی، له په نام دابی.

مَمَّنْهُ): (الْمَنْزُلُ الَّذِي فِيهِ أَمْنُهُ)، واته: شوینی دنیایی.

(أمن) واته: دنیایی، (مَأْمَن)، واته: ئەو شوینە ی که نینسان لێی دنیای
 دهبی، (أصلُ الأَمْنِ: طَمَآنِينَةُ النَّفْسِ وَزَوَالُ الْخَوْفِ) له ریشه دا (أمن) یانی:
 دنیایی، وه (مَأْمَن) شوینیکیه (أمن) ی هه بی، واته: نهفس تییدا ئارام بگری،
 وه ترسی نه بی.

أَلَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ): (رَقَبْتُهُ: حَفَظْتُهُ وَالرَّقِيبُ: الْحَافِظُ).

وشه‌ی (رَقَبْتُهُ): واته: پاراستم، وه جاودپیریم کرد، (رَقِيب). واته: پاریزمر،
(لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ)، واته: تیتان دا ره‌چاو ناگهن، پاریزگاری هیج خزمایه‌تی و
پهیمانیک له‌گه‌ل نیومدا ناگهن.

(إِلَّا): (الإِلُّ: كُلُّ حَالَةٍ ظَاهِرَةٍ مِنْ عَهْدٍ وَحِلْفٍ وَقَرَابَةٍ).

(إِلُّ) هه‌ر حاله‌تیکی ناشکرایه له پهیمانیک که به سویندموه وهرگیرا بی،
وه‌ک خزمایه‌تی، به‌لام زیاتر به مانای خزمایه‌تی و نیزیکی دی.

(ذِمَّةٌ): (الذِّمَامُ: مَا يُذَمُّ الرَّجُلُ عَلَى إِضَاعَتِهِ مِنْ عَهْدٍ، وَكَذَلِكَ الذِّمَّةُ وَالْمَذْمَةُ
وَالْمَذْمَةُ).

وشه‌ی (ذِمَام)، شتیکه که پیاو به‌هوی زایه کردنیه‌وه، سه‌رزنشت بکری،
هه‌روها (ذِمَّةٌ، وَمَذْمَةٌ، وَمَذْمَةٌ)، هه‌ر سیکیان به‌مانای نه‌وه دین، واته: نه‌ومیه
کاتیک نینسان زایه‌ی بکات، له‌سه‌ری سه‌رزنشت ده‌کری، که بریتیه له پهیمان
به‌لین.

(نَكْتُوْا): واته: هه‌لیانوه‌شاندموه، (النُّكْتُ: نَكْتُ الْأَكْسِيَةَ وَالغَزْلَ، قَرِيبٌ مِنْ
النَّقْضِ وَاسْتَعِيرَ لِنَقْضِ الْعَهْدِ).

وشه‌ی (نَكْتُ)، نه‌ومیه که پو‌شاکیک شی بکریته‌وه هه‌لبومشینریته‌وه،
یاخود ریسیک بکریته‌وه به خوری، ده‌لی: (النَّقْضُ: النُّكْتُ)، (نَكْتُ) له
(نَقْض) هوه نیزیکه، (نَقْض) به مانای هه‌لو‌وشاندنه‌ومیه، بویه وشه‌ی: (نَكْتُ)،
خوازراومته‌وه بو هه‌لو‌وشاندنه‌وه‌ی پهیمان.

(وَطَعَنُوا): (الطَّعْنُ: الضَّرْبُ بِالرُّمْحِ وَالْقَرْنِ وَاسْتَعِيرَ لِلْوَقِيعَةِ).

وشه‌ی (طَعْن): بریتیه له‌وه که به رم، یان به قوچ له شتیک بده‌ی، وه
خوازراومته‌وه بو نه‌وه که که‌سیک زمی که‌سیک بکات، قسه‌ی پی بلی، تانه‌وه
ته‌سه‌ری لییدا.

وَهَكُمُومًا: واته: ویستیان، (الهُمُّ: مَا هَمَمْتَ بِهِ فِي نَفْسِكَ، وَأَهْمَنِي كَذَا، أَي حَمَلَنِي عَلَى أَنْ أَهَمَّ بِهِ).

(هَمُّ)، نهومیه که له دهروونی خۆتدا دمهویئ نهنجامی بدهی، دمگوتری: (أَهْمَنِي كَذَا)، واته: وای لیکردم که خهمی لیبخۆم و گرنگیی پی بدهم و مشووری لی بخۆم.

وَيُخْزِهِمْ: واته: زهبوونیان دمکات، ریسوویان دمکات، دهلی: (خَزِيَ الرَّجُلُ: لِحَقِّهِ انْكَسَارًا، إِمَّا مِنْ نَفْسِهِ أَوْ مِنْ غَيْرِهِ).

که دمگوتری: (خَزِيَ الرَّجُلُ)، پیاوکه زهبوونیی بهسه ر داهات، واته: تهریق بووه، به خۆدا شکایهوه، یاخود ریسوا بوو.

ننجا یان له زاتی خۆیدا تهریق دهبیتهوه و شهرم دمکات، یاخود کهسیک شتیکی له گهل بکات، ببیته مایهی تهریق بوونهوهی.

وَيَشْفِي صُدُورَ: (الشِّفَاءُ مِنَ الْمَرَضِ: مُوَافَاةُ شِفَاءِ السَّلَامَةِ وَصَارَ اسْمًا لِلْبُرْءِ). (شِفَاءً)، بو پیی گوتراوه: (شِفَاءً)؟

(الشِّفَاءُ مِنَ الْمَرَضِ)، واته: چاکبوونهوه له نهخۆشیی، یانی: چوونه سهه قهراغی سهلامهتی و ساغیی، چونکه (شِفَاءً)، یانی: قهراغ (شِفَاءً)، لهوموه هاتوه، (مُوَافَاةُ شِفَاءِ السَّلَامَةِ)، چوونه سهه کهناری سهلامهتی، دوایی گراوه به ناو بو چاکبوونهوه له نهخۆشیی.

عَيْظُ: (الغَيْظُ: أَشَدُّ الغَضَبِ)، واته: توورمیهکی توند.

(التَّغَيْظُ: إِظْهَارُ الغَيْظِ) (تَغَيْظُ) یانی: دهرخستنی توورمیهکی زور، (وَهُوَ الحَرَارَةُ الَّتِي يَجِدُهَا الإِنْسَانُ مِنْ فَوْزَانِ دَمِ قَلْبِهِ) نهویش بریتیه لهو گهرمایهی که ئینسان له دهروونیدا ههستی پی دمکاتو، بههویهوه که خوینی گهرم دادی.

(وَلِيَجَةً): (الْوُلُوجُ: الدُّخُولُ فِي مَضِيْقٍ).

دهئی: (وَلِيَجَةً): نهوهیه که شتیک بجهیه نیو شتیکی تهسک و تهنگه بهروه
(الْوَلِيَجَةُ: كُلَّ مَا يَتَّخِذُهُ الْإِنْسَانُ مُعْتَمِداً عَلَيْهِ، وَلَيْسَ مِنْ أَهْلِهِ)، (وَلِيَجَةً)،
هر که سیکه، هر شتیکه که مروف پستی پی بهستی، بهلام له خوی
نه بی، واته: بیکاته جینگای رازو نیازی خوی، بی نهوهی که له خوی بی،
یانی: مسولمانان که سیک بکهنه جینگای رازو نیازی خویان له کافران، نهوه
با دنیابن که کردوویانه به (وَلِيَجَةً).

هوی هاتنه خوارموی نایهتهکان

بؤ هوی هاتنه خوارموی نهو نایهتهی که دمه رموی: ﴿ قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ
يُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مَنَازِلَهُمْ وَيَنصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ ﴾ (۱۴)

هم شوینه واره هاتوه:

﴿ عَنْ قَتَادَةَ رضي الله عنه، قَالَ: ذُكِرْنَا أَنَّ هَذِهِ الْآيَةَ، نَزَلَتْ فِي خَزَاعَةَ حِينَ جَعَلُوا
يَقْتُلُونَ بَنِي بَكْرٍ بِمَكَّةَ ﴾ { أَخْرَجَهُ السَّيُوطِيُّ فِي (الْبَابِ) وَنَسَبَهُ لِأَبِي الشَّيْخِ، وَقَالَ
مَوْضِعًا الْإِسْتِعَابَ فِي بَيَانِ الْأَسْبَابِ، ج ۲، ص ۲۶۶، ضعیف }.

واته: قهتاده خوا لئی رازی بن، دهئی: بؤمان باسکراوه، که نهام نایهته له بارهی
هوزی خوزاعه وه هاته خوار، که هاوپهیمانی پیغه مبهر رضي الله عنه بوون له صولحی
خودمیبییه دا، خوزاعه بوونه هاوپهیمانی پیغه مبهری خوا رضي الله عنه، بهنو به کریش
هونه هاوپهیمانی قورمیش، ننجا پیش فهتجی مهککه، بهنو به کر هه لیان کوتایه
سر خوزاعه و بیست (۲۰) کهسیان له مزگه وتی چه رام دا لی کوشتن.

بهنو به کر هاوپهیمانی قورمیش بوون، به پشتی نهوان نه مهیان کرد، خوزاعه ش
هاوپهیمانی پیغه مبهری خوا رضي الله عنه بوون، ننجا عه مری کوری سالم که سه روکی
هوزی خوزاعه بوو، هات بؤ مه دینه، چند شیعریکی خویندنه وه، واته که بیان
نمویه:

که من داوا دهکم له توی هاوپهیمانم نهی موحه مبه دا! هاوپهیمانهکانی
قورمیش بیست (۲۰) کهسیان له نیمه کوشت به ستم، هاتووم که توش
بهرگرییمان لی بکهی.

پیغه مبهر رضي الله عنه بهس نهومندهی فهرموو: { تُصِرْتَ يَا عَمْرُو بْنُ سَالِمٍ }.

واته: نهی عه مری کوری سالم سه رخرای، یانی: تۆلمت دهگریته وه.

ئنجالە فەتەحی مەككەدا پېغەمبەر ﷺ مۆلەتی دا گە خوزاعە بە ئەندازەى ئەوہى گە بەنو بەکر لێیان کوشتبوون، بیانکوژنەوہ، ھەندیک گوتوووانە: ئەوہ گە خوا دەفەرموی: { لە دژیان بجەنگن، خوا بە دەستی ئیوہ نازاریان دەداو زەبوونیان دەگات، وە ئیومیان بەسەردا سەردەخا، وە سینەى گۆمەلێکی برواداریشى پى شيفا دەدا } مەبەست پى ھۆزى خوزاعەى، گە تۆلەى خۆیان لە (بەنى بەکر) بکەنەوہ.

بەلام من ئەمە بە دوور دەزانم، چونکە ئەم ئایمە دواتر ھاتۆتە خوار، لە سالى نۆیەم داو فەتەحی مەككەش لە سالى ھەشتەم دابووہ، بەلام لەگەلى دەگونجى، واتە: یەكێك لە ھیکمەتەکانى جەنگو جیھاد لە دژی ئەھلى کوفەر، ئەومیہ گە ئەگەر زولمێکیان لە خەلکیکی مسولمان کردبى، تۆلەى خۆیانىان لى دەکەنەوہو دلیان ئاسوودە دەبى.

مانای گشتی نایهتهکان

دیاره لهو چهند نایهتهی سهرمتای سوورمتی (التوبة) هدا، که (۱۶) نایهتن، خوا
 نِیَعْلَانِی جَهَنگ له دژی سهرجهم نهو هاوبهش دانهرانه دهکات، که پهیمانیا
 نِهْگَلْ مَسْوَلْمَانَانِ دا بهستوه، بهلام به پهیمانه که یانهوه پابهند نهبوون، وه نهوه
 زور به روونی له نایهتهکانهوه دیاره، نهگهر به وردیی تهماشایان بکهین.

پیشتر باسمان کرد، که بوجی نهم سوورپته - نهگهر سوورپتیکی سهر به خو
 بِنُو بَهْشِیْکْ نَهْبِیْ له (الأنفال)، که نهوش رایهکی زانایانه - ، بوجی (بسم الله
 نرحمن الرحیم) ی له سهرمتادا نهکراوه، یهکسهر خوا ﷺ دهفهرموی: ﴿ بَرَاءَةٌ مِّنَ
 عَمِّ وَرَسُولِهِ ﴾، شارهزایانی زمانی عهربی دهئین: ﴿ بَرَاءَةٌ ﴾، ههوال (خبر) ه،
 مبتدا) هکهی (هذه) یه، (هذه براءة)، نهمه (براءة) ه له خواو پیغه مبهره که یهوه ﷺ
 بو نهوانه ی که پهیمانتان لهگهل بهستوون، له هاوبهش بو خوا دانهران.

مانای وشه ی: (براءة)، له کوردییدا بریتییه له دووری گرتن، حاشا لیگردن،
 بیزاریی دهربرین.

ننجا خوا ﷺ ههر نهومنیه که (براءة) تیان لی بکات و بیزارییان لی دهربری و
 حاشایان لی بکات، به لکو مؤله تیشیان دمدا، وهک دهفهرموی: ﴿ فَسِيحُوا فِي
 الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ ﴾، به زموی فراواندا برۆن، ماوهی چوار مانگ، واته: چوار مانگ
 مؤله تانه به زهویدا برۆن، نهو چوار مانگه بو کئ؟ دوایی له مهسه له
 گرنگهکاندا زیاتر تیشکی دهخهینه سهر، که نهو چوار مانگه بو نهوانه یه که
 بهئینیا ههبووه، کاتی دیاریبکراوی ههبووه، یاخود بهئینیا ههبووه، ماوهکه ی
 نه چوار مانگ که متر بووه، یاخود هیج بهئینیکیا لهگهل برواداران دا نهبووه،
 نهوه لهسهر رایهکی دیکه، بهلام نهوانه ی که پهیمانیا لهگهل مسولمانان دا
 ههبووهو چوار مانگ زیاتر بووه، خوا دهفهرموی: نهوانه دمبئ ماوهکه یان لهگهل

ته او بکری، سالیکه، دوو ساله، هر چه ند بی، ﴿ وَأَعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ ﴾
 وَأَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ ﴿، وه بزائن که نیوه دستاوسانکهری خوانین، دهر باز
 نابن، وه بشزائن که خوا ریسواکهری کافرانه، زه بوونیان دمکات، یانی: نه وانه ی
 بیپروان، نه گهر له بهران بهر نیسلامدا سهنگه ر بگرن، شهر به نیسلام و مسولمانان
 بفروشن، خوا تیکیان دهشکینئی و زه بوونیان دمکات له دنیا دا، وه نه گهر له
 دنیا شدا زه بوونیان نهکات، له دوا رۆژدا به سزای خوی ریسواو زه بوونیان دمکات.

ننجا خوا ﴿ دهر موی: ﴿ وَأَذِّنْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ
 الْأَكْبَرِ ﴿، وه نه مه راگه یاندنه و ناگادار کردنه و میه له خواو پیغه مبه ره که یه وه
 ﴿ بؤ خه لکی، واته: بؤ خه لک به گشتی، بؤ مرو فایه تی، له رۆژی حه جی گه وره تر دا
 (الحج اکبر) واته: له رۆژی حه ج دا، زور به ی زانایان گوتوو یانه: (الحج
 اکبر)، واته: حه جی گه وره، بؤ چی؟
 چونکه به (عمرة) میان گوتوه: (الحج الأصغر)، ننجا نایا نه و رۆژه، ج رۆژیک
 بووه؟

له سه ر رای هه ره زوری زانایان، رۆژی سه رب رین (النحر) بووه، واته: رۆژی (۱۰) ی
 (ذی الحجة) که قوربانیی تی دا سه ر دم بر درئ، هه ندیکیش گوتوو یانه: رۆژی (۹) ی
 (ذی الحجة)، واته: رۆژی وه ستان له عه ر فه، به لام نه و رایه بیه یزه.

ننجا نه و ناگادار کردنه و میه له خواو پیغه مبه ره که یه وه ﴿ بؤ خه لکی، له
 رۆژی حه جی گه وره تر دا، که رۆژی (۱۰) ی (ذی الحجة) یه و (یوم النحر) ی پی
 ده لئین، رۆژی قوربانیی سه رب رین، ناگادار کردنه وه به چی؟

﴿ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ ﴾، که خواو پیغه مبه ره که یه ﴿ دو ورو
 بیزارن، حاشا ده که ن له هاوبهش بؤ خوا دانه ره کان، نه وانه ی که په یمانیان له گه ل
 مسولمانان هه یه و، پابه ند نین به په یمانه کانیانه وه، ﴿ فَإِنْ بَدَّكُمْ فَهُوَ خَيْرٌ

كُفُّمُ ﴿١﴾، نجا نهگەر بگهړینهوه، نهوه باشتهر بؤ نیوه، واته: نهگەر گهړینهوه بؤ پابهندی به پهیمانوه، ههروهها بگهړینهوه بؤ لای خوا.

بهلام وا پیدهچی نهمهیان مهبهست بیی نهوهبی که: نهی هاوبهشدانهرکان! نیوه بیغمبهرو ﷺ و مسولمانان دنیا بکهنهوه، که متمانهیان پیتان ههبی، که نیوه یابهندن به پهیمانکانتانهوه، نجا لهمهودوا نهگەر وا بکهن، ﴿ فَهُوَ خَيْرٌ

كُفُّمُ ﴿٢﴾، نهوه باشتهر بؤ نیوه، ﴿ وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ ﴾، بهلام نهگەر پشت ههلبکهن، وئک چون ههتا نیستا پهیمان شکین بوون، لهسر پهیمان شکینی بهردهوام بن، ﴿ فَأَعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابِ أَلِيمٍ ﴾، بزنان که نیوه دمستاوسانکهری خوا نین، وه به نازاریکی به نیش موژده به کافران بده، واته: نهگەر شتیک ههبی، مایهی دلخوشی و موژدهیان بی، بریتیه له نازاری به نیش، نهگهرا هیج موژدهو دلخوشییهک له دواروژدا بؤ کافران نیه.

نجا خوا ﷻ ههئدیک له هاوبهش بؤ خوا دانهرهگان، که پهیمانیان لهگهل بیغمبهرو مسولمانان دا ههبووه، به پهیمانکانیانهوه پابهندبوون، ههئیانداویری نهو بریاره، دمهرموی: ﴿ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴾

یانی: نهو بریاره گشتگیره بؤ ههموو لایهک، جگه لهو هاوبهش بؤ خوا نانهرانهی پهیمانتان لهگهل بهستوون، پاشان هیچیان لی کهم نهکردوونهوه، واته: نه پابهندی به پهیمان لهگهل نیوهدا، هیج کهم و کورتییان نیه، له خودی خوئیاندا، ﴿ وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا ﴾، وه هاوکاری راستهوخو و ناراستهوخوی هیج کسی دیکهیان نهکردوه، له دزی نیوه، پشتی کهسیان نهگرتوه له دزی نیوه، ﴿ فَأَتِمُوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ ﴾، نانهوانه: پهیمانکهیان لهگهل تهواو

بکهن، تا کاتی خویمان، واته: تا نهو کاتهی که بویان دیاریی کراوه، سالیکه، دووه، دمیہ... هتد، پهیمانہکانیان لهگهل بهرنه سهر، ﴿ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴾، بیگومان خوا پاریزکارانی خویش دهوین، که بهشیک له پاریزکردن نهومیه کاتیک نینسان بهلین و پهیمانیدا به کهسیک، بیباته سهر، وه بی تهقواییه، که نینسان پهیمان شکین و بی بهلین بی.

ئنجا خوا باسی دواى بهسهرچوونی نهو جوار مانگه دمکات، نهو جوار مانگه که مؤلتهه و دانراوه بؤ هاوبهش بؤ خوا دانهرمکان، ﴿ فَإِذَا أَسْلَخَ الْأَشْهُرَ الْحُرُمَ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَأَحْضُرُوهُمْ وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ ﴾، ئنجا نهگهر نهو جوار مانگه قهدهغه کراوه، { واته: جهنگ تیدا قهدهغه کراوه } رابردن و تیپهپین، نهوه هاوبهش بؤ خوا دانهرمکان (واته: هاوبهش بؤ خوا دانهره پهیمان شکین و بی بهلینهکان) له ههر شوینیک بهر پهلتان کهوتن و وهچنگتان کهوتن، بیانکوژن و، بیانگرن، { نهگهر نهتانکوشتن، به دیلیان بگرن } وه ئابلوو قههیمان بدن و تهنگیان پی ههلبچن، وه له هه موو کهمیناگهیهک، له هه موو بؤسمیهک دا بویان دابنیشن، نهگهر لهسهر کوفرو شریکی خویمان بهردموام بوون، که دیاره نهم گرتن و کوشتن و ئابلوو قههدان و بؤسه بؤ دانانه، سزای بی بهلینییان و پهیمان شکینیان، نهک سزای کافر بوونیان، دواى دمفهرموی: ﴿ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾، بهلام نهگهر گهرانه وه بؤ لای خوا و نویژیان بهرپا کردو، زمکاتیاندا، رپیان بهربدن، { ههقتان بهسهریانه وه نهبی }، بیگومان خوا لیبوردهی به بهزمی یه.

ئنجا وهک له مهسهله گرنگهکاندا باسی دمکهین، تویزمرهوانی قورئان نهم نایهتهی ژمای (۵) ی سوورمتی (التوبة) یان ناو ناوه: (آیه السیف)، نایهتی شمشیر، وه ههنلیک له زانایان بهداخهوه گوتوو یانه: نهم نایهته، (۱۳۰) نایهتی نهسخ کردوتهوه، هه یانه گوتوو یهتی: (۷۰) نایهتی نهسخ کردوتهوه!

که له راستییدا، نهک (۷۰) و، نهک (۱۳۰) و، نهک نایهتیک، بهلکو رستهیهکیشی له قورنانی نهسخ نهگردۆتهوه، وهک دوایی باسی دمکهین، بهلکو ئەم نایهته که -ویان ناوه: نایهتی شمشیر، که باسی شمشیر له قورنانداندا هر نههاتوه، نهگه نه سیافی خۆیدا تهماشای بکهین، لهگه نایهتهکانی پیشیی، وه لهگه نایمتهکانی دیکه قورنانداندا، یهکدی تهواو دمکهن و یهکدی دهبهستنهوه، وه هیچ نیشکال و گرییهکی تیدا نیه، تاکو ئیمه بینین ئەم نایهته بکهینه شمشیریک و منی چهندان نایهتی پی ههلبیرین، به ناههق!

چونکه خوا ﷻ له سهرمتاوه دمهفرموی: خواو پیغه مبهرمکهی ﷻ ریدمگهیهنن که دووری دمهگرن، لهو هاوبهش بۆ خوا دانهرانهی، که پهیماننان مهگهلیان ههیه، بهلام دوایی بۆمان دمردمهگهوی، که مهبهست نهوانه یانه که پهیمانان هه لدمهوشیننهوه، بۆچی؟

چونکه دوایی نهوانه ی پابه ندبوون به پهیمانان کانیانهوه، ههلیان داویرئ، **نفسه رموی: ﴿إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُضَاهَرُوا عَلَيْكُمْ أَمْ أَحَدًا فَأْتِمُوا إِلَيْهِمْ عَاهِدُهُمْ إِلَىٰ مَدِّتِهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ﴾**، وه دووری و بیزاریی دمربیرین و ئیعلانی جهنگه، نهوانه دمگرتنهوه که نهمر پهیمان شکینی بهردهوام بوون، نهگه رنا نهو هاوبهش بۆ خوا دانهرانهی که پهیماننان لهگهلیان بهستوه، وه کهم و کورتییان نهبووه لهگهلتان، وه هاوکاری هیچ که سیشیان نهکردوه له دژتان، نهوه پیویسته پهیمانان که یان تا کاتی خۆیان نهگهلیان تهواو بکهن، بیگومان خوا پارێزکارانی خوشدهوین، نهوانه ی که پهیمان و بهلین دمهپاریزن.

کهواته: که دمهفرموی: ﴿فَإِذَا أَسْلَخَ الْأَشْهُرَ الْحُرْمَ فَأَقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ﴾، نهو (ال) هی سهر ﴿الْمُشْرِكِينَ﴾ (ال) ی (عهده)، نهک (ال) ی (جنس).

واته: نهو موشریکانه ی که بهلینتان لئ و مرگرتن و بهلینیان شکاندوه، نهک ههرچی هاوبهش بۆ خوا دانهره، به پهیمانان که یان پابه ندبن، یان پابه ند نهبن،

هەموویان وەك یەك حیساب بکرین! خۆی دادگەر هەرگیز شتی واینەفەر موود، وەك بە پێی رۆالەتی نایەتەکانیش دیارە.

باشان خوا ﷻ دیتە سەر باسی مەسەلەیهکی دیکەو، دەفەرموی: ﴿ وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلِمَ اللَّهِ ثُمَّ ابْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ ۝﴾

وہ ئەگەر یەکیک لە ھاوبەش دانەرەن، داوای پەنادانی لە تۆ کرد، داوای نیزیکی لە تۆ کرد، تۆ پەنای بدە، بۆئەووی گۆی لە فەرموودەیی خوا بێ، دواییش بگەیهنەووە شوینی دلتیای خۆی.

واتە: ئەگەر مسوڵمان بوو ئەو بە باشە، ئەگەر مسوڵمان نەبوو، هات گۆی گرتو لە ئیسلام تیگەبەشت، تیتان گەیاند، بەلام گوتی: قەناعەتم نەهات، مسوڵمان نابم، بیگەیهنەووە شوینی سەلامەتی و دلتیای خۆی، ئەو هوش لەبەر چی؟

﴿ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ ۝﴾، لە سۆنگەیی ئەووەوە کە نازانن، مادام نازانن، دروست نیە کە کەسێک جاری دینی خۆی لێ حالی نەکراو، جەنگی لە دژ بکری، دەبێ تیگەبەنرێو، بەر جاوی روون بکریتەووە، وەك خوا دەفەرموی: ﴿ لِيَهْلِكَ مِّنْ هَٰلِكَ عَنۢ بَيْنِنَا وَيُخَيَّبَ مَنۢ حَمَىٰ عَنۢ بَيْنِنَا ۚ وَإِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٢﴾﴾ الأنفال.

واتە: تاكو ئەووی کە دەفەوتی، لەبەر رۆشنایی دا بفرەوتی، ئەو هوش کە دەزی لەبەر رۆشنایی دا بزی.

ئنجای خوا ﷻ بە پرسباری کردنی نکوولیی کەرانیووە، بەئکو بە جوړیک لە سەر سوپمانەووە دەفەرموی: ﴿ كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ ۚ﴾، چون دەبێ ھاوبەش بو خوا دانەرەن، پەیمانیان لەلای خوا

ههبن، وه پهیمانیان له‌لای پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی هه‌بن ﷺ } پهیمانیک که پییه‌وه بهند نین، پهیمانیک که ههر دهمشکینن }، پهیمانی وا چۆن دهمب له‌گه‌ل خواو پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی ﷺ بیه‌ستری! که خاوه‌نه‌که‌ی دوایی پهیمانه‌که بشکینن، و، حورمه‌تی نه‌گری؟ خواو پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی ﷺ شایسته‌ی نه‌وه نین نه‌و جوړه پهیمانه‌یان له‌گه‌ل دا بیه‌ستری.

به‌نگه‌مان چیه له‌سه‌ر نه‌وه؟ ﴿إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ مِمَّنْ سَتَقِمُوا لَكُمْ فَأَسْتَقِيمُوا لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ﴾، (هاوبه‌ش بو خوا دانهره‌کان بۆیان نیه پهیمانیان له‌لای خواو پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی ﷺ هه‌بن)، هگه له‌وانه‌ی که له‌لای مزگه‌وتی حه‌رام پهیمانتان له‌گه‌ل به‌ستون، هه‌تا نه‌وان یت راوه‌ستاو بوون بۆتان (له‌سه‌ر نه‌و پهیمانه)، نیومه‌ش له‌گه‌لیان ریک بوه‌ستن، بیگومان خوا پاریزکارانی خو‌ش ده‌وین.

که‌واته: نابن هاوبه‌ش بو خوا دانهرانی‌ک و کافرانی‌ک پهیمانیان هه‌بن له‌گه‌ل خواو پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی ﷺ و له‌گه‌ل مسولماناندا، که پیوه‌ی پابه‌ند نین، به‌لام هوانه‌ی که پابه‌ندن، نیسلام فه‌رمان به مسولمانان ده‌کات: دهمب چاکتر له هه‌لک پابه‌ندن به‌و به‌لین و پهیمانه‌وه.

جاریکی دیکه خوا‌ی په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رموی (کیف)، نه‌م (کیف) په، واته: چۆن؟

وه نه‌و رسته‌ی پیش دووباره دهمبته‌وه، یانی: ﴿كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ﴾، چۆن دهمب هاوبه‌ش بو خوا دانهره‌کان ه‌نین و پهیمانیان له‌لای خواو له‌لای پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی ﷺ هه‌بن، واته: به‌لین و پهیمانیان له‌گه‌ل پرواداراندا هه‌بن، به‌ ناوی خواو پیغه‌مبه‌ری خواوه ﷺ، ه‌نین و پهیمانیک که پییه‌وه پابه‌ند نین، (کیف) چۆن؟

﴿ وَإِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلَّا وَلَا ذِمَّةً ﴾، خو نوه‌وانه هه‌ر به‌سهرت‌اندا زال بن، هه‌ر دمرفه‌تتان لی ببینن، ره‌چاوی هیج خزمایه‌تی و هیج به‌لین و به‌یمانیکتان له‌گه‌ل ناکه‌ن، با خزمیشتان بن، با به‌لین و به‌یمانیشیان له‌گه‌لتان هه‌بن، هه‌ر بو‌یان ریک بکه‌وی، زمبرتان لی دوه‌شینن، مادام وابی، که‌سانی ناوا، به‌یمان‌ه‌کانیان وی بدمنه‌وه، وه با له په‌نای به‌یمان‌داریتی و هاو‌به‌یمانیتیدا، زمبرتان لینه‌دمن، با له پشته‌وه خه‌نجه‌ری غه‌درتان لی نه‌دمن، ﴿ يَرْضَوْنَكُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَىٰ قُلُوبُهُمْ ﴾، به دل رازیتان ده‌گه‌ن، به قسه‌ی شیرین، به قسه‌ی خو‌ش و بو‌ش، ﴿ وَتَأْبَىٰ قُلُوبُهُمْ ﴾، وه دل‌یان نارازییه، له دلدا بو‌غزو کینه‌یان هه‌یه به‌رانبه‌رتان، به‌رانبه‌ر به نیسلام ﴿ وَأَكْثَرُهُمْ فَسِيقُونَ ﴾، وه زوربه‌شیان لارین، ناهه‌رموی: هه‌موویان، چونکه خوای کارزان دادگه‌رانه حوکم ده‌کات، نه‌ک عاتیفیانه، هه‌یانه لاری نه‌بووه، هه‌یان بووه که پی‌ی خو‌ش نه‌بووه به‌یمان شکینیی بکری، به‌لام سه‌روک هوزمه‌که وای کرده، یاخود هه‌یان بووه دوایی مسولمان بووه، وه هه‌بووه پابه‌ند بووه.

ئنجا له‌سه‌ر خسته‌ه‌ی رووی کرده‌وه خراپه‌کانیان به‌رده‌وام ده‌بی، ده‌فه‌رموی: ﴿ أَشْتَرُوا بِعَايَتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ﴾، نرخیکی که‌میان به نایه‌ته‌کانی خوا. کپیوه، له ئەسلدا نرخ ده‌دری، شت له به‌رانبه‌ری دا و‌م‌رده‌گیری، به‌لام خوای زانا له‌بارمیان‌ه‌وه ده‌فه‌رموی: نوه‌وانه نایه‌ته‌کانی خوایان کردو‌ته شتیکی فرؤشراو، وه نرخیکیان بیکپیوه، نرخیکیان له به‌رانبه‌ردا و‌م‌گرتوه، نایه‌ته‌کانی خوا، نه‌گه‌ر به هه‌موو دنیاش بگوردرینه‌وه، دنیا هه‌مووی نرخیکی که‌مه، مه‌به‌ست نه‌وه نیه که نه‌گه‌ر به نرخیی زوریان بفروشن، قه‌یدی نه‌کات، یاخود نه‌گه‌ر نرخیکی زوریان پی‌ی بکرن قه‌یدی نه‌کات!

مه‌به‌ست نه‌ومیه که نه‌گه‌ر هه‌موو دنیاش به‌رانبه‌ر دینی خوا‌دا و‌م‌برگری، هه‌ر نرخیکی که‌مه.

ئنجا نایا چون نایه‌ته‌کانی خوایان به نرخیکی که‌م گورپوهته‌وه؟

دفعه موی: ﴿ فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِهِ ﴾، خویان له رپی خوا لایانداده، یا خود
 خملکیان له رپی خوا لاداده.

﴿ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾، نهوانه نهوهی دهیکه خرابترین
 کردموصیه، واته: که خه لکیان لاداده و خوشیان له رپی خوا لایانداده، وه
 جیمهکانیشیان له بهر دستدا بوون، وهک نهوهیه که سیک شتیکی زور به قیمهت و
 نه رخه له لابی، به لام بیدات به که سیک به نرخیکی که م و به هایهکی که می له
 مرفهردا و مریگری.

دووباره خوا ﴿ تَعْلَمُونَ ﴾ ته نکید دمکاته وه، دفعه موی: ﴿ لَا يَرْفُقُونَ فِي مُؤْمِنٍ إِلَّا وَلَا
 رَمَةً ﴾، له مامه له کردنیان له گهل هر بر و اداریکدا، هیچ خزمانتیبهک، هیچ
 هوبیمانیبهک ره چاو ناکهن، نهوهی پیشی به گشتی فهرمووی، به لام لیرمدا
 حری دهخات که له هه ل سو که وتی تاکیبش دا هروان، له مامه له هیان له گهل
 تات تاکیشیان دا، خزمانتیبه و هاوبیمانیتان له گهل ره چاو ناکهن، ﴿ وَأُولَئِكَ
 هُمُ الْمُعْتَدُونَ ﴾، وه نا نهوانه سنوور شکین و سنوور بهزین و دست درینژکارن،
 ﴿ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخِوُنْكُمْ فِي الدِّينِ ﴾،
 هر کات گهرانه وه بو لای خواو، نویزیان بهرپا کردو، زهکاتیان دا، نهوه برای
 عینیبیتانن، له دیندا براتانن، ﴿ وَنُقِضَلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴾، وه
 جیمهکانی خومان روون دهکهینه وه، بو که سانیک که بزنانن، نهوه له حالیک دا
 گهرنموو پابهند بوون به نیسلامه وه، ﴿ وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ
 وَصَعَوْا فِي دِينِكُمْ ﴾، به لام نه گهر سویندهکانی خویانیان، دوی نهوهی
 عینیان داه، هه لوه شاننده وه، وه تانه و ته شهریان له دینی نیوه داو، عهیبیان له
 نیلام گرت.

﴿ فَقَاتِلُوا أَمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ ﴾، لە دژی سەهرانی کوفەر بجهنگن، چونکه ئەوانە هیچ سویندیکیان نیە، واتە: ئەو بەلین و پەیمانەیی کە دەیدەن و سویندی لەسەر دەخۆن، پابەندیی بە بەلینەکەووە ناکەن، پابەندیی بە سویندەکەشەووە ناکەن، ﴿ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ ﴾، لە دژیان بجهنگن، بەلکو واز بێنن، لەو بێ بەلینیی و بێ پەیمانییە.

ئنجای خوای بالادەست مسوڵمانان لە دژی ئەو جوۆرە دوژمنانەیان هان دەدات و تیزیان دەکات، رقیان هەل دەستین بە جهند شتیک: دەفەرموی: ﴿ أَلَا تَقَاتِلُونَ قَوْمًا ﴾ نایا جهنگ ناکەن لە دژی کۆمەلێک، لە دژی کەسانیک کە ئا ئەو شانەیان لەگەڵ ئیوودا کردوون:

۱/ ﴿ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ ﴾، سویندەکانی خۆیان هەلوشاندووتەووە، واتە: پەیمانەکانیان.

۲/ ﴿ وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ ﴾، وە ویستیان پیغەمبەری خوا و دەدر بنین، وە کردیشیان، کە پیغەمبەر ﷺ یان ناچار کرد، مەککە بە جیبهیلن.

۳/ ﴿ وَهُمْ بَدَّوْكُمْ أَوْلَك مَرَّة ﴾، وە ئەوانیش یەکەمجار دەستپیشخەر بوون، دەستیان کرد بە جهنگ لە دژی ئیوود، مەبەست پێی جهنگی بەدرە. کەواتە: بە لای کەمەووە سێ هاندەر و هۆکار هەن، بۆ جهنگ کردن لە دژی ئەو هاوبەش بۆ خوا دانەرانه.

دوایی دەفەرموی: ﴿ اتَّخَشَوْنَهُمْ ﴾، نایا ج کۆسپیکتان لەبەر دەمدا هەیه، تاکو جهنگیان لە دژ نەکەن؟ ئەووە سێ هۆکار هەنە، بەلام ج کۆسپیک هەیه، نایا لییان دەترسین؟

﴿ فَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴾، بێگومان خوا شایستەترە کە لیی بترسین، ئەگەر بروادار بن، لەوانە مەترسین و تەنیا لە خوا بترسین.

خوایا له کوئای دا دمفه رموی: ﴿ قَتَلُوهُمْ يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ
وَيُخْرِجُهُم مِّنْ دِينِهِمْ وَيُنْزِلُهُمْ عَلَيْهِمْ وَيَسْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ ﴿۱۱﴾ وَيَذْهَبُ
غَيْظَ قُلُوبِهِمْ ﴾، له دزیان بجهنگن:

۱/ خوا به دستي ئیوه سزایان دمداو نازاریان دمداء، ﴿ يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ ﴾.

۲/ وه ریسواو شهرمهزاریان دمکات ﴿ وَيُخْرِجُهُمْ ﴾.

۳/ ﴿ وَيُنْزِلُهُمْ عَلَيْهِمْ ﴾، وه ئیومیان بهسهردا سهر دهخات.

۴/ ﴿ وَيَسْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ ﴾، وه شیفای سینهی کومه لئیک له
نیمانداران دمدات، که زور خهفته و ناسوریان چوته دل، بهرانبهه بهو کافرانهی
که نههلی غهرو بهیمان شکینی بوون، وه له بشتهوه خهجهری زههراوییان
لئداون، به تایبعت له هوزی خوزاعه.

۵/ ﴿ وَيَذْهَبُ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ ﴾، وه رقو قین و توورپی پهنگ خواردووی
دمروونیان لادمبات.

نهوه به نسبت ئیماندارانهوه، به نسبت کافرانیشهوه: ﴿ وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَى مَنْ
يَشَاءُ ﴾، وه ههر کهسیکیش خوا بیهوی، توبهی لئ و مردهگریو، دهگه پئتهوه سهری و
هیدایهتی دمدات، نهگه شایسته بئ، ﴿ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴾، وه خوا زانای
کاربه جئیه.

له کوئای دا دمفه رموی: ﴿ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ
جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِجَهَّةٍ
يَانِ نَآيَا بَيْتَانِ وَايَه وَازْتَانِ لئ بهینری، بهر لهوهی خوا نهوانهتان بزانی (بناسن)

کە لە پیناوی خوادا تیکۆشاون، وە جگە لە خواو جگە لە پیغەمبەرەکی (ﷺ) و جگە لە بروادارانیش، کەسی دیکەیان نەکردۆتە جیگای رازو نیازو نەینی خۆیانی لا دابنێن، پستی پێ ببەستن؟

ئایا پیتان وایە وازتان لێبھێنری، تاکو خوا لەسەر نەرزى واقعی ئەوەی بۆ دمرنەکەوی؟

نەگەر پیتان وایە بەرلەو وە وازتان لێ دەهینری، خەیاڵ پلاوتان کردو، هەتا خوا تاقیتان نەکاتەو و پاك و پیستان لێ جیا نەکاتەو، لیتان ناگەری.

﴿ وَاللَّهُ خَيْرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴾، وە خوا پێش ئەوەی تاقیتان بکاتەو، شارمزیە بەوەی کە دەیکەن، بەلام دەهوی تاقیتان بکاتەو، تاکو هیچ کەس بروو بیانوی نەمینی، بلی: من وام دەکردو، وا دەجووم، وا دەبووم.

چهند مهسهلهیهکی گرنگ

هرچنده تا راددهیهک له مانا گشتیهکهدا، تیشکی باشمان خستوته سهر نایهتهکان، لهبهرنهوهی که سهرنجی تفسیرهکان ددهم، زور خهفت دهخوم^(۱)، هندیك له توئزمرهوان رماو رهممتی خویان لی بی، زور سهرگیلاننه، نایهتهکانیان لیكدوانهوه، به تایبمت نایهتی زماره (۵)، که ناویان ناوه: نایهتی شمشیر (آیه السیف)، وه بهو نایهته شمشیره! ملی چهندان نایهتی دیکهیان ههلبریوه، وهک دواپی باسی دهکم، که گوتووینانه: ههرچی نایمت ههیه له قورئاندا، که تییدا خوا فرمان دمکات به مودارو، چاوپوشی کردن و، خورگری و بانگهوازو ... هتد، نهو نایهته ههموویان دسرپتهوه! بویه له مانا گشتی یهکهیدا تا راددهیهک شیم کردهوه، بهلام نیستا له مهسهله گرنگهکاندا، تیشکی زیاتری دهخینه سهر.

مهسهلهی یهکم: که دمهرموی : ﴿ بَرَاءَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِّنَ

الْمُشْرِكِينَ ۝

واته: نهمه دووری گرتن و بیزاری دمربرینه، له خواو پیغهمبهرمکهیهوه بو نهو هاوبهش بو خوا دانهرانهی که پهیمانتان لهگهلیان دا بهستوه.

لیردها نهم بهری بوون و حاشا لیکردنهی خواو پیغهمبهرمکهی ﷺ، تایبته بهو هاوبهش بو خوا دانهرانهوه که پهیمانیان ههبوون، بهلام به پهیمانکانیانهوه پابمند نهبوون، نهک ههموو نهوانهی پهیمانیان ههبووه، چونکه نایهتهکانی دواتر، به روونی نهوه دهگهینن، وه پیشهواوی توئزمرهوانی قورئان (الطبري)، پیش ههموویان نهمهی گوتوه^(۲).

(۱) بویه له کاتی مانا لیكدانهوه گشتیهکهش دا، هندیك جار دمجه نیو وردمکارییهکانهوه ههرچنده شوینی خویان مهسهله گرنگهکانه .

(۲) جامع البيان للطبري، ج ۶، ص ۶۶ .

که واته: گرنگه بزانی، که لیژمدا هرچهنده خوی دادگر دمه رموی: هه موو
 نهو هاوبهش بو خوا دانه رانهی که بهیمانتان لهگه لیان بهستوه، به لام ئیمه هه م
 به پی سی سروشتی نیسلام، هه م به پی سیای نایه ته گانی دیکه، هه م به چندان
 نایه تی دیکه ش، که فرمان دهگه ن به وهفاداری، دهمانین که خواو پیغه مبه ری
 خوا ﷺ موسته حیل به پیمان لهگه ل که سیکدا هه لئوموشیننه وهو وه به پرائه تی
 لی بکه ن، بیئنه وهی که نهو بهیمانی شکان دبی و، بیئنه وهی هه لئویستیکی
 دوژمنانه ی نواندبی، واته: لیژمدا هرچهنده خوی زاناو توانا به گشتی
 فهرموویه تی، به لام بهو سی به لگه یه ی باسما ن کردن، دهمانین که نهو (أل) ی سهر
 ﴿ الْمَشْرِكِينَ ﴾ بو (عه د، ه، یانی: (المشركين الناقضين للعهود)، نهو هاوبهش
 دانه رانه ی که به پیمان شکینن، وه ک گوتم: به سیای نایه ته که دهمانین، وه به
 رووحی نیسلام دهمانین، وه به وه که له چندان نایه تی دیکه دا، خوی دادگر
 فرمان دهکات به پابه ندیی به به لئین و بهیمانه وه.

مهسه له ی دووه م: که دمه رموی: ﴿ فَيَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَاعْلَمُوا

أَنَّهُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَأَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ ﴾

سه رمتا ده پرسین: که خوا راسته وخو به هاوبهش دانه رکان دمه رموی، یان
 به پیغه مبه ر ﷺ دمه رموی: بیان بلئ: ﴿ فَيَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ ﴾،
 چوار مانگ به زهوییدا برؤن، مؤله ته، وه بشزانن ئیوه دهستاوسانکه ری خوا
 نین، وه خوا زه بوونکه رو سه رشؤرکه ری بیبروایانه.

نایا نه م چوار مانگه مؤله تانه، کام چوار مانگانه؟

هه ندئ له توژمه روان که به بوچوونی بهنده سه ر کیلان ه ته ماشایان کردوه،
 گو توویانه: نه مانه چوار (۴) مانگه حه رامه کانه، واته: (ذو القعدة، ذو الحجة،
 محرم) به دوی یه گدا، وه (رجب) یش که به ته نیایه، به لام ده لئیم: نه گهر وا
 بووایه، نهو کاته نه یه مکرده چوار مانگ (أربعة أشهر)، چونکه نه گهر وا بووایه
 نهو کاته (ذوالقعدة) تیبه ریوه، وه له (۱۰) ی (ذوالحجة) موه، واته: چهل (۴۰) رؤز

له مانگه چهرامهکان، تیپه‌ریوه، پاشان خوای په‌رومردگار دمفه‌رموی: ده‌بیئ نه‌و چوار مانگه به‌سهر یه‌که‌وه بن، به‌لام لی‌ره (له چوار مانگه چه‌رامه‌کان دا) مانگی (رجب) یه‌کسهر به‌ دواى (ذو القعدة، ذو الحجة، محرم) دا نایه‌ت، چه‌ند مانگیکی دیکه ده‌که‌ونه نیوانیان.

که‌واته: ناگونجی مه‌به‌ست له‌و چوار مانگه، چوار مانگه جه‌نگ تی‌دا قه‌دمغه‌کراوه‌کان بن، که‌ گاتی خوئی عاده‌تو نه‌ریتیکی گه‌لی عه‌رهب بووه ، وه خوای زاناو شاره‌زا له‌ قورنآن دا باسی کردوه.

هه‌ندیکی دی له‌ زانایان که‌ به‌ وردیی ته‌ماشای نایه‌ته‌که‌یان کردوه، ده‌ئین: به‌لکو مه‌به‌ست له‌و چوار مانگه مؤلّه‌ته، چوار مانگن له‌و رۆژه‌وه که‌ راده‌گه‌یه‌نری: خواو پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ دوورن، به‌ریین، بیزارن له‌و هاوبه‌ش بو‌ خوا دانهرانه‌ی که‌ په‌یمانیان هه‌یه‌و، به‌ په‌یماننه‌کانیانه‌وه پابه‌ند نین، که‌ نه‌و رۆژه‌ ج رۆژیک بووه؟ رۆژی (۱۰) ی (ذوالحجة) بووه، له‌ سالی (۹) ی کۆجیی دا.

ئنجا له‌ (۱۰) ی (ذوالحجة) هوه، که‌ (یوم النحر)ه، رۆژی قوربانیی سه‌ربرین، به‌ئین: له‌ (۱۰) ی (ذو الحجة) هوه بیژمی‌ره، تاکو سه‌ری مانگ، نه‌وه بیست (۲۰) رۆژ، نه‌وه بیست (۲۰) له‌ مانگی (ذو الحجة)، ئنجا مانگی (محرم)، ئنجا (صفر)، ئنجا مانگی (ربیع الأول) هه‌موویان، ئنجا مانگی (ربیع الثاني) ئه‌ویش له‌ سه‌ره‌تاوه تاکو (۱۰) ی، هه‌مووی ده‌کاته چوار مانگ، به‌و شیومیه:

بیست (۲۰) رۆژ له‌ مانگی (ذو الحجة) له‌ سالی نۆیه‌مدا (+) مانگی (محرم)، (+) مانگی (صفر)، (+) (ربیع الأول)، (+) ده‌ (۱۰) رۆژ له‌ مانگی (ربیع الثاني) له‌ سالی ده‌یه‌م = چوار مانگ، هه‌مووی ده‌کاته چوار مانگ، چونکه‌ (محرم، صفر، ربیع الأول) نه‌وه سێ مانگ، ئنجا (۲۰) له‌ (ذو الحجة) له‌ سالی نۆیه‌م، (۱۰) هه‌ش له‌ (ربیع الثاني) له‌ سالی ده‌یه‌م، نه‌وه (۲۰) رۆژ، که‌واته: نه‌وه چوار مانگ.

ئنجا نایا نه‌و هاوبه‌ش بو‌ خوا دانهرانه‌ کامه‌نه‌ن؟

جاری خوا ﷺ ته‌نیا باسی نه‌و هاوبه‌ش بو‌ خوا دانهرانه‌ ده‌کات، که‌ له‌گه‌ن

مسولمانان دا هاوبه‌یمان بوون :

دەفەر موی: ﴿الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾، ئەوانەى كە پەیمانتان لەگەڵ بەستون، لە هاوبەش بۆ خوا دانەران.

واتە: باسی جگە لە پەیمان لەگەڵ بەستراواندا ناکات، كەواتە: دەگونجی و زۆریش پێدەچى كە بەس مەبەست پێى ئەوانە بن، كە پەیمانان هەبوو لەگەڵ پێغەمبەرى خوا ﷺ، لەگەڵ مسوڵماناندا، بەلام بە پەیمانەكەیانەوه پابەند نەبوون، هەر ئەوانە پەیمانەكانیان وى دەدریتەوهو، جەنگیان لە دژ دەكرى.

بەلام زۆر بەى تۆیژمەوانى قورئان گوتووین: ئەو بەرئەتەو حاشالێكردنه بەرانبەر هاوبەش بۆ خوا دانەرەكانە بە گشتى!

بەلام من تێببینیم لەسەر ئەو رایە هەیه، چونكە: لە هیچ نایەتێكى قورئاندا نەهاتوه: خوا ﷻ بە هەموو كافەرەكان بفرموی: چوار مانگ مۆلەتتان دەدم، ئەگەرنا ئیعلانی جەنگم لە دژ كردوون، هەلبەتە ئەو تۆیژمەوانەى قورئان كە وایانگوتوه، دەلێن: بەنسبەت هاوبەش بۆ خوا دانەرەكانەوه، لەبەر ئەو مەبووه كە لە نێو دوورگەى عەرەبیدا بوون، بۆ ئەوهى ئەو شوپنە بۆ ئیسلام یەكلا بێتەوهو دەستەلاتى جگە لە ئیسلامى لى نەبى، واتە: ئەوه وهك شتێكى ریزپەر بووهو، وهك حالەتێكى هەلاوێردراو بووه، ئەگەرنا بنجینە لە ئیسلام دا وایە، ئەگەر لایەنێك با مسوڵمانیش نەبن، مادام نامادەبن لەگەڵ هەوارى سیاسى ئیسلامیدا لێك تێگەشتن بکەن، چ سەرانه بدن، چ لەسەر ئەوه رێكبکەون كە دزایەتیی هەوارى ئیسلامى نەكەن و، لە حالەتى بى لایەنى دابن، وهك لە سوورەتى (النساء) دا باس دەكات^(۱)، ئیسلام هیچ ئیشكالیكى لەگەڵیان دا نابى، چ لە نێو بازەنى هەوارى سیاسى ئیسلام دابن، چ لە دەرەوهى بن.

ئنجا هەرچەندە زۆر بەى زۆرى تۆیژمەوانى قورئان گوتووین: ئەوه ئیعلانی جەنگە بەرانبەر هەموو هاوبەش بۆ خوا دانەرەكان، بەلام من ئەم رایەم بە بەهیز نازانم، بەتایبەتیش كە لە فەرموودەیهكى سەحیحى پێغەمبەردا هاتوه ﷺ كە دەفەر موی: ﴿إِذَا لَقِيتَ عَدُوَّكَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَادْعُهُمْ إِلَى ثَلَاثِ خُصَالٍ﴾

{ أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ بِرَقْمٍ: (۲۳۰۲۸)، تعلق شعيب الأرنؤوط: إِسْنَادُهُ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ، وَأَبُو دَاوُدَ بِرَقْمٍ: (۲۶۱۴) }.

كە سەرەتا باسى مسولمان بوون، دوایی باسى سەرەنە (جزية)دان، ونجا باسى جەنگ دەكات، كەواتە: ھاوبەش بۇ خوا دانەرانیس وهك خاوهن كتیبەكان (جوولهگه و نهصرانییهكان) وه وهك هه موو جوړهكانى ئەهلى كوفر، ئەوانیش بۇ ئیسلام بانگ دەكرین، ئەگەر مسولمان بن، باشه، ئەگەر مسولمان نەبن، داواى سەرەنەیان لیدەكری، كە سەرەنە دانیش، بۇ ئیساتى ئەوهیه كە ئەو هیزه، ئەو لایەنە لەگەن قەوارەى ئیسلامییدا، تەبایه و گونجاوه دژی نیه و شەرى پى نافرۆشى، كەواتە: لیرەدا مەبەست لەو ھاوبەش بۇ خوا دانەرەنە، كتییه؟

یەك: ئەو پەیماندارانەى گەشتوونە كۆتایی دیاریبكرای پەیمانەكەیان.

دوو: ئەوانەى كە بۇ كەمتر لە چوار مانگ پەیمانیان بەستوه، بۇیان بكریتە چوار مانگ.

سەن: وه ئەوانەش كە پەیمانیان هەبووه، بەبى دیاریبكردن، بە رەھایی، چوار مانگ دیاریی دەكری، بۇ كۆتایی هاتنى ئەو پەیمانە رەھایانە^(۱).

وهك گوتەم رایەكى دیکەش هەیه، كە دەلى: مەبەست ئەوانەشە كە پەیمانیشیان نەبووه، بەلام ئەو چوار مانگە مۆلەتیان بووه.

بەلام ئەو رایە بە بەهیز نابینم، كە ئیسلام ئیعلانی جەنگى كرددی بەرانبەر بە هه موو ھاوبەش بۇ خوا دانەرەكان، بەوانەشەوه كە پەیمانیان نەبووه، چونكە ئایەتەكان زۆر بە روونیی ئەوه دەگەیهنن، كە ئیعلانی جەنگەكە دژی ئەوانەیه، كە پەیمانیان هەبووه پەیمانەكەیان شكاندوه و پێوهی پابەند نەبوون، بەلام ئەوانەى كە پابەند بوون، خواى كاربەجئ هەئیواردوون لەو بریاره گشتگیره، وه فەرموویەتی: پەیمانەكەیان لەگەن بیهنە سەر.

(۱) دیاره هەركام لەو سى جوړه ھاوبەیمانەش، ئەوانە بوون كە پابەند نەدمبوون بە پەیمانەكانیانوه، وهك بێشتريش گوتمان .

ئنجا نهوهی که بهیمانی نه بووبی، دیاره نهو کاته نیسلام سه رپشکی کردوون، له نیوان نهو سی بژاردیه‌دا: یان مسولمان به، یاخود دزی قهواره‌ی نیسلامی مه‌بهو، لیک تیگه‌یشتنی له‌گه‌لدا بکه، نه‌گه‌رنا تو نه مسولمانیش بی، نه نامادش بی له‌گه‌ل قهواره‌ی نیسلامییدا له حاله‌تی ناشتی دابی، وه سوور بی له‌سه‌ر شهر پی فروشتنی، نهوه نیسلام شهرت له‌گه‌لدا دهکات به ناچاریی.

چهند دهقیکی روونگه‌رهوه‌ی مه‌به‌ستی نایه‌ته‌کانی سه‌ره‌تای (توبه)

ئنجا با چهند دهقیک بینینه‌وه، که تیشکمان بو ده‌خه‌نه سه‌ر چه‌مک و واتای نهو نایه‌تانه‌ی سه‌ره‌تای سوورمتی (التوبه) به‌گشتی، که لیره‌دا خه‌ریکی تویرینه‌وه‌ی نایه‌تی دووهمین: ﴿ فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَلِمُوا أَنكُمُ عَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَأَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ ﴾

۱/ ﴿ عَنْ مُجَاهِدٍ قَوْلُهُ: ﴿ بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴾ قَالَ: أَهْلُ الْعَهْدِ: مُدَلِّجٌ، وَالْعَرَبُ الَّذِينَ عَاهَدْتَهُمْ، وَمَنْ كَانَ لَهُ عَهْدٌ، قَالَ: أَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنْ تَبُوكَ حِينَ فَرَّغَ مِنْهَا وَأَرَادَ الْحَجَّ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّهُ يَحْضُرُ الْبَيْتَ مِشْرِكُونَ يَطُوفُونَ عُرَاءَ، فَلَا أَحَبُّ أَنْ أَحْجَّ حَتَّى لَا يَكُونَ ذَلِكَ، فَأَرْسَلَ أَبَا بَكْرٍ وَعَلِيًّا رَحْمَةً اللَّهُ عَلَيْهِمَا، فَطَافَا بِالنَّاسِ بِذِي الْمَجَازِ، وَيَأْمُكِنْتَهُمُ الَّتِي كَانُوا يَتَّبَعُونَ بِهَا، وَبِالْمَوْسِمِ كُلِّهِ، وَأَذَّنُوا أَصْحَابَ الْعَهْدِ بِأَنْ يَأْمَنُوا أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ، فَهِيَ الْأَشْهُرُ الْحُرْمِ الْمُنْسَلِخَاتِ الْمُتَوَالِيَاتِ: عَشْرُونَ مِنْ آخِرِ ذِي الْحِجَّةِ إِلَى عَشْرِ يَخْلُونَ مِنْ شَهْرِ رَبِيعِ الْآخِرِ، ثُمَّ لَا عَهْدَ لَهُمْ. وَأَذَّنَ النَّاسَ كُلَّهُمْ بِالْقِتَالِ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا، فَأَمَّنَ النَّاسَ أَجْمَعُونَ حِينَئِذٍ، وَلَمْ يَسِخْ أَحَدٌ ﴿^(۱)

واته: مواهید (که دیاره قوتابی عه‌بدوولای کوری عه‌بباسه، خوا له خو‌ی و

بابی رازی بن) ده‌لی: که خوا ده‌فه‌رموی: ﴿ بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ

عَهْدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿۹۱﴾، مه بهستی پیئی نهوانهیه که پهیمانان له گهل مسولماناندا هه بووه، بۆ وینه: هۆزی مودلیج، وه هه موو نهو هۆزه عه پهبانهی که هاوپهیمان بوون، وه ههر که سیک پهیمانی بووبی له گهل پیغه مبهرو ﷺ مسولماناندا، مه بهستی نهوانهیه، (دوایی موجهید دهگیریته وه) دهلی: دوای نهوهی پیغه مبهری خوا ﷺ له جهنگی ته بووک گه رایه وهو ته واوی کرد، فهرمووی: هاوبهش بۆ خوا دانهرانیك نامادهی بهیت دمبن، (واته: که عبه) که به رووتی ته واف دهکن، ههتا نهو دیمه نه، نهو حالته به سهر نه چی، چهز ناکه م چهج بکه م، بۆیه نه بو به کرو عه لی (خوا لییان رازی بی) ناردن، نهوان به سهر خه لکه وه گهران، له زیلمه جاز لهو شوینانهی که کرین و فروشتنیان تیدا دهکردن، وه له هه موو شوینه کان، (واته: نهو شوینانهی که چه جیان تیدا دهکرا)، نهوانهی که پهیمانان له گهل پیغه مبهرو ﷺ له گهل مسولماناندا هه بوو، ناگاداریان کردنه وه، که بۆ ماوهی چوار مانگ، که نهو چوار مانگهی که به دوای یهک دا دین: له (۲۰) ی (ذی الحجة) ی سالی نوپه م تا کو (۱۰) ی مانگی (ربیع الثاني) سالی دمیهم، (دهکاته چوار مانگ)، دوای نهوه هیچ پهیمانان له بهیندا نامینی، هه موو خه لکیان ناگادار کرده وه، که نه گهر برپا بینن، نه گهرنا ئیعلانی جهنگیان له دژ کراوه، دهلی: خه لکی هه موویان نهو کاته ئیمانان هینا، هیچ کامیان به زه ویدا نه روشتن، { که من تیبینیم له سهر نهو قسه یه ههیه، که دهلی: هه موو خه لکیان ناگادار کرده وه، که له حالتهی جهنگ دان له گهل مسولمانان، نه گهر ئیمان نه بینن، وهک دوایی باسی دهکم، که نه مه قسه ی موجهیده و تیگه یشتنی خۆیهتی له باره ی ئایه ته کانه وه }.

۱۲ ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: عَنِ بَعْثَنِي أَبُو بَكْرٍ فِي تَلْكَ الْحَجَّةِ فِي مُؤَدِّينَ يَوْمَ النَّحْرِ نُؤَدِّنُ بِمَنِي، أَنْ لَا يَحُجَّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكًا، وَلَا يَطُوفَ بِالْبَيْتِ عُرِيَانًا، ثُمَّ أَرْذَفَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلِيًّا فَأَمَرَهُ أَنْ يُؤَدِّنَ بِبِرَاءَةٍ، قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: فَأَذَّنَ مَعَنَا عَلِيٌّ فِي أَهْلِ مَنَى يَوْمَ النَّحْرِ: لَا يَحُجُّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكًا، وَلَا يَطُوفُ بِالْبَيْتِ عُرِيَانًا﴾ { أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (۱۶۲۲)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْم: (۳۴۷)، وَأَبُو دَاوُدَ . } (۱۶۴۶).

واتە: ئەبو ھورەيرە خۇلىپا ئىبنى مۇسەب، دەلىل: ئەبو بەكر خۇلىپا ئىبنى مۇسەب، مەنى ئارىدا ئەو ھەجەدا (ھەجى سالى ئۆيەمى كۆچى) لەگەل كۆمەلنىك خەلىكى دىكەى ئاگادار كەرەمەدا، لە رۇزى (۱۰) ى (ذى الحجة) رۇزى قوربانىيى سەر بىرىن لە مەنا، (ئەو شۇيەنى كە ھەمۇو خەلىكى لى كۆدەبىتەو، دواى ئەوئى كە لە ھەمەفەتو موزدەلەيفە دەگەرپىنەو، خەلىكىان ئاگادار دەكرەو) دەمیانگوت: لە دواى ئەم سالىو ھەج ھاوبەش بۇ خۇلىپا ئىبنى مۇسەب ھەج بەكات، وە ئابى ھەج كەسىكى روت بە دەورى كەعبەدا طەواف بەكات، (چونكە ئەو كاتە، ھاوبەش بۇ خۇلىپا ئىبنى مۇسەب ھاوبەش بە ئافرىتو پىاوەو، ئەوئى كە بەرگەو پۇشاكىكى بەدەست نەكەوتبايە لە خەلىك وەرى بەگى، بە روتى طەوافىان دەكرەو، چونكە پىيان واپوو، كە ھەج كەس بۇئى نىە، بەو بەرگەو كە گوناهى پىكرەو، طەواف بەكات، دەمیانگوت: دەبى بەرگەكە دابىئى، ئىنا ھەبوو بەرگى دىكەى دەست نەدەكەوت، ديارە جگە لە قورمىش، قورمىشەكان دەمیانگوت: ئىمە بۇمان ھەمە، لەبەرئەوئى ئىمە ئەھلى ھەمەن) دەلىل: بۇيە پىغەمبەر ﷺ ەھلى كورپى ئەبو طالىبى ئارىدا، (يانى: بەدواى ئەبو بەكر ئارىدا، خۇلىپا ھەمۇويان رازى بىن) كە سوورەتى (البراءة)، بە گونى خەلىك دابىئەتو راپىگەمەنى، ەھلىش خۇلىپا ئىبنى مۇسەب رۇزى قوربانىيى سەر بىرىن، سەرەتەى سوورەتى (البراءة) ى راپگەماند، بە دەنگىكى بەرز لە شۇيەنەكان ئايەتەكانى دەخوئىندەو، وە وپراى ئايەتەكان، دەمىگوت: لە دواى ئەم سالى، ھەج كەسىكى ھاوبەش بۇ خۇلىپا ئىبنى مۇسەب ھەج بەكات، وە ئابى ھەج كەسىكى روت، طەواف بە دەورى كەعبەدا بەكات.

۳ / ﴿ رَوَى مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ رِضْوَانُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ، أَنَّهُ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ بَرَاءَةٌ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، وَقَدْ كَانَ بَعَثَ أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ لِيُقِيمَ لِلنَّاسِ الْحَجَّ، قِيلَ لَهُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! لَوْ بَعَثْتَ بِهَا إِلَيَّ أَبِي بَكْرٍ؟ فَقَالَ: لَا يُؤَدِّي عَنِّي إِلَّا رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي، ثُمَّ دَعَا عَلِيًّا، فَقَالَ لَهُ: أَخْرُجْ بِهَذِهِ الْقِصَّةِ مِنْ صَدْرِ بَرَاءَةٍ، وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ يَوْمَ النَّحْرِ إِذَا اجْتَمَعُوا بِمَنِي، أَنَّهُ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ كَافِرٌ، وَلَا يَحُجُّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ، وَلَا يَطُوفُ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ، وَمَنْ كَانَ لَهُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ عَهْدٌ، فَهُوَ لَهُ إِلَى مُدَّتِهِ. ﴾

فَخَرَجَ عَلَيَّ رِضْوَانُ اللَّهِ عَلَيْهِ عَلَى نَاقَةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ الْعُضْبَاءَ، حَتَّى أَدْرَكَ
أَبَا بَكْرٍ بِالطَّرِيقِ، فَلَمَّا رَأَهُ أَبُو بَكْرٍ بِالطَّرِيقِ، قَالَ: أَمِيرٌ أَمْ مَأْمُورٌ؟
فَقَالَ: بَلْ مَأْمُورٌ، ثُمَّ مَضَى.

فَأَقَامَ أَبُو بَكْرٍ لِلنَّاسِ الْحَجَّ، وَالْعَرَبُ إِذْ ذَٰكَ فِي تِلْكَ السَّنَةِ عَلَى مَنَازِلِهِمْ
مِنَ الْحَجِّ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ، حَتَّى إِذَا كَانَ يَوْمَ النَّحْرِ، قَامَ عَلَيَّ
بْنُ أَبِي طَالِبٍ ﷺ، فَأَدَّنَ فِي النَّاسِ بِالَّذِي أَمَرَهُ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: أَيُّهَا
النَّاسُ! إِنَّهُ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ كَافِرٌ، وَلَا يَحُجُّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ، وَلَا يَطُوفُ
بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ، وَمَنْ كَانَ لَهُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ عَهْدٌ، فَهُوَ لَهُ إِلَى مَدَّتِهِ.

فَلَمَّ يَحُجُّ بَعْدَ ذَلِكَ الْعَامِ مُشْرِكٌ، وَلَمْ يَطُفْ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ، ثُمَّ قَدِمَا عَلَى
رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: فَكَانَ هَذَا مِنْ بَرَاءَةِ، فَيَمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ
الشِّرْكِ مِنْ أَهْلِ الْعَهْدِ الْعَامِ، وَأَهْلِ الْمُدَّةِ إِلَى الْأَجْلِ الْمُسَمَّى ﴿^(۱)﴾.

واته: موحه ممدی کوری نیسحاق له نهبو جهعضهر موحه ممدی کوری
حوسینی کوری عهلی خوا لییان رازی بی دمگیرتیه وه دهلی: دواى نه وهی
سوورمتی (البراءة) بو پیغه مبهری خوا دابهزی ﷺ که پیشتیش نه بو
بهگری نارديوو سه رپه رشتی حهج بکاتو حهج به خه لکی بکات له جياتی
خوی، کاتیک سوورمتی (البراءة) دابهزی، گوترا: نهی پیغه مبهری خوا! ﷺ
نه گهر بو نه بو به گرت نادربایه، نهو نایه تانه بخوینیتیه وه به سه ر خه لکدا،
نه ویش فه رموی: دمبی تهنیا پیاویک له بنه ماله ی خوّم، نه م نایه تانه
بگه یهنن {بوچی؟ چونکه عورفو نه ریتی عه ربه گان وابوو به تاییهت له
مه سه له ی په ایماندا، نه گهر که سیک باسی به لئین و په ایمانی کردبا، ده بوو یان
خوی، یان که سیکی نیزیکی، ننجنا ناموزای بی، برای بی، مامی بی، که سیکی
نیزیکی خوی له رووی خزمایه تیه وه باسی بکات، نه ریتی عه ربه گان وابوو،
نه ک له نیسلامدا و بی، ننجنا لهو حلاه تانه دا، تو ناچار بی به پیی نه ریتو
عورفی باوی خه لک رپفتار بکه ی، وه ک گوتراوه: (کلم الناس علی قدر

۱) جامع البیان للطبری، ج ۶، ص ۶۵ و ۶۶، وه المصباح المنیر فی تهذیب تفسیر ابن کثیر:

عُقُولِهِمْ) { دهلی: پیغمبهر ﷺ عهلی بانگ کردو فهرمووی: ئەم چەند نایهتهی سهرمتای سوورمتی (البراءة) بهره، وه له رۆژی قوربانیی سهربرپندا { که دمکاته رۆژی (۱۰)ی (ذی الحجة) } به گوئی خه لکیان دابده، ههر کاتیک که له مینا کۆبوونهوه، وه وێرای نایهتهکان، { که نایهتهکانیش نهو مه بهستانه ههر دهگهیهنن، به لām به تایبه تیش } پێیان بلئی: که هیچ بیبروایهک ناچیته بهههشت، وه له دواي ئەم سالهوه، هیچ هاوبهش بۆ خوا دانهریک نابئ حج بکات، وه نابئ هیچ کهس به پووتیی به دهوری مائی خوادا طهواف بکات، وه ههر که سیک پهیمانی ههیه له لای پیغمبهری خوا ﷺ، نهوه پهیمانه کهی تا کاتی خوئی، له لایهن مسوئمانهوه پابهندیی پێوه دهگری، (ئهگهر بۆخوئی نهیشکاندبئ).

دوایی عهلی خوای لی رازی بئ، به سواریی حوشره کهی پیغمبهری خوا ﷺ که پێیان دهگوت: (عَضْبَاء) رۆیشت، ههتا به ئەبو بهگر گهیشت له رینگا، کاتیک ئەبو بهگر عهلی بینى لیی پرسى: فهرماندهی، یان فهرمان پیکراوی؟ (واته: ئهگهر هاتبى له جیاتی من سهپهرشتیاریی حج بکهی، با بزانه؟).

ئهویش گوتی: به لکو من فهرمان پیکراوم، (من له ژیر فهرمانی تۆ دام. به لām په یامیک ههیه پیغمبهری خوا ﷺ منى ناردوه بیگهیهنم به خه لک له جیاتی خوئی).

ئنجارۆیشتن ئەبو بهگر خوا لیی رازی بئ سهپهرشتیاریی حجی کردو حجی به خه لکه که کرد، وه عه پرهبیش لهو سهرده مه دا به پئی باوو نهریتی سهرده می نهفامیی، خوا په رستییهکانی حجیان ئه انجام ددها، (واته: جگه له مسوئمانان، عه پرهبهکانیش نهو کاته هاتبوون بۆ حج، ههر کهس به پئی بیروبووچوونی خوئی) ههتا رۆژی قوربانیی سهربرپین، عه لی کورپی ئەبو طالیب خوا لیی رازی بئ هه لسا، وه له نیو خه لک رایگه یاند ئه وهی که پیغمبهری خوا ﷺ پئی فهرموو بوو، ئەو په یامه ی رایگه یاندو گوتی: ئەی خه لکینه! بیگومان هیچ کافر یک ناچیته بهههشت، وه له م سال به دواوه،

نابىن ھىچ ھاوبەش بۇ خوا دانەرىك ھەج بىكات، ۋە نابىن ھىچ كەس بە رووتىي بە دەورى كەعبەدا طەۋاف بىكات، ۋە ھەر كەسىك پەيمانى لەلەي پىغەمبەرى خوا ﷺ ھەيە، پەيمانەكەي تا كاتى خۇي بەردەۋام دەبىن، ۋە لەلەيەن مەسۇلمانانەۋە پابەندىي پىۋە دەكرى، ئىدى دۋاي ئەۋ سائە، كەس نەھات لە ھاوبەش بۇ خوا دانەران، بۇ ھەج، ۋە ھىچ كەس بە رووتىي بە دەورى كەعبەدا طەۋافى نەكرد، پاشان چوونەۋە بۇ لاي پىغەمبەرى خوا ﷺ، (ابن إسحاق) دەلىن: ئەۋە بەسەرھاتى دابەزىنى چۆنەتەي گەياندى سەرھەتاي سوورەتى (البراءة) بوۋ، بۇ ھاوبەش بۇ خوا دانەرەكان.

چ ئەۋانەي كە بەگشتى پەيمانىان ھەبوۋە لەگەل مەسۇلمانان دا {كە ھەموۋ لايەك بۇيان ھەبوۋە بچن بۇ ھەج بە دەورى كەعبەدا بسوورپىنەۋە، ۋە خواپەرستىيەكانى ھەج جىبەجى بىكەن}، ۋە چ ئەۋانەي بەتايبەت پەيمانىان لەگەل پىغەمبەردا ﷺ ھەبوۋە بۇ كاتىكى ديارىبىكراۋ.

۴/ (قَالَ الْقَاضِي أَبُو يَعْلَى: وَقَفَّلُ الْخَطَابِ فِي هَذَا الْبَابِ: أَنَّهُ قَدْ كَانَ بَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَبَيْنَ جَمِيعِ الْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عَامٌّ، وَهُوَ أَنْ لَا يُصَدَّ أَحَدٌ عَنِ الْبَيْتِ، وَلَا يُخَافُ أَحَدٌ فِي الشَّهْرِ الْحَرَامِ، فَجَعَلَ اللَّهُ عَهْدَهُمْ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ، وَكَانَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ أَقْوَامٍ مِنْهُمْ عُهُودٌ إِلَى آجَالٍ مُسَمَّاةٍ، فَأَمَرَ بِالْوَفَاءِ لَهُمْ وَإِتْمَامِ مِدَّتِهِمْ إِذَا لَمْ يَخْشَ عَدْرَهُمْ) (۱).

ۋاتە: قاضى ئەبو يەعلا دەلىن: كورتەي قسە لەۋبارەۋە ئەۋەيە كە: لە نىۋان پىغەمبەرى خوا ﷺ ۋە تىكرى ھاوبەش بۇ خوا دانەرەكاندا ۋەك عورفو باۋى ئەۋ كاتە پەيمانىك ۋە لىك تىگەيشتنىكى گشتىي ھەبوۋە، ئەۋيش ئەۋە بوۋە كە: ھىچ كەس قەدەغە نەكرى، لەۋەي كە سەردانى كەعبە بىكات بۇ ئەنجامدانى كارى خوا پەرستىي، ۋە ھىچ كەس لەۋ مانگە ھەرامانەدا نەترسىنرى، (ئىنجا دەلىن:): خوا ﷺ چۈر مانگى مۆلەت بۇ دانان، بۇ ئەۋانەي كە بە گشتىي جۈرىك لە تىگەيشتن لە نىۋان ئەۋان ۋە مەسۇلماناندا ھەبوۋە، ۋە ئەۋانەش كە پەيمانىان ھەبوۋە، لەگەل پىغەمبەر ﷺ بۇ كاتىكى

(۱) زاد المسير في علم التفسير، لابن الجوزي، ص ۵۶۸ .

دیاریبکراو، ئەووە خوا فەرمانی کرد که تا کاتی خوێ، پەیمانەکیان لەگەڵدا تەواو بکری، مادام مەترسیی نەبی لەووی که ئەوان پەیمانەکیان بشکێنن.

هەلبەتە دوایی تیشکی زیاتریش دەخەینە سەر چەمک و واتای ئەم نایەتە.

مەسەلەی سێیەم، که دەفەرموی: ﴿ وَأَذِّنْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ فَإِنْ تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّكُمْ عِزٌّ مُعْجِزِي اللَّهِ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣﴾

واتە: ئەمە گەیاندنیکە، جارێکە لە خواو لە پێغەمبەرەکیەو ﷺ، لە رۆژی حەجی گەورەدا، بۆ تیکرای خەلک، که خوا، وە پێغەمبەری خوا ﷺ دوورن و، بیزارن و حاشا دێکن، لە هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان، (ئەوانەي که پەیمانیان هەبوو بەلام دەیانشکاند)، ئنجا ئەگەر وازبێنن، واتە: لە پەیمان شکاندن بگەرێنەو، ئەووە باشترە بۆتان، وە ئەگەر پشتیش هەلکەن، (واتە: هەر بەردەوام بن لەسەر پەیمان شکاندن)، ئەووە بزائن که ئیوه دەستەوسانکەری خوا نین، وە موزدەي نازاریکی بە ئیش بە ئەوانە بدە، که ببیروان.

شەش هەلۆستە لەبەردەم ئەم نایەتە موبارەکەدا

هەلۆستەي بەکەم : وشەي (أَذَانٌ)، واتە: راگەیاندن، هەر بانگ (أَذَان) بۆچی پێی دەگوتری: (أَذَان)؟

چونکه تۆ بە خەلک رادەگەیهنی که بۆ نوێژ بێن، بەئێ : (أَذَان)، بە مانای (إِعْلَام) دێ، واتە: ئاگادارکردنەووە بە خەلک راگەیاندن، وەک لە سوورەتی

(الأعراف) دا هاتو، که خوا دەفەرموی: ﴿ فَأَذِّنْ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ ﴿١١﴾

واتە: بانگ بېزىك، يان ئاگادار كەرمومىيەك لە بەيناندا بانگى كرد،
ئاگادارى كردنەوہ.

هەلۆستەى دووہم : ئايا ئەو راگەياندنو ئاگادار كەردنەومىيە، لەلايەن كىيەوہ بووہ؟

دياره لەلايەن خواو لە پىغەمبەرى خواومىيە ﷺ، ئنجا ھەرچەندە لە
خواو لە پىغەمبەرى خواومىيە ﷺ، بەلام ھەموو مسوئلمانانىش دەرگىتەوہ،
چونكە مسوئلمانانىش فەرمانبەرى خواو پىغەمبەرمەكى ﷺ دەكەن.

هەلۆستەى سېيەم : ئايا ئنجا راگەياندنە بۇ كىيە؟

دەفەرموى: ﴿إِلَى النَّاسِ﴾، بۇ ھەموو خەلكە بە تىكرا، واتە: بۇ راى گشتى.

هەلۆستەى چوارەم : ئايا لە چ رۆزىكدا بووہ؟

خوا دەفەرموى: ﴿يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ﴾، لە رۆزى حەجى گەورەتردا، كە
زۆربەى زانايان دەلئىن: مەبەست لەو رۆزە، رۆزى قوربانى سەربىنە (يَوْمُ
النَّحْرِ)، كە دەكاتە رۆزى (۱۰)ى (ذِي الْحِجَّةِ)، لە سالى (۹)ى كۆچىيدا، ديارە
قوربانى سەربىننىش تەنيا لە كاتى حەج داىە.

لەوبارەموش چەند دەقىك ھەن، ئاماژەيان پىدەكەين:

(۱) ﴿عَنْ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَنْ يَوْمِ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ؟

فَقَالَ: يَوْمُ النَّحْرِ﴾ {أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ، بَرَقَم: (۳۰۸)، وَصَحَّحَهُ الْأَبَانِيُّ}.

واتە: ەلى كورى ئەبو طاليب خوا لىي رازى بى، دەلئى: لە پىغەمبەرى

خوام ﷺ پرسى دەربارەى رۆزى حەجى گەورەتر؟

فەرموى: رۆزى قوربانى سەربىنە، واتە: (۱۰)ى (ذِي الْحِجَّةِ).

(۲) ﴿عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ قُرْطٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، قَالَ: أَعْظَمُ الْأَيَّامِ عِنْدَ اللَّهِ:

يَوْمُ النَّحْرِ، ثُمَّ يَوْمُ الْقَرِّ﴾ {أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ بَرَقَم: (۱۹۰۹۸) تَعْلِيقُ شَعِيبِ

الْأَرْنَؤُوط: إِسْنَادُهُ صَحِيحٌ، رِجَالُهُ ثِقَاتٌ، وَأَخْرَجَهُ أَيْضًا: أَبُو دَاؤُدَ بَرَقَم:

(۱۷۶۵)، وَالنَّسَائِيَّ فِي (الْكُبْرَى) برقم: (۴۰۹۸)، وَالْبَيْهَقِيَّ برقم: (۱۰۰۱۹)،
وَابْنُ خُزَيْمَةَ، برقم: (۲۸۶۶)، وَالْحَاكِمُ برقم: (۷۵۲۲) وَقَالَ: صَحِيحُ
الْإِسْنَادِ، وَوَافِقُهُ الدَّهَبِيُّ}.

واته: عهبدوئلای کوری قورپت خوا لئی رازی بی، دهلی: پیغه مبهری خوا
ﷺ فهرموویته: گهورمترین و مهزنترین رۆژ له لای خوا: رۆژی قوربانایی
سهربرینه، دواي نهومش (يَوْمُ الْقَرِّ) واته: نهو رۆژهی که خهک نیشته جی
دمبیتهوه ورده ورده، واته: رۆژی دواي وی، یانی: رۆژی (۱۱) یهمی (ذی
الحجة).

﴿عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَقَفَا يَوْمَ النَّحْرِ بَيْنَ
الْجَمْرَاتِ فِي الْحَجَّةِ الَّتِي حَجَّ، فَقَالَ: (أَيُّ يَوْمٍ هَذَا)؟﴾

قَالُوا: يَوْمُ النَّحْرِ، قَالَ: (هَذَا يَوْمُ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ) ﴿أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ فِي
(الحج)، ج ۴، ص ۱۳۳ تَعْلِيْقًا، وَأَبُو دَاوُدَ برقم: (۱۷۶۵)، وَابْنُ مَاجَهَ برقم:
(۳۰۵۸)، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ﴾

واته: عهبدوئلای کوری عومهر خوا له خووی و بابی رازی بی، دهلی:
پیغه مبهری خوا ﷺ له رۆژی قوربانایی سهربریندا { (۱۰) ی (ذی الحجة) }،
له نیوان (جَمْرَات) { نهو شوینهی وردهبرد دهاویشتترین، بو سئ
شوینهکان، جهمپهی گچکهو گهورهو نیومنجیی }، لهو حهجهدا، که حهجی
کرد، { که پیغه مبهر ﷺ تهنیا یهک حهجی کردوه، نهویش حهجی مال
ئاوایی، له سالی دمیهمی کۆچییدا } لهوی وهستا بوو فهرمووی: نهمرۆج
رۆژیکه؟

گوتیان: رۆژی قوربانایی سهربرینه، فهرمووی: نهمرۆج رۆژی حهجی
گهورمتره.

﴿عَنْ ابْنِ أَبِي شَيْبَةَ عَنِ الشَّعْبِيِّ، قَالَ: سَأَلْتُهُ قُلْتُ: هَذَا الْحَجُّ الْأَكْبَرُ،
فَمَا الْحَجُّ الْأَصْغَرُ؟ قَالَ: عُمْرَةٌ فِي رَمَضَانَ﴾ ﴿أَخْرَجَهُ ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ،
برقم: (۱۳۱۹۰)﴾.

واته: نیبنو نهبی شهیبه له شهعبییه وه هیناویهتی، دهئی: پرسیارم
لیکردو گوتم: نهمه رۆزی چهجی گهورمیه، نهدی چهجی گچکه کامهیه؟
گوتی: عومره کردنه له مانگی رهمهزان دا.

(۵) ﴿عَنْ ابْنِ أَبِي شَيْبَةَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، قَالَ: سَأَلْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ شَدَّادٍ عَنِ
الْحَجِّ الْأَكْبَرِ؟ فَقَالَ: الْحَجُّ الْأَكْبَرُ يَوْمُ النَّحْرِ وَالْحَجُّ الْأَصْفَرُ:
الْعُمْرَةُ﴾ { أَخْرَجَهُ ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ، بَرَقَم: (۱۳۸۴۴) } .

واته: نیبنو نهبی شهیبه له نهبی نیسحافه وه هیناویهتی، دهئی: له
عهبدوئلائی کوری شهدادام پرسی، دهربارهی چهجی گهورمتر؟ گوتی: رۆزی
قوربانیی سهبرپینه، وه چهجی گچکه تریش، بریتیه له عومره کردن.

ههئبهته نهمه رای (طبري) شه، وهك له: (جامع البيان) هكهیدا
هیناویهتی^(۱)، ئەم دهفانه هه موویان (الشوکانی) له (الفتح القدیر) دا
هیناونی^(۲).

ههلوهستهی چوارهم : ننجایا نهوهی لهو رۆژهدا راگهیاندرای، چی بوو؟

وهلام : نهمه بوو : ﴿أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ﴾، که خوا، وه
پهغه مبهری خوا ﷺ بهریین و دوورن له هاوبهش بو خوا دانهرهکان، کام
هاوبهش بو خوا دانهرانه؟ نهوانهی که پهیمان شکین بوون، بی بهئین بوون،
وه هه میسه له دهرهتیک دهگهرا، زمبریک له نیسلام و مسولمانان بدمن.

ههلوهستهی شهشهم : ننجایا که دهره موی: ﴿فَإِنْ تَبَتَّمْ فَمَوْ خَيْرٌ لَكُمْ﴾

(فَإِنْ تَبَتَّمْ) ، ههرچهنده ههندیک له تویرمهوان وایان لیکداوتهوه، واته:
نهگه تهوبهتان کردو گهرا نهوه بو لای خوا، بو نیسلام، بهلام وا پیده چی
مه بهست پیی نهوه بی، که نهگه ر وازتان هینا له پهیمان شکاندن، چونکه

(۱) ج ۶، ص ۷۹ .

(۲) ج ۲، ص ۴۱۸ .

دوایی باسی مسولمان بوون دهکات، بهلام لییره نهودی لییان داوا کراوه، بریتی بووه لهودی پابه‌ند بن به پهمانه‌که‌پانه‌وه.

ننجا خوا دهفهرموی: نه‌گهر واز بینن و بگهر پینه‌وه له پهمان شکاندن و پابه‌ند بن، نه‌وه بو نیوه باشته‌ره، ﴿ وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّكُمْ عِزٌّ مُّعْجِزِي اللَّهِ ﴾، بهلام نه‌گهر پشت هه‌ل بکه‌ن، واته: له‌سهر پهمان شکاندنتان، له‌سهر دزایه‌تی‌یکردنی مسولمانان به‌رده‌وام بن، نه‌وه دلتیا بن، که نیوه دهسته‌وسانکه‌ری خوا نین، ﴿ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴾، وه موژده بده به‌وانهی که بیبروان، به سزاو نازاریکی به نیش.

هه‌لبه‌ته لی‌رمدا یان به توانجه‌ومیه، واته: موژده‌یان پی‌بده، وه‌ک چو‌ن تو به که‌سیک ده‌لی: موژده‌ت لی بی نه‌و شته بوو، که شته‌که‌ش ناخوشه، به‌لام به نه‌سه‌فه‌وه پی‌ی ده‌لی، یاخود مه‌به‌ست پی‌ی نه‌ومیه، که نه‌گهر شتیک هه‌بی بو نه‌وان جی‌گهی دلخوشیی بی‌تو موژده بن، ههر نه‌ومیه، که هه‌والیان پی بدری: سزاو نازاریکی به نیشیان هه‌یه له دواروژدا.

مه‌سه‌له‌ی چواره‌م : که دهفهرموی: ﴿ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوا شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴾

واته: جگه لهو هاوبه‌ش بو خوا دانهرانه‌ی، که پهمان‌تان له‌گه‌ل دا به‌ستوون، پاشان له‌گه‌ل نیومه‌دا هه‌ج که‌مییان نه‌کردوه، { یانی: له پهمانه‌که‌یاندا هه‌ج که‌مییان نه‌کردوه و پابه‌ند بوون به پهمانه‌که‌یانه‌وه }، ﴿ وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا ﴾، وه پشتی هه‌ج که‌سیشیان نه‌گرتوه له دزی نیوه، واته: دزایه‌تی نیومیان نه‌کردوه، نه به‌راسته‌وخو، نه به‌ناراسته‌وخو، ﴿ فَأَتِمُوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ ﴾، پهمانه‌که‌یان له‌گه‌ل ته‌واو بکه‌ن، تا‌کو کاتی خو‌یان، واته: تا‌کو ده‌گه‌نه کاتی

دیاریکراوی خویان، پهیمانکههیان لهگهڼ تهواو بکه، ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ﴾، بیگومان خوا پاریزکارانی خوش دهوین، یانی : بیگومان خوا نهوانه‌ی خوشدموی، که به پهیمان و به‌ئینه‌وه پابه‌ندن.

که‌واته: نهمه زور پوونه، که نهو به‌رائه‌تو دووری و بیزاری دهربرین و حاشا لیکردنه، تایبه‌ته به پهیمان شکینه‌گانه‌وه، چونکه نه‌ومتا خوا ﴿وَ﴾ نهو هاوبه‌ش بو خوا دانه‌رانه‌ی پهیمانیان لهگهڼ مسولماناندا هه‌یه، به‌لام که‌مو کورتییان نه‌بووه له پابه‌ندبوونیان دا به پهیمانکههیان‌وه، وه راسته‌وخو نارا‌سته‌وخو، شتیکیان نه‌کردوه که پیچه‌وانه‌ی نهو پهیمان به‌ی، خوا فه‌رمان به پیغه‌مبه‌رو به برواداران دمکات، که پهیمانکههیان تا کاتی خو‌ی لهگهڼ ته‌واو بکه‌نو، له‌گه‌ئیان به‌رنه سهر، وه دوایش که دمه‌رموی: بیگومان خوا پاریزکارانی خوشده‌وین، واته: ههر که‌س پهیمان به‌رته سهر، چونکه نهوانه‌ی که پهیمان ده‌پاریزن، دیاره پاریزکارن، وه خوی پهرومردگاریش خوشی ده‌وین.

مه‌له‌ی پینجه‌م: که دمه‌رموی: ﴿فَإِذَا أَسْلَخَ الْأَشْهُرَ الْحُرْمَ فَأَقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخَذُوهُمْ وَأَحْضَرُوهُمْ وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ إِن تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾.

نهم نایه‌ته که نایه‌تی ژماره (۵)‌ی سوورمتی (التوبة)‌یه، وه‌ک پ‌یشتریش گوتمان: زور له تو‌یزمره‌وان ناویان لیناوه (آیه‌ السیف) نایه‌تی شمشیر! که به‌راستی ناویکی نه‌گونجاوه، چونکه له هه‌موو قورن‌اندا، باسی شمشیر ههر نه‌کراوه، وه نهم نایه‌ته‌ش باسی جه‌ک و شمشیری تیدا نیه، به‌ئ‌ی باسی جه‌نگ کردنی تیدا هه‌یه، له‌گهڼ که‌سانیکدا که پهیمان ده‌شکینن، وه له بو‌سه‌دان بو‌ نیسلام و مسولمانان، وه‌ک باسی ده‌که‌ین:

۱ - که خوا دمه‌رموی: ﴿فَإِذَا أَسْلَخَ الْأَشْهُرَ الْحُرْمَ﴾، نه‌گه‌ر مانگه جه‌نگ تیدا قه‌دمغه کراوه‌کان ته‌واو بوون، رابردن، نایا مه‌به‌ستی پ‌ن چیه؟ پ‌یشتریش باس‌مان کرد، واته: نهو چوار مانگه مؤلته‌ته‌ی که دانراون، که له (۱۰)‌ی (ذی

الحجة)ی سائی نۆیه می کۆچییه وه دهست پئ دهکهن، ئه وه (۲۰) له سائی (۱۰)ی کۆچی رۆژ لهوئ، وه تئده پهرن به: (محرم، صفر، ربیع الأول)دا تاكو (۱۰)ی (ربیع الثاني)، كه دهکاته چوار مانگی تهواو.

بهلام هه نديك گوتوو پيانه: مه بهست پئی نهو مانگانه يه، كه به پئی نه پیتی عه ره به گان جهنگيان تیدا نه ده کردن، كه بریتی بوون له: (ذو القعدة، ذو الحجة، محرم)، (رجب)يش به تهنيا، بهلام وهك گوتمان نه وه قسه يه كه هيج رپويه کی نيه، به لكو مه بهست نهو چوار مانگه مؤلته يه كه له سه رمئای سوورپته كه وه دمفه رموی: ﴿ فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ ﴾، بو ماوه ی چوار مانگان مؤلته به بو خوتان به زهوی دا برۆن، بهلام دوايي مادام پابه ند نابن به په يمانه کانتانه وه، وه هه ره له دمفه تیک دهگه رپین زمير له مسولمانان بدن، نه وه ئيسلام ئيعلانی جهنگی له گه تاندا کرد.

۲ - كه دمفه رموی: ﴿ فَأَقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ ﴾، واته: (فَأَقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ النَّاقِضِينَ لِلْعَهْدِ)، نهو هاوبهش بو خوا دانهرانه بکوژن له هه ره جييه كه به ربه لتان كه وتن، (كه په يمان شكين). بوچی؟ چونكه له تهفسیری نایمته چوارهم دا كه باسمان کرد، كه خواي کارزان نهوانه ی كه پابه ند بن به په يمانه وه، هه لیان داویرئ لهو بریاره گشتيه.

۳ - ﴿ وَخَذُواهُمْ ﴾، واته: بيانگرن، نهگه ره بهر دهستان كه وتن، بيانكوژن، نهگه رنا بيانگرن.

۴ - ﴿ وَأَحْضَرُوهُمْ ﴾، رپيان لی وخته نگ بينن، ياخود ئابلوو قه يان بدن.

۵ - ﴿ وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ ﴾، له هه موو بو سه يهك، نهو شوينه ی بو سه ی لی دادهنری، بو يان دا بنیشن، تا كه ی؟

۶ - ﴿ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ ﴾، بهلام نهگه ره گه رانه وه، ليرمدا مه بهست له گه رانه وه گه رانه وميه بو لای خوا، واته: گه رانه وهو

بهشیمان بوونهوه له کوفر، وه نوئیزیان بهرپاکرد، وه زهکاتیان دا، ئهوه رییان بهردمن.

۷- ﴿إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَحِيمٌ﴾، بیگومان خوا لیبوردی به بهزمی یه.

ههلبهته لیردها زانایان مشتومرێکیان ههیه، لهوبارهوه که ئایا بو هاتنه نیو ئیسلامی مروؤفیک، تهنیا شایهتمان بهسه، یاخود وپرای شایهتمان هینان پیویسته نوئیزی ههبن، وه نهگهر زهکاتی لیکهوت، زهکاتیشی ههبن؟ چونکه لیردها خوا ﷺ باسی سن شتان دهکات، دهههرووی: نهگهر گهپانهوه، که مهبهست پی هاتنه نیو ئیسلام و ئیمان هینانه، بهلام دوایی دوو شتی دیکهش باس دهکات: وه نوئیزیان بهرپا کردو، زهکاتیشیان دا، ئنجا ئایا وپرای شایهتمان هینان، پابهندی به شهریهتیشهوه که له نوئیزکردن و زهکاتدان دا، بهرجهسته دهبن، یانی: له دینداری شهخصی دا، نهوهش پیویسته، یاخود تهنیا شهیهتمان پیویسته؟ وه هندی که له فهرموودهکان به راشکاووی دیگهپهن، که ههر کهسێک شایهتمانی هینا، نهوه دپته نیو ئیسلامهوه، وه دهربازی دهبن له کوفر؟ زانایان زور مشتومریان لهوبارهوه ههیه.

بهلام من پیم وایه لیردها دهبن بگوتری: له کاتیگدا که تهنیا شایهتمان هینان بهس بن، بو دهربرینی هاتنه نیو ئیسلام، ههر نهومنده داوا دهکری، ههر بوپهش لهو کاتهدا که ئوسامه ی کوری زهید له جهنگیگدا کابرایهکی کافر، له گهرمه ی جهنگدا که زهبری له مسوئمانان دها، ئنجا کاتیگ ئوسامه شمشیرهکه ی لی بهرز کردهوه، شایهتمانی هینا، بهلام ههر گوشتی، دوایی پیغهمبهر ﷺ گلهی لیکردو سهرزمنشتی کردو فهرمووی: ئایا ههر گوشتت، دوای نهوهی نهو وشهپهشی گوت؟ نهویش گوتی: له ترسان وایگوت، پیغهمبهر ﷺ فهرمووی (۱): نهدی بوچی دلت شهق نهدهکرد، تاگو بزانی داخو راست دهکات، بهپراستی بووه، یاخود له ترسان بووه؟!

(۱) ﴿أَفَلَا شَقَقْتَ عَن قَلْبِهِ، فَنظَرْتَ صَادِقًا هُوَ، أَوْ كَاذِبًا﴾ {أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، برقم: (۴۶)، وَمُسْلِمٌ، برقم: (۲۸۷)}.

لیرمدا کاتیک که کابرا شمشیری لهسهر بهرز کراوتهوه، همر فریای نهوه دمکهوی، که بلی: (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) کهواته: بۆ کهسیک که هاوبهش بۆ خوا دانهره، که دهلی: (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) جگه له خوا هیچ پهراستراو نین، مانای وایه: وازی له بیروبروای پیشی هیناووه هاتوته نیو نیسلامهوه، له کاتی جهنگدا همر فریای نهوه دمکهوی، بهلام نایا بۆ دوایی همر نهوونده بهسه؟

به راستی وهك من له کتیبهکانی خوّم دا باسم کردوه، به پی نایمتهکانی قورئان و فهرمایشتهکانی پیغهمبهر ﷺ، ئینسان تهنیا به شایمتمان هینان نابیته مسولمانیک، که خوی پهروهردگارو پیغهمبهر ﷺ فهرمانیان پیکردوه، نهو نیسلامه نایمتهدی، بهلکو دهبی کهم و زور پابهندی ههبی به شهریمتهوه، وه دووری گرتنیشی ههبی له قهدهغهکراوهکانی شهریمت، وه فهرمانبه ریشی ههبی بۆ فهрман پیکراوهکانی شهریمت، نهمه گورتهکه یهتی و ئیدی دریزهی زوریشی ههیه، بهتایبته لهسهر نوینز، جهند فهرمایشتیکی پیغهمبهر ﷺ هه، بۆ وینه: پیغهمبهری خوا ﷺ دهفرموی: ﴿الْعَهْدُ الَّذِي بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمُ الصَّلَاةُ فَمَنْ تَرَكَهَا فَقَدْ كَفَرَ﴾ { أَخْرَجَهُ ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ، برقم: (۳۰۳۹۶)، وَأَحْمَد، برقم: (۲۲۹۸۷)، وَالتِّرْمِذِيُّ، برقم: (۲۶۲۱)، وَقَالَ: حَسَنٌ صَحِيحٌ، وَالتَّسَائِيُّ برقم: (۴۶۳)، وَابْنُ مَاجَهَ، برقم: (۱۰۷۹)، وَابْنُ حِبَّانَ، برقم: (۱۴۵۴)، وَالحَاكِمُ، برقم: (۱۱)، وَقَالَ: صَحِيحُ الإِسْنَادِ، وَالبَيْهَقِيُّ برقم: (۶۲۹۱)، وَالدَّيْلَمِيُّ، برقم: (۴۲۵۷)، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ فِي (السنة) برقم: (۷۶۹)، قَالَ المَنَاوِيُّ قَالَ العِرَاقِيُّ فِي أَمَالِيهِ: حَدِيثٌ صَحِيحٌ، وَصَحَّحَهُ الأَلْبَانِيُّ } .

واته: نهو پهیمانهی له نیوان ئیمه و کافرماندا ههیه، نوینزه، همر کهسیک نوینز نهکات، نهوه بیبروایه.

ههروهها نه نایمتهش { نایهتی ژماره (۵) (التوبة) } به بهلگه دینینهوه، وه زور نایهتی دیکه، وهك من له کتیبی { خوا پهراستی نیسلامی } له بهرگی یهکهم دا، به تفصیل باسی نهو بایمتهم کردوه.

کورتہ بائیک لہ بارہ می نایہ تی

ژمارہ (۵) می سوورہ تی (التوبہ) وه

ناگونجی نیسلام به زور به سهر خه لک دا بسه پینری

ئهو نایهتهی که وهک گوتم به ناهق ناویان لیناوه (آیه السیف)، نایهتی شمشیر، جاری ناومکه بو خوی ناویکی بیجییه، چونکه له نایهتهکه دا باسی شمشیر نهکراوه، وه له راستییدا نهم نایهتی ژماره (۵) ی سوورہ تی (التوبه) یه، نهگهر له سیاهی خویدا سهرنجی بدری، لهو بارودوخه دا که نایهتهکانی تیدا هاتوونه خواری، که به تفصیل، له دهرسهکانی پیشوودا، باسمان کرد، وه تهماشای نایهتهکانی پیشی، وه نایهتهکانی دواپی بکری، هیچ شتیکی تایهتی تیدانیه، که ئهو ناوهی لیبنری، وه زانایهکی وهک (أبو القاسم، هبةُ الله بنُ سَلَامَة) که دهلی: نهم نایهته (۱۳۷) نایهتی نهسخ کردوتهوه، یان (السیوطی) که به حساب خاتری گرتوه، دهلی: هه موو نهم نایهتانهی که باسی لیبوردن و صهبر گرتن و چاوپوشی، وه ناشتی و تهبابی دهکن، هه مووی نهسخ کردونهوه!! که به دنیایی ئهو قسانه هیچیان به هیچ به لگهیهکی نهقل و عهقل پشت ئهستور نین.

به لکو نهم نایهته، وهک نایهتهکانی دیکه، ئهوهی راگه یاندوه که ئهو هاوبهش بو خوا دانهرانهی هه میسه له بوسه دان، بو زبردان له نیسلام و مسولمانان، وه پابهند نین به به لین و پهیمانوه، ههر کاتیک ئیوه دهره متان لی بینین، وهک خویان مامه تهیان له گه لدا بکن، وهک خوا دمهفرموی: ﴿ فَمَنْ

أَعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَأَعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا أَعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ ۗ ﴿۱۳۱﴾ البقرة.

واته: ههر كهسێك دهستدریژی كرده سهرتان، وهك خوێ بهرپهرجی دهست دریزییهكهی بدهنهوه.

ههلبهته لهوبارهشوه كه: ئایا ئهه ئایهته، - ئایهتی ژماره (۵) به زاراوی زانایان: ئایهتی شمشیر (آیه سیف)ه، یاخود ئایهتی ژماره (۳۶)؟! كه گوتاییهكهی دهفهرموئ: ﴿... وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ

كَافَّةً ﴿۳۶﴾ التوبة.

واته: وه له دژی هاوبهش بو خوا دانهرهكان بجهنگن، به تیکرا، وهك چۆن ئهوان به تیکرا له دژتان دهجهنگن؟!

چونكه وهك دواوی دمیگهینی: مانای راستی ئهه رستهیهش ئهوهیه كه: به تیکراو به ههرهوهزیو ههمووتان بیکهوه، دژی هاوبهش بو خوا دانهرهكان بجهنگن، وهك چۆن ئهوان ههموویان ویکرا، له دژتان دهجهنگن.

كهچی ههندیك له توێژمههوان به ههله ئهههشیان ناوا لیکداومهوه: ئیوه له دژی تیکرای هاوبهش بو خوا دانهرهكان دا بجهنگن، وهك چۆن ئهوان له دژی تیکراتان دهجهنگن، بهلام نهو مانایه ههلهیه، چونكه ههموو هاوبهش بو خوا دانهرهكان، رهوا نیه جهنگیان له دژ بکری، به بێلگهی ئهوه كه ئهومتا خوا دهفهرموئ: ئهوانهی كه پابهند بوون به پهیمانهکانیانهوه، پهیمانیان لهگهڵ

بهرنهسهه: ﴿إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ﴾. ههروههاله ئایهتی دواوی دا دهفهرموئ: ﴿إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَمَا اسْتَقِمُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ﴾.

واته: جگه لهوانهی لهلای مزگهوتی حهراام پهیمانتان لهگهڵ بهستن ...

كهواته: ناگونجی ئهه ئایهته ناوا لیکدریتهوه، له دژی تیکرای هاوبهش بو خوا دانهرهكان بجهنگن، به سێ بهنگان :

يەكەم: لەگەڵ قورئان دا تىكدەگىرى، كە دەفەرموى: ھاوبەش بۆ خوا دانەرئىك بەيمانى لەگەڵ مسوئلمانان ھەبىو، پابەند بى بە بەيمانەكەو، دروست نىە جەنگى دژ بكرى.

دووم: خوا لە سوورەتى (النساء) دا وەك دواى دەپھەينىن، باسى كەسانىكەمان بۆ دەكات كە بىلايەنن، واتە: ھاوبەيمان نىن لەگەڵ مسوئلمانان دا، بەلام دزىش نىن، بەلكو بىلايەنن، ئەوانەش ديسان دروست نىە جەنگيان لە دژ بكرى.

سەيەم: پاشان فەرموودەمان ھەيە، باسى ئەو دەكات كە ھەر ھاوبەش بۆ خوا دانەرئىك، وە ھەر كافرىك نامادە بوو سەرانە بدات، واتە: ئىعلانى ناشتىى و تەباىي كرد، لەگەڵ قەوارەى ئىسلامىيدا، ديسان دروست نىە جەنگى لە دژ بكرى.

كەواتە: نە ئەم ئايەتەى ژمارە (۵) و، نە ئايەتەى ژمارە (۳۱) يش، ھىچ كاميان ئىعلانى ئەوھيان نەكردو، كە بە تىكرا جەنگ لە دژى ھاوبەش بۆ خوا دانەرەكان، بكرى.

ئنجى شايانى باسە (أبو جعفر الطبري)، كە پيشەواى توپزەرەوانى قورئانە، لە تەفسىرەكەى خۇيدا باسى ئەوھى ھەر نەكردو، كە ئەم ئايەتە پىي بگوترى: (آية السيف)، ئايەتەى شمشير^(۱)، كاتىك ئەم ئايەتەى تەفسىر كردو، ھىچ بەلاى ئەوھدا نەچوو، كەواتە: ئەو بىرۆكەى: بە ئايەتەى شمشير ناوژەدكردنى ئەم ئايەتەى ژمارە (۵) و، لە دواى (طبري) يەو پەيدا بوو، واتە: لە دواى سەدەى چوارەم، وە دەشگونجى بىرۆكەكە پيشترىش بووبى، بەلام (طبري) وەك زانايەكى زەبەر دەست، ھەر بە ھەندى ھەننەگرتبى و حىسابى بۆ نەكردبى، چونكە لە تەفسىرەكەى خۇيدا كەم و زۆر باسى نەكردو.

ئنجى ئەگەر ئەم ئايەتە لە سىاھى خۆى دا سەرنجى بدرى: ئەو ھىچ كام لەو واتايانە ناگەيەننى كە لىي داوا كراون، كە ھەندىك لە زانايان بەداخەو ھەوليان داو، لىي وەربگرن و لىي بىفامنەو، بۆ ئەوونە: (الشوكاني) كە

زانایهکی باش و بیر کراومشه، وه زوریش له پیش نئمه‌دا نه‌بووه، ده‌لی: ﴿وَهَذِهِ
الآيَةُ نَسَخَتْ كُلَّ آيَةٍ فِيهَا ذِكْرُ الْإِعْرَاضِ عَنِ الْمُشْرِكِينَ وَالصَّبْرِ عَلَى آذَانِهِمْ،
وَقَالَ الضَّحَّاكُ وَعَطَاءُ وَالسُّدِّيُّ: هِيَ مَنْسُوخَةٌ بِقَوْلِهِ: ﴿فَأَمَّا مَنْ بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً
﴿٤﴾ محمد، وَأَنَّ الْأَسِيرَ لَا يُقْتَلُ صَبْرًا، بَلْ يُمْنٌ عَلَيْهِ أَوْ يُفَادَى، وَقَالَ مُجَاهِدٌ
وَقَتَادَةُ: بَلْ هِيَ نَاسِيخَةٌ لِقَوْلِهِ: ﴿فَأَمَّا مَنْ بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً﴾ ﴿٤﴾ محمد، وَأَنَّهُ لَا يَجُوزُ
فِي الْأَسَارَى مِنَ الْمُشْرِكِينَ إِلَّا الْقَتْلُ، وَقَالَ ابْنُ زَيْدٍ: الْآيَتَانِ مُحْكَمَتَانِ، قَالَ
الْقُرْطُبِيُّ: وَهِيَ الصَّحِيحُ، لِأَنَّ الْمَنْ وَالْقَتْلَ وَالْفِدَاءَ لَمْ تَزَلْ مِنْ حُكْمِ رَسُولِ اللَّهِ
ﷺ فِيهِمْ مِنْ أَوَّلِ حَرْبٍ جَاءَ بِهِمْ، وَهُوَ يَوْمُ بَدْرٍ ﴿١﴾ كه بیگومان نه‌وه یه‌کئکه
له‌و بۆ‌چوونه هه‌لانه‌ی که دمرباره‌ی نه‌م نایه‌ته هه‌ن.

واته: نه‌م نایه‌ته هه‌موو نه‌و نایه‌تانه‌ی نه‌سخ کردوونه‌وه که باسی
وازهینان له هاوبه‌ش بۆ خوا دان دمکه‌ن، وه باسی خۆپاگری له‌سه‌ر نازارو
نه‌زه‌متیان دمکه‌ن، وه (ضَحَّاكُ وَعَطَاءُ وَسُدِّيُّ) ﴿٢﴾، گوتووینه: نه‌م نایه‌ته
نه‌سخ کراومه‌وه به‌ فه‌رماشته‌ی خوا، که دمه‌رموی: ﴿فَأَمَّا مَنْ بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً﴾
﴿٤﴾ محمد، واته: با دواپی - دیله‌کانی کافران - منه‌تیان له‌سه‌ر بکری، به
خۆپایی به‌ر بدرین، یان به‌ فه‌رمبوو.

گوتووینه: ناگونجی که‌سیک بکوژری، دوا‌ی نه‌وه‌ی به‌ دیل ده‌گی‌ری، به‌لکو
یان به‌ خۆپایی به‌رده‌ری، یاخود به‌ فه‌رمبوو (که نه‌مه‌ راسته‌و، نه‌و نایه‌ته‌ی
سوورته‌ی موحه‌مه‌د نه‌م راستیه‌ ده‌گه‌یه‌نی)، به‌لام (مُجَاهِدٌ وَقَتَادَةُ)،
گوتووینه: به‌لکو نه‌م نایه‌ته‌ی سوورته‌ی (التوبة)، نه‌سخی نه‌و فه‌رماشته‌ی
خوای کردۆته‌وه، که دمه‌رموی: ﴿فَأَمَّا مَنْ بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً﴾ ﴿٤﴾ محمد، وه

(۱) فتح القدير للشوكاني، ج ۲، ص ۴۱۰.

(۲) که سنی زانای تابعینن، واته: جیلی دوا‌ی هاوه‌لان خوا لییان رازی بی.

گوتووینه: دروست نیه دیله‌کانی هاوبه‌ش بو خوا دانهران به‌بردرین، به‌بن به‌رانبه‌رو به به‌رانبه‌ر، به‌لکو حتمه‌ن دمی بکوژرین {ئه‌ومش رایه‌کی نه‌گونجاوه‌و، پی‌چه‌وانه‌ی قورئان، وه پی‌چه‌وانه‌ی سیره‌و سوننه‌تی پی‌غه‌مبه‌ریشه ﷺ} ئیبنو زمید (که یه‌کیکه له زانیان) گوتووینه‌تی: هر کام له نایه‌ته‌کان موحه‌مه‌ن، (واته: نه ناسیخن، نه مه‌نسووخن، له شوینی خو‌یاندان) (قرطبی) یش گوتووینه‌تی: نه‌و رایه‌راسته، چونکه هر کام له خه‌لک نازادکردن به به‌لاش و به منه‌ت، وه گوشتنی دیل، وه قهرمبوو لی وهرگرتنی‌شی، هه‌موویان له حوکمی پی‌غه‌مبه‌ری خوادا ﷺ بوون، له مامه‌له له‌گه‌ل کافراند، له یه‌که‌م جه‌نگه‌وه که تییدا به دیل گیران، که رۆزی به‌در بوو.

منیش ده‌ئیم : که له راستییدا نه‌و رایه‌ی (قرطبی) یش له جیی خویدا نیه، وه‌ک کاتی خویشی باس‌مان کرد، پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ له جه‌نگی به‌دردا، - نه‌ویش نه‌گه‌ر پی‌وايه‌ته‌که راست بی - ته‌نیا دوو که‌سی کوشتن، که بریتی بوون له: (عُقَبَةُ بْنُ أَبِي مُعَيْطٍ ، وَالنُّضْرُ بْنُ الْحَارِثِ)، نه‌ویش وه‌ک حاله‌تیکی هه‌لاویردراو له‌و حوکمه‌ گشتیبه که نابن دیل بکوژری، نه‌ویش له سۆنگه‌ی نه‌وه‌وه که نه‌وان تاوانی زۆر گه‌وره‌یان کرد بوو، نه‌ویش وه‌ک تاوانباری جه‌نگ (مُجْرِمُ الْحَرْبِ) مامه‌له‌ی له‌گه‌لدا کردن.

سی راستی مه زن که له وئایه تانه وه رده کسیرین

پاستنی به کهم : ناگونجی مه بهست لهم نایهتی ژماره (۵)ه، ئیعلانی جهنگ بی، دژی هه موو هاوبهش بو خو دانهرهکان، تاکو مسولمان دهبین، بوچی؟ چونکه خوا ﷻ له نایهتی پیشترا - نایهتی ژماره (۴)دا - دمهفرموی:

﴿ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مَدَّتِهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴾، که پیشترا مانامان کرد، ههروها له نایهتی ژماره (۷)یشدا دمهفرموی: ﴿ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَمَا اسْتَقِيمُوا لَكُمْ فَأَسْتَقِيمُوا لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴾.

واته: جگه لهوانه‌ی که له‌لای مزگهوتی حه‌پرام په‌یمانتان له‌گه‌لدا به‌ستوون، تاکو ئه‌وان رِبِك وه‌ستاو بن له‌سه‌ر په‌یمان‌ه‌که‌یان، ئیومش رِبِك وه‌ستاو بن له‌سه‌ر نه‌و په‌یمان‌ه، که‌واته: ناگونجی نایهتی ژماره (۵) تیکبگیری، له‌گه‌ل نایه‌تیکی پیش خوی، وه نایه‌تیکی دوا‌ی خوی دا.

پاستنی دووهم : ناگونجی هه‌ج که‌س له‌سه‌ر هاتنه نیو ئیسلام ناچار بکری، بوچی؟ له‌به‌ر نه‌م به‌لگانه:

به‌لگه‌ی به‌که‌م:

ا/ خوا‌ی په‌روم‌ردگار دمهفرموی: ﴿ لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ ﴾ ﴿ البقرة. ۲۵۶ ﴾

واته: توبزینی کردن، ناچار کردن له دینداری دا نیه.

ب/ وه دمف—هرموی: ﴿ وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَمُ ^{وَهُوَ} فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ ﴿۲۹﴾ الكهف.

واته: بلئی: ههق لهلای پهرومردگار تانه ومیه، کی چهز دهکات با بروا بیئی، وه کی چهز دهکات با بیبروابی.

ج/ ههروهها دمفه رموی: ﴿ وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مِنَ فِي الْأَرْضِ كَلِمَةً جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرَهُ النَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿۳۱﴾ یونس.

واته: وه نه گهر پهرومردگار ویستبای، تیگرای نهو خه لکهی لهسه زهویین، بروایان دهینا، نایا تو زور له خه لکه دهکی تا بیانکهی به بروادار؟
واته: من پهرومردگاریانم وه زورم لی نه کردوونو، نازام کردوون، نایا تو نهی موحه مههده! ﷺ ناچاریان دهکی؟ بو ت نه!

ههروهها نایه تی دیکهش زورن، وهک خوا دمفه رموی: ﴿ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ ﴿۴۰﴾ هق، واته: تو بو ت نهی جه بریان لی بکهی، ﴿ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ ﴿۴۲﴾ الغاشية.

واته: تو دهسه لاتت بهسه دل و دهر وونیان دا نهی.

نهوه دهر باره ی نهوه، که هیچ کهس ناگونجی لهسه هاتنه نیو نیسلام ناچار بکری.
به لگی دووه:

کهسی ناچار گراو لهسه نیسلام نابیته مسولمان، به لکو ده بیته مونافیق، وهک له کتیبی (نیسلام و دهوله تدرایی) له بهرگی (۲) دا، که دوایش گراوه به نامیلکه یهک به ناوی (حوکمی هه لگه پرانه وه له نیسلام و چه ند سه رنجیک) باسما ن کردوه، که سیک که ناچار ده کری، مسولمان بی، نابیته مسولمان، به لکو

دهبیته مونا فیق، بؤجی؟ چونکه مسولمانه تیی نهومیه که مرؤف نیمانی له دلدا هه بی، وه به ویستی نازادانه ی خو ی نیسلام هه لَبْرَیْرَی، وه وِیْرَای نهوه ی به عه قَلْ تیده گاو به دل په سندی دهکات، ده بی به کردهوش پابه ند بی، وه بنه رمتی نیمان و، به شی هه ره گه وره و گرنگی نیمان، نهومیه که له دل و دهر وندا جیگیر ده بی، بؤیه ش هه میشه خوی په رومردگار نیمانی به دلّه وه به ستوته وه، وهك دمفه رموی: ﴿ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ ﴾ ﴿۲۲﴾ انجادله.

به لگه ی سیتم:

ناچار کردن له سه ر نیسلام، بیچه وانه ی دروستکرانی حکمه تی مرؤفه، که خوا مرؤفی دروست کرده تاگو له سه ر زهوی تاقی بکاته وه، له سی نایه ت له سوورمه تگانی قورئان دا خوی په رومردگار نه م راستیه ی خسته ت ره پروو:

ا/ دمفه رموی: ﴿ الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ﴾ ﴿۲۱﴾ الملك.

واته: خوا نه و که سه یه که مردن و ژیا نی گنیراون، تاگو تاقیتان بکاته وه، کامه تان کردهوی باشتر نه نجام ده دات.

ب/ دمفه رموی: ﴿ إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ﴾ ﴿۷﴾ الكهف.

واته: نیمه نهوه ی له سه ر زهوییه کردوو مانه به مایه ی رازاندنه وه و جوانی زهوی، تاگو مرؤفه کان تاقی بکهینه وه، کامه یان کردهوی باشتره.

ج/ وه دمفه رموی: ﴿ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ﴾ ﴿۷﴾ هود.

واته: وه نه و (خوا) نه و که سه یه که ناسمانه کان و زهوی به شه ش رؤژان، (واته: به شه ش قؤناغ، به شه ش ماوه له کات) هیناونه دی، وه باره گای خوا له سه ر ناو بوو، تاگو تاقیتان بکاته وه، کامه تان کردهوی باشتره.

پراستی سبیه : هه موو مروّقه‌کان بۆیان ره‌وایه له ژیر سایه‌ی دهولته‌ی نیسلامیی دا بزین، وه سیره‌و سوننه‌تی کرده‌یی پیغه‌مبهر ﷺ وا بووه، هه‌روه‌ها خه‌لیفه‌ راشیده‌کان و هوکمرانه‌ سه‌ر پراسته‌کانی نیسلامیش، هه‌روا مامه‌له‌یان له‌گه‌ل خه‌لکدا کرده، که دهولته‌ی نیسلامیی توانیویه‌تی هه‌موو مروّقه‌کان به جی‌اوازیی ره‌نگ و دین و بیرو رایان، له‌ژیر سایه‌ی خویدا بجه‌وینیته‌وه، ته‌نانه‌ت هه‌لگه‌راوه‌کانیش، وه ته‌نانه‌ت مولحیدو زیندیقه‌کانیش، با ته‌ماشای بکه‌ین:

یهک : دهرباره‌ی جووله‌که‌و نه‌صرانییه‌کان: خوای په‌روهردگار زۆر به روون و پاشکاوایی له‌م سوورمه‌تی (التوبه) دا ده‌فه‌رموی: ﴿ قَالُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴾

واته: له‌ دژی نه‌وانه‌ بجه‌نگن که نیمان ناهینن به‌ خواو به‌ روژی دوایی، وه نه‌وه‌ی که خواو پیغه‌مبهری خوا (ﷺ) فه‌ده‌غه‌یان کرده به‌ فه‌ده‌غه‌ی نازانن، وه پابه‌ند نین به‌ به‌رنامه‌ی هه‌قی خواوه، له‌وانه‌ی کتیبیان پیدراوه، { که کتیب پیدراوه‌کان به‌ په‌له‌ی یه‌که‌م جووله‌که‌و نه‌صرانییه‌کان، وه هه‌ر که‌سیکی دیکه‌ش که سه‌لمینرا کتیبیکی ناسمانیی هه‌یه، ننجای زهرده‌شتیه، صابینه‌یه، هه‌ر که‌سێک هه‌یه، هه‌مان هوکمی هه‌یه }

﴿ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴾ ﴿ ۱۹ ﴾، تا‌کو سه‌رانه‌ دهنن به‌ ملکه‌چی، وه پابه‌ند دهنن به‌ ته‌باییه‌وه له‌گه‌ل دهولته‌ی نیسلامیی دا.

دوو: دهرباره‌ی هاوبه‌ش بو‌خوا دانه‌ره‌کان: پیغه‌مبهری خوا ﷺ له‌ فه‌رمایشیکی دریزدا که ئیمه شوینی مه‌به‌ستی لی‌ دینین، ده‌فه‌رموی: ﴿وَإِذَا لَقِيتَ عَدُوَّكَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَادْعُهُمْ إِلَى ثَلَاثِ خِصَالٍ، أَوْ خِلَالٍ:

فَأَيُّهُمْ مَا أَجَابُوكَ فَأَقْبَلَ مِنْهُمْ وَكُفَّ عَنْهُمْ، ثُمَّ ادَّعَهُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ، فَإِنْ أَجَابُوكَ، فَأَقْبَلَ مِنْهُمْ، وَكُفَّ عَنْهُمْ، فَإِنْ هُمْ أَبَوْا فَسَلَّهُمُ الْجِزْيَةَ، فَإِنْ هُمْ أَجَابُوكَ، فَأَقْبَلَ مِنْهُمْ، وَكُفَّ عَنْهُمْ، فَإِنْ هُمْ أَبَوْا، فَاسْتَعْنِ بِاللَّهِ وَقَاتِلْهُمْ ﴿ { أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، بَرَقْم: (۲۳۰۸۰)، وَمُسْلِمٌ، بَرَقْم: (۱۷۳۱)، وَأَبُو دَاوُدَ، بَرَقْم: (۲۶۱۲)، وَالتِّرْمِذِيُّ، بَرَقْم: (۱۴۰۸)، وَقَالَ: حَسَنٌ صَحِيحٌ، وَالنَّسَائِيُّ فِي (الْكُبْرَى) بَرَقْم: (۸۵۸۶)، وَابْنُ مَاجَةَ، بَرَقْم: (۲۸۵۸)، وَالدَّارِمِيُّ، بَرَقْم: (۲۴۳۹)، وَابْنُ حِبَّانَ، بَرَقْم: (۴۷۳۹)، وَأَبُو عَوَانَةَ، بَرَقْم: (۶۴۹۵) } .

واته: نهگهر به دوزمنهکته گهیشتی له هاوبهش بو خوا دانهرهکان، بانگیان بکه بو یهکیک له سئ شتان، سئ خهصلهتان: بانگیان بکه بو ئیسلام، بلی: مسولمان بن، نهگهر لییان وهرگرتی و مسولمان بوون، نهوه وازیان لی بینه، وه لییان قبول بکه، وه نهگهر مسولمان نهبوون، داوای سهرانهیان لی بکه، { که سهرانه دانیش رهمزیک بووه، بو نهوهی نهوه کهسه، یان نهوه لایهنه، دزی دهولتهتی ئیسلامیی نیه، نهگهرنا، وهک داوایی باسی دمکهین، سهرانه دان، شتیکی حتمیی نهبووه } نهگهر سهرانهشیان نهاد، (ههر دزی ئیسلام و مسولمانان بوون) نهوه کاته ناوی خوای لی بینه و پهنا به خوا بگرهوه له دزیان بجهنگه.

سئ: دهربارهی مهجوسییهکان: دیاره نهوانیش وهک هاوبهش بو خوا دانهرهکان، مامهلهیان لهگهلهدا کراوه، وهک چوون هاوبهش بو خوا دانهرهکانیش، وهک خاومن کتیبهکان مامهلهیان لهگهلهدا کراوه، لهویارهوه نهوه دوو دهقه دینینهوه:

أ - ﴿عَنْ عُمَرَ أَنَّهُ لَمْ يَأْخُذْ الْجِزْيَةَ مِنَ الْمَجُوسِ حَتَّى شَهِدَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَخَذَهَا مِنْ مَجُوسِ هَجَرَ﴾ { أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ. بَرَقْم: (۱۶۸۵) تَعْلِيقُ شُعَيْبِ الْأَرْنَؤُوطِ: إِسْنَادُهُ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ الْبُخَارِيِّ. رِجَالُهُ ثِقَاتٌ رِجَالُ الشُّيْخِينَ غَيْرَ بِجَالَةِ التَّمِيمِيِّ، فَمِنْ رِجَالِ الْبُخَارِيِّ. وَالْبُخَارِيُّ، بَرَقْم: (۱۷۳۱)، وَأَبُو دَاوُدَ، بَرَقْم: (۳۰۴۵)، وَالتِّرْمِذِيُّ، بَرَقْم: (۱۵۸۶)، وَالدَّارِمِيُّ بَرَقْم: (۲۵۰۱) } .

واته: عومهری کوری خهتتاب خوا لئی رازی بی، سهرانهی له مهجووسییهکان (ناگر پهستهکان) وورنهگرت تاگو عهبدوورهحمانی کوری عهوف شایهیدی دا، که پیغهمبهر ﷺ سهرانهی وورگرتوه له مهجووسییهکانی ههجر، (که دیاره ناوی شوینیکه).

ب - ههر لهوبارهوه، نهم شوینهوارمش ههیه:

﴿أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ ذَكَرَ الْمَجُوسَ، فَقَالَ: مَا أَدْرِي كَيْفَ أَصْنَعُ فِي أَمْرِهِمْ؟ فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ: أَشْهَدُ لَسَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، يَقُولُ: (سُنُّوا بِهِمْ سُنَّةَ أَهْلِ الْكِتَابِ)﴾، {أَخْرَجَهُ مَالِكٌ فِي (المَوْطَأَ) بِرَقْم: (٦١٦)، وَالشَّافِعِيُّ فِي (المَسْنَدِ) بِرَقْم: (١١٣١)، وَالْبَيْهَقِيُّ فِي (الكُبْرَى) بِرَقْم: (١٨٤٣٤)}.

واته: عومهری کوری خهتتاب خوا لئی رازی بی، باسی مهجووسییهکانی کرد، دواپی گوتی: نازانم چوئیان مامهله لهگهلدا بکه، عهبدوورهحمانی کوری عهوف، گوتی: من شایهیدی ددهم که گویم له پیغهمبهری خوا ﷺ بوو دمیفرموو: وهك خاوون كتيبهكان مامهلهيان لهگهلدا بکهن.

ههروهها لهوبارهوه، نهم دمهش ههیه:

﴿عَنِ الْمُغِيرَةَ بْنِ شُعْبَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّهُ قَالَ لِعَامِلٍ كَسْرِي: أَمَرَ نَبِيْنَا ﷺ أَنْ نُقَاتِلَكُمْ حَتَّى تَعْبُدُوا اللَّهَ وَحْدَهُ أَوْ تُؤَدُّوا الْجُزْيَةَ﴾ {أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، بِرَقْم: (٣١٥٩)}.

واته: موغهيرهی کوری شوعبه خوا لئی رازی بی، به (عامل)^(۱) کیسرای گوتوه: پیغهمبهری خوا ﷺ فهرمانی پیکردوین که له دژتان بجهنگین تاگو بهندایهتیی بو خوا دهکهن و مسولمان دهن، یاخود سهرانه ددهمن.

۱ (عامل) کهسیک بووه، له جیی پاریزگاری نیستا، موغهيرهش خوا لئی رازی بی، یهکیک بووه له کاربهدهستهکانی پیغهمبهری خوا ﷺ.

چوار: دەربارەی مولحیدو ئەوانەیی که له ئیسلام هەڵدەگەڕێنەوه: دوو دەق دینین:

(۱) ﴿رَوَى سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ فِي سُنَنِهِ^(۱)، أَنَّ تُسْتَرْفُتِحَتْ صَلْحًا، ثُمَّ كَفَرَ أَهْلُهَا فَغَزَاهُمْ الْمُهْجِرُونَ، وَسَبُّوهُمْ، فَأَمَرَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ مَنْ سَبِيَ مِنْهُمْ، أَنْ يُرَدُّوا إِلَى جَزَيْتِهِمْ، وَفَرَّقَ بَيْنَ سَادَتِهِمْ﴾.

سەعیدی کۆری مەنسوور لە (سنن)ی خوێ دا هیناویەتی، که توستور بە صولح گیرا، دوایی خەڵکەکی هەلگەرانەوه، کۆچ کەرانیش (مسولمانان) چوون شارمەکیان گرتەوهو، بە دیلیان گرتن، عومەری کۆری خەمتاب فەرمانی کرد: ئەوانەیی که بە دیل گیراون بگێڕدێنەوه بو سەرانیە دان، وه گەوره گەورەکانیشی لێ بلاوکردنەوه، (بو ئەوهی جاریکی دی گەله کۆمەکیی نەکن).

(۲) ﴿رَوَى عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَنَّ قَوْمًا مِنْ أَهْلِ الْجَزِيرَةِ أَسْلَمُوا، ثُمَّ لَمْ يَمَكُثُوا إِلَّا قَلِيلًا حَتَّى ارْتَدَّوْا، فَكَتَبَ فِيهِمْ مَيْمُونُ بْنُ مِهْرَانَ إِلَى عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ، فَكَتَبَ إِلَيْهِ عُمَرُ: أَنْ رُدَّ عَلَيْهِمُ الْجَزِيَّةُ وَدَعَهُمْ﴾ { أَخْرَجَهُ عَبْدُ الرَّزَّاقِ، بَرَقَم: (۱۸۷۱۴) }.

واته: عەبدوڕەزاق دەرگەڕێتەوه دەلی: کۆمەنیک له ئەهلی جەزیرە^(۲) هاتن، مسولمان بوون، دوایی زۆری پینەچوو، هەلگەرانەوه، مەیموونی کۆری مەهران نامەیی نووسی بو عومەری کۆری عەبدوولعەزیز، (که رۆژگاری حوکمی ئەو بووه) عومەریش بوئی نووسی: سەرانیەیان لێ وەرگەرەو وازیان لێ بێنە.

کەواته: تەنانەت هەلگەراوەکانیش دوای ئەوهی تەبایی پێشان دەمدن. لەگەڵ قەوارەیی ئیسلامیی دا، که وهک رەمزیک له سەرانیە دان دا بەرجەستە دەبی، ئەوانیش لێیان قبوول دەرکری، له ژێر سایەیی دەولەتی ئیسلامیی دا بژین.

(۱) برقم: ۲۵۸۸.

(۲) شاریکه له باکووری کوردستان، (کوردستانی تورکیا).

وەرگرتنی سەرانه (أخذ الجزية) شتیکی حەتمیی نیه

ئنجای پێویستە ئەهوش بزاندزێ، که وەرگرتنی سەرانه (أخذ الجزية) شتیکی حەتمیی نیه، لهو قهواره سیاسییانهی یاخود لهو لایهن و کۆمه لانهی، که دهیانهوئ له ژێر سایهی دهولتهی ئیسلامیدا بزین، وه لهگهڵ دهولتهی ئیسلامیدا تهباو گونجاو بن، بهلکو نهوه تهنیا مایه تهبایه، وه بهکیکه له صیغهکانی ئاشتیی و پیکهوه ژیان لهگهڵ دهولتهی ئیسلامیی دا، بهلگه مان لهسهر نهوه جیه؟

بهلگه مان:

یهکهم : ئەو سێ هۆزه جوولهکهیه که له مه دینه دا دهژیان، هیچ کامیان سەرانهیان لێ وهرنه گیراوه، که بریتی بوون له: (بَنِي قَيْنُقَاعَ وَبَنِي النَّضِيرِ وَبَنِي قُرَيْظَةَ)، چونکه وهک له کتیبی: (ئیسلام و دهولته داریی)، به تاپهت له بهرگی (۴) دا باس کردوه: له راستییدا سەرانه زیاتر له وانه وهرمه گیرئ که پیشتر دژایهتی دهولتهی ئیسلامییان کردوه، دوا یی بریار دهن که واز له دژایهتی و سهنگه رگرتن له دژی ئیسلام و مسوئمانان بێنن، وه دهکه و نه حالتهی تهبا یی، لهو کاته دا دهولتهی ئیسلامیی لێیان داوا دهکات بو پێشان دان و سهلماندنی ئەوه که له مه ودا دژایهتی دهولتهی ئیسلامیی نلکهن و، لهگه لئ تهبا ن: سەرانه بدن، ئەندازمه ک مال بدن، به لام سێ تیره جووله که کان، که پێغه مبه ری خوا ﷺ لهسهر بنلغه ی پهیمانیک، که پئی گوتراوه: (کتاب)، وه پئی گوتراوه: (صحیفة)، که (وثیقه) یه ک بووه، وهک دهستووریک ئیستا، له نیوان پیکهاته گانی مه دینه دا، که پێغه مبه ر ﷺ و مسوئمانان له لایه ک، به کۆچکه ران و پشتیوانانه وه، وه جووله که کانیش به هه ر سێ تیره که وه له لایه ک، وه موشریکه کانیش و، نه وانه ش که له حالته ی نیفا قدا بوونه، هه ریه که له لایه ک، هه موو نه و پیکهاته انه لهسه ر بناغه ی ئەو دهستوور و سه حیفه یه، پیکه وه مامه له میان کردوه، بو یه پێغه مبه ر ﷺ و مسوئمانان داوای سەرانه یان لهو سێ هۆزه نه کردوه.

دوووم: ئنجنا ئەگەر بشگوتری: وەرگرتنی سەرانه (جزیة)، دواى حوکمی سەرانه وەرگرتن هاتۆتە خوار، دەلێین: ئەو کاتەش کە هاتۆتە خوار، دیسان هەندێک لەو پیکهاتانەى له ژێر سایه‌ى دهولته‌ى ئیسلامی دابوون، سەرانه‌یان لێ وەرنه‌گیراوه، با تهماشای ئەم نایه‌ته بکەین له سوورته‌ى (النساء) دا، خواى داگەر باسى حاله‌تیک دەکات: حاله‌تى بیلايه‌نى (حیاد) واته: نه له‌گه‌ل دابوون، نه دژ بوون، به‌و واتیه‌ کە له‌گه‌ل دهولته‌ى ئیسلامییدا، هیچ په‌یمانیکیان نیه، به‌لام دژیى نین، به‌ئکو بریاریان داوه لاشه‌رو بیلايه‌ن بن، وه‌ك خواى زاناو توانا ده‌فه‌رموی: ﴿إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ أَوْ جَاءُوكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَن يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتِلُوكُمْ فَإِنِ اعْتَرَّوْكُمْ فَاتُّبِقُوا إِلَيْكُمْ أَلَسَلَّمْ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ﴿١٠﴾﴾ النساء.

پێشێ باسى ئەوه دەکات ئەوانه‌ى کە له دمه‌فه‌ت ده‌گه‌رێن زه‌به‌رتان لێبده‌ن، هه‌ر کاتیک ئێومش زه‌فه‌رتان پێبدرن، زه‌به‌ریان لێبده‌ن، دواى ده‌فه‌رموی: جگه له‌وانه‌ى کە په‌یوه‌ندیان هه‌یه به‌ کۆمه‌لێکه‌وه، کە له نێوان ئێوه‌و ئەواندا، په‌یمانیک هه‌یه، {واته: هاوپه‌یمان نین له‌گه‌ل ئێوه، به‌لام هاوپه‌یمان له‌گه‌ل کۆمه‌لێکی کافردا، کە ئەو کۆمه‌له‌ کافره، له‌گه‌ل ئێوه‌دا هاوپه‌یمانن}.

﴿أَوْ جَاءُوكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَن يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ﴾.

یاخود دین بۆ لاتان، دل ته‌نگن کە له دژی ئێوه به‌هنگن، یاخود له دژی کۆمه‌له‌که‌ى خۆیان به‌هنگن، {واته: ده‌یان‌ه‌وێ بیلايه‌ن بن، له نێوان ئێوه‌و کافره‌کاندا، ئەو کافره‌نه‌ى کە جه‌نگتان له دژ ده‌کەن، ئەوان بیلايه‌نیان هه‌لێزاردوه} ئەوانه دهبی چۆن مامه‌له‌یان له‌گه‌لدا بکری؟

﴿فَإِنِ اعْتَرَّوْكُمْ﴾، واته: ئنجنا هه‌رکات بیلايه‌ن بوون، گۆشه‌گیر بوون و، دژتان

نه‌بوون ﴿فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَالْقَوَّاءِ إِلَيْكُمْ أَلَسَلَّمْ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا﴾

وہ لہ دژتان نہجہنگین، وہ ناشتیان بؤ پیشاندان، ئەوہ خوا رېڭکای نہداوہ بہ ئیوہ، لہ دژی وان ہیج هەئوئستیک و مرېگرن.

کەواتە: دەگونجی قەوارمیک، کۆمەئیک و لایەنیکی کافر هەبن، لەگەن مسوئمانان دا ھاوپەیمان نەبن، بەلام دژیش نەبن و بیلايەن بن، وہ ہیج سەرانش نەدن.

ئنجانایان و شەرەزانان باسیان کردوہ، کە چەند لایەنیک هەبوون لہ نەصرانییەکان، وہ هەندیک لہ تیرم و ھۆزەکانی دیکە، ئامادە بوون بہ جۆرئیک لہ جۆرەکان: ھاوکاری دەولەتی ئیسلامی بکەن، لہ بەرانبەر ئەومش دا سەرانیان لەسەر هەلگیراوہ، یاخود ئامادە بوون سەربازی بکەن، یاخود ھاوکاری سەربازی دەولەتی ئیسلامی بکەن، یاخود بہ جۆرئیک لہ جۆرەکان ھاوکاری بکەن، ئەوانە لہ بەرانبەر دا سەرانیان لەسەر هەلگیراوہ، وہ هەندیک لایەن هەبوون، کە دەولەتی ئیسلامی وا لەگەئیان ریک کەوتوہ، دژیان نەبن و بیلايەن بن، بئ ئەوہی کە داواى سەرانیان لئیکەن.

کەواتە: مەسەلەى سەرانی و مرگرتن، تەنیا یەکیک بووہ لہ حالەتەکانی دەرپرینی ناشتی لہ نیوان ئەو لایەن و، کۆمەئە، وہ دەولەتی ئیسلامی دا.

جاریکی دیکە دیمەوہ سەر باسی ئایەتی ژمارە (۵) سوورەتی (التوبة) کە بہ ناھەق ناوی لئیراوہ: (آية السيف) ئایەتی شمشیر.

دەئیم: ناگونجی ئایەتەکانی قورئان، دژ بہ یەکو ناکۆک بن، چونکە خواى

کارزان زۆر بہ روون و راشکاوی لہ سوورەتی (النساء) دا، دەفەرموی: ﴿ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلافًا كَثِيرًا ﴾ ﴿ ۸۲ ﴾

واتە: ئایا لہ قورئانی ورد نابنەوہ؟! ئەگەر لەلایەن جگە لہ خواوہ بووایە، ناکۆکی زۆریان تیدا دەبینی.

کەواتە: خواى کاربەجی دەفەرموی: چونکە قورئان فەرماشتی منە، ناکۆکی و دژ بہ یەکبوونی تیدا نیە، ئایەتەکان دژی یەک نابن، هەموویان وەك ئالقەکانی زنجیرئیک یەگدی دەبەستنەوہ.

ئنجنا ئەگەر بێتو نایمتی ژمارە (۵)، ھەموو ئەو نایەتەنە ھەلبۆشینیتەو،
 کە ھەرمان دەمەن بە مسوڵمانان سبەو ھەی چاوپۆشیی بکەن و خۆراگر بن، وە
 بانگەواز بکەن بۆ لای ئیسلام بە ھیکمەت و لێزانیی و بە نامۆژگاریی چاک، وە
 خۆراگر بن لە بەرانبەر نازاری کافرەکاندا، وە خۆش خولقی بن، ئەگەر ھەموو
 ئەوانە ھەلوەشابنەو، مانای وایە تیکگیان لە قورئان دا بوو!!

ھەر بۆیەش من پێم وایە کە وەك پێشتر لە کاتی تەفسیرکردنی سوورەتی
 (البقرة) دا گوتمان و، باسیکی سەربەخۆمان لەو بارەو کرد^(۱)، کە بە ھیج
 جۆریک نەسخ لە قورئاندا بوونی نیە، ئەو قورئانە کە ئیستا لەبەردەستمانە،
 ھیج دوو نایەتیکی پێکەو تێک ناگیرین، تاکو ناچار بین بڵیین: ئەمیان
 ئەویانی نەسخ کردۆتەو، کەواتە: ئەو قسەیی کە (السیوطی) لە (الإکلیل) دا
 کە کتیبیکی خۆیەتی، دەرباری ئەم نایەتی ژمارە (۵) گوتوویەتی:

{ فَأَقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ }، هَذِهِ آيَةُ السِّيفِ النَّاسِخَةُ لِآيَاتِ
 الْعَصْرِ وَالصُّفْحِ، وَالْإِعْرَاضِ وَالْمُسَالَمَةِ {^(۲) .

واتە: ئەم نایەتە، نایەتی شمشیرە، ھەرچی ئەو نایەتەنە باسی لێبوردن و
 چاوپۆشیی و باسی روو لێ و مرگیان و ناشتی و تەبابی دەمەن، ھەمووی نەسخ
 کردوونەو.

ئەم قسەیی (السیوطی) وەك قسە ھەموو ئەو زانایانە دیکە وایە، (خوا
 لێیان خۆش بێ و خوا پاداشتیان بداتەو) کە ئەو نایەتەیان کردو بە
 شمشیریک و ملی زۆر نایەتیان پێ ھەلبێرێو، کە لە راستیدا نە نایەتەکە ئەو
 ناوەی شایستەییە، وە نە ھیج نایەتیکی نەسخ کردۆتەو، چونکە: بێگومان
 بابەتی تەبابی و پێکەو ژیان، وە نازادیی مرقفەکان، وە لێبوردمی و نارامگریی و
 چاوپۆشیی، وە بانگەواز بە ھیکمەت ... ھتد، ھەموو ئەو مەبەستانە، بنەمای
 گرنگو بەھای بنەرەتی و سەرەکیین، لە ئیسلامدا، وە ناگونجی لایجن.

(۱) دواپیش لە شیوێ نامیلکەیی سەربەخۆدا، چاپ و بلاوکرایەو.

(۲) (محاسن التأویل، ج ۵، ص ۱۳۴).

ئنجما ئەگەر ئایەتی ژمارە (۵)ی سوورەتی (التوبة) هەموو ئەو بنەما گەرنگو بەها بەرزانەى لا بێردبێ، ئەدى ئایا لەگەڵ خەڵکدا نابێ خوش خۆلق بێن؟ نابێ لیبورده بێن؟ نابێ چاوپۆشیان لیبکەین؟ نابێ بە حکمەت بۆ لای خوا بانگیان بکەین؟ ئەدى ئایا نابێ ئازادیان پبیدەین؟ دەبێ بلیین: مسوڵمان بە دەنا دەتکوژم؟! کەى شتى وا لە ئیسلامدا هەیه؟

ئەگەر بلیین: ئەو هەموو ئایەتانه - کە سەدان ئایەتن - ئەم ئایەتەیان نەسخ کردۆتەوه، زۆر لە عەقل و نەقلەوه نیزیکتەر، لەوهى بلیین : ئایەتیک، بگره پستهیهك ، نەسخ کەرەوهى ئەو سەدان ئایەتەیه، کە دەیان بنەمای گەرنگو بەهاو رەوشتی گەوره گەورهى ئیسلامی رادەگەیهنن، کە بە بئ ئەوانه ناگونجئ کۆمەلگا پیکهوه بزی !.

ئنجما دەولەتی ئیسلامییش ئەو بنەماو بەهایانەى بەرجەسته کردوه لە دنیای واقیعدا، وه مسوڵمانان هەر بهو شیومیه لەگەڵ خەڵکدا ژیاون، به درێزایی سێزده سەده، وه دەولەتی ئیسلامی لە هەموو قۆناغەکانی دا، دەولەتی پێغمبەر ﷺ، کاتی حوکمرانیی خەلیفه راشیدەکان، و ئومەوییهکان، و عەباسییهکان، و عوسمانییهکان، تاكو سالی (۱۹۲۴) ز کە به رەسمی دەولەتی عوسمانی هەلۆهشێنرایهوه، هەموو خاوهن دینهکان لە ژێر سیبەری دەولەتی ئیسلامیدا ژیاون: جوولهکە، نەصرانی، بوودایی، مەجووسی، ئیزیدی، صابیئه، هیندۆسی، ... هتد، ئنجما ج سەرانهیان دابن، چ به شیومیهکی دیکە مسوڵمانان لەگەڵیان ریککەوتبن، گەرنگ ئەومیه بەرستگاکانیان سەلامت بوون، وه لە رووی باری کەسیتییهوه، به پێی دینی خۆیان رەفتاریان لەگەڵ کراوه، وه مسوڵمانان دەستیان وەر نه داوته کاروباریان، وه ئەو شتانهی تاییبەتمەندیی دینیانن، وه هەمووشیان به تەبایی لەگەڵ مسوڵماناندا ژیاون.

پوونکردنەوێهەك لەبارەى نەسخەو

ئنجە مەسەلەى نەسخە كە دەگوترى: ئەم ئایەتى ژمارە (۵)ە، هەموو ئایەتەكانى دیکەى نەسخە کردوونەو، كە لەبارەى ئارامگرتن و حیکمەت و چاوپۆشییەو، هاتوون، لەوبارەو دەئین:

ئیمە لە بەرگی یەكەمى ئەم تەفسیرەدا {كە لە سوورەتى (الفاتحة) و سوورەتى (البقرة) پیکهاتو،}، بە تەفصیل باسى مەسەلەى (نسخ) مان کردو، دواى بە شیوەى نامیلکەیه کیش بلاو کرایەو، وە دەرمانخستو کە: هیچ ئایەتیک لەم قورنانهى ئیستا لەبەردەستمان دایە، نەسخ نەبۆتەو، بەو واتایەى ئایەتیک هەبى بخوینریتەو، بەلام كاری پینەكرى، شتى وانیە لە قورئاندا، وە ئیستا ئیمە کە گەیشتووینە جوژنى دەیمە لە قورئان، كە زۆربەى سوورەتە مەدینەییەكانى قورئان، لەم دە جوژنە دان، هەتا ئیستا ئیمە هیچ ئایەتیکمان نەهاتۆتە بەرچاو، كە ناچار بین بئین: نەسخ بۆتەو، یاخود ئایەتیکى دیکەى نەسخ کردۆتەو.

وہ باسمان کردو، كە هوى بە هەلەدا چوونى هەندیک لە زانایانەو، لە بەلابراو (منسوخ) دانانى هەندیک ئایەت دا، لە بەکارهێنانى وشەى (نسخ) بوو، چونکە زانایانى پێشین، بە تايبەت هاوولان خوا لییان رازی-بى، وە (تابیعین) وشەى (نسخ) یان بەکارهێناو بە چەمک و واتایەك، جیا لەو چەمک و واتایەى كە دواى زانایان، پێیان بەکاریان هیناوە، ئەوان وشەى (نسخ) یان بەکارهیناوە بۆ تايبەتکردن (تخصیص) ى گشتى (عام)، وە بەنددارکردن (تقييد) ى رەها (مطلق)، وە پوونکردنەو (تبیین) ى، كورت (مجمّل)، وە بۆ پلەپلەى (تدرّج)، وە بۆ سووكکردن (تخفيف)، كە دواى هەر كامیک لەوانە بە وینەیهك پوون دەكەمەو.

ئنجە زانایانى پاشینیش بۆ خویمان چەمکی ديارىكراویان بۆ (نسخ) داناو، گوتووینانە: (النسخ: هو إزالة حکم سابق بحکم لاحق)، واتە: لا بردنى حوكمیكى پێشترە، بە حوكمیكى دواتر.

ئنجا که زانایانی پاشین تهماشایان کردوه، زانایانی پیشین وشه‌ی (نسخ)یان بهکارهیناوه، وایانزانویه ههر به ههمان واتایه، که نهوان پئی بهکار دینن، نهیانزانویه که نهوانه به واتایه‌کی دیکه بهکاریان هیناوه، له‌لای وان نه‌سخ نه‌وه نه‌بووه که: نه‌و نایه‌ته، نه‌م نایه‌ته‌ی نه‌سخ کردۆته‌وه‌و لای بردوه، به‌لکو مه‌به‌ستیان له نه‌سخ نه‌وه بووه، که نایه‌ته‌ی پیشی حوکمیکی گشتی تیدا بووه، نایه‌ته‌ی دوایی هاتوه و حوکمه‌که‌ی تایه‌ت (تخصیص) کردوه، به هندی له تاکه‌کانیه‌وه.

یاخود نایه‌تیک حوکمیکی ره‌های تیدا بووه، نایه‌تیک دواتر هاتوه، نه‌و حوکمه ره‌هایه‌ی به‌نددار (مُقید) کردوه، یاخود نایه‌ته‌ی پیشی به کورتی (مجمل)بووه، نایه‌تیک دوایی هاتوه زیاتر روونی کردۆته‌وه، یاخود نایه‌ته‌ی پیشی ته‌عبیری کردوه له قۆناغیک له قۆناغه‌کانی نه‌و حوکمه، نایه‌ته‌کانی دواتر، ته‌عبیریان کردوه له قۆناغه‌کانی دیکه، یاخود نایه‌ته‌ی پیشی حوکمیکی راگه‌یانده، نایه‌تیک دواتر هاتوه، حوکمه‌که‌ی سووک کردوه.

چهند وینه‌یه‌ک له‌وباره‌وه دینینه‌وه:

۱ / تایه‌تکردنی گشتی (تخصیص العام): بۆ وینه:

أ - خوای میهرمبان دمه‌رموی: ﴿ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ ﴾ البقرة.

واته: (به گشتی رووی له مسولمانان کردوه) وه له پیناوی خوادا بجهنگن، دژی نه‌وانه‌ی که شه‌رتان پی دمه‌روشن.

که هه‌موو مسولمانانی گرتۆته‌وه‌وه به گشتیه، دوایی نایه‌تیک هاتوه، دمه‌رموی: ﴿ لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ

حَرْجٌ ﴾ النور.

واته: که‌سیک که کویره، وه که‌سیکه که شه‌له، وه که‌سیک که نه‌خۆشه، سه‌غله‌ت ناکری (بجی بۆ جهنگ).

کهواته: نهم نایهتهی دووهم نایهتهکهی پیشینی تایبته (تخصیص) کردوه، نایهتهکهی پیشی به گشتی بووهو، نایهتهکه دوابی تایبتهی کردوه، یانی: گوّمه نیک خه لکی هه لاواردوه: شهل و کوپرو نه خووش و نه وانهی هه لاواردوه، که نهوانه له سهریان پیویست نیه بچن بؤ جهنگو جیهاد.

ب - یان له سوورتهی (النساء) دا دهفهرموی: ﴿لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

غَيْرِ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ﴾

واته: نهو بروادارانهی دانیشتوون (ناچنه جهنگو جیهاد) بیئهوهی که زیانیک له جهستهیان دا هه بئ، {بیئهوهی که پاساویکیان هه بئ}، یهکسان نین له گه ل نهوانه دا که بهسمر و مالیان له پیناوی خوادا تیکووشاون.

کهواته: نه گهر که سیک زیان له جهستهیدا هه بئ: کوپر بئ، شهل بئ، نه خووش بئ، نهوه دیاره نهو حوکمه نایگریتهوه.

۲ / به نندار کردنی رهها (تقیید المطلق):

شتیک که به رههایی هاتبئ، دوابی، به نندار کرابئ، بؤ وینه:

خوای پهرومردگار له شوینیکی قورناندی دهفهرموی: ﴿فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ﴾

المجادلة .

واته: نازادکردنی کوپلهیهک، به لام له شوینیکی دیکه دا دهفهرموی:

﴿فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ﴾ النساء.

برواداریک نازاد بکری، کهواته: لهو شوینندها که به رههایی فهرموویهتی کوپلهیهک نازاد بکری، به پیی بنجینهی : (يُحْمَلُ الْمُطَلَّقُ عَلَى الْمُقَيَّدِ) نهوهی که به رههایی (مطلق) هاتوه، له بهر روشنایی نهودا که به به ننداریی (مقیّد) هاتوه، تهماشای همکری.

۲/ روونکردنهوی کورت (تبیین المجمل):

واته: شتیک به کورتیی هاتوه، بهلام دواپی خوی زانا زیاتر روونی کردوتهوه، بو وینه:

خو ﴿۲۸۵﴾ له سوورمتی (البقرة) دا دمفرموی: ﴿لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاِنْ تُبَدُّوْا مَا فِيْ اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخَفُّوْهُ يُحٰسِبِكُمْ بِهٖ اللّٰهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَآءُ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ﴾

واته: مولکی ناسمانهکان و زهوی هی خوایه، وه نهوهی که له دهر و نناندا ههیه، ناشکرای بکهن، یان په نهانی بکهن، خوا لیپرسینه و متان له گه لدا دهکات له سهری، ههر که سیک بیهوی لئی دهبووری، وه ههر که سیک بیهوی، سزای دمدات، وه خوا له سهر هه موو شتیک توانایه.

که نهم نایهته هاته خوار هاوه لان سهغلهت بیون، دواپی نایهتی ژماره (۲۸۶) نهوهی روون کردهوه، که دمفرموی:

﴿لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اَكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا اِنْ نَسِينَا اَوْ اَخْطَاْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلٰى الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحْمِلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهٖ وَاَعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَاَرْحَمْنَا اَنْتَ مَوْلَانَا فَاَنْصُرْنَا عَلٰى الْقَوْمِ الْكَافِرِيْنَ﴾ ﴿البقرة﴾ ﴿۲۸۶﴾

خوا له هیج که سیک داوا ناکات، جگه له وهی که له توانایدا ههیه ...

نینسان نهوهی له توانادا نیه، خولیایه کی خراب به دئی دادی، بیتهوهی بیهوی، مادام له توانای دا نیه غایلهی خراب به دئی داوی، له توانای دا نیه

نەهیلێ بە دلی دا بێ، خوا لەسەر ئەووە لێی ناپرسیتەووەو سزای نادات، بەلام لەسەر چی سزای دەمات؟ لەسەر ئەووە کە دلی خوێ لەسەر بچەسپینی.

کەواتە: نایەتەکە کە دەفەرموی: ئەووەی لە دەروونتان دایە دەریبخەن، یاخود ئاشکرای بکەن، خوا لێپرسینەووتان لەسەری لەگەڵدا دەکات، واتە: ئەگەر کردتان بە بریار (عزم)، بەلام ئەگەر هەر واک شتیکی زوو تێپەر، بەسەر دلتان دابن، وەک خەیاڵیک، ئەووە گوناھ نیهو سزای لەسەر نیه، خوا بە نایەتی دواتر، نایەتەکە ی پێشینی روونکردۆتەووە.

٤/ پله پلهیی (تدرج) :

بۆ وینە: مەیحۆریی (شرب الخمر)، بە جوار قۆناغ و بە پله پلهیی قەدەغە کراوە:

قۆناغی بەکەم: خوای بەرزو مەزن لە سوورمتی (النحل) نایەتی ژمارە (۶۷) دا، ناماژمیەکی سووک دەکات بەووە کە سەرخۆشبوون، خراپەو، مە ی خوارنەووە شتیکی خراپە، دەفەرموی: ﴿ وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ نَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴾ (۱۷) .

واتە: لە بەروبوومی دارخورماو تری (میو) سەرخۆشکەری لێ دروست دەکەن و، رزقیکی باشیشی لێ دروست دەکەن { واتە: میوزو دۆشاوو باسووغ و سرکەو... هتد } بێگومان لەووەدا نیشانە هەیه بۆ کەسانیک کە بفامن.

کە ئەمە ناماژمیە، چونکە خوا دەفەرموی: لە بەری دارخورماو بەری میو، دوو شان دروست دەکەن:

یەکەم: ماددیمیەکی سەرخۆشکەر (نَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا).

دووەم: رزق و رۆزییەکی باش (وَرِزْقًا حَسَنًا)، کەواتە: ئەو ماددە سەرخۆشکەرە، رزقیکی چاک نیهو خراپە، دیارە ئەووەش لە قۆناغی مەککەدا بوو، کە جاری خوای پەرورەدگار حوکمە شەرعییەکانی نەناردوونە خواری، تاکو

بفه رموی: شهراب مه خۆنه وه، نه شه ده گونجا له و قۆناغه دا قه دهغه بکری، به پئی حکمه تی خوی زانا، چونکه پيش نه وهی خه لک حه لال و حه رامی بۆ دیاری بکری، ده بی ئیمان و عه قیده ی هه بی و، عیبادتی هه بی و، خوی به رومردگاری ناسیبی و، بروای به دواروژ بی و، به رچاوی روژن بووبیته وه، ئنجا پئی بگوتری: وابکه و وامه که !.

قۆناغی دووه م: نه و نایه ته ی که ده فه رموی : ﴿ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ ... ﴾ (البقرة).

واته: ده رباره ی شهراب و قومار پرسیارت لیده که ن: بلئ گوناهیکی که وره میان تیدا هه یه و، هه ندئ سوود و که لکیشیان تیدا هه ن بۆ خه لکی.

که نه مه ش نامازمه یه کی دیکه ی به هیزتره، که واته: شهراب و قومار گوناهیکی که وره میان تیدا هه یه و، هه ندئ ورده قازانجیشیان تیدا هه ن، به لام دیسان خوا نه یفه رمووه: مه یخۆنه وه، به س نه وهی زۆر عاقل و لیزان بووبی، هه ر به نایه ته که ی سوورمتی (النحل) که ده فه رموی: له تری و خورما، ماده دی سه رخۆشکه رو رزقیکی باشی لی دروست ده که ن، که واته: دیاره شهراب، رزقیکی باش نیه، هه ر نه وه منده بۆخوی که سانیک عه قلیان به قومت بووبی، به لگه بووه بۆ نه وهی خۆیانی لی دووربگرن.

ئنجا که سیک نه وهی پيشتریش حالی نه بووبی، به نایه تی سوورمتی (البقرة) لیی حالی بووه، که دیاره شهراب و قومار گوناهیکی که وره میان تیدا هه یه.

قۆناغی سیبه م: خوی بی وینه، له سوورمتی (النساء) دا ده فه رموی: ﴿ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقْرُبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَرَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ ... ﴾

واته: نه ی نه وانه ی برواتان هیناوه! توخنی نوپژ مه که ون به سه ر خۆشیی، هه تا ده زانن چی ده لئین، (چونکه ئینسانی سه رخۆش نازانی چی ده لئ).

نەمجارەش خۆی کاربەجێ نەیفەرمووه: مەبخۆنەوه، بەئکو فەرموویەتی: بە سەرخۆشیی نوێزمەگەن، ئنجای مادام سەرخۆشیش، تاگو چەند سەعات (وەك سەرخۆشەگان دەئێن) بەری نادات، مانای وایە بۆیان نەبووه كە لە نیوان نوێژی نیومرۆو عەصر، یان شیوان و خەوتنان دا، مەی بخۆنەوه، كەواتە: دوو دەرڤەتیان هەبوون:

(۱) لە دۆای نوێژی بەیانی، تاگو نیومرۆ دەرڤەتێك بووه.

(۲) لە دۆای نوێژی خەوتنانیش تاگو بەیانی دەرڤەتێك بووه.

واتە: خوا ماوهی شەراب خواردنەوهی زۆر لێ تەسك کردوونەتەوه، پێش ئەوهی بە یەكجاری لێیان هەدەغە بكات.

قۇناغی جوارەم: ئەو نایمەتەى سوورڤەتى (المائدة) بوو كە خۆای بالادەست

شەرابو قوماری لەگەڵ بپەرسەتیی دا باسکردن و، یەكجاری لێی

هەدەغەکردن، كە دەڤەرموئ: ﴿يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ

وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَمُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾

واتە: ئەهەى ئەوانەى بپرواتان هیناوه ! بێگومان شەرابو قومارو بتو

صەنەمەگان و زەلەمەگان { (أزلام): كە بۆ یانسیب بەکاریان هیناوه } پێسن

لە کردەوهی شەیتان، خۆتانیان لێ بە دووربگرن، بۆ ئەوهی سەرفرازبن.

ئنجای نەقامی وا هەبە دەئێ: خوا لەوێشدا نەیفەرمووه: شەراب مەخۆنەوه.

بەس فەرموویەتی: خۆتانیان لێ دووربگرن!

بەلام بێگومان خۆ دوورگرتن زۆر بەقوووتترە لەوهی بڤەرموئ: مەبخۆوه.

چونكە لێرە كە فەرموویەتی: خۆتانى لێ دووربگرن، واتە: مەيکرن.

مەيفرۆشن، لەو مەجلیسە دامەنیشن كە تێیدا دەخوړیتەوه، رەڤاقەتى

ئەوانە مەگەن كە دەبخۆنەوه، خۆ لێ دوورگرتن تەنیا خواردنەوهگەى

ناگەيەنى، بەئكو زۆر شتى دیکەش دەگەيەنى، كە هەموویان حەرامن، وەك

لە فەرمايشتى پێغەمبەردا ﷺ هاتوه.

۵ / سووک کردن (تخفیف) :

ئیمه پیستر له سوورمتی نه نفالدا هیئامان، که خوی زال و زانا دهفه رموی:

﴿إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عَشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ﴾ ﴿۱۶﴾

واته: نه گهر بیست کهسی خوراکرتان ههبن، بهسه ر دوو سه د دا زال دهبن (لهوانه ی بیبروان)، وه نه گهر سه د کهستان ههبن، بهسه ر هه زاردا زال دهبن، لهوانه ی بیبروان، بههوی نه وه وه که ناهامن.

دوایی خوا ﷻ نهو حوکمه ی سووک کرد له یهک (۱) به ده (۱۰) وه، کردیه یهک (۱) به دوو (۲)، فه رموی: ﴿أَلَمْ تَرَ أَنزَلْنَا خَفَّ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفِينَ يَا ذنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾ ﴿۲۱﴾ الأنفال.

واته: ئیستا خوا له سه ری سووک کردن، وه زانی که بیهیزیبتان تیدایه، نه گهر سه د (۱۰۰) ی خوراکرتان ههبن {سه د (۱۰۰) جهنگاوهری خوراکر} بهسه ر دوو سه د (۲۰۰) له کافر مکاندا زال دهبن، وه نه گهر هه زار (۱۰۰۰) تان ههبن، بهسه ر دوو هه زار (۲۰۰۰) دا زال دهبن، به فه رمانی خوا، به ویستی خوا، وه خوا له گهل خوراکران دایه.

که خوا فه رموی: ﴿أَلَمْ تَرَ أَنزَلْنَا خَفَّ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا﴾

ئیستا خوا له سه ری سووک کردن زانی بیهیزیبتان تیدا ههیه.

یانی: وهک حالمتی پیشی نه ماون، که له ناستیکی بهرزی نیمانی و معنه وی و تۆکمهی و توندو تۆلی و خوراکری دابن، که یهک (۱) به ده (۱۰)، بتوانن بهرمنگاری دوزمنه کانتان ببه وه، ئیستا که ئیوه له رووی خوراکریبتان و له رووی معنه ویبه وه، دابه زیون، ته نیا یهک (۱) به ده (۱۰) تان، لهسه ر فه رزه.

ئنجنا و منەبئ ئەو یەك (۱) بە دوو (۲)ه، یەك (۱) بە دە (۱۰) یەكەى نەسخ
 كەردبیتەو، بەلكو هەر كاتێك مسوڵمانان هیزو پیزو تۆكمەیی و توندو تۆلییان
 هەبوو، وە لە خۆیان پرا بیینی، با یەك (۱) بە دە (۱۰) لە بەرانبەر دوژمن دا بوەستن،
 بەلام كە هەستیان كەرد بپهیزن ، با یەك (۱) بە دوو (۲) بەرنگاری دوژمنیان
 ببەنەو، ئنجنا بئگومان مەرجیش نیە، تەنیا یەك (۱) بە دوو (۲)، یان یەك (۱) بە
 دە (۱۰) بی !

نەخیر بەلكو جاری وایە لە دژی نۆ (۹) بەرانبەریان دەوەستن، یان هەشت (۸)
 بەرانبەریان، حەوت (۷)، شەش (۶)، پینج (۵)، سئ (۳)، هەتا دەگاتە دوو (۲)،
 بەلام هیچ كاتێك مسوڵمانان نابئ لە بەرانبەر دوو (۲) هیندەى خۆیان، یان
 كەمتردا پشت لە دوژمن بكەن، واتە: ئەگەر هیزێكى مسوڵمانان لە بەرانبەر
 هیزێكى كافراندا، كە بە ئەندازەى خۆیان بوون، یاخود تاكو دوو (۲) بەرانبەریان
 بوون، با لە حالەتى بپهیزیش دابن، نابئ پشتیان تئ بكەن، بەلام ئەگەر سئ
 (۳) بەرانبەر و چوار (۴) بەرانبەر زیاتر بوون، ئەوانیش لە حالەتى بپهیزی
 دابوون، ئەو وەك زانیان گوتووینانە: لەو كاتەدا بۆیان هەیه بەرنگاریان
 نەبنەو، حوكم سووك كەردنەكە، وە نەبئ ئەو وەى پپشئى لابرئى، بەلكو ئەو وەى
 كە یەك (۱) بە دە (۱۰) یە، لە هەل و مەرجێكدا بوو، ئەو وەش كە یەك بە دوو
 (۲) ه { حوكمە سووكەكە } ئەویش لە هەل و مەرجێكى دیکەدا یە.

كەواتە: پپووست ناكات باسى نەسخ بكەین.

قەسى كۆتایی دەربارەى نایەتى ژمارە (۵) ی سوورەتى (التوبة)

لە كۆتایی باسو و خواسمان دا دەربارەى نایەتى ژمارە (۵) ی سوورەتى (التوبة)،
 كە بە ناهەق بە نایەتى شمشیر ناوژەد كراو، دەئیین: هەندئ لە زانیان
 گوتووینانە: ئەو راپەش پئی تیدەچئ، كە بگوترئ: ئەو بربارەى كە دراو، ئەگەر
 نایەتەكە بیگەیهنى { كە من پیم وایە نایەتەكە ئەو ناگەیهنى، وەك باسمان
 كەرد، وە خواى دادگەر ئیعلانی جەنگی بەرانبەر بە هەموو هاوبەش بۆ خوا دانەران
 نەكەردو، بەلكو تەنیا بەرانبەر بەوانە، جاری جەنگ دراو، كە پیمانیان هەبوو و

پهیمانکه‌کیان هه‌ئو‌شان‌دۆ‌ته‌وو پێ‌وه‌ی پابه‌ند نه‌بوون، خ‌و‌ای کارزان ته‌نیا باسی نه‌وان دمکات، به‌لام نه‌وانه‌ی که په‌یمان‌یان نه‌بووه، باسی نه‌کردوون، وه نه‌وانه‌ش که په‌یمان‌یان هه‌بووه‌و پێ‌وه‌ی پابه‌ند بوون، خ‌و‌ای کار به‌جێ هه‌‌ئ‌ی‌وار‌دوون و فه‌رم‌وو‌یه‌تی: نه‌وانه په‌یمان‌که‌کیان له‌گه‌ل به‌رنه‌سه‌ر، به‌لام ده‌ش‌گو‌نجێ ب‌گو‌ترئ: که نیوه دور‌گه‌ی عه‌ر‌م‌ب‌یی، چونکه بۆ‌ته پای‌ته‌ختی ده‌ولته‌تی ئیسلامی، وه‌ك حاله‌تی‌کی تایبته‌ت، حوكمی‌کی تایبته‌تی بۆ دهر‌ك‌راوه، که له نیوه دوور‌گه‌ی عه‌ر‌م‌ب‌یی دا جگه له هێزی ئیسلام، ه‌یج ه‌ی‌زێ‌کی دیکه نه‌م‌ینئ.

به‌لام وه‌ك گوتم: نایه‌ته‌که نه‌وه ناگ‌ر‌یت‌ه‌وه، وه نه‌وه ته‌نیا رای هه‌ندێ‌ك له شه‌رع‌زانانه، وه دیاره بۆ‌ش‌مان نه‌ گ‌یر‌د‌را‌وته‌وو، ه‌یج ر‌ی‌وا‌یه‌تی‌ك نیه که ه‌یج ه‌ی‌زێ‌ك له ها‌وبه‌ش بۆ خوا دانهر‌م‌کان گو‌تی‌ب‌تیان: ئی‌مه مس‌ول‌مان نابین، که‌چی مس‌ول‌مانان به زۆر مس‌ول‌مان‌یان کردو‌وین !! به‌ئ‌کو هه‌مو‌ویان بۆ خ‌و‌یان هاتوون‌و، مس‌ول‌مان بوون.

ئنج‌ا نه‌گه‌ر به‌را‌ستیان بووبئ‌و، نه‌گه‌ر به‌ در‌و‌یان بووبئ، گ‌ر‌نگ نه‌وم‌یه ئیسلام نه‌هاتوه ناچار‌یان ب‌کات، وه نه‌م نایه‌ته‌ش که ناوی لێ‌ن‌راوه: نایه‌تی شمشیر، له دژی ه‌یج که‌سێ‌ك به‌کار‌نه‌ه‌ین‌راوه، له ها‌وبه‌ش بۆ خوا دانهر‌م‌کان، که ب‌گو‌ترئ: خوا نه‌م نایه‌ته‌ی نار‌دۆ‌ته خ‌وار‌ه‌وه‌و وهره ! یان مس‌ول‌مان به، یان ده‌ت‌کو‌زین !! چونکه نه‌وه له‌گه‌ل عه‌ق‌ل دا نا‌گو‌نج‌ی، وه‌ك پ‌ی‌ش‌تر با‌س‌مان کرد، وه پ‌ی‌چه‌وانه‌ی کۆمه‌لێ‌ك نایه‌تی قور‌ئانه ، وه پ‌ی‌چه‌وانه‌ی س‌یر‌ه‌و س‌وننه‌تی کردم‌یی پ‌ی‌غه‌م‌به‌ری خواشه ﷺ.

هه‌ر له‌وباره‌وه، فه‌رم‌وو‌ده‌یه‌ك هه‌یه که له‌گه‌ل نایه‌تی شمشیر‌دا، باس ده‌ک‌رئ، وه‌ك من له باسی‌کی تایبته‌ت دا دهر‌باره‌ی (جه‌نگ‌و جیهاد) که له سه‌ره‌تای سوورته‌ی (الأنفال) ه‌وه دامان‌نا، با‌سم کرد‌ه‌وه لێ‌ره‌ش ده‌یه‌ت‌ن‌ین: ﴿عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: أَمِرْتُ أَنْ أَقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ، وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ، فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ، إِلَّا بَحَقَّ الْإِسْلَامِ وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللَّهِ﴾ { أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، برقم: (۲۴)، وَمُسْلِمٌ، برقم: (۳۶) }.

واته: عمبدوللای کوری عومر خوی لییان رازی بی، له پیغمبهری خواوه
 ﷺ دهگیرتهوه، که فهرموویهتی: فهرمانم پیکراوه: جهنگ له دژی خهئک
 بکه، تاکو شایهتمان دینن، که بیجگه له خوا هیچ پهرستراو نین، وه که
 موحه ممد رموانهکراوی خوایه، وه نویژ بهرپا بکهن و زمکات بدن، ننجانهگه
 نه مهیان کرد، نهوه مال و خوینی خویمان له من پاراستوه، مهگه به ههقی
 ئیسلام، وه لیپرسینه وهشیان لهسر خوایه !

ننجا هه ندیک گوتووویانه: نه فهرمایشتهش له گهل نهو نایهتی ژماره (۵) ی
 سوورمتی (التوبة) دا تیک دهکاتهوه! منیش دهئیم: پیشترباسی نایهتهکه مان
 کرد، نه فهرمایشتهش، وه که له شوینی دیکه شدا گوتووومانه، باسی نهوه دهکات:
 که من فهرمانم پیکراوه: ته نیا ههتا نهو سنووره له دژی خهئک بجهنگم، تاکو
 شهیهتمان دینن، به وه حدانیهتی خوا له پهرستراویتی دا، به رموانهکراویتی
 موحه ممد ﷺ وه نویژ بهرپا دهکمن و زمکات ددهن، واته: نهگه نهوه میان کرد
 هیچ هوی دیکه نیه، نابی لهسر شتی دیکه له دژیان بجهنگین.

بهلام بیگومان له فهرمایشتهدا نههاتوه، که هه که سیک که له گهلدا
 رووبهروبوومهوه، له کافران بهو شیومیه مامه نهیان له گهلدا دهکمه، بهئکو
 مه بهست پی نهو خهئکانیه که سهنگه له دژی ئیسلام دهگرن، نهوانه ی که
 ناماده نین که له گهل دهولتهتی ئیسلامی دا، تهبا بن، چ به شیوهی سهرا نه دان، چ
 به شیوهی بیلایهنی دهر برین، چ به هه شیومیه که له شیومکان، واته: که
 دهفهرموی: { أن أقاتل الناس } وشه ی (الناس) خهئکیکی تایبهتن، واته: نهو
 خهئکانه ی که دزایهتی دهولتهتی ئیسلامی دهکمن، نهدی نهگه دزایهتی
 دهولتهتی ئیسلامیان نهکرد؟ نهگه دزایهتیان نهکرد، دروست نیه جهنگیان له
 دژ بکری، چونکه جووله که وه نصرانییش هه خهئک (الناس)ن، بهلام سهرا نهیان
 لیومر دهگیری، ههروهها موشریکهکان: ﴿واذا لقيت عدوك للمشركين﴾ وه که
 باسمان کرد: سهرا نهیان لی و مردهگیری، ههروهها مه جووس: سهرا نهیان
 لیومر دهگیری، وه هه لگه راومهکان (مرتدین)، سهرا نهیان لی و مردهگیری و... هتد.

که واته: نهو خهئک (الناس)ه، خهئکیکی تایبهتن.

دوتوانین بلیین: ئەو فەرموودیه کورته (مجمل)ەو دریزەو (تفصیل)ەکی له فەرموودەکی (مسلم) : ﴿وَإِذَا لَقِيتَ عَدُوَّكَ لِلْمُشْرِكِينَ﴾ و فەرموودەکانی دیکەو له سوننەتی کردمی پیغمبەرەدا ﷺ هاتو، که به پروونی ئەو دمهیهن، که ئەگەر بیبروایی شەرفروش، نههاتنه نیو ئیسلامهوه، پیویسته سەرانه (جزیه) بدن، یان به هەر شیوهیهک بێ، دەبی لهگەل دەولەتی ئیسلامی دا رێک بکهون، وه دەولەتی ئیسلامی قهناعەتیان پێ بکات، که لهگەلیدا تەباو گونجاو دەبن، وه شەری پێ نافرۆشن و دزایهتی ناکهن.

مەسەلە شەشەم: که دەفەرموی: ﴿وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلِمَ اللَّهِ ثُمَّ ابْلِغْهُ مَأْمَنَهُ، ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ﴾.

خوای میهرمان باسی حالهتیکی تایبەت دەکات، به نسبت مامهله کردن لهگەل هاوبهش بۆ خوا دانهران دا، دەفەرموی: ئەگەر یهکێک له هاوبهش بۆ خوا دانهرهکان داوای پهنادانی لیکردی، پهناى بده، بۆئەوهی گوپی له فەرمايشتی خوا بێ، دواییش بیگهیهنه شوینی دنیایی خۆی، ئەویش به هۆی ئەوهوه که نازانن.

جاری رستهی: ﴿وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾، یانی: هەر کامێک له هاوبهش بۆ خوا دانهرهکان، ههلبهته لیرەدا پرووی قسهی له موشریکهکان و کافرەکانی رۆژگاری پیغمبەرە ﷺ، چونکه ئەوانهی که له دەورووبهری بوون، هاوبهش بۆ خوا دانهر بوون، ئەگەرنا ئەوه ههموو کافرێک دمهگرتیهوه، ههموو کافرێک مافی ئەوهی ههیه له دەولەتی ئیسلامی داوای پهنادان بکات، تاكو بێ له ئیسلام حالی بکهن، با بزانی قورئان چی دەفەرموی؟ ههموو کاتیک خوای بهخشنده ئەو مافهی پێداون، بهلام که تهنیا باسی موشریکان دمهگرتی، لهبهر ئەوهیه لهو کاتەدا زیاتر مامهله لهگەل هاوبهش بۆ خوا دانهرهکاندا ههبووه،

که دەفەرموی: ﴿اسْتَجَارَكَ﴾، یانی: داوای پهنادان لیکردی، دەلی: (جار)، به مانای دراوسیو، به مانای نیزیک دی، ئنجا (مُجِرٍ)، کهسیکه کهسیکی دیکه له

پهنای خوئی دهگری، یاخود له خوئی نیزیکی دهخاتهوه، کهواته: ﴿وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ﴾، داوای دراوسییهتیو، نیزیکی لیگردی، داوای پهنادانی لیگردی، ﴿فَأَجِرْهُ﴾، پهنای بده، دالدهی بده، ننجبا بؤچی داوای پهنادان و نیزیکی دهکات؟

﴿حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلِمَ اللَّهِ﴾، ههتاگو گوئی له فهرمایشتی خوابین، یانی: له ئیسلام تیبگاو بهرچاوی روشن بیتهوه.

لیردها زانایان مشتومری زوریان کردوه له تفسیرهکاندا، لهبارهی ﴿كَلِمَ اللَّهِ﴾، ئایا نهم قورئانهی که لهبهردهستان دایه، که بهئن فهرموودهی خوا ﴿كَلِمَ اللَّهِ﴾ ییه، بهلام ئایا نهم: ﴿كَلِمَ اللَّهِ﴾ ییه دروستکراو (مخلوق)ه، یان دروست نهکراوه؟

کاتی خوئی کیشهو مشتومری زوریان لهسهر نهوه بووه، ئایا قورئان دروستکراو (مخلوق)ه، یاخود دروستکراو (مخلوق) نیه؟

به تهئکید نهو ماناو مهبهستانهی له قورئان دان، له (مصحف) دان، نهوه فهرمایشتی خوییه و سیفتهی خوییه، سیفتهی خواش دروستکراو نیه، بهلام به تهئکید نهو مهپهکهبو کاغزهی که نهو موضعهفهی لی پیکهاتوه، دیاره نهوه مرؤف دروستی کردوه، بهلام نهمه مانای وانیه، که قورئان دروست کراوه، به ههر حال مشتومریک بووه که کاتی خوئی، زور زانا لهسهر نهوه تاقی کراونهوه، کیشهیکی گهوره لهسهر نهوهبووه، که به پاستی سهرنیشیهک بووه، کیشهو گرهتیک بووه، مسوئلمانان زور جاران له بهر بینیشیی، نهو کیشهو گرتهانهیان بؤخویان دروست کردوون!

ئهگه رنا له سهردهمی سهلهفی صالح دا، واته: له سهردهمی هاوهلان و شوینکهوتووون (تابعین) دا نهو شتانه نهبوون، دواپی نهو جووره بیروکانه

پەیداکراون، کە بوونەتە مایەیی سەرقائیی مسوولمانان، وە لە جیاتی ئەوەی زۆر شتی دیکەیی کە پێویست بوو، پێیانەووە سەرگەم و سەر قال بن، بەو مەسەلە لاوەکییانەووە سەرقال کراون، ئەگەرنا مادام قورئان سیفەتی خواپەو سیفەتی خواش وەك خوا وایە، وە خۆی پەرۆردگار بەدیھێنەرەو، بێ سەرەتاو بێ گۆتایییە، سیفەتەکانیشی وەك زاتی وان.

بەلام هەندیک لە حەنبەلییەکان لە گاردانەووی موعتەزێلە کە گوتووینانە: قورئان دروستکراو (مخلوق)ە، ئەوان گوتووینان: نەخێر، ئەو پەرەش کە تێیدا نووسراوەو، مەرەكەبەگەش کە پێی دهنووسری، ئەووش هەر دروستکراو (مخلوق) نیە!! کە ئەووش دیارە قسەییەکی تێپەرپێنەرانەو عاتیفییەو کەس نایسەلمینی، چونکە دەق و واتای قورئان کە لەنیو موصحەف دایە، سیفەتی خواپەو هەر بەو تەعەبیرانەش خوا بە جبریلی فەموو، جبریل (علیه الصلاة والسلام) یش گەیاندووویەتی بە پێغەمبەر ﷺ، ئەویش بە ھاوولانی فەرموووەو ئەوانیش نووسووینانەتەووەو لەبەریشیان کردو، بەلام پێستەکەیی کە کاتی خۆی تێیدا نووسراوەو، نیستا کاغەزەکەییو، مەرەكەبەکەیی، کە پێی نووسراوەتەو، بە تەئکید ئەوانە دروستکراوی خۆان، بەندەکان سازیان کردوون و دروستیان کردوون.

ئنجاکە خوا ﷻ دەفەرموی: ﴿ تَمَّ أَلْبَغَهُ مَأْمَنُهُ ﴾، دواویی بیگەپەنە جیگای دلتیایی خۆی، جاری وایە ئەو ھاوبەش بو خوا دانەرە، دەستبەجێ قەناعەتی بە ئیسلام نایەتو، دەئێ: بەئێ، گویم لە قورئان گرت، ئەو زانییم چۆنە، بەلام بروای پێناکەم، ئایا حوکمی چیبە؟

وەلام: دەبێ بگەپەنرێتەو جێی خۆی!

ئنجاکە هەر ئەمە بوخۆی بەلگەپە لەسەر ئەو، کە نایەتی ژمارە (۵)ی سوورمتی (التوبة) کە ناویان ناو: نایەتی شمشیر، مانایەکەیی بەو شیومیە نیە، کە ئەوان لێیان وەرگرتو، ئەوئە کافرێک کە داوای پەنادان دەکاتو، دمیەوئ لە قورئان تێبگاتو لە ئیسلام تێبگات، هەرچەندە قەناعەتیشی پێ ناکات، بەلام

خوای پیغمبر ﷺ، وه نهو کهسهی که له حیاتی پیغمبهری خوای ﷺ دهبیته هوکمرانی مسولمانان، مولزهم کردوه، بیگه پینیتته وه شوینی خوئی.

ئنجای له وبارموه پیغمبهری خوای ﷺ ئهم فهرموودمییه هییه: ﴿مَنْ آمَنَ رَجُلًا عَلَى دَمِهِ، ثُمَّ قَتَلَهُ، فَإِنَّا بَرِيءٌ مِنَ الْقَاتِلِ، وَإِن كَانَ الْمَقْتُولُ كَافِرًا﴾ { أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ الطَّيَالِسِيُّ، بِرَقْمٍ: (۱۲۸۵)، وَالْبُخَارِيُّ، فِي (التَّارِيخِ)، وَالْبَيْهَقِيُّ، فِي (الصُّغْرَى) بِرَقْمٍ: (۳۶۸۱)، وَفِي (الكُبْرَى) بِرَقْمٍ: (۱۸۸۸۸)، وَالْبَزَّازُ، بِرَقْمٍ: (۲۰۲۴)، وَابْنُ حَبَّانٍ، بِرَقْمٍ: (۵۹۸۲)، وَعَبْدُ الرَّزَّاقِ فِي (المُصَنَّفِ) بِرَقْمٍ: (۹۶۷۹)، وَالطَّبْرَانِيُّ فِي (مُسْنَدِ الشَّامِيِّينَ) بِرَقْمٍ: (۲۴۴۸) عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَمِقِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ شَعِيبُ الْأَرْنَؤُوطُ: حَدِيثٌ حَسَنٌ }.

واته: ههر کهسیک پیاویک دئنیای بکاته وه، له سهر نه وهی که نایکوژی و ئه مانی پینیدات، دوایش بیکوژی، ئه وه من بهریم لهو بکوژه، با نهو کوژراوش کافر بی.

کهسانیک با کافریش بن، مادام ئه مانت پیدان، دهبی له گه ئیان راست بکهی.

ئنجای خوای بهروردگار دهفرموی: ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ﴾، نه ویش بههوی ئه وه وه، که نه وانه کومه لیکن، نازانن، واته: مادام نازانن و نه شارمان، ئیوه دهبی شارمزیان بکهن و بهرچاویان روون بکهنه وه، ئنجای نهو گاته قهناعمتیان هات، باشه، قهناعمتیان نه هات، نه وه: ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ ﴿۱۵۶﴾﴾ البقرة، توبزیی کردن له دیندا نیه.

هه ئبهته ئهمه نه وهشی لیومردمگیری، که بهبی زانیاری، شوینکه وتنی نایین دروست نیه، چونکه خوای دهفرموی: با نهو هاوبهش بو خوای دانه رانه بین، په نایان بدن، گوئی له فهرماشتی خوای (کلام الله) بگرن، چونکه نازانن، که واته: کهسیک نایین و بهرنامهی خوای نه زانی، له ریزی کافراندایه! وه بویه زانیان لهم نایهته، هه ئیان هینجا وه ده ئین: لاسایی کردنه وه (تقلید)، دروست نیه، بهتایبهت له بنچینه کانی دیندا، له ئیمان و عمقیده لاسایی کردنه وه

دروست نیه، بۆت نیه بلئی: دزمانم خوا ههیه، چونکه مامۆستان فلان وا دهئی، یان دزمانم پیغه مبهه ﷺ راسته، چونکه له فلان کتیب دا باسکراوه، یان دزمانم زیندوو بوونهوو پاداشت و سزا ههیه! چونکه فلان زانا وای گوت، ئهوه هه مووی لاسایی کردنه وهیه و دروست نیه، دهبی بۆخۆت بزانی، به لگهکانی بوونی خوای پهرومردگار، وه به لگهکانی راستیی پیغه مبهه ﷺ، وه به لگهکانی راستیی قورئان، دهبی بایی ئه وهنده خوا بناسی، پیغه مبهه ﷺ بناسی، و قورئان بزانی، عه قلی خۆت به کار بیینی، که به به لگه عه قلی و نه قلی، نیسپاتی بنچینهکانی ئیمان و عه قیدهی خۆت بکهی.

به لکو هه ندی له زانایان ده لین: له لقهکان (فروع)ی دینداریشدا (تقلید) دروست نیه، که ئه مه پیم وایه جوړیکه له زیدمرویی، به ئی هه موو مسولمانیک له سه ری پیویسته ته نانهت له کرده وهکانیشدا، نهک هه ر له ئیمان و عه قیده دا، به دوا ی به لگه ی شه رعیه دا بگه ری، وه بۆ هه موو شتیک بزانی به لگه شه رعیه که ی چیه؟ به لام نه گه ر که سیک له توانای دا نه بوو، دروسته.

وه زانایان به گشتی لاسایی کردنه وه (تقلید) یان به دروست زانیوو، (تقلید) یش بریتیه له: (أَخَذُ الْقَوْلَ بَدُونِ مَعْرِفَةِ دَلِيلِهِ)، هسه ههک له که سیک و مر بگری، به بی ئه وه ی بزانی به لگه ی چییه، نه گه ر نا نه گه ر تۆ بزانی به لگه که ی چییه، یان له به رنه وه ی به به لگه که ی هه ناعه تدار (مُقْتَنِع) ی، به دوا ی ده که وی، ئه وه (تقلید) نیه، به لکو ئه وه شوینکه وتن (إِتِّبَاع) ه، وه نه گه ر خۆشت بتوانی هوکه مه که و بریاره که هه له ینجی له قورئان و سوننهت، ئه وه ش کۆشش کردن (إِجْتِهَاد) ه، که واته: ئیمه سی حاله تمان هه ن له مامه له کردن له گه ل شه رعیه تدا:

یه کهم: کۆشش کردن (إِجْتِهَاد) ه: که ئینسان خۆی هه ولبدا له قورئان و سوننهت، ئه وه هوکه مانه لی هه له ینجی، که دینداری خۆی به وانه ئه نجام دمدات، ئه وه حاله تی باشته رینه.

دووهم: بریتیه له شوینکه وتن (إِتِّبَاع): نه گه ر خۆشی نه توانی کۆشش بکات، ته ماشای هسه ی زانایان بکات و له هسهکانیان تیبگات و له به لگهکانیان تیبگات، وه بۆیه به دوا ی شافیعی ده که وی له وه مه سه له یه دا، وه له

مهسه له یهکی دیکه دا به دواى نه بو حه نیفه ده که وئ، وه له مهسه له یهکی دیکه دا، به دواى مالیک، یان سوفیانی شه وری، یان نه حمهد ده که وئ، چونکه به به لگه ی نه وه مهسه له یه دا موقته نیعه، نه گهر واین، نه وه کاته شوینکه وتوو (متبع ه)، واته: شوین به لگه که وتوه.

سیبهم: بریتیه له لاسایی کردنه وه (تقلید): نه ویش نه ومیه که شوین قسه ی که سیک بکه وئ، به بی نه وه ی به لگه که ی بزانی، (تقلید) یش له جیه وه هاتوه؟ له (قِلَادَة) وه هاتوه.

(قَلْدُهُ، يُقَلِّدُهُ)، (قِلَادَة) ش: نه و ریشمه وه په تکه یه که له ملی نازه لیکى ده که ی و رایده کیشى!!

بویه دهبی مسولمان نه گهر زور زور ناچار نه بی، حاله تی لاسایی کردنه وه (تقلید) له خوی نه وه شینیتیه وه، وه خواى په رومردگار زور سه رزمشتی

کافرهکانی کرده، که گوتوو یانه : ﴿ قَالُوا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَرِهِمْ مُّهْتَدُونَ ﴾ الزخرف.

واته: نیمه بابو باپیرانمان له سه ر ریبازیك دیوه، وه هر له سه ر رپی وان دهرؤین و، نه وان ده که یه نه سه ر مه شق.

به بی نه وه ی نه وان له سه ر هه ق بن، نه وه دیاره عاده تی کافرو موشریکه گانه و، مسولمان نابی له خوی بوه شینیتیه وه.

مهسه له ی جهوتهم: که دمه رموی: ﴿ كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَمَا اسْتَقْتُمُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴾ ﴿ ۷ ﴾ كَيْفَ وَإِن يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلَّا وَلَا ذِمَّةً يُرْضُونَكُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَىٰ

قُلُوبُهُمْ وَأَكْثَرُهُمْ فَانْسِفُونَ ﴿٨﴾

زانایان دهلین: لیردا نهم سهرلئیسورماندن (تَعْجِيب)ه، مانای نهفی دهگهیهنی، خوا دمفه رموی: چۆن دمبی هاوبهش بو خوا دانهرمگان، پهیمانان له لای خواو پیغه مبهری خوا ﷺ هه بی، له حالئیکدا که پابه ند نین به پهیمان هکانیا نه وه؟!

چونکه دوا بی دمفه رموی: ﴿إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾،

جگه له وان ه ی که له لای مزگه وتی حهرام پهیمان تان له گه ل به ستوون، ﴿فَمَا

اسْتَقَمُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ﴾، ننج هه تا نه وان را وه ستاو بن له سه ر به لئین و

پهیمان هکیان، ئیومش را وه ستاو بن، ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ﴾، بیگومان خوا

پاریزکارانی خو شه دو ی، واته: نه وان ه ی خو یان ده پارئیزن له پهیمان شکاندن.

دوا بی دووباره ی دهکاته وه، ﴿كَيْفَ﴾، واته: چۆن دمبی؟! رسته که

دووباره ناکاته وه، بفه رموی: ﴿يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ

رَسُولِهِ﴾، ﴿كَيْفَ﴾، چۆن دمبی پهیمانان له گه ل خواو پیغه مبهردا

هه بی، ﴿وَإِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلَّا وَلَا ذِمَّةً﴾، له حالئیکدا

که نه گهر زمه رتان پی بهرن و که لئین تان لی ببیننه وه، وه دهره هتتان لی ببینن، ره چاوی هیج خزمایه تی و به لئین و پهیمانیک له گه ل ئیومه دا ناکه ن.

بو یه نابی پهیمانان هه بی له گه ل خواو پیغه مبهری خوادا ﷺ، له بهر

نه وه ی پابه ند نین به هیج شتیکه وه، نه ره چاوی خزمایه تی دهکن، نه هی

پهیمان دهکن، نه هی هیج شتیک دهکن، بو یه نه وان ه نابی پهیمانان هه بی.

نه گه رنا نه وان ه ی ره چاوی پهیمان هکیان دهکن و، پابه ندن به پهیمان هکیان ه وه،

خوای کارزان له سه ر مسو لمانانی فه رز کردوه، که پهیمان هکیان له گه ل به رنه سه ر،

﴿إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ فَمَا اسْتَقَمُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ﴾

وه له نایهتی ژماره (۴) همر نهم سوورپتهدا دمفرموی: ﴿ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ
 مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوا شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُوا إِلَيْهِمْ
 عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿۴﴾

کهواته: بۆ نهوهی مانایهکی راستو دروستمان دهربارهی تیگه‌یشتنی نایهته‌کان
 دهست بکهوی، دهبی هه‌موو نایهته‌کان بهیه‌که‌وه سه‌رنج بدبین، تا‌کو دوو‌چارایی
 تیگه‌یشتن و بۆ‌چوونیک‌ی هه‌له نه‌بین، دهربارهی چه‌مکی نایهته موباره‌که‌کان،
 که خوای په‌روهر‌دگار نه‌و مه‌به‌ست و مانایه‌ی نه‌ویسته.

ننجا بۆ پروونکردنه‌وهی چه‌مکی نهم دوو نایهته موباره‌که که له مه‌سه‌له‌ی هه‌وتدا
 هینامانن: ﴿ كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ
 إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَمَا اسْتَقَمُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا
 لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿۷﴾ كَيْفَ وَإِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا
 فِيكُمْ إِلَّا ذِمَّةً يُرْضُونَكُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَىٰ قُلُوبُهُمْ وَأَكْثُرُهُمْ فَاسِقُونَ ﴿۸﴾

(طبري) ده‌لی: (معناه: لا عهد لهم، وأن الواجب على المؤمنين قتلهم حيث
 وجدوهم، إلا الذين أعطوا العهد عند المسجد الحرام منهم، فإن الله جل ثناؤه
 أمر المؤمنين بالوفاء لهم بعهدهم، والإستقامة لهم عليه، ما داموا عليه
 للمؤمنين مستقيمين)^(۱).

واته: مانای نهم دوو نایهته موباره‌که نه‌وهیه: که هاوبه‌ش بۆ خوا دانهره‌گان
 هه‌ج په‌یمان‌یان نیه، له‌گه‌ل بی‌غه‌م‌به‌ر ﷺ و له‌گه‌ل مسو‌لماناندا، وه له‌سه‌ر
 بر‌واداران بی‌ویسته بیان‌کوژن، له هه‌ر شو‌ینیک به‌ر په‌لیان که‌وتن، ما‌دام نه‌وانه
 له‌سه‌ر دزایه‌تی‌کردنی ئی‌سلام و مسو‌لمانان سوورن، ج‌گه له‌وانه‌ی که

پەیمانیان داوه، لەلای مزگەوتی حەرام، ئەوه خوا ستایشی هەر بەرز بن، فەرمانی بە بروداران کردوه، که بەلێنه کهیان و پەیمانە کهیان لەگەڵ بەرنەسەر و پێی وەفادار بن، وه لەسەری پراوستاو بن، مادام ئەوان لەگەڵ بروداراندا، ئەو پەیمانەیان رێک و راست رادەگرن.

ئنجا چەند قسەیهک دێنێ دەرباری ئەوانە ی که له لای مزگەوتی حەرام پەیمانیان لەگەڵ مسوڵمانان دا بەستوه، وه رێک وەستاویشن، دوایی دەلێ:

(وَأُولَىٰ هَذِهِ الْأَقْوَالِ بِالصَّوَابِ عِنْدِي، قَوْلٌ مِّنْ قَالَ: هُمْ بَعْضُ بَنِي بَكْرٍ مِّنْ كِنَانَةٍ، مِمَّنْ كَانَ أَقَامَ عَلَىٰ عَهْدِهِ، وَلَمْ يَكُنْ دَخَلَ فِي تَقْضِ مَا كَانَ بَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَبَيْنَ قُرَيْشٍ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ)^(۱).

دەلێ: نیزیکتەرین قسە له راستییەوه، به لای منهوه، قسە ی ئەو کهسەیه که گوتوو یهتی: مه بهست لهوانه هه‌ندیك له به‌نی به‌گرن له كینانه، (دیاره به‌نی به‌گرن تیرمیهك بوون له هۆزی كینانه)، لهوانه ی که لهسەر پەیمانە کهیان بەردەوام بوون، وه له ریزی ئەوانه دانەبوون، که ئەو پەیمانەیان هه‌لومشاندۆتهوه، که کاتی خۆی له خودمیبییه له سالی شه‌شم له نیوان پیغه‌مبەر ﷺ مسوڵمانان له لایه‌ك، وه قورمیشییه‌کان له لایه‌کی دیکه‌وه به‌سترا، { ئەو پەیمانە ی که لهو کاته‌دا، به‌نو به‌گرن بوونه هاو‌پەیمانی قورمیش، خوزاعه‌ش بووه هاو‌پەیمانی پیغه‌مبەر ﷺ }.

دیاره هۆزی به‌نو به‌گرنیش بۆخۆیان چەند به‌شیک بوون، هه‌ندیکیان ئەوانه ی که پابه‌ند بوون به پەیمانە کهیان‌وه، له‌لای مزگەوتی حەرام پەیمانیان به‌ستوه، دیاره دەبێ پەیمانە کهیان لەگەڵ مسوڵمانان دا بردیته‌ سەر.

که‌واته: هه‌موو ئەو ئیعلانی جه‌نگ و به‌رائه‌ت و دووری ده‌ربڕینه، به‌رانبه‌ر به‌و هاو‌به‌ش بۆ خوا دانه‌رانیه‌یه، که پابه‌ند نه‌بوون به به‌لێن و پەیمانە‌کانیان‌وه، وه وشه‌ی:

﴿ كَيْفَ ﴾ که دوو جاران دووباره‌ بۆته‌وه، ﴿ كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ ﴾

دوایی ده‌فه‌رموی: ﴿ كَيْفَ وَإِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ ﴾، واته: چۆن؟

دهلی: (تَعْجِيبٌ مَعْنَاهُ النَّفْيُ)، نهوه سهرسوورماندنه، بهلام مهبهست پیی نهفی کردنه، واته: نابی شتی وا بیی، یهکیک ناویک دهخواتهوه، توش بیت پاک نیه، پیی دهلی: (كَيْفَ تَشْرَبُ هَذَا الْمَاءَ؟) چون نهام ناوه دهخویتهوه؟!

یانی: به سهرسوورمانهوه وا دهلیو، مهبهست پیی سهرسورمانه به روالهت، بهلام له راستی دا مهبهست پیی نهخواردنهوهیهتی، بویه، دهلی: ﴿ كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ ﴾، چون دهبی ههیان بی، واته: دهبی نهیانبی، گهسانیک پابهند نهبن به پهیمانوه، حورمهتی بهلین و پهیمانان نهگرن، نابی لهگهال خواو پیغهمبهری خواوا، پهیمانان ههبی.

که دمهرموی: ﴿ كَيْفَ وَإِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ ﴾، یانی: (يَغْلِبُوكُمْ)، واته: بهسهرتاندا زال بن، یان دمهرفهتتان لی ببینن، گهلینتتان لی ببینن، ﴿ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ ﴾، ﴿ لَا يَرْقُبُوا ﴾، وشهی (رَقَبَ) واته: چاودیبری کرد، پاراستی، (رقیب)، واته: نهو گهسهی که چاودیبری شتیک دهگاتو دمپاریزی.

﴿ إِلَّا وَلَا ذِمَّةَ ﴾، ﴿ إِلَّا ﴾، (إِلَ) که پیشتتر باسمان کرد، واته: خزمایهتی ﴿ ذِمَّةَ ﴾، واته: پهیمان و بهلین.

بویهش خوی دادگهر له وهسفیاندا دمهرموی: ﴿ يَرْضَوْنَكُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَى قُلُوبُهُمْ ﴾، به زاریان رازیتان دهکن، بهلام دلیان نارازییه، وه ﴿ وَأَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ ﴾، وه زوربهشیان لارین.

ننجا نیمه لیرمدا جوار ههلوسته دهکهین:

ههلوستهی یهکهام : بویه خوی پهرومردگار ناوا ناخی نهو دوژمنانه بو نههلی نیسلام، نهو کاتهو نیستاش دهخاته روو، چونکه دیاره بهشیک له هاوهلان به قسهی خوشو و بوش و شیرین و رازاوهی کافرمان فریویان خواردوه،

بۇيە خوا ئاگادارىيان دەكاتەو، كە ئىو تەماشای قسەى زارىيان مەكەن، تەماشای رەفتارو كىردارىيان بىكەن، وە بزىانن كە ئىو تەنیا قسەى زارىيان دەبىستىن، بەلام خوای پەنەنزان، نىو دلىشىيان و نىازو مەبەستى نىو دل و ناخىشىيان دەبىنى، بۇيە ئاگادارتان دەكاتەو، ﴿يَرْضُونَكُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَىٰ قُلُوبُهُمْ﴾ .

بە زارىيان رازىتان دەكەن، بەلام دلىيان نارازىبە، كى دەزانى دلىيان چى تىدايە؟ تەنیا خوا ﷻ .

هەلۆەستەى دوووم : مسولمان بەگشتى لەبەرئەوەى بۇخوۋى ساغ و صافە، ھەرواش تەماشای خەلكى دەكات، بە زورىى وايە ئىنسان لە ھەمبەنەى خۇيدا گوپز دەزمىرى، قىاسى خەلك لەسەر خۇى دەكات.

دەلئىن: كابرايەك لە دىيەكەو ھاتو ھاتو لىيان پىسىو: ئەرى خەلكى ئەو دىيە چۇنە؟ گوتوويەتى: ھەموويان ئىنسانى باشن، خراپىيان تىدا نىە، يەككى دىكەش ھەر لەو دىيەو ھاتو، لە وىشىيان پىسىو: خەلكى ئەو دىيە چۇنە؟

گوتوويەتى: ھەموويان خراپن، دىارە ئەوەى پىشى ئىنسانىكى باش بوو، وازانىو خەلك ھەمووى باشە، چونكە بۇخوۋى باشە، وازانىو ھەموو خەلك باشە، ئاگای لە خراپەى خەلك نەبوو، بۇخوۋى ھەر خەرىكى چاكە بوو، لەگەل چاكانىش تىكەل بوو، ئاگای لە خراپەى خراپەكاران نەبوو، ئەوەى دووەمىشىيان: لەو دەچى بۇخوۋى خراپ بووبى، لەگەل خراپانىش تىكەل بووبى، وازانىو خەلك ھەمووى خراپە!

بۇيەش خوای زانا ناخى كافرەكان دەردەخات بۇ مسولمانان.

ھەلبەتە وەك چۇن ھاوبەش بۇ خوا دانەرەكان و كافرەكانى سەردەمى پىغەمبەر ﷺ رەچاوى خىزمىەتى و بەلئىن و پەيمانىيان نەكردو، ئائەو سىفەتى كافرانە بە گشتى: مەگەر چۇن، ئەگەرنا بە زورىى وايە، لەگەل مسولماناندا بى بەلئىن و بى پەيمانن، وە ئەھلى غەدرن، دەبى مسولمان دلىيا نەبن لىيان، بۇيەش مسولمانان بەلای دلىسافىى دان، چونكە ئەوانەى كە بۇخوۋىيان ساغ و صافن، وادەزانن خەلكىش وەك وانە، وەك لە سوورمىتى (آل عمران) دا خوای كاربەجى دەفەر موى:

﴿ هَآأَنَّتُمْ أَوْلَآءَ مُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمُ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ ۗ... ﴾ (۱۱۱)

واته: نهومتا ئیوه نهوانتان خوشدموی، بهلام نهوان ئیومیان خوشناوی، وه ئیوه برواتان به ههموو کتیبهکانی خوا ههیه، کهچی نهوان بروایان به کتیبی ئیوه نیه، (که مهبهست پیی جوولهکهو نهصرانییهکانه، یاخود هاوبهش بو خوا دانهرمکانه).

ههلههستهی سییهم : ئنجا خوا ﷺ نهیضهرموه: ههموویان لارین، بهلکو

فهرموویهتی: ﴿ وَأَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ ﴾، زوربهیان، لادرن، ههمیشه خوا ﷺ له قوردانی بهپیزدا هوکمی دادگهرانه دمد، قسهی عاتیفیانه ناکات، ئینسان جاری وایه، له کهسیک، له قهومیک تووره دمبن، دهلی: یهکیکی چاکیان تیدانیه، بهلام خوا ﷺ به زوری وایه دمفهرموی: زوربهیان، نافهرموی ههموویان، چونکه خهلکی دیکهشیان ههیه، وهک وان نیه.

ههلههستهی چوارهم : لیرهدا که خوا دمفهرموی: ﴿ فَاسِقُونَ ﴾، خوئی

(فسق) یانی (خرج) (فاسق) بهمانای (خارج) دمرچوو، دی، له چی دمرچوون؟ له هوکمی عهقل دمرچوون، له هوکمی فیطرهتیان دمرچوون، له هوکمی شهرع دمرچوون، له بهها بهرزمکان دمرچوون، ئنجا که دمفهرموی: ﴿ فَاسِقُونَ ﴾. لیرهدا مهبهست نهو (فسق)ه نیه که له زاراوهی شهرعیی دا دهلی: مسولمانیک که (فاسق) بی، شایهدی لی وهرناگیرئ، بهلکو مهبهست پیی (فسق)ی گهورمیه، واته: دمرچوون له دینو، دمرچوون لهو ههموو شتانهی که پیویسته پابهند بن پییانوه، له ههموویان دمرچوون.

مهسهلهی ههشتم: که دمفهرموی: ﴿ أَشْتَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَصَدُّوا

عَنْ سَبِيلِهِ ۗ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱﴾ لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ إِلَّا وَلَا ذِمَّةً وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ ﴿۱﴾

ئەو هاوبەش بۆ خوا دانەرە پەیمان شکینانە نرخیکی کەمیان بە نایتمەکانی خوا کریوە، وە خەلکیان لە رێبازی خوا لاداو، یان خۆیان لە رێبازی خوا لایان داو، ئەوەی کە دەیکەن خراپترین کردەویە، لە هیچ برۆاداریکدا رەچاوی خزمایەتی و پەیمان ناکەن، وە ئەوانە دەستدریژ کارن.

چوار هەلۆستە پێویست لەبەردەم ئەم دوو نایتمەدا دەکەین :

هەلۆستە ی بە کەم : جارێ هەلۆستە یە کە دەکەین لەبەردەم ئەم تەعبیرە سەرسوورەینەرەدا، کە خوا ﷻ نەیفەرموو: (بَاعُوا آيَاتِ اللَّهِ بِثَمَنٍ قَلِيلٍ)، نایتمەکانی خویان بە نرخیکی کەم فرۆشتو، بەلکو دەفەرموی: ﴿أَشْتَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا﴾، بە نایتمەکانی خوا، نرخیکی کەمیان کریوە.

واتە: نایتمەکانی خوی پەرۆمردگاریان کردو بە کالایەک، بە شەمەکیک، کە دەیفروشن و سەودا مامەلە ی پێ دەکەن، وە لە بەرانبەر نایتمەکانی خوی پەرۆمردگارا، نرخیکی کەمیان وەرگرتو.

هەلبەتە مەبەست ئەوویە کە نایتمەکانی خوی بەرزو مەزنیان بە نرخیکی کەم، گۆرپوتمتەو، ئەو شتە کە دەفرۆشری، یاخود دەرکردی، دوو شتن: بەکیکیان دەبیتە نرخ (ثَمَن)، ئەوی دیکە دەبیتە ئەو شتە کە فرۆشراو، یان کردراو، کە نرخەکە ی لەسەر دانراو (مُثْمَن).

کەواتە: بۆ هەر کامیکیان دەگونجی بئیی: نرخ (ثَمَن) هەکیه، ئەوەی دیکەیان، نرخ لەسەر دانراو هەکیه، مانای وایە، هەردووکیان دەگونجی ئەو تەعبیرەیان بۆ بەکاربهێنری، بەلام لێرەدا خوی کارزان بۆیە ئەو تەعبیرە بەکارهێناو، یانی: نایتمەکانی خوی پەرۆمردگاریان کردو بە کالایەک، بە شەمەکیک، کە سەودا بازرگانیی پێ دەکەن، لە بەرانبەر نرخیکی کەمدا، نرخیکی کەمیان پێ و دەست هێناو پێ کریوە.

ئنجایا مەبەست لەو نرخە کەمە چییە؟ نایا خوی بەرزو مەزن بۆیە گەلەبیان لێدەکات کە نرخیکی کەمیان بە نایتمەکانی خوا و دەست

هېناو، ئايەتەكانى خويان بە نرخىكى كەم گۆرپوئەتەو، وە ئەگەر نرخىكى زۆر بووايە، گلەبى لى نەدەمكردن؟

لە وەلام دا دەلئىن: ھەرچى لە بەرانبەر ئايەتەكانى خواو لە بەرانبەر شەرىعەتو بەرنامەى خوادا، وەربگىرى، وە ئايەتەكانى خوا ﷺ بە ھەر نرخىك بگۆرپدېنەو، ئەو نرخە ھەر كەمە، ئەگەر ھەموو دىئاش بى، بەلام خوا ﷺ لېردا ئەوھەمان بۆ دەردەخات، كە ئەوانە ئايەتەكانى خواى پەرورەدگارو دىنى خويان، لەلا شتىكى كەم بايەخو كەم نرخ بوو، بۆيە بە بەرژەوئەندىيەكى كەمى دىئايى - كە بەرژەوئەندىيى دىئايى بەرانبەر بە دىنى خوا ھەرچەند بى، ھەر كەمە - گۆرپويانەتەو .

ھەلوھستەى دووھم: ئنجا خوا ﷺ دەفەرموى: ﴿ فَصَدَّوْا عَنْ سَبِيلِهِ ﴾

سەرئىجام خەلئىيان لە رېئى خوا لادا، وشەى: (صَدَّ) بە ماناى لادان دى، ئىنسان بۆخۆى لە بەرنامەى خوا لابات، دەگوترى: (صَدَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ)، واتە: خۆى لە بەرنامەى خوا لادا، وە بە ماناى لادانى خەلئىش دى.

واتە: دەگونجى خويان لە ئەنجامى ئەوھەدا كە نرخىكى كەمىيان بە ئايەتەكانى خوا كېرپو، لە رېئى خوا لاياندا بى، ياخود خەلئىيان لى لادا بى ھەردوو كىيان دەگرىتەو، كە ديارە ئەوھى ئەوان دەيكەن، خراپترىن كېرپوھى.

ھەلبەتە مەبەست لە كېرپىنى ئەو نرخە، واتە: ئىمانىيان نەھىنا، ديارە كە ئىمانىيان نەھىناو، لە بەرانبەر ئەوھەدا بوو كە بەرژەوئەندىيەكى دىئايىيان دەست بگەوئى، يان ئەھلى كوڤر لىيان رازى بى، سەرۆك عەشیرەت لىيان رازى بى، كە پىكھاتەى كۆمەلگەى ئەو كاتە عەشایرى بوو، وەك چۆن ئىستا كەسئىك لە حزبىكى بىپروا دايە، لە حزبىكى عەلمانىي دايە، لە حزبىك دايە، كە حىساب بۆ دىنو خواو قىامەتو پاداشتو سزاو دوارپۆژ ناكات، كابرا بۆ رازىكردنى بەرپرسەكەى خۆى، كە دەشزانى ھەق لەولايە. بەلام شوئىن ھەق ناكەوئى، بۆ رازىكردنى بەرپرسەكەى خۆى كە چاوپروانى زار چەورەكردنىك و زار شىرىنكردنىكى لىئى ھەيە، كە ئەوھ برىتتە لە ھەمان پېرۆسە كە كاتى خۆى خواى بى ئىياز سەرژەنشتى ئەوانەى لەسەر كېرپوھە.

هه‌لوه‌سته‌ی سببهم : ئنجا که دمفه‌رموی: ﴿ لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ إِلَّا وَلَا ذِمَّةً ﴾، دیاره هر له‌سه‌ر خسته‌ی رووی کردوه هه‌لو‌یسته‌کانی کافران، به‌رده‌وام دمبی.

دمفه‌رموی: له هیچ بر‌واداری‌کدا ره‌چاوی نه خزمایه‌تی ده‌کن، نه په‌یمان ده‌کن، ﴿ إِلَّا ﴾، پیشتر گوتمان: زانیان زیاتر به مانای (قرابة)، نیزیکی و خزمایه‌تی لیکیان داومته‌وه، وه ﴿ ذِمَّةً ﴾ کوش به مانای به‌ئین و په‌یمان هه‌بوون، لیکیان داومته‌وه، له نایه‌تی پیشی دا خوا‌ه‌رمووی: ﴿ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلَّا وَلَا ذِمَّةً ﴾، که نه‌وه حاله‌تی گشتیانه، واته: له مامه‌ته‌یان له‌گه‌ل ئیوه‌دا، نه‌ی مسولمانینه! نه‌و هاوبه‌ش بو خوا دانهره بی به‌ئین و بی په‌یمانانه، ره‌چاوی هیچ خزمایه‌تی و په‌یمانیکتان له‌گه‌ل ناکه‌ن، له مامه‌ته‌یاندا به گشتی، به‌لام لی‌ره که دووباره بو‌ته‌وه دمفه‌رموی: ﴿ لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ ﴾، واته: له هه‌لسوکه‌وتی تاکیشدا هه‌روان، وه‌ک چو‌ن به گشتی له‌گه‌ل مسولمانان و فه‌واره‌ی ئیسلامی دا، به‌و شیوه‌یه مامه‌له ده‌کن، که ره‌چاوی په‌یمان و خزمایه‌تی و نیزیکی و نه‌وانه ناکه‌ن، له مامه‌له له‌گه‌ل تاک تاکی مسولمانانیشدا، هر نه‌وه پیشه‌یانه، که ره‌چاوی خزمایه‌تی و به‌ئین و په‌یمان و به‌کدی ناسین و نه‌وانه ناکه‌ن، به‌لکو نه‌وه‌ی که جیی ته‌ماشاو سه‌رنجیانه، هر نه‌ومیه که چو‌ن به‌رزه‌وه‌ندیان بو بیته دی.

هه‌لوه‌سته‌ی چواره‌م : ئنجا که دمفه‌رموی: ﴿ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ ﴾، ئا نه‌وانه سنوور به‌زینن، نه‌وانه ده‌ست دریز کارن، لی‌ره‌دا ﴿ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ ﴾، نه‌م ته‌عبیره نه‌وه ده‌گریته‌وه که هر نه‌وانه‌ن ده‌ست دریزکارو سنوور شکینی راسته‌قینه.

ههئبته لیردا خوا ﷺ که ئاوا به روونیو، به جهخت لهسهر گردنهوه، باسی نههلی کوفر دمکات، باسی نهو هاوبهش بۆ خوا دانهرانه دمکات، دمیهوئ ئیمه‌ی مسولمان حالی بکات، که ئه‌وانه له مامه‌ئهیان له‌گه‌ئماندا، به‌و شیوه‌یه، ئیمه‌ش ههر له دئی سافی خو‌مانه‌وه ته‌ماشنا نه‌که‌ین، وه پیمان وانه‌بئ، که ئیمه‌ی مسولمان پیمان وایه‌و دینه‌که‌مان وای تیگه‌یان‌دووین که نابئ درؤ بکه‌ین، نابئ پیمان شکینی بکه‌ین، نابئ غه‌در بکه‌ین، وه له‌به‌رئه‌وه‌ی که بۆخومان دلمان سافو ساغه‌و، دئسوزین بۆ هه‌موو که‌س، پیمان وایئ خه‌لکیش هه‌مووی وایه، خه‌لکی نامسولمان وه‌ک گوریسی نیو هه‌مبانه‌ وایه، سه‌دو یه‌ک قورتو پیچی هه‌یه!

بۆیه ده‌بئ لییان وریا بین! لیردا خوا ﷺ که ئاگاداری نه‌ینییه‌کانی نیو سینه‌ی خه‌لکه، خه‌لک، به‌ کافرو مسولمانه‌وه، مسولمانان ئاگادار دمکاته‌وه. بۆ ئه‌وه‌ی کلاویان نه‌چیته‌ سه‌ر، وه به‌ قسه‌ی خو‌ش و بۆش، به‌ رواله‌تی جوان و نیومه‌رؤکی ویرانی، نه‌هلی کوفر فریو نه‌خون.

مه‌سه‌له‌ی نۆیه‌م: که ده‌فه‌رموی: ﴿ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَعَاتَوْا

الزَّكَاةَ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَنُفَيْلُ الْأَيَّتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١١﴾ ۞

ئه‌وه‌ی پیشی نایه‌تی ژماره (5) ده‌فه‌رموی: ﴿ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَعَاتَوْا

الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ ۞، یانی: نه‌گه‌ر {نه‌و هاوبه‌ش بۆ خوا دانهرانه‌و پیمان شکینانه} گه‌رانه‌وه بۆلای خوا، نوئیزیان به‌رپاکردو زمکاتیان دا، رییان به‌ردمن.

به‌لام لیردا ده‌فه‌رموی: نه‌گه‌ر گه‌رانه‌وه بۆلای خوا، نوئیزیان به‌رپا کردو

زمکاتیان دا، (واته: مسولمان بوون) ﴿ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ ۞، نه‌وه براتانن له

ناییندا، چونکه ئه‌وه‌ی پیشی له سیاه‌یکدا هاتبوو، که خوا ﷺ فه‌رموو بووی:

﴿ فَإِذَا أَسْلَخَ الْأَشْهُرَ الْحُرْمَ فَأَقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخَذُوهُمْ

وَأَحْصُرُوهُمْ وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ ۞

ئەگەر چوار مانگە مۆلتەكە بەسەرچوون، ھەر كام لە ھاوبەش بۇ خوا دانەرەمگان، (واتە: ئەوانەى پەيمان شكىنن)، لىتان ھەلكەوتن بىيانكوژن، بىيانگرن، ئابلووقەيان بەدن، ۋە لە ھەموو بۆسەيەكدا بۆيان دابنىشىن.

چونكە لەوئى باسى كوشتو گرتن بوو، فەرمووى: رىيان بەردەن، واتە: لىيان گەرىن، ئەگەر تەۋبەيان كىردو نوئىزىيان بەرپا كىردو زەمكاتىيان دا، بەلام لىرەدا شتىكى بۇ زىاد كىردو، واتە: وئىراى ئەۋەى كە دەبى رىيان بەدن، رىيان بۇ چۆل بىكەن ۋە ئازاد بن، مادام ھاتنە نىۋ ئىسلامەۋە، با ھەتا دوىننىش دوژمن بووبن، پەيمان شكىن بووبن، دەستىيان بە خويىتى مسولمانان سوور بووبى، نىستا وئىراى ئەۋە كە دەبى رىيان بەردەن، زىاد لەۋوش ۋە سەربارەش بىراى ئايىنىتاتن، دەبى ۋەك بىراتان حىسابىيان بۇ بىكەن ۋە مامەئەيان لەگەلدا بىكەن، دىيارە بە مەرجىك كە ھاتنە نىۋ ئىسلامەكەيان راست بىۋ بە ساغىى بووبى.

كە ئەۋەش سەماحتى ئىسلام ۋە فراۋانىى ۋە لىبوردەمى دەگەنەن، كە تا دوىننى كەسىك كە دوژمنى سەرسەختى مسولمانان بوو، دەستى بە خويىتى مسولمانان سوور بوو، بەلام ئەمىرۇ كە مسولمان دەبى، ھىچى پىشىنى لەگەلنى لىك نادىرتەۋە.

ئىنا ئەۋە نەك ھەر شتىكى تىۋرىسى (نظرى)، بووبى، بەلكو بە كىردەۋەش ھەروا بوو، بۇ وئىنە: ەمەرى كورى عاص خولالى رازى بى، كە لە سەردەمى نەفامىيدا نوئىنەرى قورمىشىيەگان بوو، چوو بۇ ھەبەشە، بۇ ئەۋەى جەغەزى كورى ئەبى طالىب ۋە مسولمانانەى كە كۆچىان كىرد بوو بۇ ھەبەشە، بىانەننەۋە بە زۇر، ۋە ھەرچى لە دەستى ھات كىردى، بەلام كاتىك ھاتە نىۋ ئىسلامەۋە، يەكسەر پىغەمبەر ﷺ لە يەكەك لە جەنگەگاندا كە خوى لەگەل دا نەبوو، كىردى بە فەرماندە، كە ئەبو بەكرو، عومەرىش خوا لىيان رازى بى لە نىۋ ئەو سوپايە دابوون، ھەرۋەھا خالىدى كورى ۋەلىد كە ھۆكارى شكىستى مسولمانان، ۋە زەبىر لىدرانى مسولمانان بوو، لە جەنگى (ئوحد) دا، لە سەردەمى نەفامىيدا، بەلام كە دواىى مسولمان دەبى، پىغەمبەر ﷺ نازناۋى شمشىرى ھەلكىشراۋى خوا (سيف اللە المسلول) ى پى دەمات، ۋە چەندان بەرپىسارىتىشى پى دەسپىرى، كە تا دوىننىش دوژمنىكى سەرسەختى ئىسلام بوو!

ئەووش وەك گوتە: تەنیا لە ئیسلامدا بەو باخەل فەراخییو، رابردوو لە بیرکردن و، لاپەرەى سپی هەلدانەوو، ئەو جوۆرە مامەلەیه هەیه، خەلكی دیکە كۆنە قینی لە دلدا هەر دەمینی، وە شتە رابردوووەكان لەسەر ئەو كەسانە حیساب دەكەن، كە دینه زێر سایەیانەوه.

دوایی دەفەرموی: ﴿ وَنُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴾، وە نایەتەكان بۆ كۆمەلێك كە بزانی رۆشن دەكەینەوه.

(تفصیل) بریتیه لە لێك كێشانەوهى شتێك، واتە: نایەتەكانى خۆمان وەك چۆن شتێك لێك دەكێشێهوهو فراوانی دەكەى، چاكتر دیار دەبێ، ئاوا نایەتەكانى خۆمان روون دەكەینەوه، بۆ كێ؟

بۆ كەسانێك كە بزانی، واتە: كەسانێك كە عیلم و زانیارییان هەبێ، چاكتر لە نایەتەكانى خواو شیکردنەوهى نایەتەكانى خوا، تێیاندا بەهرەمەند دەبن و حالى دەبن.

مەسەلەى دەیهەم، كە دەفەرموی: ﴿ وَإِنْ تَكْفُرُوا أَتَمَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَلْبُوا أَيْمَةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ ﴾ ﴿ ۱۲ ﴾

ئەوه لە حالێك دا كە تەوبەیان كردو، نوێزیان بەرپا كردو، زەكاتیان دا، برای ناینیتان، ئەدى ئەگەر جارێكى دى، سویندەكانى خۆیان شكاند، دواى ئەوهى كە پەیمانیشیان داوه ؟، بێگومان ئەو كاتە حوكمێكى دیکەیان هەیه، بۆیه دەفەرموی: وە ئەگەر سویندەكانى خۆیان هەلومشاننەوه، دواى ئەوهى پەیمانیان دابوو. (واتە: پەیمانیان دابوو بە سویندەوه)، وە تانەیان لە نایینەكەتان دا، ئەوه لە دژی پێشەوایانى كوفر بجهنگن، لە دژی سەرانى كوفردا، چونكە ئەوانە هیچ سویندیان نیه و بە سویندەكانیانەوه پابەند نین، وە بە پەیمانیانەوه پابەند نین. ﴿ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ ﴾، بەلكو لە ئەنجامى ئەوهدا كە زەبرى ئیومیان پێبكهوى.

دهست هه‌ئبگرن، له چی دهست هه‌ئدهگرن؟ له په‌یمان شکینیی، یاخود له دزایه‌تیی کردنی ئیسلام و مسو‌لمانان، یاخود له تانه‌دان له ئیسلام.

به‌لام وا پیده‌چی زیاتر مه‌به‌ست ئه‌وه بی که دهست هه‌ئدهگرن له په‌یمان شکینیی، چونکه ئیسلام نه‌یگوتوه، ئه‌و خه‌ئکه حه‌تمه‌ن ده‌بی مسو‌لمان-بی، مسو‌لمان ده‌بی باشتر، مسو‌لمان نابی، با کله‌رئیک بی لاشه‌رو، ئاشتی‌خواز بی، له‌گه‌ل قه‌واره‌ی ئیسلامی دا، ئیسلام هه‌ر قبو‌ولیه‌تی مادام پابه‌ند-بی به‌و به‌ئین و په‌یمانه‌وه که ده‌یدات، یانی: سه‌نگه‌ر له ئیسلام نه‌گرئ و دزایه‌تیی نه‌کات، ئیسلام هه‌ر قبو‌ولیه‌تی.

که‌واته: ﴿لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ﴾، هه‌رچه‌ند هه‌موویان ده‌گریته‌وه:

(ا) ده‌گونجی مه‌به‌ست پئی ئه‌وه بی، دهست هه‌ئدهگرن له په‌یمان شکینیی و بی به‌ئینیی.

(ب) وه ده‌گونجی مه‌به‌ست پئی ئه‌وه‌بی، دهست هه‌ئدهگرن له دزایه‌تیی ئیسلام و مسو‌لمانان.

(ج) وه ده‌گونجی مه‌به‌ست پئی ئه‌وه بی، دهست هه‌ئدهگرن له تانه‌دان له ئیسلام. به‌لام به پئی سیا‌قی ئایه‌ته‌کان، ئه‌وه‌ی که زیاتر ئه‌وانی له‌سه‌ر سه‌رزهنشت کراو، پابه‌ند نه‌بوونه به سو‌یندو په‌یمانه‌وه.

سه‌رنجدانی پینج ته‌عبیرو وشه‌ی ئه‌م ئایه‌ته

۱ / (النُّكْتُ: النُّقْضُ)، (نکت): له ریشه‌دا بریتیه له‌وه شتیک که چنرا بی، هه‌ئبوه‌شینریته‌وه‌و، شیبکریته‌وه، (نقض) یش بو دیواریکه که دانرابی، دوایی هه‌ئبوه‌شرینیته‌وه، پئی ده‌گوترئ: (نقض)، به‌لام (نکت)، بو شتیکه که چنرا بی و ریسرا بی، دوایی بکریته‌وه به خوری، وه‌ک خوای په‌رومردگار دمفه‌رموی: ﴿وَلَا تُنْقِضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا﴾ (الحل).

واته: وه سویندان پاش مه حکم کرانیان، هه لمه و مشیننه وه.

دوایی دمفرموی: ﴿كُلَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنْكَا﴾ (۱۲)
النحل.

واته: وهك نهو نافرتهی كه نهو شتهی چنیویهتی، دوایی شیکردوته وهو،
ریسه که ی خوئی کردوته وه خوری.

۲ / وشه ی: ﴿أَيَّمْنَهُمْ﴾، گوئی (یمین) ه، (یمین) یش واته: سویند، که
(حَلَف) یشی بن ده لئین.

بویه وشه ی: (یمین) بو سویند به کارهاتوه، چونکه عاهدتیا و ابووه که
سویندیان خواردوه، نهو شته ی به لایانه وه گرنگ بووه، دهستی راستیا ن له سه ر
داناوه، که ئیستاش هه ر وایه، یا خود وئپرای سوینده که ش دهستی راستیشیا ن
خستوته نیو دهستی کابرا، وه به لئینیشیا ن پیداوه.

۳ / که دمفرموی: ﴿وَطَعْنُوا فِي دِينِكُمْ﴾، واته: تانهیا ن له دینی ئیوه
داوه و عه بییا ن لی گرتوه (عَابُوهُ وَقَدَحُوا فِيهِ فَتَلَمَّوْهُ)، ره خنهیا ن لی گرتوه و
تانهیا ن لیداوه، وه عه بییا ن بو دۆزیوته وه، ویستوو یانه ناشیرینی بکه ن.

۴ / وشه ی ﴿أَيِّمَّةَ الْكُفْرِ﴾، (أَيِّمَّة)، گوئی (إِمَام) ه، (إِمَام) واته: پی شه وا.
جا پی شه وا هه ر که سی که که له پی ش خه لکه وه بر وا، له خیر و چاکه دا بی.
که (أَيِّمَّةَ الْهُدَى) ن، یا ن له خرا په دا بی، که (أَيِّمَّةَ الْكُفْرِ)، یا ن (أَيِّمَّةَ
الظُّلْم) ن، وه خوا ی زانا و شارمزا وشه ی (أَيِّمَّة) و (إِمَام) ی له قورنندا بو
چاکه و بو خرا په به کاره ی ناوه.

۵ / که دمفرموی: ﴿إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ﴾، نه وانه سویندیا ن نین، واته:
پابه ند نین به سویندموه، دنا سویند ده خون، به لام که پی وه ی پابه ند
نه بوون، وهك سویندیا ن نه خواردبی وایه، هه سه نی به صرایی ره حمه تی

خوای لی بی خویندوو یه ته وه: **(إِنَّهُمْ لَا إِيْمَانَ لَهُمْ)**، نه وانه نیمانیان نیه، بویه له دزیان بجهنگن.

به لام بیگومان نهو خویندنه وه (قراءة) یه راست نیهو، به جی نیه، چونکه نیسلام له بهر نه وه له دزیان ناجهنگی، که نیمانیان نیه، به به لگهی نه وه که نهو هاوبهش بو خوا دانهرو، کافرانه ی که پابهندن به پهیماننه وه، نیسلام جهنگیان له دژ ناکات، که واته: له بهر بی نیمانی نیه، به لکو له بهر بی پهیمانیه، بویه (أبو جعفر الطبري) له تهفسیره که ی دا ده لی: **{ وَالصَّوَابُ مِنَ الْقِرَاءَةِ فِي ذَلِكَ، الَّذِي لَا أَسْتَجِيزُ الْقِرَاءَةَ بغيره، قِرَاءَةٌ مِّنْ قَرَأَ بفتح (الألف) دُونَ كَسْرِهَا، لِإِجْمَاعِ الْحُجَّةِ مِنَ الْقِرَاءِ عَلَى الْقِرَاءَةِ بِهِ، وَرَفُضِ خِلَافِهِ }^(۱)**.

واته: خویندنه وه ی راست که من جگه له وه ریگه ناده م که بی بخوینریتنه وه، خویندنه وه ی نهو که سه میه که به فه تخی (ا) که ده ی خوینریتنه وه **{ لَا أَيْمَنَ لَهُمْ }**، نه وانه خاوه نی سویند نین، نه ک به زیری (ا) که: **(إِنَّهُمْ لَا إِيْمَانَ لَهُمْ)**، چونکه یه ک دنگی هموو قورئان خویننه کان له سه ر نه وه میه که دمبی به **{ أَيْمَنَ }**، بخوینریتنه وه، { وه له خوای زاناو، له پیغه مبه ره وه **ﷺ** بهو شیومیه هاتوه }، وه پیجه وانهی نه وه میان { که (ا) که زیری همبی، که نهو کاته دمبیته **(إِنَّهُمْ لَا إِيْمَانَ لَهُمْ)**، ره فرز کردوه.

دیاره قسه که شی راسته، چونکه وه ک باسیشمان کرد: نیسلام نیعلانی جهنگی له دژی نهو هاوبهش بو خوا دانهرو کافرانه دا کردوه، که خاوهن به لینو پهیمان نینو، سوینده کانیان جیبه جی ناکهن، نه ک له بهر نه وه ی نیمانیان نیه، له بهر بی نیمانی نیه، به لکو له بهر بی پهیمانیه.

حومی ره خنه له میسلام کرتن وتانه لیدانی

لیرمدا مسله یه که خوا دمفهرموی: ﴿وَطَعْنُوا فِي دِينِكُمْ﴾، هه ندیک له زانیان شتیکیان گوتوه، که من بیم وایه زیاتر حاله تیکی عاطیفی پائی پیوه ناو، بیلین، نهویش نهومیه که هر کافرئیک له ژیر سایه میسلامو مسولماناندا بئ، بوئی نیه ره خنه له میسلام بگری، ره خنه له پیغه مبه ر ﷺ بگری، ره خنه له قورئان بگری، وه نه گهر وایکرد، نهوه خوینی حه لال دمبی، هه لبه ته نهو رایه، رای مالیک و شافیعی و غهیری نهوانیشه ره حمه تی خویان لی بئ، نجا نه گهر خوشیان دیکومینیتیک نه بی که گوتوو یانه: گرنگ نهومیه که به ناوی نهوانه وهو له مهزه بی واندا، باوه.

به لام نه بو حه نیفه، ره حمه تی خوی لی بئ، له گهل هه ندیکی دیکه له زانیان، رایان وایه که نه خیر له سر تانه دان له میسلامو، ره خنه کرتن له قورئان و. قسه گوتن به پیغه مبه ر ﷺ، نهو کافرانه ی له ژیر دهولته تی میسلامی دا دهوین. وه له گهل دهولته تی میسلامی دا ته بان، جا ج سه رانه بدن، ج به شیومیه که له شیوه کان تیگه یشتنیان هه بی له گهل دهولته تی میسلامی دا، له سر نهوه ی که ره خنه ده گرنو، قسه ده لینو، قسه بیجی ده کن، نا کوژرین، وه نهوه به په یمان هه لوشاندنه وه، له قه لثم ندری.

وه به ته نکید نهو قسه یی نه بو حه نیفه وه زانیانه، راسته، بوچی؟

چونکه: بابای جووله که، که تو لیی دمه لمین، جووله که بئ و له سایه دهولته تی میسلامی دا بژی، یان نه صرانی بی، یان بوو ذایی بئ، یان مه جووسی بی، یان صابیئه بی، دیاره نهوانه شتیکی ناسایی یه که بر وایان به قورئان و

ئیسلامو پیغهمبهری خاتم ﷺ نیه، ئەدی ئەووە نیه تۆ لایت سەلماندوون که برۆاشیان به قورئان و به ئیسلامو به پیغهمبهری خاتم ﷺ، نەبن، بەلام هاوولاتییش بن؟!

بۆیە وەك ئەبو حەنیفە گوتووویەتی: ئەو کوفرەدی که لەسەرینی، گەرەترە لەو رەخنەییە که دەیگرن، ئەووە لە لایەك.

پاشان ئەگەر تەماشای سیرپی پیغهمبەر ﷺ بکەین، دەبینین نەصرانییەکان (نصاری) ی نەجیران لە کۆتایی تەمەنی پیغهمبەردا ﷺ لە سەلەکانی: (۹ و ۱۰) ی کۆچی دا هاتوون، لە مزگەوتی پیغهمبەردا ﷺ موناڤەشەو مشتومریان کردووە لەگەڵ پیغهمبەری خوادا، لەسەر ئەووە که عیسا کورپی خواپە، وە نکوولییان کردووە لەوێ که (محەممەد) پیغهمبەری خواپە ﷺ، وە مزگەوتی پیغهمبەریش شوینی حەوانەویمان بوو، وە پیغهمبەری خوا لێیان گەراو، لەویدا نوێژو تاعەت و بەرستشتی خۆیانیان کردو!

کەواتە: لەسەر ئەووە که شتیک خۆیان قەناعەتیان وایەو، ئیسلامیش ئەو قەناعەتی لێ سەلماندوون، بەو واتایە ریگای داوون ئەو قەناعەتەیان هەبن، وە لە ژێر سایە دەولەتی ئیسلامییش دا بن، با قەناعەتەکەشیان بە هەلە بزانی، ئنجا جوولەکە بن، نەصرانی بن، یان خاومنی هەر جوړە فیکرمیەك بن، لەسەر دەربرینی ئەو فیکرە و قەناعەتەیان، وە لەسەر تانەدان لەسەر ئیمان و ئیسلام، خۆینیان حەلال ناکری، وە بە هەلومشانیوەی پەیمانەکەیان لە قەلەم نادری.

هەلبەتە دەگونجی دەولەتی ئیسلامی لەگەڵیان رێک بکەوی و سنووریک دابنری: وەرن رەخنە بابەتیانە لە یەکدی دەرگرن، وەرن با وتووێژمان هەبن، دیارە ئێوە قەناعەتتان وایە، برۆاتان بە قورئان نیه، بە ئیسلام نیه، بە پیغهمبەری خاتم ﷺ نیه.

بەلام بیگومان قەناعەتی خۆ دەربرین، وە رەخنە گرتن لە دینی بەرانبەرت شتیکە، وە قسە ناشیرین گوتن، شتیکی دیکەیه.

هەلبەتە قسە ناشیرین و جنیودان و سووکایەتی کردن لە کەس قبوول ناکری، خۆی دادگەر تەنانەت لە مسوڵمانانی قبوول ناکات، بەرانبەر بە ئەهلی

کوفر، با کوفر و شیرکه که بیان و بت په‌رستیشیان هه‌له‌بن، که به ته‌نک‌یدیش هه‌له‌یه، وه‌ک خوی کارزان دم‌ه‌رموی: ﴿ وَلَا تَسْبُوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسْبُوا اللَّهَ عَدْوًا بَغِيرَ ۖ ﴾ (۱۰۸) الأنعام.

واته: نه‌و شتانه‌ی که (کافر‌مکان) ده‌یان‌په‌رستن له‌ جیاتی خوا، جنی‌ویان پی‌ مه‌لین، بۆ نه‌وه‌ی نه‌وانیش نه‌زانانه، (یان له‌ به‌ران‌بهر نه‌ودا) قسه‌ به‌ خوا نه‌لین، وشه‌ی بی‌پزی له‌ به‌ران‌بهردا به‌کار نه‌هینن.

هه‌له‌به‌ته‌ من له‌ ته‌فسیری سوورته‌ی (الأنعام) دا به‌ ته‌فصیل باسی نه‌و مه‌سه‌له‌یه‌م کرده، که به‌رگی پی‌نجه‌می نه‌م ته‌فسیریه، که نی‌سلام ریگا به‌ مسو‌لمانان نادات سووکایه‌تی و بی‌پزی و، وشه‌ی بی‌ نه‌زاکه‌ت به‌ به‌ران‌بهر به‌ په‌رستراوه‌مکانی بت په‌رسته‌کان و کافر‌مکان به‌کار‌بینن، دیاره‌ به‌ هه‌مان شی‌وش ده‌وله‌تی نی‌سلامی ریگا نادات که‌س سووکایه‌تی به‌ نی‌سلام و مسو‌لمانان بکات به‌لام بلنی، ریگای ره‌خنه‌یان لی بگری!

نه‌خیر، چونکه ره‌خنه‌ گرتن دم‌که‌ویته‌ چوار چی‌وه‌ی نازادی بی‌روپاوه، ود خوی په‌روم‌دگاریش به‌نده‌مکانی نازاد کرده، به‌ ده‌قی نایه‌ت وه‌ک دم‌ه‌رموی:

﴿ وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ ۖ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ ۗ ﴾ (۲۹) الکهف.

وه‌ بلنی: هه‌ق له‌ په‌روم‌دگارتانه‌وه‌یه، گی‌ هه‌ز ده‌کات با نی‌مان بی‌نی، کی‌ش هه‌ز ده‌کات با بی‌پروا بی.

واته خوی بال‌ده‌ست ریگای کافر بوونی داوه، ئنجا نه‌گه‌ر ریگای کافر بوونی دابی، که بابای کافر ته‌عبیر بکات له‌ کوفر‌مکه‌ی خوی، وه‌ فیکره‌که‌ی به‌ران‌بهری که نی‌سلامه، ره‌خنه‌ی لی بگری، بواری نه‌وه‌ هه‌یه، به‌لام جنی‌ودان و قسه‌ی سووک و بی‌ نه‌زاکه‌ت و، دل بریندار کردنی مسو‌لمانان، نه‌ومیان دروست نیه، نه‌ بۆ کافران دروسته، له‌ به‌ران‌بهر مسو‌لمانان دا، وه‌ نه‌ بۆ مسو‌لمانانیش دروسته، له‌ به‌ران‌بهر نه‌هلی کوفر‌دا.

مەسەلە یازدەهەم: که دەفەرموی: ﴿ أَلَا تَقْلِبُونَ قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ
وَهُمْ بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُمْ بَدَاءُكُمْ أُولَٰئِكَ مَرَّةً آخِشُونَهُمْ
فَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴾

دیاره لەم نایەتەکاندا خوا ﷻ دەیهوی مسوڵمانان هەنبەدات بۆ شەر کردن و
جەنگ کردن لە دژی ئەو کافرو هاوبەش بۆ خوا دانەرانی، که بی بەئین و بی
بەیمان، وە هەر لە دەرفەتیک دەگەرین، زەبر لە ئیسلام و مسوڵمانان بدەن،
ننجا لێردا خوا دەفەرموی: نایا جەنگ ناکەن لە دژی کۆمەتیک دا که سویندەکانی
خۆیانیا هەلومشاندۆتەوه، ئەو سویندەکانی که لەسەر بەیمانەکانیان خواردووین،
﴿ وَهُمْ بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ ﴾، وە کاتی خۆی ویستیان پێغەمبەر ﷺ لە
شارمەکی خۆی، لە مەککە، وەدەر بنین، وە کردیشیان، ﴿ وَهُمْ بَدَاءُكُمْ
أُولَٰئِكَ مَرَّةً ﴾، وە ئەوانیش یەکەمجار دەست پێشخەر بوون، هاتن بە سوپایەکی
هەزار کەسییەوه، که جەنگی بەدری لێ پوویدا.

کەواتە: خۆی زالی بالادەست، سێ ھۆکار دەخاتە روو، بۆ ئەوەی ببەندە هاندەر
بۆ جەنگ کردنی مسوڵمانان لە دژی ئەو هاوبەش بۆ خوا دانەرانی، که
قورمیشییەکان سەر قافلەیان بوون:

- ۱ - بەئین و بەیمانەکانی خۆیانیا، هەلومشاندۆتەوه و پێوی پابەند نەبوون.
- ۲ - کاتی خۆی پیلانیا گێرا، که پێغەمبەری خوا ﷺ لە شارمەکی دەربکەن، و،
دەرشیان کرد.

۲ - ئەوان دەسپێشخەری جەنگ بوون، شەریان بە مسوڵمانان فرۆشت.

بەئێ ئەو سێ ھۆکارو، هاندەرە هەن، بۆ جەنگ کردن لە دژی کافران، ئەدی
با بزانی هێج بەرپەرچیک هەیه؟

خوا دەفەرموی: ﴿ آخِشُونَهُمْ ﴾، نایا لێیان دەترسین؟!

﴿ قَالَ اللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴾، بێگومان خوا شایستەترە لایی
بترسین، ئەگەر بروادارن.

کەواتە: ھۆکار ھەیهو پالەنەر ھەیه بۆ جەنگ کردنتان لە دزیان، وە ھیچ
پەرچیش نیە، مەگەر ئەووە بئ کە لییان بترسین، ئنجا ئەگەر ئیمانداریش
بن، دەبێ بەس لە خوا بترسین، خوا شایستەترە کە لایی بترسین، لەوان
بئ باک بن و مەترسین

کەواتە: پێویستە جەنگیان لە دز بکەن، بۆ ئەووی بە نیچیریکی تووک
نەرم نەیهنە بەرچا، وە تەماعتان تینەکەن و شەرتان پئ نەفرۆشن.

مەسەلەی دوازدەھەم : کە دەفەرموی : ﴿ قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ

وَيُخْزِيهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ ۗ وَيُذْهِبِ

غَيْظَ قُلُوبِهِمْ ۗ وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۝۱۵ ﴾

واتە: لە دزیان بجەنگن، دواپی چوار جۆرە دەرھاویشتەیی ئەو جەنگ کردنە
دەخاتە روو:

(۱) ﴿ يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ ﴾، ئەگەر ئیووە لە دزیان بجەنگن، خوا بە
دەستی ئیووە سزایان دەدات.

(۲) ﴿ وَيُخْزِيهِمْ ﴾، وە زەبوون و سەرشۆریان دەکات، ئەو لووت بەرزیی و
کەشخەکردن و خۆ رانواندنیان نامینی.

(۳) ﴿ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ ﴾، وە خوا ئیووە بەسەر ئەوان دا سەردەخات، دلتیان.

(۴) ﴿ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ ۗ وَيُذْهِبِ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ ۗ ﴾، وە

شیفای سینەیی کۆمەلەتیک لە ئیمانداران دەدات، وە رڤو کینەھەکی بەنگ خواردووی
کە لە دلتیان دا ھەبوو، لای دەبات، کە کئ بوون ئەوانە؟

بېگومان بە نىسبەت ئەو كاتەو دەلئىن: ھۆزى خوزاعە بوون، ھۆزى خوزاعە ھاوپەيمانى پېغەمبەر ﷺ بوون، ۋەك (طبرى) گوتوويەتى^(۱)، چونكە لە دواى صولحى خودەيبىيە، خوزاعە بوونە ھاوپەيمانى پېغەمبەر ﷺ، بەنو بەگريش بوونە ھاوپەيمانى قورەيشىيەكان، ئنجا رۆژك خوزاعە كە چوو بوون بۇ خوا بەرستىي، بۇ دەوروبەرى مزگەوتى حەرەم، بەنو بەگري بە پشتيوانىي قورمىش دەرھەتيان لئ ھىنان، ۋە (۱۰ تا ۲۰) كەسيان لئ كوشتن، بە غەدر، كە ديارە ئەومش بوو ھۆى ئەوھى كە دوايى پېغەمبەرى خوا ﷺ ئەو پەيمانەى كە لە خودەيبىيەدا لەگەل قورمىشەكاندا بەستبووى، بە ھەئومشاوھى دابنى، لەلایەن ئەوانەوھ، پاشان ئەوھ بوو كە نازادكردنى مەككەى بە دوا داھات.

ئنجا خوا دەفەرموئ: ئەگەر ئىوھ لە دزبان بچەنگن، كۆمەئىك لە ئيماندارانىش كە رِق و كىنەى زۇريان چۆتە دل و سىنەوھ، لە بەرانبەر ئەو كافرانەدا، كە غەدریان لىكردوون، ئەوانىش دلئان چاك دەبئ و تۆلەى خۇيان دەكەنەوھ، لە ئەنجامى ئەو شەر و جەنگەدا، ئەدى بەنسبەت ئەو كافرانەوھ كە مسولمان دەبن؟

دەفەرموئ: ﴿ وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ ﴾، ۋە دوايىش خوا دەگەرپتەوھ بە تەوبە و مرگرتن و بە لىبوردن، بۇ سەر ھەر كەسئك كە بىھوئ، واتە: ئەو ئەھلى شىرك و كوفرە كە جەنگيان لە دز دەكەن، ئەوانەيان كە مسولمان دەبن و، خواى بەخشەر ھىدايەتيان دەدات، ھەر كەسئك كە خوا بىھوئ، ﴿ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴾، ۋە خوا زاناي و كارزانە.

مەسەلەى سىز دەم و كۆتايى: خواى بئ ھاوھل باسى بابەتئكى دىكە دەكات، كە ھەر پەيوەستە بە جەنگ كردن لە دزى ھاوبەش بۇ خوا دانەران، دەفەرموئ:

﴿ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِجَنَّةٍ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا

تَعْمَلُونَ ﴿ ۱۶ ﴾

یان ئایا پیتان وایە وازتان لێ بهینری، بەرلهوهی که خوا ئەوانەتان بزانی (بناسی) که له رپی خوادا تێدەکووشن، وه بیجگه له خواو له پیغه مبهرمکهی (ﷺ) و له برواداران، کهسی دیکه ناکه نه جیگای رازو نیازی خویان، { که نهینیهکانی خویانیان پئ بلین، ئایا پیتان وایە وازتان لیبهینری، تاکو خوا نهوهی بۆ دمرنهکهوی، نهگەر پیتان وایی وازتان لێ بهینری، پیش نهوهی نهوه دمریکهوی، نهوه خهیال پلاوتان کردوه }، وه بیگومان خوا ﷻ بهوهی که دمیکه ن شارمزایه، واته: بهرلهوهی تاقیشتان بکاتهوه دمتانناسی و پیتان شارمزایه، بهلام تاقیتان دمکاتهوه، تاکو لهسەر نهززی واقع بۆی دمریکهون.

شیکردنهوهی چەند وشەیهک

۱ / ﴿ أَمْ حَسِبْتُمْ ﴾، (حَسِبَ)، واته: پئی وابوو.

(ظَنَّ أَوْ تَوَقَّعَ أَوْ تَخَيَّلَ)، ئایا پیتان وابوو، ئایا پیتان وایه.

﴿ أَنْ تَتْرَكُوا ﴾، که وازتان لێ بهینری، واته: تاقی نهکرینهوه.

خهك به چی تاقی دمکرینهوه؟ به خووشیی و ناخووشیی، بهوه که تۆ دهبی جهنگ بکهی له پیناوی خواداو، فیداکاری بکهی و سهرو مالی خۆت بیهخشی.

۲ / ننجاً که دمفرموی: ﴿ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ ﴾، جاری خوا

نهیزانیوه کامانهتان تێدەکووشن (واته: به سهرو مال تێدەکووشن)، ننجاً ئایا تاکو خهك تینهکووشی، خوا نایاناسی، نایانزانی؟

نهخیر، بهلكو مهبهست نهوهیه، جاری تیکووشان له نیومدا نههاتۆته دی. جگه له خواو، پیغه مبهری خواو، برواداران به جیی رازو نیاز نهگرتن. نههاتۆته دی، تاکو زانیاری خوا پیوهی پهیوهست بی، چونکه همر شتیک

ههبن، خوا دمیزانی، بهلام جاری ئه و شته نه هاتوته دی، تاگو زانیاری خوا له دنیای واقعی دا پئوهی په یوست بی، نهک تاگو ئه وان ئه و کردموانه نهکن، خوی زانا، نه یانزانی، نه خیر.

بهلام ئه و کردموانه تاگو له سهر ئهرزی واقعی، پهیدا نهبن، زانیاری خوی په نهانزان، وهک شتیک که له واقعیدا هه، پئیانه وه په یوست نابی، ئه گهرنا خوی شارمزا هیچ شتیک نه، لئی په نهان بی، چ ههبن، چ دوی پهیدابی

۲/ وشه: ﴿وَلِيَجَةً﴾، (طبری)، دهلی: (الْوَلِيَجَةُ: هُوَ الشَّيْءُ يَدْخُلُ فِي آخِرِ غَيْرِهِ، وَإِنَّمَا عُنِيَ بِهَا فِي هَذَا الْمَوْضِعِ: الْبَطَانَةُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ، نَهَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَنْ يَتَّخِذُوا مِنْ عَدُوِّهِمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ أَوْلِيَاءَ، يَفْشُونَ إِلَيْهِمْ أَسْرَارَهُمْ) (۱).

واته: (وَلِيَجَةً) شتیکی نامویه ده چته نیو شتیکی دیکه وه، که لیرمه مه بهست ئه وهیه هیچ کهس له هاوبهش بو خوا دانهرمان، مه کهنه چینی رازو نیازی خوتان، نهینی خوتانیان پی بلین، خوا له بروادارانی قهدهغه کرده که له دوزمنه کانیان (له هاوبهش بو خوا دانهران)، کهسانیک بگرن به دۆست، وه نهینییه کانی خویان، (نهینییه کانی مسولمانانیان) پی بلین.

۴ / نجا که خوا دهمرموی: ﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا﴾، (ابن زید) که په کیکه له زانیان دهلی: (أَبَى أَنْ يَدَعَهُمْ دُونَ التَّمْحِیصِ)، خوا رازی نه بووه وازیان لی بینن، تاگو نه یان پالیوی.

(تمحیص)، واته: له بیژینگ دان و پالوتن، هه ئه بهته ئه و راستیه که خوا ﷺ بهنده کانی خوی له ئیمانداران دهمالیوی، له بیژینگیان ددها، له زور شوین له قورنندا باسکراوه، جگه لیرمش، بو وینه:

ا / له سوورمتی (آل عمران) دا خوی بهرزی مهزن دمه رموی: ﴿ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ

تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ ﴾ ﴿۱۱۲﴾

واته: نایا پیتان وایه بچنه بههشت که جاری خوا نهیزانیوه (واته: لهسه ر نه رزی واقع بوی دمرنه که وتوه) کین نه وانه تان که له پیناوی خوادا، تیده کوشن و خوراکرن.

ب / ههروها له سوورمتی (البقرة) ش دا خوا ﴿ أَمْ حَسِبْتُمْ

أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ ﴾، واته:

یان نایا پیتان وابوو، شایسته ی چوونه بههشت بن، که جاری نه ومان بهسه ر نه هاتوه، که بهسه ر گه لانی پیش نیوه و ئوممه تانی پیش نیوه هاتوه. {نهو نارچه تیی و گرفتاریی و تافیکردنه وانه}.

ج / ههروها له سوورمتی (العنكبوت) یشدا، که دمه رموی: ﴿ الرَّ ۱ أَحْسِبَ

النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا ءَامَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ﴾ ﴿۲﴾ العنكبوت.

واته: نه لیف، لام، میم، نایا خه لک پیان وابوو که هه ر به و منده ی بلین: بر و امان هینا، وازیان لیده هی نری و تاقی ناکرینه وه ؟

﴿ وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ

الْكٰذِبِينَ ﴾ ﴿۳﴾ العنكبوت.

بیگومان نه وانیه ی پیش نه وانمان تاقی کردموه، به ته نکید خوا ﴿ به ره وه ی تاقیشیان بکاته وه، نه وانیه راستیان کردوه، دزمانی، وه دروژنه گانیش دمناسن، {به لام تاقیشان دهکاته وه، بوئه وه ی لهسه ر نه رزی واقع دمرکه ون، وه خوشیان و خه لکیش پیان ناشنابن و لیان تیبگن}.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی دووهم

پێناسەی نەم دەرسە

نەم دەرسەمان، شەش (۶) نایەت دەگریته خۆی، نایەتەکانی (۱۷ تاكو ۲۲)، لەو شەش نایەتەدا، خوای کاربەجێ بەراوردیک دەکات، لە نێوان هاوبەش بۆ خوا دانەرەکانو، ئەو کردەوانەیان دا، کە شانازیان پێوە دەکردن، لە لایەك و، برۆادارانو، نیمان و خواپەرستییان و جیهادو کۆچ نوێزو زمکاتو تاعەتیان، لە لایەکی دیکەوه، وە پایدەگیەنی کە هاوبەش دانەران، شایستەیی ناوێدانکردنەوهی مزگەوتەکانی خوا نین.

ئنجبا پێناسەی نەوانە دەکات، کە شایستەیی ئەوێن مائەکانی خوا ناوێدان بەکەنەوه، کە تەنیا برۆادارانن، وە دوایی خوا ﷻ بە سەرزنشتکردنەوه بە هاوبەش دانەرەکان دەفەرموی: چۆن ئاو پێدانی حاجییان و خزمەتی مزگەوتی حەرەم، لەگەڵ کردەوهی کەسانیک دا دەخەنە تەرازوووه، کە برۆایان بە خواو بە پۆژی دوایی هەیه، وە سەرۆ مائیان لە پێ خوادا دهبەخشن و فیداکاریی دەکەن؟

چۆن دەبێ ئەو دوو جۆرە کەسە، وە ئەو دوو جۆرە کردەوه، بخەینە تەرازوووهو پێکەوه هەلبەسەنگێنرین؟

کەسێک کە هونەرەکی بەس ئەوه بووه، ئاوی داوه بە حاجییان، وە پەردەیی بۆ کەعبە کردوه، خزمەتی کەعبەیی کردوه، بەراورد بکری لەگەڵ کەسێکدا، کە نێمانی هەیه بە خواو بە پۆژی دوایی، وە فیداکارییش دەکات بە سەرۆ مال لە پێناوی خوادا؟!

بێگومان ئەو دووانە پێک هەلبەسەنگێنرین.

پاشان خوا رایدگه‌یمنی که نیماندارانی کۆچکهر و سهر و مال به‌ختکهر له رپی خوادا، پاداشتی ههره مه‌زنیان هه‌یه، وه سهر‌فران، وه په‌رومردگاریان موژده‌ی به‌زمی و رهمه‌ندی خویبان پیدهدا، وه له به‌هه‌شته نه‌پراوه‌گانی خوادا، به هه‌میشه‌یی نیسته‌جی ده‌بن.

﴿ مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسْجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ
 بِالْكَفْرِ أُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿۱۷﴾ إِنَّمَا يَعْمُرُ
 مَسْجِدَ اللَّهِ مَنْ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَءَاتَى
 الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿۱۸﴾
 أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
 وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿۱۹﴾
 الَّذِينَ ءَامَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَكْبَرُ
 عِنْدَ اللَّهِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿۲۰﴾ يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِّنْهُ وَرِضْوَانٍ
 وَجَنَّاتٍ لَّهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُّقِيمٌ ﴿۲۱﴾ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ
 عَظِيمٌ ﴿۲۲﴾ ۞

مانای وشە بە وشە نایمتهکان

((هاوبەش بۆ خوا دانەرمکان، لە حالتێکدا کە شایەدیی کوفر لەسەر خۆیان دمدەن، لێیان ناوشیتەوه مزگەوتەکانی خوا ئاومدان بکەنەوه، ئەوانە کردموه (باشە)کانیان هەلومشاوانەوهو بە هەمیشەیی لە ناگری (دۆزەخ)دا دهمب (۱۷) تەنیا کەسێک مزگەوتەکانی خوا ئاومدان دەکاتەوه، کە برۆی بە خواو بە رۆژی دوايي هیناوهو، نوێژی بەرپا کردموه، زمکاتی داومو، بێجگە لە خواش لە کەس نەترساوه، ئەوانە نیزیکەو دەگونجی لە رپی راست گرتووان بن (۱۸) نایا ئاو پێدانی حاجییانو، ئاومدان کردنەوه (و خزمەتکردن)ی مزگەوتی حەرامتان، وهک کردموهی کەسێک دانا، کە برۆی بە خواو رۆژی دوايي هیناوهو (بە سەرو مال) لە رپی خوادا تیکۆشاوه؟!))

لەلای خوا یەکسان نین، وه خوا کۆمەڵی ستمکاران راستە رپی ناکات (۱۹) ئەوانەیی برۆیان هیناوهو، کۆچیان کردموه، بە سامان و گیانەکانیان لە رپی خوادا تیکۆشاوان، پلەیان لەلای خوا مەزنتەر، وه هەر ئەوانەن سەرفرازو بە مراد گەشتوو (۲۰) بەرۆمردگاریان موژدەیی بەزمیی و رزمامەندیی و چەند باخیکیان لە لایەن خۆیەوه، پێ دەدا، کە نازو نێعمەتیکی بەردەوامیان تێدايه (۲۱) بە هەمیشەیی و تا هەتایە تێیاندا دەمێننەوه، بە دلتیایی خوا پاداشتی مەزنی لەلایه (۲۲) ((.

شیگردنه وهی هه ندئی له وشه کان

(بَعْمُرُوا مَسْجِدَ اللَّهِ): (عَمَرَ يَعْمُرُ عِمَارَةً)، واته: ئاومدانی کردهوه، ئاومدانی دهکاتهوه، ئاومدان کردنهوهو خزمهت کردن.

دهلی: (الْعِمَارَةُ: تَقْيِضُ الْخَرَابِ، يُقَالُ عَمَرَ أَرْضَهُ يَعْمُرُهَا عِمَارَةً، عَمَرْتُهُ فَعَمَرْتُ فَهُوَ مَعْمُورٌ، وَعَمَرُوهَا أَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا، وَأَعْمَرْتُهُ الْأَرْضَ، وَاسْتَعْمَرْتُهُ. إِذَا فَوَّضْتَ إِلَيْهِ الْعِمَارَةَ).

(عِمَارَةً)، بیچه وانهی ویزان کردن و، تیکدانه، دهگوتری: (عَمَرَ أَرْضَهُ يَعْمُرُهَا عِمَارَةً)، واته: زهوییه کهی خوئی ئاومدان کردهوه، کیلای و بهرووبوومی لی پهیدا کرد، (عَمَرْتُهُ فَعَمَرْتُ فَهُوَ مَعْمُورٌ)، وه من نهو شوینهم ئاومدان کردهوهو چاکم کرد، وهك خوا ﴿۱﴾ دهبرارهی کافرمان دهفه رموی: ﴿... وَعَمَرُوهَا أَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا...﴾ ﴿الروم﴾.

نهوانهی پیش وان دنیایان ئاومدان کردبووه، زهوییان ئاومدان کردبووه، زیاتر لهوهی نهوان ئاومدانیان کردبووه، واته: زیاتر شارستانیتی و کۆشک و تهلاریان تیدا پهیدا کردبوو.

ئنجاکه دهگوتری: (وَأَعْمَرْتُهُ الْأَرْضَ وَاسْتَعْمَرْتُهُ)، واته: زهوییه کهم پی سبارد که بیکیلی و ئاومدانی بکاتهوه، یاخود گشتوکالی لی بکات و بهرهمی لی پهیدا بکات.

(شَهِدِينَ عَلَىٰ أَنفُسِهِم بِالْكَفْرِ): واته: شایه دی لهسه ر خویمان دمدن، بهوهی که کافرن.

(من الشُّهُودُ وَالشَّهَادَةُ: الْحُضُورُ مَعَ الْمُشَاهِدَةِ، إِمَّا بِالْبَصْرِ أَوِ الْبَصِيرَةِ) واته: له (شُهُودُ) و (شَهَادَةُ) هوه هاتوه، که بهمانای نامادهبون دئی، له گهل بینیندا، ج بینینی به چاو، ج بینینی به عقل، وه (الشَّهَادَةُ: قَوْلٌ صَادِرٌ عَنْ عِلْمٍ حَصَلَ بِمُشَاهَدَةِ بَصِيرَةٍ أَوْ بَصْرٍ)، (شَهَادَةُ) بریتیه له قسهیه که دمردهجی له که سیکه وه، که عیلمیکی ههیه، به هوی نوه وه که به چاو شتی بینیوه، یا خود به عقل دمرکی پیکردوه، بوی پهیدا بووه.

(حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ) : واته: کرده وه گانیان هه لومشاونه وه.

(وَأَصْلُ الْحَبِطِ مِنَ الْحَبِطِ، وَهُوَ أَنْ تُكْثِرَ الدَّابَّةُ أَكْلًا حَتَّى يَنْتَفِخَ بَطْنُهَا) واته: وشهی (حَبِطَتْ) له ریشه وه له (حَبِطٌ) هوه هاتوه، نه ویش نوه وه که نازده لیک لهومری زور بخوات، تا کو ورگی ده نواسی و دواپی و مزعی تیکده جی.
(إِذَا: حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ، أَي: بَطَلَتْ وَذَهَبَتْ، وَيَطُولُهَا: ذَهَابُ ثَوَابِهَا وَيَطُولُ الْأَجْرَ عَلَيْهَا) که واته: (حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ) یانی: کرده وه گانیان هه لومشاونه وه و لا جوون، که دیاره مه به ست له هه لومشانه وه شیان، نه مانی پاداشتیانه له سه ر کرده وه گانیان.

(فَعَسَىٰ): (عَسَى) (طَمَعٌ وَتَرَجٌ، وَمَنْ قَالَ: إِنَّ الطَّمَعَ وَالرَّجَاءَ لَا يَصِحُّ مِنَ اللَّهِ مُخْطِئًا، لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى إِذَا ذَكَرَ ذَلِكَ، فَالْمَقْصُودُ بِهِ هُوَ الْإِنْسَانُ أَنْ يَطْمَعَ وَيَرْجُو).

وشهی (عَسَى) واته: رهنکه، نیزیکه، له وانیه، وه نه وانیه ده لئین: (طمع) و (رجاء) بو خوا ناشین، به هه له دا جوون، چونکه خوی بهرز، که نه وه ده فرموی، مه بهستی پی مرؤفه، که ته ماع و نومیدی و ابی.

(سِقَايَةَ الْحَاجِّ): (السَّقْيُ وَالسَّقْيَا: أَنْ يُعْطِيَ مَا يَشْرَبُ، وَالْإِسْقَاءُ أَنْ يَبْلُغَ مِنَ السَّقْيِ).

(سَقَى وَسَقَا)، ئەوھىيە كە تۆ خواردنهوھىيەك بەدى بە كەسنىك بىخواتەوھ، بەلام (إِسْقَاء)، مانای زیاتره لە (سَقَى)، وھ (سِقَايَة)، برىتيە لە پىشەى ئاۋ پىدان، كەسنىك پىشەى ئەوھ بى، ئاۋ بە خەلك بەداتو بىخۋنەوھ.

(الْفَائِزُونَ) كۆى (فَائِزِيه)، (فَائِزِيه)، (الْفَوْزُ: الظَّفَرُ بِالْخَيْرِ مَعَ حُصُولِ السَّلَامَةِ).

(فَوْز) برىتيە لەوھى تۆ چاكەھىكەت پى بېرى، وھ لەگەئىشيدا سەلامەت بى.

كەواتە: (فَائِزِيه) واتە: بە مراد گەھىشتوو، سەرگەوتوو، سەرفراز.

(نَعِيمٌ): (النَّعْمَةُ: الْحَالَةُ الْحَسَنَةُ، وَالنَّعِيمُ: النُّعْمَةُ الْكَثِيرَةُ، وَتَنَعَّمَ: تَنَاوَلَ مَا فِيهِ النَّعْمَةُ وَطَيَّبُ الْعَيْشِ).

(نَعْمَةٌ): برىتيە لە حالەتتىكى باش كە بۆ ئىنسان دىتە پىشى، (نَعِيمٌ)، برىتيە لە نىعمەتى زۆر، وھ دەگوترى: (تَنَعَّمَ)، ئەگەر مرؤف شتىك بكات كەيفو لەزمتى لى بكاتو، بەكارى بىنى، ژيان و گوزەرانى خۇش بى.

(مُقِيمٌ): واتە: بەردەوام، (أَقَامَ بِالْمَكَانِ إِقَامَةً، فَهُوَ مُقِيمٌ).

كەسنىك كە لە شوئنىك دەمىنىتەوھ بە بەردەوامى، پىى دەگوترى: (مُقِيمٌ)، (نَعِيمٌ مُقِيمٌ)، واتە: نازو نىعمەتتىك و خۇشىو لەزمتتىكى بەردەوام و نەبراوھ.

هوٰی هاتنه خوارهووی نایه ته گان

(۱) دمربارهی هوٰی هاتنه خوارهووی نهو نایه ته موبارمهکی که دمفه رموی:

﴿ أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴾
دوو گنر درانه وه هن:

۱/ ﴿ عَنِ الثُّعْمَانَ بْنِ بَشِيرٍ رضي الله عنه، قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ مِنْبَرِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم فَقَالَ: رَجُلٌ
مَا أَبَالِي أَنْ لَا أَعْمَلَ عَمَلًا بَعْدَ الْإِسْلَامِ، إِلَّا أَنْ أُسْقِيَ الْحَاجَّ. وَقَالَ آخَرَ: مَا
أَبَالِي أَنْ لَا أَعْمَلَ عَمَلًا بَعْدَ الْإِسْلَامِ، إِلَّا أَنْ أَعْمَرَ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ، وَقَالَ آخَرَ:
الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَفْضَلُ مِمَّا قَلْتُمْ، فَزَجَرَهُمْ عُمَرُ، وَقَالَ: لَا تَرْفَعُوا
أَصْوَاتَكُمْ عِنْدَ مِنْبَرِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم وَهُوَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ، وَلَكِنْ إِذَا صَلَّيْتَ الْجُمُعَةَ،
دَخَلْتَ فَاسْتَفَيْتُهُ فِيمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿ أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ

الْحَاجِّ ... ﴾ ﴿ { أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، بِرَقْم: (۱۸۳۹۳)، وَمُسْلِمٌ، بِرَقْم: (۱۸۷۹)، وَالْبَزَّازُ،
بِرَقْم: (۲۷۷۱)، وَالطَّبْرَانِيُّ فِي (الصَّغِيرِ) بِرَقْم: (۴۲۱)، وَالْبَيْهَقِيُّ فِي (الكُبْرَى)
بِرَقْم: (۱۸۹۶۰)، وَأَبِي عَوَانَةَ، بِرَقْم: (۷۳۵۲) } .

واته: نوعمانی کوری به شیر خوا لئی رازی بی، دهلی: من له لای مینبهری
پنغه مبهری خوا صلى الله عليه وسلم بووم (له مه دینه له مزگه وته که ی پنغه مبهردا صلى الله عليه وسلم)
پیاویک گوتی: له دواى مسولمان بوون نه گهر نلو بدهم به حاجبیان، هیج
نیسی دیکه، نه کهم به لامه وه گرنگ نیه، (نه وه منده کاریکی گه ورهیه)،
یه کیکی دیکه یان گوتی: من له دواى مسولمان بوونم و هاتنم بو نیو نیسلام،
به لامه وه گرنگ نیه هیج کاریک نه کهم، مه گهر خزمه تی مزگه وتی حه رام
بکه م، یه کیکی دیکه شیان، گوتی: تیکوشان له رپی خوا دا له وهی نیوه گوتتان،

چاکترو گهورمتره، عومهر خوا لئی رازی بی، که لهوئی بوو، تیوهی خورین و، دمنگی دان، گوتی: له‌لای مینبهری پیغه‌مبهر ﷺ دهنگ بهرز مه‌که‌نه‌وه، وه نهو رۆزه رۆزی جومعه بوو، وه گوتی: که نویژی جومعه‌م کرد، ده‌چمه مائی پیغه‌مبهر ﷺ، پرساری لیدمه‌که‌م له‌وباره‌وه که نیوهی تیدا که وتوونه‌ته را جیایی، (ئیدی دیاره عومهر خوا لئی رازی بی، دوا‌ی نویژی جومعه‌م چوو به‌و خزمه‌ت پیغه‌مبهر ﷺ له‌و باره‌وه پرساری لیکردوه)، خوا‌ی زالی پایه‌داریش نه‌و نایه‌ته‌ی ناردۆته‌ خوار.

هه‌لبه‌ته به پیی نه‌م ریواته‌بی، ده‌بی نه‌م نایه‌ته‌ دهرباره‌ی مشتومری نیوان مسولمانان هاتبیته‌ خوارئ.

ب/ ﴿عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ حِينَ أُسْرِ يَوْمَ بَدْرٍ: لَئِنْ كُنْتُمْ سَبَقْتُمُونَا بِالْإِسْلَامِ وَالْهَجْرَةِ وَالْجِهَادِ، لَقَدْ كُنَّا نَعْمُرُ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ، وَنَسْقِي الْحَاجَّ وَنُفِكَ الْعَانِي، قَالَ: فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى:

﴿أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ ...﴾، يَعْنِي ذَلِكَ كَانَ فِي الشَّرْكِ، وَلَا أَقْبَلُ مَا كَانَ فِي الشَّرْكِ ﴿أَخْرَجَهُ الطَّبْرِيُّ ج ۱۰، ص ۶۷، وَالسِّيُوطِيُّ فِي (الدِّرَالْمَنْثُورِ فِي التَّفْسِيرِ الْمَنْثُورِ) ج ۴، ص ۱۴۵، وَابْنُ أَبِي حَاتِمٍ بِرَقْم: (۱۰۰۶۶)، وَقَالَ مُؤَلِّفُ الْإِسْتِيعَابِ فِي بَيَانِ الْأَسْبَابِ: قُلْنَا: هَذَا إِسْنَادٌ حَسَنٌ، ج ۲، ص ۲۶۷.﴾

واته: عه‌بدو‌ل‌لای کوری عه‌بیاس ده‌لی: عه‌بیاسی کوری عه‌بدالمطلب (که ده‌کاته بابی وی، وه مامی پیغه‌مبهر ﷺ) (کاتیک له جهنگی به‌در به‌ دیل گیرا، به مسولمانانی گوت: نه‌گهر نیوه پییش ئیمه مسولمان بوون و، کۆچتان کردوه، جهنگتان کردوه له ریی خوادا تیکۆشاون، ئیمه‌ش له مه‌که‌که مزگه‌وتی حه‌رامان خزمه‌ت ده‌کرد، وه ئاومان ده‌دا به حاجییان، وه دیلمان به‌رده‌دان، خوا‌ی پایه‌دارو زالیش نه‌م نایه‌ته‌ی نارده‌ خواره‌وه: ﴿أَجَعَلْتُمْ

سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ

فِي سَبِيلِ اللَّهِ ﴿

واتە: ئایا ئاودان بە حاجییان و، خزمەتکردنی مزگەوتی حەرەماتان، پێ وەك
کردووی کەسیکە، کە ئیمانی هەیه بە خواو بە رۆژی دوایی و، بە سەر و مال
لە پیناوی خوادا تێدەکوژی؟!

یانی: مادام ئەو کردەوانەتان لە کاتی کدا کردوون، کە هاوبەش بۆ خوا دانەر
بوون، (خوا دەفەرموی:) ئەو هێچ کردەومیەکتان لێ وەرناگرم لە حاتی کدا
کە ئیوه لە شیرک دان.

هەلبەتە من دڵم بەلای ئەودا دەچێ، کە ئەووی دووهمیان زیاتر لەگەڵ
سیاقی نایەتەکان دا دەگونجێ، هەرچەندە ئەووی یەکەمیشیان گونجاو، بەو
واتایە کە ئەو مشتومپی نیوان مسوڵمانان بووبێ، بەلام نایەتەکان
هەموویان موناغەشەو وتووێژ و موحادەلەو مشتومپن، لەگەڵ هاوبەش بۆ
خوا دانەران دا.

هەلبەتە ئەووش کە عەبباس لە بەدردا وایگوتو، کە دەبێ دوای جەنگی
بەدر وایگوتبێ و، سالی دووهمی کۆچی بوو، بەلام ئەم نایەتەکان لە سالی
نۆیەم دا هاتوونەتە خوار، کە بیگومان ئەووش پرسیاریکە حەوجیی وەلامە!

دەلێین: دیارە ئەو فیکرمیە لەلای هاوبەش بۆ خوا دانەرانێ مەککە هەر
هەبوو، ننجاکە عەبباس گوتووویەتی: لە دلی ئەوانی دیکەش دا هەر
هەبوو: { ئەوی مسوڵمانینە! ئیوه مسوڵمان بوون، بەلێ، بەلام ئیمەش
خزمەتی مزگەوتی حەرەماتان کردوو، ئیمەش ئاومان داو بە حاجییان و،
بەردەمان بۆ کەعبە کردوو، ئیمەش واما کردو واما کردوو }، خۆیان بەو
کردەوانە هەتکێشاو، واتە: مەرج نیە نایەتەکە لە سالی دوو (۲)ی کۆچی دا
هاتبێتە خوارێ، ئەو کاتە نەهاتۆتە خوارێ، بەلام ئەو بیروکەمێ هەبوو
لەنیو زەینی هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان دا هاتوچۆی کردوو، لە مەجلیسان
گوتوووانە، بۆیە خوای پەرورەدگار بەرپەرچی داومتەو.

مانای گشتی نایه‌ته‌کان

سهرمتا خوا ﴿۱﴾ راپیده‌گه‌یه‌نی و دمه‌رموی: ﴿۲﴾ مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسْجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ بِالْكَفْرِ أُولَٰئِكَ حِطَّتْ أَعْمَالُهُمْ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿۳﴾

هاوبه‌ش بو خوا دانهرمگان لییان ناوشیت‌ه‌وه، شایسته‌ی نه‌وه نین، مزگه‌وته‌کانی خوا ناومدان بکه‌نه‌وه، هه‌لبه‌ته خوینراویشه‌ته‌وه (مَسْجِدَ اللَّهِ)، واته: مزگه‌وتی خوا، که مه‌به‌ست پینی مزگه‌وتی حه‌رامه، نه‌گهر ﴿۳﴾ مَسْجِدَ اللَّهِ ﴿۴﴾ ش بی، مزگه‌وته‌کانی خوا، یه‌کیکیان که له پیش هه‌موویانه‌وه‌یه، مزگه‌وتی حه‌رامه، لییان ناوشیت‌ه‌وه نه‌وان مزگه‌وته‌کانی خوا ناومدان بکه‌نه‌وه و خزمه‌تیان بکه‌ن له کاتیکدا شایه‌دیی کوفر له‌سه‌ر خویمان دهمن.

له موشریک بپرسه: تو چی؟ ده‌ئی: من موشریکم.

له جووله‌که بپرسه؟ ده‌ئی: من جووله‌که‌م.

له نه‌صرانیی بپرسه؟ ده‌ئی: من نه‌صرانییم.

ننجا دمه‌رموی: نه‌وانه کرده‌وی باشیان نه‌گهر هه‌شبی، هه‌لوه‌شاوته‌وه، به‌هوی نه‌و شیرک و کوفره‌وه که له دل و دهر و ونیاندا هه‌یه، وه له دۆزه‌خیشدا به هه‌میشه‌یی دهمیننه‌وه.

ننجا باسی نه‌وه ده‌کات که کن شایسته‌یی نه‌وه‌یه، مزگه‌وته‌کانی خوا ناومدان

بکاته‌وه و خزمه‌تیان بکات؟ ﴿۵﴾ إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسْجِدَ اللَّهِ مَنَ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ

الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ
 أَن يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿

بیگومان مزگه‌وته‌کانی خوا، تهنیا نه‌وانه ناوهدانیان دمکهنه‌وه، که که‌سیکن
 بر‌وایان به خوا هه‌یه، بر‌وایان به رۆزی د‌وایی هه‌یه، نوینز به‌رپا دمکهن، زمکات
 د‌مدن، وه جگه له خواش له کهس ناترسن، نه‌وانه نیزیکه، وه نومیده‌واریی هه‌یه
 ب‌ویان، که له رپی راست گرتوووان بن، له هیدایهت دراوان بن، وه شایسته‌ی نه‌ومن
 که ماله‌کانی خوا ناوهدان بکه‌نه‌وه.

د‌وایی خ‌وای به‌خ‌ش‌هر به نک‌و‌ول‌یی لی‌ک‌رد‌نه‌وه، وه به سه‌رز‌ف‌ن‌ش‌ت‌ک‌رد‌نه‌وه

د‌م‌ف‌ه‌رم‌وئ: ﴿ أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ أَمَنَ بِاللَّهِ
 وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
 الظَّالِمِينَ ﴿

نایا ناو پیدانی حاجییان و خزمه‌ت‌کردنی مزگه‌وتی حه‌رامتان، وه‌ک کرده‌وه‌ی
 که‌سینک ته‌ماش‌ا کردو خستتانه دوو تا، ته‌راز‌وه‌وه، له‌گه‌ل کرده‌وه‌ی که‌سینک‌دا که
 بر‌وای به خوا هه‌یه، وه بر‌وای به رۆزی د‌وایی هه‌یه، وه له رپی خ‌و‌ادا تی‌د‌م‌ک‌و‌ش‌ن‌و
 به سه‌رو مال فی‌دا‌ک‌اریی دمکات، نایا وه‌ک یه‌ک ته‌ماش‌ایان دمکهن؟!

﴿ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ ﴾، له‌لای خوا یه‌ک‌سان نین، وه‌ک یه‌ک نین.

﴿ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴾، وه خوا کۆمه‌ل‌ی سته‌م‌کاران ناخاته سه‌ر رپی
 راست‌و راسته رپی‌ان ناکات، که هه‌ر که‌سینک نه‌و بر‌یارو حوکمه‌ بدات بی‌گومان
 سته‌م‌کاره، واته: نه‌وه حوکمیکی بی‌جینییه.

ننجا خ‌وای کارزان مه‌د‌ح‌و ستایشی نه‌و نیماندارانه دمکات که هه‌ر نه‌وان شایسته‌ی
 نه‌ومن مزگه‌وته‌کانی خوا ناوهدان بکه‌نه‌وه‌وه، له پیش هه‌موویانه‌وه مزگه‌وتی حه‌رام،

دمه رموی: ﴿ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَهَاجَرُوا ﴾، نهوانه‌ی برویان هیناوه (به هه موو نهو شتانه‌ی که بیویسته برویان پی بهینری)، وه گوچیان کردوه، مال و حالی خوین به جیهیشتوه، چوون بو مهزلگای نیسلام، ﴿ وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ ﴾، وه له ری خوادا تیکوشاون به سامانیان و به گیانیان، ﴿ أَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَأَوْلَىٰكَ هُمُ الْفَآئِزُونَ ﴾، نا نهوانه پلهیان له لای خوا بهرزتره، مهزترین پلهیان ههیه، وه هه نهوانهش سهرفرازو به موراد گه‌یشتوون، ﴿ يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِّنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّتِ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُّقِيمٌ ﴾، پهرومردگاریان موزدمیان پیدمدا، به بهزمی و رمزامندیهک له خویه‌وهو به چند باخیک، که نازو نیعمه‌تیکی بهرده‌وامو نه‌براویمان تیدا ههیه، ﴿ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ﴾، که به هه‌میشه‌یی تیاندا دمینه‌وه ﴿ إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴾، بیگومان خوا پاداشتی مهزنی له لایه، نهوانیش شایسته‌ی نهو پاداشته مهزهن، خوی به‌خسه‌ر نیمه‌ش لهو که‌سانه بگی‌ری.

چهند مهسه لهیه کی گرنگ

مهسه لهی یه کمه، که دمه فرموی: ﴿ مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسْجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَيْهِمْ بِالْكَفْرِ ﴾.

هاوبهش بۆ خوا دانه رهکان بۆیان نیه، رښیان ناکه وی و شایسته نین، مزگه وته گانی خوا ناوهدان بکه نه وه و له خزمه تیان دابن.

واته: ناوهدانکر دنه وهی ماددی: خزمه تکر دنه، پاک راگرتنه، بۆن خوش کردنه، یان ناوهدانکر دنه وهی معنه وهی، که خوا به رستی تیدا نه جام دانه، له کاتیکدا

که شایه دیی له سه ر خویان دهمن که بڼ پروان ﴿ اُولَئِكَ حِطَّتْ اَعْمَالُهُمْ

وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿۱۷﴾، نا نه وانه کرده وه باشه گانیان هه لوه وشانه وه، چونکه کرده وهی باش نه گهر له سه ر بناغه ی ئیمان دانه نری وه ک دیواری بڼ بناغه وایه، هه رس دینی، وه نه وانه له ناگردان، واته: له ناگری دۆزه خدان به هه میسه یی دهمینه وه.

نه وهی شایانی باسه لی رهدا، نه وهیه که خوا ﷺ پاش ئیعلانی به پرائه وتو بیزاری و دووری خوی و پیغه مبه ره که ی ﷺ وه له دوای وانیشه وه، هی پرواداران به رانه بر به و هاوبهش بۆ خوا دانه رانه ی پابه ند نین به په یمانه گانیانه وه، راگه یاند، وه ئیعلانی جهنگی له دژ کردن، ئنجا وه ک زمینه سازی بۆ به رهنگاری هاوبهش بۆ خوا دانه رهکان، وه رښگرتن له توخن کوتنیان بۆ مزگه وتی حه رام، دمست دمکات به هه لته گاندنی بنه ما فیکریه گانی بی پروایه کان، وه بڼ بایه خ پيشاندانی نه و به ها بۆشانه ی که شانازیان پیوه دمکردن، وه ک خزمه تی مزگه وتی حه رام و، ناودان به حاجییان ...

پاشان خوا به راوردیک دمکات له نیوان پروادارانیک دا، که خاومنی نه و سیفه ته به رزانه ن، که له ئیمانیانه وه په یدا ده بن، وه بی پروایانیک که خویان به هه ندیک شتی بۆشه وه هه لدمکیشن، له رهفتاره پووجه گانیان.

نهوه هه مووی وهك زمینه سازی بۆ قوناغی داهاتوو، كه بریتیه له پاك
کردنه وهی مزگهوتی چه پامو، وه کۆی نیوه دوورگه ی عه رهبی، له دهسه لاتو
هه مه نه ی نه هلی گو فرو شیرك.

ننجا لیردا كه دمفرموی: ﴿ مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسْجِدَ اللَّهِ ﴾

واته: هاوبهش بۆ خوا دانهران، شایسته نین وه لییان ناوهشیته وه، ود
ناگونجی و شتیکی نامه تیقییه، كه مالهکانی خوا، یان مزگه وتهکانی خوا.
ئاومدان بکه نه وه، له حالیکدا كه بیپروان، ناخر بابای بیپروا چون دمگونجی.
مالی خوا ئاومدان بکاته وه؟ به چی ئاومدانی دمکاته وه؟

ننجا نه گهر خو شی هه لکیشی به هه ندیک له کرده وه چاکه کانه وه، بیگومان
کرده وه چاکه کان نه گهر له سه ر بناغهی نیمان دانه رین، هه لده ومشینه ود
به لکو نه وانه جیگایان ناگری دۆزه خو به هه میشه یی تیدا ده مینینه وه.

سنی هه لوهسته ی کورت

هه لوهسته ی به که م: كه دمفرموی: ﴿ أَنْ يَعْمُرُوا مَسْجِدَ اللَّهِ ﴾.

كه خوینراویشه ته وه: (مَسْجِدَ اللَّهِ)، به هه ردوو خویندنه وه (قراءة) كه.
هاتوه.

هه لوهسته ی دووم: كه دمفرموی: ﴿ أَنْ يَعْمُرُوا مَسْجِدَ اللَّهِ ﴾.

واته: مزگه وتهکانی خوا ئاومدان بکه نه وه.

(إعمار) ئاومدان کردنه وه، پیچه وانه ی (تخریب) تیکدان و ویران کردنه، ننجا

ئایا مه به ست له ﴿ يَعْمُرُوا ﴾، وه: ﴿ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ﴾، وهك له

ئایهتی دوایی دا هاتوه، چیه؟

وہلام :

- (أ) یان بە مانای گشتی خواپەرستیە، یانی: پەرستش ئەنجامدان بۆ خوا.
- (ب) یان مەبەست پێی ئەنجامدانی عومرە، عومرە گە بریتیە لە سەردانی مائی خوا بە تاییەت، وە عومرەش تاییەتە بە مزگەوتی حەرام و بە کەعبە، وەك حج، تەنیا لەوی ئەنجام دەدرئ.
- (ج) وە دەگونجئ مەبەست پێی پاک راگرتن و خزمەتکردنی مزگەوتی حەرام بئ، پاک راگرتن و بۆن خوێش کردنی و ... هتد.
- (د) وە دەشگونجئ مەبەست پێی دروست کردن و چاککردنەوی بئ، کە هەندی شوینی کۆن دەبئ و تیکدەچئ، چاک بکریتەو وەو بینا بکری.

هەلەو سەتە ی سببەم : کە دەفەرموی: ﴿ شَهِدِينَ عَلَىٰ أَنفُسِهِم بِالْكَفْرِ ﴾.

واتە: شایەدی لەسەر خۆیان دەدەن بە کوفر.

لەبەر ئەوەی لە هەر کامیکیان بپرسی: بیروبروایەگە ی خۆی دەخاتە روو، ئەوانە ی کە هوبەل و لاتیان پەرستو، عوززایان پەرستو، مەناتیان پەرستو، بئ شەرمانە گوتووایان: بەئئ ئیمە عوززا دەپەرستین، مەنات دەپەرستین، لات دەپەرستین، هوبەل دەپەرستین، وە باقی بەتەکانی دی، هەروەها ئەگەر لە خاوەنی هەر نایین و بیروبروایەک بپرسی، بە شانازییەو بەسی بیرو بروای خۆی دەکات، لە جوولەگە دەپرسی، دەئئ: بەئئ جوولەگەم، لە نەصرانی دەپرسی، دەئئ: من نەصرانییم، مەسیحییم، لە ئیزیدی دەپرسی، دەئئ: من ئیزیدییم، لە مەجووسی دەپرسی، دەئئ: بەئئ مەجووسییم، ناگر پەرستم، بە شانازییەو، هەروەها هیندۆسیک، گا پەرستیک، بت پەرستیک، تا کوتایی.

کەواتە: ئەوانە لە هەر کامیکیان بپرسی، بە زمانی حال شایەدی لەسەر خۆیان دەدەن بە کوفر، ئەگەر نا مەرج نیە بئئ: من کافر، بەو واتایە، کە ئەگەر بزانی وشەیکە خراپە، بەکاری بئنی، بەلام بە زمانی حال کوفرکە لە خۆیان دا بەرجەستە دەگەن، و، پێشانی دەدەن.

مهسهلهی دووم: که دمفرموی: ﴿ إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسْجِدَ اللَّهِ مِنْ أَمْنٍ بِاللَّهِ
وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ
أُولَٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴾ ﴿ ۱۸ ﴾

(إِنَّمَا)، زور جاری دیکه گوتوومانه: نامرزی کورت هه لهینان و چه سپاندنه.
(أَدَاءَ الْحَضْرِ وَالْإِثْبَاتِ)، واته: مانایه که له شتیکیدا کورت هه لیدینی و ده شیچه سپینی.
که دمفرموی: ﴿ إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسْجِدَ اللَّهِ ﴾، (مَنْ)، واته: ته نیا نه وانه ماله کانی
خوا، مزگه وته کانی خوا، ناو مدان دمکه نه وه، به هه موو شیوه کانی ناو مدان کردنه وه.
که نه و پینج سیفه ته بیان تیدان:

۱ / ﴿ أَمِنَ بِاللَّهِ ﴾، بر وای به خوا هه یه، بر وای به خوا بوونی راست و
دروست، نه که وهک لاف لیدان (إِدْعَاء).

۲ / ﴿ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ﴾، وه بر وای به رۆزی دوایی هه یه.

۳ / ﴿ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ ﴾، وه نو یژی به رپا کردوه، که هه قی خو ی پیدمدات.
هه قی روالته و هه قی په نهانی.

۴ / ﴿ وَآتَى الزَّكَاةَ ﴾، وه زه کاتی داوه، نو یژ هه قی خوایه جیبه جیبی ده کات.
زه کاتیش هه قی خه لکه، ننجا وهک چون له رووی مه عنه و بیه وه، خوا په رسته.
له رووی نا بوور بیسه وه خه لک دۆسته و، له هه موو رووی که وه پابه نده به
شه ریعه ته وه.

۵ / ﴿ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا ﴾، وه بیجگه له خواش له که سی دی ناترسن.

خاومنی نه و پینج سیفه تانه: ﴿ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴾.
نیزیکه نه وانه له رپی راست گرتوو ان بن.

دیاره پیشتیش گوتوومانه: (عسی)، بو هیواو ئومیدو (توقع) کردنه، بهلام لیرمدا نهوه پهیومندیی به خوای بهرزی بی وینهوه نیهو له خوا ناومشیتهوه بلئی: لهوانهیه، یان ئومید وایه، نهخیر، له ههر شوینیک که خوای بی هاوهل نهو جوړه وشانه بهکار دینی، ههمووی پهیومندیی به مرؤفه‌گانهوه ههیه، مادام مانای ئومیدهوار بوون بگه‌یه‌نی.

یانی: نه‌گهر نهو برواداران‌ه خاومنی نهو سیفه‌تانه بن، ئومید وایهوه لهوانهیهوه، نیزیکه، له ری راست گرتووان بن.

ئنجایا بوجی خوا ﷻ دمفه‌رموی: لهوانهیهوه نیزیکهوه ئومید وایه؟

وهلام: چونکه رهنکه سیفه‌ته‌کانیان وه‌ک پیویست تیدا نه‌بن، که نهو کاته سه‌رنجام و دهرنجامه‌که، که لهو پینج سیفه‌تانه په‌یدادمی و به‌ره‌میانه، مسوگهر نابی.

که‌واته: خوای کارزان دمفه‌رموی: ته‌نیا نهو برواداران‌ه‌ی که خاومنی نهو پینج سیفه‌تانه‌ن - که دیاره نهو سیفه‌تانه، سیفه‌ته‌کانی دیکه‌ش ده‌خوازن - ته‌نیا نه‌وانه شایسته‌ی نه‌وه‌ن که مال‌ه‌کانی خوا، مزگه‌وته‌کانی خوا، وه لهو پیش ههموویانه‌وه مزگه‌وتی حه‌رام، ناومدان بکه‌نه‌وه، که مزگه‌وتی حه‌رام یه‌که‌مین مال بووه بو خوا له‌سه‌ر زه‌وی دابنری، وه‌ک خوا دمفه‌رموی: ﴿ اِنَّ

اَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ ﴿۱۶﴾ فِيهِ ءَايَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ اِبْرٰهِيْمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ ءَامِنًا ۗ وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا ۗ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿۱۷﴾ آل عمران.

واته: یه‌که‌مین مالیک له‌سه‌ر زه‌وی دانراوه (په‌رستشی تیدا بکری) نهو خانوویمه، نهو مال‌ه‌یه که له مه‌که‌یه، به پیزه‌و (مایه‌ی) رینمای یه بو ههمووی جیهانیان .

چەند فەرموودەیک لە باری مزگەوتەوه

بە کەم: پێغه مبهری خوا ﷺ فەرموویەتی: ﴿مَنْ بَنَى لِلَّهِ مَسْجِدًا يَبْتَغِي بِهِ وَجْهَ اللَّهِ بَنَى اللَّهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ﴾ {أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، بَرَقَم: (۴۳۴)، وَالْبُخَارِيُّ. بَرَقَم: (۴۳۹)، وَمُسْلِمٌ، بَرَقَم: (۵۳۳)، وَالتِّرْمِذِيُّ، بَرَقَم: (۳۱۸) وَقَالَ: حَسَنُ صَاحِحٌ، وَأَبْنُ مَاجَةَ، بَرَقَم: (۷۳۶)، وَأَبْنُ حِبَّانَ، بَرَقَم: (۱۶۰۹)}.

واته: هەر کەسێک مزگەوتێک بۆ خوا دروست بکات، کە مەبەستی پێی رووی خوا (بەرامەندیی خوا) بێ، خوا خانوویەکی لە بەهەشت لە بەرانبەرەرد بۆ دروست دەکات.

دووهم: ﴿عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: أَمَرْنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ نَتَّخِذَ الْمَسَاجِدَ فِي دِيَارِنَا، وَأَمَرْنَا أَنْ نُنْظِفَهَا﴾ {أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، بَرَقَم: (۲۰۱۹۶) تعلق شعیب الأرنؤوط: صحیح لغيره}.

واته: سەموره‌ی کوری جوندوب (کە یەکیکە لە هاوه‌لان خوا لییان رازی بێ)، دەلی: پێغه مبهری خوا ﷺ فەرمانی پێکردین، کە مزگەوتان لە نیو مال و حاله‌کانی خۆمان دا دروست بکەین، وه فەرمانیشی پێ کردین، کە پاکیان رابگرین.

بە راستیی پاک و بۆن خۆش راکرتنی مزگەوتەکان و، حورمەت لی گرتنیان کەمتر نیه‌ لە ئەسلی دروست کردنی مزگەوت، نینسان جاری وایه‌ دەچیتە مزگەوت، پیسو و پۆخله‌، بۆن و به‌رامه‌ی ناخۆشی هه‌یه‌، یان بیسه‌رو به‌رو ناپێکە، هەر له‌زمت له‌ عیباده‌ت و خواپه‌رستیه‌کەش ناکات، بۆیه‌ ئەو هاوه‌له‌ خوا لی رازی بێ، دەلی: پێغه مبه‌ر ﷺ فەرمانی پێکردین لە نیو مال و حال و گه‌ره‌که‌کانی خۆمان دا، مزگەوتان دروست بکەین، وه فەرمانیشی پێکردین، کە خاوینیان رابگرین، بۆن خۆشیان رابگرین، وه‌ک بۆ مالی خو شایسته‌یه‌.

سَبَّيْهِمْ: بَيَّغَهُمْ بَهْرَى خَوَا ﷺ فَهَرَمُووِيهْتِي: ﴿صَلَاةُ الْجَمِيعِ﴾ (وفي رواية صلاة الجماعة) تَزِيدُ عَلَى صَلَاتِهِ فِي بَيْتِهِ وَصَلَاتِهِ فِي سُوْقِهِ، خَمْسًا وَعِشْرِينَ دَرَجَةً، فَإِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ، وَأَتَى الْمَسْجِدَ، لَا يُرِيدُ إِلَّا الصَّلَاةَ، لَمْ يَخْطُ خَطْوَةً إِلَّا رَفَعَهُ اللَّهُ بِهَا دَرَجَةً، وَحَطَّ عَنْهُ خَطِيئَةٌ، حَتَّى يَدْخُلَ الْمَسْجِدَ، وَإِذَا دَخَلَ الْمَسْجِدَ، كَانَ فِي صَلَاةٍ مَا كَانَتْ تَحْسِبُهُ، وَتُصَلِّيَ عَلَيْهِ الْمَلَائِكَةُ مَا دَامَ فِي مَجْلِسِهِ الَّذِي يُصَلِّي فِيهِ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ، اللَّهُمَّ ارْحَمْهُ، مَا لَمْ يُؤْذِ فِيهِ ﴿أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، بِرَقْم: (۷۴۲۴)، وَالْبُخَارِيُّ، بِرَقْم: (۴۶۵)، وَمُسْلِمٌ، بِرَقْم: (۶۴۹)، وَأَبُو دَاوُدَ، بِرَقْم: (۵۵۹)، وَابْنُ مَاجَهَ، بِرَقْم: (۷۹۹)، وَابْنُ حِبَّانَ، بِرَقْم: (۲۰۴۳)﴾.

واته: نوپژى به كومهل (له رپوايه تيك دا دهه رموى: نوپژى بيكه وه) پاداشتی زیاتره له نوپژى مروف له مالى خویدا به تهنیا، یان له نوپژى كه له دوكان و بازاره كهی دا دهيكات به تهنیا، به بیست و پینج (۲۵) پله، (ننجا دهه رموى:) په كيك له نپوه نه گهر دهست نوپژى كى باش و پوخت و ريكی گرت، دواپی چوو بو مزگهوت، تهنیا مه بهستی نوپژى كردن بوو، هيج مه بهست و هاندری ديكه نه بوو، نه وه هيج همنگاويك نانی، مه گهر خوا پله يه كى بهو همنگاوانانه به رهو مزگهوت بو بهرز دهكات وه، وه گونا هيكيشی لی دهكه وینى (هه بهو ههنگاوه) ههتا دهچيته مزگهوت، ننجا كه چوو مزگهوت، ههتا به هوى نوپژوه له مزگهوتدا بمینيته وه، وه كه له نوپژدابى وایه، وه فریشته كان دوعای بو دهكهن، ههتا لهو شوینه بى، كه نوپژى تیدا كرده، دهلین: نهی خوايه ! لی ببوره، نهی خوايه ! بهزه بیست پینجا بى، بهلام به مهرجيك نازاری خهلكی نه دابى، (بو نمونه: بو نيكی ناخوشی لی نهیه، هه جوره بو نيك بى، بو نى خواردنیکى ناخوش، یان بو نى جگهره، یاخود هه بو نيكی ديكه، كه له نینسان پهیدا ده بى، خهلك بیزا نهكات به قسه و پهفتاری خراب).

چوارهم: بَيَّغَهُمْ بَهْرَى خَوَا ﷺ فَهَرَمُووِيهْتِي: ﴿مَنْ أَكَلَ الْبَصَلَ وَالْثُومَ وَالْكُرَاتَ، فَلَا يَقْرَنَنَّ مَسْجِدَنَا، فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ تَتَأَذَى مِمَّا يَتَأَذَى مِنْهُ بَنُو آدَمَ﴾ {أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، بِرَقْم: (۱۵۱۹۸)، وَمُسْلِمٌ، بِرَقْم: (۵۶۴)، وَالتِّرْمِذِيُّ، بِرَقْم: (۱۸۰۶) وَقَالَ: حَسَنٌ صَحِيحٌ، وَالتَّنْسَائِيُّ فِي (الكبرى) بِرَقْم: (۶۶۸۵)}.

واته: ههر کهسئک پیازو سیرو کهوهر یان (سیرمۆکه)ی خوارد، با نیزیکی مزگهوتتهکهمان نهکهوئ، چونکه به ههمان شت که مروّفهکانی بی نارپهحت دمبن، فریشتهکانیش بیی نارپهحت دمبن.

دیاره مروّفهکان به بوئی ناخووش نارپهحت دمبن، فریشتهکانیش به ههمان شیوه.

مهسهلهی سییهم: که دمه رموی: ﴿ أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهِدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴾ (۱۱)

خوای بی نیاز به نکوویی لیگردنهوهو به سهرزمنشتو گلهیییهود. دمه رموی: نایا ئاودان به حاجییان و خزمهتی مزگهوتی چهپامتان، وهک کردهوی کهسئک دانا، که پروای به خوا ههیه، وه پروای به پوژی دوایی ههیه، وه له بیی خوادا تیکووشاوهو فیداکاریی کردوه به سهرو مال، نایا وهک یهکتان تهماشا کردن؟!

﴿ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ ﴾، بهلام لهلای خواو، له تهرارووی خوادا، یهکسان نین، وه خوا کوومهلی ستهمکاران رینمایی ناکاتو نایانخاته سهه رپی راست.

که نهوه ستهمه، تو بیینی تهنیا ئاودان به حاجییان و، پهرده کردن بو کهعبهو، یاخود پاک پراگرتنی مزگهوتی چهپام، یان نوژمن گردنهوهی، که موشریکهکانی قورمیش و هاوبهش بو خوا دانههگان، شانازیان پیوه دهکرد. یهکسانی بکهی لهگهل کردهوهی کهسئکدا، که برواداره به خواو پوژی دوایی. وه سهرو مائی خویشی له پیناوی خوادا بهخت دهکات!.

دیاره نیمه پیشتیش باسمان کردو، دوو گپردراوه (روایه)مان هینان، وه نهو کات گوتمان: هوئی هاتنهوه خوارهوهی دووهم، له مانایهکهی نیزیکتره، چونکه دویندراو (مخاطب) لهم نایهته موبارهکهدا: ﴿ أَجَعَلْتُمْ ... ﴾، هاوبهش بو خوا دانههکانن.

به‌لام وهك گوتمان: ریوایه‌تی دیکه‌ش هه‌یه له‌وباره‌وه به پیی نه‌و ریوایه‌ته‌ش، ده‌بی دویندر او (مخاطب) له‌م ئایه‌ته‌دا مسوئلمانان بن، چونکه مسوئلمانان مشتومریان بوو له‌وباره‌وه:

۱ - یه‌کیکیان ده‌یگوت: له‌ دوا‌ی مسوئلمان بوون، ئه‌گه‌ر ئاو بده‌م به‌ حاجییان، پی‌م له‌ هه‌موو کرده‌وه‌یه‌ك گه‌ورمه‌ره.

۲ - نه‌وی دیکه‌یان ده‌یگوت: دوا‌ی مسوئلمان بوون، خزمه‌تی مزگه‌وته‌ی حه‌رامم پی‌ له‌ هه‌موو شتیک گه‌ورمه‌ره.

۳ - یه‌کی دیکه‌ش گوتی: نه‌خیر، جه‌نگ و جه‌هاد له‌ پی‌ناوی خواداو فیداکاری له‌ پی‌ناوی خوادا، له‌ هه‌موویان گه‌ورمه‌ره.

ئنجا دوا‌ی نه‌وه‌ی عومه‌ری کورپی خه‌ت‌ابیش تی‌وه‌ی خو‌رین و سه‌رزمنشتی کردن^(۱)، گوتی: له‌ لای مینه‌ری پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ دهنگ به‌رز مه‌که‌نه‌وه، به‌لام دوا‌ی نو‌یژی جومه‌ه، من ده‌چه‌ خزمه‌تی و لی‌ی ده‌پرسم، له‌باره‌ی را‌ جیاییتان، ئنجا که‌ جوو، لی‌ی پرسو و خوا‌ی شارم‌زاش به‌و بو‌ذه‌وه ئه‌م ئایه‌ته‌ی نارده‌ خوار، که‌ به‌و پی‌یه‌-بی، ده‌بی خوا‌ی کارزان پشتگیری رای‌ که‌سی سی‌یه‌می کردبی، که‌ گوتوو‌یه‌تی: تی‌کو‌شان و فیداکاری له‌ پی‌ناوی خوادا، له‌ هه‌موو نه‌و کرده‌وانه‌ی که‌ ئی‌وه‌ باسیان ده‌که‌ن، گه‌ورمه‌ره، له‌ دوا‌ی ئیمان.

(۱) پی‌شته‌ر ده‌قی ریوایه‌ته‌که‌مان هینا.

کاروبارە نیدارێیه‌کانی قورەیش پێش نیسلام

شایانی باسە که خوا ﷺ لێرمدا باسی دوو شتان دەکات:

۱ / ﴿سِقَايَةَ الْحَاجِّ﴾، ئاودان بە حاجییان، که لێرمدا مەبەست پێی تیکرای حاجییانە، ئەوانەیی که دەچن حج دەکەن.

۲ / ﴿وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾، وه ئاوه‌دان کردنه‌وه‌و خزمه‌تکردنی مزگه‌وتی حه‌رام.

ئنجای پێویسته بزانی که، ده (۱۰) جووره پێگه‌وه‌ کرده‌وه، له نیو خه‌ڵکی مه‌ککه‌دا هه‌بوون، له نیو هۆزی قورەیش که له مه‌ککه‌دا نیشته‌جئ بوون، وه خۆیان به‌ خاومنی مزگه‌وتی حه‌رام ده‌زانی، وه له نیو خۆیان دا چهند تیرمه‌یه‌ک بوون و کاروباره‌کانیان ئاوا دابه‌ش کردبوون:

۱) (السَّقَايَةَ)، واته: ئاودان به‌ حاجییان، که ئەوه‌ هی (بنو هاشم) بوو، خزماتی پێغه‌مبەر ﷺ، وه کاتی‌ک نیسلام هات، عه‌بباس خوا لێی پازی بی، ئەم ئه‌رکه‌ی به‌ ده‌سته‌وه‌ بوو، واته: ئه‌رکی ئاودان به‌ حاجییان.

۲) (السَّدَانَةُ أَوِ السَّدَانَةُ)، که پێشی گوتراوه: (الْعِمَارَةُ وَالْحِجَابَةُ) هه‌مووی به‌ مانای خزمه‌تکردنی مزگه‌وتی حه‌رام و که‌عه‌وه‌، به‌رده‌ بو‌ کردنی، پاک راگرتنی، بو‌ن خو‌ش کردنی، دین، ئەوانه‌ش هی تیره‌ی (بنی عبد الدار) بوون.

شایانی باسە : (بنو هاشم) و (بنی عبد الدار) و تیره‌کانی دیکه‌ش هه‌موویان له هۆزی قورەیشن.

هۆز چهند تیرمه‌یه‌که، ئیمه‌ به‌ کوردی ده‌ئین: هۆز، تیره، به‌لام ئەوان ده‌ئین: (قبيلة القریش) ئنجای ئەوانه‌، وه‌ک عه‌شیره‌ت ته‌ماشایه‌ گراون.

وه کاتیک ئیسلام هات، سهرپهرشتییکردنی خزمهتی مزگهوتی حهرام، به دهستی (عثمان بن طلحة)هوه بوو.

(۲) (الدَّيَّاتُ وَالْحَمَالَاتُ) خوین و صولج کردن و خویندان، نهومش هی (بنو تیم بن مرّة) بوو، وه که ئیسلام هات به دهست (أبو بکر الصدیق)هوه بوو، خوا لیی رازی بی، که نهگهر خوینیک خوش کرابایه، یان کهسینک قهرزیک کی کهوتبایه سهر بههوی صولحهوه، که (حمالة)یان پیگوتوه، (أبو بکر الصدیق) خوا لیی رازی بی سهرپهرشتیی نهوهی دمکرد، وهک نوینهری: تیرهی: بهنی تهیمی بهنی مورپه، که نهوانیش تیرمیهک بوون له تیرهکانی قورپیش.

(۴) (السَّفَارَة)، نوینهرایهتی، بو پهیوهندی یهکان و صولج لهگهال تیرهو هوزدهکانی دیکهدا، نهمه هی (بنو عدي) بووه، واته: تیرهی عومهری کوری خهتتاب، وه کاتیک ئیسلام هات، نهو نهرکه به دهستی عومهری کوری خهتتابهوه بوو، خوا لیی رازی بی.

(۵) (الرَّأْيَة)، واته: نالا ههگرتن، که (العُقَاب)ی پیی گوتراوه، واته: (ههئو) نهویش هی (بنو أمية) بووه، وه کاتیک که ئیسلام هات، به دهستی نهبو سوفیانهوه بوو، که نهو نوینهری تیرهی بهنو نومهیه بووه.

(۶) (الرَّفَادَة)، واته: خاو من نازووخه بوون، نازووخه و مهسرفو خهرجیی، نهومش هی تیرهی: (بنو نوفل) بووه، (بنو نوفل بنو عبدالمناف) که کاتیک ئیسلام هات، به دهست (حارث بن عامر بن نوفل)هوه بووه.

(۷) (المَشُورَة)، که شوینی راپوئزکردنیان پیی گوتراوه: (دَارُ النَّدْوَة)، مهزلنگای راپوئز کردن، وه (دار الندوة)، وهک پهلهمانی ئیستا بووه، تیدا دانیشتون، راپو تهگبیریان تیدا کردوه، بیرو رایان تیدا گورپومهوه، که نهوه هی تیرهی: (بنو أسد بن عبدالعزة بن قصي) بووه، وه کاتیک که ئیسلام هاتوه، بهدهستی (زید بن زمعة)وه بووه.

(۸) (الْأَعِنَّةُ أَوْ الْقُبَّةُ)، چادر یکی گهورمیان ههئداوه، وه لهویدا سوپا ریکخراوهو تهرتیب کراوهو، نهخشهی جهنگ دانراوه، وه نهوه هی تیرهی (بنو مخزوم)

بووهو، که نیسلام هاتوه به دمست خالیدی کوری وه لیدموه بووه، به نوینه رایه تی تیره کهی خوئی.

(۹) (الْحُكُومَةُ وَأَمْوَالُ الْأَلْهَةِ)، حکوومه تیشیان پی گوتوه، وه (أَمْوَالُ الْأَلْهَةِ) شیان پی گوتوه، که وهک خوا په وهر دگار باس دهکات، دهفه رموی:

﴿ مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بُحَيْرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ... ﴾ المائدة ﴿ ۱۳ ﴾

ئنجائو نازه لانه که نه زریان کردوون، یاخود به چهند هویه که وه به ره لیدایان کردوون، یاخود نه زریان کردوون بو بته کانیان، ئهو پارمیهی که له وانه هاتوته وه، یاخود خه لکیک که پارهی دانامو بو که عبه، یان به حیساب بو بته کان، ئه وانه کوکراونه وه، وه ئه وه به دمست تیره ی (بنو سهم) بووهو، که نیسلام هاتوه، به دهستی (الحارث بن القیس بن السهم) وه بووه.

(۱۰) (الْأَيْسَارُ وَهِيَ الْأَزْلَامُ)، (الأزلام)، کوئی (زلم) ه، که قوماریان پیکردوون، یاخود (یانسیب)، که قورعه یان پی کیشاون، وه ئه مه به دهست (بنو جمح) وه بووه. وه کاتیک که نیسلام هاتوه به دهستی (صفوان بن أمية بن خلف) وه بووه^(۱).

دیاره پیغه مبهری خوا ﷺ دواي نازادکردنی مهککه، هه موو ئه وانهی هه ئومشانده وه، چونکه ئه مه، یانی: به ریومبردنی کومه لگا، وهک نیمچه دمه لته تیک. بویه پیغه مبهر ﷺ جگه له یه که مو دووهم، واته: (السَّيَّاتُ) و (العِمَارَةُ).

﴿ سِقَايَةَ الْحَاجِّ ﴾، ﴿ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ﴾، ئهو هه شته ی دیکه ی هه موو هه ئومشانده وه، وهک له فهرموودمیه کدا له کاتی وتاره میژوو ییه که ی له چه جی مائناواییدا، له (حجة الوداع) دا دهفه رموی:

﴿ إِلَّا أَنْ كُلَّ مَأْتِرَةٍ مِنْ مَآثِرِ الْجَاهِلِيَّةِ، تَحْتِ قَدَمَيَّ هَاتَيْنِ إِلَّا سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَ سِدَائَةَ الْبَيْتِ ﴾^(۲).

(۱) التحرير والتنوير، ج ۱۰، ص ۱۴۴-۱۴۵، مُحَمَّد الطاهر بن عاشور.

(۲) التحرير والتنوير، ج ۱۰، ص ۱۴۵.

واته: ناگاداربن! هه موو پیگهیهك { که پئیان گوتراوه: (مأثر) }، هه موو نهو نهرکانه‌ی که له سه‌رده‌می نه‌فامیی دا تیره‌کانی قورپه‌یش له نیو خویاندا دابه‌شیان کردوون، له ژیر نهو دوو پئیانهم دایه، بیجگه له ناودان به حاجییان، وه خزمه‌تی مزگه‌وتی حه‌رامو و خزمه‌تی که‌عبه.

دیاره نه‌گهر پیغه‌مبهر ﷺ نه‌وانه‌ی هه‌ئنه‌وه‌شان‌دبان‌ه‌وه، نه‌وانه هه‌موویان مابانه‌وه، مانای وایه نیسلام هیچی نه‌کرد، به‌لام نهو دووانه، چونکه له‌گه‌ل نامانجه شه‌رعیه‌کان دا تیک ناگیرین، وه نیسلام عاده‌تی وایه هر شتیک له‌گه‌ل پرووحی شه‌ریعتو له‌گه‌ل نامانجه شه‌رعیه‌کاندا تیک نه‌گیرئ، دمیته‌یته‌وه، هه‌موو شتیک ژیره‌و ژوور ناکات، به‌لکو نهو شتانه لا ده‌بات، که له‌گه‌ل نیسلامو له‌گه‌ل نامانجه شه‌رعیه‌کاندا دژ ده‌وستن.

مسه‌له‌ی چواره‌مو کوتایی : که ده‌فه‌رموئ: ﴿ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا

فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَكْثَرُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿۵۰﴾
 يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِّنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّتْ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُّقِيمٌ ﴿۵۱﴾
 خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿۵۲﴾

نهو سن نایه‌ته به‌پیزه له‌باره‌ی یه‌ك بابه‌ته‌وه ده‌دوین، نه‌ویش بریتیه له‌وه که خوا ﷺ مه‌دحو ستایشی پرواداران ده‌کات، پرواداران‌ی کۆچکه‌ر، وه پرواداران‌ی تیکۆشه‌ر به سه‌رو مالیان له پئناوی خوای بی هاوتادا، ده‌فه‌رموئ: بیگومان

نه‌وانه‌ی نهو سن سیفه‌ته‌یان هه‌ن : ﴿ الَّذِينَ ءَامَنُوا ﴾، ﴿ وَهَاجَرُوا ﴾، ﴿ وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ ﴾.

۱ / ﴿ ءَامَنُوا ﴾، واته: پروایان هیناوه، به‌لام به‌چی؟

له هه‌موو قورنانه‌دا مه‌گهر به‌ده‌گه‌من، نه‌گه‌رنا نه‌وه‌ی که نیمانی پئ هی‌نراوه، باس نه‌کراوه، ته‌نیا له دوو سن شوین دا باسکراوه، بو وینه ده‌فه‌رموئ:

۱- ﴿ لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُولُوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّنَ ﴾ (البقرة، لیرهدا هر پینج پایه سهرمکیه که ی نیمان باس کراون.

ب - له نایهتی (۲۸۵) ی سوورمتی (البقرة) مشدا دهفه رموی: ﴿ كُلُّ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ ﴾ (۳۸۵)، لیرمشدا چوار پایه کانه نیمانسی باسکراون، بویه له هه موو شوینه کانی دیکه ی قورناندان، به زوری وایه هر دهفه رموی: ﴿ ءَامَنُوا ﴾، نیمانان هینا، به چی؟

به هه موو نهو شتانه ی که پیویسته نیمانان پی بهینری، نهو بو کورت کردنه و میه، واته: نیمانان هینا به خواو به فریشته کانی خوا، به کتبه کانی خوا، به پیغه مبهران، وه به رژی دواپی، وه به قهدمر، وه به هه موو نهو شتانه ی که پیغه مبهر ﷺ له لایمن خواوه هه والی پیداون.

۲ / ﴿ وَهَاجِرُوا ﴾، واته: کوجیان کردوه، دیاره له مهککه وه کوجیان کردوه، له شوینه کانی خویانه وه کوجیان کردوه، هاتوون بو مه دینه، که نیسلاو کردوو یه تی به منزلگای سهرمکی خوی، له سهرمتاوه.

۲ / ﴿ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ ﴾، وه تیکوشاون له ری خود به سامانه کانیان و به گیانه کانیان، واته: سهر و مالیان له پیناوی خود به خشیه، نهوانه ی خاومنی نهو سی سیفته سهرمکیه، خوی په روهردگار به حموت برکه باسی پاداشته که میان دمکات :

یه کهم: ﴿ اَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ ﴾، نهوانه پله میان له لای خوا مهزنتره، له هر هر که سکی دیکه، هه لبه ته لیرهدا مهرجیش خیه بو بهراورد پی، مهگر نهو بهراورده له گهن کردوه ی همنی خه کی دیکه دا پی، بو وینه

ئهوانه‌ی که مسولمان بوون، گوتوووانه: ئیمه‌ش ئاو دهمین به حاجیبیان، یان خزمه‌تی که عبه دمکه‌ین، یان فلان کاره دمکه‌ین، خوا ﷻ دمفه‌رموی: خاومنی نهو کرده‌وانه پاداشتیان و پله‌یان له‌لای خوا مهزنتره، نه‌گه‌رنا نه‌گه‌ر به به‌راوردبی، له‌گه‌ل هاوبه‌ش بو خوا دانه‌رکان دا، لیره‌دا مه‌به‌ست نه‌وه نیه که مهزنتره، یانی: نه‌ویش (شیرکیش)! مه‌زنه، به‌ئکو به‌رهایه‌ی (مطلق)ی همر ئه‌وانه پله‌ی مه‌زنیان همیه، چونکه ئه‌هلی کوفر، همر به‌راورد ناکرینو، همر ناچنه ته‌رازوووه، له‌گه‌ل ئه‌هلی ئیمان دا.

دووم: ﴿ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَٰزِرُونَ ﴾، وه ئا ئه‌وانه‌ن سه‌ره‌رازان، ئا ئه‌وانه‌ن به‌ مو‌راد گه‌یشتوان، چونکه (فوز)، بریتیه له‌وه‌ی که نه‌وه‌ی ئینسان ده‌یه‌وی، پی‌ی بگاتو به سه‌لامه‌تی‌بیش پی‌ی بگات.

سیبهم: ﴿ يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُم بِرَحْمَةٍ مِّنْهُ ﴾، به‌رومردگاریان موژده‌یان پی‌ده‌دا، به به‌زمیه‌ک له لایه‌ن خو‌یه‌وه، به زمیه‌کی تایبه‌ت، به‌زمیه‌ی پی‌یاندا دیته‌وه‌و ره‌حمیان پی‌ی ده‌کات.

جوارهم: ﴿ وَرِضْوَانٍ ﴾، واته: (رضوان منه)، ئنجا زانایان ده‌ئین: (رضوان): (الرِّضَا الْكَامِلُ الشَّدِيدُ، لِإِنَّ هَذِهِ الصَّيْغَةَ، تُشْعِرُ بِالْمِبَالِغَةِ، مِثْلُ الْغُضْرَانِ وَالْعَصِيَانِ).

(رضوان) واته: ره‌زامه‌ندی‌یه‌کی به‌هیزی ته‌واو، چونکه ئه‌م صیغه‌یه زیدم‌رویی و توخی ده‌گه‌یه‌نی، وه‌ک (عصیان)، واته: زور سه‌ره‌پنجی‌ی کردن، وه (غضران)، واته: زور لی‌بوردن، وه هه‌موو نه‌و وشانه‌ی دی، که به‌و صیغه‌یه هاتوون، هه‌مان واتا ده‌گه‌یه‌نن.

پینجه‌م: ﴿ وَجَنَّتٍ لَّهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُّقِيمٌ ﴾، {وه خوا موژده‌یان پی‌ده‌دا به} چه‌ند باغی‌ک که نازو نیه‌مه‌تی‌کی به‌رده‌وامو نه‌براوهمیان تیدا همیه.

(نَعِيم)، بریتیه لهوهی که نهفس چیژ وبریگری له لهزمته بهرهستهگان. وه (نَعِيم) له (نعمه) تایبهتتره، یانی: ههموو (نَعِيم) نیک نيعمهتی تیدايه. بهلام مهرج نيه ههموو نيعمهتیک (نَعِيم) بی.

ئنجا که دهفهرموی: ﴿ وَجَنَّتْ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُّقِيمٌ ﴾، دهلی: (المقیم): الْمُسْتَمِرُّ اسْتَعِيرَ الْإِقَامَةَ لِلدَّوَامِ وَالِاسْتِمْرَانَ كَهَسَيْكَ كَه لَه شوینیک نیشتهجی بی، مانای وایه لهوی بهردهوام دهبی و مانهوهکهی دریزه دهکیشی. لهوهوه بو ئهوه خوازراوتهوه.

شهشم: ﴿ خَلِيدِينَ فِيهَا أَبَدًا ﴾، له نیو ئهوه ههموو نازو نيعمهتو باخچهو باغو گولزارهدا که رووباریان بهژیر دادمروڤن، به ههمیشهیی، واته: ههتا ههتایه تییاندا دهمیننهوه.

حهوتهم: ﴿ إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴾، بیگومان خوا پاداشتی مهزنی له لایه.

لهوبارهوه با فهرموودمیهکی پیغهمبهر ﷺ بیئین، دهفهرموی:

﴿ إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ لِأَهْلِ الْجَنَّةِ: يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ، يَقُولُونَ: لَبَّيْكَ، رَبَّنَا وَسَعْدَيْكَ، فَيَقُولُ: هَلْ رَضِيْتُمْ؟ فَيَقُولُونَ: وَمَا لَنَا لَا نَرْضَى، وَقَدْ أُعْطِينَا مَا لَمْ نَعْطِ أَحَدًا مِنْ خَلْقِكَ، فَيَقُولُ: أَنَا أُعْطِيكُمْ أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ، قَالُوا: يَا رَبَّنَا وَأَيُّ شَيْءٍ أَفْضَلُ مِنْ ذَلِكَ؟ فَيَقُولُ: أَجَلٌ عَلَيْكُمْ رِضْوَانِي، فَلَا أَسْخَطُ عَلَيْكُمْ بَعْدَهُ أَبَدًا ﴾ { أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، بَرَقَم: (۱۱۸۵۳)، وَالْبُخَارِيُّ، بَرَقَم: (۶۱۸۳). وَمُسْلِمٌ، بَرَقَم: (۲۸۲۹)، وَالتِّرْمِذِيُّ، بَرَقَم: (۲۵۵۵)، وَأَبْنُ حِبَّانَ، بَرَقَم: (۷۴۴۰) }.

واته: خوا به خه لکی بهههشت دهفهرموی: ئهی خه لکی بهههشت: دهلین: له خزمهت داین ئهی پهرومردگارمان، بو ههر شتیک مایهی پرمزاههندیی تو بی نامادمین، خوا دهفهرموی: ئایا رازی بوونو، خوشنوودن بهوهی که پیم داو، دهلین: ئنجا بو رازی نهبین شتیکت به ئیمه داوه، که به هیچ کاد له دروستکارهکانی خووتت نه داوه، خواش دهفهرموی: باشتر لهوهی پینه

داون، پیتان ددهم، نهوانیش دهلین: نهی پهرومردگارمان! نُنجا ج شتیک لهوهی پیتداوین، باشتره؟ دهفهرموی: رهمانهندی خومتان بهسهردا دهرپترم، که له دواى نهوه، ههرگیز لیتان تووره نابم.

له کوتایی نه م درسهمان دا، به باشی دزمانم جهند قسهیهکی جوان له (محمد رشید رضا) هوه رهمهتی خوی لی بی، که له تفسیری نه نایهتانهدا هیناونی، بیانیهنم، دهلی:

(ومن تَنَطَّعُ بعضُ الصوفية في فلسفتهم ، أنهم لا يطلبون من الله النجاة من النار، ولا الفوزَ بالجنة، وإنما يطلبون الروحانية الأعلى فقط، وهو لقاءه ورضوانه ورؤيته عز وجل، وأنها لفلسفة جهلیة من نزغات المنكرين للنعم الجسماني مخالفة لنصوص كتاب الله تعالى وهدی رسوله ﷺ) (۱).

واته: له زور رچوون و قسهی نهگونجاوی ههندیك له صوفیهگان، که له فهلسهفهکی خویاندا دهیلین، دهلین: نیمه له خوا ناپارپینهوه که دهربازمان بکات له ناگری دۆزهخ، ههروهها لیشی ناپارپینهوه که به بههشتمان شاد بکات، بهئکو نهوان تهنیا نازو نیعمهتی رپووحانی ههره بهرز، له خوا داوا دهکن، که بریتیه له دیداری خوا، وه رهمانهندی خوا، وه به دیداری خوا شاد بوون و دیتنی خوا ﷻ! وه نهوه فهلسهفهیهکی نهفامانهیه، وه رپشهکی لهو فیکرهو فهلسهفهیهوه دی، که نکوولیی دهکن لهوه که مروفهکان به جهسته زیندوو ببهوه، له رۆزی دواپی دا، دهلین: نینسانهکان تهنیا به رپووح له نیعمهت دا دهبن، یاخود له سزادا دهبن، وه نهوه پیچهوانهی دهقهکانی کتیبی خوی بهرزو، رپو و شوینی پیغهمبهری پیشهوامانه ﷺ .

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَيَحْمَدُكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ .

دەرسی سنییم

پیناسەیی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان، پینج (۵) نایەت دەگریتە خووی، نایەتەکانی (۲۳ تا کو ۲۷).
خوای زانا و تانا ﷺ سەرمتا بۆ جاری یەکمە، لەو شەش جارەیی که لەم سوورمەتەدا.
هاتوون بە نازناوی ئیمان، برپواداران دەدوینیی: ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا ﴾، و دە
پیان دەفەرموی: که بابو برپایان بە دۆست نەگرن، نەگەر کوفریان بەسەر ئیماندا
هەئبژارد، وە هەر کەسێک دۆستایەتی بابو باپیری یان برپایەکانی بکات، لە حائیک دا
کە کافرن، وە نەینیی مسوڵمانانیان پێ رابگەینیی، وە یارمەتیان بداتو، کەینو
بەینیان لەگەئیان دا هەبێ، ئەووە ستەمکارە.

دوایی خوا رایدەگەینیی، که هەر کەس بابو کورپو برپاو هاوسەر و خزم و مالو
سامان و بازرگانیی و خانوو بەرمیەک، که لەلای خوڤشەویستە، لە خواو پیغەمبەر
ﷺ و تیکۆشان لە رپی خوادا، لەلای خوڤشەویستەر بن، ئەووە دەبێ چاومرێ
سزاو تۆلەو جەزەمبەیی خوا بێ.

ئنجا خوا ﷺ وە بێر برپوادارانی دینیتەووە، که لە زۆر شوینان سەری خستوون
لە زۆر جەنگان دا، سەرمتا لە جەنگی بەدردا، ئنجا لە جەنگی ئوحوودیش دا خوای
میهرەبان لە فریای مسوڵمانان هات، بۆ ئەووی کافران زەبری زیاتر لە مسوڵمانان
نەدەن، دوایی لە جەنگی خەندەق دا، که ئەحزابیشی پێ دەگوتری، هەر وەها لە
جەنگ لە دژی: (بنی قریظە) دا، وە لە دەرکردنی: (بنی قینقاع و بنی النضیر) دا، که
پەیمانیان شکاند، وە پاشان لە جەنگی خەیبەردا، وە لە ئازادکردنی مەککەدا، وە
بە تاییبەتییش لە جەنگی حونەیندا، که سەرمتا خوا دەفەرموی: بە زۆرپیەگەتان

سەرسام بوونو، پیتان وابوو مادام زۆرن، دوژمن پیتان ناویڤری، بەلام زۆرییەگەتان دادی نەدانو، سوودی پینەگەیاندن، وە تیشکان، وە دنیای فراوانتان لی وەتەنگ هات، وەك گوتراوه: (کونە مشکى لی بوو بە قەیسەری).

بەلام دوایی خوا نارامی پزانده سەر دلی پیغەمبەر مەکی ﷺ، وە سەر دلی بروادارانیش، وە سەربازی نەبینراوی ناردن، گە مەبەست پیی فریشتەگانن، وە کافرەگانیشی بە دەستی مسوڵمانان سزادان.

وە خوا دوایی رایدهگەیهنی: گە هەر کەسێک خوا بیهوی، دەگەریتەوه سەری و تۆبە ی لی قبوول دەکات و لیی دەبووری.

﴿ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَاتَتَّخِذُوا ءَابَاءَكُمْ وَاِخْوَانَكُمْ اَوْلِيَاءَ اِن اَسْتَحَبُّوا
 الْكُفْرَ عَلَى الْاِيْمَانِ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿۲۳﴾ قُلْ
 اِنْ كَانَ ءَابَاؤُكُمْ وَاَبْنَاؤُكُمْ وَاِخْوَانُكُمْ وَاَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَاَمْوَالٌ
 اقْتَرَفْتُمُوهَا وَبِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسْكَنٌ تَرْضَوْنَهَا احَبَّ اِلَيْكُمْ
 مِنْ اَللّٰهِ وَرَسُوْلِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيْلِهِ فَتَرْبِّصُوا حَتّٰى يَأْتِيَ اَللّٰهُ بِاَمْرٍ ؕ وَاَللّٰهُ لَا
 يَهْدِي الْقَوْمَ الْفٰسِقِيْنَ ﴿۲۴﴾ لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيْرٍ وَّيَوْمَ
 حُنَيْنٍ اِذْ اَعَجَبْتَكُمْ كَثَرْتُمْ عَلَيْكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَصَاقَتْ
 عَلَيْكُمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلِيْتُم مَّدِيْرِيْنَ ﴿۲۵﴾ ثُمَّ اَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِيْنَتَهٗ
 عَلٰى رَسُوْلِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ وَاَنْزَلَ جُنُوْدًا لَّمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِيْنَ
 كَفَرُوْا وَذٰلِكَ جَزَاءُ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۲۶﴾ ثُمَّ يَتُوْبُ اَللّٰهُ مِنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ عَلٰى مَنْ
 يَشَآءُ وَاَللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۲۷﴾ .

مانای وشە بە وشە نایەتەکان

(ئەو ئەوانەى پرواتان هیناوه! بابو باپیرانتان و برایەکانتان، ئەگەر کوفریان بەسەر ئیماندا هەلبژارد، بە دۆست مەگرن، وە هەر کامیکتان بە دۆستیان بگرئ، ئەوانەن سەمەکاران ﴿۲۳﴾ بئى: ئەگەر بابو باپیرانتان و، کورانتان و، برایانتان و، هاوسەرانتان و، خزمانتان و، ئەو سامانانەى وەدەستان هیناون و، بازرگانیهک که مەترسی بئى رەمىن بوونیتان هەیهو، خانوو بەرە دل بەسندەکانتان، لە خواو پیغەمبەرەکهى و، تیکۆشان لە پیناوى خوادا، لە لاتان خۆشەویستەرن، ئەووە چاومرئى بن، هەتا خوا کارى (سزادانى) خۆى دینئ، وە خوا رینمایى کۆمەلئى لە رئى دەرچووان ناکات ﴿۲۴﴾ بە دنیاییهووە خوا لە زۆر رووداوى جەنگاندا سەریخستەن، هەر وەها لە رۆژى جەنگى حونەین دا، که زۆریهکەتان سەرسامى کردن، (پیتان وابوو لەبەر ژمارەى زۆرتان تیناشکین)، که چى هیچ دادى نەدان و، زەوى بەو فراوانیهى لیتان و مەنگ هات، پاشان بە پشت لە دوژمن کردنەو، پاتانکرد ﴿۲۵﴾ بەلام دواى خوا هیمنى خۆى دابەزانده سەر دلئ پیغەمبەرەکهى و، سەر دلئ برواداران، وە سەربازانىکی دابەزاندن، نەتاندەبینین، وە ئەوانەى بیبروا بوون (بە دەستى برواداران) سزای دان، وە هەر ئەو هوش سزای بئى برپایانە ﴿۲۶﴾ ئنجا پاش ئەو، خوا هەر کەسێکی بوئ (بە لیبوردن) دەگەرپتەووە سەرى، وە خوا لیبوردەى و بە بەزمی یە ﴿۲۷﴾).

شىكردنەھوى ھەندىك لە وشەكان

(أَسْتَحَبُّوا) : واتە: زۆريان خۇشويستو، ياخود ھەئيان بزاردو، دەئى:

(الإستحباب: تحريّ الإنسان للشيء يُحِبُّهُ، وتعديتهُ ب(على) يقتضي الإيثان).

وشەى (استحاب): برىتيە لە خەفتانى ئىنسان لە شتىك كە خۇشى بوئ،
وہ وہختىك بە (على) تەعەددا دەكات {بؤ (مفعول)} ئەوہ مانای ھەلبىزاردن
دەگەيەنى.

كەواتە: دەشگونجى بئىي: (استحبوا)، واتە: زۆريان خۇشويستو،
خۇشەويستىيەك كە لە دئيان دا جىگىر بوو، چونكە ھەردووك پىتى (س).
ت) كە دەچنە سەر كردارىك، ئەوہ جەختكردنەوہ (تاكيد) دەگەيەنى، (سين و
تاء)، وەك (إستقامة)، واتە: زۆر پراوستا، (قام) واتە: پراوستا، (إستقام)
واتە: چاك پراوستا، وە (استبشر)، واتە: زۆر دل خۇش بوو.

(وَعَشِيرَتُهُمْ) : (العشيرة: أهل الرجل الذين يتكثّر بهم أي يصيرون له بمنزلة العدد
الكامل، وذلك أن العشرة هو العدد الكامل).

(عشيرة): برىتيە لە خزم و كەسى ئىنسان، كە خۇي بەوانەوہ زۆر دەكات.
واتە: وەك بئىي بؤى دەبن بە ژمارەى تەوا، چونكە (عشرة)، واتە: دە (۱۰) كە
ژمارەى تەواو، ھەندىكىشىيان گوتوويانە لە (عُشْرَة) ھاتو، ئەوانەى كە
ھەئسوگەوتيان لەگەل دەكات و مامەتەيان لەگەل دەكات.

(أَقْتَرَفْتُمُوهَا) : واتە: وە دەستتان ھىناو، (الإقتراف: الإكتساب وفي الإساءة
أكثر: استعمالاً).

(اقتراف)، واتە: وەدەست ھىنان، بەلام زياتر بؤ خراپە بەكاردى، بەلام بؤ چاكەش
جارجار بەكاردى، عەرەب گوتوويانە: (الإعتراف يُزِيلُ الإقتراف)، دانپىداھىنان

خرابەکردن بەرانبەر بە کەسی بەرانبەر لادەبا، واتە: مادام (إعتراف)ی کرد، یانی :
دانی بە هەڵەى خۆى داھینا، مانای وایە خرابەکەى دەسپێتەو.

(وَتَجَرَّةٌ) : (التجارة : التصرف في رأس المال طلباً للربح).

(تجارة): بریتیه له هەئسوکهوت کردن له سەرمايهدا، بە مەبەستی قازانج
و دەست هێنان.

(كَسَادَهَا) : (كَسَدَ يَكْسُدُ : لَمْ يَرْجُ وَلَمْ يَنْفُق).

کە دەگوتری: (کسادها)، واتە: بئى رەمىن و بئى رەواج بوونى و له برەو
کەوتنى، (كَسَدَ يَكْسُدُ)، واتە: بئى برەو بوو، چاک خەرچ نەبوو، وە رەمىنى
نەبوو.

(وَمَسْكِنٌ) كۆى (مسكن)ه، واتە: خانوو بەرە، (سَكَنَ فَلَانَ مَكَانًا كَذَا: استوطنه،
واسم المكان: مسكن، جمعه مساكن).

دەگوتری: فلان کەس له فلان شویندا نیشتهجى بوو، (سَكَنَ)ی بو
بەگاردی، وە ناوی شوین (مکان)کەى بریتیه له (مسكن) کە بە (مساكن)
کۆ دەبیتەو، واتە: خانوو، خانووبەرەکان.

(فَتَرَبَّصُوا) واتە: چاوەڕێ بن، (التربُّصُ: الإنتظار بالشيء، أمرٌ ينتظر زواله، أو
حصوله).

(تربص): بریتیه له وهى كەسێك چاوەڕێى شتێك بئى، چ چاوەڕێ بئى
لابجی، یاخود چاوەڕێى شتێك بئى پەیدا بئى.

(مَوَاطِنٌ) : (الوطن: محلُّ الإنسان، المواطن مشهد من مشاهد الحرب).

وشەى (وطن): ئەو شوینەیه کە ئینسان تێیدا دادەنیشی، وە (مواطن)، واتە:
دیمەنێك له دیمەنەکانى جەنگ، یاخود شوینێکە جەنگێکی تێدا دەقەومى،

واتە: شەرگە، ۋە خۇدى جەنگەكەش پىي دەگوتى: (موطن)، بۇ ۋىنە:
(موطن بىد)، (موطن اُحد)، واتە: جەنگى بەدر، جەنگى ئوحد.

(أَعْجَبْتَكُمْ)، واتە: سەر سامى كردن، دەلى: (أَعْجَبْتَنِي كَذَا: رَاقِنِي)، واتە:
پىي سەرسام بووم، پىم گرنگ بوو، جىي سەرنج بوو.

دەگوتى: (مُعْجَبٌ بِنَفْسِهِ: يَرُوقُهُ نَفْسُهُ)، واتە: ئەو كەسە بەخۇي
سەرسامە، خۇي پى گرنگە ۋە لە بەرانبەر خۇيدا، سەرسامە ۋە سەرسوورماۋە.

(حُيِّنَ): دەلى: (مَكَانٌ مَعْرُوفٌ، وَأَوْطَاسٌ: مَوْضِعَانِ بَيْنَ مَكَّةَ وَالطَّائِفِ (هَؤُزِنَ)).
شۋىنىكى زانراۋە، كە (اوطاس) یشى پى دەگوتى، ھەردووكيان دوو شۋىنن لە
نىۋان مەككە ۋە طائيف دا، كە ديارە ھۆزى ھەۋازىن كاتى خۇي لەۋى بوون.

(رَحِبَتْ): دەلى: (الرُّحْبُ: سَعَةُ الْمَكَانِ، وَرَحِبَتِ الدَّارِ).

(رُحْبُ)، بە فراۋانىي شۋىنىك دەگوتى، ۋە دەگوتى: (رَحِبَتِ الدَّارُ)، واتە:
خانۋەكە فراۋانە، خانۋىكى فراۋانە، ۋە كە بە كەسىك دەگوتى: (مَرَحِبًا
بِكُمْ)، واتە: تۆ ھاتوۋىت بۇ شۋىنىكى فراۋان، جىي تۆ دەبىتەۋە، بە رىزو
حورمەتەۋە ۋە مردەگىرىي.

مانای گشتی نایه‌تکمان

خوای پاک و تاك بؤ جاری یه‌که‌م له ش‌ه‌ش جاران، که له‌م سوورپ‌ته موباره‌که‌دا مسولمانان به نازناوی ئیمان، که خو‌ش‌ترین نازناوه له‌لایهن، ده‌یاندوینئ، پروو دمکاته برواداران له‌م سوورپ‌ته‌دا، هه‌لبه‌ته‌ته‌نیا به نازناوی ئیمان، نه‌گه‌رنا هه‌موو سوورپ‌ته‌که‌ه‌ر له‌ سه‌ره‌تای تا‌گوتایی، دواندنی پیغه‌مبه‌ری خوایه ﷺ، وه بروادارانیش له‌ پشتیه‌وه، یاخود برواداران راسته‌وخو، یان ناراسته‌وخو، با به نازناوی ئیمانیش له‌ سه‌ره‌تاوه باس نه‌گرا‌بن، بؤ وینه: که دم‌فه‌رموی:

﴿ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ ﴾ ﴿التوبة﴾

که دیاره دوینراو لی‌ر‌م‌دا بروادارانن: نایا پی‌تان وایه وازتان لی‌ ده‌ینری، به‌رله‌وه‌ی خوا نه‌وانه‌تان بزانی (بناسئ) که تی‌کو‌شانیان کردوه.

ئنجا بؤ جاری یه‌که‌م خوا دم‌فه‌رموی: ﴿ يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا ﴾، ئه‌ی نه‌وانه‌ی برواتان هی‌ناوه! به هه‌موو ئه‌و ش‌تانه‌ی که پی‌ویسته بر‌ویان‌پن به‌ینری، که بی‌ویست ناکات هه‌موو جارئ دووباره بکری‌ته‌وه، واته: برواتان هی‌ناوه به خوا ﷺ، به فریشته‌کانی خوا، به کتیبه‌کانی خوا، به پیغه‌مبه‌رانی خوا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، به رۆزی دوا‌یی، وه به هه‌موو ئه‌و ش‌تانه‌ی که پیغه‌مبه‌ری خاتهم ﷺ له لایهن خواوه هه‌والی پیداون، برواتان به هه‌مووی هی‌ناوه، ﴿ لَا تَتَّخِذُوا ءَابَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ ﴾، بابو باپران‌تان و برابه‌کانتان (که نیزیکترین که‌ستانن) به دۆست و خو‌شه‌ویست، وه به جی‌گای رازو نیازتان مه‌گرن، واته: مه‌یانکه‌نه جیی رازو نیازو خو‌شه‌ویستی خو‌تان، له‌سه‌ر حیسابی مسولمانان، ﴿ إِنْ أَسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ ﴾، له حالیک‌دا که نه‌وانه کوفر به‌سه‌ر نیمان‌دا هه‌لد‌م‌ب‌ترین، وه کوفریان پن چاک‌تره، واته: مادام له‌سه‌ر کوفرین، مه‌یانکه‌نه جیی متمانه‌و رازو

نیازتان، به‌لکو نه‌وی که جیی متمانو جیی رازو نیازتانه، وه نه‌ینیه‌کانی خو‌تانیان له‌لا دمدرکینن، با ته‌نیا نه‌و بر‌وادارانن بن که له‌گه‌لتان له‌ نیماندا پیک ده‌گه‌نه‌ود.

﴿ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴾ ﴿۲۳﴾، وه ههر که‌سیک له‌ نیود دؤ‌ستایه‌تیان بکات، بی‌گومان نا نه‌وانه سته‌مکارانن، دؤ‌ستایه‌تیان بکات، به‌و واتایه نا، که سه‌لامو مهر‌حهای له‌گه‌لیان هه‌بن، ریزیان بگری، خزمه‌تیان بکات چونکه فه‌رزه نی‌نسان خزمه‌تی بابو دایکی خو‌ی بکات، خزمه‌تی براو خوشکی خو‌ی بکات، به‌لکو خزمه‌تی خزمو که‌سی خو‌ی و دهر و دراوسینی خو‌ی بکات، بگره خزمه‌تی خه‌لک به‌ گشتی بکات، خزمه‌تو ریزگرتن و قسه خو‌شیی و روو خو‌شیی، له‌گه‌ل هه‌موو که‌سدا پی‌ویسته، به‌لام به‌ دؤ‌ست گرتن، که تو بی‌که‌یته جیی نه‌ینیه‌کانت وه پشتی پی‌ ببه‌ستی، نا نه‌ومیان قه‌ده‌غیه، نابنی له‌گه‌ل جگه له‌ نیمانداراندا. به‌و شی‌ومیه مامه‌له بگری.

ننجا خوا ﷺ به پیغه‌مبه‌ری خاتمه ﷺ دمه‌رموی: ﴿ قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴾ ﴿۲۴﴾

که به راستی نه‌مه پی‌ومرو ته‌رازوویه‌کی زور گه‌ورهو گرنگه، خوا‌ی په‌روم‌ردگار دمیخاته دمستی پیغه‌مبه‌ری خاتمه ﷺ، وه دمیخاته دمستی بر‌واداران، که خو‌یان و خه‌لکی پی‌ هه‌لسه‌نگینن، دمه‌رموی: بلی: نه‌گه‌ر بابو با‌پیرانتان، کورانتان بر‌ایانتان، هاوسه‌رانتان، خزمو عه‌شیرمتان، مال و سامانیک که وهدمستان هیناود بازگانیه‌ک که دمه‌رسین بن رمین و بن ره‌واج بن و له بره‌و بکه‌وی (به‌هوی نیمان هینانتانه‌وه، یان به‌هوی جه‌نگو جیهاد کردنتانه‌وه)، وه خانوو به‌رمیه‌ک که دل په‌سندتانه‌و خو‌شتان ده‌وی، له‌لاتان خو‌شه‌ویسترن، له‌ خوا و له

پنغه مبه ره که ی ﷺ و له تیکۆشان له پیناوی خوادا، نه گهر ئهوانه ههر ههشتیان له تای تهرازوو په کدا بن، وه تیکۆشان له پیناوی خوادا، به مه بهستی رازیکردنی خوا، به مه بهستی جیبه جیکردنی فه رمانی پنغه مبه ری خوا ﷺ له تای تهرازوو په ک دابن، نه گهر تا تهرازوو ی ئه وه ههشتانه تان قورستتر کرد، ئه وه مانای وایه ئیوه له نیمانی خو تان بکه وته گومانه وه، ﴿ فَتَرَبَّصُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرٍ ﴾، چاومرئ بن تا کو خوا کاری خو ی دینی، ئنجا نایا کاری خو ی جیبه که دهیئنی؟

بۆیه به شیومیه ک که نه زانراو (مجهول) ه خوای زاناو شارمزا باسی دمکات، تا کو زمین بۆ هه موو شتیک بچن: خوا سزاتان دمات، به لاتان بۆ دهنیری، یا خود: تا کو خوا مهرگتان بۆ دهنیری، وه دوایی سزاتان دمات، هه مووی دهنیرته وه، ﴿ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴾، وه بیگومان خوا کهسانی لاری رینه مایی ناکاتو، نایانخاته سه ر راسته ری، که سیک که له ری دهرچووبی و بۆخوی بیهوی لاری بن، خوا به تۆبزی نایهینیته وه سه ر ری، چونکه خوا برپاری داوه و ویستی وابوو که مرۆفه کان له م سه ر زهوییه ئازادانه خو یان ری راست بگرن، یان ری جهوت بگرن.

﴿ إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا ﴾ ﴿ ۳ ﴾ الإنسان، واته: ئیمه ری راستمان پیشانداوه، یان سوپاسگوزار دهبی، یا خود سپله و ناسوپاس دهبی.

گرنگ نهویه که خوای کارزان به تۆبزی کهس ناکاته مسولمان و سوپاسگوزار، هه روه ک به تۆبزی کهس ناکاته نا سوپاس و بن برپا.

ئنجا خوا ﷺ روو دمکاته برپاداران و، ئه وه نیه متهی سه رخستن و پشتگرتن و هاوکاریکردنی خو ی، له کاته مه ترسییدارو له کاته هه ستیاره گاندا بۆ برپاداران،

دهخاته وه بیریان و ده فه رموی: ﴿ لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرٍ ﴾

وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ

عَلَيْكُمْ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ ﴿ ۱۵ ﴾، بیگومان خوا له

زور جهنگان دا ئیوهی سهرخست، له زور رووبهروبوونهوهو بهرمنگاربوونهواندا. ئیوهی سهرخستو پشتی ئیوهی گرت، که ئهوه ئامازهیه به جهنگی بهدر پیش هه مووی، پاشان به جهنگی ئو خود، که ههرچهنده مسولمانان زیانیان هه بوو، بهلام له چاو ئه و ژماره زورهی کافران، که پینج نه وهندهی مسولمانان بوون، وه له چاو ئه و سه ربینجیهی مسولمانان له فه رمانی له پینجه مبه ر ﷺ باشیش دمرچوون.

ههروهها ئامازهیه به جهنگی ئه حزاب، که مسولمانان خوا دهربازی کردن، وه جهنگ دزی (بنی قریظه)، وه دزی جووله که کانی خه یبه ر، ههروهها دمرکردنی ههردوو تیره ی بهیمان شکینی: (بنو قینقاع) و (بنو النضیر) ههروهها ئازادکردنی مهککه، ههروهها دهربازبوونی ئه و سوپا سن ههزار (۳۰۰۰) که سیهی که دوو سه د ههزار (۲۰۰،۰۰۰) له رومهکان رووبهروویان بوونهوه، له جهنگی (مؤته) دا که سی له فه رماندهکانیان شهید بوون: (زید بن حارثه) و (جعفر بن ابی طالب) و (عبد الله بن رواحه)، وه دوایی خالیدی کوری وه لید ئابلووقه که ی دوژمنی شکاندو هیزه که ی دهرباز کرد.

ئه و رستهیه ئامازهیه به هه موو نه مانه، به لام به تلبیه ت ئامازه بو جهنگی حونهین دمکات دمه رموی: ﴿ وَیَوْمَ حُنَیْنٍ اِذْ اَعْجَبَتْکُمْ کَثْرَتُکُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْکُمْ شَیْئًا ﴾، وه له رۆزی جهنگی حونهینیشدا، { (حنین) ناوی شوینیکه له نیوان مهککه و طائف دا }، که زوریه که تان سه رسامی کردن، به لام هه یج سوودی بی نه گه یاندن، زوریه که تان دادی نه دان، بیتان وابوو به هوی زوریتهانه وه سه رده که ون. ﴿ وَصَاقَتْ عَلَیْکُمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحَبَتْ ﴾، زهوی به و فراوانیه یه وه، لیتان ومهنگ هات، وه ک پیشینانی خو مان ده لین: (دنیا ی لی بووه به چه رمی چوله که). ﴿ ثُمَّ وَلَّیْتُمْ مُدْرِیْنًا ﴾، دوایش پشتتان له دوژمن کردو راتان کرد، واته: شکان.

بهلام لهویش دیسان خوا له فریاتان هات، ﴿ ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ
وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَلِكَ

جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿ ۲۱ ﴾، دواپی خوا نارامیی خوئی پزانده سهر دلی پیغه مبه ره که ی،
وه سهر دلی پرواداران، وه سهر بازانیکی نارنده خوار، که نیوه نه تاندمینین (که
فریشته گانن) وه نهوانه ی بی پروا بوون، نازاری دان و سزای دان (واته: به دست ی
پرواداران) ههر نه وهش سزای بی پروایانه.

له کوتایی دا خوا ﴿ ۲۲ ﴾ دمفه رموی: ﴿ ثُمَّ تَوْبُ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَلَى مَنْ

يَشَاءُ ﴿ ۲۳ ﴾، ننجای دوا ی نه وهش خوا توبه و مرده گری، له ههر که سیک که بیهوی، واته:
لهو کافرانه ی که شهریان له دژ کردوون و، سه نگه ریان لی گرتوون و پهیمانان شکاندوه،
نه گهر له مهودوا مسولمان بن، چ هوزی ههوازن و غه طه فان، چ هوزی قورمیش،
هه موو نهو هوزانه، ههر که سیک لهوانه بگه ریته وه بو لای خوا، خوا دمگه ریته وه
سهری، واته: توبه ی لی و مرده گری، ﴿ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿ ۲۷ ﴾، وه بیگومان
خوا لی بوردی میهرمان و به به زمیی یه، خوا به لوتف و که رهمی خوئی توبه له
نیمهش قبول بکات، وه بگه ریته وه سهر نیمهش به لی بوردی و به زمیی خوئی.

چهند مهسهلهیهکی گرنگ

مهسهلهی پهکهم: که دمه رموی: ﴿ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا ءَابَاءَكُمْ
وَإِخْوَانَكُمْ ءَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَمِنْكُمْ
فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴾

راسته مانایهکهی ناوایه: نهی نهوانهی بپرواتان هیناوه! (به هه موو نهو
شتانهی که پپویسته بپروایان پئ بهینری)، بابو باپیرانتان و برایانتان به
دوست مهگرن، نهگهر کوفریان بهسهر نیماندا هه لیزارد، وه ههر کام له نیوه به
دوستیان بگری، له حالتیکدا که نهوان بیپروان، نهوه نهوانهن سته مکاران.

لیرهدا مه بهست له (توئی)، واته: به دوست گرتن، نهوه نیه که ته نیا
په یوهندییهکی ناسایی بی، وهک په یوهندیی بابو دایک و پولهیی، یاخود په یوهندیی
برایه تی، یان خوشکایه تی، بهو واتایه که ههر دووکیان کچو کوری بابو
دایکیکن، یاخود براو خوشکی بابو دایکیکن، که نهوه په یوهندییهکی ناساییه، ود
ناساییشه نینسان بابو دایکی خوی خوش بوین، وه براو خوشکی خوی خوش
بوین، با لهسهر کوفریش بن، وهک خوشه ویستی و سوزی ره چه له کی، که نهوه
شتیکی غه ریزمی و شتیکی سروشتییه، به لام نابئ نهو کوفره ی نهوان لهسه رینی.
وه نهو هه لسوکه وته ناشه رعییانه ی نهوان دهیکهن، نابئ نهومت خوش بوئی و.
په سندن بی، چونکه نهوه کوفره (الرّضا بالكفر کفر)، رازی بوون به کوفر.
کوفره، که واته: لیرهدا مه بهست له: ﴿ لَا تَتَّخِذُوا ءَابَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ

ءَوْلِيَاءَ ﴾، مه بهست نهوه نیه که وهک خوشه ویستییهکی ناسایی، وهک سوزی
خزمایه تی و ره چه لهک خوشت بوین، نهوه بیگومان له شه ریعه تدا ریگا دراود
چونکه بو وینه: بیاوی مسولمان نهگهر نافرمتیکی کیتابیسی بیئنی، (جووله که

یاخود نهصرانیی، که به تهنکیدیش ئینسان هاوسهری خوی خوش دهوی، وهک
 خوی میهرمبان دهفرموی: ﴿ وَمَنْ ءَايَتِيۡهٖ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا
 لِّتَسْكُنُوۡا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً ۗ ﴾ الروم.

واته: له نیشانهکانی پهروهردگاریتیی خوا، نهومیه که له نهفسی خوتان
 هاوسهرانیکی بۆ رهخساندوون، (بهنسبته پیاوانهوه، نافرمتان و، بمنسبته
 نافرمتانهوه، پیاوان)، ﴿ لِّتَسْكُنُوۡا اِلَيْهَا ۗ ﴾، تاكو ئیوه بههوی نهوانهوه
 نارامییتان بۆ بی، ﴿ وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً ۗ ﴾، وه له نیوانتاندا
 خوشهویستی و سۆزو بهزمیی داناوه.

ننجا کاتیک پیاویکی مسولمان هاوسهرمهکی خوی، که جوولهکهیه، یان نهصرانییه،
 خوشدهوی، دیاره وهک هاوسهر خوشیدهوی، نهک وهک جوولهکهو نهصرانیی.

کهواته: لیردا مهبهست له (تولی)، قهدهغهکراو، نهومیه که پشتیان بگری و
 هاوکاریان بی، لهسهر نهو ریبازه کوفره ی که نهوانی لهسهرن، یاخود نهو
 کردهوانه ی که دهیانکهن له دژی نیسلام و مسولمانان.

(ابو جعفر الطبري)، لهوبارهوه دهلی: (لَا تَتَّخِذُوا اَبَاءَكُمْ وَاِخْوَانَكُمْ بَطَانَةً
 وَاَصْدِقَاءَ تَفْشُونَ اِلَيْهِمْ اَسْرَارَكُمْ، وَتُطَلَعُونَهُمْ عَلٰى عَوْرَةِ الْاِسْلَامِ وَاَهْلِهٖ،
 وَتُوَثِّرُونَ الْمَكْتَبَ بَيْنَ اَظْهُرِهِمْ عَلٰى الْهَجْرَةِ اِلٰى دَارِ الْاِسْلَامِ)^(۱).

واته: که دهفرموی: ﴿ لَا تَتَّخِذُوا اَبَاءَكُمْ وَاِخْوَانَكُمْ اَوْلِيَاءَ ۗ ﴾، واته:
 بابو باپیرانتان و برابهکانتان، مهکهن به جیی رازو نیازتان، وه مهیانکهن به
 دوست و نیزیکیکتان که نهینیهکانی خوتانیان بی بلین، وه ناگاداریان بکمنهوه
 له کهم و کورپیهکانی نیسلام و مسولمانان، وه که له نیویاندا بمیننهوهو،
 ههلیبزیترین بهسهر کۆچکردندا بۆ مهزلگی نیسلام.

کەواتە: دەبێ وەك خۆیان لە وشەکانی خۆی پەرورمردگار تێبگهین، بۆئەوەی تووشی بریارو حوکمی هەلە نەبین، بۆ نموونه : لێردا پیمان وابێ ئەم نایەتە ئەو دەگەیهنی کە بابو برات، یان خزمت، ئەگەر ببیروا بوون، نابێ سەلامو مەرحابایان لێ بکە، نابێ هاموشۆیان بکە! کە ئەووە راست نیە، بەلکو مەبەست ئەومیه: لەسەر ئەو رێبازە کوفرە ی کە ئەوانی لەسەرن، وە ئەو کردەوی کوفرانە ی کە ئەوان دەیانکەن، هاوکاریان مەبن و پشتگیریان مەکەن و خۆشتان نەوین و لەگەڵیاندا مەبن، بەلام ئەگەر وەك هەست و سۆزی بابو رۆلەیی، یان هەست و سۆزی دایک و رۆلەیی، یان برایەتی، یان براو خوشکایەتی، یان خزمایەتی، ئەو بە تەئکید نەك رێی لێ نەگیراوە، بەلکو فەرمانیشی پێکراوە.

وہك خواى بەخشنده لە سوورمى (لقمان)دا دەفەرموی: ﴿ وَإِنْ جَاهِدَاكَ

عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا
مَعْرُوفًا وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾

واتە: وە (ئەگەر بابو دایکت) هەوڵیان لەگەڵ دای، شتێک بکەیه هاوبەشی من، کە تۆ زانیاریت پێی نیە، (واتە: بوونی نیە، چونکە هاوبەش بۆ خو بوونی نیە، تاكو زانیاری پێیەو بەیوەست بێ) ئەو تۆ بە قسەیان مەکە (لە هاوبەش بۆ خوا داناندا)، بەلام لە کاروباری دنیا یاندا بە باشە مامەڵەیان لەگەڵدا بکە، وە بکەو شۆین ئەو کەسانە ی کە بۆ لای من گەراونەو.

کەواتە: خۆش رەفتارییو، بە چاکە مامەڵەکردن لەگەڵ هەموو کەس د بەتایبەتی لەگەڵ بابو دایک و براو خوشک و خزمان، با ئەهلی کوفریش بن، شتێکی فەرمان پێکراویشە، نەك هەر رێگا پێدراوە، بەلام ئەو ی کە لێردا قەدەغە کراود بریتیه لە خۆشویستنی بیرو بەرنامەگەیان، وە هاوکاریی کردنیان و پشتگرتنیان لەسەری، یان لەسەر ستم و خراپە، وە یاخود ناگادار کردنەو میان لە نەینییەکانی مسوولمانان، وە گرتنیان بە جینگای رازو نیازو تەگبیرو راپۆژی تاییبەت، کە ئەوانە

دەبێ تەنیا ئەهلی ئیمان بن، کە ئینسانی مسوڵمان ئەو جوۆرە پەیوهندییانەی لەگەڵیاندا دەبێ، بەلام خۆشەویستی و سۆزی ئاسایی، وە ریز لیگرتن، وە چاکە لەگەڵدا کردن، ئەووە مسوڵمان فەرمانی پیکراوە، کە لەگەڵ هەموو کەسدا وابێ، چ جایی خزمان! بەتکو لەگەڵ هەر کەسێکدا کە لەگەڵی لەو وڵاتەدا دەژی، پێویستە بە چاکە مامەڵەی لەگەڵدا بکات، وە لەسەر چاکە هاوکارییان بکات، وەك خوای کارزان دەفەرموی: ﴿ لَا يَنْهَكَمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِّنْ دِينِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴾ (الممتحنة).

واتە: خوا لێتان قەدەغە ناکات، ئەوانە ی کە لەسەر دینتان دژایەتییان ناکەن، وە لە مال و حالی خۆتان وەدمرتان نانیان، (واتە: نە دژی دینتان، نە دژی زینتان، خوا لێتان قەدەغە ناکات)، کە چاکەیان لەگەڵدا بکەن، (چاکە ی مەعنەوی وەك ریز لیگرتن)، وە لە مالی خۆشان پێیان بەخشن و هاوکارییان بکەن، بێگومان خوا بەخشەرانێ خۆش دەوێن.

مەسەلە ی دووهم : کە دەفەرموی: ﴿ قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرٍ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴾ (۲۴)

پێموو تەرازووی مسوڵمانەتیی لە نایەتی ژمارە (۲۴) دا

لێرەدا ئەگەر سەرنج بەدەینه ئەم نایەتە بەپێزە، دەبینین خوا پێموو تەرازوویەکی زۆر روون و راشکاوی داناوە، بۆ ئەوە کە ئینسان خۆی پێ بناسێ: ئایا ئیمانی چەندە؟ تەقوای چەندە؟ خۆشەویستی بۆ خوا و بۆ پێغەمبەر ﷺ و بۆ ئایینی خوا، چەندە؟ فیداکاریی لە پێناوی خوادا، چەندە؟ وە چەندە بۆ خوا، ساغ و یەکلای

بۆتەو، ئەم ئايەتە لەوبارمۇ پېومرو تەرازوويەكى زۆر چاگە، خوا دەفەرمۇئى:
 پىيان بلىئى: ئەگەر بابو باپىرانتان و كورانتان، { ھەئبەتە كورانتان، يانى:
 كچانىشتان، چونكە جارى واىە وشەى: (أبناء) بە ماناى رۇلان (أولاد) دى، بەلام
 بۇيە بەس باسى كورانى كردو، چونكە كلتوورو عادەتى ئەوكاتە وابووە كە خەئك
 زياتر كورى خۇشويستو، چونكە بە پشت و پەناو جىئى ئومىدى زانىو، ئەگەرنا
 كچىش ھەر رۇلەيە }، وە براىەكانتان، وە ھاوسەرانتان، (بەنسبەت پياوومو، ژنەكانيان.
 بەنسبەت ئافەرتانەو مېردەكانيان)، وە تېرمو ھۆزو خزمانتان، وە مال و سامانىك
 كە بەزەحمەت و مەدەستتان ھىناوومو ئارمەقى نىوچەوانتان پى رشتو، وە بازىرگانىيەك
 كە دەترسىن رىمىنى نەمىنى و لە برەو بكەوئى، وە خانووبەرمىەك كە دل بەسندتانەو
 خۇشتان دەوئى { ئەگەر ھەموو ئەو ھەشتانە } لە لاتان خۇشەويستەرن، لە
 خواو لە پىغەمبەرى خوا ﷺ، وە لە تىكۇشان لە رىئى خوادا، (ئەو دەيارە ئىئود
 شاىستەى سزادانن لە لاىەن خواو، بۇيە) ﴿ قَتَرَبْصُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ اللَّهُ بِأَمْرٍ ﴾
 چاومرئى بن تاكو خوا كارى خۇئى دىئى { تاكو خوا فەرمانەكەى دىئى } وە بىگومان
 خوا رىنمايى كۆمەئى لارئى بووان ناكات، نايانخاتە سەر راستە رى.

لېرمدا خوا ﷺ بە (وى) (عطف)، ئەوانەى كۆكردۆتەو، ﴿ قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ

وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ ... ﴾، واتە: ئەگەر ئەم ھەشتە، ھەر ھەشتيان پىكەود
 لە تاى تەرازوويەكدا دابىرئىن، خۇشەويستى خوا پىغەمبەرى خوا ﷺ
 ئىسلام، فېداكارىيى لە پىناوى خواو پىغەمبەرو، لە پىناوى ئىسلامدا، لە تاى
 تەرازوويەكدا دابى، ئەگەر ئەو ھەشتە قورستر بوون، ئەو ماناى واىە ئىئود
 شاىستەى ئەومەن كە خواى دادگەر سزاتان بدات، وە دەبىئى لە ئىمان و
 مسوئەلانىتىيى خۇتان، بكەونە گومانەو، مسوئەلەنەتتەكەتان نىشانەى پرسىارى
 لەسەرە! چونكە ئەگەر فەرمووبىاى: (قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ أَوْ أَبْنَاؤُكُمْ أَوْ
 إِخْوَانُكُمْ)، واتە: ھەر كامىك لەوانەى بە جىا جىا فەرمووبان، ماناىەكى دى
 دەگەياندا، ئەوئىش ئەومىە كە : خۇشويستى خواو پىغەمبەرمەكەى و جىھاد لە
 رىئى خوادا، لەگەل ھەر كامىكىان دەكىشرى، بەلام لېرمدا خوا دەفەرمۇئى: ھەر

ههشتیان پیکهوه، واته: دهبی نهگهر ههر ههشتیان پیکهوه، له تای تهرازوو دابن، وه خوْشهویستی خواو پیغهمبهر ﷺ و تیکۆشان له پیناوی خوادا، له تایهکهی دیکهی تهرازوودا بی، دهبی خوْشهویستی خواو پیغهمبهر و نیسلام، له ههموو نهو ههشتانه قورستر بی.

که خوا دهفهرموی: ﴿ فَتَرَبَّصُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَكُمُ اللَّهُ بِأَمْرٍ ﴾، وشهی (امر)، دهئی: (الشأن وَالْحَال)، له زمانی عهریبیدا (امر)، واته: حالت، کار، که شتیکی روون نیه، چییه؟

لیرهدا بویه خوای کارزان به نهزانراو (مُبَهَم)ی، هیناویهتی، تاگو زمین بو ههموو شتیکی بچی، تاگو خوا کاری خوی دینی، کاری خوا چییه؟ زور شتان ههئدهگری:

۱) کافرهکانتان بهسهردا زال دمکات، له نهنجامی نهوهدا که واز له جهنگو جیهاد دینن.

۲) خوا سزاتان دمدات.

۳) تاقیتان دمکاتهوه، مال و سامانهکهتان بهدمستهوه نامینن.

۴) له قیامت دا سزاتان دمدات و ... هتد.

بویه دیاری نهگراوه، تاگو ههموو نهوانه بگریتهوهو زور شتی دیکهش.

لهوبارهشوه فهرموودهی پیغهمبهری خوا ﷺ زورن، که دهبی مرؤف خواو پیغهمبهری خوای له ههموو کهسیک و له ههموو شتیکی خوْشتر بوین :

۱ / پیغهمبهر ﷺ فهرموویهتی: ﴿ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ: أَنْ يَكُونَ اللَّهُ وَرَسُولَهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا، وَأَنْ يُحِبَّ الْمَرْءَ لَا يُحِبُّهُ إِلَّا لِلَّهِ، وَأَنْ يَكْرَهُ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُقْدَفَ فِي النَّارِ﴾ { أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، برقم: (۱۶)، و مُسْلِم، برقم: (۱۶۴)، وَالتِّرْمِذِيُّ برقم: (۲۶۲۴) }.

واته: سنی شت له ههر کهسیکدا ههبن، نهوه شیرینی نیمانی بههوی نهو سنی شتانهوه چیشتهوه: که خواو پیغهمبهری خوای له غهیری خویان

خوستر بوین (هیچ شتیکی به قهدر خوا، وه پاشان به قهدر پیغمبر ﷺ خوش نهوی)، وه که کهسیکی خوشویست، تهنیا له بهر خوا خوشی بوی، وه که پیی ناخوشبی بگه پته وه بو کوفر، دوی نه وهی خوا دهر بازی کردوه لی، وهک چون پیی ناخوشه فری بدریته نیو ناگر.

۲ / پیغمبر ﷺ قهرموویتهی: ﴿لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّىٰ أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَلَدِهِ وَوَالِدِهِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ {أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، برقم: (۱۲۸۳۷)، وَعَبْدُ بَنُ حُمَيْدٍ، برقم: (۱۱۷۵)، وَالْبُخَارِيُّ، برقم: (۱۵)، وَمُسْلِمٌ، برقم: (۴۴)، وَالنَّسَائِيُّ، برقم: (۵۰۱۴)، وَابْنُ مَاجَةَ، برقم: (۶۷)، وَالدَّارِمِيُّ، برقم: (۲۷۴۱)، وَابْنُ حِبَّانَ، برقم: (۱۷۹)}.

واته: یهکیک له نیوه برپا ناهینن، تا منی له لا خوشه ویستتر نه بی، له بابو دایکی وه رۆلهی وه له تیکرای خه لکی.

که دمفه رموی: برپا ناهینن، واته: برپای ته واو ناهینن، هه ندیکیش گوتوو یانه: هه له سه روالهتی خوپیتهی وه، دمبی نینسان پیغمبره ی خواهی ﷺ له بابو دایکی وه رۆلهی وه له خووی وه له تیکرای خه لک خوشتر بوی نه و جار دمبیته برپاداری راسته قینه.

به لام رای یه که میان له راستییه وه نیزیکتره، با ته ماشای نه دمقش بکهین:

۲ / ﴿عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ هِشَامٍ^(۱)، قَالَ: كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ وَهُوَ أَخَذَ بِيَدِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! لَأَنْتَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ، إِلَّا نَفْسِي، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: لَا، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، حَتَّىٰ أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْكَ مِنْ نَفْسِكَ، فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: فَإِنَّهُ الْآنَ، وَاللَّهِ لَأَنْتَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ نَفْسِي، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: الْآنَ يَا عُمَرُ﴾ {أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، برقم: (۱۸۰۷۶)، وَالْبُخَارِيُّ، برقم: (۶۲۵۷)، وَالْحَاكِمُ، برقم: (۵۹۲۲)، وَالطَّبْرَانِيُّ فِي الْأَوْسَطِ، برقم: (۳۱۷)، وَابْنُ بَرَكَةَ، برقم: (۳۴۵۹)}.

(۱) هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ هِشَامٍ: هُوَ جَدُّ زُهْرَةَ بْنِ مَعْبُدٍ، رَأَى النَّبِيَّ ﷺ وَهُوَ غُلَامٌ صَغِيرٌ فَمَسَحَ رَأْسَهُ وَدَعَا لَهُ بِالْبَرَكَةِ. أَنْظَر: شرح السنة للبقوي: باب حلاوة الإيمان، ص ۲۴.

واته: عه‌دوللای کوری هیشام ده‌لی: نیمه له خزمه‌ت پیغه‌مبهر ﷺ بووین، نه‌ویش ده‌ستی عومهری کوری خه‌تتایی گرتیوو، عومهر گوتی: نه‌ی پیغه‌مبهری خوا! تو له لام خو‌شه‌ویستتری له هه‌موو که‌س، جگه له خو‌م، پیغه‌مبهری خوا ﷺ فه‌رمووی: نه‌خیر، (نابیه بروادری کامل) سویند به‌و که‌سه‌ی گیانی منی به‌ده‌سته، هه‌تا منت له خو‌شت خو‌شتر نه‌وی، عومهر خوای لی‌ی پازی بی، پی‌ی گوت: به‌خوا نیستا، تو‌م له خو‌شم خو‌شتر ده‌وی، پیغه‌مبهر ﷺ فه‌رمووی: نیستا نه‌ی عومهر! (نیمانه‌که‌ت ته‌واوه)، که‌واته: پی‌شتریش هه‌ر نیماندار بووه، به‌لام دیاره نیمانیش پله پله‌یه.

مه‌سه‌له‌ی سنیم: که‌ده‌فه‌رمووی: ﴿ لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ ﴾ ﴿ ۲۵ ﴾

لی‌رده‌دا خوا ﷺ چاکه‌و نیعه‌مه‌تیکی زور گه‌وره‌ی خو‌ی دینیته‌وه بی‌ری مسولمانان، که‌بریته له پشتگیری کردن و سه‌رخستنی بو‌ نیمانداران و بو‌ پیغه‌مبهری خوا ﷺ له جه‌نگه‌کاندا، له کاتی به‌رهنگاریبوونه‌وه‌مکانیاندا له‌گه‌ل دوژمناندا، ده‌فه‌رمووی: خوا نی‌وه‌ی له زور جه‌نگاندا سه‌رخستوه، به‌تایبه‌تی له روژی حونه‌ین دا، که‌زوریه‌که‌تان نی‌وه‌ی سه‌رسام کرد، به‌لام هیج سوودی پی‌ نه‌گه‌یاندن، وه سه‌ر زه‌وی به‌و فراوانییه‌ی لی‌تان وته‌نگ هات، وه پاشان پشتتان له دوژمن کردو راتان کرد.

که‌ده‌فه‌رمووی: ﴿ لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ ﴾، وشه‌ی: (مَواطِنَ)، کو‌ی (موطن)ه، (موطن)یش یانی: (مشهد الحرب)، دیمه‌نی جه‌نگ، یاخود خودی جه‌نگه‌که، یان نه‌و شوینه‌ی که‌جه‌نگه‌که‌ی لی‌ده‌کری، ده‌نا نه‌سلی (وطن)، واته: نه‌و شوینه‌ی که‌نیشان تییدا نیسته‌جییه، هه‌روه‌ها (موطن)یش، نه‌و شوینه‌یه که‌نیشان لی‌ی نیسته‌جی‌ی ده‌بی، به‌لام به‌پی‌ی سیاق دهم‌اندری که‌لی‌رده‌دا ﴿ مَواطِنَ ﴾، یانی: (معارك)، واته: له زور جه‌نگو به‌رهنگاریبوونه‌واندا، خوا نی‌وه‌ی سه‌رخست،

که نهوه نامازمیه به :

۱ - جهنگى بهدر.

۲ - به جهنگى نوحود - که له سهرمتاوه سهرکهوتن و دواييش دهگونجا زيانى زۆرتريان لى بکهوى - .

۳ - وه به دمرگردنى ههردوو تيرهى پهيمانشکينى جوولهکه: (بنو قينقاع و بنو النضير).

۴ - ههروهها دواى نهوانيش (بنو قريظة)، که (بنو قينقاع و بنو النضير)، بهينى جهنگ، دواى نهوهى که پهيمانيان شکاند، له مهدينه دا دمرکران، بهلام (بنو قريظة)، به جهنگ دمرکران.

۵ - وه جهنگى نهحزاب که خهندمقيشى پى دهلين.

۶ - وه جهنگى خهيبهر.

۷ - وه فهتحي مهکهه.

وه له گهلى جهنگى دیکهش دا خواى زال و بههيز بروادارانى سهرخستوه به يارمهتى تايبهتى خوى، ﴿ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ ﴾، وه رۆزى حونهينيش، واته: رۆزى که جهنگى حونهينى تيدا روودا، که له کۆتايى دا سهرى خستن، نهک له سهرمتاود چونکه سهرمتا به زۆرييهگهتان سهرسام بوون و پيتان وابوو لهبهر نهوهى زۆرن دوزمن پيتان ناويرى، بويه تيشکان، چونکه نهتانگيراپهوه بۇ خوا، بهلکو گيراتانهود بۇ شان و شهوکهوتى خوتان، بۇ زۆرىي ژمارمتان، وهک دوايى دهيگهينى، يهکينک له هاوهلان گوتى:

﴿ لَنْ نُغْلِبَ الْيَوْمَ مِنْ قِلَّةٍ ﴾^(۱).

(۱) صحيح البخاري: كتاب الجهاد والسير، باب قول الله تعالى: ﴿... وَيَوْمَ حُنَيْنٍ...﴾
أَعْجَبْتُمْ كَثْرَتِكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَصَافَتْ عَلَيْكُمْ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ
ثُمَّ وَاتْتُمْ مُدْبِرِينَ ﴿ التوبة.

واتە: ئەمىرۇ ئىمە لەبەر كەمىيان تىناشكىين، ئەگەر جاران لەبەر كەمىيان تىشكايين.

بۇ وىنە: لە جەنگى ئوچوددا كە مسولمانان دەورى (۶۰۰ - ۷۰۰) كەس بوون، وه سوپاي ئەھلى كوفر سى ھەزار (۳۰۰۰) كەس بوون، واتە: ئەوان پىچ شەش ھىندەى مسولمانان بوون، بەلام ئىستا ئىمە لەبەر كەمىيان تىناشكىين، چونكە لە جەنگى حونەين دا، مسولمانان ژمارەيان دوازده ھەزار (۱۲۰۰۰) كەس بوو، دە ھەزار (۱۰۰۰۰) كەس كە لە مەدىنەو ھاتبوون بۇ ئازادگردنى مەككە، وه دوو ھەزار (۲۰۰۰) یش لە تازە مسولمانانەكانى مەككە رەگەئيان كەوتبوون، ئەو ھەزار (۱۲۰۰۰) كەس، كەچى دوژمن كە ھۆزى (غطفان) و (ھوازن) بوون، وەك دوایی باسى دمكەين چوار ھەزار (۴۰۰۰) كەس بوون، واتە: سوپاي مسولمانان سى ھىندەى ئەوان بوو، بەلام لە سەرمتاوه تىشكان، ھەلبەتە دوایی باسى دمكەين كە ھۆى تىشكانەكەش، ئەو دوو ھەزار (۲۰۰۰) تازە مسولمانانە بوون، كە كەسانى دل دمغەل و دل نەخۇشيان تىدابوون، بەلكو تىياندا ھەبوون زەلەمەكان (أزلام) یشى لەگەل خۇيدا ھىنابوون، كە قومارو يانسىبى پى دمکردن! وه ھەيان بوو كە بىنى سوپاي ئىسلام تىشكا، وەك (شماتة) گوتى: ھەتا دەرياي سوور خۇيان ناگرنەو، يەكىكى دىكەيان گوتى: ئەمىرۇ سىجرەكەيان بەتال بۇو!

زۇر قسەى بىجىيان كردن، ھەندىكىان ھەر كافر بوون، وه بە زۇرىى بۇ تالان و بۇ دەستكەوت ھاتبوون، بۇيە كە (غطفان و ھوازن)، بە دەستگەرمىى و كتوپر، خۇيان پىدا دان، خۇيان نەگرت و رايان كرد، وه سەريان لەوانى دىكەش تىكدا، بەلام سەرنجام دوایی چارنووسى جەنگەكە ھەر بە قازانجى مسولمانان شكايەو.

ننجا خوا دەفەرموى: ﴿ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا ﴾، يانى: زۇرىيەكەتان ھىچ سوودى پى نەگەياندن، دەلى: (مَا يُغْنِي عَنْكَ هَذَا أَي: مَا يُجْزِيءُ عَنْكَ وَمَا يَنْفَعُكَ) (۱).

دهگوتری: نهو شته (ما یغنی عنک)، واته: هیج سوودیکت پی ناگهیهنی.
وه هیج شتیکت لی ناگیریتتهوه.

﴿وَصَاقَتْ عَلَیْكُمْ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ﴾، وه زهوی به فراوانیی
خوی، لیتان ومتهنگ هات.

له کوردهواریی خویمان دهلین: (دنیای لی بووه به جهرمی چولهکه)، یان
دهلی: (کونه مشکی لی بوته قهیسهریی)، واته: زهوی له پیش چاوتان ومتهنگ
هاتو، نهتاندمزانی بچنه کوئی؟ له ترسی دوژمن! خوی دادگر تانهو
تهشهریکی باشیان لیدمدات، بو نهوهی جاریکی دی نهو ههلهیه دووبارد
نهکهنهوه.

ههلبهته خوا ﷺ خاتری کهس ناگری، پینهمبه ریش ﷺ ههلهی کردبی، له
بوچوونییکی دا، له کاتیکیدا که نیجتیهادی کردبی و نهپیکابی، خوا فهرموویهتی:
ههلمت کردوه، ههروها هاوهلانی بهرپیزیش خوا لییان رازی بی، نهومتا خوی
کاربهجی له جهند شوینان سهرزمنشتیان دهکاو رهخنهیان لی دهگری.

دوایی دهفهرموی: ﴿ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ﴾، دوایی پشتتان کرده دوژمن، ود
ههلاتن ﴿مُدْبِرِينَ﴾، (أَدْبِرُ يُدْبِرُ إِدْبَارًا : أَي مُنْهَازِمِينَ)، پشتتان له دوژمن
کردو راتان کرد، جا توژمروانی قورنای دهلین: نهگر خوا ﷺ نهیقهرموویا:
﴿مُدْبِرِينَ﴾، تهنیا ﴿وَلَّيْتُمْ﴾، واته: پشتتان کرده دوژمن، جاری وایه
نینسان پشت دهکاته دوژمنو، نهوه تاکتیکی جهنگییه، یان پشت دهکاته
دوژمن، بو نهوهی بچی بولای کومهلیکی دیکه له جهنگاوهرانی نیسلام، که لهوز
باشتر جهنگهکهی بو دهگری، وهک له سوورمتی (الأنفال) دا دهفهرموی: ﴿وَمَنْ

يُولِهِمْ يُومِذِرْ دُبْرَهُ إِلَّا مَتَحَرِّفًا لِقِنَالٍ أَوْ مَتَحَرِّزًا إِلَىٰ فِتْنَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ

مِنَ اللَّهِ ﴿١٦﴾

واتە: ھەر كەسنىڭ لەو رۇزەدا، پاشيان تىبكات، مەگەر بۇ باو لى دىتنەۋەى جەنگو و مرسووران بۇ جەنگ، ياخود بۇ پەيوەندىيى كىردن بە كۆمەلىكى دىكەى مسولمانانەۋە، ئەۋە خوا لى توورە بوۋە، بەلام كە لىرە دەفەرمۇئى: ﴿ تَمَّ وَتَمَّ ﴾، پشنتان تىكردن بۇجى؟

﴿ مَدْرِيْن ﴾، يانى: (مُنْهَزِمِيْن)، بە تىشكاۋىيى و بە راگردوۋىيى، ۋەك گوتە: خوا زۇر بە روۋنىيى و راشكاۋىيى و بەبى خاترگرتن، ئەۋ دىمەنەى ئەۋان كە تىشكانيانەۋە راگردىيانە لە بەرانبەر دوژمندا، دىخاتە پرو، بۇ ئەۋەى بۇخۇشيان و بۇ ئىمەش بۇ دۋاى ئىمەش، بىيىتە جىڭاى دەرس و پەند، كە جارىكى دى ئىنسان بىجگە لە يارمەتى خوا، بىجگە لە پشنت بەستن بە خوا، پشنت بە ھىچى دىكە نەبەستىۋ، دلى بە ھىچى دىكە خۇش نەبى، بەلى، دەبى ھۆكارەكان ساز بىكات، بەلام دلى بە خواۋە پەيوەست بى، ھۆكارەكان (أَسْبَاب) ھەن، بەلام لە پشنت ھۆكارەكانەۋە: رەخسىنەرى ھۆكاران (مُسَبَّبُ الْأَسْبَاب) ھەپە، كە ھۆكارەكان دەجوۋلىنە.

مەسەلەى چوارەم : نىجا خۋاى كارزان باسى قۇناغى دوۋەمى جەنگى حۋنەين

دەمكاتو، دەفەرمۇئى: ﴿ تَمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴾

دۋاىيى خوا نارامىيى خۋى رۇزاندە سەر دلى پىغەمبەرەكەى خۋى ﷺ، ۋە بۇ سەر دلى پروادارانىش، ۋە سەربازانىكى ناردنە خۋارى، كە نەتاندىبىنن {كە مەبەست پىيى فرىشتەكانن}، ۋە (خوا) ئەۋانەى بىپىروان سزاي دان و نازارى دان (بەجى سزاۋ نازارى دان؟ بىگومان بە دەستى مسولمانان)، ۋە ھەر ئەۋەش سزاي بىپىرواينە، واتە: ھەر بەۋ شىۋەپەيان لىدى، ئەگەر لە بەرانبەر پروادارانى راستەقىنەدا بوەستن و بەرەنگارىان بىنەۋە.

شەش کورته هەلۆهسته:

هەلۆهستهی بەکەم : وشە: (سَكِينَتُهُ) دەلی: (الثَّبَاتُ وَالطَّمَأْنِينَةُ)، بریتیه له چهسپاوی و ئارامیی، بەلکو ئارامییەکه له پیشەومیە، دەبی ئارامیی هەبەر له دڵدا، ئنجا چهسپاوی بەرجهسته دەبی.

هەلۆهستهی دووهم : که دەفهرموی: ﴿عَلَىٰ رَسُولِهِ وَعَلَىٰ الْمُؤْمِنِينَ﴾
نەیفهرموه: (علی رَسُولِهِ وَالْمُؤْمِنِينَ)، بۆ ئەوهی بزانی که ئەو ئارامییە
پێغه مبهری خوا ﷺ پێویستی پێی بووه، جیا بووه لهو ئارامییە که
برواداران پێویستییان پێی بووه:

أ - ئەو ئارامییە که پێغه مبهری خوا ﷺ پێویستی پێی بووه، ئەوه بوود
که خوای پەنهانزان دلتیای بکاتهوه، که ئەوه کۆتایی ئەو جهنگه نیه
بەلکو تەنیا جهوله کهیه له جهولهکانی ئەو جهنگه، وه سهرههناکه که
به قازانجی مسوڵمانان تهواو دەبی، که پێشتریش پێغه مبهر ﷺ، خود
کارزان ئەو موژدیهو ئەو دلخۆشییهی پێدا بوو.

ب - بهلام بۆ برواداران، ئارامییەکه بۆ ئەوه بووه که ترسیان نهبی. ود
بگهڕینهوه، وه له بهران بهر دوژمندا خۆراگر بن، بهس پێغه مبهری خوا ﷺ
ترسی نهبووه له دوژمن، چونکه وهك دوايي باسی دهکەین: کاتیک که
مسوڵمانان رایان دهکرد، پشتیان له دوژمن دهکرد، پێغه مبهر ﷺ به
خۆی و سواری ئیستره کهی بهرمو پیشهوه دهپۆی، وه (عباس)ی مامی و (ابو
سفیان بن الحارث)، که ئەویش نامۆزایهتی، توند جلهوی ئیستره کهیان
گرتبوو، که زۆر بهرمو دوژمن نهچن.

هەلۆهستهی سێبهم : که دەفهرموی: ﴿وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا﴾، به
تەنکید مه بهست لهو سهربازانه فریشتهکانن.

نَجَا وَشَهَى: (جنود)، دهلی: (جُنُود: جمع جُنْد وَهُوَ اسْمُ جَمْعٍ، والمفرد جندي)، (جُنُود)، کۆی (جُنْد)ه (جُنْد)یش ناوی کۆیه، وهك (عَنَم)، ناوی کۆی مهپانه، بهلام نهگهر بتوی بلی یهك مهر دهلی: (شاة)، (جند)یش ناوی کۆیه به (جنود) کۆ دهگریتهوه، بهلام تاکی (جند) بریتیه له (جندي)، واته: یهك سهرباز.

ههلهستهی چوارهم : که دهفهرموی: ﴿لَمْ تَرَوْهَا﴾، واته: ئیوه نهتان دهبینین، بهلام به تهئکید نهبینین بهلگه نیه لهسه نهبوون، فریشتهکان نابینرین، جین نابینرین، وهك چۆن زۆر له دروستکراوانی دیکهی خوی پهنهانکار نابینرین، بهلام ههشن، کاتی خۆی کۆ دمیانی زیندمومری زۆر ورد ههیه، که دوایی ناوی لینرا: میکروپ، دوایی لهومش وردتر دۆزرایهوهوهو ناوی لینرا: فایرپۆس، ههروهها ئهوه ههموو زیندمومرانهی دیکه که هه، دیسان کۆ دمیانی که گهردیله (Atom) ئهتۆم ههیه، که گهردیله (ذرة) ئهسله به چاو نابینرئ، نهك به چاویش، بهلکو به میکروپسکۆبی نهلیکترۆنییش نابینرئ، که (۶۰۰ تاکو ۷۰۰) ههزار جار شت گهوره دمکات!

بهلگو دوایی زانرا که له نیو گهردیلهشدا، سئ پیکهاتهی سههرهکی ههه که بریتین له: (ئهلیکترۆن و پروتۆن و نیوترۆن) ئهوانه ههچیان نهدهزانران، بهلام ههشبوون، به ههمان شیومش فریشتهکانیش ههه، بهلام ئیمه له دنیادا نایانبینین، مهگهر خۆیان بجهستین له شیوهی بهشهریک، یاخود له شیوهی دروستکراویکی موبارمکدا، وهك زانیان دهلین، ههروهها جندیش نابینین، مهگهر ئهوانیش جهستهدار بین، له شیوهی دروستکراویکی پهست دا، وهك : سهگو مارو پشيله، یاخود له شیوهی بهشهریکدا، ئهگههنا نایانبینین.

ههلهستهی پینجهم : که دهفهرموی: ﴿وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾، واته: وه (خوا) ئهوانهی بیپروان، سزای دان، ئازاری دان به جی؟ دیاره به دهستی ئیمانداران.

کهواته: ئیمانداران قامچی دهستی خوان بو ئههلی کوفر، ئههلی کوفریک که سهنگهر له ئیسلام دهگرن، وه دزایهتی مسولمانان دهکن.

هلهوستهی شهشهم : که دمهرموی: ﴿وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ﴾، دهلی: (الْجَزَاءُ: الْعَنَاءُ وَالْكَفَايَةُ، وَالْجَزَاءُ مَا فِيهِ كَلَامٌ غَايَةٌ مِنَ الْمَقَابَلَةِ، إِنَّ خَيْرًا فَخَيْرًا وَإِنْ شَرًّا فَشَرًّا).

(جزاء)، واته: شتیک که بهس بی، بو بهراوردگردن لهگهل شتیک دا، ننجنا نهگهر چاک بی به چاکه و، نهگهر خراب بی به خرابه.

واته: وشهی: (جزاء)، هم پاداشت (ثواب) دهگریتهوه، هم سزا (عقاب)ش، که لیردا مهبهست پیی سزایه، واته: هر نهومش سزای کافرانه که خوای تولهستین ناوا تیکیان بشکینی، کاتیک که لهگهل نیماندارانی راستهقینهدا پرووبهروو ببنهوه، نهک لهگهل زره مسولمان، کافری راستهقینه لهگهل زره مسولماندا پرووبهروو دهبیتهوه، مسولمانهکه تیدمشکی، لهبهر نهوهی مسولمانی تهواو نیه، نهگهرنا بروادارانی راستهقینه، خوا دمهرموی: ﴿وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ ﴿۱۳﴾ آل عمران، نهگهر برواداری راستهقینه بن، هر نیوه لهسهروهه دهبن.

مهسهلهی پینجهمو کوتابی: که دمهرموی: ﴿ثُمَّ يَتُوبُ اللَّهُ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَلَيَّ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾.

دوای نهوه، خوا ﴿﴾ هر کهسیکی بوئی (به لیبوردن) دهگهرپتهوه سهری، وه خوا لیبوردهی و به بهزمیی یه .

(تاب)، واته: (رَجَعَ)، ﴿يَتُوبُ اللَّهُ﴾، واته: خوا دهگهرپتهوه بو لای، ننجنا یانی چی خوا بو لای دهگهرپتهوه؟ یانی: توبه ی لی قبول دمکات، لیی دهبووری، رهحمی بیدمکات، زانایهک دهلی: (التَّوْبَةُ فِي الشَّرْعِ: تَرْكُ الذَّنْبِ لِقَبْحِهِ، وَالنَّدْمُ عَلَى مَا فَرَطَ مِنْهُ، وَالْعَزِيمَةُ عَلَى تَرْكِ الْمَعَاوِذِ، وَتَدَارِكُ مَا أَمَكْنَهُ أَنْ يُتَدْرَكَ مِنَ الْأَعْمَالِ).

واته: (توبه) له زاروی شهرعدا، بریتییه له وازهینان له گوناح لهبهر نهوهی پیی شتیکی خرابه، وه بهشیمان بی لهوهی که لهدهستی چووه، وه برپاری پتهوی

هەبێ لەسەر ئەوێ که جارێکی دی نەگەرێتەووە سەر ئەو گوناھە، وە هەرچی که لە دەستی دێ، بۆ قەرەبووکردنەووە، قەرەبووی بکاتەووە لە کردموەکان.

هەلبەتە ئێمە لە سوورمێ (النساء) دا بە درێژی باسی تەووبەمان کردووە، وە کتییکی تاییبەتیشمان هەیه لەبارە ی تەووبەووە، بە ناوی: (گەرانبەووە بۆ لای خوا)، هەر کەسێک بیهوێ زیاتر شارمزا بێ، با بگەرێتەووە بۆ ئەو شوینانە.

نُجَا (تَابَ إِلَى اللَّهِ)، واتە: گەراییەووە بۆ لای خوا، بەلام (تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِ)، واتە: خوا گەراییەووە بۆ لای و تەووبەکە ی لێ و مرگرت.

نُجَا وشە ی: (تائب) : (يُقَالُ لِبَازِلِ التَّوْبَةِ، وَلِقَابِلِ التَّوْبَةِ)، واتە: (تائب) هەم بە کەسێک دەگوترێ که پەشیمان دەبیتەووە، بۆ لای خوا، وە هەم بە کەسێکی دەگوترێ، که پەشیمان بوونەووە و مردەگری، که خوای بەخسندمیه.

ئەدی ئایا بۆچی خوا دەفەرموێ: ﴿ ثُمَّ يَتُوبُ اللَّهُ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَلَى مَنْ

يَشَاءُ ﴾، نوجا دوا ی ئەووش خوا لە هەر کەسێک تەووبە و مردەگری که بیهوێ،

بۆچی بە (فعل المضارع)، هیناویەتی ﴿ يَتُوبُ اللَّهُ ﴾؟

چونکه کرداری ئیستا (فعل المضارع) دەلامت لەسەر تازە بوونەووە، بەردەوام بوون دەکات، واتە: خوا ﴿ يَتُوبُ ﴾ دوا ی ئەووش هەر کەسێک که شایستە بێ، تەووبە ی و مردەگری، وە لێ خۆشدمبێ، لە کوفرو بێ دینییهکە ی دەر بازی دەکات، هەلبەتە ئەگەر کەسەکه بۆخو ی بیهوێ، و، ئیرادە ی هەبێ، خوای پەر و مردگاریش دەستی دەگری لێردا مەبەست پێی هۆزی (هوازن)، وە غەیری هۆزی (هوازن) یشە، هەر کەسێک ئەگەر بۆ لای خوا بگەرێتەووە، بە تەئکید خوای بەخشر، تەووبەکە ی لێ و مردەگری.

لە کۆتایی تەفسیرکردنی ئەم ئایەتانەدا، بە پێویستی دەرمانم که باسیکی جەنگی حونەین بکەین، دیارە لەبەر رۆشنایی کتیبە ناو دارەکە ی (ابن هشام) دا: (السيرة النبوية)، ئێمە لە (۱۳) بڕگەدا، قسەکانی (ابن هشام)، وە (ابن إسحاق)، که (ابن هشام) بەزۆری لە (ابن إسحاق) مو، و مردەگری بەلام جاری وایە زانیاری خۆشی دەخاتە سەری، دینین:

پوخته یک له باره می جه نگلی حونه نه وه

کاتی بوودانی جه نگلی حونه یین :

(غَزْوَةُ حُنَيْنٍ فِي سَنَةِ ثَمَانَ بَعْدَ الْفَتْحِ)، واته: جه نگلی حونه یین له سالی هه شته می کوچی دا بووه، له دوی نازادکردنی مه ککه:

۱ / (وَلَمَّا سَمِعَتْ هَوَازِنُ بَرَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِ مِنْ مَكَّةَ، جَمَعَهَا مَالِكُ بْنُ عَوْفٍ النَّصْرِي فَاجْتَمَعَ إِلَيْهِ مَعَ هَوَازِنٍ ثَقِيفٍ كُلِّهَا، وَاجْتَمَعَتْ نَصْرٌ وَجُشَمٌ كُلُّهَا، وَسَعْدُ بْنُ بَكْرٍ، وَنَاسٌ مِنْ بَنِي هِلَالٍ وَهُمْ قَلِيلٌ، وَلَمْ يَشْهَدْهَا مِنْ قَيْسِ عَيْلَانَ إِلَّا هُوَ لَأَمْ وَغَابَ عَنْهَا، فَلَمْ يَحْضُرْهَا مِنْ هَوَازِنٍ كَعَبٌ وَلَا كِلَابٌ. وَلَمْ يَشْهَدْهَا مِنْهُمْ أَحَدٌ لَهُ اسْمٌ، وَفِي بَنِي جُشَمٍ دُرَيْدُ بْنُ الصَّمَةِ شَيْخٌ كَبِيرٌ لَيْسَ فِيهِ شَيْءٌ إِلَّا التَّيْمَنُ بِرَأْيِهِ، وَمُعْرِفَتُهُ بِالْحَرْبِ، وَكَانَ شَيْخًا مُجْرِيًا، وَفِي ثَقِيفٍ سَيِّدَانِ لَهُمَا، وَفِي الْأَحْلَافِ قَارِبُ بْنُ الْأَسْوَدِ بْنِ مَسْعُودِ بْنِ مُعْتَبٍ، وَفِي بَنِي مَالِكٍ : ذُو الْخِمَارِ سُبَيْعُ بْنُ الْحَارِثِ بْنِ مَالِكٍ وَأَخُوهُ أَحْمَرُ بْنُ الْحَارِثِ).

واته: کاتیک هوزی هه وازن بیستیان که پیغه مبهری خوا ﷺ مه ککه می نازاد کردوه، که سایه تیه کیان هه بوو به ناوی (مَالِكُ بْنُ عَوْفٍ النَّصْرِي). هوزی هه وازنی کو کردوه، هوزی هه وازنیش له جهند تیره هک پیک هاتبوو. یه کیک له وانه (ثَقِيفٌ) بوو، (ثَقِيفٌ) هه مووی کو بوونه وه بو لای (مَالِكُ بْنُ عَوْفٍ النَّصْرِي) وه پاشان (نصر و جشم) نه وانیش هه موو کو بوونه وه،

وه (سَعْدُ بْنُ بَكْرٍ)، وه کو مته خه کیک له (بَنِي هِلَالٍ) که نه وان کهم بوون. له (قَيْسِ عَيْلَانَ) همر نه وانه به شدار بوون.

به لّام له هؤزی گهورهی ههوازن ههر گام له تیرهی (کعب) و تیرهی (کلاب) نامادهی نهو جهنگه نهبوون و نههاتن، ههروهها هیج کهسیک لهوان نههات که ناویکی ههبن، (رهنگه کهسیکی ناسایی چووبن)، وه له (بنی جشم) پیاویک ههبوو بهناوی (دُرَيْدُ بْنُ الصَّمَّةِ)، پیاویکی به تههمن بوو، توانای جهنگ کردنی نهبوو، به لّام پیاویکی شههزان بوو، زور خاوهن نهزموون و شارهزا بوو له شههردا، وه له نیو تیرهی (ثَقِيفٌ) یشدا که بهشیکه له ههوازن، دوو گهورمیان ههبوون وه له (أَخْلَافٍ) یش (قَارِبُ بْنُ الْأَسْوَدِ بْنِ مَسْعُودِ بْنِ مَعْتَبِ)، وه له (بنی مالک): (ذُو الْخِمَارِ سُبَيْعُ بْنُ الْحَارِثِ بْنِ مَالِك) وه برابهکهی (أَحْمَرُ بْنُ الْحَارِثِ)، وه خه لکهکه هه مووی لهسهه (مَالِكُ بْنُ عَوْفِ النَّصْرِيِّ) کؤبوونهوه، نهو فهه ماندهی گشتی نهو هیزه بوو، (که له شوینی دیکه دا هاتوه که نهوان هه موویان ژمارمیان دهوری (۴۰۰۰) کهس بووه).

۲ / (وَجَمَاعُ أَمْرِ النَّاسِ إِلَى مَالِكِ بْنِ عَوْفِ النَّصْرِيِّ، فَلَمَّا أَجْمَعَ السَّيْرَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ حَطَّ مَعَ النَّاسِ أَمْوَالَهُمْ وَنِسَاءَهُمْ وَأَبْنَاءَهُمْ، فَلَمَّا نَزَلَ بِأَوْطَاسٍ اجْتَمَعَ إِلَيْهِ النَّاسُ وَفِيهِمْ دُرَيْدُ بْنُ الصَّمَّةِ فِي شِجَارِ لَهُ، يُقَادُ بِهِ، فَلَمَّا نَزَلَ قَالَ: يَا وَيْلَةَ مَا لِي أَسْمَعُ رُغَاءَ الْبَعِيرِ، وَنُهَاقَ الْحَمِيرِ، وَيُكَاءَ الصَّغِيرِ، وَيُعَارَ الشَّاءِ؟ قَالُوا: سَاقَ مَالِكُ بْنُ عَوْفٍ مَعَ النَّاسِ أَمْوَالَهُمْ وَنِسَاءَهُمْ وَأَبْنَاءَهُمْ، قَالَ: أَيْنَ مَالِكُ؟ قِيلَ هَذَا مَالِكٌ وَدُعِيَ لَهُ، فَقَالَ: يَا مَالِكُ! إِنَّكَ قَدْ أَصْبَحْتَ رَئِيسَ قَوْمِكَ، وَإِنَّ هَذَا يَوْمٌ كَانَتْ لَهُ مَا بَعْدَهُ مِنَ الْأَيَّامِ، مَا لِي أَسْمَعُ رُغَاءَ الْبَعِيرِ، وَنُهَاقَ الْحَمِيرِ، وَيُكَاءَ الصَّغِيرِ، وَيُعَارَ الشَّاءِ؟ قَالَ: سَقَتْ مَعَ النَّاسِ أَمْوَالَهُمْ وَأَبْنَاءَهُمْ وَنِسَاءَهُمْ، قَالَ وَلِمَ ذَلِكَ؟ قَالَ: أَرَدْتُ أَنْ أَجْعَلَ خَلْفَ كُلِّ رَجُلٍ مِنْهُمْ أَهْلَهُ وَمَالَهُ لِيُقَاتِلَ عَنْهُمْ، قَالَ: فَانْقَضَ بِهِ، ثُمَّ قَالَ رَاعِي ضَانٍ وَاللَّهِ، وَهَلْ يَرُدُّ الْمُنْهَزِمُ شَيْءًا؟ إِنَّهَا إِنْ كَانَتْ لَكَ لَمْ يَنْفَعَكَ، إِلَّا رَجُلٌ بِسَيْفِهِ وَرُمْحِهِ، وَإِنْ كَانَتْ عَلَيْكَ، فَضِحْتَ فِي أَهْلِكَ وَمَالِكَ، ثُمَّ قَالَ: مَا فَعَلْتَ كَعَبٌ وَكِلَابٌ؟ قَالُوا: لَمْ يَشْهَدْهَا مِنْهُمْ أَحَدٌ، قَالَ: غَابَ الْحَدَّ وَالْجِدَّ، وَلَوْ كَانَ يَوْمَ عِلَاءِ

وَرَفَعَةَ، لَمْ تَغِبْ عَنْهُ كَعْبٌ، وَلَا كِلَابٌ وَلَوَدِدْتُ أَنَّكُمْ فَعَلْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ كَعْبٌ وَكِلابٌ، فَمَنْ شَهِدَهَا مِنْكُمْ؟ قَالُوا: عَمْرُو بْنُ عَامِرٍ وَعَوْفُ بْنُ عَامِرٍ، قَالَ ذَانِكُ الْجَدْعَانِ مِنْ عَامِرٍ لَا يَنْفَعَانِ، وَلَا يَضُرَّانِ، يَا مَالِكُ! إِنَّكَ لَمْ تَصْنَعْ بِتَقْدِيمِ هَوَازِنَ إِلَى نُحُورِ الْخَيْلِ شَيْئًا، أَرْفَعُهُمْ إِلَى مُتَمَنِّعِ بِلَادِهِمْ وَعُلْيَا قَوْمِهِمْ، ثُمَّ الْقَ الصَّبَاءَ عَلَى مُتُونِ الْخَيْلِ، فَإِنْ كَانَتْ لَكَ، لِحَقِّ بَكَ مِنْ وِرَاءِكَ، وَإِنْ كَانَتْ عَلَيْكَ، أَلْفَاكَ ذَلِكَ قَدْ أَحْرَزْتَ أَهْلَكَ وَمَالِكَ، قَالَ: وَاللَّهِ لَا أَفْعَلُ ذَلِكَ، إِنَّكَ قَدْ كَبَّرْتَ وَكَبَّرَ عَقْلُكَ، وَاللَّهِ لَتُطِيعُنِي، يَا مَعْشَرَ هَوَازِنَ، أَوْ لَا تُكْتَنَنَّ عَلَيَّ هَذَا السِّيفِ، حَتَّى يَخْرُجَ مِنْ ظَهْرِي، وَكَرِهَ أَنْ يَكُونَ لِدُرَيْدِ بْنِ الصَّمَةِ فِيهَا ذِكْرٌ أَوْ رَأْيٌ! فَقَالُوا: أَطَعْنَاكَ).

کاتیك (مالک بن عوف النصری) خوئی و سوپایه‌گهی برپاریاندا بهرهو پیغه‌مبه‌ری خوا وَعَلَيْهِ السَّلَامُ بچن (واته: برپاریاندا که هیرش بکه‌ن) به خه‌لکه‌گهی گوت: هه‌موو مالو سامانه‌گه‌تان بینن و ژنو مندالیشتان بینن، وه له شوینیک دابه‌زینو بارگه‌و بنه‌یان خست، به ناوی (اوطاس) {که دیاره جه‌نگی (حنین) به ناوی جه‌نگی (اوطاس)یش ناوبراوه، که دوو شوینن له نیوان مه‌ککه‌و طانیف دان} خه‌لک کو‌بوونه‌وه، وه له نیو خه‌لکه‌گه‌دا (دُریدُ بِنُ الصَّمَةِ) هه‌بوو، به سواری (شجار)یک، {شجار} شتیکه وه‌ک که‌ژاوه، به‌لام سه‌ره‌گهی کراومیه، واته: سه‌ره‌گهی نه‌به‌ستراوه، وه‌ک که‌ژاوه‌ی نافرمتان، جلّه‌وی ولاغه‌گه‌یان گرتبوو دمیانبرد، (دیاره توانای نه‌بووه به پییان پروات) کاتیك که دایانبه‌زاند، گوتی: نیوه له کوین، نیره کوپیه؟

گوتیان: له (اوطاس)ین .

(دُریدُ) گوتی: نیره شوینیکی زور باشه بو ږم بازی‌نی نه‌سپ، نه‌سپ باش دمه‌رفه‌تی هه‌یه، بیتو بچی، نه شوینیکی ته‌پو‌لکاویی و به‌رزوه نه به‌ردی تیژی لین، وه نه شوینیکی نه‌رمو‌له‌ی واشه که پیی نه‌سپانی‌تی بچه‌قن، (واته: نه وایه که زبر بی، سمی نه‌سپه‌گان نازار بدات، وه نه وایه له‌به‌ر نه‌رمیی، تیی بچه‌قن).

گوتى: بەلام بۇچى گويم لە دەنگى حوشترە {كە بە عەرەبى (رُغَاء)ى پى دەلئىن، رەنگە بە كوردى (بارە) يان بە (بۆرە) بى}، وە بۇچى زەرەى كەر دەبىستەم، وە گريانى مندال دەبىستەم، وە بارەى بزىن و مەر دەبىستەم؟

گوتيان: (مَالِكُ بْنُ عَوْفِ النَّصْرِيِّ) لەگەل خەلكەكەدا كە هيناوئەتى، لەگەل سوپايەكەدا، هەموو سەرومتو سامانيانى هيناو، وە ژن و مندالەكانيشيان هيناو.

گوتى: مالیک له گوئیە؟

گوتيان: ئەو مالیکە، مالیکيان بۇ لای بانگ کرد، (واتە: فەرماندەى سوپای هەوازن).

گوتى: ئەى مالیک! ئەو تۆ ئیستا بووى بە سەرۆكى گەلەكەى خۆت، وە ئەمپرۆش رۆژیکە رۆژانى دیکەى بەدوا دادین، بەلام ئەو بۇچى گويم لە بۆرەى حوشترە زەرەى كەر و گريانى مندال و بارەى بزىن و مەرە؟

گوتى: لەگەل خەلكەكەدا مال و سامان و ژنەكان و مندالەكانيشەم هيناو.

(دُرَيْد) گوتى: بۇچى ؟

گوتى: وىستوومە لە پشت هەر پياوئیکەو، مال و مندالەكەى و سامانەكەشى هەبى، بۇ ئەوئەى كە بەرگریيان لیبكات.

(دُرَيْد) لى توورە بوو، سەرزەنشتى کرد، گوتى: (رَاعِي ضَانٍ وَاللَّهِ) بە خوا تۆ مەر لەومرپىنى، (يانى: تۆ فەرماندەى جەنگ نى و لى نازانى، گوتى: ئايا كەسێك تیبشكى، هيج شتێك دەگێرپتەو؟ ئەو مال و سامانە و ژن و مندالەى كە هيناوتە لەگەل سوپايەكەدا، ئەگەر سەرکەوتن بۆ تۆ بوو، ئەو تۆ ئەو ژن و مندال و حوشترە مەر و بزە، هيج سوودیکت پى ناگەيەنن، ئەوئەى سوود بە تۆ دەگەيەنى، پياوئیکە شمشیری پى و پى و پى بى، بەلام ئەگەر تیبشكى، ئەو تۆ ئابرووت دەچى، مائەكەشت دەروا، ژن و مندالەكانيشت دەروون، دواى گوتى: ئەدى كوا (كعب) و (كلاب) لە كوین؟ {كە پېشتر باسما کرد (كعب) و (كلاب) دوو تیرە بوون لە هەوازن هيجيان نەهاتبوون} .

گوتيان: هيجيان نه هاتوون، نه ویش گوتی: (غَابَ الْحَدَّ وَالْجِدُّ) تیزییه که و نه وهی شهر به چاکیی دمکات، نه هاتوه، ننجاً گوتی: نه گهر نه مرؤ رۆزی به رزیو رۆزی سهرکه وتن بووایه (کعب) و (کلاب) دههاتن، { چونکه نه و دوو تیرمیه، دیاره زۆر ناودار بوون، وه شهر گهر بوون و زبر بوون }، وه چهزم دمکرد نیومش ههر وهک (کعب) و (کلاب) تان بگردایه، نه هاتیان، گوتی: نه دی کن هاتوه له ههوازن؟

گوتیان: (عَمْرُو بْنُ عَامِرٍ) هاتوهو، (عَوْفُ بْنُ عَامِرٍ) یش هاتوه، { دیاره نهوانیش دوو تیره بوون }.

گوتی: نهوانه وهک بهرانی یهک سال وان، { واته: وهک کاوړ وانو، نه بوونه بهران شهریان پښ ناگری } نه سوودیان ههیه، نه زهرمریان ههیه.

ننجاً پښی گوت: نهی مالیک! نه دی نه وه چیه! تۆ به وهی که سوپای ههوازن دښیه پښ مسولمانان شتیکی چاکت نه کردوه، دبووایه نه و سوپایهت بردبایه شوینیک که عاصیه، لهوی بی، { یانی: سوپایه زۆرمکهت لهوی دانابا }، بهلام با نه سب سوارمگانتان خویان به ههنگهراوهکان دابدن، { مه بهستی پښی سوپای مسولمانانه، (الصَّبَاءَ) کوی (صابیء) ه، یانی: ههنگهراوه، نهوان مسولمانهکانیان به ههنگهراوه دهمانی، واته: له دینی بابو باپیرانیان ههنگهراونهوه }، ننجاً نه گهر سهرکهوتی، نه وه دوایی نهوانهشن که له شوینه بهرزهکان دانراون، هه موویان پښت دمگنهوه، بهلام نه گهر تیشکای، نه وه نهوانیش دوایی پښت دمگنهوهو، وه مال و سامان و کهسکاره کهی خوشت پاراستوه.

مالیک گوتی: به خوا واکهم، تۆ پیر بووی و عهقلیشت له گهنت پیر بووه، ننجاً (مالیک) گوتی: نهی هۆزی ههوازن! یان دمی به قسم بکهن، { یانی: وهک من تاکتیکی جهنگو نه خشه کهم داناه، ناوا بکهن }، یان نهومتا خۆم دهممه سهر نه شمشیره، نووکه کهی له سهر سینگم دادهنیم تاکو له پشتم دهرچو، و خۆم دمکوژم، وه پښی ناخۆش بوو که (دُرَيْدُ بْنُ الصَّمَّةِ) هيج ناوو دمنگو وراو بوچوونیکي ههبی، نهوانیش گوتیان: به قسمت دمکهین.

دەلیم : سوپاس بۆ خوا زەرەریشیان کرد، ئنجایا لە راستیدا ئەو کابرایە تەگبیرکەرێکی زۆر چاکیان بوو، بەلام وەك گوتراوە: (لا راي لمن لا يطاع) بۆیەش بە وردیی قسەگانیم هێنان، تاكو بزانی ئەوانە، پیاوی دنیا دیدو شەر زان و بە ئەزموونیان هەبوون، بەلام خەلکی هەلەشە (متهور) یشیان هەبوو، وەك فەرماندەکیان (ما ليك بن عوف النصري)، كە دواییش مسولمان بوو، بەلام گرنگ ئەومێه كە شەرەمكەى دۆراندو، وە بە قازانجی مسولمانانیش تەواو بوو، وە لە بەدبەختیی هەوازن بوو، كە بە دواى هەلەشەیی مالیک كەوتوون، بەدواى تەگبیر و راپ و نەخشە عاقلانەكەى (دريد بن الصمة) نەكەوتوون، هەرواشە، خوا نەگەر وستی كۆمەلێك تێكشكێنى، بە دواى خەلکی هەلەشەو كەم ئەزموونیان دەكەون، كەسانی كرج و كال، كە دواى بەسەر كەندیکیاندا دەدا، وە ناكەونە دواى خەلکی خاوەن ئەزموون و دنیا دیدە.

۳ / (ولما سمع بهم نبي الله ﷺ بعث إليهم عبد الله ابن أبي حذرذ الأسلمي، وأمره أن يدخل في الناس، فيقيم فيهم حتى يعلم علمهم، ثم يأتيه بخبرهم، فأنطلق ابن أبي حذرذ فدخل فيهم، فأقام فيهم حتى سمع وعلم ما قد أجمعوا له من حرب رسول الله ﷺ وسمع من مالِك وأمره هوازن ما هم عليه، ثم أقبل حتى أتى رسول الله ﷺ فأخبره الخبر، فدعا رسول الله ﷺ عمر بن الخطاب، فأخبره الخبر، فقال عمر: كذب ابن أبي حذرذ، فقال ابن أبي حذرذ: إن كذبتني فربما كذبت بالحق يا عمر، فقد كذبت من هو خير مني، فقال عمر يا رسول الله! ألا تسمع ما يقوله ابن أبي حذرذ؟ فقال رسول الله ﷺ: قد كنت ضالاً فهذاك الله يا عمر).

واتە: كاتێك پێغه مبهری خوا ﷺ بیستی كە ئەوانە هاتوون (عبد الله ابن أبي حذرذ الأسلمي) نارد وەك جاسووس و هەوالگەر، وە فەرمانی پێكرد كە بچیتە نیو خەلك، وە ماومیهك لە نیویان دا بمینیتەوێه تاكو بزانی بە تەمای چین؟ وە چی دەكەن؟ وە نەخشەى جەنگییان چۆنە؟ { پێغه مبهەر ﷺ كاری هەوالگریی زۆر گرنگی پێداوە }.

ئنجبا: (عَبْدُ اللَّهِ ابْنُ أَبِي حَدْرَدٍ الْأَسْلَمِيِّ) یەش رۆیشت چووێ نیویان، وە لە نیویاندا مایەو، (دیاره نەیانناسیو) تاكو بیستی و، زانی که دەیانەوی چی بکەن؟ وە چۆن جەنگ لە دژی پیغەمبەر ﷺ و مسوڵماناندا بکەن؟ وە گوئی لە قسە (مَالِكُ بْنُ عَوْفٍ النَّصْرِيِّ) یەش گرت، (واتە: فەرماندەکیان).

ئنجبا دوای ئەوێ زانی: که هۆزی هەوازان بە تەمای چینی و نەخشەیان چۆنە؟ هاتەو بۆ لای پیغەمبەر ﷺ، وە هەواڵەکی پێدا، پیغەمبەری خواش عومەری کورپی خەتتابی بانگ کردو هەواڵەکی پێی راگیاندا، که (عَبْدُ اللَّهِ ابْنُ أَبِي حَدْرَدٍ الْأَسْلَمِيِّ) ئەو هەواڵە هیناوتەو.

عومەری کورپی خەتتاب خولایی رازی بی، گوئی: (كَذَبَ ابْنُ أَبِي حَدْرَدٍ) کورپی (أَبِي حَدْرَدٍ) راست ناکات.

(ابْنُ أَبِي حَدْرَدٍ) یەش گوئی: ئەگەر من بە درۆزن دابنئی، تۆ هەفت بە درۆ داناو، وە ئەگەر منیش بە درۆزن دابنئی، لە پێش مندا هی لە من چلگتەرت بە درۆ داناو، (واتە: ئەگەر بپروا بە من ناکە لە پێش مندا بپروات بە هی لە من چاکتر نەکردو، که مەبەستی پێی پیغەمبەر ﷺ بوو).

عومەریش گوئی: ئەی پیغەمبەری خوا! گویت لئ نیه (ابْنُ أَبِي حَدْرَدٍ) چی دەلی؟

پیغەمبەریش ﷺ فەرمووی: (قَدْ كُنْتُ ضَالًّا فَهَدَاكَ اللَّهُ يَا عُمَرُ)، ئەی عومەر! کاتی خۆی تۆ گومرا بووی و، خوا هیدایەتی دای.

هەلبەتە (ابْنُ أَبِي حَدْرَدٍ) هەواڵەکی راست بوو، بەلام عومەر (خوای لی رازی بی) وایزانێو درۆ دەکا، گوتووێتی: راست ناکە، ئیدی ئەوانەش بەشەر بوون، بەلام گرنگ ئەوێ پیغەمبەر ﷺ لەگەڵ هەقدا بوو، با ئەو هەقە بە سادترین کەس بووی، وە لەگەڵ ناهەق دا نەبوو، ئنجبا ئەو ناهەقییە، هەر کەسێک هەلیگرتی.

۴ / (فَلَمَّا أَجْمَعَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ السَّيْرَ إِلَى هَوَازِنَ لِيَلْقَاهُمْ، ذُكِرَ لَهُ أَنْ عِنْدَ صَفْوَانَ بْنِ أُمِيَةَ أَذْرَاعًا لَهُ وَسِلَاحًا، فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ وَهُوَ يَوْمَئِذٍ مُشْرِكٌ، فَقَالَ: يَا أَبَا أُمِيَةَ أَعْرَضْنَا سِلَاحَكَ هَذَا، نَلْقَ فِيهِ عَدُونََا غَدًا، فَقَالَ: صَفْوَانُ أَغْضَبًا يَا مُحَمَّدٌ! قَالَ: بَلْ عَارِيَةٌ وَمَضْمُونَةٌ حَتَّى تُؤَدِّيَهَا إِلَيْكَ، قَالَ: لَيْسَ بِهَذَا بِأَسْ، فَأَعْطَاهُ مِئَةَ دِرْعَمٍ بِمَا يَكْفِيهَا مِنَ السِّلَاحِ، فَرَعَمُوا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ سَأَلَهُ أَنْ يَكْفِيَهُمْ حَمَلَهَا، فَفَعَلَ).

واته: کاتیک پیغهمبهری خوا ﷺ بریاری داو هیزی کوگردوه که بهرهو ههوازن برپوا، بوئوهوی بهرنگاریان بیتهوه ، بوی باسکرا که (صفوان بن امیه)، چهند زریهکی له لان ، وه چهکیشی له لایه، (زریی نهو کاته له بهرکراوه، بو نهوهی شیرو تیر کار له نینسان نهکات، نالقه نالقه بووه)، که نهو کاته (صفوان بن امیه)، ههر له سهر شیرک بوو، (هاوبهش بو خوا دانهرو، کافر بوو) وه پیغهمبهر ﷺ فهرمووی: (یا ابا امیه اعرضنا سلاحک هذا نلق فیہ عدونا غدا).

نهی نهبو نومهییه! نهو چهکهمان پی بده، تاکو بهیانی پیی بهرننگاری دوژمنمان ببینهوه!

صهفوان گوتی: نهی موحهمهده! نایا لیم داگیر دهکی، لیم زهوت دهکی؟! پیغهمبهر ﷺ فهرمووی: (بل عاریة ومضمونة حتى تؤدیها إلیک).

واته: نهخیر، بهلکو به سپارده له لامان دهبی، تاکو دواپی ویت دهمینهوه.

(صهفوان) گوتی: مادام وایی قهیدئ ناکات، ئیدی سهذ زریی ویدان، له گهل نهو چهکهش که له گهلئ دابووه، چی دیکهشی پیویست بووه، وه دواپی پیغهمبهر ﷺ داوای لیکرد که یارمه تییان بدات بو هه لگرتنی، نهویش بوی هینان و ویدان.

۵ / (ثُمَّ خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَعَهُ أَهْلَانِ مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ مَعَ عَشْرَةِ آلَافٍ مِنْ أَصْحَابِهِ الَّذِينَ خَرَجُوا مَعَهُ، فَضَحَّ اللَّهُ بِهِمْ مَكَّةَ، فَكَانُوا اثْنَيْ عَشَرَ لَفًا، وَاسْتَعْمَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَتَابَ بْنَ أُسَيْدٍ بْنَ أَبِي الْعَيْصِ بْنِ أُمِيَةَ بْنِ عَبْدِ شَمْسٍ

عَلَى مَكَّةَ، أَمِيرًا عَلَى مَنْ تَخَلَّفَ عَنْهُ مِنَ النَّاسِ، ثُمَّ مَضَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى وَجْهِهِ يُرِيدُ لِقَاءَ هَوَازِنَ).

واته: دواپی پیغه مبهر ﷺ دمرچوو بهرهو دوزمن، که دوازده هزار (۱۲۰۰۰) کهس بوون، ده هزار (۱۰۰۰۰) کهس له هاوهدلانی بهرپیزی که له مه دینه وه له گه لی هاتبوون، وه خوا ﷺ مه که کی بی نازاد کردبوون، دوو هزار (۲۰۰۰) که سیش له خه لکی مه که کی، له خه لکی تازه مسولمان، که ره گه لیان که وتبوون، نه وه دوازده هزار (۱۲۰۰۰) کهس، { دیاره نهو دوو هزار (۲۰۰۰) کهسه - وه ک پیشتریش باسمان کرد - نه فیریان تیدا هه بووه، همر کافری رووت بووه، موشریک بووه، وه قین له دل بووه، یان به نیفاق مسولمان بووه، به لام گرنگ نه و میه ره گه لیان که وتوون به ته ماعی غنیمت و دستکوت }، وه پیغه مبهر ﷺ (عَتَابُ بْنُ أَسِيدِ بْنِ أَبِي الْعَيْصِ بْنِ أُمَيَّةِ بْنِ عَبْدِ شَمْسٍ) ی له سه ر مه که کی کرده فه رمانده و کار به دست، له شوینی خوئی، له سه ر نهو خه لکی که له نیو مه که کی دا ماون، دواپی پیغه مبهر ﷺ به رهو هه وازن رویشت بو نه وه ی له وی پنیان بگات.

۶ / ﴿ إِنَّ الْحَارِثَ بْنَ مَالِكٍ قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ إِلَى حُنَيْنٍ وَنَحْنُ حَدِيثُوا عَهْدٍ بِالْجَاهِلِيَّةِ، قَالَ: فَسِرْنَا مَعَهُ إِلَى حُنَيْنٍ، قَالَ: وَكَانَتْ كُفَّارُ قُرَيْشٍ وَمَنْ سِوَاهُمْ مِنَ الْعَرَبِ لَهُمْ شَجَرَةٌ عَظِيمَةٌ خَضْرَاءُ، يُقَالُ لَهَا: ذَاتُ أَنْوَاطٍ، يَأْتُونَهَا كُلَّ سَنَةٍ فَيُعَلِّقُونَ أَسْلِحَتَهُمْ عَلَيْهَا، وَيَذْبَحُونَ عِنْدَهَا، وَيَعْكُفُونَ عَلَيْهَا يَوْمًا، قَالَ: فَرَأَيْنَا وَنَحْنُ نَسِيرُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ سِدْرَةَ خَضْرَاءَ عَظِيمَةً، قَالَ: فَتَنَادَيْنَا مِنْ جَنَابِ الطَّرِيقِ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! اجْعَلْ لَنَا ذَاتَ أَنْوَاطٍ كَمَا لَهُمْ ذَاتُ أَنْوَاطٍ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((اللَّهُ أَكْبَرُ قُلْتُمْ وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ، كَمَا قَالَ قَوْمُ مُوسَى لِمُوسَى: (اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ) إِنَّهَا السَّنَنُ، لَتُرَكِبُنَّ سَنَنَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ)) ۞

واته: (حارث) ی گوری مالیک خوا لی رازی بی، ده لی: له گه ل پیغه مبهری خوادا ﷺ چووین به رهو حونه ین، وه نیمه له سه رده می نه فامیه وه نیزیک

بووین، (دیاره ئەو لە تازە مسوڵمانەکان بوو) رۆشتین تاكو گەشتینە حونەین، لەوئ کافرەکانی قورمیش، وە کافرەکانی دیکەى غەیری قورمیش لە عەرەب، درەختیکی سەوزی گەورمیان هەبوو، پئی دەرگوترا: (ذَاتُ أَنْوَاطٍ).

{(أَنْوَاطٍ)، که لە (نَوَاطٍ)^(۱) هەواتو، چونکە شتی پئی هەلئاسراوه، وەك درەختی مەزارگەو پیروجاکی لای خۆمان، که خەلکیکی نەزان بەرۆومەرۆی پئی هەلئەواسن}، هەموو سالتیک دەچوون لەوئ چەکەکانی خۆیانیان پئی هەلئەواسی، وە نازەلئیان لەلا سەردەبەری، وە رۆزیک لەژێر ئەو درەختەدا دەمانهوه، بە شتیکی موبارەك و پیرۆزیان دادەنا.

ئنجاکاتیک ئیمە لە خزمەتی پیغەمبەر ﷺ دا دەرۆشتین، ئەو درەختە مەزنە سەوزەمان بینى، لەملاولای رینگاکهوه، بانگمان کرد: ئەى پیغەمبەرى خوا! ﷺ (اجْعَلْ لَنَا ذَاتَ أَنْوَاطٍ كَمَا لَهُمْ ذَاتَ أَنْوَاطٍ)، درەختیکیش بۆ ئیمە دابنئ، که ئیمەش ئاوا جەك و شتی خۆمانى پئی هەلئاسین، وەك چۆن ئەو کافرانە درەختیکی شت پئی هەلئاسینیان هەیه!

پیغەمبەرى خواش ﷺ فەرمووی: ﴿اللَّهُ أَكْبَرُ، قُلْتُمْ وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ كَمَا قَالَ قَوْمُ مُوسَى لِمُوسَى: (اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ، قَالَ: إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ) إِنَّهَا السَّنُّ لِتَرْكِبِن سُنَّنٍ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ﴾ .

پیغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووی: خوا گەورمترە، یان (الله أكبر)! (دیاره بۆ نیشانەى سەرسورمان بوو)، سویند بەو کەسەى که گیانی موخەممەدى بەدەستە، وەك گەلى مووسا بە مووسایان گوت: ئیووش هەمان شتتان بە من گوت، گەلى مووساش بە لای کۆمەلئیک دا رۆشتن، بتیان دەپەرست، گوتیان: ئەى مووسا! تۆش پەرستراویکمان بۆ دابنئ با بیپەرستین، وەك چۆن ئەوانە بت دەپەرستن، ئەویش فەرمووی: بیگومان ئیوه کۆمەلئیکن نەفامی دەکەن، ئیووش هەر لەسەر رپئ ئەوان دەرۆن، بەدوای رپئ و شوینی پئش خۆتان دەکەون، {ئەگەر پابەند نەبن بە قورئان و سوننەتەوه، هەر کاتیک مسوڵمانان لە

(۱) ناط ينوطُ نوطاً: عَلَّقَ يُعَلِّقُ تَعْلِيقًا، وَأَنَاطُ يُنِيطُ ...

قورناتو سوننهت لایاندا، ده‌که‌ونه سهر ریچکه‌و کویره رییه‌کانی خه‌لکی پیش خویمان‌و، تووشی شیرک‌و داهینان‌و لادان دهبن، له دیندارییاندا} .

۷ / (عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ جَابِرٍ، عَنْ أَبِيهِ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: لَمَّا اسْتَقْبَلْنَا وَاْدِي حُنَيْنٍ، انْحَدَرْنَا فِي وَاْدٍ مِنْ أُوْدِيَةِ تِهَامَةَ أَجُوفَ حَطُوطٍ، إِنَّمَا نُنْحَدِرُ فِيهِ انْحِدَارًا، قَالَ: وَفِي عَمَايَةِ الصَّبْحِ، وَكَانَ الْقَوْمُ، قَدْ سَبَقُونَا إِلَى الْوَادِي، فَكَمْنَا لَنَا فِي شِعَابِهِ وَأَحْنَائِهِ وَمَضَائِقِهِ، وَقَدْ أَجْمَعُوا وَتَهَيَّئُوا وَأَعَدُوا، فَوَاللَّهِ مَا رَاعَنَا وَنَحْنُ مُنْحَطُونَ، إِلَّا الْكِتَابُ قَدْ شَدَّوْا عَلَيْنَا شَدَّةَ رَجُلٍ وَاحِدٍ، وَأَشْمَرَ النَّاسُ رَاجِعِينَ، لَا يَلْوِي أَحَدٌ عَلَى أَحَدٍ، وَأَنْحَازَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ذَاتَ الْيَمِينِ، ثُمَّ قَالَ: {أَيْنَ أَيُّهَا النَّاسُ؟ هَلُمُّوا إِلَيَّ، أَنَا رَسُولُ اللَّهِ، أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ}، قَالَ: فَلَا شَيْءَ وَحَمَلَتِ الْإِبِلُ بَعْضُهَا عَلَى بَعْضٍ، فَأَنْطَلَقَ النَّاسُ، إِلَّا أَنَّهُ قَدْ بَقِيَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ نَفَرٌ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَأَهْلِ بَيْتِهِ، وَفِيْمَنْ ثَبِتَ مَعَهُ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ، وَمِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ وَالْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، وَأَبُو سُفْيَانَ بْنِ الْحَارِثِ، وَأَبْنُهُ وَالْفَضْلُ بْنُ الْعَبَّاسِ وَرَبِيعَةُ بْنُ الْحَارِثِ، وَأَسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ، وَأَيْمَنُ بْنُ عَبِيدٍ، قُتِلَ يَوْمَئِذٍ).

واته: له جابیری گوری عه‌بدو‌ل‌لاوه خوای له خوئی‌و بابی رازی بی، گپ‌ردراوته‌وه، دیاره نه‌ویش به‌شدارى نه‌و جه‌نگه بووه، ده‌لئ: کاتیک ئیمه پووبه‌رووی ده‌وری شیوی حونه‌ین بووینه‌وه‌و شو‌رپووبینه‌وه، له‌و دۆ‌لانه‌وه که نزم، وه فراوانن، وه لیژن، ده‌لئ: ئاوا هه‌ل‌رژاین به‌ره‌و خوار، وه له کاتیکدا که له تاریکایی به‌یانیدا بوو، دوزمن پیش ئیمه که‌وتبوو بو‌ نه‌و شیوه، وه لیمان جووبوونه بو‌سه‌وه، له قه‌د پاله‌کانی، له لا ته‌نیسته‌کانی و ته‌نگه‌به‌ره‌کانی دا، وه خویمان ناماده کردبوو، چاوه‌رپی ئیمه بوون، ده‌لئ: ههر نه‌ومنده‌مان زانی له هه‌موو لایانه‌وه وه‌ک هیرشی یه‌ک پیاو، هیرشیان کردینه سهر، (به تیرو به شیر)، ده‌لئ: خه‌ل‌کیش یه‌ک‌سهر پشتیان تیکردن و که‌س ئاو‌ری له که‌س نه‌ده‌دایه‌وه، وه پیغه‌مبه‌ر ﷺ لای راستی گرت، دوایی فه‌رمووی:

{أَيْنَ أَيُّهَا النَّاسُ؟ هَلُمُّوا إِلَيَّ، أَنَا رَسُولُ اللَّهِ، أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ}

خه‌لکینه بۆ کوئی ده‌چن؟ وهرن بۆ لای من، من پیغه‌مبه‌ری خوام، من موحه‌مه‌دی کوپی عه‌بدوئلام.

ده‌ئێ: به‌لام هیچ که‌س گوئی لینه‌بوو، یاخود نه‌گه‌رانه‌وه، وه‌ حوشره‌کان خۆیان پیکدادا، وه‌ خه‌لک رۆیشتن، هه‌تا پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ته‌نیا له‌گه‌ل چه‌ند که‌سیکی که‌م له‌ کۆچکه‌ران و له‌ پشتیوانان و له‌ بنه‌ماله‌که‌یدا، مایه‌وه، که‌ له‌ نیویاندا له‌ کۆچکه‌ران: نه‌بو به‌کرو عومه‌ر، وه‌ له‌ خزمه‌کانی عه‌لی کوپی ئه‌بی طالیب و عه‌بباسی کوپی (عبدال‌مطلب)ی مامی هه‌بوون، وه‌ ئه‌بو سوفیانی کوپی حارث و کوره‌که‌ی هه‌بوون، {دیاره‌ حارثیش مامی پیغه‌مبه‌ر بووه‌وه، ئه‌بو سوفیانیش ئه‌م‌ۆزای بووه‌}، وه‌ فه‌زلی کوپی عه‌بباس هه‌بوو، وه‌ رهبیعه‌ی کوپی حارث هه‌بوو، وه‌ ئوسامه‌ی کوپی زه‌ید هه‌بوو، وه‌ ئه‌یمه‌نی کوپی عوبه‌ید هه‌بوو، که‌ هه‌ر له‌و رۆژهدا کوژرا (شه‌هید بوو).

۸ / (فَلَمَّا انْهَزَمَ النَّاسُ وَرَأَى مَنْ كَانَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مِنْ جُفَاةِ أَهْلِ مَكَّةَ، الْهَزِيمَةَ تَكَلَّمَ رِجَالٌ مِنْهُمْ بِمَا فِي أَنْفُسِهِمْ مِنَ الضَّغْنِ ، فَقَالَ أَبُو سُفْيَانَ بْنُ حَرْبٍ: لَا تَنْتَهِي هَزِيمَتَهُمْ دُونَ الْبَحْرِ، وَإِنَّ الْأَزْلَامَ لَمَعَهُ فِي كِنَانَتِهِ، وَصَرَخَ جَبَلَةُ بْنُ الْحَنْبَلِ، قَالَ: ابْنُ هِشَامٍ: كَلَدَةُ بْنُ الْحَنْبَلِ، وَهُوَ مَعَ أَخِيهِ صَفْوَانَ بْنِ أُمَيَّةَ، مُشْرِكٌ، فِي الْمُدَّةِ الَّتِي جَعَلَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: أَلَا بَطَلَ السَّحْرُ الْيَوْمَ، فَقَالَ لَهُ: صَفْوَانُ أَسْكُتْ فَضَّ اللَّهُ فَاكَ، فَوَاللَّهِ لَأَنْ يَرِيَنِي رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ يَرِيَنِي رَجُلٌ مِنْ هَوَازِنَ).

واته: دواى نه‌وه‌ی که‌ خه‌لکه‌که‌ تیشکان، رایان کرد، وه‌ نه‌وانه‌ی که‌ له‌ خزمه‌ت پیغه‌مبه‌ردا ﷺ بوون، له‌ کرج و کاله‌کانی مه‌ککه، له‌وانه‌ی که‌ تازه‌ مسوئمان بووبوون، {به‌لکو که‌سانیکیان تیدا هه‌بوون، هه‌ر دمه‌ل و دل نه‌خۆشیش بوون}، پیاوانیکیان نه‌و رِق و بوغزه‌ی که‌ له‌ دموونیاندا هه‌بوو، نه‌و رۆژه‌ دمریانبری، ئه‌بو سوفیانی کوپی حه‌رب، (واته: بابی موعاویه) گوتی: (لَا تَنْتَهِي هَزِيمَتَهُمْ دُونَ الْبَحْرِ)، هه‌تا نه‌گه‌نه‌ دمریای سوور شکانه‌که‌یان ناگه‌ریته‌وه، (وَإِنَّ الْأَزْلَامَ لَمَعَهُ فِي كِنَانَتِهِ)، زه‌له‌مه‌کانیشی پیبوون،

{ (الأزلام)، کۆی (زلم)ه، که کاتی خۆی شتیان پئی دابهش کردوه، شیوهی قومارو یانسیبی ههبووه } .

وه (جَبَلَةُ بْنُ الْحَنْبَلِ) که (ابن هِشَام) گوتویهتی: (كَلْدَةُ بْنُ الْحَنْبَلِ) که لهگهڵ (صَفْوَانَ بْنِ أُمِيَةَ)ی برای دابوو، وه ههردووکیان موشريك بوون، لهو ماومیهدا که پیغه مبهری خوا ﷺ وهك مؤلتهت بۆی دانابوون، گوتی: (أَلَا بَطَلُ السَّحَرُ الْيَوْمَ) نه مرۆ جادوو مکه هه لوهشایه وه.

سه فوانیش گوتی : (أَسْكُتْ فَضَّ اللَّهُ فَآكُ، فَوَاللَّهِ لَأَنْ يَرِيَنِي رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ يَرِيَنِي رَجُلٌ مِنْ هَوَازِنَ).

واته: بیدمگ به! خوا زارت بقلیشینی، یان خوا ددانانت نه هیلتی قسه یان پئی بکهی، سویند به خوا، نه گهر پیاویک له قورمیش سه ره شتییم بکات پیتم باشتره له وهی که پیاویک له ههوازن سه ره شتییم بکات. {واته: هه رچۆن بئ موحه ممه د که قورمیشییه، نهوم پئی باشتره، نهک یه کیک له هۆزی ههوازن به سه ره مانه وه ببیته فه ره مانده و حوکمران، نهویان دیاره به پالنه رو به هاندەری دهمارگیری تیرمی و هۆزگه رایه تی قسه که ی کردوه } .

۹ / دیاره له جهنگی (حونهین) دا هه ولتیک درا، بۆ کوشتنی پیغه مبهری خوا ﷺ نهویش له لایهن: (شَيْبَةُ بْنُ عُمَانَ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ، أَخُو بَنِي عَبْدِ الدَّارِ، وَهَكَ بُوخُوِي دَمَكِرِيْتَه وَه، دهلتی: (قُلْتُ: الْيَوْمَ أُدْرِكُ ثَارِي (مِنْ مُحَمَّدٍ)، - وَكَانَ أَبُوهُ قُتِلَ يَوْمَ أَحُدٍ -، الْيَوْمَ أَقْتُلُ مُحَمَّدًا، قَالَ: فَأَذْرْتُ بِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ لِأَقْتُلَهُ، فَأَقْبَلَ شَيْءٌ حَتَّى تَغَشَى فُوَادِي، فَلَمْ أَطِقْ ذَاكَ وَعَلِمْتُ أَنَّهُ مَمْنُوعٌ مِنِّي).

واته: گوتم: نه مرۆ من تۆلهی خۆم له موحه ممه د دمه که مه وه، (چونکه بابی له جهنگی ئو خوددا کوژرا بوو)، نه مرۆ موحه ممه د ده کوژم، دهلتی: و مر سوورام که زهبر له پیغه مبهری خوا ﷺ بدهم و بیکوژم، شتیک به ره و رووم هات، ههتا به سه ر دلم داهات و دایپۆشیم، نیدی ئه و کاره م بۆ نه کرا و گه رامه وه و زانیم که پیغه مبه ر ﷺ له من فه دمه غیه، (واته: ناتوانم زه فه ری پیه ره م).

۱۰ / (عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، قَالَ: إِنِّي لَمَعَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَخَذَ بِحِكْمَةٍ، بَغْلَتِهِ الْبَيْضَاءِ قَدْ شَجَرْتُهَا بِهَا، قَالَ: وَكُنْتُ امْرَأً جَسِيمًا شَدِيدَ الصَّوْتِ، قَالَ: وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: حِينَ رَأَى مَا رَأَى مِنَ النَّاسِ، أَيْنَ أَيُّهَا النَّاسُ؟ فَلَمْ أَرَ النَّاسَ يَلُوءُونَ عَلَيَّ شَيْءٍ، فَقَالَ: يَا عَبَّاسُ! أَصْرُخُ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ! يَا مَعْشَرَ أَصْحَابِ السَّمْرَةِ! قَالَ فَأَجَابُوا: لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ، قَالَ فَيَذْهَبُ الرَّجُلُ لِيُثْنِيَ بَعِيرَهُ، فَلَا يَقْدِرُ عَلَيَّ ذَلِكَ، فَيَأْخُذُ دَرْعَهُ فَيَقْدِفُهَا فِي عُنُقِهِ، وَيَأْخُذُ سَيْفَهُ وَتُرْسَهُ وَيَقْتَحِمُ عَنْ بَعِيرِهِ وَيُخَلِّي سَبِيلَهُ، فَيَوْمَ الصَّوْتِ، حَتَّى يَنْتَهِيَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ حَتَّى إِذَا اجْتَمَعَ إِلَيْهِ مِنْهُمْ مِئَةٌ، اسْتَقْبَلُوا النَّاسَ، فَاقْتَتَلُوا، وَكَانَتِ الدَّعْوَى أَوْلَ مَا كَانَتْ: يَا لِلْأَنْصَارِ، ثُمَّ خَلَصَتْ أَحْيَرًا: يَا لِلْخَرْجِ، وَكَانُوا صُBRًا عِنْدَ الْحَرْبِ، فَأَشْرَفَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي رَكَائِبِهِ، فَنَظَرَ إِلَى مُجْتَلِدِ الْقَوْمِ وَهُمْ يَجْتَلِدُونَ، فَقَالَ: الْآنَ حَمِي الْوَطِيسُ).

واته: عهیباسی کوری عهدولموتته لیب دهلی: من له گهل پیغه مبهری خوا
 ﷺ بووم، جلهوی هیستره سپیه گهیم گرتبوو، وه له شهویلا گهیم قایم
 کردبوو، وه پیاویکی به خووه بووم، دمنگیکی به هیتریشیم هه بوو، پیغه مبهری
 خواش ﷺ کاتیک نه وهی له خه لک بینی، فهرمووی: خه لکینه بو کوی؟

ته ماشام کرد: خه لکه که گوئیان له دمنگه که نیه، ناوړ نادمنه وه، بویه پی
 فهرمووم: ﴿یا عباس! اصْرُخْ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ! يَا مَعْشَرَ أَصْحَابِ السَّمْرَةِ﴾.

نهی عهیباس! هاوار بکه به دمنگی- بهرز، بلئی: نهی کومه لی پشتیوانان!
 نهی کومه لی خاومنانی درهخته که! {نهوانه کی له ژیر نهو درهخته دا
 بهیعتیان به پیغه مبهردا ﷺ که ناوی لینرا (شجرة الرضوان)}.

دهلی: نهو جار که گوئیان له دمنگی من بوو، وه لامیان دایه وه، گوتیان: (لَبَّيْكَ
 لَبَّيْكَ) له خزمه تداین، له خزمه تداین، وه هاتن، کابرا نه گهر بو کی کرابایه،
 ملی حوشرمه کی ومردمسوورانند، نه گهر پی نه کرابا، زریه که کی لی دمهینایه
 خوار، له ملی خو کی قایم دمکرد، وه شمشیرو قه لغانه که کی به دمسته وه دمگرت و
 له حوشرمه کی دمهاته خوار، وه حوشرمه کی به رهددا، بو نه وهی بگه ریته وه بو

لای دنگی پێغەمبەر ﷺ و، بەرمو دنگەکە دەهات، هەتا دەهاتە لای پێغەمبەر ﷺ، هەتا نیزیکی سەد کەسیک لە دەوری کۆبوونەوه، ئەوجار ئەو سەد کەسە بوون بە بناغەو روویان لە دوزمن کرد، لە سەرمتاوه تەنیا دەگوترا (یا لِلْأَنْصَارِ) ! هاوار ئەی پشتیوانەکان! دوایی بەتایبەت دەگوترا: هاوار خەزرجییەکان! وەرن، چونکە بە زۆری خەزرجییەکان بوون، وە زۆر خۆراگر بوون لە جەنگدا، ئنجا دەئێ: پێغەمبەر ﷺ لەوکاتەدا بە سواری هێستەرەکی، تەماشای جەنگو لیکدانەکی کردو فەرمووی: (الآن حمي الوطيس) ئیستا تەندور گەرم بووه، شەر گەرم بووه.

۱۱ / (عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ : وَرَجُلٌ مِنْ هَوَازِنَ عَلَى جَمَلٍ لَهُ أَحْمَرٌ بِيَدِهِ رَايَةَ سُودَاءَ، فِي رَأْسِ رُمْحٍ لَهُ طَوِيلٌ، أَمَامَ هَوَازِنَ، وَهُوَ خَلْفَهُ . إِذَا أَدْرَكَ طَعَنَ بِرُمْحِهِ، وَإِذَا فَاتَهُ النَّاسُ رَفَعَ رُمْحَهُ لِمَنْ وَّرَاءَ فَأَتَّبَعُوهُ).

واتە : (عبدالرحمن) کوری (جابر بن عبدالله) لە بابیەوه گێراویەتەوه، گوتوویەتی: پیاویک لە هۆزی هەوازین سواری حوشریکی سوور بووبوو، ئالایەکی ڕەشی بەدەستهوه بوو کە بە نووکی ڕمە درێژەکیەوه کردبوو، لە پیش سوپای هەوازینەوه بوو، هەوازینیش لە پشتیەوه بوون، گەشتبایە هەرکەس بە ڕمەکی لێیدەدا، وە ئەگەر خەلکەکە لێی قوتار بووبان ڕمەکی بۆ ئەوانە ی دوایەوه بەرز دەکردەوهو ئەوانیش شوێنی دەکەوتن .

۱۱ / (عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ بَيْنَا ذَلِكَ الرَّجُلُ مِنْ هَوَازِنَ صَاحِبُ الرَّايَةِ عَلَى جَمَلِهِ، يَصْنَعُ مَا يَصْنَعُ، إِذْ هَوَى لَهُ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ رِضْوَانُ اللَّهِ عَلَيْهِ، وَرَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ يُرِيدَانِهِ، قَالَ: فَيَأْتِيهِ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ مِنْ خَلْفِهِ، فَضْرَبَ عُرْقُوبِي الْجَمَلِ فَوَقَعَ عَلَى عَجْزِهِ، وَوَتَبَ الْأَنْصَارِي عَلَى الرَّجُلِ، فَضْرِبَهُ ضْرِبَةً أَطَنَّ قَدَمَهُ بِنِصْفِ سَاقِهِ، فَانْجَعَفَ عَنْ رَحْلِهِ، قَالَ: وَاجْتَلَدَ النَّاسُ، فَوَاللَّهِ مَا رَجَعَتْ رَاجِعَةَ النَّاسِ مِنْ هَزِيمَتِهِمْ حَتَّى وَجَدُوا الْأَسَارِي مُكْتَفِينَ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ).

واته : (عبدالرحمن) کورپی (جابر بن عبدالله) له بابیه‌وه ده‌گپ‌ریته‌وه، ده‌لی: له کاتیک دا نیمه له‌و حاله دابووین و کابرای هوزی هه‌وازین خاومن نالایه‌که به سواری حوشرمه‌که‌ی نه‌وه‌ی دم‌کرد، که دم‌کرد، هه‌ر نه‌وه‌نده‌م زانی عه‌لی کورپی نه‌بی طالیب خوا لی‌ی رازی بی، وه پیاویک له پشیتوانان خوا له‌ویش رازی بی، به‌ره‌و پرووی نه‌و حوشر سواره چوون، (که سه‌رقافل‌هی سوپای هه‌وازن بوو، وه سه‌ره پمیان بوو) هه‌رچی عه‌لی کورپی نه‌بی طالیب بوو خوا لی‌ی رازی بی، له پشته‌وه‌پرا، له دوو پاشووی حوشرمه‌که‌ی دا، (له پییه‌کانی پاشه‌وه‌میدا)، حوشرمه‌که‌ی به‌سه‌ر پشته‌دا که‌وت، ئنجا پیاوه پشیتوانه‌که‌ش خو‌ی هه‌لدایه سه‌ری‌و، یه‌ک زه‌بری لی‌دا لاقی له نیوه‌میرا په‌راندو لاق په‌رینه‌که‌ی ده‌نگیکیشی لی‌وه هات.

ئنجا کابراش له‌سه‌ر بارمه‌که‌ی که‌وته‌خوار (ومکوژرا).

ئنجا خه‌لک تیک‌رژان ده‌لی: سویند به‌ خوا، نه‌وانه‌ی که‌ شکابوون، جاری ئیستا نه‌گه‌ر‌ابوونه‌وه، کاتیک که‌ هاتنه‌وه، ته‌ماشایان کرد، نه‌وه دیله‌کان به‌ دستبه‌ستراومی له‌ لای پیغه‌مبه‌ری خوان ﷺ (واته: سوپای دوژمن، ته‌سلیم بوون‌و، به‌ دلیلیان گرتوون‌و له‌وی دایانناون).

۱۲ / (عن عبد الله بن أبي بكر: أن رسول الله ﷺ التفت، فرأى أم سليم ابنة ملحان، وكانت مع زوجها أبي طلحة، وهي حازمة وسطها بريد لها، وإنها لحامل بعبد الله بن أبي طلحة ومعها جمل أبي طلحة، وقد خشيت أن يعزها الجمل: فأدنت رأسه منها، فأدخلت يدها في خزامته مع الخطام، فقال لها رسول الله ﷺ: أم سليم؟ قالت: نعم بأبي أنت وأمي يا رسول الله! أقتل هؤلاء الذين ينهزمون عنك، كما تقتل الذين يقاتلونك، فإنهم يذبح أهل، فقال رسول الله ﷺ: أو يكفي الله يا أم سليم؟

قال: ومعها خنجر، فقال لها أبو طلحة: ما هذا الخنجر معك يا أم سليم؟

قالت: خنجر أخذته، إن دنا مني أحد من المشركين، قال: يقول أبو طلحة ألا تسمع يا رسول الله! ما تقول أم سليم الرميضاء!.

واتە: عەبدوڵلای کۆری ئەبو بەکر دەرگێرپێتەوه که پێغه مبهەر ﷺ له جهنگی حونهین دا ئاور دمهاتهوه (أُمُّ سُلَيْمٍ بِنْتُ مِلْحَانَ) دهبینی، که هاوسهری (أَبُو طَلْحَةَ الْأَنْصَارِي) بووه، که تهماشا دهکات پشترینکی بهستوه، (عهبایهکی له پستی خۆی بهستوه) که لهو کاتهشدا دووگیان بووه به (عَبْدَاللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ)، وه حوشتری (أَبِي طَلْحَةَ) شی پێبووه، ترساوه لهوهی که حوشرمهکی بۆ مهزرهه نهکری، بۆیه سهری حوشرمهکی له خۆی و منیزیک خستوه، وه دهستی خستوته نیوان (خزامة) و (خطام) یهوه، { (خزامة): جۆره ئالقهمیهك بووه، له لووتی حوشتریان کردوه، (خطام) پش جلّهوه، ههردووگیان پێکهوه گرتوون، بۆ ئەوهی حوشرمهکه مهزرهه بکات }، پێغه مبهەر ﷺ پێی دهفرموو: (أُمُّ سُلَيْمٍ)!، ئەویش دهئێ: بهئێ، دایک و بابم به قوربانت بن ئەی پێغه مبههری خوا! ﷺ ئەوانه‌ی که شکاون لهوانه‌ی که له خزمهتدان، پشت له دوزمن دهکهن، بیانکوژه، وهک چۆن ئەوانه دهکوژی، که له دژت دهجهنگن، (دیاره به عافیضهوه قسه‌ی کردوه)، چونکه ئەوانه شایسته‌ی ئەهون که تۆ سزایان بده‌ی!

پێغه مبههری خواش ﷺ فرمووی: ﴿أَوْ يَكْفِي اللَّهُ يَا أُمَّ سُلَيْمٍ؟﴾ یان خوا ئەو کاره‌مان له‌کوژل دهکاتهوه، ئەه‌ی (ام سلیم)! (یانی پێویست به‌وه ناکات، ئێمه سزایان بدهین، چونکه ئەوانیش دوزمن کتوپر به‌سه‌ریدا داون).

دهئێ: خه‌نجهریکیشی پێبوو، (أَبُو طَلْحَةَ) گوتی: ئەو خه‌نجهرمهت بۆ جیهه ئەه‌ی (ام سلیم)؟

گوتی: ئەوه خه‌نجهریکه پێمه بۆ ههر که‌سێک له کافره‌کان که لێم نیزیک بکه‌وێتەوه (ورگی دهرم)،

دهئێ: (أَبُو طَلْحَةَ) مه‌ش گوتی: ئەه‌ی پێغه مبههری خوا! ﷺ نایا ده‌بیستی (أُمُّ سُلَيْمِ الرَّمِيصَاء) ^(۱)، چی دهئێ؟! { سه‌رسام بووه به‌ هاوسه‌ره‌که‌ی خۆی، که سه‌کپ (حامل) هه‌، حوشتریکی بۆ گرتوه‌و، خه‌نجهریکی له‌به‌ر دایه‌و، ئاواش به‌

(۱) الرَّمِيصَاء: یانی چاو گچکه، جاری وایه ژن و میرد قسه‌ی خوش پێکه‌وه ده‌کهن، (أَبُو طَلْحَةَ) مه‌ش وه‌ک موخامه‌له ئەو له‌قه‌به‌ی لێ هه‌لداوه .

عەزىمەتەۋە قەسە دەكاتو، دەلى: ئەوانەش كە رايان كىردوۋە لە سوپايەكەت، ئەوانىش سزا بەدو، شايستەن كە سزايان بەدى، ۋەك چۆن ئەوانى دىكە دەكوژى.

۱۳ / بىرگەى سىز دەيەم ۋە كۆتايى: (ابن هشام) لە ژىر ناوونىشانى: (تىشكانى ھەوازن، ۋە نامادە بوونى فرىشتەكان لە جەنگدا، دەلى:

{ عَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ، قَالَ: لَقَدْ رَأَيْتُ قَبْلَ هَزِيمَةَ الْقَوْمِ وَالنَّاسُ يَمْتَلِئُونَ، مِثْلَ الْجِبَادِ الْأَسْوَدِ، أَقْبَلَ مِنَ السَّمَاءِ حَتَّى سَقَطَ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ فَنْظَرْتُ، فَإِذَا نَمْلٌ أَسْوَدٌ مَبْنُوثٌ، قَدْ مَلَأَ الْوَادِيَّ، لَمْ أَشُكَّ أَنَّهَا الْمَلَائِكَةُ، ثُمَّ لَمْ يَكُنْ إِلَّا هَزِيمَةَ الْقَوْمِ).

ۋاتە: جوبەيىرى كورى موطعيم دەگىرپتەۋە، دەلى: پىش ئەۋەى كۆمەلەكە بشكىن، (ۋاتە: كۆمەلى ھەوازن)، خەلك يەكدييان دەكوشت، تەماشام كىرد شتىك ۋەك بەرپەيەكى رەش (كە راندەخىرى) ھاتە خوار لە ئاسمان، ھەتا لە نىۋان ئىمە ۋە كۆمەلەدا (كە دوژمن بوون) كەوت، تەماشام كىرد ۋەك مىروولەى رەش، ئەو دۆل ۋە دىشتەيان ھەموو داپۆشيبوو، دەلى: ھىچ گومانم لەۋەدا نەبوو، كە ئەۋە فرىشتەن ھاتوون، ئىدى دۋاى ئەۋە، يەكسەر ئەو كۆمەلەى بەرانبەر (ھەوازن) تىشكان.

لىرەدا كۆتايى بە باس ۋە خواسى جەنگى حونەين، دىنين.

ئىنجا ۋەك زانىباريەكى جوگرافىي ئەۋەش بلىين باشە، كە: حونەين شىۋىكە لەلاى (ذى المجاز) كە ئەۋىش شىۋىنكە، لە نىزىك (طائف) ھومىيە، ۋە نىۋان حونەين ۋە مەككە دەورى (۱۰، ۱۵) مىلىك دەبى، {ۋاتە: دەورى (۲۰) كم زياتر} لە لاى عەرپقاتەۋە، ئەۋەندە لە مەككە دەورە^(۱).

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

دەرسى چوارەم

پىناسەى ئەم دەرسە

ئەو دەرسەمان شەش (۶) نايەت دەگرىتە خۇى، لە نايەتى (۲۸ تا ۳۳)، لەم شەش نايەتەدا، خوا سەرمتا بۇ جارى دووم لەم سوورپەتەدا، بە نازناوى (يَكَايْهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا) ئەى ئەوانەى ئيمانتان هيناوه! مسوئلمانان دەدوئىنى، وه فەرمانيان پىدەكات كە هاوبەش بۇ خوا دانەرەكان، چونكە پىسن، نابى لەم سال (واتە: سالى نۆيەم) بەدواوه، توخنى مزگەوتى حەرپام بکەونو، دەبى مسوئلمانان رىيان لى بگرن، وه ئەگەر مسوئلمانان بەهۆى مەترسى هەزارىشيانەوه بلىن: ئاخى ئەو كارو كەسابەتو بازىرگانىيەى كە موشرىكەكان بەهۆى هاتىيانەوه بۇ دەورى مزگەوتى حەرپام، دەيكەن، ئەگەر بىتو ئەوه نەمىنى، ئىمە هەزار دەكەوين!

با بىگومان بن كە خوا ئەگەر بىهوى لە بەخشى خۇى بىنيزيان دەكات.

دوايى خوا فەرمان بە مسوئلمانان دەكات، كە جەنگ لە دزى خاومن كىتبه شەرفرۇشەكان بکەن، كە بىرواى راستەقىنەيان بە خواو بە رۇزى دوايى نىه، وه پابەندى حەرپامو حەللىك نىن، كە خوا ﷻ و پىغەمبەرى خوا ﷺ پروونيان كىردۇتەوه، لە قورئانو سوننەتدا، وه ملكەجى شەرىعەت نىن، هەتا يان مسوئلمان دەبن، ياخود سەرانه دەدەن بە ملكەجى.

دوايى خوا ﷻ باسى لادانى جوولەكەو نەصرانىيەكان دەكات، كە جوولەكەكان گوتوويانە: عوزمىر كورى خوايه، وه نەصرانىيەكان گوتوويانە: مەسىح كورى خوايه، پاكى بۇ خوا، وه لەوهدا لاسايى كاھرەكانى پىش خۇيانيان كىردۇتەوه، كە هەندى لە دروستكراوهكانى خوايان بە كورى خوا، يان بە كچى خوا لە قەلەم داون.

هەروەها وێرای ئەووە کە عوزمیرو مەسیحیان بە کۆری خوا داناوە، جوولەکە و نەصرانییەکان، زانیان و ڕەبەنەکانی خۆشیان، {واتە: ئەوانەى کە خۆیان یەکلایى کردۆتەووە بۆ خواپەرستى}، وە هەروەها عیسای کۆری مەریەمیشیان، لەجیاتى خوا، کەردبوو بە پەرستراو و سەرپەرشتیار، کە حەلأل و حەرامیان بۆ دابنن، لە حالیکدا کە جگە لە یەکتاپەرستى و تەنیا پەرستنى خوا، هیچ فەرمانىكى دیکەیان پێ نەکراوو.

پاشان خوا باسى هەوێى نەزۆكى هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان و کافرەکان دەکات، هەروەها خاوەن کتیبەکان، بەتایبەت جوولەکە و نەصرانییەکان، کە دەیانەوێ چرای نایینی خوا بە فووی زاریان، بکوژننەو، بەلام خواى بالادەست ناهێلێ.

وە لە کۆتایى دا: خوا ڕایدەگەیهنێ کە پێغەمبەرى کۆتایى خۆى موحەممەد ﷺ بە ڕێنمایى و بە بەرنامەى هەقەووە ناردووە، تاگو بەسەر هەموو بەرنامەکاندا سەرى بخت، هەرچەندە هاوبەش بۆ خوا دانەر و کافرەکان پێشیان ناخۆش بێ.

﴿ يَتَّيِبُهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ
الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ
فَضْلِهِ ۚ إِنْ شَاءَ إِنَّ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿۲۸﴾ قَالُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ، وَلَا يَدِينُونَ دِينَ
مَنْ الَّذِينَ الْحَقِّ أَوْثُوا الْكُتُبَ حَتَّىٰ يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ
صَاغِرُونَ ﴿۲۹﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ
ابْنُ اللَّهِ ذَلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا
مِنْ قَبْلُ قَالَهُمْ اللَّهُ أَتَىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿۳۰﴾ اتَّخَذُوا أَحْبَابَهُمْ
وَرُهْبَنَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا
لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ
﴿۳۱﴾ يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ
وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿۳۲﴾ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ
لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ ۚ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿۳۳﴾ ﴿

ماناى وشە بە وشەى ئايەتەكان

((ئەى ئەوانەى بىرواتان ھىناوہ! بە دىئايىيەوہ ھاوبەش بۇ خوادانەرەكان پىسن، بۇيە با پاش ئەم سال (سالى نۇيەمى كۆچىى) توخنى مزگەوتى حەرام نەكەون، وہ نەگەر ترسى ھەزارىستان ھەبى، ئەوہ مسۆگەر خوا نەگەر وىستى، لە بەخشى خۇى بىنيازتان دەكات، بەراستىى خوا زاناي كارزانہ ﴿۲۸﴾ لە دۇى بەشيك لەوانە بچەنگن كە (پىشتر) كىتیبان (لەلایەن خواوہ) پىدراوہ، نە بروايان بە خوايەو، نە بە رۇزى دوايى، وہ ئەوہى خواو پىغەمبەرەكەى قەدەغەيان كىردوہ، قەدەغەى ناكەن، (بە قەدەغەى نازانن) و ملكەچى بەرنامەى ھەق (ئىسلام) نىن، وہ تاكو بە دەستىرۇيشتوويى، ملكەچانە سەرانە دەدەن ﴿۲۹﴾ جوولەكە گوتيان: عوزمىر كورى خوايەو، نەصرانىيەكان گوتيان: مەسىح كورى خوايە، ئەوہ ھەر قەسەى زارىانە، شوين قەسەو بىروراي ئەوانەى لەمەوپىش كافر بوون، دەكەون، خوا بيانكوژى، بەرەو كوئى لادەدرىن! ﴿۳۰﴾ زانايەكان و رەبەنەكانى خۇيانو، مەسىحى كورى مەرىپەمىيان لە جياتى خوا، كىردە پەرومردگار، لە حالىكدا كە تەنيا بەوہ فەرمانىان پىكرابوو، كە بەس يەك پەرستراو پەرسستنو، بىچگە لەو ھىچ پەرستراويك نىە، پاكىى بۇ وى، لەوہى كە دەيكەنە ھاوبەش (بۇى) ﴿۳۱﴾ دەيانەوئى بە فووى زارىان رووناكىيى (ئايىنى راستى) خوا بكوژىننەوہ، بەلام خوا بە ھىچ جوړىك ناهىلئ بكوژىتەوہ، ھەتا رووناكىيەكەى تەواو نەكات، ھەرچەندە بىبىروايانىش پىيان ناخۇش بى ﴿۳۲﴾ (خوا) ئەو كەسەيە كە پىغەمبەرى خۇى بە رىنمايى و بە بەرنامەى ھەقەوہ رەوانەكردوہ، تاكو بەسەر ھەموو بەرنامەكاندا سەرى بخت، ھەرچەندە ھاوبەش بۇ خوا دانەرەكان پىشيان ناخۇش

بى ﴿۳۳﴾ .

شیکردنه‌وی هه‌ندیك له وشه‌کان

(نَجَسٌ): (النَّجَاسَةُ: الْقَدَارَةُ وَذَلِكَ ضَرْبَانِ: مَحْسُوسَةٌ وَمَعْنَوِيَّةٌ، وَيَالثَّانِي وَصَفَ اللَّهُ تَعَالَى الْمُشْرِكِينَ، فَقَالَ: (إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ) وَنَجَسَهُ أَي: جَعَلَهُ نَجَسًا).

وشه‌ی (نجس) و (نجاسة) به مانای پیسی دی، نه‌ویش دوو شیومیه: به‌ره‌ه‌ست، ناب‌ره‌ه‌ست و مه‌عنه‌وی، وه نه‌وه‌ی دووه‌میان (واته: پیسی مه‌عنه‌وی) خوا موشریکه‌کانی پی وه‌سف‌گ‌ردوه، فه‌رموویه‌تی: بی‌گومان هاوبه‌ش بو خوادانه‌رکان پیسن، واته: له رووی مه‌عنه‌وییه‌وه، نه‌ک له رووی جه‌سته‌یی، (وَنَجَسَهُ) واته: پیسی کرد.

(عَيْلَةٌ): واته: (فَقْرًا) که به مانای هه‌زاری دی، (عَالَ الرَّجُلُ، إِذَا افْتَقَرَ يَعِيلُ عَيْلَةً فَهُوَ عَائِلٌ، وَأَعَالَ: كَثُرَ عَيْالُهُ).

(عَالَ الرَّجُلُ) واته: پیاوه‌که هه‌زار بوو، (يَعِيلُ عَيْلَةً فَهُوَ عَائِلٌ) واته: هه‌زار بوو، به‌لام (أَعَالَ) واته: خیزانی زور بوو.

(الْحِزْبَةُ): (الْحِزْبَةُ: مَا يُؤْخَذُ مِنْ أَهْلِ الذِّمَّةِ، وَتَسْمِيَّتُهَا بِذَلِكَ لِلْإِجْتِرَاءِ بِهَا فِي حَقِّنِ دَمِهِم).

(حزبة) نه‌ومیه که له هاوولاتیانی نامسولمان و مرده‌گیرئ، بویه نه‌و ناومشی لی‌نراوه، چونکه له‌بری نه‌ومیه که خوینیان بی‌اریزی.

ده‌لیم نه‌وه قسه‌ی راغیبی نه‌صفه‌هانیه، نه‌گه‌رنا من پیم وانیه له به‌رانبه‌ر نه‌وه‌دابئ، که خوینیان بی‌اریزی، به‌لکو نه‌و ناوه ده‌گونجئ وشه‌یه‌کی عه‌ره‌بئی نه‌بئ، یان ریشه‌یه‌کی غه‌یره عه‌ره‌بئی هه‌بئ، وه‌ک دوایی زیاتر باسی ده‌که‌ین، که به کوردیی پی ده‌گوترئ: سه‌رانه.

(صَغْرُونَ): (الصاغِر: الراضي بالمنزلة الدنية، الصغار: الذل).

(صَاغِر) كەسێكە كە بە پلەیهکی خوارتر راوی بێ، وه (صَغَار) بە مانای
ملکەچی دێ.

(أَنْفٍ): (مِنْ أَيْنَ، كَيْفَ) (أَنْفِي) بە دوو واتان دێ: ۱- لە کوێ؟ ۲- چۆن؟

(يُؤْفَكُونَ): (الْإِفْكَ: الْكَذِبُ، وَالْأَفْكَ: الْقَلْبُ أَفْكَهُ: قَلْبُهُ وَصَرَفَهُ عَنِ
الشيء).

(إِفْكَ) بە مانای درۆ دێ، (أَفْكَ) بە مانای لادان دێ، دەگوترێ: (أَفْكَهُ: قَلْبُهُ
وَصَرَفَهُ عَنِ الشَّيْءِ) واتە: لەو شتەي كە دەپووست، لێی گێراییهوهو لێی لادا.

(أَحْبَبَ أَرْهَمُ): كۆی (حَبْر) یان (حَبْرَه)، كە بە زانای جوولهكە دەگوترێ،
هەندیکیش گوتووایانە: (حَبْر) بەمانای ئەو مەرەكەبە دێ، كە پێی دەنوسرێ،
بەلام (حَبْر) واتە: زانا.

(وَرَّهْبَكَنْهَمُ): (رُهْبَان) كۆی (راهب)ه، واتە: كەسێك كە خۆی یەكلاكردۆتهوه
بۆ بەندایهتی كردن بۆ خوا، وه (رُهْبَان) له (رُهْب)هوه هاتوه، واتە: ترسان،
(راهب)یش یانی: كەسێك كە سامو هەیبهتی خوای له دڵدا هەیه.

(أَرْبَابًا): (أَرْبَاب) كۆی (رب)ه بەمانای خاومن (مالک) دێ، وه بە مانای پەرستراو
(الاله) دێ، وه بە مانای كەسێك دێ، كە سەرپەرشتیی كاروبارهكان دەكات.

مانای گشتی نایه‌تکلی

خوَا ۞ بُوْ جَارِي دُووَم - لَهْم سُووَرْتَهْدَا - به نازناوی ئیمان بانگی مسولمانان دمکات، دمه‌رموی: ﴿يَتَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ﴾، نهی نه‌وانه‌ی بروتان هیناوه! بیگومان هاوبه‌ش بُوْ خوا دانهرگان پیسن، (نَجَسٌ وَنَجَاسَةٌ). چاوگن، یانی: پیسی (نَجَس) واته: شتیکی پیس، وه (مُتَنَجِّسٌ) واته: نه‌ومیه که پیس بووین، که به‌ته‌ئکید لی‌ردها مه‌به‌ست پیسی مه‌عنه‌وییه، چونکه خوا دمه‌رموی: ﴿إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ﴾، بیگومان هاوبه‌ش بُوْ خوا دانهرگان پیسن، واته: به‌هوی شیرکه‌کیانه‌وه، به‌هوی کوفرکه‌کیانه‌وه، به پیس له قه‌له‌م دمدرین له رووی مه‌عنه‌وییه‌وه، هه‌ئبه‌ته‌ دواپی له مه‌سه‌له‌ گرنه‌گان دا زیاتر باسی دمکه‌ین. ههرچه‌نده هه‌ندیک له شهرعزانان و زوربه‌ی شیعه‌ی دوازده ئیمامی گوتووایانه: مه‌به‌ست پی پیسی ماددی و مه‌عنه‌وییه، واته: نه‌گهر دستت له کافرئک دا، دمی دواپی دستت بشویه‌وه، یاخود نه‌گهر کافرئک له قاپئکدا شتیکی خوارد، دمی دواپی بیشوی، لمبه‌ر نه‌وه‌ی پیس بوو! به‌لام نه‌وه‌ رایه‌کی بی‌هیزه، وه رای ههر چوار پیشه‌وا سر مه‌زه‌به‌گان (أبو حنیفة، مالک، شافعی، أحمد) وه رای زوربه‌ی ههره زوری زانایان، نه‌ومیه که مه‌به‌ست له پیسی، پیسی مه‌عنه‌وییه، نه‌ک پیسی جه‌سته‌یی و پو‌المتی .

ئنجا که خوی پهرومردگار دمه‌رموی: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي ءَادَمَ﴾، بیگومان ئیمه وه‌جه‌ی ئادممان ریز لیگرتوه، دیاره له ریزگرتنی خوی به بُوْ وه‌جه‌ی ئادم، که جه‌سته‌یان به پاک له قه‌له‌م دمدرئ، مسولمان بن، یان کافر بن، چونکه هه‌موویان وه‌جه‌ی ئادم، که ریزی لیناون، دیاره جه‌سته‌کانیانی به پاک خولقاندوه، به‌لام رووچه‌کانیان پیس دمن له رووی مه‌عنه‌وییه‌وه، به‌هوی نه‌و کوفر و شیرکه‌وه، که له دموونی خویاندا هه‌ئیدمگرن.

ننجا دواى ئه‌وهى خوا ﷻ ده‌فه‌رموى: بئگومان هاوبه‌ش بؤ خوا دانهرمگان پيسن، ده‌فه‌رموى: ﴿فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا﴾، با له ساليان به‌دواوه، توخنى مزگه‌وتى حه‌رام نه‌كه‌ون، نيزىكى نه‌كه‌ون.

چونكه شايسته نين بينه مزگه‌وتى حه‌رامه‌وه، نه‌ك ئه‌گه‌ر كافريك چووه مزگه‌وتيكه‌وه مزگه‌وته‌كه پيس بئ، پئويستى به ئاوه‌گل بئ، يان پئويستى به شؤردنه‌وه بئ، نه‌خئير، به‌لكو ماناى وايه كاتيك كه شيركو و كوهر له دهررونياندا هه‌يه، شايسته نين بينه مالىكى خواوه، كه ئه‌و مزگه‌وته بؤيه دانراوه، خه‌لك ته‌نيا خواى تئدا به‌ره‌ستى، ئه‌وه شتىكى پئچه‌وانه‌يه.

﴿وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ﴾، وه ئه‌گه‌ر له هه‌زاربئش ترسان، ئه‌وه له‌مه‌ودوا خوا له به‌خششى خؤى بئ نيازتان ده‌كات.

كارو كه‌سابه‌تو بازرگانى، نه‌به‌ستراوته‌وه به هاوبه‌ش بؤ خوا دانه‌رو كافره‌كانه‌وه، خواى به‌خشهر له به‌خششى خؤى-بئ نيازتان ده‌كات، ده‌ورى ئئوه قه‌رمبالغ ده‌بئ، مسولمانان دئنو، په‌كتان له‌سه‌ر ئه‌و هاوبه‌ش بؤ خوا دانه‌رانه نه‌كه‌وتوه.

وه ده‌گونجى خواى هيدايه‌تدمر ئه‌وانئش هيدايه‌ت بداتو، له‌مه‌ودوا به پاكيى بين بؤ مزگه‌وتى حه‌رام، به‌لام خوا ده‌فه‌رموى: ﴿إِنْ شَاءَ﴾، هه‌ر كاتيك ويستى، واته: ئه‌وه‌ش به‌ستراوته‌وه به ويستى خواوه، هه‌ر كاتيك خوا ويستى به‌بئ كارو كه‌سابه‌تو بازرگانى ئه‌و هاوبه‌ش بؤ خوا دانه‌رانه‌ش، ئئوه-بئ نياز ده‌كات له به‌خششى خؤى، ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾، بئگومان خوا زاناى كاربه‌جئيه، زاناى كارزانه، ده‌زانئ چؤنى ده‌كاتو، بؤ كئى ده‌كاتو، له كوئى ده‌كاتو، چه‌ندى بؤ ده‌كات؟ خواى به‌خشهر به پئى زانيارى خؤىو، به پئى حيكمه‌ته‌كه‌ى خؤى، له‌گه‌ل به‌نده‌كانيدا مامه‌ئه ده‌كات.

ننجا خوا رووى هه‌ر له بروادارانه، كه پئشتر دواندنىو فه‌رمانى پئكردن، كه رئبگرن له هاوبه‌ش بؤ خوادانه‌رمگان، له‌م سال به دواوه، كه دياره سالى نؤيه‌مى

کۆچی بووه، نهو ساله که نهبو بهکر سهپرهرشتیاری جهج بووه، له حیاتی پیغه مبهەر ﷺ، وه (عهلی کوری نهبو طالیب) یش به نوینه رایهتی پیغه مبهەر ﷺ چوو، نهو نایه تانهی سهرمتای سوورمتی (التوبه) ی خویندنه وه، ننجاً خوا که دمهفرموی: لهم سالتان به دواوه، نابئ هاوبهش بو خوادانهرمگان بیینه مزگهوتی حهرام، واته: نابئ ریگیان بدن، مه بهست پیئ نهومیه.

ننجاً دواى نهوه، فه رمانیان پیدمکات: ﴿ قَالُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ ﴾ .

جهنگن له دزی نهوانه ی برهوانیان به خوا، وه به رهزی دواپی نیه، وه نهوهی که خواو پیغه مبههری خوا قهدهمغیان کردوه، به قهدهمغی دانانین، وه ملکه چ نین بو بهرنامهی ههقی خوا (که نیسلامه) ﴿ مِنْ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ ﴾، لهوانه ی که کتیبیان پیدراوه، نهیفه رموه: (وَهُمُ الَّذِينَ أُتُوا الْكِتَابَ) که بریتین لهوانه ی کتیبیان دراومتی .

چونکه هه موو نهوانه ی که کتیبیان پیدراوه، جهنگ له دژ کرانیان رهوا نیه. بهلکو ته نیا نهوانه ی که ههرشه له دهولتهی نیسلامی دهکنو، خویمان ساز کردوه که هه لکو تنه سهر دهولتهی نیسلامی، که ره مه کان بوون، وه نهوانه ی که دهستپیشخه ربیان کردوه، نهوانه دهبئ نهو جهنگه یان له دژ بکری، به لام خاوهن کتیبیک له ماله که ی دانیشه وه، زهری نیه بو نیسلام و مسولمانان، یا خود پهیمانی ههیه له گهل مسولمانان دا، یا خود لاشه رهو بی لایه نه، نهوانه جهنگیان له دژ ناکری، ننجاً نهوانه ش که جهنگیان له دژ دهگری، نایا له کوی جهنگه که له گهل یان کوتایی پیدی؟

دمهفرموی: ﴿ حَتَّىٰ يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَن يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴾، تاکو سه رانه

دهدمن له کاتیکدا که دهستیان دهروات، ﴿ عَن يَدٍ ﴾، واته: دهبئ دهولته مهنه بن، که

هه یانبئ، چونکه سه رانه له که سیک و مرده گیری، توانای هه بیئ، ﴿ وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴾ .

دەبئی ملکہ ج بن، واتە: پابەندبەن بە دەسەلاتی ئیسلامییەو، وە دزی دەولەتی ئیسلامیی نەبن، ئەو جەنگە هەتا ئەوئ بەردەوام دەبن، یەکیک بۆی هەیه بئنی: ئەدی ئەگەر مسوڵمان بوون؟

بە تەئکید ئەگەر مسوڵمان بوون، ئەو بەشتر، چونکە سوپای ئیسلام کە لەگەڵ نەیارانیدا، لەگەڵ دوزمنانیدا بەرەنگار بۆتەو، هەمیشە سنی بژاردەیی خستۆتە بەردەمی سوپای بەرانبەر:

۱ - یان مسوڵمان بن (لَکُمْ مَا لَنَا وَعَلَيْکُمْ مَا عَلَيْنَا) هەمان ماف کە ئیمە هەمانە، ئیووش هەتانه، وە هەمان ئەرک کە ئیمە لەسەر شانمانە، ئیووش لەسەر شانمانە، بەبئ جیاوازیی.

۲ - ئەگەر مسوڵمانیش نابن، سەرانه بەدن، سەرانه دان، واتە: ئەندازمیک سامان بەدرئ بە دەولەتی ئیسلامیی، کە ئەو پەرمز و هیماي ئەویمە، ئەو قەوارمیک دزی دەولەتی ئیسلامیی نیە، بە بەلگەیی ئەوئ کە ئەندازمیک مال و سامان دەدات، وە بە پاساوی ئەووش، کە مادام تۆ لە ژێر سایەیی دەولەتی ئیسلامیی دای، وە دەولەت ئەگەر موحتاج بووی، دەتزیەنئ، وە بەرگرییت لئ دەکات، وە مافەکانت بۆ دابین دەکات، دەتپاریزی، تۆش دەبئ هاوکارییکەیی ئەو دەولەتە بکەیی، کە ئەو دەبئ بە درێژتر قسەیی لئ بکەین، وە لە مەوسووعەیی: (ئیسلام و دەولەتدارییی)، لە بەرگی چواردا، بە درێژی لەو بارەو قسەم کردو، هەر وەها لە بەرگی (۸)ی مەوسووعەیی: (الإسلام کما یتجلی فی کتاب اللہ)^(۱) دا، کە تەرخانم کردو بۆ چۆنیەتی تیروانین و مامەلەیی ئیسلام و مسوڵمانان لەگەڵ غەیری خۆیاندا.

۲ - ئنجا کە مسوڵمان نەبوون، وە سەرانهشیان نەدا، مانای وایە نە دینە نیو ئیسلام، وە نە ئیعلانی ئەووش دەکەن، کە لەگەڵ دەولەتی ئیسلامیییدا تەبان و ناشتەوایی و هیمنیی دەپاریزن، کەواتە: لەسەر شەرفروشیی خۆیان سوورن، بۆیە ئیسلام لە دزیان دەجەنگی.

(۱) کە لە جایی دووهمی دا بۆتە کتییی دوازدە (۱۲)یمە مەوسووعەیی ناوبراو.

ئیسلام هیچ کاتیک جەنگی نەکردووە، مەگەر لە دژی کەسانیک کە ناچاریان کردبێ، وەك پێشینیانی خویمان دەلێن: ئەوانەیی کە بۆخۆیان داریان داوئە دەست ئیسلام، کە لێیاندا، وە سیرەیی پێغەمبەریش ﷺ ھەر وابوو. جەنگەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ، وە دواویی جەنگەکانی چوار خەلیفەکان (خوا لێیان رازی بێ)، ھەموویان بۆ بەرپەرچدانەووی ھیرشی دوژمنان بوون، بۆ بەرگری لەخۆکردن بوون، با سەرئەج بەدین:

- ۱) جەنگی (بەدر)، مسوئەمانان شەر بەردەرگای پێ گرتبوون.
- ۲) جەنگی (ئوحود) کافرەکان ھاتبووون بۆ دەورووبەری مەدینە.
- ۳) جەنگی (ئەحزاب) کافرەکان ئابلووقەیی مەدینەیان داوو.
- ۴) جەنگی (حونەین) وەك بینیمان ھۆزی ھەوازین ھیرشیان دەکرد.
- ۵) جەنگی (تەبووک) ھەرەشەیی رۆمەکانیان بیستبوو، بۆیە پێغەمبەر ﷺ بەرەو روویان چوو.
- ۶) جەنگی (مؤتە) بە ھەمان شیوە، مسوئەمانان ھەرەشەیی رۆمەکانیان بیستبوو. بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ سوپایەکی سێ ھەزار (۳۰۰۰) کەسی بەرپێ کرد. بەلام دوو سەد ھەزار (۲۰۰,۰۰۰) یان بۆ خەر بۆووە، وە خالییدی کورپی وەلیدی پاشەکشییەکی زۆر عاقلانەیی بە سوپایەکە کردو، پاراستنی، دواي ئەووی زەبری زۆریان لە دوژمندا، خویشیان ژمارمێک شەھیدیاند.
- ۷) ھەرۆمھا پاشتریش، لە سەردەمی حوکمرانی ئەبو بەکرادا، کە جەنگی لە دژی دەولەتی فارس و رۆم کرد، لەبەرئەووە بوو کە ھەرگام لەوانە بەتەمابوون ھیرش بکەنە سەر مەدینە.
- ۸) دوايي لە رۆژگاری حوکمرانی عومەری کورپی خەتتاب دا، بە ھەمان شیوە.
- ۹) دوايیش لە رۆژگاری خەلیفەیی سێیەم عوسمان دا، کە لە سەردەمی ئەو سێ خەلیفەیدا زیاتر فتووحات کراو، لە ھەمووی دا ئەھلی ئیسلام لە بەرانبەر ھەرەشەیی دوژمناندا، خویمان بینووتەووە.

هەلبەتە لێردا نامەوی بۆیە: لە ئیسلامدا جەنگ تەنیا جەنگی بەرگری کردنە، چونکە جاری وایە هێرش کردن، باشترین ھۆکارە بۆ بەرگری کردن، وە دوو زاراوی: (هجوم) و (دفاع) هێرش و بەرگری، دواتر داھاتوون، و، شەرەزانان دایانناون، و، پێشتر گوتووین: (جھاد الطلب و جھاد الدفع) بەلام ئەوانە لە قورئاندا نەھاتوون، نە (دفع و طلب) ھاتوون، نە (هجوم) و (دفاع) یش ھاتوون! ئەوەی من مەبەستمە بۆیە، ئەوەیە کە: ئیسلام دەستپێشخەری جەنگ کردن نیە لە دژی دوژمنانی، مەگەر ئەوان دەستپێشخەری بکەن، وە ناچاری بکەن، وە نایەتەکە سووڕەتی (البقرة) زۆر بە ڕوون و ڕاشکاوی خوا تێیدا دەفەرموی:

﴿ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقْتَلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ
الْمُعْتَدِينَ ﴾

واتە: لە ڕێی خوادا لە دژی ئەوانە بجەنگن، کە لە دژتان دەجەنگن، بەلام دەستدریزی مەکەن، (واتە: کەسێک کە لە دژتان ناچەنگی و لاشەرە، شەری پێ مەفرۆشن، ﴿ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴾، بێگومان خوا دەستدریزی کارانی خۆشناوین.

ھەر وەھا نایەتی ژمارە (۶۱)ی سووڕەتی (الأنفال)، کە دەفەرموی: ﴿ وَإِنْ جَنَحُوا

لِلسَّلَامِ فَأَجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ﴾.

وە ئەگەر لای ناشتییان گرت، ئیومش لای ناشتیی بگرن، وە پشت بە خوا ببەستن.

جەمک و واتایەکیان زۆر ڕوونە، لەو بارەووە کە گوتمان.

ئنجای خوا ﷻ لەسەر باسی ھەلوێستی جوولەکە و نەصرانییەکان، وە ھەلتەکاندنێ بەنەما فیکرییەکانیان، بەردەوام دەبێ، کە ئەو زەمینە سازیی بوو، بۆ جەنگ لە دژی جوولەکەکان و نەصرانییەکان، یانی: پاشماوەکانیان لە نیووە دوورگەیی عەرەبیدا،

یاخود له شام، دمفه رموی: ﴿ وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصْرَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ﴾، وه جووله که کان گوتیان: عوزمیر کوری خوایه، وه نه صرانییه کان گوتیان: مہسیح کوری خوایه، (پاکیی بو خوا) ﴿ ذَلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ ﴾، نا ئه وه هر قسه ی زاری خو یانہ، واتہ: هر قسه یه که به زاری خو یان دمیکن، به لام هیج به لگه یه کی له سر نیه، پشت نه ستور نیه، نه به به لگه ی نه قل، نه به به لگه ی عه قل، چونکه خوا تاك (أحد) و بن نیازو جیی نیاز (صمد) ه.

کاتی خو ی هاوبهش بو خوا دانهر مکان، هر وه ها نه صرانییه گانی نه چران له پیغه مبه ر ﷺ یان پرسى، گوتیان: (صِفْنَا لَنَا رَبَّكَ) ^(۱) په رومردگاری خو تمان بو وه سف بکه، خوی تاك و پاکیش ئه م سوورته ی نارده خوار:

﴿ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝ (۱) اللَّهُ الصَّمَدُ ۝ (۲) لَمْ يَكِدْ وَلَمْ يُولَدْ ۝ (۳) وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ۝ (۴) ﴾

بلئی: خوا تاکه، یانی: دووه می نیه، ﴿ اللَّهُ الصَّمَدُ ﴾، خوا بن نیازه، وه جیی نیازه، ﴿ الصَّمَدُ ﴾، ده لئی: (نه وه ی هه موو که سو هه موو شتیک پیویستی به وه. نه و پیویستی به هیج که سو هیج شتیک نیه)، ﴿ لَمْ يَكِدْ ﴾، که سی لئ نه بووه. ﴿ وَلَمْ يُولَدْ ﴾، له که سیش نه بووه، واتہ: فه رع ی نیه و نه صلیشی نیه. نه دی

(۱) رَوَى عَطَاءٌ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: {قَدِمَ وَفَدَ تَجْرَانًا، فَقَالُوا: (صِفْنَا لَنَا رَبَّكَ): أَمِنْ زُبُرْجِدٍ، أَوْ يَاقُوتٍ، أَوْ ذَهَبٍ، أَوْ فِضَّةٍ؟

فَقَالَ: إِنَّ رَبِّي لَيْسَ مِنْ شَيْءٍ: لِأَنَّهُ خَالِقُ الْأَشْيَاءِ، فَنَزَلَ: ﴿... قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ...﴾ الإخلاص.

قَالُوا: هُوَ وَاحِدٌ، وَأَنْتَ وَاحِدٌ؟

فَقَالَ: ﴿... لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ...﴾ (۱۱) الشورى، انظر: تفسير النيسابوري، ص ۳۹۵، ومجموع الفتاوى لابن تيمية، ج ۵، ص ۴۴۰.

چۆنە؟ تاكو تەنیا، ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ﴾ وە هیچ كەس هاوتای وی نیە، واتە: بئى وینەیه.

هەلبەتە خۆیەکی-بئى وینە، خۆیەکی جیى نیازو-بئى نیاز، خۆیەکی تاكو، هاوسەری نیە، تاكو رۆلەى هەبیت، وەك لە سوورمى (الأنعام) دا خۆى بئى وینە باسى كرده، لەویدا بە تەفصیل باسمان كرده^(۱)، كە دەفەرموى:

﴿وَأَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَهَارُونَ وَآدَمَ إِذْ قَالَ لَهُمُ ابْنُ آدَمَ اتَّخِذُوا مِنِّي زُرَّادًا وَّاتَّخِذُوا مِنِّي ضَلًّا وَّعَدُوًّا وَّاتَّخِذُوا مِنِّي قَدْحًا﴾
 ﴿وَأَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَهَارُونَ وَآدَمَ إِذْ قَالَ لَهُمُ ابْنُ آدَمَ اتَّخِذُوا مِنِّي زُرَّادًا وَّاتَّخِذُوا مِنِّي ضَلًّا وَّعَدُوًّا وَّاتَّخِذُوا مِنِّي قَدْحًا﴾
 ﴿وَأَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَهَارُونَ وَآدَمَ إِذْ قَالَ لَهُمُ ابْنُ آدَمَ اتَّخِذُوا مِنِّي زُرَّادًا وَّاتَّخِذُوا مِنِّي ضَلًّا وَّعَدُوًّا وَّاتَّخِذُوا مِنِّي قَدْحًا﴾

واتە: كورو كچیان بۆ (خوا) داتاشین، بەبئى زانیاری (هەر لە خۆو كورو كچیان بۆ هەتاشینو، گوتیان: خوا كورى هەن و كچى هەن).

هاوبەش بۆ خوا دانەرەكان دەیانگوت: شەیتانەكان كورى خۆن، وە فریشتەكانیش كچى خۆن، بەلام وەك دەفەرموى: بەبئى زانیاری، پاكیى بۆ خوا لەوێ نەوان خۆى بئى وەسەف دەكەن، بەدیهینەرو بەیداكەرى ئاسمانەكان و زەوییه، ﴿أَنِّي يَكُونُ لَهُ وُلْدٌ وَّلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ﴾، كاتى كە خوا هاوسەرى نیە، چۆن دەبئى رۆلەى هەبئى! رۆلە لە پێكگەشتنى دوو هاوسەر بەیدا دەبئى.

ئەجا كە خۆى تاكو پاك هاوسەرى نەبئو، وینەى نەبئى، رۆلەى چۆن بەیدا دەبئى؟!

بۆیە دەفەرموى: ﴿ذَلِكَ قَوْلُهُم بِأَفْوَاهِهِمْ﴾، ئەو هەر قسەیانە بە زارى خۆیان، واتە: قسەیهكە بە دەمى خۆیان دەیکەن، هیچ پشت نەستووور نیە نە بە بەنگەى عەقل، نە بە بەنگەى نەقل، ئەدى ئەو قسەیان لە كوێو هیناوه؟!

(۱) واتە: لە بەرگی پێنجەمی ئەم تەفسیرەدا كە بۆ سوورمى (الأنعام) تەرخان كراوه .

﴿يُضَاهُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ﴾، ﴿يُضَاهُونَ﴾، كە
خوینراویشەتەو، (يُضَاهُونَ) يانى: (يُشَاكِلُونَ وَيُشَابِهُونَ) بەم قسەيەيان خۆيان
وەك ئەوانە لى دەمەن، كە لە پيش ئەواندا بيبىروا بوون.

ئىنجا ھەندىك دەئىن: لىرەدا مەبەست پىي مەجووسىيەگانە، وە ھەندىك دەئىن:
مەبەست پىي ھاوبەش بۇ خوا دانەرەگانە، وە ھەندىك دەئىن: مەبەست پىي
ھىندۇسەگانە، چونكە ھەموو ئەوانەي رۆلەيان پال داومتە لای خوا.

واتە: جوولەگەو نەصرانىيەگان بە دواي رىچكەي وان كەوتوون، قسەي وەك ھى
وان دەمەن، ﴿قَالَهُمُ اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنَّكَ﴾، خوا بيانكوژى، يان
خوا نەفرىنيان لىبكات، بەرمو كوئى لادمدرىن؟! ياخود چۆن وا لادمدرىن؟!

وشەي: ﴿أَنْ﴾، ھەم بە ماناي (أَنْ) دى، واتە: لە كوئوھ يان بۇ كوئى، ھەم
بە ماناي (كيف) دى، واتە: چۆن.

خوای زاناي زال لەسەر ھەلئەگاندىن و خستنەرووي بىروراو بنەما فىكرىيەگانى
جوولەگەو نەصرانىيەگان، بەردەوام دەبىو دەفەرموئى: ﴿اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ
وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ﴾، زاناگان و
راھىبەگانى خۆيان، وە عيسى كورى مەرىيەميان لە حياتى خوا كردن بە پەرومردگارو.
پەرستراوو، مشورخۇرو، سەرپەرشتىارى خۆيان.

وشەي (احبار) كۆي (حبر)ە، كە بە زاناي جوولەگەگان دەگوترئى، وشەي (رهبان)پىش
كۆي (راھب)ە، كە بە گۆشەگىرىي نەصرانىيەگان دەگوترئى، ئەوانەي كە گۆشەگىر
دەبن لە ئەشكەوتىك لە شوئىنىكى چۆل دا، بە تەنيا پەرستش دەمەن.

(أرباب)پىش كۆي (رب)ە، كە لە زمانى عەرپىيىدا بە ماناي پەرومردگارو، بەخىوكارو.
پەرستراوو، مشورخۇرو سەرپەرشتىارو، دانەرى بەرنامەو ھەلال و ھەرام، دى.

ئىنجا لەبەر ئەۋەدى جوولەكە زياتر بە زانايان مەشھورن، ۋە نەصرانىيەكان زياتر بە راھىبو ۋە مەنەكانيان مەشھورن، ئەوانەى كە گۆشەگىرن ۋە خواپەرستى لە چىاو چۆلو، لە ئەشكەوت ۋە ... ھتەدا دىمكەن، بۆيە باسى ئەو دوو جۆرە كەسانە كراۋە، ياخود لەبەرئەۋەدى: جوولەكە ۋە نەصرانىيەكان، ھەم زاناو چاوساغەكانيان، ۋە ھەم ئەوانەى كە عەۋامن ۋە تەنبا پەرستش دىمكەن ۋە، خۇيان يەمكلا كىردۇتەۋەو گۆشەگىر بوون، بۇ بەندايەتتى بۇ خوا، ئەوانەيان لە جىياتى خوا، كىردن بە پەرستراۋو مشوور خۆرو پەروردگارى خۇيان، لەگەن عىساي كورى مەپىم دا، ﴿ وَمَا أَمْرًا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا ﴾، ۋە فەرمانىشان پىن نەكرا بوو، مەگەر بەۋە كە يەك پەرستراۋ بېرستىن، ئەۋىش خۋاى بىن ۋىنەۋىن ھاۋتايە، ﴿ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ﴾، جگە لەو ھىچ پەرستراۋ نىن، ﴿ سُبْحٰنَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴾، پاكىي بۇ ۋى، لەو شانەى كە دىمانكەن بە ھاۋبەش بۇى.

﴿ يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ ﴾، دىمانەۋى كە رووناكىي خوا بە زارىان، واتە: بە فوۋى زارىان، يان بەۋ قسانەى لە زارىان دىمىدەن، بكوژىننەۋە، بەلام قسەكەيان ھىچ بەلگەيەكى عەقلىي ۋە ئەقلىي لە پىشت نىەو، دىمانەۋى ھەر بەۋ قسە بىن بەلگانە، يانى: بە فوۋى زارىان، رووناكىي خوا بكوژىننەۋە، كە ۋەك دوايى باسى دىمكەن، ھەندى لە زانايان دىمىن: لىرەدا مەبەست ئەۋمىيە كە ۋەك چۆن كەسىك فوو لە خۆر دىمكەن، بۇ ئەۋەدى بىكوژىننەۋە، ئەۋانەش كە دژى نىسلام قسە دىمكەن، ھەۋلەكانيان لە دژايەتتى نىسلامدا، ۋەك ھەۋلى كەسىكە كە فوو لە خۆر دىمكەن، كە بىكوژىننەۋە!

﴿ وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ ﴾، ۋە خوا رازى نابى، ۋە ناھىلى، مەگەر رووناكىيەكەى ھەر تەۋاۋ بىكات، ناھىلى بكوژىتەۋە، رووناكىي ئايىنى خۆى تەۋاۋ دىمكەن، ئەو نىسلام ۋە ئىمانە ھەر دىمىن بىلاۋبىتەۋە، كە ھەر ۋاشبوو، ﴿ وَلَوْ كَرِهَ

الْكٰفِرُونَ ﴾ ﴿ ۳۳ ﴾، ھەرچەندە ئەۋانەى بىپىروان، پىشيان ناخۆش بى.

﴿ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ ﴾، خوا ئەو کەسەیه کە پێغەمبەری خوێ بە ڕێنمایی و بە بەرنامەى هەقەووە ناردووە، ڕێنمایی بۆ تاك، وە بەرنامەى راست بۆ كۆمەلگا، وەك لە مەوسووعەى، (الإسلام كما يتجلي في كتاب الله) دا بە تەفصیل باسە كردووە^(۱)، ئیسلام ڕێنمایی و ڕی پێشانەدرە بۆ تاك، وە بەرنامەو سیستەم و ڕیكخەرە بۆ ژيانى كۆمەلگا، (هدى) تاك هەلیدەگرئى، (دين الحق) یش كۆمەلگا و خەلك، قەوارەى سیاسى پیاوێ دەكات و جیبەجیبى دەكات.

كەواتە: ئەم ئیسلامە، تەنیا دینیكى كەسىی نیە، بەلكو هەم بۆ تاكە، هەم بۆ كۆمەلە، هەم ڕێنماییە بۆ تاك، تاك سەرەدەمى خوێ پێدەكات، هیدایەت یانى چى؟ یانى بەرچاوى ڕۆشن دەكاتەو، بووناسیى راستەقینەى دەخاتە بەردەست لى حالى دەكات، كە ئەم بوون (وجود)ە جیبە؟ كى خاومنیەتى و بۆچى هاتۆتەدى؟ پاشان حالى دەبى لە خوێ كە مەحەللى لە ئیعرابى ئەو بوونەدا جیبە؟ بۆچى دروستبوو؟ لە كوئى هاتوو بۆچى هاتوو؟ بۆ كوئى دەچى؟ وە دەبى چۆن بزی؟ وە پاشان لى حالى دەكات كە ژيانى دنیا جیبە؟ ئایا ژيان هەر هی دنیاىە، یاخود ژيانى دواڕۆژیش دەبى؟ وە پێغەمبەران كین؟ وە كتیبهكانى خوا بۆچى هاتوون و فریشتەكان دەوریان چیه؟ واتە: هەم بووناسیى و هەم ئیمان و عەقیدەیهكى راست و دروست دەخاتە بەردەستی تاك، وە هەم بەهۆى ئەو هیدایەتەو، لى حالى دەكات، كە چۆن مامەلە لەگەڵ خوادا بكات، چۆن بیپەرستى و بەندایەتى بۆ بكات؟

وە پاشان چۆن هەلسوكەوت بكات لە زاتى خویدا و لەگەڵ خەلكدا، واتە: لە ڕووى ڕەوشت و ئاكارووە: ئەو سیفەتانەى كە دەبى ئینسان خوێان پى برازینیتەو، كامانەن، وە كامانەن ئەو سیفەتە خراپانەى كە دەبى خوێان لى بە دوور بگرئى؟ ئەو هەمووى هیدایەتە.

بەلام ئیسلام تەنیا هیدایەت نیە بۆ تاك، بە بووناسیى و ئیمان و عەقیدەو، بە عیبادەتەو، بە ئاكارو ڕەوشتەو، بە ڕەفتارى تاكى و خیرانى و كۆمەلایەتیەو، ئیسلام تەنیا ئەومندە نیە، بەلكو ﴿ وَدِينِ الْحَقِّ ﴾، بەرنامەیهكى راستیشە، كە

(۱) بروانە: الكتاب التاسع: إهداء الفرد بهدى الله تعالى .

کۆمەلگای پێ بەرپۆه دەچن: لە رووی ئابووری، لە رووی سیاسی، لە رووی کۆمەلایەتی، لە رووی پەيوەندییەکان، لە رووی جەنگ و ئاشتییەوه، ئەو قورئانە ھەموو ئەوانەى تێدايە.

ئنجایا بۆچی خوا پێغەمبەرى خوێ ﷺ ناردووە، بە پێنمایى و بە بەرنامەى ھەقەوہ؟!

﴿ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ ﴾ ، بۆئەوہى سەرىبخت بەسەر ھەموو بەرنامەکاندا، ھەموویان بخاتە ژیر رگنێى خوێەوہ.

ئایا مەبەست ئەوہیە نەیانھێلن؟

نە، ئیسلام دینی ھەقە، رینگا بەو دینە بەتالانە دەدات ببین، وەك خوا ﷻ

فەرموویەتى: ﴿ لَكُمْ دِينُكُمْ وَ لِي دِينِ ﴾ (٦) الكافرون، چونكە زۆر كەس لە كۆلكە عەلمانىيەكان، ئەوانەى كە ناشارمزان، ئەوانەى كە لە پشت پەردەى پەشەوہ تەماشای ئیسلام دەكەن، ئەوانەى كە قیاسى ئیسلام لەسەر نەسپرانىيەتى شیۆنراو و یەھودىيەتى شیۆنراو دەكەن، و، میژووی ئیسلام قیاس دەكەنە سەر میژووی رۆژئاوا، تارىكایى سەدەكانى نیۆمەراست، دەلێن: ئەگەر ئیسلام دەسلەلاتى ھەبیت، رێ نادات دینەكانى دیکە ھەبن!!

بەلام ئەوہ درۆیەكى شاخدارە، چونكە ئەو دینە ھەقە، بى منەتە لەوہى دینەكانى دیکە ھەبن، بەلام دەبى ئەو دینە ھەقە بالأدەست.بى، بالأدەست.بى، بەو واتايە كە كەس نەتوانى رێى لى بگرى، پيادە ببى لە زمويدا، بەلام ئەو دینە ھەقە، كاتێك كە پيادە دەبى، رینگا دەدا بە ھەموو دین و بەرنامەكانى دیکە، بە بەلگەى:

یەكەم : خواى پەروەردگار دەفەرموى: ﴿ لَكُمْ دِينُكُمْ وَ لِي دِينِ ﴾ (٦) الكافرون، (ئەى بىبەرۆینە!) دینی خۆتان بۆ خۆتان، وە دینی خۆم بۆ خۆم.

دووہم : خوا دەفەرموى: ﴿ لَا اِكْرَاهُ فِي الدِّينِ ﴾ البقرة، زۆرى كردن لە نایین دا نیە.

سَنِيهِمْ : واقیعی زیان و ھەلۆیستی پێغەمبەر ﷺ لە مەدینە، کە وەسیقەھەکی لەگەڵ جوولەکەکاندا مۆر کرد، یەکیک لە برپگەکانی: (لِلْیَهُودِ دِیْنَهُمْ وَلِلْمُسْلِمِیْنَ دِیْنَهُمْ) جوولەکە دینی خۆیان بەرپۆمبەرن، مسوڵمان دینی خۆیان بەرپۆمبەرن، ئنجا لە مەدینەدا سێ تیرە جوولەکەکان ھەبوون^(۱)، قەوارە ی سیاسی خۆیان ھەبوو، کە ھەتا پەیمانیا نەشکاندو غەدریان لە مسوڵمانان نەکردو، بێ بەلێن دەرئەچوون، پێغەمبەر ﷺ ھەر مامەلە ی یەکسانی لەگەڵدا دەکردن، وەك ھاوالاتییانی دیکە ی مسوڵمان، بە پتی ئەو ی لە صەحیفە ی مەدینەدا ھاتبوو، کە (وثیقە) و (کتاب) یشی پێدەگوترئو، لە جینی دەستووری ئیستا بوو.

چوارەم : وە ئەگەر تەماشای میژووی سێزە دەدە ی دەولەتی ئیسلامی بکەین، چ لە سەردەمی پێغەمبەر ﷺ، چ دوایی لە سەردەمی چوار خەلیفە راشیدەکانو، لە سەردەمی بنەمالەکانی ئومەویەکانو عەبباسیەکانو عوسمانیەکان دا، کە بە داخووە لەدوای چوار خەلیفە راشیدەکان، حوکمی ئیسلامی دەبێتە بنەمالەیی و عەشیرەتی و میراتی، کە ئیستاشی لەگەڵدا بێ، ئیمە ھەر بە دەستیووە گرفتارینو، باجی ئەو ھەلەھە دەدەین کە کاتی خۆی موعاویە کردی، خوا لێی خوشبێ، کە جاری بۆخۆی ھەر ھەبوو، ھێشتا ھەر زیندوو بوو، بە تۆبزی بەیعتی بۆ یەزیدی کور ی وەرگرت، ھەرچەندە ھاوولان، ئەوانە ی کە ھەبوون. پێیان ناخۆش بووو، نارازی بوون، بەلام بە زۆر بەیعتی بۆ وەرگرت، وە لەوێو دە حوکمی ئیسلامی، لە راویژ (شوری) گۆرا بۆ میراتی و بنەمالەیی.

بەلام تەنانەت لەو کاتەش دا کە حوکمی ئیسلامی لادانی تیدا بوو، لە چۆنیەتی ھەلپژاردنی حوکمرا نان دا، ھەموو کەمایەتیە دینیەکان: جوولەکە، نەصرانی. بوزایی، مەجووسی، یەزیدی، صابینە، مولحیدو زەندیقەکان، کەسانی وەك: (ئەبو العالی مەھر ی، عەبدووللای کور ی موقەففەع، بەشار ی کور ی بورد) ئەوانە ی لە شیعرو قسەکانیاندا ئیلحادو زەندیقە دەخوینەو، لە دەولەتی ئیسلامیدا زیاون، وە زانیان وەلامی قسەیان بە قسە داوتەو، وەلامی فیکریان بە فیکر داوتەو.

(۱) مەبەست : (بنو قینقاع) و (بنو الضیر) و (بنو قریظە) ن.

کەواتە: ئیسلام رێگا دەدات بە غەیری خۆی، بەلام غەیری خۆی لە بەرنامە و دینەکان، رێگا بە بوونی ئیسلام نادەن، تەماشای بکەن: ئەندەلوسی رابردوو، ئیسپانیای ئیستا، مسوڵمانان هەشت سەد ساڵ لەوئێوە حوکمرا بون، لە ماوەی ئەو هەشت سەد ساڵدا نەصرانییەکان لە نەصرانییەتی خۆی هەڵنەگێڕدراوە، جۆلەکەیهک لە یەهوودییەتی خۆی هەڵنەگێڕدراوە، جۆلەکە هەبوون، نەصرانییە هەبوون، بەلام هەر لەگەڵ ئەوەی مسوڵمانان گۆلەیان کەوتە لێزی، لە ئەجلامی ئەودا کە دابەش بوون بۆ چەند مەملەکەتیک، بۆ چەند شارێکی لەگەڵ یەک ناکۆک، کە لە هەر شارەدا حاکمێک حوکمی دەکرد، بەئێوە کە مسوڵمانان گۆلەیان کەوتە لێزی، نەصرانییەکان کە دەستی خۆیان بینی، مسوڵمانانان چی لیکرد؟ پێش خستیاننە نیوان سێ بژاردە: یان دەبنە نەصرانیی، یان دەرۆن، یان دەتانکوژین، دوای خستیاننە نیوان دوو بژاردە: یان دەبنە نەصرانیی، یان دەتانکوژین، بەو شیوەیه مسوڵمانێک، یەک تاکە مسوڵمان نەما، دوای ئەوەی هەشت سەد ساڵ بوو، لەوئێوە حوکمرا بون! یانی: پازدە بیست جیل لەوئێوە بڕابوونە، بەلام کە نەصرانییەکان دەستان بینی، مسوڵمانانان نەهێشت و دوای جۆلەکەشیان نەهێشت، جۆلەکەکانیشیان دەر بەدەر کرد.

کەواتە: کە خوا دەفەرموێ: ﴿لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ﴾، بۆ ئەوەی بەسەر هەموو دینەکاندا سەربێخات، مەبەست ئەوە نیە کە نەیانھێڵی، واتە: بالادەست بێ، ننجای وەک سایە و چەتر مامەڵەیان لەگەڵدا دەکات و رێزبان دەگزیو، پێیان دەفەرموێ: ﴿لَا تَدْرِيكَرُ وَلِي دِينٍ﴾.

﴿وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ﴾، هەرچەندە هاوبەش بۆخوا دانەرەکان پێشیان ناخۆش بێ.

ئەمەش ئەوە دەگەیهنێ کە ئەهلی کوفرو شێرک هەرگیز بە بالادەستی ئیسلام و مسوڵمانان رازی و خۆشنوود نابن .

چهند مهسهلهیهکی گرنگ

مهسهلهی پهکهم: که خوی بهرزو مهزن دهفه رموی: ﴿ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا
 إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا وَإِنْ
 خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۗ إِنْ شَاءَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ
 حَكِيمٌ ﴿۲۸﴾

راسته مانای ئەم نایهته بهم شیومیه: ئەهی ئەوانهیی برواتان هیناوه! بیگومان
 هاوبهش بۆ خوا دانهرهگان بیسن، با له دواى ئەم سالیانهوه، توخنی مزگهوتی
 ههپام نهکهون، وه ئەگهر له ههزاریش ترستان ههبوو، ئەوه خوا ئەگهر
 بیهوی بێ نیازتان دهکات له بهخشی خۆی، بیگومان خوا زانای کاربهجییه.

سهرمتا دهئین: ئەمه زهمینهسازیی و پێ خوشردنه بۆ چهجی پیغهمبهری خوا
 ﷺ، که پهکهمین چهج و دوا چهجیش بوو، که له دواى خۆی ناوی لێنرا (حجة
 الوداع) واته: چهجی مالتاواپی کردنی پیغهمبهری خوا ﷺ له دنیا، که له سالی
 دهیهمی کۆجییدا پیغهمبهری خوا ﷺ به ئامادهبوونی سهد ههزار، یاخود سهدو
 بیست ههزار کهس له هاوهلانی، ههلبهته ئەوانهیی که لهو کاتهدا مسوئلمان بوون.
 ئەو چهجی ئەنجامدا، دیاره ئیمه دهبی چهند ههلوستهیهک بکهین له بهردهم
 ئەو نایهته موبارمهکهدا:

۱ / که دهفه رموی: ﴿ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ ﴾، ئەهی
 ئەوانهیی برواتان هیناوه! به دلنیاپییهوه هاوبهش بۆ خوادانهران بیسن، چونکه
 ﴿ إِنَّمَا ﴾، پێی دهگوتری: (أَدَاةُ الْحَصْرِ وَالْإِثْبَاتِ) واته: نامرزی کورت ههئینان و
 چهسپاندن، که دهفه رموی: ﴿ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ

نَجَسٌ، واتە: پیسیهتی له هاوبهش بۆ خوا دانەرەکاندا دەجەسپێنێ، و کورتیشی هەڵدێنێ.

کورتە بائیک لە بارەی چەمک و واتای پیسی کافرانهوه

له‌وبارهوه که نایا. لێرەدا مەبەست له (نَجَسٌ) چیه؟ که به مانای پیسی (النَّجاسة) دێ، به‌لام (نَجَسٌ) یانی پیس بوو، زانیان له‌وبارهوه بوونه‌ته دوو را، نایا مەبەست له پیسیهتی هاوبه‌شدانەران، پیسی به‌رهه‌سته، یاخود پیسی مەعنه‌وییه؟

جەماوهری ظاهیرییه‌کان له‌گەڵ شیعە‌ی دوازدە نیمامیی، وه هەندیکێ دیکه‌ش، که هەر چۆن بێ که‌مینەیه‌کن، رایان وایه که: هاوبه‌ش بۆ خوا دانەرەکان، پیسن، به پیسی به‌رهه‌ست، واتە: ئەگەر یه‌کیک له هاوبه‌ش بۆ خوا دانەرەکان، یان به گشتی کافرەکان دەستیان له شتیک دا، ئەو شته به پیس بوو (نَجَسٌ) له قه‌لەم دمدری، وه ئەگەر کافران له قاپیکیان دا خوارد، وه ئەگەر که‌سێ دەستی پێیان کهوت، دەستی به پیس بوو له قه‌لەم دمدری.

به‌لام جەماوهری زانیان له پێشین و پاشین (سلف و خلف) که له نێواندا هەر چوار پێشه‌وا سەر مەزه‌به‌کان هەن: (أبو حنیفة، مالک، شافعی، أحمد)، وه زۆربه‌ی زانیان به‌گشتی ده‌لێن: مەبەست له پیسی هاوبه‌ش دانەرەران پیسی مەعنه‌وییه، واتە: رووحیان پیسه، ناخیان پیسه، نه‌ك جهسته‌یان پیس بێ.

دیاره له‌وبارمه‌وه هه‌رکام له‌و دوو لایهنه به‌لگه دیننه‌وه:

یه‌که‌م: به‌لگه‌کانی لایه‌نگرانی رای به پاک دانانی جه‌سته‌ی مرؤف به‌گشتی

هه‌لبه‌ته له‌ تفسیره‌کاندا که من سه‌رنجم دان، نه‌مبینیوه ئه‌و نایه‌ته‌ی سوورته‌ی (الإسراء) به‌ به‌لگه‌ بیننه‌وه، که پیم وایه به‌هیزترین به‌لگه‌یه له‌سه‌ر ئه‌وه که مرؤف وه‌ک مرؤف: کافر بن، یان مسولمان بن له‌رووی جه‌ستییه‌وه، به‌ پاک له‌ فه‌لم دهری:

به‌لگه‌ی یه‌که‌م : خو ﷺ ده‌فه‌رموی: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا﴾ ﴿٧٠﴾.

واته: بیگومان ریزمان له‌ وه‌جه‌ی ئاده‌م گرتوه‌و له‌ دهریاو وشکانیی دا هه‌لمان گرتوون، (واته: نامرازی وامان بو ره‌خساندوون که سه‌فه‌ری دهریاو وشکانییان پی بکه‌ن)، وه‌ له‌ رۆزییه‌ خوشو به‌تامه‌گان پیمان داوون، وه‌ به‌سه‌ر زور له‌ دروستکراوانان دا هه‌لمان بزاردوون.

دیاره مه‌خلووفتیکی وا، ناگونجی جه‌سته‌که‌ی به‌ پیس له‌ فه‌لم بدری. هه‌رومه‌ها له‌ سونه‌ته‌ی پیغه‌مبه‌ریش دا ﷺ ده‌گونجی زور به‌لگه‌ به‌هینرینه‌وه. به‌لگه‌ی دووهم : ﴿أَنَّهُ ﷺ تَوْضًا مِنْ مَرَادَةِ مُشْرِكَةٍ﴾ {أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (۳۴۴)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْم: (۶۸۲)}.

واته: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ده‌ستنوویزی گرتوه، له‌ گونده‌و مه‌شکه‌ی ناوی نافره‌تیکی هاوبه‌ش بو خوا دانهر.

ئنجانه‌گه‌ر بیس بووایه، ناوه‌که‌ی به‌ که‌لکی ده‌ستنوویز نه‌ده‌هات.

به‌لگه‌ی سینیهم : ﴿أَكَلَ ﷺ مِنْ طَعَامِ الْيَهُودِ﴾ {أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، بِرَقْم: (۵۷۷۷)}.

واته: له‌ خواردنی جووله‌که‌کانی خواردوه.

به لگه‌ی چوارهم : ﴿رَبَطَ ﷺ ثُمَامَةَ بِنَ أَثَالِ، بِسَارِيَةِ مِنْ سَوَارِي الْمَسْجِدِ﴾
 {أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، برقم: (۴۳۷۲)، وَمُسْلِمٌ، برقم: (۱۷۶۴)}.

واته: پیغمبهری خوا ﷺ ثومامه‌ی کوری ئوئالی به کۆله‌گه‌یه‌ک له
 کۆله‌گه‌کانی مزگه‌وت (ی خو‌ی) ه وه (له مه‌ینه) به‌سته‌وه.

(ثُمَامَةَ بِنَ أَثَالِ) که نهو کاته دیاره به دیل گیراوهو، هاوبه‌ش بو خوا
 دانهر بووه، پیغمبهری خواش ﷺ به کۆله‌گه‌یه‌کی مزگه‌وتی خو‌یه‌وه
 به‌ستۆته‌وه، ئنجا نه‌گهر پیس بووایه، دیاره ده‌یانگوت: کۆله‌گه‌که پیس
 بووهو دمبی بی‌شوینه‌وه!

به لگه‌ی پینجه‌م : ﴿عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ كُنَّا نَعْرُزُ مَعَ
 رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَتُصِيبُ مِنْ آيَةِ الْمُشْرِكِينَ، وَأَسْقِيَتِهِمْ فَتَسْتَمْتِعُ بِهَا، فَلَا
 يُعَابُ عَلَيْنَا﴾ {أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، برقم: (۱۵۰۹۵) وَاللَّفْظُ لَهُ، وَأَبُو دَاوُدَ، برقم:
 (۳۸۴۰)، وَالطَّبْرَانِيُّ فِي (مَسْنَدِ الشَّامِيِّينَ) برقم: (۳۷۵)، وَالْبَيْهَقِيُّ فِي الْكُبْرَى
 برقم: (۱۲۶) وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ}.

واته: جابیری کوری عهدوئلا خوا له خو‌ی و بابی راوی بی، ده‌لی: ئیمه
 له‌گه‌ل پیغمبهری خوا ﷺ ده‌جووین بو جه‌نگ، له قاپ و قاچاگی هاوبه‌ش بو
 خوادانه‌ره‌گانو، لهو ده‌فرانه‌ی که ناوو خواردنه‌وه‌کانی خو‌یانیان تیده‌کردن، ئیمه
 لهو قاپ و ده‌فرو مه‌شکه‌و کوندانه‌مان ده‌ستکه‌وت ده‌بوو، سوودیشمان لی ده‌بینین،
 لی‌شمان به‌ عه‌یب نه‌ده‌گیرا، یانی: پیغمبهر ﷺ لئی به‌ ره‌خنه‌ نه‌ده‌گرتین.

دووه‌م: به‌لگه‌کانی رای به پیس دانانی جه‌سته‌ی کافران

به لگه‌ی یه‌که‌م : پیغمبهر ﷺ فه‌رموو‌یه‌تی: ﴿إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَا يَنْجُسُ﴾
 {أَخْرَجَهُ ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ برقم: (۱۸۲۵)، وَأَحْمَدُ برقم: (۷۲۱۰)، وَالْبُخَارِيُّ برقم:
 (۲۸۱)، وَمُسْلِمٌ برقم: (۳۷۱)، وَأَبُو دَاوُدَ برقم: (۲۳۱)، وَالْتِّرْمِذِيُّ برقم: (۱۲۱) وَقَالَ:
 حَسَنٌ صَحِيحٌ، وَالنَّسَائِيُّ برقم: (۲۶۹)، وَابْنُ مَاجَةَ برقم: (۵۳۴)}.

واته: بی‌گومان بروادار پیس نابی.

جا ئەوان چەمکی پێچەوانەکەیان لێ گرتووە، واتە: ئەگەر برۆدار پێس نەبێ، دیارە بێ برۆیان پێسن.

بەلام زانیان لەسەر ئەوە یەگدەنگن کە هەمیشە چەمکی پێچەوانە (مفهوم المخالفة) کاری پێناکری، وە ئەمە یەکیکە لەو شوێنانە، چونکە چەمکی پێچەوانە، نابێ لەگەڵ دەقیکی روون و راشکاوی دیکەدا، تێک بگیری. بەلکو کاتێک کار بە چەمکی پێچەوانە دەکری، کە دەقیکی نەبێ لەوبارەو، وە پاشان پێچەوانە ی رووحی شەریعەتیش نەبێ.

بەلگەس دووهم : دەلێن: {أَمْرُهُ ﷺ بِغَسْلِ آيَةِ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْأَكْلِ فِيهَا، إِنْ لَمْ يُوجَدَ غَيْرُهَا} {أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (۵۴۸۸)}.

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی کردووە کە قاپو قاچاگی خاومن کتێبەکان بشۆرێن، وە تێیان دا بخورێ، ئەگەر هیچی دیکە دەستەنەکەوت.

زۆر بەی زانیان وەلامیان داوتەووە: هۆکارەکی ئەوە بوووە کە ئەوانە گوشتی بەرازیان لەو قاپو قاچاغانەدا، خواردووە، یان شەرابیان تێدا خواردووتەووە، وە دەگونجێ خواردنی دیکە ییسیشیان تێدا خواردبێ، کە بەپێی شەریعەتی ئێمە پێس بوو، ئەک لەبەرئەوێ کە ئەوانە جەستەیان بە پێس لەقەلەم بدرێ.

ئنجای زانیان و توێژەرەوانی قورئان دەلێن: بە پێس لە قەلەم دانی هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان هیچ رێشەو بنەمایەکی نیە لە شەریعەتی ئیسلامیدا، بەلکو ئەوە لەلای هیندۆسییەکان هەیه، بت پەرستەکانی هیند، هەر وەها هەندی لە دەمارگیرەکانی نەصرانییش، وە لەوبارەو زۆر شت باسکراو، ئەویش بەمەبەستی دوورخستەووی خەلکی خۆیان لە ئیسلام، وە لە شەریعەتی ئیسلامی، وە دەمارگیری بۆ پەیداکردنیان بە تاییبەت نەصرانییەکان، زۆر درۆو دەلەسەیان کردووە، هەم کاتی خۆی و هەم ئیستاش بە تەنکید هەر هەول هەیه، بۆئەوێ لە مسوڵمانان دوور بن و خۆیان بە دوور بگرن، بە بیانووی ئەوە کە مسوڵمانان جەستەیان پێس!!

کەواتە: بێرۆکەکی بە پێس دانانی مرۆف، لە ئیسلام دا نیە، بەلکو لەلای نەصرانییەکان هەیه، وە لە راستییدا لە غەیری ئیسلامدا ئەو بێرۆکەیه هەیه.

لهنیو هندیك له هیندوسهکانو، هندی له دهمارگیرهکانی جوولهکهو، هندی له خاومن دینهکانی دیکهش هیه.

۲ / نجا که خوا دهمرموی: ﴿فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا﴾

با لهم سالیان بهدواوه، توخنی مزگهوتی حهرام نهکهون، نیزیکی نهکهون، واته: نهك هر نهیهنه نیوی، بهلكو نیزیکیسی نهکهونهوه.

زانایان لهوبارهوه: باسیان کردوه: که نایا حوگمی چوونه نیو حهرام، واته: نیو مزگهوتی حهرامو دهوروبهری، هروروما چوونه نیو حیجاز، واته: نهودی که دمکویته نیوان یهمامهو یهمهن و نهجدو مهینهوه، پاشان چوونه نیو ولاتی مسولمانان به گشتی، چیهه و چونه؟

لهوبارهوه زور شتیان باسکردوه، بهلام نهگهر دهفیک ههبن هر نهومیه که لیرهدا خوی کارزان فهرموویهتی: ﴿فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ ...﴾

با هاوبهش بو خوا دانهرکان نیزیکی مزگهوتی حهرام نهکهون، حکمهتهگهیشی دیاره، وهك پیشتر باسمانکرد: نهوه بووه که نهوان به پروتی به دوری کهعبهدا تهوافیان کردوه، وه بن بهندو بار بوونو، فیکهیان کیشاوهو چهپلهیان لیداوه، وهك له تفسیری سوورمتی نهنفالدا باسمان کرد، که خوا دهمرموی: ﴿وَمَا

كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً... ﴿۳۵﴾

وه نویژیان لهلای مال - ی خوا - تهنیا فیکه کیشان و چهپله لیدان بوو.

دیاره نهومش لهگهل وبقارو ریزو حورمهتی بهندایهتی بو خواو خواپهرستی نهجامدان دا ناگونجی، به تایهت که پیغهمبهری خوا ﷺ له سالی دمیهدا حهجی کردوه، نهوه ههموی زمینهسازی بووه بو نهو کاته، بوپهش زانایان لهوبارهوه راجیایان هیه، بو وینه:

ئەبو حەنئیفە دەلی: ئەگەر کافرێک ھاوپەیمان بێ لەگەڵ مسوڵمانان، یاخود پەنا درابێ، بۆی ھەمە بچیتە ئەو شوینانە، مادام بە مۆلەتی مسوڵمانان بێ. وە خواپەرستیەکی تایبەتی خۆیانی تێدا ئەنجام نەدەن، کە پێچەوانەی خوا بە یەگرتن و مسوڵمانتیی بێ، بەلام بە ھەر حال من پێم وایە: ئەو بابەتە زیاتر پەيوەست بوو، بەو گاتەووە کە پێغەمبەری خوا ﷺ ویستووویەتی یەگەمین و دوامین ھەجی خۆی بکات، تاگو بۆمان ببیتە سەرمەشقیک لە ئەنجامدانی خواپەرستیەکانی ھەجدا، وەك چۆن لە ھەموو شتەکانی دیکەدا سەرمەشق بوو، وە بە تایبەتیش ھەج، کە ئەو یەگەمین و دوا ھەجی بوو، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ دەیفەرموو:

﴿لِتَأْخُذُوا عَنِّي مَنَاسِكُمْ﴾ {أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ، برقم: (۱۲۹۷)، وَأَبْنُ حُرَيْمَةَ. برقم: (۲۸۷۷)}.

واتە: خواپەرستیەکانی ھەجەم لێوہ فیربن، تەماشام بکەن داخۆ من چۆن مەناسیکی ھەج جێبەجێ دەکەم، (مناسک) کە کوێ (منسک)ە، واتە: خواپەرستی و، عیبادەتەکانی تایبەت بە ھەج.

۳ / کە دەفەرموێ: ﴿بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا﴾، بە تەئکید مەبەست لە: دواى ئەم سالیان، واتە: سالی نۆیەم، کە دەکاتە سالی دەیەم و سالیەکانی دی، نابێ ھاوبەش بۆ خوا دانەرەکان دەرفەتیان بدرێ، بچن بۆ مزگەوتی ھەرێم و دەورووبەری مزگەوتی ھەرێم، ھەر بۆیەش پێغەمبەری خوا ﷺ ئەو سالیە بۆخۆی ھەجی نەکرد، ئەبو بەکر (رضی اللہ عنہ) ی نارد کە ئەمیری ھەج بوو، وە پاشان ھەلی (رضی اللہ عنہ) ی بەدوادا نارد، ئەو ئایەتانە ی سەرمتای سوورھتی تەوہی بەسەردا خۆیندەن، کە ببیتە ناگادارکردنە و مەیک، تاگو بۆ سالی داھاتوو دەورووبەری مزگەوتی ھەرێم و ئەو شوینانە ی کە خواپەرستیەکانی ھەجیان تێدا دەکرێ پاک و تەمیز بن، و، جگە لە مسوڵمانانی خوا بەیەگرتن و مسوڵمانانی خواوەن عەقیدە ی راست و دروست، وە خواوەن خواپەرستی راست و دروست، کەسی دیکە لەو شوینە موبارەکەدا نەبێ.

۴ / که دمفهرموی : ﴿ وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً ﴾، دهلی: (عَالَ يَعِيلُ عَيْلًا وَ عَيْلَةً) وهك (كَالَ يَكِيلُ كَيْلًا) یانی: (افْتَقَرَ يَفْتَقِرُ افْتِقَارًا): هزار كهوت، هزار دمكهوی، هزار كهوتن.

كهواته: كه دمفهرموی: ﴿ وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً ﴾، یانی: نهگه له هزاریی و نه داریی و ناتاجیی ترسان، به هوی نه ووه كه هاوبهش بو خوا دانهرمگان قهدهغه دمكه، بینه دموروبهری مزگهوتی حهپرامو، نهو بازرگانیی و کرین و فروشتنهی كه نهوان نهنجامی دهمن، نهوه دمپری، نهگه نهو مهترسییهتان ههبوو، ﴿ فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ ﴾، نهوه لهمه و دوا خوا به بهخشهکانی خوی، بی نیازتان دمكات، نهگه بیهوی.

دیاره وهك جاری دیکه باسمان کردوه: ههمیشه خوی بالادست کارهگان په یومست دمكات به ویستی رهای خویهوه، چونکه نهگه خوا نهیهوی، بهخشهکشی نابخش، نه به مسولمانان و نه به كهس، بویهش ههمیشه خوا ﷺ کارهگان به ویستی خویهوه په یومست دمكات، تاكو ههمیشه چاومان لهومبیو، بزانین كه هیچ شتیک بهبی ویستی رهای خوی پهرومردگار نه انجام نادری.

۵ / كه دمفهرموی : ﴿ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴾، بیگومان خوا زانای کاربه جییه، یانی: دزمانی كه چیتان بو دمكات، وه کاربه جییه، دزمانی چندو كهی و چونتان بو دمكات.

مهسهلهی دووم: كه دمفهرموی: ﴿ قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ، وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴾ (۶۱)

دوای نهوهی خوا ﷺ له باسی دوورخستنهوهی هاوبهش بو خوا دانهرمگان، له مزگهوتی حهپرامو له شوینه موبارمهگان، تهواو بوو، وه له میانی مسولمانانهوه

ئیعلائی جهنگی له دژی ئهو هاوبهش بۆ خوا دانهرا نه کرد، که بی بهندو بارن و په یوست نین به پهیمانەکانیانەوه، وه ئهوانه ی ههلاوارد که په یوستن به به ئین و پهیمانەکانیانەوه، که دهبی به ئین و پهیمانەکانیان تا کاتی دیاریبکراوی خۆیان بۆ تهواو بکرین، دوا ی ئهوه ی که به گشتی چوار مانگ مۆله تی بۆ دانان، واته: ئهوانه ی که پهیمانەکانیان رهها بوو، یاخود که متر له چوار مانگ بوو، نه گهرنا ئهوه ی له زیاتر له چوار مانگی بۆ دیاری کرابوو، ئهوه وهك خوا دمفه رموی:

﴿فَاتِمُوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ﴾، پهیمانەکیان تا کاتی دیاریبکراوی خۆیان بۆ تهواو بکهن، ئنجا دوا ی ئهوه خوا له م ئایه ته به دواوه، باسی زهمینه سازی دمکات بۆ جهنگ کردن له دژی رۆمهکان که نهصرانی بوون، بۆیه سه رمتا روو له ئیمانداران دمکات و دمفه رموی: بجهنگن له دژی ئهوانه ی که بر وایان به خوا نیه، وه بر وایان به رۆژی دوا یی نیه، وه ملکه ج نین بۆ بهرنامه ی راستی خوا. وه ئهوه ی که خواو پیغه مبهری خوا به قه دهغه یان داناوه، به قه دهغه ی دانانین. یانی: ئهوه ی که خواو پیغه مبهری خوا قه دهغه یان کردوه، ئهوان پییه وه په یوست نین، ههروهها ملکه ج نین بۆ بهرنامه ی ههقی خوا (که ته نیا ئیسلامه). له دژی ئهوانه بجهنگن، تاگو به دستر ویش تووی ملکه چانه سه رانه دمه دن.

لێکۆڵینە وەیک لە بارەى واتای ئەم ئایەتە وە و پۆختی هەلس و کەوتی قەوارەى ئىسلامى لە کەل ناموسلمانان دا^(۱)

بەرگەى یەكەم :

سەرەتا دەئێین: خۆای زانا، ئەو خاوەن کتیبانەى کە فەرمانى بە مسوولمانان کردووە لە دژيان بچەنگن، هەتا سەرانه دەدەن، بە چوار سیفەتان پێناسەى کردوون:

یەكەم: برۆایان بە خوا نیە.

دووهم: برۆایان بە رۆژى دواى نیە.

سێیەم: پابەند نین بەو حەلال و حەرامەو، کە خواو پێغەمبەرەكەى دیارییان کردوون.

چوارەم: وە پابەند نین بە ئایینى هەقەو، ﴿وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ﴾،

یانى : ملکەج نین بۆ دینی هەق و بەرنامەى هەقى خوا، کە ئىسلامە.

ئنجە لێردا زانایان مشتومڕىكى زۆریان بوو، لەو بارەو کە: ئایا خۆای زاناو توانا، ئەو سیفەتانەى بۆیە باس کردوون کە: ئەگەر خاوەن کتیبانىک هەبوون:

(۱) شایانى باسە کە لە بەرگى چوارەمى: مەوسووعەى {ئىسلام و دەولەتداریى} دا بە ناوونیشانى: (ناموسولمانان لە سایەى کۆمەنگاو دەولەتى ئىسلامى دا)، وە لە بەرگى هەشتمى مەوسووعەى: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله) دا، کە لە چاپى دووهمى دا دەبیته (الكتاب الثاني عشر) بە درێژى ئەو بابەتەمان توێژیوتەو.

ئىمانىيان بە خوا بوو، وە ئىمانىيان بە رۆزى دوايى بوو، وە پابەند بوون بە وەوہ
 كە خواو پىغەمبەرى خوا ھەللىيان كىردوہ ھەرامىيان كىردوہ، وە پابەند بوون
 بەو دىنەى خۇيانەوہ، { ھەئبەتە لىرەدا دەبى مەبەست ئەوہبى كە بە پىي نايىن و
 بەرنامەكەى خۇيان، ئىمانىيان بە خوا بوو، ئىمانىيان بە رۆزى دوايى بوو، وە ئەوہى
 كە خواو پىغەمبەرمەكەى لە رۆزگارى خۇيان دا، ئنجا مووسايە، يان عىسايە ياخود
 پىغەمبەرانى دىكەن، ئەگەر چەسپابى كە ئۆمەتەيان ھەن و كىتەبىيان لى بەجى
 مابوون، كىتەبى جىي ئىعتىبار }، ئەوہ نابى جەنگىيان لە دز بىرى، ئاپا مەبەست
 ئەوہى؟ ياخود ئەو سىفەتەنە تەنبا بۇ ناسىنەوہى ئەوانەىە، كە خاومنى ئەو
 سىفەتەنە؟!

پىم وایە: باسكىرنى ئەو سىفەتەنە، وەك زۆربەى توپىز مەروانى قورئانىش
 گوتوویانە: وەك پاسا و نىە بۇ جەنگ لە دز كىردىيان، واتە: لەبەرئەوہى خاومنى
 ئەو سىفەتەنەن: ئىمانىيان بە خواو بە رۆزى دوايى نىە، وە پابەند نىن بە وەوہ.
 كە خواو پىغەمبەرى خوا ﷺ قەدەغەيان كىردوہ، وە پابەند نىن بە بەرنامەى
 ھەقى خواوہ، چونكە خاومنى ئەو چوار سىفەتەن، بۆیە با جەنگىيان لە دز بىرى.
 واتە: مەبەست ئەوہ نىە، كە ئەو سىفەتەنەيان ھەن، يان: پىچەوانەكانى ئەوانەىان
 نىن، بۆیە دەبى جەنگىيان لە دز بىرى، تاكو بلىين: ئەگەر خاومنى ئەو سىفەتەنە
 بوون: ئىمانىيان بە خواو بە رۆزى دوايى ھەبوو، پابەند بوون بە ھەللى و ھەرامو.
 پابەند بوون بە دىنەكەى خۇيانەوہ، ئەو كاتە جەنگىيان لە دز ناكىرى!

بەلكو مەبەست ئەوہىە كە ئىوہ لە دزى ئەو خاومنى كىتەبانە جەنگىن، كە
 ئىددىعەى كىتەبى ئاسمانىي دەكەن، وە لافى ئەوہ لىدەمدەن كە بە دواى پىغەمبەرانى
 خوا كەوتوون سەلامى خاویان لى بى، بە دواى كىتەبەكانى خوا، كەوتوون، كەچى
 ئەومش سىفەتەكانىانن: نە ئىمانىكى راست و دروستىيان بە خوا ھەىە، نە ئىمانىيان
 بەرپۆزى دوايى ھەىە، نە ئەوہى كە خواو پىغەمبەرى كۆتايى خوا (موھەممەد) ﷺ
 بە ھەرامو قەدەغەيان داناوہ، پىیەوہ پابەندن، وە نە بە بەرنامەى ھەقى

خواشەوہ، كە تەنبا ئىسلامە: ﴿ إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ ﴾ پابەندن.
 واتە: لە دزى كەسانىك جەنگىن كە ئەوانە و سىفەكانىيانن، نەك بە ھۆى ئەوہوہ.

که نهو سیفه‌تانه‌یان ههن، له دزیان بجه‌نگن، به‌لکو له دزی که‌سانیک بجه‌نگن، که نهو سیفه‌تانه‌یان ههن، وه شایسته‌ی نه‌وه‌شن که له دزیان بجه‌نگن.

چونکه: شهرتان پئ دمه‌رۆشن، دستدریزیتان ده‌کهنه‌ سه‌ر، جیگای مه‌ترسین بو ئیوه، هه‌ره‌شه‌تان لی ده‌کهن، چونکه له پاستیدا جه‌نگی (ته‌بووک) پش هه‌ر بویه نه‌جامدرا، که رۆمه‌کان هه‌ره‌شه‌یان ده‌کرد له مسولمانان، وه جموجۆلیان هه‌بوو که بی‌نه‌ سه‌ر مه‌دینه، له‌ولاشه‌وه (أبو عامر الراهب) پش وه‌ک تابووری بی‌نجه‌م له نیو مه‌دینه‌و ده‌وروبه‌ری مه‌دینه‌دا خه‌ریکی پیلان گیران بوو، ئنجا که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ناگادار کرایه‌وه، له جموجۆلی رۆمه‌کان، به‌رله‌وه‌ی نه‌وان هیرش بینن، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به سوپایه‌کی سی هه‌زار (۳۰،۰۰۰) که‌سییه‌وه به‌ره‌و روویان چوو، چونکه زۆر جار هیرش بردن باشته‌رین شی‌وازی به‌رگریه (الهُجُومُ أَحْسَنُ وَسَبِيلَةٌ لِلدَّفَاعِ).

برگه‌ی دووهم :

ئنجا ئایا که خوا ﷺ دمه‌رموی: ﴿مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ﴾،

له‌وانه‌ی کتیبیان پئ‌دراوه، مه‌به‌ست کین؟

(ا) زانایان هه‌ندیکیان ده‌لین: ته‌نیا مه‌به‌ست پئی جووله‌که‌کان و نه‌صرانییه‌کانه.

(ب) وه هه‌ندیکی دیکه‌یان ده‌لین: وئ‌رای جووله‌که‌و نه‌صرانییه‌کان، مه‌به‌ست پئی مه‌جووسییه‌کان (واته: ناگر په‌رسته‌کان) نه.

(ج) هه‌ندیکیش گوتووایانه: مه‌به‌ست پئی: جووله‌که‌و نه‌صرانیی و مه‌جووسی و صابینه‌کانه، چونکه خوای به‌رز ناوی نه‌و چوارانه‌ی هیناوه، له سوورپتی

(الحج) دا، وه‌ک دمه‌رموی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ

وَالنَّصْرَى وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ

الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١٧﴾

ننجا وپرای نهو چواره، ههر کۆمه‌لیکی دیکه‌ش که شوبه‌هی کتیبیکی ناسمانی هه‌بی، نه‌گهر له‌وپه‌ری دنیا بی، له‌چین، له‌هیند، له‌خوارووی ئه‌فریقیا، مادام خوین به‌خاوه‌ن کتیبیکی ناسمانی بزانه، با شوبه‌یه‌کیشیان به‌دهسته‌وه بی، رسته‌ی: ﴿مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ﴾، نه‌وانیش دم‌گریته‌وه.

وه من نهو رایه‌ی سینه‌م زیاتر به‌لاوه به‌هیزه، چونکه به‌ئی، خوا له‌هه‌ندی شویندا، ته‌نیا باسی جووله‌که‌وه نه‌صرانیانی کرده، وه له‌هه‌ندی شویندا وپرای وان، باسی مه‌جووسی و صابینه‌شی کرده، به‌لام له‌هه‌ندی شوینیدا، ههر به‌گشتی دم‌فرموی: ﴿مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ﴾، له‌وانه‌ی کتیبیان پیدراوه، یان ﴿يَتَاهَلَّ الْكِتَابِ﴾، نه‌ی خاوه‌ن کتیبینه! بویه‌ش خوا به‌گشتی وادم‌فرموی، تاکو هه‌موو نه‌وانه بگریته‌وه که خوین به‌خاوه‌ن و، شوینکه‌وتووی کتیبیکی ناسمانی ده‌زانه.

ننجا نه‌گهر بلین: کتیبه ناسمانیه‌کانی دیکه گۆردراون، دیاره‌هی جووله‌که‌وه نه‌صرانییه‌کانیش و، هی صابینه‌وه مه‌جووسییش ههر گۆردراون و دستکاری زۆر کراون. برگه‌ی سینه‌م :

خوا ﷺ که دم‌فرموی: له‌دزیان بجه‌نگن، یانی چی؟!

ئایا ههر که‌سێک خاوه‌ن کتیب بوو، کتیبی ناسمانی پیدرا بوو، ئیمه‌ بۆمان ره‌وایه له‌دزی بجه‌نگین؟

بیگومان نه‌خیر، چونکه له‌شاری پیغه‌مبه‌ردا ﷺ سن تیره‌ی جووله‌که‌وه: (بنو قینقاع، بنو النضیر، بنو قریظة) هه‌بوون، وه‌هه‌ندی له‌موشریکه‌کان هه‌بوون. وه‌هه‌ندی نه‌صرانی هه‌بوون له‌مه‌دینه‌دا، به‌لام پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ئیعلانی جه‌نگی له‌دژ نه‌کردوون، به‌لکو سه‌رانه‌شی لێ نه‌ستاندوون، بویه‌ نه‌وه‌سه‌یه‌ی (محمد رشید رضا) زۆر جوانه، له‌تفسیری ئه‌م ئایه‌ته‌دا که دم‌فرموی:

﴿ قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ ﴾، ده‌ئی:

(أَي قَاتِلُوا مَنْ دُكِرَ، عِنْدَ وُجُودِ مَا يَقْتَضِي وُجُوبَ الْقِتَالِ: كَالْإِعْتِدَاءِ عَلَيْكُمْ أَوْ عَلَى بِلَادِكُمْ، أَوْ اضْطِهَادِكُمْ وَفْتِنَتِكُمْ عَنْ دِينِكُمْ، أَوْ تَهْدِيدِ أَمْنِكُمْ وَسَلَامَتِكُمْ، كَمَا فَعَلَ الرُّومُ فَكَانَ سَبَبًا لِعَزْوَةِ تَبُوكِ) ^(۱).

واته: نه‌وانه‌ی که باسکران، له دژیان بجهنگن له کاتیکدا که پائنه‌رو هاندمریک هه‌بی بؤ پیویست بوونی جهنگ له دژیان، وهک نه‌وه‌ی که ده‌ستدریژیان بکهنه‌سهر، یان ده‌ستدریژی بکهنه‌سهر نیشتیمانان، یاخود بتان چه‌وسینه‌وه‌و له دینی خوتان هه‌لتانگی‌رنه‌وه، یان ریگری دینداریتان لی بکهن، یاخود هه‌رشه له هیمنیی و ناساییش و سه‌لامه‌تیان بکهن، وهک چۆن رومه‌کان کردیان، که بوو به هۆکاریک بؤ جهنگی ته‌بووک.

رایه‌گه‌شی زۆر جوانه، وه هه‌ر نه‌وه‌ش مه‌به‌سته.

که‌واته: ده‌بی بزانی له‌و شوینانه‌دا که خوا به رهایه‌ی هه‌ندی شت ده‌فه‌رموی، ده‌بی دوایی ته‌ماشای ده‌قه‌کانی دیکه بکهن، چونکه نه‌و رهاییه که هاتوه، نابی له‌گه‌ل ده‌قه‌کانی دیکه‌دا تیکیگیری، هه‌رچه‌نده له کوتایی نه‌و نایه‌ته‌ش‌دا ده‌فه‌رموی: تا‌کو سه‌رانه‌ده‌دن، به‌لام له شوینه‌کانی دیکه، له هه‌موو نایه‌ته‌کانی دیکه‌دا باسی نه‌وه‌گراوه، که نه‌گه‌ر به‌رانبه‌ره‌که لای ناشتی گرت و شه‌رفروشی نه‌کرد، نابی له دزی جهنگ بکری، بؤ وینه‌ده‌فه‌رموی: ﴿ وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلَامِ

فَأَجْنَحْ لَهَا... ﴿۱۱﴾، نه‌گه‌ر نه‌وان لای ناشتیان گرت، توش لای ناشتی بگره.

هه‌لبه‌ته نه‌م نایه‌ته‌ش نه‌سخ نه‌بوته‌وه، وه نا‌کری نه‌سخ بووبیته‌وه، چونکه نه‌گه‌ر دوژمنه‌که‌ت شه‌رت پی نه‌فروشی، نا‌گونجی بلایی: من هه‌ر شه‌رت له‌گه‌ل‌دا ده‌که‌م!

چونکه خوا ده‌فه‌رموی: ﴿ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقْتَلُونَكُمْ وَلَا

تَعَدُّوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿۱۱۰﴾ البقرة، واته: وه له ریی

خوادا له دزی نه‌وانه بجهنگن که جهنگتان له دژ ده‌که‌ن.

بهلام نهدی نهگهر نهوان جهنگیان له دزمان نهکرد؟

نهوه ﴿وَلَا تَعْتَدُوا﴾، دستدریژی مهکهن، سنوور شکینی مهکهن، نهگهر نهوان لای سهلامهتی و ناشتیان گرت، توش لای سهلامهتی و ناشتی بگره. نیسلام عهدالی شهرو شوپ نیه. پیغه مبهری خوا ﷺ دهفرموی:

﴿أَيُّهَا النَّاسُ! لَا تَتَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ، وَاسْأَلُوا اللَّهَ الْعَاقِبَةَ، فَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاصْبِرُوا﴾ { أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، برقم: (٢٨٠٤)، وَمُسْلِمٌ، برقم: (١٧٤٢)، وَأَبُو دَاوُدَ. برقم: (٢٦٣١) }.

واته: نهی خه لکینه! به ناوات مهخوازن بهرنگاری دوژمنتان ببنهوه، ود داوای سهلامهتی له خوا بکهن، بهلام نهگهر بهرنگاریشیان بوون (شهپ بهری دهرگای لیگرتن) خوږاگرین و چهسپاو بن.

برگهس چوارهم :

ننجا که دهفرموی: ﴿حَتَّىٰ يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَن يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ﴾، نایا نهو جهنگه له دزیان تا کوئی دهوامی دهبی؟ نهوه دیاره پالنهر هیه بو جهنگ له دژ کردنیان: یان بههوی نهومویه که مسولمانان دهجهوسینهوه، یان بههوی نهوموه که دستدریژی دهکهنه سهر ولاتی مسولمانان، یاخود ههرشه دهکهن. یان خوږیان بو جهنگو پهلاماردان کودهکهنهوه، تو نابی چاومری بی تاکو بهسهر مالتدا دهمن.

بهئی دواي نهوهی که خوازیارو پالنهر و هاندهری نهوه ههبوو که جهنگیان له دژ بکری، نایا نهو جهنگه، تا کوئی دریزه دهکیشی؟

خوا دهفرموی: ﴿حَتَّىٰ يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَن يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ﴾، تاکو سهرا نه دهمن له کاتیکدا که دسترؤیشتون، وه به ملکه جیبیهوه، واته: ملکه چ دهمن بو دهولتهی نیسلامی، یان ملکه چ دهمن و لای ناشتی و سهلامهتی دهگرن.

لهگه قهوارهی ئیسلامییدا، نهگهر له دهرهوی قهوارهی ئیسلامییدا بوون، لیرمدا دهبی چهند ههلوستهیهك بکهین:

ههلوستهی په کهم : وشهی (جزیة): (الجزیة جمعها : الجزی، كالحیة جمعها اللّحی)، (جزیة) به (جزی) كۆدهكریتهوه، وهك چۆن (لحیة) به (لحی) كۆدهكریتهوه، واته: سهرانه، سهرانهكان، وشهی (جزیة) ههندی گوتووایانه: (جزیة) ریشهیهکی فارسی ههیه، بهلام زۆربهی زانایان لهسهه نهومن كه ریشهیهکی عهرمببی ههیهو له (جزاء)هوه هاتوه، (الجزیة) یانی: سزادان، یاخود بهرانبهه بوونی شتیك به شتیك، دهئی: (جزاء عن كذا).

ههلوستهی دووهم : نایا سهرانه بۆچی ومردمگیرئ، لهوانهی كه سهرانهیلان لئ ومردمگیرئ؟ نایا لهبهه كوفرایانه؟ ههندی له زانایان گوتووایانه: لهبهه كوفرایانه، گوتووایانه: نهوه سزای نهومیه كه ریگا دهرئ لهسهه كوفر بمیننهوه، وه هندیکیان گوتووایانه: نهوه بهرانبههوه قهرمبووی نهومیانه كه ریگا دهرئ هاوولاتی بن له دهولتهی ئیسلامییدا، وه هندیکی دیکه له زانایان گوتووایانه: نهوه له بهرانبهه نهومدایه كه خوینیان دهباریزئ.

من له مهوسووعهی: {ئیسلامو دهولتهتداریی} دا، وه له مهوسووعهی: {الإسلام كما يتجلى في كتاب الله} له بهرگی ههشتدا باسم كردوه، كه له راستییدا سهرانه له بهرانبهه نهومدا نیه كه ریگیان دهرئ، لهسهه كوفر بمیننهوه، چونكه لهسهه كوفر مانهوهی خهك، نهسلئكه له ئیسلامداو خوا ریگای داوه كه خهك ئیمان بینئ، یان كافر بی، ههلبهته خوی پهرومردگار ئیمانی خوئدموئ و رقی له كوفره، بهلام به مهبهستی تافیکردنهوهی خهك، ریی كافر بوونی لئ نهگرتوون، وهك دمفهرموئ: ﴿ وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ

شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ ﴿۲۹﴾ الكهف.

بئئ: ههق له پهرومردگار تانهومیه، کی دهبهوی با ئیمان بینئ، کیش دهبهوی با کافر بینئ.

کهواته: سهرانه له بهرانبهر مانهومیان دا لهسهر کوفر نیه، وه له بهرانبهر
 نهوهش دا نیه، که خوینیان دهپاریزری، بوچی؟

چونکه که نیسلام قبوولی کرد هاوولاتی بن، دیاره نهو کاته سهرو مال و
 نهفس و نامووسیان، وهک هی مسولمانان وایه، که پیغمبهر ﷺ وهک بنچینهیهک
 دایناوه، دوی شیهر عزانان کردوویانه به بنچینهیهک، وه زوریش له نووسهره
 نیسلامیهکان وادمانن که نهوه هر بنچینهیهکی فیهیه، نازانن نهوه دمقی
 فهرمایستی پیغمبهره که دمفرموی:

﴿أَنَّ لَهُمْ مَا لِّلْمُسْلِمِينَ وَعَلَيْهِمْ مَا عَلَى الْمُسْلِمِينَ﴾ {أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، برقم:
 (۱۳۳۷۲)، وَالْبُخَارِيُّ، برقم: (۳۸۵)، وَأَبُو دَاوُدَ، برقم: (۲۶۴۱)، وَالتِّرْمِذِيُّ، برقم:
 (۲۶۰۸)، وَالنَّسَائِيُّ، برقم: (۳۹۶۷)، وَابْنُ حِبَّانَ، برقم: (۵۸۹۵)، وَأَبِي يَعْلَى، برقم:
 (۲۶۶۸)، وَالْبَيْهَقِيُّ، برقم: (۲۰۳۱)} .

که نهوه له دمقی نهو پهیماننامهیهی، که پیغمبهر ﷺ لهگهل
 نهجرانییهکاندا بهستوویهتی، لهویدا هاتوه^(۱)، واته: (ههمان ماف که مسولمانان
 ههپانه، نهوانیش ههپانه، وه ههمان نهک که مسولمانان لهسهر شانپانه، نهوانیش
 لهسهر شانپانه).

ههئبهته جگه لهوهی که تایبهتمندی دینی مسولمانانه، یاخود تایبهتمندی
 دینی نهو هاوپهیمانانهیه، که جوولهکهن، یان نهصرانیین، یان مهجووسین...
 هتد.

کهواته: نهو سهرانهیه، نه سزای کوفریانه، وه نه بهرانبهرو قهرهبووی
 هاوولاتی بوونپانه، وه نه قهرهبووی پاریزرانی خوینپانه.

بهلکو من لهو کتیبانهدا که ناماژم پیدان باسم کردوه، که سهرانه (جزیه)
 بریتیه له رهمزو هیمای نهوه، که نهوهقهواره سیاسییه نامسولمانانه، لهگهل
 قهوارهی نیسلامی و دهولتهی نیسلامییدا، له شهردا نیه، واته: تهنیا رهمزو
 هیمایهکه بو پیشاندانی ناشتی و تهبایی لهگهل دهولتهی نیسلامی دا، هر

(۱) مجموعة الوثائق للعهد النبوي والخلافة الراشدة، محمد حميد الله، ج ۱، ص ۱۸۸ .

بۆیهش کاتی که ئهو نامسوئمانانه، جا چ له نیو بازنه‌ی دهولته‌ی ئیسلامی دابن، چ له دهره‌وی دهولته‌ی ئیسلامی دابن، ئاماده بن هاوکاری دهولته‌ی ئیسلامی بکه‌ن، بۆ وینه: هاوکاری سه‌ربازی بکه‌ن، یان هاوکاریان بکه‌ن له رووی هه‌والگری و زانیارییه‌وه، یان له رووی داراییه‌وه، ئه‌وه ته‌ماشاه دهکه‌ین: که حوکمرانانی مسوئمانان به دریزایی میژوو، سه‌رانه‌یان له‌سه‌ر هه‌نگرتوون له به‌رانبه‌ر ئه‌ومدا که ئه‌وانیش خزمه‌تیک پیشکەش ده‌که‌ن به مسوئمانان و، هاوکاری مسوئمانان ده‌که‌ن.

که‌واته: وه‌ک پیشتریش باسم کردوه: وهرگرتنی سه‌رانه شتیکی حه‌تمی نیه، به‌لکو ره‌مزه‌ هه‌مایه‌که، ئنجا نه‌گه‌ر ئه‌و مه‌به‌سته که: ئه‌و قه‌واره‌یه له‌گه‌ل دهولته‌ی ئیسلامییدا ته‌بایه‌و له‌گه‌لی له شه‌ردا نیه و دزی نیه، نه‌گه‌ر ئه‌و مه‌عنایه به هه‌ر صیغه‌یه‌کی دیکه هاته‌دی، با سه‌رانه‌ش نه‌ده‌ن، بۆ وینه: هاوکاری سه‌ربازی ده‌که‌ن، هاوکاری زانیاری و هه‌والگری ده‌که‌ن، یاخود جاری وایه ده‌ئین: شه‌رتان ناکه‌ین و شه‌رمان مه‌که‌ن، ئه‌وه مادام ئه‌و مه‌عنایه به هه‌ر صیغه‌یه‌ک له صیغه‌کان هاته‌دی، که هه‌ردوو‌ک لایان له‌سه‌ری پیکبێن، مانای وایه ئه‌و لایه‌نه له‌گه‌ل دهولته‌ی ئیسلامی دا، له حاله‌تی ناشتی و ته‌بایی دایه‌و په‌کیشی له‌سه‌ر سه‌رانه نه‌که‌وتوه.

هه‌لوه‌سته‌ی سه‌بیه‌م : ئنجا ئایا سه‌رانه له کێ وهرده‌گیری؟ هه‌لته‌ته ئیمه

پیشتر باسی ئه‌و بابته‌مان کرد، بۆیه لێره‌دا ناگه‌ریمه‌وه سه‌ری، ئیمه له دهرسی یه‌که‌مدا له ژێر ناوونیشانی {کورتته باسیک دهرباره‌ی ئایه‌تی (5) ی سوورته‌ی ته‌وبه} دا، که وه‌ک گوتمان: به ئایه‌تی شمشیر (آیه‌ السیف) ناسینراوه، که واش نیه، له‌ویدا به ته‌فصیل باسمان کرد، که ئه‌و رایه‌ راسته که ده‌ئێ: سه‌رانه ده‌گونجێ له هه‌موو جۆره‌کانی ئه‌هلی کوفر، له هه‌موو جۆره‌کانی نا مسوئمانان وهرگیری، هه‌لته‌ته له‌وباره‌وه چوار را هه‌ن:

- ۱ - هه‌ندیکیان گوتووایه: ته‌نیا له جووله‌که‌و نه‌صرانیی یه‌کان وهرده‌گیری.
- ۲ - هه‌ندیکیان گوتووایه: له جووله‌که‌و له نه‌صرانیی و مه‌جوسیی و له صابینه‌ش وهرده‌گیری.

۳ - هەندیکیان گوتووێانە: لە هەمووان بە هاوبەشدانەرەمکانیشەووە و مردمگیرئ. که هەر گام لە: (ئەوزاعیی و مالیک) رایان وایە.

۴ - منیش پێم وایە: رای راست و دروست ئەوێهە که لە هەموو نامسوولمانان و مردمگیرئ، که پیشتر لەو بارەووە بەتگەمان هینایەووە.

شایانی باسیشە که من لە هەر گام لە کتیبی: {چەند مەسەلەیهکی باوی سەردەم} بە تایبەت لە چاپی شەشەم، بە تەفصیل باسی ئەووەم کردووە، وە لە مەوسووعەئ: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله) لە بەرگی هەشتەمدا^(۱) باسم کردووە، وە لە کتیبی: (ئیسلاام و دەولەتداریئ دا) دیسان لە بەرگی چوارەم و کۆتایی دا بە تەفصیل باسی ئەو بابەتەم کردووە، بەتگەکانیشم بۆ هیناوانەووە. بۆیە لێردا بەو ناماژانە نیکتیفا دمکەین، وە وەك گوتم: لەو کورتە باسەش دا که لە دەرسی یەکەمدا هاتووە، باسی ئەو بەتگەنەم کردووە که پشتیان پێ دەبەستریئ، بۆ سەلماندنئ ئەووە که دەگونجیئ، سەرانیە لە هەموو جۆرەکانئ نا مسوولمانان و مرگیگیرئ، مادام ئەوان رازی بن لەگەڵ دەولەتی ئیسلاامیدا لە حالەتی ناشتیئ و تەبایی دا بن، چ لە نیو سنووری دەولەتی ئیسلامیئ دابن، چ لە دەرەووی سنوورەکی دابن.

وہ گوتیشمان کہ سەرانیە دانو، سەرانیە وەرگرتن، یەکیکە لە هیماو رەمزەکانئ تەبابوونی ئەو قەوارەییە، یان ئەو کۆمەڵە خەتکە نامسوولمانە، لەگەڵ دەولەتی ئیسلامیئ دا، نەك تاکە صیغە و تاکە هیما بیئ، وە دەگونجیئ حالەتی دیکە بەخۆووە بگریئ، وەك لە درێژەئ میژووی دەولەتی ئیسلامیئ دا، ئەووە زۆر بە زەقیی و بە روونی دەبینریئ.

هەلۆستەئ چوارەم: دوو وشە هەن، که بە داخەووە توێژەرەوانئ قورئان، لێردا بەبێ ئەووی که نایەتەکەو وشە قورئانییەکە بیگەبەنیئ، شتیان زۆر پێ هەلۆاسیون:

(۱) یەکیکیان: ﴿عَنْ يَدِ﴾.

(۱) لە چاپی دووومی دا دەبیتە (الکتاب الثاني عشر).

ب) ئەومی دیکەش ﴿وَهُمْ صَّغُورٌ﴾.

سەبارەت بە مانای وشەى (ید)، دەئى: (لفلان ید علی) فلان کەس دەستىكى
لەسەر من هەیه، واتە: چاکەیهكى لەسەرم هەیه، ﴿عَنْ يَدٍ﴾، یانى (عَنْ سَعَةِ
وَعَنْى وَقُدْرَةِ)، ئەو کەسەى کە سەرانی لى وەردەگیرى، هەموو شەرەزانان
لەسەر ئەو یەکلەنگن، کە سەرانه وەرناگیرى لە:

۱ - پیری کەنەفت.

۲ - نەخۆش.

۳ - کەسێک کە توانای نەبى.

۴ - ئافەرەت.

۵ - مندال (نا بائغ).

۶ - هەر کەسێک لە هاوبەیمانانی نیو دەولەتى ئىسلامی توانای خو
ژياندى نەبى (لەسەر دەولەتى ئىسلامی واجبە کە بیژیهنى).

وەک لەو بەسەرەتەى عومەرى کورى خەتتاب خوا لى رازى بىو، ئەو پیاو
بەتەمەنە جوولەکە، یاخود نەصرانییەدا، دیارە^(۱)، کە پى گەشتو بینى سوائى
دەکرد، گوتى: بۆچى سوال دەکەى؟ ئەویش گوتى: (الحاجة السن والجزية)، واتە:
لەبەر نەدارى و تەمەنى زۆر، کە کەوتوو تەمەنەمو، هەم دەبى سەرانهش
بەم، ئنجا عومەر خوا لى رازى بى، بانگى بەرپرسى دارى کردو گوتى: ئەمەو
هاوونەکانى، سەرانهیان لەسەر هەلبگرەو ئەندازمەیک موجهشیان پى بەد،
کە بى نیازیان بکات لە سوال کردن.

کەواتە:

(۱) کە (أبو يوسف) لە (الخراج) دا هیناویەتى.

۱ / ﴿عَنْ يَدٍ﴾ ، واتە: (عَنْ قَدْرَةٍ وَسَعَةٍ وَعَنْيَ) بە کوردیی دەستڕۆیشتوو و هەبوو، کەسێک نەیبی، سەرانی لێ وەرناگیرئ.

۲ / ﴿وَهُمْ صَغُرُونَ﴾ ، واتە: لە حالتێکدا کە ملکه چن بۆ دەولەتی ئیسلامیی، لەگەڵیدا تەبان، چونکە (صغار) بە مانای (خضوع) ملکه چپی دئ.

شافعیی رەحمەتی خوای لێ بی، لە کتیبی خوئی (الأم) دا، وهك (تفسیر القرآن الحکیم) لێی خواستۆتەوه دەئ: (قَالَ الشَّافِعِيُّ: وَسَمِعْتُ عَدَدًا مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ يَقُولُونَ: الصَّغَارُ: أَنْ يَجْرِيَ عَلَيْهِمْ حُكْمُ الْإِسْلَامِ)^(۱).

واتە: گویم لە ژمارمیهك لە زانایان بووه دەیانگوت: وشە (صغار) مەبەست پێی ئەوویە، کە حوکمی ئیسلامییان بەسەردا جێبەجێ بکری.

ئیدی ئەوه کە هەندیک لە توێژەرەوان گوتووینانە: دەبی کابرا کە سەرانی دینی، ملی کەج بکات، وه دەبی دەستی لە ژێرەوه بی، وه ئەوهی کە سەرانی کەهی لێ وەردەگری، دەستی لەسەرئ بی!

نایەتەکە هیچ لەوانە ناگەیهنئ، وه هەمووی زیادییەو رەنگە کاردانەوهی واقیعیکی دیاریبیکراوی مسوڵمانان بی، وه لە کاتیکیدا بووبی کە نامسوڵمانان جوړیک لە حالەتی لە خۆبایی بوون و ملهوورپیان پێشان دابئ.

ئنجە هەندئ لە زانایان و شەرەزانان بۆ سەر شکاندنەوهیان و وهك کاردانەوه لە دژی ئەو هەلۆیستانەیان، ئەو شتانەیان گوتبئ، ئەگەرنا نایەتەکە ئەوه ناگەیهنئ:

۱ / ﴿عَنْ يَدٍ﴾ ، واتە: کاتیکی سەرانیان لێ وەردەگیری، کە لە رووی دارایی یهوه دەسەلاتیان هەبی.

۲ / ﴿وَهُمْ صَغُرُونَ﴾ ، وه لە حالتیکیشدا کە ملکه ج بن، وه تەبابن لەگەڵ دەولەتی ئیسلامیی دا.

(۱) تفسیر القرآن الحکیم ، ج ۱۰ ، ص ۲۶۶ .

هه‌لوه‌سته‌ی پینجه‌م : دوو وشه ههن، که بریتین له: (أَهْلُ الذِّمَّةِ) و، (أَهْلُ الْعَهْدِ).

۱ / (أَهْلُ الذِّمَّةِ) واته: نه‌وانه‌ی که مافه‌کانیان له نه‌ستوی ئیسلام و پیغه‌مبه‌رکه‌ی و مسولمانان دانه، (حقوقهم في ذمة الله ورسوله والمسلمين) خواو پیغه‌مبه‌ری خوا نوبالیان بۆ کیشاون، که نه‌وانه به زوری وایه، که له چوار چیه‌ی ده‌ولته‌ی ئیسلامیدا ده‌زین.

۲ / (أهل العهد) یش بریتین له‌و لایهن و که‌سانه‌ی که په‌یمانیکیان هه‌یه له‌گه‌ن مسولمانان، واته: په‌یمانیک هه‌یه له نیوان هه‌ردووک لاداو، هه‌ر کامیکیشیان سه‌ربه‌خویه له‌وه‌ی دیکه، که نه‌و په‌یماننه نه‌وه ده‌خوازئ که هه‌ر کامیک له‌و دوو قه‌وارمیه، سه‌ربه‌خویه‌و، خاوه‌نی هه‌موو شتیکی خویه‌تی.

مه‌سه‌له‌ی سنیهم: که ده‌فه‌رموی: ﴿ وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ

النَّصْرَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَالَهُمْ اللَّهُ أَفِئُفُ يَوْفَكُونَ ﴿٣٠﴾ .

واته: جووله‌که‌کان گوتیان: عوزمیر کورپی خواجه، وه نه‌صرانییه‌کان گوتیان: مه‌سیح کورپی خواجه، نه‌وه‌ش قسه‌یه‌که که هه‌ر به زاریان ده‌لیین، خوا بیانکوژی به‌ره‌و کوئی لاده‌درین؟

له‌به‌رده‌م نه‌م نایه‌ته به‌پیزه‌دا، پینج هه‌لوه‌سته ده‌که‌ین :

هه‌لوه‌سته‌ی به‌که‌م : زانایه‌کی خاوه‌ن کتیبه‌کان به‌ ناوی (جو‌رج بوست) له

کتیبی (قاموس الكتاب المقدس) دا له باسی عوزمیردا، که ئیمه ده‌لیین: عوزیر له قورناندای به‌ عوزمیر هاتوه، به‌لام نه‌وان به‌ عه‌زرا ناوی دینن، نه‌و نووسه‌ره ده‌لی: {عَزْرًا (عُون) كَانَ يَهُودِيًّا وَكَاتِبًا شَهِيرًا سَكَنَ بَابِلَ مُدَّةَ مُلْكِ (أَرْتَحْشَتَا) الطَّوِيلِ الْبَاغِ، وَفِي السَّنَةِ السَّابِعَةِ لِمُلْكِهِ أَبَاحَ لِعَزْرًا بَأَنَّ

يَأْخُذُ عَدَدًا وَافِرًا مِنَ الشَّعْبِ إِلَى أُورُشَلِيمَ، نَحْوَ سَنَةِ (٤٥٧)، وَكَانَتْ مُدَّةَ السَّفَرِ
أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ^(١).

واتە: عەزرا عون جوولەكەمەك بووه، هاوكات نووسەریکی ناودار بووه، كە
له ماوهی حوكمپرانیی (نەرپتەحششتا) (كە دیاره یەكئ بووه له حوكمپرانەكانی
دموئەتی هەخەمانشیی فارسیی) له بابل نیشتەجئ بووه، وه له سالی حەوتەمی
حوكمپرانیی (نەرپتەحششتا)دا، رینگای داوه به عەزرا كە ژمارەیهکی زۆر له
گەل (واتە: له گەلی جوولەكە) له گەل خۆی بەریتەوه بۆ ئۆرشەلیم، ئەمەش
له دەوروبەری سالی (٤٥٧)، (پیش ئەوهی عیسی له دایك بی)، وه ماوهی
چوونیان و سەفەرو گەیشتنیان، دەوری چوار مانگی خایاندوه.

هەر سەرچاوهی پیشو ئەمەشی هیناوه: (وفي تَقْلِيدِ الْيَهُودِ يَشْغُلُ عَزْرًا
مَوْضِعًا مُهِمًّا يُقَابَلُ بِمَوْضِعِ مُوسَى وَإِيلِيَا، وَيَقُولُونَ: أَنَّهُ أَسَسَ الْمَجْمَعِ
الْكَبِيرِ، وَأَنَّهُ جَمَعَ أَسْفَارَ الْكِتَابِ الْمُقَدَّسِ، وَأَدْخَلَ الْأَحْرَفَ الْكِلْدَانِيَةَ عِوَضَ
العِبْرَانِيَةِ الْقَدِيمَةِ، وَأَنَّهُ أَلْفَ أَسْفَارَ: الْأَيَّامِ وَعَزْرًا وَنَحْمِيَا)^(٢).

واتە: له نیو جوولەكەكاندا عەزرا، پینگەیهکی گرنگی هەیه، كە بەراورد
دەكری به پینگەی مووسا و ئیلیا، وه دەلێن: عەزرا (المجمع الكبير) ی پیکهیناود
{ ئەنجوو مەنێك بووه، بۆ كۆکردنەوهی كتیبی موقەددەسی خۆیان }، وه هەر ئەو
هەموو سیفرمەکانی (كتاب المقدس) ی كۆکردوونەوه، { (اسفار) كۆی (سیفر)د.
(سیفر)یش له جئیی كتیبی نیمەیه }، وه هەر ئەویش پیتی كلدانیی له جئگای پیتە
عیبرانییه كۆنەكان داناوه، وه هەر ئەویش سئ سیفری نووسیون، كە بریتین له:
(الأيام، عزرا، نحمیا)، (كە دیاره سئ سیفرن و ئیستا له پەیمانێ كۆندان).

شایانی باسە: جوولەكەكان كە گوتووینانە: ﴿عَزْرًا ابْنُ اللَّهِ﴾، دەگونجی
له مەدا مەبەستیان ئەوه بووبی كە كوری خوایه، وه دەشگونجی مەبەستیان
ئەوه بووبی كە خوای پەروردگار وهك كوری خۆی له پرۆوی ریز لێنانەوه.

(١) تفسیر القرآن الحكیم، ج ١٠، ص ٢٩٥.

(٢) هەمان سەرچاوه بەرگو لاپەرە.

مامەڵەی لەگەڵ کردبێ، بەلام وا پێدەچێ زیاتر ئەووی یەكەمیان مەبەست بێ، كە مانایەکی نەگونجاو، لەگەڵ ریزو گەورەیی خواو پێغەمبەرەندا، بۆیەش خوای بەرزو مەزن لێی بە عەیبو رەخنە گرتوون، وە ئەگەر هەر بۆ ریز لێگرتن بووایە، دیارە ئەو بە جۆرێك لە تەئویل جێی دەبێتەو، هی ئەو نە بە عەیبو رەخنە بگێرێ.

هەلۆستەیی دووهم : كە دەفەرموئ : ﴿ وَقَالَتِ النَّصْرَى الْمَسِيحُ ابْنُ

اللَّهِ ﴾، وە نەصرانییەگان گوتیان ، مەسیح كوری خوایە .

نایا لە كەیهو نەصرانییەگان كورایەتیی مەسیحیان بۆ خوا بپاردا؟

سەرچاو مێژووویەكان دەلێن: لە دوو كۆبوونەووی گرنگدا، كە یەكەمیان (مجمع نيقية) بوو، كە لە سالی (۳۲۵)ز كۆبوونەومیەك كرا، بە ناوی كۆبوونەووی نیقییە، دووهمیان كۆبوونەووی (قوسطه نطینییه)، (مجمع قسطنطنینیة) بوو كە لە سالی (۳۸۱)ز بەسترا، لەو دوو كۆبوونەومیەدا بپار درا، كە سێ پەرستراو هەن: (الأب، الإبن، الروح القدس) وە بپار درا كە (ابن وروح القدس) یەكسان لەگەڵ (أب)دا، لەویدا كە بە هەر سێکیان خوا پێكدێن.

هەئەبەتە ئێمە پێشتر لە تەفسیری نایەتی (۱۸) سوورپەتی (المائدة)دا (واتە: لە بەرگی چوارەمی ئەم تەفسیرەدا)، ئەو نایەتەیی كە دەفەرموئ:

﴿ وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصْرَى نَحْنُ أَبْنَاؤُ اللَّهِ وَأَحِبَّوهُ ﴾، وە هەر وەها لە

نایەتەكانی پێشتر: ﴿ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ

ابْنُ مَرْيَمَ ... ﴿ ۷۲ ﴾، بە درێژی باسی ئەو بیروكە ئەفسانەییانەمان كردوو

هەئیشمان وەشانووونەو.

هەلۆستەیی سێیەم : ئنجا كە دەفەرموئ: ﴿ ذَلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ ﴾،

وە ئەو قسەیی زاریانە، یانی : جوولەكە كە دەلێن: عوزمیر كوری خوایەو،

نهصرانیی که دهلین: مهسیح کوری خواجه، نهوه هر قسهی دهمی خویانه،
واته: قسهیهکه هر به زار دهیلینو، هیچ بهلگهیهکی لهسر نیه.

(يُضَاهُونَ) و ﴿يُضَاهُونَ﴾، هر دو قیرانهتهکهی هاتوون، ﴿قَوْلِ
الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ﴾، واته: (يُشَابَهُونَ وَيُشَاكِلُونَ) واته: لاسایی قسهی
کافرهمکانی پیش خویان دهکهنهوه، یاخود قسهی وهک نهوان دووباره دهکهنهوه.
وهک چۆن دهگوتری: وهک تووتی قسهی نهوان دووباره دهکهنهوه.
نهوان چییان گوتوه؟

له سوورهمتی (الأنعام) دا خوی بیهاوهل دمفهرموی: ﴿وَحَرَفُوا لَهُ بَنِينَ
وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُصِفُونَ ﴿۱۰۰﴾ بَدِيعُ السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضِ أَنَّى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ
شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿۱۰۱﴾﴾، باسی هاوبهش بو خوا دانهران دهکات، دمفهرموی: وه کورانو
کچانیان بو ههلبهستن بهبی زانیاری، پاکییو بهرزیی بو وی، لهوهی که
خوی پی و مسف دهکن، پهیداکهرو بهدییهنهری ناسمانهکان و زهوییه، چۆن
دهگونجی رۆلهی ههبی که هاوسهری نهبووه؟ وه ههموو شتیکی ومدیهیناوهو.
به ههموو شتیکیش زانیه.

واته: خوا که هاوسهری نهبی، چۆن دهگونجی رۆلهی ههبن؟! چونکه
هاوبهشدهنهرمکان دهیانگوت: (الشیاطین أبناء الله والملائكة بنات الله)
شهیتانهکان کورانی خوان، وه فریشتهکان کچانی خوان.

ئنجا خوا دمفهرموی: جوولهکهو نهصرانییهکانیش لاسایی قسهی کافرانی
پیش خویان دهکهنهوه، ههلبهته رهجهلهک خستنهوهی ههندی له بهشهر، بو
سهر خوی تالک و پاک، وهک نهوهی که کوری بی، یان کچی بی، یاخود هاوتای بی،
له میژووی مروفایهتییدا، کۆنه، له نیو هیندوسییهکان دا ههیه، وه له نیو

مه جووسیه کانیشتا بروایان به دوو پهرومردگاران ههیه، (ئههریمهن و یهزدان)، وه یهزیدییهکان (ملک طاوس) به نیمچه خویهک دادمنین، که نهوه هه مووی لادان بووه له رپبازی پیغه مبهران، که فهرموویانه: تهنها یهک پهرومردگار ههیه، نهویش خویه، بهلام شهیتان ههیه، ئنجا نهگهر زیاتر له قهبارهی خوی گهورمتر بکری، وهک مه جووسیهکان کردوویانه به (ئههریمهن)، له بهرانبهر یهزداندا، وه یهزیدییهکان کردوویانه به (ملک طاوس) له بهرانبهر خوی پهرومردگادا، وه هیندووسییهکان به جوریکی دیکه، هاوتایان بو خوا داناوه، وه جووله کهکان که عوزمیر، یان عهزرایان بردوته ئاستی خواو، کردوویانه به کورپی خوا، وه نهصرانییهکان که مهسیحیان کردوه به کورپی خوا، هه موو ئهوانه لادان بوون له بهرنامهو رپبازی پیغه مبهران، وه بریتی بووه له رۆچوون و زیدمرووی کردن، له ریز لیگرتنی ههندی له دروستکراوانی خوادا.

هه لوهستهی چوارهم : خوا که دمهفرموی : ﴿قَالَهُمُ اللَّهُ﴾ یانی: خوا له دزیان بجهنگی.

زه مه خشهری دهلی: نهو تهعبیره بو سهرسورمانه، واته: بی قهزا بن، شتیکی گهورمتان کرد! وهک گوتووویانه: (قاتله الله ما أفصحه) چهند رهوانبیژه! وه دمشگونجی ﴿قَالَهُمُ اللَّهُ﴾، مانای: نهفرینی خویان لی بی، یاخود: خوا بیانکوژی، یان: خوا له بهینیان بهری، بگهیهنی.

هه لوهستهی پینجهم : که دمهفرموی: ﴿أَنْتَ يُؤْفَكُونَ﴾ یانی: بهرمو کوئی لادمدرین؟!

﴿أَنْتَ﴾، هه مه به مانای: چۆن (کیف) دی، هه مه به مانای: بو کوئی، له کوئی (این) دی، واته: بهرمو کوئی لادمدرین؟! یان چۆن لادمدرین؟! واته: چۆن لادمدرین لهو راسته شهقامی تهو حیدو خوا بهیهگرتنه، بهرمو نهو کویره ری شیرك و هاوبهش بو خوا پهیداگردنه؟

مهسه لهی چوارهم : که دمه رموی: ﴿ اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ
 أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا
 إِلَهًا وَاحِدًا ۗ إِلَهًا إِلَّا هُوَ سُبْحٰنَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿۳۱﴾

خوای پهرومردگار هر بهردهوام دمبی لهسر خستنه پروی بنهما فیکریبه
 پووچهکانی خاومن کتیبهکان، بهتایبمت جوولهکهو نهصرانیبهکان و نهوانی دیکه
 وهک نهوانیش، نهمش همووی زمینهسازیبه، بو نهوهی مسولمانان هاندرو
 پالنهریان هبب بو جهنگ کردن له دزی رومهکان، وه له دزی جوولهکهکانو، له
 دزی هموو نهوانه که دزایهتی دموهتی نیسلامی دمکهن، پیشی خوای کارزان
 هاتوه بنهما فیکریو دینیبهکانی هلومشاندوونهوه، نهو شته نهفسانهییانهی
 که خستووینانه نیو دینه نهسلویهکهی خویانهوه، یانی: سهرمتا جهنگیکی
 دموونییو فیکرییان لهگه لدا دمکات، وهک زمینه خوش کردن، بو به هیزو
 جهک رووبهروبوونهوه لهگه لیاندا لهسر نهرزى واقیع، بویه دمه رموی:

نهوانه زانایهکان و راهیبهکانی خویانیان له حیاتی خوا کردن به پهرومردگارو
 مشوورخورو گهورمی خویان، ههروهما مهسیجی کوری مهپیه میشیان کرد به
 پهرومردگاری خویان، له حالتیکدا که فهرمانیان پی نهکرابوو، تهنیا بهود
 نهبی، که خوا بیهرستن، بیجگه لهو هیج پهراستراو نین، پاکیی بو وی، لهوهی
 که دمیکه به هاوبهشی خوا.

وشه ی (أحبار) کوی (حبر)ه، ههندیکیش گوتووینانه: کوی (حبر)ه، که
 مهبهست پی: زانای خاومن کتیبه پیشوومکانه، هی جوولهکهو نهصرانییو
 مهجووسیو نهوانی دیکهش، نهوان به زانایانی خویانیان گوتوه: (حبر) یاخود
 (حبر) ههندیکیش گوتووینانه: (حبر) نهو مهرهکهبهیه که پی دنوووسری
 بهلام (حبر) واته: زانا، (رهبان)یش کوی (راهب)ه، که (راهب) له: (رهب یرهب)
 هاتوه، واته: (خاف یخاف)، (راهب) واته: (خائف) که مهبهست پی کهسیکه که
 دادمیری بو خواپهراستیو گوشهگیر دمبیو، خوی یهکلا دمکاتهوه بو بهندیهتی

بؤ خوا، وهك خوا له سوورمتی (الحدید) دا دهفهرموی: ﴿ وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا ... ﴾ (۲۷)

واته: وه (نهصرانییهکان) رههبانیهتیکیان داهینا، که نیمه لهسهرمان پیویست نهگردیوون، بهلام ئەوان دایانهینا، به مهبهستی ئەوه که رهزامهندیی خوای پیی ودهست بینن، بهلام زۆربهیان رهچاویان نهکردو ناگیان لیی نهبوو.

کهواته: له راستییدا رههبانیهت له هیچ بهرنامهیهکی خوای بهرومردگادا بوونی نیه، وه له نهصرانییهتیشدا پهیدا کراوهو، خوا نهیضهرموه، بهلکو وهك دهفهرموی: ﴿ ابْتَدَعُوهَا ﴾ خویان دایانهینا وپهیدایان کردوه، ههرچهنده رهنگه نیهتیشیان باش بووی، بهلام نیمتی باش، شهقامت ناکات بؤ ریگی راست نهگرتن، واته: ههرچهنده نینسان نیمتی باش بی، بهلام که ریگی راستی نهگرت، کارهکهی ههر به کهئک نایمت.

ئنجا لهوبارهوه که نایا چۆن ئەوان زاناو راهیبهکانی خویان له حیاتی خوا بهرستومو کردویوانن به بهرومردگاری خویان؟ با ئەم دوو دهقه بینینهوه.

فهرموودهی یهکهم: ﴿ عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ وَهُوَ يَقْرَأُ فِي

سُورَةِ بَرَاءَةَ: ﴿ اتَّخَذُوا أَحْبَابَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ

اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ ﴾، فَقَالَ: أَمَا إِنَّهُمْ لَمْ يَكُونُوا يَعْبُدُونَهُمْ، وَلَكِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا أَحَلُّوا لَهُمْ شَيْئًا اسْتَحَلُّوهُ، وَإِذَا حَرَّمُوا عَلَيْهِمْ شَيْئًا حَرَّمُوهُ ﴿ { أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ، بِرَقْم: (۳۰۹۵)، قَالَ الشَّيْخُ الْأَلْبَانِيُّ: حَسَنٌ } .

واته: عهدی کوری حاتیم دهلی: چوومه خزمهت پیغهمبهری خوا ﷺ، له

حالیك دا که له سوورمتی (براءة) ئەو رستهیهی دهخویند: ﴿ اتَّخَذُوا

أَحْبَابَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ ﴾،

دوایی پیغهمبهر ﷺ ههر بؤخوی فهرمووی: ناگادار بن! ئەوانه بهندایهتییان

بؤ نه دمکردن، { بهو واتایه که رکوع و سهجده میان بؤ بهرن، نوئزو رۆزوویان بؤ بکهن }، بهلام زاناکانیان و راهیبهکانیان، نهگهر شتیکیان بؤ حالال کردبان. شوینکه وتووهمکانیشیان به حالیان دهمانی، وه نهگهر شتیکیان لی قهدهغه کردبان، نهوانیش به قهدهغیان دهمانی، { نهومش به بهندایهتی و په رستن له قهلهم دهمری }.

بهندایهتی و په رستن بؤ خوا، تهنیا رکوع و سهجده بردن و نوئزو رۆزوو نیه.

فهرموودهی دووم: ﴿عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ أَنَّهُ لَمَّا بَلَغَتْهُ دَعْوَةُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَارْتَدَّ إِلَى الشَّامِ، وَكَانَ قَدْ تَنَصَّرَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَأَسْرَتِ أُخْتَهُ وَجَمَاعَةً مِنْ قَوْمِهِ. ثُمَّ مَنَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى أُخْتِهِ وَأَعْطَاهَا، فَرَجَعَتْ إِلَى أُخِيهَا، وَرَغَبَتْهُ فِي الْإِسْلَامِ وَفِي الْقُدُومِ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَقَدِمَ عَدِيُّ الْمَدِينَةَ، وَكَانَ رَئِيسًا فِي قَوْمِهِ طَيِّئًا، وَأَبُوهُ حَاتِمُ الطَّائِيِّ الْمَشْهُورُ بِالكَرَمِ، فَتَحَدَّثَ النَّاسُ بِقُدُومِهِ. فَدَخَلَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَفِي عُنُقِ عَدِيِّ صَلِيبٌ مِنْ فِضَّةٍ، فَقَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ هَذِهِ الْآيَةَ: ﴿اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهَبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ

اللَّهِ ﷻ﴾، قَالَ: فَقُلْتُ: إِنَّهُمْ لَمْ يَعْبُدُوهُمْ، فَقَالَ: (بَلَى إِنَّهُمْ حَرَّمُوا عَلَيْهَا الْحَلَالَ، وَأَحَلُّوا لَهُمُ الْحَرَامَ، فَاتَّبِعُوهُمْ، فَذَلِكَ عِبَادَتُهُمْ إِيَّاهُمْ، وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: يَا عَدِيُّ، مَا تَقُولُ؟ أَيْفُرُّكَ أَنْ يُقَالَ: اللَّهُ أَكْبَرُ؟ فَهَلْ تَعْلَمُ شَيْئًا أَكْبَرَ مِنَ اللَّهِ؟ مَا يُفْرُّكَ؟ أَيْفُرُّكَ أَنْ يُقَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ؟ فَهَلْ تَعْلَمُ مِنْ إِلَهٍ، إِلَّا اللَّهُ؟) ثُمَّ دَعَاهُ إِلَى الْإِسْلَامِ، فَأَسْلَمَ، وَشَهِدَ شَهَادَةَ الْحَقِّ، قَالَ: فَلَقَدْ رَأَيْتُ وَجْهَهُ اسْتَبْشَرَ، ثُمَّ قَالَ: (إِنَّ الْيَهُودَ مَغْضُوبٌ عَلَيْهِمْ، وَالنَّصَارَى ضَالُونَ) ﴿أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، بِرَقْم: (۳۷۹)، وَالتِّرْمِذِيُّ، بِرَقْم: (۲۹۵۳)، وَابْنُ حِبَّانَ، بِرَقْم: (۷۳۶)، وَانْظُرْ: (صَحِيحُ الْجَامِعِ الصَّغِيرِ)، بِرَقْم: (۸۲۰)﴾.

واته: عهدی کوری حاتیمی طائیی لئی گپراومتهوه، که دواى نهومی بانگهوازی پیغه مبهری خواى ﷺ پیدمگات (واته: بانگهوازی ئیسلام)، رادهکات بؤ شام، وه پیشتریش له سهردهمی نهفامیی دا له شیرکهوه، بوو بوو به نهصرانیی.

ئنجى لە جەنگىدا، يان لە چالاكىيەكى سەربازىيدا، خوشكەكەى و كۆمەلىك لە ھۆزەكەى بە دىل دەگىرئىن، پىغەمبەرى خواش ﷺ خوشكەكەى بەردەداو دياربىشى پىدەدا، وەك رېزلىننى بابى، (كە بابى حاتىمى طائىبى بوو، كە مەشھور بوو بە سەخاوت و كەرەم)، خوشكەكەى دەچىتەو بۆ لای براپەكەى و ھانى دەدا كە مسوئلمان بى، و، بچىتە لای پىغەمبەرى خوا ﷺ، { پىي دەلى: كە پىغەمبەرى خوا ﷺ رېزت لى دەگرى، ئەگەر بچى }، عەدى دى بۆ مەدىنە، كە لەو كاتەشدا سەرۆكى ھۆزەكەى خۆى ھۆزى (طىء) بوو، بابىشى ناودار بوو بە بەخشنەمىي، و، خەلك باسى دەكەن، و، دەزانن كە عەدى كورى حاتىمى طائىبى ھاتو، پاش ئەو دەچىتە لای پىغەمبەرى خوا ﷺ، وە خاچىكى زيوىشى لە مل دا دەبى، وەك نىشانەى نەصرانىيەت، لەو كاتەشدا پىغەمبەرى خوا ﷺ ئەو نايەتە دەخوئىتەو: ﴿ اَتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ

وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ ﴾ (۲۱)، عەدى دەلى: پىم گوت: ئەوان { واتە: خەلكى نەصرانىي } زانايان و گوشەگىرەكانى خۆيانيان نەدەپەرستن، پىغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى: با، (واتە: با دەيانپەرستن) چونكە زاناو راھىبوو رەبەنەكانيان خەلاليان لى قەدەغە دەگردن، وە قەدەغەشيان بۆ خەلال دەگردن، ئەوانىش شوئىنيان دەكەوتن، ئەووش پەرستنى ئەوان بوو، (واتە: بەندايەتتى خەلكەكە بوو بۆ ئەو زاناو راھىبانەيان)، ئنجا پىغەمبەرى خوا فەرموويەتى: ئەى عەدى چى دەلىي؟ نايە ئەو وات لى دەكات رابكەى، كە بگوترى: خوا گەورەترە! نايە ھىچ شتىكت بى شك دى، لە خوا گەورەتر بى؟ ج شتىك وا لە تۆ دەكات رابكەى (لە ئيمان و ئىسلام)؟ نايە ئەو وات لى دەكات كە بگوترى: بىجگە لە خوا ھىچ پەرستراوئىك بوونى نى، نايە ھىچ پەرستراوت جگە لە خوا، بى شك دى؟

دوايى پىغەمبەرى خوا ﷺ بانگى كرد بۆ ئىسلام، (ديارە بۆى روون كردۆتەو) ئەووش مسوئلمان بوو شايتمانى بە ھەقى ھىنا، عەدى دەلى: رووى پىغەمبەرى خوا بىنى گەشايەو، { پىغەمبەرى خوا ﷺ ئەومندە پىاوئىكى راست و رىك بوو، كە ھەر شتىك لە دلدا بووبى، ئەگەر خۆشى بووبى، يان ناخۆشى،

لەسەر دەمو چاۋى موبارمكىشى دەرگەتو، نەك وەك ھەندى خەلكى نەھلى نىفاق و دەغەل، كە بتوانى ئەوھى لە دئىدايە بېشارىتەو، ئنجا چ خۇشى بى، يان ناخۇشى بى، لەبەرئەوھى كە پۋالەت و دەرۋونى، دل و پۋوى يەك بوون، دوايى پىغەمبەرى خوا ﷺ فەرموۋى: بېگومان جوولەكەكان غەزەب لىگىراوانن، لى توورە بووانن، وە نەصرانىيەكانىش سەرگەردانانن.

لېرەدا تەنيا ھەلۋىستەيەك لە بەرانبەر ئەو قسەيەدا دىمكەين، كە راۋى دىگىرپىتەو، ئنجا چ عەدىي بۇخۇي بى، يان ھەر كەسىكى دىكە بى، لە عەدىي بىستىن، زۇر بە كورتىي ئەوھ دىگىرپىتەو كە پىغەمبەرى خوا ﷺ چۇن وتوويزو دىالۇكى كردو، لەگەل عەدىي دا، تاكو مسولمان بوو، يانى: وە نەبى تەنيا ئەو سى چوار وشەيەي فەرموو بن، چونكە كە دەلى: (ثُمَّ دَعَاهُ إِلَى الْإِسْلَامِ) ئەوھ دىمىدەخات موناقتەشى لەگەلدا كردو، ئىسلامى بۇ پۋون كردۋتەو، باسى ئىمانى بۇ كردو، باسى ھەلال و ھەرامى بۇ كردو، بەلام ديارە گىرپەرمەكان (روا) ھەمىشە كە شتەكان دىگىرپەنەو، شوينى مەبەست دىگىرپەنەو، واتە: نابى ھىچ كەس وا تىبگات كە پىغەمبەر ﷺ ئەوھى كە لىي دىگىرپەنەو، ھەر ئەومندەي فەرموو لەو سىاقەدا، بۇيە جارى وايە لە رىوايەتلىكدا فەرمائىشەكەي پىغەمبەر ﷺ دىرئتر ھاتو، جارى وايە كورتتر ھاتو، كە بە شىۋمىيەكى كورت دى، ديارە راۋى شوينى مەبەست دىگىرپىتەو، ياخود ھەر ئەومندەي لەبىرە لەو كاتەدا.

كە دىمفەرموئ: ﴿ اتَّخَذُوا أَحْبَابَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ

اللَّهِ ﴾، (أرباب) كۆي (رَبّ)ە، (رَب) بە ماناى: پەرسىتراو، سەرىپەرشىتارو دانەرى ھەلال و ھەرام، سەرۋك و ، پەرومردگار، دى.

(إله)يش كۆيەكەي (آلهة)يە، (إله) واتە: پەرسىتراو (معبود)، جىي سەرنج

ئەومىيە كە پىش خوا دىمفەرموئ: ﴿ اتَّخَذُوا أَحْبَابَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ

أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ ﴾، زانايەكان و رەبەن و رايىبەكانى خۇيانيان، لە جىياتى خوا، كىرنە (أرباب)، واتە: سەرىپەرشىتار مشورخۇر، دوايى دىمفەرموئ:

﴿ وَمَا أَمْرًا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا ﴾، فەرمانیشیان پێ نەکرابوو، که جگە لە یەک پەرستراو، کەسی دیکە بپەرستن، ﴿ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ﴾، جگە لەو هیچ پەرستراو نین، ﴿ سُبْحٰنَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴾، پاکیی بۆ خواو دووری بۆ خوا، لەووی که دەیکەنە هاوبەشی.

لەمەوه بۆمان دەرەگەوئ، وه لە فەرمايشتهکەي پيڤه‌مبەريشه‌وه که عه‌ديي وایزانیوه: پەرستن تەنیا ئەوێه، که دەبێ سەجدەیان بۆ بەرنو، رکووعیان بۆ بەرنو، رۆژووینان بۆ بگرنو، نوێژیان بۆ بکەن، بەلام پيڤه‌مبەر ﷺ بۆی روون کردۆتەوه، له سۆنگەي ئەووه که حەلألێان لێ حەرام کردوون، وه حەرامیان بۆ حەلأل کردوون، ئەوانیش شوێنێان کەوتوون، بۆیە ئەووی بە پەرستنو بەندایەتی بۆ کردن، داناو!

ئنجانیایەتەکەش هەر ئەوه دەگەیهنن: که پيشی باسی (رب) دەکات، که به مانای بەرنامە دانەر، مشوورخۆرو سەرپەرشتیکارو دیارییکەری حەرامو حەلأل، دئ، دوایی دەفەرموئ: ﴿ وَمَا أَمْرًا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا ﴾، کهواته: هەر کەسێک کەسێکی دیکە بکاتە سەرپەرشتیارو بەرنامەدانەر و دیارییکەری حەرامو حەلأل، مانای وایه کردوویمتی به پەرستراوی خوئ، ئنجانی لەمەوه‌ش دەرەگەوئ که هاوبەش بۆ خوا دانان لە پەروردگاریتی و سەرپەرشتیکاریی دا، دەکاتە هاوبەش بۆ خوا دانانیسی له پەرستراویتی دا، چونکه یه‌کێک له مانایه‌کانی پەروردگار، بریتیه له پەرستراویتی، که دەبێ تەنیا خواي پەروردگار بپەرستری و بەندایەتی بۆ بکری.

مەسەلەي پینجەم: که دەفەرموئ: ﴿ يُرِيدُونَ أَن يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ

بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَن يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴾ (٢٢)

دەیانەوئ که رووناکیی خوا، به زاریان بکوژینه‌وه، وه خواش رازی نابێ هەتاکو رووناکییه‌کەي تەواو نەکات، هەرچەنده بپەرپروایه‌کان پێ قەئس و لالووت بنو، پێیان ناخۆش بن.

جیی سهرنجه! نهم رسته قورئانییه که دیاره مهبهست پیی کتیب پی دراوهگان و،
 خاومن کتیبهگانه، که دهیانهوی به زاریان رووناکیی خوا بکوژیننهوه، که به تهئکید
 مهبهست له رووناکیی خوا، قورئانه، نیسلامه، پهیامی پیغهمبهره، وه مهبهستیش له
 زاری نهوان، نهو قسهو پروپاگهاندانهیه که دمیکهن، وه نهو دزایهتییهیه که نهوان
 دمیکهن، نهو شتانهن که له دزی نیسلام بلاویان دهکنهوه، یانی: لیردها خوا ههولئی
 نهوان بو خهفهگردن، یان کوژاندنهوهی چرای نیسلام، وه دزایهتییکردنی نیسلام،
 وهک ههولئی کهسئیک وینا دهکات، که فوو له خوژ دهکات، کهسئیک فوو له خوژ بکات،
 به تهئکید خوژ هیچ زیانئیکی پی ناگات، نهوه له لایهک، له لایهکی دیکهوه لیردها خوا
 دمفهرموی: ﴿يُرِيدُونَ أَن يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَن يُتِمَّ
 نُورَهُ. وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾، بهلام له سوورمتی (الصف) دا دمفهرموی:

﴿يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا...﴾ (۸) ، ننجنا نایا جیاوازیی نهو دوو بیژمیه جیبه لیردها؟

دهئینین :

۱/ ﴿أَن يُطْفِئُوا﴾ واته: له داهاتوودا دهیانهوی که بیکوژیننهوه، بویهش خوا له
 بهرانبهر نهودا، دمفهرموی: ﴿وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَن يُتِمَّ نُورَهُ﴾، خواش رازی
 نابئو، به هیچ جوژی خوا رینگا نادات، تاکو رووناکییهکهی خوئی تهواو
 نهکات له داهاتوودا.

۲/ بهلام له سوورمتی (الصف) دا دمفهرموی: ﴿يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ﴾.

یانی: نیستا دهیانهوی رووناکیی خوا بهزاریان بکوژیننهوه، بویه لهویندا دمفهرموی:

﴿وَاللَّهُ مِتِّمُّ نُورِهِ﴾، یانی: له حالی حازردا خواش تهواوکهری رووناکییهکهی

خوئیتهی، کهواته: بهم دوو تهعبیره دمردکهوی، که چ نهوانهی نیستا دهیانهوی

رووناکیی خوا بکوژیننهوه، چ نهوانهی دهیانهوی له داهاتوودا بیکوژیننهوه، نهوه

ههر پهک سهرمنجایی ههیه، نهگهر نیستا بیانهوی بیکوژیننهوه، خوا تهواوکهری

پروناکیی خوځیه‌تی، وه نه‌گهر له داهاتوودا بیان‌ه‌وی، خوا رازی نابی، به هر جوړی بی، هر دهبی پروناکییه‌که‌ی ته‌واو بی، ناپین و په‌یامه‌که‌ی بگات.

پاشان که دم‌فرموی: ﴿وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾، هرچنده بی‌پروایان پییان ناخوش بی، نهمه یانی: خاومن کتیبه‌کان به کافرو به بی پروا له قه‌لهم دهم‌رین، چونکه پروایان به پیغه‌مبهری خاتهم نیه‌و، پروایان به دوا کتیبی خوا نیه، به‌لکو پروای راستیان نیه، نه به خوا، نه به رۆزی دوا‌یی، وه نه پابه‌ندن به حه‌لال و حه‌رامی، ته‌نانه‌ت شهریه‌تی خو‌شیان، چ جای نه‌وه‌ی له شهریه‌تی نی‌سلامییدا هاتوه‌ا وه ملکه‌چیش نین بۆ به‌رنامه‌ی هه‌قی خوا، که له نی‌سلامدا به‌رجه‌سته‌یه، که‌واته: که ده‌گوتری: (کافرون) خاومن کتیبه‌کان و غه‌یری نه‌وانیش ده‌گریته‌وه.

مه‌سه‌له‌ی شه‌شم: که دم‌فرموی: ﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ

وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ ۚ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٣٢﴾﴾.

که هه‌مان نهم ته‌عبیره له سوورمتی (الصف) یشدا هاتوه، وه‌ک خو‌ی، وه له

سوورمتی (الفتح) یشدا هاتوه، به تۆزیک جیا‌وازییه‌وه، له‌ویدا دم‌فرموی: ﴿هُوَ

الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ

شَهِيدًا ﴿٢٨﴾﴾.

به‌لام لی‌رمداو له سوورمتی (الصف) دا به یه‌ک ته‌عبیر هاتوه: ﴿هُوَ الَّذِي

أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ ۚ وَلَوْ كَرِهَ

الْمُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾﴾.

واته: خوا نه‌و که‌سه‌یه که پیغه‌مبهری خو‌ی به رینمایو، به به‌رنامه‌ی هه‌قه‌وه

ناردوه، تا‌کو به‌سه‌ر هه‌موو به‌رنامه‌کاندا زالی بکات، هرچنده هاوبه‌ش بۆ خوا

دانه‌ران پییان ناخوش بی، وه پیی قه‌لس بن.

لیره خوا دوو وشه‌ی هی‌ناون، که که‌متر بینومه له تفسیره‌کاندا نامازه به‌ود
بکری، خوا دوو وشه‌ی باس کردوون:

۱/ ﴿الْهُدَى﴾

۲/ ﴿وَرَيْنِ الْحَقِّ﴾

﴿الْهُدَى﴾، واته: رینمای بی‌چا‌روونی، که هم بووناسیی - معرفة الوجود -
(Ontology) ده‌گریته‌وه، هم نیمان و عقیده، هم دینداری تاکیی و تایبه‌تی
ده‌گریته‌وه، وه‌ک عبادتی شه‌خصیی و، نا‌کارو خوورپه‌وشت و ته‌زکیه‌ی نه‌فس و ته‌قوا،
وه‌ک له به‌رگی شه‌شه‌می: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله) دا به‌ته‌فصیل
باسم کردوه^(۱).

که‌واته: ﴿الْهُدَى﴾، بو تاکه، خوا پیغه‌مبه‌ری خو‌ی به دوو شته‌وه نار‌دود.
یاخود به نی‌سلامیکه‌وه نار‌دوویته‌ی، که دوو پرووی هه‌ن، پرویه‌کیان هیدایه‌ته
بو تاکو، پرویه‌کیان به‌رنامه‌ی هه‌قه بو کۆمه‌نگا، چونکه نی‌سلام ده‌بی:
یه‌که‌م: هم وه‌ک هیدایه‌ت، تاک تاکی خه‌ئک و مریب‌گرن، نی‌سان له خودی خو‌یدا.
وه‌ک هیدایه‌ت و مریب‌گری، که نه‌مه‌ش باب‌ته‌کانی:

۱/ بووناسیی و جیهان‌بینیی که من وشه‌ی (بووناسیی) به راسته‌ر ده‌زانم له
دنیا‌بینیی و جیهان‌بینیی، چونکه وشه‌ی (بوون) چه‌مکه‌که‌ی له جیهان و دنیا
فراوان‌تره، ننجاً نی‌سلام بوونمان پی‌ده‌ناسین، که پی‌ش بوون (وجود)
به‌یدا‌که‌ری بوون به‌دیته‌نهری بوون هه‌یه، که خوایه، ننجاً بوون به دنیا و
دوارپۆژموه، به سه‌روو و خواروویه‌وه‌وه، به مرو‌ف و غه‌یری مرو‌فه‌وه.

۲/ پاشان نیمان و عقیده، به هه‌ر شه‌ش پایه‌که‌یه‌وه.

۳/ ننجاً عبادت و په‌رسته‌شه‌ که‌سییه تایبه‌تی‌ه‌گان.

۴/ دوایی نا‌کارو ره‌وشت.

(۱) له چاپی دووه‌می دا (الکتاب التاسع) ه.

۵/ ته قواو تهزکیه دمگرنیته و مو، نه وه همووی دهچیته چوارچیوهی هیدایه ته وه
بؤ تاک.

بهلام به دنئیایی نیسلام ته نیا هر له و مدا کورت هه ئنه هاتوه، به لکو:

دووه م: ﴿وَدِّينِ الْحَقِّ﴾، بهرنامه یه کی هه قیشه که هه موو زیانی کومه لگا
رینکده خات، به هه موو ره هه ندمه گانیه وه، له رووی سیاسی و، نابوو ری و،
کومه لایه تی و، له رووی په یوه نندیه کان، له رووی جهنگ و ناشتی یه وه، ئنجا
نه گهر ته ماشای قورنانش بکهین، دمبینین هه م هیدایه تی تیدا دمبینین بؤ تاک،
وه هه م بهرنامه و سیستمی تیدا دمبینین، بؤ کومه لگا.

دوایی دمفه رموی: ﴿لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ﴾، واته: تاکو سه ری بخت،
(ظهر علیه) یا خود (غلبه) واته: به سه ری دا زال بوو، ﴿لِيُظْهِرَهُ﴾، واته: سه ری
بخت و ناشکرای بکات به سه ره هه موو بهرنامه گاندا.

هه ئه به ته مه به ست نه وه نیه که نه و بهرنامه نی دیکه له بهین بهرئی، به لکو
مه به ست نه وه یه که نه و بهرنامه نی دیکه بخته زیر رینکی خویه وه، به و
واتیه که نیسلام نالا که ی بهرترین، ئنجا که نیسلام وابوو نه و کاته نیسلام
رینگا به بوونی بهرنامه گانی دیکه دما، به لام به زوری وابوو که بهرنامه گانی
دیکه دمه لاتیان هه بوو، رینگا به بوونی نیسلام و به نه هلی نیسلام نادن،
نه گهرنا نیسلام ری به بوونی غهیری خوی دمدات، وه ک خوا ﷻ دمفه رموی:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ﴿١﴾ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٢﴾ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ

مَا أَعْبُدُ ﴿٣﴾ وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدْتُمْ ﴿٤﴾ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَّا أَعْبُدُ ﴿٥﴾ لَكُمْ

دِينِكُمْ وَلِي دِينِ ﴿٦﴾﴾

بهناوی خوای به بهزمیی بهخشنده

{ بَلَىٰ ئَهِ نُهوانه‌ی ببیروان ﴿۱﴾ نهوه‌ی ئیوه دمپهرستن، نایپهرستم ﴿۲﴾ . ئیوهش پهرستهری نهوه نین که دمپهرستم ﴿۳﴾ وه من - له داهاتووش دا - پهرستهری نهوه نایم که دمپهرستن ﴿۴﴾ وه ئیوهش پهرستهری نهوه ناین که دمپهرستم ﴿۵﴾ نایینی خووتان بوخوتان - پیاده‌ی بکه‌ن - منیش نایینی خوّم بوخوّم - پیاده‌ی دمکه‌م - ﴿۶﴾ .

ئیسلام ریگا به بهرنامه‌کانی دیکه، دمدا که هه‌بن، چونکه له خو‌ی دلتیایه‌و پشت نه‌ستووره، به‌لام بهرنامه‌کانی دی، له سو‌نگه‌ی نه‌وه‌وه که هه‌ست به بی‌هیزی ده‌که‌ن له به‌رانبه‌ر ئیسلامدا، نه‌گه‌ر دمسه‌لاتیان هه‌بی، به زوری و ابووه، ناهیلن نه‌هلی ئیسلام هه‌ناسه‌ بدات، یاخود زور به‌ره‌ستی له‌به‌رده‌م دا دادمنین، له حالیکدا که ئیسلام ده‌فرموی:

﴿ لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ ﴾ البقرة، واته: تو‌بزی کردن له نایین دا نیه.

﴿ وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ مِمَّنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِن وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ ﴾ الكهف. واته: وه بلی هه‌ق له په‌روم‌دگارتانه‌ومیه، ئنجا کی دمیه‌وی با بیروا بینن، کیش هه‌ز ده‌کات با ببیروا بی .

شایانی باسه هه‌ندی له ته‌فسیره‌کانیش به هه‌له نه‌م نایه‌ته‌یان مانا کردوه. که خوا ده‌فرموی: ﴿ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ ﴾، گوتوو‌یانه: بو نه‌وه‌ی که نایینه‌کانی دیکه نه‌هیلن!

به‌لام له راستییدا وا نیه، به‌لکو واته: تا‌کو ئیسلام ئاشکرا بی‌و روون بی، وه هیج که‌س ئیسلام نه‌خاته ژیر پکی‌فو دمسه‌لاتی خو‌یه‌وه، ئنجا نه‌و کاته یان مو‌لته‌ی دمدا، یان نایدات!

نا، ئیسلام دمبی دمسه‌لاتی هه‌بی، ئنجا نه‌و ئیسلامه به‌و دمسه‌لاتو هه‌مه‌نه‌یه‌وه. دمبی ریگا بدات به هه‌موو به‌رنامه‌کانی دیکه، نه‌ومتا ده‌فرموی: ﴿ لَا إِكْرَاهَ فِي

﴿ ۲۵۶ ﴾ البقرة، وه دمفه رموی: ﴿ لَكَرَدِيكَرُ وَلِي دِينَ ﴾ ﴿ ۶ ﴾ الكافرون، وه دمفه رموی: ﴿ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفِرْ ﴾ ﴿ ۲۱ ﴾ الكهف.

پینغه مبه ریش ﷺ کاتی خوئی له وباره وه موژدهی داوه، که نیسلام دهسه لات راده نی بهسه ر زۆریه ی دنیا دا، بۆیه له فه رموو دهبه کیدا دمفه رموی: ﴿ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَيُتِمَّنَّ اللَّهُ هَذَا الْأَمْرَ، حَتَّى تَخْرُجَ الظُّعَيْنَةُ مِنَ الْحَيْرَةِ، حَتَّى تَطُوفَ بِالْبَيْتِ فِي غَيْرِ جِوَارٍ أَحَدٍ، وَلَيُفْتَحَنَّ كُنُوزُ كِسْرَى بْنِ هُرْمُزٍ ﴾ ﴿ أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، بَرَقْم: (۱۹۳۹۷)، وَالْحَاكِمُ، بَرَقْم: (۸۵۸۲) وَقَالَ: صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ ﴾ .

واته: سویند بهو کهسه ی گیانمی به دهسته، خوا ئه م کاره ته واو دهکات، (ئه م نایینه، ئه م په یامه ی خوئی ته واو دهکات)، تاکو ئافرمتیک به که زاوه وه له حیره وه (که شاریک بووه له عیراق) دهرده چی، تاکو ته واف به دهوری که عبه دا دهکات، بیئه وه ی که له ژیر په نای که سدا بی، وه خه زنه کانی کیسرای کورپی هورموز دهگیرین { و دابهش دهکرین، بهسه ر خه لکی هه ژارو نه داردا } .

ئه وهش که پینغه مبه ری خوا ﷺ فه رموو یه تی: به کرده وه هاتۆته دی، وه ک خوئی و، وه ک مانگی چوارده دره وشاومه وه به ئاسمانی واقیعه وه.

ئنجنا لیردها خوا دمفه رموی: ﴿ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴾، هه رچه نده ئه وانه ی هاوبهش بو خوا دانه رن، پیشیان ناخۆش بی، خوا ی زال و مه زن پینغه مبه ری خوئی ﷺ به پینمایمی و، به به رنامه ی هه قه وه، ناردوه، تاکو بهسه ر هه موو به رنامه کاندای زالی بکات، هه رچه نده موشریکه گان پیشیان ناخۆش بی، واته: پییان خۆش بی و پییان ناخۆش بی، ئه وه ی که خوا پینغه مبه ری خوئی بو ناردوه، ئه و نامانجه هه ر دپته دی، که به کرده وش هاتۆته دی.

هه ئبه ته ئیستاش له رۆژگاری ئیمه دا، له سه رمان پیویسته که هه موو وزه و توانایه کمان به خینه کار، که په یامی پینغه مبه ری خوا ﷺ، وه ئه و دینه هه قه ی که خوا ی په رومردگار به پینغه مبه ری خاته مدا ناردوو یه تی، بیگه یه نین به هه موو به شه ر، چ وه ک هیدایه ته که ی بو تاکه گان، چ وه ک به رنامه ی هه ق بو کۆمه لگایه گان.

دەشگونجی که خوا ﷺ دەفەرموی: ﴿لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ﴾، بلتین: مەبەست

ئەوێه لە ڕووی بەتگەو دەلیلەو، بەسەر هەموو بەرنامەکاندا سەری بخات.

واتە: مسولمانان مولزەمن بەوێ که لە ناستی بەرزو ئیسلامدا، ئیسلام پێشانی خەلکی بدەن و راپینوینن، تاکو دەریکەوێ بۆ هەموو کەس، که ئیسلام حەقیقە، هەرچی لەگەڵی تیکبگیری ناھەقەو پووچە.

دیارە ئەمەش تیکناگیری لەگەڵ ئەویدا، که دەبی مسولمانان هەولبدەن لەسەر زەمینیش خاومنی هیزو پیزو توانا بن، بە شیومیەک که بتوانن پەيامی خوا بگەیهنن، وە هیچ کەستیکش نەتوانن پەرچ و لەمپەری لەبەردەمدا دروست بکات، ئەگەرنا بە تەنکید ئیسلام بۆخۆی، بە خۆی پشت ئەستورە، وە ئیسلام بە شایستەیی خۆی نازانی بەسەر هیچ کەسدا فەرز بکری، چونکە ئەوێ که دەویستری بەسەر خەلکدا فەرز بکری، دیارە لەخۆی لە گومان دایەو لە خۆی دردۆنگەو، لە خۆی دەتوسن، بۆیە پێویستی بە هیز هەیه، ئەگەرنا هەق پێویستی بە هیز نیەو، ناگونجی فەرز بکری بەسەر خەلکدا، بەلام بە تەنکید پێویستی بە هیزیک هەیه که بۆی ببیتە قەلغان و پەرژین و ڕیگا بگری، لەوێ که خەلکی دیکە ڕیی لێ بگرنو، شەپی پێ بفروشن و گنچەلی پێ بکەن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَيَحْمَدُكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ .

دەرسی پینجەم

پیناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە چوار (۴) نایەت پێک دێ، کە بریتین لە نایەتەکانی (۳۴ تا ۳۷)، سەرمتا بۆ جاری سێیەم (لەم سوورپەتەدا) خۆی کاربەجێ بە نازناوی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾، مسوڵمانان دەدوینى، ئاگاداریان دەکاتەووە کە: زۆرێک لە زانیان و گۆشەگیرانی کتیب پێدراوان، مال و سامانی خەئک بە ناهەق دەخۆن و خەئک لە رێی خوا لادەدەن.

پاشان رایدەگەیهنێ: کە ئەوانەى زێرو زیو پەزەمەندە دەکەن، وە لە رێی خوادا خەرچی ناکەن، موزدەى نازاری بە ئیش و ژانیا پێ دەدرێ، لە رۆژێکدا کە لە ناگری دۆزەخدا سوور دەکرێتەووە، کە نیوچەوان و کەلەکەو پشتیانی پێ داغ دەکری.

ئەجا ئەو راستییە گەردوونییە رادەگەیهنێ، کە ژمارەى مانگەکانى سال لە کتیبى خوادا لە زانیاری خوادا بە بریاری خوا، یاخود لە (لوح المحفوظ)دا، دوازدەن، کە دیارە مەبەست پێى مانگەکانن، بە پێى سەرژمێرى سالى مانگى (السنة القمرية)، چواریان جەنگیان تیدا قەدەغەیه، کە بریتین لە: (رَجَب، دُو الْقَعْدَةِ، دُو الْحِجَةِ، مُحَرَّم)، وە فەرمان دەکات کە ستمیان تیدا لە خۆتان مەکەن، یاخود بە گشتى قسە لەگەڵ بەشەر دەکات کە لەو چوار مانگەدا، ستم لە خۆتان مەکەن، واتە: شەر بە یەکدی مەفرۆشن، هەئبەتە لە هەموو مانگەکاندا، بەلام بە تاییەت لەو چوار مانگەدا، کە جەنگیان تیدا قەدەغە کراوە، وە فەرمانیش دەکات بە جەنگ کردن لە دژی هاوبەش بۆ خوا دانەرەن بە تیکرایى، وەك چۆن ئەوانیش هەروا دەکەن.

وہ لە گۆتایی دا باسی (نسیء) دەکات کہ بریتی بوو، لە دواخستنی مانگە جەنگ
تیدا قەدەغە کراوەکان، و دەستکاری کردنیان بە گوێرە ئارەزووی خۆیان، بۆ وینە:
ئەگەر پێویستیان بووبی لە مانگی موحەررەم دا شەر بکەن، گوتووینە: ئەم مانگی
(محرم)ە، حەلال دەکەین، بەلام لە جیاتی وی، فلان مانگە حەرەم دەکەین، وە جەنگی
تیدا لە خۆمان قەدەغە دەکەین! کہ دوایی بە وردیی باسی دەکەین.

يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَجْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لِيَآكُلُونَ أَمْوَالَ
النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيُصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ يَكْتَرُونَ
الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٤﴾
يَوْمَ يُحْمَىٰ عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَىٰ بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ
وظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كَرْتُمْ لِأَنفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْتَرُونَ ﴿٣٥﴾
إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا
فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَقَتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يَقْتُلُونَكُمْ
كَافَّةً وَعَلِمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٦﴾ إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ
يُضِلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُجْلُونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِيُؤَاطِعُوا عِدَّةَ مَا
حَرَّمَ اللَّهُ فَيُجِلُّوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ زَيْنٌ لَهُمْ سُوءُ أَعْمَالِهِمْ وَاللَّهُ لَا
يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٧﴾

ماناي وشە بە وشەى ئايەتەگان

{ئەى ئەوانەى بېرواتان ھىناو! بە دىئىايىيەو ۋە زۆرىك لە زانايان (ى جوولەگە) ۋە رايىبەگان (ى نەصرانىى) مال ۋە سامانەگانى خەلك بە ناھەق دەخۇن ۋە، لادان لە رپى خوادا نەنجام دەدەن، ۋە ئەوانەى زېرو زىو پەزمەندە دەمكەن ۋە لە رپى خوادا خەرجى ناكەن، موژدەى ئازارىكى بە ئىشيان بەدەيە ﴿۳۲﴾ لە رۇزىكدا كە لە ئاگرى دۆزەخدا سوور دەكرىتەو، نىو چەوان ۋە كەلەگەو پىشتىانى پى داغ دەكرى، (پىيان دەگوتى:) ئەمە ئەومىيە كە بۇ خوتانتان پەزمەندە دەكرى، دەجا (سزى) ئەو بەچىزىن، كە بۇخوتان پەزمەندەتان دەكرى ﴿۳۵﴾ بىگومان ژمارەى مانگەگان لە لاي خوا (لە سالىكدا) لە نووسىن (ۋ بېرىار) ى خوادا، لەو رۇژو ۋە كە ناسمانەگان ۋە زەمى ھىناونە دى، دوازە مانگن، لەوان (دوازە مانگ) ەش چوارىان چەرامن (جەنگىان تىدا قەدەغەيە)، ئا ئەومىيە ئايىنى راست ۋە رپىك، ئنجا نىو ەو (چوار مانگ) ەندا، سەم لە خوتان مەكەن، ۋە بە تىكرپايى لە دزى ھاوبەشەدانەرەگان بچەنگن، ەك چۇن ئەوان بە تىكرپايى لە دزتان دەجەنگن، ۋە بزەنن كە خوا لەگەل پارىزكاران دايە ﴿۳۶﴾ بە راستىى دواخستىن (ى مانگە قەدەغەگراومگان لە كاتى خۇيان) زىدەيىيە لە بىپروايى دا، ئەوانەى بىپروان (زىاتر) پىي گومرا دەكرىن، سالىك ەلالى دەمكەن ۋە سالىك قەدەغەى دەمكەن، تاكو ژمارەى ئەو مانگانە كە خوا قەدەغەى كردوون، تەوا ۋە بكەن، ۋە سەرمىنجام ئەو ى خوا قەدەغەى كردو ە (لە جەنگ كردن لەو مانگانەدا) ەلالى بكەن، كەردەو ەرابەگانىان بۇ رازىنراونەو، ۋە خوا كۆمەلى بىپروايان ناخاتە سەر راستە رپى ﴿۳۷﴾ .

شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندیك له وشه‌کان

(بَابُطِلُ): (الْبَاطِلُ: تَقْيِضُ الْحَقِّ، وَهُوَ مَا لَا ثَبَاتَ لَهُ عِنْدَ الْفَحْصِ).

(باطل) پیچه‌وانه‌ی هه‌فه، وه به شتیک ده‌گوتری، که ده‌پیشکنی و ته‌ماشای ده‌که‌ی، هیچی له باراندا نه‌بی‌و، حاله‌تیک‌ی جیگیرو چه‌سپاوی نه‌بی.

(بِكَزُونٍ): (الْكَنْزُ: جَعَلَ الْمَالَ بَعْضُهَا عَلَى بَعْضٍ وَحَفْظَهُ).

(کنز) بریتیه له‌وه که مال و سامان هه‌ندیکی له‌سه‌ر هه‌ندیکی دابنئی، وه ببپاریزی، که به کوردیی پی ده‌گوتری: په‌زمهنده کردن، یاخود خه‌زنه‌کردن، یان وه‌سه‌ریه‌ک نان.

(الذَّهَبَ): (يَهْكِيكُهْ لَهْ كَانْزِيَهْ كَانْ، كَهْ كَانْزِيَهْ كِي زُورْ گِرَانْ بَه‌هَایَهْ، كَاتِي خُوی

ئهو دراوه‌ی که مامه‌ئهی پیکراوه، یان زپ بووه، یاخود زیو بووه، زیویش دیاره کانزیه‌که له خوار زپ‌روه، ئیستاش ئهو دوو کانزیه نرخ و به‌های خویان تا راددهیه‌ک هه‌یه، وه وشه‌ی دینار و درهم، له سوننه‌تی پیغه‌مبه‌ردا ﷺ له جیی زپو زیو هاتوه، چونکه دینار که زپ بووه هی رومه‌کان بووه، وه درهم هی فارسه‌کان بووه، که له زیو دروست کراوه.

(يُحْمَى عَلَيْهَا): (الْحَمَى: الْحَرَارَةُ الْمُتَوَلِّدَةُ مِنَ الْجَوَاهِرِ الْمَحْمِيَةِ).

(حمی) بریتیه له گهرماییه‌ک که لهو کانزایانه‌ی که گهرم ده‌کرین، په‌یدا ده‌بی، که‌واته: (يُحْمَى عَلَيْهَا) واته: گهرم دادمه‌ینری، سوور ده‌کریته‌وه.

(فَتَكْوَى بِهَا): (كَوَيْتُ الدَّابَّةَ بِالنَّارِ كِيَاً).

واته: نازه‌ئه‌که‌م به ناگر داخ کرد.

(جِبَاهُهُمْ): (جِبَاه) کوی (جَبْهَة) یه، (الجَبْهَة: مَوْضِعُ السُّجُودِ مِنَ الرَّأْسِ).

(جَبْهَة) نهو شویننهیه که کرنووشی پی دهردری، واته: نیوجهوان، تهویل،
وهک له نهحمهیدی دا دهلی:

جهین و جهبهه: (تهویل)ه مه کرو کهیدو حیلله فیله

(وَجُوهُهُمْ): کوی (جَنْب)ه، (الجَنْب: الجَارِحَة وَجَمْعُهُ جُنُوب).

واته: کهلهکه یاخود تهنیشتی مروؤف، لای راستو چهپی ئینسان، پیی دهگوتری:
(جَنْب).

(وَأَظْهُرُهُمْ): (الظَّهْر: الجَارِحَة وَجَمْعُهُ ظُهُور).

(ظَهْر) به (ظُهُور) کۆدهکریتهوه، واته: پشت، دیاره (ظَهْر) و (بَطْن)
پیچهوانهی یهکدین، وهک چۆن (یَمین) و (یَسار) پیچهوانهی یهکدین.

(الشُّهُور): (الشَّهْر: مُدَّةٌ بِهَلَالٍ، أَوْ بِاعْتِبَارِ حَرَكَةِ الشَّمْسِ مِنْ نَقْطَةِ إِلَى تِلْكَ
النَّقْطَةِ).

(شَهْر) ماومیهکی زانراوه، لهو کاتهوه که هیلال، {واته: مانگی یهک شهوه}.
دهردهکهوی، یاخود تا کاتی ناوا بوونی مانگ، یان لهو رووهوه که مانگ بهشیکه
له دوازده بهش له سوورانهموی خۆر، له خالیکهوه بو خالیکی دیکه، واته: خۆر
که سووریک به دهوری خۆیدا تهواو دهکات، به دوازده مانگ تهواوی دهکات، واته:
هر بهشیک لهو دوازده بهشه، پیی دهگوتری: (شهر) یانی: (مانگ).

(حَرْمٌ): کوی (حرام)ه، (الحَرَامُ: وَهُوَ الْمَمْنُوعُ مِنْ فِعْلِهِ).

(حرام) هر شتیکه که قهدهغهبی، نهنجام بدری، که دهگوتری: (الأشْهُرُ
الحُرْمُ)، واته: نهو مانگانهی که جهنگیان تیدا قهدهغه کراوه.

(كَافَّةً): واتە: بە تێکرا، هەموو.

(النَّسِيءُ): (النَّسِيءُ: تَأخِيرٌ فِي الْوَقْتِ، وَالنَّسِيئَةُ بَيْعُ الشَّيْءِ بِالتَّأخِيرِ، وَمِنْهَا النَّسِيءُ الَّذِي كَانَتْ الْعَرَبُ تَفْعَلُهُ، وَهُوَ تَأخِيرُ بَعْضِ الْأَشْهُرِ الْحُرْمِ، إِلَى شَهْرٍ آخَرَ).

(نَسِيء) بریتیه له دواخستن له کات، وه (نَسِيئَة) بریتیه له شتیک که نرخه کهی دواتر وهرگیرئ، پیچه وانهی (نَقَد).

(نَقَد) ئەو هیه که دەستاو دەست بئ، یه کسه نرخه کهی بدهیه دهستی، وه (نَسِيء) بریتی بووه له وهی که کاتی خۆی عه ره به کان هه ندیک له مانگه کانی چه رامیان، له کاتی خۆیان دوا خستوون بۆ مانگیکی دی، ئەو مانگهی پێویستیان پێی بووه، گوتوو یانه: ئەو مانگه مان هه لال کرد، له جیاتی ئەوه له مانگیکی دیکه ی سالد، ئەو جهنگه له خۆمان قه دهغه ده کهین.

(لِئِوَاطُؤًا): واتە: (لِئِوَافِقُوا).

واته: بۆ ئەوهی تهواوی بکهن، یاخود پر به پێست بئ، ده ئی: (المُؤَاطَاةُ : الْمُؤَافَقَةُ وَأَصْلُهُ أَنْ يَطَأَ الرَّجُلُ بَرَجْلِهِ مَوْطِئًا صَاحِبَهُ)، یانی: (مُؤَاطَاةٌ) واته: (مُؤَافَقَةٌ) وهك ئەو بوون، له ریشه دا بریتیه له وه که که سیک پئ له شوینی پئ که سیک دیکه دا بنئ، به شوین پئ ئەودا بر واو، وهك ئەو بکات.

مانای گشتی نایه‌ته‌گان

خوَا ۞ بُوْ جَارِي سَيِّمٍ لِّهْم سُوْرَهْتَدَا، به نازناوی نیمان بانگی مسولمانان دمکات، که بیگومان نهمه‌ش هر له درنژدی نهو زمینه‌سازی و ری خوشکردنه دایه، که خوَا مسولمانان ناماده دمکات، بُو رووبه‌رووبوونه‌وه له‌گه‌ل رُوْمه نهرانییه‌گاندا، هرروها له‌گه‌ل غهیری نهوانیشدا.

ننجا که خوَا پیستر له رووی فیکریه‌وه، بنهما فیکریه‌کانی نهوانی هه‌لته‌گاندا. نیستا له رووی هندی هه‌لسوکه‌وتی نارموایانه‌وه به تایبمت له ناستی زاناکانیان و راهیبه‌کانیان، که به حساب سهرپهرشتیاریانن و بهرجه‌سته‌گه‌ری دینه‌گه‌یانن. خوی پهروردگار بووچی و بووده‌له‌یی دینداریه‌گه‌یان ده‌خاته‌روو، که نه‌وانه زانوا پیشه‌واکانیشیان، به شیومیه‌کی نارموا مامه‌له دمکنو، مالی خه‌لکی به ناهق ده‌خون.

ده‌فه‌رموی: ﴿يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْأَخْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ ۗ﴾

نه‌ی نه‌وانه‌ی بروتان هیناوه! بیگومان زوریک له زانایانی خاومن کتیبه‌گانو خواپه‌رسته‌کانیان، مالی خه‌لک به ناهق و نارموا ده‌خون، ﴿وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ ۗ﴾، وه خوشیان و خه‌لکیش له ری خوا لادمدن، دیاره که‌سیک له بهرگی دیندا دنیا بخوات، به ته‌نکید خه‌لکی به‌هوی نه‌وه‌وه، دینی له‌به‌رچاو ده‌که‌وی.

ننجا ده‌فه‌رموی: ﴿وَالَّذِينَ يَكْنُزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ۗ﴾

دیاره خوا که باسی زانایان و خوا به رسته گانی خاومن کتیبه گان بو مسولمانان دهکات، که مالی خه لک به ناهق دهخون، بازار گانی به دینه وه دهکن، وه خه لک له ری خوا لادهدمن، واته:

یهکه م: نیوه په ندیان لی و مر بگرن.

دووه م: بزنان که نه وانه له سمر ریگایه کی ناهه قن.

هر کاتیک شهریان پی فرۆشتن، زور باش له گه لیا ندا به رنگار بینه وه، چونکه نه وانه نه هلی ناهه قن، نه هلی به تالان، چ له رووی فیکری به وه، که هندی له بهنده گانی خوا ده پهرستن، پیغه مبه ران به کوری خوا دادهنین، وه نه وانه گیروده بوون به هاوبه ش بو خوا پهیدا کردنه وه به لادان له دینه وه، هاوکات هه لسوکه وتیشیان بهو شیومیه، که مالی خه لک به ناهق دهخون، به ناوی دینه وه.

که واته: له لایه که وه: ناماده بن بو روویه روویوونه وه له گه لیا ن، کاتی شهریان پی فرۆشتن سهنگه ریان لیگرتن و هه ره شه یان لیگرتن، وه بزنان که له سمر ناهه قن. وه له لایه کی دیکه وه: په ندو دهرسیان لی و مر بگرن، که نیوه وهک نه وان نه کن.

﴿ وَالَّذِينَ يَكْنُزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا ينفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ

فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿۳۴﴾

وه نه وانه ی زیرو زیو په زمه نده دهکن (خه زنی دهکن، دهیخه نه سه ریهک) وه له ری خوادا نایبه خشن، موژده یان پی بده به نازاریکی به نیس.

که دیاره نه وه مه رج نیه ته نیا جووله که وه نه صرانیان بگریته وه، به لکو نه وانیش دهگریته وه، وه مسولمانانیش دهگریته وه، وهک دواپی باسی دهکن، چونکه سه رومت و سامان وه سه ریه کنان، وه نه به خشینی له ریگای خواداو، بی هووده که له که کردنی له سه ریهک، به ته نکید له گه ل نیمان و ته وحیددا ناگونجی، نیسانی نیماندار ده بی خوی له هه موو که سیک و له هه موو شتیک خو شتر بو، وه ده بی نه و نیعمه ته ی که خوا پی داوه، سه رومت و سامانیک که خوا پی به خشیه، له خرمهت خه لکی خوادا به کاری بی نی، نه گه رنا نه وه موژده ی نازاریکی به نیس پی دهری.

دیاره موزدەش بۆ خووشییە، بەلام لیرمدا ئەوه دوو واتای هەن و، دەگونجی بە دوو شیوە لیک بدریتەوه:

۱/ واتە: ئەگەر دلخووشیی و موزدەمەك هەبێ، بۆ ئەو جوۆره كەسانە، ئەومیه كە موزدەى ئازارى بە ئیشیان پى بدرى.

۲/ یاخود ئەوه جوۆریكە لە گاتە پى كردن، كە بە عەرەبى پى دەگوترى: (تەكم). وهك تۆ كەسێك كە رقت لى هەلدەستى و بە قسەى تۆى نەكردوو لار رۆشتود. دەلىی: موزدەت لىبى: تووشى فلان جوۆرتمە بووى!

ئىجا خوا روونى دەكاتەوه: كەى و لە كوێ، ئەو ئازاره بە ئىشەیان دەبى؟ ﴿يَوْمَ

يُحْمَىٰ عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَىٰ بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ﴾.

لە رۆژێكدا دەبى كە ناگر دەدریتە بەر ئەو زىرو زىوهو سوور دەكریتەوهو گەرم دەكرى، لە ناگرى دۆزهخدا، دواى نىوچەوانیان و لاتەنىشتیان و پشتیانى پى داخ دەكرى، بەو سەرۆتو سامانەى بەو زىرو زىوه كە پەزمەندمیان كردو، بۆیان سوور دەكریتەوه لە ناگرى دۆزهخدا، دەم و چاو، یاخود نىوچەوان و لاتەنىشت و پشتیانى پى داخ دەكرى.

ئىجا پىشيان دەگوترى: ﴿هَذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنفُسِكُمْ﴾، ئا ئەوه بوو كە

بۆخۆتان پەزمەندەتان دەكردو خرتان دەكردوو، سەر يەك، ﴿فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ

تَكْفُرُونَ﴾ (۳۵)، ئىستا سزای ئەوه بچىزن، كە هەر و مسەر يەكتان دەناو لە خواو خەلك بى خەبەر بوون.

ئىجا خوا دیتە سەر باسى مەسەلە يەكى دى، كە ئەمە گەرانهوميه جارىكى ديكە. بۆ دەرختنى كەم و كورپى و ئەفسانە و لادانەكانى هاوبەش بۆ خوا دانەرەكان و.

دەفەر موى: ﴿إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ

يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ﴾.

بێگومان ژمارەى مانگەکان لەلای خوا، (واتە: مانگەکانى سال) لە نووسینی خوادا، (لە برپاری خوادا، یان لە زانیاری خوادا)، هەر لەو کاتەوه که ئاسامانەکان و زەوى هینانەونە دى، دوازدەن، واتە: ژمارەیان دوازدە مانگە.

ئنجای لەو دوازدەمە **﴿ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ﴾**، چواریان جەنگیان تیدا قەدەغە کراوە، که بریتین لە (رجب، ذو القعدة، ذو الحجة، محرم)، دوازدە مانگەکەش دوازدە مانگی قەمەریین، که پیشیان دەگوتری: مانگی عەرەبیی، بەلام وا باشتەرەو وا راستەرە بگوتری: مانگی قەمەریی، چونکە غەیری عەرەبیش حسابیان بەو مانگانە کردووە، واتە: حسابی سالیان بە جوولەى مانگ (قمر) کردووە، که لەو شەدا زیاتر حسابی شەوەکانیان کردووە، چونکە مانگ لە شەودا دیارە، وە سالیان دا بەش کردووە بۆ دوازدە بەش، مانگە عەرەبییەکانیش، که بە مانگ (قمر) حساب کراون، ئەوانەن:

۱- محرم .	۲- صفر .	۳- ربيع الأول .	۴- ربيع الثاني .
۵- جمادى الأول .	۶- جمادى الثاني .	۷- رجب .	۸- شعبان .
۹- رمضان .	۱۰- شوال .	۱۱- ذو القعدة .	۱۲- ذو الحجة .

ئنجای خوا دەفەر موی: **﴿ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ ﴾**، ئا ئەووە دینی رێک و راستە که بەو شیوەیە بى، ئەک مانگەکان بکرینە سێزدە، یان مانگە قەدەغە کراوەکان، جیگۆرکەیان پى بکری **﴿ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ ﴾**، لەو چوار مانگەدا ستم لەخۆتان مەکەن.

هەلبەتە زانیان هەندیکیان گوتووینانە: (فیهن) دەگەرپتەووە بۆ هەر دوازدە مانگەکان، بەلام وەك دواى (لە مەسەلە گرنگەکاندا) باسى دەکەین، ئەو رایە بەهیزترە که بگەرپتەووە بۆ چوارمکان، چونکە لە زمانى عەرەبییدا **﴿ فِيهِنَّ ﴾**، زیاتر بۆ ژمارەى کەم بەکاردی، بەلام **﴿ فِيهَا ﴾**، بۆ ژمارەى زیاتر.

شارمزایانی زمان دەلێن: لە سى (۳) وە تا نو (۹) (فیهن) ی بۆ بەکاردی، وە لە یازدە

(۱۱) وە بۆ بیست (۲۰) یش (فیهن) ی بۆ بەکاردی.

باشان خوا ﷻ دهفهرموی: ﴿ وَقَالُوا الْمَشْرِكِينَ كَأَفَّ كَمَا يُقَالُونَكُمْ كَأَفَّ ﴾، وه به تیکراتان له دژی هاوبهش بؤ خوا دانهرمکان بجهنگن، وهك چؤن نهوان به تیکرا له دزتان دهجهنگن، نهك وهك هندی له تويزمرهوانی قورنآن گوتووینانه: له دژی تیکرای هاوبهش بؤ خوا دانهران، بجهنگن، وهك نهوان له دژی تیکراتان دهجهنگن! چونکه جهنگ له دژی تیکرای هاوبهش دانهرمکان دروست نیه، له سؤنگهی نهوهوه که:

۱/ هاوبهش بؤ خوا دانهریک، داوای پهنا بکات، دهبی پهناى بدی: ﴿ وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلِمَ اللَّهِ ثُمَّ ابْلِغْهُ مَا مَنَّهُ... ﴾ (۶) التوبة .

۲/ هاوبهش بؤ خوا دانهریک پهیمانی هبی، دهبی پهیمانهکی له گهل بیرته سهر، ﴿ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مَدَّتِهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴾ (۶) ههروها دهفهرموی: ﴿ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَمَا اسْتَقِيمُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴾ (۷) له یهك سیاقدا، خوا دوو جاران فهرموویهتی: نهو هاوبهش بؤ خوادانهرانهی پهیمانیان له گهل نیومدا ههیه، پهیمانهکانیان له گهل ببهنه سهر، تاكو كۆتایی کاتی دیاریکراو. ود پاریز له خوا بکهن، خوا پاریزکارانی خوئدهوین، واته: نهگهر پهیمانشکینبی بکهن، خوا خوئی ناوین، چونکه بی تهقوا بوون!

کهواته: نهگهر له رووی زمانهوانییشهوه - وهك دواپی باسی دهکین - بگونجی وشهی ﴿ كَأَفَّ ﴾ پهیوهست بی، به بهرکار (مفعول)هوه، نهك به بکهر (فاعل)هوه با له رووی زمانهوانییشهوه دروستبی، بهلام له رووی لیكدانهوهی قورنآنو، له رووی

حقیقه‌تیکى شهرعییه‌وه، دروست نیه، که جهنگ له دژی ههموو هاوبهش بؤ خوا دانه‌ران بکری، نه‌گهر گریمان نه‌وانیش به ههموویان جهنگ له دژی مسولمانان بکه‌ن، چونکه مهرج نیه ههرچی نه‌هلی کوفر خوڤان به ره‌وایان زانی، نیسلام بؤ مسولمانان و بؤ شوینکه‌وتووانی خوڤی، به ره‌وای بزانی.

له کوتایی دا: خوا باسی حاله‌تیکى دیکه دمکات، که نه‌م نایه‌ته‌ی پئیش زهمینه خو‌شکردن بوو، بؤ هه‌لوشاندنه‌وه‌ی نه‌و حاله‌ته، نه‌ویش بریتی بوو له حاله‌تی (نسیء)، دمه‌رموی: ﴿إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ﴾، بیگومان (نسیء) زیدمیه له بیبروایی دا، ﴿يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾، نه‌وانه‌ی که بیبروان، پئی گومرا دمبن، یان پئی گومراتر دمبن، چی دمکه‌ن؟

﴿يُجِلُّونَهُ عَامًا وَيُكْرِمُونَهُ عَامًا﴾، سالتیک جهنگی تیدا هه‌لال دمکه‌ن و، سالتیک جهنگی تیدا قه‌دمغه دمکه‌ن، واته: له چند مانگیکی دیاریبکراودا، ﴿لِيُؤَاطِئُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ﴾، بؤ نه‌وه‌ی ههمان ژماره که خوا قه‌دمغه‌ی کردوه (که جوار مانگن) ژماره‌که ته‌واو بی، ﴿فِي حِلِّ مَا حَرَّمَ اللَّهُ﴾، وه سه‌ره‌نجام نه‌وه‌ی که خوا قه‌دمغه‌ی کردوه، هه‌لالی بکه‌ن، (وه نه‌وش که خوا هه‌لالی کردوه، هه‌رامی دمکه‌ن).

﴿زَيْنٌ لَهُمْ سَوْءٌ أَعْمَلِهِمْ﴾، کرده‌وه خراپه‌کانی خوڤانیان بؤ رازینراونه‌وه، ﴿وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ﴾ (۳۷)، وه خوا کومه‌لی بیبرواییان ناخاته سه‌ر راسته ری.

ههرچه‌نده وشه‌ی: (هدایة) رینمایی کردن و، ری پئشانان، وه خسته سه‌ر راسته ری، دمه‌ریته‌وه، به‌لام لی‌رده‌ا دمه‌ی بلین: نایناخاته سه‌ر راسته ری، چونکه خوی به به‌زمیی هیدایه‌تی خوڤی بؤ ههموو لایه‌ک دابین کردوه، به‌لام نه‌وانه‌ی بیبرواییان شایسته‌ی نه‌وه نین، خوی به‌خشه‌ر زیده لوتفیکیان له‌گه‌ل به‌کاربین و بیانخاته سه‌ر راسته ری.

چهند مهسه له یه کی گرنگ

مهسه له یه کهم: خوا دهفه رموی: ﴿يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اِنَّ كَثِيْرًا مِّنَ
الْاٰخْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لِيَآكُلُوْنَ اَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّوْنَ عَن سَبِيْلِ
اَللّٰهِ﴾.

جیی سه رنج نه وهیه که خوا دهفه رموی: نهی نه وانهی پرواتان هی ناوه! بیگومان
زوریک له زانایان و گوشه گیران مالی خه لک به ناههق ده خون، وه خه لک له رپی
خوا لادهدن.

نه یفه رموو: هه موویان، نجا فورئان هه میسه خوی ده پاریزی له ره های و
گشتاندن، به لکو هه میسه له فه رمایستی خوادا پولین کردنی خه لک هه یه، ود
خه لک هه مووی پیکه وه حه شر ناکری، وه هه موویان یه ک حیسابیان بۆ ناکری.
هه میسه یه ک حیساب بۆ کردن، وه قسه کردن به ره های و گشتاندن، نینسان تووشی
هه له ده کات، وه نهو جوړه هه لوپسته ش زیاتر له عاتیفه وه سه رچاوه ده گری.
خوای تا ک و بی وینه ش دووره له وهی که به نارمزوو به عاتیفه شت بفه رموی، به لکو
نه وهی خوای به رزی مه زن ده یفه رموی، هه مووی له عیلمی ته واو، له حیکمه تی
ته واو، له سیفه ته هه ره ته واوو بی سنووره کانی خویه وه، سه رچاوه ده گری.

له به رانبه ر نه م نایه ته دا دوو هه لوسته ده که یین :

هه لوسته ی به کهم : پیشتی باسما ن کرد، که وشه ی (أخبار) کوی (حبر)ه، یان
کوی (حبر)ه، به زانای خاومن کتیبان ده گوتری، زیاتریش به زانای جووله که کهان
ده گوتری، (ره بان)یش کوی (راهب)ه، که به گوشه گیرو ره بن و خوا به رسته کانی
نه صرانییان ده گوتری، یان هی هه ردووکیان. وه من وام دیته به رچاوه که بویه

لیردا خوا به گشتی باس دهکات، چونکه هرچه‌نده دمگونجی بلتین: مه‌به‌ست بیی جووله‌که و نه‌صرانییه‌کانه، به‌لام بویه لیردا خوا به گشتی دم‌فرموی:

﴿إِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ﴾، زوریک له زانایان و گوشه‌گیران،

چونکه له دینداری دا، یان نه‌ومتا مروّف دمبئ پیشه‌واو چاوساغو، ری پیشاندرم بی، یاخود دمبئ شوینکه‌وتوو بی، نجا خوا دم‌فرموی: هم زوریک له پیشه‌واو سه‌رکرده و زاناکان، وه هم زوریک له‌وانه‌ی که شوینکه‌وتوو و به‌ته‌نیا خواپه‌رستی شه‌خصی نه‌نجام دمدن، دیاره نه‌و حاله‌ته‌ش شتیکی گشتی په‌و تایبه‌ت نیه به جووله‌که و نه‌صرانییه‌کانه‌وه، به‌لکو له هم‌وو تائیفه دینییه‌کان دا، هه‌روایه: له نیو مه‌جووسیاندا هه‌یه، له نیو ئیزیدیاندا هه‌یه، له نیو صابیئه‌دا هه‌یه، له نیو بوزاییه‌کاندا هه‌یه، له نیو هه‌موواندا هه‌یه، به‌لکو له نیو نه‌هلی ئیسلامی‌شدا، ئیستا نه‌وه هه‌یه، که له‌و خالده‌دا، وه له زور خالی دیکه‌شدا، وه‌ک پیغه‌مبهر ﷺ ناما‌زه‌ی پنداوه، مسولمانان کاتیک دوو چاری لادان دمبئ، به‌دوای زانا و ربه‌نه‌کانی خاومن دینه‌کانی دیکه دم‌که‌ون، که له په‌نای دیندا، دنیا ده‌خون.

دیاره نه‌مبینیوه له هیچ کام له ته‌فسیره‌کاندا، نه‌وه باس کرابی، به‌لام پیم وایه نایه‌ته‌که زور به‌روونی نه‌وه دم‌گه‌یه‌نی، وه‌خوای زانا و تواناش باسی نه‌وه‌ی نه‌کردوه، که (أحبار) تایبه‌تن به‌جووله‌کانه‌وه، وه (ره‌بان) یش تایبه‌تن به‌نه‌صرانییه‌کانه‌وه، به‌لکو به‌گشتی فه‌رموویه‌تی، لیره له‌م سیاقه‌دا.

وه له راستی‌شدا ته‌نیا له نیو جووله‌که‌کان و نه‌صرانییه‌کاندا، بازرگانیی به‌دینه‌وه ناکری، وه مائی خه‌لک به‌ناهق ناخوری، به‌لکو له نیو هه‌موو شوینکه‌وتووایی نایینه ناسمانییه‌کاندا، له رۆژه‌لاتی دنیاوه، تا‌کو رۆژئاوای دنیا، نه‌و حاله‌ته‌هه‌یه، وه هه‌ندی له مسولمانانیش به‌و دهم‌ده‌وه گیرۆده بوون، نه‌وانه‌ی که له شه‌ریعت لادمدن و قورن‌ان و سوننه‌ت پشتگوئی ده‌خه‌ن.

هه‌لوه‌سته‌ی دووم : نجا که دم‌فرموی: ﴿لِيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَطْلِ﴾،

مائی خه‌لکی به‌ناهق ده‌خون، (باطل) پیچه‌وانه‌ی (حق)ه، هه‌ق نه‌ومیه‌که له رووی شه‌ریعه‌وه ریک و راست بی، (باطل) یش نه‌ومیه که پیچه‌وانه‌ی شه‌ریعت بی.

ئەو مالى خەلك بە ناهەق خواردنەش چەند حالەتەك بەخۆوە دەگرئ، بەتایبەت لە نیو جوولەكەكان و، نەصرانییەكان و، مەجووسییەكان و، صابینەكان دا، وە جاری وایە لە نیو مسوڵمانانیشدا.

شۆهەکانی مال و سامانی خەلك بە ناهەق خواردن لە لایەن شاره زایانی ئایمە وە

(محمد رشید رضا) لە تەفسیرەكەى (تفسیر القرآن الحكیم)^(۱) دا، حەوت نموونەى هیناونەو، بۆ حەوت جوۆرە مالى خەلك بە ناهەق خواردن، لە لایەن زانایان و پێشەوایان و ئەوانەو كە خۆیان بە سەرپەرشتیاری دینی خەلك دەزانن :

یەك : كەسێك كە خەلك مال و سامانى خۆیانى دەدەنئ، لەبەرئەوئ پێیان وایە خواپەرستەو دنیا بە كەمگرە، تاكو بۆیان بپارێتەو.

هەلبەتە دوعا كردن و پارنەو بە خەلك، بۆ كەسێك كە شایستە بئ. شتێكى شەرعییەو رەوایە، بەلام مال لە بەرانبەردا وەرگرتنى، شتێكى نارەوایە، هەر وەها كەسێك كە پێت ئینسانێكى چاكە، بپاوه، یان ئافرمتە. ئومیدت هەبئ كە دوعاكەى قبوول دەبئ، چاكە، بەلام نابئ قەناعەتێكى جەزمت هەبئ بئئى حەتمەن دوعاكەى قبوولئ، چونكە هەوالتى لای خوا غەیبەو، تەنیا خوا دەیزانئ.

بەلام لىرمدا حالەتتىكى دىكە لەم بىنچىنەى رەوايەتتەى ھەلداۋىردى، ئەۋىش ئەۋمىيە كە كەسىك پىيى ۋابى ئەۋ كەسە، ئەۋ شىخە، ئەۋ زانايە، ئەۋ پىشەۋايە، لە ھەر دىنىكدا ھەيە، خاۋمىن دەسەلاتە لەلای خواۋە، دەتۋانى شەفاعەت بىكاتو، بەشدارە لە ھۆكىمى خۇادا، ۋە خۇا قەسەى رەت ناكاتەۋە! كە لە راستىدا ئەۋە شىركە.

gog: ئەۋانەى كە خزمەتى مەزارگە دەكەن، نىجا ئەۋ مەزارگە ۋە گۆرە چ ھى پىغەمبەرەنە، چ ھى صالحانە، ۋە دىيارى ۋە خەلات بۇ ئەۋ مەزارگانە دەچى، ۋەك نىستا باۋمو ھەيە، ۋە لەنىۋ شىعەدا ھەر زۆر زۆرەۋ، بۇتە سەرچاۋمىيەكى دارايى گەۋرە بۇ ئەۋ (ئايەتوللا) يانە، ئەۋ مەلایانەيان كە تاراددىمەكى زۆر لەۋ سىفەتەدا، شۋىنى (أخبار) ۋ (رەبان) يان گرتۋتەۋە.

ھەرۋەھا ئەۋەى كە نەزر دەكرى، بۇ ئەۋ گۆرۋ مەزارگانە، كە لە ھەقىقەت دا ئەۋە بۇ خۇى شىركە، نىجا ئەۋ مال ۋ سامانە، كە بەھۇى ئەۋ گۆرۋ مەزارگانە ۋە كۆدەمىتەۋە بە شىۋمىيەك لە شىۋمگان، جۆرىكە لە مالى خەلك خواردن بە ناھەق، چۈنكە مال ۋ سامان، دەبى بدرى بە خەلك نەك بىرىتە سەر گۆرستان! ۋە دەبى نەزر تەنبا بۇ خۇا بىكرى، ۋە نابى بە ناۋى ھىچ كەسەۋە بىكرى، بەلى دەگونجى خىرمەكى بۇ پىياۋ چاكىك بىكرىتە دىيارى، بەلام دەبى بە ناۋى خۇاۋە نەزر بىكرى، كە ئەۋمىش لە زۆر بەى شۋىنكەۋتۋوانى دىنە ئاسمانىيەگاندا ھەيە، ھەرچەندە ئايىنى ئاسمانى رىك ۋ راست ھەر يەكىكە، بەلام ھەر كامىك لەۋان، نىستا شىكل ۋ شىۋمىيەكى تايبەت بەخۇى گرتەۋە، بۇيە بە كۆ (جمع) باسىان دەكەين.

سن: كە ئەمە تايبەتە بە نەصرانىيەگانەۋە، ھەلبەتە نەصرانى نىستا سى جۆرن (۱) پەرۋتستان، (۲) نەرشەدۇكس، (۳) كائۇلىك.

(پەرۋتستان) ۋاتە: ئەۋانەن بە ھىساب چاكسازىيان كرد لە ئايىنى نەصرانىيداۋ پەيۋەست نىن بە پاپاۋە، ۋە كۆمەلىك ئەفسانەۋ شتى داھىنراۋى نەصرانىيەتيان بە ھىساب رەفز كردەۋە، بەلام نىستا ھەم (نەرشەدۇكس) كە زىاتر لە رۋوسىاۋ لە بلۋكى رۆژھەلاتو لە مىسرىش ھەن، ھەم (كائۇلىك) كە

زىاتر لە پۇژناووا لە ئەمريكان، ئەوانە كە ھەندى لە قەشەو پاپاگانيان كە بە ناوى خواوو لە بەرانبەر پارمدا، لە خەلك خۆشەمىن، ياخود كاتى خۆى بەھەشتيان پى فرۇشتوون، ئەومش جۇرپكە لە مالى خەلك بە ناھەق خواردن، كە بىگومان ھەر خوا لە گوناھان خۆشەمىن، وە ھىچ كەس بۆى نىە خۆى بكات بە وەكىلى خواو، لە گوناھان ببوورى، وە بەھەشت تەنيا بە دەست خواى پەروەردگارو، بە دەست كەسى دىكە نىە، تاكو بە خەلكى بفرۇشى!

چوار : ئەو مالى لە بەرانبەر فەتواى ناھەقدا وەردەگىرى، كە حەرامىك حەلال دەكرى، ياخود حەلالىك حەرام دەكرى، بۆ رازىكردنى دەسەلاتارىك، پان دەولەمەندىك، ئەومش كە ديارە ھەموو خاومەن دىنەكان، بە گشتى پىيەو ھەبۇو، لە نىو ئەھلى ئىسلامىشدا كەم و زۆر ئەو ھەبۇو، وە ئەو جۆرە زانايانە پىيان دەگوترى: (وعاظ السلاطين) ئەوانەى كە نامۇزگارى خەلك دەكەن و راياندىن و راميان دەكەن و بارىان دىن، بۆ دەسەلاتداران بۆئەوھى لە قەسەيان دەرنەچن!

پىنج : ئەومىيە كە بە شىوھى دزى و خىانەت و ناپاكىي، لە خەلكى وەردەگرن.

وہك خواى دادگەر لە سوورمىتى (آل عمران) دا دەفەرموى: ﴿ وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِطَارٍ يُؤَدُّهُ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بَدِينَارٍ لَا يُؤَدُّهُ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمَّتْ عَلَيْهِ قَائِمًا... ﴾ (۷۰)

كە لىرەش خواى كارزان خاومەن كىتەبەكان پۆلەن دەكاتو دەفەرموى: وە لە خاومەن كىتەبەكان ھەيە، كە ئەگەر بىكەى بە ئەمىندار لەسەر قىنتارىك لە زىر، (واتە: ئەندازمىەكى زۆر)، ئەو پىت دەداتەو ھە ئەمانەتەكە دەپارىزى. ھەشيانە دىنارىكىش بى خىانەتى پى دەكاو ناپارىزى، مەگەر ھەمىشە بەسەرىو ھاوئىتى و چاودىرى بى ...

شەش : برىتە لە بەرتىل وەرگرتن، كە بە ھۆيەو لە بەرانبەرى دا ھەقىك دەكاتە ناھەق، ناھەقىك دەكاتە ھەق، ئەومش جۇرپكى دىكەيە لە خواردنى مالى خەلك بە ناھەق و بە ناوى دىنەو.

دهوت : بریتیه له سوود خۆری، که نهوه له لای جووله که وه نهصرانییه کان زۆره،
 خوی بالادهست له سوورمتی (النساء) دا، له بارمیان هوه دمفه رموی: ﴿ وَأَخَذِهِمُ
 الرَّبُّوَأَقَدَّ هُوَأَعْنَهُ وَأَكَلِهِمَّ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَطْلِ ؕ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ
 عَذَابًا أَلِيمًا ﴾.

واته: وه سوود خۆرییان، که لیبی فهدمغه کرابوون، که نابیی بیکهن، وه
 مالی خه لک به ناههق خواردنیان، وه بۆ کافرمانیان نازاریکی به ئیشمان
 ئاماده کردوه.

نهوهی جیبی سه رنجه به لام نه مبینیوه له تهفسیره کان دا نامازهی پئی بکری،
 رهنغه هه شبی، بهس بهرچاوم نه که وتبی، که خوا ﷻ دوا ی نهوهی مالی
 خه لک به ناههق خواردن، باس دمکات، دمفه رموی: ﴿ وَيَصُدُّوْنَ عَنْ
 سَبِيلِ اللَّهِ ﷻ، وه خه لک له رپی خوا لادهدن، هه لبه ته توئژمه وان زیاتر
 وایان لیکداوخته وه، که نهو جووره که سانه دوو شتان دمکه ن:

۱ - مالی خه لک به ناههق دهخۆن به ناوی دینه وه.

۲ - خه لکیش له رپی خوا لادهدن.

به لام من وای بۆ دهچم که مه بهست نهوه یه: مالی خه لک به ناههق
 خواردنه که یان، دهرمنجامیکی شوومی لئ ده که ویته وه، که بریتیه له خه لک
 لادان له رپی خوا، چونکه خه لک وهختیک که سانیک که له بهرگی دیندان و،
 به روالهت خزمهتی دین دمکه ن، جا چ وهک زانا، چ وهک زاهیدو خوا په رست و
 رهبه ن، کاتیک دمیانبینن له په نای دیندا، دنیای خه لک دهخۆن، دینی خویان
 له بهرچا و دمبیزری و، له بهرچاویان ده که وئ و، سه رمنجام نهو جووره که سانه ی
 که له په نای دیندا دنیا دهخۆن، خه لک له رپی خوا لادهدن و، خه لک به هوی
 نهو رفتارو ناکارانه یانه وه، له دینی خوی بهرزو مه زن دوور ده که ویته وه.

مهسهلهی دووهم: که دمفهرموی: ﴿ وَالَّذِينَ يَكْتُمُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَفْقَهُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿۳۱﴾ يَوْمَ يُحْمَىٰ عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَىٰ بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ ۗ هَذَا مَا كَفَرْتُمْ لِأَنفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿۳۲﴾ ۞

له سیاقی باسی نهو زاناو راهیبانهدا که کتیبیان پیدراوه، له پئش نؤومهتی پیغهمبهردا ﷺ که چؤن بازگانیی به نایینهوه دمکن، وه خهک ئیستیفلال دمکن، وه له پهناى دیندا دنیا دهخؤن، لهو سیاقهدا دمفهرموی: وه نهوانهی که زیرو زیو پهزمنده دمکن و خری دمکنهوه، وه له ریى خوادا نایبهخشن، موزدهی نازاریکی به نیشیان پیبده، له رۆژیکدا که نهو زیرو زیوه بؤیان سوور دمکریتهوه. له ناگری دۆزهخدا، وه پاشان نیوجهوان و لاتهنیشت و پشتیانی پی داخ دمکری، وه پییان دهگوتری: نهمه نهوه بوو، که بؤخوتان پهزمندهتان دمکرد، ده بیچیژن سزای نهوهی خرتان دمکردهوه سهریهک و مسهریهکتان دمناو، له ریى خوادا نهتاندهبهخشی.

وشهی (کنز) هر له گوردیشدا جار جار بهگاردی، نیمه به گوردیی دهلبین: (خهزنه) بهلام مانای نهسلی وشهی (کنز) دهگوتری: (رَجُلٌ مُكْتَنِرٌ الْجِسْمِ)، واته: بیاویکی جسمی تیک سرماوه، یانی: گوشت و چهوری کهوتوته سهریهک و چرو پره.

ننجا وشهی (کنز) نهومیه که شتیک بغهیه سهریهک و بیپاریزی، (الکنز): جَعَلَ الْمَالَ بَعْضُهُ عَلَىٰ بَعْضٍ وَحِفْظُهُ، (کنز) نهومیه که مال و سامان ههندیکی لهسر ههندیکی دابنیی، وه بیپاریزی.

دیاره پیشتیریش باسمان کرد، بویه خوا ﷺ باسی زیرو زیو دهکات، که له سوننهتدا له جیاتی زیر، دینار بهکارهاتوه، وه له جیاتی زیو، درهم بهکارهاتود چونکه دراوی نهو کاته، یان دیناری زیر بووه، که دراوی رۆمهکان بووه، یاخود درهمی زیوه بووه، که دراوی فارسهکان بووه، بهلام خوا ﷺ وشهکانی: دینارو درهمی بهکارنههیناون، چونکه نهگهر له رۆژگاری پیغهمبهردا ﷺ نهو دوو

دراوه، پىيان گوتراوه: دىنارو درهەم، ئەومتا لە سەردەمى ئىمەدا ناوى دراوەكان دەگۆرئ، وە ھەر لە دوایى پىغەمبەرىشەوہ ﷺ رەنگە لە ولاتانى دىكەدا ناوى دىكەيان ھەبوو بى، با لەو دوو كانزايەش، واتە: لە زىرو زىویش، دروست كرابن.

لێرەشەومىيە كە پەھايى قورنن، وە گوێرەمى (نەسبى) بوونى سوننەتمان بۆ دەردەكەوئ، پىغەمبەرى خوا ﷺ دوو وشەى بەكارھىناون، كە لە رۆژگارى خۆيدا بوون وە بنەسبەت رۆژگارى خۆيەوہ، دىنارو درهەم، زانراو (مەلوم) بوون، بەلام لە قورنندا خاوى پەرورەدگار زىرو زىوى بەكارھىناون، كە دەگونجى دراويان لى دروست بكرئ، بەلام ناويان لى نەنرئ، دىنارو درهەم، بەلكو ناوى دىكەيان بۆ بەكاربەيئىرئ.

كەواتە: لێرەدا مەبەست لە دراو، پارەى نەخدينەيە بە گشتى، با لە زىرو زىویش دروست نەكرابن، وەك ئىستا كە لە كاغەز دروست دەكرئ، ئەوہ دىنارە، ئەوہ دىنارى عىراقىيە، ئەوہ دىنارى كوئىتییە، دىنارى ئوردونىيە، ئەوہ رىالى سەعودىيە، رىالى سۇدانىيە، ئەوہ دۆلارە، ئەوہ رۆبلى روسىيە، ئەوہ ماركى فەرمەنسىيە، ئەوہ يۆرۆيە، ئەو ھەموو جۆرە دراوانە ھەن، كە ئىستا عادەتى دنيا وايە ھەمووى لە كاغەز دروست دەكرئ، لەبەرئەوہى ھەلگرتن و پاراستنى ئاسانترە، وە كاتى خۆى لە كانزاگان دروست كراوہ بە تايبەتتى لە زىرو زىو.

کورت بائیک ده رباره می مال و سامان کو کوردنوه

زانایان مشتومریان کردوه له وبارهوه، که نایا هر که سئیک پاره می و سه ریك ناو هه ئیگرت، ئەم نایه ته دیگریتهوه، که دهه فرموی: ئەوانه می که پاره و سه ریك دهنین. سه رزمنشت کراون؟

زۆربه یان رایان وایه، که هه ر پاره و سامانیك، با زۆریش بی، مادام زه کاتی لی دمرکرا، واته: له (۲.۵%) یا خود (۱/۴۰)، دیاره ئەگه ر پاره می نه غدینه، یان مالی بازارگانی بی، به لام ئەگه ر جوژی دیکه بی، خه زنه بی دۆزرا بیتهوه، ئەوه حیسابی دیکه می هه میه، مادام زه کاتی لی دمرکرا، هه قی خوا و خه ئکی لی دمرکرا، هه رچه نده زۆریش بی، ئەم نایه ته وه ک سه رزمنشت نایگریتهوه.

به لام (أبو ذر الغضاري) خوا لی پازی بی، رایه کی دیکه می هه میه، با ته ماشای ئەو چه نده دهه بکه ین، دهرباره می په زمه نده کردنی مال و سامان :

(۱) ﴿عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: إِثْمًا كَانَ هَذَا قَبْلَ أَنْ تُنْزَلَ الزَّكَاةُ. فَلَمَّا أَنْزَلَتْ جَعَلَهَا اللَّهُ طُهْرًا لِلْأَمْوَالِ، ثُمَّ قَالَ: مَا أَبَالِي لَوْ كَانَ عِنْدِي مِثْلُ أَحَدٍ ذَهَبًا أَعْلَمُ عَدْدَهُ وَأَزْكِيهِ وَأَعْمَلُ فِيهِ بِطَاعَةِ اللَّهِ﴾ { أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، بَرَقَم: (۱۰۴۰۴)، وَابْنُ مَاجَه، بَرَقَم: (۱۷۸۷) وَغَيْرَهُمَا }.

واته: عهبدوئلا می کوپی عومهر خوا له خو می و بابی پازی بی، ده ئی: ئەم نایه ته پیش ئەوه بوو، که زه کات بیته خوا ر (زه کات پیویست بکریت) به لام کاتی که خوا زه کاتی نارده خوا ر، کردی به مایه می پاکبوونهوه می مال و سامانه کان، دوای (عهبدوئلا می کوپی عومهر) گو می: من به لامه وه گرنگ نیه ئەگه ر بهه دهر چیای ئو خود زپرم هه بی، زماره که می بزانه م، وه زه کاتی لی بده م، وه له فه رمانبه ری خوا دا به کاری بینه م.

من ته‌نیا تی‌بینیم له‌سه‌ر قسه‌که‌ی عه‌بدو‌ل‌لای کوری عومه‌ر خوا له خوی و بابی رازی بی، نه‌ومیه که ده‌لی: نه‌م ئایه‌ته به‌رله‌وه‌ی زه‌کات فه‌رز بکری هاتوته خوار!

که من پی‌م وایه، وا نیه، به‌لکو پیش نه‌وه، زه‌کات پی‌ویست کراوه، چونکه نه‌م نایه‌تانه که له سوورمتی ته‌وبه‌ن، له سالی نۆیه‌می گۆچیدا هاتوونه خوار، دوا‌ی جه‌نگی ته‌بووک له نیوان سالانی: (۹ و ۱۰) شدا هاتوونه خواری، که‌واته: زه‌کات پیش نه‌وه پی‌ویست کراوه.

دیاره مه‌به‌ستی نه‌ومیه هه‌ر مالیک زه‌کاتی لیدرا، نه‌م ئایه‌ته هه‌ره‌شه نیه بو نه‌وه، مادام زه‌کاتی لیدرا، که‌واته: به‌وه په‌زمنده کراوه له قه‌له‌م نادری، که سه‌رزمنشت کراوه ره‌خنه‌ی لیگیراوه.

(۲) ﴿عَنْ ابْنِ عَمْرِو بْنِ رَضِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: مَا أُدِيَتْ زَكَاتُهُ فَلَيْسَ بِكَفْرٍ، وَإِنْ كَانَ تَحْتَ سَبْعِ أَرْضِينَ، كُلُّ مَالٍ لَا تُؤَدَّى زَكَاتُهُ فَهُوَ كَفْرٌ، وَإِنْ كَانَ ظَاهِرًا﴾ { أَخْرَجَهُ مَالِكٌ، بِرَقْمٍ: (۳۴۰)، وَعَبْدُ الرَّزَّاقِ، بِرَقْمٍ: (۷۱۴۰)، وَالْبَيْهَقِيُّ، بِرَقْمٍ: (۷۰۲۲)، وَالطَّبْرَانِيُّ فِي (الْأَوْسَطِ)، بِرَقْمٍ: (۸۲۷۹) }.

واته: عه‌بدو‌ل‌لای کوری عومه‌ر خوا له خوی و بابی رازی بی، ده‌لی: هه‌ر مال و سامانیک زه‌کاتی لی دهرکرا، به خه‌زنه‌وه که‌له‌کراوه (کنز) دانانری نه‌گه‌ر له ژیر هه‌وت زه‌ویانیش دابی، وه هه‌ر مالیک زه‌کاتی لیدرنه‌کرا، نه‌وه به په‌رمهنده‌کراوه (کنز) دادنری، هه‌ر چه‌نده ئاشکرا بی و له‌به‌رچاویش بی.

(۳) هه‌روه‌ها پی‌غه‌مه‌ر ﷺ له‌وباره‌وه نه‌ومشی لی گیراوه‌ته‌وه که ده‌فه‌رموی: ﴿إِذَا أُدِيَتْ الزَّكَاةُ، فَقَدْ قَضَيْتَ مَا عَلَيْكَ﴾ { أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ بِرَقْمٍ: (۶۱۸) وَقَالَ: حَسَنٌ غَرِيبٌ، وَأَبْنُ مَاجَةَ، بِرَقْمٍ: (۱۷۸۸)، وَالْحَاكِمُ، بِرَقْمٍ: (۱۴۴۰) وَوَافَقَهُ الذَّهَبِيُّ، وَأَبْنُ حِبَّانَ، بِرَقْمٍ: (۳۲۱۶)، قَالَ شُعَيْبُ الأَرْنَؤُوطُ: إِسْنَادُهُ حَسَنٌ }.

واته: نه‌گه‌ر زه‌کاتی مال و سامانی خۆت دا، نه‌وه‌ی که له‌سه‌رت پی‌ویست بووه نه‌نجامت داوه.

یانی: نهو کاته نه م نایهته که هه ره شه دهکات له وانیه که سه رومت و سامان و مسهر یهک دهنین، نایگریته وه.

﴿ قَالَ ابْنُ عَبْدِ الْبَرِّ، وَرَدَّتْ عَنْ أَبِي ذَرٍّ آثَارٌ كَثِيرَةٌ تَدُلُّ عَلَى أَنَّهُ كَانَ يَذْهَبُ إِلَى أَنَّ كُلَّ مَالٍ مَجْمُوعٍ يَفْضُلُ عَنِ الْقُوتِ وَسَدَادِ الْعَيْشِ، فَهُوَ كَثْرٌ يُدْمُ فَأَعْلَهُ، وَأَنَّ آيَةَ الْوَعِيدِ نَزَلَتْ فِي ذَلِكَ " وَخَالَفَهُ جُمْهُورُ الصَّحَابَةِ، وَمَنْ بَعْدَهُمْ. وَحَمَلُوا الْوَعِيدَ عَلَى مَانِعِ الزُّكَاةِ، وَأَصَحَّ مَا تَمَسَّكُوا بِهِ، حَدِيثُ طَلْحَةَ وَغَيْرِهِ فِي قِصَّةِ الْأَعْرَابِيِّ، حَيْثُ قَالَ: هَلْ عَلَيَّ غَيْرُهَا (يعني الزكاة)؟ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَا، إِلَّا أَنْ تَطْوَعُ ﴾ { مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ: الْبُخَارِيُّ، برقم: (۴۶)، وَمُسْلِمٌ، برقم: (۱۱) }.

واته: نیبو عه بدول بهر دهلی: له نه بو دهر وه جهند شوینه واریکی زور هاتوون، نه وه دمگه یهن که نهو پای و بووه همر مال و سامانی که له بزوی خوت، وه له وه که زیانیکی ناسایی پی بگوزهرینن، زیاد بی، به پاره ی پهزمه ندمکراوو زهمکراو. له قه له مدمری، وه نهو که سه ی پاره و مسهر یهک دهنن، بهو شیومیه، سه رزم نشت دمکری، وه نه م نایهته هه ره شهیه و له و باره وه هاتوته خواری، به لام جه ماومری هاوه لان، وه جه ماومری نه وانیه دوا ی وان، وه نه وانیه دوا یی تابعینیش. پیچه وانیه پای و بیان ههیه، گوتوو یانه: نه م هه ره شهیه بهس نه وانیه دمگریته وه. که زمکات نادمن، وه راستترین به لگهش له و باره وه به به لگه هیناویانه ته وه. نهو دهقیه که له به سه رهاتی پیاوه نه عرابییه که دا هاتوه^(۱)، { رُوِّزْتُكَ نَعْرَابِيِيَهْ دَيْتَه خَزْمَتِي پَيْغَه مَبْرَ ﷺ لَيْتِي دَهْبَرَسِي: خَوَا جِي لَه سَهْر فَهَرَز كَرْدَوَه؟ پِي دَهْفَه رَمَوِي: لَه شَهْوَو رُوْزْدَا، پِي نَوِيْز، دَهْلِي: جِي دِيكَه؟ دَهْلِي: هَمْر نَهْوَه نْدَه مَهْگَر بُو خُوْت خُوْبَه خَشَانَه لَيْتِي زِيَاد بَكَه ي، (نَوِيْزِي سَوْنَه ت بَكَه ي). نَنْجَا دَهْر بَارَه ي رُوْزْوَو لَيْتِي دَهْبَرَسِي؟ دَهْلِي: مَانْگِي رَهْمَه زَان، دَهْر بَارَه ي زَمْكَاتِي شَر لَيْتِي دَهْبَرَسِي؟ دَهْلِي: نَهْوِي ش بُوِي دِيَارِي دَمْكَات، كَه زَمْكَات نَهْو نَه نْدَا زَمِيَه. دَهْلِي: نَايَا جِگَه لَهْوَه لَه سَهْر م پِيْوِي سْتَه لَه مَالَو سَامَانِي خُوْم بِيَه خَشْم؟ پَيْغَه مَبْرِي ش ﷺ، دَهْفَه رَمَوِي: نَه خَيْر، مَهْگَر بُو خُوْت خُوْبَه خَشَانَه مَالِي دِيكَه بِيَه خَشِي }.

(۱) که بخاری، ۴۶ و مسلم : ۱۱، له کتیه کانیان دا هیناویانه .

که نهمه به لگه‌یه‌کی به‌هیزه له‌سه‌ر نه‌وه‌ی که ته‌نیا زمکات له‌سه‌ر ئینسان
فه‌رزه له حاله‌تی ئاساییدا.

﴿ ۵ ﴾ عَنْ زَيْدِ بْنِ وَهَبٍ، قَالَ: مَرَرْتُ بِالرَّبْدَةِ فَإِذَا أَنَا بِأَبِي ذَرُّضِي اللَّهِ عَنْهُ، فَقُلْتُ
لَهُ: مَا أَنْزَلَكَ مَنْزِلَكَ هَذَا؟ قَالَ: كُنْتُ بِالشَّامِ، فَأَخْتَلَفْتُ أَنَا وَمُعَاوِيَةَ فِي
الَّذِينَ يَكْتُمُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ، قَالَ مُعَاوِيَةُ: نَزَلْتُ
فِي أَهْلِ الْكِتَابِ، فَقُلْتُ: نَزَلْتُ فِيْنَا وَفِيهِمْ، فَكَانَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ فِي ذَاكَ، وَكُتِبَ إِلَيَّ
عُثْمَانُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَشْكُونِي، فَكُتِبَ إِلَيَّ عُثْمَانُ أَنْ أَقْدِمَ الْمَدِينَةَ، فَقَدِمْتُهَا،
فَكَثُرَ عَلَيَّ النَّاسُ حَتَّى كَانَتْهُمْ لَمْ يَرُونِي قَبْلَ ذَلِكَ، فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِعُثْمَانَ،
فَقَالَ: لِي إِنْ شِئْتَ تَنْحَيْتَ فَكُنْتُ قَرِيبًا، فَذَلِكَ الَّذِي أَنْزَلَنِي هَذَا الْمَنْزِلَ، وَلَوْ
أَمَرُوا عَلِيَّ عَبْدًا حَبَشِيًّا لَسَمِعْتُ وَأَطَعْتُ ﴿ { أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، بِرَقْم: (۱۳۴۱) } .

واته: زهیدی گوری ومه‌هب (که یه‌کیکه له تابیعین خوا لئی خو‌ش بی)،
ده‌ئێ: به لای ره‌به‌دا تیپه‌ریم (ره‌به‌ده: شوینیکه له نیوان مه‌که‌وه مه‌دینه)
له‌وی ئه‌بو ذهرم بینى گوتم: بۆ هاتووی بۆ ئیره؟ (وا دیاره تاقه ماله بووه
له‌وی؟ نه‌ویش باسی کرد: هوکاری نه‌وه‌ی که بۆچی جووه بۆ ئه‌وه شوینه‌وه به
ته‌نیا له‌وی دانیشه‌وه) ده‌ئێ: من له شام بووم له‌گه‌ڵ مو‌عاویه‌دا له‌سه‌ر ئه‌م

نایه‌ته‌ه: ﴿ وَالَّذِينَ يَكْتُمُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي

سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴾، تیگه‌یراین، مو‌عاویه گوتی: ئه‌وه
دهرباره‌ی خاو‌من کتیبان هاتۆته‌ خوار (جووله‌که‌وه نه‌صرانییه‌گان و ئه‌وانی دی)،
منیش گوتم: دهرباره‌ی ئیمه‌ش و ئه‌وانیش هاتۆته‌ خوار، (که هه‌ج گومانی تیدا
نیه، قسه‌که‌ی ئه‌بو ذهر، راسته‌وه، مو‌عاویه نه‌یه‌پیکاره‌وه، وه‌ک له شتی دیکه‌ش دا
نه‌یه‌پیکاره‌وه)، جا له نیوان من و ئه‌ودا، ئه‌وه مشتومره‌ بوو، ئه‌ویش نامه‌ی نووسی
بۆ عوسمان، (دیاره ئه‌وه کاته عوسمان خوای لێ رازی بی، هوکمران و خه‌لیفه‌ی
مسولمانان بووه، وه مو‌عاویه‌ش والی بووه له شام)، سکالای له باره‌ی منه‌وه
بۆلا کرد، عوسمانیش نامه‌ی بۆ نووسیم: که وهره بۆ مه‌دینه، منیش چووم بۆ
مه‌دینه‌وه خه‌لک زۆر له‌سه‌رم کو‌بوونه‌وه، وه‌ک پێشتر نه‌یان‌بینیم، منیش

ئەووم بۆ عوسمان باس کرد، گوتم: سەرم زۆر قەلەبەلغەو خەلک زۆر دین بۆلام، ئەویش گوتی: ئەگەر پێت خۆشە بچۆ دەریی مەدینە، بەلام نیزیك بە لیمان، زۆر لیمان دوور مەکەو، ئەو هۆکاری ئەومیه که من هاتوومە ئەم مەنزەلگایە، وە ئەگەر کۆیلەیهکی حەبەشەبیشیان لەسەر کردبامە حوکمران، گویم بۆ دەگرت و بە قسەم دەکرد.

کەواتە: هۆکاری ئەووە که ئەبو زەر له رەبذە ژیاوە، ئەووە بووە.

رای بەندە لەبارەى کێشەى نێوان (أبو ذر) و (معاوية) هەو:

شایانی باسە من وای تێدەگەم ئەبو زەری غیفاریی کێشەکەى لەگەڵ موعاویەدا قوولتر بوو، پێم وایە ئەبو زەر تەماشای موعاویەى کردووە تەسەرپووف دەکات لە خەزینەى مسوڵماناندا (بیت المال)، بەملاولادا تەخشان و پەخشانى دەکات. ئەبو زەریش لەسەر ئەووە لەگەڵى تێکگیراوە، وە تەماشای کردووە سەر وەتو سامان وەسەر یەك دەنئ، ئیدی لەسەر ئەووە لەگەڵى تێکگیراوە، ئەگەرنا بۆچی لەگەڵ ئەبو بەکر تێکنەگیراوە؟ بۆچی لەگەڵ عومەر تێکنەگیراوە خوا لییان رازی بن. ئەووە لە لایەك.

باشانیش که دەگوترئ: هەر کەسێک زەکاتی مالى خۆیدا، هیچ هەقیکی دیکەى لەسەر پێویست نیه، له حالەتى ناسایى دا، ئەدى ئەگەر مسوڵمانان لێقەوماو بوون. دەوڵەمەندیان له نیودا هەبوون، وە خەزینەى دەوڵەتیش خالی بوو، وە سوپا پێویستی پێى بوو، وە بۆ بەرگری له خۆ کردنى مسوڵمانان پێویستیان به مالى دەوڵەمەندان بوون، ئایا به زەکاتەکە ئیکتیفا دەکری، که دواى دوژمن بهسەر ولادت، بداتو، دەوڵەمەندەکان به زەکاتیشەووە به مال و سامانەکانیشیانەووە بفهوتینئ؟

من رام وایە: به تەئکید نەخیر، که وەك له وبارەووە زانایان زۆر قسەیان کردود شوینەوارێکیان هیناوە، که دەلئ: {إِنَّ فِي الْمَالِ لَحَقًّا سَوَى الزُّكَاةِ} واتە: له مال و ساماندا، جگە له زەکات، هەقى دیکەش هەیه، بەلام ئەووە له حالەتى ناسایى دا. ئەگەرنا له حالەتى ناسایى دا، دەوڵەمەندەکان زەکاتی خویان دەمن، بەلام له حالەتى ناسایى دا که دەوڵەت پێویستی پێیهو، مسوڵمانان پێویستیان پێیه.

یان که سَنَک که دهولمه‌هنده، به‌لام له دهوروبهری دراوسنیه‌کانی له برسان دهمرن، یاخود زور ناتاجن، نه‌ویش سه‌رومت و سامانی زوری هه‌یه، نایا ته‌نیا به‌وه که زه‌کاته‌که دهدا، به‌رپرسیاریتی له‌سه‌ر شان لاده‌چی؟

پیم وایه نه‌خیر، چونکه نایه‌ته‌کان نه‌وه ده‌گه‌یه‌نن و، ته‌نیا باسی زه‌کات ناکهن بۆ نموونه: ﴿ وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ ﴾ (۱۱) ﴿الذاریات، واته: له سامانه‌کانیان دا ماف هه‌یه بۆ داواکهر (سوالکهر) و بۆ بیبه‌ش.

وه خوا ﴿﴾ ده‌فه‌رموی: بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

﴿ اَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالْذِّیْنِ ﴿۱﴾ فَذٰلِكَ الَّذِي يُدْعُ الْاٰتِیْمَ ﴿۲﴾ وَلَا یَحْضُ عَلٰی طَعَامِ الْمَسْكِیْنِ ﴿۳﴾ فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّیْنَ ﴿۴﴾ الَّذِیْنَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُوْنَ ﴿۵﴾ الَّذِیْنَ هُمْ یُرَآؤْنَ ﴿۶﴾ وَیَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ ﴿۷﴾ ﴾ الماعون.

وه‌ك دمبینن: خوا هه‌رمشه له كه‌سانك ده‌كات، كه هاوکاری له خه‌ك ده‌گر نه‌وه، نه‌ك ته‌نیا زه‌كات هاوکاری گه‌رانه‌وه له مسولمانان، له كاتی‌كدا كه په‌کیان له‌سه‌ر تۆ ده‌كه‌وی، تاوانه، چونکه نه‌وه کاته، به‌ته‌ئکید نه‌وه مال و سامانه كه خوا دمیدا به‌ تۆ، نه‌مانه‌تی‌که له‌لای تۆ و ده‌بی له به‌رزه‌وه‌ندی کۆمه‌لگا و خه‌ل‌کدا به‌کاری بی‌نی.

وه من له مه‌وسووعه‌ی (خواپه‌رستی ئیسلامی) له به‌رگی سئ، له باسی زه‌کاتدا، به‌ته‌فصیل له‌وباره‌وه قسه‌م کردوه، وه رای زانایانم هیناوه، كه له حاله‌ته نانا‌ساییه‌کاندا، ده‌بی ده‌ولمه‌هنده‌گان هه‌ست به‌ به‌رپرسیاریتی بکه‌ن، به‌رانبه‌ر به‌ کۆمه‌لگا، به‌لکو ده‌سه‌لاتی شه‌ریعی بۆی هه‌یه به‌ زور، پیداوستی خه‌ل‌کی دیکه له مال و سامانی وان، دابین بکات، مادام خه‌ل‌کک هه‌بی، وه ده‌ولته‌تیش توانای نه‌بی، به‌تایبه‌تی له کاتی به‌رگریکردنی له قه‌واره‌ی ئیسلامیدا.

(ابنُ تَیْمِیة) په‌حمه‌تی خوی لی بی، ده‌لئ: نه‌وه ده‌ولمه‌هنده‌نه‌گه‌ر هه‌ندیک له ماله‌که‌یان بکه‌نه به‌لاگه‌ری باقی مسولمانان، خۆشیان و ماله‌که‌ی دیکه‌ی خۆشیان

که دهمینیتهوه، باشته، وهک لهوهی که دوژمن بهسهریان دا بداتو هیجیان نه مینن.

که به تهئکید نهوه رای راسته، نهوهی نهبو ذهریش خوای لی پازی بی، پیم وایه کیشهکهی قوولتر بووه لهگهل موعاویهدا، وهک گوتم: موعاویه ههئسوکهوتی ناشه رعییانهی له مال و سامانی (بیت المال) دا کردوه، لهسه ر نهوه زیاتر لهگهلی تیگگیراوه و پهخهلی لیگرتوه، وه له راستیدا نهگه ر هه ر نایه تیگیش که له قورئاندا هاتوه، له سیاقیکدا که باسی جووله که وه نهصرانییهکان دهکات. بگوتری تابهته بهوانهوه، نهوه وهک حذیفه ی بهمانی گوئویهتی: ﴿نَعْمَ الْإِخْوَةَ لَكُمْ بَنُو إِسْرَائِيلَ، إِنْ كَانَ لَكُمْ كُلُّ حُلْوَةٍ، وَلَهُمْ كُلُّ مُرَّةٍ﴾ ﴿أَخْرَجَهُ الْحَاكِمُ بِرَقْم: (۳۲۱۸)، وَقَالَ صَحِيحُ الْإِسْنَادِ، وَلَمْ يُخْرِجَاهُ، وَوَأْفَقَهُ الذَّهَبِيُّ﴾^(۱).

واته: بهنی ئیسرائیل باشته ران بو ئیوه، نهگه ر هه موو شتیکی شیرین بو ئیومبیو، هه موو شتیکی تالیش بو نهوان بی!

دیاره نهوه لهو سیاقه دا وایگوتوه، وهک له تهفسیری سوورمتی (المائدة) دا هینامان، که خوا دمه رموئ: ﴿وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ

الْكَافِرُونَ ﴿۱۱﴾ المائدة، لهویدا وایگوتوه، که نهوه بهلی له سیاقیکدا دهرباری نههلی کیتاب هسه دهکات، بهلام به تهئکید مسولمانانیش دمگرتیهوه، وه خوای پهروردگار بویه بو مسولمانانی باس دهکات، که ئیوهش وهک وان مهین، نهگه رنا هه مان هه ر هسه، که نهوان دمگرتیهوه، ئیوهش دمگرتیهوه، وه ئیمه مافی فیتومان نیه له بهرانبه ر خوای دادگهرو، له بهرانبه ر قانونهکانی خوادا.

که دمه رموئ: ﴿فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾، موژدمیان بی بده به نازاریکی به ئیش، بیگومان نازار هه ر به ئیشه، بهلام وا دیاره نهوه نازاره زور ئیشدارو به زانه.

(۱) روح المعانی: ج ۳، ص ۴۴۴. نهو سن نایهته لهلای حوزمیفه خوینرانهوه (که باسی نهوه دهکن. که هسئیک حوکه نهکات بهوهی خوا نار دوویهته خوار: کاهرن، سته مکارن، لارین) پیاوئیک گوئی: نهود دهرباری جووله کهکان هاتوته خواری، حوزمیفهش گوئی: ﴿نَعْمَ الْإِخْوَةَ لَكُمْ بَنُو إِسْرَائِيلَ...﴾

بۆيە خوا ﷻ بە وشەى ﴿الْبِر﴾، وەسفى دىمكات، ھەلبەتە موژدەش بۇ شتى خۇشە، بۆيە نەمە دوو واتاى لى وەردەگىرىن:

۱/ واتە: ئەگەر ئەوان موژدەو دىخۇشىيەك ھەبى بۇيان، ئەومىيە: كە ھەوالى نازارى بە ئىشيان پى بدرى.

۲/ ياخود ئەو ھە جۆرىكە لە گالتە پىكرىن، وەك تۇ دوای ئەو ھى كە زۇرت نامۇژگارىى كەسەك كىردەو بە ھەسە نەكردووى، پى دەلىلى: دە بخۇ دەى، ھەلگىرەو، وەك جۆرىك لە گالتە پىكرىن و شەماتە پىكرىن.

ئىنجا نایا ئەو موژدە پىدانى نازارى بە ئىش، كەى و لە كوئىدايە؟

خوای بەرز لە نایەتى دوای ویدا روونى دەكاتەو، دەفەرموى: ﴿يَوْم﴾، ئەو

سزايە دەچىزىن لە پۇژىكدا ﴿يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ﴾، كە ئەو زىپرو زىو ھەرم دەكرى و سوور دەكرىتەو لە ناگرى دۇزەخدا، نەيفەرمو: (تُحْمَى) خۇى ھەرم دەكرى، بەلكو ھەرموويەتى: ﴿يُحْمَى عَلَيْهَا﴾، ناگرى دەخرىتە سەر، ئىنجا شتىك بۇخۇى ھەرم بىكرى جىايەو، ناگرى بخەيە سەرى و بنەو ھە سەرمو ھى ھەرم دابىنى و سوورى بىكەيەو، جىايە، ئەو ديارە ماناكەى زۇر بەھىزترە، ئىنجا لە كوئىشدا؟ لە ناگرى دۇزەخدا!

ئىنجا زانايان گوتوويانە: بۇچى خوا ﷻ دەفەرموى: ﴿يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا﴾،

خۇ لەویدا دوو شتى باس كىردوون: ﴿الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ﴾، بۇچى نەيفەرمو: (يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهِمَا)؟!

دەلى: چونكە كۆى زىپرو زىومكە، كۆى دراومكە كە پەزمەندە دەكرى بە مى (مُؤْتَتْ) دادەنرى، چونكە: (كُلُّ جَمْعٍ مُؤْتَتْ) بەو ئىعتىبارە راناوى مېنەى بۇ بەكارھىناو، كە ديارە مېنەى مەجازىيە.

ئىنجا نایا بۇچى ناگرى دەخرىتە بەرو، سوور دەكرىتەو ھەرم دادەھىنرى؟

﴿ فَتُكْوَىٰ بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ ﴾، ﴿ فَتُكْوَىٰ بِهَا ﴾

واته: پئی داخ دهکری، نیوچه وانه کانیان، لا تهنیشته کانیان، پشته کانیان.

(جباه)، کوئی (جبهة) یه، دهلی: (مَوْضِعُ السُّجُودِ مِنَ الرَّأْسِ) نهو شوینهی

سهر، که سهجدهی پی دمبردری.

(جُنُوب) یش کوئی (جَنب) ه، (جَنب) واته: تهنیشت که نینسان دوو (جَنب) ی

ههن، راستو چهپ.

(ظُهُور) یش کوئی (ظَهْر) ه، (ظَهْر) واته: پشت، پیچه وانهی (بطن) ه، واته: سک.

له وبارموه نه م فهرمایشتهی پیغه مبهمر ﷺ ههیه دمه رموی: ﴿ مَا مِنْ رَجُلٍ لَا يُؤَدِّي زَكَاةَ مَالِهِ، إِلَّا جُعِلَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ صَفَائِحُ مِنْ نَارٍ، فَيُكْوَىٰ بِهَا جَنْبُهُ وَجَبْهَتُهُ وَظَهْرُهُ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ، حَتَّىٰ يُقْضَىٰ بَيْنَ الْعِبَادِ، ثُمَّ يُرَىٰ سَبِيلَهُ إِمَّا إِلَى الْجَنَّةِ، وَإِمَّا إِلَى النَّارِ ﴾ { أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، بِرَقْم: (۸۹۶۵)، وَمُسْلِمٌ، بِرَقْم: (۹۸۷)، وَأَبُو دَاوُدَ، بِرَقْم: (۱۶۵۸)، وَالنَّسَائِيُّ، بِرَقْم: (۲۴۴۲) }.

واته: هیج پیاوئک نیه زمکاتی مالو سامانی خوئی دهرنه کات، مه گهر رۆزی

قیامت نهو مالو سامانه، بوی دهکریته چهند له و حیکی له ناگردا سووره وهه کراو.

پاشان لاتهنیشتی و نیوچه وانی و پستی پئی داخ دهکری، له رۆزیکدا که نه نندازه کهی

په نجا هه زار ساله، هه تا دادومریی دهکری له نیوان بهنده کاند، نجا دواى نهود

رپیه کهی خوئی پیشان دهری، یان بهرمو بهه شت، یاخود بهرمو دۆزه:

{ نه گهر بهو سزایش پاك نه بووبیته وه، یاخود گوناھی دیکه شی هه بن }.

زانایان باسیان کردوه، که بۆچی خوای کاربه جی نهو سی نه ندامه ی باس کردوون؟

(جبهة، جنب، ظهر) (نیوچه وان، تهنیشت، پشت) زور شتیان گوتوه، دهگونجی بلئین:

۱ - نیوچه وانیان داخ دهکری، له بهرته وهی که نیوچه وانی خوایان گرژ کردوه، له

هه ژاران و نه داران، کاتیک داوای هاوکاریان لیکردوون، خوایان مؤن و مرچ کردوه.

۲ - وه بویه که له کهو لاتهنیشتیان، داخ دهکرین، له بهرته وهی که نه وانه کاتیک

که خه لک داوای هاوکاری لیکردوون، که له کهو تهنیشتیان له خه لک کردوو

روویان لئ و مرسورانوون، یاخود له بهر نه وهی که له سه ر نه و لاتهنیستانه له سه ر جیی نه رم و گهرم زور خه وتوون، به مائی حه رام، وه مافی خه لک و هه ژارو نه داریان له ماله که ی خو یان دهر نه کرده.

۳ - وه پشتیان، داخ ده کړئ له بهر نه وهی که پشتیان له هه ق کرده، پشتیان له هه ژارو نه داران کرده، پشتیان له مافی خه لک کرده؟

فریشته گانیس بیان ده فرموون: ﴿ هَذَا مَا كَنْزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ ﴾، واته: نه مه سزای نه وهیه که خوتان پاشه که وتان ده کردن، به زمه ندمتان ده کردو خرتان ده کرده سهریه ک، ﴿ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴾، واته: سزای نه وهی که خرتان ده کرده سهریه ک، بجیزن.

هه لبه ته وه ک باس مان کرد، نه وه هی که سانیکه که نه و سه رومت و سامانه که خری ده که نه وه و به زمه ندهی ده که ن، هه قی خوا و خه لکی لئ دهر نا که ن، نه گهر نا ده وله مهن دی و سه رومت و سامان هه بوون له نیسلامدا، شتیکی خراب نیه، وه ک پیشتریش باس مان کرده، پیغه مبه ریش ﷺ فرموویته ی: ﴿ نِعْمَ الْمَالُ الصَّالِحُ لِلرَّجُلِ الصَّالِحِ ﴾ {رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، فِي (الْأَدَبِ الْمُرْد) (۲۹۹)، وَأَحْمَدُ، (۱۷۸۳۵)، وَغَيْرِهِ عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَقَالَ الْأَلْبَانِيُّ: إِسْنَادُهُ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ}.

واته: با شترین شت مائی حه لاله بو پیاوی چاک، به لئ، نیسلام نیعمه ته گانی دنیا به خراب دانائی، به مهرجی به حه لایی وده ست بی ن، وه له سنووری شهر دا سوودیان لئ ببینری.

مه سه له ی سپیه م : له نایه تی ژماره (۳۶) دا خوا ی زانا و شاره زا با سی مه سه له یه کی دیکه ده کات، که کافر هکان و هاوبه ش بو خوا دانه ر هکان، لادانیکی زوریان تیدا کرد بوو، نه ویش مه سه له ی مانگه گانه، مانگه گانی سال، بو یه خوا ﷺ له م نایه ته دا نه و مه سه له یه راست ده کاته وه، چونکه قورن ان هه میسه نه و شتانه ی که خه لک تی یان دا لایدا وه و لار بو وه، راستی کرده و نه وه، جا چ هی جووله که و نه صرانییه کان بن، چ هی هاوبه ش بو خوا دانه ران بن، هی خه لک به گشتی بن،

چ له بواری سیاسی، چ له بواری کومه‌لایه‌تی، چ له بواری ئابووری دا، خوا ﷺ دمفه رموی: ﴿ إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ذَلِكَ الْدِّينُ الْقِيمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ ﴾.

واته: بیگومان ژماره‌ی مانگه‌کان (واته: مانگه‌کانی سال) له لای خوا دوازه مانگن له نووسینی خوادا، { له بریاری خوادا، یان لهو تو‌مارگایه‌دا که خوا هه‌موو شته‌کانی خوی تیدا تو‌مار کردوون: له (اللوح المحفوظ) } هه‌ر لهو رۆژموه که خوا ناسامانه‌کان و زهوی به‌دی هیناون، چواریان جه‌نگیان تیدا فه‌ده‌غه کراوه، بۆیه سته‌م له خۆتان مه‌که‌ن لهو چوار مانگه‌دا.

له‌وباره‌وه با سه‌رمتا ئەم فه‌رمووده‌یه بی‌نین:

﴿ عَنْ أَبِي بَكْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ حَطَبَ فِي حَجَّتِهِ، فَقَالَ: إِلَّا إِنَّ الزَّمَانَ قَدْ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ، السَّنَةُ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا، مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ، ثَلَاثٌ مُتَوَالِيَاتٌ: ذُو الْقَعْدَةِ وَذُو الْحِجَّةِ وَالْمُحَرَّمُ، وَرَجَبُ مَضَرَ الَّذِي بَيْنَ جُمَادَى وَشَعْبَانَ ﴾ { أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، بِرَقْم: (۲۰۴۰۲)، وَالْبُخَارِيُّ، بِرَقْم: (۵۲۳۰)، وَمُسْلِمٌ، بِرَقْم: (۱۶۷۹)، وَأَبُو دَاوُدَ، بِرَقْم: (۱۹۴۷)، وَأَخْرَجَهُ أَيْضًا ابْنُ حِبَّانَ، بِرَقْم: (۵۹۷۴) }.

واته: ئەمبى به‌که‌ره خوا لى رازى بى، ده‌گى‌پى‌ته‌وه، ده‌لى: پى‌غه‌مبه‌ر ﷺ لهو چه‌جده‌دا که کردى، وتارى داو فه‌رمووى: ئاگاداربن! رۆژگار سووراومه‌وه، وه‌ک ئەو کاته‌ی که خوا ناسامانه‌کان و زهوی دروست کردوون، هاتۆته‌وه شوینی خوی، سال دوازه مانگه، چواریان چه‌رامن، (واته: جه‌نگیان تیدا فه‌ده‌غه‌یه)، سییان به‌ دواى یه‌کدان (ذو القعدة و ذو الحجة و المحرم)، وه (رجب) یش به‌ ته‌نیا‌یه، به‌ پى‌ سه‌رژمى‌رى هۆزى (مضمر) که ده‌که‌وپی‌ته‌ نیوان (جمادى و شعبان).

له‌به‌ر ئەوه‌ی که عه‌رهب (ربیعه و مضمر) بوون، (ربیعه) جوړیک له سه‌رژمى‌رى دیکه‌یان هه‌بووه، بۆ مانگه‌کان (رجب) یان له‌ نیوان (جمادى و شعبان) دا دانه‌ناوه، بۆیه پى‌غه‌مبه‌ر ﷺ دیا‌ری‌کردوه که ئەوه‌ی (مضمر) راسته.

ئايا لىرەدا مەبەستى پىغەمبەرى خوا ﷺ چى بوو؟

بىگومان ئەگەر بىتو ئىمە لە سىرەو ژيانى نەكۆلىنەو، نازانين پىغەمبەر ﷺ بۇچى ھەندىك شتى ھەرموو؟!

ئىستا ئەوھى كە دەفەرموى: ﴿وَرَجَبُ مُضَرَ الَّذِي بَيْنَ جُمَادَى وَشَعْبَانَ﴾ كە (جُمَادَى) یشى پى دەلین، (جُمَادَى) شى پى دەلین، بۇیە دیارى كىردو، چونكە دیارە (رَجَب) لەلای (ریبە) بە جۆرىكى دىكە دانراو لە رىزبەندى مانگەكاندا.

ئەدى بۇچى لىرە دەفەرموى: رۆژگار وەك ئەو كاتەى كە خوا دىئای دروست كىردو، ئاسمانەكانو زەوى ھىناونە دى، وەك خۇى لى ھاتۆتەو؟

چونكە ەرمبەكان عادەتیان وابوو، مانگەكانیان دەستكارى دەمكىرد، دەلین: ھەندىك سالیان دەمكىردە سىزە (۱۳) مانگ، دواى لە سالى داھاتوودا مانگىكىان كەم دەمكىردو، بۇ ئەوھى جووت بىتەو، یاخود لە چوار مانگە قەدەغەكان، ئەگەر مانگىك زانىبايان پىوئىستیان بە شەر ھەیە، دەیانگوت: ئەو مانگەمان ھەلال كىرد، وە مانگىكى دىكەیان قەدەغە دەمكىرد!

وہ ئەو سالى كە ئەبو بەكر خوا لى پازى بى، ھەجى كىردو، لە (ذُو الْقَعْدَةِ) دا ھەجى كىردو، واتە: لە (ذُو الْقَعْدَةِ) دا لە ەرمفاندا راپوستاوو، مەناسىكى ھەجى جىبەجى كىردوون، بۇچى؟

چونكە ەرمبەكان واىان دەستكارى كىردبوو بە پى عورفو باوى ئەوان (ذُو الْقَعْدَةِ) ببوو (ذُو الْحِجَةِ).

رىزبەندىيەكەيان تىكداو، ھەر بۇيەش پىغەمبەر ﷺ بۇخۇى ئەو سالى، نەچوو ھەج، چونكە دواى لەو سالىدا كە پىغەمبەرى خوا ﷺ ھەجى كىرد، كە سالى دە (۱۰) یمە، رىزبەندىيەكە ھاتبوو ھە شوىنى خۇى، وە لەبەر ھۆكارىكى دىكەش كە پىشتر باسما كىردو، كە موشرىكەكان بە پوتىنى بە دەورى كەعبەدا طەوافیان دەمكىرد.

مانگە عەرەبییەکان، مانگە مانگییەکان (الأشهر القمرية)

دیاره ئەمانە ناوەکانیان: (محرم، صفر، ربیع الأول، ربیع الثاني، جمادی الأول، جماد الثاني، رجب، شعبان، رمضان، شوال، ذوالقعدة، ذو الحجة).

(السخاوي) له نامیلکەیهکی دا به ناوی: (المشهور في أسماء الأيام والأشهر) که (ابن كثير) له تەفسیرەکی خۆیدا لێیهوه نەقل دەکات، وهك له: (المصباح المنير في تهذيب تفسير ابن كثير)^(۱) دا هیناویەتی، هۆی ناوێرانی مانگەکان، وه پاشان چۆنیەتی کۆکرانەومیان بهم شیومیە دی:

یهکەم (محرم): که به (مُحَرَّمُونَ، مُحَرَّمَات، ومحاريم)، واتە: به سێ جۆر کۆ دەکرێتەوه، بۆچی ناوی لێنراوه (محرم)؟

لهبەرئەوهی که مانگیک بووه جهنگی تێدا قەدەغە کراوه، یاخود بۆ داکۆکی کردن لهسەر ئەوه که جهنگی تێدا قەدەغە کراوه.

دووهم (صفر): که به (أصفار) کۆ دەکرێتەوه، بۆچی ناوی لێنراوه (صفر)؟

چونکه ئەو مانگە ئەو کاتە که ناویان لێناوه، عەرەبەکان مالهکانی خۆیان چۆڵ کردوه، بهوه دەگوتری: (صَفِرَ الْمَكَانُ إِذَا خَلَا)، شوینەکه چۆڵ بوو.

سێیەم (ربیع الأول): که به (أربعاء) وه (أربعة) کۆ دەکرێتەوه.

لهبەر ئەوهی ئەو کاتە ئەو ناویان لهو مانگە ناوه، له مەنزڵگاگانی خۆیاندا نیشتەجێ بوون (لارتباعهم فيه، ارتبَعَ فِي الْمَكَانِ: أقام)، واتە: نیشتەجێ بوون، وه بهملاولادا نەچوون.

چوارەم (ربیع الثاني): ئەمیش وهك هی یهكەمه.

پینجەم (جُمَادَى الْأُولَى): که به (جُمَادَى الْأُولَى)، وه (جُمَادَى الْأُولَى) ش دى، واتە: هەم بە (مُذَكَّر)، وه هەم بە (مُؤنَّث) دى، وه بە (جُمَادِيَات) كۆ دەكریتەوه.

بۆيەش ئەو ناوەى لێنراوه، چونكە لەو كاتەدا ناو بەستووويەتى، ديارە لە كاتى ناوئرانى يەكەمى ئەو مانگەدا، ئەگەرنا مانگە عەرەبىيەكان لەگەڵ هەموو كەشەكانى سائدا دەسوورپن.

شەشەم (جُمَادَى الثَّانِي): يان (جُمَادَى الثَّانِيَة): ئەويش بە هەمان شيوە.

هەوتەم (رَجَب)، كه بە (أَرْجَب) وه (رَجَاب) وه (رَجَبَات)، واتە: بە سى جۆر كۆ دەكریتەوه، ئەويش لە جيبهوه هاتوه؟

دەلى: (الترجيب: التَّعْظِيم)، چونكە خواى پەرورەدگار يان تيدا بە مەزن گرتوه.

هەشتەم (الشَّعْبَان)، بە (شَعَابِيْب) وه (شَعْبَانَات) بە دوو شيوە كۆ دەكریتەوه.

ئەويش لەوهوه هاتوه (مِنْ تَشَعُّبِ الْقَبَائِلِ فِيهِ) لەو مانگەدا هۆزەو تيرەكان لىك بلاوبوون.

نۆيەم (رَمْضَانَ)، كه بە (رَمْضَانَات) وه بە (رَمَاضِيْنَ) وه (أَرْمُضَة) واتە: بە سى جۆر كۆ دەكریتەوه لە جيبهوه هاتوه؟

وشەى: (رَمْضَاء)، واتە: گەرما، دەگوترى: (رَمِضَ الْفِصَالِ إِذَا عَطَشَ)، (فِصَال) واتە: بەچكە حوشتر كه تينووى دەبى و دەبیتە (رَمْضَاء)، (رَمِضَ) واتە: گەرماى بوو، (رَمْضَاء) واتە: زۆر زۆر گەرم، ديارە ئەو كاتە كه ئەو مانگە ئەو ناوەى لێنراوه، كاتىكى گەرم بووه، دەبى هاوين بووبى، يان تەمووز بووبى.

دەيەم (شَوَال)، كه بە (شَوَاوِل) و (شَوَاوِيل) وه (شَوَالَات)، ئەميش بە سى جۆر كۆ دەكریتەوه، لە جيبهوه هاتوه؟

(مَنْ شَالَتِ الْإِبِلُ أَذْنَابَهَا لَطُرِقَ) كه حوشتر كلكى بەرز دەكاتەوه لە كاتى جووت بووندا.

یازدەمیەم (ذو القعدة): که به (ذوات القعدة) کۆ دەکرێتەوه.

(لعودهم من الترحال)، لەبەرئەوهی لەو مانگەدا، ئەو کاتەى ئەو ناومیان لێناوه، وازیان لە کۆچ و کۆچباریی هیناوهو، لە شوینی خۆیان نیشتەجێ بوون.

دوازدەمیەم (ذو الحجة)، که به (ذوات الحجة) کۆ دەکرێتەوه.

لەبەر ئەوهی که لەو مانگەدا، زۆریەى مەناسیکی حەجیان ئەنجامداوه، بە تاییبەت راوەستان لە عەرەفه.

ناوی حوت رۆژەکانی هەفتە

یەك شەم (الأحد): که به (آحاد) وه به (أوحاد) وه به (وحد) کۆدەکرێتەوه.

دوو شەممە (الاثنين): به (الأثاني) کۆدەکرێتەوه.

سێ شەممە (الثلاثاء): که به (الثلاثاءات)، وه به (أثاليث) کۆدەکرێتەوه.

چوار شەممە (الأربعاء): که به (الأربعاءات) و (أرابيع) کۆدەکرێتەوه.

پینج شەممە (الخميس): که به (أخمس) و (أخاميس) کۆدەکرێتەوه.

هەینی (الجمعة): که به (الجمع) و (جماعات) کۆدەکرێتەوه.

شەممە (السبت): دەلێن: (السَّبْتُ: وَهُوَ الْقَطْعُ لِانْتِهَاءِ الْعَدَدِ) لەبەرئەوهی لێرد

ژمارەى رۆژەکان کۆتایی دێ، ئەویش بە (أسبت) و (سبوت) کۆ دەکرێتەوه.

شایانی باسە: لێردا خوا ﷻ که دەفەرموێ: ژمارەى مانگەکان لە سالدای لە لای

خوا ﷻ دوازدە (۱۲)ن، دەگونجێ مەبەست پێی مانگەکانی سالی خۆریی، (السنة

الشمسية) ش بی، به لآم به پئی سیاق دزمانین، وه به پئی عورف باوی نهته وهی
 عه ره بیش، که زیاتر به مانگه عه ره بییه کان، یان مانگه قه مه رییه کان حساب و
 کتابیان کرده، دزمانین که مهست پئیان نه و مانگانه یه که به مانگ (قمر)
 حساب دهرین، واته: (السنة القمرية).

دیاره مانگ به گشتی، سئ حالته ی ههن: (هلال) و (بدر) و (مُحاق)، خاومنی
 (مختار الصحاح) دهئ: (هلال: أول الليلة، واللييلة الثانية والثالثة) ههرسیکیان
 شهوی یهک شهوهو، دوو شهوهو، سئ شهوهو، پئیان دهگوترئ: (هلال) که به قه دهر
 دمه داسیکی بچووکه.

ننجا دواپی پئی دهگوترئ: (القمر) ههتا دمبیته بازده، له بازده که تهواو دمبی و،
 جیخونکه دمکات، پئی دهگوترئ: (بدر)، دهئ: (بدر القمر أي اكتمل) تهواو بوو،
 ننجا له دوا ی نهوه، ههر (قمر) ی پئی دهگوترئ، تاكو دهگاته حالته ی (مُحاق)، که
 له (مَحَق) هوه هاتوه، واته: له بهین چوون و نه مان، ههتا سئ شهوی کوئیایی، واته:
 نهگهر مانگه که سی پر بین (۲۸، ۲۹، ۳۰)، نهگهر (۲۹) ش بین له (۲۷، ۲۸، ۲۹)، مانگ
 پئی دهگوترئ: (محاق).

پیشتریش هینامان که خوا دهفه رموی: ﴿ فِي كِتَابِ اللَّهِ ﴾، ههن دیک له
 توپژمرهوان گوتوو یانه: واته: له قورناند، به لآم نهوه راست نیه، چونکه لهو
 کاته وه که خوا ناسمان و زموی دروست کردوون، قورنآن له به ردهستی نیمه دا
 نه بووهو، کتیبه گانی دیکه ش نه بوون، دواپی خوی په رومردگار کتیبه گانی دیکه ی
 دابه زاندوون، وه قورنآن دواپین کتیبی خوی په رومردگار.

ننجا ﴿ فِي كِتَابِ اللَّهِ ﴾:

۱ / دهگونجئ لیره دا (کتاب)، چاوگ (مصدر) بی، واته: (فِي كِتَابَةِ اللَّهِ) له
 نووسینی خوادا، که له لای خوی بریاری داوه.

۲ / یاخود (فِي حَكَمِ اللَّهِ) یانی: لهو سیستم و یاسایه دا که خوا دایناوه بو زیانی
 به شهر.

۲ / وہ دھگونجى مەبەست لە (کتاب) لىردا لە (اللَّوْحُ الْمَحْفُوظِ) بى، كە ئەو دروستکراوە گەورمىيە كە خۆى زاناو توانا ھەموو زانىارىيەگانى خۆى كە پەيوەندىيان بە دروستکراوەگانى خواوە ھەيە، لەویدا تۆمارى کردوون.

۴ / ياخود لە نەخشەدانان و ئەندازمگىرى خۆى بالادەست دا، دھگونجى ھەر كام لەم مانايانەى ھەيى.

كە دەفەرموى: ﴿يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، واتە: لە سەرمتاوە. ھەر لەو رۆژووە خوا ئەم كەون و كائىناتەى داناوە.

خۆر يەك سوور بە دەورى خۆيدا تەواو كرده، لە ماوەى دوازدە (۱۲) مانگدا، ھەروەھا مانگىش دوازدە (۱۲) جار بە دەورى زەويدا دەخولیتەو، لە ماوەى سالتىكداو، لە ئەنجامدا دوازدە (۱۲) مانگەكان پەيدا دەبن، كە ديارە مانگى خۆرىسى و. مانگى مانگىش (۱۰، ۱۱) رۆزىيان جىاوازىسى ھەيە، ھەر بۆيەش سالى كۆچى (سالى مانگى) دەسوورئ لە ھەموو كەشەگانى سالتا، بەلام سالى خۆرىسى ھەر لە شوينى خۆيەتى.

خوایى كە دەفەرموى: ﴿مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ﴾، بە تەئكىد مەبەست لەو چوار مانگە قەدەمغەكراوانەيە، كە جەنگيان تىدا قەدەمغە كراوە، ئنجا ديارە جەنگ لە مانگەگانى دىكەش دا ھەر قەدەمغە بوو، بەلام لىردا مەبەست ئەو بوو كە جەنگىك بۆ شت رەوا بى، بىكەى، ھەر نابى لەو مانگانەدا بىكەى، يانى: لايەنى كەم. با سىيەك (۱/۳)ى سال خەلك پشوويان ھەيى، لە يەك ئەمىن بنو، بتوانن بەملاولادا بچن، لەيەك دلتىيان، ھىمنىى و ئاسايىش ھەيى، بۆ ئەووى بازىرگانى بكن، كارو كەسابەت بكن، سەفەر بكن، ئەگەرنا لە ھەموو مانگەگاندا، شەرو دەستىرئى ھەر قەدەمغەيە.

ھەلبەتە ئەووش زانىيان مشتومرئىكى زۆريان لەبارەو كرده، وە من لە بەرگى يەكەمى ئەم تەفسىردا لە سوورمتى (البقرة) دا ھىناومە، لە تەفسىرى ئەو نايەتەدا كە دەفەرموى: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ

کَبِيرٌ ﴿۱۷﴾، واته: دهریاری مانگه جه پرامه کان، پرسپارت لیدمهکن، جهنگ تییان دا چۆنه؟ بلی: جهنگ تئیدا (گوناهیکی) گهورمییه، به لام نایا نه وه نه سخ نه بوتته وه؟ یا خود ههر ماوه؟ به ته نکید رای زیاتری زانایان وایه که نه سخ نه بوتته وه، نه دی بۆچی پیغه مبه ر ﷺ هه ندیک له جهنگه کانی، له مانگه جه پرامه کاندایا کردوون؟

زانایان، ده ئین له به ره نه وه ی که له و کاتانه دا، هیرش کراوته سهر مسولمانان، واته: جهنگ له و مانگانه دا قه دهغه یه، که تو دست پیشخهر بی، به لام نه گهر دست دریزبیت بکریته سهر، بهرگری له خو کردن قه دهغه نیه، نه م رایهش ریکه و تن (توفیق) دهکات له نیوان نه و دهقانه دا، که هه ندیکیان وا دهگه یه نن: جهنگ له و مانگانه دا ههر له جی خوی بی، و قه دهغه بی، هه ندیکیش وا دهگه یه نن: که جهنگ له و مانگانه دا، ره وای بی، قه دهغه ی له سهر لاجوو بی، نه ویش به وه که بگوتری: جهنگی هیرش بهرانه قه دهغه یه، به لام جهنگی بهرگریکارانه، قه دهغه نیه و ره وایه.

بۆیه خوی بهروردگار ههر له و نایه ته ی سوورمتی (البقرة) شدا دهغه رموی:

﴿ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدُّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ ۗ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ ... ﴾ ﴿۱۷﴾

واته: بلی: جهنگ له و مانگانه دا گهورمییه (قه دهغه یه)، به لام خه لک له ری خوا لادان، وه ریکرتن له مزگه وتی جه پرام، وه کوفر پیکردنی، له لای خوا گهورمتره، وه نازاردانی مسولمانان له لای خوا، گهورمتره (له جهنگ کردن له و مانگه قه دهغانه دا).

چونکه نه و مانگانه ش بۆیه جهنگیان تئیدا قه دهغه کراوه، له بهر بهر قه رارکردنی هیمنی و ناساییش و نازادی خه لک، نجا که سیک نه و مانگانه نیستیفلال بکات و مسولمانانی تئیدا نه زیهت بداو، هیرشیان بکاته سهری، نه وه مسولمانان بۆیان هه یه بهرگری له خویان بکه ن.

دوایی خوا دهغه رموی: ﴿ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ ﴾، نا نه وه بهرنامه ی راسته.

واته: بهرنامه‌ی راست نهومیه، که نهو شتانه‌ی که خوا دایناون، پابه‌ندیان پیوه بکری، نهک گولبژیر بکهین، وهک خوا‌ی کاربه‌جی دهرباره‌ی نه‌هلی کیتاب دمفه‌رموی: ﴿أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ﴾ ﴿۸۵﴾ البقرة.

واته: ئایا بپروا به هندیك له کتیبی خوا دینن، وه کوفریش به هندیکی دمکهن؟

نابئ گولبژیر بکهین، به‌لکو دهبئ پابه‌ندیان به بهرنامه‌ی خواوه، چ نهو پابه‌ندییه له بهرژه‌هوندییماندا بی، یاخود به روالهت له زهرمرمان بی، بهو واتایه له زیانماندایی: که بهرژه‌هوندییه‌کی ناشهرعی، یان زووتر تیپهر، له‌دهست ده‌جی. به‌هوی پابه‌ندیی به شهرعهوه، نابئ گولبژیر بکهی، لهو کاتانه‌دا که پیټ خو‌شه. پابه‌ند بی، لهو کاتانه‌شدا که پیټ ناخو‌شه، پابه‌ند نه‌بی، یان لهو کاتانه‌دا که به قازانجی دهمانی، پابه‌ند بی، به‌لام که زانیت به قازانجت نیه، لیئ لاده‌ی! نه‌ود دینداریی راست نیه، دینداریی راست نهومیه، دهبئ له ههموو حاله‌تیکدا. پابه‌ند بی به شهریعتی خواوه.

که دمفه‌رموی: ﴿فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ﴾، به ته‌نکید مه‌به‌ست نهو چوار مانگه‌یه، واته: لهو چوار مانگه‌دا سته‌م له خو‌تان مه‌که‌ن، دستدریژی مه‌که‌نه سهر یه‌کدی، دستپیشخهری مه‌که‌ن، به‌لام نه‌گهر که‌سئک هیرشی کرایه سهر و په‌لاماری درا، دیاره به‌رگری له‌خو کردن، له ههموو حالاندا ره‌وايه.

هندیك له زانایانیش گوتوو یانه: ﴿فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ﴾، واته: لهو دوازده (۱۲) مانگه‌ی سالد، هه‌لبه‌ته راسته له دوازده (۱۲) مانگه‌که‌ی سالی‌شدا. نابئ سته‌م له خو‌مان بکهین، وه نابئ دستدریژی بکری، به‌لام وا پی‌ده‌جی. مه‌به‌ست پیئ نهو چوار مانگه بی، که جه‌نگیان تی‌دا قه‌دمغه کراوه، بو‌چی؟

له‌م باره‌وه با نه‌م رایه‌ی (طبری) بینین ده‌ئی: {وَأُولَى الْأَقْوَالِ فِي ذَلِكَ عِنْدِي

بِالصَّوَابِ، قَوْلُ مَنْ قَالَ: ﴿فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ﴾، فِي الْأَشْهُرِ الْأَرْبَعَةِ، أَنْفُسَكُمْ. بِاسْتِحْلَالِ حَرَامِهَا، فَإِنَّ اللَّهَ عَظَّمَهَا وَعَظَّمَ حُرْمَتَهَا، وَذَلِكَ أَنَّ الْعَرَبَ تَقُولُ فِيمَا بَيْنَ الثَّلَاثَةِ إِلَى الْعَشْرَةِ، إِذَا كُنَّتْ عَنْهُ: (فَعَلْنَا ذَلِكَ ثَلَاثَ لَيَالٍ خَلَوْنَ، وَالْأَرْبَعَةَ

أَيَّامَ بَقِيْنَ)، وَإِذَا أَخْبَرْتَ عَمَّا فَوْقَ الْعَشْرَةِ إِلَى الْعِشْرِينَ، قَالَتْ: "فَعَلْنَا ذَلِكَ لِثَلَاثَ عَشْرَةَ خَلَّتْ، وَالْأَرْبَعُ عَشْرَةَ مَضَتْ، فَهُوَ مُخْرَجٌ عَدَدَ جَبْرِ" (۱).

دهلئ: راستترین و له پیشتترین را لهلای من، قسهی نهوانهیه که گوتوویمانہ:

﴿ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ ﴾، واتہ: لهو چوار مانگانہدا، ستم له خوتان مهکن، نهویش بهوهی نهوهی تیپاندا قهدهغه کراوه، بو خوتانی رهوا بکن، چونکه خوا نهم چوار مانگهی به گهوره گرتوون، وه حورمهتی نهو چوار مانگهی به گهوره داناو، وه بهلگهشمان لهسر نهوه، نهمهیه که عهرب نهگهر له سییهوه ههتا ده، بیانهوی قسهی لهوبارموه بکن دهلئین: (فعلنا ذلك لثلاث ليال خلون، ولأربعة أيام بقين)، نهو شتهمان نهجام دا، سی دواي نهوهی که سی شهو تیپهری بوون، وه دواي نهوهی که چوار رۆژ مابوون (له فلان مانگه، یان له فلان ههفته)، بهلام نهگهر بیانهوی قسه بکن دهربارهی ده (۱۰) تاکو بیست (۲۰)، دهلئین: (فعلنا ذلك، لثلاث عشرة خلت، ولأربع عشرة مضت) واتہ: نهو کارهمان نهجامدا، دواي نهوهی سیزده شهو تیپهری، وه چوارده رۆژ تیپهری.

بویه لیردا که دهفرموی: ﴿ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ ﴾، ﴿ فِيهِنَّ ﴾، لیردا بو لای کهمهکهیه.

واتہ: له نیوان (۳ تا ۹) دایه، کهواتہ: مهبهست چوار مانگه حهرامهکان، چونکه نهگهر مهبهست پی دوازده (۱۲) مانگهکان بوونایه، دهیفرموی: (فَلَا تَظْلِمُوا فِيهَا أَنْفُسَكُمْ)، چونکه (فیها)، بو ده (۱۰) به پشتهومیه، بهلام ﴿ فِيهِنَّ ﴾، بو (۳) تاکو (۹) یه.

نهو رستهیهش که دهفرموی: ﴿ وَقَبِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقْبَلُوكُمْ كَافَّةً ﴾ (۳۱)، وه له دزی هاوبهش بو خوا دانهرمان، بجهنگن به تیگرا، وهك چون نهوان به تیگرا، له دژتان دهجهنگن.

وشهی: ﴿كَافَّةً﴾، واته: (جَمِيعاً) هه مووتان، هه ئه به ته هه ندىك له تويزهران
 ئاوايان ليكداومته وه: ﴿وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً﴾: وه له دزى تيكرای
 هاوبهش بؤ خودا دانهرهكان بجهنگن، وهك چؤن نهوان له دزى تيكراتان، دهجهنگن.
 بهلام به تهنكيد نهو مانايه راست نيه، بهلكو مه بهست نهو ميه: (وَقَاتِلُوا
 الْمُشْرِكِينَ جَمِيعًا كَمَا يُفْتَلُونَكُمْ جَمِيعًا)، هه مووتان له دزى
 هاوبهش بؤ خوا دانهرهكان بجهنگن، ههروهك نهوان هه موويان له دزتان دهجهنگن.
 بؤچى ده ئينن وايه؟

چونكه راسته له پرووى زمانه وانبييه وه، دهگونجى ﴿كَافَّةً﴾، په يوست بن
 به (فاعل) وه، وهك ئيمه گوتمان: ﴿وَقَاتِلُوا﴾ ﴿كَافَّةً﴾، به (واو) هكه وه.
 په يوست بن، واته: ﴿وَقَاتِلُوا جَمِيعًا الْمُشْرِكِينَ﴾، وه دهشگونجى
 ﴿كَافَّةً﴾ په يوست بن به (مفعول) هكه وه: ﴿وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ
 كَافَّةً﴾: اي جميعهم، ئنجا هه رچهنده له پرووى زمانه وانبييه وه، نهوه راست بن.
 بهلام نهوهى ريمان لى دهگرى له وه، نهو حهقيقهته شهرعييه، كه ئيمه شهريعت
 رنى نه داوين دزى هه موو موشريكو كافران بجهنگن.

خوای دادگهر له سوورپهتى (البقرة) دا دهفه رموى: ﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ
 الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾ ﴿١١٠﴾
 واته: وه له دزى نهوانه بجهنگن: كه له دزتان دهجهنگن، بهلام دهستدرى تيزى
 مهكهن، خوا دهستدرى تيزيکارانى خووش ناوين.

واته كه سيك شهرتان له دز ناكات، ئيوه په خهى مهگرنو، بههانهى پرى
 مهگرن.

هروهها پیشتر باسمان کرد، که خوا ﷻ دمه رموی: ﴿إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ
مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُوا إِلَيْهِمْ
عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿۱﴾ التوبة.

دوای نهوهی نهفیری عامو نیعلانی جهنگ له دژی هه موو هاوبهش بو خوا
دانه ره پهیمان شکینه گان، بریار دمدات، خوا ﷻ دوایی دمه رموی: جگه لهو
هاوبهش بو خوا دانه رانهی که پهیمانیان له گهل نیودا بهستوهو دوایی هیچ
که مییان نه کرده، وه هاوکاری هیچ که سیان نه کرده، له دژی نیوه، نهوانه
پهیمانه که یان له گهل بگه یه ننه، نهو کاتهی که دیاری کراوه، بیگومان خوا
پاریزکارانی خوش دهوین، واته: نهوانهی خوش دهوین، که له مامه له له گهل
کافرانیشدا، پاریزکارنو، پهیمان شکین نین.

که واته: ناگونجی بگوتری: وشهی ﴿كَافَّةً﴾، په یو مندی به هه موو کافرو
هاوبهش بو خوا دانه ره گانه وه هه یه، چونکه ناگونجی هه موویان جهنگیان له دژ
بکری، به لکو وهک پیشتر هینامان، لهو کورته باسه دا دمربارهی نایه تی ژماره (۵) ی
سوورمتی (التوبة) کردمان، پیغه مبهری خوا ﷻ دمه رموی: ﴿إِذَا لَقِيتَ عَدُوَّكَ
مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَادْعُهُمْ إِلَىٰ ثَلَاثِ خُصَالٍ﴾ { أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، برقم: (۲۳۰۲۸)، تعلیق
شعیب الأرنؤوط: إسناده صحيح على شرط مسلم، وأبو داود، برقم: (۲۶۱۴) }.

واته: نه گهر به دوژمنه که مت گه یشتی له هاوبهش به خوا دانه ره گان، بانگیان
بکه بو سئ شتان ... که دوایی له دریزه ی فهرووده که دا هاتوه، که یه کیك لهو
سئ شتانه نهوه یه: نه گهر مسولمان نه بوون، داوایان لی بکه، سه رانه بدن.

که واته: موشریکیک که ناماده یه سه رانه بدات، وه کافرک که ناماده یه ته بابی
له گهل دهوله تی نیسلامی و فهواری نیسلامی دا، جهنگ له دژ کردنی دروست نیه.

مهسه لهی جواره م: که دمه رموی: ﴿إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ
الَّذِينَ كَفَرُوا يُحْلُونَهُ عَامًا وَيُحْكِرُونَهُ عَامًا لِيُوَاطِئُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ

فِيحِلُّوْا مَا حَرَّمَ اللهُ زَيْنَ لَهُمْ سِوَاهُ اَعْمَالِهِمْ وَاللهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِيْنَ ﴿۳۷﴾

وشه‌ی: ﴿الَّتِيءُ﴾، دوو واتای ههن: یان چاوگ (مصدر) بهمانای دواخستن، یانی:

(التأخیر)، یاخود ﴿الَّتِيءُ﴾، (فاعل) بهمانای (مفعول) ه، یانی: (المؤخر).

کهواته: ﴿الَّتِيءُ﴾، نه‌گهر به مانای دواخراو (مؤخر) بی، مانایه‌که‌ی ئاواپه:

(إِنَّمَا الشَّهْرُ الْمُؤَخَّرُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ)، نهو مانگه‌ی که دوا ده‌خری، زیدمی‌ی به له کوفردا.

ئنجنا نهوه چۆن بووه؟

عه‌ر به‌ه‌کان له سه‌رده‌می نه‌فامی دا، نه‌گهر پی‌ویستیان به‌وه بووین که جه‌نگ

بکه‌ن و، مانگیکی چه‌رامیان هاتبیته پیشی، بۆ وینه: (رجب) گوتوویمان: نه‌م سال

ره‌جه‌ب چه‌لال ده‌که‌ین، بۆخومان جه‌نگی تیدا ده‌که‌ین، به‌لام مانگی دوا‌ی ره‌جه‌ب

ده‌که‌ین به مانگیکی چه‌رام و، جه‌نگی تیدا ناکه‌ین! کهواته: لی‌رمدا ﴿الَّتِيءُ﴾.

به‌پیی نه‌م واتاپه دمب به (فعل)، به مانای (مفعول)، یانی: (المؤخر) دواخراو.

مانای دوومه‌ی: ﴿الَّتِيءُ﴾، نه‌ومیه که چاوگ (مصدر) بی، واته: دواخستن

مانگه‌ی قه‌دمغه‌ی که‌رامکان، له ریزبه‌ندی خویان، بۆ دواتر، نه‌وه زیدمی‌یه له

کوفری کافرماندا، وه‌ک (الطبري)، له تفسیرمه‌که‌یدا ده‌لئ: (إِنَّمَا التَّأخِيرُ الَّذِي

يُؤَخِّرُهُ أَهْلُ الشَّرْكِ بِاللَّهِ مِنْ شُهُورِ الْحُرْمِ الْأَرْبَعَةِ، وَتَصْيِيرِهِمُ الْحَرَامَ مِنْهُنَّ

حَلَالًا، وَالْحَلَالَ مِنْهُنَّ حَرَامًا، زِيَادَةٌ فِي كُفْرِهِمْ وَجُحُودِهِمْ أَحْكَامَ اللَّهِ وَأَيَاتِهِ) (۱).

واته: بی‌گومان نه‌وه دواخستنه‌ی که نه‌ه‌لی شیرک (هاوبه‌ش بۆ خوا دانهران) له

مانگه‌ی چه‌رامه‌کان دا نه‌نجامی دهمن، نه‌ومیان که جه‌نگی تیدا قه‌دمغه‌یه، جه‌نگی

تیدا چه لال دمکه، وه نهومیان که جهنگی تیدا چه لاله (واته: جهنگیکی رهوا) جهنگی تیدا چه دهغه دمکه، پیکیان دمگورنه وه، نه وه زیدیهیه له کوفریاندا، وه له نکوولییاندا، له یاساکانی خواو له نایه تهکانی خوا.

هه لیهته وشه: ﴿النَّيِّءُ﴾، به (النَّيِّبِ) ش، خوینراو مته وه، ﴿إِنَّمَا النَّيِّءُ﴾، وه (إنما النسي).

ننجا نایا بوچی دمه رموی: ﴿زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ﴾؟ چونکه موشریکه کان ههر کافرن، به لام بهو کردهوانه، کوفره که بیان زیاد دمی، وهک چون نینسانی نیمانداریش، به طاعت نیمان که ی زیاد دمی، نینسانی کافریش به کرده وهی خراب و تاوان، کوفره که ی زیاتر دمی، واته: وهک چون نیمان به طاعت زیاد دمکات، کوفریش به تاوان و خرابه خهستترو توخترو قوولتر دمیته وه.

ننجا که دمه رموی: ﴿يُضِلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾، واته: نهوانه ی بیبروان پیی گومراو سرگرهردان دمی، وه زیاتر له راسته ری لادمه دن، هه لیهته خوینراویشه ته وه ﴿يُضِلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾، (يُضِلُّ بِهِ)، واته: لا دمدرین و گومرا دمکرین، (يُضِلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا)، واته: گومرا دمی و سرگرهردان دمی، که چی دهکه؟ ﴿يُجِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا﴾، سالتیک جهنگی تیدا چه لال دمکه، که له نه سندا جهنگی تیدا چه دهغه، ﴿وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا﴾، سالتیکی دیکه جهنگی تیدا چه دهغه دهکه، وهک حالتهی ناسایی خوئی، ﴿لِيُؤْطِئُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ﴾، بو نه وهی سهره نجام نه وهی که خوا چه دهغه کردوه، نهو ژماریه دهر بینن، واته: پیکه لپیک بین، چونکه وهک دهلین: ﴿لِيُؤْطِئُوا﴾، مانای (لیوافقوا) واته: ریک بیته وه، چونکه ریز بهندیه که بیان تیکداوه، به پیی بهرزه و مندی خویمان.

(الطبري) له وباروه له تفسیرمه که ی خویدا دهلی: (وَإِنَّمَا مَعْنَى الْكَلَامِ: أَنَّهُمْ يُؤَافِقُونَ بَعْدَ الشُّهُورِ الَّتِي يُحَرِّمُونَهَا، عِدَّةَ الْأَشْهُرِ الْأَرْبَعَةِ الَّتِي حَرَّمَهَا اللَّهُ،

لَا يَزِيدُونَ عَلَيْهَا وَلَا يَنْقُصُونَ مِنْهَا، وَإِنْ قَدَّمُوا وَأَخَّرُوا، فذَلِكَ مُوَاطَاةٌ عِدَّتَهُمْ
عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ^(۱).

واته: مانای قسه که نهومیه که نهوان به ژماره‌ی نهو مانگانه‌ی که هه‌دهغیهان
دهکن، له مانگه جه‌لآله‌کان، ژماره‌ی نهو چوار مانگانه‌ی که خوا هه‌دهغیه‌ی کردوون،
(یانی جه‌نگی تیدا هه‌دهغه کردوون) ته‌واو دهکن، بیکه‌لپیکیان دهکن، نه لییان
که‌م دهکن، نه لییان زیاد دهکن، با پاشو و پیشیشیان بکن، نا نه‌وه مانای
نهومیه که : هه‌مان ژماره مانگ که خوا له سالددا جه‌نگی تیدا هه‌دهغه کردوون
(که چوار مانگن) نه‌وانیش له هه‌مان ژماره‌ی مانگ دا، جه‌نگ هه‌دهغه بکن.

هه‌لته‌ته له‌وباره‌وه زانیان زور قسه‌یان کردوون، که نایا عه‌رهبه‌کان بوچی
وایان کردوه؟

به‌لام وهك (محمد الطاهر بن عاشور) له ته‌فسیره‌که‌ی (التحریر والتنویر) دا.
ده‌لئ: (وَأَحْسَنَ مَا رُوي فِي صِفَةِ ذَلِكَ: قَوْلُ أَبِي وَائِلٍ أَنَّ الْعَرَبَ كَانُوا أَصْحَابَ
حُرُوبٍ وَغَارَاتٍ، فَكَانَ يَشُقُّ عَلَيْهِمْ أَنْ يَمْكُثُوا ثَلَاثَةَ أَشْهُرٍ مُتَوَالِيَةٍ لَا يَغِيرُونَ
فِيهَا، فَقَالُوا: لَيْنُ تَوَالَتْ عَلَيْنَا ثَلَاثَةَ أَشْهُرٍ لَا نُصِيبُ فِيهَا شَيْئًا، لَنَهْلِكَنَّ)^(۲).

واته: باشت‌ترین قسه له‌وباره‌وه نهومیه که نه‌بو وائیل گوتووویه‌تی، ده‌لئ:
عه‌رهب له سه‌رده‌می نه‌فامیی دا، هه‌ر خه‌ریکی شه‌رو شو‌رو هه‌ر شکرده‌نه سه‌ر یه‌کدی
بوون، بو‌یه له‌سه‌ریان هورس بوو سی مانگان له‌سه‌ر یه‌ک هه‌ج شه‌رێک نه‌که‌ن و
به‌لاماری که‌س نه‌ده‌ن، وه گوتووویانه: نه‌گه‌ر بئیتو سی مانگمان به‌سه‌ردا تپه‌رپن و
هه‌ج نه‌که‌ین و ده‌ستکه‌وتیکمان نه‌بی و شه‌رێک نه‌که‌ین (که خه‌ریکی تیدا‌بئ)
ده‌فه‌وتیین.

بو‌یه سی مانگان ته‌حه‌ممولیان نه‌ده‌کردو، یه‌که‌یک له‌و سی مانگانه، یان
جاری وا هه‌بووه مانگه تاکه‌که که ره‌جه‌به، جه‌نگیان تیدا ره‌وا ده‌کرد.

(۱) جامع البیان، ج ۶، ص ۱۳۹.

(۲) ج ۵، ص ۱۸۹.

پیشتریش باسمان کرد، که نه‌وه کلتوورو عادمتیکی عه‌رهبه‌گان بوو، که (نسی)یان (نسیء) یان هه‌بوو، که بریتی بوو له‌وه‌ی نه‌و چوار مانگانه‌ی که جه‌نگیان تیدا قه‌ده‌غه کراوه، له هه‌ر مانگیک دا به پیوستیان زانیبایه جه‌نگی تیدا بکن، نه‌و مانگه‌یان حه‌لال ده‌کردو له جیاتی نه‌و مانگه، مانگیکی دیکه‌یان حه‌رام ده‌کرد.

ثَنَجَا (ابن حزم)ی نه‌نده‌لوسی له‌بارهی نه‌وه‌وه ده‌لئ: (كُلُّ مَنْ صَارَتْ اِلَيْهِ هَذِهِ الْمَرْتَبَةُ (أَي مَرْتَبَةَ النَّسِيِّ) كَانَ يُسَمَّى الْقَلْمَسَ، وَقَالَ الْقُرْطُبِيُّ: كَانَ الَّذِي يَلِي النَّسِيَّ يَظْفَرُ بِالرِّئَاسَةِ لِتَرْيِيسِ الْعَرَبِ اِيَّاهُ، وَكَانَ الْقَلْمَسُ يَقْفُ عِنْدَ جَمْرَةِ الْعَقْبَةِ وَيَقُولُ: اَللّٰهُمَّ اِنِّي نَاسِيٌّ الشُّهُورِ وَوَاضِعُهَا مَوَاضِعُهَا، وَلَا اُحَابَ وَلَا اُجَابَ، اَللّٰهُمَّ اِنِّي قَدْ اَحْلَلْتُ اَحَدَ الصُّفْرَيْنِ وَحَرَمْتُ صَفْرَ الْمُؤَخَّرِ اَنْفِرُوا عَلٰى اِسْمِ اللّٰهِ تَعَالٰى) (۱).

واته: هه‌ر كه‌سێك نه‌و پیگه‌ی (النسیء)ی پی ده‌سپێردرا له نیو عه‌رهبه‌گاندا، پی ده‌گوترا: (الْقَلْمَسُ) (۲)، وه (قُرْطُبِي) ده‌لئ: نه‌و كه‌سه‌ی كه‌ دواخستنی مانگیك له مانگه قه‌ده‌غه‌كراوه‌كانی راگه‌یاندا بایه، وه جیگۆر كه‌ پی كردبا به مانگیکی دیکه، نه‌وه عه‌رهبه‌گان ده‌یانكرد به سه‌رۆك و ریش سبی خویان بۆ نه‌و كاره، وه نه‌و كه‌سه ناوی لی‌ده‌نرا (قَلْمَس) نه‌ویش له‌لای (جَمْرَةَ الْعَقْبَةِ) نه‌و بپاره‌ی را‌ده‌گه‌یاندا، (واته: نه‌و شوینه‌ی كه‌ دوو په‌یمان‌ه‌كه‌ی له نیوان پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ و نوینه‌رانی شاری یه‌سری‌دا تیدا به‌ستران)، وه ده‌یگوت: نه‌ی خواجه‌ی من دواخه‌ری مانگه‌كانم، وه نه‌و كه‌سه‌م كه‌ مانگه‌كان له شوینی خویان دادمنیم، ره‌خنه‌م لی ناگیرئ، وه نابئ وه‌لامیشم بدریته‌وه، نه‌ی خواجه‌ی نه‌وه من یه‌كێك له دوو مانگه‌کانی صه‌فه‌رم حه‌لال کرد (كه‌ دیاره به پی ریزبه‌ندی نه‌وان، جه‌نگی تیدا قه‌ده‌غه کراوه) وه صه‌فه‌ره‌كه‌ی دیکه‌م قه‌ده‌غه کرد (له جیاتی نه‌وه‌یان كه‌ جه‌نگی تیدا حه‌لال ده‌كهم) برۆن به ناوی خواجه‌ی به‌رزوه‌وه، (واته: برۆن جه‌نگتان بۆ ره‌وايه)!!

(۱) فتح‌القدیر للشوکانی: ج ۱، ص ۴۳۷.

(۲) له هه‌ندیك سه‌رچاوه ده‌لئ: له‌به‌ر نه‌وه‌ی كه‌ یه‌كه‌م كه‌س نه‌و عادمته‌ی دا‌هیناوه ناوی (قَلْمَس) بووه، بۆیه هه‌ر كه‌سێك نه‌و پیگه‌یه‌ی پی سپێررابا، پی ده‌گوترا: (قلمس).

ئنجا خوی بهروردگار له دریزهی ئەم نایهتەدا دەفەرموی: ﴿زَيْنَ لَهُمْ
سَوْءٌ أَعْمَلِهِمْ﴾، کەردموه خرابەکانیان بۆ رازینرا بوونەوه.

کئ بۆی رازاندبوونەوهو بۆی جوان کەردبوون؟

ببگومان شەیتان، چونکە خوا له شوینی دی دەفەرموی: ﴿وَزَيْنَ لَهُمُ
الشَّيْطَانُ أَعْمَلَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَ﴾ ﴿العنکبوت: ۲۸﴾.

واته: شەیتان کەردموهکانی بۆ جوان کەردبوون، ئنجا له حَالِيكَ دا که بهرچاوو
پوون بوون، له رێ لایدان.

واته: کەردموه خرابەکان، نەگەرنا شەیتان کەردموهی چاک جوان ناکات، بەلکو
ئەوهی کەردموهی چاک جوان دەکات، به ئیرادهی تەکوینی و قەدەری خۆی، ود

به ئیرادهی تەشریعی خۆی، خوی پەنهانکاره، وهک دەفەرموی: ﴿وَأَعْلَمُوا أَنَّ

فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَبٌ إِلَيْكُمْ
الْإِيمَانَ وَزَيْنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُولَئِكَ هُمُ

الرَّاشِدُونَ﴾ ﴿الحجرات، کهواته: خوا، ئیمان له دئی پرواداراندا خۆشه‌ویست

دەکات و دەپرازینتیهوه، وه به پێچه‌وانهوه کوفرو سەریبجیی و لادانیان له دلد
بوغزینراوو ناشیرین دەکات، به‌لام شەیتان به پێچه‌وانهوه: ئیمانیان له‌لا ناشیرین
دەکات، وه گوناھو تاوان و لادانیان، له‌لا جوان دەکات.

﴿وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ﴾، وه خوا کۆمه‌لی بیپروایان هیدایهت

نادات، لێرەدا دەبێ وردبینه‌وه، هیدایهت نادات یانی چی؟

نایا خوا ﷻ قورنانی نەناردوه، هیدایهت بئ بۆ هەموو بەشەرو جند؟ ئەدی خو

نافەرموی: ﴿إِنَّ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ﴾ ﴿الأنعام: ۹۰﴾.

واته: ئەو (قورن) بێرخەرموویە بۆ جیهانیان..!

دەبىي بلىين: ھىدايەت بەنسەت مروۇف و جىننەو، دوو چەمكى ھەن:

۱/ چەمكىكى گشتى كە برىتيە لە رى پىشاندان و رىنمايى و ھەق و ناھەق بۇ لىك جيا كىردنەو، كە خواى بەخشەر بە گشتى ئەوۋى بۇ ھەموو كەس كىردەو.

۲/ بەلام چەمك و قۇناغى دووھى ھىدايەت، دواى قىبوول كىردنى ھىدايەتى يەكەمە، ئەو ھىدايەت و رىنمايەى كە خوا ناردوويەتى بۇ بەندەگانى لەسەر زمانى پىغەمبەرانى (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، دواى ئەوۋى بەندەگان ئەوۋە قىبوول دەكەن، ئنجا و اتا و قۇناغى دووھى ھىدايەت دىتە پىش، كە برىتيە لەوۋى خوا بتخاتە سەر راستە رى، وە دلت بەھىز بىكات لەسەرى، وە بەرچاوت رۇشن بىكاتەو، وەك دەفەرموى: ﴿ وَالَّذِينَ أَهْتَدُوا زَادَهُمْ هُدًى وَءَانَّهُمْ وَقَوْمَهُمْ ﴾ ﴿ ۱۷ ﴾ محمد.

واتە: ئەوانەى كە ھىدايەتى خوايان وەرگرتەو، خوا ھىدايەتياى بۇ زىاد دەكات، وە پارىزكارىي خۇشيانيان پىدەدا .

كەواتە: لىرە كە دەفەرموى: ﴿ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴾، وە خوا كۆمەلى بىپروايان رىنمايى ناكات، واتە: لە ھىدايەتى تايبەتىي خۇى بەھرەمەنديان ناكات، نەك لە ھىدايەتە گشتىيەكەى، كە خواى پەرومردگار ھىچ شتىكى دروست نەكردەو، كە ھىدايەتى گشتى نەدابى، وەك مووسا سەلامى خواى لى بى، لە وەلامى فىرەوندا كە لى دەپرسى: ﴿ قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا يَا مُوسَى ﴾ ﴿ ۱۹ ﴾ طە.

واتە: گوتى: ئەى مووسا! پەرومردگارى ئىوۋە كىيە؟

فەرموويەتى: ﴿ قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ، ثُمَّ هَدَى ﴾ ﴿ ۲۰ ﴾ طە .

واتە: پەرومردگارى ئىمە ئەو كەسەيە كە ھەموو شتىكى دروست كىردەو، وە رىنمايىشى كىردەو، (رىي پىشانداوۋە چۆن بەرئوۋە بچى؟).

بەئى لە گەردىلە تا كەھكەشان، ھىچ شتىك نىە خواى كاربەجى بەرنامەى بۇ دانەنابى و رىنمايى نەكردىن، بەلام مروۇف، وىراى ھىدايەتى گشتى غەرىزى، خوا ھىدايەتىكى تايبەتتىشى بۇ ناردوون، بە پىغەمبەران دا سەلات و سەلامى خوايان لەسەر بى.

که واته: خوای کار به جی هیچ شتیکی دروست نه کردوه، رینمای نه کردبی، به لام
 نیرمدا که دمفهرموی: ﴿وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ﴾، وه خوا کۆمهانی
 بیبروایان رینمای ناکات، واته: نهو هیدایه ته تایبه تهی که له دواى قۆناغی
 یه که می هیدایه ته وه دی، دواى قبوولکردنی هیدایه تی خوای به بهزمیی، دی.

ئنجای جیی سه رنجه که لیرمدا دمفهرموی: ﴿وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
 الْكَافِرِينَ﴾ وه، له شوینیکی دی دا دمفهرموی: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
 الظَّالِمِينَ﴾ الأنعام، که هم وشه ی (کافر) و هم وشه ی (ظالم) به (اسم
 فاعل) هاتون، (کافر) واته: (ساتر) که سیک که ههقی بو دی و دادمیپوشی.
 (ظالم) یش واته: که سیک که ستهم دهکات.

که واته: نهوانه ی که شایسته ی نهوه نین، خوای میهرمان هیدایه تی تایبه ت
 خۆبیان پی ببه خشی، که سانیکن که کوفرو ستهم له خۆیاندا دیننه دی.
 خراپه کاری له خۆیاندا دیننه دی، وه سه رنجام نهو کوفرو ستهم و خراپه کاریه.
 دمبیته په ردمیه ک له نیوان نهوان و هیدایه تی خوای دادگه ردا.

وه لامي دوو پرسیار

ئنجای له کۆتایی دا دهمه وی وه لامي دوو پرسیاران بدهمه وه:

(۱) رهنه یه کیک بیرسی: ئاشکرایه جهنگ نه کردن لهو جوار مانگه داو، به قه دهغه
 له قه لهم دانیان، کلتووریک عه ربه کان بووه له سه رده می نه قامی دا، ئنجای نایا
 نیسلام چۆن ته به نینی کردوه؟! نایا هه ندیک له رۆژه لات نووسه کان هه قیان نیه
 بلین: موحه ممد ﷺ، هه ندیک له عادات و نه ریتی گه له که ی، کردوه به به شیک
 لهو نایین و شه ریه ته که گوتوو یه تی: خوا بو ی ناردووم؟!

له وه لام ده لئین: هم مه سه له ی مانگه چه رامه کان، وه هم هه ندیک له
 خوا په رستییه کانی هه ج، وه ک راوستان له عه رفقاتو، ته وافی ده وری که عبه و.

ھاتووچۇي نىوان صەفاو مەرۋە، وردە بەرد ھاويشتن بۇ سى جەمپەمگان، ۋە قوربانىي سەرپرېن، ھەموويان راستە ۋەك كلتوورو عادمتىك لەنيو عەرپەبەگاندا بوون، بەلام ئەوانە ھەموويان پاشماۋەمگانى ئەو نايىن ۋە شەرىعتە بوون، كە ئىبىراھىم ۋە ئىسماعىلى كورې، ۋە نەۋمگانىيان پىادەمىيان كوردە، ۋەك ئايىنىكى خويى ۋە ئاسمانىي، كەۋاتە: عەرپەبەگانىش بۇيە بە پىرۇزىيان زانىۋە، ۋە ۋەك دىندارىي ئەنجامىيان داۋن، بەلام گرفت ئەۋە بوۋە كە شتى دىكەي ناھەقىيان لەگەل تىكەل كرددوون، بۇ ۋىنە: بە رووتىي بە دەۋرى كەعبەدا تەۋافىيان كرددە، نىسلام تەۋافەكەي ھىشتۆتەۋە، چونكە تەۋاف كرىن بە دەۋرى كەعبەدا، ئىبىراھىم ۋەك لە شەرىعتەكەي دا ھەبوۋە، ئەنجامى داۋە، ۋە فەرمانى خۋاي لەسەرە، ھەرۋەھا قوربانىي سەرپرېن، ۋە ھاتووچۇي نىوان صەفاو مەرۋە، وردە بەرد ھاويشتنەكان، ۋە راۋەستان لە عەرپەفات، بەلام عەرپەبەگان شتى دىكەيان لەگەل تىكەل كرددوون، نىسلامىش شتە زىادكراۋو داھىنراۋەمگانى لابرودەۋ ئەۋانى دىكەشى ھىشتۆتەۋە.

ئىنجا ئەم مەسەلەي چۈار مانگە قەدەمگەگانىش ھەر ۋابوۋە، ئەۋان ھەئساۋن ھەر مانگىك كە پەكىيان لەسەر كەۋتبى، كە جەنگى تىدا ھەلال بەكەن، پىۋىستىيان پىي بوۋبى، ھەلالىيان كرددە، خۋاي پەرۋەردگارىش ئەۋەي لى بە رەخنە گرتوون، چونكە ئەم مانگانە، دەبى رىزىيان لى بگىرىۋ، بەلاي كەمەۋە، ھىچ كەس لە سالدۇ چۈار مانگ بۇي نىە ھىمىنىي ۋە ئاسايىشى كۆمەلگا بشىۋىنى، با جەنگىكى رەۋاش بى.

۲) يەككىي دىكە بۇي ھەيە بېرسى، - پىشتىرىش ئەۋ پىرسىيارەمان كرىد ۋەلامىشمان داپەۋە - ئايا نىسلام ھەر لەۋ چۈار مانگەدا، جەنگ قەدەمگە دەكات، لە مانگەگانى دىكەدا جەنگ رەۋايە؟

دەئىين: نەخىر، جەنگ ۋە كۈشتار ھەر نارەۋايە، بەلام كۈشتارى رەۋاش لەۋ چۈار مانگانەدا قەدەمگە كراۋە، ھەتا دەئى: ھەندى لە عەرپەبەگان، ئەگەر كەسىك دوزمىنى بابە كۈشتەيان بوۋايە، لەۋ مانگە قەدەمگە تۈۋشى بوۋانايە، دەستىيان نەدەمگەياندى، دەمىانگوت: لە مانگى ھەپرام داين، لە ۋلاتى ھەپرام داين، بۇيە ھىچكەس دەستى بۇ بكوۋى بابىشى نەدەبىرد، ئەۋەش دەبوۋە ھۇي ئەۋە كە بەلاي كەمەۋە، يەك لەسەر سىي سالى خەلك لە ھىمىنىي ۋە ئارامىي دا بژىن، لەۋ

کۆمه‌نگایه‌ی ئه‌و کاتی دا، کۆمه‌نگای نه‌فامیی، که یاسای دارستان و یاسای دهریا حاکم بووه، ئه‌وه‌ی به‌هیز بووه بیتهیزی له‌به‌ین بردوه! بۆیه ئیسلام وه‌ک ئه‌سه‌له‌که هیشتوو یه‌ته‌وه‌و، ئه‌وه‌ی لییان زیاد کردوه و لادانیان تیدا کردوه، لای بردوه.

که‌واته: ئه‌و مشتومریش که له نیوان زانیاندا هه‌یه: ئایا ئه‌م چوار مانگه قه‌ده‌غانه، هه‌ر ماون؟

وه‌ک له تفسیری سوورمته‌ی به‌قه‌ریش دا باسمان کردوه، رای راست نه‌وه‌یه. که نیستاش ئه‌و مانگه حه‌رامانه، هه‌ر جه‌نگیان تیدا قه‌ده‌غیه، واته: جه‌نگی ره‌وا، ئه‌گه‌رنا جه‌نگی ناره‌وا، له هه‌موو مانگه‌کاندا قه‌ده‌غیه.

ئه‌دی بۆچی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له هه‌ندیک له‌و مانگانه‌دا جه‌نگی کردوه؟ ده‌لیین: ئه‌وه جه‌نگی به‌رگریکردن بووه، وه ئاواش هه‌موو ده‌قه‌کان کۆده‌گرینه‌وه، که‌واته: ئه‌م حوکمه هه‌ر له شوینی خۆیه‌تی، چونکه خوا زۆر به‌ روونی ده‌فه‌رموی: ﴿ إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقِيمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَقَتْلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقْتُلُونَكُمْ كَافَّةً وَعَلِمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴾ (النوبة).

که ئه‌م سوورمته‌ش له سالی نۆیه‌می کۆچی دا هاتۆته خوارئ، واته: سالیك پيش کۆچی دوايي پیغه‌مبه‌ر ﷺ.

وه له سوورمته‌ی به‌قه‌ریش دا ده‌فه‌رموی: ﴿ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ ﴾ (البقرة).

واته: له‌باره‌ی جه‌نگ تیداکردنی مانگی قه‌ده‌غیه‌وه، په‌رسیارت لی ده‌که‌ن بلن: جه‌نگ کردن له‌و مانگه قه‌ده‌غه‌کراوانه‌دا شتیکی گه‌ورمیه.

دواییش دەفەر موی: ﴿ وَصَدُّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرًا بِهِ، وَالْمَسْجِدِ
الْحَرَامِ وَإِخْرَاجِ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ
﴿ ۲۱۷ ﴾ البقرة.

واتە: بەلام خەلك لادان لە رێی خواو لە مزگەوتی حەرام و کوفەرکردن بە
خوا، وە خەلكی دەوری مزگەوتی حەرام و مدرەسان لە جینگاو رینگای خۆیان، لە
لای خوا (گوناهیکی) گەورەترە، وە نازاردان (ی خەلك بۆ رێ لێگرتنیان کە
مسوڵمان ببن، یان هەلگیرانە و میان) لە کوشتن گەورەترە... .

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی شەشەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە یازدە (۱۱) نایەت پێک دێ، نایەتەکانی (۳۸ تا ۴۸)، لەو یازدە نایەتەدا، سەرەتا خوای بەرزو مەزن بۆ جاری چوارەم لەم سوورپەتەدا بە: ﴿يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾، واتە: ئەو ئەوانەی برواتان هیناوه! مسوولمانان دەدوین، وە لەسەر ئەووە کە لە کاتی فەرمان پیکرانیاندا بۆ جەنگ، قالب گران بوون، سەرزەنشتیان دەکاو بە سەرسورمانەووە دەپرسن: ئایا ژبانی دنیاتان بەسەر دواڕۆژدا هەلبژارد؟! پاشان هەرپەشە سزادانی بە ئێش، گۆرانیان بە کۆمەڵێکی دیکەیان لێ دەکات. لە کاتی سستیاندا لە بواری بەرگری و بەرمەنگاری دا.

دوایی رووداوی گۆچکردنی پێغمەبەر ﷺ و هاوێڵەکە (ابو بکر) خوا لێی پازی بێ. لە مەککەووە بۆ مەدینە، دەخاتە یاد، کە چۆن خوا سەریخستن، پیلانی کافرەکانی پووچەڵ کردووە.

پاشان فەرمانیان پێ دەکات کە بە سووکی و قورسی، بە سەرو مالتان جەنگ بکەن لە رێی خوادا.

ئنجای باسی هەلۆیستی نەریییانەی دڵنەخۆش و دەغەڵەکان دەکات، کە هەمیشە بەدوای شتی ئاساندا دەگەرێن، سویندی بە درۆش بۆ دواکەوتنیان دەخۆن، گلهییەکی نەرمییش لە پێغمەبەر دەکات، لەسەر ئەووە کە مۆڵەتی داوێ بۆ دواکەوتن.

دوایی ئەو راستییە دەخاتەرۆو کە هەرگیز بروادارانێ راستەقینە پارێزکار. داوای مۆڵەتی دواکەوتن لە جەنگ ناکەن، بەئکو ئەووە دڵنەخۆش دەغەڵەکان، کە

ئەو ڕەفتارمیان لێ دەپشکووتەو، کە ئەگەر بە راستیی مەبەستیان هاتنەدەر بووایە،
پێشتر خۆیان بۆ نامادە دەکرد، بەلام خوای کارزان بەهۆی نیەتی خراپیانەو، دلی
خاوکردوونەو، وەك یاسایەکی خۆی.

پاشان دەیخاتەروو، کە ئەگەر بەشداریشیان کردبایە:

(۱) ھەر زیانیان لە مسوڵمانان دەدات.

(۲) ڕۆلی ئازاوەگیرییان دەبوو.

(۳) سیخوریشیان ھەن لە نیو مسوڵماناندا، یان کەسانی کارتیکراو (مُتَأَثِّر) پێیان.

(۴) پێشتریش ڕۆلی خراپیان گیراوە، ھەتا ھەق ھاتووە، خوا ئەو کارەى ناشکرا
کردوون.

﴿ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ أَنْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَتَأْتَلْتُمْ إِلَى
الْأَرْضِ أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ فَمَا مَتَّعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي
الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿۳۸﴾ إِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبَدِلْ قَوْمًا
غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿۳۹﴾ إِلَّا تَنْصُرُوهُ
فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ
إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّا نَرَى اللَّهَ مَعَنَا فَنَزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ
وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَىٰ
وَكَالِمَةَ اللَّهِ هِيَ الْعَلْيَا وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿۴۰﴾ أَنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا
وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ
﴿۴۱﴾ لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَلَكِنْ بَعَدَتْ عَلَيْهِمُ السُّفَّةُ
وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ
لَكَاذِبُونَ ﴿۴۲﴾ عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ حَتَّىٰ يَتَّبِعَنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ
الْكَاذِبِينَ ﴿۴۳﴾ لَا يَسْتَفِذُونَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَن يُجَاهِدُوا
بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَاللَّهُ عَلَيْهِمُ بِالْمُتَّقِينَ ﴿۴۴﴾ إِنَّمَا يَسْتَفِذُونَكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ
وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَآزَنَاتٍ قُلُوبُهُمْ فَهَمَّ فِي رَبِّهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ﴿۴۵﴾ وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ
لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلَكِنَّ كَرِهَ اللَّهُ انبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ
﴿۴۶﴾ لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَا أُضْعِفُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ
وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿۴۷﴾ لَقَدْ ابْتِغُوا الْفِتْنَةَ مِن قَبْلُ
وَقَلْبُوا لَكَ الْأُمُورَ حَتَّىٰ جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ كَاذِبُونَ ﴿۴۸﴾ ﴿

مانای وشە بە وشە نایەتەکان

{ئەى ئەوانەى بىر واتان هەي ناو! ئەووە چىتانه! كاتىك بىتان گوترا: لە رېى خوادا دەربەچن بۇ جەنگ، بەرمو زەمىن خۇتان قورس كرد، (قالب گرانىى دمكەن) ئايا ژيانى دنىياتان بەسەر دواروژدا هەلبىزاردووە؟ لە حالتىكدا كە خۇشىى ژيانى دنيا لە چاو دواروژ جگە لە كەمىك هىچى دىكە نىە! ﴿۳۸﴾ ئەگەر نەرۇن بۇ جەنگ (خوا) بە نازارىكى بە ئىش سزاتان دەدات، وە كۆمەلىكى دىكەى جىا لە ئىوہ دىنى، وە هىچ زىانىشى لىنادەن (بە سەرپىچىى كردنتان) وە خوا لەسەر هەموو شتىك توانايە ﴿۳۹﴾ ئەگەر ئىوہ سەرى نەخەن (واتە: پىغەمبەرەكەى) ئەوہ لە رابردوودا (زانىوتانە چۇن) خوا سەرىخست، لە كاتىكدا كە ئەوانەى بىبىروان وەدمىران نا، كە دووہمى دوو كەسەكە بوو لە چالايى يەكەدا، كاتىك بە هاوہلەكەى دەگوت: خەمەت نەبى، بىگومان خوا لەگەلمانە، ئنجا خوا هەمىنكردنەوہى خۇى دابەزاندە سەرىو، بە سەربازانىك كە نەدەتان دەبىنن، پشەتگىرىى كرد، وە وشە (و پىلان)ى ئەوانەى بىبىرواى خستە بنەوہو، هەر وشە (و برىارى) خواش بەرزە، وە خوا زالى كارزانە ﴿۴۰﴾ سووك بن يان قورس، بەرمو جەنگ بچن و، بە سامان و گىانتان لە رېى خوادا تىبىكۇشن، ئەوہ بۇ ئىوہ باشتەرە، ئەگەر بزائن ﴿۴۱﴾ ئەگەر دەستكەوتىكى نىزىك و سەفەرىكى كورت و ئاسان بووايە، شوپنت دەكەوتن، بەلام سەفەرىكى دوورو زەحمەت بوو، (بۆيە نەهاتن)، وە بە جەختكردنەوہ، سوپند بە خوا دەخۇن، (دەلئىن:) ئەگەر توانىبامان، لەگەلتان دەردەچووین (بە سوپندى درۇ) خۇيان دەفەوتىنن، خواش دەزانى كە بىگومان ئەوان درۇزنن ﴿۴۲﴾ خوا لىت بىوورى (ئەى موخەممەدا) بۇچى جارى مۆلەتت دان، (نەدەبوو مۆلەتياى بەدى) تاكو ئەوانەت بۇ دەربكەون، كە راستيان كرد، وە درۇزنانىش بزانى ﴿۴۳﴾ ئەوانەى بىروا بە خواو بە رۇژى دوايى دىنن، مۆلەتت لىومرناگرن، كە (نامادە نەبن) بە سامان و گىانىيان تىبىكۇشن، وە خوا بە پارىزكاران زانايە ﴿۴۴﴾ تەنيا ئەوانەى بىرواىان بە خواو بە رۇژى دوايى نىەو، دلئان بە گومانەو، لە دوو دلئياندا دىن و

دەچن، مۆلەتت لىۋەردەگىرن، (بۇ نەھاتن بۇ جەنگ) ﴿۴۵﴾ ۋە ئەگەر ويستبايان دەرىچىن (پىشتىر) پىداۋىستىيان بۇ (جەنگ) نامادە دەمكىد، بەلام خوا ھاتنىيانى پىئ ناخۇش بوو، بۇيە خافلاندىنى ۋە دۋاى خستىن، ۋە (پىيان) گوترا: لەگەل دانىشتوواندا دابنىش! ﴿۴۶﴾ ئەگەر لەگەلىشتان ھاتبان، جگە لە خراپەيان بۇ زياد نەدەگىرن، ۋە لە ميانى رىزەكانتاندا ھەر ئەسپى خراپەكارىي يان تاۋدەدا، نارپىكىيى ۋە ئازاوميان بۇ پەيدادەگىرن، ۋە لە نىۋىشتان دا كەسانىك ھەن، زۆر گوپيان بۇ دەگىرن، ۋە خواش بە ستەمكاران زانايە ﴿۴۷﴾ بىگومان پىشتىر ھەۋلى ئازاۋەو خراپەكارىياندا، ۋە ھەر سەرگەرمى ھەلگىپرو ۋە مرگىپرى كاروبارمەكان (پىلانگىپران) بوون، ھەتا ھەق ھاتو ھەرچەندە زۆرىشىيان پىناخۇش بوو، كارى (ئايىنى) خوا سەرى گىرتو سەرگەوت ﴿۴۸﴾ .

شیکردنەوێ هەندیک لە وشەکان

(أَنْفِرُوا): (النَّفْرَةُ: الإِنْزِعَاجُ مِنْ شَيْءٍ وَإِلَى شَيْءٍ، وَنَفَرَ إِلَى الْحَرْبِ، يَنْفِرُ وَيَنْفِرُ نَفْرًا).

(نَفْرَةٌ) بریتیه لەوێ کە سێک بێزار بێ لە شتێک، یاخود بەرمو شتێک بێزار بێ کە بۆی بجێ، (نفر) واتە: بۆ جەنگ دەرچوو، (يَنْفِرُ وَيَنْفِرُ نَفْرًا) واتە: دەرچوون بەرمو جەنگ.

(أثَقَلْتُمْ): لە (ثاقلتهم) هوه هاتوه، واتە: خۆتان قورس کرد، سستییتان نواند، (الثَّقَلُ وَالْخِفَةُ مُتَقَابِلَانِ).

(ثَقُلَ) و (خَفِيَ) واتە: گرانیی و سووکی، بەرانبەر یەکلین.

(مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا): واتە: رابواردن، یاخود خۆشیی و لەزەتی زانی دنیا، (الْمَتَاعُ: السَّلْعَةُ وَالْمَنْفَعَةُ وَمَا تَمَتَّعَتْ بِهِ، وَمَتَّعَ بِهِ: إِتْنَعُ).

(مَتَاع) بریتیه لە کەلوپەل و سوود، وه هەر شتێک کە خۆشیی لێ ببینی و لێی بەهرەمەند بێ، (وَمَتَّعَ بِهِ) واتە: سوودی لێ ببینی.

(وَيَسْتَبْدِلْ بِهِ): واتە: دەیهێنێ بۆ شوینی دی، (اسْتَبْدَلَ الشَّيْءَ بغيرِهِ وَتَبَدَّلَهُ بِهِ: إِذَا أَخَذَهُ مَكَانَهُ، الإِبْدَالُ وَالتَّبْدِيلُ وَالتَّبَدُّلُ وَالِإِسْتِبْدَالُ: جَعَلَ شَيْءَ مَكَانَ آخَرَ).

عەرەب ئەگەر بلێن: (اسْتَبْدَلَ الشَّيْءَ بغيرِهِ) یان (تَبَدَّلَهُ بِهِ) ئەو شتە هێنا بۆ شوینی ئەو شتە دیکە کە نایهوی، هەر وها (الإِبْدَالُ وَالتَّبْدِيلُ وَالتَّبَدُّلُ وَالِإِسْتِبْدَالُ) هەمووی بە مانای ئەومیه کە شتێک لە شوینی شتێکی دیکە، دابنێی.

(الْفَارِ) : واته: چالایی، به لّام زیاتر به چالایی و که لینی چیا دمگوتری، جا نه گهر زور فراوان بی پی دمگوتری: نه شکهوت (كَهْفُ)، به لّام نه گهر به رتسه س ک بی پی دمگوتری: (غَار)، ده لّی: (الْفَوْزُ: الْمُتَهَبَطُ مِنَ الْأَرْضِ، الْغَارُ وَالْمَغَارُ وَالْمَغَارَةُ: كَالْكَهْفِ فِي الْجَبَلِ، جَمَعُهُ غَيْرَانُ).

وشه ی (غور) بریتیه له نزمایی له زهوییدا، وشه ی (غَارُ وَمَغَارُ وَمَغَارَةٌ) وه ک نه شکهوت وایه له چیادا، کویه گه ی (غیران) ه، واته: چالاییه کان.

(لَا تَحْزَنَ) : واته: دلتهنگ مه به، خه فمت مه خو، (الْحُزْنُ وَالْحَزَنُ: ضِدُّ السُّرُورِ، حُزْنٌ يَحْزَنُ).

(حُزْنٌ) و (حَزْنٌ) واته: دلتهنگی و خه فمتباریی، پیچه وانه ی (سُرور) ه، که به مانای دلخوشییه، دمگوتری: (حَزْنٌ يَحْزَنُ حُزْنًا).

(سَكِينَتُهُ) : واته: هیمنییه گه ی، نارامییه گه ی، ده لّی: (السَّكِينَةُ: الْوَدَاعُ وَالْوَقَارُ وَالسَّكِينَةُ وَالسَّكَنُ: زَوَالُ الرَّعْبِ).

وشه ی (سَكِينَةٌ) به مانای هیمنی و نارامی دی، وه (سَكِينَةٌ) و (سَكَنٌ) به مانای لاجوونی ترسو و دلهراوکه دی.

(السُّفْلَى) و (الْعُلْيَا) : (السُّفْلُ: ضِدُّ الْعُلُوِّ، وَسْفَلٌ فَهُوَ سَافِلٌ، وَأَسْفَلَ ضِدُّ أَعْلَى، وَالسُّفْلَى ضِدُّ الْعُلْيَا).

وشه ی (سُفْلٌ) واته: نزمیی، پیچه وانه ی (عُلُوٌّ) ه، واته: به رزی، (سُفْلٌ فَهُوَ سَافِلٌ) شوپووه، نهو له ژیره وهیه، وه (أَسْفَلَ) واته: له ژیری ژیره وه، پیچه وانه ی (أَعْلَى) یه، واته: له سه ری سه ره وه، سه ره وه (سُفْلَى) به باری (مُؤْتَتٌ) دایه.

(خِفَافًا) و (وَثِقَالًا) : (خَفَافٌ) کوی (خَفِيفٌ) ه، واته: سووک، پیچه وانه ی (ثَقِيلٌ) ه، که به مانای قورس دی، ده لّی: (الثَّقِيلُ مِنَ الْأَجْسَامِ الَّتِي مِنْ شَأْنِهَا، أَنْ تَرْجَحَ إِلَى أَسْفَلَ، كَالْأَرْضِ وَالْمَاءِ).

(ثَقِيلٌ) بە شتێک دەگوترێ کە دابکەوێ، وەک زەوی، ئاو، کە دادەکەوێ بەرەو خوار دێ، (خَفَّ الشَّيْءُ يَخْفُ خَفًّا) واتە: ئەو شتە سووک بوو، سووک دەبێ، سووکی، کە پێچەوانەی (ثَقُلَ) یە واتە: قورس بوو، هەلبەتە لێردا ئەم وشەیه خواراوتەوه بۆ قالب گرانیی و سستی و تەنبەلێ.

(عَرَضًا): (عَرَضُ الدُّنْيَا: مَا كَانَ مِنْ مَالٍ قَلًّا أَوْ كَثْرًا)، واتە: بەرزو مەندی دنیا، وە هەر شتێک کە سوودت پێبگەینێ لە زانی دنیا، پێی دەگوترێ: (عَرَضُ الدُّنْيَا).

(قَاصِدًا): (القَاصِدُ: القَرِيبُ، والقَصْدُ: بَيْنَ الإِسْرَافِ وَالتَّقْتِيرِ: مُقْتَصِدٌ).

(قَاصِدٌ) لێردا بە مانای نزیك دێ، چونکە وشە (قَصْدٌ) واتە: میانگیر، لە نیوان تێبەراندن و گورتهیناندا، لە نیوان زیندەپوویی و چرووکی دا، کە لێردا مەبەست ئەومێه سەفەرەکە دوور نەبێ و ئاسان بێ.

(الشُّقَّةُ): (الشُّقَّةُ: السَّفَرُ البَعِيدُ، شَقَّةٌ شاقَةٌ، المَشَقَّةُ: الصُّعُوبَةُ).

وشە (شُقَّةٌ) واتە: سەفەری دوور، دیارە سەفەری دووریش قورسە، هەر وەک چۆن سەفەری کورت ئاسانە.

(وَأَرْتَابٌ): (الرَّيْبُ: أَنْ تَتَوَهَّمَ بِالشَّيْءِ أَمْرًا مَّا، وَالإِرَابَةُ: أَنْ يَتَوَهَّمَ فِيهِ أَمْرًا مَّا).

(رَيْبٌ) بریتیه لەوەی شتێکت بە خەیاڵدابی کە وایە بەلام واش نەبێ، وە (إِرَابَةٌ) ئەومێه کە تۆ لە شتێکدا دوو دل بێ، ئنجای وای، یان وا نەبێ، وە (تَرَدُّدٌ) بریتیه لەوەی کە بێی و بچی، مەزۆف بیری بۆ لای شتێک دەچی، دەلێ: دەبێ وای، یان وانەبێ؟ واتە: لە حالەتی دلەراو کە دایەو، دلێ دامەزراو نیە.

(عُدَّةٌ): (العُدَّةُ: مَا يُعَدُّ مِنْ مَالٍ وَسِلَاحٍ، بَحِيثٌ يُعَدُّ فَهُوَ كَثِيرٌ).

وشە (عُدَّةٌ) هەر شتێکە کە نامادە دەکری بۆ جەنگ، لە مال و سامان و جەك، وە لە هەر شتێکی دیکە کە جەنگ پێویستی پێی بێ، بۆچی پێی گوتراوه: (عُدَّةٌ)؟ چونکە دەژمێردری، هەر شتێک زۆربێ، دەژمێردری.

(أَنْبَعَاثُهُمْ) : (أَصْلُ الْبَعَثِ : إِثَارَةُ الشَّيْءِ وَتَوَجُّيهُهُ، بَعَثَهُ فَأَنْبَعَتْ).

وشه‌ی (بَعَث) له ریشه‌دا به مانای وروژاندنی شتی‌که، وه ناراسته‌گردن و ناردرنیه‌تی، جا (إنبعاث) (إنفعال)ه، له (بعث)، واته: دهرچوون و هه‌لسان ناماده بوون.

(فَشَبَّطَهُمْ) : (ثَبَّطَهُمْ: حَبَسَهُمْ وَشَقَلَهُمْ، ثَبَّطَهُ الْمَرَضُ وَأَثْبَطَهُ: أَي مَنَعَهُ وَحَبَسَهُ).

وشه‌ی (ثَبَّط) واته: دوا‌ی خست، سستی کرد، وه سه‌رقالی کردو خافلان‌دی. هه‌لبه‌ته وه‌ک دوا‌یی باسی ده‌که‌ین، لی‌رهدا خوا باسی چه‌سپاندنی یاسایه‌کی که‌وینی خو‌ی ده‌کات به‌سه‌ر ئه‌وانه‌دا، نه‌ک خوا‌ی داد‌گهر پی‌ی ناخوش بوو‌یی، ئه‌وانه بچن بو‌ جه‌نگو جه‌هاد!

(خَبَالًا) : (الْخَبَالُ: الْفَسَادُ الَّذِي يَلْحَقُ الْحَيَوَانَ فَيُورِثُهُ الْإِضْطِرَابَ، خَبِلَ وَخَبِلَ فَهُوَ خَابِلٌ).

(خبال) بریتیه له‌و تی‌کچوونه‌ی که‌ تووشی هه‌ر ژیانداریک دی، وه سه‌ره‌نجام ته‌ندروستی تی‌کده‌چی و بی‌سه‌روبه‌ر ده‌بی.

(وَلَا وَضَعُوا) : (وَضَعَتِ الدَّابَّةُ تَضَعُ فِي سَيْرِهَا وَضِعًا، وَأَوْضَعْتُهَا حَمَلْتُهَا عَلَى الْإِسْرَاعِ).

له زمانی عه‌ره‌ببیدا ده‌گوتری: (وَضَعَتِ الدَّابَّةُ تَضَعُ فِي سَيْرِهَا وَضِعًا) واته: نازه‌له‌که خیرا رۆ‌یی له رۆ‌یشتندا، به‌لام نه‌گهر بگوتری: (وَأَوْضَعْتُهَا) واته: خیرا لی‌م خو‌ری و پی‌ش خو‌مدا، ناچارم کرد که به خیرایی بروات.

(بَغْوَنَكُمْ الْفِتْنَةَ) : (فِتْنَةٌ لِيَرَهُ بِهَ مَانَاي هَه‌ر خراپه‌کاریبه‌ک دی، که‌ مرؤف. لی‌ی تووشی زیان دی.

(يَبْغُونَكُمْ: يَطْلُبُونَ لَكُمْ الْفَسَادَ)، واته: خراپه‌و نازاوه‌و ناریکیتان بو‌ به ناوات ده‌خوازن.

(سَمَّعُونَ لَهُمْ) : واتە: لە نىو ئىوهدا كەسانىك ھەن، كە گوئ بۆ ئەوان دەگرن، ئەو ھە واتايەكى، ياخود زۆر گوئ دەگرن لە قسەكانى ئىو ھە بۆ ئەوان، واتە: جاسووسىيتان لەسەر دەكەن، بۆ ئەو ھە قسەكانى ئىو ھە بۆ ئەوان بىەن.

(وَقَلِّبُوا لَكَ الْأُمُورَ) : واتە: كاروبارەكانىان ھەنگىپرو وەرگىپ دەكەن، داخۆ بە كام لايەن دا زيانى بۆ تۆ زياترە؟ (تَقْلِيْبُ الْأُمُورِ: تَدْبِيْرُهَا وَالنَّظْرُ فِيْهَا) ئەومىيە كە لىي وردبىەو ھە تەماشاي بەكى، داخۆ بە كام باردا، زيانى زياترە بۆ نىسلام و مسولمانان، ئەوان ھەر خەرىكى پىلانگىپىو، نەخشەى گلاوى خۆيانن.

پوختیهک ده باره می جهنگی ته بووک

له بر روشنایی (السيرة النبوية لابن هشام) (١)

خوایشتیوان بی نیمة له بیستو سئ (٢٣) برکه داو له بهر تیشکی کتیبی (السيرة النبوية) ی (ابن هشام) دا، باسی جهنگی ته بووک و به سه رهات و رووداوه گرنگهکانی دهکین، شایانی باسیشه: زورجاران به مه بهستی باشتر روونبوونه و هی مه بهست هندیك قسه ی خویم ناواخنی قسهکانی (ابن هشام)، دهکمه، به لام قسهکانی خویم دهخمه نیوان دوو که وانه وه بو لهیهک جیابوونه وه:

١ / (أَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالْمَدِينَةِ، مَا بَيْنَ ذِي الْحِجَّةِ إِلَى رَجَبٍ، ثُمَّ أَمَرَ النَّاسَ بِالتَّهَيُّؤِ لِعَزْوِ الرُّومِ، وَقَدْ ذَكَرْنَا الزَّهْرِيَّ، وَيزِيدُ بْنُ رُوْمَانَ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ، وَعَاصِمُ بْنُ عُمَرَ بْنِ قَتَادَةَ، وَغَيْرَهُمْ مِنْ عُلَمَائِنَا، كُلِّ حَدَّثَ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ مَا بَلَغَهُ عَنْهَا، وَبَعْضُ الْقَوْمِ يُحَدِّثُ مَا لَا يُحَدِّثُ بَعْضٌ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَمَرَ أَصْحَابَهُ بِالتَّهَيُّؤِ لِعَزْوِ الرُّومِ، وَذَلِكَ فِي زَمَانٍ مِنْ عُسْرَةِ النَّاسِ، وَشِدَّةٍ مِنْ الْحَرِّ، وَجَدْبٍ مِنَ الْبِلَادِ، وَحِينَ طَابَتِ الثَّمَارُ، وَالنَّاسُ يُحِبُّونَ الْمَقَامَ فِي ثِمَارِهِمْ وَظِلَالِهِمْ، وَيَكْرَهُونَ الشَّخْوَصَ عَلَى الْحَالِ مِنَ الزَّمَانِ الَّذِي هُمْ عَلَيْهِ، وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَلَمًا يَخْرُجُ فِي غَزْوَةٍ إِلَّا كَتَى عَنْهَا، وَأَخْبَرَ أَنَّهُ يُرِيدُ غَيْرَ الْوَجْهِ الَّذِي يَصْمُدُّ لَهُ، إِلَّا مَا كَانَ مِنْ غَزْوَةِ تَبُوكَ، فَإِنَّهُ بَيَّنَّهَا لِلنَّاسِ، لِبُعْدِ الشَّقَةِ

(١) بروانه: (السيرة النبوية لابن هشام)، ج ٤، ص ٢٩٢ - ٣٠٨.

وَشِدَّةَ الزَّمَانِ وَكَثْرَةَ الْعَدُوِّ الَّذِي يَصْنُدُ لَهُ، لِيَتَأَهَّبَ النَّاسُ لِدَيْكَ أَهْبَتَهُ، فَأَمَرَ
النَّاسَ بِالْجِهَازِ وَأَخْبَرَهُمْ أَنَّهُ يُرِيدُ الرُّومَ).

واته: پیغمبهری خوا ﷺ دوی نهوهی که له نیوان مانگی (ذی الحجة) تاکو (رجب)، (واته: دموری شهبش مانگ) له مه دینه نیشته چی و سه قامگیر بوو، { دوی نهوهی له جهنگی حونهین و نهو جهنگانهی دوی حونهین بووه، دوی هه والی پیگه یشت که رومه کان به تهمان هیرش بینن، نجا وه ک گوتراوه: هیرش بردن باشترین شیوازی بهرگری له خو کردنه }، بویه فه رمانی کرد که هاوه لان خویمان ناماده بکن بو جهنگی روم، نهویش له کاتیکدا بوو خه لک زور تهنگ دست بوو، وه زور گهرما بوو، که شی هاوین بوو، قاتی و قیری بوو، وه خه لکی مه دینه (که شوینیک بووه خورماو تری و میوهی لی بووه) پییان خوش بووه له سیبه رهمکانی خویمان بن، وه میوهکانی خویمان بخون، وه پییان ناخوش بووه لهو حالتهی تهنگ دستیی و گهرماو ناره حه تییه برپون (به رهو دوژمنیکی، که یه که مجاره رووبه پرووی دمبنه وه، وه نهو دوژمنه له سه رناسستی جیهان دهولته تیکی یه کجار به هیزمو گهرمییه، نهوانیش دین شانسی خویمانی له گهل تافی دمکنه وه).

نجا پیغمبهر ﷺ که م وا بووه، که ویستی جهنگیک بکات، مه گهر ناماژی دمکرد به شوینیکی دی، پیچه وانهی نهو شوینهی که بوی دهچن، به لام نه مجاره هه والی پیدان: که دمیه وئ به رهو کوئ بجی؟ (به رهو شام دهچی)، به رهو روم دهچی.

{ بویه ش بوی پروون کردنه وه، چونکه ریبه که زور دوور بوو، وه کاتیکی زور سه غله تی بوو، وه دوژمنیکی زور گهره بوو، تاکو خه لک له قهدمر نهو دوژمنه وه نهو ریبه دووره، خویمان ناماده بکن، بویه فه رمانی کرد که خویمان ناماده بکن، چونکه دمیه وئ بجی له گهل هیزی رومه کان رووبه پروو بیته وه، که نهوان سوپایه کیان ناردوه (وهک له ریوایه تی طه به رانی و تیرمیذی دا هاتوه) که سوپایه کی چل هه زار که سییان ناردوه، که دیاره نهوه هه ر پیشه کی بووه }.

۲ / ﴿ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ وَهُوَ فِي جِهَارِهِ ذَلِكَ ، لِلْجَدِّ بْنِ قَيْسٍ أَحَدِ بَنِي سَلَمَةَ ، يَا جَدًّا هَلْ لَكَ الْعَامَ فِي جِلَادِ بَنِي الْأَصْفَرِ؟ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَوْ تَأْذُنُ لِي وَلَا تُفْتِنِي؟ فَوَاللَّهِ لَقَدْ عَرَفَ قَوْمِي أَنَّهُ مَا مِنْ رَجُلٍ بِأَشَدَّ عُجْبًا بِالنِّسَاءِ مِنِّي، وَإِنِّي أَخْشَىٰ إِنْ رَأَيْتَ نِسَاءَ بَنِي الْأَصْفَرِ، أَنْ لَا أَصْبِرَ، فَأَعْرَضَ عَنْهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، وَقَالَ: قَدْ أَذْنُتُ لَكَ ، فِي الْجَدِّ بْنِ قَيْسٍ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: ﴿ وَمِنْهُمْ

مَنْ يَقُولُ أَتَذْنُ لِي وَلَا تُفْتِنِي ۚ أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَإِنَّ جَهَنَّمَ

لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٤٩﴾ التوبة، أَيُّ إِنْ كَانَ إِنَّمَا خَشِيَ الْفِتْنَةَ مِنْ نِسَاءِ بَنِي الْأَصْفَرِ وَإِلَيْسَ ذَلِكَ بِهِ، فَمَا سَقَطَ فِيهِ مِنَ الْفِتْنَةِ أَكْبَرُ، بِتَخَلُّفِهِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَالرَّغْبَةِ بِنَفْسِهِ عَنْ نَفْسِهِ، يَقُولُ تَعَالَى: وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَنْ وُرائِهِ ﴿.

واته: پیغمبر ﷺ له کاتیگدا که خهریکی خو نامادهکردن بوو، کابرایهک که بییان دمگوت: (الجد بن قیس) که یهکیک بوو له هوژی بهنو سهلهمه، پیی فهرموو: نهی جهدا! نهمسال نامادنی بیی بو جهنگ له دژی بهنی نهصفهر؟ (دیاره عهربهکان به رومهکانیان گوتوه: بهنی نهصفهر، لهبهرنهوهی که سوورو سبیو جاوشین و موو زمرد بوون) جهددیش دهلی: نهی پیغمبرهی خوا! ﷺ مؤلتهم نادهی، بو نهوهی تووشی تافیگردنهوهو تووشی گوناح نهیهم، سویند به خوا، گهلهکهی من دمرانن، هیج کهسیک بهقهدهمر من سهرسام نیه به نافرمتان، وه من مهترسیی نهووم ههیه که نافرمتانی رومیی بیینم و خووم رانهگرم! (واته: نهزمر، یان گهورمتر له نهزمرم ببین) پیغمبرهیش ﷺ (لهبهرنهوهی قسهی زور پی بیجی بوو، رووی لیومرگیپراو فهرمووی: (قَدْ أَذْنُتُ لَكَ) نهوه مؤلتهم دای.

ئنجا دمربارهی نهو ههلوئیستهی جهدی کوری قهیس، نهه نایهته هاته خوار.

که دمفهرموی: ﴿ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ أَتَذْنُ لِي وَلَا تُفْتِنِي ۚ أَلَا فِي الْفِتْنَةِ

سَقَطُوا وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٤٩﴾ التوبة.

واته: هه‌یانه ده‌ئێ: مۆلته‌م بده‌و تووشی گونا‌هانم مه‌که، ناگاداربه که‌وتوونه نیو گونا‌هانه‌وه، وه دۆزه‌خ ده‌وره ده‌ری بی‌پروایانه، واته: ئەو گونا‌هه‌ی که‌ لێ‌ی ترساوه له‌گه‌ڵ نافرمانی رۆمی‌ی دا تووشی بی، ئەوه هه‌یج شتیک نیه له‌ چاو ئەو گونا‌هه‌ گه‌وره‌ی، که بریتیه له‌وه‌ی فه‌رمانی پی‌غه‌مبه‌ر بشکێنی، وه له‌وکاته چاره‌نووس‌سازهدا خۆی له‌و شوینه به‌جی‌به‌ئێتی، وه نه‌فسی خۆی به‌ لاوه‌ گرنگ‌تر بی، بۆ‌ه‌ش خوا هه‌ره‌شه‌ی به‌ دۆزه‌خ لێ‌ ده‌کات، که له‌ پشتیه‌وه‌میه‌تی.

۳ / (وَقَالَ قَوْمٌ مِنَ الْمُنَافِقِينَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ : لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ زَهَادَةٌ فِي الْجِهَادِ وَشَكَا فِي الْحَقِّ، وَإِرْجَافًا بِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى فِيهِمْ: ﴿وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴿٨١﴾ فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾﴾ التوبة).

واته: هه‌رومه‌ها هه‌ندی‌ک له‌ ده‌غه‌ل و مونا‌فیک و دلنه‌خۆشه‌کان به‌ هه‌ندی‌کیان ده‌گوت: به‌و گه‌رمایه‌ مه‌چن بۆ جه‌نگ و جیهادا! دیاره هه‌م له‌به‌ره‌وه‌ی بۆخۆیان له‌ گوماندا بوون، وه هه‌م بۆ نه‌ومش که خه‌لک له‌ پی‌غه‌مبه‌ری خوا، دووربخه‌نه‌وه، خوای به‌رز له‌باره‌ی نه‌وانیشه‌وه، ئەم ئایه‌تانه‌ی ناردنه‌ خوار: ﴿وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴿٨١﴾ فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾﴾ التوبة.

واته: وه (دلنه‌خۆشه‌کان و ده‌غه‌له‌کان) گوتیان: به‌م گه‌رمایه‌ مه‌چوون بۆ جه‌نگ، بفه‌رموو: ناگری دۆزه‌خ گه‌رمییه‌که‌ی توند‌تره، ئەگه‌ر تییگه‌ن، که‌واته: با له‌مه‌ودوا که‌م پی‌بکه‌نن و زۆر بگریه‌ن، وه‌ک سزادان له‌وه‌ی که‌ ودمه‌ستیان ده‌هێنا.

﴿وَبَلَغَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنَّ نَاسًا مِنَ الْمُنَافِقِينَ يَجْتَمِعُونَ فِي بَيْتِ سُوَيْلِمِ الْيَهُودِيِّ، وَكَانَ بَيْتُهُ عِنْدَ جَاسُومَ، يُتَبَطَّوْنَ النَّاسَ عَنِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ، فَبَعَثَ إِلَيْهِمُ النَّبِيُّ ﷺ طَلْحَةَ بْنَ عُبَيْدِ اللَّهِ فِي نَفَرٍ مِنْ أَصْحَابِهِ، وَأَمَرَهُ أَنْ

يُحْرِقَ عَلَيْهِمْ بَيْتَ سُوَيْلِمٍ، فَفَعَلَ طَلْحَةَ، فَأَقْتَحَمَ الضَّحَاكُ بْنُ خَلِيفَةَ مِنْ ظَهْرِ
الْبَيْتِ، فَأَنْكَسَرَتْ رِجْلُهُ ﴿.

واته: وه ههوال به پیغهمبهری خوا ﷺ گه‌یشت، که کومه‌لئیک له دمغه‌له‌کان
له مائی (سویلیم الیهودی) (دیاره کابرایهک بووه)، کؤدمبنه‌وه که ماله‌که‌ی له
لای (جاسوم) بوو، خه‌ریکن خه‌لک سارد ده‌که‌نه‌وه له پیغهمبهری خوا ﷺ
بوئه‌وه‌ی که نه‌چن بو جه‌نگی ته‌بووک، پیغهمبهری خواش ﷺ (طلحه بن
عبید الله) له‌گه‌ل کومه‌لئیک له هاوه‌لانی‌بو لا ناردن، وه فه‌رمانی پیکردن که
مائی (سویلیم) یان به‌سهردا بسووتیننی، (طلحه) ش وایکرد، ننجایه‌کیک له‌وان که
ناوی (الضحاک بن خلیفه) بوو، له پستی خانوو‌ه‌که‌وه دمرچوو، به‌لام لاقی شکا،
{ دیاره نه‌وانی دیکه‌ش هه‌موویان دمر باز بوون، به‌لام خانوو‌ه‌که‌ی سووتاند }.

٤ / (ثُمَّ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ جَدَّ فِي سَفَرِهِ، وَأَمَرَ النَّاسَ بِالْجِهَازِ وَالْإِنْكِمَاشِ وَحَضَّ أَهْلَ
الْغَنَى عَلَى النَّفَقَةِ وَالْحُمْلَانَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَحَمَلَ رَجَالٌ مِنْ أَهْلِ الْغَنَى وَاحْتَسَبُوا،
وَأَنْضَقَ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانٍ فِي ذَلِكَ نَفَقَةً عَظِيمَةً، لَمْ يُنْفِقْ أَحَدٌ مِثْلَهَا، قَالَ ابْنُ
هِيَّامٍ: حَدَّثَنِي مَنْ أَثِقُ بِهِ أَنَّ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانٍ أَنْفَقَ فِي جَيْشِ الْعُسْرَةِ فِي غَزْوَةِ
تَبُوكَ، أَلْفَ دِينَارٍ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ: اللَّهُمَّ ارْضَ عَنْ عُثْمَانَ، فَإِنِّي عَنْهُ رَاضٍ).

واته: پیغهمبهر ﷺ ده‌ستی کرد به ده‌ست و برد کردن بو خو ناماده‌کردن بو
نه‌و سه‌فه‌ره، وه فه‌رمانی به خه‌لکیش کرد که خو‌ب‌پنجنه‌وه‌و، که‌لوپه‌ل ناماده
بکه‌ن، وه هانی ده‌وله‌مه‌نده‌کانیشی دا، که مال سهرف بکه‌ن، وه له رپی خوادا پستی
ولآخان ناماده بکه‌ن، { واته: که‌سانیک که ولآخیان نیه ولآخیان بو ناماده بکه‌ن }، جا
که‌سانیک له‌وانه که ده‌وله‌مه‌ند بوون کاری باشیان کرد، یه‌کیک له‌وانه عوسمان خوا
لئی رای بی، مالیکی مه‌زنی به‌خشی، که هیج که‌س به‌قه‌دمر نه‌و بو ناماده‌کردنی نه‌و
سو‌پایه مائی نه‌به‌خشی بوو، ئیبنو هشام ده‌لئ: که‌سیک که من متمان‌هی پیده‌که‌م،
هه‌والی پیداووم که عوسمان بو ناماده‌کردنی نه‌و سو‌پایه که پئی گوتراوه: (جیش
العسرة) واته: سو‌پای سه‌غله‌تیی، هه‌زار دیناری زیری به‌خشیوه، وه پیغهمبهر
له به‌ران‌بهر نه‌وه‌دا فه‌رموویه‌تی: ﴿اللَّهُمَّ ارْضَ عَنْ عُثْمَانَ، فَإِنِّي عَنْهُ رَاضٍ﴾.

واته: خوایه! له عوسمان رازیبه، من لئی رازییم.

۵ / ئیبنو ئیسحاق له وبارموه باسی هه‌ئوئستی جهوت کەس له هاوه‌لان دمکات، دیاره رووتو ره‌جالو بی ئیمکانیهت بوون خوا لییان رازی بی، که بییان گوتراوه: گریاوه‌کان (البکاءون)، وه هه‌موویان له پشتیوانه‌کان بوو، که بریتین له: (سالمُ بِنُ عُمَيْرٍ، وَعَلْبَةُ بِنُ زَيْدٍ، وَأَبُو لَيْلَى عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ كَعْبٍ، وَعَمْرُو بْنُ حُمَامِ بْنِ الْجَمُوحِ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُغْضَلِ الْمُرْنِيِّ، وَهَرَمِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، وَعَرِيَّاضُ بْنُ سَارِيَةَ الْقَزَارِيِّ)، نه‌وانه هاتن بو خزمهت پیغه‌مبهری خوا، وه داویان لیکرد و لاخی سواربیان بو په‌یدا بکات، نه‌ویش فه‌رمووی: ﴿لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ، فَتَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ﴾

واته: توانام نیه و لاخی سواربیان بو په‌یدا بکه‌م، نه‌وانیش روویان وهرگیراو، فره‌میسکیان به جاودا هات، دلته‌نگ بوون که نه‌توانن مالتیک خه‌رج بکه‌ن له پیناوی خوادا.

(قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: قَبَلَفَنِي أَنْ ابْنَ يَامِينَ بْنِ عُمَيْرِ بْنِ كَعْبِ النَّضْرِيِّ، لَقِيَ أَبَا لَيْلَى عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنِ كَعْبٍ، وَعَبْدَ اللَّهِ بْنَ الْمُغْضَلِ، وَهُمَا يَبْكِيَانِ، فَقَالَ: مَا يُبْكِيَكُمَا؟ قَالَا: جِئْنَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ لِيَحْمِلَنَا، فَلَمْ نَجِدْ عِنْدَهُ مَا يَحْمِلُنَا عَلَيْهِ، وَلَيْسَ عِنْدَنَا مَا نَتَّقُوهُ بِهِ عَلَى الْخُرُوجِ مَعَهُ، فَأَعْطَاهُمَا نَاضِحًا لَهُ، فَارْتَحَلَاهُ وَزَوَّدَهُمَا شَيْئًا مِنْ تَمْرٍ فَخَرَجَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ).

واته: ئیبنو ئیسحاق ده‌ئێ: پێم گه‌یشتوه که ئیبنو یامین کوری عومه‌پیری کوری که‌عبی نه‌ضری، گه‌یشته (أبَا لَيْلَى عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنِ كَعْبٍ) و (عَبْدَ اللَّهِ بْنَ الْمُغْضَلِ) هه‌ردووکیان دمگریان، گوتی: هۆی گریانتان چیه؟ گوتیان: چووینه لای پیغه‌مبهر ﷺ بو نه‌وهی و لاخی سواریمان بو په‌یدا بکات، نه‌ویش هه‌چی له‌لا نه‌بوو، وه ئیبه‌ توانامان نیه و لاخ بکرین، بو نه‌وهی خو‌مانی پی به‌هینز بکه‌ین و له‌گه‌لی دهر‌بچین، له‌به‌ر نه‌وه‌ه دمگریه‌ین، نه‌ویش حوشتریکی پیدان، که ئاوی پی ده‌هینرا، نه‌وانیش هه‌ردووکیان سواری بوون، وه نه‌ندازیه‌کی باش خو‌رامشی پیدان، و هک پی‌خۆرو زه‌خیره، ئیدی نه‌وانیش له خزمهت پیغه‌مبهری خوادا ﷺ دهر‌چوون.

{ که‌سانیک هه‌بوون، ئاوا به‌و کوله‌مه‌رگیی چوون، که‌سانیکیش هه‌بوون، ئیمکانیه‌تیکی زۆریشیان له‌به‌ر ده‌ست دا هه‌بووه، که‌چی نه‌چوو ون! }.

۶ / (ثُمَّ اسْتَتَبَ بِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ سَفْرَهُ، وَأَجْمَعَ السَّيْرَ، وَقَدْ كَانَ نَضْرًا مِنَ الْمُسْلِمِينَ أَبْطَأَتْ بِهِمُ النِّيَّةُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، حَتَّى تَخْلُضُوا عَنْهُ، عَنْ غَيْرِ شَكٍّ وَلَا ارْتِيَابٍ، مِنْهُمْ: كَعَبُ بْنُ مَالِكِ بْنِ أَبِي كَعْبٍ، أَخُو بَنِي سَلَمَةَ، وَمُرَّارَةُ بْنُ الرَّبِيعِ، أَخُو بَنِي عَمْرٍو بْنِ عَوْفٍ، وَهَلَالُ بْنُ أُمَيَّةَ).

واته: دواپی پیغه مبهری خوا ﷺ پیداویسی تسیه گانی سه فهری ری کخست، وه بریاریدا که دمست بکات به رؤیشتن، وه کومه لیک له مونافیق هکان لئی دواکه وتن و خویان به جیهیشت، وه کومه لیک مسولمانیش که له پیغه مبهر ﷺ دواکه وتن. نیه تیان باش بوو، هیچ گومانیان نه بوو له نیسلامو نیماندا، (به تایبه تی سی که سیان)، یه که میان: که عبی کوری مالیک، دووهمیان: مه راره ی کوری ره بیع. سیه میان: هیلالی کوری نومه ییه.

{ که خویا په رومردگار دمفه رموی: وه خوا لهو سییانهش خوش بوو، که باسیان دواخرابوو، یان بریار له باره یانه وه دواخرابوو، که دواپی به تفصیل باسی دمکه ین، چونکه گنپراوه یه کی دوورو دریز هیه، که بوخاریی و موسلیم هیناویانه، له زاری که عبی کوری مالیکه وه خوا لئی رازی بی. }

۷ / (فَلَمَّا خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ضَرَبَ عَسْكَرُهُ عَلَى ثَنِيَّةِ الْوُدَاعِ).

واته: پیغه مبهری خوا ﷺ که له مه دینه دمرچوو (به ره و روم)، سوپایه که ی خوی له شوینیک مؤلداو بنه یان خست، که پیی دهگوتری: (ثَنِيَّةُ الْوُدَاعِ). { ثَنِيَّةَ، یانی به رزایی، دیاره ناوی شوینیکه، که نه گهر که سیک بیهوی بجیته مه دینه، ده بی بهو به رزاییه دا به ره و شاری مه دینه شوپ بیته وه. }

۸ / (وَاسْتَعْمَلَ عَلَى الْمَدِينَةِ مُحَمَّدَ بْنَ مُحَمَّدَ بْنِ مَسْلَمَةَ الْأَنْصَارِيَّ، وَذَكَرَ عَبْدَ الْعَزِيزِ بْنَ مُحَمَّدٍ الدَّرَّازُ دِيَّيَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ اسْتَعْمَلَ عَلَى الْمَدِينَةِ، مَخْرَجَهُ إِلَى تَبُوكَ: سِبَاعَ بْنَ عَرْفُطَةَ).

واته: وه پیغه مبهری خوا ﷺ { وهك عادمتی خوی که شاری مه دینه ی به جیده هیشت، بو جهنگیک بو سه فه ریک ده چوو، یه کیک له هاوه لانی به ریزی له

شوینی خوئی دادهنا، دمیکردنه سهرپهرشتیار { مُحَمَّدَ بْنَ مَسْلَمَةَ الْأَنْصَارِيِّ }،
 خوا لئی رازی بی، کرده سهرپهرشتیار، بهلام لهوبارهوه رایهکی دیکهش ههیه
 که (عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنِ مُحَمَّدِ الدَّرَاوَزِيِّ)، له بابیهوه گپراویهتهوه که پیغهمبهر
 ﷺ نه مجاره دواى نهوهی چووه بو تهبووک (سِبَاعُ بْنُ عُرْفُطَةَ) ی له جیگای
 خوئی داناوه، { بهلام زیاتر وا باوه که (محمد بن سلمة) ی داناوه له شوینی
 خوئی، وهک سهرپهرشتیاری شاری مه دینه، که پایتهختی نهوسای دهولتهتی
 نیسلامی بووه } .

۹ / (وَضَرَبَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي مَعَةَ عَلَى حِدَقَةٍ، عَسْكَرُهُ أَسْفَلَ مِنْهُ، نَحْوُ دُبَابٍ، وَكَانَ
 فِيمَا يَزْعُمُونَ: لَيْسَ بِأَقْلَ الْعَسْكَرِينَ، فَلَمَّا سَارَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ تَخَلَّفَ عَنْهُ عَبْدُ
 اللَّهِ بْنُ أَبِي، فِيمَنْ تَخَلَّفَ مِنَ الْمُنَافِقِينَ وَأَهْلِ الرَّيْبِ).

واته: وه عهبدوئلای کوری ئوبهییه، نهویش سوپای خوئی به جیا دانا، له خوار
 سوپایهکهی پیغهمبهر ﷺ هوه، له داوین نهوهوه، له شوینیک که پی دهگوتریت:
 (دباب)، وه ههندیگ گوتووپانه: که نهو سوپایه ی له گهله عهبدوئلای کوری
 ئوبهییه ی کوری سهلولویش بوو، که متر نهبوو لهو سوپایه ی که له گهله
 پیغهمبهری خوا ﷺ دابوو، ئنجا دواى نهوهی پیغهمبهری خوا ﷺ رپوشت (بهروه
 تهبووک بهروه روم) عهبدوئلای کوری ئوبهییه، لئی بهجیما، خوئی و نهوانه ی
 له گهلهیدا بوون، له مونافیقو دمغهلهکان، وه لهوانه ی که له گوماندا بوون، وه له
 دل نهخوشهکان.

{ بهلام من پیم وایه زیدهرپویهک ههیه لیرهدا، که گوتراوه: نهو سوپایه ی که
 له گهله عهبدوئلای کوری ئوبهییه ی سهلول دابوو، که متر نهبوو له سوپایه که ی
 پیغهمبهر ﷺ، چونکه شتیکی زانراوه، که نهو سوپایه ی پیغهمبهری خوا ﷺ،
 ژمارمیان به سی هزار (۳۰،۰۰۰) کهس مهزمنده گراوه، بویه زیدهرپوی تیدا ههیه
 که بگوتری: نهوانه ی که له گهله عهبدوئلای کوری ئوبهییه ی سهلول دابووون
 ژماره که بیان نهومنده بووه ! } .

۱۰ / (وَخَلَفَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ، رِضْوَانُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَعَلَىٰ أَهْلِهِ، وَأَمَرَهُ بِالْإِقَامَةِ فِيهِمْ، فَأَرْجَفَ بِهِ الْمُنَافِقُونَ وَقَالُوا: مَا خَلَفَهُ إِلَّا اسْتِثْقَالَ لَهُ وَتَخَفُّاً مِنْهُ، فَلَمَّا قَالَ ذَلِكَ الْمُنَافِقُونَ، أَخَذَ عَلِيٌّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ، رِضْوَانُ اللَّهِ عَلَيْهِ سِلَاحَهُ، ثُمَّ خَرَجَ حَتَّىٰ أَتَىٰ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ نَازِلٌ بِالْجُرْفِ، فَقَالَ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ! زَعَمَ الْمُنَافِقُونَ أَنَّكَ إِنَّمَا خَلَفْتَنِي لِأَنَّكَ اسْتَنْقَلْتَنِي وَتَخَفْتَنِي مِنِّي، فَقَالَ: كَذَبُوا، وَلَكِنِّي خَلَفْتُكَ لِمَا تَرَكْتَ وَرَائِي، فَأَرْجِعْ فَأَخْلُفْنِي فِي أَهْلِي وَأَهْلِكَ. أَفَلَا تَرْضَىٰ يَا عَلِيُّ! أَنْ تَكُونَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَىٰ؟ إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي، فَرَجَعَ عَلِيٌّ إِلَى الْمَدِينَةِ، وَمَضَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى سَفَرِهِ، قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ طَلْحَةَ بْنِ يَزِيدَ بْنِ رُكَّانَةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَاصٍ، عَنْ أَبِيهِ سَعْدٍ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: لِعَلِيٍّ هَذِهِ الْمَقَالَةُ. قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: ثُمَّ رَجَعَ عَلِيٌّ إِلَى الْمَدِينَةِ، وَمَضَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى سَفَرِهِ).

واته: وه پیغمبهری خوا ﷺ (عهلی کوری نهبو طالیبی)ی له دواى خوئى بو سهرپرشتیاری مال و خیزانی جیهیشت، نجا مونافیقهکان دهستیان کرد به پروپاگهنده له دزی عهلی خوا لی رازی بی!

{ پیغمبهری خوا ﷺ عهلی کوری نهبو طالیبی ناموزای خوئى، وهك مشوورخور بهسر مال و خیزان و خزم و کهسیه وه دانا، به تلیبمت، وه فهرمانی پیکرد که بمینیته وه له نیویاندا، به لام مونافیق و دغه له کان، دهستیان کرد له پروپاگهندهی ناحه زانه } گوتیان: پیغمبهری خوا ﷺ ته نیا بو نه وه به جیی هیشتوه، که رمزای گرانه، وه پی ناخوش بووه له خزمت پیغمبهری خوا دا بی، وه بو نه وهی بووه له کوئل خوئى بکاته وه.

نجا کاتیک مونافیقهکان دهستیان کرد بهو پروپاگهنده، عهلی کوری نهبو طالیبیش خوئى و چهك و چوله کهی هه لگرتو، وه رویشت هه تا گه یشته خزمت پیغمبهر ﷺ که نه وکاته له لای (جرف)، (که شوینیکه) له وئ بارگه و بنه یان خستبوو، گوتی: نهی پیغمبهری خوا ﷺ! مونافیق و دغه له کان پنیان وایه که تو منت بوئه به جیشتوه، که رمزام گرانه له لات، وه ویستووته له کوئل خوئه بکه یه وه!

بِئِغْهَمبِهْرِی خَواشٍ ﷺ پَیِّی فِهْرَمُوءِ: ﴿كَذَبُوا، وَلَكِنِّي خَلَقْتُكَ لِمَا تَرَكْتُ
وَرَأَيْتِي، فَارْجِعْ فَاخْلُفْنِي فِي أَهْلِي وَأَهْلِكَ، أَفَلَا تُرَضَى يَا عَلِيَّ! أَنْ تَكُونَ مِنِّي
بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى؟ إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي﴾.

واتە: درۆیان کردووە، بەلکو بۆیە تۆم لە جیی خۆم بەجێهێشتووە، تاگو لە
شوێنی من بی و لە جیاتی من سەرپەرشتیی ئەوانەى دواى من بکەى (مال و
خیزان)، بگەرێووە جێنشینی من بە، لە سەرپەرشتییکردنی مال و خیزانی خۆم و
خۆشت، ئەى عەلى! نایا رازى نى كە هاروون بۆ موسا چۆن بوو، تۆش بۆ من
وابى، ئەوئەندە نەبى كە لە دواى من هیچ پێغەمبەر نین!

دیاره عەلییش خوا لى رازى بى، گەرايهوه، وه پێغەمبەرى خواش ﷺ بەرهو
سەفەرەگەى چوو.

(شایانی باسە دەقى ئەوێ كە ماناكەى هاتو، بوخاریش بە ژماره: (۵۰۳)، وه
موسلیمیش بە ژماره: (۲۴۰۴) ههروهها (البزار) له موسنەدەگەى خۆیدا بە ژماره
(۱۱۹۴)، وه (ابن كثیر)یش له (البدایة والنهایة) كەى خۆیدا، ههروهها (طبری)،
وه (ابن حبان)یش، وه (الذهبی)یش له (تاریخ الإسلام) دا، ئەوانە هەموویان
هیناویانە.

شایانی باسیشە كە شیعه یەكێك لهو شتانهى كە دەیانكەنە بەلگە لەسەر
ئەووە كە عەلى خوا لى رازى بى، له دواى پێغەمبەر ﷺ پێشەواى مسوڵمانان
بوو، وه پێغەمبەرى خوا ئەوى له جیگای خۆى داناوه، بەلام دواى هاوێلان ئەو
حەقەیان له عەلى زەوت کردو، ئەم دەقیه، لهگەڵ هەندیک شتی دیکەدا، كە
له راستیدا ئەو دەقی، ئەووە ناگریتەوه، چونكە پێغەمبەرى خوا ﷺ عەلى كورێ
ئەبو طالیبی له جیى خۆى داناوه، كە سەرپەرشتیى مال و خیزانى بکات و تەنانەت
سەرپەرشتیى مەدینەشى بەو نەسپاردو، هەلبەتە عەلى خوا لى رازى بى،
شایستە بوو، بەلام پێغەمبەرى خوا ﷺ یان (مُحَمَّدَ بْنَ سَلَمَةَ الْأَنْصَارِيَّ)، یان
(سَبَّاحُ بْنُ عُرْفُطَةَ)، (بە پێى دوو رپوایەت) ی داناوه، بە سەرپەرشتیاری مەدینە،
بەلام عەلى خوا لى رازى بى، بۆ سەرپەرشتیى مال و خیزانەکانى خۆى، ئەو
كەسانەى كە خزم و نزیکى بوون، كە لە دواى خۆى بەجێهێشتو.

۱۱ / (ثُمَّ إِنَّ أَبَا خَيْثَمَةَ رَجَعَ، بَعْدَ أَنْ سَارَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَيَّامًا إِلَى أَهْلِهِ، فِي يَوْمٍ حَارٍّ، فَوَجَدَ امْرَأَتَيْنِ لَهُ فِي عَرِيشَيْنِ لَهُمَا فِي حَائِطِهِ، قَدْ رَشَتَا كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا عَرِيشَهَا، وَبَرَدَتْ لَهُ فِيهِ مَاءٌ، وَهَيَّاتَ لَهُ فِيهِ طَعَامًا، فَلَمَّا دَخَلَ، قَامَ عَلَى بَابِ الْعَرِيشِ، فَنَظَرَ إِلَى امْرَأَتَيْهِ وَمَا صَنَعَتَا لَهُ، فَقَالَ: رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي الضَّحِّ وَالرِّيحِ وَالْحَرِّ، وَأَبُو خَيْثَمَةَ فِي ظِلِّ بَارِدٍ وَطَعَامٍ مُهَيَّأٍ وَامْرَأَةٍ حَسَنَاءَ فِي مَالِهِ مُقِيمٌ، مَا هَذَا بِالنِّصْفِ، ثُمَّ قَالَ: وَاللَّهِ لَا أَدْخُلُ عَرِيشَ وَاحِدَةٍ مِنْكُمَا، حَتَّى أَلْحِقَ بِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَهَيَّئَا لِي زَادًا، فَفَعَلْتَا، ثُمَّ قَدِمَ نَاصِحَهُ فَارْتَحَلَهُ، ثُمَّ خَرَجَ فِي طَلَبِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ حَتَّى أَذْرَكَهُ حِينَ نَزَلَ تَبُوكَ، وَقَدْ كَانَ أَذْرَكَ أَبَا خَيْثَمَةَ. عُمَيْرُ بْنُ وَهَبٍ الْجُمَحِيُّ فِي الطَّرِيقِ، يَطْلُبُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَتَرَا فَقَا، حَتَّى إِذَا دَنُوا مِنْ تَبُوكَ، قَالَ أَبُو خَيْثَمَةَ لِعُمَيْرِ بْنِ وَهَبٍ: إِنَّ لِي ذَنْبًا، فَلَا عَلَيْكَ أَنْ تَخْلَفَ عَنِّي حَتَّى آتِيَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَفَعَلَ، حَتَّى إِذَا دَنَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ نَازِلٌ بِتَبُوكَ، قَالَ النَّاسُ: هَذَا رَاكِبٌ عَلَى الطَّرِيقِ مُقْبِلٌ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: كُنْ أَبَا خَيْثَمَةَ، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ! هُوَ وَاللَّهِ أَبُو خَيْثَمَةَ، فَلَمَّا أَنَاخَ، أَقْبَلَ فَسَلَّمَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: (أَوْلَى لَكَ يَا أَبَا خَيْثَمَةَ) ثُمَّ أَخْبَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْخَبَرَ: فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ خَيْرًا، وَدَعَا لَهُ بِخَيْرٍ).

واته: (أبو خيثمة)، دواى نهوهى كه پيغمبهرى خوا ﷺ رويشت، جهند رۆزتيك دواى نهوه، رۆزتيك چۆوه بۆ مالى، له رۆزتيكى گهرمدا، ههر دوو هاوسهرمهكهى له دوو كهپرهكانياندا، وه له نيو باخى دارخورمادا، (كه دياره دوو باخى دارخورماى ههبوون و دوو خيزانى ههبوون) ههر گاميكيان ناو رشيئى كهپرهكهى كردبوو، ود ناوى بۆ سارد كردبوو، وه خواردنيشى بۆ ناماده كردبوو، كاتييك كه (أبو خيثمة). چووه ژوورى لهبهر دمرگاي كهپرو ساباتكه پراوهستا، تهماشاي دوو هاوسهرمهكهى كرد، كه نهو خواردن و شتهيان بۆ ناماده كردوه، كه جيورپيان بۆ ناماده كردود. نئجا گوتى: پيغمبهرى خوا ﷺ لهبهر گهرماو له نيو باو نارهحهتتتت دابن. (أبو خيثمة)ش لهبهر سيبهريكي ساردو، خواردنيكي نامادهكراوو هاوسهرتيكى جوان چاوهرپي بكاتو، له مالى خويدا نيستهجن بي! نهمه ويژدان و دادگهرى (انصاف) نيه لهگهه پيغمبهرى خوا ﷺ دا، دوايى گوتى: به خوا نايهمه نيو

کەپرو ساباتی هیچ کامیکتانهوه، تاكو نهگه‌مه پێغه‌مبەری خوا ﷺ بۆیە خوارنو تۆیشووم بۆ ئاماده بکەن، ئەوانیش بۆیان ئاماده کرد، وه حوشره‌که‌ی که ئاویان پێ دەهینا، هینای ئاماده‌ی کردو سواری بوو، وه به دوا‌ی پێغه‌مبەری خوادا رۆیشت، تاكو گه‌یشته ته‌بووک که پێغه‌مبەر ﷺ و سوپایه‌که‌ی له‌وئ بارگه‌یان خستبوو، (سوپایه‌که‌ی له‌وئ دانابوو) پێی گه‌یشت.

ئنجنا (أبو خيثمة)، (عمير بن وهب)ی، له رینگادا پێگه‌یشت، ئەویش به هه‌مان شێوه که پێشتر به‌جی‌ما‌بوو، دە‌یویست بگاته‌وه پێغه‌مبەری خوا ﷺ، وه له رینگادا بوونه هاو‌رئ، هه‌تا له ته‌بووک نيزیک که‌وتنه‌وه، که نيزیک که‌وتنه‌وه (أبو خيثمة)، به عومه‌یری کوری وه‌ه‌بی گوت: من گونا‌هێکم هه‌یه {وا پێده‌چئ عومه‌یری کوری وه‌ه‌ب، وه‌ک (أبو خيثمة) نه‌بوو بئو، به عوزرێک دوا که‌وتبئ، بۆ وێنه: له سه‌فه‌رێک بووبئ، به‌لام (أبو خيثمة)، زانیویه‌تی و که‌مه‌ترخه‌می کردوه}، ئە‌گه‌ر هاوکارم بئ، تۆزیکم لئ دوا بکه‌وی، تاكو من ده‌گه‌مه پێغه‌مبەری خوا ﷺ، {واته: به‌ته‌ئ پێی ده‌گه‌م، تۆزیکم لئ دوا بکه‌وه}، ئەویش وایکرد، هه‌تا له پێغه‌مبەری خوا نيزیک که‌وتنه‌وه که گه‌یشتبووه ناوچه‌ی ته‌بووک، خه‌لك ته‌ماشایان کرد، گوتیان: ئە‌وه سواریکه‌ به‌رپۆهیه‌ دئ، پێغه‌مبەر ﷺ فه‌رمووی: (کن أبا خيثمة)، واته: با ئە‌بو خه‌یثمه‌ه بئ! گوتیان: ئە‌ی پێغه‌مبەری خوا ﷺ! {دیاره دوا‌ی ئە‌وه‌ی که نيزیک‌تر که‌وتۆته‌وه}، به‌خوا (أبا خيثمة)یه، کاتیک هاتو حوشره‌که‌ی یه‌خدا، (واته: لئ‌ی هاته‌ خوار) سه‌لامی له پێغه‌مبەر ﷺ کرد، پێغه‌مبەری خواش پێی فه‌رموو: {أولى لك يا أبا خيثمة}، واته: ئە‌مه بۆ تۆ با‌شتره‌ ئە‌ی (أبا خيثمة)! یان ده‌شگونجئ مه‌به‌ست ئە‌وه‌ بئ، بێقه‌زابئ (أبو خيثمة)، دوا‌ی پێغه‌مبەری خوا ﷺ هه‌واله‌که‌ی لئ بیست، (واته: هه‌واله‌که‌ی خۆی بۆ پێغه‌مبەری گێ‌رپایه‌وه) پێغه‌مبە‌ریش ﷺ قسه‌ی باشی بۆ کرد، وه دوعای خێری بۆ کرد.

واته: (أبو خيثمة)، واقیعی خۆی بۆ به‌یان کردوه: ئە‌ی پێغه‌مبەر ﷺ! به‌ئ‌ئ من که‌مه‌ترخه‌م بوون، به‌لام دوا‌ی چوومه‌وه ماله‌وه‌وه ئە‌و ومزعه‌م بینیه‌وه له‌گه‌ل حالی ئی‌وه‌دا به‌راورد‌م کردوه‌و، ویزدانم مو‌حاسه‌به‌ی کردووم، ئی‌مانه‌که‌م پێی نه‌داوم که له‌وئ دابنیشم.

۱۲ / (وَقَدْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حِينَ مَرَّ بِالْحَجْرِ نَزَلَهَا، وَاسْتَقَى النَّاسُ مِنْ بَثْرِهَا، فَلَمَّا رَاحُوا، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ : لَا تَشْرَبُوا مِنْ مَائِهَا شَيْئًا، وَلَا تَتَوَضَّأُوا مِنْهُ لِلصَّلَاةِ، وَمَا كَانَ مِنْ عَجِينٍ عَجَنْتُمُوهُ، فَاعْلِفُوهُ الْإِبِلَ، وَلَا تَأْكُلُوا مِنْهُ شَيْئًا، وَلَا يَخْرُجَنَّ أَحَدٌ مِنْكُمْ اللَّيْلَةَ إِلَّا وَمَعَهُ صَاحِبٌ لَهُ، فَفَعَلَ النَّاسُ مَا أَمَرَهُمْ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِلَّا أَنْ رَجُلَيْنِ مِنْ بَنِي سَاعِدَةَ، خَرَجَ أَحَدُهُمَا لِحَاجَتِهِ وَخَرَجَ الْآخَرُ فِي طَلَبِ بَعِيرٍ لَهُ، فَأَمَّا الَّذِي ذَهَبَ لِحَاجَتِهِ، فَإِنَّهُ خَنِقَ عَلَى مَذْهَبِهِ. وَأَمَّا الَّذِي ذَهَبَ فِي طَلَبِ بَعِيرِهِ، فَاحْتَمَلَتْهُ الرِّيحُ حَتَّى طَرَحَتْهُ بِجَبَلِي طَيِّبٍ. فَأُخْبِرَ بِذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: أَلَمْ أَنْهَكُمُ أَنْ لَا يَخْرُجَ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا وَمَعَهُ صَاحِبُهُ، ثُمَّ دَعَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِلَّذِي أُصِيبَ عَلَى مَذْهَبِهِ فَشَفِي، وَأَمَّا الْآخَرُ الَّذِي وَقَعَ بِجَبَلِي طَيِّبٍ، فَإِنْ طَيِّبًا أَهْدَتْهُ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ حِينَ قَدِمَ الْمَدِينَةَ. وَالْحَدِيثُ عَنِ الرَّجُلَيْنِ عَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ عَبَّاسِ بْنِ سَهْلِ بْنِ سَعْدِ السَّاعِدِيِّ، وَقَدْ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ أَنْ قَدْ سَمِيَ لَهُ الْعَبَّاسُ الرَّجُلَيْنِ وَلَكِنَّهُ اسْتَوَدَعَهُ إِيَّاهُمَا، فَأَبَى عَبْدُ اللَّهِ أَنْ يُسَمِّيَهُمَا لِي).

(قال ابن هشام: بلغني عن الزهري أنه قال لما مر رسول الله ﷺ بالحجر سجد على وجهه، واستحث راحلته ثم قال: لا تدخلوا بيوت الذين ظلموا إلا وأنتم باكون، خوفًا أن يصيبكم مثل ما أصابهم).

{ (حجر) دياره ناوچهيه كه كه كاتي خوئی گه لی (ثمود) لی لیبوووه، لهوی لهبهین جوون }.

(ابن إسحاق)، دهلی: دواپی که پیغه مبهری خوا ﷺ روى بهرهو تهبووک، به (حجر) دا تیپهری، وه لهوی بارگهو بنهیان خست، خه لکیش له بیرمهکی وی ناویان هه لئینجا، به لآم دواى نهوهی که جوون ناوهکهیان هه لئینجا، پیغه مبهر ﷺ فهرمووی: ﴿ لَا تَشْرَبُوا مِنْ مَائِهَا شَيْئًا، وَلَا تَتَوَضَّأُوا مِنْهُ لِلصَّلَاةِ، وَمَا كَانَ مِنْ عَجِينٍ عَجَنْتُمُوهُ فَاعْلِفُوهُ الْإِبِلَ، وَلَا تَأْكُلُوا مِنْهُ شَيْئًا، وَلَا يَخْرُجَنَّ أَحَدٌ مِنْكُمْ اللَّيْلَةَ إِلَّا وَمَعَهُ صَاحِبٌ لَهُ ﴾.

{ پیغهمبەر ﷺ دیاره دهبی دواتر خوای په‌نهانزان ناگاداری کردبیته‌وه، یاخود ږمگه پښتر نه‌یزانبی که نهو شوینه (حجر)، به هر حال گرنګ نه‌ومیه دوایی پیغهمبەر ﷺ پیی فهرموون: { هیچ ناو له ناوی بیرمه که مه‌خونه‌وه، وه دستنویژی لئ مه‌گرن بۆ نوپز، وه هر هه‌ویریکیش که بهو ناوه شیلاوتانه، بیکه‌ن به نالف بۆ حوشرمه‌کانتان و هیچی لئ مه‌خون لهو هه‌ویره، (واته: مه‌یکه‌ن به نان)، وه هیچ کامتان نه‌م شهو (دیاره شه‌ویک له‌وی ماونه‌وه) به تهنیا نه‌چیته دهر، مه‌گهر هاوه‌لیکی له‌گه‌ل دابی.

ئنجا خه‌لکیش ناومیان کرد که پیغهمبهری خوا ﷺ پیی فهرموو بوون، جگه له دوو پیاو، که هه‌ردووکیان له هۆزی به‌نی ساعیده بوون، (له خه‌لکی مه‌دینه) په‌کیکیان بۆ کاریکی خۆی چوو بووه دهری، وه نه‌وی دیکه‌یان به دواي حوشریکی که‌وتبوو، ئنجا نه‌ومیان که بۆ تارمت، (یان کاریکی خۆی) چوو بوو، تووشی جۆریک له حال تیکچوون بوو بوو، { حالته‌ی دهروونی تیکچوو بوو }، نه‌وشیان که به دواي حوشرمه‌که‌ی دا چوو بوو، با هه‌لی گرتبوو، هه‌تا دوو جیاپه‌که (طیی)، { هه‌تا وئ نه‌و بایه رای داوه‌و، فپاندووپه‌تی }.

ئنجا پیغهمبەر ﷺ هه‌والی پیدرا، فهرمووی: نه‌دی پیم نه‌گوتن: به‌ته‌نیا دهرمه‌چن، مه‌گهر هاوه‌لیستان له‌گه‌لی؟ دوایی نه‌ومیان که باری دهروونی تیکچوو بوو، دوعای بۆ کردو چاک بۆوه.

نه‌وشیان که له جیای (طیی)، که‌وتبوو، هۆزی (طیی)، به دیاری هینایانه‌وه بۆ پیغهمبهر خوا ﷺ دواي نه‌وه‌ی که گه‌راپه‌وه بۆ مه‌دینه.

ئنجا (ابن هشام) ده‌لی: به‌سه‌ره‌اتی نه‌و دوو پیاوه له عه‌بدوئلای کوری نه‌بو به‌کره‌وه، وه له عه‌بباسی کوری سه‌هلی کوری سه‌عدی ساعیدییه‌وه گپ‌دراوته‌وه، وه عه‌بدوئلای کوری نه‌بو به‌کر ناوی عه‌بباس، واته (عه‌باسی کوری سه‌هلی سه‌عدی ساعیدی) ناوی نه‌و دوو پیاوه‌ی پین گوتوه، به‌لام گوتووپه‌تی ناوی نه‌و دوو پیاوه مه‌درکینه، عه‌بدوئلای کوری نه‌بو به‌گری صدیقیش ده‌لی: ناماده نه‌بوو ناوی نه‌و دووانه‌م پین بلی، چونکه عه‌بباسی کوری سه‌هلی کوری سه‌عدی ساعیدی به نه‌مانه‌ت پین گوتبوو! (ته‌ماشاکه‌ن! چه‌ند نه‌پینی قایم بوون!).

(قَالَ ابْنُ هِشَامٍ : بَلَغَنِي عَنِ الزَّهْرِيِّ أَنَّهُ قَالَ : لَمَّا مَرَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالْحَجْرِ سَجَى ثَوْبَهُ عَلَى وَجْهِهِ وَأَسْتَحَثَّ رَاحِلَتَهُ، ثُمَّ قَالَ : لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ الَّذِينَ ظَلَمُوا إِلَّا وَأَنْتُمْ بَاكُونَ، خَوْفًا أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَهُمْ)^(۱).

واته: نيبنو هيشام دهلى: له زوهريه وه پيم گهيشتوه: كه كاتيك پيغه مبهه
ﷺ به لاي (حجر) دا تيبه رپوه، به پؤشاكه كهى خوى دهم و چاوى خوى
داپوشيوه، وه به خيراى ولاخه كهى خوى، (حوشتره كهى خوى) ليخورپوه، وه
دوايى فهرموويه تى: مه چنه نيو خانوو جيگاو ريگاي نه وانوه كه سته ميان له
خويان كروه، مه گهر له حاله تى گريان دابن، نه بادا نه وهى كه تووشى نه وان
بووه، تووشى نيوش ببى.

۱۳ / (قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ : فَلَمَّا أَصْبَحَ النَّاسُ وَلَا مَاءَ مَعَهُمْ، شَكُّوا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَدَعَا ﷺ، فَأَرْسَلَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ سَحَابَةً، فَأَمْطَرَتْ، حَتَّى ارْتَوَى النَّاسُ وَاحْتَمَلُوا حَاجَتَهُمْ مِنَ الْمَاءِ، قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ : فَحَدَّثَنِي عَاصِمُ بْنُ عُمَرَ بْنِ قَتَادَةَ، عَنْ مَحْمُودِ بْنِ لَيْدٍ، عَنْ رَجَالٍ مِنْ بَنِي عَبْدِ الْأَشْهَلِ، قَالَ قُلْتُ لِمَحْمُودٍ : هَلْ كَانَ النَّاسُ يَعْرِفُونَ النَّفَاقَ فِيهِمْ؟ قَالَ نَعَمْ وَاللَّهِ، إِنْ كَانَ الرَّجُلُ لَيَعْرِفُهُ مِنْ أَخِيهِ وَمِنْ أَبِيهِ وَمِنْ عَمِّهِ وَفِي عَشِيرَتِهِ، ثُمَّ يَلْبَسُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا عَلَى ذَلِكَ، ثُمَّ قَالَ مَحْمُودٌ لَقَدْ أَخْبَرَنِي رَجَالٌ مِنْ قَوْمِي عَنْ رَجُلٍ مِنَ الْمُنَافِقِينَ مَعْرُوفٍ نِفَاقُهُ، كَانَ يَسِيرُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ حَيْثُ سَارَ، فَلَمَّا كَانَ مِنْ أَمْرِ النَّاسِ بِالْحَجْرِ مَا كَانَ، وَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حِينَ دَعَا، فَأَرْسَلَ اللَّهُ السَّحَابَةَ، فَأَمْطَرَتْ حَتَّى ارْتَوَى النَّاسُ، قَالُوا : أَقْبَلْنَا عَلَيْهِ نَقُولُ : وَيْحَكَ ، هَلْ بَعُدَ هَذَا شَيْءٌ؟ قَالَ : سَحَابَةٌ مَارَةٌ).

واته: (ابن اسحاق) دهلى: كاتيك خه لك نهو شهوه كه لهوى مانه وه {ديارد
له دهوروبهري نهو شوينه، دنما مادام فهرموويه تى: لهوى مه ميننه وه! ههر له
دهوروبهري نهوى ماونه ته وه، له دهوروبهري شارى (ثمود)، له ناوچه يهى (حجر)
بووه، لهو دهوروبهره ماونه ته وه، چونكه پي فهرموون: نابى ناو له بيره كه شى

(۱) أَخْرَجَهُ عَبْدُ الرَّزَّاقِ بِرَقْمٍ: (۱۶۲۵)، وَالْبُخَارِيُّ بِرَقْمٍ: (۴۴۲۵)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْمٍ: (۲۹۸۰).

بخونەوه، وه نابى بۇ هيچ شتیک به کارى بىنن، تەنانەت بۇ دەستنوێژيش { کاتیک رۆژيان کردوه: ئاويان لەلا نەبوو، سکاڵای خۆيان برده لای پىغەمبەرى خوا ﷺ (که بى ئاوين چى بکهين؟) پىغەمبەرىش ﷺ دوعای بۇ کردن، خوا ﷺ هەوریکى نارد، بارانیک بارى، تاكو خەلك هەموويان تىر ئاو بوون، وه هەرچى كوندو مەشكە بوو، پريان كرد له ئاو، بۇ پىويستى خۆيان.

ئنجأ (ابن اسحاق) دەگىرپتەوه له مەحمودى كورى لەبىد له چەند پياويك له (بنى عبد الأشهل)، دەئى: به مەحمودم گوت: ئايا خەلك له بەينى خۆيان دا موناھىقەكانيان دەناسى؟

دەئى، گوتى: بەئى، به خوا دەيانزانى، جارى وا هەبوو پياويك حالەتى نىفاقى له برايهكەى خۆى دەزانى، له بابى دەزانى، له مامى، له خزم و عەشیرەتى، بەلام دواى تىكەل دەبوون به يەكدى، ئنجأ دواى مەحمود گوتى: پياوانىك له گەلەكەى خۆم { واتە: له هۆزى (بنى سعد الأشهل) } هەوانيان دامى دەربارەى پياويك له موناھىقەكان كه ئاشكرا بوو، شتیکى باوبوو كه ئەهلى نىفاقه، كه لەوكاتەدا له خزمەت پىغەمبەر ﷺ دا رۆيشتوه، ئنجأ كاتیک كه ئەوهى له (حجر) بۇ خەلك هاتۆتە پىش، { حالەتى بى ئاوى، كه سكاڵا بۇ لای پىغەمبەرى خوا ﷺ كراوه } ئەويش له خوا پاراوتەوه، خۆى بەرزيش هەوریکى ناردوهو باران بارىوهو، تاكو خەلك تىر ئاو بووه { وه پىداويستى خۆيان له ئاو هەلگرتوه }، بهو پياوهمان گوت: { كه حالەتى نىفاقى تىدا ديارو ئاشكرا بوو }، بىقەزا بى: ئايا دواى ئەوه هيچى دىكەت دەوى؟

ئەويش گوتى: ئەوه هەر هەوریکى رپرهوييه، بەيدا بووه { يانى: به موعجيزەى پىغەمبەر ﷺ نەزانىوه، وه بەوهى نەزانىوه كه به دوعای پىغەمبەرى خوا ﷺ ئەو بارانە بارىوه! }.

۱۴ / (قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: ثُمَّ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ سَارَ حَتَّى إِذَا كَانَ بِبَعْضِ الطَّرِيقِ ضَلَّتْ نَاقَتُهُ، فَخَرَجَ أَصْحَابُهُ فِي طَلَبِهَا، وَعِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ، يُقَالُ لَهُ عُمَارَةُ بْنُ حَزْمٍ، وَكَانَ عَقَبِيًّا بَدْرِيًّا، وَهُوَ عَمُّ بَنِي عَمْرٍو بْنِ حَزْمٍ،

وَكَانَ فِي رَحْلِهِ زَيْدُ بْنُ اللَّصِينِ الْقَيْنِقَاعِي، وَكَانَ مُنَافِقًا، قَالَ ابْنُ هِشَامٍ: وَيُقَالُ ابْنُ لُصَيْبٍ بِالْبَاءِ، قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: فَحَدَّثَنِي عَاصِمُ بْنُ عُمَرَ بْنِ قَتَادَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ لَيْبِدٍ، عَنْ رِجَالٍ مِنْ بَنِي عَبْدِ الْأَشْهَلِ قَالُوا: فَقَالَ زَيْدُ بْنُ اللَّصِينِ وَهُوَ فِي رَحْلِ عُمَارَةَ، وَعُمَارَةُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَلَيْسَ مُحَمَّدٌ يَزْعُمُ أَنَّهُ نَبِيٌّ، وَيُخْبِرُكُمْ عَنْ خَبَرِ السَّمَاءِ، وَهُوَ لَا يَدْرِي أَيْنَ نَاقَتُهُ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَعُمَارَةُ عِنْدَهُ: إِنْ رَجُلًا قَالَ: هَذَا مُحَمَّدٌ يُخْبِرُكُمْ أَنَّهُ نَبِيٌّ، وَيَزْعُمُ أَنَّهُ يُخْبِرُكُمْ بِأَمْرِ السَّمَاءِ، وَهُوَ لَا يَدْرِي أَيْنَ نَاقَتُهُ، وَإِنِّي وَاللَّهِ مَا أَعْلَمُ إِلَّا مَا عَلَّمَنِي اللَّهُ، وَقَدْ دَلَّنِي اللَّهُ عَلَيْهَا، وَهِيَ فِي هَذَا الْوَادِي، فِي شِعْبٍ كَذَا وَكَذَا، قَدْ حَبَسْتُهَا شَجَرَةً بِزِمَامِهَا، فَانْطَلِقُوا حَتَّى تَأْتُونِي بِهَا، فَدَهَبُوا، فَجَاءُوا بِهَا، فَرَجَعَ عُمَارَةُ بْنُ حَزْمٍ إِلَى رَحْلِهِ، فَقَالَ: وَاللَّهِ لَعَجَبٌ مِنْ شَيْءٍ حَدَّثَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنفًا، عَنْ مَقَالَةَ قَائِلٍ، أَخْبَرَهُ اللَّهُ، قَالَ زَيْدُ بْنُ لُصَيْبٍ: فَقَالَ رَجُلٌ مِمَّنْ كَانَ فِي رَحْلِ عُمَارَةَ وَلَمْ يَحْضُرْ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ زَيْدًا، وَاللَّهِ قَالَ هَذِهِ الْمَقَالَةَ قَبْلَ أَنْ تَأْتِي، فَأَقْبَلَ عُمَارَةُ عَلَى زَيْدٍ يُجَافِي عُنُقَهُ وَيَقُولُ: إِلَيَّ عِبَادَ اللَّهِ إِنْ فِي رَحْلِي لُدَاهِيَةٌ وَمَا أَشْعُرُ، أَخْرَجَ أَيُّ عَدُوِّ اللَّهِ مِنْ رَحْلِي، فَلَا تَصْحَبْنِي، قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: فَزَعَمَ بَعْضُ النَّاسِ أَنَّ زَيْدًا تَابَ بَعْدَ ذَلِكَ، وَقَالَ بَعْضُ النَّاسِ: لَمْ يَزَلْ مَتَّهَمًا بِشَرِّ حَتَّى هَلَكَ).

واته: نيينو نيسحاق دهلى: ننجبا بيغهمبهري خوا ﷺ روپشت ههتا له (حجر) يش تيبهري، دوايي له ريگا حوشترمهكي لى ون بوو، {دياره دمبي نهو حوشتره نهبوو بى كه سواري بووه، ياخود به همر حال لهو كاتهدا به پييان بووه}، لهو كاتهدا هاوهلهكاني خوا لييان رازى بى، {يانى: ههنديك له هاوهلانى خوا لييان رازى بى}، چوون نهو حوشتره بدوزنهوه، وه لهو كاتهدا يهكيك له هاوهلان له خزمهت بيغهمبهري ﷺ دا بوو، پيى دهگوترا: (عمارَةَ بن حزم)، كه يهكيك بوو لهوانهى كه له جهنگي بهدردا بهشاريي كرد بوو، وه مامى (بني عمر بن حزم) بوو، وه لهگهال نهو بهشه كاروانهى كه لهگهال نهودا، (زيد بن لصيت) ي قهينوقاعى ههبوو، كه بابايهكى موناقيق بوو، (واته: نيشانهى نيفاقى لى دمركهوتبوون)، (ابن هشام) يش گوتووويهتى: ناوى (زيد بن لصيب) بووه.

ننجا (ابن اسحاق) دهلی: عاصیم له عومهری کوری قهتاده، نهویش له مهحمودی کوری لهبید، نهویش له پیاوانیکهوه له (بنی عبد الأشهل) نهویش دیاره یهکیکه له تیرهو هوزمهکانی مهدینه، گیراویانهتهوه که گوتووینانه: که زمیدی کوری لهصیت که لهگهل نهو بهشه کاروانهی (عمارة) دا بوون، وه (عمارة) ش له خزمهتی پیغهمبهر ﷺ دابوو، گوتی: (واته: زهید بن لصیت گوتوویهتی): نایا موحهمهده! پیی وانیه که پیغهمبهرمو، ههوالی ناسمانتان پی رادمگهیهنی! نهدی چون دمی نهزانی حوشترهکهی له کوئییه؟

ننجا لهو کاتهده که (عمارة) لهلای پیغهمبهری خوا بوو، پیغهمبهری خوا فهرمووی: ﴿إِنْ رَجُلًا قَالَ: أَلَيْسَ مُحَمَّدٌ يَزْعُمُ أَنَّهُ نَبِيٌّ، وَيُخْبِرُكُمْ عَنْ خَبَرِ السَّمَاءِ، وَهُوَ لَا يَدْرِي أَيْنَ نَاقَتُهُ؟﴾^(۱).

پیاویک گوتوویهتی: نهوه موحهمهده ههوالتان پی ددهات که پیغهمبهری خوایه، وه پیی وایه ههوالی ناسمانتان پی رادمگهیهنی (واته: ههوالی لای خوا) کهچی نازانی حوشترهکهی له کوئییه؟ وه به خوا من جگه لهوهی که خوا فییرم دمکات، نایزانم، بهلام نیستا خوا پیی فهرمووم: حوشترهکهم له کوئییه! بچن نهوه له فلان شیوه دایه، له فلان شوینو به ریشمهکهیهوه به درهختیکهوه نالقاوه، بچن بۆم بینن، وه جوون حوشترهکهیان بۆ هیئا.

ننجا کاتیک (عمارة) گهرایهوه بۆ مهزلگاکی خوی، گوتی: به خوا شتیکی سهیر بوو، نهوهی که پیغهمبهر ﷺ تۆزیک پیش نیستا بۆی باسکردین، دمبارهی کهسێک که قسهیهکی وای کردوه، وه خوای پهرومردگاریش ههوالی پی داوه، که مهبهستی پیی (زید بن لصیت) بوو.

(۱) نهمه (ابن کثیر)، له سیرمهکی خۆیدا هیئاویهتی، له بهرگی (۲) لاپههه (۳۴۹)، ههروهها له (البدایة والنهایة) یهده، له بهرگی (۳)، لاپههه (۲۴۰).

وه (الطبری)، له (تاریخ) مهکی خۆیدا، بهرگی (۲) له لاپههه (۱۸۴)، وه (ابن حبان) له سیرمهکی خۆیدا، له بهرگی (۱) لاپههه (۳۶۶) دا، وه (الذهبی) له (تاریخ الإسلام)، بهرگی (۱) لاپههه (۳۴۰) ههموو نهوانه نهومیان هیئاوه.

ننجا پیاویک لهوانه‌ی که له‌گه‌ل (عُمارة) بوون، وه لهو کاته‌دا له کۆر‌مه‌کی پیغه‌مبه‌ردا ﷺ نه‌بوو، گوتی: سویند به خوا، فلان کهس نهو قسه‌یه‌ی کرد، پیش نه‌وه‌ی تو بیی، که (زید بن لصیت) ی‌قه‌ینوقاعیی بوو. (عُمارة) ش که سه‌رقافله‌که‌یان بووه، سه‌رو گوویی تیک با هه‌لدا، وه گوتی: خه‌لکینه! و مرن له نیو کاروانه‌که‌ی من دا ماریک هه‌یه، {یاخود دوژمنیک هه‌یه}، هه‌ستیشم پی نه‌کردوه، ده برۆ نه‌ی دوژمنی خوا، له کاروانه‌که‌ی من دوور بکه‌وه‌و، جاریکی دیکه هاوه‌لایه‌تی من مه‌که.

(ابن اسحاق) ده‌لی: هه‌ندیک له خه‌لکی گوتوو‌یانه: دوا‌ی نه‌وه‌ی که (زید) نه‌و شته‌ی بو دمرکه‌وتوه، تۆبه‌ی کردوه، هه‌ندیکیش گوتوو‌یانه: هه‌ر تۆمه‌ت‌بار بووه به خراپه، تاکو مردوه، هه‌تا به نیفاهه‌وه رویشته‌وه.

۱۵ / (ثُمَّ مَضَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ سَائِرًا، فَجَعَلَ يَتَخَلَّفُ عَنْهُ الرَّجُلُ، فَيَقُولُونَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! تَخَلَّفَ فُلَانٌ، فَيَقُولُ: دَعُوهُ فَإِنْ يَكُ فِيهِ خَيْرٌ، فَسَيُلْحِقُهُ اللَّهُ تَعَالَى بِكُمْ، وَإِنْ يَكُ غَيْرَ ذَلِكَ، فَقَدْ أَرَا حُكْمَ اللَّهِ مِنْهُ، حَتَّى قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ تَخَلَّفَ أَبُو ذَرٍّ، وَأَبْطَأَ بِهِ بَعِيرُهُ، فَقَالَ: دَعُوهُ، فَإِنْ يَكُ فِيهِ خَيْرٌ فَسَيُلْحِقُهُ اللَّهُ بِكُمْ، وَإِنْ يَكُ غَيْرَ ذَلِكَ فَقَدْ أَرَا حُكْمَ اللَّهِ مِنْهُ، وَتَلَوَّمَ أَبُو ذَرٍّ عَلَى بَعِيرِهِ، فَلَمَّا أَبْطَأَ عَلَيْهِ. أَخَذَ مَتَاعَهُ فَحَمَلَهُ عَلَى ظَهْرِهِ، ثُمَّ خَرَجَ يَتَّبِعُ أَثَرِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مَا شِئَاءَ، وَنَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ فِي بَعْضِ مَنَازِلِهِ، فَنَظَرَ نَاطِرٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنَّ هَذَا الرَّجُلَ يَمْشِي عَلَى الطَّرِيقِ وَحْدَهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: كُنْ أَبَا ذَرٍّ، فَلَمَّا تَأَمَّلَهُ الْقَوْمُ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ! هُوَ وَاللَّهِ أَبُو ذَرٍّ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: رَحِمَ اللَّهُ أَبَا ذَرٍّ، يَمْشِي وَحْدَهُ، وَيَمُوتُ وَحْدَهُ، وَيُيَعِّثُ وَحْدَهُ، وَقَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: فَحَدَّثَنِي بُرَيْدَةُ بْنُ سَفْيَانَ الْأَسْلَمِيُّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبِ الْقُرْظِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ. قَالَ لَمَّا نَضَى عُثْمَانُ أَبُو ذَرٍّ إِلَى الرَّيْدَةِ، وَأَصَابَهُ بِهَا قَدْرُهُ، لَمْ يَكُنْ مَعَهُ أَحَدٌ إِلَّا امْرَأَتُهُ وَغُلَامُهُ، فَأَوْصَاهُمَا أَنْ اغْسِلَانِي وَكَفِّنَانِي، ثُمَّ ضَعَانِي عَلَى قَارِعَةِ الطَّرِيقِ، فَأَوْلَ رَكْبِي يَمْرَبُكُمْ، فَقُولُوا: هَذَا أَبُو ذَرٍّ صَاحِبُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَأَعْيُنُونَا عَلَى دَفْنِهِ، فَلَمَّا مَاتَ، فَعَلَا ذَلِكَ بِهِ، ثُمَّ وَضَعَاهُ عَلَى قَارِعَةِ الطَّرِيقِ. وَأَقْبَلَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ فِي رَهْطٍ مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ عُمَارَ، فَلَمَّ يَرُعُهُمْ إِلَّا بِالْجَنَازَةِ عَلَى ظَهْرِ الطَّرِيقِ، قَدْ كَادَتْ الْإِبِلُ تَطْوُهَا، وَقَامَ إِلَيْهِمُ الْغُلَامُ، فَقَالَ:

هَذَا أَبُو ذَرٍّ صَاحِبُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَأَعِينُونَا عَلَى دَفْنِهِ، قَالَ فَاسْتَهَلَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ بِنَكْبِي، وَيَقُولُ: صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ تَمْشِي وَحَدَّكَ، وَتَمُوتُ وَحَدَّكَ، وَتُبْعَثُ وَحَدَّكَ، ثُمَّ نَزَلَ هُوَ وَأَصْحَابُهُ فَوَارَوْهُ، ثُمَّ حَدَّثَهُمْ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ حَدِيثَهُ، وَمَا قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي مَسِيرِهِ إِلَى تَبُوكَ).

واته: ننجنا پیغه مبهری خوا ﷺ رویشت، ههتا دهر رویشت پیاویک دوا دهکوت، { ئیدی خو نه یاندمزانی نهو دوا کهوتنه بوجییه؟ ئایا ولاخه کهی به دوایدا نه هاتوه؟ یا خود ویستوویه تی خوئی به جیبه یلی؟ } ههتا پیاویک دوا دهکوت ده یانگوت: نهی پیغه مبهری خوا! ﷺ فلان که سیش دوا کهوت، نه ویش دهیغه رموو: لیگه پرین، نه گهر خیرو چا کهی پیومبی، خوای بهرزو دهیگه یه نیته وه به ئیوه، وه نه گهر پیچه وانهی نه وهش بی، { واته: خیری پیوه نه بی } نه وه خوای ﷺ ئیوه لی دهر باز کردوه ئیوه لی ئاسووده کردوه { ههروها بهو شیوه یه } تا کو گوترا: نهی پیغه مبهری خوا! ﷺ نه وه (أبا ذر) یش دوا ی کهوت، وه حوشره کهی سسته وه گه ل کاروانه که دا ناتوانی برواو ری بکات، دیسان بو نه ویش هه رموو ی: لیگه پرین نه گهر خیری پیومبی، خوا پیتانی دهگه یه نی، نه گهر واش نه بی، نه وه خوا ئیوه له دهستی دهر باز کردوه، وه نه بو ذر، خوا لئی رازی بی له گه ل حوشره کهی هه ر خه ریک بوو، (واته: لیی ده خوری)، به لام کاتیک هه ر نه ی توانی به پیی کاروانه که برواو ری بکات، که لوپه له کهی له سه ر حوشره کهی هی نایه خوار، وه به کوئی خوئی داداو، رویشت به دوا ی شوین پیی پیغه مبهردا ﷺ به پییان، { وه پیغه مبهری خوا ﷺ و سوپایه که، دیاره قوناغ قوناغ رویشتون، جهندان روژه ری، دیاره جار جار دوا ی جهند سه عاتیک، که ولاخه کان ماندوو ده بین بارگه و بناغه یان خسته }، ننجنا له کاتیکدا که له مه نزلگایه ک که بارگه و بناغه یان خسته، یه کیک له مسولمانان که ته ماشای ده کرد، سه رنجی داو گوتی: نهی پیغه مبهری خوا! نه وه پیاویک هات به پییان، به ته نیا دی، پیغه مبهری خوا ﷺ هه رموو ی: (کن أبا ذر)، (نهی نهو که سه ی که به پییان دی!) تو نه بو زهر به! ننجنا کاتیک خه لکه که لیی وردبوونه وه و نیزیک بووه، گوتیان: نهی پیغه مبهری خوا! ﷺ به خوا نه وه نه بو زهره، پیغه مبهری خواش هه رموو ی: ﴿رَحِمَ اللَّهُ أَبَا ذَرٍّ يَمْشِي وَحَدَّهُ، وَيَمُوتُ وَحَدَّهُ، وَيُبْعَثُ وَحَدَّهُ﴾.

واتہ: خوا بہ زہمی بہ نہبو زمردا بیتہوہ: بہ تہنی دہروات، بہ تہنیش دہمری، بہ تہنیش زیندوو دہکریتہوہ.

کہ دیارہ دواپی وہک (ابن اسحاق) لہ عہدوللای کوری مہسعوودہوہ دمگیریتہوہ دہلی: کاتیک کہ (عثمان بن عفان)، کہ خہلیفہی سنیہمی پیغہمبہرہ ﷺ خوا لی ریازی بی، بہ (ابو ذر) ی گوت: کہ بجیتہ (الریذہ)، {کہ شوینیک بووہ لہ دہرہوی مہدینہ}، وہ (ابو ذر)، لہوی گیان دہسپیری، وہ ہیچ کہسی لہ گہل دا نابی، جگہ لہ ہاوسہرہمکہی و لہ غولامیکی، نجا نہویش و مسیہ تیان بو دمکات، دہلی: بمشون و کفنم بکہن، دواپی لہسہر ریگا دامبنین، ہر کومہ لہ ریواریک، یان ہر کاروانیک بہ لاتاندا تیبہری، بلین: نہوہ (ابو ذر)، ہاوہلی پیغہمبہری خواہی ﷺ ہاواکاریمان بکہن، بو شاردنہوی، دہلی: کاتیک کہ وفاتی کرد، نہوانیش بہو شیوہیمان لیگرد (واتہ: شورڈیان و، کفنیان کردو، ہہلبہتہ نویشیان لہسہر کردوہ)، دواپی لہسہر قہراغی ریپہ دایاننا، لہو کاتہدا عہدوللای کوری مہسعوود لہ گہل کومہلیک لہ خہلگی عیراق بو عومرہ دہماتن، ہر نہوہندیمان بینی: جہنازمہک لہسہر ریپہ دانراوہ، کہ خہریک بوو حوشترہکان پی لی بنین، لہو کاتہدا غولامہکہی ہہلساو گوتی: نہوہ (ابو ذر)، ہاوہلی پیغہمبہری خواہی، ہاواکاریمان بکہن، بو بہ خاک سپاردنی، دہلی: یہکسہر عہدوللای کوری مہسعوود دستی کرد بہ گریان، و د گوتی: {صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ تَمْشِي وَحَدَاكَ، وَتَمَوْتُ وَحَدَاكَ، وَتُبَعْتُ وَحَدَاكَ}.

واتہ: پیغہمبہری خوا راستی فہرموو: بہ تہنی رویشتی، بہ تہنی مردی، بہ تہنیش زیندوو دہکریتہوہ، دواپی خوئی و ہاؤہلہکانی دابہزین، وہ بہ خاکیان سپارد، وہ عہدوللای کوری مہسعوود بہسہرہاتہکہی (ابو ذر) بو گیراونہود. کہ چون لہ کاروانہکہی دوا کہوتوہو، حوشترہکہی نہرویشتوہ، وہ پیغہمبہری خواش ﷺ چی پی فہرمووہ، لہو کاتہدا کہ بو جہنگی تہبووک چوون.

۱۶ / (وَقَدْ كَانَ رَهْطٌ مِنَ الْمُنَافِقِينَ، مِنْهُمْ، وَدِيْعَةُ بْنُ ثَابِتٍ، أَخُو بَنِي عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ، وَمَعَهُمْ رَجُلٌ مِنْ أَشْجَعِ حَلْفِ بَنِي سَلَمَةَ، يُقَالُ لَهُ: مُحْشَنُ بْنُ حُمَيْرٍ) قَالَ ابْنُ هِشَامٍ (وَيُقَالُ: مَخْشِي، يُشِيرُونَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ مُنْطَلِقٌ إِلَى تَبُوكِ).

فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: أَتَحْسِبُونَ جِلَادَ بَنِي الْأَصْنَفِ كَقِتَالِ الْعَرَبِ بَعْضُهُمْ بَعْضًا؟
 وَاللَّهِ لَكُنَّا بِكُمْ غَدًا مُقَرَّنِينَ فِي الْحَبَالِ، إِرْجَافًا وَتَرْهِيبًا لِلْمُؤْمِنِينَ، فَقَالَ مُحْشَنُ
 بَنُ حُمَيْرٍ: وَاللَّهِ لَوُدِدْتُ أَنِّي أَقَاضِي، عَلَى أَنْ يُضْرَبَ كُلُّ رَجُلٍ مِنَّا مِائَةَ جِلْدَةٍ، وَأَنْ
 تَنْفَلِتَ أَنْ يَنْزَلَ فِيْنَا قُرْآنٌ لِمَقَالَتِكُمْ هَذِهِ، وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ (فِيمَا بَلَغَنِي)
 (لِعِمَارِ بْنِ يَاسِرٍ) أَدْرِكُ الْقَوْمَ فَإِنَّهُمْ قَدْ احْتَرَقُوا، فَسَلِّمُوا عَمَّا قَالُوا، فَإِنْ أَنْكَرُوا،
 فَقُلْ: بَلَى، قُلْتُمْ كَذًّا وَكَذًّا، فَاذْطَلِقْ إِلَيْهِمْ عَمَارًا فَقَالَ: ذَلِكَ لَهُمْ، فَأَتَوْا
 رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَعْتَذِرُونَ إِلَيْهِ، فَقَالَ وَدِيعَةُ بْنُ ثَابِتٍ، وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَأَقِمْ عَلَى
 نَاقَتِهِ، فَجَعَلَ يَقُولُ وَهُوَ آخِذٌ بِحَقَبَيْهَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ،
 فَأَنْزَلَ اللَّهُ ﷻ: ﴿ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ ۗ
 قُلْ أْبِاللَّهِ وَعَآئِنِـهِـ، وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ ﴿١٥﴾ التوبة }.

واته: کۆمه ئێک له مونا فیه کهان به کیان (ودیعۀ بن ثابت) بوو، له هۆزی بهنی
 عه مرى بهنى عه وف، وه پیاویک له هۆزی نه شجع هاوپهیمانی بهنى سه له مه،
 بوو پئی گوتراوه: (مُحْشَنُ بْنُ حُمَيْرٍ)، (ابن هشام) ده لئى: پئی گوتراوه (مُحْشَي)
 ناماژمیان بۆ پیغه مبهرى خوا ﷺ کردوه، کاتیک جووه بۆ ته بووک، وه هه ندیکیان
 به هه ندیکیان گوتوه: ئایا پیتان وایه جهنگ له گه ل (بَنِي الْأَصْنَفِ) دا وه ک
 جهنگ کردنى عه رب وایه، هه ندیکیان له گه ل هه ندیکیان، له نیو خویاندا!
 به خوا واما ن دیته بهر جاو: که به یانی ئیوه ده بینین که له بچه کراون (واته: به
 دیل گیراون) له لایه ن رۆمه کانه وه!

ئه وه وه ک پر وپا گه نده و ترساندن ئیمانداران، ئنجا ده لئى: (مُحْشَنُ بْنُ حُمَيْرٍ)
 (دیاره له نیویاندا بووه، به لām ئهو وه ک وان نه بوو) گوتوو به تى: به خوا من هه ز
 ده که م که له سه ر ئهو قسه یه ی که ئیوه کردنتان، هه ر کامیکمان یه کئ سه د
 قامچیمان لیبدرئ، به لām دهر باز بین له وه ی که خوا قورنانه مان دهر باره بنیترتته
 خوارئ، له به ر ئهو قسانه ی ئیوه که کردتان، له و کاته دا پیغه مبه ر ﷺ به
 عه مماری کورئ یاسیری هه رموو: ﴿أَدْرِكُ الْقَوْمَ، فَإِنَّهُمْ قَدْ احْتَرَقُوا، فَسَلِّمُوا عَمَّا
 قَالُوا، فَإِنْ أَنْكَرُوا، فَقُلْ بَلَى، قُلْتُمْ كَذًّا وَكَذًّا﴾.

واته: بگه نهو کومه‌له، وه پئیان بلی: که سووتان، (واته: گوناھبار بوون).
وه لییان بیرسه: که جییان گوتوه؟ ئنجا نه‌گهر نکولییان لیکرد، بلی: با، فلان
شته و فلان شته‌تان گوتوه.

عه‌مماریش جوو بۆ لایان، وه نه‌وهی که پیغه‌مبهر ﷺ پیی فه‌رموو بوو: پیی
گوتن، نه‌وانیش هاتنه لای پیغه‌مبهر ﷺ، وه عوزریان بۆ هی‌نایه‌وهو داوای
لیبوردنیان لیکرد.

(وَدِيعَةُ بِنُ ثَابِتٍ) یش له کاتیکدا که پیغه‌مبهری خوا به سواری حوشره‌که‌ی
وه‌ستا بوو، نه‌ویش ده‌ستی به کورتان و به لاباری حوشره‌که‌ی پیغه‌مبهره‌ود
گرتبوو، ده‌یگوت: نه‌ی پیغه‌مبهری خوا! ئیمه هه‌ر ریمان ده‌بیری و به گالته
قسه‌مان ده‌کرد، ئیدی له‌وباره‌وه خوای زالی پایه به‌رز، نه‌وه‌ی نارده خواری:

﴿ وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللَّهِ وَءَايَاتِهِ

وَرَسُولِهِ كُنتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ ﴿٦٥﴾ التوبة.

واته: نه‌گهر لییان بپرسی: ده‌لین: ئیمه هه‌روا قسه‌ی ریه‌مان ده‌کردو به
گالته قسه‌مان ده‌کرد، بلی: نایا گالته به خواو، به نایه‌ته‌کانی خواو، به
پیغه‌مبهری خوا ده‌که‌ن؟ تا کۆتایی نایه‌ته‌کان که داوی ده‌یانگه‌ینن.

(ابن هشام) ده‌لی: (مُحَشَّنُ بْنُ حُمَيْرٍ) گوتی: نه‌ی پیغه‌مبهری خوا ﷺ
نه‌وه‌ی که زیانی به من گه‌یانده، ناوی خۆمو ناوی بامه! {ناوی خۆی که
(مُحَشَّنُ) ه له زبیری‌هه هاتوه، ناوی بابیشی (حُمَيْرٍ) یش یانی: که‌رۆکه (تصغیر
حمان)، (ابن هشام) ده‌لی: من پیم وایه نه‌وه‌ی له‌م نایه‌ته‌دا به‌ر عه‌فو که‌وت
ته‌نیا (مُحَشَّنُ بْنُ حُمَيْرٍ) بوو، داویش ناوی له خۆی نا: (عبد الرحمن) وه داوای
له خوا کرد به شه‌هیدی بروتو، که‌سیش به شوینه‌که‌ی نه‌زانن، ئیدی نه‌ود
بوو که له جه‌نگی یه‌مامه‌دا کوزرا، وه که‌سیش جه‌نازه‌که‌ی نه‌دۆزیه‌وه، (دیارد
دوعایه‌که‌ی قبول بووه).

۱۷ / (وَلَمَّا بَلَغَ إِلَىٰ تَبُوكَ، آتَاهُ يُحَنَّةُ بْنُ رُؤَيْبَةَ، صَاحِبُ أَيْلَةَ، فَصَالَحَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَأَعْطَاهُ الْجَزِيَةَ، وَآتَاهُ أَهْلُ جَرِيَاءٍ وَأَذْرَجَ، فَأَعْطَوْهُ الْجَزِيَةَ، فَكَتَبَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ كِتَابًا، فَهُوَ عِنْدَهُمْ).

واته: پیغمبهری خوا ﷺ کاتیک گهیشته تهبووک { (ایله)، شاریک بووه، ناوجهیهک بووه که کهسیک لهوی بهرپرس بووه به ناوی (یُحَنَّةُ بْنُ رُؤَيْبَةَ)، دیاره دمبی نهصرانیی بووی به بی ناوهکی.

(ابن هشام) دهلی: (يُحَنَّةُ بْنُ رُؤَيْبَةَ) هات بو لای پیغمبهری خوا ﷺ و، لهگه ن پیغمبهری خوادا پیک هاتن و، صولجی لهگه ن دا کرد، نهویش سهرانهی دا به پیغمبهر ﷺ، ههروما خه لکی (جریا) و (أذرج)، هاتن، نهوانیش به هه مان شیوه بریاراندا که لهگه ن دهولتهی ئیسلامییدا تها بن، وه سهرانه یاندا، وه پیغمبهری خوا ﷺ نووسینیکی نووسی، وه نووسینهکی ویاندا. { دیاره دمبی نوسخهکی دیکهش له لای مسولمانان بووی}.

ننجا نهوهی که بو (يُحَنَّةُ بْنُ رُؤَيْبَةَ)، نووسی، نه مه دهقی کیتابهکیه:

﴿ فَكَتَبَ لِيُحَنَّةَ بْنِ رُؤَيْبَةَ: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ هَذِهِ أَمْنَةٌ مِنَ اللَّهِ وَمُحَمَّدِ النَّبِيِّ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ لِيُحَنَّةَ بْنِ رُؤَيْبَةَ وَأَهْلِ أَيْلَةَ، سَفْنُهُمْ وَسَيَارَتُهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ، لَهُمْ ذِمَّةُ اللَّهِ وَذِمَّةُ مُحَمَّدِ النَّبِيِّ، وَمَنْ كَانَ مَعَهُمْ مِنْ أَهْلِ الشَّامِ، وَأَهْلِ الْيَمَنِ، وَأَهْلِ الْبَحْرِ، فَمَنْ أَحْدَثَ مِنْهُمْ حَدَثًا، فَإِنَّهُ لَا يَحُولُ مَالُهُ دُونَ نَفْسِهِ، وَإِنَّهُ طَيِّبٌ لِمَنْ أَخَذَهُ مِنَ النَّاسِ، وَإِنَّهُ لَا يَحِلُّ أَنْ يُمْنَعُوا مَاءَ يَرِدُونَهُ، وَلَا طَرِيقًا يَرِيدُونَهُ، مِنْ بَرٍّ أَوْ بَحْرٍ.﴾

واته: بو (يُحَنَّةُ بْنُ رُؤَيْبَةَ) نووسی :

به ناوی خوای به بهزهیی بهخسنده، نه مه دنیاکه رهومیه له خوا و له پیغمبهری خواوه بو (يُحَنَّةُ بْنُ رُؤَيْبَةَ)، وه خه لکی ئه یله که کهشتیهکانیان و کاروانهکانیان له وشکانیی و له دهریادا، که لهگه ن خوا و لهگه ن پیغمبهری خوادا پهیمانان ههیه، وه هه کهسیک لهگه ن بیان بی له خه لکی شام و له خه لکی یه مه ن، وه له خه لکی دهریا { واته: له خه لکی دهورو بهری دهریانیشین}.

به لام همرکامینک لهوان که تنیکی کرد، نهوه نهو ماله‌ی که دمیدن به سهرانه، نابیته ریگر له بهردهم نهودا که سزا بدریت، له سهر تاوانه‌که‌ی، وه لهو کاته‌دا مالیان حه‌لال دهبی، بو ههر که سینک که دست‌ی بکه‌ویت، به لام نابی ریپیان لی بگیری، بچنه سهر همر ئاویک که دمیانه‌وی، وه ههر ریبه‌ک که بیانه‌وی پییدا برؤن، له وشکانیی و له دهریا.

{ یانی: لهو ناوچه‌یه‌دا نازادن بین و بچن، مادام له‌گه‌ل دموئه‌تی نیسلامیی دا هاوپه‌یمانن }.

۱۸ / (إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ دَعَا خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ، فَبَعَثَهُ إِلَى أُكَيْدِرِ دُومَةَ، وَهُوَ أُكَيْدِرُ بَنُ عَبْدِ الْمَلِكِ، رَجُلٌ مِنْ كِنْدَةَ، كَانَ مَلِكاً عَلَيْهَا، وَكَانَ نَصْرَانِيًّا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِيَخَالِدٍ: إِنَّكَ سَتَجِدُهُ يَصِيدُ الْبَقْرَ، فَخَرَجَ خَالِدٌ حَتَّى إِذَا كَانَ مِنْ حِصْنِهِ بِمَنْظَرِ الْعَيْنِ، وَفِي لَيْلَةٍ مَقْمِرَةٌ صَائِفَةٌ، وَهُوَ عَلَى سَطْحٍ لَهُ، وَمَعَ امْرَأَتِهِ، فَبَاتَتِ الْبَقْرُ تَحُكُّ بِقُرُونِهَا بَابَ الْقَصْرِ، فَقَالَتْ لَهُ امْرَأَتُهُ: هَلْ رَأَيْتَ مِثْلَ هَذَا قَطُّ؟ قَالَ: لَا وَاللَّهِ، قَالَتْ فَمَنْ يَتْرُكُ هَذِهِ؟ قَالَ: لَا أَحَدٌ، فَنَزَلَ فَأَمَرَ بِفَرَسِهِ، فَأَسْرَجَ لَهُ، وَرَكِبَ مَعَهُ نَفْرًا مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ فِيهِمْ أَحٌ لَهُ، يُقَالُ لَهُ: حَسَانٌ. فَرَكِبَ وَخَرَجُوا مَعَهُ بِمَطَارِدِهِمْ، فَلَمَّا خَرَجُوا، تَلَقَتْهُمْ خَيْلُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَأَخَذَتْهُ، وَقَتَلُوا أَخَاهُ، وَقَدْ كَانَ عَلَيْهِ قُبَاءٌ مِنْ دِيْبَاجٍ مُخَوِّصٍ بِالذَّهَبِ، فَاسْتَلَبَهُ خَالِدٌ فَبَعَثَ بِهِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَبْلَ قُدُومِهِ بِهِ عَلَيْهِ، قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: فَحَدَّثَنِي عَاصِمُ بْنُ عُمَرَ بْنِ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ رَأَيْتَ قُبَاءً أُكَيْدِرٍ حِينَ قَدِمَ بِهِ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَجَعَلَ الْمُسْلِمُونَ يَلْمُسُونَهُ بِأَيْدِيهِمْ وَيَتَعَجَّبُونَ مِنْهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: أَتَعْجَبُونَ مِنْ هَذَا؟ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لَمَنَادِيلُ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ فِي الْجَنَّةِ أَحْسَنُ مِنْ هَذَا).

ثم إن خالدًا قدم أكيديرا على رسول الله ﷺ فحَقَنَ له دمه، وصالحه على الجزية، ثم خلى سبيله، فرجع إلى قريته، فقال رجلٌ من طيِّئٍ يُقال له: بُجَيْرُ بْنُ بَجْرَةَ، يذكر قول رسول الله ﷺ ليخالد: إِنَّكَ سَتَجِدُهُ يَصِيدُ الْبَقْرَ، وَمَا صَنَعَتِ الْبَقْرُ تِلْكَ اللَّيْلَةَ، حَتَّى اسْتَخْرَجَتْهُ، لِتُصَدِّقَ قَوْلَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ:

تَبَارَكَ سَائِقُ الْبَقَرَاتِ إِنِّي ... رَأَيْتُ اللَّهَ يَهْدِي كُلَّ هَادٍ
فَمَنْ يَكُ حَائِدًا عَنْ ذِي تَبُوكٍ ... فَإِنَّا قَدْ أَمَرْنَا بِالْجِهَادِ

واتە: پىغەمبەرى خوا ﷺ خالىدى كورپى وهلىدى بانگ كردو ناردى بەرمو لاي:
{ اُكْبِرُ دُومَةَ }، { دياره (دومة) دياره ناوى ناوچەيەك بووهو، پادشايەكەى ناوى
ئوكەيدەرى كورپى عەبدولمەليك } بووه، كە پياويك بووه لە ھۆزى كيندەو پادشا
بووه لەسەريان، وه نەصرانىيش بووه، پىغەمبەر ﷺ بە خالىدى فەرموو: { إِنَّكَ
سَتَجِدُهُ يَصِيدُ الْبَقَرَ } تۆ كە دەچى، دەبىنى: خەرىكى راپوكردى مانگايە (واتە:
مانگاي كىوى).

ئىنا خالىد جوو، كاتىك كە لە قەلاگەى جەشمەندازىك^(۱) لىوھ دەركەوت لە
شەويكى مانگە شەوى ئاسمان ساف دا، ئەويش لەسەر بانەكەى خەوتبوو، وه
ھاوسەرەكەى لەگەندا بوو، مانگايەكى كىوى ھات بە قۇچ دەرگاي كۆشكەكەى
دەخوراند، { ياخود قۇچى خۇى بە دەرگاي كۆشكەكە دەخوراند }، ژنەكەى پىنى
گوت: ھەرگىز شتى وات بىنيوھ؟ كابرش (ئوكەيدىر) گوتى: نا قەمت شتى وام
نەبىنيوھ، ئىنا چۆن دەبى من واز لەو مانگا كىويىيە بىنم، كە دىنى قۇچى خۇى
بە دەرگاي كۆشكەكەمان دەخورىنى، نايە كەس واز لەوھ دىنى؟ (كەس واز لەوھ
ناھىنىو، دەبى بچم)، ئىدى لەسەر بانەكە دابەزى و فەرمانى كرد: ئەسپەكەيان
بۇ زىن كردو، كۆمەئىك لەوانەى كە لىنى نىزىك بوون لە خزمانى، لەگەلى دەرجوون،
كە يەككىيان براى بوو، بە ناوى (جەسسەن) سوار بوون، وه بە دواى ئەو مانگا
كىويىيە كەوتن، { كە مەرجىش نىە ھەر يەككىك بووبى }، كاتىك كە رۇيشتن و،
راوى ئەو مانگا كىويىيەيان دەنا، ئەسپەگانى پىغەمبەر ﷺ كە خالىد فەرماندەيان
بوو، پىيان گەيشتن، گرتيانن، وه براپەكەيان كوشت، { كە دياره پىكەوھ بەشەر
ھاتوون }، كە پۇشاكىكى ئاورىشى، بە زىر چىراوى لەبەر دابوو، خالىدىش خوا
لىنى رازى بى، پۇشاك و چەك و شتەگانى لىكردنەوھو، ناردنى بۇ پىغەمبەرى
خوا ﷺ، بەر لەوھى بۇخۇى بچىتەوھو بگەرتەوھ بۇ خزمەتى.

(۱) واتە: ئەندازمەك كە لە حوكمى بىنىنى (چاۋ) داپە.

ننجا نههسی کوری مالیک دهلی: نهو قوبایه‌ی نوکه‌یدیری که بینیم هینایان بو پیغه‌مبه‌ری خوا، مسولمانان دهستیان لیدهدا، وه پیی سه‌رسام بوون، { که نهو به‌رگه ناوریشمیه، چهند جوان و نهرمه‌ا } پیغه‌مبه‌ریش ﷺ فه‌رمووی: ﴿أَتَعْجَبُونَ مِنْ هَذَا؟ قَوْلَ الَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَمَنَادِيلُ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ فِي الْجَنَّةِ أَحْسَنُ مِنْ هَذَا﴾^(۱).

واته، نایا سه‌رتان سوپ ده‌مینئ لهو به‌رگو پو‌شاکه (نهرمو جوانه)؟! سویند بهو که‌سه‌ی که گیانی منی به ده‌سته، نهو ده‌سته‌سرو خاویلیه‌ی که سه‌عدی کوری مو‌عاز، له به‌هه‌شت ده‌ستی پی ده‌سری، له‌مه چاکترو جوانتره.

ننجا خالد خوا لیی رازی بی، نوکه‌یدیری برده لای پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ. پیغه‌مبه‌ری خواش خوینی پاراست، وه له‌گه‌لی پیکهات که سه‌رانه بدات، ود دواپی مؤله‌تی دا بگه‌رپته‌وه بو شاره‌که‌ی خو‌ی.

ننجا پیاویک له (طیئ)، که ناوی (بُجَيْرُ بْنُ بُجْرَةَ) بووه، باسی نهو قسه‌یه‌ی یاد کردوه که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به خالیدی فه‌رموو: کاتیک که تو ده‌گه‌یه نوکه‌یدیر، راوه مانگا ده‌کات، وه دواپیش نهو شه‌وه چو‌ن مانگا قو‌چی خو‌ی به دمرگای کو‌شکه‌که‌ی خوراندوه، تا‌کو ناچار بووه به دوا‌ی بکه‌وی. که نه‌وه راستی فه‌رماشته‌که‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا‌ی دمر‌خستوه، ننجا نهو کابرایه له‌وباره‌یه‌وه، به شی‌عر گو‌توو‌یه‌تی:

تَبَارَكَ سَائِقُ الْبَقَرَاتِ إِنِّي ... رَأَيْتُ اللَّهَ يَهْدِي كُلَّ هَادٍ
فَمَنْ يَكُ حَائِدًا عَنْ ذِي تَبُوكٍ ... فَإِنَّا قَدْ أَمَرْنَا بِالْجِهَادِ

واته: به‌رزوی و ده‌وام بو نهو که‌سه‌ی مانگایه‌کانی لی‌خورین (به‌ره‌و شوینی مه‌به‌ست).

من ده‌بینم خوا رینمای پی هر پی راستگرتوو‌یه‌ک ده‌کات.

(۱) أَخْرَجَهُ الطَّيَالِسِيُّ، بِرَقْم: (۷۱۰)، وَأَحْمَدُ، بِرَقْم: (۱۸۶۱۸)، وَالْبُخَارِيُّ، بِرَقْم: (۶۲۶۴)، وَمُسْلِمٌ، بِرَقْم: (۲۴۶۸)، وَالتِّرْمِذِيُّ، بِرَقْم: (۳۸۴۷) عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ.

ئنجأ هەر كهسێك له خاومنی جهنگی تهبووك لابدا (واته: بروا به پیغه مبهری خاتهم ﷺ نههینی) نهوه ئیمه فه زمانمان پیکراوه جیهادی له دژ بکهین.

۱۹ / (فَأَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِتَبُوكَ بَضْعَ عَشْرَةَ لَيْلَةً، لَمْ يُجَاوِزْهَا، ثُمَّ انْصَرَفَ قَافِلًا إِلَى الْمَدِينَةِ).

واته: پیغه مبهری خوا ﷺ (۱۰ تاكو ۲۰) شهویك مایهوه له تهبووك {دهلی: (بَضْعَ عَشْرَةَ لَيْلَةً)، ئیمه له کوردیدا دهبی بلیین: (۱۰- ۱۵- ۲۰) شهویك}، وه لهوی به ولومتر نه چوو {واته: له تهبووك تینه بهری، دیاره رۆمه کانیش ناماده نه بوون، ترسان له وهی که له گهلی رووبه روو ببهوه}، بۆیه دواتر پیغه مبهر ﷺ گهراپهوه بۆ مه دینه.

۲۰ / (كَانَ فِي الطَّرِيقِ مَاءٌ يَخْرُجُ مِنْ وَشَلٍ، مَا يَرَوِي الرَّكَّابَ وَالرَّاكِبِينَ وَالثَّلَاثَةَ بِوَادٍ يُقَالُ لَهُ: وَادِي الْمُسْتَقِّقِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَنْ سَبَقَنَا إِلَى ذَلِكَ الْوَادِي، فَلَا يَسْتَقِينُ مِنْهُ شَيْئًا، حَتَّى نَأْتِيَهُ، قَالَ: فَسَبَقَهُ إِلَيْهِ نَفَرٌ مِنَ الْمُنَافِقِينَ، فَاسْتَقَوْا مَا فِيهِ، فَلَمَّا آتَاهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَقَفَ عَلَيْهِ، فَلَمْ يَرَفِهِ شَيْئًا، فَقَالَ: مَنْ سَبَقَنَا إِلَى هَذَا الْمَاءِ؟ فَقِيلَ لَهُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! فُلَانٌ وَفُلَانٌ، فَقَالَ: أَوْلَمْ أَنَّهُمْ أَنْ يَسْتَقُوا مِنْهُ شَيْئًا حَتَّى آتِيَهُ (ثُمَّ لَعَنَهُمْ ﷺ) وَدَعَا عَلَيْهِمْ، ثُمَّ نَزَلَ فَوَضَعَ يَدَهُ تَحْتَ الْوَشَلِ، فَجَعَلَ يَصُبُّ فِي يَدِهِ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَصُبَّ، ثُمَّ نَضَحَهُ بِهِ وَمَسَحَهُ بِيَدِهِ، وَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِمَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَدْعُو لَهُ، فَانْحَرَقَ مِنَ الْمَاءِ (كَمَا يَقُولُ مَنْ سَمِعَهُ) مَا إِنَّ لَهُ حِسًا كَحِسِّ الصَّوَاعِقِ، فَشَرِبَ النَّاسُ وَاسْتَقَوْا حَاجَتَهُمْ مِنْهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَنْ يَبْقِيَتْمْ أَوْ مَنْ بَقِيَ مِنْكُمْ، لَتَسْمَعَنَّ بِهَذَا الْوَادِي).

واته: له رێگادا ئاوێك هه بوو که له شوپنێک دمرده چوو سه رچاومهکی بیهیز بوو، که ته نیا سوارێک، یان دوو سوار، یان سێ سوارێکی تیر دهکرد، (واته: بهشی دوو سێ سوارانی دمکرد، که خۆیان و وڵاخه کانیاں لێی بخۆنهوه) له شیونکدا که پێی دهگوترا: (وَادِي الْمُسْتَقِّقِ).

ننجا پیغه مبهری خوا ﷺ فهرمووی: ﴿مَنْ سَبَقَنَا إِلَىٰ ذَٰلِكَ الْوَادِي فَلَا يَسْتَقِينُ مِنْهُ شَيْئًا حَتَّىٰ نَاتِيَهُ﴾ هر که سبک له پیش نیمه دا گهشته فلان شیوه. با هیچ لهو سهر جاومیه نه خواته وهو لئی ههل نه هینجی، تاکو هه موومان دهچین. {دیاره مه بهستی نه وه بووه که دوعا بکاتو ناومکه بهرمکه تی بکه ویتئی}، که چی کؤمه لیک له مونافیه کان چوون {له سئ تا نو کهس^(۱) له دمغه له کان} وه ناومکه یان لئ هه لئینجا، کاتیک که پیغه مبهری خوا ﷺ چوو، له سهری وهستا، هیچی تیدا نه بینئی، {چونکه ناومکه بهشی دوو سئ سواری دمکرد، له گهل ولاخه کانیان}.

ننجا فهرمووی: کی پیشمان که وتوه بو سهر ناومکه؟ گوتیان: نهی پیغه مبهری خوا! فلان کهس و فلان کهس، نه ویش فهرمووی: نه دی ریگرییم لئ نه کردبوون. که هیچی لئ هه لئه هینجن تاکو من دیم؟ دوایی پیغه مبهری خوا ﷺ تووکی لیکردن و نه فرمتی لیکردن، (دوعای خراپی لیکردن)، دوایی دابهزی و دهستی خسته ژیر نهو بهرده که ناومکه لئ دههاته دهری، ئیدی ناو رزایه سهر دهستی، نه و مندهی که خوا بیهوی برژی، دوایی پیغه مبهری ﷺ ناومکه ی راوه شانندو پرژاندی وه دهستی پئدا هینا، وه پیغه مبهری خوا نه وهی که خوا هینایه سهر زمانی، دوعای کرد. ننجا ناو دهرقوئی، وه نه وهی گوئی لیبووه گوتوو بهتی: دهنگی وهک هه ورد تریشه بوو، وه نهو سوپا زوره ههرچی که پیوستیان بوو، هه لئیان خواردهود. هه دمفرو شتهکانی خوئیانیان لئ پر کرد.

وه پیغه مبهری ﷺ فهرمووی: نه گهر ئیوه بمینن، یاخود کهستان لئ بمینن. دوایی ده بیستن نه م شیوو دۆله {واته: هه موو دهروروبهری} ده بیته شوینیکی وا {زور پر له وهر زه مهنند} که ناوبانگی هه بی.

۲۱ / (إِنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مَسْعُودٍ كَانَ يُحَدِّثُ، قَالَ: قُمْتُ مِنْ جَوْفِ اللَّيْلِ وَأَنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ، قَالَ فَرَأَيْتَ شُعْلَةَ مِنْ نَارٍ فِي نَاحِيَةِ الْعَسْكَرِ. قَالَ: فَاتَّبَعْتُهَا أَنْظَرُ إِلَيْهَا، فَإِذَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ، وَإِذَا عَبْدُ اللَّهِ ذُو الْبِجَادَيْنِ الْمُرْتَبِي قَدْ مَاتَ، وَإِذَا هُمْ قَدْ حَضَرُوا لَهُ وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي حَضْرَتِهِ

(۱) چونکه (نفر) له سئ کهس تاکو نو (۳-۹) دمگرتنه وه.

وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ يُدَلِّيَانِهِ إِلَيْهِ، وَهُوَ يَقُولُ أَدْنِيَا إِلَيَّ أَخَاكُمْ، فَدَلِّيَاهُ إِلَيْهِ، فَلَمَّا هَيَّأَهُ لِشِقِّهِ قَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَمْسَيْتُ رَاضِيًا عَنْهُ، فَارْضَ عَنْهُ، قَالَ يَقُولُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ: يَا لَيْتَنِي كُنْتُ صَاحِبَ الْحَضْرَةِ).

واته: عهبدوللای کوری مهسعوود گپراویه تهوه دهلی: من له نیوهی شهودا هه لسام، نه وکاتهی له خزمهت پیغه مبهه خوادا ﷺ بووین له جهنگی ته بووک، بلیسهی ناگریکم بینی له لاپه ریکی سوپاکه وه، منیش شوینی که وتم، ته ماشای بکه م داخو چیه؟ ته ماشام کرد: که نه وه پیغه مبهه ری خواو، نه بو به کورو عومه رن، (عَبْدُ اللَّهِ ذُو الْبِجَادَيْنِ الْمُزْنِي) ی وفاتی کردوه، نه وانیش گوریکیان بو هه لکه ندوه، وه پیغه مبهه ری خوا ﷺ له نیو گورمه کهدایه، وه نه بو به کورو عومه ریش خوا لییان رازی بی، جه نازمه کی بو شور ده که نه وه، نه ویش ده فهرموی: براهه تانم بو شور بکه نه وه، نه وانیش شوریان کرده وه، هه تا کاتیک خسته ه لا گوره که وه، پیغه مبهه ری ﷺ فهرموی: ﴿اللَّهُمَّ إِنِّي أَمْسَيْتُ رَاضِيًا عَنْهُ، فَارْضَ عَنْهُ﴾ {أَخْرَجَهُ الطَّبْرَانِيُّ فِي الْأَوْسَطِ بِرَقْمٍ: (۹۱۱۱)، وَأَبْنُ كَثِيرٍ فِي السِّيَرَةِ، وَغَيْرُهُمَا}.

واته: نهی خواجه! من لینی رازییم، توش لینی رازی به، عهبدوللای کوری مهسعوود گوتی: خوژگه من خاومنی نه م گوره بوومایه.

(قَالَ ابْنُ هِشَامٍ: وَإِنَّمَا سُمِّيَ ذُو الْبِجَادَيْنِ، لِأَنَّهُ كَانَ يُنَازِعُ إِلَى الْإِسْلَامِ، فَيَمْنَعُهُ قَوْمُهُ مِنْ ذَلِكَ وَيُضَيِّقُونَ عَلَيْهِ، حَتَّى تَرَكَوهُ فِي بَجَادٍ لَيْسَ عَلَيْهِ غَيْرُهُ، وَالْبِجَادُ الْكِسَاءُ الْغَلِيظُ الْجَافِي، فَهَرَبَ مِنْهُمْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَلَمَّا كَانَ قَرِيبًا مِنْهُ، شَقَّ بَجَادَهُ بِأَثْنَيْنِ فَاتَّرَزَ بِوَاحِدٍ، وَأَشْتَمَلَ بِالْآخِرِ، ثُمَّ أَتَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَقِيلَ لَهُ: ذُو الْبِجَادَيْنِ لِبِذَلِكَ).

واته: نیبو هیشام دهلی: بویه پی گوتراوه: (ذُو الْبِجَادَيْنِ)، چونکه دمویست بیته نیو نیسلامه وه، خزمو خه لکه که شی نه یانده هیشت، وه زور سه غله تیان دمکرد، هه تا کاتیک بوو، که ته نیا بیجادیکی له بهر مابوو، {بیجادیش: بهرگیکی نه ستووری زبهر، هه نه وه میان له بهر دا هیشت}، نجا هه بهر بهرگه وه رایکرد بو لای پیغه مبهه ری خوا ﷺ و کاتیک لینی نیزیک که وته وه، بیجادمکه ی که له بهری دابوو، کردی به دوو بهش: به شیکیانی له نیوهی خوارینی جهسته ی

نالاند، وه بهشه‌گه‌ی دیکه‌شی به‌سه‌ر شانی خو‌ی دادا، {واته: به‌شیکی له‌ جیی بیجامه‌و شه‌روان، به‌شیکی دیکه‌شی له‌جیی کراس‌و چو‌غه}، دوایی هاته‌ لای پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌وه‌وه‌ پی‌ گوترا: (ذو‌البجادی‌ن)، (بجادا)یش قوماشیکی نه‌ستووری زبره.

۲۲ / (قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: ثُمَّ أَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حَتَّى نَزَلَ بِبَنِي أَوَانَ، بَلَدٌ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْمَدِينَةِ سَاعَةٌ مِنْ نَهَارٍ، وَكَانَ أَصْحَابُ مَسْجِدِ الضَّرَّارِ قَدْ كَانُوا أَتَوْهُ، وَهُوَ يَتَجَهَّرُ إِلَى تَبُوكَ، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنْ أُنَا قَدْ بَنَيْنَا مَسْجِدًا لِبَنِي الْعِلَّةِ وَالْحَاجَةِ وَاللَّيْلَةِ الْمُطِيرَةِ وَاللَّيْلَةِ الشَّاتِيَةِ، وَإِنَّا نُحِبُّ أَنْ تَاتِينَا، فَتُصَلِّيَ لَنَا فِيهِ فَقَالَ: إِنِّي عَلَى جَنَاحِ سَفَرٍ وَحَالِ شُغْلٍ أَوْ كَمَا قَالَ ﷺ، وَلَوْ قَدْ قَدِمْنَا إِنْ شَاءَ اللَّهُ لَأْتَيْنَاكُمْ، فَصَلَّيْنَا لَكُمْ فِيهِ، فَلَمَّا نَزَلَ بِبَنِي أَوَانَ، أَتَاهُ خَبَرُ الْمَسْجِدِ، فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَالِكََ بْنِ الدَّخْشَمِ أَخَا بَنِي سَالِمِ بْنِ عَوْفٍ، وَمَعْنَ بْنَ عَدِيٍّ، وَأَخَاهُ عَاصِمَ بْنَ عَدِيٍّ، أَخَا بَنِي الْعَجْلَانَ فَقَالَ: انْطَلِقَا إِلَى هَذَا الْمَسْجِدِ الظَّالِمِ أَهْلُهُ، فَاهْدِمَاهُ وَحَرِّقَاهُ، فَخَرَجَا سَرِيعَيْنِ، حَتَّى أَتَيَا بَنِي سَالِمِ بْنِ عَوْفٍ، وَهُمْ رَهْطُ مَالِكِ بْنِ الدَّخْشَمِ، فَقَالَ مَالِكٌ لِمَعْنٍ: أَنْظِرْنِي حَتَّى أَخْرَجَ إِلَيْكَ بِنَارٍ مِنْ أَهْلِي. فَدَخَلَ إِلَى أَهْلِهِ، فَأَخَذَ سَعْفًا مِنَ النَّخْلِ، فَأَشْعَلَ فِيهِ نَارًا، ثُمَّ خَرَجَا يَسْتَنْدَانِ حَتَّى دَخَلَاهُ وَفِيهِ أَهْلُهُ، فَحَرَّقَاهُ وَهَدَمَاهُ، وَتَفَرَّقُوا عَنْهُ، وَنَزَلَ فِيهِمْ مِنَ الْقُرْآنِ مَا نَزَلَ: وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ... إِلَى آخِرِ الْقِصَّةِ).

واته: ئیبنو ئیسحاق ده‌لی: دوایی پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ گه‌رایه‌وه‌ هه‌تا گه‌یسته‌ (ذی‌ او‌ان)، شو‌ینیکه‌ که‌ له‌ نیوان نه‌وی‌و مه‌دینه‌دا سه‌عاته‌ ر‌پیه‌که‌. {واته: به‌شیک‌ له‌ رو‌ژیک‌}، ئنجا نه‌وانه‌ی که‌ مزگه‌وتی (ضرار)یان دروست کرد بوو، کاتیک پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ خو‌ی ئاماده‌ ده‌کرد، بجی بو جه‌نگی ته‌بووک، هاتبوونه‌ خزمه‌تی، وه‌ پی‌یان گوت: نه‌ی پی‌غه‌مبه‌ری خوا! ﷺ ئیمه‌ مزگه‌وتیکمان دروست کردوه‌، بو بابای نه‌خو‌ش نه‌وه‌ی نه‌توانی بیته‌ مزگه‌وتو، بو شه‌وی باراناوی‌و شه‌وی سارد، وه‌ ئیمه‌ هه‌ز ده‌که‌ین تو بی‌ی له‌و مزگه‌وته‌دا نو‌یژمان بو‌ بکه‌ی.

پیغمبریش ﷺ فەرمووی: ئیستا ئیمه له‌سه‌ر رۆیشتنن و سه‌رقالین، یان شتیکی وای فەرموو، به‌لام ئەگەر خوا حەز بکات، هەر کاتیک گه‌رپایه‌وه دێینه لاتان، وه له‌و مزگه‌وته‌دا نوێژتان بۆ ده‌که‌ین.

ئنجاکاتیک که پیغمبره‌ری خوا ﷺ و ئه‌وانی دی، گه‌یشه‌ (ذی‌أوان)، هه‌وایی ئه‌و مزگه‌وته‌ی پینگه‌یشت، { که ئه‌و مزگه‌وته به‌ پیلان دروست کراوه، وه‌ک دوایی له‌ درێژه‌ی تفسیری نایه‌تکه‌کان دا به‌ تەفصیل باسی ده‌که‌ین }.

ئنجاک پیغمبره‌ر ﷺ (مَالِكُ بْنُ الدَّخْشُم) که له‌ هۆزی به‌نی سالمی به‌نی عه‌وف بوو، وه (مَعْنُ بْنُ عَدِيٍّ) یاخود (عَاصِمُ بْنُ عَدِيٍّ) که له‌ هۆزی به‌نی عه‌جلان بوو، بانگی کردن فەرمووی: (انْطَلِقَا إِلَى هَذَا الْمَسْجِدِ الظَّالِمِ أَهْلُهُ فَأَهْدِمَاهُ وَحَرِّقَاهُ)، واته‌ بچن بۆ ئه‌و مزگه‌وته‌ی که ئه‌وانه‌ی سته‌میان کردوه دروستیان کردوه، بیرووخینن، وه‌ بیسووتینن، ئه‌وانیش به‌ خیرایی چوون تاکو چوونه‌ لای به‌نی سالمی به‌نی عه‌وف، که کۆمه‌لی (مَالِكُ بْنُ الدَّخْشُم) بوون، وه‌ مالیک به‌ معنی گوت: لیم بگه‌ڕێ تا من ده‌چم، بزووتیک له‌ ماله‌وه‌ دینم، ئیدی چووه‌ ماله‌وه‌، بزووته‌ ناگرێکی له‌ دارخورما هینا، { بزووت ئه‌و دارمیه‌ سه‌رێکی ناگر بێ و سه‌ره‌که‌ی دیکه‌شی بگیرێ } وه‌ به‌ خیرایی ناگری له‌ مزگه‌وته‌که‌ به‌ردا، تاکو چوونه‌ نیو مزگه‌وته‌که‌و سووتانیدیان، وه‌ ئه‌و خه‌لکه‌ی که له‌ نیوی دابوون، به‌رزو بلاو بوون و رایان کرد، وه‌ له‌ باره‌ی ئه‌وانه‌وه‌ ئه‌م نایه‌تانه‌ هاتنه‌ خوار:

﴿ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ ... ﴾

﴿ ۱۰۷ ﴾، واته‌: نایه‌تکه‌کانی (۱۰۷ و ۱۰۸ و ۱۰۹ و ۱۱۰) که دوایی قسه‌یان له‌باره‌وه‌ ده‌که‌ین.

۲۳ / باسی ئه‌و سێ که‌سه‌ی که به‌ریار له‌بارمیان‌وه‌ دواخرا بووو، خاومن پاساو (عذر) بوون، ده‌لێ:

(قال ابن هشام: قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْمَدِينَةَ، وَقَدْ كَانَ تَخَلَّفَ عَنْهُ رَهْطٌ مِنْ الْمُنَافِقِينَ، وَتَخَلَّفَ أَوْلِيكَ الرَّهْطِ الثَّلَاثَةُ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، مِنْ غَيْرِ شَكٍّ وَلَا نِفَاقٍ: كَعَبُ بْنُ مَالِكٍ، وَمُرَارَةُ بْنُ الرِّبِيعِ، وَهَلَالُ بْنُ أُمِيَّةٍ؛ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ

لَأَصْحَابِهِ: لَا تَكَلَّمْنَ أَحَدًا مِّنْ هَؤُلَاءِ الثَّلَاثَةِ، وَأَتَاهُ مَن تَخَلَّفَ عَنْهُ مِنَ
الْمُنَافِقِينَ، فَجَعَلُوا يَحْلِفُونَ لَهُ وَيَعْتَذِرُونَ فَصَفَحَ عَنْهُمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، وَلَا
يَعْنِرُهُمُ اللَّهُ وَلَا رَسُولُهُ، وَاعْتَزَلَ الْمُسْلِمُونَ كَلَامَ أَوْلِيكَ النَّصْرَ الثَّلَاثَةَ).

دوای ئهوهی پیغهمبهری خوا ﷺ گه پرایه وه بۆ مه دینه، وه کۆمه ئیک له دمغه
مونا فیه کانی که له جهنگ دواکه وتبوون، وه ئه و سێ نهفه رهش له مسولمان
که هیج گومانیان نه بوو، وه مونا فیه نه بوون، واته: (كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ، وَمُرَّ
بْنُ الرَّيِّعِ، وَهَلَالُ بْنُ أُمِيَةَ)، پیغهمبهر ﷺ به هاوه لانی فهرموو: با هیج یه ک
له نیوه، هیج له م سێ نهفه ره نه دوینی، ئه وانهی له دمغه ل و دوور و وه ک
دواکه وتوون هاتنه لای سویندیان بۆ خواردو پاساویان بۆ هینایه وه، تا کو لیب
ببووری، وه خوا و پیغهمبهری خوا ﷺ پاساویان لیب قبول نه کردن،
مسولمانان دوور په ریزیان کرد له و سێ که سه که بیان دوینن .

مانای گشتی نایه تهکان

خوَا ۞ بُوْ جَارِيْ جَوَارِمِيْنَ لَمْ سُوْرِمْتِه مَوْبَارِهْكَهْدَا، بَه نَاَزْنَاوِيْ: ﴿ يَتَأْتِيْهَا
 الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا ۞، مَسُوْلَمَانَان دَهْدُوِيْنِيْ، دَهْفَهْرَمُوِيْ: ﴿ يَتَأْتِيْهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا
 مَا لَكُمْ اِذَا قِيْلَ لَكُمْ اَنْفِرُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَنْتَا قُلْتُمْ اِلَى الْاَرْضِ اَرْضِيْتُمْ
 بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا مِنَ الْاٰخِرَةِ فَمَا مَتَّعَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ
 اِلَّا قَلِيْلًا ۞﴾

ئهی ئهوانهی برواتان هیئاوه! ئهوه جیتانه که کاتیک پیتان گوترا: له رپی
 خوادا بچن بو جهنگ و جیهاد، خوَتان قورس کرد بهرمو زهوی، خوَتان به زهوییهوه
 نووساند، {واته: سستی و تهنه لیبیتان نواند}، ئایا ژیانی دنیاتان پی په سندرتهوه
 هه لَبَزاردوه بهسه ر ژیانی دواروژدا، له حالتیکدا که واپواردن و خوشیی و له زهنتی
 ژیانی دنیا، له چاو هی دواروژ، جگه له کهمیک، شتیکی دیکه نیه.

زانایان و لیکۆله روانی ماناو مه بهستهکانی قورئان، هه موویان باسیان کردوه،
 که له مانایه ته به دواوه، خوَا ۞ باسی رووداوهکانی جهنگی ته بووک دمکات، ههر
 بویشهش ئیمه پیش ئهوهی بیینه سهر ماناکردنی ئهم نایه ته موباره کانه و،
 هه له هینجانی ئهو مهسه له گرنگانهی که لییان و مردمگیرین، به باشمان زانی:
 باسی رووداوهکانی جهنگی ته بووک بکهین.

لیرمدا خوَا ۞ په کهمین دواندن که برواداران پی دمدویننی، ئهوهیه که
 دمه رموئی: ئهی ئهوانهی برواتان هیئاوه! ئهوه جیتانه بوچی کاتیک پیتان گوترا:
 دهر بچن بو جهنگ له رپی خوادا، خوَتان قورس کرد بهرمو زهوی؟!

{ وشه ی: (نَضْرُ)، لیرمدا له سیافه دا ، یانی: دهر چوون بهرمو جهنگ و جیهاد،
 ئه گهرنا مانای وشه ی: (نَضْرُ) له ئهسلنی زمان دا، بریتیه لهوهی که ئینسان له

حالىكەۋە بە خىرايى بەچى بۇ حالىكى دىكە، بەلام لىردە بە پىي سىاق بۇمان دەردەكەۋى كە وشەى (نُضْر) بۇ دەرچوون بەرەو جەنگو جىهاد بەكاردەھىنرى}.

ئىنجا لىردە خوا ﷺ بە پىرسىيار كىردى نكووللىكەرانەۋەو بە جۇرىك لە سەرزەنشت و پەخنە گىرنەۋە، بە مسولمانان دەفەرەمۇئى: بۇچى، و، چىتانە، چ شتىك واى لىكرىن؟ كاتىك كە پىتان گوترا: دەرچىن بەرەو مەيدانى جەنگو جىهاد لە پىناۋى خوادا، خۇتان قورس كىرد؟

{ وشەى: (أَنَّا قَلْتُمْ) پىش، لە ئەسلىدا (تَنَّا قَلْتُمْ)ە، (تَنَّا قَلْتُمْ)، واتە: خۇتان قالىب گران

كىرد، واتە: خۇتان قورس كىرد، ئىنجا كە بە ﴿إِلَى﴾، تەعەددای كىردە، ﴿أَنَّا قَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ﴾، بۇ ئەۋمىيە ماناى (إخلاق)، بگەيەن، واتە: خۇتان بە زەۋىيەۋە نووساندو. خۇتان بەرەو زەۋى شۇپرىكەدەۋە، كە لىردە مەبەست ئەۋمىيە كە لەسەر دلتان قورس بو، وە بە قالىب گرانىي بە دەم بانگى جەنگو جىهادەۋە چوون}.

ئىنجا خوا ﷺ باسى ھۇكارەكەى دەكات، كە بۇچى واىان كىرد؟

﴿أَرْضِيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ﴾، ئاىا زىانى دنىياتان پىن

چاكتىرە ھەلتانبىزارد بەسەر دوارۇژدا، واتە: خۇشەۋىستىيتان بۇ زىانى دنيا، واى لىكرىن كە ئەۋ ھەلۇۋىستە خرابە لە خۇتاندا بەرجەستە بگەن، كە برىتىيە لە خۇ بە زەۋىيەۋە نووساندن، وە قالىب گرانىي كىردن، لە كاتىكدا كە پىۋىست دەكات بچىن بۇ جەنگو جىهاد!

دوايى خوا ﷺ دەفەرەمۇئى: ﴿فَمَا مَتَّعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا

قَلِيلٌ﴾، بىگومان راپواردىن و خۇشىي و لەزەمتى زىانى دنيا، لەچاۋ ھى دوارۇز: جگە لە شتىكى كەم، ھىچى دىكە نىيە.

وشەى: (مَتَّاع)، (مَا يُتَمَتَّعُ بِهِ)، شتو كەلۇپەل، يان شتىك كە ئىنسان لىيى بەھرمەندىيى، و، سوۋدىكى لىي بىيىنى، بەلام بۇ ماۋمىيەكى كەم، واتە: راپواردىن و خۇشىي و لەزەمتى زىانى دنيا، يانى: نازو نىعمەتى دنيا، لەچاۋ دوارۇز، شتىكى كەم

دهنوینی، بهئی: دنیا بهرانبهر نیعمهتهکانی دواروژدا، شتیکی زور کهمه و شایانی باس نیه، کهواته: نهدهبوو نهو شته کهمه، نهو رابواردن و خوشییه کهمه، واتان لیبکات، بی فرمانی خوا بکهن و، سهرمنجام نهو نازو نیعمهتهی بههشت له کیس خوٚتان بدن، یاخود بهلای کهمهوه له خوٚتانی کهم بکهنهوه، چونکه تاکو مروٚف له دنیاا بوٚ خوا سولٚخاوتر بی و بوٚ فرمانی خوا نامادتر بی، بیگومان پشک و بهشی باشتری دمبی له نازو نیعمهتی دوا روژدا.

ههٚبته لیردا پیویسته بگوتری: که ههرچهنده خوا ﷻ به گشتی پرواداراننی دواندوون، بهلام به تهنکید مهبهستی پیی کهسانیک بووه، که قالب گرانیبیان کردوه، نهک ههموویان به تیکرایی، بهئی خوا ﷻ به تیکرا دواندوونی، بهلام دواندنه که زیاتر په یوهسته بهو کهسانهوه، که نهو ههٚلوٚیسته خرابهیان هه بووه، نهگه رنا له نیو دوٚنراوان دا، نهبو بهگرو عومهر و عوسمان و عهلی و سهرجهم نهو هاوهٚله بهرپزانهی که ههمیشه گیان فیداییان کردوه، ههمیشه گیان لهسهر دست بوون، له پیناوی خوادا، نهوانهش هه بوون، بهلام به تهنکید رووی دواندن لهوان نیه، چونکه هیچ کاتیک قالب گرانیبیان نه کردوه، وه تهوه زهل نه بوون، وه خوٚیان به زهوی نه نووساندوه.

ئنجا خوا ههرشهیان لیدهکات و، دمفه رموی: ﴿إِلَّا نَفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ

عَذَابًا أَلِيمًا﴾، نهگه نهچن بوٚ جهنگ و جهاد {له کاتیکدا که لهسهرتان پیویست دمبی}، خوا به نازاریکی به ئیش سزاتان دمدا، ئنجا نایا نهو نازاره به ئیشه کهنگییه و له کوٚییه؟

ههندیك له توٚزهران گوتوویانه: مهبهست نازاری دنیاویه، که دوژمنان بهسهریاندا زال دمبن و، تووشی چهوسینرانهوه و دمردو بهلا دمبن.

وه ههندیکیان گوتوویانه: مهبهست پیی سزای دوا روژه.

منیش وای تیدهگم: که ههر دووکیان دهگریتهوه، نهو سزاو نازاره به ئیشه، ههم دهگونجی له دنیاا بی، وه ههم دهگونجی له دواروژیشدا بی، نهوهی دنیا: له نهنجامی نهوهدا که مسولمانان جهنگ و جهاد ناکهن و فیداکاریی ناکهن، سهری خوٚیان و

مالی خوځیان نابەخشن، له پیناوی خوادا: زه‌بوون دهبین، ژیر چه‌پۆك و ژیر دهبست دهبین، وه دوزمنان خیرو بیریان به تالان دهبین، كه بیگومان نه‌ومش نازاریکی زۆر به نیشه، به‌لام بۆچی پال دراوته لای خوا؟ چونكه به پینی قانون و سوننه‌تی خوا نه‌و ومزه‌یان به‌سه‌ر دادی، نه‌گه‌رنا وه نه‌بی‌خوای دادگه‌ر، راسته‌وخۆ به‌و جوړه سزایان بدات.

هه‌روه‌ها سزای دوا روژیش، نه‌وه دیاره كه له دۆزه‌خدا خو‌ی دهبینیته‌وه.

ننجا هه‌ر نه‌ومنده نیه كه خوا سزاتان بدات، له دنیاو له دوا‌روژدا، ﴿وَلَسْتَبدِلَ قَوْمًا غَیْرَكُمْ﴾، وه كۆمه‌لیکی دیکه‌ی جیا له نیوه دینی، یانی: كۆمه‌لیکی دیکه‌ی جیا له نیوه دمکاته جیگه‌روه‌و هه‌رمبووی نیوه، نیوه لا دمداو نه‌وان دینی، كه نه‌ومش دیسان باسی یاسایه‌کی خواجه، كه خوا ﷺ هه‌ر كۆمه‌لیك نه‌یانتوانی نه‌ركی سه‌رشانیان جیبه‌جی بکه‌ن، نه‌وان لادهباتو خه‌لكی دیکه‌ی شایسته‌تر دینی، كه نه‌وان بتوانن نه‌ركه‌گانیان رابه‌رینن. ﴿وَلَا تَضُرُّهُ شَیْئًا﴾، وه هه‌ج زیانیکی پی ناگه‌یه‌من. واته: به كه‌مته‌رخه‌میبتان و، به قالب گرانیبتان و، به خۆ به زه‌وییه‌وه نووساندنتان و. نا ناماده‌میبتان بۆ جه‌نگ و جه‌هاد، هه‌ج زیانیك له خوا ناده‌ن ﴿وَاللَّهُ عَلَی كُلِّ شَیْءٍ قَدِیرٌ﴾، وه خوا له‌سه‌ر هه‌موو شتیك به توانایه.

ننجا خوا ﷺ له‌به‌رئه‌وه‌ی نه‌و كارو پرۆزه‌یه‌ی، كه پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نه‌و كاته سه‌رپه‌رشتی گرده‌و، نه‌و به‌رپرسی بووه، بۆیه باسی نه‌وه دمکات، كه نه‌گه‌ر نیوه‌ش پیغه‌مبه‌ری خوا سه‌رنه‌خه‌ن ﷺ، له‌و كارو پرۆزه ئیسلامیه‌دا، كه خوا ﷺ پی‌سپاردوه، پستی نه‌گرن و هاوكاری نه‌بن، كه په‌كێك له جوړه‌كانی پشتگری و هاوكاری كردنی، نه‌ومیه: ناماده بن، له‌گه‌ل دوزمنانێكدا كه هه‌ره‌شه‌تان لیده‌كه‌ن رووبه‌روو ببنه‌وه، كه نه‌و كاته رۆمه‌كان بوون، چونكه پیشته‌ر باس‌مان كرد: كه جه‌نگی ته‌به‌ووك پیغه‌مبه‌ر ﷺ بۆیه مسولمانانی بۆ كۆگرده‌وه، چونكه رۆمه‌كان ویستیان هیرش بینن، وه (۵۰,۰۰۰) كه‌سیشیان ناردبوو، به فه‌رمانده‌یی په‌كێك له سه‌ركرده‌كان به‌ ناوی (قوباد)، وه هه‌تا (بلقاء) هاتبوون و، كه به‌رمو مه‌دینه ده‌هاتن.

بویه پیغمبهر ﷺ به پیوستی زانی که له مه‌دینه‌دا دانه‌نیشن و چاوه‌پریان بکه‌ن، تاکو دوزمن به‌سه‌ریاندا دمدات، به‌ئکو به‌رمو پرویان بچن، چونکه وه‌ک گوتراوه: (الهُجُومُ أَحْسَنُ وَسِيلَةٌ لِلدَّفَاعِ)، هیرش بردن باشت‌ترین شیوازی به‌رگری کردنه.

ننجا خوا ﷺ نه‌وه ده‌خاته‌وه بیری مسولمانان: که نه‌گهر نیومش پیغمبهر ﷺ سهرنه‌خن‌و، پشتی نه‌گرن، له به‌ران‌بهر دوزمنان و ناحه‌زانی دا، که له پاستیدا سهرخستن و پشت گرتنه‌که بو خوشتانه، نه‌وه خوا په‌کی ناکه‌وئ، وه خوا په‌کی پیغمبهری خوئی ناخات، دم‌فرموی: ﴿إِلَّا نَضُرُّهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ﴾، نه‌گهر نیومش سهری نه‌خن‌و پشتی نه‌گرن، نه‌وه خوا پیشت‌ر سهریخت، که‌ی؟ بویان باس دمکات، دم‌فرموی: ﴿إِذَا أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّا اللَّهُ مَعَنَا﴾.

نه‌و کاته سهریخت، که نه‌وانه‌ی بی‌پروا بون دهریان کرد {له شاره‌که‌ی، که مه‌که‌ بوو}، که دوومه‌ی دوومه‌کان بوو، کن بوون نه‌و دووانه؟ پیغمبهر ﷺ له‌گه‌ل نیزیکترین هاوه‌لی و دلسوزترین که‌سی، که نه‌بو به‌گری صیددیق بوو، خوا لی‌ی پازی بن، ﴿إِذَا هُمَا فِي الْغَارِ﴾، له کاتیکدا که له چالایی (غار) ه‌که‌دا بوون.

(غار)، هه‌ندیکیان به‌ نه‌شکه‌وت لیکیان داوه‌ته‌وه، به‌لام (غار) قلیشیکی گه‌ورمه له چیا‌په‌کدا، یان چالیکی گه‌وره، که دمشگونجی سهره‌که‌شی هات‌بیت‌ه‌وه یه‌ک، به باری شاقوولید، نه‌شکه‌وت (که‌ف) زیاتر به باری ناسویددا فراوانه، به‌لام (غار) زیاتر به باری شاقوولیددا قوولنه، وه جیا‌وازی‌په‌که‌یان نه‌ومه‌یه که نه‌شکه‌وت سهری گیراوه، به‌لام (غار) مهرج نیه سهره‌که‌ی به‌سترا بی.

﴿إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّا اللَّهُ مَعَنَا﴾، کاتیک به هاوه‌له‌که‌ی خوئی دم‌فرموو: دلته‌نگ مه‌به، خه‌مبار مه‌به، بیگومان خوا له‌گه‌لمان دایه، واته: به له‌گه‌لدا بوونی تایبته له‌گه‌لمان دایه، نه‌گه‌رنا بیگومان خوا له‌گه‌ل هه‌موو شتیکدا هه‌یه، به دسه‌لاتو به زانیاریی و به نیراده‌ی خوئی، به‌لام لی‌رده‌دا مه‌به‌ست

پیی: - وهك تویژمرهوان گوتوویمانہ - لهگه‌ل دابوون و ناگا لیبوون و ره‌چاو کردن و لوتف لهگه‌ل نواندنه، ﴿فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَّمْ تَرَوْهَا﴾، ننجا خوا ﷺ نارامیی و هیمنیی خوئی پزاندده سه‌ری، وه به‌هیزیشی کردو، وه پشتیشی گرت، به سه‌ربازانیک که نیوه نه‌تاندمیین، که به ته‌ئکید مه‌به‌ست پیی فریشته‌گانه، ننجا نهمه وهك دوایی له مه‌سه‌له گرنه‌گه‌کاندا باسی ده‌که‌ین مادام به (ف) هاتوه، ﴿فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ﴾، (ف)، جاری وایه ده‌لاله‌تی له‌سه‌ر به‌دواداهاتن (تعقیب)ی راسته‌وخو ده‌کات، که‌واته: هه‌ر که چوونه‌ته نیو نه‌شکه‌وته‌که‌وه، یه‌کسه‌ر خوا نارامیی و هیمنیی دابه‌زاندو‌ته سه‌ر دلئ پیغه‌مبه‌ر ﷺ، وه یه‌کسه‌ر فریشته‌شی دابه‌زاندوون بو سه‌ر پیغه‌مبه‌ر ﷺ و نه‌بو به‌کر، بو نه‌وه‌ی دلئیان به‌هیزتر بکه‌ن، وه نیله‌های چاک بخه‌نه دلئیان‌وه‌وو وه‌سو‌سه‌ی شه‌یتانه‌کان نه‌چیته دلئیان‌وه‌وو، دلئه راوکی نه‌یانگری.

ننجا خوای کاربه‌جی چی دیکه‌شی کرد؟ ﴿وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ

كَفَرُوا السُّفْلَىٰ وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

﴿٤٠﴾، وه وشه‌ی نه‌وانه‌ی خسته ژیره‌وه، که بی‌پروان، لی‌ره‌دا (کلمه) هه‌رچه‌ند. واته: (وشه) به‌لام له زمانی عه‌رمه‌بییدا، جاری وایه بو وتاریک به‌کاردی، ده‌گوترئ (الآن يُلْقِي فَلَانٌ كَلِمَتَهُ)، که مه‌رج نیه یه‌ک وشه بی، به‌لکو ده‌بینی یه‌ک سه‌عات، یان دوو سه‌عات، قسه ده‌کات، به‌لام پیی ده‌گوترئ: (کلمه).

وه (کلمه) جاری وایه به‌مانای بریار دی، بو وینه: ﴿لَا مَبْدَلَ لِكَلِمَتِهِ﴾ ﴿١١٥﴾

الأنعام، واته: هیچ که‌سه‌یک و هیچ شتیک ناتوانی بریاره‌گانی خوا بگوئی.

وه جاری وایه به‌مانای نه‌و نه‌رکانه دی، که به نینسان ده‌سپیررین، وهك خوای

په‌رومردگار ده‌فه‌رموی: ﴿وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ﴾ ﴿١٢٤﴾ البقرة، واته

کاتیک په‌روه‌مردگاری نیبراهیم نیبراهیمی تاقیک‌رده‌وه به چه‌ند وشه‌یه‌ک، لی‌ررد مه‌به‌ست چه‌ند نه‌رکیکه.

که واته: لیرمدا ﴿وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَى﴾،
 واته: خوا ﴿خَوَّاهُ﴾ پیلان و کاری نهوانه‌ی خسته بنه‌وه، که بیبروابوون، وه ژیری خستن،
 ﴿وَكَالِمَةَ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا﴾، وشه‌ی خواو، برپاری خواو، کاری خوا،
 همه‌میشه له سه‌رییه، ﴿وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾، وه خوا زالی کار به‌جییه.

ئنجا خوا ﴿خَوَّاهُ﴾ فه‌رمان دمکات به برپواداران و ده‌فه‌رموی: ﴿أَنْفِرُوا خِفَافًا
 وَثِقَالًا﴾، به سووکیو به قورسی برۆن بۆ جه‌نگو جیهاد.

﴿وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾، وه به سامانه‌کانتان و به
 گیانه‌کانتان له رپی خوادا، تییکۆشن و فیداکاری بکه‌ن، ﴿ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ
 كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ ﴿۱۱﴾، نا نه‌وه بۆ ئیوه باشتره، نه‌گه‌ر بزانن.

ئنجا وه‌ک دوا‌ی له مه‌سه‌له‌ گرنه‌گه‌کاندا زیاتر تیشکی ده‌خه‌ینه سه‌ر: ﴿خِفَافًا
 وَثِقَالًا﴾، زۆر واتایان هه‌لده‌گرن، هه‌روه‌ها ﴿ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ﴾، نا نه‌وه بۆ
 ئیوه باشتره، دیسان جه‌مک و واتایه‌که‌ی فراوانه‌و زۆر شت ده‌گریته‌وه.

دوا‌ی خوا ﴿خَوَّاهُ﴾ دیته سه‌ر باسی هه‌لو‌یستی نه‌وانه‌ی که دل نه‌خۆش و نیمان بیه‌ییز
 بوون، یاخود ده‌غه‌ل و مو‌نافیق بوون، هه‌موویان ده‌گریته‌وه، ده‌فه‌رموی: ﴿لَوْ كَانَ
 عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ﴾، نه‌گه‌ر نه‌و نامانجه‌ی که له جه‌نگی ته‌بووک دا
 بۆی ده‌چن، نه‌گه‌ر ده‌ستکه‌وتیک و به‌رژه‌ومندییه‌کی نیزیک بووایه، واته: نیچیریکی ئاسان
 بووایه، وه سه‌فه‌ریکی کورتیش بووایه، ﴿لَاتَّبَعُوكَ﴾، شوینت ده‌که‌وتن.

لیرمدا: ﴿لَاتَّبَعُوكَ﴾، واته: هه‌ر شوین تو ده‌که‌وتن، به دوا‌ی تو‌دا ده‌هاتن،
 به‌لام نه‌وه نه‌بووه له پینا‌وی خوادا بی و له‌به‌ر خوا بی، هه‌ر له‌به‌ر خاتری
 خاتران و له‌به‌ر تو ده‌هاتن، نه‌ویش نه‌گه‌ر ده‌ستکه‌وتیکی نیزیک و سه‌فه‌ریکی

کورت بووایه! ﴿وَلَكِنْ بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ﴾، بهلام شوینهکه دور بوو، بویه لهسهریان قورس بوو، نهو سهفهره دوره بکهن.

دهلی: (الشُّقَّةُ): (السَّفَرُ البَعِيدُ، شَقَّةٌ شاقَّةٌ، المَشَقَّةُ: الصُّعُوبَةُ).

وشهی (شُقَّة) واته: سهفهری دور، دیاره سهفهری دوریش قورسه، ههروهک چۆن سهفهری کورت ناسانه.

﴿وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ﴾، وه به تهئکیدیش سویند به خوا دهخۆن: نهگهر توانیبامان لهگهئتان دمردهجووین، لهگهئتان دههاتین بۆ جهنگ.

دیشان نهمهش نهوه دهگهیهنی، ﴿لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ﴾، لهگهئ نیوه دههاتین، نینسانی نیماندار شتیک که بۆ خوا دهکات، نابین لهبهرنهوهی خهک دمیکات، نهویش بیکات، دهی بۆخوی بیکات، به هاندهری نهوه که خوا له خوی رازی بکات، نهک رهگهئ خهک بکهوی! بویه خوا دهفهرموی: ﴿يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا اِنَّكُمْ لَكٰذِبُوْنَ﴾.

خویان دههوتینن، واته: بهو سوینده به درویانه خویان دههوتینن، سویندی به درو نینسان له بهین دهبات، وهک دوابی باسی دهکین، وه خوا دزمانی که نهوان درۆزنن، وه نهوه پهکهم درۆیان نهوه، دواهمین درۆشیان نابین، نهگهر له حالهتی نیفاهدا بمیننهود نجا خوا ﴿رُوِّدْ دِهَكَتَه پِنْغَه مَبْرَئِیْلَہٗ و سُووَكَه گَلَه بِيَه كِي لِي دِهَكَتَه، دهفهرموی

﴿عَفَا اللهُ عَنْكَ لِمَ اذْنَتَ لَهُمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِيْنَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكٰذِبِيْنَ﴾ (۱۲)، خوا لیت ببووری، (نهی موحه ممهدا) بۆچی مؤلتهت دان، واته

بۆچی مؤلتهت دان، نهیهن بۆ جهنگو جیهاد له پیناوی خوادا؟ ﴿حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِيْنَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكٰذِبِيْنَ﴾، دهبوو مؤلتهت نهدابان، ههتا نهو کاته نهوانهی که راست دهکهن، بۆت روون بوویانهوه، وه درۆزنهکانیشت زانیایه، واته پهلمت کرد له مؤلتهت دانیاندا، بهلام لیرمدا خوا (لوظف)، لهگهئ پِنْغَه مَبْرَه كَه يَدَا ﴿رُوِّدْ

نواندو، بەر لەوەی گلهییهکە لە لیبکات لیبوردنەکە لە خۆی بۆ خستۆتە روو، ﴿عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنَ لَهُمْ﴾، خوا لێت ببووڕی بۆچی مۆلەت دان؟ هەتا ئەو نامانجانە دەهاتنە دی، ئەوانە لە کە راست دەکەن، بۆت دەمکەوتە ج کاتیک ئەو دەردەکەوت؟ گوتبات: نەخێر دەبێ بێن، ئەوکاتە ئەوانە لە بەراستیان بوو، دەردەکەوت، دەیانگوت: باشە ئەو ئەو نێمە هاتووین، بەلام و لاخمان نیه، وە چەگمان پێنیه، زادو زەخیرەمان نیه، بۆمان دا بێن بکە، ئەو ئەو نێمە دێن، بۆتان دەردەکەوت کە ئەوانە راست دەکەن، هاتوون عوزر بێننەو، کە ناتوان بێن، وە ئەوانەش کە درۆزن و پەکیان لەسەر هیچ نەکەوتو، بەلام هەر نایەن ئەو کاتە دەردەکەوتن، ئەگەر تۆ مۆلەت نەدابان، بەلام لە ئەنجامی ئەویدا کە تۆ مۆلەت داو، ئەوانە چاک و خراپیان، وە راستگۆ و درۆزنیان تیکەل بوون، لەبەرچاوی ئێو، هەلبەتە بەلام خواي زاناو شارمزا هەر دەیناسین .

ئنجای خوا ﷻ پێشانی دەمات، کە کێن ئەوانە داوای مۆلەت دەکەن و کێن ئەوانە

داوای مۆلەت ناکەن؟ دەفەرموی: ﴿لَا يَسْتَعِذُّكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ

الْآخِرِ أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ﴾، ئەوانە برۆیان بە خواو بە پۆزی دواي هەیه، مۆلەت لێ وەرناگرن، کە نایا بێن جەنگ و جیهاد بکەن؟ واتە: بۆ هاتن مۆلەت لێ وەرناگرن، بلێن: ئەو پێغەمبەر! ﷺ بێن، یان نەیهین؟ یەکسەر دێن، بۆچی؟ چونکە ئەسڵ بریتی بوو لە چوون بۆ جەنگ و جیهاد، دەبوا یە بۆ نەهاتن مۆلەت وەرناگرن، ئەمما بۆ هاتن پێوستی بە مۆلەت ناکات، کەسێک ئیمانی بە خواو بە پۆزی دواي بێ، ناچێ بلێ: ئەو پێغەمبەرێ خوا! ﷺ بێم یان نەیهیم؟! یەکسەر دێ.

﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ﴾ (١١)، وە خوا زانیایە بە پارێزکاران، واتە: ئەوانە

پارێزکارین، هەرگیز بۆ هاتنیش مۆلەت وەرناگرن، ج جایی بۆ نەهاتن!

ئنجای ئەدی نایا کێن ئەوانە مۆلەت وەرناگرن، وە بیانوو دەگرن، بۆ ئەوێ خۆیان

لە جەنگ و جیهاد دواخەن؟ ﴿إِنَّمَا يَسْتَعِذُّكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ

الْآخِرِ وَأَزَّابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ﴾ (١٥)، بێگومان تەنیا

نهوانه مؤلّهتت لی و مردهگرن، که بروایان به خواو به رۆزی دواپی نیه، وه دلّیان له گومان دایه، له گومانی خوایاندا دینو دهچن، سهرگهردان و سهراسیمهن، ههر نهوانه مؤلّهتت لی و مردهگرن که نهیهن.

بهلام نهوانه ی ئیمانیان به خواو رۆزی دواپی ههیه، به تهقوان، بۆ هاتنیشیان نایهن پرست پی بکهن و یهکسهر دین، چ جای بۆ نههاتن!

﴿ وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ ﴾، ئنجا خوا ﷺ پهردمیان لهسهر ههلهدمالئ و ناخیان دهردهخاتو، دمفهرموی: نهگهر ویستبایان بین بۆ جهنگو جیهادو لهمال دهریچن ﴿لَاَعْدُوا لَهُ عُدَّةً﴾، نهوه پیداوویستییهکانیان بۆ ناماده دهکرد، پښتر خوایان بۆ ناماده دهکرد، چونکه ههیانبوو دمیگوت: خوّم ناماده نهکردوه!

خوا دمفهرموی: نهگهر ویستبایان بین بۆ جهنگو جیهاد، پښتر خوایان بۆ ناماده دهکرد، که له میژره زانیویانه، نهو جهنگه لهپیشه!!

﴿ وَلَٰكِنْ كَرِهَ اللَّهُ انْبِعَاثَهُمْ ﴾، بهلام خوا پیی ناخۆش بوو بین. دهرچوونهکهیانی پیناخۆش بوو، بۆچی پیی ناخۆش بوو؟ حکمهتهکی دواپی رپون دهکاتهوه، ﴿ فَثَبَّطَهُمْ ﴾، بۆیه خوا ﷺ دواى خستن و نیرادمو ویستی نهوانه ی خوا کردهوه، دلی خاو کردنهوه، ﴿ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴾ (١٧) ، ود پپیان گوترا: دانیشن لهگهڵ دانیشتوان، وهک فهرمانیان پیکرابی به دانیشن، ئاو دانیشن، نهگهرنا کهس پیی نهگوتبوون: دانیشن.

یاخود مهبهست نهوهیه مونافیهکانی که له بهینی خوایان دا کهین و بهینیار ههبوو، ههندیکیان به ههندیکیان گوتوه: دانیشن لهگهڵ دانیشتوان، چیتان داود لهو جهنگو جیهاده، بهو گهرمایه، به تایبته لهگهڵ دوزمنیکی وهک رۆمدا!!

ئنجا خوا ﷺ حکمهتی نهوهی، که بۆچی وایکردوه که نهیهن بۆ جهنگو، بۆچی پیی ناخۆش بووه؟ دهردهخاتو، دمفهرموی: ﴿ لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَا أُضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ وَفِيكُمْ سَمْعُونُ لَهُمْ وَاللَّهُ

عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿١٧﴾، نه گهر له گهل ئیوه دمرچووبان بۆ جهنگ، ههر خرابه‌یان بۆ زیاد دمکردن، ﴿خَبَالًا﴾، (الْخَبَالُ: الضَّادُ)، ههر خرابه‌کاری و په‌شیویی و نالۆزیی یان له نیودا زیاد دمکردن، واته: نهك هیزو پیزیان به ئیوه نه‌دهدا، نه‌وه هیچ، به‌ئکو نه‌گهر شتیکیان بۆ زیاد کردبان، بریتی بوو له خرابه‌کاری و په‌شیویی و نالۆزیی و، زیان لیدان، ﴿وَلَا وَضَعُوا خِلَالَكُمْ﴾، وه له نیوان ئیوه‌دا ئه‌سپی خویمان تاو دهدا، چونکه: (أَوْضَعُ)، واته: و‌لاخه‌که‌ی خو‌ی خیرا کرد، وای لیکرد که خیرا برۆا، واته: ئه‌سپی خویمان تاو دهدا له نیوان ئیوه‌دا وه که‌لینه‌کان و، درزه‌کانتان دا دمهاتن و ده‌چوون، بۆچی؟ ﴿يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ﴾، ناشووب و ئازاوه و خرابه‌یان بۆ ئیوه به ئاوات ده‌خواست، دمیانویست تووشی زیانتان بکه‌ن.

﴿وَفِيكُمْ سَمْعُونَ لَهُمْ﴾، وه له نیو ئیوه‌شدا که‌سانیکیان ههن، قسه‌یان بۆ دمبیستن، واته: قسه له ئیوه دمبیستن بۆ ئه‌وان، به واتایه‌کی دیکه سیخوریپیتان له‌سه‌ر ده‌که‌ن، سیخوریی بۆ ئه‌وان ده‌که‌ن، له‌سه‌ر ئیوه، ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ﴾، وه بیگومان خوا به سته‌مکاران زانایه.

ننجا خوا ﴿لَهُ﴾ له گۆتاییدا: زیاتر ناخی ئه‌وانه دمرده‌خات، به روونکردنه‌وه‌ی هه‌لۆیسته پێشووه‌کانیان و، دمفه‌رموی: ﴿لَقَدْ ابْتَغُوا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ﴾، نه‌مه وهك به‌ئگه هینانه‌وه وایه بۆ ئه‌وه که دمفه‌رموی: ﴿يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ﴾، یه‌کێک بۆی هه‌یه بلێ گوا؟ که‌ی نه‌وانه ویستووینه زیان له مسوولمانان بدن و ریزه‌کانیان تیکبدن و ناشووب و ئازاومیان له‌نیودا په‌یدا بکه‌ن؟!

دمفه‌رموی: ﴿لَقَدْ ابْتَغُوا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ حَتَّىٰ جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ كَارِهُونَ﴾ ﴿١٨﴾، ئه‌وانه پێشتر ناشووب و ئازاوه و خرابه‌یان بۆ ئیوه خواست و هه‌ولیاندا، بۆ وینه: له جهنگی ئو خوددا عه‌بدوئلا‌ی کوری ئوبه‌پیه‌ی کوری سه‌لوول خو‌ی و به سێیه‌کی سوپایه‌که‌ی گه‌رایه‌وه.

ههروهها له زۆر هه‌لوێستی دیکه: بوختانیان کرد به دایکمان عایشه خوا لێی
 رازی بی، هه‌میشه خه‌ریکی په‌شیویی بوون، خه‌ریکی ئالۆزی نانه‌وه بوون، وه‌ک
 خوای کارزان باس ده‌کاتو، ده‌فه‌رموئ:

﴿ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا اِنْ تُطِيعُوْا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا يَرُدُّوْكُمْ عَلٰى
 اَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوْا خٰسِرِيْنَ ﴾ (١٤٩) آل عمران.

واته: ئەه‌ی ئەوانه‌ی ب‌پ‌رواتان ه‌یناوه! ئەگه‌ر به‌ قسه‌ی ئەوانه‌ی ب‌ی‌پ‌روان، ب‌که‌ن.
 له‌ سه‌رپاژنه‌کانتان به‌ره‌و دوا ده‌تانگێرنه‌وه‌و له‌ زیانباران ده‌بن.

﴿ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا اِنْ تُطِيعُوْا فَرِيقًا مِّنَ الَّذِيْنَ اٰتَوُا الْكِتٰبَ يَرُدُّوْكُمْ بَعْدَ
 اِيْمٰنِكُمْ كٰفِرِيْنَ ﴾ (١٥٠) آل عمران.

واته: ئەه‌ی ئەوانه‌ی ب‌پ‌رواتان ه‌یناوه! ئەگه‌ر به‌ قسه‌ی کۆمه‌لێک له‌وانه‌ ب‌که‌ن که
 ب‌ی‌شته‌ر کتێبیان پ‌یداوه، ئەوه‌ له‌دوای ئەوه‌ی ئیمان‌تان ه‌یناوه، هه‌لتان ده‌گێرنه‌وه.

هه‌م جووله‌که‌کان و هه‌م مونا‌فیکه‌کان، هه‌میشه خه‌ریکی پ‌یلانگێری بوون، پاشان
 له‌سه‌ر باسی پ‌یلانگێری پ‌یشوویان به‌رده‌وام ده‌بی و ده‌فه‌رموئ: ﴿ وَقَلْبُوْا لَكَ
 الْاُمُوْر ﴾، وه‌ کاروباره‌کانیان بۆ هه‌لده‌گێرپه‌وه‌ هه‌لگێرو وهرگێریان ده‌کرد، که‌ نایا:
 له‌ چ لایه‌که‌وه‌و، له‌ چ روویه‌که‌وه‌، باشته‌ر ده‌توانن زه‌فه‌رت پ‌ی‌به‌رن؟!

هه‌ندیکی دی گوتوویناوه: ﴿ وَقَلْبُوْا ﴾، به‌ مانای هه‌لگێرو وهرگێر نیه، به‌لکو
 به‌ مانای سه‌رنجی شته‌کانیان ده‌دا: له‌ کۆیوه‌ ب‌توانن زه‌برت لێ‌بدن، پ‌یلانیان ده‌گێرو
 نه‌خشه‌یان دادنا، هه‌تا که‌ی؟ ﴿ حَتّٰی جَاءَ الْحَقُّ ﴾، هه‌تا هه‌ق هات، که‌ ئیسلامه
 ﴿ وَظَهَرَ اَمْرُ اللّٰهِ وَهُمْ كٰرِهُوْنَ ﴾، وه‌ فه‌رمانی خوا، نایینی خوا ده‌رکه‌وت
 زال بوو، وه‌ ده‌سته‌لاتی په‌یدا کرد، له‌ حالیکه‌ دا پ‌ی‌یان ناخۆش بوو.

که‌واته: ئەوه‌ ئیسی ئیستایان نیه، به‌لکو له‌ رابردووشدا هه‌ر خه‌ریکی پ‌یلانگێری و
 خراپه‌کاریی بوون.

جهند مهسه لهیه کی گرنگ

مهسه لهی په کمه؛ که دمفه رموی: ﴿ يَأْتِيهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَالَهُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ أَنْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَتَأْتَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ فَمَا مَتَّعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٣٨﴾ .

پیشتر باسی ماناکه مان کرد که دمفه رموی: ﴿ مَالَهُمْ ﴾، یانی: (ای شیء ثبت لکم)، چ شتیک بۆ نیوه چه سباوه و هاتوته دی؟ هه ئه به ته نه م شیوازه ته عبیره، پیی دمگوتری: (الإستفهام الإنکاری)، پرسیار لیکردنی نکوولی لیکه رانه، وهک رهخنه لیگرتنیک و، نکوولی لیکردنیک رایده گه یه نی: ههچ شتیک بۆ نیوه نه هاتوته دی، ههچ هۆکارنیک له نارادا نیه، نیوه وای لیکه کات که له کلتیکدا پیتان دمگوتری: له ریی خوادا دهرچن بۆ جهنگ و جهاد، نیوه خوتان به زهوییه وه بنووسین.

ننجا وشه ی: (إِذَا)، دمفه رموی: ﴿ إِذَا قِيلَ لَكُمْ ﴾، دهلی: (ظَرْفٌ تَعْلُقُ بِمَعْنَى الإِسْتِفْهَامِ الإِنْكَارِيِّ عَلَى مَعْنَى: أَنْ الإِنْكَارَ حَاصِلٌ فِي ذَلِكَ الزَّمَانِ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فِيهِ: أَنْفِرُوا، وَلَيْسَ مُضْمَنًا مَعْنَى الشَّرْطِ)، (إِذَا)، لیرمدا (إِذَا) ی (شرطیه) نیه، ﴿ مَالَهُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ ﴾، به لکو نه م (إِذَا) یه (ظرف) یکه په یومهسته به پرسیاره نکوولی لیکه رانه که، به مانای نه وه که: نه و نکوولی لیکردن و رهخنه لیگرتنه، له کاتیکدا یه که نیوه پیتان گوتراوه: دهرچن بۆ جهنگ و جهاد، وه مانای مهرج بوون، ناگه یه نی.

ننجا نایا جیبان پی گوترا؟ ﴿ إِذَا قِيلَ لَكُمْ أَنْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ﴾، دیاره وشه‌ی: ﴿ أَنْفِرُوا ﴾، پیشترا باسمان کرد، که ده‌لی: (نَضَرَ النَّاسَ إِلَى الْعَدُوِّ: أَسْرَعُوا لِقِتَالِهِ)، هه‌روه‌ها (النضیر العام) یش واته: دمرچوونی گشتی، (نَضَرَ) واته: خه‌ک دمرچوون به‌ره‌و دوزمن، واته: به خیرایی دمرچوون به‌ره‌و پرووی، دمن‌ا وشه‌ی: (نَضَرَ) به مانای سلهمینه‌وه دی، له شوینیکه‌وه بو شوینیک، وه چوون له شوینیکه‌وه بو شوینیک، به‌لام که گوترا: ﴿ أَنْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ﴾، واته: له ری‌ی خوادا به خیرایی دمریچن بو جه‌نگو جیهاد، ننجا‌کی وای پی گوتوون؟ به ته‌نکید پیغه‌مبه‌ری خوا صَلَّى وای پیگوتوون، که نه‌ویش خوای به‌رومردگار فه‌رمانی پی‌کردوه، هه‌ر بو‌یه‌ش عه‌رب به‌ر باره‌ی که‌سیک که له هیج شتیک دانه‌بی، گوتوو‌یانه: (فَلَانَ لَا فِي الْعَيْرِ وَلَا فِي النَّضِيرِ)، واته: به که‌کی هیج نایه‌ت، نه له‌گه‌ل کاروانه‌و، نه له‌گه‌ل سو‌پایه.

که دمفه‌رموی: ﴿ أَتَأْتَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ ﴾، ﴿ أَتَأْتَلْتُمْ ﴾ له نه‌سلدا (تثاقلتم).ه. ننجا وشه‌ی: (تثاقلتم) یش، ده‌لی: (التثاقل: تكلف أي إظهار أنه ثقيل، لا يستطيع النهوض)، (تثاقل)، بریتیه له‌وه که نینسان خو‌ی وا پی‌شان‌بدا، که فورسه‌و ناتوانی هه‌لسی، واته: خو‌ قالم گران کردن، خو‌ ته‌وه‌زمل کردن، وه وشه‌ی: (تثاقل). بو‌یه به (الی) ته‌عه‌دای کردوه، (لِإِنَّهُ ضَمَّنَ مَعْنَى الْمِيل وَالْإِخْلَادِ)، چونکه به مانای مه‌یل کردن و خو‌ به‌ردانه‌وه‌ی خراومه‌ته نیو.

که دمفه‌رموی: ﴿ أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ ﴾، دیسان نه‌مه لی‌رده‌ا پرسیار‌کردنیکی نکوولی لی‌که‌رانه‌ی سه‌رزمنشت که‌رانه‌یه، چونکه که دمفه‌رموی: ﴿ مِنَ الْآخِرَةِ ﴾ وشه‌ی: (من)، لی‌رده‌ا بو (بَدَلْ) ه، یانی: نای نیوه ژیانی دنیا‌تان په‌سند کردو هه‌لتان بزارد، وه‌ک جیگره‌وه بو دواروژ، ود بو‌یه‌ش وشه‌ی: (رضیتم)، به‌کاره‌اتوه، له جیی (آثارتم) یان (فضلتم)، چونکه عه‌رب که گوتیان: (رضی بكذا)، نه‌وه ده‌گه‌یه‌نی که له‌گه‌ل پی‌خوش بوون و

سینه گوشاد بوون و دل پیخوش بوون دایه، نه گهرنا جاری وایه که نینسان شتیک بهسهر شتیک دا هلدمبزیری، به لام مهرج نیه پهسندی کردین، واته: نیوه چۆن زیانی دنیا هلدمبزیرن، به پهسندکردن و به دل پی خوشبوونهوه، بهسهر زیانی دوارپوژدا، ﴿فَمَا مَتَعَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ﴾، بیگومان رابواردن و خوشیی زیانی دنیا، له بهرانبهر نازو نیعمهتهکانی دوارپوژدا، جگه له کهمیك شتیکی دیکه نیه.

دیاره وشه: (متاع)، پیشتیش باسمان کرد، که ناوی چاوگه (التمتع هو: الإلتذاذ والتنعّم)، لهزمت لیومرگرتن و خوشیی لی بینین و لی بههرمه‌ند بوون.

پیغهمبهر ﷺ له فهرموودمیهدا مانای نهم رسته قورنانییه‌مان بو روون دهکاتهوه که دمفه رموی: ﴿مَا الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا مِثْلُ مَا يَجْعَلُ أَحَدُكُمْ أَصْبَعَهُ فِي الْبَحْرِ، ثُمَّ لِيَنْظُرَ بِهِ يَرْجِعُ﴾ { أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، برقم: (۱۸۰۴۳)، وَمُسْلِمٌ، برقم: (۲۸۵۸)، وَابْنُ مَاجَةَ، برقم: (۴۱۰۸)، وَابْنُ حِبَّانَ، برقم: (۶۱۵۹) }.

واته: دنیا له چاو دوارپوژدا، ته‌نیا وهک نهوه وایه، که یه‌کیک له نیوه په‌نجهی بخته نیو ناوی دهریاوه، با بزانی چهند ناو به په‌نجهی‌هوه هاتوه! یانی: نهو ناوهی به په‌نجهی‌هوه دی، له‌چاو ناوی دهریا چهنده، زیانی دنیا له‌چاو زیانی دوارپوژ، نه‌ومندهیه.

مهسه‌له‌ی دووه: که دمفه رموی: ﴿إِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾

دیاره لی‌رمدا خوا ﷺ سنی جوړه ههرمه له مسولمانانیک دهکات، که خوین له جهنگو جهاد دواده‌خن، جهنگو جهادیك که له‌سهریان پیویست بووه، وه دمبی نه‌نجامی بدن:

همرہشہی بہ کہمیان : ﴿ اِلَّا تَنْفِرُوا ﴾، ئەگەر دەرئەجەن بۆ جەنگ و جیہاد.

﴿ يُعَذِّبُكُمْ عَذَابًا ﴾، خوا ﷻ بە نازاریکی بە ئیش ئازارتان دەدات. هەندیکیان گوتووایانە: مەبەست پێی سزای دنیا، بە زالیبوونی کافرانە بەسەر مسولمانانیک دا کہ خۆیان لە جەنگ و جیہاد بەردەمدەنەو، وە هەڵدەخزین و دادەنیشن و مل لەوی دەکەن و کافر بەسەریاندا زال دەبن، وەك ئیستا بەسەر زۆر بەی مسولمانانی دنیا دا هاتو.

وہ هەندیکی دیکە گوتووایانە: مەبەست پێی سزادانی دواڕۆژە.

بەلام راست ئەویە کہ خوا ﷻ دەری نەخستو ئەو ئازارە بە ئیشە هی کہیەو، هی کوئیە؟ بۆیە دەگونجێ بڵیین: هەم مەبەست پێی سزای دنیا، وە هەم سزای دواڕۆژیش، هەردووکیان دەگرێتەو.

همرہشہی دووم : دەفەرموی: ﴿ وَبَدَّلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ﴾، وە کۆمەئێکی

دیکە ی جیا لە ئیوہ دین، (يَأْتِي بِهِمْ عَوْضًا عَنْكُمْ)، یانی: کۆمەئێکی دیکە دین، وەك قەرمبوو و جیگرموہ بۆ ئیوہ، خوا بەکی ناکەو، چونکہ دەلی: (الْبَدَلُ: هُوَ الْمَأْخُودُ عَوْضًا)، (بَدَل)، بریتیه لە قەرمبوویەك کہ لە بەرانبەر شتێکدا و مردەگیری، ئەمەش دیارە هەرەشەیهکی دیکە، واتە: خوا ﷻ ئیوہ لا دەبات، مادام نامادە ی فیداکاری نەبن بە سەر و مال لە پیناوی خوا. ئیوہ دیارە کہکی ئەومتان نیە کہ هەلگری مەشخەلی ئایینی خوی بەروردگار بن، وە ئەمینداری خوا بن لەسەر زەوی، وە هەلگری ئەمانەتی خوا بن، بۆیە خوا ئیوہ لا دەبات و کەسانیک شایستە دین، وەك لە شوینیک

دیکە دا دەفەرموی: ﴿ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْ بَرَدٍّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي

اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي

سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

هه‌ره‌شه‌ی سییم : دهمرموی: ﴿وَلَا تَضُرُّهُ شَيْئًا﴾، واته: وه ئیوه به دواکه‌وتنتان له جهنگو جهادیك كه له‌سه‌رتان فه‌رز بووه، هیچ زیانیك له خوا نادن، واته: زیان دمدن، به‌لام نه‌ك له خوا، به‌لكو له خو‌تان، به‌راستی هه‌ر كه‌سێك جهنگو جهاد نه‌كات، زیان له خو‌ی دمدات، دو‌ژمنان به‌سه‌ر خو‌یدا زال دمكات، وا دمكات دو‌ژمنان ته‌ماعی تیبه‌كن، دو‌ژمنان وه‌ك درنده وان، هه‌موو درنده‌یه‌كیش كه‌یفی به‌ نیجیریکی ناسان و تووك نه‌رم دی، به‌لام هه‌ر كه‌سێك درکی پیوه بی، دو‌ژمنی درنده، سه‌دو یه‌ك حساب دمكات، به‌رله‌وه‌ی په‌لاماری بدات، وه‌ك ئیعه له دارستانی دا ده‌یبین، وه له ده‌وروبه‌ری خو‌ماندا ده‌یبین، هه‌ر گو‌مه‌لیك و هه‌ر خه‌لكێك درکی هه‌بی، حسابی بو‌ دمكری، به‌لام شتی تووك نه‌رم و بی درك، هه‌موو كه‌س ته‌ماعی تیبه‌كات، ﴿وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾، وه خوا له‌سه‌ر هه‌موو شتیك به‌ توانایه، یانی: هه‌موو نه‌و شتانه‌ی كه‌ خوای دادگه‌ر هه‌ره‌شه‌یان پی له ئیوه دمكات، دمتوانیت بیه‌انه‌ینیته‌دی، چونكه هیچ شتیك له خوا عاسی نابی.

قه‌سه‌یه‌ك له‌باره‌ی نه‌سخ نه‌بوونه‌وه‌ی ئەم نایه‌ته‌وه

شایانی باسه‌ دهم‌باره‌ی ئەم نایه‌ته‌ كه‌ دهمرموی: {هه‌ر كه‌سێك له ئیوه نه‌چی بو‌ جهنگو جهاد، خوا به‌ نازاریکی به‌نیش سزای دمد}. هه‌ندیك له زانایان گو‌تووینه: ئەم نایه‌ته‌ نه‌سخ بو‌ته‌وه، به‌ نایه‌تی ژماره (١٢٢)ی هه‌ر ئەم سوورته‌، كه‌ خوای په‌روهر‌دگار دهمرموی: ﴿وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَآفَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ﴾ ﴿١٢٢﴾ التوبة.

واته: برواداران بۆیان نیه هه موویان بچن بۆ جهنگو جهاد، دمووایه له هه
کۆمه ئیکی زۆری برواداران، هه نیدیکیان بچن بۆ جهنگو جهاد، تاکو نهوانه
نیشته جین له دین دا شارمازن، وه که (جهنگاو مرهگان) گه رانهوه، خه لکه که
کۆمه له کهی خۆیان ناگادار بکه نهوه، بۆ نهوهی نهوانیش وریای خۆیان و مربرگرن
خۆیان له ناشه رعیه کان بپاریزن.

وهك دوايي دهیگهینئ له تهفسیری نهو نایه ته دا.

(طبري) دهئئ: (قال عكرمة والحسن، أَنَّ هَذِهِ نَسَخَتْهَا الْآيَةُ: ﴿ وَمَا كَانَ

الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً ﴾، وَلَا خَبَرَ بِالَّذِي قَالَ عَكْرَمَةُ وَالْحَسَنُ، مِنْ نَسَخِ
حُكْمِ هَذِهِ الْآيَةِ الَّتِي ذَكَرْنَا، يَجِبُ التَّسْلِيمُ لَهُ، وَلَا حُجَّةَ لَصِحَّةِ ذَلِكَ^(١).

واته: هه ر کام له عیکریمه وهه سه نهی به صرای (که هه ر دووکیان زانایانی

تابیعین) گو توویانه: نهه نایه تهی که خویندمانه وه، که دهفه رموی: ﴿ وَمَا كَانَ

الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً ﴾، نابئ برواداران هه موویان بچن بۆ جهنگ، نهه
نایه تهی ئیره ی نهسخ کردۆته وه، به لام ههچ هه والئیک نیه که ئیمه ناچار بکاتو
ته سلیمی بین، { یانی: هه والئیکی وهی، ج نایه تئیک، ج فه رمایشتئیکی پیغه مبه ر ﷺ
که نهوه بگه یه نئ } هه روهها ههچ به لگه یه کی عه قلیش نیه که دروستی نهو
رایه بگه یه نئ.

ننجا (طبري)، دوايي زۆر جوان دهئئ: نهه نایه تهی ئیره، مه به ستی نهوه نیه

که مسولمانان هه موو تئکرا بۆ جهنگ بچن، به لکو نهو مسولمانانه له سه ریا
پیویسته بچن بۆ جهنگو جهاد، که ناگادار کراونه وه، ننجا نایه تی: (١٢٢) یتر
هه روا دهئئ: دهفه رموی: برواداران نابئ هه موو تئکرا بچن، وه پیغه مبه ر ﷺ له
حالیئ دا که سانئیکی دهنگداوه بچن بۆ جهنگی ته بووک، که سانئیکیشی له مه دینه
به جیه ئه شتوه، یه کسه ر قه ل فریان لی نه کردوه، هه موویان چووین.

کهواته: ئەم دوو نایهته تیکناگیرین، نهسخیش وهک چهندان جاری دیکه گوتوو مانه: کاتیک ناچار دهبین بلیین: ئەم نایهته ئەوهی دیکهی نهسخ کردۆتهوه، که تیکگیران له نیوانیاندا ههبن، بهلام ئەم نایهتهی ئیره دهفرموئ: کاتیک بیتان گوترا: بۆ جهنگ بچن، واته: کهسانیک که پێیان دهگوتری و دیاریی دهکرین، دهبی ئەوانه بچن بۆ جهنگ، نایهتی (١٢٢) یش دهفرموئ: برواداران نابی هه موویان ویکرا بچن بۆ جهنگ، بهلکو دهبی ئەوانهیان بچن، که دیارییکراون، بهو شیومهیهش ههچ تیکگیرانیک له نیوان ئەم دوو نایهته موبارمهکهدا نابی، تاگو ئیمه ناچار بین بلیین ئەوهی دواپیان، ئەوهی دیکهی نهسخ کردۆتهوه.

مهسهلهی سێیه، که دهفرموئ: ﴿إِلَّا نَضُرُّهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ، لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَّمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَىٰ وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤١﴾﴾

که پێشتر مانامان کرد، دهفرموئ: ئەگەر ئیوه سهری نهخهن، به پێی سیاق و مهقام دهمانری که مه بهست پێی پێغه مبهری خاتهم موحهممهده ﷺ، چونکه ئەو خاومنی کارو پرۆزهی ئیسلامی بووه لهو کاتیدا، ئەو خاومنی ئەو کارو جالاکیانه بووه، که بۆ ئیسلام نهجام دراون.

یانی: ئەگەر ئیوه به نهجوونتان بۆ جهنگی تهبووک، پستی پێغه مبهر ﷺ نهگرنو، سهری نهخهن، خوا پهکی ناخات، وشهئ: (إِلَّا)، هه رچهنده له ئیملائی قورئاندا نووسراوه (إِلَّا) وهک (أداة الإستثناء)، بهلام له ئەسلدا (إِنْ + لا) یه، (إِلَّا)، مانای (إِنْ لا تنصروه)، وهک له سورتهی (الأنفال) یش دا هاتوه، که دهفرموئ: ﴿إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُن فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ ﴿٧٣﴾﴾، له ویش دیسان ﴿إِلَّا تَفْعَلُوهُ﴾، مانای (إِنْ لا تفعلوه)، ئەگەر نهجامی نهدمن، لیرمش: (إِنْ

لا تنصروه)، قسمکه ناوایه: نه گهر نیوه پشتی نه گرن، ﴿فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ﴾
 نهوه خوا پشتی گرتوهو سه ریخستوه، که ی؟

بیگومان له رابوردوودا، ننجا که ی و چون و له کوی؟

نهوه نایتمهکانی دوایی روونی دمکه نهوه، که نهوه سه رخستنه تایبه ته ی خوی
 میهره بان بو پشتگیری کردن و هاوکاری کردن پیغمه مبر ﷺ کاتیک بووه، که
 هیچکس نه بووه، بهس خوا بوخوی مشووری خواردوهو سه ریخستوهو پشتی گرتوه.

ننجا خوا ﷺ روونی دمکاته وه: ﴿إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾، نهوه کاته
 که نهوانه ی بیبروان دهریان کرد، له کوی دهریان کرد؟ له شاری مهککه، هه لبه ته نهوه
 نه بووه بین پال به پیغمه مبرموه بنین، بلین: برؤا، به لام نه دی بوچی دمرکرانه که.
 پال دراومه لای نهوان؟ چونکه نهوان هوکاری نهوه بوون، که پیغمه مبر ﷺ
 ههست بکات له مهککه که پشتوته بن بهست، وه نهوان تمنگیان پی هه لچنی، ود
 نهوان هاوه لانهکانیان نهشکه نه جده او نارحه تمنیان کردن و، خوی ناچار بینی که خوی و.
 وه هاوه لانی کوچ بکه ن.

سه رهتا دوو جاران هاوه لانی کوچیان کردوه، بو حه به شه، دوایی ناچار بوو
 خویشی و هاوه لانی کوچ بکه ن بو (یثرب) که دوایی ناوی لینرا (مدینه)، واته:
 شار، شاری پیغمه مبر ﷺ، نه مه له سوورمتی (الأنفال) دا باسکراوه، وهک خوی
 پهرو مردگار دمه رموی: ﴿وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ

يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَكْرِينَ ﴿٣٠﴾

واته: یاد بکه وه که نهوانه ی بیبروا بوون، پیلانیان له دزی تو دهگیرا، که یان
 حه پست بکه ن، (زیندانییت بکه ن و، بته یلنه وه) یان بتکوژن، یا خود دهرت بکه ن.
 که واته: کافرمان دستیان هه بووه له دمرکرانی پیغمه مبردا ﷺ، با به شیومیه کی
 نا راسته و خوش بی.

ننجا دمه رموی: نهوه کاته خوا ﷻ پیغمه مبری خوی سه رخست، که نهوانه ی
 بیبروا بوون، دهریان کرد، یانی: تمنگیان پی هه لچنی و ناچاریان کرد کوچ بکات.

﴿ثَانِي أَشْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْفَارِ﴾، که دووومی دوو کەسەکان بوون، که کاتیک ئەوان لە قلیشی شاخەکەدا بوون، لە چالەکەدا بوون، که ئەبو بەکر خوای لئی رازی بی، لە کاتیک دا پیکەوه لەگەڵ پیغەمبەر ﷺ لەو چالەدا دابوون، گوتی: ئەگەر یەکیکیان تەماشای ژیر پینی خۆی بکات، ئیمە دەبینی، کەواتە: ئەشکەوت نەبوو، چونکە ئەشکەوت کاتیک لە سەرمووە تەماشای دەکە، خواری نابینری، هەتا نەچیە ژووری لە دەرگایە کەپەوه.

خوای ﷺ دەفەرموی: دووومی دوو کەسەکان بوو، ﴿ثَانِي أَشْنَيْنِ﴾ لە پرووی زمانەوانییەوه وشە: (الثانی)، (اسم فاعل)، پال دراوتەوه لای (اشنین)، وه به مانای (مَنْ) دی، واتە: دووم بوو، لە دووکان، دووکان کێ و کێ بوون؟ پیغەمبەر ﷺ لەگەڵ نیزیکتەری و دلسۆزترین خوشەویستەری هاوێلی دا، که ئەبو بەکره خوا لئی رازی بی.

ئنجای وێنایان دەکاو دەفەرموی: ﴿إِذْ هُمَا فِي الْفَارِ﴾، {ئەو (إذ)، دەگەریتەوه بۆ (إذ) یە کەم}، لە کاتیکدا که ئەوان لە چالەکەدا بوون، ﴿إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ﴾، کاتیک که به هاوێلەکە خۆی دەفەرموو، {هاوێلەکە کێ بوو؟ هاوێلەکە ئەبو بەکر بوو خوا لئی رازی بی} دلتەنگ مەبەو غەمبار مەبە، بیگومان خوا لەگەڵمانە.

(صاحب)، هاوێل هەر کەسێکە که به زۆری لەگەڵت بی، ئنجای بۆیەش به هاوێل و رمفیق دەگوتری (صاحب) چونکە به زۆری لەگەڵ ئینساندایە، هەر بۆیەش به هاوسەری ئینسانیش دەگوتری: (صاحبة)، خوای تاک دەفەرموی: ﴿مَا آتَخَذَ صَاحِبَةً

وَلَا وَلَدًا ﴿٢﴾﴾ الجن.

واتە: خوا نە هاوێلێکی هاوسەری هەیه، وه نە رۆلەشی هەیه.

ههروه‌ها له سوورمتی (الأنعام) یشدا، خوا (صاحبة) ی نه‌فی کردوه له خو‌ی
دمفه‌رموئ: ﴿ اِنَّ يَكُوْنُ لَهُ، وُلْدٌ وَّلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ ۝١١١﴾ (الأنعام).

واته: چۆن (خوا) رۆله‌ی دمبئ، له حالئیکدا هاوسهر (هاوه‌ل) ی نیه، وه هه‌موو
شتیکیشی دروست کردوو، به هه‌موو شتیکیش زانایه.

ئنجا که دمفه‌رموئ: ﴿ اِنَّكَ اَللّٰهُ مَعَنَا ﴾، به ته‌ئکید لی‌رده‌ا مه‌به‌ست ئه‌وه
نیه که خوا به خود (ذات) ی له‌گه‌ئمانه! به‌ئکو یانی: به به‌زمیی و لوتف‌و
پشتیوانیی و... هتدی له‌گه‌ئمانه، چونکه به‌گشتی خوا له‌گه‌ئ هه‌موو دروست
کراوه‌کانی دایه، به‌لام لی‌رده‌ا یانی : خوا جاودیرییمان ده‌کات و ناگای لی‌مانه‌و.
پشتمان ده‌گرئ، واته: به له‌گه‌ئدا بوونیکی تایبه‌ت، له‌گه‌ئماندایه.

شایانی باسیشه که لی‌رده‌ا شیعه‌گان ویستوو یانه تانه له ئه‌بو به‌گر بدن
خوا لی‌ی رازی بی، له ته‌فسیره‌گان یاندا باسیان کردوه، گو‌توو یانه: ته‌ماش
بکه‌ن! ئه‌بو به‌گر، چه‌نده نیمانه‌که‌ی بی‌هیز بووه، ترساوه، له حالئیکدا که مادام
له خزمه‌تی پی‌غه‌مبه‌ری خوا دابوو، نه‌ده‌بوو ترسابایه! به‌لام مادام زۆر تووشی
ترسو و نار‌ه‌حه‌تی بووه، دیاره نیمان و پشت به خواجه‌ستنی، بی‌هیز بووه! به‌ئکو
هه‌ندیکیان له نه‌فامیی و بوغزدا رۆ‌چوون، گو‌توو یانه: پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ بۆیه
ئه‌بو به‌گری له‌گه‌ئ خو‌ی دا بردوه، چونکه گو‌مانی لی‌ی هه‌بووه، نه‌وه‌ک ئه‌گه‌ر
لی‌ی دوور بی، سیخوری له‌سه‌ر بکات‌و، هه‌والی لی‌بداو زانی بی بگه‌یه‌نی!!

که به‌راستی ئه‌وه له پشت په‌رده‌ی ره‌شه‌وه ته‌ماش کردنی‌که، هیچ خاوه‌ن
عه‌قلئیک‌و، خاوه‌ن ویزدانئیک قسه‌ی وا ناکات، زانیانی جه‌ماوهری مسو‌لمانانیش.
که به ئه‌هل‌ی سونه‌ت و جه‌ماعه‌ت ناسراون، زۆرباش به‌ر په‌رچی ئه‌و قسه‌و
قالانه‌یان داوه‌ته‌وه، به‌تایبه‌تی ئیمام (فخر الدین الرازی)، له ته‌فسیره‌که‌ی
(التفسیر الکبیر) دا، هه‌روه‌ها (محمد رشید رضا)، له (تفسیر القرآن الحکیم) دا
که به پی‌ویستی نازانه‌م زۆر بچینه نیو ئه‌م باسه‌وه، گرنگ ئه‌وه‌یه: ئه‌وه‌ی که
شیعه لی‌رده‌ا به‌رانبه‌ر ئه‌بو به‌گر خوا لی‌ی رازی بی، ده‌لی‌ئین، جگه له بی‌ویژدانیی‌و
جگه له ده‌مارگیری‌و بوغزو غه‌رمز، هیچی دیکه نیه.

ئنجنا لیڤهڊا که خوا له سهر زمانی پیښه مبهه ﷺ دهغه رموی: ﴿لَا تَحْزَنْ﴾
 نه یفه رموو: (لا تَحْزَنْ)، نه گهر گوتبای: (لا تَحْزَنْ) نه وه دیاره نه بو به کر خوا
 لیڤی رازی بی، ترساوه، ههر چه نده نه وه کاتیش دهگونجا بگوتری: ترسه که ی له
 سهلامه تی پیښه مبهه ری خوا ﷺ بووه، نه باڊا زیانیکی پی بگاتا!
 به لام فه رموو یه تی: ﴿لَا تَحْزَنْ﴾، دلته نگ مه به! نه بو به کر نه گهر له خو ی
 ترسابایه، پیښه مبهه ده یفه رموو: (لا تَحْزَنْ)، به لام نه بو به کر په زاره و دلته نگ یه که ی
 له بهر پیښه مبهه ری ﷺ بووه، خه می بو نه و دا گرتوه.

که واته: نه و حالته د مروونی یه نه بو به کر، بو وی جوامیری و سیفت به رزی
 (فضیله) ه، که په روشی پیښه مبهه ری خوی بی ﷺ و، له بهر وی غه مباری و
 دلته نگ ی هه بی، پیښه مبهه ریش ﷺ، نه وه ی لی ره واندو ته وه.

ئنجنا به دلنیایی نه بو به کرو عه لی خوا لیڤان رازی بی، (ههر چه نده نه بو به کر
 له ته مه نی عه لی دا نه بووه، عه لی کاتی موسلمان بوونی (۱۰) ساله بووه، خوا له
 هردوویان رازی بی، به لام نه بو به کر نه و کاته پی او یکی کامل و تیرو ته و او بووه،
 هاوه لی زور دلسوزو نیزیکی پیښه مبهه ری ﷺ بووه، دوو سال له پیښه مبهه ری ﷺ
 ته مه نی که متر بووه)، به لام بیگومان نه بو به کرو عه لی، وه هه موو هاوه لان پیکه وه،
 برا بوون و به مانای وشه، یه کدیان خوشویستوه، وه نه وه ی دوی شیعه، وه غهیری
 شیعه ش و هه ندیک خه لکی دیکه ش که دواتر په یڊابوون، په یڊایان کرده و، دمیانه وی
 له نیوان نه بو به کرو عه لی و عومه رو عوسمان دا، بیورووژینن، نه وه هه مووی
 چینی راوی خه یالی خو یانه و، گومانی خرابی خو یانه، نه گهر نا که ته ماشای واقعی
 نه و هاوه له بهر پزانه دمکه ی: دمینی جگه له ریزو خوشه ویستی و حورمه تیان
 بهرانبه ر یه کدی و بو یه کدی هیچی دیکه یان له گه ل یه کدا نه بووه.

ئنجنا که خوا ﷺ دهغه رموی: ﴿فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ﴾، خوا

نارامی رزنده سهری، نارامی رزنده سهر کی؟

دیاره مه به ست پی پیښه مبهه ره ﷺ ههر چه نده هه ندیک له نه هلی سونه ت و
 جهامعت، له کاردانه وه ی شیعه دا گوتووینه: پیښه مبهه ری خوا ﷺ پیویستی به

ئارامیی نه‌بووهو، ئەو ئارامییە رژاوتە سەر دئی ئەبو بەکر خوا لئی رازی بی، بەلام راستە ماناکە ی وا ریکتر دیتەوه، که مەبەست ئەویە که هەر چوونەتە نیو قلبی شی جیاپه‌که‌وه، خوا دئی پیغه‌مبەر ﷺ ی ئارام کردوه، هەر بۆیه‌ش پیغه‌مبەری خوا ﷺ . نه ترسی هه‌بووهو، نه خەمی هه‌بووه، بە‌لکو ئەبو بەکریشی ئارام کردۆتەوه.

که‌واته: که خوای په‌روم‌ردگار دمه‌رموی: ﴿ فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ

عَلَيْهِ ﴾، ئەو (ف) ه بۆ به‌دوادا‌هاتن (فاء‌التعقيب) ه، یانی: یه‌کسەر که چوونه نیو (غار) مکه، خوا ئارامیی خۆی رژاندۆتە سەر دئی پیغه‌مبەر ﷺ، وه فریشتە‌کانیشی دابه‌زاندوونه سەری، ئەهوش هۆکاره مەعنه‌وییه‌که‌یه، که خوا دئی پیغه‌مبەری خۆی ﷺ پێ به‌هیز کردوه، ئنجا پیغه‌مبەریش ئەبو بەکر ی خوا لئی رازی بی. دئنا کردۆتەوهو ئارامی کردۆتەوه.

ئنجا که پیغه‌مبەر ﷺ به ئەبو بەکر دمه‌رموی: ﴿ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ

مَعْنَا ﴾، ئەوه له راستییدا شوینه‌واری ئەو ئارامییە، که خوا دابه‌زاندۆتە سەر دئی پیغه‌مبەر ﷺ، وه شوینه‌واری ئەو پشتگیری کردنه‌یه، که خوا به تاییبەت بۆ پیغه‌مبەری خۆی کردوویەتی، که دابه‌زاندنی فریشتە‌کان، که‌واته: مانای ئەم رسته قورناییه ئاوی لئ دیتەوه: (فقد نصره الله فأنزل السكينة عليه وأيده بجنود لم تروها، حين أخرجهم الذين كفروا وحين كان في الغار وحين قال لصاحبه لا تحزن إن الله معنا).

واته: ئەگەر نیوه‌ش سەری نه‌خەن، خوا پیغه‌مبەری خۆی سەر‌خست، وه ئارامیی رژانده سەر دئی، وه به فریشتە‌کان که نیوه نه‌تاندەبینین، به‌هیزی کردو پستی گرت، کاتیك ئەوانه‌ی که ببېروا بوون، دهریانکرد، وه کاتیك له (غار) مکه‌م بوون، وه به هاوه‌له‌که‌ی دمه‌رموو: دلتەنگ مەبە! خوا له‌گه‌لماندايه.

ئنجا دوا‌یی خوا دمه‌رموی: ﴿ وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا

السُّفْلَى ﴾، وه خوا وشە‌ی ئەوانه‌ی ببېروان، ژیر خست.

وهك پيشتريش باسمان كرد: (كلمة)، به مانای (وشه) دى، به لام له زمانى
 عه رببيدا به مانای برپايش، دى، وه به مانای پيلانيش، دى، وه به مانای
 نه خشه دانان، دى، وه به مانای حاليش، دى، به مانای ئهركيش، دى، واته:
 (كلمة)، به مانای بيژه (لفظة) يهك دى له قسه، به لام دوايى به كارهيئراوه بو:
 كاروبارو بو پيلان و نه خشه و ئهرك.

وهك پيستر باسمان كرد، كه خوا ﷺ دمفرموى: ﴿وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ

بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ ۗ ﴿١٢٤﴾ البقرة.

واته: وه ياد بكه وه كاتيك په رومردگارى ئيبراهيم، ئيبراهيمى تاقى كردم وه
 به چهند وشه يهك.

كه به ته نكيد مهبه ستى له چهند وشه يهك، چهند ئهركيكه، به لام ئهركه كان
 به وشهى خوا پي سپيردراون.

ههروهها خوا ﷺ ناوى له عيسا ناوه (كلمة)، ﴿بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ ۗ ﴿١٥﴾﴾ آل عمران،

بوچى؟

چونكه عيسا به وشهى خوا، به فه رمانى خوا دروست بووه، نهك له رپى
 پيگه يشتنى ژن و ميړديك.

ئعجا خوا وشهى ئهوانه ي بيروان واته: كارى وان، پيلانى وان، ياخود به رنامه ي
 ئهوانى خسته ژيره وه، وه بنى خست، بويه ش دمفرموى: ﴿وَجَعَلَ كَلِمَةَ
 الَّذِينَ كَفَرُوا السُّقْلَىٰ ۗ﴾، چونكه وا مه زنده كراوه: نهو پيلان و فيله ي
 نهوان، نهو هه موو هيژو دمه لاته ي نهوان، نه دمبوو ژير بكه وى، بووجهل بيته وه.

ئعجا كه دمفرموى: ﴿وَجَعَلَ﴾؟ مانای وايه خوا واي ليكرد، نه گه رنا له

راستييدا مه زنده ي نه وه ي لى نه دمكرا، به لام خوا ژيري خست، ﴿وَاللَّهُ عَزِيزٌ

حَكِيمٌ ۗ﴾، وه خوا زالى كاربه جييه.

که دمفرموی: ﴿ وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا ﴾ یانی: وه وشهی خوا، برپاری
 خوا، نهخشهی خوا، کاری خوا، هر نهو له سه رییه، یانی حالتهتی ناسایی ویست و
 نهخشهی خوا، وشهی خواو برپاری خوا، کاری خوا وایه، که دمبی هر له سه ری بی.
 چونکه ﴿ وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا ﴾، به رستهی ناوی (الجملة الإسمية)
 هاتوه، که مانای بهردهوامیی و سهقامگیری دهگه یهنی.

کورتہ بائیک دہ ربارہ سی کو چکر دنی پیغہ مہ رسول اللہ ﷺ وھاوہ لہ کہ سی بہ بوبہ کر (خوالی رازی بی) لہ مہ گلہ وہ بوشاری مہ دینہ

دیاره نئمه له بهر رؤشنای کتبی (السيرة النبوية لابن هشام)^(١) دا، رهمه تی
خوای لی بی، نهو کورته باسه دهکین، بهلام سه رمتا ده لئین: که پیغهمبه ر ﷺ
دوای نهوهی گوئی بیست دمبی، که کافرهکان پیلانی له دژ دهگپن {وهک خوا ﷺ
له نایه تی ژماره (٣٠) له سوورمتی (الأنفال) دا دمفرموی: ﴿وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ
كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ
الْمَكْرِينَ﴾ (٣٠) الأنفال.

وه یاد بکهوه: کاتیك نهوانه ی بیپروا بوون، پیلانیان له دژ دهگیرای بو نهوهی
زیندانییت بکهن، یاخود بتکوژن، یاخود دمرتبهکن، نهوان پیلانیان دهگیراو
خواش نهخشه ی دادمنا، وه خوا باشرین نهخشه دانهر بوو.

ننجا نهوه لیرمدا^(٢) خوا ﷺ، نهوهی که له سوورمتی (الأنفال) دا باسیکردوه،
نهو راستیه دهخاتهوه بیر پیغهمبه ر ﷺ، بیر مسولمانانیش که خوا ناوا پشتی
پیغهمبه ری خو ی گرتوه .

(١) پروانه : ج ٢ ، ص ، ٢٥١ - ٢٥٧ .

(٢) واته : له نایمتهکانی (٣٩ ، ٤٠) ی (التوبة) دا .

بهائی کاتیک پیغمبر ﷺ نهوه دهبیستی و گوئی بیستی نهو پیلانهی هاوبهش بو خوا دانرهکان دهبی، فهرمان به عهلی دمکات، که نهو کاته گهنجیکی تهمن سهرووی (٢٠) سال بووه، که له شوینی وی دا بهبن ترسیی بخهوی، وه پئی دمهرموی: لهسر جیگای من بخهوه، وه نهو بورده (حضرمیه)یه سهوزهم به خوٚت دابدمو تیدا بخهوه، دلنیابه هیچ شتیک لهوانهوه به تو نلگات که پیت ناخوش بی، یانی: هیچ زیانیکت لی نادم.

وه پیغمبر ﷺ عادتی وابوو نهو قوماشهی به خوئی داداوه، دیاره وهک لیضهیهک، بهتانییهک بووه.

ننجا (ابن اسحاق) دهئی: له دواى نهوهی پیغمبر ﷺ زانی که نهوانه پیلان دهگپرن، که یهکیک لهو سن شتانهی لهگه لدا بکهن: یان سجنی بکهن، یان بیکوژن، یاخود دهریبکهن، وه سهرمجام برپاریشیان هاتوته سهر کوشتنی، وهک کاتی خوئی له سوورمتی (الأنفال) دا به تفصیل باسی نهوهمان کرد، که نهو رایهیان تهبهننیی کردوه، که بیکوژن، لهو کاته دا خوا مؤلتهت به پیغمبریهی خوئی ﷺ دمدات، که کوچ بکات بهرهو مه دینه، که دیاره پیشتیش هاوه لادی به پیزی بهرهو مه دینه بهری کردوه.

(ابن اسحاق) دهئی: (وَأَذَنَ اللَّهُ تَعَالَى لِنَبِيِّهِ ﷺ عِنْدَ ذَلِكَ فِي الْهَجْرَةِ) لهو کاته دا (واته: لهو هه لومهرجهی که پیستر باسمان کرد) خوی بهرز مؤلتهتی دا به پیغمبریهی خوئی ﷺ که کوچ بکات.

باسی چونیتهتی کوچی پیغمبر ﷺ و هاوه له کهی له چواره (١٤) برگه دا

١ / ﴿وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ رَجُلًا ذَا مَالٍ، فَكَانَ حِينَ اسْتَاذَنَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فِي الْهَجْرَةِ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَا تَعْجَلْ لَعَلَّ اللَّهَ يَجِدُ لَكَ صَاحِبًا. قَدْ طَمِعَ بَأَنْ يَكُونَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِنَّمَا يَعْنِي نَفْسَهُ حِينَ، قَالَ لَهُ ذَلِكَ، فَأَبْتَاءَ رَاحِلَتَيْنِ فَاحْتَبَسَهُمَا فِي دَارِهِ، يَعْلِفُهُمَا إِعْدَادًا لِذَلِكَ﴾.

واته: نهبو بهکر پیاویکی دهوله مهند بوو، کاتیک مؤلتهی له پیغه مبهری خوا ﷺ وهرگرت، که کوچ بکات، پیغه مبهری خوا ﷺ فهرمووی: ﴿ لَا تَعْجَلْ لَعَلَّ اللَّهَ يَجِدُ لَكَ صَاحِبًا ۝ ﴾.

واته: پهله مهکه، بهلکو خوا هاوه لیکت بو پهیدا بکات.

نهبو بهکریش خوا لئی رازی بی نومیدی و ابوو، نهو هاوه له خودی پیغه مبهری خوا ﷺ بی، بویه نهبو بهکر دوو حوشتی سواری کرین، وه له مالی خویدا رایگرتن، وه نالیکی پیدهدان، نامادهی دهگردن بو نهو کاتهی که کوچ دهکات له گهل پیغه مبهری خوا ﷺ.

٢ / ﴿ عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّهَا قَالَتْ: كَانَ لَا يُخْطِبُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ يَأْتِيَ بَيْتَ أَبِي بَكْرٍ، أَحَدَ طَرَفَيْ النَّهَارِ، إِمَّا بُكْرَةً وَإِمَّا عَشِيَةً، حَتَّى إِذَا كَانَ الْيَوْمَ الَّذِي أُذِنَ فِيهِ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي الْهَجْرَةِ وَالْخُرُوجِ مِنْ مَكَّةَ مِنْ بَيْنِ ظَهْرِي قَوْمِهِ، أَنَا نَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالْهَاجِرَةِ فِي سَاعَةٍ كَانَ لَا يَأْتِي فِيهَا، قَالَتْ: فَلَمَّا رَأَى أَبُو بَكْرٍ، قَالَ: مَا جَاءَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ هَذِهِ السَّاعَةَ إِلَّا لِأَمْرٍ حَدَثَ، قَالَتْ: فَلَمَّا دَخَلَ تَأَخَّرَ لَهُ أَبُو بَكْرٍ عَنْ سَرِيرِهِ فَجَلَسَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَوَلَيْسَ عِنْدَ أَبِي بَكْرٍ إِلَّا أَنَا وَأُخْتِي أَسْمَاءُ بِنْتُ أَبِي بَكْرٍ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَخْرِجْ عَنِّي مَنْ عِنْدَكَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنَّمَا هُمَا ابْنَتَايَ، وَمَا ذَاكَ؟ فِذَاكَ أَبِي وَأُمِّي، فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ قَدْ أُذِنَ لِي فِي الْخُرُوجِ وَالْهَجْرَةِ، قَالَتْ: فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: الصَّحْبَةَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: الصَّحْبَةَ، قَالَتْ: فَوَاللَّهِ مَا شَعُرْتُ قَطُّ قَبْلَ ذَلِكَ الْيَوْمِ، أَنْ أَحْدًا يَبْكِي مِنَ الْفَرْحِ حَتَّى رَأَيْتُ أَبَا بَكْرٍ يَبْكِي يَوْمَئِذٍ، ثُمَّ قَالَ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ! إِنَّ هَاتَيْنِ رَاحِلَتَانِ، قَدْ كُنْتُ أَعْدَدْتُهُمَا لِهَذَا، فَاسْتَا جَرَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَرْقَطٍ (رَجُلًا مِنْ بَنِي الدَّثَلِ بْنِ بَكْرٍ، وَكَانَتْ أُمُّهُ امْرَأَةً مِنْ بَنِي سَهْمِ بْنِ عَمْرٍو، وَكَانَ مُشْرِكًا) يَدُلُّهُمَا عَلَى الطَّرِيقِ، فَدَفَعَا إِلَيْهِ رَاحِلَتَيْهِمَا، فَكَانَتْ عِنْدَهُ يَرْعَاهُمَا لِمِعَادِهِمَا ۝ ﴾.

واته: عائشه دایکی پرواداران خوا لئی رازی بی، دهلی: کهم روژ ههبوو پیغه مبهری خوا ﷺ نهیهت بو مالی نهبو بهکر، بهیانیان یان نیواران.

ئنجای ئەو رۆژەى كە مۆلەت درا بە پێغەمبەرى خوا ﷺ كۆچ بكات، لە مەككەو ھۆزەكەى خۆى بە جێبەجێى بەرھەمەدینە، پێغەمبەرى خوا ﷺ لە چەرقەى نێومرۆیەدا، لە كاتێكدا كە عادمتى وانەبوو، بى بۆ مائمان، ھات، كاتێك ئەبو بەكر بىنى، گوتى: پێغەمبەرى خوا ﷺ لەم كاتەدا بۆ شتێك ھاتو، دەلى: كاتێك پێغەمبەرى خوا ﷺ، وە ژوور كەوت، ئەبو بەكر خوا لى رازى بى، لەو شوێنە تايبەتەى كە خۆى لى دادنیش، وە دوور كەوت، بۆ ئەوھى پێغەمبەرى خوا ﷺ لى دابنیش، وە تەنیا لەو كاتەدا لەلای ئەبو بەكر، من و ئەسماى خوشكم لەوى بووین.

ئنجای پێغەمبەر ﷺ بە ئەبو بەكرى فەرموو: ﴿أَخْرِجْ عَنِّي مَنْ عِنْدَكَ﴾ كیت لەلایە با بچنە دەرى، ئەویش گوتى: ئەى پێغەمبەرى خوا! تەنیا دوو كچەكانم، چى لە نارادایە، دایك و باپم بە قوربانى بن؟

فەرمووى: ﴿إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَذِنَ لِي فِي الْخُرُوجِ وَالْهَجْرَةِ﴾، بىگومان خوا مۆلەتى پىداوم كە كۆچ بكەم و دەربجم، دەلى: ئەبو بەكرىش گوتى: پێكەو ئەى پێغەمبەرى خوا؟ فەرمووى: بەلى پێكەو بە ھاوئەلى.

عائشە دەلى: بە خوا پىش ئەو كاتە ھەرگىز، ھەستم نەكردبوو كە ھىچ كەس لە خوشىيان گریانى بىتى، ھەتا ئەو رۆژە ئەبو بەكرم بىنى، لە خوشىيان گریا، وە گوتى: ئەى پێغەمبەرى خوا! ﷺ دوو و لاخى سوارىیم بۆ ئەم كارە نامادە كردوون.

ئنجای (عَبْدُ اللَّهِ بْنِ أَرْقَطٍ) پیاویك بوو لە بەنى (بَنِي الدَّثَلِ بْنِ بَكْرِ) وە دایكى ئافەرتێك بوو لە (بَنِي سَهْمِ بْنِ عَمْرٍو) كە ھاوبەش بۆ خوادانەر بوو، بە كریان گرت، كە ببیتە رى پىشانەریان، ئەو دوو حوشترەى كە ئەبو بەكر نامادەى كردبوو، دوو حوشترەكەى لایوون، تاكو بیانلەومرپىنى، بۆ كاتى دیاریكراو.

٣ / ﴿وَلَمْ يَعْلَمْ فِيمَا بَلَّغَنِي، بِخُرُوجِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَحَدًا، حِينَ خَرَجَ، إِلَّا عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ، وَأَبُو بَكْرٍ الصَّدِيقُ، وَالْأَبِي بَكْرُ، أَمَا عَلِيٌّ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ (فِيمَا بَلَّغَنِي) أَخْبَرَهُ بِخُرُوجِهِ، وَأَمْرَهُ أَنْ يَتَخَلَّفَ بَعْدَهُ بِمَكَّةَ، حَتَّى يُؤَدِّيَ عَنِ رَسُولِ

اللَّهُ ﷺ الْوَدَائِعَ الَّتِي كَانَتْ عِنْدَهُ لِلنَّاسِ، وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لَيْسَ بِمَكَّةَ أَحَدٌ عِنْدَهُ شَيْءٌ يُخْشَى عَلَيْهِ، إِلَّا وَضَعَهُ عِنْدَهُ، لِمَا يُعْلَمُ مِنْ صِدْقِهِ وَأَمَانَتِهِ ﷺ ﴿٤٢٣﴾.

واته: وه به پئی نهو زانیارییهی پیم گهیشتوه، هیج کهس به دمرجوون و بهو سهفهروی پیغه مبهری خواى ﷺ نه زانیوه، جگه له عهلی کوری نه بی طالیبو، نه بو بهگری صیددیقو و بنه ماله ی نه بو بهکر، ههرچی عهلی بوو خوا لی ی رازی بی، پیغه مبهری خوا ﷺ فه رمانی پیکرد که له جیی نهو بمینیته وه له مهککه، وه نهو سپاردانه ی خه لک که له لای دانرابوون به خاونه کانیان بسپیریته وه.

چونکه پیغه مبهری خوا ﷺ له مهککه هیج کهس یک مال و سامانیک، شتیکی نه دمبوو که مهترسی لی هه بی، {که نرخ و به هایه کی باشی هه بی}. مه گهر له لای پیغه مبهر ﷺ دایده نا، له بهر نه وه که شاره زای بوون که زور راست بیژه، وه زور دهست پاکه.

٤ / ﴿ فَلَمَّا أَجْمَعَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْخُرُوجَ، أَتَى أَبَا بَكْرَ بْنَ أَبِي قُحَافَةَ، فَخَرَجَا مِنْ خَوْخَةَ لِأَبِي بَكْرٍ فِي ظَهْرِ بَيْتِهِ، ثُمَّ عَمَدَا إِلَى غَارِ بَثُورِ (جَبَلٍ بِأَسْفَلِ مَكَّةَ) فَدَخَلَاهُ، وَأَمَرَ أَبُو بَكْرٍ ابْنَهُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي بَكْرٍ، أَنْ يَتَسَمَعَ لَهُمَا مَا يَقُولُ النَّاسُ فِيهِمَا نَهَارَهُ، ثُمَّ يَأْتِيَهُمَا إِذَا أَمْسَى، بِمَا يَكُونُ فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ مِنَ الْخَبْرِ، وَأَمَرَ عَامِرَ بْنَ فَهَيْرَةَ مَوْلَاهُ أَنْ يَرَعَى غَنَمَهُ نَهَارَهُ، ثُمَّ يُرِيحُهَا عَلَيْهِمَا، يَأْتِيَهُمَا إِذَا أَمْسَى فِي الْغَارِ، وَكَانَتْ أَسْمَاءُ بِنْتُ أَبِي بَكْرٍ تَأْتِيَهُمَا مِنَ الطَّعَامِ إِذَا أَمْسَتْ، بِمَا يُصَلِحُهُمَا، قَالَ ابْنُ هِشَامٍ: وَحَدَّثَنِي بَعْضُ أَهْلِ الْعِلْمِ أَنَّ الْحَسَنَ بْنَ أَبِي الْحَسَنِ الْبَصْرِيَّ، قَالَ انْتَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَأَبُو بَكْرٍ إِلَى الْغَارِ لَيْلًا، فَدَخَلَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَبْلَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَلَمَسَ الْغَارَ لِيَنْظُرَ أَفِيهِ سَبْعَ أَوْ حَيَةَ يَقِي رَسُولَ اللَّهِ ﷺ بِنَفْسِهِ ﴿٤٢٣﴾.

واته: کاتیک پیغه مبهری خوا ﷺ بریاری دمرجوونی دا، هاته لای نه بو بهگری کوری نه بو قوحافه، وه پیکه وه له دمرگایه کی بجووکی پشتی خانووه که ی نه بو

بەکر، {یان لە کلاوڕۆژنەیهک کە لە پستی خانوو مەگەیاندا هەبوو}، لەوێو دەمەرجوون بەرەو (غار) ی (ثور) ڕۆیشتن، (غار) ی (ثور) یش لە جیاپەگە لە دامێن مەگەو، هەردووکیان چوونە نیو ئەو قلیشه شاخەو.

و ئەبو بەکر فەرمانی بە عەبدوڵلای کورپی ئەبو بەکر کرد، کە هەوایی خەلکیان بۆ بیێن، واتە: گوێ هەلبخات، بزانی خەلک بە ڕۆژی دەلێن؟ کاتێک ئیوارە داھات، بۆیان بیێن، وە فەرمانیشی کرد بە (عامر بن فھیرە) کە ئەویش خزمەتکاری بوو، کە بە ڕۆژی مەرگە ی بۆ بلەومرێن، وە ئیواران بە لای وان دا بیھێن، بۆ ئەوێ سوود لە شیرەگەیان ببینن، هەروەھا ئەسمائی کچی ئەبو بەکریش خوا لێیان ڕازی بێ، ئەویش ئیواران خواردن و هەر پێداویستیەکی ھەیان بوو، بۆی دەھێنان.

ئێبێنو ھیشام دەلێ: ھەندیک لە زانایان بۆیان باسکردووم، کە ھەسەنی کورپی ھەسەنی بەصراپی گوتوویمتی: پێغەمبەری خوا ﷺ و ئەبو بەکر بە شەوێ چوونە نیو ئەشکەوتەگە، ئەبو بەکر سەرمتا چوووە نیوی، وە دەستی پێدا گێپا، بۆ ئەوێ ئەگەر دێندەیهک، ماریک ھەب، خۆی بکاتە بە لاگێرپەوێ پێغەمبەری خوا ﷺ.

٥ / ﴿ فَأَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي الْغَارِ ثَلَاثًا، وَمَعَهُ أَبُو بَكْرٍ، وَجَعَلَتْ قُرَيْشٌ فِيهِ حِينَ فَقَدُوهُ مِئَةَ نَاقَةٍ لِمَنْ يَرُدُّهُ عَلَيْهِمْ، وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ، يَكُونُ فِي قُرَيْشٍ نَهَارَهُ مَعَهُمْ يَسْمَعُ مَا يَأْتِمُرُونَ بِهِ، وَمَا يَقُولُونَ فِي شَأْنِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَأَبِي بَكْرٍ، ثُمَّ يَأْتِيهِمَا إِذَا أَمْسَى فَيُخْبِرُهُمَا الْخَبَرَ، وَكَانَ عَامِرُ بْنُ فَهَيْرَةَ مَوْلَى أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَرْعَى فِي رَعِيَانِ أَهْلِ مَكَّةَ، فَإِذَا أَمْسَى أَرَاخَ عَلَيْهِمَا غَنَمَ أَبِي بَكْرٍ، فَاحْتَلَبَا وَذَبِحَا، فَإِذَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ غَدَا مِنْ عِنْدِهِمَا إِلَى مَكَّةَ، اتَّبَعَ عَامِرُ بْنُ فَهَيْرَةَ أَثَرَهُ بِالْغَنَمِ حَتَّى يُعْفَى عَلَيْهِ، حَتَّى إِذَا مَضَتْ الثَّلَاثُ، وَسَكَنَ عَنْهُمَا النَّاسُ، أَتَاهُمَا صَاحِبُهُمَا الَّذِي اسْتَأْجَرَا بِبَعِيرَيْهِمَا وَيَعِيرُ لَهُ، وَأَتَتْهُمَا أَسْمَاءُ بِنْتُ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا بِسُفْرَتَيْهِمَا. وَنَسِيَتْ أَنْ تَجْعَلَ لَهَا عِصَامًا، فَلَمَّا ارْتَحَلَا، ذَهَبَتْ لِتُعْلِقَ السُّفْرَةَ، فَإِذَا لَيْسَ لَهَا

عِصَامٌ، فَتَحَلَ نَطَاقَهَا فَتَجَعَلُهُ عِصَامًا، ثُمَّ عَلَّقْتُهَا بِهِ، فَكَانَ يُقَالُ لِأَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ: ذَاتُ النَّطَاقِ لِذَلِكَ.

واته: پیغه مبهری خوا ﷺ له گهل نه بو به کر سی رۆزو شهوان له (غار)ی (ثور) دا مانه وه، قورمیشییه گانیس کاتیک که زانیان پیغه مبهر ﷺ له مه که نه ماهه، سه د حوشتریان وه ک پاداشت و خه لات دانا، بو ههر که سیک که پیغه مبهری خوا ﷺ بو وان بگیریته وه و ته سلیمیان بکاته وه، عه بدوللای کوری نه بو بگریش به رۆزی له نیو قورمیشییه کان دمبوو، گوئی هه لده خست: بزانی که نه وان چ پیلانیک ده گیرن، وه پراویژ دهربارهی چی ده کهن، وه دهربارهی پیغه مبهر ﷺ و نه بو به کرو چی ده لین؟ هه واله کانی هه موو و مرده گرت، وه کاتیک نیواره داده هات، ده چوو بو خزمتیان، هه واله کانی پیده گوتن.

(عَامِرُ بْنُ فَهَيْرَةَ) هه له گهل شهوانه کانی خه لکی مه که، نه و پانه مه رهی ده له وه پراند، وه کاتیک که نیواره دا ده هات، نه و پانه مه رهی نه بو به کری به لایان دا ده برد، نه وانیش شیریان لی دده وشی و، نه گهر پیویست بو وایه لییان سه رده بری، نجا عه بدوللای کوری نه بو به کریش خوا لی رازی بی، دواپی له لای وانه وه، ده چوووه بو لای خه لکی مه که.

که ده گه رایه وه، (عَامِرُ بْنُ فَهَيْرَةَ) شوینه واره که ی به پانه مه رکه ی ده کوژراندوه، بو نه وه ی که شوین پییه کانی دیار نه بن، هه تا سی شه و تیپه رین، وه خه لک له لی خه فتانی پیغه مبهر ﷺ و نه بو به کر نارام بوونه وه (یانی: بی ئومید بوون).

نجا نه و هاوه له بیان که به کرییان گرتبوو (عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَرْقَطٍ)، وه دوو حوشتره گانیشیان ته سلیم کردبوو، وه خو شی حوشتریکی پیبوو، ههر سیکیانی هینان.

نه سمائی کچی نه بو به کریش خواردن و خوراک ی بو ده هینان، به لام په رۆیه که نه و خواردن و خوراکه ی پی ده پیچری و هه لده واسری، له بی ری چوو بوو بیهینی، بۆیه کاتیک که سوار بوون، نه سماء چوو نه و شته بینی، که نه و خواردنه ی پی به ستی و هه لواسی، به لام ته ماشای کرد هیج شتیکی پی نیه،

بۆیه پشتینه‌که‌ی خۆی له‌خۆی کردوه‌و ئه‌و پرێسکه‌یه‌ی که‌ خوارده‌نه‌که‌ی تیدا بوو، هه‌لئواسی، وه‌ ئه‌وی دیکه‌شیانی کرده‌ پشتین، بۆیه له‌وه‌وه‌ به‌ ئه‌سمانی کچی نه‌بو به‌کر گوتراوه: (ذَاتُ النَّطَاقِ) خاوه‌ن پشتین.

(قَالَ ابْنُ هِشَامٍ: وَسَمِعْتُ غَيْرَ وَاحِدٍ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ يَقُولُ: ذَاتُ النَّطَاقِينَ. وَتَفْسِيرُهُ أَنَّهَا لَمَّا أَرَادَتْ أَنْ تَعْلُقَ السُّفْرَةَ، شَقَّتْ نَطَاقَهَا بِأَثْنَيْنِ، فَعَلَقَتِ السُّفْرَةَ بِوَاحِدٍ، وَأَنْتَطَقَتْ بِالْآخِرِ).

واته: ئیبنو هیشام ده‌لێ: گویم له‌ زیاتر له‌ یه‌کێک له‌ زانیان بووه، که‌ گوتووینانه: (ذَاتُ النَّطَاقِينَ) واته: خاوه‌نی دوو پشتینه‌گان، ئه‌ویش به‌هۆی ئه‌وه‌وه‌ که‌ ویستووێته‌ی ئه‌و پرێسکه‌یه‌ی خوارده‌نی تیدا بووه، به‌ وڵاخه‌که‌یه‌ود هه‌لئواسی، نه‌یتوانیوه، بۆیه پشتینه‌که‌ی خۆی دوو له‌ت کردوه‌و، به‌ یه‌کێکیان پرێسکه‌که‌ی هه‌لئواسیوه‌و، ئه‌وی دیکه‌شی کردۆته‌ پشتین.

٦ / ﴿فَلَمَّا قَرَّبَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ الرَّاحِلَتَيْنِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَدِمَ لَهُ أَفْضَلُهُمَا، ثُمَّ قَالَ: ارْكَبْ فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي! فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنِّي لَا أَرْكَبُ بَعِيرًا لَيْسَ لِي، قَالَ: فَهِيَ لَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ! بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي، قَالَ لَا، وَلَكِنْ مَا التَّمَنُّ الَّذِي ابْتَعْتَهَا بِهِ؟ قَالَ: كَذَا وَكَذَا، قَالَ: قَدْ أَخَذْتُهَا بِهِ، قَالَ: هِيَ لَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ! فَرَكِبَا وَأَنْطَلَقَا وَأَرْدَفَ أَبُو بَكْرٍ الصَّدِيقُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَامِرَ بْنَ فَهَيْرَةَ مَوْلَاهُ خَلْفَهُ، لِيَخْدِمَهُمَا فِي الطَّرِيقِ﴾.

واته: کاتیک ئه‌بو به‌کر خوا لێی رازی بێ، دوو وڵاخه‌که‌ی بۆ پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ، وه‌ نیزیک خستن، کامه‌ی پێ باشتر بوو، برديه‌ پێش پێغه‌مبه‌ری خواو فه‌رمووی: سوار به‌! دایک و بابه‌ به‌ قوربانته‌ بن، پێغه‌مبه‌ری خواش فه‌رمووی: (إِنِّي لَا أَرْكَبُ بَعِيرًا لَيْسَ لِي) من سواری حوشتریک نابم، که‌ هی خۆم نه‌بن. ئه‌بو به‌کریش گوتی: ئه‌وه‌ بۆ تۆ ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا! دایک و بابه‌ به‌ قوربانته‌ بن، ئه‌ویش فه‌رمووی: (وَلَكِنْ مَا التَّمَنُّ الَّذِي ابْتَعْتَهَا بِهِ) نه‌خێر، به‌ چ نرخیکت کریوه؟ ئه‌ویش گوتی: به‌وه‌نده‌و به‌وه‌نده‌، پێغه‌مبه‌ریش ﷺ فه‌رمووی: (قَدْ

أَخَذْتُهَا بِهِ) نهوه بهو نرخه نهو حوشرهم له تو کړی، نهبو به‌گړیش خوا لیلی رازی بڼ، گوتی: نهی پیغهمبه‌ری خوا! نهوه نهو حوشرهم بهم نرخه دا به تو، (مادام بڼ پاره ناته‌وی).

ننجا سوار بوونو روښتن، وه نهبو به‌گړ (عَامِرُ بْنُ فَهَيْرَةَ) شی له دواى خوځى سوار کرد، بو نه‌وهى له ریگادا خزمه‌تیان بکات.

٧ / ﴿عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ أَنَّهَا، قَالَتْ: لَمَّا خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَأَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَتَانَا نَضْرَ مِنْ قُرَيْشٍ، فِيهِمْ أَبُو جَهْلٍ بْنُ هِشَامٍ، فَوَقَفُوا عَلَيَّ بَابِ أَبِي بَكْرٍ، فَخَرَجْتُ إِلَيْهِمْ فَقَالُوا: أَيْنَ أَبُوكَ يَا بِنْتَ أَبِي بَكْرٍ؟ قَالَتْ: قُلْتُ: لَا أَدْرِي وَاللَّهِ أَيْنَ أَبِي؟ قَالَتْ: فَرَفَعَ أَبُو جَهْلٍ يَدَهُ، وَكَانَ فَاخِشًا خَبِيثًا، فَلَطَمَ خَدَيَّ لَطْمَةً طَرَحَ مِنْهَا قُرْطِي﴾.

واته: نه‌سمانی کچی نه‌بو به‌گړ گوتوویه‌تی: کاتیک پیغهمبه‌ری خوا ﷺ و نه‌بو به‌گړ دهرچوون، چهند که‌سیک له قورمیشیه‌کان هاتن بو لامان، که له نیویاندا نه‌بو جه‌لی کورې هیشام هه‌بوو، له‌بهر دمرگای مائی نه‌بو به‌گړ راوستان، گوتیان: نهی کچی نه‌بو به‌گړ! بابت له کوپیه؟ منیش گوتم: به خوا نازانم بابم له کوپیه، نه‌بو جه‌ل که پیاوړکی جنیودمری خراپه‌کار بوو، دستى بهرز کرده‌وهو زلله‌یه‌کی لیدام، گواره‌که‌م به‌هوی زلله‌که‌یه‌وه له گویم په‌ری.

٨ / ﴿وَكَانُوا أَرْبَعَةً: رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، وَأَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَعَامِرُ بْنُ فَهَيْرَةَ مَوْلَى أَبِي بَكْرٍ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَرْقَطَ دَلِيلُهُمَا، قَالَ ابْنُ هِشَامٍ: وَيُقَالُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَرْقَطٍ﴾.

واته: وه سهرمنجام بوونه چوار که‌س که روښتن: پیغهمبه‌ری خوا ﷺ و، نه‌بو به‌گړی صیددیقو، عامرې کورې فوه‌په‌ری خزمه‌تکاری نه‌بو به‌گړ، وه عه‌بدوللای کورې نه‌رقه‌ط، که ریپیشاند‌مریان بوو، نیبنو هیشام گوتوویه‌تی: پیی گوتراوه: (عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَرْقَطٍ).

٩ / ﴿ قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: فَحَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ عَبْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزَّيْبِرِ، أَنَّ أَبَاهُ عَبَادًا حَدَّثَهُ عَنْ جَدِّهِ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ، قَالَتْ: لَمَّا خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَخَرَجَ أَبُو بَكْرٍ مَعَهُ، احْتَمَلَ أَبُو بَكْرٍ مَالَهُ كُلَّهُ، وَمَعَهُ خَمْسَةُ آلَافٍ دِرْهَمٍ أَوْ سِتَّةَ آلَافٍ، فَانْطَلَقَ بِهَا مَعَهُ، قَالَتْ: فَدَخَلَ عَلَيْنَا جَدِّي أَبُو قُحَافَةَ، وَقَدْ ذَهَبَ بَصْرَهُ. فَقَالَ: وَاللَّهِ إِنِّي لَا أَرَاهُ إِلَّا قَدْ فَجَعَكُمْ بِمَالِهِ مَعَ نَفْسِهِ، قَالَتْ قُلْتُ: كَلَّا يَا أُمَّتِ. إِنَّهُ قَدْ تَرَكَ لَنَا خَيْرًا كَثِيرًا، قَالَتْ فَأَخَذَتْ أَحْجَارًا فَوَضَعَتْهَا فِي كُوَّةٍ فِي الْبَيْتِ الَّذِي كَانَ أَبِي يَضَعُ مَالَهُ فِيهَا، ثُمَّ وَضَعْتُ عَلَيْهَا ثَوْبًا، ثُمَّ أَخَذْتُ بِيَدِهِ فَقُلْتُ: يَا أُمَّتِ ضَعْ يَدَكَ عَلَى هَذَا الْمَالِ، قَالَتْ: فَوَضَعَ يَدَهُ عَلَيْهِ، فَقَالَ: لَا بَأْسَ إِذَا كَانَ تَرَكَ لَكُمْ هَذَا فَقَدْ أَحْسَنَ، وَفِي هَذَا بَلَاغٌ لَكُمْ، وَلَا وَاللَّهِ مَا تَرَكَ لَنَا شَيْئًا، وَلَكِنِّي أَرَدْتُ أَنْ أُسَكِّنَ الشَّيْخَ بِذَلِكَ.﴾

واته: نيبنو نيسحاق دهلى: يه حياى كورى عه بباد له عه بدوللاى كورى زوبه يروه بوى گيپراومه وه، كه بابى عه بباد بوى گيپراومه وه له نه نكى نه سماني كچى نه بو به كرم وه كه گوتوو يه تي: كاتيك پينغه مبهري خوا ﷺ وه نه بو به كر له خزمه تيدا، رويشتن، نه بو به كر هه رچى مالى هه بوو، كه پينج هه زار درهم. يان شهش هه زار درهم بوو، هه مووى برد، ننجبا پاپيرم نه بو قوحافه، هات بو لامان، چاوى نه ما بوو، كويز بوو، گوتى: به خوا من وا هه ست ده كه م، كه نه و كوره ي من، مال و سامانه كه ي هه موو بر دوه و، ني وه ي تووشى سه غله تيى كردود. ده لى: منيش گوتم: نه خير با پيره، مال و سامانيكى زورى بو به جي هيشتوو ين. بو دل دانه وه ي وى چهند به رديكم پهيدا كردن (دياره دمبى ورده به رد بوو بن) وه له تافه يه كدا دامنان، كه عادم تي بابم وا بوو، مال و ساماني خو ي له وى دادمنا، وه پو شاك ي كيشم به سهر دادن، دوايى ده ستي نه بو قوحافه م گرت، گوتم: با پيره! ده ست له سهر نه و مال و سامانه دابنى، نه و يش ده ستي كردى (و نه ي زانى به ردن) گوتى: مادام نه و منده ماله ي بو به جي هيشتو ين، شتيكى باشى كردود. قه يدي ناكات، به و منده خه رجي و مه سرفى خو تانى پيدم كمن.

نه سماء ده لى: به خوا هيچيشى بو به جي نه هيشتوو ين، به لام ويستم نه و پياوه به تمه منه نارام بكه م وه. } (ما شاء الله) چنده به هوش و سه ليقه دار بوون: خوا لييان رازى بي. }

١٠ / ﴿ عَنْ سُرَاقَةَ بْنِ مَالِكِ بْنِ جُعْشَمٍ، قَالَ: لَمَّا خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنْ مَكَّةَ مُهَاجِرًا إِلَى الْمَدِينَةِ، جَعَلْتُ قُرَيْشَ فِيهِ مِئَةَ نَاقَةٍ لِمَنْ رَدَّ عَلَيْهِمْ، قَالَ: فَبَيْنَا أَنَا جَالِسٌ فِي نَادِي قَوْمِي، إِذْ أَقْبَلَ رَجُلٌ مِنَّا، حَتَّى وَقَفَ عَلَيْنَا، فَقَالَ: وَاللَّهِ لَقَدْ رَأَيْتُ رَكْبَهُ ثَلَاثَةَ مَرَّاتٍ مَرَّوًا عَلَيَّ أَنْفَاءً، إِنِّي لَأَرَاهُمْ مُحَمَّدًا وَأَصْحَابَهُ، قَالَ: فَأَوْمَأْتُ إِلَيْهِ بِعَيْنِي: أَنْ أَسْكُتَ، ثُمَّ قُلْتُ: إِنَّمَا هُمْ بَنُو فُلَانٍ، يَبْتَغُونَ ضَالَّةً لَهُمْ، قَالَ: لَعَلَّهُ، ثُمَّ سَكَتَ، قَالَ: ثُمَّ مَكَثْتُ قَلِيلًا، ثُمَّ قُمْتُ فَدَخَلْتُ بَيْتِي، ثُمَّ أَمَرْتُ بِفَرَسِي، فَقَيْدَ لِي إِلَى بَطْنِ الْوَادِي، وَأَمَرْتُ بِسِلَاحِي، فَأَخْرَجَ لِي مِنْ دُبُرِ حُجْرَتِي، ثُمَّ أَخَذْتُ قِدَاحِي الَّتِي اسْتَقْسِمَ بِهَا، ثُمَّ انْطَلَقْتُ، فَلَبِستُ لَأُمَّتِي، ثُمَّ أَخْرَجْتُ قِدَاحِي، فَاسْتَقْسَمْتُ بِهَا، فَخَرَجَ السَّهْمُ الَّذِي أَكْرَهُ (لَا يَضُرُّهُ)، قَالَ: وَكُنْتُ أَرْجُو أَنْ أَرِدَهُ عَلَى قُرَيْشٍ، فَأَخَذْتُ الْمِئَةَ النَّاقَةَ، قَالَ فَرَكِبْتُ عَلَى أَثَرِهِ فَبَيْنَمَا فَرَسِي يَشْتَدُّ بِي، عَثَرْتُ بِي، فَسَقَطْتُ عَنْهُ، قَالَ: فَقُلْتُ: مَا هَذَا؟ قَالَ: ثُمَّ أَخْرَجْتُ قِدَاحِي، فَاسْتَقْسَمْتُ بِهَا، فَخَرَجَ السَّهْمُ الَّذِي أَكْرَهُ (لَا يَضُرُّهُ)، قَالَ: فَأَبَيْتُ إِلَّا أَنْ أَتْبِعَهُ، قَالَ: فَرَكِبْتُ فِي أَثَرِهِ، فَبَيْنَا فَرَسِي يَشْتَدُّ بِي، عَثَرْتُ بِي، فَسَقَطْتُ عَنْهُ، قَالَ فَقُلْتُ: مَا هَذَا؟ قَالَ: ثُمَّ أَخْرَجْتُ قِدَاحِي، فَاسْتَقْسَمْتُ بِهَا، فَخَرَجَ السَّهْمُ الَّذِي أَكْرَهُ (لَا يَضُرُّهُ)، قَالَ: فَأَبَيْتُ إِلَّا أَنْ أَتْبِعَهُ، فَرَكِبْتُ فِي أَثَرِهِ، فَلَمَّا بَدَأَ لِي الْقَوْمُ، وَرَأَيْتَهُمْ عَثَرْتُ بِي فَرَسِي، فَذَهَبَتْ يَدَاهُ فِي الْأَرْضِ وَسَقَطْتُ عَنْهُ، ثُمَّ انْتَرَعَ يَدَيْهِ مِنَ الْأَرْضِ وَتَبِعَهُمَا دُخَانٌ كَالْإِعْصَارِ، قَالَ: فَعَرَفْتُ حِينَ رَأَيْتُ، ذَلِكَ أَنَّهُ قَدْ مَنَعَ مِنِّي، وَأَنَّهُ ظَاهِرٌ، قَالَ: فَنادَيْتُ الْقَوْمَ فَقُلْتُ: أَنَا سُرَاقَةُ بْنُ جُعْشَمٍ أَنْظُرُونِي أَكَلَمَكُمُ، فَوَاللَّهِ لَا أَرِيْبُكُمْ وَلَا يَأْتِيكُمْ مِنِّي شَيْءٌ، قَالَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِأَبِي بَكْرٍ: قُلْ لَهُ وَمَا تَبْتَغِي مِنَّا؟ قَالَ فَقَالَ: ذَلِكَ أَبُو بَكْرٍ، قَالَ قُلْتُ: تَكْتُبُ لِي كِتَابًا، يَكُونُ آيَةً بَيْنِي وَبَيْنَكَ، قَالَ: أَكْتُبُ لَهُ يَا أَبَا بَكْرٍ، فَكْتُبْ لِي كِتَابًا فِي عَظْمٍ، أَوْ فِي رُقْعَةٍ، أَوْ فِي خَرْفَةٍ، ثُمَّ أَلْقَاهُ إِلَيَّ، فَأَخَذْتُهُ فَجَعَلْتُهُ فِي كِنَانَتِي، ثُمَّ رَجَعْتُ، فَسَكَتَ فَلَمْ أَذْكَرْ شَيْئًا مِمَّا كَانَ، حَتَّى إِذَا كَانَ فَتْحُ مَكَّةَ، عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَفَرَّغَ مِنْ حُنَيْنٍ وَالطَّائِفِ، خَرَجْتُ وَمَعِيَ الْكِتَابُ لِأَلْقَاهُ فَلَقِيْتَهُ بِالْجِعْرَانَةِ، قَالَ: فَدَخَلْتُ فِي كَتِيبَةٍ مِنْ حَيْلِ الْأَنْصَارِ، قَالَ: فَجَعَلُوا يَقْرَعُونَنِي بِالرِّمَاحِ وَيَقُولُونَ إِلَيْكَ، مَاذَا تُرِيدُ؟ قَالَ: فَدَنَوْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ عَلَى نَاقَتِهِ، وَاللَّهِ لَكَأَنِّي أَنْظَرُ إِلَى سَاقِهِ فِي غَرَزِهِ كَأَنَّهَا

جُمَارَةً، قَالَ " فَرَفَعْتُ يَدِي بِالْكِتَابِ ثُمَّ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! هَذَا كِتَابُكَ (بِي).
 أَنَا سُرَاقَةُ بْنُ جُعْثَمٍ، قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: يَوْمَ وِفَاءٍ وَبِرٍّ أَدُّنُهُ، قَالَ: فَدَنَوْتُ
 مِنْهُ، فَاسْلَمْتُ، ثُمَّ تَذَكَّرْتُ شَيْئًا أَسْأَلُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَنْهُ، فَمَا أَدَّكَرُهُ إِلَّا أَنِّي
 قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ الضَّالَّةُ مِنَ الْإِبِلِ تَغْشَى حِيَاضِي، وَقَدْ مَلَأْتُهَا لِإِبِلِي، هَلْ لِي
 مِنْ أَجْرٍ فِي أَنْ أَسْقِيَهَا؟ قَالَ: نَعَمْ فِي كُلِّ ذَاتِ كَبِدٍ حَرَّى أَجْرٌ، قَالَ: ثُمَّ
 رَجَعْتُ إِلَى قَوْمِي، فَسَقْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ صَدَقْتِي ﴿۱﴾.

واته: سوراهه کوری جوعشوم دهلی: پیغهمبهری خوا ﷺ له مهککه دمرچوو
 بهرمو مهدينه، قورمیشیهکان سهد حوشتریان دانا، وهک خهلات، بو ههر کهسینک
 که پیغهمبهریان بو لا بگیرپتهوه، دهلی: کاتیک من له دیوهخانی خزمهکانمدا
 دانیشتبووم، پیاویک له نیمه هات، ههتا لهسهر سهرمان وهستا، وه گوتی: سی
 نهفهرم بینین به لامدا تیپهرین، وایتیدهگم موحهمه دو هاوهلهکانی بوون، دهلی:
 منیش به چاو نامازمیهکم بو کرد، گوتم: بیدنگ به، دواپی گوتم: نهوه بهنو
 فلانن، له حوشتریکیان دمگهرین، که لییان ون بووه، نهویش گوتی: رمنگه وابی.
 دواپی بیدنگ بوو.

ننجا دواى نهوهى ماومیهك مامهوه، ههئسام، {ههئبتهه ویستوویهتی خهلگهکه
 شوینه ون بکاو، سهریان لی بشیوینن} چوومهوه مائی، فهرمانم کرد نهسپهکهیان
 بو ناماده کردم، وه نهسپهکهیان بو بردم تا شیوهکه، وه فهرمانم کرد چهکهکهشیان
 بو ناماده کردم، نهویشیان له پشتی ژوورهکهمهوه بو بردمه دمری، بو نهوهی که
 نهبینریم، ننجا قیدحهکانم ههئگرت بوئهوهی شانسی خویمیان پی تاقی بکهمهود.
 نایا نهم سهفهره بکهم، یان نا؟ دواپی رویشتم زرنیهکهشم پویشی، ننجا که
 قیدحهکانی خویم هینانه دمر، نهومیان دمرچوو که پیم ناخوش بوو، نهوهیان که
 دهلی: بهدواپاندا مهچوو، زیانیان پیناگهیهنی، و، هیچت دست ناکهوی، دهلی: منیش
 برپارمدا بوو، که ههر بیانگیرمهوه بو قورمیش، وه سهد حوشترمهکش ومریگرم.
 بوئه رویشتم، {دیاره بههسهی یانسیبو قیدحهکهی^(۱) خویشی نهکردوه}.

(۱) (قداح) کوی (قدح)ه که چهند دارووچکهیهک بوون، بو شانسو بهخت، تافیکردنهومو
 فالگرتنهوه، بهکاریان هیناون .

ئنجا که رۆیشتم به دویاندا، له کاتیکیدا که ئەسپهکەم زۆر به غار دەرپۆیی، زۆر به پهله به دویان دمکەوت، ئەسپهکەم هەلەنگوت، منیش لەسەر پستی کهوتمه خوارئ، دویای گوتم: ئەوه چی بوو!! دووباره قیدحهکانم دهرهینان و، قورعەم کیشایهوه، دیسان ئەومیان دەرچوو که پیم ناخۆش بوو، ئەوهی که دمیگوت: زیانیان پیناگهیهنی و، هیچیشت دەست ناکهوی، بەلام دیسان ملم نەدا، هەر به دویان کهوتم، به سواری ئەسپهکەم، ئنجا له کاتیکیدا که ئەسپهکەم به غار دەرپۆیی، جاریکی دیکه ئەسپهکەم هەلەنگوت، دووباره لەسەر پستی ئەسپهکەم کهوتمه خوارئ، پیم سهیر بوو، گوتم: ئەوه چییه؟! سی باره قیدحهکانم دهرهینایهوه و دیسان قورعەم پی کیشان، سیباره هەر ئەوهم بۆ دەرچوو، که هیچم دەستگیر نابئ، بەلام دیسان لاملیم کردو ملم نەدا، سواری ئەسپهکەم بوومهوه به دویان کهوتم، تاگو لیم ومدەرکهوتن، که لیم ومدەرکهوتن ئەسپهکەم ساتمهی کرد، وه هەردوو پئی پێشهوهی به زهویدا رۆیشتن، منیش کهوتمه خوارئ، دویای ئەسپهکەم دوو دەستی پێشهوهی دهرهینان، بەلام به دویاندا {که له زهوی پێیهکانی دهرهینانهوه} دووکه ئیک دەرچوو وهک گەردەللول، دەلئ: کاتیک ئەوهم بینی، زانیم که پێغمبهری خوا ﷺ له من رێگری لی دهرکری، (واته: ناهیلرئ زهفهری پی بهرم) بانگم کرد، گوتم: من سوپاقهی کوری جوعشومم، چاومرپم بکهن، قسهتان لهگه‌لدا دهکەم، به خوا درۆتان لهگه‌لدا ناکەم، وه له منزهوه هیچ شتیکتان پیناگات که پیتان ناخۆش بی.

دەلئ: پێغمبهری خوا ﷺ به ئەبو بهگری فهرموو: پئی بلئ: جیت له نێمه دهوئ؟ ئەبو بهگریش وای گوت: گوتی: جیت له نێمه دهوئ؟

منیش گوتم: شتیکم بۆ بنووسن، که نیشانه بی له نیوان من و تۆدا.

دەلئ: پێغمبهری خوا ﷺ فهرموو: ئەهی ئەبو بهکر! بۆی بنووسه، ئەویش شتیکی دهرهینا، یان نیسقان بوو، یان پارچه پێستیک بوو، یان سوالهت (خهزمف) یک بوو، (ئهو کاته دیاره لهسەر ئەو شتانه نووسیویانه) شتیکی لهسەر نووسی، وه دویای بۆی هه‌لدام، وه منیش هه‌لمگرتو له تیردان (کنان)هکهی خۆمم هاویشت، دویای گه‌رامهوهو بیدمگ بووم، هیچم باس نه‌کرد، هه‌تا کاتی نازاد کرانی مه‌ککه.

پێغەمبەری خوا ﷺ کاتێک که له جهنگی حونهین و طائیفیش بووه. منیش بەرمو رووی چووم، وه نهو نووسراوهی که ههبوو له نیوانمان دا، پێم بوو. ویستم دیداری بکهو و نامهکهی پێشان بدهم، رویشتم چوومه نیو که تیبهیهک له نیو سوار چاکهگانی پشتیوانان، نهوانیش به رمهکانیان ئاماژیمان بو دهکردم. دمیانگوت: خۆت دوور بخهوه، خۆت دوور بخهوه، دهچیه کوی؟

منیش له پێغەمبەری خوا ﷺ وه نیزیك كهوتم، که سواری حوشترهکهی بوو، تهماشای لاقی پێغەمبەری خوا م کرد، وهك (جُمَارَة)^(١) وابوو له ئاو زینگه کهیدا، منیش دهستم بهرز کردهوه، گوتم: نهی پێغەمبەری خوا! نهو نووسراوهکهی تویه، منیش سوپا کهی کوری جوعشومم.

دهلئ: پێغەمبەری خواش فەرمووی: ﴿يَوْمُ وَهَاءٍ وَيَرَأُدُنَّهُ﴾.

واته: نهمرۆ روژی وهفایه و روژی چاکه کاریه، و نیزیك بکهوه!

دهلئ: منیش لێ و نیزیك كهوتم، وه مسوئمان بووم (کهواته: نهگەر له دلئ خوشیدا زانیبیتی که پێغەمبەر، ههقه، بهلام تاكو نهو روژه، بهناشکرا مسوئمان نهبووه).

دوایی شتیگم بو پێغەمبەری خوا باسکرد، که ئیستا له یادم نیه، بهلام نهومندم لهبیره که گوتم: نهی پێغەمبەری خوا ﷺ جاری وا ههیه، حوشتری ون بوو دینه سەر نهو ههوزهم، که من بو حوشترهگانی خۆم پر کردهوه، ئایا من پاداشته ههیه که لهو ههوزهی خۆم ئاویان پێ بدهم؟

فەرمووی: ﴿نَعَمْ، فِي كُلِّ ذَاتِ كَيْدٍ حَرَىٰ أَجْرٍ﴾.

واته: بهلئ ههموو خاو من جگهرێکی تهڕ، نهگەر خزمهتی بکهی پاداشته ههیه، دهلئ: دوایی گهرا مهوه بو لای قهومه کهم، وه نهو زمکاتهی که لینه کهوتبوو، نهویشم بو لای پێغەمبەری خوا ﷺ برد.

(١) (جُمَارَة) شتیکی زۆر سببی وهك که لهم وایه، له دارخورما دایه.

۱۱ / ﴿ خَرَجَ بِهِمَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَرْقَطَ، دَلِيلُهُمَا حَتَّى قَدِمَ بِهِمَا قُبَاءً، عَلَى بَنِي عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ، لِاثْنَتَيْ عَشْرَةَ لَيْلَةً خَلَّتْ مِنْ شَهْرِ رَبِيعِ الْأَوَّلِ يَوْمَ الْإِثْنَيْنِ، حِينَ اشْتَدَّ الضَّحَاءُ، وَكَادَتْ الشَّمْسُ تُعْتَدِلُ ﴾.

واته: (عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَرْقَطَ) بردنی، که ری پيشاندريان بوو، تاكو گهيشتنه (قُبَاءً)، که بهنی عهمری بهنی عهوفی لی بوو، دوازده رۆژ تیبهری بوون، له مانگی رهبیعی یهکهم، وه له رۆژی دوو شه ممهدا، له کاتیکیدا که چیشتهنگاو قایم بووبوو، خهریک بوو رۆژ بکهوئته نیومراستی ناسمان.

ننجا ئیبنو ئیسحاق دهلی: ﴿ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عُيَيْرِ بْنِ سَاعِدَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي رَجُلٌ مِنْ قَوْمِي مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالُوا: لَمَّا سَمِعْنَا بِمَخْرَجِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مِنْ مَكَّةَ، وَتَوَكَّفْنَا قُدُومَهُ، كُنَّا نَخْرُجُ إِذَا صَلَّيْنَا الصَّبْحَ إِلَى ظَاهِرِ حَرَّتِنَا، نَتَنَظَّرُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَوَاللَّهِ مَا نَبْرُحُ حَتَّى تَغْلِبَنَا الشَّمْسُ عَلَى الظَّلَالِ، فَإِذَا لَمْ نَجِدْ ظِلًّا دَخَلْنَا، وَذَلِكَ فِي أَيَّامِ حَارَّةٍ، حَتَّى إِذَا كَانَ الْيَوْمُ الَّذِي قَدِمَ فِيهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ جَلَسْنَا كَمَا كُنَّا نَجْلِسُ، حَتَّى إِذَا لَمْ يَبْقَ ظِلٌّ، دَخَلْنَا بُيُوتَنَا، وَقَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حِينَ دَخَلْنَا الْبُيُوتَ، فَكَانَ أَوَّلَ مَنْ رَأَاهُ رَجُلٌ مِنَ الْيَهُودِ، وَقَدْ رَأَى مَا كُنَّا نَصْنَعُ، وَأَنَا نَتَنَظَّرُ قُدُومَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ عَلَيْنَا، فَصَرَخَ بِأَعْلَى صَوْتِهِ: يَا بَنِي قَيْلَةَ! هَذَا جَدُّكُمْ قَدْ جَاءَ، قَالَ: فَخَرَجْنَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ فِي ظِلِّ نَخْلَةٍ، وَمَعَهُ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي مِثْلِ سِنِّهِ، وَأَكْثَرْنَا لَمْ يَكُنْ رَأَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَبْلَ ذَلِكَ، وَرَكِبَهُ النَّاسُ وَمَا يَعْرِفُونَهُ مِنْ أَبِي بَكْرٍ، حَتَّى زَالَ الظِّلُّ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَامَ أَبُو بَكْرٍ فَأَظْلَهُ بِرِدَائِهِ، فَعَرَفْنَاهُ عِنْدَ ذَلِكَ ﴾.

واته: ننجا ئیبنو ئیسحاق له عهبدوهرهحمانی کوری عومهیری کوری ساعیده دهگیریتتهوه، که گوتووویهتی: کۆمهئیک له پیاوانی قهومهکهم له هاوهلانی پیغهمبهری خوا ﷺ بۆیان باس کردووم: کاتیک پیغهمبهری خوا ﷺ له مهکهه دهرجوو، وه مهزمندهی نهوهمان دهکرد بی بۆ لامان، ئیمه ههموو رۆژی که نوئیزی بهیانیمان دهکرد، دهجووین بۆ پستی چههره (که شوئینیکه ههمووی بهمردی رهشی لیبه)، چاوهریمان دهکرد، وه ئیمه لانهدهجووین لهوی، تاكو سیبهه

نەدەمان، (واتە: تاكو خۆر دەگەشتە نىومپراستى ئاسمانى). ئنجا دەگەپراپنەو دە بۆ مالى، ھەتا ئەو پۇژەي پىغەمبەرى خوا ﷺ ھاتە مەدینە، ئىمە وەك پۇژان دانىشتبووین، تاكو كاتىك كە سىبەر نەما، خۇمانى تىبگىرىن، چووینەو مالىھەكانى خۇمان، وە پىغەمبەرىش ﷺ لە كاتىكدا ھات، كە ئىمە چوو بووینەو مالى. يەكەمىن كەسىك كە پىغەمبەرى خواى ﷺ بىنى، پىاویك بوو لە جوولەكەكان. كە ئەویش لەبەرئەوہى بىنىبوو، ئىمە ھەموو پۇژى چاوپرى پىغەمبەر دەكەين، كاتىك كە پىغەمبەرى خواى بىنى، يەكسەر بە دەنگىكى بەرز ھاوارى كرد: (يا بَنِي قَيْلَةَ، هَذَا جَدَّكُمْ قَدْ جَاءَ).

ئەى بەنى قەیلە! (كە ديارە مەبەستى پىنى پىشتىوانەكان بوو) ئەو دە باپىرەكەتان، يان گەورەكەتان ھات.

ئىمەش دەرچووین بۆ لای پىغەمبەرى خوا ﷺ كە لەو كاتەدا لەبەر سىبەرى دار خورمايەك دانىشتبوو، ئەبو بەگىشى لەگەندا بوو، وە ئەبو بەگىش خوا لىي رازى بى ھاوتەمەنى پىغەمبەرى خوا بوو، وە زۆربەمان پىغەمبەرى خوامان ﷺ نەبىنىبوو، وە خەلك زۆر ھاتن، كە ئەكەيان كرد، نەياندەزنى كامىيان پىغەمبەرى خوايە، وە كامىيان ئەبو بەگەر؟ ئنجا كە سىبەر لەسەر پىغەمبەرى خوا ﷺ لاچوو، ئەبو بەگەر ھەلسا بە پۇشاكەكەى خۇى سىبەرى لە پىغەمبەرى خوا ﷺ كرد، ئەو كاتە زانىمان: ئەوہى كە سىبەرى لىكراو، پىغەمبەرى خوايە ﷺ.

﴿ قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: فَنَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ (فِيمَا يَذْكُرُونَ) عَلَى كَلْثُومِ بْنِ هِدْمٍ، أَخِي بَنِي عَمْرٍو بْنِ عَوْفٍ، ثُمَّ أَحَدِ بَنِي عُبَيْدٍ: وَيُقَالُ بَلْ نَزَلَ عَلَى سَعْدِ بْنِ خَيْثَمَةَ، وَيَقُولُ مَنْ يَذْكُرُ أَنَّهُ نَزَلَ عَلَى كَلْثُومِ بْنِ هِدْمٍ: إِنَّمَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا خَرَجَ مِنْ مَنْزِلِ كَلْثُومِ بْنِ هِدْمٍ، جَلَسَ لِلنَّاسِ فِي بَيْتِ سَعْدِ بْنِ خَيْثَمَةَ، وَذَلِكَ أَنَّهُ كَانَ أَعَزِّيًّا لِأَهْلِ لَهْ، وَكَانَ مَنْزِلُ الْأَعْرَابِ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ، فَمِنْ هُنَاكَ يُقَالُ نَزَلَ عَلَى سَعْدِ بْنِ خَيْثَمَةَ، وَكَانَ يُقَالُ لِبَيْتِ سَعْدِ بْنِ خَيْثَمَةَ: بَيْتُ الْأَعْرَابِ، فَاللَّهُ أَعْلَمُ أَيُّ ذَلِكَ كَانَ، كَلَّا قَدْ سَمِعْنَا﴾.

واته: ئیبنو ئیسحاق ده‌ئی: وهك بؤمان باسكراوه: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ یه‌كه‌مین مه‌نز لگای له‌لای (كُلْتُمْ بِنِ هِدْمٍ) بوو، كه له عه‌شیرمتی به‌نی عه‌مری به‌نی عه‌وف بووه، نه‌ویش یه‌كێك بووه له به‌نی عوبه‌ید، وه هه‌ندی‌كیش گوتوو یانه: له لای (سَعْدِ بْنِ خَيْثَمَةَ) مه‌نز لگای گرتوه، وه نه‌وانه‌ی ده‌ئین: له مائی (كُلْتُمْ بِنِ هِدْمٍ) بووه، گوتوو یانه: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ كه له مائی (كُلْتُمْ بِنِ هِدْمٍ) دهرچوو، له مائی (سَعْدِ بْنِ خَيْثَمَةَ) دانیشتوه، نه‌ویش له‌به‌ر نه‌وه‌ی كه (سَعْدِ بْنِ خَيْثَمَةَ) بئ ژنو مال بوو، وه مائی نه‌و مائی زگورتیه‌كان بوو، له هاوه‌لانی گوچكه‌ر، بؤیه گوتراوه: له مائی (سَعْدِ بْنِ خَيْثَمَةَ) بووه، وه به مائی (سَعْدِ بْنِ خَيْثَمَةَ) گوتراوه: (بَيْتُ الْأَعْرَابِ) مائی گه‌نجه بئ هاوسه‌ره‌كان (زگورتیه‌كان).

ئنجا خوا زاناره به هه‌ر كامێك له‌وانه‌ی كه بیستوو مانه، { نایا پێشێ له‌وئ بووه، یان له‌ولا بووه؟ } ئیمه هه‌ردووك قسه‌كانمان بیستوون.

ئنجا (ابنُ إِسْحَاقَ) ده‌ئی: (وَنَزَلَ أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَلَى خُبَيْبِ بْنِ إِسَافٍ، أَحَدِ بَنِي الْحَارِثِ الْخَزْرَجِيِّ بِالسَّنْحِ، وَيَقُولُ: قَائِلٌ: كَانَ مَنْزِلُهُ عَلَى خَارِجَةَ بْنِ زَيْدِ بْنِ أَبِي زُهَيْرٍ أَخِي بَنِي الْحَارِثِ بْنِ الْخَزْرَجِيِّ).

واته: وه نه‌بو به‌گه‌ریش خوا لئی رازی بئ، له ناوچه‌ی سه‌نج له مائی (خُبَيْبِ بْنِ إِسَافٍ) كه نه‌ویش یه‌كێك بووه، له (بَنِي الْحَارِثِ الْخَزْرَجِيِّ) نیشته‌جئ بووه، وه یه‌كێكیش گوتوو یه‌تی: له لای (خَارِجَةَ بْنِ زَيْدِ بْنِ أَبِي زُهَيْرٍ) بووه، كه نه‌ویش هه‌ر یه‌كێك بووه له (بَنِي الْحَارِثِ الْخَزْرَجِيِّ).

۱۲ / ﴿أَقَامَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بِمَكَّةَ ثَلَاثَ لَيَالٍ وَأَيَّامَهَا، حَتَّى أَدَّى عَنِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ الْوَدَائِعَ الَّتِي كَانَتْ عِنْدَهُ لِلنَّاسِ، حَتَّى إِذَا فَرَغَ مِنْهَا، لَحِقَ بِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَنَزَلَ مَعَهُ عَلَى كُلْتُمْ بِنِ هِدْمٍ﴾.

واته: وه عه‌لی گورئ نه‌بی طالیب خوا لئی رازی بئ سئ شه‌وو سئ رۆژان له مه‌كکه مایه‌وه، بؤ نه‌وه‌ی نه‌و سپاردانه‌ی كه له لای پیغه‌مبه‌ری بوون، ته‌سه‌لیمی خاوه‌نه‌كانیان بکاته‌وه، کاتێك كه لێیان بۆوه‌و، ته‌هاوای کردن وه هه‌ر هه‌مووی ته‌سه‌لیم کردنه‌وه، نه‌ویش به پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ گه‌یشت، كه له‌و کاته‌دا له مائی (كُلْتُمْ بِنِ هِدْمٍ) بووه.

۱۳ / ﴿فَكَانَ عَلِيٌّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ، وَإِنَّمَا كَانَتْ إِقَامَتُهُ بِقُبَاءٍ لَيْلَةً أَوْ لَيْلَتَيْنِ يَقُولُ: كَانَتْ بِقُبَاءٍ امْرَأَةٌ لَا زَوْجَ لَهَا، مُسْلِمَةٌ، قَالَ: فَرَأَيْتَ إِنْسَانًا يَأْتِيهَا مِنْ جَوْفِ اللَّيْلِ فَيَضْرِبُ عَلَيْهَا بَابَهَا، فَتَخْرُجُ إِلَيْهِ، فَيُعْطِيهَا شَيْئًا مَعَهُ، فَتَأْخُذُ. قَالَ: فَاسْتَرَيْتُ بِشَأْنِهِ، فَقُلْتُ لَهَا: يَا أُمَّةَ اللَّهِ، مَنْ هَذَا الرَّجُلُ الَّذِي يَضْرِبُ عَلَيْكَ بَابَكَ كُلَّ لَيْلَةٍ، فَتَخْرُجِينَ إِلَيْهِ، فَيُعْطِيكَ شَيْئًا لَا أُدْرِي مَا هُوَ، وَأَنْتِ امْرَأَةٌ مُسْلِمَةٌ لَا زَوْجَ لَكَ؟ قَالَتْ هَذَا سَهْلُ بْنُ حُنَيْفٍ بْنُ وَاهِبٍ قَدْ عَرَفَ أَنِّي امْرَأَةٌ لَا أَحَدَ لِي، فَإِذَا أَمْسَى، عَدَا عَلَيَّ أَوْثَانُ قَوْمِهِ فَكَسَرَهَا، ثُمَّ جَاءَنِي بِهَا. فَقَالَ احْتَطَبِي بِهِذَا، فَكَانَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَأْتُرُ ذَلِكَ مِنْ أَمْرِ سَهْلِ بْنِ حُنَيْفٍ، حَتَّى هَلَكَ عِنْدَهُ بِالْعِرَاقِ﴾.

واته: عهلی کوری ئه‌بی طالیب خوا لئی رازی بن، ده‌گیریت‌هوه ده‌لی: کاتیک که له قوبا بووه، شه‌ویک، یان دوو شه‌و، نافرمتیک هه‌بوو له قوبا، که هاوسه‌ری نه‌بووو مسولمان بوو، ده‌لی: هه‌موو شه‌ویک له نیوشه‌ودا که‌سیکم ده‌بینی له دمرگای دمد، ئه‌ویش (نافرمت‌ه‌که) ده‌هاته دمری، پیاومه‌که شتیکی ویندمداو. پیاومه‌که دهرۆی، ده‌لی: منیش که‌وتمه گومانه‌وه، گوتم: ئه‌ی به‌نده‌ی مینمه‌ز خوا! ئه‌و پیاوه‌ کئییه هه‌موو شه‌وی له دمرگا دمداتو، شتیکت دمداتئو و توش لئی ومرده‌گری، له حالیک توش ژنیکی مسولمانی و بن میردی؟!

گوته: ئه‌وه (سه‌ل بن حنیف بن واهیب)ه، دمرانی که من نافرمتیکم که‌سم نیه هه‌ر کاتیک که نیواره‌ی کرده‌وه، ده‌چن بته‌کانی قه‌ومه‌که‌ی ده‌شکینئ (دیارد له ته‌خته بوون) دوا‌یی پارچه‌کانیان بو من دینئ، ده‌لی: (نان و چیشتی پی سار بکه‌و) خو‌تی پی گه‌رم بکه‌وه !

ئنجا عه‌لی خوا لئی رازی بن، دوا‌ی ئه‌وه‌ی ئه‌و هه‌لو‌یسته‌ی له سه‌هل بینر هه‌تا‌کو له عیراق له لای وی وه‌فاتی کرد، زور له‌لای به‌رپرز بوو، وه ئه‌و هه‌لو‌یسته زور کاری تیکرد.

١٤ / ﴿ قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: فَأَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بَقْبَاءَ، فِي بَنِي عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ، يَوْمَ الْإِثْنَيْنِ وَيَوْمَ الثَّلَاثَاءِ وَيَوْمَ الْأَرْبَعَاءِ وَيَوْمَ الْخَمِيسِ، وَأَسَسَ مَسْجِدَهُ، ثُمَّ أَخْرَجَهُ اللَّهُ مِنْ بَيْنِ أَظْهُرِهِمْ، يَوْمَ الْجُمُعَةِ، وَبَنُو عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ يَزْعُمُونَ أَنَّهُ مَكَتَ فِيهِمْ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ، قَالَ اللَّهُ أَعْلَمُ أَيَّ ذَلِكَ كَانَ، فَأَذْرَكَتَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ الْجُمُعَةَ، فِي بَنِي سَالِمِ بْنِ عَوْفٍ، فَصَلَّاهَا فِي الْمَسْجِدِ النَّبِيِّ فِي بَطْنِ الْوَادِي، وَادِي رَأُونَاءَ، فَكَانَتْ أَوَّلَ جُمُعَةٍ صَلَّاهَا بِالْمَدِينَةِ.﴾

واته: ئىبنو ئىسحاق دەلى: پىغەمبەرى خوا ﷺ له قوباء مايهوه، له نىو (هۆزى) بهنى عەمرى بهنى عەوف دا، رۆژانى دووشەم و سى شەم و چوارشەم و پىنج شەم، {واته: چوار رۆژ مايهوه} وه مزگەوتەكەشى لهوى دروست كرد، {كه ئىستا مزگەوتى (قوباء)ى پى دەلىن}، بهلام هۆزى بهنى عەمرى بهنى عەوف، پىيان وا بووه كه زياتر له چوار رۆژان لهوى ماوتەوه، بهلام خوا زاناتره، ئايا هەر ئهو چوار رۆژه بووه، يان زياتر؟

ئنجما پىغەمبەرى خوا ﷺ له نىو بهنى سالمى بهنى عەوفدا جومعهى بهسەرداهات، وه نوپزى جومعهى له مزگەوتىك دا كرد كه لهوى دروست كرابوو، له نىو شيوهكهدا، كه پى دەگوترا (وادى راوناء)، وه ئهوه يهكهمين نوپزى جومعه بوو، كه له مهدينه كرا.

ئهمه كورتهى چۆنيهتى كۆچكردى پىغەمبەرى خوا ﷺ بوو، له مهككهوه بو مهدينه.

مهسهلهى چوارهم، كه خوا دهفرموى: ﴿ أَنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴾ ﴿١١﴾

خوا فهردان دهكات به برواداران، دهفرموى: به سووكى و به قورسى برۆن، وه به مال و سامان و گيانتان له پىناوى خوادا تىبكۆشن، ئانهوه بو نىوه باشتهر نهگەر بزائن.

(محمد الطاهر بن عاشور) گوتتويىھتى: (النَّضْرُ: الخُرُوجُ السَّرِيعُ مِنْ مَوْضِعٍ إِلَى غَيْرِهِ لِأَمْرٍ يَحْدُثُ، وَأَكْثَرُ مَا يُطْلَقُ عَلَى الْخُرُوجِ إِلَى الْحَرْبِ، وَمَصْدَرُهُ حَيْنُنْدٌ: النَّفْيُ)^(۱).

واتە: وشەى (نَضْر) بىرىتە لە دەرچوونىكى خىرا لە شوپىنىكەو بە شوپىنىكى دىكە، بەھۆى شتىكەو كە روودەدات، بەلام بە زۆرى وشەى (نَضْر) بەكار دەھىنرى بۆ دەرچوون بۆ جەنگ، كە ئەو كاتە چاوكى (نَضْرَينِ)، (نَضْرَياً)، (نَضْرَينِ) واتە: دەرچوون بۆ جەنگ.

كە دەفەرموى: ﴿ خِفَافًا وَثِقَالًا ﴾، ديارە (خِفاف) كۆى (خَفِيف)ە، وە (ثِقَال)يش كۆى (ثَقِيل)ە، ھەلبەتە (خَفِيف) واتە: سووك، وە (ثَقِيل) واتە: قورس. بەلام نايە مەبەست لەو سووكى و قورسىيە جىيە؟

تەماشای زۆر تەفسىرانەم كەردە بۆ تەفسىر كەردنى ئەم نايەتە، نىزىكەى د (۱۰) مانايان لىگرتوون، كە دەلەين: ھەر كام لە وشەى (خِيف) و (ثِقَل) واتە: سووكى و قورسى، خوازاونەو بە ئەو مانايانە:

(۱) سووكى بۆ ژمارەى كەم (قلة العدد)، وە قورسى بۆ زۆرى ژمارە (كثرة العدد) كەواتە: كەم بن، يان زۆربن، بىرۆن، بە كەمى و بە زۆرى بىرۆن بۆ جەنگ و جىھاد.

(۲) سووكى بۆ زادو زەخىرەى كەم (قلة الأزواد)، وە قورسى بۆ زادو زەخىرەى زۆر (كثرة الأزواد)، واتە: بە زادو زەخىرەى زۆر، يان ھى كەم، ھەر بچن.

(۳) سووكى بۆ مال و مندالى كەم (قلة العيال)، وە قورسى بۆ مال و مندالى زۆر (كثرة العيال)، واتە: مال و مندالتان زۆربن، يان كەم، ھەر بچن بۆ جەنگ.

(۴) سووكى بۆ سوارى (الركوب)، وە قورسى بۆ بىرۆ (المشي)، واتە: بە سوارى بن، يان بە بىرۆ، بچن بۆ جەنگ.

۵) سووكىي بۇ گەنجىتىيى (شباب)، وه قورسىي بۇ پىرىي (الشيخوخة) واتە: گەنج بن، يان پىر، بۇ جەنگ ھەر بىرۇن.

۶) سووكىي بۇ لەش ساغىي (الصحة)، وه قورسىي بۇ (المرض)، واتە: نەخۇش بن، يان لەش ساغ بن، ھەر بىچن بۇ جەنگ. ھەلبەتە نەخۇشىيەكى وانا كە لە پەلوپۇي خستبن.

۷) سووكىي بۇ دەولەمەندىي (الفنى)، وه قورسىي بۇ ھەزارىي (الفقر)، واتە: دەولەمەندبن، يان ھەزاربن، بىرۇن بۇ جەنگ.

۸) سووكىي بۇ سەرقال نەبوون (غیر مشاغيل)، وه قورسىي بۇ سەرقال بوون (مشاغيل)، واتە: كاتىك دەستان گىراو، كاتىك كە دەستان نەگىراو، بىچن بۇ جەنگ.

۹) سووكىي بۇ قالب خۇشىي، (نشاط)، وه قورسىي بۇ قالب ناخۇشىي (غیر نشاط) بەكاردى.

۱۰) كاتىك كە باغو بىستانىكتان ھەيە كە پىويستىي بە خزمەت كىردن ھەيە، ياخود كە نەتانبن.

ننجا (طبري) دەلى: {وَيَدْخُلُ فِي (الْخِصَافِ) كُلُّ مَنْ كَانَ سَهْلًا عَلَيْهِ النَّضْرُ، وَيَدْخُلُ فِي (الثَّقَالِ)، كُلُّ مَنْ كَانَ بِخِلَافِ ذَلِكَ} (۱).

واتە: وشەي (خِصَافِ) ھەر كەسىك دەگرىتەو، كە ئاسان بى لەسەرى، دەربىچى بۇ جەنگو جىھاد، وشەي (ثِقَالِ) ىش ھەر كەسىك دەگرىتەو، كە لەسەرى قورس بى، دەربىچى بۇ جەنگو جىھاد.

كەواتە: لە ھەموو ئەو حالەتانەدا خواي كاربەجىن فەرمان دەكات كە مسولمانان دەربىچن بۇ جەنگو جىھادىك كە پىويستە ئەنجامى بدەن.

دوايى دەفەرموى: ﴿وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾

واتە: وه بە سامانتان و بە گىانتان لە پىناوى خوادا تىبكوشن، جەنگ بكەن.

همیشه مال پیش نفوس دهخری، که مبهست پیی بهخشینی بی، چونکه نهگهر کهسیک دستی له مال و سامانه‌گهی نه‌بیته‌وه، دستی له‌بهر رووح و گیانه‌گهی هر نابیته‌وه.

وه لی‌ردا هندی له زانایان ده‌لین: مبهست له دمرچوون، دمرچوونی گشتیه (النضیر العام)، که خوی زالی زانا دمه‌رموی: به سووکی و قورسیی هه‌مووتان دمریچن، نه‌وه له کاتیکدایه که پیویست بکات مسولمانان هه‌موو دمریچن بو جهنگ و جیهاد، به‌لام نه‌ویش دیسان هر کات و هه‌لومهرجه، تایبته‌ندیی خوی هه‌یه، پیغه‌مبهری خوا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فه‌رموویته: ﴿وَإِذَا اسْتَنْصَرْتُمْ فَانصُرُوا﴾ {أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، بَرَقْم: (٢٨٩٨)، وَالْبُخَارِيُّ، بَرَقْم: (١٧٣٧)، وَمُسْلِمٌ، بَرَقْم: (١٣٥٣)، وَأَبُو دَاوُدَ، بَرَقْم: (٢٤٨٠)، وَالنَّسَائِيُّ، بَرَقْم: (٤١٧٠)}.

واته: وه نهگهر فه‌رمانتان پی‌کرا به دمرچوون بو جهنگ و جیهاد، به تی‌کیر دمریچن.

له کۆتایی نایته‌که‌دا دمه‌رموی: ﴿ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ﴾
 نا نه‌وه بو نیوه باشتره، نهگهر بزائن.

واته: دمرچوون بو جهنگ و جیهاد، به سووکی و به قورسیی و، به سامان و به گیان فیداکاریی کردن، بو نیوه چاکتره، له کوی چاکتره؟

خوا به گشتی فه‌رموویته، یانی: هه‌م بو دنیاتان باشتره، هه‌م بو قیامه‌تان باشتره، به تایبته لهو روومه که نهگهر نیوه فیداکاریی بکه‌ن له پی‌ناوی خوا. نه‌وکاته نارام دهن، وه بی ترس دهن له‌وهی دوزمن زمه‌رتان پی به‌ری، به‌لاه هر کهسیک نی‌چیریکی تووک نه‌رم بی، به ته‌کید درنده‌یه‌کی هر لی هه‌لده‌که‌وی.

که راوی بکاو بی‌خوات! بویه‌ش دمه‌رموی: ﴿إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ﴾، یانی نهگهر بزائن دنیا چ باسه، دمران هه‌بوونی رووحی فیداکاریی و به‌رخ‌ودان له پی‌ناوی خوا، تی‌کۆشان له پی‌ناوی خوا، له دنیا و له دواروژ بو نیوه باشتره.

ننجا نهمه نهومش دهگهیهنی، که نهوه پیویستی به زانیاری هییه، دهبی ههولبدهی زانا بی، شارها بی، بهرچاو روونی، نهوجار قهدری جهنگو جیهادو هیداکاری دزمانی، وه پهی به گرنگیی و بایه خهگهی دهبی.

مهسه لهی پینجهم : که دهفهرموی: ﴿لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَا تَبْعُوكَ وَلَكِنْ بَعَدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنفُسَهُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ ﴿۴۲﴾

نهگهر نهو دهرچوونهتان دهستکهوتیکی نیزیک بووایه، وه سهفهریکی کورت بووایه، بهدوات دهکوتن، بهلام سهفهرمهکه دوور بوو، زهحمت بوو لهسهریان، وه لهمهودواش سویند به خوا دهخون، بو نیوه، که: نهگهر توانیبامان لهگهلتان دمردهچووین، خویان دهفهوتینن، {واته: به سویندی درۆ} وه خواش دزمانی که نهوانه درۆزن.

که دهفهرموی: ﴿لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا﴾، دهلی: (اسم کان محذوف)، یانی: (لَوْ كَانَ الْعَرَضُ، عَرَضًا قَرِيبًا، وَالسَّفَرُ سَفَرًا قَاصِدًا) لیهدا وشهی (عَرَضُ) دهستکهوت دهگهیهنی.

که دهفهرموی: ﴿لَا تَبْعُوكَ﴾، شوینت دهکوتن، واته: نهو کاتهش لهبهر دلپراگرتنی تو دههاتن، نهک لهبهر خواو، لهبهر نیسلام.

﴿وَلَكِنْ بَعَدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ﴾، دهلی: (الشُّقَّةُ: الْمَسَافَةُ الطَّوِيلَةُ) بریتیه له ماومیهکی دوورو دریز، مهبهست پیی ناوایه: (وَلَكِنْ بَعْدَ مِنْهُمْ الْمَكَانُ، لِأَنَّهُ شُقَّةٌ، فَثَقُلَ عَلَيْهِمُ السَّفَرُ)، بهلام شوینهکه دووره، بویه نهو سهفهره لهسهریان قورس بوو، له زمانی عهریبی دا بنچینهیهک هییه، پیشتیش باسمان کردوه، پیی دهگوتری: لهنیو ومرگرتن، تیخستن (تضمنین)، نهویش نهومیه که (فعل) یتک به پیتیک تهعهدهدا^(۱) بکات، که عادت وانهبی بهو پیته تهعهدهدا بکات، بوئهوهی وپرای مانا نهسلویهکهی خوئی، مانایهکی دیکهش بگهیهنی، نیستا لیهدا له جیاتی

(۱) یانی: بهرکار (مفعول) بخوازی.

بفهرموی: ﴿بَعَدَتْ مِنْهُمُ الشُّقَّةُ﴾، فهرموویهتی: ﴿بَعَدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ﴾، خوی له نهسلدا وشهی: ﴿بَعَدَ﴾ به (عَلَى) تهعه ددا ناکات، به لام لیره (بَعَدَ) به (عَلَى) تهعه ددای کردوه، بؤ نه وهی مانای (ثَقُلَ) بگه یه نی، یانی: ﴿بَعَدَ مِنْهُمُ الْمَكَانُ فَثَقُلَ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ﴾، نه وه خاومنی (التحریر والتنویر)^(١) هیناویهتی.

ئنجأ که دمفه رموی: ﴿وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ﴾ وه سویندیش به خوا دهخون، (دهلین): نه گهر توانیبامان له گه لتان دمرده چووین. دیاره وشهی (الخروج) واته: دمرچوون، به لام زیاتر بؤ دمرچوون به ره و جهنگ و جهاد به کار دهینری، لیر مشدا دیسان دمفه رموی: ﴿وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ﴾، وه سویندیش به خوا دهخون: نه گهر توانیبامان له گه لتان دمرده چووین، واته: هر له گه ل نیوه دهاتین، نه ک بؤ خوا، سه رنج بدن! تهعبیرهکانی (کلام الله) چند وردن.

ئنجأ دمفه رموی: ﴿يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾

خویان دمفه وتینن، وه خوا دزمانی که نه وانه دروزنن، یانی: نه گهر بشتوانر هر له گه لتان دمرناجن، به چی خویان دمفه وتینن؟ له م نایه ته دا به لگه هیه، له سر نه وه که به سویندی به درؤ خواردن، ئینسان سه ری خوی به فهتارمت دمدا.

وه له وباره وه بوخاریی له (صحيح الجامع) دهکی خویدا^(٢)، هه وائی (الهدلیین) از هیناوه، که سویندی فهسامةیان خواردوه به درؤ له سه رده می عومه ری کوری خه تابد. دیاره نه فه ریکیان گوشته، دوایی سویندیان خواردوه، که نه یانکوشته، دوایی بارانیان لی باریوه و نه وانیش چوونه نه شکه وتیک له چیا به کداو، نه شکه وته که یان به سه رد رووخواوه هه موویان مردوون.

(١) ج ٥، ص ٢٠٩.

(٢) التحریر والتنویر، ج ٥، ص ٢٠٩.

مهسه لهی شههم، که دمه رموی: ﴿عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ حَتَّىٰ

يَتَّبِعَنَّ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعَلَّمَ الْكٰذِبِينَ﴾ ﴿٤٣﴾

خوا به پیغه مبهر ﷺ دمه رموی: خوا بته خشی، بۆچی مؤلهتت دان، تاكو نهوانه ی که راست دمکهن بۆت دهر بکهون، وه درۆزنه کانیش بزانی!

دیاره که دمه رموی: ﴿عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ﴾، به ناشکرا له سیاقه که دیاره، مه بهست نهومیه که: بۆچی مؤلهتت دان که دابنیشن و به جییمینن؟ هه میسه قورنن نهوهی که سیاقه که، یاخود روالهتی رسته که بیگه یهنی، دهیقرتینی و خوا وشهیه کی زیادی نه خستۆته نیو قورنن.

کهواته: ههر وشهیهک، ههر بیتیک که له قورنن دا ههیه و کهسیک پیی وایه زیاده، نه گهر لی و ردبیه وه، حهتتهن حکمهتیک و مانایه کی خۆی ههیه.

لیره دا خوا نهیفرموه: ﴿عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ فِي التَّخْلُفِ عَنِ الْجِهَادِ﴾، بۆچی؟

چونکه دیاره که دمه رموی: بۆچی مؤلهتت دان، واته: بۆچی مؤلهتت دان که نهیهن بۆ جهنگ و جهادو، رینگات دان که دابنیشن و به جییمینن؟

ئنجا له بهر نهوهی دهمانری که مه بهست لهو مؤلهتت دانه چییه؟ خوی کار به جی به پیویستی نهزانیوه، باسی بکات.

ئنجا جی سهرنج نهومیه که - وهک زانایان دهلین - خوا ﷺ زۆر به نهرمیی نهرمه گلهیه که له پیغه مبهری خۆی دهکات، به لام له گهل نهوهش دا

لیبوردنه کهی، پیش گلهیی لیکردنه کهی دهخات، دمه رموی: ﴿عَفَا اللَّهُ عَنْكَ

لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ﴾، خوا لیت ببووری، بۆچی مؤلهتت دان، که نهیهن؟

ئنجا نایا بۆچی دهبوو مؤلهتی نه دابان؟!

دهفهرموی: ﴿ حَتَّىٰ يَتَّبِعَنَّ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكٰذِبِينَ ﴾
 دیاره (حتی) بۆ گه‌یشتن به مه‌بهسته، ده‌گوت‌ری: (ذَهَبْتُ حَتَّىٰ وَصَلْتُ الْبَصْرَةَ)
 رو‌یشتم، تا‌کو گه‌یشتمه به‌سره، لی‌رمش ده‌لی: (حَتَّىٰ: غَايَةَ لِفِعْلِ اذْنَتِ.
 فال‌معنی: لَا مُقْتَضِي لِلْاِذْنِ اِلَىٰ اَنْ يَّتَّبِعَنَّ الصّٰدِقِ مِنَ الْكٰذِبِ).

واته: هیچ هوکاریک نه‌بووه بۆ مؤلمت دان، تا‌کو نه‌و کاته‌ی، راست و درو‌یانت بۆ
 لیک جیاد‌مب‌ووه، هه‌تا راسته‌کمت دهناسی‌و، نه‌وانه‌ش که درو‌زنن، ده‌ترانین.

ننجا نه‌گهر سه‌رنج بدری: خوی بهرزو مه‌زن (صَدَقُوا)ی به (فعل) هیناوه:
 به‌لام (الکاذبین) به (اسم فاعل) هیناوه: ﴿ حَتَّىٰ يَتَّبِعَنَّ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا ﴾

وَتَعْلَمَ الْكٰذِبِينَ ﴿، یانی: تا‌کو نه‌وانه، که جار جار راست ده‌کهن له‌وان.
 بۆت دمر‌بکه‌ون، وه نه‌وانه‌ش که به‌رد‌موام درو‌زنن بیان‌زانی، چونکه (کاذب)
 له‌سهر کیشی (فاعل)ه، هه‌میشه (اسم) ده‌لاله‌ت له‌سهر به‌رد‌موامی ده‌کات، وه‌ک
 چون (فعل) ده‌لاله‌ت له‌سهر تاز‌مبو‌ونه‌وه ده‌کات، واته: نه‌وانه که زور به
 درو‌کردن دا قوول‌بو‌ونه‌ووو رو‌چوون، نه‌وانه‌ش بناسی‌و بزانی، تا‌کو نه‌وکاته
 دمبوو مؤله‌تت نه‌دابان.

مه‌سه‌له‌ی هه‌وتهم: که ده‌فهرموی: ﴿ لَا يَسْتَعِزُّنَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ ﴾

وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُنْفِقِينَ ﴿١١﴾

واته: بی‌گومان نه‌وانه‌ی که بر‌وایان به خواو به‌رو‌زی دوایی هه‌یه، مؤله‌تت
 لی‌ومر‌ناگرن، که به سامان و گیانیان له پیناوی خوادا تی‌بکو‌شن، وه خوا به
 پاریزکاران زانیه، نه‌مه دوو واتای هه‌ن:

۱ - واته: مؤله‌تت لی‌ومر‌ناگرن، که بین بۆ جیهاد، به‌لکو به‌بی مؤله‌تت وه‌رگرتن
 یه‌کسه‌ر دین بۆ جیهاد، چونکه نه‌سل نه‌ومیه که بین بۆ جه‌نگ و جیهاد.

۲ - واته: مؤله‌تت لی‌ومر‌ناگرن، که نه‌یه‌ن بۆ جیهاد، چونکه دلی خو‌یان له‌سهر
 نه‌وه جه‌سپاندوه، که هه‌ر بین.

بهلام مانای دووه میان زیاتر به دلوه دهجه سپی.

وه که دمفرموی: ﴿ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴾، وه خوا زانایه به پاریزکاران.

کهواته: نهوانه ی پاریزکارین له پیناوی خوادا فیداکاریی دمکهن، خهبات دمکهن، سهرومالی خویمان دمبهخشن، نهو جوړه کهسه پاریزکاره، نهک تیمان وایی که پاریزکار کهسیکه له مائی دانیشتومو، پهیومندیی به کهسهوه نیهوه، ههقی نیه کی ستم دهکاو، کی ستهمی لی دمکریو، نیسلام چی لیدیو، مسولمانان چیمان لی دی؟ بهلی بیگومان نههلی تهقوا کهسانیکن که فیداکارو خهباتگیرن، سهرو مالی خویمان له پیناوی خوادا دمبهخشن .

مسهلمی ههشتم: که دمفرموی: ﴿ إِنَّمَا يَسْتَعِزُّنَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ

بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَرْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ﴾

بیگومان هه نهوانه داوای مؤلتهت لیدمکهن . که نهیهن بو جهنگو جیهاد - که بریویان به خواو به رۆزی دواپی نیه، وه دلشیان له گومان دایهوه، لهو دوو دلپی و گومانهی خویماندا دین و دهچن.

که دمفرموی: (إِنَّمَا يَسْتَعِزُّنَا) واته: تهنیا نهوانه مؤلتهت لیومردهگرن، نهوه بو نهومیه بزانی که بریوادرانی پاریزکار، تهنانهت له هاتن بو جهنگو جیهادیشدا، مؤلتهت و مرناگرن، چ جای بو نههاتن! بهلکو نهوانه ی بیبروان، نا نهوانهن که داوای مؤلتهت دمکهن، که نهیهن.

وشه ی: (وَأَرْتَابَتْ) دهلی: (الْإِرْتِيَابُ: إِفْتِعَالٌ مِنَ الرَّيْبِ، إِذْ كَانُوا فِي شَكٍّ وَتَرَدَّدَ فِي أَمْرِ النَّبِيِّ خُصُوصًا غَزْوَهُ لِلرُّومِ!).

(ارتیاب) (إفتماع) ه له (ریب) واته: دوو دلپی و گومان و نهگهرو نهگهرو، نهوانیش له گومان و نهگهرو نهگهرو دا بوون، دمربارهی پیغه مبهری خوا ﷺ، بهتایبست بو رۆیشتنی بو جهنگ له دزی رۆمهکان.

ئنجاکه دمهفرموی: ﴿ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ﴾، واته: له گومان و دوودئییدا دین و دهچن، بۆچی؟

چونکه له لایه کهوه ته ماعیان هه بوو له دستکهوتی جهنگیی دا، وه له لایه کی دیکه وه دمهترسان له خویمان، بۆیه وهک پیشینان گوتوو یانه: (پییه کی دمبرده پیش. پییه کی دههینایه دواوه).

دهرباره ی وشه ی (تردد) دهلی: (التَرَدُّدُ: حَقِيقَتُهُ: ذَهَابٌ وَرَجُوعٌ مُتَكَرِّرٌ إِلَى مَحَلٍّ وَاحِدٍ، وَهُوَ هُنَا تَمَثِيلٌ لِحَالِ الْمُتَحَيِّرِ، بَيْنَ الْفِعْلِ وَعَدَمِهِ، بِحَالِ الْمَاشِي وَالرَّاجِعِ).

(تردد) نهومیه که نینسان بچن بۆ شوینیک و بیته وه، بچن و بیته وه، که لیردا خویا په نهانزان دمیوه ی که سیک که سهراسیمه یه و له له ره له ر دایه، بۆمان وینا بکات، دمیچوینی به حالی که سیک که هر دهچیته شوینیک و دیته وه، واته: له سمر باریک راناوستن، نهوانه ترسی نهومیان هه بووه شتیکیان به سه رین. و د ته ماعیشیان هه بووه، شتیکیان دست بکهوی، جاری و هه بووه چوون، به لام نهک له بهر خوا، به لکو له بهر ته ماعی دستکهوت، وه جاری و ابووه ترسه که یان پیشخستوه و نه چوو و ن، بۆ نهوه ی خویمان سه لامهت بکه ن.

مهسه له ی نۆیه م: که دمهفرموی: ﴿ وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُوا لَهُ عُدَّةً وَلَكِنْ كَرِهَ اللَّهُ أُنْبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴾.

واته: وه نه گهر و بستبایان بینه دهر بۆ جهنگ، پنداویستییه گانیان بۆ ناماد دمه کرد، به لام خوا پی ناخوش بوو دهر بچن، بۆیه عه زیمهت و ئیراده ی خا و کردنه و د پیمان گوترا: { وهک فه رمانیان بی کرابن }، له گه ل دانیشتوو اندا دابنیشن.

که دمهفرموی: ﴿ وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ ﴾، وهک پیشتر باس مان کرد، وشه (خروج) واته: دهر چوون، به لام به پی سیاق و شوین دمه زانی، مه به ست پنی دهر چوونه به ره و کو ی؟ وه به زوری وشه ی (خروج) که به گارده هینری. بو دهر چوون بۆ جهنگ و جهاد به گاردی.

که واته: که دهفرموی: ﴿وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ﴾، واته: نه گهر ویستبایان
بؤ جهنگو جیهاد دهر بچن، جییان ده کرد؟

﴿لَاَعْدُوْا لَهُ عُدَّةٌ﴾، پیداو یستیه کانیان بؤ ناماده ده کردن.

ده لسی: (الْعُدَّةُ: مَا يُحْتَاجُ إِلَيْهِ مِنَ الْأَشْيَاءِ، كَالسَّلَاحِ لِلْمُحَارِبِ، وَالزَّادِ
لِلْمُسَافِرِ، مُشْتَقَّةٌ مِنَ الْإِعْدَادِ وَهُوَ التَّهْيِئَةُ).

(عُدَّة) ههر شتی که که پیویست بی، وهك جهك بؤ جهنگاومر، وه تویشوو بؤ
رېبوار، له جییه وه هاتوه؟ له (إعداد) هوه هاتوه، (إعداد) یش واته: ناماده کردن.

چونکه که سی وایان هه بووه گوتوو یه تی: ولاحم ناماده نه کردوه، هی وایان
هه بووه گوتوو یه تی: چه که که م ناماده نه کردوه، هی وا هه بووه گوتوو یه تی:
تویشوو نه پیچاومه وه، نهو بر و بیان ووانه یان هی ناونه وه، خواش ﷺ دهفرموی:
نه گهر نهوان بیانویستبایه، پیشتر خو یان ناماده ده کرد، پاشان پیغه مبهری
خواش ﷺ له شهوو رۆژیکدا یه کسه نه یفه رمووه: خو تان بی پیچنه وه، به لکو
ماومیه کی پیچوه وه چند رۆژیک پیشتر ناگاداری کردونه وه، وه همر که سیك
ویستبای خو ی ناماده ده کرد.

﴿وَلٰكِنْ كَرِهَ اللّٰهُ اُنۡبِعَاثَهُمْ﴾، به لام خوا پی پی ناخو ش بوو دهر بچن.

ئنجنا ئایا له بهر چی پی ناخو ش بوو؟

له بهر نه وهی شایسته نه بوون، که واته: دهر نه چوونیان بؤ جهنگو جیهاد، وه
نه وه که خوا نه یویستوه دهر بچن، خوا ی کار به چی نهوانی بی بهش کردوه له
هیدایه تی خو ی، له یارمه تی خو ی، وه نه مه چاکه یه کی خوا بووه بهر انبهر به
مسولمانان، چونکه دهر چوونیان، ههر به زهر مرو زیان بؤ مسولمانان ته و او
ده بوو، وهك دوایی باسی ده که یین.

﴿فَثَبَّطَهُمْ﴾، (التَّبْطِيطُ: إِزَالَةُ الْعِزْمِ وَتَثْبِيطُ اللَّهِ إِيَّاهُمْ أَنْ يَخْلُقَ فِيهِمُ الْكَسَلَ
عَلَى الْعَزْمِ).

(تثبیط) بریتیه له لابردنی عەزم و ئیراده، ئنجا ئایا خوای پەرۆمردگار چۆن عەزم و خواستی لابردن؟

بەوه که عەزم و ئیرادهی تێدا دروست نەکردوون، وه خواست و ویستی خاوەکردوونەوه، لەسەر ئەوه که بچن بۆ جەنگ و جیهاد کردن، بۆچی وای لیکردوون؟ دياره خوا ستم له کەس ناکات، بەلام خۆیان پێشەکیهکانی ئەم ئەنجامەیان هیناومته دی، هەر کاتیک مَرُوفِيك هەلسوکەوتەکانی، دەرھاویشته و ئەنجامیکی خرابیان هینایه دی، دوایی خوا دەرھاویشته و دەرمنجامه که پال دمداته لای خۆی. بەلام به تەئکید ئەم دەرمنجامه له چەند پێشەکیهک پیکهاتوه، که مَرُوف هەئیچنیون، دياره به پێی یاساکانی خوای بالادەست ئەو هەلسوکەوتانه، ئەو دەرھاویشته و دەرمنجامانهیان لئ پیک دی، بۆیه خوای کاربهجی زۆر جار دەرمنجامه که پالدمدته لای خۆی، بەلام له ئەسلدا ئەو دەرمنجامه له چەند پێشەکیهک پەیدا بووه، که پێشەکیهکان، مَرُوفهکان سازیان دەکەن.

ئنجا که دەرمووی: ﴿وَقِيلَ أَفَعُدُّوْا مَعَ الْقَاعِدِیْنَ﴾، (القعود: مُسْتَعْمَلٌ فِي تَرْكِ الْغُرُوْ، تَشْبِيْهُاً لِلتَّرْكِ بِالْجُلُوْس).

(قعود)، واتە: دانێستن، بەلام بەکارهینراوه بۆ وازلێهێنانی جەنگ و جیهاد، وه جوینراوه به کەسێک که دادەنیشی، هەر کەسێک نەچی بۆ جەنگ و جیهاد، وهک ئەوه وایه که پالی دابیتەوهو دانیشتی.

ئنجا ئایا کینی پێگوتن: ﴿وَقِيلَ أَفَعُدُّوْا مَعَ الْقَاعِدِیْنَ﴾؟

دەئێ: (القول أمر التكوين: أي كَوْنٌ فِيهِمُ الْقَعُوْدُ عَنِ الْغُرُو)، ئەمه فەرمانیکی تەکوینییه، نهک فەرمانی تەشریعی، ئەگەر خوا پێی فەرموون: دەرچن بۆ جیهاد، پێغه مەهر ﷺ پێی فەرموون: دەرچن بۆ جەنگ و جیهاد، که واتە: ئەو (قیل) له کوینوه هاتوه؟

لەوهوه هاتوه که ئەوانه هینده بی ئیرادمو بی ئارموزو بوونه بۆ دەرچوون بۆ ئەو جەنگه، وهک ئەوه وابوو له ناخی خۆیان دا پێیان گوترابی: نەچن بۆ جەنگ و

جیهاد، یاخود مه‌به‌ست نه‌ومیه که دلنه‌خوشه‌گان هه‌ندیکیان هه‌ندیکیانیا
خاو کردۆته‌وهو، فه‌رمانیا به یه‌کدی کردوه که نه‌چن بۆ جه‌نگو جیهاد.

نجا: ﴿ اَقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴾، نه‌وه سه‌رزه‌نشته بۆ نه‌وان، چونکه
نه‌وانه‌ی که کاتیك جه‌نگو جیهادو فیداکاریی دیته پيش دادنه‌يشن، کین ؟

بیگومان بی‌هیزمکانن له مندالو له نافرمتو له نه‌خوشو له بی دهرمتان و
به‌که‌وتوو، واته: دانیشن له‌گه‌ل که‌سانیک دا که جگه له هه‌ئسان و دانیستن،
شتیکی دیکه‌یان بی ناکری، که چی نیوه هه‌رچه‌نده ساغو سه‌لیم، به‌لام خۆتان
بردۆته ریزی نه‌خۆشان، خۆتان به پیاو دهمانن، به‌لام خۆتان بردۆته ریزی ژن و
مندالان! نه‌ومش سه‌رزه‌نشتیکی گه‌وره‌ی تیدایه، بۆ که‌سیک که هه‌ر تۆزیک
جوامیری هه‌بن.

مه‌سه‌له‌ی ده‌یه‌م: که ده‌فه‌رموی: ﴿ لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا
وَلَا تُضَعُوا خَلْئِكُمْ يَبْغُونَكُمْ الْفِتْنَةَ وَفِيكُمْ سَمْعُونَهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ
بِالظَّالِمِينَ ﴾ (۱۷).

نه‌گه‌ر له‌گه‌لتان دهرجووبانایه، هه‌ر خراپه‌یان بۆ زیاد ده‌کردن، وه له
نیوانتاندا ده‌هاتن و ده‌چوون، { نه‌سبی خراپه‌یان تاو ده‌دا }، هه‌میشه بۆتان به‌دوای
ناشووب و نازاوه‌و خراپه‌دا ده‌گه‌رین، وه نیوش که‌سانیکتان له‌نیودا هه‌ن، که گوی
بۆ نه‌وان ده‌گرن، نجا یان سه‌ر به‌وانن، یان جاسوسی بۆ نه‌وان ده‌کهن، وه خوا
به‌سه‌مکاران زانایه.

که ده‌فه‌رموی: ﴿ لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ ﴾، یانی: (خَرَجُوا فِيكُمْ إِلَى الْغَزْوِ، إِلَى
الْقِتَالِ، إِلَى الْجِهَادِ).

نه‌گه‌ر له‌گه‌لتان دهرجووبانایه بۆ جه‌نگو جیهاد، جییا ده‌کرد؟ خوی زانا چوار
شتی باسکردوون:

﴿ مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا ﴾: (أَي: مَا زَادُوكُمْ قُوَّةً، أَوْ شَيْئًا مِمَّا تُفِيدُ زِيَادَتَهُ فِي الْغَزْوِ، نَصْرًا عَلَى الْعَدُوِّ، ثُمَّ اسْتَثْنَيْ مِنَ الْمَفْعُولِ الْمَحْدُوفِ، الْخَبَالُ عَلَى طَرِيقَةِ التَّهْكَمِ).

واته: نهگهر دهرچووبان، تهنیا شتیک که بۆتان زیاد بکهن، بریتی بوو له خراپه، واته: شتیکیان بۆ زیاد نهدمکردن، که ببیته هوی سهرکهوتنتان بهسهر دوژمندا، یهک شتیان بۆ زیاد دمکردن، نهویش بریتی له خراپه و تیکدان، که نهویش به تهنکید نابیته هوی سهرکهوتن بهسهر دوژمندا، وه نهوه جوړیکه له گالته پیکردن، وهک یهکیک به کهسیک دهلی: نهگهر دۆستی وهک تۆد ههبی، دوژمنم بۆچییه؟ یان کهسیک که له کوړو مهجلیسیک دا هیرشی دمگریته سهری، یهکیکیش به حیساب بهرگری لئ دهکات، نهویش دهلی: قسهکانی تۆ بوونه سهرباری قسهکانی نهوان، واته: بهرگری کردنهکهت. وهک هیرش کردنهی نهوان وا بوو، خوا دمهفرموی: نهوانه نهگهر شتیکتان بۆ زیاد بکهن، خراپهیه.

﴿ وَلَا تَوَضُّعُوا خِلَالَكُمْ ﴾، وشهی (خلال) کووی (خلل)ه، دهلی: (الخلل: وهو فرجة بين الشیئین).

(خلل) کهلینی نیوان دوو ستانه، واته: له نیوانتاندا نهسپی خویمان تاو ددا، دهگوتری: (أَوْضَعُ خَيْلَهُ) واته: ولاخهکهی زۆر به خیرایی لیخوری.

﴿ يَبْغُونَكُمْ الْفِتْنَةَ ﴾، یانی: (يَطْلُبُونَ فِتْنَتَكُمْ).

وشهی (يَبْغُونَكُمْ) (بَغَى يَبْغِي) جاری وایه بۆ دوو (مَفْعُول) تهعه ددا دهکات جاری وایه بۆ یهک (مَفْعُول)، لیرمدا بۆ یهک (مَفْعُول) تهعه ددای کردود نهمه وهک نایهتهکهی سوورمتهی (آل عمران)ه، که خوا ﷻ دمهفرموی

﴿ أَفْغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ ﴾

واته: (أَفْغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَطْلُبُونَ) نایا جگه له دینی خوا دهخوازن.

وشەى (الْفِنَّةَ) ش بە پێى سیاڤه‌گان زۆر جار مانای دەگۆرێ، چونکه بە مانای سزا دى، بە مانای نازار دى، بە مانای تاهیکردنه‌وه دى، بە مانای ناشووب دى، بەلام لیڤه بە مانای تیکچوونی کاروبار دى، واته: نه‌گه‌ر شتیکیان بۆ کردبان، نه‌وه بوو که زیاتر حال و بالتان تیکبدن.

٤ ﴿ وَفِيكُمْ سَمْعُونَ لَهُمْ ﴾، وه له نیو نیومدا کهسانیک هەن، گوێ بۆ وان هه‌لده‌خەن، ئەمەش دوو واتای هەن:

أ/ واته: له نیو نیومدا کهسانیک هەن، که به‌وانه‌وه په‌یووستن.

ب/ یاخود واته: له نیو نیومدا کهسانیک هەن، که جاسووسی بۆ نه‌وان ده‌گه‌ن له‌سه‌ر نیوه.

دیاره (طبري) وای لیکداوته‌وه، ده‌لى: زیاتر وا زانراوه کهسیک که به قسه‌ی کهسیک بکات، پێى ده‌گوترى: (سامع)ه، نه‌ك (سَمَاع).

که‌واته: ﴿ وَفِيكُمْ سَمْعُونَ لَهُمْ ﴾، یانی: کهسانیک هەن له نیوتان دا به‌سه‌رتانه‌وه جاسووسن، زۆر سیخوڤیتان به‌سه‌ره‌وه ده‌گه‌ن، وه زۆر گوێ هه‌لده‌خەن، بۆ نه‌وه‌ی قسه‌گانتان بۆ لایه‌نه‌که‌ی دی ببه‌ن، نه‌ك مه‌به‌ست نه‌ومبێ: له نیو نیومدا کهسانیک هەن، به قسه‌ی نه‌وان ده‌گه‌ن، چونکه وشەى (سَمَاع) بۆ به قسه‌ کردنى نه‌هاتوه.

(طبري) ناوای گوته‌وه، وه نایه‌ته‌که‌ش زیاتر واپێده‌جێ، نه‌وه مانایه‌ بگه‌یه‌نێ.

که ده‌فه‌رموی: ﴿ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴾، وه خوا زانیه‌ به‌ سته‌مکاران، نه‌وه نامازمیه بۆ نه‌وه که: مادام خوا زانیه، که‌واته: به‌هۆی تیومرمانمانه‌وه له قورئاندا، ده‌توانین نیشانه‌گانی سته‌مکاران و ده‌ستدریژی کاران، بزانی، چونکه خوا چاکیان ده‌زانێ و ده‌ناسێ، وه قورئانیش به‌ زانیاری خوا هاتۆته‌ خوارێ.

مهسهلهی یازدمیه مو کۆتایی؛ که دمفهرموی: ﴿لَقَدْ ابْتَغَوْا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَقَلَبُوا لَكَ الْأُمُورَ حَتَّىٰ جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ كَارِهُونَ﴾

واته: پیشتریش ناشووبو خراپه‌یان بو ئیوه خواست، وه کاروباره‌مکانیان هه‌لدمگێرییه‌وه، هه‌لگێرو و مرگێریان دمکرد، {داخۆ به کام باردا بو تو خرابتره؟} تاکو هه‌ق هات، وه کاری خوا دمکه‌وت، له حالیکدا که نه‌وان پێیان ناخۆش بوو.

ئهمه روونکردنه‌وه‌یه بو قسه‌ی خوای بهرز، که پیشتر فهرموویه‌تی: ﴿يَبْغُونَكَ الْفِتْنَةَ﴾، چۆن ناشووبو خراپه‌مان بو ده‌خوازن؟ به‌لگه‌مان چیه له‌سه‌ری؟

به‌لگه‌مان نه‌وه‌یه که خوا دمفهرموی: ﴿لَقَدْ ابْتَغَوْا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَقَلَبُوا لَكَ الْأُمُورَ﴾، پیشتریش نازاوه‌و ناشووبیان بو تو خواست، ئه‌ی پێغه‌مبه‌ر ﷺ. وه بو ئیوه نه‌ی مسوڵمانان! وه هه‌ندیک له تو یزمره‌وان ده‌لێن: نه‌وه نامازیه بو جهنگی ئوحود، که (عَبْدُ اللَّهِ بْنِ أَبِي بِنِ سُلُوف) به خۆی و سێیه‌کی سوپایه‌که‌ود به بیانوی نه‌وه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا، به قسه‌ی گه‌نجه‌کانی کردوه به قسه‌ی نه‌وی نه‌کردوه، گه‌راونه‌وه، جا دمفهرموی: پیشتریش نه‌وان ناشووبو نازاوه‌یان بو ئیوه هه‌ر خواستوه، نه‌وه له جهنگی ئوحود دا، نه‌وه له زۆر حال و مه‌قامی دیکه‌دا، بو وینه: بوختان کردن به دایکه‌مان عانیسه خوا لێی رازی بی، وه زۆر قسه‌و قالی دیکه، که زۆرێک له مونا‌فیه‌که‌مان کردوویان، که‌واته: نه‌وه ه‌ی تازمیان نیه، پیشتریش نه‌وه هه‌لوێسته خراپانه‌یان هه‌ر هه‌بوون.

﴿وَقَلَبُوا لَكَ الْأُمُورَ﴾، یانی: (تَرَدُّدُوا فِي آرَائِهِمْ وَأَعْمَلُوا الْمَكَائِدَ ضِدَّكُمْ).

واته: ته‌ماشایان کردوه لی وردبوونه‌وه‌وه هه‌لگێرو و مرگێریان کردوه، داخۆ به کام باردا پیلانیک دابنێن، زیان به ئیسلام و مسوڵمانان دمگه‌یه‌ن، وه پیلانیان له دژتان گێراون.

یاخود ﴿ وَقَلِّبُوا لَكَ الْأُمُورَ ﴾، واتە: (وَفَتَّشُوا وَيَحْتُوا).

یانى: پشکنیویانەو لییان کۆلیوەتەوه: چۆن زیاتر دەتوانین زیان بە مسوڵمانان بگەیهین، پەکی کارمەکانیان بخەین؟!

(الامر) واتە: کاروبارمەکان بەگشتی، واتە: هەموو شتەکانیان هەلگێرو وەرگێر کردو، داخۆ بە کام باردا زیاتر دەتوانن زەبەرتان لێبەن، وە زیانتان پێبگەیهن.

کە دەفەرموی: ﴿ جَاءَ الْحَقُّ ﴾، مەبەست لە هانی هەق، بریتیه لەوهی کە هەق بچەسی و پەیدا بێ، وە دەشگونجی مەبەست پێی دەرکەوتنی حالی مونا فیه کەن و بەردە لەسەر لادرا نیان بێ.

﴿ وَظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ كَرِهُونَ ﴾، وە کارو فەرمانی خوا دەرکەوت و سەرکەوت، کە بریتی بوو لە سەرکەوتن و سەقامگیر بوونی ئیسلام، دەستەلات بەیدا کردنی مسوڵمانان، چونکە وشە (ظهر) وێرای ئاشکرا بوون و دەرکەوتن بە مانای زال بوون و سەرکەوتنیش دێ، ئەومش لە کاتی کەدا، کە کافرەکان پێیان ناخۆش بوو.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَيَحْمَدُكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ .

دهرسی حوتهم

پیناسهی ئەم دهرسه

ئەم دهرسهمان له پازده (۱۵) نایته پێك دئی، نایتهکانی (۴۹ تاكو ۶۳)، لهو پازده نایتهشدا تیشکی زۆر خراومته سهر مونافیقو دلتهخۆشهکانو، سی جاران وشهی (ومنهم) دووباره بۆتهوه، وه به گشتی لهم نایهتانهدا، دوازده ههلوێستی خراپیان خراونته روو:

سهرمنا باسی ههلوێستی کهسانیکیان دهکات، که به بیانووی بیجی، داوای مۆلتهنی بهجیمانان کردوه، له جهنگو جیهاد.

پاشان باسی ئەو ههلوێستهیان دهکات که ههمیشه به خۆشیی و چاکهی مسولمانان نارهحمتو، به ناخۆشیان شادمان دهبن!

خوای کاربهجیش به پێغه مبهری خاتهم ﷺ دهفرموی: که پێیان رابگهیهنی: جگه لهوهی خوا بۆی نووسیون، ههچیان بهسهر نایهت، ئەوهی بهسهریشیان بێ. ئەوپهری یهگیکه له دوو شته ههره باشهکان: که زۆر بهی توێژمهروان دهلێن: بریتین له: سهرکهوتن، یان شههیدی!

پاشان بۆ جاری سێهه به پێغه مبهر ﷺ دهفرموی: که پێیان رابگهیهنی: بههۆی بێبرواییانهوه ههر چۆنیک مال و سامان ببهخشن، ههر لێتان ومرناگیرئ، دواپیش به پێغه مبهر ﷺ دهفرموی: که به سامان و کورانیان سهرسام نهبی، چونکه خوا بۆیان دهگیرئ به مایهی سزای دنیاو دواړۆژ.

ئنجبا باسی ههلوێستیکي دیکهیان دهکات، که بریتیه له نازاردانی پێغه مبهر ﷺ بههۆی تۆمهتبارکردنیهوه به سادهمی.

وه له کۆتایی دا دووباره باسی سویندی درۆیان دهکاتو، ههرمهشیان لێدهکات که لهسهر دژایهتیان بۆ خواو پێغه مبهر ﷺ، دۆزهخ چاومرپیانه.

﴿ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَقُولُ أَئِذْنَ لِي وَلَا نَفْتِنِي ۚ أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿۵۱﴾ إِنْ تُصِيبَكَ حَسَنَةٌ فُسُوءُهُمْ وَإِنْ تُصِيبَكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا قَدْ أَخَذْنَا أَمْرًا مِنْ قَبْلٍ وَيَتَوَلَّوْا وَهُمْ فَرِحُونَ ﴿۵۲﴾ قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿۵۳﴾ قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا إِلَّا إِحْدَى الْحُسَيْنَيْنِ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ أَنْ يُصِيبَكُمُ اللَّهُ بِعَذَابٍ مِنْ عِنْدِهِ أَوْ بِأَيْدِينَا فَتَرَبَّصُوا إِنَّا مَعَكُمْ مُتَرَبِّصُونَ ﴿۵۴﴾ قُلْ أَنْفِقُوا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا لَنْ يُتَقَبَلَ مِنْكُمْ إِلَّا تَنْفِقُوا إِنَّا كُنْتُمْ قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿۵۵﴾ وَمَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقَبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَتُهُمْ إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ۚ وَلَا يَأْتُونَ الصَّلَاةَ إِلَّا وَهُمْ كُسَالَى وَلَا يُنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَارِهِونَ ﴿۵۶﴾ فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَتَرْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿۵۷﴾ وَمُحَلِّفُونَ بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَمِنْكُمْ وَمَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرُقُونَ ﴿۵۸﴾ لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَأًا أَوْ مَغْرَبَاتٍ أَوْ مُدْخَلًا لَوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ ﴿۵۹﴾ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِنْ لَمْ يُعْطُوا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ ﴿۶۰﴾ وَلَوْ

أَنَّهُمْ رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ سَيُؤْتِينَا اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ ﴿٦٨﴾ إِنَّمَا الصَّدَقَتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَمِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبِهِمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَرَمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةٌ مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦٩﴾ وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤَدُّونَ النَّيِّقَ وَيَقُولُونَ هُوَ أذُنٌ قُلُّ أذُنٌ خَيْرٌ لَكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةً لِلَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ يُؤَدُّونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٠﴾ يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ لِيَرْضَوْكُمْ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضَوْهُ إِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٧١﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَنْ يُحَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَلِيدًا فِيهَا ذَلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ ﴿٧٢﴾

مانای وشە بە وشەى نایمەتەکان

} وە لەوان كەسى وا ھەيە دەلى: مۆلەتم بەدە (نەيەم بۆ جەنگ) وە تووشى گوناھم
 مەكە، ناگاداربن! كەوتوونەتە نىو (چالى) گوناھباريەو، وە دۆزەخيش دەور دەمدرى
 بىبىروايانە ﴿٤٩﴾ ئەگەر چاكەيەكت تووش بى، نارەحەتيان دەكات، وە ئەگەر بەلایەكت
 بەسەر بى، دەلىن: نىمە پىشتەر (دووربىنييمان كەردبوو) كارى خۆمان (بە وريايى)
 گەرتبوو، وە بە خۆشحاليەو، پىشت دەمكەنەو (و دەپۆن) ﴿٥٠﴾ بلى: جگە لەوھى خوا
 بۆى برپار داوين، بەسەرمان نایمەت (كە ھەر ئەو سەرپەرشتيارمانە)، وە با بروادارانيش
 ھەر پىشت بە خوا ببەستن ﴿٥١﴾ بلى: ئايا جگە لە يەكئىك لە دوو شتە ھەرە باشەكان
 (سەرگەوتن يان شەھيدى) چيدىكەمان بۆ چاومرئ دەكەن! وە نىمەش ئەوشتان بۆ
 چاومرئ دەكەين، كە خوا لەلایەن خۆيەو، ئازارىكتان تووش بكات، يان بە دەستى
 نىمە (سزاتان بدات) دەجا چاومروان بن، نىمەش چاومروانين ﴿٥٢﴾ بلى: بە خۆشحاليى
 يان بە ناخۆشحاليى، ببەخشن (ئەو مالا بەخشينە) لىتان وەرناگيرئ، چونكە
 بىگومان نىو كۆمەلئىكى لارئ بوون ﴿٥٣﴾ وە تەنيا ئەووش رىگرى ئەو بوو كە مان
 خەرج كەردنەكانيان لىومر بگيرئ، كە بىبىروابوون بە خواو بە پىغەمبەر مەكە، وە
 بەس بە تەنبەلى دەچنە نوئزئ، وە بە ناخۆشحاليى و ناچارى نەبى، مالا خەرج
 ناكەن ﴿٥٤﴾ تۆش بە سامان و مندالەكانيان (با زۆرىش بن) سەرسام مەبە، چونكە
 خوا تەنيا دەيەوئ بە ھۆيانەو، لە زىانى دنيادا ئازاريان بدات، وە با كافرانەش
 گيانەكانيان دەربچن ﴿٥٥﴾ وە سوئند بە خوا دەخۆن كە ئەوانيش لە نىو، وە
 مسۆگەربن ئەوان لە نىو، بەلام كۆمەلئىكن زۆر دەترسن، (بۆيە ئەو درۆيەتان بۆ
 دەكەن) ﴿٥٦﴾ ئەگەر بەنايەك، يان شوئىنئىكى ھەئۆل، يان كوون كەلئىنئىكى تەنگەبەريان
 چنگ بكەوئ، بە پەلەپرووزە خۆيانى تى دەپەستىون ﴿٥٧﴾ وە لەوان كەسى وا ھەيە،
 لەسەر سامان بەخشينەكان رەخنەت لىدەگرئ، ئنجا ئەگەر لىيان بەشيان بەدرئ،

پازىيىن، ۋە ئەگەر بەشىيان لىيان نەدرى، يەكسەر توورە ۋە پەست دەبن ﴿۵۸﴾ ۋە ئەگەر ئەۋەيان پەسند كىردىيە، ۋە قەناعەتەيان پىنى ھاتبايە، كە خواۋ پىغەمبەرەكەى پىيان داۋن، ۋە گوتبايان: خوامان بەسە، مسۆگەر خوا لە بەخششى خۆى. پىغەمبەرەكەشى پىمان دەمدن، ئىمە تەنيا ئارمىزوى (پاداشت ۋە بەخششى) لای خو دەكەين، (بۇ ئەۋان باشتر بو) ﴿۵۹﴾ بە دىنيايى يەۋە: سامانە بەخشاۋەكان (زەكات) تەنيا ھى ھەژاران، نەداران، كار بۇ كىردوۋەكان (سەرپەرشتىاران) ۋە، دلپراگىراۋان. بۇ ئازادىيى كۆيلان، دانەۋەى قەرزى قەرزداران، ئەۋانەى لە پىناۋى خوادا كاردەكەن. رىبوارانن، ئەۋە شتىكە لەلەين خواۋە پىۋىست كراۋە، ۋە خوا زانای كارزانە ﴿۶۰﴾ ۋە لەو (موناڧىق ۋە دلنەخۆش) انە كەسانىك ھەن، كە نازارى (دلئى) پىغەمبەر دەمدن ۋە دەلئىن: ئەۋ ھەر گوپىيە (ۋە ھەموو شتىك لە ھەموو كەس ۋە مردەگىرى) بلئى: گونى چاكەيە بۇتان، برۋاى بە خوا ھەيە، برۋاداران بە راست دادەنئى، (ۋە متمانەى پىيان ھەيە)، ۋە (مايەى) بەزمىي يە بۇ برۋادارانن، ۋە ئەۋانەى نازارى (دلئى) پىغەمبەرى خوا دەمدن، سزاۋ نازارىكى بە ئىشيان بۇ ھەيە ﴿۶۱﴾ سوپىندان بۇ بە خوا دەخۇن، تاكو پازىيتان بىكەن، ئنجا ئەگەر برۋادار بوۋنايە، خواۋ پىغەمبەرەكەى شاىستەتر بوون. پازىيان بىكەن ﴿۶۲﴾ ئايا نازانن كە ھەر كەسىك دزايەتىي خواۋ پىغەمبەرەكەى بىكات بە دىنيايى ناگرى دۆزەخى بۇ دانراۋە، بە ھەمىشەيى تىيدا دەبن، ئا ئەۋە زەبوۋنىي ۋە سەرشۆرىيەكى مەزنە ﴿۶۳﴾ .

شیکردنه‌وی هه‌ندیك له وشه‌کان

(أَثَدَن لِي) : (أَذِنَ: اسْتَمَعَ)، وشه‌ی (أَذِنَ) واته: گوئی گرت، ده‌ئێ: (الإِذْنُ: الإِعْلَامُ
بِإِجَازَةِ الشَّيْءِ وَالرُّخْصَةِ فِيهِ).

(إِذْنٌ) بریتیه له ناگادارکردنه‌وه به مۆلتهت دان به شتیک، وه مۆلتهت دان پێی.

(وَلَا نَفْتِي) : واته: به‌لام به‌سه‌ر مه‌هینه، گونا‌ه‌بارم مه‌که، (إِفْتَتَنَ فُلَانًا: أَوْقَعَهُ
فِي الْفِتْنَةِ، أَي: الْبَلَاءِ، أَوْ الْعَذَابِ، أَوْ الْإِمْتِحَانِ).

ده‌گوتری: (إِفْتَتَنَ فُلَانًا)، واته: فلان‌که‌سی خسته نیو به‌لاوه، نیو
گرفتارییه‌وه، نیو سزاو نیو تاقیکردنه‌وه.

(فَرِحُونَ) : (الْفَرَحُ: انْشِرَاحُ الصَّدْرِ بِلَذَّةٍ عَاجِلَةٍ، وَأَكْثَرُ مَا يَكُونُ ذَلِكَ فِي
اللَّذَاتِ الْبَدَنِيَّةِ الدُّنْيَوِيَّةِ).

(فرح) بریتیه له گوشادبوونی سینه، به‌هوی خوشییه‌کی به په‌له‌ی دنیاوه،
که به زۆریش بۆ‌ئه‌وه له‌ززه‌تو خوشییا‌نه به‌کارده‌هێنری، که هی جه‌سته‌ن،
له دنیا‌دا.

(مَوَّلَنَا) : واته: سه‌رپه‌رشتیارمان، خه‌م خۆرمان، (الْوَالِيَّةُ: النُّصْرَةُ، وَالْوَالِيَّةُ
التَّدْبِيرُ، وَالْوَالِي وَالْمَوْلَى، فَاعِلًا وَمَفْعُولًا).

(وَالِيَّةٌ) به مانای سه‌رخسته‌ن و پشتگرتن دێ، (وَالِيَّةٌ) یش به مانای
سه‌رپه‌رشتی کردن و کاربه‌رێ کردن دێ، وشه‌ی (وَالِي) و (مَوْلَى) هه‌م به
(فَاعِل) دین، هه‌م به (مَفْعُول) دین، وه هه‌ردوو وشه‌ی (وَالِي) و (مَوْلَى) به
مانای مشوورخۆرو سه‌رپه‌رشتیارو، به مانای مشوور لیخووراو سه‌رپه‌شتی
کراویش دین.

(تَرَبُّصٌ): (التَّرَبُّصُ: الْإِنْتِظَارُ بِالشَّيْءِ).

(تَرَبُّصٌ) نهومیه که چاومروانیی کهسیک بکهی شتیکی بهسه ربی، یان شتیکی بو بی.

(طَوَّعًا): (الطَّوْعُ: الْإِنْتِقَادُ، وَبُضَادُهُ الْكُرْهُ).

(طوع) بریتیه له ملکهجیی یان پیخوشبوون، پیچهوانهکشی بریتیه له پیناخوش بوون،

(كُرْهًا): (الْكُرْهُ وَالْكُرْهُ، كَالضُّعْفِ وَالضُّعْفِ، وَقِيلَ الْكُرْهُ خَارِجِيٌّ وَالْكُرْهُ ذَاتِيٌّ).

وشهی (كُرْهُ) و (كُرْهُ) وهك (ضَعْفٌ) و (ضَعْفٌ) همدووکیان به یهك مانا دین، دیاره (كُرْهُ) و (كُرْهُ) واته: پی ناخوش بوون، وه (ضَعْفٌ) و (ضَعْفٌ) یش واته: بیهیزی، وه هندیکیش گوتوویمان: (کره) واته: له دهرموی خوت شتیکت لهسه ربیویست بکری که پیت ناخوشبی، وه (كُرْهُ) نهومیه که له دلی خوتدا، شتیکت پی ناخوش بی.

(كَسَالِي): (جَمْعُ كَسَلَانَ، مِنْ كَسَلَ، وَالْكَسَلُ الْمَصْدَرُ: التَّثَاقُلُ عَمَّا لَا يَنْبَغِي التَّثَاقُلُ عَنْهُ).

(کسالی) کوی (کسلان)ه، واته: تهنبل، به کوردی نیمه دهئین: تهنبل. تهمزمل، له (کسل)هوه هاتوه، (کسل) یكسل کسلأ، تهنبلیی کرد، تهنبلیی دهکات، تهنبلیی، دیاره (کسل) چاوگه، که بریتیه له قالب گرانیی کردن و تهنبلیی کردن له شتیك، که نابی تهنبلیی تیدا بکری و خاوهخاوی تیدا بکری.

(فَلَا تُعْجِبْكَ): واته: با سهرسامت نهکات، (أَعْجَبَنِي كَذَا: رَاقِنِي) واته: پیی سهرسام بووم، پیم گرنگ بوو.

دمگوتری: (فُلَانٌ مُعْجَبٌ بِنَفْسِهِ) واته: فلان کس خوی پی گرنگه، به خوی سهرسامه.

(وَتَزْهَقَ أَنْفُسَهُمْ) : (زَهَقَتْ نَفْسُهُ: خَرَجَتْ مَعَ الْأَسْفِ عَلَى الشَّيْءِ).

(زَهَقَتْ نَفْسُهُ) واته: رووخی دهرچوو، له گهل خهفت پیخواردن له شتیکدا،
یاخود به زهحمت رووخی دهرچوو.

(يَفْرُقُونَ) : (الْفَرْقُ: تَفْرُقُ الْقَلْبَ مِنَ الْخَوْفِ).

(فَرَّقَ) له (فَرَّقَ) هوه هاتوه، یانی: جیا کردنهوه، دهئی: نهومیه که کهسئک
دئی بهش بهش بی، پارچه پارچه بی، له ترسان.

(مَلَجًا) : (لَجَأَ إِلَى الشَّيْءِ وَالْمَكَانِ لَجْأً وَلُجُوءًا: لَأَدَّ إِلَيْهِ وَاعْتَصَمَ بِهِ).

پهنای بؤ نهو شته برد، یاخود پهنای بؤ نهو شوینه برد، یانی: (لَأَدَّ إِلَيْهِ
وَاعْتَصَمَ بِهِ)، پهنای بی بردو خوی پی گرتنهوه، (الْمَلَجَا: الْمَعْقِلُ وَالْمَلَادُ)
(مَلَجًا) شوینیکه که نینسان خوی تیدا حهشار بدات، وه پهنای پی بهری.

(مَغْرَبَاتٍ) : (الْمَغَارُ وَالْمَغَارَةُ وَالغَارُ: كَالْكَهْفِ فِي الْجَبَلِ وَجَمْعُ الْغَارِ: غَيْرَان).

(مغار) و (مغارة) و (غار) وهك نهشکهوته له چیا، یاخود به شوینیکی
هه لؤلؤ و فراوان دهئین که نینسان تیدا خوی حهشار بدات، وه کوی (غار)
(غیران) ه، دیاره که بریتیه له قولتیک، یان قلیشیک له شاخیک، که
سه رهکهی داپوشراو نه بی، به لام (کهف) نهومیه که سه رهکهی داپوشراو بی.

(مُدْخَلًا) : (الْمُدْخَلُ: شِبْهُ الْغَارِ يُدْخَلُ فِيهِ).

(مُدْخَلُ) وهك (غار) ه، (غار) له چیا به، قلیشی بهردیک، شاخیک، هه لؤلؤیک،
به لام (مُدْخَلُ) له زهومیه، له دهشتاییه، بویه به (سَرَب) یان لیکداومهوه،
کونیک، که له بهرئیک، که نینسان به زهحمت تیی بجی.

(لَوْلُوا إِلَيْهِ) : واته: به خیرایی به رهو نهو شوینه دهچوون .

(وَلَّى إِلَيْهِ) واته: رووی تیکرد، (وَلَّى عَنْهُ) واته: پشتی تیکرد.

(جَمَحُونُ): (جَمَحٌ: أُسْرَعٌ، جَمَحَ الْفَرَسُ يَجْمَحُ جَمْحًا: ... عَنِ أَمْرِ صَاحِبِهِ حَتَّى غَلَبَهُ).

(جَمَحَ) واتە: خێرایێ کرد، دەگوترێ: (الْفَرَسُ الْجَمُوحُ) ئەسپێکی چەمووش. یاخود ئەسپێکی سەرکێش، گە وا بکات خاومنه‌گە ی دەستەلاتی بەسەریدا نەبێ، لێ یاخی بێ، ئەوانەش وهك ئەسپی سەرکێش، دەچوونە نیو ئەو حەشارگەیه‌وه، بۆ ئەوهی خۆیان بشارنەوه.

(يَلْمِزُكَ): (لَمَزَهُ: عَابَهُ) واتە: عەیبێ لێ دەگرن، پەخنەت لێ دەگرن.

(سَخَّطُونَ): (سَخِطَهُ وَسَخِطَ عَلَيْهِ، سَخَطًا وَسُخْطًا: كَرِهَهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ. وَكَمْ يَرْضَاهُ).

(سَخِطَهُ وَسَخِطَ عَلَيْهِ) هەردووکیان دێ، واتە: هەم بۆخۆی تەعەددا دەکات. هەم بە (علی)ش واتە: پێی ناخۆش بوو، لێی تووڕە بوو، وه لێی رازی نەبوو.

(حَسَبْنَا اللَّهَ): واتە: خوامان بەسه، (حَسَبُ: اسْمٌ بِمَعْنَى كَافٍ، وَاسْمٌ فَعْلٌ: حَسْبُكَ كَذَا: اِكْتَفَى بِهِ!).

(حَسَبَ) واتە: بەس، (حَسْبُكَ كَذَا) واتە: بەوه‌نده واز بێنە، ئەوه‌ندمت بەسه، دەبێتە (اسم فعل)یش، بەلام له ئەسڵدا، ناوه به مانای کافی.

(رَغِبُونَ): (رَغِبَ فُلَانٌ رَغْبًا وَرَغْبَةً وَرَغْبَةً: حَرَصَ عَلَى الشَّيْءِ وَطَمَعَ فِيهِ).

دەگوترێ: فلان کەس ئارەزووی بۆ فلان شتە بوو، (رَغْبَةً وَرَغْبَةً وَرَغْبًا) هەموویان هاتوون، واتە: لەسەر ئەو شتە سوور بوو، وه تەماعی تێیدا هەبوو

(الْفُقَرَاءُ): (جَمَعُ فَقِيرٍ: الْمَكْسُورُ الْفَقَارُ، مَنْ لَا يَمْلِكُ إِلَّا أَقْلَ الْقُوتِ).

(فقراء) کۆی (فقیر)ە، که به کەسێک دەگوترێ: که فەقەرە ی پشتی شکابێ. یاخود به کەسێک دەگوترێ: که گەمترین بژیوی هەبێ، هیندە ی هەبێ که بەشی

نەکات، هەندیکیش دەلێن: هەر هیچی نەبێ، کە ئەم مانایە راستەر، وەك
پێشتریش گوتوو مانە.

(وَأَلْمَسَكِينَ): كۆی (مِسْكِين)ە، (مَنْ لَيْسَ عِنْدَهُ مَا يَكْفِي عِيَالَهُ).

كەسێك كە هێندەى نەبێ بەشى مالى و مندالى بكات، شتىكى هەبێ، بەلام
بەشى مالى و مندالى نەكات، بەلام (فقير) ئەومىه كە هېچى نەبێ.

(وَالْمَوْلَةَ فَلَوْ لَهُمْ): واتە: دەرگايراون، (الْف) واتە: پێكەوه نووساند.

(مؤلف) واتە: پێكەومنووسینراو، بۆیه بە كتیب دەگوتری: (مؤلف) چونكە
وشەكان و رستهكانى پێكەوه نووسینراون و كتیبیكيان لى پێكەتوه، (الْف):
إِسْتَمَاءُ، الْأُفَّة: الإِجْتِمَاعُ وَالِإِلْتِمَامُ).

(الْف) واتە: دلى راگرت، دلى بەلای خۆى داھینا، (الْف) بریتیه له
كۆبوونهوهو پێكەوه گونجان.

(الرِقَابِ): كۆی (رقبة)یه، بە مانای مل دى، بەلام بە هەموو جەستەى ئینسان دەگوتری،
وه كاتى خۆى زیاتر بۆ ئەو كۆیلانە بەكارهاتوه، كە وىستراوه ئازاد بكرین.

(وَالْغَرَمِينَ): (الْغَارْمُ: الَّذِي يَلْتَزِمُ مَا ضَمِنَهُ وَتَكْفُلَ بِهِ، الْغَرِيمُ: الدَّائِنُ وَالْمَدِينُ).

(غَارْم) كەسێكە كە مالىكى وه ئەستۆ گرتومه گرمنتى كردوه كە بيدات،
واتە: مەرج نیه بۆ خۆى شتى قەرز كردبى، بەلام صولحىكى كردوه،
كەوتۆتە نىوان دوو لایەنەوه، (غريم)یش هەم بە بابای قەرزدار دەگوتری،
هەم بە بابای قەرزدار دەگوتری.

(وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ): واتە: له رێى خوادا، بەلام لێردا بە مانای هەموو ئەو

شتانەى دى، كە جىگای رەزامەندیى خوان، وه مایهى بەرژمەندیى مسولمانان،
چ بۆ كاروبارى دنیايان، چ بۆ كاروبارى دینداريان.

(وَأَبْنِ السَّبِيلِ): واته: کوپی ریگا، بهلام لیردا به مانای ریوار دی، که ههمیشه بهریومه.

(أُذُنٌ): واته: گوئی، که کویهکهی (آذان)ه، (أُذُنٌ: الْجَارِحَةُ: مَنْ يَسْمَعُ مَقَالَ كُلِّ أَحَدٍ. يَسْتَوِي فِيهِ الْوَاحِدِ وَالْجَمْعِ وَالْمَذْكَرِ وَالْمؤنثِ).

له زمانی عهپیبیدا که گوترا: فلان کس گوئییه، مهبست نهوه نیه نهوه نهندامهیه که هسهی پی دمبستی، بهلکو مهبست نهومه زور دمبستی، وهک نهگهر بلئی فلان کس چاوه، واته: زور چاودیری دهکات.

(هو اذن، وهي اذن، وهم اذن، وهن اذن، وهما اذن)، واته: نیرو میو کوو تاکو دووان، ههموی (اذن)ی بو بهکاردی.

(يُحَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ): (المُحَادَّةُ: الْمُخَالَفَةُ، وَكُنَا: التَّحَادُ).

(مُحَادَّةٌ) واته: بهربههگانی، یان دزایهتی، ههروهما (تحاد)یش ههمان مانای ههمیه.

(الْخِزْيُ): (خَزِي: ذَلَّ وَهَانَ: خَزِي خَزِيًا، وَخَزِي خَزَايَةً: إِسْتَحْيَا).

(خَزِي خَزِيًا) زهبوون و سهرشور بوو، بهلام (خَزِي خَزَايَةً) واته: شهرمی کرد.

هوی هاتنه خوارهوی نایه تهکان

(١) هوی هاتنه خوارهوی نه م نایه ته که دمه رموی: ﴿ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ
 أَذْنَنِي وَلَا تَفْتِنِي ۗ أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا ۗ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ
 بِالْكَافِرِينَ ﴾

﴿ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ يَقُولُ: يَا جَدًّا هَلْ
 لَكَ فِي جِلَادِ بَنِي الْأَصْفَرِ؟ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَوْ تَأْذُنُ لِي وَلَا تَفْتِنِي؟ فَإِنِّي
 رَجُلٌ أَحَبُّ النَّسَاءِ، وَإِنِّي أَخْشَى أَنْ رَأَيْتُ نِسَاءَ بَنِي الْأَصْفَرِ أَنْ أَفْتِنَ! فَقَالَ رَسُولُ
 اللَّهِ ﷺ وَهُوَ مَعْرُضٌ عَنْهُ: قَدْ أَذْنُتُ لَكَ، فَعِنْدَ ذَلِكَ أَنْزَلَ اللَّهُ ﷻ وَمِنْهُمْ مَنْ

يَقُولُ أَذْنَنِي لِي ۗ ﴾ { أَخْرَجَهُ ابْنُ أَبِي حَاتِمٍ فِي التَّفْسِيرِ، بِرَقْمِ: (٩٦٠٠)، وَقَالَ
 الْأَلْبَانِيُّ إِسْنَادَهُ حَسَنًا، وَصَحَّحَهُ مُؤَلِّفًا: الْإِسْتِيعَابُ فِي بَيَانِ الْأَسْبَابِ ج ٢، ص ٢٨١ } .

واته: جابیری کوری عهبدوللا خوا لییان رازی بی، دهلی گویم له پیغه مبهری
 خوا ﷺ بوو دمیغه رموو: نهی جهدا نامادهی بیی بو جهنگ کردن له دزی بهنی
 نه صفه^(١)؟ جهد گوتی: نهی پیغه مبهری خوا! مؤلتم دمدی نهیه م؟ من پیاویتکم
 زنه زور خوشدوین، وه من مهترسیم ههیه که نافرمانی بهنی نه صفه رم بینی،
 تووشی گوناھی بيم (بیانوو هینانه ومیه کی جهند ساردو سرو بی تامه و پرووی
 مه جلیستی نیه) پیغه مبهری خواش به پروو لیومرگی پانه وه فهرمووی: نه وه
 مؤلتم دای.

بهوبونه وه نه م نایه ته هاته خواره وه.

(١) به رومه کانیان گوتوه: بهنی نه صفه رم، له بهرنه وهی عه مبهکان له چاو نه وان نه سمه ر بوون،
 نه وان زیاتر برج زهر دو چاو شین و سپی بوون.

٢) هوی هاتنه خواردهوی ئەم نایهته که دمفه رموی: ﴿ وَمِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ

فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِنْ لَمْ يُعْطُوا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ ﴿٥٨﴾

﴿عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: بَيْنَمَا نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ يَقْسِمُ قَسْمًا، أَتَاهُ ذُو الْخُوَيْصِرَةِ، وَهُوَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إَعْدِلْ فَقَالَ: وَيْلَكَ وَمَنْ يَعْدِلُ إِذَا لَمْ أَعْدِلْ، قَدْ خَبْتُ وَخَسِرْتُ إِنْ لَمْ أَكُنْ أَعْدِلُ. فَقَالَ عُمَرُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! ائْذَنْ لِي فِيهِ، فَأَضْرِبَ عُنُقَهُ، فَقَالَ: دَعْنَهُ، فَإِنَّ لَهُ أَصْحَابًا يَحْقِرُ أَحَدَكُمْ صَلَاتَهُ مَعَ صَلَاتِهِمْ، وَصِيَامَهُ مَعَ صِيَامِهِمْ، يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ. لَا يُجَاوِزُ تَرَاقِيَهُمْ، يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَةِ﴾ { أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، بِرَقْم: (٣٤١٤)، وَمُسْلِمٌ، بِرَقْم: (١٠٦٤)، وَقَالَ مَوْلَانَا (الإستيعاب) قلنا: ليس عندهما التصريح بسبب النزول، لكنه ثبت هذا التصريح في رواية النسائي في التفسير، برقم: (٢٤٠)، والطبري في جامع البيان، ج ١٠، ص ١٠٩، وعبد الرزاق في التفسير، ص ٢٧٧ و ٢٨٨، وابن أبي حاتم في تفسيره برقم: (١٠٣٤) .

واته: ئەبو سهعیدی خودری خوا لئی رازی بی، دهلی: ئیمه له کاتیکیدا له خزمهت پیغه مبهری خوادا بووین، سامان و مالیکی دابهش دهکرد (بیاویک ناوی) {ذُو الْخُوَيْصِرَةِ} بوو، له هۆزی بهنی تهمیم، گوتی: ئەهی پیغه مبهری خوا! دادگەر به، پیغه مبهری خواش ﷺ فهرمووی: بی فهزا بی، یان وای بو تو، ئەگەر من دادگەر نهیم، کی دادگەر دهبی؟ من په شیمان و زیانبه خشم، ئەگەر دادگەر نه به. عومه ر گوتی: مؤلهم بده با له گهر دنی بدهم، پیغه مبهری خوا ﷺ فهرمووی: لئی گهری، ئەوه چهند هاوه لئیک هه، {واته: دواپی دین، به پی میزاج و مه شرعی ئەم بیاوهن، تهنا هت رهخه له پیغه مبه ریش دهگرن، بیرو پای که سیان پی چاک نیه، غهیری خویان، زور له خورازی و خوپه سندن، ئنجا وه سفیان دهکات! دمفه رموی: یه کیک له نیوه نوپزی خوی له چاو نوپزی ئەوان پی که مه، وه رۆزوو گرتنی خوی له چاو رۆزوو گرتنی ئەوان پی که مه، وه قورئان دهخوینن. بهلام له گهروویان ناودیو نابی، {واته: دهیخوینن، بهلام تیگه یشتنی له گه لدا نیه.

یاخود دمیخوینن، به لآم له ززمت لیگردنی له گه لدا نیه { له نایین دمرده چن، وهک چون تیر له نیچیر دمرده چی.

کاتی خوی که تیریان به هیزکی زور له نیچیر داوه، له م سهریان داوه له وسهری دمر جووه، نجا له دریژهی فهرمووده که دا باس دهکات، دمه رموی: دواپی کابرا که ته ماشا دهکات تیره که نه به نووکه که یه وه، نه به ریشه که یه وه، هیچ شوینه وارکی خوینی پیوه نیه، واته: نه وانیش له نایین دمرده چن، هیچ نایینیان پیوه نامینی.

٢) هوی هاتنه خوارموی نه م نایمه که دمه رموی: ﴿ وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ قُلْ أُذُنٌ خَيْرٌ لَّكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١١﴾

﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: كَانَ نَبْتُ بْنُ الْحَارِثِ يَأْتِي رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَيَجْلِسُ إِلَيْهِ فَيَسْمَعُ مِنْهُ، ثُمَّ يَنْقُلُ حَدِيثَهُ إِلَى الْمُنَافِقِينَ، وَهُوَ الَّذِي قَالَ لَهُمْ: إِنَّمَا مُحَمَّدٌ أُذُنٌ، مَنْ حَدَّثَهُ شَيْئًا، صَدَّقَهُ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ: ﴿ وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ ﴾ { أَخْرَجَهُ ابْنُ إِسْحَاقَ كَمَا فِي (الدر المنثور)، ج ٤، ص ٢٢٧، وابن أبي حاتم في تفسيره، ج ٦، ص ١٨٢٦، لباب النقول ج ١، ص ١١٥، وقال مؤلفا الاستيعاب: سنده ضعيف، ج ٢، ص ٢٨٦.}

واته: عهبدوئلای کوری عه بیاس خوا لییان رازی دمی، ده لی: نه به ته لی کوری حارث ده هاته لای پیغه مبهری خوا ﷺ دادمنیشت، گوئی بو ده گرت، دواپی قسه کانی ده گواستنوه، بو لای ده غل و مونا فیه کان، وه نهو بوو که گوئی: موحه ممه دهر گوئی؟ ههر که سیک قسهی بو بکات به راستی دادمنی، دمر باره وی نه م نایمه ته

هاته خوار: ﴿ وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ ﴾

مانای گشتی نایەتەکان

خوایە ئەم پازدە نایەتەدا - وەك پێشتریش نامازەمان پێکرد - تیشکی زۆر دەخاتە سەر موناڤیق و دڵنەخۆشەکان، دیارە هەلۆیستەکانیان زیاتر پەيوەستن بە حالەتی جەنگ و ناشتی، و، حالەتی بەخشین و نەبەخشین، وە شیوازی هەلسوکەوتیان لەگەڵ پێغەمبەردا ﷺ، کە دیارە کۆمەڵی مسوڵمان چ لە حالەتی جەنگ و ناشتی دا، چ لە حالەتی گوێراپەڵییدا، لە حالەتی بەخشیندا، لە گشت بواریەکانی نابوواری، کۆمەڵایەتی. وە هەلسوکەوت لەگەڵ قیادەتی خۆیدا، ئەگەر ئەو قیادەتی پێغەمبەر ﷺ بێ، یان کەسانیک بن، کە بە رێی پێغەمبەر ﷺ دا دەرۆن، لە هەموو ئەو حالەتانەدا، خەلکی مسوڵمان، پابەندە بە قورئان و سوننەتەوه، وە رازاویە بە ناکارە بەرزو جوانەکان.

سەرمتا دەفەر موی: ﴿ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَقُولُ أَئِذْنَ لِي وَلَا نَفْتِي ﴾، بۆچی ناوی

نەهیناوان فەرموویەتی: (وَمِنْهُمْ) وە لەوان؟! چونکە بە پێی سیاق دەزاندری کە مەبەست پێی ئەوانەیه کە پێشتر باسی کردوون، کە بریتین: لە موناڤیق و دڵنەخۆش و دەرمانەکان، دەفەر موی: کەسی وایان تێدایە دەلی: مۆلەتم بدەو تووشی بەلاو گرفتاری و تاقیکردنەوهو گوناھم مەکە.

ئنجای ئەمە وەك دوایی باسی دەکەین، سی جوار واتایان دەگرتەوه، هەرچەندە هۆی هاتنە خوارمکەیی دەربارەیی جەددی کورپی هەیسە، ئەو بە نموونە هینراوتەوه، بەلا وەك هەمیشە گوتوو مانە: (إِنَّ خُصُوصَ السَّبَبِ لَا يَمْنَعُ شُمُولَ الْمَعْنَى)، واتە: ئەود کە هۆیەکەیی تاییبەتە، رینگر نابێ لەبەردەم گشتگیری ماناکەیدا، گرنگ ئەومیه کەسانیک هەبوون لە نیو موناڤیق و دڵنەخۆشەکان دا، ویستووایانە بە بیانوو و پاساوی بیجی، خۆیان لە جەنگ و جیهاد دەرپاز بکەن.

هەیانە کە دەلی: مۆلەتم بدەو تووشی تاقیکردنەوهومیهکم مەکە، کە لێی دەرمانەجم.

تووشی گوناھ بێم، ﴿ أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا ﴾، ناگادارین! ئەوانە کە وتووونەتە نیو

گرفتاری و گوناوه‌وه، وه ﴿وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ﴾ (٤٩) وه، وه
بئگومان دۆزهخ دموردمری کافرانه و نابلووقه‌ی داو و لئی دهرباز نابن.

﴿إِنْ تُصِيبْكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ﴾، نه‌گهر خووشی و چاکه‌یه‌کت تووش-بن،
بنی ناره‌حمت دمبن و، پنیان ناخووشه، ﴿وَإِنْ تُصِيبْكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا قَدْ
أَخَذْنَا أَمْرًا مِنْ قَبْلُ﴾، وه نه‌گهر به‌لایه‌کت به‌سهر بن، ده‌لین: نئمه بیشتر
دووربینی خوومان و مرگرتبوو، بیشتر وریای خوومان کرد بوو، ﴿وَيَكْتُولُوا وَهُمْ
فَرِحُونَ﴾ (٥٠) وه، وه پشتان تئدمکه‌ن و دهرؤن، زؤر به شادمانییه‌وه که بؤ خویمان
ساغ و سه‌لامه‌تن، پیغمبه‌ر ﷺ و مسولمانان چیبیان به‌سهر دئ، با به‌سهریان بن، ناوا
خو په‌رست و (انانی)ن!

﴿قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا﴾، پنیان بلئ: هیچ
شتیکمان تووش نایتم، مه‌گهر نه‌وه‌ی خوا بؤی بریار دابین، هر شتیکیشمان بؤ
بریار بدات، به خیر و قازانچمان ته‌واو دمبن، جا نه‌وشته خووشبن، یان ناخووش بن،
﴿وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾ (٥١) وه، وه با برواداران ته‌نیا پشت به
خوا ببه‌ستن.

﴿قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا إِلَّا إِحْدَى الْحُسَيْنَيْنِ﴾، بلئ: نایا جگه له یه‌کئک
له دوو شته هر چاکه‌کان، چی دیکه بؤ نئمه چاومرئ دمکه‌ن، {نئمه یان شهید
دمبن، یان سه‌ردمکه‌وین}، ﴿وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ أَنْ يُصِيبَكُمْ اللَّهُ بِعَذَابٍ مِنْ
عِنْدِهِ أَوْ بِأَيْدِينَا﴾، وه نئمه‌ش بؤ نئوه چاومرئ دمکه‌ن، یان خوا له‌لایه‌ن خوویه‌وه
سزایه‌کتان بدات، له دنیا یان له دوارؤزدا، یان به ده‌ستی نئمه سزاتان بدات له دنیا‌دا،
﴿فَتَرَبَّصُوا إِنَّا مَعَكُمْ مُتَرَبَّصُونَ﴾ (٥٢) وه، ده‌جا نئوه چاومرئ بن، نئمه‌ش له‌گه‌ن

ئیوه چاومرئ دهبین، واته: چاومرئ بن، که نهوهی ئیوه پیتان وایه بهسهرمان دی. بهسهرمان بی، وه نیمهش چاومرئ دهکین، که نهوهی ئیوه بهسهرتان دی، بهسهرتان بی.

﴿ قُلْ أَنْفِقُوا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا لَنْ يُقَبَّلَ مِنْكُمْ إِتَّكُمْ كُنْتُمْ قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴾ (٥٣)

به پیغه مبهری خاتمه ﷺ دمفهرموی: بلئ: مالی خوتان ببهخشن، { که به پی سیاهی نایه تهکان دمردهکوهی، مه بهست پی مال بهخشینه، بو نامادهکردنی سوپا بو جهنگی تهبووک، که نیسلامو مسولمانان زور پیویستیان به هاوکاری ههموور لایهک ههبووه، چونکه مسولمانان کهم دست بوون، وه نهو جهنگهش یهکهه بهرمنگاربوونهوه بووه، لهگهه رومهکاندا، وه کاتهکشی زور گهرمو ناخوش بووه. وه پییهگهش زور دوور بووه، بویه پیویستیان به خو نامادهکردنی باش بووه. }
 ننجا خوا دمفهرموی: پییان بلئ: مالی خوتان خهرج بکهن، به خوشحالی، یان به ناخوشحالی، لیتان قبوول ناکری، ههرگیز لیتان وهرناگیری، واته: له لای خواوه لیتان وهرناگیریو، پاداشتت نادریتهوه، بوچی؟

دمفهرموی: بیگومان ئیوه کومه لیک لاری بوون، واته: به هوی لاری بوونو لادانتانهوه: له حوکمی عهقل، له حوکمی فیطرمت، له حوکمی شهریعت، بویه خوا دادگهر نهو کردهوه چاکانهتان که بهروالته چاکن، بهلام مه بهستت پییان رهمهندی خوا نیه، لیتان وهرناگری.

ننجا خوی دادگهر دیته سهر باسی هوکاری وهرنهگیرانی کردهوه باشهکانیان.
 دمفهرموی: ﴿ وَمَا مَنَعَهُمْ أَنْ يَقْبَلُوا مِنْهُمْ نَفَقَتَهُمْ ﴾ هیچ شتیکیش نهبوو به ریگری نهوهی، که کردهوهکانیان لی وهریگیری و پاداشتیان بدریتهوه، له لایه خوی کارزانهوه، نهوه نه بی که نهوان نهو چوار سیفه تهیان تیدا بوون: ﴿ إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ. وَلَا يَأْتُونَ الصَّلَاةَ إِلَّا وَهُمْ كُسَالَى وَلَا يُنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَرِهُونَ ﴾ (٥٤)

١ - بیبروا بوون به خوا {خوایان دمناسی، به‌لام نیمانیان به خوا نه‌بوو، چونکه نیمان به خوا جیایه، له خوا ناسین، نیمان به خوا، نه‌ومیه که به عه‌قل دمک به هه‌موو نه‌و راستییانه بکه‌ی، که خوا فه‌رموونی و تییان بکه‌ی، پاشان به دل په‌سندیان بکه‌ی و به راستیان بزانی و بویان ملکه‌ج بی، ئنجا به زمان دانیان پیدابینیو، دوایی به نه‌ندامه‌کانی جه‌سته‌ش جیبه‌جییان بکه‌ی}.

٢ - هه‌روه‌ها بیبروا بوون به ره‌وانه‌ گرایی خواش، (که موحه‌ممه‌ده ﷺ).

٣ - وه نه‌ده‌چووونه نوپژی، مه‌گه‌ر به قالب گرایی و به ته‌نبه‌لیی.

٤ - وه مالی خویشیان خه‌رج ناکه‌ن، مه‌گه‌ر له حالیکدا که پییان ناخو‌شه، واته: به ناخو‌ش‌حالیی ماله‌که‌یان دمه‌بخشن، به ناچاریی، نه‌گه‌رنا له دل‌ه‌وه پییان خو‌ش نیه، هه‌ر که‌سیکیش به دل کرده‌ومیه‌ک بو خوا نه‌کات، بیگومان خوای کارزان کرده‌وه‌که‌ی لیومرناگری، واته: پاداشتی ناداته‌وه، نه‌گه‌رنا له‌وانه هه‌بووه که‌سانیک مال و سامانی خو‌یان بو پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ هی‌ناوه، به‌لام پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نه‌یناسیون، وه مسولمانان نه‌یانناسیون که نه‌وانه مونا‌فیقن، دیاره ماله‌که‌یان لیومرگرتوون، که وه‌ک رواله‌تی شه‌رع، لییان ومرگی‌راوه، به‌لام وه‌ک لای خوای په‌نه‌انزان و پاداشت دانه‌ومیان، له رژی دوایی دا، کرده‌وه‌کانیان له‌لای خوا قبوول و په‌سند نه‌بوون.

ئنجا به پیغه‌مبه‌ری خاتمه ﷺ ده‌فه‌رموی: ﴿فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا

أَوْلَادُهُمْ﴾، با مال و سامانه‌کانیان، وه منداله‌کانیان تو سه‌رسام نه‌کات، واته: به چاوی سه‌رسورمان و زور به گه‌وره و بایه‌خدار ته‌ماشاگردن، سه‌رنجی سه‌رومت و سامان و مندال و

خزم و خه‌لک و ده‌وروبه‌ریان مه‌ده، با زوریش بن، ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي

الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَتَرْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٥٥﴾، بیگومان نه‌و سه‌رومت و

سامانه‌ی که وه‌سه‌ریکیان ناوه، وه نه‌و مندال و کورو کچانه‌ی که هه‌یانن، خوا ﷺ ته‌نیا ده‌یه‌وی له ژبانی دنیا‌دا بیانکاته مایه‌ی سزادانیان، ده‌یه‌وی به‌و مال و منداله، سزاو نازاریان بدات، وه رووچه‌کانیان دهریچن، له کاتیکدا که بیبروان، واته: تا‌کو

به کافریش بمرن، یانی: نهو مال و سامانه، وه نهو مندال و کورو کچانهی که هه یانن. به ره حمهت نین، مایه ی سزاو جهز ره بهی دنیاو، مایه ی به کافر یی مردنیانن.

ننجا دیته سهر باسی هه لو یستیکی دیکه یان: ﴿وَمَخْلُوفُونَ بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَمِنكُمْ وَمَا هُمْ مِنْكُمْ﴾.

واته: وه نهوانه سو یئند به خوا دهخون که له نیومن، واته: مسولمان و، بر وادارن. به جهخت کردنه وهوه سو یئندتان بو دهخون، به لام نهوان له نیوه نین.

{ دیاره به روالهت لهوان بوون، له یهک شاردا زیاون و، مروف بوون و، خو یان به مسولمان داناوه، به لام یانی: له رووی نیمان و نیعتیقادو، له رووی به ندایه تیبان بو خواوه، له نیوه نین }، نه دی بوچی سو یئند دهخون، که له نیومن؟

﴿وَلَكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرُقُونَ﴾ (٦٦)، به لام نهوانه گو مه لیکن زور دهر سی ن.

(بِضْرُقُونَ) جیاوازی جیهه، له گهل (بِخَافُونَ) دا؟ ده لی: (بِضْرُقُونَ) بریتیه له ترسیک که مروف خهریک بی، دلی پارچه پارچه بی، له (فَرَقَ) وه هاتوه، که لیك جیا کردنه وه ی دوو شته.

ننجا خوی زاناو شارمزا به دل و دهر وون، ترسانه که ی نهوانمان بو وینا دهکات. ده فهرمو ی: ﴿لَوْ يَجِدُونَ مَلَجًا أَوْ مَغْرَبًا أَوْ مَدْخَلًا لَوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ

يَجْمَحُونَ﴾ (٦٧)، ناشکرایه که سیک بیهوی خوی بشاریته وه، نه گهر له ناوهدانی و شار بی، ده بی په نایهک هه بی، وهک قه لایهک، که خوی تیدا حه شار بدات، وه نه گهر له جیا بی، ده بی که لین و قلیشه شاخیک، یان نهشکه وتیک هه بی بجیته نیوی، وه نه گهر له دهستی بی، ده بی کون و که له بهریک و، شوینیکی تهنگ و تهسک هه بی، خوی تیپهستی.

ننجا خوا ده فهرمو ی: نهوانه نه گهر په نایه کیان دهست بکهوی، یان شوینیکی بن هه لو یان دهست بکهوی، { وه هه ندیک گوتوو یانه: (مغارة) واته: نهشکهوت هه ندیکیش ده لی: مهرج نیه نهشکهوت بی، به لکو (مغارة) شوینیکی هه لو له و.

مەرج نیە سەرەمگە ی گیرایی، یاخود کون و کە لە بەرێکی تەنگە بەریان چنگ بکەوی: کە بە تۆبزی خۆیانی تێپەستن، ئەگەر هەر کامیک لەوانەیان دەست بکەوتایە، چیمان دەکرد؟ بەرەو رووی دەچوون، زۆر بە خیرایی، وەك چۆن ئەسببی سەرکێش دەروا ناگەرێتەوه، ئاوا بە خیرایی بەرەو ئەو شوێنە دەچوون، بۆ ئەوهی خۆیانی تێدا پەنھان بکەن.

ئنجایا ئایا بۆچی و لەچی دەترسان؟ دیارە لەوه دەترسان، کە عەیب و عاریان دەریکەوی، ئەو حالەتی دەرئەو و نیفاهەیان ناشرایی، بۆیە ئەگەر هەر کامیک لەو شوێنەیان دەست بکەوتایە، خۆیان تێدا حەشار دەدا.

ئنجایا خۆی زاناو توانا دیتە سەر هە ئۆیستێکی دیکەیان، دەفەرموی: ﴿ وَمِنْهُمْ

مَنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِنْ لَمْ يُعْطُوا مِنْهَا إِذَا هُمْ

يَسْتَخْطُونَ ﴿٥٨﴾. وە لەوان (واتە: لە دل نەخۆش و مونا فیکەکان) کەسانیک هەن،

لە مال بەخشینەکاندا (یاخود لە زمکات پێدانهکاندا)، رەخنەت لێ دەگرن، ئەگەر لەو مالی خێرو زمکاتانە، کە کۆکراونەتەوه بەشیان بدری، ئەوه رازی دەبن و پێیان خۆشە، وە ئەگەر پێیان نەدری، توورەو پەست و نارەحەت دەبن، ﴿ وَلَوْ أَنَّهُمْ

رَضُوا مَاءً آتَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ سَيُؤْتِينَا اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ

وَرَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ ﴿٥٩﴾، وە ئەگەر ئەوانە ئەو میان پەسند کردبایە

کە خوا ﷻ، وە پێغەمبەرەمگە ﷺ پێیان دەدەن، وە گوتبایان: خوامانە بەسە، لەمەودوا خوا لە بەخششی خۆی پێمان دەدا، وە پێغەمبەریش ﷺ (لەوهی لەبەر دەستیەتی) پێمان دەدا، ئێمە هەر بەرەو خوا ئارموزو مەندین، ئارموزومان لە پاداشتی لای خواپە، ئەو رزقە حەلالەتی کە لای خواپە، هەر چاومان لەو میە، ئنجایا وەلام (جواب) ی (لو) لێرمدا قەرتینراوه، واتە: ئەگەر وایان کردبایە بە تەئکید بۆ وان باشتر بوو، سەر بەرزانهتر بوو، لە دنیاو دواڕۆژدا، لەلای خواو خەلکی بۆ وان باشتر بوو، ئەك ئاوا چا و بېرپە هەر تەماعیک کە دیتە دەست، بێئەوهی کە شایستە ی بن،

چونکه پیغمبهری خوا ﷺ هر شتیک که هاتوته دهستی، به تهنکید هیچ تهماعیکی خوئی تییدا نهبووه، بهلام به پیی شایستهیی داویهتی بهو خهئکه، ئنجا دیاره نهوانه کهسانیک بوون، که شایسته نهبوون، بهلام هر چاویان تیبریوه.

ئنجا خوا بهم بونهوه، دیته سهر باسی چونیهتی دابهش کردنی (صدقات)، که به کۆدنگیی ههموو زانایان لیهدا مهبهست له (صدقات) زهکاته، بهلام به تهنکید وپرای زهکات، سهدهمهش دهگریتهوه، که هر مالیکه راستگوویانهو دئسۆزانهو لهبهر خوا بیهخسری، دهفهرموی: ﴿ إِنَّمَا الصَّدَقَتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَمِلِينَ عَلَيْهَا

وَالْمَوْلَةَ فَلُوْمِهِمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَرْمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَبْنِ السَّبِيلِ ۚ ﴾ . بیگومان سهدهمهکهان تهنیا بوئهو (ههشت) جوژه کهسانهن: بو ههژارانو، نهدارانو. کۆکه رهو مشوورخووانی نهو سهدهمهههو زمکاتانهو، دل راگیراوان، وه بو نازادکردنی کۆیلهکان، وه دانهوهی قهرزی قهرزداران، وه له پیی خوادا، {ئنجا جهنگو جیهاده. بانگهوازه، هینانهدی هر بهرژهومندییهکه، که دیندارییی و دنیادارییی مسولمانان بهکیان لهسهری کهوتوه}، وه رنبوار.

دیاره خوای کارزانی پهرومردگار نهوانهشی کردوون به دوو بهش، چونکه بهشیکیان به (ل)ی (تملیک) باسیکردوون، واته: دهدری به خویمان، بهشیکیشیان به (فی) هیناونی، واته: لهواندا خهرج دهگری، وهک دوایی له مهسهله گرنکهکاندا زیاتر باسی دهکهین.

﴿ فَرِيضَةٌ مِّنَ اللَّهِ ۚ ﴾، نهوه لهلایهن خواوه پیویست کراوه، ﴿ وَاللَّهُ عَلِيمٌ

حَكِيمٌ ﴿١٠﴾ ۚ ﴾، وه خوا زانای کارزانه، زانایه که دهبی نهو مالو سامانه، چون بیهخسری، وه کارزانه، به کیی دمداو چهندی پی دمدات، به پیی نهو شهریعهته که ناردوویهتی؟!

ئنجا دیته سهر باسی بابهتیکی دیکه که بریتی بووه، لهوه که کاتییک پیغمبهری خوا ﷺ به دل گهورمیو به لیبوردهمی به رهوشت بهرزیی مامهلهی لهگهئدا کردوون. لهبهرنهوهی که ناخی خویمان پیس بووه، موخنهتو خراپهکار بوون، نهو جوامیریو

دل گهورمیی و لیبوردمیهی پیغهمبهران ﷺ به شیویهکی خراب و مسف کردوه،
 ﴿ وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ ﴾، وه لهو دمغل و مونا فیقو
 دلنه خوشانه ههیه که نازاری دلی پیغهمبهر ﷺ دمدن، بههوی جیهوه؟

یهکیک له نازارمکان نهوه بوو دمیانگوت: نهو هر گوئییه، نهوه له زمانی عهریبیدا
 ههیهو، له کوردییشدا ههیه، دهگوتری: (فلان کس ههر گوئییه)، (اذن) نهندام
 (جارحة)یه، تو که کهسیکت به گوی چواند، واته: نهو کهسه زور زیدمرویی دهکات،
 لهودا که ههموو شتیک دهیستی، گوتوویانه: موهمهد ﷺ ههر قسهیهکی بو
 بکری، دهیستی، مهبستیان نهوه بوو که گوی پینادات، جهندی راسته و جهندی
 درویه، دیاره نهوان وای لی حالی بوونو، وایان خهیال کردوه، که له راستییدا و
 نهبووه، بهلکو پیغهمبهری خوا ﷺ لهبهر زیده رهوشت بهرزیی و رهوشت جوانیی و
 سینگ فراوانیی و جوامیری خوی، گوی بو ههموو کهسیک گرتوه، نهگهرنا بیگومان
 ههموو کهسی به راست نهزانیوه.

بویه خوا ﷺ دمه رموی: ﴿ قُلْ أَذُنٌ خَيْرٌ لَّكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ

لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْكُمْ ﴾، تو بلی: { پیغهمبهر ﷺ گوی }
 چاکهیه بو نیوه، { واته: تهنیا چاکه کهتان لیوردهگری }، بروای به خوا ههیهو،
 بروادارانیش به راست دهمزانی، وه بهزمیی خوابه بو نهوانهتان که بروا دینن.

چونکه نهوانهیی که بروادار نین، بههرمه نند نابن له رحمت و بهزمیی خواو، له
 پیغهمبهری خاتهم، چونکه ریزی ناگرن و بروای پی ناهینن، بهلکو له جیاتی نهوه
 نازاری دمدن، ﴿ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾ (١١)، وه بیگومان
 نهوانهیی نازاری پیغهمبهری خوا ﷺ دمدن، نازاریکی به نیس و زانیان بو ههیه،
 چاوهر پیمان دهکات له دوزخدا.

ننجا دپته سهر باسی هه نویستیکی دیکهیان، دمه رموی: ﴿ يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ

لِرِضْوَانِكُمْ ﴾، سویند به خوا دهخون بو نیوه، تاگو رازیبتان بکن، بو وینه:

گوتووینانە: ئێمەش دڵسۆزین، ئێمەش بە تەنگ نیسلا مەومین، ئێمەش بروامان بە هورئانە، ئێمەش وەك ئیومین، ئاوا بە پێی مەقام، ئەم جوۆرە سویندانەیان خواردووە.

﴿ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضُوهُ إِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴾ (٦٣) ، بەلام خواو پێغەمبەری خوا ﷺ شایستەتر بوون، کە پازیبیان بکەن، ئەگەر بروادار بوونایە. واتە: ئەگەر بروادار بوونایە، ئاوا دڵسۆز بوونایە، دهبووایە لەگەڵ خوادا راستیان کردبایە، بروایان بە خواو بە پێغەمبەرەکەي ﷺ هینابایە، ئەو کاتە ئەو سویند درۆیە یۆ ئیومیان خواردووە، لە کۆئیان دهبوووە!

لە کۆتایی دا دەفەرموی: ﴿ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَنِ يُحَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ

لَهُ نَارٌ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا ﴾ ، نایا نازانن، (دەبوو زانیبایان) کە هەر کەسێک دزایەتیی خواو پێغەمبەرەکەي ﷺ بکات، ئەووە بێگومان ناگری دۆزەخی بۆ هەبێ، ئنجا کەسێک نەبێتە خاوەنی هیج شتێک، تەنیا بێتە خاوەنی ناگری دۆزەخ، کە بە هەمیشەیی تێیدا دەمینیتەو، ﴿ ذَلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ ﴾ (٦٤) ، نا ئەووە زەبوونی و سەرشۆرییەکی مەزنە، کە لە دوارۆژدا دیتە سەریان.

چهند مهسه لهیه کی گرنگ

مهسه لهی یه کم، که دمه رموی: ﴿ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَكْفُرُ لِي وَلَا نَفْتِي ۚ
أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴾ ﴿٤٩﴾

وه لهوان کهسی وا ههیه، { به پیی سیاق دهرانری، که مه بهست لهوان: دمه و
مونافیه کانه }، دهلی: مؤلتم بدهو تووشی فیتنه مه که، ناگادارین! نهوانه که وتوونه
نیو فیتنه وه.

واته: نهک هه خویان بهاریزن که تووشی فیتنه نهبن، به لکو هه که وتوونه
نیو جالی فیتنه وه، دیاره وشه (فتنه) - وهک جاری دیکهش باسمان کردوه - له
هورناندا به پیی نهو سیاقه ی که تیدا هاتوه، مانا که ی دیاری دهگری،
نه گه رنا نه سللی وشه (فتنه) له (فتن) هوه هاتوه، (راغب الأصفهانی) دهلی:
(أَصْلُ الْفِتْنِ: إِدْخَالُ الذَّهَبِ النَّارَ، لِتُظْهَرَ جَوْدُهُ مِنْ رَدَائِهِ).

واته: نه سللی وشه (فتنه) له (فتن) هوه هاتوه، (فتن) یش نه وهیه زیر بخریه
نیو ناگر، بو نه وهی چاک و خرابی لهیه ک جیابیتنه وه.

دوایی (فتنه) به مانای هه تاقیکردنه وهیه ک هاتوه، دوایی به مانای نهنجامی
تاقیکردنه وه که هاتوه، وه هه ندیک له زانایان به: کوهرو شیرکیان لیکدا و متنه وه، وه
هه ندیک به: گونا هیان لیکدا و متنه وه، لیرهدا زیاتر وا پیده چی مانای گوناح بگهیه نی،
که دهلی: ﴿ أَذِّنْ لِي وَلَا نَفْتِي ۚ ﴾، مؤلتم بده، با نهیه م بو جهنگو جیهاد، وه
تووشی گونا هم مه که، وه دوایی که دمه رموی: نهوان که وتوونه نیو گونا هه وه، نهک
هه بترسین که تووشی بین، به لکو هه که وتوونه نیو گونا هه تیدا نوقم بو و ن،
که نه مه سن واتایان هه لدهگری:

۱ - هەندىك لەو دەغەلانى گوتتويانە: ئەگەر ئىمە بىينە دەر بۇ جەنگو جىهاد، بەھۆى ھاتنمان بۇ جەنگو جىھادەو، وامان لىدى دلمان ھەر لە لای مالو مندالمان بىو تووشى ناپەھەتى بىن، گەواتە: بەھۆى دوورىيمان لە مالو مندالو خىزمو كەسمانەو، بەھۆى جىھىشتى نىشتىمانانەو تووشى گرفتارىيمان مەكە!

۲ - واتە: مۆلەتمان بە، چونكە تۆ مۆلەتمان بەدى يان نەدەى، ئىمە ھەر نايەين. ئىنجا كە مۆلەتمان نەدەى، ماناى وايە ئىمە دەكەوينە نىو گوناھەو، چونكە تۆ مۆلەتىشمان نەدەى، ھەر نايەين، ئىنجا كە سەر پىچىشمان كرد، تووشى گوناح دەبىن، بۇيە تۆ تووشى گوناھمان مەكەو، داوامان لى مەكە، بىينو وازمان لى بىنە، با بۇخۇمان دابنىشىن.

۳ - لە ھۆى ھاتنە خوارەو كەشىدا باسمان كرد: كەسىك ھەبوو لە سەرانى نەھلى نىفاق، بە ناوى جەددى كورى قەيس، پىغەمبەرى خوا ﷺ پىي فەرموو: ئەى جەددا! نامادەى بىي بۇ جەنگ كردن، لە دزى بەنى ئەصفەر؟

ئەويش گوتى: ئەى پىغەمبەرى خوا! مۆلەتم دەدەى نەيەم، من پىاويكەم ژنە زۆر خۇش دەوین، مەترسىيم ھەيە كە ئافەرتانى بەنى ئەصفەرم بىين، تووشى گوناھى بىم {بىانوو ھىنانەو ھەيەكى چەند ساردو سىرو بى تامەو روى مەجلىسى نىە} پىغەمبەرى خواش بە روى لىومرگىرانەو فەرموو: ئەو مۆلەتم داى. ئىنجا بەم بۇنەو، ئەم نايەتە ھاتە خوارەو.

ھەلبەتە لە يەك كاتدا ھەر سىكىشىيان دەگرىتەو، چونكە لە نايەتەكەدا ھىچى دىارى نەكردەو، وە ھۆى ھاتنە خوارەو، جارى وايە يەككە لە چەمكەكانى ئەو نايەتە دەگەيەنئو، مەرج نىە تەواوى ماناكەى رۇشن بى، لە ھۆى ھاتنە خوارەو كەى دا.

خوا دەفەرموى: ﴿أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ

بِالْكَافِرِينَ﴾، ئاگادار بن! ئىو كەوتوونە نىو فىتنە، واتە: كەوتوونە نىو

به‌لاو گرفتاری و نازارو مهینه‌تی، نُنجا ده‌گونجی مه‌به‌ست پیی نه‌ومبی: که نه‌وانه که‌وتوونه نیو فیتنه‌ی شیرک و نیفاقه‌وه، یاخود پیش نه‌وه‌لوئیسته‌شیان، نه‌وانه هر له چائی شیرک و نیفاهدا بوون، یاخود که‌وتوونه نیو فیتنه‌ی ناوو ناوبلنگی خرابو نابروو‌چوونیان، چونکه خه‌لک هه‌موویان دزمانن که نه‌وانه درؤ دمکه‌ن‌و، نه‌و بروبیان‌ووانه‌ی که دمیانه‌یننه‌وه، هر مه‌به‌ستیان نه‌چوونه بو جه‌نگو جیهاد، نه‌گه‌رنا راست ناکه‌ن.

نُنجا که نه‌وه هه‌لوئیستیان بوو، خه‌لک دمیانبوغزینئ‌و، نه‌فرینیان لی دمکات‌و، دووریان لی دمکات.

که‌واته: نه‌وه‌ی لیی ترساون، هر هاتوته‌دی، به‌لی له نیو مال و مندالی خویاندا دانیشتون، به‌لام له نیو کومه‌لگادا بوونه‌ته که‌سانیکی بوغزینراوو نه‌فرین لیکراوو ناپه‌سند.

نُنجا لیرهدا خوی بی‌نیاز، دوو شتی بو فه‌رموو ون:

(۱) ﴿الْأَفِئَّةَ سَقَطُوا﴾، واته: له دنیادا نه‌وانه که‌وتوونه نیو فیتنه‌وه،

که بریتیه له‌و سزاو نازاره‌ی دنیا‌یی، که له‌و شتانه‌دا به‌رجه‌سته دمی، که باسمان کردن، به‌تایبه‌ت ناوزران و سومعه‌چوون و سووک بوون، له‌لای خه‌لک‌و، نیشانه‌ی پرسیار له‌سهر دانرانیان، که بیگومان نه‌وه جوریکه له‌سزاو نازار، وه نه‌و نایه‌تانه‌یان له‌سهر هاتوونه خوار، که بیگومان نه‌و کاته هاوه‌لانی به‌رپز، بگره‌رهنکه ژن و منداله‌کانیشیان، زانیبیان: فلان مونا‌فیک کام نایه‌ته دمیگریته‌وه؟ فلان مونا‌فیک کام نایه‌ته دمیگریته‌وه؟ که نه‌وه‌ش عه‌یبه‌یه‌کی گه‌ورمیه، به‌سهریان هاتوه، وه‌ک چؤن نیمه‌ش نیستا نه‌گه‌ر باش له‌قورئان تی‌بگه‌ین‌و، چاک سهرنجی کومه‌لگاکه‌ی خؤمان بده‌ین و ته‌ماشای که‌سایه‌تییه‌کان بکه‌ین، ته‌ماشای لایه‌ن و پیکه‌ته‌کان بکه‌ین، دمتوانین بلین: نه‌م نایه‌ته فلانه‌ که‌س دمیگریته‌وه، نه‌م نایه‌ته فلان هه‌لوئیست‌و فلان ره‌فتاره‌ی فلان که‌س دمیگریته‌وه.

(۲) به‌نسبه‌ت سزای دوا‌رؤژی‌شیانه‌وه، دمه‌رموی: ﴿وَأَنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ

بِالْكَافِرِينَ﴾، بیگومان دؤزه‌خ ده‌وره دهری کافرانه.

مەسەلەی دووهم: کە دەفەرموی: ﴿إِنْ تُصِيبَكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِيبَكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا قَدْ أَخَذْنَا أَمْرًا مِنْ قَبْلُ وَيَتَوَلَّوْا وَهُمْ فَرِحُونَ﴾

ئەگەر تۆ چاکەیهک و خوشییەکت تووش بێ، ئەوان نارەحەت دەکات، وە ئەگەر بەلایەکت بەسەربێ، ئەوان دەلێن: ئێمە پێشتر وریایی خۆمان وەرگرتبوو. دووربینیمان لە کاری خۆمان دا کردبوو، وە پشیمان تێدەگەن و دەپۆن و زۆر شادمان و خوشحالیشتن.

(حسنة) لێرەدا بریتیه لە هەر پێشەاتیەک کە بۆ هەر کەسێک بێتە پێش و پێی خوشبێ و بۆی چاک بێ، کە لێرە مەبەست پێی سەرکەوتن و دەستکەوتە. (مصيبة) یش لە (أصاب) موه هاتوه، (أصاب) واتە: تووشی بوو، بەسەری هات. پێی گەوت، کە لە زماندا تاییبەت گراوه بەو شتەوه، کە بەسەر ئینسان دیو. پێی نارەحەت دەبێ.

دەربارەی وشەی (أمر) کە دەفەرموی: ﴿يَقُولُوا قَدْ أَخَذْنَا أَمْرًا مِنْ قَبْلُ﴾، دەلێ: (الأمر: الحال المهمُّ صاحبُه).

(أمر) بریتیه لە هەر حالیەک شتێک کە خاومنهکەمی گرنگیی پێدەدات، دیارد وشەی (أمر) نەزانراو (مُبهم) ه، ماناکەمی دیار نیه، زۆر شت دەگریتەوه، دەلێن کاری خۆمان بە وریایی گرتبوو، واتە: ئێمە پێشتر خۆمان بۆ ئەو کاره ناماد کردبوو، دووربینیمان کرد، بۆیه تووشی ئەم بەلایه نەبووین!

پێیان وا بووه، ئەگەر بچن بۆ جەنگ و جیهاد، ئنجا چ بریندارین. چ بکوژین، چ مالد و سامان سەرف بکەن، چ تووشی نازار ببین، پێیان بەلایه بوود گوتووینانە: ئێمە هیندە عاقل بووین، دووربینیمان کردوو تووشی ئەم بەلایه نەبووین!

ھەلبەتتە ئىستاش لە نىو مسولماناندا كەسانىك ھەن، كە كاتىك مسولماننىك تووشى گرتەن دى، تووشى ئازار دى، تووشى نان بېران دى، تووشى كوزران و بىرىندار بوون و، كۆچ و كۆچبار دى، لەسەر خوا، دەلەين: دەبا ھەلىگىر تەوھ، بۇ خۇى عاقل نەبوو! پېيان واپە عاقل ئەو كەسەپە كە ھەمىشە لای سەلامەتتى بگرى، نازانن كە عاقل ئەو كەسەپە كە لەگەل شەرىعتى خوادا بى، عاقل ئەو كەسەپە كە لەگەل بەرزومەندىيى ئىسلام و مسولمانان دابى، با لەسەر ئەو بەرزومەندىيە تووشى نارەھەتتەش بى، ئەگەرنا عەقلى سەلامەتتى، ھەموو كەس دەيزانى و دەيتوانى، بەلام بە دلنىيى ئەوھ عاقلنى نىە، عاقلنى ئەومىيە كە تۆ ھەرمانى خوا جىبەجى بگەى و، بەندايەتتى خۇت بۇ خوا، لە زىانى دنىادا، بەرجەستە بگەى.

مەسەلەى سېپەم: كە دەفەر موى: ﴿ قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴾ ﴿۵۱﴾

بە پىغەمبەر ﷺ دەفەر موى: تۆ پېيان بلى: بىگومان تووشمان نايەت و، بەسەرمان نايەت، مەگەر ئەوھى خوا بۇى نووسىووين، وھ خوا سەرپەرشتىارى ئىمەپە.

كەواتە: ئەو ھەر شتىكى بۇ بىرىار دابىن و بەسەرمان بى، ديارە لە خىرو بەرزومەندىيى ئىمە دايە، با ناخۇششىش بى، بە پروائەت، وھ با بىرواداران تەنيا پشەت بە خوا بېھستەن.

ديارە وشەى (لن) بۇ جەخت كىردنەومىيە، واتە: ھەرگىز، كەواتە: ﴿ قُلْ لَنْ

يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا ﴾، يانى: ھەرگىز تووشمان نايەت، مەگەر ئەوھى خوا بۇى نووسىووين، واتە: ھەر شتىكمان بەسەردى، ديارە پىشتر ئەوھ لە زانىارىيى خوادا ھەبووھ، وھ بىرىارى خواى لەسەر بووھ.

وشەى (مولى) بە ماناى سەرپەشتىار دى، وھ بە ماناى مشوورخۇر دى، وھ بە ماناى نىزىك دى، وھ بە ماناى خۇشويست (محب) دى، ئنجا مادام خواش سەرپەرشتىار و دۇست و نىزىك و خۇشويستى ئىمە بى، ديارە ھەر شتىك لە لای ئەوھوھ بۇ ئىمە بى، بۇ ئىمە خىرو خۇشىي و قازانجە، ئەگەر جى لە دنىادا،

ناخوشی و نازاریشی تیدابن، به لام له دواروژدا هه مووی پاداشته، واته: ئیمه
 دهرهست نین، له م دنیا په دا هر شتی کمان به سه ربی: به زانیاری خویه و، به
 بریاری خویه، وهك خوا ﷺ فه رموویه تی: ﴿ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَأَنَّ
 الْكُفْرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ﴾ (۱۱) محمد، واته: خوا سه ره په شتیارو دوست و نیزیک و
 خوشه ویستی بروداران هه، نه وان هه بی پروان، هیچ سه ره په شتیاریکیان نیه.

ننجا دمفه رموی: ﴿وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾، وه با بروداران
 جگه له خوا پشت به که سی دیکه (و به هیچ شتیکی دیکه) نه بهستن، با پشتیان
 ته نیا به خوا قایم بی، خویه كه که به و جوړه بو بروداران، نه وهی که له
 بهرزه و مندی دواروژیان دا نه بی، به سه ریان ناهینی، چونکه له دوست و
 چا و مروان دمکری، جگه له چاکه، به سه ر دوسته که ی نه هینی!

به لام بنگومان چه مکی چاکه و خوشی و به خته و مری، له روانگی ئیماندارم و.
 نه و منیه که هه میسه له نیسراحت و خوشی دابی، بو وینه: شه هیدی، که دوی
 پیغه مبه رایه تی و زورپاستی (صدیقیه) بهرترین پله یه، دیاره به هوی جهنگ و
 جیهاده وه، به دست دی، وه خوی بهرزیس ناوی لیناوه: هه لبزاردن، و لك
 دمفه رموی: ﴿وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ﴾ (۱۲) آل عمران، خوا دمی هوی شه هیدانتان له
 نیودا هه لبزیری، که دیاره به هوی جهنگ و جیهاد و گیان فیدایشه وه، نه و پله
 به دست دی.

که واته: کوزران له پی خوادا، وهك رواله تی دنیایی ناخوشه، به لام له لای
 خوی په رومردگارو، به ته رازووو پیومری قیامت، پله یه کی زور گه ورمیه.

مه سه له ی هوارم: که دمفه رموی: ﴿قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا إِلَّا إِحْدَى
الْحُسْنَيْنِ وَمَنْ نَرَبَّصُ بِكُمْ أَنْ يُصِيبَكُمْ اللَّهُ بِعَذَابٍ مِنْ عِنْدِهِ أَوْ
بِأَيْدِنَا فَتَرَبَّصُوا إِنَّا مَعَكُمْ مُتَرَبِّصُونَ﴾ (۵۲)

بَلَىٰ: نایا جگه له یهکیک له دوو شته ههره چاکهکان، چی دیکه له ئیمه چاومرپی دمکهن، که بهسهزمان بی، وه ئیمهش بو ئیوه چاومرپی دهکهن: که یان خوا له لایهن خویهوه، نازارو سزاتان بو بنیرئ، یاخود به دهستی ئیمه، {دوای ئهوهی که کوفرهکهتان ئاشکرا دمکهن و، دزایهتی ئیسلام و مسولمانان دمکهن، مسولمانانیش سزاتان ددهن}، ئیوه چاومرپی بن، وه ئیمهش چاومرپین، واته: ئیوه چاومرپی بن، بزائن ئیمه چیمان بهسه دئ؟ که یهکیک له دوو شته چاکانهیه، ئیمهش چاومرپی دمبین بزائن ئیوه چیتان بهسه دئ؟ که به تهئکید یهکیک له دوو شته خراپانهیه.

لیردا که خوا دمفرموی: ﴿ قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا ﴾، بَلَى: نایا چی له ئیمه چاومرپی دمکهن، دهئ: (الاستفهام: هُنَا مُسْتَعْمَلٌ فِي النَّفْيِ وَهُوَ تَوْبِيخٌ) واته: لیردا پرسیارکردنه که بهمانای لاجردن (نفي) بهکارهینراوه، بهلام مانای سهرزمنشتکردنه، بهچی دهمانین؟

له سونگهی نهوهوه که نهوهی لهگهژ ههلاواردن (استثناء) دا هاتوه، وه مهبهست

پنی سهرزمنشت کردنیانه، ﴿ قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا إِلَّا لِأَحَدٍ الْحُسْنَيْنِ ﴾، بَلَى: نایا چی له ئیمه چاومرپی دمکهن، چیمان بو چاومرپی دهکهن، جگه له یهکیک له دوو شته ههره چاکهکان!.

دهئ: (التَّرَبُّصُ: اِنْتِظَارُ حُصُولِ شَيْءٍ مَرغُوبٍ حُصُولِهِ، وَأَكْثَرُ اسْتِعْمَالِهِ، أَنْ يَكُونَ اِنْتِظَارَ حُصُولِ شَيْءٍ لغيرِ الْمُنتَظَرِ).

(تَرَبُّصٌ) بریتیه له چاومرپی کردنی شتیکی ویستراوو ئارمزووکراو که پهیدابیی، بهلام به زوری بو ئهوه بهکاردئ، که لایهنیک چاومرپی بی بهرانبههگهی شتهگهی بو بیته پیش، نهک خوئی.

ننجا که دمفرموی: ﴿ اِحْدَى الْحُسْنَيْنِ ﴾، دیاره (احدی) (مؤنث) ی (أحد) ه، وه (حُسْنَى) ش (مؤنث) ی (أحسَن) ه، (أحسن)، واته: ههرمباش، باشترین، (حُسْنَى) ش، ههر به مانای ههرمباش دئ، بهلام به باری میینهی مهجازیی دا، له جیاتی بفرموی:

(واحد الحسنين، أو أحد الحسنين)، فەرموویەتى: (إحدى الحسنين)، ئەگەر بە (مذکر) بووایە، وای دەفەر موو.

زۆربەى توپۇزمەوانى قورنن گوتوویانە: ئەو دوو شتە ھەرمباشە بریتین لە: سەرکەوتن و شەھید بوون (النصر والشهادة).

ھەلبەتە لە ئايمەكەدا دیاریی نەكراو، كە ئەو دوو شتە ھەرە باشە جین؟

بۆیە دەگونجی ئەو دوو شتە بن، وە دەگونجی دوو شتی دیکە بن، دەشگونجی یەكی لەو دوو شتانەو، شتیکی دیکە بن، گرنگ ئەومیە ئینسانی بروادار، ھەمیشە لە نیوان دوو شتی ھەرمباش دایە، ھەرگیز لە نیوان قازانج و زەمردا نیە، بەلكو لە نیوان چاك و چاكتر دایە، یاخود لە نیوان چاكتر و چاكتر دایە، مادام لەسەر پئی خوابن، بەتایبەتی لە جەنگ جیھاددا گوتوویانە: یان سەردەكەوین و دەستكەوت بەدەست دینین، یان شەھید دەبین و بەھەشت بەدەست دینین، بۆیە زانیان وایان لیکداوتمەو، ئەگەرنا نایەتەكە دیاریی نەكردوون، وە لە راستیشدا ئەو دوو شتە زۆر چاكن، یەك لە یەكدی چاكترن: بۆ دنیا ئەگەر مسوئلمانان سەربكەون و دەستەلاتیان ھەبى بەسەر ئەھلى كوفردا و نەھیلن زولم و ستەم بكەن. خراپەكارى بکەن، ئەو شتیکی زۆر باشە.

وہ بۇ دواپۇزیش بیگومان باشتىن شتىك كە ئىنسان پىی بجیتەوہ خزمەتى خواى پەرومردگار، ئەومیە كە بە بەرگی سوورەوہ بجیتەوہ خزمەت خواى بالادەستو، بلى: خوايە! ئەوہ من سەلمانم كە تۆو دىنى تۆم، لە خۆم و لە زىانى خۆم، خۆشتر ويستوہ، ئەومش بەلگە كە من لە پىی تۆدا خويىنى خۆم رشتوہ زىانى خۆم بەخشيوہ، بۇ قيامەت ھىج شتىك لەوہ باشتىر نيە.

كە دەفەر موى: ﴿ وَخَنْ نَرَبِّصْ بِكُمْ أَنْ يُصِيبَكُمُ اللَّهُ بِعَذَابٍ مِّنْ

عِنْدِهِ أَوْ بِأَيْدِينَا ۖ ﴾، {ئىوہ يەكئىك لە دوو شتە ھەرە چاگەكان بۆ ئىمە چاومپى دەكەن}، ئىمەش لە بەرانبەردا يەكئىك لە دوو شتە ھەرە خراپەكان بۆ ئىوہ چاومپى دەكەين: كە خوا تووشى سزاو ئازارىكتان بكات لەلايەن خۆيەوہ، یان بەدەستی ئىمە، سزاتان بدات، دیارە بەدەستی ئىمانداران، دواى ئەوہى كوفەرەكەيان

ناشکرا دمهکن، وه سهنگەر له ئیسلام دهگرنو، به ناشکرا دژایهتی ئیسلام و مسوڵمانان دمهکن، نهوکاته مسوڵمانان دهستیان گراوه دهبی، له بهرانبهریاندا، نهگهڕنا مونا فیههکان تاگو له حالهتی نیفاقدا بوون، به پئی سوننهت، پینه مبهری خوا ﷺ ههر مودارای لهگهڵدا کردوون، به لام بهته نکید نهوکاتهش ههر له سزاو نازاری دهروونیی دا بوون، چونکه ههر له حالهتی ترسو و بیم دا ژیاون، گهی ناشکرا دهبن؟ گهی به درۆ دهخرینهوه؟ گهی نیفاقه که بیان دهر دمه کهوئ؟ هه میسه له حالهتی ترس دابوون، که نهوش نازاریکی دهروونیی زۆری له دل دا دروست کردوون.

له کو تایی نایه ته که دا دمه رموی: ﴿ فَتَرَبَّصُوا إِنَّا مَعَكُمْ مُتَرَِّبُونَ ﴾ .

دهجا چاوهری بن: نیمه لهو دوو شته ههره چاکه کامیانمان به سهردی؟ نیمهش له گهڵ نیومدا له چاوهروانین، که نیوش لهو به لاو سزایانه، کامیانان به سهردی؟

مهسه لهی پینجه م: که دمه رموی: ﴿ قُلْ أَنفِقُوا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا لَّن يُتَقَبَلَ

مِنْكُمْ إِنَّا كُنْتُمْ قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٥٧﴾ وَمَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقَبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَتُهُمْ

إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ۚ وَلَا يَأْتُونَ الصَّلَاةَ إِلَّا وَهُمْ كُسَالَىٰ

وَلَا يُنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ ﴿٥٨﴾ .

پیان بلی: سامان و مالهکانی خوتان خهرج بکهن، به خو شحالیی یان به ناخو شحالیی، به پیناخو شبوون، یان به پیناخو شبوون، (به ههر جوړیک ماله کهی خوتان ببه خشن)، لیتان وهر ناگیرئ، (واته: خوا پاداشتتان ناداته وه)، چونکه بیگومان نیوه کو مه لیک لادرن.

لیرهدا هه ندیک له زانایان گوتوویانه: که دمه رموی: ﴿ طَوْعًا أَوْ كَرْهًا ﴾ ، به

خو شحالیی، یان به ناخو شحالیی، واته: لهو دوو حاله ته دا: ج به قالب سووکیی و به دلخو شی، به لام که به دلخو شیبیش دمه خشن، مه به ستیان پی خوا نیه، مه به ستیان نهوه بووه که مسوڵمانان باوهر (ثقة) یان پی بکهن، وه ج به قالب گرانیی و ناخو شحالیی، لهو رووه وه که مال و سامانه که بیان پی بهران بهر به خشیوه.

ههندیکیش گوتووویانه: ﴿ طَوْعًا أَوْ كَرْهًا ﴾، واته: ههر ئهو دوو حالته نا، بهئکو مهبهست نهومیه به ههر جوړیک له جوړهکان مال و سامانی خوټان بیهخشن. ههر لیټان و مرناگیرئ، نهویش له بهرنهوهی نیوه کومهئیکی لاپین، له شهرعی خوا لاتان داوه، بگره له عهقل و فیطرمت و عیلمو له هه موو شتیکی باش، لاتان داوه. دواپی خوای کاربهجن له نایهتی دواى ئهودا، روونی دمکاتهوه، بؤنهوهی خهئکانیک واهزانن: که خوا ههر له خووه لهو مونافیقانه ههئدمهپیچی، نهگهر ههرچی چاکهشه بیکهن، لیټان و مرناگیرئ! دهفرموی: ﴿ وَمَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَتُهُمْ إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَلَا يَأْتُونَ الصَّلَاةَ إِلَّا وَهُمْ كُسَالَىٰ وَلَا يُنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَرِهُونَ ﴾.

وه هیج شتیک ریگر نهبوو، که مال خرج کردنهکانیان لیومرنهگیرئ، {واته: له لایهن خوای بهخشرهوه پاداشتیان نهدریتهوه}، مهگهر ئهوه که نهوانه کهسانیکن بیپروا بوون به خوا، وه به پیغه مبهرمکهی، وه به تهنهئیی نهبنی نویژ ناکهن، وه مالی خوټیان نابهخشن، مهگهر به ناخوټحالیی.

بناغهی ئیمان، نیمانه به خواو به پیغه مبهرمکهی، وه بناغهی کردهوه چاکهکانیش. بریتیه له نویژو زهکاتو مال بهخشین، ئنجا ئهو مونافیقانه، هیج کام لهو چوارانهیان بهوجوړهی شهریعت گوتووویتهی، تیدا نهبوون، کهواته: شتیکیان نهبووه، سوودیان پی بگهیهنی، بویه کردهوه چاکهکانیان لی و مرنهگیراون.

خوای پهرومردگار دمربارهی ئهوه، که تهنیا چاکه له پاریزکاران و مردهگری.

دهفرموی: ﴿ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴾ (۱۷) ﴿ المائدة.﴾

واته: بیگومان خوا تهنیا له پاریزکاران و مردهگری، واته: مال بهخشین و کردهوهی باش، تهنیا لهوان قبول دمکات.

ههروها پیغه مبهری خوا ﷺ دهفرموی: ﴿ إِنَّ اللَّهَ لَا يَقْبَلُ مِنَ الْعَمَلِ إِلَّا مَا كَانَ لَهُ خَالِصًا وَابْتِغَىٰ بِهِ وَجْهَهُ ﴾، ﴿ أَخْرَجَهُ النَّسَائِيُّ، برقم: (۳۱۴۰)، وَالطَّبْرَانِيُّ

في (الكبير)، برقم: (٧٦٢٨)، قال الحافظ في (الفتح): إسناده جيد، قال الشيخ الألباني: حسن صحيح).

واته: بیگومان خوا هیج کردمومیهک ومرناگری، مهگهر به ساغیی بؤ وی بی، وه تنیا مهبهستیش پیی پرووی خوا بی، واته: بیهوی رهمانندیی خوای تاک و پاکی پی ودهستیی.

واته: لیهدا خوای بهرز، حکمهت و هوکاری نهوه که کردهوهکانیان لیومرناگری، لهودا گورت هه لیدی، که نهوانه: نه نیمان و عهقیدهیهکی چاکیان هه بووه، نه طاعه تیکی واشیان هه بووه، که شاپستهی ومرگیران بی.

مهسه لهی شه شه: که دمه رموی: ﴿ فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا

يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٥٥﴾

{ نهی پیغه مبهر ! وه ههر که سیک که مامه له دهکات، له گهن مونا فیک و دمه ن و دلنه خو شه کان }، تو سه رسام مهبه به مال و سامانه کانیان و منداله کانیان، چونکه خوا دمی هوی له ژیانی دنیا یاندا، به هوی نهو مال و سامان و مندالانه یانه وه، سزایان بدات.

(عجاب) بریتیه له وه که شتیکت پی زور چاک بی، سهرت لی سوور بمینی، وه دلخوشی به بینینی، بویه خوا بی وینه له سوورمتی مانیده دا دمه رموی:

﴿ قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ ﴿١٠٠﴾ ﴾

واته: بلئ: پیس و پاک وهک یهک نین، ههر چهنده زوری پیس، تو سه رسام بکات.

که دمه رموی: پیی سه رسام مهبه، واته: بهو چاوه ته ماشای مه که، که زورت پی گه وره و جی بابه خ بی.

دوایی که دمه رموی: ﴿ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ﴾،

بیگومان خوا بهس دمی هوی، له ژیانی دنیا دا نهوانه نازار بدات، به هوی نهو سه رومت و سامان و مندالانه یانه وه، یانی چی؟

یانی: کهسابت دمکه‌نو، به زحمت نهو پارهو سامانه به‌دهست دینن، نُنجا پاراستنی نهو سامانه، وه گه‌شه پیدانی نهو سه‌رومتو سامانه، دیاره هم‌موو نه‌وانه نار‌حه‌تیی و نارمه‌رشتن‌و، ماندوو‌بوونی دهوی، یان به‌لای که‌مه‌وه قوْل برینی خه‌لک و دزیی و جه‌ردمیی و ریگریی و چه‌رام خوْریی و نابروو‌چوونی دهوی، نُنجا مندالیش به هه‌مان شیوه: که‌سی که مال و مندالی زوْریی، نه‌ویش به هه‌مان شیوه تووشی نار‌حه‌تیی و زحمت‌تیی و ماندوو بوون دمبی، به‌هوْیانه‌وه.

نُنجا که دمفه‌رموی: ﴿ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ﴾، نه‌مه واتایه‌که‌یه‌تی، که روونمان کرده‌وه.

نُنجا دمفه‌رموی: ﴿ وَزَهَقَ أَنفُسَهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴾، یانی: وه خوا دمیه‌وی، که نه‌وانه به کافریتیی روو‌حه‌کانیان، گیانه‌کانیان دهریچن، له جه‌سته‌یان.

وشه‌ی (زَهَق) بریتیه له دهر‌چوونی روو‌ح به سه‌ختیی، وه به ته‌نگیی و نار‌حه‌تیی. که‌واته: نهو مال و سامانه، وه نهو مندالانه‌یان له دنیا‌دا، مایه‌ی مهینه‌تیی و گرفتاریی و دهر‌ده‌سه‌رییانن، وه سه‌ره‌نجامیش گیانه‌که‌شیان به کافرایی دهر‌ده‌چی، به‌هوْی نهو کوفره‌وه که له‌سه‌ری دهرمن، مانای وایه نه دنیا‌ین هه‌یه، نه قیامت، که‌واته: توْ بییان سه‌رسام مه‌به: بهو سه‌رومتو سامان‌و، بهو مال و مندالیه‌یان، که دمیبینی.

مه‌سه‌له‌ی حوتهم: که دمفه‌رموی: ﴿ وَخَالِفُونَ بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَمِنكُمْ وَمَا هُمْ مِنكُمْ وَلَكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرَقُونَ ﴿٥٦﴾ لَوْ يَحْذَرُونَ مَلْجَأًا أَوْ مَفْرَاتٍ أَوْ مُدْخَلًا لَوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ ﴿٥٧﴾ ﴾.

سویندتان بوْ ده‌خون: له نیومن، وه به دننایی نه‌وان له نیوه نین، به‌لام نه‌وان کوْمه‌لیکن زوْر دهر‌سین، نه‌گهر په‌نایه‌ک، یاخود شوینتیی هه‌لؤل، یاخود شوینتیی ته‌نگه‌به‌ریان دمست بکه‌وی، نه‌وه زوْر به خیرایی به‌ره‌و رووی ده‌چن، { وه‌ک نه‌سپی تیْر جوْ، که ههر دهر‌وات و ناگه‌ریته‌وه }.

خوای پەروردگار لېرەدا سى سىفەتیان لى ھەلەمدات:

(۱) سویندى درۆ بە خوا دەخۆن.

(۲) وہ بە درۆ ستایشی خویمان دەگەن.

(۳) کۆمەلێکن زۆر دەترسین.

(يَقْرُونَ) واتە: ئەوئەندە دەترسین، خەریکە دلێان پارچە پارچە ببی.

ئىجا خوای زاناو کارزان چۆنیەتى ترسەکیان روون دەکاتەووە، دەفەرموی:

﴿لَوْ يَجِدُونَ مَلَجًا أَوْ مَغْرَبًا أَوْ مَدْخَلًا لَوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ﴾

﴿ ۵۷ ﴾، ئەگەر ھەر بەناگەییەکیان دەست بەکەوی، یان شوینیکی بن ھەلۆلی فراوان،

یان شوینیک کە زۆر بە زەحمەت تیی بچن، لەبەر تەنگەبەری: ﴿لَوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ

يَجْمَحُونَ﴾، واتە: ئەو بە خێرایى بۆی دەچوون، لە حالیکدا وەك ئەسبى سەرکێش،

رایان دەکرد! چونکە ئەسب کە بۆ خاومەنەکەى دەستەمۆ نابی و پاناوستی، پێی

دەگوتری: حالەتى (جموح) ى ھەبە، کە پێم وایە (چەمووش) لە زمانى کوردییدا

لەووە ھاتووە.

(محمد رشید رضا) رەحمەتى خوای لى بى لە تەفسیرەکەى خوای (تفسیر القرآن

الحکیم)^(۱) دا، دەلێ: واتە: ئەوانە لەبەرئەوێ کە زۆر پێیان ناخۆش بوو، بچن بۆ

جەنگو جیھاد، وە پێیان ناخۆش بوو لەگەل ئیومداین، وە دەسترسان کە نیفافیەکیان

دەربکەوی، خۆزگەیان دەخواست کە لە دەستان رابکەن، وە لە شوینیکی تەنگەبەر لە

زەویدا بژین، لە ترسی تۆلەو سزادانی ئیو، دواى ئەوێ کە کوفرەکیان ئاشکرا دەبێ.

مەسەلەى ھەشتەم: کە دەفەرموی: ﴿وَمِنْهُمْ مَّن يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ فَإِنْ

أَعْطُوا مِنْهَا رِضْوَانًا وَإِنْ لَمْ يُعْطُوا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ ﴿ ۵۸ ﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ

رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ سَيُؤْتِينَا اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ ﴿۵۱﴾

وه لهو مونافیق و دمه لانه كه سانیک هه، كه دهر باره ی نهو زهكات و سه دمه قه و چاكانه ی كه كو ده كرینه وه، { بیغه مبهری خوا ﷺ، وه دهسته لاتی شهرعیی دابهشیان دمكات } ره خهت لی دهگرن و، عه بیب لی دهگرن، ننجا نه گهر لهو خیر و چاگه و زهكاتانه بهشیان بدری، نه وه رازی دهبین، به لام نه گهر بهشیان نه دری. نه وه هه میسه پرته و بۆله یانه و تووره و پهستن.

شایانی باسه كه: وشه ی (لَمَزَ) چا وگه بۆ وشه ی (لَمَزَ)، (لَمَزَهُ) واته: (عَابَهُ) واته: ره خه ی لیگرت، تانه ی لیدا، به شیومه کی گشتی، واته: له به ره و روو، یان له پاشه مله، به لام (هَمَزَهُ) واته: ره خه ی لیگرت و عه بیبی لیگرت، به لام له پاشه مله، مه بهستی نه ومیه كه لهو مونافیقانه كه سانیک هه، كه عه بیب لی دهگرن و تانه ت لیده دن، له دابه شکردنی مالی زهكات و ماله به خشرا و مهكان دا. بییان وایه كه تۆ لایه نگیری تیدا ده کی.

ننجا نه گهر لهو مالانه بییان به خشری، رازی دهبین، واته: به هه ق یان به ناهه ق، شایسته بن، یان شایسته نه بن، مادام بهشیان بدری، رازی دهبین، به لام: ﴿وَإِنْ لَمْ يُعْطُوا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ﴾، وه نه گهر بهشیان نه دری، لهو مال و سامانه دا، نه وه هه رده م تووره دهبین.

لیرهدا جیی سه رنج نه ومیه كه دمه رموی: ﴿فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا﴾، به شیومه رابردوو (ماضی) فه رمویه تی، واته: ته نیا له کاتیکدا كه بییان دهری، رازی دهبین. واته: هه ره نهو چاره رازی دهبین، كه بییان دهری، مه رج نیه رازی بوونه که یان به رده وام بی، نه دی كه بییان نادرئ؟

دمه رموی: ﴿وَإِنْ لَمْ يُعْطُوا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ﴾، به نیستا و به رده وام (مضارع) ی هیناوه، واته: هه ره كه بییان نه در، یه کسه ر توورمیی و پرته و بۆله یان

دهست پیدهکاتو بهردهوامیش دهبن، چونکه کرداری رابردوو، نهوه دهگهیهنی که یهکجار دمگری و دمبیریتهوه، بهلام کرداری (مضارع) بهردهوامه.

ننجا خوی به بهزمیی پینان پی پیشان دمدات، دمفهرموی: ﴿ وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا
مَا آتَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ سَيُؤْتِينَا اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ
وَرَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ ﴾

وه نهگهر نهوانه رازی بووبانایه، بهوهی که خوا ﴿﴾ وه پیغهمبهرهکهی پینان دمدان، وه گوتباشیان: خوامان بهسه، لهمهودوا نهگهر نیستاش بهشمان نهبن، لهبهرنهوهی که شایسته نهبووین، لهمهودوا خوا له بهخششی خوی پیمان دمدات، وهک چون له رابردووش دا له بهخششی خوی پی داوین، وه پیغهمبهرهکهشی پیمان دمدات، وه نیمه نارمزوومهندین بو لای خوا، واته: نیمه تهنیا چاومان له دهستی خویوه، چاومان له نیعمتهکانی خویوه، چاومان له دهستی کهسی دیکه نیه.

دیاره وهلامی نهگهر (لو)هکه قرتینراوه، لهبهرنهوهی سیاق دهلالهتی لهسه دهکات، یانی: نهگهر وایان کردبایه، نهوجار شایستهی مسولمانهتی بوون، وه نهوه بویمان باستر بوو، وه خویمان دمپاراست که چاوچنوک بنو، چاویمان له دهستی خهک بی، وه له دوارپوزیشدا بو وان سهلامهتتر بوو، که شتیگ وهرنهگرن، که شایستهی نین، بهلکو خهلکی لهوان شایستهتر هیه، نهوهک عهیبدار بن له دنیاداو، گوناهباریش بن له قیامت دا.

جیی سهرنج نهوهیه که خوی بالادست وشهی (حسب)ی تهنیا بوخوی

بهکارهیناوه، دهلین: ﴿ حَسْبُنَا اللَّهُ ﴾، یانی: (اللَّهُ كَافِينَا) واته: خوا بو نیمه بهسه، پیغهمبهر ﷺ بهشی بهوهوه نیه، بوچی؟ چونکه نهوهی که کیفایهت دهکات، نهوهی که بهسه، نهوهی که هموو کهلینان بو نینسانی دمگری، تهنیا خوی تاک و پاکو بهخشهره، بویه له قورناندایه وشهی: (حسب) تهنیا بو خوی تاک و تهنیا، بهکارهاتوه.

بؤ نمونه: له سوورپتی (الزمر) دا دهفرموی: ﴿ اَلَيْسَ اللّٰهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ ۙ ﴾ ﴿ ۱۳ ﴾

واته: نایا خوا کافی نیه بؤ بندهکھی، واته: خوا به تهنیا بهسهو، پیویست ناکات پیغمبهریشی ﷺ بجیته پان.

ههروها له کوئیایی نه م سوورتهدا، خوا دهفرموی: ﴿ فَاِنْ تَوَلَّوْاْ فَقُلْ

حَسْبِيَ اللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيْمِ ۙ ﴾ ﴿ ۱۳ ﴾
الترتبه.

واته: بلئ: خوام بهسه، جگه لهو هیج پهراویکی به ههق نیه، پشتم هر بهو بهستوه، وه نهو خاومنی بارمگای مهزنه.

ههروها له سوورپتی (الطلاق) دا دهفرموی: ﴿ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَهُوَ

حَسْبُهُ ۙ ﴾ ﴿ ۲ ﴾

واته: هر کهس پشت به خوا ببهستی، نهوه خوی بهسه.

ههروها (فضل) یش تایبته کراوه به خوی بالآدهستهوه، وهك دهفرموی:

﴿ سَيُؤْتِنَا اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَرَسُوْلُهُ ۙ ﴾

(فضل) واته بهخششیک بهبی بهرانبر، نهوهی که بهبی بهرانبرو به پههایی دهبهخشش، تهنیا خوییه، وه پیغمبهرهکشی ﷺ لهوهی که لهبهردستی دایهوه له توانای دایه، پیمان دهبهخشش، نهگهرنا نهوهی که له توانایدا نهبووه، نهیتوانیود. چونکه دیاره توانای پیغمبهره ﷺ دیارییکراو بووه، وه پیغمبههری خوا ﷺ به پیی شهرعی خوا بهخشیویهتی، نهك به پههایی، وه تهنیا به مسولمانانی بهخشیوه، بهلام خوی بهخشر به پههایی به مسولمانانو کلفرانی بهخشیود. بهبی بهرانبر، چونکه خوی ههموو لایهکهوه، خاومنی ههموو لایهکه، بهلام پیغمبهره ﷺ مولزم بووه، بهوهی که به پیی شهریعت ببهخشش، کهسیک داوی شتیکی لیکردبی و شایسته نهبووبی، مهگهر به ناچاری پیی بهخشیبی، نهگهرنا نهیداومتی و، فهرموویهتی: تو شایسته نی!

هەربۆیەش خوای پەروەردگار لە سیاقی ئەو نایەتانهدا، کە دوایی باسی زەگات دەکات، دەفەرموی: ﴿ إِنَّمَا الصَّدَقَتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَمِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبِهِمْ ... ﴾، تا کۆتایی، تا کۆبو بۆ مسوولمانان و بۆ هەموو لایەک دەربکەوی، کە ئەم جوۆرە مأل و سامانە تایبەتە بەو جوۆرە کەسانەوه، بۆئەوهی پێغەمبەری خوا ﷺ سەغڵەت و نارهەمت نەکەن، کەسانیک شایستەش نەبن و بچن داوای لیبکەن، ئەویش تووشی ئیحراجیی بکەن، وەک لە فەرماشتیکدا هاتوه، رۆژیک کەسانیک داوای کۆمەکیی و هاوکاریی ماددییان لە پێغەمبەری خوا ﷺ کرد، شایستەش نەبوون، ئەویش پێیدان، دوایی پێی گوترا: ئەهی پێغەمبەری خوا! ﷺ ئەوانە شایستە نەبوون، فەرمووی:

﴿ إِنَّهُمْ يَسْأَلُونَنِي فِيمَا أَن أُعْطِيَهُمْ، وَإِمَّا أَن يُبْخَلُونِي، وَلَسْتُ بِبَاخِلٍ ﴾
 { أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، بِرَقْم: (٢٣٤)، وَمُسْلِمٌ، بِرَقْم: (١٠٥٦)، وَالْخَرَائِطِي فِي (مَكَارِمِ الْأَخْلَاقِ) بِرَقْم: (٥٦٣) } .

واتە: ئەوانە داوام لێدەکەن، یان دەبێ بیاندمی، یان دەبێ چرووکیی بنوینم و دەست بگرمهوه، وە منیش ناگونجی دەست بگرمهوه و چرووکیی بنوینم، کەواتە: بە ناچاریی، بە ناهەق پێیان دەبەخشم، وە خۆیان تەحەممولی ئەو بەرپرسیاریتییه دەکەن، کە مالتیکیان وەرگرتوو پێیان ناشی.

کە دەفەرموی: ﴿ إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ ﴾، ئارەزوومەندیی و چاو لە دەستی ئینسان، دەبێ بەس بۆ لای خوا بی: ئیمە ئارەزوومەندیی بۆ لای خوا، واتە: بۆ لای غەیری خوا ئارەزوومەند نین، تەنیا چاومان لە دەستی خوایه.

دەبوو ئاویان گوتبایە، ئەوه شایستەئێ ئینسانی مسوولمانە، ئەگەر ویستبایان بە مسوولمان لە قەلەم بدرین، دەبووایە ئەوه هەلوێستیان بووایە، ئەوهش قسەیان بووایە.

مهسه‌له‌ی نۆبه‌م؛ که ده‌فه‌رموی: ﴿إِنَّمَا الصَّدَقَتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ
وَالْعَمَلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ فُلُوبِهِمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَرَمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ
وَأَبْنِ السَّبِيلِ طَفْرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلَيْهِ حَكِيمٌ﴾

دیاره له‌سه‌ر رای زۆربه‌ی زانایان، نه‌م نایه‌ته‌ه‌ باسی زمکات ده‌مکات، چونکه
(صدقات) که کۆی (صدقه‌)یه، ناوه‌ بو‌ زمکات، وه‌ مآلیکه‌ که‌ صادیقانه‌و
راستگۆیانه‌ ببه‌خسری، له‌ پیناوی خوادا، ننج‌ا زمکات هه‌م وشه‌ی صه‌ده‌مه‌ی بو‌
به‌کارهاتوه، هه‌م وشه‌ی زمکاتی بو‌ به‌کارهاتوه، وه‌ک له‌ نایه‌ته‌کانی دواتردا
ده‌یگه‌ینه‌.

کورتہ بائیک لہ بارہی نہ و ہشت جوڑہ کہ سازی زہ کاتیان پی دہ شی

لیرہدا خوا ﷺ به نامرزی (إِنَّمَا) هیناویهتی، که نامرزی (الحصر والإثبات) ه،
واته: غهیری نهم هشت جوڑہ، هیچ کهسیکی دی بهشی به زهکاتهوه نیه، با خه لکی
دیکه جاومرپی نهکات!.

به لکی، زهکاتی فہرزرکراو، تهنیا بؤ نهو هشت جوڑہ کهسانهیه، نهوش دیاره
بهرپهرجدانهوی نهو کهسانهیه که رخنهیان له پیغهمبهر ﷺ گرت، بههوی
دابہشکردنی زهکاتیکهوه، که لهبهردہستی دا دہبوو.

هہلبهته بابہتی زهکات، بابہتیکی زور گهورهو گرنکه، چونکه زهکات یهکیکه
له پینج پایهکانی نیسلام، له ریزی شایهتمان هینان و، نوپڑو، رۆزووو، حهج
کردن دا، وهک پیغهمبهر ﷺ دہفہرموی: ﴿بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ: شَهَادَةِ أَنْ
لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، وَإِقَامِ الصَّلَاةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ، وَالْحَجِّ، وَصَوْمِ
رَمَضَانَ﴾ { أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، برقم: (۸)، وَمُسْلِمٌ، برقم: (۱۱۴)، وَالتِّرْمِذِيُّ، برقم:
(۲۶۰۹) } .

واته: نیسلام لهسهر پینج شتان بنیات نراوه: شایهتمان بهوه که بیجکه له
خوا، پهراوی دیکه نین، وه که موحه مہد رهوانه کراوی خوایه، وه
بهراکردنی نوپڑ، وه زهکات دان، وه بهرپڑوو بوونی مانگی رهمهزان، وه حهجی
مالی خوا.

ههروها له وهلامی پرسپاری (جبریل) دا دهربارهی نیسلام، که فهرمووی: ﴿مَا
الإِسْلَامُ؟﴾.

پیغه مبهری خاتهم (محمد) ﷺ فهرمووی: ﴿الإِسْلَامُ: أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا تُشْرِكَ
بِهِ شَيْئًا، وَتُقِيمَ الصَّلَاةَ الْمَكْتُوبَةَ، وَتُؤَدِّيَ الزَّكَاةَ الْمَفْرُوضَةَ، وَتَصُومَ رَمَضَانَ﴾
{ أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، بِرَقْمٍ: (۸۴۹۶)، وَالْبُخَارِيُّ، بِرَقْمٍ: (۱۳۳۳)، وَمُسْلِمٌ، بِرَقْمٍ: (۱۴) }.

کهواته: مسولمانه تی شه خصیی، له سهه ره و پینج پایه بنیات دهنزی^(۱)، و
من له مهسووعه ی: (خوابه رستی نیسلامی) دا، بهرگی سییه م که دهوری چوار
سهه لاپه رهیه، تهرخانم کردوه بو باسو و بابتهی زمکات و مال به خشین، بویه لیهدا
ناتوانین تهواو ههقی خو ی بدینن، به لام نامازیه که دهکین به هه کام لهو
ههشت جو ره که سانه ی، که زمکاتیان پی دهشی:

۱ و ۲) دهفه رموی: ﴿إِنَّمَا الصَّدَقَتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ﴾، سهه دهقه و زمکات
هی ههزاران و نه دارانه، که من له کوردیدیا (فقیر) م به (ههزار) لیگدا و ته و مو.
(مسکین) یش به (نه دار)، هه لیه ته زانایان مشتومریان زور بووه له باره ی چه مکی
نهم دوو وشه یه وه:

هه ندیک گوتوو یانه: ههزار نهومیه شتیکی هه بی و، نه دار نهومیه هیچی نه بی.
به لام زور به ی زانایان گوتوو یانه: به پینجه وانه وه: ههزار نهومیه هیچی
نه بی و، نه دار نهومیه شتیکی هه بی، به لام به شی نه کات.

منیش بو جوونی دوو هم پی راسته، بویه ش خوی پهرو مردگار کی زیاتر
پیویستی پییه تی، نهوی پیشخستوه و، به پی ریزبه ندیی ناتاجیه که یان، ریزی
کردوون، کهواته: دیاره (فقراء) له هه مووان ناتاجترن، وه له هه مووان شایسته ترن
زهکاتیان بدریتی، بویه له ریزبه ندیدیا، خراونه پی شه وه، نجا (مساکین) و.
دوایی نهوان (والعاملین علیها)، ناوا پی به پی.

(۱) واته: نهو چواره ی لی ره باسکراون، و پرای (حهج کردن) که له فهرمو و دمکانی دیکه دا هاتوه.

وه به لگه مان له سهر نه وه که ههزارمکان (فقراء) له نه دارهکان (مساکین) ناتاجترن، نه وهیه که یه کهم: له ریزبهندی نایتمه که دا خراونه پیشه وه، دووهم: له سوورتی (الکھف) دا له به سهرهاتی مووسا و نه وه بنده چاکه دا، که هه ندئ له زانایان ده ئین: ناوی (خضر) بووه ^(١) که له گه ئی دا بووه، بوئه وهی هه ندئ زانیاری لی فی ربی، نجا دوا ی نه وهی سواری که شتی ده بن، پی ده ئی:

﴿ أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسْكِينٍ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا ﴾ ﴿٧٦﴾ الكهف.

واته: هه رچی که شتییه که بوو، هی کۆمه ئیک نه دار بوو، که ئیشیان له ده ریادا ده کرد، نجا ویستم عه یبداری بکه م، چونکه له پشتیان وه پادشایه که هه بوو، هه ر که شتییه کی (نوی) هاتبایه بهر چه نگ، ده ستی به سه ردا ده گرت، { منیش ویستم که م و کور و ناریک ده ربکه وی، بوئه وهی ته ماعی تینه کات }، هه لبه ته که شتی به مانای ئیستای نا، که ناوا فراوان بووی، رهنگه هه ر به له مۆکه یه که بووی، که ماسیان له سه ر گرتی، یان چه ند نه فه ریکی په راند بیته وه .

که واته: ده گونجی که سیك (مسکین) بی و شتیکی شی هه بی، به لام نه و شته به شی نه کات، به لام هه زار نه و که سه یه، که هه چی نه بی، وه زانایان گوتوو یانه: (الْفَقِيرُ مَنْ لَا يَمْلِكُ شَيْئًا، وَالْمَسْكِينُ مَنْ يَمْلِكُ مَا لَا يَكْفِيهِ) واته: هه زار نه و که سه یه که هه چی نه بی، به لام نه دار نه و که سه یه شتیکی هه یه، به س به شی ناکات، بویه نه ویش هه ر دروسته، زه کاتی پی بدری.

(١) ﴿عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّهُ تَمَارِي هُوَ وَالْحُرْبُ بْنُ قَيْسِ بْنِ حِصْنِ الْفَزَارِيِّ فِي صَاحِبِ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ، الَّذِي سَأَلَ السَّبِيلَ إِلَى لَقِيهِ، فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: هُوَ خَضِرٌ، إِذْ مَرَّ بِهِمَا أَبِي بْنُ كَعْبٍ فَنَادَاهُ ابْنُ عَبَّاسٍ فَقَالَ: إِنِّي تَمَارِيْتُ أَنَا وَمَصَاحِبِي هَذَا، فِي صَاحِبِ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ الَّذِي سَأَلَ السَّبِيلَ إِلَى لَقِيهِ، فَهَلْ سَمِعْتَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ شَأْنَهُ قَالَ: نَعَمْ، سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: بَيْنَا مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي مَلَا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ، إِذْ قَامَ إِلَيْهِ رَجُلٌ فَقَالَ: هَلْ تَعْلَمُ أَحَدًا أَعْلَمَ مِنْكَ؟ قَالَ: لَا، قَالَ: فَأَوْحَى اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى إِلَيْهِ: عَبْدُنَا خَضِرٌ...﴾ { أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، بِرَقْمِ: (٢١١٠٩) تَعْلِيْقُ شَعِيبِ الْأَرْنَؤُوطِ: إِسْنَادُهُ صَحِيْحٌ عَلٰى شَرَطِ الشَّيْخِيْنَ } .

وه پیغمبر ﷺ دهربارهی (مسکین) فهرموویهتی: ﴿لَيْسَ الْمَسْكِينُ الَّذِي تَرُدُّهُ التَّمْرَةَ وَالتَّمْرَتَانِ، وَلَا اللَّقْمَةَ وَاللَّقْمَتَانِ، وَلَكِنَّ الْمَسْكِينُ الَّذِي لَا يَجِدُ غِنَىٰ يُغْنِيهِ، وَلَا يُفْظَنُ بِهِ، فَيُتَّصَدَّقُ عَلَيْهِ﴾ { أَخْرَجَهُ مَالِكٌ، برقم: (١٧٥٩).
وَالْبُخَارِيُّ، برقم: (١٤٧٩)، وَمُسْلِمٌ، برقم: (٢٣٩٠)، وَأَبُو دَاوُدَ، برقم: (١٦٣١).
وَالنَّسَائِيُّ، برقم: (٢٥٧٢)، وَابْنُ حِبَّانَ، برقم: (٣٣٥٢) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه }.

واته: نه دار بریتی نیه لهو کهسهی که دهنکه خورمایهک یان دوو دهنکه خورما فهناعهتی پیدیئی، یان پاروویهک و دوو پاروو (چونکه له تو کهمیک و لهویدیکه کهمیک و لهویدیکه و لهویدیکه دهکا زور بوی)، به لکو نه داریک، و باشه که تو مالی خوتی بدیهه و هاوکاری بکهی، که هیندهی نیه بینیازی بکات. وه واش خوی پیشان نادا که نه داره { یانی: نالایتهوهو دست پان ناکاتهوه } تاکو یارمهتی بدن و خیری پی بکهن.

به خشین بهو جوړه کهسانه زور خیره، دراوسییهکت، یاخود کهسیک له شارهکهتدا، له گوندهکهتدا، له دهوروبهرت، یاخود لیت دووریشه، بهس دهمانی که ناتاجه، به لام عیزمتمی نهفسی ههیهو، دهستی پانناکاتهوهو ناکرووزیتهوه. ههرچنده زوریش ههزارو نه داره، خیرو صدهمهقهو زمکات، بهوجوړه کهسانه. زور چاک جیگا دهگری.

٣ ﴿ وَالْعَمَلِينَ عَلَيْهَا ﴾، وه نیشکهران لهسه صدهمهقات.

جا نایا نهوان کین؟ زوربهی زانایان دهلین: نهوانه که کوی دهکهنهوه، به لام مهج نیه تهنیا کوکه رهوانی بن، به لکو هه موو نهوانه که به شداریی دهکن، له کوگردنهوهو پاراستن و دابهشکردنی زمکات دهگریتهوه، دیاره ههزارو نه دار، له بهر پیویستییان دهیاندریتی، به لام نیشکهران، مهج نیه له بهر نهوه بیاندریتی که پیویستییان پی ههیه، به لکو له بهر کارهکیان دهیاندریتی، نهوه قسهی زوربهی زانایانه.

٤ ﴿ وَالْمَوْلَةَ فُلُوهُمْ ﴾، نهوانهی دلایان رادهگیری، نهوانهی دهویستری سهرنجیان

رابکیشری.

هەلبەتە لەوبارەشەو زانایان راجیایان هەبوو:

هەندىك گوتویانە: ئیستا ئەو جۆرە كەسانە هەر نەماون. كە بیگومان ئەمە راپهكى بیهیزه، هەرچەندە هەلوئىستىكى عومەرى كورپى خەتتاب خوا لىي رازى بى، دەكەنە بەنگە كە لەسەردەمى خۆیدا، لە صەدەفەتات زەكەت بەشى دەرلگىراوانى نەدا، كەسانىك هاتن بۆئەو زەكەتیان بداتى، گوتى: ئیوه كین؟

گوتیان: ئیمە ئەوانەین كە لە سەردەمى پیغەمبەر ﷺ و ئەبو بەكرى صیددیق دا زەكەتمان دراوتى: (مُؤَلَّفَةُ الْقُلُوبِ) .

گوتى: برۆن ناتاندەمى، كاتى خۆى كە زەكەتتان دراوتى، لەبەرئەو بوو، كە ئىسلام بى دەستەلات بوو، بەلام ئیستا ئىسلام بىنیا، فەرموون: جىتان لە دەست دى، بىكەن.

بەلام بیگومان ئەم هەلوئىستەى عومەرى كورپى خەتتاب خوا لىي رازى بى، بۆجووئىكى خۆى بوو^(۱) ، بەنگە نیه لەسەر ئەو كە ئیستا ئەو جۆرە كەسانە نەماون، لەو كاتەدا ئەو پشكەیان پینەدراو، بەلام دوایى كە ئەو حالەتە هاتەو پىش و ئەو كەسانەش پەیدا بوونەو، دەگونجى پىیان بدرى.

و هەندىك لە زانایان گوتویانە: ئەوانە دوو بەشن:

بەشى یەكەم: دەگونجى كافرین و، بیاندرىتى بۆ ئەو مەیل بۆ لای ئىسلام بکەن، یاخود ئىسلام لە شەرو خراپەو زیانیان دووربى.

بەشى دووهم: مسولمانن، بۆ ئەو زىاتر دلایان چەسپااو دامەزراوبى، وەك دیارىی و هاوكارىی دەیاندرىتى، ئىسلام دووربىنەو، ئایىنىكى واقع بىنە، ئەگەر بەشیک لە مال و سامانى دەولەمەندانى مسولمان بکاتە بەلاگىرەو كۆى كۆمەلگا و قەوارە ئىسلامیەكە، باشترە لەو كە بەهۆى كەمتەرخەمىی كردن لەو بواردەدا، ئىسلام دوژمنى بۆ زۆربىن.

(۱) هەلبەتە لە بۆجوو و كۆشش (اجتهاد)ەكەشى دا، پىكاوئەتى، چونكە كەسنىك لەبەر سیفەتیک پان لەبەر هەل و مەرجىك زەكەتى بدرىتى، هەركەت ئەو سیفەتەى نەما، پان هەل و مەرجەكە گۆرا، زەكەتەكەى ناكەوئى و پىی ناشى .

ئىنجا ئەم چوار جۆرە مائەكە تەسلىمى دەستى خۇيان دەكرى، بۇيە بە (ل)ى
(تەملىك) ھىناويەتى.

كەواتە: ئەم چوارە جۆرى يەكەمن.

جۆرى دووھەم: مائەكە مەرج نىيە تەسلىمى خۇيان بىكرى، بەلكو دەبى زەكاتەكە
بۇيان بەكاربەپىنرى، ئەوانىش ئەم چوار جۆرەن:

۵ ﴿ وَفِي الرِّقَابِ ﴾، زۆربەى زانايان گوتوويانە: مەبەست پىي (مكاتىبون)ە، وەك

خوالە سوورمىتى (النور)دا دەفەرموى: ﴿ وَالَّذِينَ يَبْنُونَ الْكِنَبَ مِمَّا
مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا وَآتُوهُمْ مِّن مَّالِ اللَّهِ الَّذِي
آتَاكُمْ ﴾

واتە: وە ئەوانەى لە كۆيلەكانتان داواى موكاتەبەتان لى دەكەن، موكاتەبەپان
لەگەلدا بىكەن، ئەگەر چاكەتان پىوۋە بىننن، وە لەو مائەى كە خوا پىي داون.
پىيان بىدەن و چاكەپان لەگەل بىكەن.

موكاتەبەش ئەوۋە بووۋە كە كۆيلەپەك لەگەل گەورەكەى خۇى دا، رىككەوتود.
گەورەكەى گوتوويەتى: بچۇ ئەومندە پارمىەم بۇ بىنە، ئازادبە، ئەوئىش چوود
بۇ خۇى كارو كەسابەتى كردوۋە، ئىنجا يەكەك لەو ھەشت جۆرە كەسەى زەكاتىيان
پى دەشى، ئەو كۆيلانەن.

زۆربەى زانايان واينگوتوۋە، بەلام من پىم واپە: يەك لەسەر ھەشتى زەكاتى
مسولمانان تەرخان دەكرى، لە ھەر كاتىكدا كۆيلە ھەبوون، بۇ ئازادكرىنى
ئەو كۆيلانە، ھەلبەتە ئىستاش كۆيلەى بە ئاشكرا نەماون، ئەگەرنە كۆيلەى
پەنھان ھەر ھەن، ئىستاش چەند جۆرە كۆيلەپەتتەپەك ھەپە، بەلام ئەم جۆرد
نەماوۋە، كە لە بازاردا كرىن و فرۇشتىيان پىوۋە بىكرى، مەگەر لە چەند شوپىنىكى
پەراگەندەى دنىادا، دەلئىن: چەند ملىۇنىك كەس لەو جۇرانە ھەن، كە ديارە دەبى
دەولەتى ئىسلامىي، يەك لەسەر ھەشتى زەكات، تەرخان بىكات بۇ ئازادكرىنى
ئەو كۆيلانە.

(۶) ﴿ وَالْغَرَمِينَ ﴾، کوی (غارم)ه، واته: قهرزدار.

زانایان گوتوویمانہ : { هم الذین رکبتهم دیون، وتعدر علیهم اداؤها، واشترط الفقهاء أن تكون الديون في غير معصية الله }.

(غارمین) نهو کهسانهن که قهرزبان کهوتوونه سهری، وه ناشتوانن قهرزهکه بدمنهوه، بهلام شهرعزانان به مهرجیان گرتوه، که نهو قهرزانهی کهوتوونه سهریان نابئ بههوی گوناوه تاوانهوه بووبئ، کهسئک قوماری کردبئ، شهرابی خواردبئتهوه، خرابهی کردبئ: زهکاتی پئ نادری، چونکه دهبئته هاندانی ویشو کهسانی دیکهش لهسهر گوناوه خرابه.

بهراستی نهو تبیینیهی شهرعزانان زور جوانه، بهلام دیسان کهسئک که خوی ماندووکردوهو کارو کهسابهتی جهلانی کردوه بو مالو مندالی و بهشی نهکردوهو چوووه قهرزی کردوه، یان بههوی نهوهوه که صولحئکی کردوه، قهرزدار بووه، که نهوه له نیو عهړب دا ههبووه، نهگهر صولحئک کرابئ له نیوان دوو لایهن دا، مهبلهغئک مابئتهوهوه کهسیان دستبهرداری نهبووبن، نهوه به پارهی زهکات کئشهکه کوتایی پئ هئنراوه.

لهوبارهوه نهو فهرماشته ههیه: ﴿ عَنْ قَبِيصَةَ بْنِ الْمُخَارِقِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: تَحَمَلْتُ حَمَالَةً، فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَسْأَلُهُ فِيهَا، فَقَالَ: أَقِمْ حَتَّى تَأْتِيَنَا الصَّدَقَةُ، فَنَأْمُرَ لَكَ بِهَا ﴾ { أَخْرَجَهُ الْحُمَيْدِيُّ، برقم: (۸۱۹)، وَأَحْمَدُ، برقم: (۴۷۷)، وَالِدَارِمِيُّ، برقم: (۱۶۸۵)، وَمُسْلِمٌ، برقم: (۲۴۵۱)، وَأَبُو دَاوُدَ، برقم: (۱۶۴۲)، وَالنَّسَائِيُّ، برقم: (۲۵۸۰)، وَأَبْنُ حِبَّانَ، برقم: (۳۳۶۹)، وَأَبْنُ حُرَيْمَةَ، برقم: (۲۳۵۹) }.

واته: قهبیصهی کوری موخاریق خوا لئی رازی بی، دهئ: نهاندازمیهک خوئیم کهوتبووه سهری، بههوی صولحکردن و میانگیریهوه، { که ناشتهوایی کردوه له نیوان دوو لایهندا } چوووه لای پیغهمبهزی خوا ﷺ، داوام لئکرد هاوکاریم بکات بو نهو مهبهسته، فهرمووی: دانیشه له لامان ههتا صهدهقهو زهکات دی، فهرمان دهکهین: پارهی نهومنده قهرزهی که کهوتوته سهرت (بههوی نهو صولحهوه) بتدرئتی، تاکو قهرزهکهی پئ بدمیهوه.

(۷) ﴿ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ ﴾، له رپی خوادا، دیاره شهر عزنان زور مشتومریان

بووه له‌سه‌ر چه‌مکی له رپی خوادا، به‌لام به‌گشتی سی رایان هه‌ن:

ا/ زوربه‌یان ده‌لین: (الغزاة والمجاهدون) واته: ئه‌وانه‌ن که جه‌نگاوهرن و له رپی خوادا تیده‌کووشن.

ب/ هه‌ندیک ده‌لین: (الحجاج) هه‌ر که‌سێک که بیه‌وی چه‌جی بکاو، پاره‌شی نه‌بی، ئه‌وه له مالی زمکات ده‌یدریتتی، بوئه‌وه‌ی چه‌جه‌که‌ی پی بکات. له‌وباره‌وه فه‌رمووده‌ی پیغه‌مبه‌ر ﷺ یان هی‌ناوه.

ج/ هه‌ندیکی دی ده‌لین: (مصالح المسلمين الدينية والدنيوية) به‌رزه‌ومندی مسو‌لمانان، جا چ په‌یوه‌ندیان به‌ دینداریا‌نه‌وه هه‌بی، چ په‌یوه‌ندیان به‌ دنیا‌داریا‌نه‌وه هه‌بی.

لی‌رهدا به‌ پیوستی ده‌زانم قسه‌یه‌کی (محمد رشید رضا) بینم، که قسه‌یه‌کی زور جوان ده‌کات له‌وباره‌وه، ده‌لین^(۱):

(وَالْتَحْقِيقُ أَنَّ سَبِيلَ اللَّهِ هُنَا مَصَالِحُ الْمُسْلِمِينَ الْعَامَّةِ الَّتِي بِهَا قِيَامُ أَمْرِ الدِّينِ وَالِدَوْلَةِ دُونَ الْأَفْرَادِ، وَإِنَّ الْحَجَّ لَيْسَ مِنْهَا، لِأَنَّهُ وَاجِبٌ عَلَى الْمُسْتَطِيعِ دُونَ غَيْرِهِ، وَهُوَ مِنَ الْفَرَائِضِ الْعَيْنِيَّةِ بِشَرْطِهِ، كَالصَّلَاةِ وَالصِّيَامِ لَا مِنَ الْمَصَالِحِ الدِّينِيَّةِ الدَّوْلِيَّةِ... وَلَكِنْ إِقَامَةُ شَعِيرَةِ الْحَجِّ وَإِقَامَةُ الْأُمَّةِ لَهَا مِنْهَا. فَيَجُوزُ الصَّرْفُ مِنْ هَذَا السَّهْمِ عَلَى تَأْمِينِ طَرِيقِ الْحَجِّ وَتَوْفِيرِ الْمَاءِ وَالغِذَاءِ وَأَسْبَابِ الصَّحَّةِ لِلْحَجَّاجِ، إِنْ لَمْ يَوْجَدْ لِذَلِكَ مَصْرَفٌ الْآخَرَ).

واته: ئه‌وه‌ی که له ئه‌نجامی لی‌کو‌لینه‌ومدا دهرده‌که‌وئ، ئه‌وه‌یه که مه‌به‌ست له (سبیل الله) لی‌رهدا به‌رزه‌ومندی گشتی مسو‌لمانان، که کاروباری دین‌داری‌ی و ده‌وله‌ت‌داری‌یان به‌و به‌رزه‌ومندیا‌نه‌ به‌رپه‌وه ده‌چن، نه‌ک تاکه‌کانی خه‌لک، وه چه‌ج کردنی تاکه‌کان له‌و به‌رزه‌ومندیا‌نه‌ نیه، چونکه چه‌ج ته‌نیا له‌سه‌ر که‌سێک پیوسته، که له توانیدا هه‌یه، وه چه‌ج کردنیش له‌و جو‌ره ئه‌رکانه‌یه که له‌سه‌ر خودی نینسان پیوست ده‌بی، ئه‌ویش به‌ مه‌رجی خو‌ی، وه‌ک: نو‌یز.

(۱) تفسیر القرآن الحکیم ج ۱۰، ص ۴۴۹.

پۇژوو گرتن، وه حەج كىردن لەو بەرزو ھوندىيە دىنىيە دەۋلەتتەن نىيە، كە پەيوەندىيە بە ھەموو مسوئلمانانە ھەبى، بەلكو پەيوەندىيە بە تاك تاكيانە ھەبە.

بەلام بۇ بەرپا كىردىنى دروشمى حەج، ئەو ھەبە كە ئۆمەت بە ھەبە ھەلسى، ئەو دەگونجە لە ھەبە ھەبە زەكات خەرج بىكى، بۇ پاراستىنى پىيە حەج كىردن، ھەروەھا دەستە بەر كىردىنى ئاۋ، دەستە بەر كىردىنى خۇراك، دەستە بەر كىردىنى ئەو ھەبە كىردىنى كە بۇ تەندروستى حاجىيە كان پىيەستىن، ئەگەر سەرا ھەبە كى دىكەي دارايىمان نەبوو {بۇ ھەبە ئەو بەرزو ھوندىيەنە كە حەبە پىيە رىك و باشيان پى ئەنجام بىدى}.

مىنىش ۋاي تىدەگەم كە (فې سېبىل اللە) ھەموو ئەو كارو چالاكيانە دەگىتە ھەبە، كە بەگىتى دىندارىيە مسوئلمانان پەكى لەسەريان كە ھەبە، ئىجا جەنگو جىھادە لە كاتو شوئىنى خۇيدا، بانگە ۋازە، پەروەردە كىردىنى مسوئلمانانە، بلاۋ كىردنە ھەبە زانىيارى شەرىئە، پەگە ياندەنە، كە لەم پۇژگارە پىيە دەگوتى: دەستە لاتى چوارەم، ھەموو ئەو شتانەي كە دىندارىيە و دىنادارىيە مسوئلمانان پىيەستىيان پىيانە، پىيە ۋايە دروستە مالى زەكاتيان بۇ تەرخان بىكى، ۋە لە زەكات ئەو پىداۋىستىيانە جىبەجى بىكىن، ئەو كارانە رابە پىيەن.

(۸) ﴿ وَأَبْنِ السَّبِيلِ ﴾، واتە: كورپى رىگا، كە لىرەدا مەبەست پىيە رىبوارە، (وَهُوَ الْمُتَقَطِّعُ مِنَ بَلَدِهِ وَإِنْ كَانَ غَنِيًّا فِي بَلَدِهِ)، واتە: كەسەكە كە لە ۋلاتو نىشتىمانى خۇي داپراۋە، لە شوئىنىك پەكى كە ھەبە، با لە شوئىنى خۇيشى دەۋلە مەند بى، بايى ئەو ھەبە كە پىيە دەگاتە ھەبە شوئىنى خۇي، دروستە لە زەكات بىدىتە.

دوایی خوا ﷻ دەفەر موی: ﴿ فَرِيضَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلَيْهِمْ حَكِيمٌ ﴾

﴿ ۶۰ ﴾، ئەو ھەبە شتىكە لەلایەن خوا ھەبەست كراۋە، ۋە خوا زانای كارزانە.

وشەى (فَرِيضَةٌ) دەلى: (منصوبٌ على أنه مصدرٌ مُؤَكَّدٌ لمصدرٍ محذوفٍ يدلُّ عليه: ﴿ إِنَّمَا الصَّدَقَتُ ﴾، لَأَنَّهُ يُفِيدُ مَعْنَى: فَرَضَ اللَّهُ وَأَوْجَبَ).

يانى: وشەى (فَرِيضَةٌ) مەنصوب بوو لە رووی رېزمانى عەرەبىيەو، چونكە: ﴿ إِنَّمَا الصَّدَقَتُ ﴾، لە مانای ئەو دایە كە بگوترى: (فَرَضَ اللَّهُ وَأَوْجَبَ الصَّدَقَاتِ).

﴿ فَرِيضَةٌ مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلَيْهِمْ حَكِيمٌ ﴾، ناوا دەچیتەو بو وى، چونكە لە مانای ئەو دایە.

ئنجە كە دەفەر موئى: ﴿ وَاللَّهُ عَلَيْهِمْ حَكِيمٌ ﴾، واتە: خوا لەو مەدا كە زمكاتى كورت هەلەپناو لەسەر. ئەو هەشت جۆرە كەسە، زانایە، وە كارزانیشە و كاربەجیشە، چونكە خواى زاناو توانا هەموو شتێك دەزانى، وە كەسەگانیش دەناسى، زانایە بە شتەگان، وە كارزان و كاربەجیشە لە مامەتە كردنى لەگەڵ كەسەگاندا.

كەواتە: كورتهى قسان دەتوانین بڵيين: ئەو شوپناى زمكاتيان بو خەرج دەكرى دوو بەشن:

ا/ كەسەگان (اشخاص).

ب/ وە بەرزو مەندىيەگان (مصالح).

كەسەگان: هەزاران و نەداران و كارمەندانى زمكات و دلراگىراوان.

بەرزو مەندىيەگانیش: (ئازاد كەردنى كۆيلان و، قەرز دانەوئى قەرزداران و، بەرزو مەندىيە مسوولمانان و، بابايەكى رېبوارى بەككەوتوو).

بۆيەش زانايان و ايان گوتوو و مەنىش زۆرم بە دلە، چونكە چوار جۆرى بەشى يەكەمى بە (ل)ى (تەلىك)ى هينان، بەلام چوارەكەى بەشى دووهمى بە (في) هينان، واتە: تىياندا خەرج دەكرى، چوارەكەى پيشى پىيان دەدرى، و، دەبى بە مولىكان، بەلام (في) بو كار تىدا كەردن (ظرفية)ە.

هەلبەتە لێردا پێویستە ئەوش بزانی، کە مەرج نیە بدریتە هەر هەشت لەو جۆرە کەسانە، هەر کەسێک زەمکاتی هەبوو بۆ: دەبێ بیدەم بە هەر هەشت جۆر! بەلکو بە رای زۆربەى زانیان، دروستە زەمکات بدرێ بە یەك جۆریان، کەسێک زەمکاتی هەیه هەزارێک دەناسی، مەرج نیە بۆ: دەبێ نەدارێک و رێبوارێک ... هتدیشی هەبن! گرنگ ئەومیه بیدات بە کەسێک کە خانووی نیە، جیگا و رێگای نیە، ناتاجە.

مەسەلەى دەیهەم: کە دەفەرموی: ﴿ وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ

أُذُنٌ قُلٌّ أَذْنٌ خَيْرٌ لَّكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ

ءَامَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١١﴾

وہ لە موناڤیقهکان کەسانێک هەن، نازاری پێغەمبەر ﷺ دەدەن، دلی دەشکێنن، وە دەلێن: ئەو هەر گوێیە، پێیان بۆ: گوێی چاکەیه بۆتان.

(الأذى: ما يؤلم الحي المدرك في بدنه أو نفسه).

واتە: (الأذى) هەر شتیەکە کە زیاندارێک هەست دەمکات لە جەستەى دا، یان لە نەفسیدا، نازاری دەدات، دەگوتری: (أذى الإنسان بكذا) واتە: مەروڤ نازاری پێگەشت، وەك (رَضِيَ بِكذا) واتە: لێی رازی بوو، پەسندی کرد، (أذى أذى، وتَأذى تَأذياً) واتە: نازاری پێگەشت، بە نازار پێگەشتن، ئەگەر شتیکی پێ بکەوێ کە پێی ناخۆش بێ، (وَأذى غيره إيداءً) واتە: جگە لەخۆی نازاردا، بە نازار پێگەیانندن.

کەواتە: کە دەفەرموی: ﴿ وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ ﴾، مەرج نیە بچن

مستیك لە پێغەمبەر خوا ﷺ بدن، ئەوجار مانای نیش پێگەیانندن، بیگریتهوه ! بەلکو نامازمیهك، قسهیهك، هەلسوكهوتیک، کە پێغەمبەر ﷺ دلی پێی بنیشی و پێی نارەحەت بێ، دەبگریتهوه.

دوایی خوا جۆنیەتی ئەو نازاردانەمان بۆ روون دەمکاتەوه، ﴿ وَيَقُولُونَ هُوَ

أُذُنٌ قُلٌّ ﴾، وە دەلێن: ئەو گوێیە، (أذن) بریتیه لەو ئەندامەى کە نینسان پێی

دەبىستى، ۋە ناونانى كەسىك بە ۋە ئەندامە، بۇ زىدەرۋىيى كىردنە لەھودا، كە زۇر دەبىستى، ۋە ئەو ئەركەي خۇي زۇر ئەنجام دەدات، كە برىتتە لە زۇر بىستى، ۋە ھەر شتىك بگوتى، دەبىستى، ۋە بە راستىشى دەزانى، يانى: ھەر بۆتە گوى. دەگوتى: فلانكەس ھەر گويە، ھەر دەبىستى، يان دەگوتى: فلانكەس بۆتە چاۋ، واتە: زۇر زىدەرۋىيى دەكات، لەھودا كە چاۋدېرىمان دەكات.

كە لىردا ئەو موناڧىق ۋە دىغانە لاندە - ۋەك پىشتىرىش ئامازەم پىدا - لە ھەمبەنەي خۇياندا گويىزان ژماردوون، ۋە بە زۇرىيى مروڧ وايە، بۇخۇي چۇن بى. ئاۋاش تەماشاي خەلكى دەكات، كە پىغەمبەر ﷺ بە حورمەت ۋە رىزى گەورەي شايستەي خۇي، گويى بۇ گرتوون، ھەر كەسىك ھاتىبى راستى گوتى، يان درۇ. ئەو ھەر گويى بۇ گرتوۋ، كەسى رووشكىن نەكردوۋ، ئەو نەفامانە واپانزانىود درۇيەگانىشان بە راست دەزانى! بىئاگا لەھوى كە ئەو گويى بۇ گرتنەبىيان، ئەم روونەشكاندەبىيان، لە مەقامى بەرزى پىغەمبەر دەوشىتەوۋ.

بۇيە خوا دەفەرموى: ﴿ قُلْ أَدْنُ خَيْرٌ لَّكُمْ ﴾، بلى: گويى چاكەيە بۇ ئىۋە، واتە: ھەر چاكەتان لىۋەردەگىرى، ئەھوى كە راست بى، ئەگەرنە پىغەمبەرى خوا ﷺ خاۋمنى گەورەترىن عەقلى ۋە ھۆش ۋە رىيى بوۋە، بەتەئكىد زۇر زۇر لەھو بەرزتر بوۋە، بە دوو قەسەي بابايەكى درۇزن، يان برۇ بىيانوۋى بىجى ھەلبخەلەتى، بەلام جى بكات، ئەو دەبى ھەر لە مەقامى بەرزى خۇيدابى.

بۇ وىنە: جارى واپوۋە داۋاي ھاۋكارىيان لىكردوۋ، جارى واپوۋە ئەو كەسە شايستەش نەبوۋە، ھەر پىي داۋە، بەھوش پاساۋى ھىناۋمتەوۋ، فەرموۋىتە: يان دەبى رۇدىي لە خۇمدا بىنمە دى، يان دەبى بە ناھەق پىي بەدەم، ئنجا ناچارم ۋە نابى چرووك ۋە رۇد بەم، دەبى ھەر پىي بەدەم، با ناھەقىش بى، ئەو دوايى بۇخۇي پىي گوناھبارە، بەلام نابى سىفەتى خراب لەھودا بىتە دى.

ئنجا ئەگەر پىغەمبەرى خوا ﷺ خەلكى رووشكىن كىردبايە، كە درۇيان بۇ دەكرد، فەرموۋباي: درۇ دەكەي! ئەۋكاتە دەيانگوت: موھەمەد خەلك رووشكىن دەكات، قەسەي زىرو رەق دەكات، بە خەلك دەلى: تۇ درۇ دەكەي.

به لأم خواى بهرزو و مسفی پیغه مبهرى ﷺ کردهو فهرموویه تی: ﴿ فِيمَا رَحِمَهُ
 مِنْ اللَّهِ لَئِنْ لَمْ يَنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَأَنْفَضُوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ
 عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ
 اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴾ (۱۵۱)

تؤ (ئەى موحەممەدا) بەهۆى بەزەمى يەك لە خواوە، بۆيان (بۆ هاوہ لانتو شوینکە وتووانت) نەرمو نیان بووى، وە ئەگەر هاتباو قسەو رەفتار زبرو دلرەق بووایەى، ئەوہ بیگومان لە دەورت دەپڕزان، بۆیە لییان خوش بەو، داواى لیبوردنیان بۆ (لە خوا) بکەو لە کاروباریشدا (وەك عادەتى پێشووت) راپۆیژیان پێ بکە.

کەواتە: لە جیاتی ئەوہى زبرو رەق (فظ غلیظ) بێ، نەرمو حەلیم بووہ.

پیغه مبهر ﷺ دەبێ لیبوردە بێ، دەبێ لەو ئاستە بەرزەى رەوشتی بەرزو جوانیدایى، هەرچەندە سەرمناج ئەو گومانە خرابەى پێ دەبردى، بەلام ئەو گومانە خرابەى پێ ببردى، ئاسانترە لەوہى تۆمەتبار بکرى، بەوہى کە قسە رەقەو دل رەقەو هەئسوکەوتى ناپیکە.

ئنجادەفەر موى: ﴿ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْكُمْ
 وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾، بپروای بە خوا هەیە، وە بپروادارانیش بە راست دەزانى، {کەواتە: ئەى موناڤیقو دەغەئەکان! ئیوہ بە راست نازانى، کە گویتان بۆ دەگرى، لەبەر ریزەو گەورەمى خوێهتى}، وە مایەى رەحمەت و بەزەمى خوایە، بۆ ئەوانەتان کە ئیمانیان هیناوەو راست دەگەن لە ئیمان هینانیاندا، {نەك بۆ ئەوانى دیکە، چونکە ئەوانى دى لەو رەحمەتەى خوا بەهرەمەند نەبوون، چونکە ئیمانیان پێ نەهیناوەو بە راستیان نەزانىوہ}.

﴿ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾، وە ئەوانەى پیغه مبهرى خوا ﷺ نازار دەدەن، نازاریكى بە زانیان هەیە لە رۆزى دواى دا.

هەلبەتە زانایان گوتووویانە: ئەمە لێی وەردەگیری کە نازاردانی پێغەمبەر ﷺ لە ژبانی داو، لە دواى مردنیشی قەدەغەییە، وە دیارە نازاردانیش جۆراوجۆرە ھەر جۆرە نازاردانیک حوکمیکی تایبەتی خۆی ھەیە: ھەیە کوفەرە، ھەیە گوناھى گەورمییە. وە جۆری دیکەشی ھەیە، بە ئەندازەى ئەووە کە ئێش بە دلی پێغەمبەر ﷺ دەگەینى، بە ئەندازەى ئەووە، کە پێچەوانەى شەریعەتە، حوکمەکەى قورستر دەبى.

لێرەدا پێم باشە نامازمییەك بەکەم بەوہى کە شیعیە، ئەبو بەکر خوا لێی رازی بى تۆمەتبار دەکەن، دەلێن: نازاری (فاطمە)ى کچی داووە، بێبەشى کردووە لە میراتی بابى، وە پێغەمبەریش ﷺ فەرموویەتی:

﴿ إِنَّمَا فَاطِمَةُ بَضْعَةٌ مِنِّي يُؤْذِنِي مَا آذَاهَا ﴾ { أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، برقم: (۱۶۱۶۸).
وَمُسْلِمٌ، برقم: (۶۴۶۱)، وَالتِّرْمِذِيُّ، برقم: (۳۸۶۹)، وَالطَّبْرَانِيُّ، برقم: (۱۰۱۳).
وَالْحَاكِمُ، برقم: (۴۷۵۱)، وَأَبِي عَوَانَةَ، برقم: (۴۲۳۳) }.

واتە: بێگومان فاتیمە جگەر گۆشەى منە، ھەر شتیک ئەو نازار بەدات، ئەووە منى نازار داووە.

نێمەش دەلێن: ھەلۆیستی ئەبو بەکر لەوودا کە زەوی قەدەمکی نەدا بە فاتیمە خوا لێیان رازی بى، کە فاتیمە خوا لێی رازی بى داوای قەدەمکی دەکرد، وەك میراتی بابى، ئەبو بەکر خوا لێی رازی بى، گوتى: پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرموویەتی:

﴿ نَحْنُ مَعَاشِرَ الْأَنْبِيَاءِ لَا نُورَثُ، مَا تَرَكَنَاهُ فَهُوَ صَدَقَةٌ ﴾ { أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، برقم: (۲۶۳۰۳)، تعلق شعيب الأرنؤوط: إسنادُهُ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ. وَالرَّبِيعُ فِي (المسند)، برقم: (۶۶۲)، وَاللَّفْظُ لَهُ }.

واتە: نێمەى کۆمەلێ پێغەمبەران، میراتمان لێناگیری، ئەوہى کە بە جێی دەھێلن، خێرو صدەقەییە بۆ ھەموو مسولمانان.

ئەبو بەکری خوا لێی رازی پێغەمبەرى ﷺ لە نەفسى خوشى خۆشتر دەویست. ئەگەر ھێج بپرێ تێجووبایە، بە دلنیایی ئەوہى دەکرد، کە فاتیمە دلی پێی خوشبایە، بەلام ئەبو بەکر خوا لێی رازی بى، لە نیوان دوو حالەت دابوو:

۱/ سه‌رپیچی له فه‌رمانی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بکات‌و، فاتیمه‌ رازی بکات به‌ ناهه‌ق.

۲/ یان: به‌ پیچه‌وانه‌وه!

بویه‌ نه‌بو به‌گر خوا لیی‌ رازی فه‌رمانی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ جیبه‌جی‌ کردوه، وه‌ فاتیمه‌ی بیبه‌ش کردوه، له‌ شتی‌ک که‌ مافی‌ نه‌بووه، راسته‌ فاتیمه‌ی تووره‌ کردوه، به‌لام (فاطمه‌)ش له‌ تووره‌بوونه‌که‌ی دا‌ هه‌قی‌ نه‌بووه، چونکه‌ داوای‌ شتیکی‌ کردوه، که‌ له‌ مافی‌ نه‌بووه.

به‌شهریش هه‌ر به‌شهره‌، عه‌لی‌ کوری‌ نه‌بو طالیبیش، که‌ پیی‌ وابووه: شایسته‌تر بووه به‌ جینشینیایه‌تی پیغه‌مبه‌ری خوا، وه‌ فاتیمه‌ش خوا له‌ هه‌موویان‌ رازی بی‌ که‌ داوای‌ میراتی‌ کردوه، کارتیکراو بوون، به‌و‌ زینگه‌و هه‌لومه‌رجه‌ی که‌ تیدا‌ زیاون، ته‌ماشایان‌ کردوه نه‌و‌ گه‌وره‌ بیاوان‌ و ده‌سته‌لاتدارانه‌ی رۆژگاری‌ خو‌یان، نه‌گه‌ر شتیکیان‌ به‌جی‌ هیشتبی‌، دوایی‌ خزمه‌ نیزیکه‌کانیان‌ چونه‌ته‌ شوینیان، وه‌ نه‌گه‌ر مال‌ و سامانیکیان‌ به‌جی‌ هیشتبی‌، لییان‌ به‌ میرات‌ گیراوه، له‌لایهن‌ خزم‌ و که‌سه‌کانیانه‌وه، وایان‌زانیوه‌ بو‌ پیغه‌مبه‌ری خواش ﷺ هه‌ر وایه‌، به‌لام پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ده‌سته‌لاتداریکی‌ دنیا‌یی‌ نه‌بووه، تا‌کو‌ خزم‌ و نیزیکه‌کانی‌ هه‌مان‌ جاومروانیان‌ له‌ شوینه‌که‌ی‌و، له‌ شمه‌که‌که‌ی‌و، له‌ میراته‌که‌ی‌ هه‌بی‌، که‌ ده‌سته‌لاتدارانی‌ دیکه‌ هه‌مان‌ جاومروانیان‌ لییان‌ هه‌بووه !!

که‌واته‌: که‌ پیغه‌مبه‌ری‌ خوا ﷺ ده‌فه‌رموی‌: فاتیمه‌ جگه‌ر گوشه‌ی‌ منه‌، هه‌ر که‌سی‌ک‌ نه‌و‌ نازار‌ بدات‌، نه‌وه‌ منی‌ نازار‌ داوه‌، واته‌: به‌ ناهه‌ق‌ نازاری‌ بدات‌، وه‌ به‌ ته‌ئکید‌ نه‌و‌ حاله‌ته‌ش‌ که‌ روویداوه‌، له‌ نیوان‌ نه‌بو به‌گه‌رو‌ فاتیمه‌دا‌ خوا لییان‌ رازی‌ بی‌، فه‌رموودمکه‌ نایگریته‌وه.

مه‌سه‌له‌ی‌ یازده‌یه‌م‌ و کو‌تایی‌، که‌ ده‌فه‌رموی‌: ﴿يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ

لِرِضْوَانِكُمْ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضَوْهُ إِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿١٢﴾

أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَنْ يُحَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا

ذَٰلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ ﴿١٣﴾

بۆ روونکردنهوی چه مک و واتای ئەم دوو نایهته، وا پێویست دهکات، ئەم بهسهرهاته بگێرینهوه :

﴿عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: ذُكِرْنَا أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْمُنَافِقِينَ قَالَ فِي شَأْنِ الْمُتَخَلِّفِينَ: فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ الَّذِي نَزَلَ فِيهِمْ مَا نَزَلَ مِنَ الْقُرْآنِ: وَاللَّهِ إِنَّ هَؤُلَاءَ لَخِيَارُنَا وَأَشْرَافُنَا. وَإِذَا كَانَ مَا يَقُولُهُ مُحَمَّدٌ حَقًّا، لَهُمْ شَرٌّ مِنَ الْحَمِيرِ، فَسَمِعَهُ رَجُلٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ. فَقَالَ: وَاللَّهِ إِنَّ مُحَمَّدًا لَا يَقُولُ إِلَّا حَقًّا، وَلَأَنْتَ شَرٌّ مِنَ الْحِمَارِ، فَسَعَى بِهَا الرَّجُلُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ فَأَخْبَرَهُ، فَأَرْسَلَ إِلَى الرَّجُلِ فِدْعَاهُ، فَقَالَ: مَا حَمَلَكَ عَلَى الَّذِي قُلْتَ؟ فَجَعَلَ يَلْتَعِنُ وَيَحْلِفُ بِاللَّهِ: إِنَّهُ مَا قَالَ ذَلِكَ، وَقَالَ الرَّجُلُ الْمُسْلِمُ: اللَّهُمَّ صَدَقَ الصَّادِقُ، وَكَذَبَ الْكَاذِبُ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ هَذِهِ الْآيَةَ الْكَرِيمَةَ ﴿﴾ { أَخْرَجَهُ الطَّبْرِيُّ، بِرَقْم: (۱۶۹۲۲)، وَابْنُ الْمُنْذِرِ وَابْنُ أَبِي حَاتِمٍ كَمَا فِي الدَّرَالِمَنْتُورِ، ج ۳، ص ۴۵۴ } .

واته: قهتاده دهلی: بۆمان باسکراوه که پیاویک له دووروووهکان، دمربارهی ئهوانه که له جهنگی تهبووک بهدواکهوتبوون، وه ئهوهی لهبارمیانوهه دابهزی له قورنانه که دابهزی، گوتی: سویند به خوا، ئهوانه گهورهکانی ئیمنه و ناودارهکانی ئیمنه، ئهگهر ئهوهی موحهمهدهمیلی، ههق بی، ئهوه گهوره و ناودارانهی ئیمه له کهران خراپترن. پیاویک له مسولمانان گوئی لیبوو، گوتی: به خوا ئهوهی موحهمهدهمیلی: ههق و راسته، تۆش له کهر خراپتری، ئهوه پیاوه دوو رووش، ئهوه ههوالهی برده لای پیغهمبهری خوا ﷺ، پئی راگهیانده که ئهوه پیاوه ناوای پی گوتوه، ئهوهیش بهدوای ئهوه پیاوه مسولمانهه دا ناردو بانگی کرد، گوتی: بۆچی وات گوتوه؟ گوتی: ئهوهی پیغهمبهری خوا! ﷺ بۆیه وام گوتوه، چونکه ئهوه وای گوتوه، ئهوهیش به دوو رووهکهی فهرموو: بۆچی تۆ وات گوتوه؟ چ شتیکی پالی پیومناهی وا بلیی؟ ئهوهیش نهفرینی له خوئی کردو سویندی به خوا خوارد، که قسهی وای نهکردوه، مسولمانهکهش گوتی: ئهوهی خوایه! داوات لیدهکهم، راستگو به راست بگێرهو، درۆزن به درۆ بخهوه، ئیدی خوای بهرزو مهزن لهوبارهوه، ئەم نایهتهی ناردە خوار:

﴿يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ لِيَرْضَوْكُمْ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضَوْهُ إِنْ

كَانُوا مُؤْمِنِينَ ...﴾

لێردا مەسەلەیهکی ڕەوانبیزی (بلاغی) هەیە، کە دەفەرموی: ﴿ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضُوهُ ﴾، خواو پێغەمبەرەکهی شایستەترە، کە ڕازی بکەن، مەسەلەکه ئەومیه کە لێردا ڕاناوکه بۆ پێغەمبەر ﷺ دەچیتەوه، ننجاً لەبەرئەوهش وایفەرمووه، چونکه ڕازیکردنی پێغەمبەر ﷺ، ڕیئتیە لە خودی ڕازیکردنی خواى بەرز، هەر وها توورەکردنی پێغەمبەر ﷺ، ڕیئتیە لە خودی توورەکردنی خواى بەرز.

کە دەفەرموی: ﴿ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَنِ يُكَادِرِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، فَأَنْتَ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَلِيدًا فِيهَا ذَلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ ﴾، نایا نازانن، واتە: دەبوو زانیابیان، کە ئەوانەى دزایەتیی خواو پێغەمبەرى خوا دەکەن و سەرپێچییان دەکەن، ئەوه ناگری دۆزەخ چاومرپیانە، وه هەر کەسیکیش بچیتە ئەوى، ئەوه بە هەمیشەى تێیدا دەمینیئتەوه، وه سەرشۆرییهکی مەزنى دێتە سەر.

وشەى ﴿ يُكَادِرِ ﴾، لە (حَد) هوه هاتوه، واتە: دزایەتییکردن و بەریهەرەکانى کردن، وه (یشاقق) لە (شق) هوه هاتوه، هەردووکیشیان یانى: ئەو لە لایەك، ئەم لە لایەك.

کە دەفەرموی: ﴿ أَلَمْ يَعْلَمُوا ﴾، ئەوه پرسیاریکه بۆ سەرزەنشتو، بۆ تانەدانە، دەفەرموی: دەبوو زانیابیان: کە هەر کەسیك دزایەتیی خواو پێغەمبەرى خوا ﷺ بکات، ئەوه ناگری دۆزەخ جیگایەتى.

کە دەفەرموی: ﴿ ذَلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ ﴾، دیاره ناگری دۆزەخ، بۆ جەستەیانە، وه ئەو زەبوونیی و سەرشۆرییهش، بۆ ڕووحیانە، واتە: وێرای سزاو نازاری جەستەیی، سزاو نازار دەروونیشیان هەیە.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

مانای وشە بە وشەی نایەتەکان

{ موناڤیقەکان بیمی ئەومیان هەیه که سوورمەتیکیان دابەزیتە سەر، هەوائی ئەومیان بداتی که له دلیان دایه (له دمه‌لایی و نیازی خراب) بلی: گالته بکه‌ن (به نیسلام و مسولمانان) به دتئیایی ئەوهی خۆی لی دمه‌پاریزن، خوا وهدمەری ده‌خات ﴿٦٤﴾ وه ئەگەر (له‌وباره‌وه) لییان بیرسی؟ به جه‌ختکردنه‌وه ده‌لین: بیگومان ئیمه‌ وه‌نیو هسان ده‌که‌وتین و یارییمان ده‌کرد! بلی: ئایا گالته‌تان به‌ خواو به‌ نایه‌ته‌کانی خواو پیغه‌مبه‌رمکه‌ی ده‌کرد؟ ﴿٦٥﴾ پۆزش مه‌هیننه‌وه، پاش ئیمان‌که‌تان، بیبروا بوون. ئەگەر له‌ کۆمه‌لیکیستان ببوورین، کۆمه‌لیکتان نازار دهمین، له‌ سۆنگه‌ی ئەوه‌وه که تاوانبار بوون ﴿٦٦﴾ پیاوانی موناڤیق و نافرمانی موناڤیق، هه‌ندیکیان له‌ هه‌ندیکیان. فه‌رمان به‌ خراپه‌ ده‌که‌ن، و، ریگری له‌ په‌سند ده‌که‌ن، وه‌ ده‌ستیان (له‌ به‌خشین) ده‌گرنه‌وه، خوایان له‌ بیر کردو، ئەویش له‌ بییری کردن، بیگومان هه‌ر موناڤیقەکان لارین ﴿٦٧﴾ خوا گفتی ناگری دۆزه‌خی به‌ پیاوانی موناڤیق و نافرمانی موناڤیق، کافران داوه، به‌ هه‌میشه‌یی تییدا ده‌میننه‌وه، (ئهی کاه‌رینه!) ئەویتان (بۆ سزادان) به‌سه، ود خوا نه‌فرینی لی‌کردوون و نازاریکی به‌رده‌وام و نه‌پساومیان هه‌یه ﴿٦٨﴾ (سه‌رمجامتان) وه‌ک (هی) ئەوانه‌ی پیش خۆتانه، که له‌ ئیوه‌ هی‌زیان توندترو سامان و مندالیان زیاتر بوون، ئنجا ئەوان له‌ پشک و به‌شی (دنیا‌ی) خۆیان به‌هرمیان وهرگرتو. ئیومش وه‌ک به‌هره‌ وهرگرتن و رابواردنی ئەوانه‌ی پیش خۆتان، راتانبواردو به‌هرمتان وهرگرتو، وه‌ک ومنيو قسه‌و قال‌ که‌وتنی وانیش، ومنيو که‌وتن، ئەوانه‌ له‌ دنیاو دواپۆژدا کرده‌ومگانیان به‌ فیرۆ جوون، وه‌ هه‌ر ئەوانه‌ن زیانباران (ی راسته‌قینه) ﴿٦٩﴾ ئایا هه‌وائی ئەوانه‌ی پیش خۆتانان پێ نه‌گه‌یشتوه: گه‌لی نووح و عادو سه‌موودو گه‌لی ئیبراهیم و هاوه‌لانی مه‌دیهن و (ئاومدانییه) هه‌نگی‌پراوه‌کان (ی گه‌لی ل‌ووط). پیغه‌مبه‌رانیان به‌ به‌لگه‌ ئاشکرایه‌کانه‌وه، هاتنه‌ لایان، (ئنجا که‌ خوا سزای دان نه‌ده‌گونجا که‌ خوا سته‌میان لی بکات، به‌لکو ئەوان سته‌میان له‌ خۆیان کرد ﴿٧٠﴾ }.

شیکردنەوهی هەندیك له وشەکان

(يَحْذَرُ): (الْحَذَرُ: احْتِرَازٌ عَنْ مُخِيفٍ، يُقَالُ حَذَرَ حَذْرًا وَحَذَرْتُهُ، وَالْحِذْرُ مَا فِيهِ الْحَذَرُ).

(حَذَرٌ) بۆ خۆی بریتیه له خۆپاراستن له شتیکی مهترسی لیکراو، دهگوتری: (حَذَرَ حَذْرًا) واته: خۆی لێ پاراست، بیمی لێی ههبوو، (وَحَذَرْتُهُ) واته: بيمه دایه بهرئ، وه ترساندم، که دهفه رموی: ﴿وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ﴾ (النساء، واته: وه با له خۆیان وریا بنو چهکه گانیان ههلبگرن.

(أَسْتَهْزَأُ): واته: گالته بکهن، (الهِزْءُ: مَرْحٌ مَعَ خِضْيَةٍ، وَالْإِسْتِهْزَاءُ: إِزْتِيَادُ الْهُزْءِ، وَقَدْ يُعْبَرُ بِهِ عَنِ تَعَاطِي الْهُزْءِ).

واته: (هُزْءٌ) بریتیه له گالته کردنیکی به په نهان، وه (إِسْتِهْزَاءٌ) واته: که (س) و (ت) ای هاتۆته سهرئ، بریتیه له وهی که نینسان به دواى شتیك دا بگهڕئ که گالتهی پێبکات، وه جاری واش ههیه، به خودی گالته پیکردنهکه، تهعبیری پێ دهگرئ.

(نَحْوُ): دهڕژینه نیوی، دهکه وینه نیوی، (الْخَوْضُ: هُوَ الشَّرْعُ فِي الْمَاءِ وَالْمُرُورُ فِيهِ، وَيُسْتَعَارُ فِي الْأُمُورِ، وَأَكْثَرُ مَا وَرَدَ فِي الْقُرْآنِ، وَرَدَ فِيهَا يُدْمُ الشَّرْعُ فِيهِ).

(خَوْضٌ) بریتیه له جوونه نیو ئاو، وه به نیویدا رویشتن، (ئهو گوتووویهتی: ئاو، به لام دمشگونجی به نیو قوراوو چلپاوو ههڕ شتیکی دیکه ی شل بکهوی) وه دهخوازریته وه بۆ وه نیو کهوتنی جوونه نیو ههندی قسه و باسه وه، وه به زۆریی که له قورئان دا هاتوه، به مانای و منیو کهوتنی شتی سهرزمنشتکراوو خراب هاتوه.

(وَلَعَبٌ) : واته: یاریمان دمکرد، که مبهست پی گالته کردنه، دمگوتری: (لَعِبُ فُلَانٌ إِذَا كَانَ فِعْلُهُ غَيْرَ قَاصِدٍ بِهِ مَقْصِداً صَحِيحاً، يَلْعَبُ لَعِباً).

واته: فلان کس یاری کرد، نهگمر کردمکه‌ی مبهستیکی راستی له پشته‌وه نه‌بی، نامانجیکی باشی له پشته‌وه نه‌بی، دمگوتری: (يَلْعَبُ لَعِباً) یاری دمکات. یاری کردن.

(لَا تَعْتَذِرُوا) : واته: پوزشو پاساو مهیننه‌وه، یاخود داوای لیبوردن مه‌کن. (العُدْنُ: تَحْرِي الْإِنْسَانِ مَا يَمْحُو بِهِ ذُنُوبَهُ، اعْتَذَرْتُ إِلَيْهِ: أَتَيْتُ بَعْدَ، وَعَدْرَتُهُ: قَبِلْتُ عُدْرَهُ).

(عُدْنٌ) بریتیه له‌وه که نینسان بجهفتی له شتیک، که گوناهاگانی خوی پی بسریته‌وه، دمگوتری: (اعْتَذَرْتُ إِلَيْهِ) واته: پاساوم بوی هینایه‌وه، به شیومیه‌ک که داوای لیبوردنم لیکرد، وه (عَدْرَتُهُ) واته: داوای لیبوردنم، لی قبول کرد.

(مُجْرِمِينَ) : واته: تاوانباران، (مُجْرِمٌ) که‌سیکه که تاوانیک دمکات، (الْجُرْمُ وَالْجَرِيمَةُ: الذَّنْبُ، جَرَمٌ وَأَجْرَمَ وَأَجْتَرَمَ..).

(جُرْمٌ) وه (جَرِيمَةٌ) به گوناح دمگوتری، دمگوتری: (جَرَمٌ وَأَجْرَمَ وَأَجْتَرَمَ) هر سیکي به کرداری رابردوو، به مانای گوناها کرد، یان تاوانی کرد، دی.

(الْمُنْفِقُونَ) : دوو روومکان، که من وشه‌ی دمغه‌له‌گانی بو به‌کار دینم، (النَّفَاقُ: هُوَ الدُّخُولُ فِي الشَّرْعِ مِنْ بَابٍ، وَالْخُرُوجُ عَنْهُ مِنْ بَابٍ، وَمِنْهُ نَافِقَاءُ الْيَرِيعِ).

(نَفَاقٌ) بریتیه له‌وه که له دمرگایه‌که‌وه بچی نیو شهرع، (واته: بچی نیو شهرعته‌ی نیسلام) وه له دمرگایه‌کی دیکه‌وه، لی بچی دهری، نجا نه‌وه له (نفاق) وه هاتوه، (وَالنَّفَقُ: السَّرْبُ فِي الْأَرْضِ النَّافِزِ فِيهِ).

(نَفَقٌ) بریتیه له کونیک که له زه‌ویه‌وه دهرجی، یانی: دوو سه‌ری هه‌بن. وه (نافقاء) به کونی جورج دمگوتری، که دوو کون لیدمدات، که تینی بو هات

له لایەك، له لایەكەى دى دەربجى، مونافىقىش وهك جورج وایه، كه مسولمان لییان پرسى؟ دەلى: له گهەل ئیوهم، وه كه كافر لییان پرسى؟ دەلى: له گهەل ئیوهم.

(وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ) : (يَمْتَنِعُونَ مِنَ الْإِنْفَاقِ، الْقَبْضُ: إِمْسَاكُ الْيَدِ).

(يَمْتَنِعُونَ) واتە: نابەخشن، دەستى خوێان له بەخشین دەگرنەوه، چونكه وشەى (قبض) بریتیه لهوه كه ئینسان دەستى خوێ له شتێك بگریتهوه، ههڵبەتە (قبض) بریتیه له دەست نووقانن، بەلام بە زۆری وایه كه ئینسان نەگەر نەیهوێ شتێك بیهخشی كه له دەستى دا دەبێ، دەستى توند دەگرێ بۆئەوهى له دەستى نەیهتە دەری.

(نَسُوا اللَّهَ) : واتە: خوایان له بیر کرد، (النَّسْيَانُ: تَرَكَ الْإِنْسَانُ ضَبْطَ مَا اسْتَوْدِعَ وَلَا زَمَهُ: الْإِهْمَال).

(نسیان) بریتیه لهوه كه ئینسان واز له گۆنترپۆل کردنى شتێك بێنى، كه پێى سپێردراوه، بیپاریزی، كه ئەمە دەرفەجامەكەى بریتیه له فەرامۆش کردن و پشت گۆی خستن.

(فَأَسْتَمْتَعُوا) : واتە: رایان بوارد، یان بەهرەمەند بوون، یان لەزەمتیان وەرگرت، چونكه دەلى: (الْإِسْتِمْتَاعُ: طَلَبُ التَّمَتُّعِ، الْمَتَاعُ: السَّلْعَةُ وَالْمُنْفَعَةُ، وَمَا تَمَتَّعَتْ بِهِ).

(إِسْتِمْتَاع) بریتیه لهوه كه ئینسان بە دوای رابواردندا بگهڕی، وه (متاع) كه لوپه‌لیكى بە سووده، یان هەر شتێكه كه ئینسان بەهرهیهكى کاتیى لیومر دهگرێ، كه خوا دەفەرموی: ﴿فَمَا مَتَّعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ﴾ ﴿٢٨﴾ التوبة، واتە: رابواردن و سوود لیومرگرتن و بەهره لیومرگرتنى ژیاى دنیا، له چاو هی دواڕۆژ زۆر كەمه.

(مَخْلَقِهِمْ) : (الْخَلْقُ: النَّصِيبُ، مَا اِكْتَسَبَهُ الْإِنْسَانُ مِنَ الْفَضِيلَةِ بِخُلُقِهِ).

(خلاق) واتە: پشكو بەش، هەرومها ئەوهی كه ئینسان بە رەوشتى جوانی خوێ، ئاكارێكى پەسند بە دەست بێنى، ئەویش پێى دەگوتری: (خلاق).

(حِطَّتْ) : (حِطَّ عَمَلُهُ: بَطَلَ ثَوَابُهُ أَوْ بَطَلَ نَفْسُهُ).

(حبط) یان بهو مانایه دئ: پاداشته‌که‌ی هه‌ئوه‌شپته‌وه، یان خودی کرده‌وه‌که پووج بیته‌وه، وه‌ک بلقی سهر ئاو، چونکه ههر کرده‌ومیه‌ک که به ناوی دیندارییه‌ود بکری، مادام خوا بی مه‌به‌ست بوونی تیدا نه‌بی، وه به پیی شهرع نه‌بی، ئه‌مه وه‌ک چون شیریک که هه‌وینی تی نه‌کری هه‌ئدم‌بزرگی و دهرشی‌و، دهبی ه‌پری ب‌دری. نه‌و کرده‌وانه‌ش که هه‌وینی ئیخلاصیان تیدانه‌بی، وه به پیی شهرع نه‌بی، وه‌ک شیر ی بی هه‌وین دهرشی‌ن و به که‌ئک نایه‌ن.

(نَبَأُ) : واته: هه‌وال، (النَّبَأُ: خَبَرٌ ذُو فَائِدَةٍ عَظِيمَةٍ يَحْصُلُ بِهِ عِلْمٌ أَوْ غَلْبَةٌ ظَنٌّ وَلَا يُقَالُ لِلْخَبَرِ فِي الْأَصْلِ نَبَأًا، حَتَّى يَتَّضَمَّنَ هَذِهِ الْأَشْيَاءَ الثَّلَاثَةَ).

(نَبَأُ) بریتیه له هه‌وائیک که سوودیکی مه‌زنی تیدابی، که به‌هوی نه‌و هه‌واله‌ود. زانیاری یاخود گومانیک زالت بو په‌یدابی، وه به (خَبَر) ناگوتری: (نَبَأًا) تا نه‌و سی شته‌ی تیدانه‌بن: سوودیکی مه‌زنی هه‌بی، زانیارییه‌کی پی په‌یدابی، یاخود بیته هوی نه‌وه‌ی گومانیک زالت بو په‌یدابی به‌هوی نه‌و هه‌واله‌وه.

(وَالْمُؤْتَفِكَاتِ) : واته: نه‌و شارانه‌ی که هه‌ئگی‌پ‌درانه‌وه، (الإفك: كُلُّ مَعْرُوفٍ عَنِ وَجْهِ الَّذِي يَحِقُّ أَنْ يَكُونَ عَلَيْهِ).

(إفك) بریتیه له ههر شتیک له‌و رووه‌وه که دهبی له‌سه‌ری بی لی ل‌ب‌دری. (المؤتفكات: المَدْنُ الَّتِي قَلْبُهَا اللهُ تَعَالَى عَلَى قَوْمٍ لُوطٍ)، (مؤتفكات) نه‌و شارانه‌ن که خوی بال‌ادم‌ست به‌سه‌ر گه‌لی لووط دا هه‌ئگی‌پ‌راونه‌وه، واته: ژپرو ژووری کردن، سه‌ره‌و بنی کردن.

هوی هاتنه خوارهوی نایهتهکان

هوی هاتنه خوارهوی نهو دوو نایهتهی که خوا تییان دا دهفهرموی: ﴿ وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللَّهِ وَعَايِنِيهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ ﴿٦٥﴾ لَا تَعْتَدِرُوا قَدِّ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ إِن نَعَفُ عَن طَآئِفَةٍ مِّنْكُمْ نَعَذِّبُ طَآئِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٦٦﴾ ۴

لهبارهی هوی هاتنه خواری نهو دوو نایهته موبارهکهوه، نهو بهسههراته گپردراومهوه:

﴿عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ رَجُلٌ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ فِي مَجْلِسٍ يَوْمًا: مَا رَأَيْنَا مِثْلَ قُرْآنِنَا هَؤُلَاءِ، لَا أَرْغَبُ بَطُونًا، وَلَا أَكْذِبُ أَلْسِنَةً، وَلَا أَجْبِنُ عِنْدَ اللَّقَاءِ، فَقَالَ رَجُلٌ فِي الْمَجْلِسِ: كَذَّبْتَ، وَلَكِنَّكَ مُنَافِقٌ، لَأُخْبِرَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، فَبَلَغَ ذَلِكَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَنَزَلَ الْقُرْآنُ، قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: فَأَنَا رَأَيْتُهُ مُتَعَلِّقًا بِحَقِّ نَاقَةِ رَسُولِ اللَّهِ وَالْحِجَارَةِ تُكْبَهُ، وَهُوَ يَقُولُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ، وَالرَّسُولُ ﷺ يَقُولُ: (أَبِاللَّهِ وَعَايَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ؟) ﴿﴾ (أَخْرَجَهُ الطَّبْرِيُّ، ج ١٠، ص ١١٩، وَابْنُ أَبِي حَاتِمٍ، بَرَقَم: (١١٨٣٠)، وَصَحَّحَهُ مُؤَلِّفًا الْإِسْتِيعَابَ: ج ٢، ص ٢٨٧).﴾

واته: عهبدوئلاى كورى عومهر خوا له خووى و بابى رازى بى دهلى: روژيك پياويك له جهنگى تهبووك له كوژيك دا دانىشتبوو، گوتى: نيمه وهك نهو قورئان خوينانهمان نهبينيوه: زور خوژتر، وه دروژنتر، وه لهكاتى بهرمنگارىيشدا، ترسنوكتر، پياويك له كوژمهكهدا گوتى: درو دهكهى، بهلام تو مونافيقى بوئه وا دهلى، ههواليش به پيغهمبهرى خوا ﷺ ددهم، وه ههوال به پيغهمبهر ﷺ گهيشتو، قورئان دابهزى، دهلى: نهو كابرايهم بينى، خووى به قهياسهى كورتانى حوشترهكهى پيغهمبهر ﷺ ههلواسيبوو، (دمستى پيوه گرتبوو)، حوشترهكهى دهرؤيى، نهوئيش پيى له زهوى دهخشاو پيى به

بەردان دەکەوت، وە کابرا دەیکوت: ئەو پێغەمبەری خوا ﷺ ئێمە هەر وەنێو قسان دەکەوتین و یاری و گالتهمان دەکرد، (واتە: حاشای لە قسەکان نەکردووە) پێغەمبەریش ﷺ دەیفەرموو: نایا گالتهتان بە خواو نایەتەکانی خواو پێغەمبەرەکە دەکرد؟! ئنجا لەوبارمۆه ئەم نایەتانه هاتنه خوار.

شایانی باسە کاتی خۆی وشە (قراء) که بەکارهینراوه، مەبەست پێی زانیان بووه. چونکه ئەو کاتە زانایی لە ئیسلامدا، بەهۆی شارەزاییهوه لە قورئاندا بووه، کە زیاتر قورئانی لەبەر بووبی، و چاکتری تیگەیشتی، ئەوه زانتر بووه لە ئیسلامدا. چونکه ئەسل و مەتنی ئیسلام قورئانه، هەلبەتە ئیستاش هەر دەبی وابی، چونکه سوننەت و ڕیگای پێغەمبەر ﷺ جگە لە بەرجهستهکردنی قورئان، لە نەرزى واقع دا شتیکی دیکە نیه، وە روونکردنەوی پێغەمبەریش ﷺ بۆ قورئان هەر نەومیه که پێشانمان بدات، که ئەم قورئانه چۆن جێبهجێ دەکری؟ چ لە رووی خواپەرستی تاکهکەسی، چ لە رووی دروشمەکانهوه، لە رووی جهنگو ناشتییهوه، چ لە رووی حوکم و سیاسهتهوه، لە گشت رووهکانهوه، ئەم قورئانه چۆن جێبهجێ دەکری؟ ئەوه پێغەمبەری خوا ﷺ لە سوننەتی خۆی دا، بۆی روون کردووینهوه.

مانای گشتی نایه‌تکان

خوای په‌رومردگار له دریژهی خستنه‌رووی نه‌ینیه‌کانی دوو پروه‌کان داو،
بهره‌چدانه‌وهی قسه‌و قالیان‌و، تیشک خستنه سهر خیانه‌ته‌کانیان، دم‌فرموی:

﴿ يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ أَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ ﴾

مونا‌فیه‌کان بی‌م و مه‌ترسیی نه‌ومیان هه‌یه، که سوورته‌تیکیان دابه‌زیته سهر
ه‌موالیان پیدایا به‌وهی که له دله‌کانیاندا هه‌یه.

چی له دل‌یاندا هه‌یه؟ بی‌گومان نه‌وهی له دل‌یان دایه، بریتیه له بوغزو غه‌رزو
بیلان و هیل‌و نیازو مه‌به‌ستی خراب، به‌ران‌بهر به نی‌سلام و مسو‌لمانان.

ننجا خوا ﷺ به پ‌نغه‌مبهری خاتهم ﷺ دم‌فرموی: ﴿ قُلِ اسْتَهْزِءُوا بِآيَاتِ اللَّهِ

مُخْرِجٌ مَّا تَحْذَرُونَ ﴿٦٤﴾، پ‌بیان ب‌ئی: گالته ب‌که‌ن! بی‌گومان خوا دم‌ره‌ینه‌ری
نه‌ومیه که نی‌وه بیمتان لی‌ی هه‌یه، مه‌ترسی‌یتان لی‌ی هه‌یه، که بریتیه له‌و نه‌ینی‌و
بیلانه گلا‌وانه‌ی، له دل‌و دم‌روونیاندا هه‌یه.

ننجا نایا بو‌چی خوا ﷺ دم‌فرموی: گالته ب‌که‌ن!؟

دوایی له مه‌سه‌له گرنگه‌کاندا زیاتر تیشکی ده‌خه‌ینه سهر، که مونا‌فیه‌کان کاتیک که
سوورته‌تیک ده‌هاته خوار، گالته‌یان پ‌یی ده‌هات، چونکه پ‌بیان وابووه که پ‌نغه‌مبهر ﷺ
بو‌خوی نه‌و نایه‌تانه دم‌فرموی، به گالته کردنه‌وه گوتوو‌یانه: نایا خوا نایه‌تیک‌ی دیکه
داده‌به‌زین‌ی؟ خواش ﷺ فه‌رموو‌یه‌تی: ب‌ئی: گالته ب‌که‌ن، بی‌گومان نه‌وهی نی‌وه
مه‌ترسی‌یتان لی‌ی هه‌یه، خوا ﷺ دهری ده‌خات.

﴿ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ ﴾، وه نه‌گه‌ر

برسیاریان لی‌یکه‌ی، دهرباره‌ی نه‌م قسه‌و قال‌و پروپا‌گه‌نده خرابانه‌وه، که ده‌یکه‌ن؟

زۆر بە دلتیایی و جهخت لەسەر کردنەوه، دەلێن: بێگومان ئیمە تەنیا وەنیو قسان دەکەوتین، وە یاری و گالتەمان دەکرد.

واتە: مەبەستی خراپمان نەبوو، هەر وای بۆخۆمان قسەمان دەکرد، قسە قسە دینێ، ئاوا، نەك بە جیدیدی گالتەمان کردبێ و تانەمان لە ئیسلام دابی!!

ئنجما ئەوان کە دەلێن: یاری و گالتەمان دەکرد، خواش دەفەرموی: ﴿ قُلْ أَيْلَهُمْ وَعَائِنَهُمْ وَرَسُولِهِمْ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ ﴾ (٦٥) بێن: ئایا گالتە بە خوا و بە نایەتەکانی و بە پێغەمبەرەکی ﷺ دەکەن؟ ئایا گالتەتان بەو سێیانە دەکرد؟

خوا ﷻ دەفەرموی: ﴿ لَا تَعْذِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ ﴾، پۆزش مەهیننەوه. لە دواى ئەو ئیمانەتان کە هەتان بووه، بێ ئیمان بوونەوه.

خوا ئیمانە کە پال دەداتە لای وان، نەیفەرموو: (قد كفرتم بعد الإيمان)، ئەگەر وای فەرموو بایە، ئەو کاتە (ئیمان) واتە: ئەو ئیمانە کە راستەقینە، ئەو ئیمانە کە لە لای خوا جێی ئیعتیارە، بەلام کە ئیمانە کە پال دەداتە لای وان، واتە: ئەو جۆرد ئیمانە، کە لە ئیوه دەوشیتەوه، کە دیارە ئیمانێکی راستەقینەیان نەبووه، هەر ئیمانێکی رۆالەتیان هەبووه.

ئنجما لە دواى ئەو ئیمانە رۆالەتیەشتانەوه، کوفرتان کرد! واتە: ئیمانە رۆالەتیە کەتان هەلومشان دەوه، بەهۆی ئەو کوفرهوه، کە بە دەمتاندا هات.

﴿ إِنْ نَعَفُ عَنْ طَآئِفَةٍ مِّنْكُمْ نَعَذِّبْ طَآئِفَةً بِآثِمِهِمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴾ (٦٦) ئەگەر - گریمان - لە کۆمەڵیکتان ببوورین، بۆچی خوا لێیان دەبووری؟ چونکە پەشیمان دەبنەوه، وەك دواى لە درێژى نایەتەکاندا دەیکەینى، کەسى وا هەبووه لە موناڤیقەکان، کە دواى هاتوو تۆبەیهکی باشی کردوو، دانی بە هەلەى خۆیدا هیناوه، ئنجما ئەگەر لە هەندیکتان ببوورین، ئەوه هەندیکتان سزا دەدەین، بۆچی؟ چونکە تاوانبار بوون، دیارە هەموویان هەر تاوانبار بوون، بەلام ئەوانەى کە خوا لێیان دەبووری، دەگەڕێنەوه پەشیمان دەبنەوه لە تاوانەکیان، خواش لێیان دەبووری، بەلام ئەوانەى دیکە، لەسەر ئەو تاوان و خراپەیان هەر بەردەوام دەبن.

ئنجا خوای په‌رومردگار پیاوانی مونا‌فییق و ئا‌فرمتانی مونا‌فییق، به‌چهند سیفه‌تیک پیناسه ده‌کات، دمه‌رموی: ﴿ اَلْمُنْفِقُونَ وَالْمُنْفِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِّنْ بَعْضٍ ﴾، پیاوانی مونا‌فییق و ئا‌فرمتانی مونا‌فییق، هه‌ندیکیان له‌هه‌ندیکیانن.

یانی: سه‌رو کاریان پیکه‌وه‌یه و تیکه‌ئن.

لی‌رده‌دا جیی سه‌رنجه! خوای به‌رز ئا‌فرمتانی مونا‌فییق، له‌پیزی پیاوانی مونا‌فییق دا باس ده‌کات، واته: رۆلی ئا‌فرمتانی مونا‌فییق، که‌متر نیه‌له‌هی پیاوانی مونا‌فییق، وه‌پیکه‌ومش هاوکارن!

ئنجا له‌باره‌ی سیفه‌تیک‌ی دیکه‌یان‌ه‌وه، دمه‌رموی: ﴿ يَأْمُرُونَ بِالْمَنكِرِ ﴾، فه‌رمان به‌شتی نا‌په‌سند ده‌که‌ن، شتی نا‌په‌سند چیه‌؟

بریتیه‌له‌کوفر به‌خوا، به‌ئایه‌ته‌گانی خوا، به‌پێغه‌مبه‌ر ﷺ، وه‌بریتیه‌له‌دمستگرتنه‌وه‌له‌مال‌خه‌رج‌کردن بو‌مسولمانان، بو‌فیداکاری، ﴿ وَيَنْهَوْنَ عَنِ

اَلْمَعْرُوفِ ﴾، وه‌پێگه‌ریش ده‌که‌ن له‌شتی چاک، پێگه‌ری ده‌که‌ن له‌پێغه‌مبه‌ری خوا، له‌ئایه‌ته‌گانی خوا، وه‌له‌مال‌به‌خشین، وه‌له‌هاوکاری مسولمانان، واته: هه‌رچی شتی خرابه، فه‌رمانی پێده‌که‌ن، وه‌هه‌رچی شتی باشه، پێگه‌ری لێده‌که‌ن. ﴿ وَيَقْبِضُونَ اَيْدِيَهُمْ ﴾، ده‌ستی خو‌شیا‌ن ده‌گرنه‌وه: هه‌م‌له‌به‌خشین، هه‌م‌له‌فیداکاری و به‌رگه‌ری کردن، له‌ئیسلا‌م، له‌هه‌موو شتیکی چاک ده‌ست ده‌گرنه‌وه.

سیفه‌تیک‌ی دیکه‌یان: ﴿ نَسُوا اللّٰهَ فَنَسِيَهُمْ ﴾، خوا‌یا‌ن له‌بیر کردوه، واته: خواو ئایینی خواو پێغه‌مبه‌ری خوا‌یا‌ن، پشت‌گو‌ی خستوه، خواش ﷺ له‌بیری کردوون، واته: پشت‌گو‌ویی خستوون، وه‌وا‌مامه‌ئهی له‌گه‌لدا کردوون، وه‌ک‌چۆن که‌سێک شتیکی له‌بیر ده‌کات، ئا‌وا به‌که‌م ته‌ماشای کردوون، ﴿ اِنَّ اَلْمُنْفِقِينَ هُمُ اَلْفٰسِقُونَ

﴿ ١٧ ﴾، بیگومان مونا‌فیه‌که‌ان به‌نیرو میانه‌وه، لادرو له‌ری‌دمه‌رجوون.

ئنجبا باسی سه رهنجامیان دمکاتو، دمه رموی: ﴿ وَعَدَ اللَّهُ الْمُنْفِقِينَ
وَالْمُنْفِقَاتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا هِيَ حَسْبُهُمْ ﴾، خوا گفتی داوه
به پیاوانی مونا فیکو و نافرمتانی مونا فیکو و کافرمان، (ج گفتیکی پیداون؟) گفتی ناگری
دۆزهخی پیداون، به هه میسهیی تیییدا ده میننه وه، وه ئهو ناگری دۆزهخه به سیانه،
که پی سزا بدرین، ﴿ وَلَعَنَهُمُ اللَّهُ ﴾، وه خوا نه فرینی لی کردوون، ﴿ وَلَهُمْ عَذَابٌ
مُّقِيمٌ ﴾، وه نازارو سزایه کی به ردهوام و نه پسا وهشیان ههیه.

گه واته: ئه گهر گفتو به لَئِنَّكَ لَه لَآيَهَن خَاوَه بُو ئه وان هه بی، ته نیا ناگری
دۆزهخو نه فرین لی کردنیانه.

ئنجبا خوا ﷺ به راوردی سه رهنجامی مونا فیکه کان و کافرمانی رۆزگاری پیغه مبه
ﷺ، وه نیستاو تا کو دنیا کۆتایی پی دی، دمکات، له گه ل سه رهنجامی شوومی گه لانی
پیشوودا، که ئه وانیش به هو ی کوفرو نیفاقه وه، تووشی مال ویرانی بو و ن، دمه رموی:
﴿ كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَأَكْثَرَ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا ﴾،
واته: سه رهنجامی نیومش وه ک هی گه لانی پیش دهن، (مال ویران دهن)، که هیزیان
له هیزی نیوه توندتر بوو، (ئه وه له رووی سیاسی و دهسته لاته وه)، وه له رووی
ئابووریشه وه: مال و سامانیان زیاتر بوو، وه له رووی کۆمه لایه تیشه وه: مندال و وه چه و
خزم و که سیشیان زیاتر بوو.

﴿ فَاسْتَمِعُوا بِخَلْقِهِمْ فَاسْتَمِعْتُمْ بِخَلْقِكُمْ كَمَا اسْتَمَعَ الَّذِينَ مِنْ
قَبْلِكُمْ بِخَلْقِهِمْ ﴾، ئنجبا ئه وان ئهو به شهی که هه یانبوو، پییان رابواردو، لی
به هره مهنند بوون، وه نیومش له پشکو به شی خۆتان به هره مهنند بوون، وه ک چۆن
ئه وانی پیش نیوه له پشکو به شی خۆیان له دنیا دا، به هره مهنند بوون.
دوایی باسی ده کهین، که خوی کارزان لی رهدا، سی جار وشه ی (استمتاع) دووبارده
دمکاته وه، واته: ئه وانه ی پیش نیوه: زۆر خه ریکی رابواردن و که یفو سه فا بوون، هه ر

خه ریکی تیرکردنی نارمژوو هکانیان بوون، ئیومش به هه مان شیوه، وهک وانن، ﴿ وَخُضِّمُ كَالَّذِي خَاضُوا ﴾، وه ئیومش ومنیو کهوتن، وهک بهنیو کهوتنی ئهوان، بهنیو جی کهوتن؟

به نیو قسهی بووج، پرپواگهنده، گالتهو یاریی و گهمه کردن، به ئایینی خوا، به پیغه مبهری خوا ﷺ، به مسولمانان، ﴿ أُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَلُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ﴾، نا ئهوانه، واته: ئهوانه ی که بهو شیوه بوون، یان ئهوانه ی که بهو شیوه دهن، ئیومش و ئهوانه ی پیش ئیومش، کرده و هکانیان له دنیا و دواروژدا، هه ئومشاونه وه، ﴿ وَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴾ (۶۶) وه ههر ئهوانه ش زیانباری راسته قینهن.

ئنجا له کوتایی دا، خوی زاناو شارمزا جاریکی دی، سه رنجیان راده کیشی بۆ میژوو، نه گهر له نایهتی پیشی دا به گشتی بهراوردی کرد له نیوان سه رنجامی شوومی مونا فیق و دمه له کانی رۆژگاری پیغه مبهر ﷺ و رۆژگاره کانی دواییش، له گه ل هی کافرو مونا فیه کانی پیشوودا به گشتی، ئهمجاره به شیوه یه کی تایبهت و دیار، شه ش وینه دینیته وه له میژووی گهلانی پیشوو، له گه ل پیغه مبه رانیاندا.

دمه رموی: ﴿ أَلَمْ يَأْتِهِم نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ﴾، ئایا هه والی گرنگی ئهوانه ی پیش خویانیان بۆ نه هاتوه، که چۆن له بهین چوون؟ کین ئهوانه؟ شه ش وینه دینیته وه:

﴿ قَوْمِ نُوحٍ ﴾، گه لی نوح، که دیاره خوا له قورئاندا باسی ناوی گه لی نووحی نه کرده، وا پیده چی له سه رده می نوح دا، ههر ئه و منده مرؤفانه هه بووبن، که نووحیان بۆ لا رهوانه کراوه، وه دواییش که خوا تۆفانی بۆ رهوانه کردوون، واپیده چی ئه و کافرانه ی گه لی نوح که له بهین چوون، سه ر زمین که سی دیکه ی تیدا نه مابن، جگه لهوانه ی که له گه ل نووحدا به ئیمان وه سواری که شتیبه که بوون.

واته: خوی کارزان جۆمالیکی سه ر زهوی کرده، وه گه سکیکی لیداون و سه ر زهوی پاک کردۆته وه له ئه هلی کوفر.

ئنجا دووباره جارێکی دیکه وه چهیهکی تازهی به شهەر، که ئهوانه بوون له گههڵ نووح دا سواری کهشتیه که بوون، به نیمانه وه هاتوونه ته وه سهر زهوی و ئاومدانیان کردۆته وه.

خوای په نهانزان ناویکی دیاری کراییان بۆ به کارناهیینی، ﴿قَوْمِ نُوحٍ﴾.

وه گهلی عاد، که پێغه مبه ره که یان هوود عَلَيْهِ السَّلَام بووه.

وه گهلی سه موود که پێغه مبه ره که یان صالح عَلَيْهِ السَّلَام بووه.

وه گهلی ئیبراهیم عَلَيْهِ السَّلَام، که هه م له عیراق بووه، هه م له شام بووه، هه م چووه بۆ میسر، وه هه م له حیجاز بووه، بۆیه دمه فرموی: ئه و کۆمه له ی که ئیبراهیمیان بۆ لا رهوانه کرا، دیسان له قورئاندا خوای پهروهردگار باسی گهلی ئیبراهیمی نه کردوه، به ناویکی دیار.

﴿وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ﴾، وه ئه و خه لکه ی که له مه دیهن بوون، که

پێغه مبه ره که یان ناوی شوعهیب عَلَيْهِ السَّلَام بوو، که به پێی رایهکی زانیان ئه و پێغه مبه ره. هه م بۆ لای گهلی مه دیهن رهوانه کراوه، وه هه م بۆ لای خاومانی درهخته که (أَصْحَابِ الْأَيْكَةِ)، پێشتر له تفسیری سوورمه تی ئه عرافدا باسمان کرد، واته: هاوه لانی باغه چرو پرکه، یان هاوه لانی درهخته مه زنه که.

به شیکیش له زانیان گوتوو یانه هه ر کام له (مدین) و (أَصْحَابِ الْأَيْكَةِ) هه ر یه ک گه ل و کۆمه لگا بوون، به لام ئه و دوو ناومیان بۆ به کارهاتوون.

وه ﴿وَالْمُؤْتَفِكَةَ﴾، واته: شاره کانی سه دووم و عه مووره و ئهوانه، که

هه لگێر دروانه وه، که دیاره پێغه مبه ره لووط عَلَيْهِ السَّلَام چوو بۆ لایان و، په یامی خوای بهرزی پێ راگهیاندن، به لام ئهوانه له بهر ئه وه ی سروشتی خۆیان هه لگێرا بووه، له حیاتی ئه وه ی بۆ تیرکردنی غه ریزه ی جنسی له گه ل ئافرمتان دا جووت بن، بۆ ئه وه ی وه چه ی مرۆف به ردهوام بی، ده چوون له گه ل پیاوان دا جووت ده بوون، وه ئافرته کانیان له گه ل ئافرمتان دا جووت ده بوون، که ئه گه ر به و پێیه بووایه، چۆن دیناسۆر برپاوه، مرۆفیش ده برپاوه! ئه گه ر هه موو خه لک وه ک وانێ کردبایه، ئنجا ئه وان سروشتی خۆیان هه لگێرا بووه، بۆیه خواش شاره کانیانی هه لگێرانه وه له دنیا دا.

ئنجبا باسی ھەموویان پیکەو دەگات و دەفەر موی: ﴿أَنْتَهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾،
 پیغەمبەرەکانیان بە بەگە روون و ئاشکراکانەو ھەوون بۆ لایان، ﴿فَمَا كَانَ
 اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾ (۷۰)، نەدەگونجا خوا ستەمیان
 لیبکات، بەلام ھەر بۆخویان ستەمیان لە خویان دەکرد.

واتە: خوا لئی ناوئیشیتەو ھەو ستەم بکات، چونکە گەسێک گە ستەم دەگات، دیارە
 نامانجیکێ ھەبە بە ستەم نەبێ، بۆی نایەتە دی، بەلام خوا بئنیازە لە ھەموو
 شتیک، وە ھەموو شتیک نیازمەندی خواپە، گەواتە: پێویستی بە ھیچ شتیک نیە،
 تاگو ستەمی بۆ بکات.

چەند مەسەلەیهکی گەرم

مەسەلەی یەکەم: **﴿ يَحْذَرُ الْمُنْفِقُونَ أَنْ تَنْزَلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ قُلِ اسْتَخِرُوا إِيَّائِيَ اللَّهُ مَخْرَجٌ مِمَّا يَحْذَرُونَ ﴾** (٦٤)

(الحدز: إحتراراً من مخيف) و، (حذر) وریا بوونه له شتیکی مەترسی لیکراو. له خۆت وریابی، له ئەنجامی ئەودا که ترسو بیمت له شتیک هەیه.

کەواته: موناڤیقه‌کان مەترسی و بیمان هەبووه، له‌وهی که سوورمێکیان دابه‌زێته سەر، هه‌واییان لێیدا له‌وهی که له دله‌کانیاندا هەیه.

(السورة: طائفة معينة من آيات القرآن، ذات مبدأ ونهاية)، (سورة) بریتیه له کۆمه‌له نایه‌تیکی دیاریکراوی قورئان، که سه‌رماتیان هه‌یه و گۆتایان هه‌یه.

ئینجا که ده‌فهرموی: **﴿ تُنَبِّئُهُمْ ﴾**، که چاوه‌گه‌هی (التنبئة)، بریتیه له هه‌وال پێدان و ناگادارکردنه‌وه، که مه‌به‌ست پێی هه‌وال پێدانی مسوولمانان و ناگادارکردنه‌ومیانه له ده‌غه‌له‌کان، نه‌گه‌رنا نایه‌ته‌کان راسته‌وخۆ بۆ موناڤیقه‌کان نه‌چوون، پێیان بفه‌رموون: ئەومتان له دلدایه، هه‌روها موناڤیقه‌کان که زانیویانه چییان له دندا هه‌یه، پێویستی نه‌کردوه هه‌واییان پێ بدری، که‌واته: مه‌به‌ست ناگادارکردنه‌وهی مسوولمانانه، به‌وهی که له دلی موناڤیقه‌کاندا هه‌یه.

لێرەدا ئیشکالیك دیته پێش: موناڤیقه‌کان به تهنکید برۆیان به‌وه نه‌بوود. که ئەو قورئانه وه‌حی خوایه‌و بۆ پێغه‌مبەر ﷺ داده‌به‌زی، ئەدی چۆن برۆیان وا بووه له ناسمانه‌وه سوورمێک له قورئان دابه‌زی، نه‌ینییه‌کانی دلایان ئاشکرا بکات و بخاته‌روو؟!

سێ وه‌لام بۆ ئەم ئیشکاله هەن:

۱/ مونا فیه کان که وایان پئشانداوه ترسیان همیه، مهبهستیان پئی گالته پیکردنی مسولمانانه، واته: له نیو خویندا به یه کدیان گوتوه: وا مه لئی، با سوورمتیک دانه به زئی! به لام مهبهستیان پئی گالته کردن بووه، بویهش خوا ﷺ دهفهرموی:
 ﴿ قُلِ اسْتَهْزِئُوا بِآيَاتِ اللَّهِ مَخْرُجٌ مَا مَحْذَرُونَ ﴾، که واته: بیعو ترسیان له وه هه بووه که بیبرواییه که یان ناشکرا بی، وه له خو وریا بوونه که یان به گالته پیکردنه وه بووه، بویه خوا دهفهرموی: بلئی: گالته بکهن، بیگومان خوا دمر خهری نهومیه که دمیشارنه وه، که نیوه ترسو بیمتان لئی ههیه که ناشکرا بی.
 ۲/ به نهزموون بویان دمرکه وتوه، که لهو حالانهدا نهوان له نیوان خوین پیلان دمگیرن، دوایی پیغه مبه ﷺ پئی دهرانی، بویه گوتووایانه: با له خو مان وریابین، به شیومیه کی وا نهو قسانه بکهن، دوایی نه زانرینه وه.

۳/ نهوانه یه قینیان نه بووه، که نهوه وه حی نیهو دانابه زئی بو پیغه مبه ﷺ، به لکو گومانیان هه بووه، که رهنگه موحه مبه ﷺ پیغه مبهری خوابی و راستیش بکات.
 منیش به نهزموونی خووم بووم دمرکه وتوه، که کوفر هه رگیز مرووف ناگه یه نیته یه قین، وه نه هلی کوفر هه رگیز له کوفری خوین له دلتیایی و یه قیندا نین، هه همیشه نه گهری نهوه دادمنین، که نهوه ی بهرانبهر راستی، نینسان ته نیا به نیمان دهگاته یه قین، چونکه نیمان پشت نهستوره به عهقل و مهنتیقو، به سروشتی نینسان، به عیلم، به واقع، به لام کوفرو نیفاق، پشت نهستور نیه به هیچ کام لهوانه، بویه هه همیشه نه هلی کوفر له جوړیک له دوو دلئی دان.

شایانی باسه من ههر سی وه لامه کانیشم پی جوانن بو لابرندی نه نیشکاله.

مهسه له ی دووه م: که دهفهرموی: ﴿ وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ

وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ ﴿٦٥﴾ لَا تَعْنَدُوا قَدْ

كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ إِنَّ نَعْفَ عَنْ طَآئِفَةٍ مِّنْكُمْ يُغَدِّبُ طَآئِفَةٌ بَآئِهِمْ كَانُوا

مُجْرِمِينَ ﴿٦٦﴾

که پێشتریش تەفسیرمان کردن: (نخوض ونلعب) واتە: (نخوض في الكلاب ونقطع الطريق) واتە: وهك چۆن كه سێك به نیو ناوو جوگه یهك دهكهوی، ئیمهش ناوا به نیو قسان دهكهوتین، قسهی گالتهو گهپمان دهکرد، قسهی راستیمان نهبوو. وه قسهی نهوهمان دهکرد كه ریگای پی بیبرین.

بهلام خوای پهنازان نهو پوزشهیان لی قبوول ناکات، بهلکو بۆیان به کوفر له قهلهم دهداتو، دمهفرموی: بلی: نایا گالته به خواو، به نایهتەکانی خواو، به پیغه مبهری خوا ﷺ دهکهن؟ پوزش مههیننهوه، بهم جوژه بیانوو هینانهوانه. خوستان مهپهڕیننهوه، ئیوه له دواى ئیمانەکان بیبروا بوون، یانی: له دواى ئهوه ئیمانەى كه تايبهته به ئیوهوه، نهك نهو ئیمانە راسته قینهیهى كه له لای خو پتی به ئیماندار له قهلهم دهدرین.

ئنجنا نهوه له شوینی دیکهشدا هاتوه، وهك له شوینی خوئی دهیگهینن. دمهفرموی: ﴿ وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا وَمَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ فَإِنْ يَتُوبُوا يَكْ خَيْرًا لَّهُمْ وَإِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٧٦﴾ التوبة.

واته: له دواى ئهوه ئیسلامهتییهى نهوان، {ئیسلامهتییهى تايبەت بهوان، كه زۆر رووكهشیو بی رووح بووه}، کوفریان کردوه.

ههروهها له سوورمتهی (الحجرات)یشدا دمهفرموی: ﴿ يٰمُنُونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا قُلْ لَا تَمُنُوا عَلَيَّ إِسْلَمَكُمْ بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَاكُمْ لِلْإِيمَانِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٧﴾

واته: (عهرمه خيله كيهكان كه هاتوونه نیو ئیسلام) منهتت لهسهه دهكهن بلی: ئهوه ئیسلامهتییهى خوستان، لهسهه من مهكهنه منهت، نهیغهرمووه: (لا

تَمَتُّوا عَلَيَّ الْإِسْلَامَ، چونکه (إِسْلَامَكُمْ) واته: نهو ئیسلامه تیبیهی که تایبه ته به خوتانه وه، که ئیسلامه تیبیه کی رووگه شو و بی رووح و پواله تیبیه.

دوایی خوا دمه فرموی: ﴿إِنْ نَعَفُ عَنْ طَآئِفَةٍ مِّنْكُمْ﴾، واته: نه گهر له کومه ئیکتان بیوورین، خوا له کی دمیووری؟ بیگومان له که سانیک که بگه رینه وه و به شیمان ببه وه، ﴿نُعَذِّبُ طَآئِفَةً بِآثَمِهِمْ كَأَنَّا مُجْرِمِينَ﴾، کومه ئیکی دیکه تان سزا دهمین (له دوار و ژدا).

ننجا خوا ﷺ بوجی سزایان دمدات، وه نه وانه کین؟ له بهر نه وهی نه وانه تاوانبار بوون، واته: خوی دادگهر به هوئی تاوانه گانیانه وه سزایان دمدات، هی نه وانه ی پیشی له بهر نه وه خوا ﷺ لیان دمیووری و چاوپوشییان لیده کات، چونکه ده گه رینه وه. خوا باسی گونا هه گانیشیانی نه کردوه، واته: نه وانه ی که له و گونا هانه ی کردوو یانن، مادام توبه دمه کن، خوا لیان دمیووری.

مهسه له ی سبیه م: که دمه فرموی: ﴿الْمُنْفِقُونَ وَالْمُنْفِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِّنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيهِمْ إِنِ الْمُنْفِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٦٧﴾﴾

وهك پیشتریش نامازه مان پیدایا، لیرمدا خوی په نهانزان، به ناوی راسته قینه ی خو یان، ناوی مونا فیه کان دینن، به نیرو میوه، دمه فرموی: پیاوانی مونا فیه ق و ئا فرمتانی مونا فیه ق، هه ندیکیان له هه ندیکیان.

جینی سه رنجه که له نایه تی ژماره (٧١) ی ئه م سوورمه ده، دهر باره ی برواداران خوا دمه فرموی: ﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ﴿٧١﴾﴾، پیاوانی بروادار و ئا فرمتانی بروادار هه ندیکیان دوستی هه ندیکیان.

به لام مونا فیه کان چونکه په یومندی هه کیهان له دله وه نیه، په یومندی هه کی ساغ نیه، به لگو پیکه وه په یومست بوونیکي رووگه شیهه، بو هینانه دی هه ندی به رزه ووندی

کاتی، ئەک لە ناخی دڵەوهو بە قەناعەتەوه، یەگدییان خۆشبوئو، بە تەنگ یەگدیوه بنو، بۆ یەگدی بە پەرۆش بن، بۆیە خوای زاناو شارمزا، بەم شیومیه تەعبیری لیکردوه: ﴿ الْمُنْفِقُونَ وَالْمُنْفِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِّنْ بَعْضٍ ﴾، پیاوانی موناڤیقو ئافرەتانی موناڤیق، هەندیکیان لە هەندیکیان، وەك چۆن لە مەسەلە ی رەجەلەك و وەجەدا دەفەر موی: ﴿ بَعْضُكُمْ مِّنْ بَعْضٍ ﴾ النساء، واتە: هەندیکتان لە هەندیکتان، پیاوان لە ئافرەتان دەمین، ئافرەتان لە پیاوان دەمین، لەو رووهوه: هەندیکیان دەبنهوه بە وەجە ی هەندیکیان، بەلام بە نەسبەت بڕوادارانەوه، باسی دۆستایەتی و نیزیکی و خۆشەویستی تیدا بوو.

ئنجای خوار ﷺ بە شەش سیفەت موناڤیقو دەغەلەکانمان پێ دەناسین:

١- ﴿ بَعْضُهُمْ مِّنْ بَعْضٍ ﴾، هەندیکیان لە هەندیکیان، وەك گۆتم: یانی: چۆرێك لە پەيوەندی روالەتی و رووكەشی لە نێوانیاندا هەیه.

٢- ﴿ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ ﴾، فەرمان بە شتی خراب دەكەن، وەك: درۆ، نیڤاق، شیرك، تاوان، كوڤر، پڕوپاگەندە ی خراب بۆ ئیسلام و مسوڵمانان.

٣- ﴿ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ ﴾، وە شتی پەسند قەدەغە دەكەن، وەك: نیمان، خوا بەیهكگرتن، فەرمانبەری بۆ خوا كردن، وە دڵسۆزی بۆ ئیسلام، وە فیداكاری لە پێناویدا، وە مال خەرج كردن، وە قسە ی باش ... هتد.

٤- ﴿ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ ﴾، وە دەستیان دەگیرنەوه، هەلبەتە تەعبیری {دەستیان دەنووقینن}، كینایەیه لە مال خەرج نەكردن، واتە: دەستیان دەگرنهوهو رزیدی و چرووكی دەنوینن، لە كاتێك دا ئیسلام پێویستی بە مال بەخشین و مەسرف لیکردن هەیه، بە تاییبەت لە كاتی جەنگی تەبووكدا، كە مسوڵمانان تەنگ دەست بوون، وە جەنگی گەورەش بووه.

۵ - ﴿ نَسُوا اللَّهَ ﴾ ، خۆیان لەبیر کردووە ، لەبیرکردنی خوا ، مەبەست پێی دەرنجام و لازیمە کەبەتێ ، واتە : خۆی پەروەرگاریان پشت گوێ خستووە ، ھەلبەتە پشت گوێ خستنی خوا ، واتە : پشت گوێ خستنی : پەیام و نایین و بەرنامەی خوا ، وە ھەموو ئەو شانەیی پەيوەندیان بە خۆی بێ ھاوتاو ھەبێ ، وە ئەو ھەرمانبەرییانەیی کە دەبێ ئەنجام بەدرێن ئەوانەیان پشت گوێیان خستووە .

﴿ فَسَيَهُمَّ ﴾ ، خواش لەبیری کردوون ، واتە : خۆی زاناو شارمزا ، وا مامەتەیی لەگەڵ کردوون ، کە ئەوانی لەبیر نەبێ ، نەگەرنا خوا ھەرگیز ھیچ شتێکی لەبیر ناچێ ، وەك دەفەرموێ : ﴿ وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ ﴾ (۱۷) ﴿ المؤمنون ﴾ ، خوا ھیچ کاتێک لە دروستکراوەکانی بێ ناگا نییە ، بەلام

لێرەدا ھەندێک دەلێن : بۆ موشاکە لەبیر ، وەك دەفەرموێ : ﴿ إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا ﴾

﴿ ۱۵ ﴾ ﴿ وَأَكِيدُ كَيْدًا ﴾ (۱۶) ﴿ لِيَرَمَّ ﴾ : ﴿ نَسُوا اللَّهَ فَسَيَهُمَّ ﴾ ، بەلام نە ھی ئەوان مەبەست پێی خۆدی لەبیر چوونە ، بەئێکو مەبەست پێی ئەو مەبەست ، کە لە ئەنجامی لەبیر چووندا ، دێتە دی ، کە بریتییە لە ھەر موش کردن ، ھی خۆی پەروەردگاریش بریتییە لە ھەر موش کردن و پشتگوێ خستنیان .

۶ - ﴿ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفٰسِقُونَ ﴾ ، بێگومان مونا فایقەکان لارین و لە رێ دەرجوون .

(فسق) بە مانای دەرجوون (خروج) دی ، ئنجا ئایا مونا فایقەکان لە چی دەرجووون ؟ لە سروشتی خۆیان دەرجوون ، لە عەقل دەرجوون ، لە شەرع دەرجوون ، لە مەنتیق دەرجوون .

ئەو ھە سەھەتە سەرھەکییەکانی مونا فایقەکان ، کە خوا لێرەدا پێناسەیان دەکات پێیان .

لێردا وشە: ﴿ وَخُضْتُمْ كَالَّذِي خَاضُوا ﴾، {الذی مصدریە مثل (ما):
خضتم كخوضهم}.

(الذی) چاوگە، وەك (ما)، واتە: ئیووش بەنیوكەوتن، وەك بەنیوكەوتنی ئەوان،
واتە: وەك چۆن ئەوان ھەر خەریکی قسەى بەلاش و پووچ و گالتە پێكردنی
پێغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) بوون، ئیووش بەنیو ئەو قسەو قالە پووچ و
بۆشانە كەوتن.

وہ هەندێك گوتووایانە: وشەى (الذی) لێردا بە مانای (الذین) دى، بەلام ئەمە
بۆچوونىكى لاوازە.

دوایى دمه رموى: ﴿ أَوْلَيْكَ حِطَّتْ أَعْمَلُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ﴾،
ئەوانە كردموگانیان ھەلۆشاوانەو لە دنیاو دوارۆژدا، ئەوانە كین؟ یانى: ئەوانەى
پیش ئیو، ئیو، ھەموو ئەوانەى وەك ئیو ئەوان مامە ئەو ھەلسوكەوت دەكەن،
ھەر كەسێك ھەر خەریكى خۆشیی و رابواردن و عەیش و نووشى ماددىی بى، و، بێناگا
بى، لە دوارۆژو لە چارەنووسێك كە چاومرپی دمكات، سەرى ھەلنەبرى و بەرزى
نەكاتەو، بەلكو وەك نازەل ھەمیشە سەرى بەرەو خوار بى! وە ھەر خەریكى قسەى
پووچ و بەلاش، ھەر سەرگەرمى رەفتارى ناشەرعیی بى، ئەوانە ھەرچەندە كردەوى
باشیشیان ھەبى، كردەو بەشەگانیان لە دنیاو دوارۆژدا ھەلئەووشینەو.

مانایەكى دیکەشى ئەویە: ھەموو ئەو جموجۆل و چالاکییانەو، ھەموو ئەو
پیلان و فیلانەى كە دەیکەن، نە لە دنیاو نە لە دوارۆژدا سوودیان پیناگەینى،
واتە: لە دنیاو بى نامانج دەبى، وە لە دوارۆژدا بى پاداشت دەبى.

﴿ وَأَوْلَيْكَ هُمْ الْخَسِرُونَ ﴾ (۶۶)، وە ئەوانە زیانبارى راستەقینەن، واتە:
ئەگەر زیانبارانێك ھەبن، ئەوانەن.

مەسەلى شەھەم: كە دمه رموى: ﴿ أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ
نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَةَ أَنْتَهُمْ

رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

نایا ههوائی ئهوانه‌ی پێش خۆیانیان پێنه‌گه‌یشتوه، سه‌رمتا خوا به‌ گشتی باسی
 فه‌رموون: ﴿كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾، فه‌رمووی: سه‌رمنجامی ئیوش، وه‌ك
 سه‌رمنجامی ئه‌وانه‌ی پێشی دهبین، ئنجا به‌ دیاریبکراوی، شه‌ش کۆمه‌نگا به‌ نموونه‌ی
 دینیته‌وه، له‌ میژووی مرۆفایه‌تی دا، یانی: ئیوه سه‌رنجی سه‌رمنجامی ئه‌م
 کۆمه‌نگایانه بدن، که له‌به‌رچی سه‌ریان به‌ فه‌تارمت چوو، له‌به‌رچی خوا
 سزای دان؟!

له‌به‌ر ئه‌و کوفرو نیفاقو، به‌هۆی ئه‌و خراپه‌و تاوانانه‌وه که دهبانکردن.
 کهواته: ئیوش ئه‌گه‌ر له‌سه‌ر ئه‌و کوفرو نیفاقه‌ی هه‌تانه‌و، له‌سه‌ر ئه‌و
 ره‌فتارانه‌تان به‌رده‌وام بن، سه‌رمنجامتان وه‌ك هی ئه‌وان دهبی.

ئه‌و شه‌ش گه‌له‌ش: ﴿قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ
 مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَةَ﴾، گه‌لی نوح، وه‌ گه‌لی عاد، که پێغه‌مبه‌ره‌که‌یان
 ناوی هوود بوو، وه‌ گه‌لی سه‌موود، که پێغه‌مبه‌ره‌که‌یان ناوی صالح بوو، وه‌ گه‌لی
 ئیبراهیم، وه‌ هاوه‌لانی مه‌دیه‌ن، یان خه‌لکی مه‌دیه‌ن، که پێغه‌مبه‌ره‌که‌یان ناوی
 شوعه‌یب بوو، (وَالْمُؤْتَفِكَةَ)، واته: شاره‌ هه‌لگیردراوه‌کان، سه‌ره‌وژێرکراوه‌کان.
 که پێغه‌مبه‌ره‌که‌یان ناوی لووط بوو.

لیرده‌دا جیی سه‌رنج ئه‌ومیه، که خوا ﷻ وه‌ك پێشتریش باسما‌ن کرد: له‌ هه‌موو
 قورئاندا که گه‌لی نووحی ناو نه‌بردوه، هه‌ر ده‌فه‌رموی: گه‌لی نوح، بۆ وێنه.
 ده‌فه‌رموی: ﴿وَأْتَلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ﴾ ﴿٧١﴾ یونس.

(قوم) کۆمه‌له‌ خه‌لکیکن، به‌لام خه‌لکی نوح، کئ بوونه؟ ناویان چی بووه؟
 نازانین، به‌لام وه‌ك من له‌ ته‌فسیری سوورمتی ئه‌عرافدا باسم کردوه: واپێده‌چی

كاتى خۆى ھەر ئەومند مرؤفە بووبن لەسەر زەوى، كە نووح بۇ لايان نىردراو، وەك چۆن ئادەم بابى يەكەمى مرؤفايەتتايە، بە (نووح) یش گوتراو: بابى دووھىمى مرؤفايەتى، واتە: ھەر ئەومندە مرؤفە ھەبوون، بۇيە نەگونجاوۋە ناوئىكى تايبەتتايان لى ھەئىدات.

بەلام ئەو خەلكە كە (ھوود) يان بۇلا رەوانەكراو، گەلى عاد بوون.

ھەر وھا ئەو خەلكە كە (صالح) يان بۇلا رەوانە كراو، گەلى سەموود بوون، كە لە ناوچەى (حجر) نىشتەجى بوون، كە دەكەوئتە نىوان شامو نىوودورگەى عەرەبىي و لەو ناوچە دايە، بەراى زۆربەى زانايان و مىزوو نووسان.

ھەر وھا گەلى ئىبراھىم، لە ھەموو قورئاندا خوا باسى گەلى ئىبراھىمى نەكردو، كە ناويان جى بوو؟ چونكە كاتىك بوو لە عىراق بوو، ھەندىك دەئىن: لە كوردستانىش بوو، دواى چوو بۇ شام، لە شامىش پىدەجى لە ناوچەى چەرران بووبى، كە ناوچەيەكى كوردستانىيە، ئنجا چوو بۇ فەئەستىن، دواى چوو بۇ مىسرى، ماومىەك لەوئى بوو، دواى چوو بۇ حىجازو، كەعبەى بنىات ناو، كەواتە: ئىبراھىمىش سەلامى خواى لى بى، لەبەرئەوھى بەنىو زۆر گەلاندا گەراو، واشپىدەجى ھەر ئەو شوئىنە، ئاومدانىيان لى بووبى، كە ئىبراھىم چوو بۇ نىويان، بۇيە خوا گەلى ئىبراھىمى بەگشتى ھىناو.

وہ ھاوئەلانى مەدىنە كە پىغەمبەر شوعمىب بۇ لايان رەوانە كراو، پىشتىرىش باسما كرىد: بە راى بەشىك لە زانايان شوعمىب تاكە پىغەمبەرىكە كە بۇ لای دوو گەلان رەوانە كراو، بۇ لای ئەھلى مەدىنە، وە بۇ لای (أصحاب الأيكة) واتە: خاومنانى درەخت، كە باخىكى گەورەو چرو پىران ھەبوو، دىيەك، يان شارىك بوو لە دەوروبەرى ئەو باغە، وە مەدىنە ئىستا دەكەوئتە نىو (ئوردون) ھو.

بەشىك لە زانايانىش گوتوويانە، (أهل مدین) و (أصحاب الأيكة) ھەر يەكن.

وہ شارە ھەنگىردراوھكانىش پىغەمبەر (لووط) يان بۇ لا رەوانە كراو، كە گەلىكى خراپو رەوشت نزم بوون، ئنجا وەك چۆن ئەوان سروسىك كە خوا لەسەرى دروست كرىوون، ھەئىان گىراومتەوھو لە جىاتى ئەوھى پىاوو ئافرمت پىكەوھ ھاوسەرگىرىي

بکەن، پیاویان چۆتە لای پیاوو، ئافرەتیاں چۆتە لای ئافرەت، خوای زال و دادگەریش بەووە سزای داوێن کە شارو ئاوەدانییەکانیاں هەلگێڕیتەووە سەرەو بنیاں بکات، کە لە چەندان شوێن خوا لە قورئاندا باسیان دەکات، بۆ نموونە دەفەرموی: ﴿ فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَابًا مِّن سِجِّيلٍ مِّنْ صُورٍ ﴾ (٨٢) مرد.

واتە: کاتێک فەرمانمان هت لای سەرئێمان کردە لای خواری، (واتە: سەرەو بنمان کرد) وە جوێر بەردێک کە لە قوور بوو، بە ریز بەسەرماندا باراندن. ئنجا ئەو شەش گەل و کۆمەلگایە، خوای کارزان چی بۆ کردن؟ ﴿ أَنَّهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ ﴾، پێغەمبەرەکانیاں بە بەلگە ڕوون و ئاشکراکانەووە هاتنە لایان.

(بَيِّنَات) گۆی (بَيِّنَة) یە، (بَيِّنَة) بەلگە یەکی ڕوون و ئاشکرایە کە بەرانبەرەکی کە لە فەناوەت هاتن بگەڕێ، پێی موقتەنیع بی، دەشگونجی مەبەست لە (بَيِّنَات) (معجزات) بی، واتە: ئەو شتانە ی کە خوای کارزان بە پێغەمبەرانی داوێن، بۆ سەلماندنی پێغەمبەراییەتیاں، وەک لە (صحيح) ی بوخاریی و موسایمدا هاتووە. کە هیچ پێغەمبەرێک نەبوو، مەگەر خوا بەلگە یەکی داوەتی کە ئیسپاتی پێغەمبەراییەتی خۆی بی بکات، چونکە ئەگەر وا نەبی هەر کەسێک هەلسی بلی: من پێغەمبەرم، خەلک دەلین: بەلگەت چییە؟ دەبی شتیکی بی بی کە هیچ کەس نەتوانی ئەو شتە بکات.

موسا عليه السلام گۆچانەکی دەبوو بە ماریکی زل (ئەژدیها)، هەر وەها دەستی ڕوون و پڕشنگدار بوو، کەس نەیتوانیوە وەک وی بکات.

عیسا عليه السلام مردووی زیندوو کردۆتەووە بە مۆلەتی خوا، وە کەرو لال و بەلەکی چاک کردۆتەووە کەس نەیتوانیوە شتی وا بکات.

وه حوشرهکهی صالح ... هتد، ههموو پیغهمبهران، نهوهی پئیان دراوه، به
کهسی دی له غهیری خوئیان نهکراوه.

وه پیغهمبهری خاتهم ﷺ یش ههرموو بهتی: ﴿مَا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ نَبِيٍّ إِلَّا أُعْطِيَ
مَا مِثْلُهُ أَمِنْ عَلَيْهِ الْبَشَرُ، وَإِنَّمَا كَانَ الَّذِي أُوتِيَتْ وَحِيَا أَوْحَاهُ اللَّهُ إِلَيَّ، فَأَرْجُو
أَنْ أَكُونَ أَكْثَرَهُمْ تَابِعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ {أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، برقم: (۴۹۸۱)، وَمُسْلِمٌ،
برقم: (۳۸۳)، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ}.

واته: ههچ کام له پیغهمبهرانی خوا نهبووه (عليهم الصلاة والسلام) که
بهلگهیهکی پئی نهدری، که لهسهر بناغهی وی خهک ئیمانی پئی بینن (وه بزائن که
راست دمکات) وه نهوهی به من دراوه لهو بوارهدا، وهحیهه بۆم هاتوه، (واته: نهوهی
که پیم دراوه، وهک بهلگه لهسهر پیغهمبهراپهتیم وهحی و پهپام و بهرنامهی
خوایه)، بۆیه ئومیدم وایه که له رۆژی دواپیدا له ههموو پئیان شوینکه وتووم
زیاتر بن.

چونکه هی نهو ماوتتهوه، بهلام موعجیزهه پیغهمبهرانی دیکه (عليهم الصلاة
والسلام) به وفاتی خوئیان کۆتایی یان پیهاتوه، چونکه پیغهمبهران (عليهم
الصلاة والسلام) ههر کامیکیان بۆ قوناغیک و ههل ومهرجیک و بۆ گهل و میلله تیکی
دیارییکراو هاتوونو، موعجیزهکهیان ههر نهومنده پئیویست بووه، بهلام پیغهمبهری
کۆتایی، بۆ ههموو بهشهر هاتوه، به پانایی زهمین و به درئیایی زهمان، بۆیه
موعجیزهکهشی ههموو رۆزگارو سهرزهمینی گرتۆتهوهو بهردهوامه، وه له راستیدا
ههر خودی بهرنامهکهی موعجیزهکهشیهتیو، قورئان موعجیزهه پیغهمبهری
خاتمه ﷺ.

له کۆتایی دا دهمرموی: ﴿فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ

يُظْلِمُونَ﴾، نهدهگونجا خوا ستهمیان لی بکات، بهلام خوئیان ستهمیان له خوئیان
کرد، که دهمرموی: نهدهگونجا واته: نهسلهن له خوا ناوهشیتتهوه، ستهم له
بهندهکانی بکات.

چونکه کهسێک که ستهم دمکات، یان له‌به‌رئه‌ومیه که دادگهریی نیه، یان له‌به‌رئه‌ومیه که ئامانجیکی ههیه به ستهم نه‌بی، بۆی نایه‌ته دی، به‌لام خوای تاو و پاک له هه‌موو شتێک بی‌ نیازه، هه‌موو شتێک دروستکراوی خوایه‌و، پێویستی به خوایه، که‌واته: هیچ ئامانجیکی نیه له رێی سته‌مه‌وه به‌یه‌نینیه دی.

وه پاشان خوا ﷻ خاومنی هه‌موو سیفه‌تیکی بهرزو په‌سنده، (وَلِلَّهِ مَثَلُ الْاَعْلٰی). سیفه‌تی هه‌ره بهرز بۆ خوایه، هه‌رچی سیفه‌تی هه‌ره باشه، هه‌رچی ناوی هه‌رد چاکه، خوا هه‌یه‌تی، ئنجا یه‌کیک له سیفه‌ته چاکه‌کانی خوا، ئه‌ومیه که کاربه‌جییه، وه یه‌کی دیکه‌یان ئه‌ومیه که ئه‌وپه‌ری دادگهریی هه‌یه، وه هینده‌ی گه‌ردیله‌یه‌ک سته‌م ناکات، که‌واته: نه‌ک هه‌ر سته‌م ناکات، به‌لکو هه‌ر لێی ناومشیته‌ود سته‌م بکات، به‌لام ئه‌وان سته‌میان له خۆیان کرد، که بر‌وایان به پێغه‌مبه‌ره‌کانیان نه‌کرد، بۆیه خوای دادگه‌رو زالیش سزای دا‌ون و له به‌ینی بردوون.

که‌واته: ئه‌ی کافرو مونا‌فیه‌کانی رۆژگاری پێغه‌مبه‌ری خاتمه ﷺ و دوا‌ی ویش: ئی‌ومش وریابن! نه‌گه‌ر له‌سه‌ر ئه‌و کوفرو نیفاقه‌ی که له‌سه‌رینی، به‌رده‌وام بن، هه‌مان سه‌رم‌نجام، که هاتۆته رێی ئه‌و گه‌له پێشووانه، دیته رێی ئی‌ومش.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ .

دەرسی نۆیم^{۷۰}

پیناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە دوو نایەت پیک دئی، نایەتەکانی (۷۱ و ۷۲)، لە نایەتی یەگەمیاندا خوای بەرزو مەزن پیناسەى برۆاداران دەکات، لە بەرانبەر موناڤیقاندا، بە حەوت لە سیڤەتە سەرەکیەکانیان، وەك موناڤیقەکانیشی بە شەش سیڤەتان پیناسە کردن، دیارە بە سیڤەتە سەرەکیەکان، ئەگەرنا دەگونجی ئەم موناڤیقەکان و، ئەم مسوئمانانیش بە سیڤەتی زیاتر پیناسە کرابان، وە پایدەگەینئ که خوا بەزمیی لەگەل برۆادارانئ پیاوو ئافرمت دا دەنوئینئ، ئەم لە دنیاو ئەم لە دوارۆژدا.

و لە نایەتی دووهمیاندا باسی پاداشت دانەومیان دەکات، بەو بەهەشت و باغ و بیستانانەى که رۆوباریان بە ژێردا دەپۆن، بە کۆشک و تەلاری بەرز بەرز، وە لە سەر ووی ئەمموو ئەوانەو، رەزامەندیی خوا، که بیگومان لە ئەمموو ئەوانە گەرمتەرە.

﴿ وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ
عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ
أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾ وَعَدَّ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ
وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسْكَنٍ طَيِّبَةٍ
فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٧٢﴾ ۞

مانای وشہ بہ وشہی نایہ تہ کان

{ وہ پروادارانی پیاوو پروادارانی نافرمت، ہندیکیان دوستو پشتیوانی ہندیکیان۔
فرمان بہ ہرجی پھسندہ دمکنو، ریگری لہ ہرجی ناپہسندہ دمکن، وہ نویز
بہرپا دمکنو زمکات دمکن، وہ فرمانبہری خواو پیغمبہرہکھی دمکن، ئہوانہ
خوا بہزمی پیمان دادی، وہ خوا زالی کارزانہ ﴿٧١﴾ خوا بہئینی بہہشتانیکی بہ
پیاوانی پروادارو نافرمتانی پروادار داوہ، کہ رووبار بہ زیر (کوٹکھکان) یاندا دہرون
بہ ہمیشہیی تیاندا دہمینہوہ، وہ چندان خانوو بہرہی خوشو باش لہ نیو
باغو بیستانی بہردموامدا، وہ رمزامندیہکی (لہ ہموو ئہوانہ) گہورتر لہ
خواوہ، ئا ئہوہ بردنہوہو بہ مراد گہیشتنی مہزنہ ﴿٧٢﴾ } .

شیکردنەوهی هەندیک لە وشەکان

(وَمَسَاكِنٍ طَيِّبَةً) : (مساكن) كۆی (مسكن)ە، (مسكن : اسمُ مكانٍ وَالْجَمْعُ

مَسَاكِنٍ)، (السكون: ثبوت الشيء، ويستعمل في الإستيطان).

دیاره وشەى (مسكن) ناوی شوینە، لە (سكون) موه هاتوه.

(سكون) بریتیه له وهى شتیک دواى ئه وهى كه جوولاه، رابوستى و،

سه قامگیرى، وه بۆ نيشته جیبوونیش به گاردى.

(عَدْنِ) : (العَدْنُ) : (أَيِ الْإِسْتِقْرَارِ وَالثَّبَاتِ، عَدْنٌ بِمَكَانٍ كَذَا : اسْتَقَرَّ، وَالْمَعْدِنُ

بِمُسْتَقَرِّ الْجَوَاهِرِ).

وشەى (عَدْن) به مانای چه سپاوی و سه قامگیرى دى، دهگوترى: (عَدْنٌ بِمَكَانٍ

كَذَا) فلان كهس له فلان شوین دا نيشته جى بوو، وشەى (عَدْن) ی بۆ به گاردى،

وه بهو شوینەى كه كانزاگانى لى دهمدههینرىن (مَعْدِن) ی بۆ به گارددههینرى.

(وَرِضْوَانٌ) : (أَعْظَمَ الرِّضَا رِضَى اللَّهِ، لَذَا خُصَّ الرِّضْوَانُ بِمَا كَانَ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى)

ببگومان گهورمترین رهماهندی، رهماهندی خواى بهرزە، بۆیه وشەى

(رضوان) تايهته به خواى پهرومردگار موهو، تهنيا بۆ خوا به گارددههینرى، (رضوان)

واته: رازیبوونى گهوره، كه رازیبوونى گهورمش هى خواى بهرزو مهزنه.

(الْفَوْزُ) : (الظفر بالخير مع حصول السلامة).

وشەى (فوز) بریتیه له وه كه ئینسان خيرو خوشییهكى چنگ بکهوى، له گهه

ئهموشدا كه سه لامهت دهبى.

مانای گشتی نایەتەکان

خوای تَعَالَى ئەووی لە نایەتەکانی پێش دا، باسی موناڤیقه‌کان و کافرەکانی کرد. بە هەردوو ڕه‌گه‌زی نیرو مێیانه‌وه، وه باسی سیفەت و نیشانە سەرەکیه‌کانیانی کرد. ئنجا هەر به‌و بۆنه‌وه، باسی بروادان دەکات به‌ پیاوان و ئافرمتانه‌وه، دمه‌رموی:

﴿ وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ﴾، وه پیاوان و ئافرمتانی برودار هەندیکیان دۆست و پشتیوانی هەندیکیان، دیاره وشە (أولياء) گۆی (ولی) یه. (ولی) یش به‌ مانای نیزیک، خوشویست، پشتیوان، مشوورخۆر، سەرخەر، دلسۆز. سەرپه‌رشتیار دئی، که‌واته: پیاوان و ئافرمتانی برودار هەندیکیان دۆست و پشتیوان و نیزیک و خوشویست و مشوورخۆرو، سەرخه‌رو، دلسۆزو، سەرپه‌رشتیاری هەندیکیان.

﴿ يَا مَرْوَبَّ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ

الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ ﴾. فه‌رمان به‌ هەرچی شتی په‌سندە ده‌کەن، وه دهمدەن. په‌رستی له‌ هەرچی شتی ناپه‌سندە ده‌کەن، وه نوێز به‌رپا ده‌کەن، وه زه‌کات دهمدەن. وه فه‌رمانبه‌ری خواو پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی ده‌کەن، واته: پابه‌ند دهمبەن به‌ قورئان و سوننه‌ته‌وه، دیاره ئیمه‌ له‌ مه‌سه‌له‌ گرنگه‌کاندا زیاتر تیشک ده‌خه‌ینه‌ سه‌ر ئەم سیفەته‌ گه‌وره‌و گرنگانه، ﴿ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ ﴾، ئا نه‌وانه‌ خوا به‌زمی پێیاندای دئی، هەم له‌ دنیادا خوا دمیانخاته ژیر سایه‌ی ره‌حمه‌تی خۆیه‌وه‌وه، له‌گه‌ئیان به‌ لوتف و به‌خشدەمو میهرمان دهمبەن، هەم له‌ دواڕۆژیشدا، چاوپۆشی له‌ هه‌له‌و که‌م و کورتیه‌کانیان ده‌کات. وه دمیانخاته به‌هه‌شتی پان و به‌رینه‌وه، ﴿ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴾، بیگومان خوا زالی کارزانه، زال و بالادهمسته، هەر شتیکی بوی دمیكات، وه کارزان و کاربه‌جی و لیزانه. دهمزانی هەر که‌سه‌ چی بۆ ده‌کات، چی بۆ برواداران ده‌کات؟ وه چ له‌ کافرو موناڤیق و دمه‌له‌کانیش ده‌کات؟

ئنجا دیته سهر باسی ئەو بەلینەیی که به برودارانی پیاوو ئافرمتی داوه، دمهفرموی :

﴿ وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ﴾، خوا

بەلیننی بەهەشتانیککی بە برودارانی پیاوو ئافرمت داوه.

ئنجا ئەو رووبارانەیی بە ژێر باغەکاندا دەرۆن، دمهگونجی بە ژێر بنکهکانیاندا برۆن، دمهگونجی مەبەست پینی ئەوه بی، که بەژێر ئەو کۆشک و تەلارانهدا دەرۆن که له نیو

باغو بیستانهکان دان، ﴿ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسْكَنٌ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ ﴾،

که به هه‌میشه‌یی تییان دا دمه‌یننه‌وه، وه چەند خانووبەرەو جیگا و پێگایه‌کی زۆر خوش و باش، له نیو چەند باغو بیستان و گول و گولزارێکدا که هه‌میشه‌یین، نه‌ک و مرزیک هه‌بن و مرزیک نه‌بن، به‌لکو به‌رده‌وامن، هه‌م خۆیان و، هه‌م به‌روبوومیان و، هه‌م

گه‌لا سه‌وزه‌کانیشیان، ﴿ وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ﴾، وه بیگومان رازی بوونیک

له‌لایه‌ن خواوه گه‌ورمه‌تره، له چی گه‌ورمه‌تره؟ له هه‌موو نه‌وانه، ﴿ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ

الْعَظِيمُ ﴾، ئا ئەوه {واته: گه‌یشتن به‌و به‌هه‌شتانه‌و، به‌و کۆشک و تەلارانه، به‌و

باغو بیستانانه، وه شاد بوون به‌رهماه‌ندیی خوا}، ئا ئەوه بردنه‌وه‌ی مه‌زن و به‌مراد گه‌یشتنی مه‌زنه.

وه دمه‌گونجی مەبەست ئەوه بی که : رازیبوونیککی تایبه‌تی خوا، گه‌ورمه‌تره له هه‌موو

نیعه‌ته‌کانی به‌هه‌شت.

چهند مهسه له یه کی گرنک

مهسه له یه کهم، که دمه رموی: ﴿ وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴾ (٧١)

لهم نایه ته موباره که دا خوی پهرو مردگار به جهوت سیفه تی بنه رمه تی، پیناسه ی برواداران ی راسته قینه دمکات، به بیاوان و نافرمتانه وه:

١/ ﴿ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ﴾، هه ندیکیان دؤستو هاوکارو پشتیوانی یه که دین. به نسبت مونا فیکانه وه، فه رمو یه تی: ﴿ الْمُنْفِقُونَ وَالْمُنْفِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِّنْ بَعْضٍ... ﴾ (١٧)، واته: بیاوانی مونا فیکو نافرمتانی مونا فیک، هه ندیکیان له هه ندیکیان.

له بهر نه وه ی په یومندیه کانیان روو که شی و رواله تین، هه ندیکیان سه ر به هه ندیکیان، هه ندیکیان له گه ل هه ندیکیان تیکه ل، به لام تیکه لیه کی، له ناخو دل و دموون و فه ناعه ته وه نیه، به لکو هه ر نیشیان پیکه وه هیه، کارو نامانجی هاوبه شیان پیکه وه هیه، به لام هی برواداران: په یومندیه کی له دموون و ناخی دل وه موه، به فه ناعه ته وه له گه ل یه کدا په یومستن.

(اولیاء) کوی (ولی) یه، (ولی) یش، به مانای نیزیک، خو شو یست، پشتیوان مشوور خو ر، سه رخه ر، دل سو ز، سه ر په رشتیار، دی، وه ک پیتتر باس مان کرد. وه پیغه مبه ری خوا ﷺ له فه رمایشتیکدا فه رمو یه تی:

﴿لِيَلْبِسَنِي مِنْكُمْ أَوْلُوا الْأَحْلَامَ وَالنُّهَى، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ﴾ {أَخْرَجَهُ ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ، بَرَقَم: (۳۵۲۷)، وَأَحْمَدُ، بَرَقَم: (۱۷۱۴۳)، وَمُسْلِمٌ، بَرَقَم: (۴۳۲)، وَابْنُ حِبَّانَ، بَرَقَم: (۲۱۷۲) عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ}.

واتە: با ئەوانەتان کە خاومنی عەقل و تیگەشتنی زیاترن (لە ریزی نوێژدا) لە منەوه نیزیکتەرین، دوایی ئەوانەهی دوای وان، دوایی ئەوانەهی دوای وان.

کەواتە: مانای ریشەیی وشە (ولی) بریتیه لە نیزیك، برپاداران هەندیکیان نیزیکی هەندیکیان، ئەمەش ئەوهی لیومردگیری کە لە کۆمەلگای نیسلامییدا، دەبی مسولمانان بەگشتی سەرپەرشتی کۆمەلگا بکەن، وە هەردوو رەگەزەکە، دەبی هەست بە بەرپرسیاریتی بکەن، هەر یەکەیان بە پێی سروشتی خوێ، وەك لە زۆر شوینی دیکەش دا باسە کردووە، بە تایبەت لە مەسوعە: (ئافرمەت و خیزان لە سایە شەرعیەتدا)، باسە کردووە، کە ئەرکە شەرعیەکان لە شەرعیەتی نیسلامی دا، سێ جۆرن:

(أ) زۆریە هەرمزۆری ئەرکە شەرعیەکان هاوبەشن، لە نیوان پیاوان و ئافرمەتان دا.
(ب) کەمکیان تایبەتن بە پیاوانەوه، لەبەرئەوهی کە سروشتی پیاو، ئەو ئەرگانە دەخوای.

(ج) وە کەمکیان تایبەتن بە ئافرمەتانهوه، لەبەرئەوهی کە سروشتی ئافرمەت: ئەو ئەرگانە دەخوای، بە پیاوان ناکرێن.

لێرەدا خوای کاربەجێ، شەش لەو ئەرگانەمان بۆ ریز دەکات، کە تایبەت نین بە پیاوان یان ئافرمەتانهوه، گشتین لە نیوانیاندا، تایبەت نین بە هیچ کامیانەوه بە جیا، وە ئەمە ئەوهشی لیومردگیری کە ئافرمەتانیشت بەرپرسیارن بەرانبەر بە کۆمەلگا، لە پرووی ئابووری، سیاسی، کۆمەلایەتی، سەربازی، ئەمنی، فیکری، بانگەواز، پەروەردە، دەبی ئەوانیشت مشوور بخۆن، وە دەبی سەرپەرشتی کۆمەلگا بکەن، وە نابێ نە ئافرمەتان خوێان لە ئەرکی سەرشانیان ببوێرن، وە نە پیاوانیشت رێگریان لێ بکەن، پەرچ بخەنە بەردەمیان.

ئەنجا نایا ئەرکەکانیان چین؟

۱- ﴿يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ﴾ ، فەرمان بە ھەرچی شتی پەسندە دەکەن، شتی پەسند، وەك: ئیمان، خوا بە یەگگرتن، فەرمانبەری کردنی خواو پیغەمبەری خوا ﷺ، نوێژو، رۆژوو، زەگاتو، فیداکاریی لە پیناوی خوادا.

۲- ﴿وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾ ، وە رێگری دەکەن لە ھەرچی شتی ناپەسندە، وەك: کوفر، شیرک، نیفاق، تاوان، گوناح، قسەو قالی خراب، پیلان گیران، گالته کردن بە نیسلامو مسولمانان، ھەرچی شتی خرابە، رێگری لئ دەکەن. ناشکراشە فەرمان بە شتی پەسند، وە رێگری لە شتی ناپەسند، ھەموو بوارەکانی عیبادەتو سیاسەتو ئابووریو جەنگو ناشتیو... ھتد، دەگرنەوہ.

۳- ﴿وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ﴾ ، نوێژ بەرپا دەکەن، واتە: نوێژمکانیشیان بە کۆمەن دەکەن، ئەمە نامازمە بۆ ئەوہ کہ ئافرەتانیش دەبێ لە نوێژی بە کۆمەل دا ئامادەبێ، وەك لە سەردەمی پیغەمبەری خوادا ﷺ دەھاتن بۆ نوێژی بە کۆمەل. نەك تەنیا بۆ نوێژی جوموعە، بەلكو پینج فەرزە نوێژ، ئافرەتان لەگەل پیاوان لە مزگەوتی پیغەمبەری خوادا ﷺ ئامادە دەبوون، چونکە خوا لەگەل پیاوانی بروداردا، ئافرەتانی بروداریشی ناو ھیناوە، کہ دۆستو پشتیوانی یەکیدین. یەکیك لە ئەرکەکانیشیان ئەومیہ کہ نوێژ بەرپا دەکەن.

۴- ﴿وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ﴾ ، وە زەگاتیش دەدەن، ئافرەتیش کہ زەگاتی لیکەوت، وەك پیاو دەبێ زەگات بدات، چونکە لەسەری فەرزە.

۵ و ۶- ﴿وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ ، وە فەرمانبەری خواو پیغەمبەرەکی دەکەن، واتە: پابەندن بە شەریعەتەوہ، ئەو شەریعەتەکی کہ لە قورئان و سوننەتدا بەرجەستە یە.

کہواتە : ۱ + ۶ = ۷ سیفەتی بنەرەمتیی .

جی خۆیەتی لێردا ئامازە بەو بەکەین، ئایا خوا گە دەفەرموی: پیاوانی ئیماندارو ئافرەتانی ئیماندار دۆستو بشتیوان و هاوکاری یەکدیین: بواری جەنگو جیهادیش دەگریتهوه؟

دەئین: هەرچەندە جەنگو جیهاد بە مانای گوشتار کردن، زیاتر لەسەر پیاوان فەرزە، وەك چۆن جوموعەش هەر لەسەر پیاوان فەرزە، بەلام ئافرەتانیش نە رێیان لێگراوه بچن بۆ جەنگو جیهادو، نە رێیان لێگیراوه بچن بۆ جوموعەو جەماعەتیش، بەلكو ئەو بۆوان، بە شتیکی پەسند دانراوه، بەلكو زانایان گوتووینە: ئەگەر بوو بە نەفیری عام، دەبێ ئافرەتانیش وەك پیاوان بەشداربنو، ئەوانیش وەك پیاوان نەریان لەسەر شانە، وە لە جەنگەکانی پێغەمبەردا ﷺ ئافرەتان بە شیومبەك لە شیوهگان بەشدار بوون، بوخارییو موسلیم دەگرینەو دەئین: فاتیمە کچی پێغەمبەر، وە ئوممو سولەیم کە یەکیك بوو لە هاوئەوانی ئافرەت، لە جەنگی ئوحود دا بە گوندەو مەشکە، ئاویان لەسەر شان و بشتیان دەگواستەو بۆ بریندارەکان، وە چارەسەر و تیماری بریندارەکانیان دەکرد، وە لە رپوایەتی دیکەدا هاتووە کە لە کاتی ناچارایی دا بەشدارایی راستەوخۆی شەڕیشیان کردووە، یەکیك لەوانە نوسەیبە کچی کەعب، کە بەشدارایی گوشتار (قتال)ی کردووە بە دەستی خۆی.

ئەجا کە دەفەرموی: ﴿أُولَئِكَ سَرَّحَهُمُ اللَّهُ﴾، ئا ئەوانە خوا بەزەمیان لەگەڵ دەنوین، رەحمیان پێدەکات، لە کوی؟ هەم لە دنیا، وە هەم لە دواڕۆژدا، ديارە خوا ی بەخشنده بە یەگسانی تەماشای هەموو بەندەکانی دەکات، لە بواری بەزەمی نواندنی دا، وەك دەفەرموی: ﴿... وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ...﴾ ﴿١٧٦﴾ الأعراف، وە بەزەمی من هەموو شتیکی گرتۆتەو.

چونکە لە دنیا هەموو شتیکی بە بەزەمی خوا بەرپۆه دەچن، بەزەمی خوا لە دنیا بۆ هەمووان هاتۆتە دی: کافر، مسولمان، بی ژیان، ژیاندار، لە گەردیلە تا کەهکەشان، لە رەحمەتی خوا دەژین، وە بە رەحمەتی خوا دروست بوون، وە بە رەحمەتی خوا کاربەجی و پەرورەدگاریش بەرپۆه دەچن.

بەلام بۇ رۇزى دواىى حىسابەكان دمگۇرئىن، وهك خوا دمفەرموى: ﴿فَسَاكُتْهَا

لِلَّذِينَ يَنْقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴿۱۷۱﴾ ﴿الأعراف﴾.

واتە: بىگومان لەمەو دوا (يانى: لە دوارۇزدا) تۇمارى دمكەم و دەينووسم، تايبەتى دمكەم بەوانەوہ كە پارىز دمكەن، وە زەكات دەمدن، وە ئەوانەى كە بپروا بە ئايەتەكانى ئىمە دىنن.

دواىى زياتر پىناسەى ئەوانە دەكات كە پارىز دمكەن و زەكات دەمدن و بپروا بە

ئايەتەكانى خوا دىنن، دمفەرموى: ﴿الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ

الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ ... ﴿۱۷۲﴾ ﴿الأعراف﴾.

ئەوانەى كە بە دواى رەوانەكراوى پىغەمبەرى نەخوئىندەوار، {يان نەشارەزا لە كىتەبە ئاسمانىيەكان} دمكەون كە بە نووسراوىى لەلای خۇيان لە تەورات و ئىنجىلدا دەيبىنن، چى بە نووسراوى دەيبىنن؟ پىناسەى ئەو پىغەمبەرە وەسفەكانى.

كەواتە: بەزمىي خوا لە رۇزى دواىى دا، بۇ كەسانىك تەرخان كراوہ، كە ئەو چوار سيفەتەيان تىدان:

۱/ پارىز دمكەن، {ئىنجا پارىزكردن و خۇپاراستن، پىش ھەموو شتىك دەبى ئىنسان خۇى لە كوفرو شىرك و نىفاق و بى دىنىي، بپارىزى، پاشان دەبى خوا بەيەكگرتن و تەنيا بەندايەتتى بۇ خوا كردن بە ساغىي و راستى لە خۇيدا بىنئىتە دى}.

۲/ ئىنجا دواى خۇ دوورگرتن لە شكەندى قەدەكان و نەچوواندى فەرزەكان، زەكاتى مالى خواش لە مال و سامانىان دەمدن، كەسانىكى بەخشەندەن و دەبەخشن.

۳/ وە يەككى دىكە لە سيفەتەكانىان ئەومىيە كە بپروا بە ئايەتەكانى خوا دىنن.

۴/ سيفەتى چوارەم و كۇتايىش ئەومىيە ئەوانە بە دواى رەوانەكراوى پىغەمبەرى نەشارەزا لە كىتەبە ئاسمانىيەكان، (ياخود نەخوئىندەوار) دمكەون، كە نە نووسىنى نووسىومو، نە خوئىندەوہى زانىوہ.

لەوبارەوه کە مسوولمانان دەبێ دۆست و هاوکارو خوشەویستی یەکلای بن،
فەرماشتی پێغەمبەری خوا زۆرن:

۱- ﴿عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: (إِنَّ الْمُؤْمِنَ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا) وَشَبَّكَ أَصَابِعَهُ.﴾ {أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، بَرَقْم: (۲۳۱۴)، وَمُسْلِمٌ، بَرَقْم: (۲۵۸۵)، وَالتِّرْمِذِيُّ، بَرَقْم: (۱۹۲۸)، وَالنَّسَائِيُّ، بَرَقْم: (۲۵۶۰)، وَابْنُ حِبَّانَ بَرَقْم: (۲۳۱)} .

واتە: ئەبو موسای ئەشعەری خوا لێی رازی بێ دەلی: پێغەمبەر ﷺ
فەرماشتی: بروادار بۆ بروادار وەك دیوار وایە، هەندێکی هەندێکی بەهێز
دەكات، پەنجەکانیشی خستە نیو یەك.

وەك چۆن پەنجەگان یەکلای دەهۆننەوه، بروادارانیش دەبێ ئاوابن، توندو
تۆل و تۆکمە بن، وە دوزمن نەجیتە کەلین و درزەکانی نیوانیانەوه.

۲- ﴿عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: (الْمُؤْمِنُونَ كَرَجُلٍ وَاحِدٍ إِنْ اشْتَكَى رَأْسُهُ تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ الْجَسَدِ بِالْحُمَى وَالسَّهْرِ)﴾ {أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، بَرَقْم: (۱۸۴۵۶)، وَمُسْلِمٌ، بَرَقْم: (۲۵۸۶)} .

واتە: نوعمانی کۆری بەشیر خوا لێی رازی بێ دەلی: پێغەمبەری خوا ﷺ
دەفەرموی: ئیمانداران هەموویان وەك یەك پیاو (نەفس) وان، ئەگەر ئەندامێکی
نازاریکی پێگەشت، هەموو ئەندامەکانی دیکە بە تا لیھاتن و بە شەونخوونی
بەشداریی دەکەن.

ئینسان ددانی بێشێ چاوی، بێشێ، گوێی بێشێ، ئەندامێکی بچووکی بێشێ،
هەموو ئەندامەکانی دیکە، ئیسراحتیان لێ هەلئەگێری، ئیماندارانیش ئاوان.

مەسەلە ی دووهم: کە دەفەرموی: ﴿إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾، یەکیك بۆی هەیه

بلی: بۆچی خوا نەیفەرموو: (أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ)؟
وەلامەکە ی نەوهیه، سیاقەکە و هەلومەرجەکە، ئەوه دەخوازی، چونکە:

۱) مسولمانان پئویستییان به عیززمته، له بهرانبهر ئههلی کوفرو نیفاقو دزایه تیاندا.

۲) بۆ کافرکانیش پئویست بهوه ههبووه، که خوای زال، زهبوون و سهرشۆریان بکات. ۲) هر کام له عیززمته ندبوونی بروادارانو، زهبوون بوونی کافرانو موناغیهکانیش. به پئی حکمهتو لیئانیی خوای کاربهجی، ئهنجام دهرین، بۆیه خوای زاناو کارزان بهم دوو وهسفه خوئی وهسف کردوه.

مسهلهی سییهم: که دمهفرموی: ﴿وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسْكَنٌ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ ﴿۷۲﴾

لیردا خوای بهرزو مهزن دمهفرموی: خوا بهلین وگفتی داوه، به بروادارانى پیاوو نافرمت، بهلینی چهند بهههشتو چهند باغیکی پیداون.

وشهى (جَنَّاتٍ) گوی (جَنَّة)یه، (جَنَّة) واته: باغ، بیستان، گول و گولزار. کۆمهله دارو درهختیک که بهردارینو میومیان ههبی، خوا بهلینی ئهوهی به پیاوانو نافرمتانی بروادار داوه، ئنجا به جهوت وهسغان پیناسهی ئهوه دمکات، که بهلینی پیداون:

۱/ ﴿جَنَّتٍ﴾، واته: چهندان باغ و بیستان و گول و گولزارو میوه، که رهنکه ئهمانه تهنیا بۆ خواردن و کهیفو سهفا بن.

۲/ ﴿تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾، رووباریان به ژیردا دهرۆن، کهواته: هههمیشه تهرو تازهو پاراون.

۳/ ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾، به هههمیشهی تئیدا دهمینهوه.

۴/ ﴿وَمَسْكَنٌ طَيِّبَةً﴾، وه چهند خانوو بهرمیهکی زۆر خووش و دلپهسند.

۵/ ﴿ فِي جَنَّةِ عَدْنٍ ﴾، نهو خانووبه‌رانهش دیسان، به جهند باغیکی همیشیهی و نه‌پراوه، دهوره دراون، واته: نهوه نیه له وهرزیک دا میوه دهریکهن، له وهرزیک دیکه‌دا میوه دهرنه‌کهن، وهک هی دنیا، به‌لکو چوار وهرزه و به‌رده‌وام میوه‌یان هه‌یه.

۶/ ﴿ وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ﴾، وه رهمه‌ندیه‌ک له خواوه گه‌ورمتره، له هه‌موو نه‌وانه‌ی که باس کران.

۷/ ﴿ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴾، نا نهوه سه‌رکه‌وتن و به مراد گه‌یشتن و بردنه‌وه‌ی هه‌ره مه‌زنه.

ئنجبا با له‌وباره‌وه نه‌م دوو فه‌رموودمیه‌ش بی‌نین:

أ/ ﴿ عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ رضي الله عنه فِي تَفْسِيرِ آيَاتِ سُورَةِ الرَّحْمَنِ: ﴿ وَلِمَن

خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ ﴾ (۶۱)، وقوله بعد وصفها: ﴿ وَمِن دُونِهَا جَنَّاتٍ

﴿ ۶۲ ﴾، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم قَالَ: جَنَّاتَانِ مِنْ فِضَّةٍ أُنِيَتْهُمَا وَمَا فِيهِمَا، وَجَنَّاتَانِ مِنْ ذَهَبٍ، أُنِيَتْهُمَا وَمَا فِيهِمَا، وَمَا بَيْنَ الْقَوْمِ وَيَبِينُ أَنْ يَنْظُرُوا إِلَى رَبِّهِمْ، إِلَّا رِذَاءَ الْكِبْرِيَاءِ عَلَى وَجْهِهِ، فِي جَنَّةِ عَدْنٍ ﴿ أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، برقم: (۷۰۰۶)، وَالتِّرْمِذِيُّ، برقم: (۲۵۲۸) وَقَالَ: حَسَنٌ صَحِيحٌ، وَمُسْلِمٌ برقم: (۱۸۰)، وَالنَّسَائِيُّ فِي الْكُبْرَى برقم: (۷۷۶۵)، وَابْنُ مَاجَةَ، برقم: (۱۸۶) 》.

واته: نه‌بو مووسای نه‌شعه‌ریی خوا لئی رازی بی، له ته‌فسیری نایته‌کانی

سوورمتی (الرحمن) دا که خوا دمفه‌رموی: ﴿ وَلِمَن خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ

﴿ ۶۱ ﴾، { بۆ هه‌ر که‌سێک که له پایه‌ی به‌رزوی په‌روه‌ردگاری بترسی، دوو

به‌هه‌شت هه‌ن }، وه دوا‌ی نه‌وه که وه‌سفی ده‌کات، دمفه‌رموی: ﴿ وَمِن دُونِهَا

جَنَّان ﴿۱۲﴾، وه له پلهیهکی نزمتر لهوان، یان له خوار وانهوه، دوو بههشتی دیکه همن، لهوبارهوه پیغهمبهر ﷺ فهرموویهتی: دوو باغ، کهل وپهلیان و ههرچی تییاندایه، له زیوه^(۱)، وه دوو باغیش، کهل وپهلیان و ههرچی تییاندایه، له زپړ دروست کراوه، وه له نیوان نهو خه لکهی که له نیو نهو بههشتانهدانو، تهماشاکردنیان بو پهرومردگاریان دا، تنیا پوشاکی کبیریا ههیه لهسهر رووی (خوا) له بههشتی ههمیشهیی دا.

ب/ ﴿عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ لِأَهْلِ الْجَنَّةِ: يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ! يَقُولُونَ: لَبَّيْكَ رَبَّنَا وَسَعْدَيْكَ، فَيَقُولُ: هَلْ رَضِيتُمْ؟ فَيَقُولُونَ: وَمَا لَنَا لَا نَرْضَى، وَقَدْ أَعْطَيْتَنَا مَا لَمْ تُعْطِ أَحَدًا مِنْ خَلْقِكَ، فَيَقُولُ: أَنَا أَعْطَيْتُكُمْ أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ، قَالُوا: يَا رَبِّ! وَأَيُّ شَيْءٍ أَفْضَلُ مِنْ ذَلِكَ؟ فَيَقُولُ: أَحَلُّ عَلَيْكُمْ رِضْوَانِي، فَلَا أَسْخَطُ عَلَيْكُمْ بَعْدَهُ أَبَدًا﴾ { أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، بِرَقْم: (۱۱۸۵۳)، وَالْبُخَارِيُّ، بِرَقْم: (۶۱۸۳)، وَمُسْلِمٌ، بِرَقْم: (۲۸۲۹)، وَالتِّرْمِذِيُّ، بِرَقْم: (۲۵۵۵)، وَقَالَ: حَسَنٌ صَحِيحٌ، وَابْنُ حِبَّانَ بِرَقْم: (۷۴۴۰) }.

واته: نهبو سهعیدی خودریی خوا لئی رازی بی، ده لئی: پیغهمبهری خوا ﷺ فهرموویهتی: وای ﷺ به خه لکی بههشت دهمرموی: نهی خه لکی بههشت! نهوانیش ده لئین: له خزمهت داین نهی پهرومردگاران! بو رازیکردنی تو نامادمین، وه هموو خیریک له لایهن توومیه، پئیان دهمرموی: نایا رازی بوون؟ ده لئین: پهرومردگاران! بوچی رازی نابین! نهوهی به نیمهت داوه، به هیچ کهس له دروستکراوانی خوئت نه داوه، دهمرموی: شتیکتان دهممی لهوه باشتره، ده لئین: پهرومردگاران! جا ج شتیک لهوهی پیت داوین، باشتره؟ دهمرموی: رهمانه ندیی خوتمان به سردا دمبارینم، ههرگیز له مهودوا لیتان تووره نابم.

(۱) واته: نهو دوو بههشته: نهو خانووانهیی تییاندان و دمرگاو په نجرهرو دیوارو کهل و په لئی نیویان، هممووی له زیو دروست کراوه، ههروها دوو بههشته کهی دیکهش که لهوانی پئیشی بهرزترن، همموو شتیکیان له زپړ دروستکراوه.

کۆتایی ئەم دەرسەش بەو دەینین، که له تەفسیری رستهی: ﴿وَمَسْكَنٍ طَبَّهٗ﴾ دا، دەقیك گێردراو تهوه له عیمرانی کوری حوصهین، وه له ئەبی هورمیرهوه، که دهلی: بۆ هەر کامیک له وانه جهوت سهه بهههشت ههیه، وه ههر بهههشتیک جهوت سهه کۆشکی تیدان، وه ههر کۆشکه جهوت سهه چی تیدایه، وه له ههر چیدا چی ههیه! نهوه دهقیکه که زانیانی ههرموودهناس گوتووینه: (هَذَا مُنْكَرٌ سَنَدًا وَمَثَلًا) بۆیه دهقه کهشم نههینا، چونکه نهوه شتیکی نه بیستراوهو نهزانراوه، هههه له رووی زنجیرهی راوییه گانهوه، ههه له رووی نیومرۆکهوه.

وه (ابن القیم) دهلی: (إِنَّهُ لَمْ يَثْبُتْ فِي نِسَاءِ الْجَنَّةِ حَدِيثٌ صَحِيحٌ بِأَكْثَرِ مِنْ زَوْجَيْنِ لِكُلِّ رَجُلٍ)^(۱) واته: له ههچ ههرموودمهیهکی راستی پیغه مبهردا ﷺ نه چه سپیوه، که ههچ پیاویک له دوو نافرته زیاتری ههبن، واته: له حۆرییه گانه که خوا به تاییهت له بهههشت دا بۆ پیاوانی ئیماندار دروستی کردوون.

بهلام له دنیا دا نه گهر که سیک زیاتر له هاوسه ریکی ههبن، نه گهر نه هلی ئیمان بن، خوی پهرومردگار کۆیان دهکاتهوه، بهلام لهو نافرته تاییه تانهی که (حور العین) یان پێ دهگوتری، کهس له دوو هاوسه ران زیاتری پێ نادری.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَيَحْمَدُكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ .

(۱) تفسیر القرآن الحکیم، ج ۱۰، ص ۴۸۷.

دهرسی دهیم

پیناسهی نهم دهرسه

نهم دهرسه مان له ههشت نایهتان پیک دئی، له نایهتی (۷۳ تاكو ۸۰)، سهرمتا خواى بهرزو مهزن به: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ﴾، پیغه مبهری خاتهم ﷺ دم دوینى، وه فهرمانى پیدمکات که دژى کافرو مونافیهکان بجهنگى و، لهسهریان زبر بى، پاشان جاریکى دى خوا ﷺ باسى سویندى به درویمان دهکات، که گوايه: فهسى کوفریان نهگوتوه، بهلام خوا به درویمان دهخاتوه، که کوفریان گوتوه، وه نهخشه و پیلانى خراپیشیان ههبووه. بهلام سهرى نهگرتوه، که بریتى بووه لهوهى پیغه مبهرى خوا ﷺ له بینلگایى دا بکوژن، پاشان وپرای دمرگای تۆبه بۆ کردنهوه، ههرمهشیان لى دهکات.

ننجا باسى کهسانیکى دیکهیان دهکات، که پهیمانیان به خوا داوه، نهگهر بیت و دهوله مهنديان بکات، بهخشنده بن، که چى دواپیش پهیمانکههیان راست دهرنه چوو، وه سهرمنجام نیفاق چۆته دلایانهوه، بههوى درۆکردنیانهوه، وه خوا سهرزمنشتیشیان دهکات، که دهبووايه بزنان: خوا ناگادارى نهینیهکانیانه.

پاشان باسى کهسانیکى دیکهیان دهکات، که رهخنه و توانج ناراستهى نهو مسولمانانه دهکن: که زور، یان کهم دهبهخشن، وه گالتهیان پیدهکن.

وه له کوتایى دا خواى پهرومردگار به پیغه مبهرى خاتهم ﷺ دهفهرموى: که چ داواى لیبوردنیان بۆ له خوا بکهى، چ داواى لیبوردنیان بۆ نهکهى، نهگهر ههفتا جاریش داواى لیبوردنیان بۆ بکهى، خوا ههر نایانبوورئ، بههوى نهوهوه که بیبروان به خوا و به پیغه مبهرهکهى ﷺ، وه خوا رینمایى کۆمهلى لاری بووان ناکات .

﴿يَتَأْتِيهَا النَّبِيُّ جَهْدِ الْكُفَّارِ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ
وَيَسَّسَ الْمَصِيرُ ﴿٧٣﴾ يَخْلُقُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا
بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا وَمَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِنْ
فَضْلِهِ فَإِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَهُمْ وَإِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي
الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٧٤﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ
اللَّهِ لَئِنْ آتَيْنَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا
آتَاهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٧٦﴾ فَأَعَقَبَهُمُ نِفَاقًا فِي
قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ
﴿٧٧﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ وَأَنَّ اللَّهَ عَلَّمَهُ
الْغُيُوبِ ﴿٧٨﴾ الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي
الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ
وَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٩﴾ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ
مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي
الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٨٠﴾﴾

مانای وشه به وشه‌ی نایه‌تهکان

{ نه‌ی پیغه‌مبهر ﷺ! دزی کافرو دمه‌له‌کان تی‌بکوشه‌و له‌سه‌ریان زبربه، وه ده‌خون که (نه‌وی له کوفرو هسه‌ی خراب دهریته پالیان) نه‌یانگوتوه، وه بیگومان وشه‌ی کوفریان گوتوهو، پاش نیسلامه‌تییه‌که‌یان نیاز (ی پیلانیك) یان کرد، که بویان نه‌لوا (که له نه‌غافل کوشتنی پیغه‌مبهر ﷺ بوو) وه هر نه‌وشیان به‌رخنه‌گرت، که خوا له به‌خششی خوی و پیغه‌مبهره‌که‌ی دمه‌له‌مه‌ندیان کردن، ننجانه‌گهر (بو‌لای خوا) بگهرینه‌وه، بو‌نه‌وان باشته‌ره، وه نه‌گهر پشت بکه‌نه‌وه، خوا به‌نازاریکی به‌نیش له دنیاو دواروژدا سزایان دمدات، وه هیچ دۆستو پشتیوانیکیان له زمویدا چنگ ناکه‌وی ﴿۷۶﴾ وه له‌وان (دمه‌له‌ان) که‌سانیک هه‌بوون، په‌یمانان به‌خوادا؛ نه‌گهر له به‌خششی خوی بمانداتی، بیگومان دمه‌خشین و به‌دنیایی له‌چاکان دمبین ﴿۷۵﴾ که‌چی کاتیک (خوا) له به‌خششی خوی پیدان، پزیدیان پیکرد، وه به‌روو و مرگی‌پانه‌وه. پشتیان کرده‌وه ﴿۷۶﴾ ننجانه‌هوی نه‌وه‌وه که‌ نه‌و به‌لینه‌ی به‌خوایاندا بوو، نه‌یانبرده‌سه‌رو، به‌هوی دروکردنیانه‌وه (خوا) نیفافی خسته‌دلایانه‌وه، هه‌تا نه‌و روژده‌ی به‌دیداری دمگن ﴿۷۷﴾ نایا نازانن که‌ خوا نه‌ینیان و چه‌چپیان دزمانی، وه (نایا نازانن) که‌ خوا زور زانیه‌ به‌پنه‌انه‌کان؟! ﴿۷۸﴾ نه‌وانه‌ی به‌هوی مال به‌خشینه‌کانه‌وه، تانه‌له‌مالی خو‌به‌خسه‌ران له‌برواداران دمدن، وه تانه‌له‌وانه‌ش دمدن و گالته‌یان پیده‌که‌ن، که‌ جگه‌له‌وه‌ی به‌قورسی به‌ده‌ستیانه‌وه دی (له‌مال و سامان) شک نابهن. نه‌وانه‌خوا گالته‌ی پیکردن، وه‌نازاریکی به‌نیشیان هه‌یه ﴿۷۹﴾ یه‌کسانه (نه‌ی موحه‌مه‌ده!) داوای لی‌بوردنیان بو (له‌خوا) بکه‌ی، یان داوای لی‌بوردنیان بو‌نه‌که‌ی. نه‌گهر هه‌فتا جاریش داوای لی‌بوردنیان بو‌بکه‌ی، هه‌رگیز خوا لی‌یان نابووری، به‌هوی نه‌وه‌وه که‌ به‌خواو به‌پیغه‌مبهره‌که‌ی بی‌پروا بوون، وه‌خوا کۆمه‌لی لاری‌یان ناخاته‌سه‌ر پئی راست ﴿۸۰﴾ .

شیگردنه‌وی هندیك له وشه‌كان

(جَهْدِ): واته: تیبکۆشه، (جَاهِدًا: بَدَلِ الْوُسْعِ)، واته: هه‌رجی له توانایدا هه‌بوو، به‌کاری هینا.

(وَأَغْلَظَ عَلَيْهِمْ): (الغِلْظَةُ: ضِدَّ الرِّقَّةِ، وَيُقَالُ: غِلْظَةٌ وَغُلْظَةٌ، وَأَصْلُهُ أَنْ يُسْتَعْمَلَ فِي الْأَجْسَامِ، لَكِنْ قَدْ يُسْتَعَارُ لِلْمَعَانِي).

وشه‌ی (غِلْظَةٌ) پیچه‌وانه‌ی نه‌رم و ناسکیه، وه دمگوتری: (غِلْظَةٌ وَغُلْظَةٌ) وه (غِلْظَةٌ) بۆ شتی ماددییه، به‌لام ده‌خوازیته‌وه بۆ شتی معنه‌وبیش.

(وَهَمُّوْا): واته: شتیکیان و یست، نیازکیان هه‌بوو، (الْهَمُّ: الْحَزَنُ الَّذِي يُذِيبُ الْإِنْسَانَ، وَالْهَمُّ: مَا هَمَمْتَ بِهِ فِي نَفْسِكَ).

(هَمٌّ) بریتیه له‌وه خه‌فت و نارچه‌تییه‌ی که نینسان ده‌توینیته‌وه، وه (هَمٌّ) بریتیه له‌وه‌ی که نینسان له‌وه‌ی دلی خۆیدا ده‌یه‌وی بی‌کات.

(لَمْ يَنَالُوا): ده‌ستیان نه‌گه‌یشتی، وه‌ده‌ستیان نه‌هینا، (النَّيْلُ: مَا يَنَالُهُ الْإِنْسَانُ بِيَدِهِ).

(نَيْل) شتیکه نینسان به‌ ده‌ستی وه‌ده‌ستی بینتی، دمگوتری: (نَيْلُهُ، أَنْالُهُ، نَيْلًا) واته: وه‌ده‌ستم هینا، وه‌ده‌ستی دینم، وه‌ده‌ست هینان.

(وَمَا نَقَمُوا): (نَقَمْتُ الشَّيْءَ وَنَقَمْتُهُ، إِذَا أَنْكَرْتَهُ إِمَّا بِاللِّسَانِ أَوْ بِالْعُقُوبَةِ).

(نَقِمَ وَنَقَمَ) واته: نکوولیم له‌وه شته‌ کرد، یان ره‌خه‌م لیگرت، یان به‌ زمان یان به‌ سزادان دان.

(فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا) : له نه‌نجامی نه‌ومدا دووروووی خسته دلیان، (أَعْقَبَهُ كَذًا : إِذَا أَوْرَثَهُ ذَلِكُ).

واته: نه‌و شته‌ی کرده میراتی و تئیدا نیشته‌جی کرد.

(فُلَانٌ لَّمْ يُعْقَبْ: لَمْ يَتْرُكْ وَلَدًا)، (فُلَانٌ لَّمْ يُعْقَبْ) واته: فلانکس هیج مندالی به‌جی نه‌هئشت.

(أَخْلَفُوا اللَّهَ) : (وَعَدَنِي فَأَخْلَفَنِي، أَي خَالَفَ فِي الْمِعَادِ).

واته: به‌ئینی پندام و به‌ئینه‌که‌ی نه‌برده سه‌ری، یان له به‌ئینگه‌دا پیچه‌وانه بوو، یاخود به‌ئینه‌که‌ی نه‌برده سه‌ر، (وَالْخُلْفُ: الْمُخَالَفَةُ فِي الْوَعْدِ).

(خُلِفَ) بریتیه له‌وه که ئینسان به‌ئین نه‌باته سه‌ر.

(سِرَّهُمْ) : واته: نه‌ئینییه‌کانیان، (الإِسْرَارُ: خِلَافُ الإِعْلَانِ، وَالسِّرُّ: هُوَ الْحَدِيثُ الْمَكْتُمُ فِي النَّفْسِ).

(إِسْرَار) واته: په‌نهانکاری پیچه‌وانه‌ی ئاشکرا کردنه، وه (سِرّ) بریتیه له‌وه قسه‌یه‌ی که ئینسان له دلی خوئیدا په‌نهانی ده‌کات.

(وَنَجَوْنَهُمْ) : واته: چپه‌چپیان، (نَاجِيْتُهُ أَي: سَارَرْتُهُ، وَأَصْلُهُ أَنْ تَخْلُوَ بِهِ فِي نَجْوَةٍ مِنَ الْأَرْضِ).

(نَاجِيْتُهُ) واته: به‌ چپه، یاخود به‌ فسکه فسک قسم له‌گه‌لدا کرد، نه‌ویش بنبج ریشه‌که‌ی له‌وه‌وه هاتوه، که ئینسان له‌گه‌ل که‌سیکدا له زه‌وییه‌کی بو‌شدا که که‌سی لی نه‌بی، قسان بکات.

(يَلْمِزُونَ) : (اللَّمْزُ: الإِغْتِيَابُ وَتَتَّبَعُ الْمُعَابِ، لَمَزَهُ يَلْمِزُهُ).

(لَمَزَ) بریتیه له پاشمله به خراب باسکردن و به دوا‌ی عه‌یبی که‌سیک گه‌ران. (لَمَزَهُ يَلْمِزُهُ) واته: عه‌یبی لیگرت و ره‌خنه‌ی لیگرت.

(الْمُطَّوِّعِينَ) : که له نهسلدا (المُطَّوِّعِينَ) ه، (التَّطَوُّعُ: فِي الْأَصْلِ تَكْلَفُ الطَّاعَةِ وَالتَّبَرُّعُ بِمَا لَا يَلْزَمُ، كَالْتَنْفُلِ).

(تَطَوُّعٌ) له ریشه‌دا بریتیه له‌وه که نینسان فه‌رمانبه‌ری بکات، به‌لام به زور له‌خوکردن، هه‌روه‌ها (تَطَوُّعٌ) به به‌خشینی مالیک ده‌گوتری که نینسان له‌سه‌ری پی‌ویست نه‌بی، وه‌ک چۆن نینسان نو‌یژی سوننه‌ت ده‌کاتو له‌سه‌ریشی فه‌رز نیه.

(فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ) : واته: گالته‌یان پی‌ده‌که‌ن، (سَخَرْتُ مِنْهُ وَاسْتَسَخَرْتُهُ لِلْهَزْءِ بِهِ، وَرَجُلٌ سُخْرَةٌ: يَسْخَرُ، وَسُخْرَةٌ: يُسْخَرُ مِنْهُ).

(سَخَرْتُ مِنْهُ وَاسْتَسَخَرْتُهُ) واته: گالته‌م پی‌کرد، پی‌او‌یک که زور گالته به‌خه‌لک بکات پی‌ی ده‌گوتری: (رَجُلٌ سُخْرَةٌ)، به‌لام نه‌گه‌ر بگوتری: (رَجُلٌ سُخْرَةٌ) واته: پی‌او‌یک که گالته‌ی پی‌ ده‌کری.

هوی هاتنه خوارهوی نایتهکان

(۱) هوی هاتنه خوارهوی نهو نایتهی که دمفهرموی: ﴿يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَهُمْ أُولُو بَيْتِنَا لَوْلَا مَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ فَإِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَهُمْ وَإِنْ يَسْتَوَلُوا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٧٦﴾﴾

لهوبارموه نهم دوو بهسهراهاته گپردراونهوه:

أ / ﴿عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: سَمِعَ زَيْدَ بْنَ أَرْقَمَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ رَجُلًا مِنَ الْمُنَافِقِينَ يَقُولُ: وَالنَّبِيُّ ﷺ يَخْطُبُ: إِنْ كَانَ هَذَا صَادِقًا لَنَحْزُ شَرًّا مِنَ الْحَمِيرِ، فَقَالَ زَيْدٌ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: هُوَ (وَاللَّهِ) صَادِقٌ وَلَأَنْتَ أَشْرَمُ مِنَ الْحِمَارِ، فَرَفَعَ ذَلِكَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَجَحَدَ الْقَائِلُ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا...﴾ ﴿٧٦﴾﴾، فَكَانَتْ الْآيَةُ فِي تَصْدِيقِ زَيْدٍ﴾، {أَخْرَجَهُ ابْنُ أَبِي حَاتِمٍ فِي تَفْسِيرِ، بِرَقْم: (١٠٢٢٢)، وَالسِّيُوطِيُّ فِي الدَّرَالْمَنْتُورِ ص ٣٠٤، وَالشُّوْكَانِيُّ فِي فَتْحِ الْقَدِيرِ، ج ٢، ص ٥٥٦}.

واته: نهمنهسی کوری مالیک خوا لئی رازی بی، دهلئی: زهیدی کوری نهرقهه گویئی له پیاویک بوو له دووروومکان، له کاتیک دا که پیغه مبهری خوا ﷺ وتاری دهدا، گوتی: نهگهر نهو پیاوه راست بیژ بی، نیمه له گویدرینژان خرابترین. زهیدیش گوتی: سویند به خوا، نهو راست دهکاو توؤش له کهر خرابتری.

ننجا نهو مهسه لهیه بهرزو کرایه وه بو لای پیغه مبهه صَلَّى، نهویش کابری
بانگ کرد، به لام نهو نکوویی لی کرد که نهو قسه هی کردی، خوی بهر زیش نهو
نایه ته ی نارد ه خوار، ﴿يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا...﴾ (۷۶) واته: نه م نایه ته
زهیدی کوری نه رقه می به راست دانا.

ب/ ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى جَالِسًا فِي ظِلِّ شَجَرَةٍ،
فَقَالَ: (إِنَّهُ سَيَأْتِيكُمْ إِنْسَانٌ يَنْظُرُ إِلَيْكُمْ بَعَيْنِ الشَّيْطَانِ، فَإِذَا جَاءَ فَلَا تُكَلِّمُوهُ)
فَلَمْ يَلْبَثُوا أَنْ طَلَعَ رَجُلٌ أَرْزُقٌ، فَدَعَاهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى، فَقَالَ: (عَلَامَ تَشْتُمُنِي أَنْتَ
وَأَصْحَابُكَ) فَأَنْطَلَقَ الرَّجُلُ، فَجَاءَ بِأَصْحَابِهِ، فَحَلَفُوا بِاللَّهِ مَا قَالُوا وَمَا فَعَلُوا،
حَتَّى تَجَاوَزَ عَنْهُمْ، وَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا...﴾ (۷۶) ﴿
{ أَخْرَجَهُ الطَّبْرِي فِي جَامِعِ الْبَيَانِ، بِرَقْم: (۱۶۹۷۳)، وَالسِّيُوطِي فِي الدَّرَالْمَنْتُورِ،
ج ۴، ص ۲۴۱، نَسَبْتَهُ لِلطَّبْرَانِيِّ، وَقَالَ فِي الْإِسْتِعَابِ: رَجَالُهُ ثَقَاتٌ }.

واته: عهبدو لای کوری عه عباس خوا لیان رازی بی، ده لی: پیغه مبهری خوا
صَلَّى له ژیر سیبهری دره ختی کدا دانیشتیوو، فه رموی: نیستا نینسانیک دی، به
چاوی شهیتان ته ماشاتان دمکات، نه گهر هات قسه ی له گه لدا مهکن، هینده ی
پی نه چوو، پیاویکی رهنگ شین هات، فه رموی: بوچی خوت و هاوه له کانت جنیوم
بی ده لین؟ کابراش رویی، هاوه له کانی خوی هی ناو سویندیان به خوا خوار د،
که نه قسه ی وایان کردوه نه کاری وایان کردوه، هه تا پیغه مبهه خوا صَلَّى
چاوپوشی لی کردن، نیدی له وباروه، خوی بهرز نه م نایه ته ی نارد ه خوار:

﴿يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا...﴾ (۷۶)

(۲) له باره ی هوی هاتنه خواروه نه م سن نایه ته: ﴿وَمِنْهُمْ مَّنْ عَاهَدَ اللَّهُ لَئِنْ

ءَاتَيْنَا مِنْ فَضْلِهِ ۚ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿۷۵﴾ فَلَمَّا ءَاتَاهُمْ مِنْ
فَضْلِهِ ۚ بَخِلُوا بِهِ ۚ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿۷۶﴾ فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِم إِلَى يَوْمِ

يَلْقَوْنَهُ، بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴿۷۷﴾

نهم گپړاومیه ههیه:

﴿قال عبد الله بن مسعود: اعْتَبَرُوا الْمُنَافِقَ بِثَلَاثٍ: إِذَا حَدَّثَ كَذِبًا، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ، أَنْزَلَ اللَّهُ تَصْدِيقَ ذَلِكَ فِي كِتَابِهِ: ﴿وَمِنْهُمْ مَن عَاهَدَ اللَّهَ...﴾﴾، إلی قوله: ﴿وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ﴾﴾، ﴿أَخْرَجَهُ سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ فِي سَنَةِ بَرَقَمَ: (۱۰۲۶)، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ بَرَقَمَ: (۲۶۱۲۴)، وَالطَّبْرِيُّ ج ۱۰، ص ۱۳۲، وَالطَّبْرَانِيُّ فِي (الْكَبِيرِ)، بَرَقَمَ: (۹۰۷۵)، وَقَالَا فِي الإِسْتِيعَابِ: قَلْنَا سَنَدَهُ صَحِيحٌ﴾.

واته: عهبدوللای کوری مهسعوود خوا لیلی رازی-بن، گوتوویهتی: بابای مونا فیک بهو سئ شتانه بناسنهوه: که قسهی کرد درؤ دهکات، وه نهگهر بهلین بدات دمیشکینی، وه نهگهر پهیمانی لهگهل کهسینک بهست، دمیشکینی و غدر دهکات.

وه خواى پهنهانزانش بؤ بهراست دانانی قسهکهى عهبدوللای کوری مهسعوود خوا لیلی رازی بن، نهم نایهتانهی ناردنه خواری، که دمفه رموی: ﴿وَمِنْهُمْ مَن عَاهَدَ اللَّهَ لَئِنْ آتَيْنَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ﴾ ﴿۷۵﴾ فَلَمَّا آتَيْنَاهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُّعْرِضُونَ ﴿۷۶﴾ فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴿۷۷﴾

(۳) هوی هاتنه خوارموی نهم نایهتهی که دمفه رموی: ﴿الَّذِينَ يَلْمِزُونَ

الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا

جَهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَهُمْ فِي عَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ ﴿۷۶﴾

لهوبارهوه نهم بهسه رها ته گپردراومتهوه :

﴿عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ آيَةٌ (وَفِي رِوَايَةٍ لَمَّا أَمْرْنَا بِ) الصَّدَقَةِ كُنَّا نُحَامِلُ (وَفِي رِوَايَةٍ نَتَحَامِلُ) فَجَاءَ رَجُلٌ فَتَصَدَّقَ بِشَيْءٍ كَثِيرٍ، فَقَالُوا: (وَفِي رِوَايَةٍ فَقَالَ الْمَنَافِقُونَ) مُرَائِي، وَجَاءَ رَجُلٌ (وَفِي رِوَايَةٍ أَبُو عَقِيلٍ)

فَتَصَدَّقَ بِصَاعٍ، فَقَالُوا: إِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ عَنِ صَاعٍ هَذَا، فَنَزَلَتْ: ﴿الَّذِينَ يَلْمِزُونَ

الْمُطَّوِّعِينَ﴾ (٧٦) ﴿، {أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، بِرَقْم: (٤٤٦٩) وَمُسْلِمٌ، بِرَقْم: (١٠٨٨)}. .

واته: نهبو مهسعوود خوا لئی رازی بی، دهئی: کاتیک نهم نایهته هاته خوارو،
 فهرمانی کرد {وه له گپرانهومیهک دا هاتوه: کاتیک که فهرمانمان پیکرا} به سهدهقه،
 نیمه زورمان له خو مان دهکرد، {واته: فشاریان بوخویان دههینا که ببهخشن
 لهبرئهوهی نه دار بوون} پیاویک هات نهندازمیهکی زوری مال و سامان هینا بهخشی،
 گوتیان: {وه له گپرانهومیهکدا موتافیقهکان گوتیان:} نهوه بو رووپامایی و ریابازی
 وا دهکات، وه پیاویکیش هات، {وه له گپرانهومیهکی دی دا دهئی: نهبو عقیل هات}،
 نهویش صاعیکی {واته: ربهیهک، ننجایا خورما بوو، نایا گهنم بوو، جو بوو}
 بهخشی، گوتیان: خوا پیویستی بهو ربهیهی نهو پیاوه نهبووه، لهوبارهوه خوا ﷺ
 نهم نایاتهی نارده خوارهوه.

مانای گشتی نایه‌ته‌کان

له‌م هه‌شت نایه‌ته‌دا، خوای په‌روم‌ردگار جاریکی دیکه دیته‌وه سه‌ر باسی ناساندنی مونا‌فیکو دمغه‌له‌کان، وه تیشکی زیاتر ده‌خاته سه‌ر هه‌م دل‌و دمروونیان، هه‌م قسه‌و کردارو هه‌لوئیستیان، سه‌رمتا پیغه‌مبه‌ری خاتهم ﷺ، دم‌دوینی، دم‌فه‌رموی: ﴿يَتَأْتِيهَا النَّبِيُّ جَهْدِ الْكُفَّارِ وَالْمُنَافِقِينَ وَأَغْلَظَ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَيُسَّ الْمَصِيرُ﴾.

ئه‌ی پیغه‌مبه‌را له‌ دژی کافره‌کان و مونا‌فیکه‌کان تی‌یکۆشه‌و له‌سه‌ریان زه‌ر به، وه جیی‌ه‌ه‌وانه‌ووو نیس‌را‌حه‌تیا‌ن دۆزه‌خه‌و، نه‌ویش خراپ‌ترین شوینه‌که ئینسانی بچیتنی هه‌له‌به‌ته‌ وه‌ک دوایی له‌ مه‌سه‌له‌ گرنه‌گه‌کان دا زیاتر باسی دم‌که‌ین، لیره‌دا که‌ خوا به‌ پیغه‌مبه‌ری خاتهم مو‌حه‌مه‌د ﷺ دم‌فه‌رموی: ﴿يَتَأْتِيهَا النَّبِيُّ جَهْدِ الْكُفَّارِ وَالْمُنَافِقِينَ وَأَغْلَظَ عَلَيْهِمْ﴾، له‌ دژی کافرو مونا‌فیکه‌کان تی‌یکۆشه‌و له‌سه‌ریان زه‌ر به. تی‌یکۆشانی پیغه‌مبه‌ر ﷺ و مسو‌ل‌مانه‌کان له‌ دژی کافره‌کان، جو‌ریک بووه، وه له‌ دژی مونا‌فیکه‌کان جو‌ریکی دی بووه، هه‌روه‌ها زه‌ری نواندن، له‌ به‌رانبه‌ر کافره‌کاندا. به‌ تاییه‌ت ئه‌و کافرا‌نه‌ی شه‌ریان به‌ مسو‌ل‌مانان فره‌شته‌و، جو‌ریک بووه، وه زه‌ری نواندن به‌رانبه‌ر به‌ مونا‌فیکه‌کان جو‌ریکی دیکه بووه.

چونکه تی‌یکۆشان له‌ به‌رانبه‌ر کافره‌کان دا به‌وه بووه، که‌ سه‌نگه‌ریان لئ‌ بگیری‌و به‌ره‌رچ به‌دینه‌وه، وه‌ک چۆن ئه‌وان شه‌ر به‌ مسو‌ل‌مانان دم‌فه‌رۆشن، مسو‌ل‌مانانیش له‌ دژی ئه‌وان بجه‌نگن، واته‌: به‌ جه‌ک و به‌ هیز.

به‌لام هی مونا‌فیکه‌کان به‌ریتی بووه له‌ وریابوون لئیان، وه که‌ قسه‌ی زه‌ریان پئ‌ بگو‌تری، له‌ به‌رانبه‌ر پیلان و فیل و قسه‌ی خراپ‌باند، وه نه‌ینییه‌کانیان ئاشکرا بکری‌ن.

وه نهگمر گوناھو هه‌ئو ناشهرعییه‌کیان کرد، وهك باقی مسوئلمانان سزا بدرین، مادام خویمان به مسوئلمان له قه‌ئهم داوه، وهك دوایی زیاتر تیشکی ده‌خهینه سهر.

ننجا دوایی خوا ﷺ باسی نهو هه‌ئوئسته‌یان ده‌کات، که بریتیه له سوئندی به درؤ خواردن، بؤ خو په‌راندنه‌وهو پاساو هیئانه‌وه، ده‌فه‌رموئ: ﴿يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ﴾، وهك له هؤی هاتنه خواره‌وه‌که‌شی دا باسماں کرد، ده‌فه‌رموئ: (مونا‌فیه‌که‌گان) سوئند به خوا ده‌خون که نه‌یانگوتوه، {واته: نهو قسه‌یهی که پیی تۆمه‌تبار کراون، که له هؤی هاتنه خواره‌وه‌که‌شیدا باسماں کرد}، وه به دئیایی وشه‌ی کوفریان گوتوه، وه له دوای نهو ئیسلامه‌تییه‌ی خویمان، کافر بوونه‌ته‌وه.

لیرهدا نه‌یفه‌رموه: (وکفروا بعد الإسلام) بؤ نه‌وه‌ی وا نه‌زانری، که نه‌وانه به ئیسلامه‌تییه‌کی راسته‌قینه هاتوونه نیو ئیسلامه‌وه، به‌ئکو نهو جوړه ئیسلامه‌تییه‌ی که تاییمت بووه به‌وانه‌وه، که بریتی بووه ئیسلامه‌تییه‌کی رووکه‌ش و ساده‌و رواله‌تی، واته: ته‌نانت ئیسلامه‌تییه‌ی رواله‌تی و رووکه‌شیه‌که‌ی خوش‌یانیان، هه‌ئو‌مشاندۆته‌وه له‌لای مسوئلمانان، ﴿وَهُمْ أُولَئِكَ يَمَّا لَمْ يَنَالُوا﴾، وه شتیکیان ویست، نه‌خشه‌و مه‌به‌ستیکیان هه‌بوو، که ده‌ستیان نه‌یگه‌شتی، که وهك دوایی باسی ده‌که‌ین، نه‌وه‌ی که ویستوو‌یان‌ه‌و ده‌ستیان پیی نه‌گمیشته‌وه، نه‌وه بووه که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له بیئاگایی دا بکوژن، له کاتی‌کدا که له جه‌نگی ته‌بووک ده‌گه‌رانه‌وه، له دهر‌به‌ندیک (شوئینیکی تم‌گه‌به‌ر) هه‌ئیدی‌رن، به‌لام پیلانه‌که‌یان ناشکرا بووه، وه نه‌وه‌ی که له دئیاندا هه‌بووه، نهو نیازو مه‌به‌سته خراپه، بؤیان نه‌هینراوته‌دی، ﴿وَمَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ﴾، وه هیچ شتیکیشیان به‌عه‌یبو به ره‌خنه نه‌گرت، وه هیچ شتیکی پالی پیوه نه‌نان، که ناوا به دوای تۆله‌دا بگه‌رین، مه‌گمر نه‌وه که خوا له به‌خششی خو‌ی بی‌نیازی کردن و ده‌ئله‌مه‌ندی کردن، وه چاکه‌و نیعمه‌تی خو‌ی به‌سه‌ردا رشتن، هه‌روه‌ها پیغه‌مبه‌رمکه‌یشی (چاکه‌ی جو‌راو جو‌ری له‌گه‌ئیان دا کرد).

چونکه پیشتر پیش نهوهی پیغمبهری خوا ﷺ بچی بؤ مه دینه له حالیکه زور ناخوش دا بوون، هم له رووی ئابوورییه وه، هه ژارو نه دار بوون، هم له رووی کۆمه لایه تیه وه، ناکۆک و پرزو بلاو بوون، هم له رووی سیاسییه وه، هیچ حیسابیکیان بؤ نه دکرا، به لام به هۆی نیسلام و قورئان و پیغمبهر وه ﷺ وه ک پیشینانی خو مان ده ئین: (پاروویان که وته پۆنی)! له رووی ئابوورییه وه: دهوله مه ند بوون، له رووی کۆمه لایه تیه وه: پیکه وه بوونه وه براو ته با بوون، له رووی سیاسییه وه: حورمه ت و ئیعتیباریان بؤ پهیدا بوو، له دوورگی عه ربیی و له دنیا ی نیزیکی خو یاندا، بیگومان خوا به توانجه وه فه رموویه تی: هه ر نه ومیان به عه یب گرت!

ننجا ده فه رموی: ﴿فَإِنْ يَتُوبُوا بِكَ خَيْرًا لَّهُمْ﴾، ئیستاش نه گه ر بگه ری نه وه، واته: بگه ری نه وه بؤ لای خوا، دست له و کارو کرده وه، نیازو مه به سه ته خراپ و گلاوانه. هه لبگرن، نه وه بؤ نه وان با شتره، ﴿وَإِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾، به لام نه گه ر پشت هه لبگه ن، واته: پشت له خوا و پیغمبهری خوا ﷺ بگه ن، نه وه خوا له دنیا و دواړوژدا، سزا و نازاریکی به ئیشیان ده دات، له دنیا دا نه وه نازاریکی به ئیش بوو بو یان، که هه می شه چاومرئ بوون که ی قسه گانیان به درؤ ده خرینه وه؟ که ی پیلانه گانیان ئاشکرا ده کری ن؟

که ی مسولمانان به پیلان و فیلیان ده زانن؟ نه وه له نازاریکی ده روونی زوردا بوو ون. کاتیک که هه ر کامیکیان نه خسه یه کی گلاوی لئ ئاشکرا بووه، هه ر کامیکیان قسه یه کی خراپی له سه ر ساغ بۆ ته وه که کردوویه تی، وه ناچار بوون بؤ پاکانه ی خو یان بین. سویندی به درؤ بخۆن، وه سه رمنجام: له لای هاوه لانی خویشی ئابرووی چوو، وه له لای مسولمانانیش بین ئیعتیبار بووه، که نه وه ش نازاریکی به ئیش بووه.

وه له دواړوژیشدا وه ک خوای بالاده ست فه رموویه تی: ﴿إِنَّ الْمُتَفَقِّهِينَ فِي الدَّرِكِ

الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ... ﴿النساء﴾ واته: بیگومان دوو پروه کان له پله ی خواره وه ئاگردان.

ننجا دمفهرموی: ﴿ وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴾ (۷۶)، وه لهسهر زموی هیج سهر په رشتیارو مشوور خورنیک و یارمه تیدمرنکیان چنگ ناکه وئ، له بهر انبهر خوادا.

ننجا دپته سهر جوړنکی دیکه یان، دمفهرموی: ﴿ وَمِنْهُمْ مَّنْ عَاهَدَ اللَّهَ لَئِنْ آتَيْنَاهُمْ مِنْ فَضْلِهِ ﴾، وه که سانیک له نیو مونا فیه کانداهن، که په ایمانیان له گهل خوادا بهست، گو تیان: نه گهر خوا له به خششی خوی پیمان بدات، واته: دمو له مه ندمان بکات، نه وه ﴿ لِنَصِّدَقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴾ (۷۷)، به ته نکید نیمه چاکه دمکه یان و مال و سامان دمبه خشین، وه به ته نکیدو به دلنیا یی نیمه له چاکان دمبین، واته: نه و مال و سامانه ی خومان له چاکه و له خوا به رستی دا خرج ده که یان.

به لام نایا راستیان کرد له به لاین و په ایمانه که یاندا؟

﴿ فَلَمَّا آتَاهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُّعْرِضُونَ ﴾ (۷۶)، به لام کاتیک خوا له به خششی خوی پیدان، دمو له مه ندی کردن، سه رومت و سامانی به سه ردا رشتن، چرو و کیان تیدا کردو، رژدی یان له و مال و سامانه دا کرد، وه پشتیان هه لکرد، له کاتیک دا که روویان و مرگنیرا بوو، { له نیسلام و له قورنای و له و به لاین و په ایمانه ی که به خویان دابوو }.

ننجا خوا له سزای نه و مدها چی لیکردن؟

دمفهرموی: ﴿ فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴾ (۷۷)، خواش نیفاقی خسته دلایانه وه، واته: سه رمنجامیان نیفاق بوو، تا نه و روزه ی پی ده گهن، واته: تا روزه ی قیامت، نه و نیفاقه له دلایاندا چی گیر بوو.

نایا به هو ی چی به وه نه و نیفاقه له دلایان دا چی گیر بوو تا کو روزه ی قیامت؟

به هو ی نه و وه که نه و به لاینه ی به خویاندا، نه یان برده سهر، وه به هو ی نه و وه که درو یان کرد.

لهمهوش بۆمان دهردمكهوى كه بى- پهيمانى و پهيمان شكىنى، وه درۆزنى و درۆ كردن، دمبىته هۆى پهيدا بوونى نىفاق و دغهلى له دلى ئىنساندا، دياره گوناهاهكان ههنديكيان ههنديكيان پهلكيش دمكهن، وهك چۆن چاگهكان ههنديكيان ههنديكيان پهلكيش دمكهن، ئىنسان جارى واپه گوناھيك دمكات، نهو گوناھه دمبىته هۆى نهوهى گوناھيكى ديكهشى بهدوادا بىت، ههروهك به پىچهوانهوه: جارى واپه ئىنسان چاگهيكهك دمكات، نهو چاگهيه وا دمكات، چاگهيكهكى ديكهشى بهدوادا بكات.

ئنجبا خوا دمفهرموى: ﴿ اَلرَّيْعَالُوْنَ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ ﴾، ئايا نهياندمزانى؟ واته: دمبوو زانبايان، نهمه پرسيار ليكردى نكوولى ليكه رانهيه، يانى: دمبوو زانبايان كه خوا نهينيهكانيان دمزانى، وه قسهى چپه چپيشيان دمزانى. قسهيهك كه به پهنهانى پيكهوه دميكهن، بهلكو نهينيهكانى نيو دلشيان دمزانى. ﴿ وَاِنَّ اللّٰهَ عَلَّمُ الْغُيُوبِ ﴾ (۷۸)، وه كه بيگومان خوا زۆر زانايه به نهينى و پهنهانهكان.

ئنجبا دىته سهر جوړيكى ديكه له موناقيق و دغهلهكان، وه جوړه ههلوئىستىكى ديكهيان، دمفهرموى: ﴿ الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ ﴾، نهوانهى كه رهخهوه عميب دمگرن، لهوانهى كه مال و سامانى خويان دمبهخشن، له برواداران.

(الْمُطَّوِّعِينَ) واته: (الْمُطَّوِّعِينَ) نهوانهى كه مال و سامانى خويان دمبهخشن. بيتهوهى لهسريان پىويست بى، ئنجبا دغهلهكان بههۆى مال بهخشينهكانيانهوه. رهخهيمان ليدمگرن، دهئين: نهوه بو ريبازى و رووپامايى وا دمكهن، وهك له هۆى هاتنه خوارموهكهشى دا باسمان كرد: نهوهى زۆرى بهخشيابه، دهيانگوت: ريبازه. ﴿ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ اِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ ﴾، وه نهوانهى كه تهنيا نهوه دمبهخشن كه به زهحمهت بويان دمكرى، وه فشار له خويان دمكهن و، گوشار بوخويان دين، نهوجار دمتوان شتىك ببهخشن، لهبهرنهوهى كه كهميان ههيه، كهسيك كه مى

ههبن، دهبن زۆر له خۆی بکات، بۆ ئەوهی شتیکی لئ ببهخشی، ئەوانهش مونا فیههکان گالتهیان پیدهکردن، دهیانگوت: خوا چ پئویستی بهو مال بهخشینه کهمه ههبوو؟

﴿ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَهُمْ عَذَابُ أَلِيمٌ ﴾ (۷۶)، خواش گالتهیان پئبکات، وه سزاو نازاریکی به نیشیان ههیه، یان: خوا گالتهی پئکردن، وهک چۆن ئەوان گالته دهکهن، خواش گالتهی پئکردن له دوارۆژدا، واته: به شیوهیهک مامهلهی لهگهندا کردن، وهک مامهلهی کهسێک که گالته به کهسێک دهکات.

ئنجای خوای زاناو توانا له کۆتایی دا به پئغه مبهری خاتهم ﷺ دهفرموی:

﴿ أَسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ ﴾، داوای لئبوردنیان بۆ (له خوا) بکه، یان داوای لئبوردنیان بۆ مهکه، واته: داوای لئبوردنیان بۆ له خوا بکهی، که خوا لئیان ببووری، جاو پۆشییان لئبکات، یاخود داوای لئبوردنیان بۆ له خوا نهکهی، ﴿ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ﴾، نهگهر چهفتا جار داوای لئبوردنیان بۆ له خوا بکهی، که خوا بیان بووری لهو کردموانهیان، لهو نیفاقهیان، ههرگیز خوا لئیان نابووری، بۆچی خوا لئیان نابووری؟

﴿ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ﴾، نهویش به هۆی ئەومومیه که ببیروا بوون به خواو به پئغه مبهره کهی ﷺ، کهسێکیش کافر یان موشریک بی، به تهئکید قهلهمی عهفووی بهسهردا نایهتو، لئبوردنی خوا نایگریتهوه.

﴿ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴾ (۸۰)، وه خوا کۆمهلی لارییان و لادهران ناخاته سههراسته ری.

چونکه شایستهی ئەوه نین خوا بیانخاته سههراسته ری.

مهگهر لهو کوفرو نیفاقو، لهو شیرکه که له دلئاندا جیگیر بووه، خۆیان دهر باز بکهو، تۆبه بکهو، نهگهرنا تاکو شیرک و کوفرو نیفاق له دل و دموونی ئینساندا ههبن، به پئی یاسای خوای دادگهر، لئبوردنی خوا نایگریتهوه.

چهند مهسه له یه کی گرنگ

مهسه له یه کی: که دمفه رموی: ﴿يَتَأْتِيَ النَّبِيَّ جَهْدِ الْكُفَّارِ وَالْمُنَافِقِينَ
وَأَغْلَظَ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَيَسَّ الْمَصِيرُ﴾.

بیشتر نایه ته که مانا مانا کرد، واته: نهی پیغه مبهرا! ﷺ له دزی کافره کان و
مونافیه کان تییکۆشه و زبربه له سه ریان، وه جیگای حه وانه و میان دۆزه خه، ود
خرابترین شوینیش که ئینسان بو ی بجی، نه و ییه.

(الجهاد: بَدَلُ الْوُسْعِ)، (جهاد) نه و میه که ئینسان هه رچی له توانایدا هه یه
به کاری بئینی، یان گوتراوه: (بَدَلُ أَقْصَى مَا فِي الْوُسْعِ)، ئینسان نه و په ری
توانای خو ی به کاری بئینی، تییکۆشی، خو ی ماندوو بکات.

ئنجا وه ک پیشتر ئاماز میه کمان پئیدا، دیاره تییکۆشانی پیغه مبهرا ﷺ و مسولمانان
له دزی کافره کان به هیزو به جهك بووه، که له گه ئیان رووبه روو بوونه وه، نه و
کاته ی که نه وان سه نگه ریان له مسولمانان گرتوه، به لام هی مونافیه کان چون
بووه؟ هه رگیز له پیغه مبهری خوا ﷺ نه گه رپه درا و ته وه، که به جهك و به هیز له گه ل
مونافیق و دمغه له کاندای رووبه روو بووبیته وه.

که واته: لیرمدا که دمفه رموی: ﴿جَهْدِ الْكُفَّارِ وَالْمُنَافِقِينَ﴾، وه ک له
سوورمعی (التحریم) یشدا، هه ر نه م نایه ته موباره که هاتوه، دیاره تییکۆشانی
پیغه مبهرا ﷺ و مسولمانان له دزی کافران، بریتی بووه له جهنگ کردن به هیزو
به جهك له دزیان، به لام هی مونافیه کان بریتی بووه له وه، که به قسه و به به لگه و
به روونکردنه وه ی نه یینییه کانیان، وه به سه رزمنشت کردنیان و به قسه ی زبر
له گه ل کردنیان، رووبه روویان ببنه وه، بو نه وه ی بسله مینه وه له و پیلان و فیلان.
وه له و قسه ی خرابانه که ده میان کهن له به رو مه جلیسان.

هەلبەتە دەغەلانیش ئەگەر دوژمنایەتی و دزایەتی خۆیان ئاشکرا بکەن، وە سەنگەر لە مسوڵمانان بگرن، ئەو کاتە هەمان مامەلە کافرانی ئاشکرایان لەگەڵدا دەکری.

کە دەفەرموی: ﴿وَأَعْلُظْ عَلَيْهِمْ﴾، دەلی: (الغَلَظَةُ: الشَّدَّةُ الحِسيَّةُ وَالخُسُونَةُ، وَهِيَ مُسْتَعَارَةٌ لِمُعَامَلَةِ الضَّارَّةِ، فَأَمْرٌ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالتَّحَلِّيِ عَنِ جِبَلَّتِهِ الَّتِي هِيَ رَحْمَةٌ وَلِين).

(غَلَظَةُ) بریتیه لە سەختیی و توندوتیژی رۆالەتیی و بەرەست، ئنجا خوازاووتەو بە مامەلەکردنیک کە زبرو توند بێ لەگەڵ موناڤیقەکان دا، وە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی پیکراوە، کە واز لە سروشتی ئاسایی خۆی بێنی، کە بریتی بوو لە بەزمیی نواندن و نەرمیی و میهرەبانی و لیبوردەیی، وە شیوەو حالەتیکی دیکە بەخۆوە بگری کە پێچەوانە سروشتی خۆیەتی، کە بریتیه لە زبری و رەقی لەگەڵ موناڤیق و دەغەلەکاندا، بۆئەوێ بپرینگێنەو بەسڵەمێنەو.

کە دەفەرموی: ﴿وَمَا أُوْنَهُمْ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ﴾، (المأوى: مَا يَأْوِي إِلَيْهِ الْإِنْسَانُ مِنَ الْمَكَانِ، أَي: يَلْتَجِيءُ إِلَيْهِ).

(اوي ياوي) یانی: (لَجَأً يَلْجَأُ) کەواتە: (ماوی) ئەو شوینەیه کە ئینسان پەنای پێ دەبات، لە زمانی کوردیش دا بەکاردی، دەگوتری: جێ و ماوی بەهەشت بێ، ئنجا ئەوانە شوینی حەوانەو پشوودانیان، دۆزەخە.

وشە (مصیر) یش دەلی: (المكان الَّذِي يَصِيرُ إِلَيْهِ الْمَرْءُ: أَي يَرْجِعُ إِلَيْهِ)، (مَصِيرٌ): ئەو شوینەیه کە ئینسانی بۆلا دەچێ، دەگەریتەو بە بۆ لای، کەواتە: (ماوی) و (مَصِيرٌ) هەردووکیان بە مانای ئەو شوینە دین کە ئینسانی بۆ لا دەگەریتەو بە بۆ لای دەچێ، و، دمیكات بە جی جی حەوانەو خۆی، (ماوی) بە ئیعتیباری تیدا حەوانەو، وە (مَصِيرٌ) بە ئیعتیباری بۆ لا گەرانهو.

ئەم نایەتە موبارەکە وەك ئەو سێ نایەتە سوورمتی (الأحزاب) ه، کە خوای پەروردگار رووتەر بۆ پێغەمبەری خوای ﷺ بەیان دەکات، کە چۆن مامەلە لەگەڵ موناڤیق و دەغەلەکاندا بکات، وە رووتەر لەگەڵ موناڤیقەکان دەدوێ و توندتر هەرمەشیان لێ دەکات، دەفەرموی:

لِّئِنْ لَمْ يَنْهَ الْمُنْفِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ
لِنُغْرِبَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٠﴾ مَلْعُونِينَ أَيْنَمَا ثُقِفُوا
أُخِذُوا وَقُتِلُوا تَفْتِيلًا ﴿٦١﴾ سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ
لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ﴿٦٢﴾

واته: نهگهر مونا فیهه کان و نهوانه دلیان نه خووشی تیدیوه، نهوانه پروپاگهندهی خراپ دهکن، له مه دینه دا، واز نه هیئن له و عادهتو پیشه خراپه یان، (نهی پیغه مبهه ﷺ) تویان لی هان دهمین، وه پاشان که میک نه بی {واته: بای نه ومنده که تویان لی تیده که یه نین و، تویان به گزدا ده که یی} له در اوسیه تی تودا نامینن {واته: ده بی له مه دینه دهر بکرین، نهگهر دوز منایه تیه که یان ناشکرا بکه ن} نه فرین لی کراون و دوور خراون له په حمه تی خوا، له ههر شوینیک بهر په ل بکه ون، ده گیرین و زور به خراپی کوشتاریان لیدم کری، {واته: نهگهر که وتنه حاله تی جهنگه وه، له بهر انبهه نیسلام و مسولماناندا} نهوش یاسای خوا یه، لهوانه دا که پیشتر رابردون ، وه هیچ جیدار (بدیل) یکت بو یاسای خوا چنگ ناکه وی (یاسای خوا ناگو ری).

دیاره سله ماننده وهی مونا فیهه کان و پرینگاننده وه یان، پیوستی به زبری هه بوو، کوردمواری خومان ده لین: (کهس له شهر، شه کری نه به خسیومه وه):

- ۱- وهختیک که مونا فیهه کان پیلانیان گیراوه، پیغه مبهه ری خوا ﷺ بکوژن.
- ۲- پیلانیان گیراوه بوختانیان به هاوسه ری پیغه مبهه ری ﷺ (عائشه) کرده.
- ۳- پیلانیان گیراوه که مسولمانان تیکبه رده ن.
- ۴- پیلانیان گیراوه له گهل رومه کاند که یی و به نیان هه بووه، بو ذایه تی مسولمانان و هیئانی سو پای روم، که به سه ر مسولمانان دا بدن.
- ۵- پیلانیان گیراوه خه لکیان سارد کردوته وه له جهنگ و جیهاد.

۶- بیلانیان گپراوه که ناکوکیی و دووبهرمکیی پهیدا بکن له نیوان کوچکهران و پشتیوانان دا.

۷- بیلانیان گپراوه که خهک مال نهبهخشی؛ نهوهی زوری بهخشیبی گوتووایانه: نهوه ریابازو، نهوهی کهمی بهخشی بی، گوتووایانه: خوا پیویستی بهوه نیه! نهگهر تهماشا بکهین: مونا فیهکان زور بیلان و نهخشی گلاوو خراپیان همبووه، له حالیکدا که نهوانه هاوولاتی بوون، نجا لیرموه تیدهگهین : بوچی خوا ﷺ بهو شیومیه پیغه مبهری خوئی ﷺ یان لی تیدهگهین، وه هر مشه یان لی دمکات، که نهگهر بیت و دست هه لنگرن، له مهودوا بهو شیومیه مامه له میان له گه لدا دمکری.

به لی نهگهر چاک بزانی له مه دینه دا چی گوزمراوهو، مونا فیه قو دلنه خوشه کان و دمغه له کان و پروپاگهنده چیه کان، چیان کردوه؟! بومان دمردمه کوئی که بوچی خوی کار به چی بهو شیومیه فهرموو؟

بوچی به پیغه مبهری خاتم ﷺ دمفهرموئی: دزی کافر مکان و مونا فیه کان تیبکو شه، وه له سهریان زبر به!

که دیاره نیستاش له سهردمی نیمه دا، نهو جووره که سانه هر هه، که سانیک که کوفر له دل و دمروونیاندا هیه، به لام خو یان به مسولمان پیشان دمدن، وه خهریکی بیلانگیران و، خهریکی دانانی نهخشی خراپن، له دزی نیسلام و مسولمانان.

کهواته: نیمه ش دمی له گه ل مونا فیه قو دلنه خوشهکانی رۆزگاری خو ماندا، به هه مان شیوه مامه له بکهین، که پیغه مبهری خوا مامه لهی له گه ل کردوون.

مهسه لهی دووه، که دمفهرموئی: ﴿يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةً الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلِمِهِمْ وَهُمْ قَوْمٌ يَمَانُونَ وَمَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ فَإِنْ تَوْبُوا يَكْ حَيْرًا لَهُمْ وَإِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٧٦﴾

بیتر مانامان کردوه، پیویست به دووباره کردنه وه ناکات.

حهوت هه لوسته له بهردم نهم نایه تها، بۆ روونکردنه وهی چه مک و واتایه که ی :

هه لوسته ی به که م : ﴿ يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا ﴾، سویند به خوا ده خون

که نه یانگوتوه، چییان نه گوتوه؟

(أَي مَآ قَالُوا، مَا أَتَّهَمُوا بِهِ وَثَقِلَ عَنْهُمْ)؛ واته: نه وهی پیی تۆمه تبار کراونو لییان گیردراوتمه وه، نه ومیان نه گوتوه، که نه وش، به پیی هه ندیک له ریوایه ته کان - که پیشتر باسمان کردن - نه وه بووه، که قسه یان به پیغه مبه ر ﷺ گوتوه، له کاتی کدا که وتاری داوه، به کیکیان گوتوو یه تی: نه گهر موحه ممه د راست بکات، نیمه له کهر خراپترین! واته: موحه ممه د راست ناکاتو، نه وانیش کهر نین. که به راستیی به دوا ی ناکه ونو، بر وای پی ناهینن! وه ده گونجی قسه ی دیکه شیان کردین، وه ک چه ند ریوایه تیکی دیکه هه ن.

خوای په روه ردگارو په نهانزانیس به درویان ده خاته وهو، دمه رموی: ﴿ وَقَدْ

قَالُوا كَلِمَةً الْكُفْرِ ﴾، وه بیگومان نه وان وشه ی کوفریان گوت: وشه ی کوفر

مه به ست پیی چییه؟

(راغب الأصفهانی): {أَصْلُ الْكَلِمَةِ: اللَّفْظُ الْوَاحِدُ الَّذِي يَتَرَكَّبُ مِنْهُ، وَتُطْلَقُ

الْكَلِمَةُ عَلَى الْكَلَامِ، إِذَا كَانَ كَلَامًا جَامِعًا مُوجَزًا: ﴿ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُرَّ

قَائِلُهَا ۝۱۰۰﴾ المؤمنون، وفي الحديث: (أَصْدَقُ كَلِمَةٍ قَالَهَا الشاعِر: أَلَا كُلُّ

شَيْءٍ مَا خَلَا اللَّهَ بَاطِلًا).

فَكَلِمَةُ الْكُفْرِ جِنْسٌ لِكُلِّ كَلَامٍ فِيهِ تَكْذِيبُ النَّبِيِّ ﷺ}.

واته: وشه ی (کلمه) له بنه رمتدا یه ک بیژمیه که نه وه وشه یه ی لی پی کدی.

به لام وشه (کلمه) بۆ قسه ی زوریش به کاردی، مادام قسه یه ک بن که کۆکه ره وهو

بر مانابی، وه ک خوا ﷻ له وه لامی کافرئکی دۆزه خبییدا، که ده لی: ﴿ ... قَالَ رَبِّ

أَرْجِعُونِ ۝۱۱﴾ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ ... ﴿ ۱۰۰﴾ المؤمنون.

واته: پهرومردگارم! بمگیرنهوه، بهلکو کردموی باش بکهم لهم زیانه دنیا په دا
که به جیم هیستوه (جاریکی دیکه بمگیرنهوه دنیا په).

خوا دمفرموی: ﴿... كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا...﴾ ﴿المؤمنون.

واته: نه خیر، نه وه وشهیه که هر خوی دهیلی، {که هر یهک وشهش و،
یهک بیژمش نیه، بهلکو چند وشهیه که، که واته: جاری وایه قسهیه کی
زوریش به (کلمه) ته عبیری لی دمکری}، وه له فرمایشتی پیغه مبهری
خوادا ﷺ هاتوه، فرموویته:

﴿أَصْدَقُ كَلِمَةٍ قَالَهَا الشَّاعِرُ: أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللَّهَ بَاطِلٌ﴾ ﴿أَخْرَجَهُ
أَحْمَدُ، بَرَقَم: (۱۰۰۷۶)، وَالْبُخَارِيُّ، بَرَقَم: (۳۶۲۸)، وَمُسْلِمٌ، بَرَقَم: (۲۲۵۶)، وَابْنُ
مَاجَةَ، بَرَقَم: (۳۷۵۷).

واته: راسترین وشهیه که شاعیریک گوتبیتتی، نهومیه که دهلی: ناگادارین!
هموو شتیک جگه له خوا بؤشه.

که واته: که دمفرموی: ﴿وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ﴾، وشه کیوفر، جینسی
هر وشهیه که به درودانانی پیغه مبهر ﷺ تیدابن، یان قسهیه کی تیدابن
کوفر بگهیهنی.

هلهوسته ی دووم : دواپی دمفرموی: ﴿وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَهُمْ أُولُو
يَنَالُوا﴾، وه له دوا ی نیسلامه تییه که یان کافر بوونه وه، لیرهدا نه یغه رموه:

(وَكَفَرُوا بَعْدَ الْإِسْلَامِ) واته: له دوا ی نیسلامه تییه راسته قینه، کافر بوونه وه،
بهلکو فرموویته:

﴿وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ﴾، دوا ی نیسلامه تییه که ی
خویان، واته: دوا ی نهو جوړه مسولمانه تییه و نیسلامه تییه که هه یان بووه، که
به ته نکید مسولمانه تییه و نیسلامه تییه کی رووکه شیی و رواله تییه بووه، ننج
نهوانه له دوا ی نهو نیسلامه تییه رووکه شیهش کوفر یان کردوه، واته: ته نانهت
نهو په رده ته نکه شیان له سره خویان لاداوه!

هه‌لوه‌سته‌ی سیبیم : ﴿ وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا ﴾ ، واته: وه شتیکیان ویست که دستیان پی نه‌گه‌یشت.

(الهم: نية الفعل، سواء فعل أو لم يفعل)، (هم) بریتیه له‌وه که نینسان نیه‌تی نه‌نجامدانی کرده‌ومیه‌کی هه‌بی، ننجاً نه‌و کرده‌ومی بۆ بکری، یان بۆی نه‌کری.

ننجاً نایا نه‌و نیازو مه‌به‌سته چی بووه که هه‌یانبووه، به‌لام دستیان پی نه‌گه‌یشت؟ وه‌ک پیشتر ئامازهمان پیدا، بریتی بوو له‌وه‌ی که کۆمه‌لێک له‌ مونا‌فیه‌کان که ژامریان چوارده، یان پازده نه‌هه‌ر بووه، ویستوو‌یانه له‌ کاتی گه‌رانه‌وه‌ی پیغه‌مبهر ﷺ و مسولمانان دا، له‌ جه‌نگی ته‌بووک، له‌ دهروو‌یکی سه‌خت، شوینیکی ته‌نگه‌به‌ر، که خواره‌وه‌ی دۆل و شیوکی هوول بووه، له‌وه‌ی پیغه‌مبهری خوا ﷺ له‌سه‌ر و لاخه‌که‌ی هه‌ل‌دیرن و بیکوژن، دیاره له‌ شه‌و‌یکی تاریکدا، وه‌ک (محمد الطاهر بن عاشور) له‌ ته‌فسیره‌که‌ی خویدا ده‌لن:

{وَالْمَقْصُودُ بِهِ هُوَ الْفَتْكُ بِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ عِنْدَ مَرْجَعِهِ مِنْ تَبُوكَ، تَوَاتُقَ خَمْسَةِ عَشْرَ مِنْهُمْ، عَلَى أَنْ يَتَرَصَّدُوا لَهُ فِي عَقَبَةِ الطَّرِيقِ، تَحْتَهَا وَادٍ فَإِذَا اعْتَلَاهَا لَيْلًا، يَدْفَعُونَهُ عَنْ رَاحِلَتِهِ إِلَى الْوَادِي، وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ سَائِرًا. وَقَدْ أَخَذَ عَمَّارُ بْنُ يَاسِرٍ بِخِطَامِ رَاحِلَتِهِ يَقُودُهَا، وَكَانَ حُدَيْفَةُ بْنُ الْيَمَانِ يَسُوقُهَا، فَأَحَسَّ حُدَيْفَةُ بِهِمْ، فَصَاحَ بِهِمْ، فَهَرَبُوا} (۱).

واته: مه‌به‌ست له‌وه‌ی که ویستیان و دستیان پی نه‌گه‌یشت نه‌و‌مبوو که پیغه‌مبهری خوا غافل گیر بکه‌ن و له‌ نه‌غافل پیغه‌مبهری خوا ﷺ بکوژن. له‌ کاتی گه‌رانه‌وه‌ی له‌ جه‌نگی ته‌بووک دا، پازده که‌س له‌ ده‌غه‌نه‌کان ریککه‌وتن که چاودیری پیغه‌مبهر ﷺ بکه‌ن، له‌ شوینیکی ته‌نگه‌به‌ر له‌ رینگا، که له‌ خواره‌وه‌ی شیوکی زۆر هوول هه‌بوو، که پیغه‌مبهر ﷺ گه‌یشته نه‌و دهروو، نه‌و دهره‌نده، له‌ کاتی ره‌تووونی به‌وئ دا، به‌ شه‌و له‌سه‌ر و لاخه‌که‌ی هه‌ل‌دیرن، به‌ره‌و نه‌و شیوه‌ی هوولنه، ننجاً که گه‌یشته نه‌وئ، له‌ حالیک دا که (عمّار بن یاسر) ریشمه‌ی حوشره‌که‌ی ده‌کیشا، وه (حُدَيْفَةُ بْنُ الْيَمَانِ) یش له‌ پشتیه‌وه بوو.

(۱) التحرير والتنوير، ج ۵، ص ۲۷۰، وانظر: صحيح مسلم برقم: (۲۱۴۴)، والطبري ج ۱۴، ص ۳۱۳.

حوشترمه‌کی لی ده‌خوری، (حُدَيْفَة) ههستی به دهنگی پئیان کرد، به دهنگی بهرز تئوهی خورین، نه‌وانیش رایانکرد.

له ریوایه‌تی دیکه‌دا هاتوه ده‌لی: (حُدَيْفَة) پیغه‌مبه‌ری ﷺ ناگادار کردۆته‌وه، نه‌ویش تئیی خورپون و رایانکردوه.

نهم ده‌قه‌ش هی (البیه‌قی)یه، که له (دلائل النبوة)‌دا هیناویه‌تی.

(ابن کثیر)یش له تفسیره‌که‌ی خو‌ی دا نه‌و رووداوه‌ی هیناوه، ده‌لی: {وَقَدْ وَرَدَ أَنَّ نَضْرًا مِنَ الْمُنَافِقِينَ هَمَّوْا بِالْفَتْكِ بِالنَّبِيِّ ﷺ وَهُوَ فِي غُرَّةِ تَبُوكَ، فِي بَعْضِ تِلْكَ اللَّيَالِي فِي حَالِ السَّيْرِ، وَكَانُوا بَضْعَةَ عَشَرَ رَجُلًا، قَالَ الضَّحَّاكُ فِيهِمْ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ، وَذَلِكَ بَيْنَ مَا رَوَاهُ الْحَافِظُ أَبُو بَكْرٍ الْبَيْهَقِيُّ فِي كِتَابِ (دَلَائِلُ النُّبُوَّةِ) }^(۱).

واته: گێردراوته‌وه که کۆمه‌ئیک له ده‌غه‌له‌کان و یستیان پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له نه‌غافل بکوژن، (له گه‌رانه‌ومیان) له جه‌نگی ته‌بووک دا، له یه‌کێک له شه‌ومکان دا، له کاتی رویشتن دا، که نه‌وانیش لای زۆریی پازده بوون، لای که‌میشی دوازه بوون، ضه‌حاک گوتووویه‌تی: نهم نایه‌ته دهرباره‌ی نه‌وان هاتۆته خواری، وه نه‌ومش روونه له‌وه‌دا که نه‌بو به‌کری به‌یه‌قیی له کتێبه‌که‌ی خو‌ی (دَلَائِلُ النُّبُوَّةِ)‌دا گێراویه‌ته‌وه.

وشه‌ی (هتک) که له‌و ریوایه‌تانه‌دا هاتوه، (الرازی) ده‌لی: (الْفَتْكُ ، الْقَتْلُ عَلَى غِرَّةٍ)^(۲)، واته: (فَتْك) بریتیه له کوشتن له بئ ناگایی دا، کوشتنێک که که‌سی کوژارو ناگای لی نه‌بن، پیغه‌مبه‌ری خواش نهم وشه‌یه‌ی له فهرمایشتی خویدا به‌کاره‌یناوه، فهرموویه‌تی:

﴿الْإِيمَانُ قَيْدُ الْفَتْكِ، لَا يَفْتِكُ مُؤْمِنٌ﴾ {أَخْرَجَهُ ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ، بَرَقَم: (۳۷۴۳۵)، وَالْبُخَارِيُّ فِي التَّارِيخِ الْكَبِيرِ، ج ۱، ص ۴۰۳، وَأَبُو دَاوُدَ، بَرَقَم: (۲۷۶۹)، وَالْحَاكِمُ، بَرَقَم: (۸۰۳۷) وَقَالَ: صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ}.

(۱) المصباح المنير في تهذيب تفسير ابن كثير، ص ۵۸۱.

(۲) مختار الصحاح، ص ۴۲۸.

واته: نیمان مرؤفی بهستوتهوه، که له نهغافل بکوژی، یانی: نینسانی پروادار
کەس له نهغافل ناکوژی.

ههلوستهی چوارهم : دوايي خوا دمه رموی: ﴿وَمَا نَقْمُوا إِلَّا أَنْ أَعْنَهُمُ اللَّهُ

وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ﴾، وه هیچیان به رهخه نهگرت، ته نیا نهوه نهبی که خوا
له بهخششی خوی بینیزی کردوون، وه پیغمه مبر ﷺ لهوی که له بهره دستی دا
بووه پی داون، (دهوله مه ندیان کردوون و بی نیازیان کردوون)، هه لیه ته نه مهش
جیی عهیب لیگرتن نیه، که سیک که چاکه له گهل که سیک بکات، نابیی به لئی به
رهخه وه به عهیب بگیری، به لام نه مه وهک نهو شیعره ی شاعیر وایه، که ده لئ:

لَا عَيْبَ فِيهِمْ غَيْرَ أَنْ سَيُوفَهُمْ   بِهِنَّ فُلُوقٌ مِنْ قِرَاعِ الْكُتَائِبِ

واته: فهومه که ی من هیج عهیبیان نیه، ته نیا نهوه نهبی که شم شیره کانیان
پاچاونه وه، هینده ی شه ره شم شیریان پیبکه ن! که دیاره نهوش عهیب نیه،
شم شیر وه شینیک هینده شم شیره که ی وه شان دبئ، دهمه که ی پاچا بیته وه، دیاره
جهنگاومری چاکه، واته: فهومه که ی من هیج عهیبیان نیه، مه گهر چاکه کانیان
به عهیب بزانتن!

لیره شدا خوی بهخشر دمه رموی: نهو مونا فیکانه هیج شتیکیان به رهخه وه
به عهیب نهگرت، له نیسلام و مسولمانان، نهوه نهبی که بههوی نیسلامه تی و
بههوی پیغمه مبره وه ﷺ بی نیاز بوو بوون و دهوله مه ند بوو بوون، که بیگومان
نهوش هی نهوه نه بوو به عهیب دابنری و رهخه ی لی بگیری.

ههلوستهی پینجه م : نجا که دمه رموی: ﴿إِلَّا أَنْ أَعْنَهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِنْ

فَضْلِهِ﴾، نهوه چهند شتیک دهگریته وه:

۱- بههوی نهو دستکه وتانه وه، نهو هوکارانه ی رزق و رژی و کارو که سابه ته وه،
که بههوی کوچکردنی کوچکه رانه وه بو مه دینه، که بووته پایته ختی

دەولەتی ئیسلامیی، خەلکی شاری مەدینەو دەورو بەری زیانو گوزمەرانیان زۆر باش بوو.

۲- بەهۆی ئەومووە گە شاری مەدینە هیمنیی و ناسایشی تیدا پەیدا بوو، چونکە قەوارە یەگەمی سیاسی ئیسلام لە مەدینەدا دانرا، وە سەرەنجام خەلکە گە بەگشتی عیززەت و شکۆی زۆریان بۆ دەستە بەر بوو.

۳- ئەو باریەتی و یەگەریزییە گە لە نیو مەدینە ییەکاندا پەیدا بوو، بەتایبەت هەردوو ک هۆزی ئەوسو خەزەرەج، وە ئەو هەموو ناپەرحەتی و کێشەو بێشەو شەرو کوشتارە ی بێجی یە، گە لە نیویاندا هەبوو، هەمووی لاجوو، وە ک خوی پەرورەدگار دەر بار میان دەفەر موی: ﴿... وَأَذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلْفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿۱۱۳﴾، واته: ... وە یادی چاکە ی خوا بکەن بەسەر خۆتانەو، بیهیننەو یاد: کاتی گە پیکەو دەوژمن بوون، گە چی خوا دلتانی پیکەو بەست و لە سایە ی چاکە ی ئەووە، پیکەو بوونە برا، وە لەسەر قەراغی چالیک ی ناگر بوون، بەلام دەر بازی کردن لی، ناوا خوا نایەتەکانیتان بۆ روون دەکاتەو، بەلکو رپی راست بگرن.

هەلۆستە ی شەشەم : ننجە دەفەر موی: ﴿فَإِنْ يَتُوبُوا يَكْ خَيْرًا لَّهُمْ﴾، ئەگەر بگەرینەو، ئەووە بۆ ئەوان باشتر دەبی.

بۆ کو، وە بۆ لای ک بگەرینەو؟ و لای خوا بگەرینەو، دەست بەرداری ئەو جۆرە قسەو نیەتە خراب و بیلانە گلاوانە بن، ئەووە بۆ ئەوان چاکترە.

وشە ی (يَكْ) دیارە نوون (ن) مەکی لابر اووە بۆ سووکی.

گە دەفەر موی: ﴿وَإِنْ يَسْتَوُوا يَعْذِبُهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿۶۱﴾، بەلام ئەگەر پشت هەلبکەن،

{پشت له نیسلام و ئیمان و فهرمانبهری خواو پیغه مبهری خوا بکهن} ، نهوه خوا به نازاریکی زور به نیش سزایان دمدات، هم له دنیاو هم له دواروژدا، وه هیج که سیشیان دستناکهوئ سهر پهرشتیاریان بیو، سهر خهرو یارمه تیدهریان بی.

دیاره سزادانی مونا فیه کمان به نازاری به نیش له دواروژدا، باسکراوه، وه که خوا دمفه رموی: ﴿إِنَّ الْمُنْفِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ...﴾ (۱۶۵) النساء، واته: بیگومان دوو روو مگان له پلهی خواره وهی ناگردان، به لام مهبهست له سزای دنیا جی بووه؟

۱/ یان مهبهست هه پشهیه، واته: نه گهر دواپی ئهوان کوفره که یان ئیعلان بکهن، وه ههر له سهر نهوه بهردموام بن، تاکو کوفره که یان ناشکرا دمی، نهوه نیسلام سزایان دمدات، وه به ناشکرا له گه ئیان روو بهروو دمیته وه.

۲/ یا خود نه گهر ههر له سهر ئهوه حاله تهش بمیننه وه، نهوه نازارو سزایه کی سهخت بووه بو ئهوان، که هه میسه له سزاو نازاریکی دهر وونی به نیش دابوون، نایه تیک بیته خوار، سوور هتیک بیته خوار، وه نهینیه کانیان ناشکرا بن، وه پیلانه کانیان ناشکرا بن، وه نابروویان بجی، بکهونه سهر زاری خه لکی، که فلان وا خیانه تی کرد، فلان وا خراپه ی کرد، نهوه بو ئهوان نازارو سزایه کی دهر وونی زور به نیش و سفت سو بووه.

مهسه له ی سپیهم: نتجا خوی بهر زو مهزن باسی جوړیکی دیکه له مونا فیه کو

دمغه له کمان دمکات، که دمفه رموی: ﴿وَمِنْهُمْ مَّنْ عٰهَدَ اللّٰهَ لَیْسَ اَتَّخٰنَا مِنْ فِضْلِهٖۚ لَنُصَدِّقَنَّ وَلَنَكُوْنَنَّ مِنَ الصّٰلِحِیْنَ﴾ (۷۵) فَلَمَّآ اٰتٰهُمْ مِنْ فِضْلِهٖۚ بَخِلُوْا بِهٖۚ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُّعْرِضُوْنَ ﴿۷۶﴾ فَاَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِیْ قُلُوْبِهِمْ اِلٰی یَوْمِ یَلْقَوْنَهُۥۚ بِمَاۤ اٰخَفُوْا اللّٰهَ مَا وَعَدُوْهُ وَبِمَا كَانُوْا یَكْذِبُوْنَ ﴿۷۷﴾

واته: لهو مونا فیه کو دمغه لانه که سانیک ههن، که پهیمانان له گهل خوادا بهست: نه گهر له به خششی خوی بهشمان بدات، ئیمهش خیر دکهین و مال دبهه خشین له

پیناوی خوادا، وه له چاکان دمبین، بهلام کاتیک خوا له بهخششی خوی پیدان، رژیان پیکرد، وه پشتیان هه لکردو روویان و مرگپرا، له نهنجامی نه وهشدا خوا نیفاقی خسته دل و دموونیا نه وه، تاكو نه و رۆزه ی پئی دهگهن، بههوی نه وه وه که به لینیان له گه ل خوادا نه برده سهر، وه بههوی نه وه وه که درویان دهکرد.

لیره دا زۆر بهی ههره زۆری توپز مهوانی قورنن، بهسه رها تیک دینن له (ثعلبة بن حاطب) وه، که گوايه به کیک بووه له هاوه لان، چۆته لای پیغه مبهری خوا، گوتوو یه تی: (یا رسول الله: ادع الله عز وجل ان يرزقني مالا) واته: نهی پیغه مبهری خوا! ﷺ داوا له خوی زالی پایه دار بکه، مالم بداتی و دهوله مهندم بکات، پیغه مبهری خواش ﷺ پئی فهرموو: ﴿وَيَحْكُ يَا ثَعْلَبَةَ قَلِيلٌ تُؤَدِّي شُكْرَهُ، خَيْرٌ مِنْ كَثِيرٍ لَا تُطِيقُ شُكْرَهُ وَحَقَّهُ﴾.

واته: هاوار بو تو نهی سهعله به! کهمیک که دهتوانی سوپاسی خوی له سهر بکهی، باشتره له زۆریک که نهتوانی سوپاسی خوی له سهر بکهی و، ههقه کهی بدهی.

دیاره نهویش چهند جاریک دووباره ی کردۆته وه له پیغه مبهری خوا ﷺ، پیغه مبهریش ﷺ دوغای بو کردوه، دوا یی زۆر دهوله مهندم بووه، ههتا وای لیها توه که نوپزی به کۆمه لی جواندوه، دوا یی نوپزی جومعه شی که متر کردوون، ننجای مالی چۆته دهرموهی مه دینه، له بهر نه وهی مال و سامانه که ی زۆر بووه، مهرو حوشترو ره شه و لاخ و ... هندی زۆر بووه.

پاشان که چوون زهکاتی لیومر بگرن، گوتوو یه تی: زهکاتی چی!، که ی نه وه زهکاته؟ نه وه بریتیه له غه رمه کردن و تالان کردن! بهلام دوا یی زهکاته که ی بردوه بو لای پیغه مبهری خوا ﷺ، نهویش زهکاتی لی و مر نه گرتوه، دوا یی له سه رده می نه بو بهگرو عومه ریش دا بردوو یه تی، ههر لییان و مر نه گرتوه... هتد.

بهلام نه و بهسه رها ته، چ له رووی نیومر پۆکه که یه وه، وه چ له رووی سه نه ده که یه وه، تهوا و نیه.

له رووی نیومر پۆکیه وه، که سینک که دوا یی مسولمان بوون، کافر بوو، بهلام به شیمان بووه تۆبه ی کرد، نه وه بینگومان خوا تۆبه که ی لی قبول دهکات، نه گهر له کوفر و نیفاقیش بگه رپته وه، تۆبه ی لی قبول دهکات، چ جای له زهکات نه دان!.

وه له رووی سه نه دیشیه وه، ههردوو نووسه ری کتیبی (الإستیعاب فی بیان الأسباب) له بهرگی (۲) لاپه ره (۱۹۷ تا کو ۱۹۹) که به سه ره اته که یان به دریزی هیناوه، گوتوو یانه: (باطل، قَبِحَ اللهُ وَاضِعْهَل) نه مه قسه یه کی پووچ و بی بنه مایه، خوا نه و که سه ناشیرین بکات که هه ئیبه ستوه و دایناوه.

که دهفه رموی: ﴿لَنْصَدَّقَنَّ وَلَنْكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ﴾، وشه ی ﴿لَنْصَدَّقَنَّ﴾، یانی: (لَنْصَدَّقَنَّ)، به ته نکید نیمه خیر و چاکه ده که یان، ماله که مان دمه خشین، وه هه ره نه وهنده نا، به لکو خو شمان له چاکان دهبین، یانی: نه و مال و سامانه زوره، نیمه له خسته نابات و نامانباته ریزی خراپانه وه و چرووک و پزدانه وه. به لام دوا یی به ئینه که یان راست دمرنا چی.

خوای بی وینه له و بارم وه که به ئینه که یان نابنه سه ر، دهفه رموی: ﴿فَلَمَّا آتَاهُم مِّن فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ﴾، نجا کاتیک (خوا) له به خششی خو ی پیدان، پزدییان تیدا کرد.

وشه ی (بَخِلُوا بِهِ) واته: نه و مال و سامانه ی که خوا پیدان، چرووکیان تیدا کرد، دمستیان تیدا نو وه قاند، وه نه یان به خششی، نه دی خوا چی لیکردن؟ ﴿فَأَعَقَبَهُم نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ﴾، (خوا) له سزای نه وه دا، نیفاق و دمه ئی خسته دمر و نیانه وه.

(فَأَعَقَبَهُم) { اي جعل الله في قلوبهم نفاقاً، عَقَبَ ذَلِكَ (اي إثره) } خوا له نه نجام و دمر نجامی نه وه دا، نیفاقی خسته دل و دمر و نیانه وه.

نجا نایا بوچی (أَعَقَبَ) دوو (مَفْعُول) ی ویستوون؟

﴿ فَأَعَقَبَهُم نِفَاقًا ﴾، ده ئی: { لَمَّا ضُمِّنَ (أَعَقَبَ) مَعْنَى (أَعْطَى) نَصَبَ فَعَلِينَ }، له به ره نه وه ی وشه ی (أَعَقَبَ)، مانای وشه ی (أَعْطَى) ی خراوته نیو، بویه

دوو (مَفْعُول)ی (منصوب) کردوون، ئەگەرنا لە ئەسڵدا (أَعْقَبَ) يَهَكَ (مَفْعُول)ی دەوی، واتە: خستیە شوینی، خستیە جیگای.

ئنجایە کە دەفەرموی: ﴿ فَأَعَقَبَهُمْ نِفَاقًا ﴾، لێردا مادام (نِفَاقًا) بە (نِكرَة) هاتو، ئەو (نِفَاق)ی تازمیە، چونکە ئەوان لە ئەسڵدا موناڤیق بوون، پاشان نیفاقیکی دیکەش چوو دنیانەو، لەبەرئەو بەئینیان شکاندو، پەیمانیان لەگەڵ خوادا نەبرده سەر.

کە دەفەرموی: ﴿إِلَى يَوْمٍ يَلْقَوْنَهُ﴾، تاكو ئەو رۆژە یینی دەگەن، بە کۆ دەگەن؟ بە خوای پەروردگار دەگەن، دەلێ (اللقاء: مُصَادَفَةٌ شَيْءٍ شَيْئًا، فِي مَكَانٍ وَاحِدٍ)، (لقاء) بریتیه لەوێ کە شتێک بگاتە شتیکی دی، لە یهك شوین دا، کە لێردا مەبەست پێی دیداری خوایە.

یهکیک بۆی هەیه بلی: بە دنیایی ئەو نيفاقه بە مردنیان کۆتایی پێهاتو! ئیمە دەلین: نەخیر، چونکە کوفرو نيفاق پەيوەندی بە رووح و جوهری ئینسانەو هەیه، ئەو رووحەش تاكو ئەو کاتە مرؤف مرؤفە، ئەو سیفەت و خەسڵەتەنە کە سەببان دەگات، تەبع دەبن لەسەر دلو دەررونی، ئنجایە ئەگەر ئیمان و خواپەرستیە، ئەگەر کوفرو نيفاق و شیرکە، دوایی خوای کاربەجی هۆکارەکی روون دەکاتەو، دەفەرموی: ﴿بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ﴾، (بۆیە وایان لێهات) بەهۆی ئەو بەئینەو، کە لەگەڵ خوادا نەیانبرده سەر، وە بەهۆی ئەووەو کە درۆیان کرد.

لە زمانی عەرەبییدا دەگوتری: (أَخْلَفَ الْوَعْدَ، أَي لَمْ يَفِ بِهِ) واتە: بەئینەکە نەبرده سەر، هەر وەها (الْخُلْفُ: نَقْضُ الْعَهْدِ وَمُخَالَفَتُهُ).

(خُلْف) بریتیه لەوێ کە کەسێک بەئینیک بدات، دوایی بەئینەکە نەباتە سەر.

ئەمەش ئەوێ لێوئەگەرێ کە گوناھو تاوانەکان، کردووە خراپەکان دەبنە هۆی پەیداکردنی نيفاق و کوفر، واتە: ئەگەر ئینسان لەسەر گوناھان بەردەوام بوو، ئەو گوناھانە دەیکەینن بە کوفرو نيفاق.

بۆیه زانیان گوتوویانه: بهردموام بوون لهسهه گوناھی گچکه، سهردهکیشی بۆ گوناھی گهوره، وه بهردموام بوون لهسهه گوناھی گهوره، سهردهکیشی بۆ کوفر. نهوش شتیکی نهزموونکراوه که وایه، ههروهک چۆن نهگهه ئینسان لهسهه چاکهه کهمیش بهردموام بی، دهیگهیهنی به چاکهه گهورهتر، وه نهگهه لهسهه چاکهه گهورهتریش بهردموام بی، دهیگهیهنی به پلهی نیمانی باشتر.

مسلهی چوارهم: که دهفرموی: ﴿ **الَّذِينَ يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ وَأَنَّ اللَّهَ عَلَّمَهُ الْغُيُوبَ** ﴾

نایا نهیاندزانی، {واته: دهبوو زانیبایان، نههه پرسیارلیکردنی نکوویی لیکههانهیه، دهبوو زانیبایان} که خوا نهینیههکیان دزانی، وه قسهی چهه چهیشیان دزانی، ﴿ **وَأَنَّ اللَّهَ عَلَّمَهُ الْغُيُوبَ** ﴾، وه بیگومان خوا زۆر زانیه به ههموو نهینیی و پههانهکان.

وشه (سِر) دهلی: (السِّرُّ: مَا يُخْفِيهِ الْمَرْءُ مِنْ كَلَامٍ وَمَا يُضْمِرُهُ فِي نَفْسِهِ. فَلَا يَطْلُعُ عَلَيْهِ النَّاسُ).

(سِر) بریتییه لهو نیازو مههستهه، یان لهو قسهیهی که مروف له دلی خویدا پههانی دهکاتو، خهک لی ناگادار نابن.

وشه (نجوی)، (النَّجْوَى: الْمَحَادَثَةُ بِخُفْيَةٍ) بریتییه له قسهکردنیکی به پههانی، له کوردیی دا دهلین: (فسکه فسک، چهه چهه، قسهی نهینیی، قسهی پههان)، وشه (عَلَّمَهُ) صیغه موبالهغهیه، واته: زۆر زانا، وه (الْغُيُوبِ) کۆی (غیب)ه، واته: نادیارهکان.

بیغهمهههه خوا ﷺ فهرموویهتی: ﴿آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبًا، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفًا، وَإِذَا أُؤْتِمِنَ خَانَ﴾ {أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، برقم: (۸۶۷۰)، وَالْبُخَارِيُّ، برقم: (۳۳)، وَمُسْلِمٌ، برقم: (۵۹)، وَالتِّرْمِذِيُّ، برقم: (۲۶۳۱)، وَالتَّسَائِيُّ، برقم: (۵۰۲۱)}.

واته: نیشانه‌ی نینسانی مونا‌فایق سی شتن: نه‌گهر قسه‌ی کرد، درو بکات، وه نه‌گهر به‌ئینی دا، بیش‌کیننی، وه کاتیک سپاردیه‌کی چئ سپیردرا، ناپاکیی لی بکات و زایه‌ی بکات.

مسه‌له‌ی پینجه‌م: خوی به‌نه‌انزان باسی جوړیکی دیکه ده‌کات له مونا‌فایق و

ده‌غله‌کان، ده‌فرموی: ﴿ الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾ (۷۸)

نه‌وانه‌ی ره‌خنه‌ده‌گرن له‌و پرواداران‌ه‌ی خو‌به‌خشانه‌ مال و سامانه‌کانیان خه‌رج ده‌گهن، نه‌و ده‌غل و مونا‌فایقانه‌ ره‌خنه‌یان لی ده‌گرن، واته: نه‌وانه‌ی که به‌ نه‌ندازه‌ی زور دمه‌بخشن به‌ خو‌به‌خشانه، ره‌خنه‌یان لی ده‌گرن، ده‌ئین: نه‌وه به‌ ربابازی نه‌و ماله‌ خه‌رج ده‌گهن، یان نه‌وانه‌ بی‌عه‌قلن، نه‌دمبوو مالی خو‌یان ناوا به‌ هده‌مر بدن!

هه‌روها ره‌خنه‌ش له‌وانه‌ ده‌گرن، که جگه‌ له‌وه‌ی به‌ زه‌مه‌ت، یان به‌ گرانی دمتوانن بیبه‌خشن، هیچی دیکه شک نابهن، (جُهْد) شتیکه که نینسان به‌ زه‌مه‌ت بو‌ی بکری، قورسای بکه‌و‌پته‌ سه‌ر شان، تا‌کو بو‌ه‌ ده‌گری، دیاره‌ نینسانی نه‌داریش نه‌گهر که‌میش بیه‌خشی، قورسای ده‌که‌و‌پته‌ سه‌ر شان.

یانی: نه‌و ده‌غله‌لانه‌ ره‌خنه‌ له‌وانه‌ ده‌گرن که زور دمه‌بخشن، وه ره‌خنه‌ له‌وانه‌ش ده‌گرن که که‌م دمه‌بخشن!

که‌واته: که‌س له‌ زمانی نه‌و ده‌غل و مونا‌فایقانه‌ سه‌لامه‌ت نابی.

﴿ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ ﴾، وه گالته‌ به‌ جوړی دووه‌م ده‌گهن، له‌وانه‌ی که که‌می‌ک دمه‌بخشن، وه‌ک له‌ هو‌ی هاتنه‌ خواره‌وه‌که‌شدا باس‌مان کرد، که کابرایه‌ک ربه‌یه‌ک خو‌راکی هی‌نا (ننجا خورما بوو، ده‌غل بوو؛ گهنم، یان جو) گوتیان: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ عَنِ صَاعِ هَذَا﴾، { أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، برقم: (۱۴۱۵)، وَمُسْلِمٌ، برقم: (۷۲) }.

واتە: بېگومان خوا لەو رېھىە بى نيازە، يانى: ئەومندە ھىچ نىھ، گائەھيان پېکردن!

خوش دەفەرموى: ﴿سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَهُمْ عَذَابُ أَلِيمٍ﴾، خوا گائەھيان پېبكات، يان خوا گائەھى پېکردن، وە نازارىكى بە ئىشيان بۇ ھەيە.

گائەھى پېکردن واتە: بە جۆرىك مامەئەھيان لەگەئدا دەكات، وەك كەسەيك كە گائەھ بە كەسەيك دەكات، ياخود مەبەست پىئى ئەومىيە كە سزاي گائەھ پېکردنەكەھيان بداتەو، ھەندەيك لە زانايان وایان لىكدادوتەو.

وشەى (بَلْمُزُونَ) يانى: (يعيبون) رەخنە دەگرن، (الْمُطَوِّعِينَ) لە ئەسلدا (الْمُطَوِّعِينَ)ە، يانى (الْمُتَّبِعِينَ) ئەوانەى مالى خویمان خۆبەخشانە دەبەخشن، بى ئەووى كە لەسەريان پىويست بى.

لەوبارەو ئەم بەسەرھاتە گىردراوتەو، كە زياتر تىشكمان بۇ دەخاتە سەر چەمكى ئەو ئايەتە موبارەكو، ھەئويستى دەغەل و موناڧىقەكان، لەگەل ئيماندار بەخشەرەكان دا، چ ئەوانەى زۆريان بەخشيوە، چ ئەوانەى كەمیان ھەبوو، كەمیان بەخشيوە:

﴿عَنْ أَبِي السَّلِيلِ، قَالَ: وَقَفَ عَلَيْنَا رَجُلٌ فِي مَجْلِسِنَا بِالْبَقِيعِ، فَقَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، أَوْ عَمِّي، أَنَّهُ رَأَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ بِالْبَقِيعِ، وَهُوَ يَقُولُ: مَنْ يَتَصَدَّقْ بِصَدَقَةٍ، أَشْهَدُ لَهُ بِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟ فَجَاءَ رَجُلٌ، لَمْ أَرِ رَجُلًا أَشَدَّ سَوَادًا وَلَا أَصْفَرَ مِنْهُ، وَلَا أَدَمَ، بِنَاقَةٍ، لَمْ أَرِ أَحْسَنَ مِنْهَا، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! دُونَكَ هَذِهِ النَّاقَةُ. قَالَ: فَلَمَزَهُ رَجُلٌ، فَقَالَ: هَذَا يَتَصَدَّقُ بِهَذِهِ، فَوَاللَّهِ لَهَا خَيْرٌ مِنْهُ، قَالَ: فَسَمِعَهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، فَقَالَ: كَذَبْتَ، بَلْ هُوَ خَيْرٌ مِنْكَ وَمِنْهَا، ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ قَالَ: (وَيْلٌ لِأَصْحَابِكَ) إِلَّا مَنْ قَالَ بِالْمَالِ هَكَذَا وَهَكَذَا، وَجَمَعَ بَيْنَ كَفْيِهِ عَنِ يَمِينِهِ وَعَنِ شِمَالِهِ﴾، {أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، بِرَقْم: (۲۰۳۷۶)، تَعْلِيقُ شَعِيبِ الْأَرْنَؤُوطِ: إِسْنَادُ ضَعِيفٌ لِجَهَالَةِ الرَّاوي عَنْهُ أَبُو السَّلِيلِ}.

واتە: ئەبى سەلىل لە پياويكەو دەگىرپتەو ئەوئىش لە بابى، يان لە مامىەود كە گوئى لە پىغەمبەرى خوا ﷺ بوو، دەيفەرموو: كى چاكەيەك، بەخشىنىك

دهکات که رۆزی قیامت شایه‌دی بۆ بدهم؟ ده‌ئێ: پیاویک هات لهو رەش پێسترم نه‌بینی بوو، وه لهو قه‌باره بچووکترم نه‌بینی بوو، وه له‌ویش ئه‌سه‌م‌ترم نه‌بینی بوو، حوشره‌ میه‌کی هینا، که له‌و حوشره‌ جوانترم نه‌بینی بوو، وه‌ گوتی: ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ! ئه‌م حوشره‌ مێینه‌ بگره‌، {ئه‌وه له‌ پیناوی خوادا به‌خشیم، تۆش به‌کاری بینه‌ بۆ به‌رژه‌وهندی ئیسلام و مسو‌لمانان}، ده‌ئێ: پیاویک (که له‌ مونا‌فیه‌کان بوو)، ر‌ه‌خنه‌ی لیگرت، گوتی: ئه‌م پیاوه‌ ئه‌م حوشره‌ چاکه‌ ده‌به‌خشی! سویند به‌ خوا ئه‌و حوشره‌ له‌ خۆی باشره‌، پێغه‌مبه‌ری خواش گوێی لێبوو، فه‌رمووی: درۆ ده‌که‌ی، به‌ئکو ئه‌و پیاوه‌ له‌ تۆو له‌ حوشره‌که‌ش باشره‌، سێ جارن ئه‌م قسه‌یه‌ی دووباره‌، دوایی فه‌رمووی: سزای سه‌خت بۆ هاوه‌له‌کانت، مه‌گه‌ر که‌سیک که‌ ما‌و سامانه‌که‌ی ئاواو ئاوا ببه‌خشی، ده‌ئێ: پێغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌ستی کو‌کردنه‌وه‌، به‌ لای راستو به‌ لای چه‌پدا، {یانی: ئه‌گه‌رنا هه‌ر که‌سیک ما‌و سامانی هه‌بێو له‌ رێی خوادا نه‌بیه‌خشی، ئه‌وه سزای سه‌خت بۆ وی}.

هه‌روه‌ها له‌وباره‌وه‌ ئه‌م به‌سه‌ره‌اته‌ش گێردراوته‌وه‌:

ئیبنو ئیسه‌حاق ده‌ئێ: ﴿وَكَانَ الْمُطَوَّعُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ، وَعَاصِمُ بْنُ عَدِيٍّ أَخَا بَنِي الْعَجْلَانِ، وَذَلِكَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ رَغِبَ فِي الصَّدَقَةِ وَحَضَّ عَلَيْهَا، فَقَامَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ، فَتَصَدَّقَ بِأَرْبَعَةِ آلَافٍ دِرْهَمٍ، وَقَامَ عَاصِمُ بْنُ عَدِيٍّ، فَتَصَدَّقَ بِمِائَةِ وَسْقٍ مِنْ تَمْرٍ، فَلَمْزُوهُمَا وَقَالُوا: مَا هَذَا إِلَّا رِيَاءٌ، وَكَانَ الَّذِي تَصَدَّقَ بِجُهْدِهِ، أَبُو عَقِيلٍ أَخُو بَنِي أُنَيْفٍ، أَتَى بِصَاعٍ مِنْ تَمْرٍ، فَأَفْرَعَهَا فِي الصَّدَقَةِ، فَتَضَاحَكُوا بِهِ وَقَالُوا: إِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ عَنِ صَاعِ أَبِي عَقِيلٍ﴾^(۱).

واته: ئه‌وانه‌ی که مائی خۆیان زۆریان به‌خشی، له‌ بر‌واداران (عبد‌الرحمن بن عوف) بوو، له‌گه‌ل (عاصم بن عدی)^(۲)، که له‌ هۆزی به‌نی عه‌جلان بوو، ده‌ئێ: ئه‌ویش ئه‌وه بوو، که پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ خه‌ئکی هاندا، بۆ ما‌ل خه‌رج کردن و ما‌ل به‌خشین له‌ پیناوی خوادا، (عبد‌الرحمن بن عوف) هات چوار هه‌زار دره‌می

(۱) سیره‌ ابن هشام، ج ۴، ص ۱۹۶.

(۲) دیاره‌ ئه‌م ئه‌و دووانه‌ی به‌ نموونه‌ هیناونه‌وه‌.

زیوی هینا (که ئەوکاتە زۆر زۆر بوو)، وه (عَاصِمُ بْنُ عَدِيٍّ) یش هات ئەویش سەد (۱۰۰) ویسقی^(۱) خورمای هینا، ئنجا مونا فیه کەن لێیان بە پەخنە گرتن. گوتیان: ئەوە بۆ ریا بازیه.

وه ئەو کەسەش که زۆر فشاری له خۆی کرد، تاکو که میکی پێی بەخشا. ئەبو عوقەیل بوو، له هۆزی بەنی ئونەیف، ئەویش پەیه ک خورمای هینا، رۆی کردە سەر^(۲) خێرو سەدەقە و مال بەخشینه کۆکرا بوو مەگە، ئەوانیش پێی پێکەنین، گوتیان: خوا بێنیازە لەو پەیهی ئەبو عوقەیل!

ئیدی ئەم نایەتە بەم بۆنەو هاتە خوار.

مەسەلە ی شەشەم: که دەفرموی: ﴿أَسْتَغْفِرُ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ إِنْ

تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ

وَرَسُولِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿۸۰﴾

داوای لیبوردنیان بۆ (له خوا) بکە، یان داوای لیبوردنیان بۆ نەکە، ئەگەر حەفتا جاریش داوای لیبوردنیان بۆ بکە، هەرگیز خوا لێیان نابووێ، بەهۆی ئەو مەگە که به خواو به پیغمبەرە که یی پروا بوون، وه خوا کۆمەلی لارییار ناخاتە سەر رێی راست.

هەلبەتە لێردا مەبەست ئەو مەگە، که خوا له مونا فیه کەن نابووێ، هەرچەند پیغمبەر ﷺ زۆریش داوای لیبوردنیان بۆ له خوا بکات، ئەگەر نا مەبەست ئەو نیه. که ئەگەر له حەفتا جار زیاتر، داوای لیبوردنیان بۆ له خوا بکات، خوا بیانووێ بە ئکو مەبەست ئەو مەگە، که هەرچەندە زۆر داوای لیبوردنیان بۆ له خوا بکات، خو لێیان نابووێ.

(۱) (وِسْقٍ) و (وَسْقٍ) هەر و سَقِيكَ سَيَصُد (۳۰۰) ربه (صاع) یه هەر ربه یه کیش جوار مسته.

(۲) رۆی کردەسەری: هەلبەتە سەری.

ئنجنا ئهوه نهك ههر له زمانی عهزهبییدا، بهلكو له زمانهكانی دیکهشدا ههیه، دهئیی: پهنجنا جار هاتووم، سهد جار وام کرد، یان دهئیی: سهد جاریش داوا بکهی، ئهومت بۆ ناکهه، که مهبهستی تهنیا سهد جارکهه، یان پهنجنا جارکهه نیه، بهلكو یانی: ههرچهنده زۆر داوا بکهی، ئهومت بۆ ناکهه، وه خاوهنی (التحریر والتنویر) ناوای لیئکاومهوه، واته: خوا لیئان نابووری ههرچهنده داوای لیئوردنیان بۆ بکهی، به نهندازهیهکی زۆر زۆر.

ئنجنا لهوبارهوه ئهم رپوايهتمش هاتوه: که هسه لهسهه سههندهکهی ههیه: ﴿أَنْ عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ أَبِي بِنِ سُلُوْلٍ، قَالَ لِأَصْحَابِهِ: لَوْلَا أَنْكُمْ تَنْفَقُونَ عَلَيَّ مُحَمَّدًا وَأَصْحَابَهُ، لَانْقَضُوا مِنْ حَوْلِهِ! وَهُوَ الْقَائِلُ: ﴿لَيْنَ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لِيُخْرِجَنَا الْأَعْرَابُ مِنْهَا الْأَذَلَّ﴾ ﴿٨﴾ الْمُنَافِقُونَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾ ﴿٨٠﴾ التَّوْبَةِ، قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: لِأَزِيدَ عَلَى السَّبْعِينَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾ ﴿٦﴾ الْمُنَافِقُونَ، فَأَبَى اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى أَنْ يَغْفِرَ لَهُمْ﴾ (رَوَاهُ ابْنُ جَرِيرٍ عَنْ عُرْوَةَ مَرْسَلًا، بِرَقْم: (١٧٠٣٨)، ضَعِيفٌ بِيَارِسَالِهِ، أَنْظَرُ: الْإِسْتِيعَابُ ج ٢، ص ٣١٠.﴾

واته: عهبدوئلاي كورې ئوبهيهي كورې سهلوول، به خهلكهكهي خوي گوتوه: نهگهر ئيوه مالو سامانتان خهه نهكردبايه بۆ موهممهه دو هاوهلانی، ئهوه له دهوری دمپژان و، وازیان لی دهینا، {ههروهها ههر ئهویش بووه که گوتووویهتی: که گهراینهوه بۆ مهدينه، ئهوهی که به دستهلاته، ئهوهی بن دستهلاته، دمردهكات، وهك له سوورمتی (المنافقون) دا هاتوه}.

ئنجنا خوای بهرز ئهم نایهتهی نارده خوار: {داوای لیئوردنیان بۆ له خوا بکهی یان نهیکهی، نهگهر چهفتا جاریش داوای لیئوردنیان بۆ بکهی، خوا لیئان نابووری}،

پیغمبهری خواش ﷺ فهرمووی: له هفتا جار زیاتر داوای لیبوردنیاں بو دمکه م
 {بو نهوهی خوا ههر لییان بیووری}، دهئی: دوایی خوا ﷺ نه نایهتهی نارد
 خوار: {یهکسانه داوای لیبوردنیاں بو له خوا بکهی، یان نهیکهی، خوا ههر لییان
 نابووری}.

بهلام وهك گوتم: نه مه له رووی سه نهدهوه تهواو نیه، ههروهها نیومرۆکیشی
 تهواو نیه، وهك دوایی باسی دهکهن، چونکه ناگونجی پیغمبهر ﷺ لهو
 فهرمایشتهی خوای بهرز حالی نهبووبی، که مه بهست نهوه نیه: نهگهر له هفتا
 جاریش زیاتر بی، خوا ههر لییان نابووری!

بویه له رووی نیومرۆکیشهوه ناگونجی راست بی، له رووی سه نهدهیشهود.
 باسمان کرد، بهلام بویه هینام، تاکو ئاماژه بهو ئیشکاله بکه م، که له سه نه دو
 له نیومرۆکیشی دا ههیه.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ .

دەرسى يازدەيم

پېئاسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان نۆ (۹) ئايەت دەگرېتەو، ئايەتەكانى (۸۱ تا ۸۹)، سوڤگەى سەرمكىي ئەم نۆ ئايەتە موبارەكەش، برىتتە لە ھەئوئىستى نەرىنىي موناڤىقو دلنەخۇشەكان، لە بواری جەنگو جىھادداو، ئاراستەكردنى خوا، بۆ پېغەمبەر و مسولمانان، بۆ چۆنىەتى مامەلەكردن لەگەئياندا، كە لە پېنج ھەئوئىستاندا خۆى دمنوئىنى:

(۱) ترساندنېان بە ئاگرى دۆزەخ، كە گەرمای دۆزەخ لە كەشى ھاوېن لە بىاباندا گەرمترە، چونكە يەككە لە بىانووھكانېان ئەو ھو بوو دەمیانگوت: لە گەرمای ھاوېن بە بىاباندا، كە زۆر گەرمە، مەچن بۆ جەنگ.

(۲) ھەوال پېدانېان كە لە دۆزەخدا، تووشى گرىانى زۆر دەبن.

(۳) مۆلەت نەدانېان بە دەرجوون بۆ جەنگو جىھادو، بەشدارىي كردنى جەنگ، لە داھاتوودا، مادام لە جەنگى تەبووك بەجىماون.

(۴) نوئز لەسەر نەكردنېان و، بەشدارىي نەكردن لە بە خاك سپاردنېاندا.

(۵) سەرسام نەبوون بە سەرھەت و سامان و مندالەكانېان.

پاشان خوا ﷻ باسى ئەو ھەئوئىستەيان دەكات، كە ھەر كات سووڤمەتك دابەزى و، فەرمان بە ئېمان ھېنان و، جىھادكردن لە خزمەت پېغەمبەرى خوادا ﷺ دا بىكات، خاوەن سامانەكانېان مۆلەتى دانىشتن وەردەگرن و، رازى دەبن كە لەگەل ئافرمەتانى دانىشتوو كە لە مال بەجىدەمىنن لە پىاوان، دابنىشن، وە لە كۆتايى دا خوا باسى ھەئوئىستى پېغەمبەر ﷺ و ئەو بىر وادارانە دەكات، كە لەگەئيدان، وە بە سەرو مائېان لە رېى خوادا تېدەكۆشن، وە بەھەشتى رازاوو نەبىراوھى بۆ ئامادە كردوون.

﴿ فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴿۸۱﴾ فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿۸۲﴾ فَإِنْ رَجَعَكَ اللَّهُ إِلَى طَائِفَةٍ مِنْهُمْ فَاسْتَعَذُّوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُلْ لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَدًا وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا إِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَالِفِينَ ﴿۸۳﴾ وَلَا تَصِلْ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ ۗ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ ﴿۸۴﴾ وَلَا تَعْجَبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَأَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَكَافِرُونَ ﴿۸۵﴾ وَإِذَا أَنْزَلَتْ سُورَةٌ أَنْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَجَاهِدُوا مَعَ رَسُولِهِ اسْتَعْذَنَكَ أُولُوا الطُّولِ مِنْهُمْ وَقَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿۸۶﴾ رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿۸۷﴾ لَكِنَّ الرَّسُولَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ جَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَأَوْلِيَتِكُمْ هُمْ الْخَيْرَاتُ وَأَوْلِيَتِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿۸۸﴾ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿۸۹﴾

ماناي وشە بە وشەى نايەتەكان

{ بەجېھېتلراومكان (لە جەنگى تەبووك) بە دانىشتنيان (لەمالەكانياندا) دواى پىغەمبەرى خواو سەرپىچى لىكردنى شادمان بوون، وه حمزيان نەكرد كە بە سامان و گيانيان لە رپى خوادا تىبكووشن (بجەنگن) وه گوتيان: لە گەرمادا مەچنە جەنگ، بلى: نەگەر تىگەشىتبان (دميانزاني كە) ئاگرى دۆزەخ گەرمایەكەى بەهيزترە (لە گەرمای هاوين) ⑧۱ دەجا لە سزای ئەومدا كە كرديان، با (لەم زيانى دنيايەدا) كەم پىبكەمن، (وه لە دۆزەخدا) زۆر بگريەن ⑧۲ وه هەر كات خوا گىراپتیهوه بو لای كۆمەلىكيان، وه داواى مۆلەتيان لىكردى بو دەرچوون (بو جەنگ)، پىيان بلى: هەرگيز نابى لەگەلم بىنەدەرى، نابى لەگەلمدا جەنگى هيچ دوزمنىكيش بكەن، چونكە ئىوه يەكەمجار دانىشتنتان پەسند كرد، دەجا (ئىستاش) هەر لەگەل بەجىماواندا دابنىشن ⑧۳ وه (نەى موخەمەد!) هەر كامىكيان مرد، هەرگيز نويزى لەسەر نەكەى، وه لەسەر گۆرەكەيشى (بو بە خاك سپاردنى) نەوستى، چونكە ئەوانە بە خواو پىغەمبەرەكەى بىبىروا بوون، وه لارپىووانە مردن ⑧۴ وه با سامان و مندالەكانيان سەرسامت نەكات، خوا بەس دەيهوى بەهۆيانەوه، لە دنياىدا نازاريان بدات، وه بىبىروايانەش گيانيان دەرچى ⑧۵ وه هەر كات سوورمىك دابەزىنرا كە: برپا بە خوا بىنن، وه لەگەل پىغەمبەرەكەى دا بچنە تىكۆشانى، خامن توانايەكانيان مۆلەتيان لىومرگرتى (كە نەيەن) وه گوتيان: لىمانگەرى با لەگەل دانىشتووان بين ⑧۶ رازىبوون كە لەگەل ئافرمتانى بەجىماوين، وه مۆريان بەسەر دلەوه نرا، بۆيە تىناگەن ⑧۷ بەلام پىغەمبەرەو ئەوانەى لەگەلیدا برپويان هيناوه، بە سامان و گيانيان تىدەكووشن، وه ئەوانە هەرچى چاكەيه (لە دواروژدا هەيانە) وه هەر ئەوانە سەرفرازن ⑧۸ خوا چەند باغىكى بو داناون، رپووباريان بەزىردا دەرپون، تىياندا هەميشەى دەبن، ئا ئەوه برىنەوهى مەزنە ⑧۹ } .

شیکردنه وهی هه ندیک له وشهکان

(فَرِحَ) : (الْفَرَحُ: إِشْرَاحُ الصَّدْرِ بِلَذَّةٍ عَاجِلَةٍ، وَأَكْثَرُ مَا يَكُونُ ذَلِكَ فِي اللَّذَاتِ الْبَدَنِيَّةِ).

(فَرِحَ) بریتیه له سینه گوشاد بوون، به خووشیی و لهززهتیکی به پهله و زوو تیبهر، به زورییش بوئه و چیژ وهرگرتنه دنیا بیبانه به کاردی، که مرؤف له دنیا دا لییان بههرمه ند دهبی.

(الْمُخْلَفُونَ) : واته: به جیهیلراوهکان، (خَلْفَهُ: أَخْرَهُ وَجَعَلَهُ خَلْفَهُ أَوْ خَلِيفَتَهُ).

(خَلْفَهُ) واته: دوا یخست، یاخود له پشت خوویه وه داینا، یاخود کردی به جینشینیی خوئی.

(بِمَقْعَدِهِمْ) : (الْمَقْعَدُ: الْجُلُوسُ، وَمَا يُجْلَسُ عَلَيْهِ)، واته: به دانیشتیان.

وشهی (مَقْعَد) به وهش دهگوتری، که دانیشتی له سهر دهگری.

(خَلَفَ) : به مانای (خَلْف) ه، واته: له پاش، یاخود به مانای (مُخَالَفِينَ) ه، (أَي

مُخَالَفِينَ رَسُولَ اللَّهِ) واته: سهر پیچی کردن له پیغه مبهری خوا ﷺ، یاخود له پاش پیغه مبهری خوا، به جیمان.

(لَا تَنْفِرُوا) : (تَنْفِرُ إِلَى الْعَدُوِّ: خَرَجَ لِقِتَالِهِ).

(تَنْفَر) واته: دمر جوو به ره و دوژمن، بوئه وهی جهنگی له دژ بکات.

(الْخُلَافِينَ) : کوئی (خَالِيف) ه، (وَهُوَ الْمَتَأَخِّرُ يُنْقِصَانِ أَوْ قُصُورِ كَالْمُتَخَلَفِ).

(خَالِيف) به که سیک دهگوتری، که به هوئی ناته و اووی و که مته رخه مییه که وه،

به جیمابی، یاخود به رهایی به هر که سیک دهگوتری، که به جیمابی.

(أُولُو الطُّولِ): (اولوا: أي أصحاب، الطول: الفضل والغنى واليسر).

(طول) به به خشش و دەولەمەندی و ئاسانی و دەستڕۆیشتووی، دەگوتری.

(ذَرْنَا): (دَعْنَا، أَثْرُكُنَا) واتە: لیمانگەرئ، وازمان لیبینه.

(الْحَوَالِفِ): (الخالفة: عمود الخيمة المتأخر، ويكنى بها عن المرأة يتخلفها عن المرتحلين، جمعها خوالف).

(خالفة) له ئەسڵدا بە دینگە و کۆلەگەى چادر دەگوترئ، که له دیوی پشتە و میەتی، وه به کینایه به کار دەهێنرئ بۆ نافرمت، چونکه پیاوان که دەڕۆن، نافرمتان به جی دەمینن له مال، وه کۆیه کهى (خوالف) ه واتە: به جیبهێلراوه کان.

(وَطِيعَ): (طُبِعَ عَلَى الْكِتَابِ: خْتِمٌ)، واتە: مۆر کرا، (الطَّبْعُ أَعْمٌ مِنَ الْخْتَمِ وَأَخْصٌ مِنَ النَّقْشِ).

وشەى (طبع) گشتیتره له (ختم) وه تایبه تتریشه له (نقش)، نه قش و نیگار.

(بِقْفَاهُ): (الفقه: هُوَ التَّوَصُّلُ إِلَى عِلْمٍ غَائِبٍ بِعِلْمٍ شَاهِدٍ، فَهُوَ أَخْصٌ مِنَ الْعِلْمِ).

(فقه) بریتیه له گەشتن به زانیارییهکی نادیار به هۆی زانیارییهکی دیاره وه، واتە: تایبه تتره له زانیاری.

(الْخَيْرَاتُ): (الخير: ضد الشر، والخير: ما يرغب فيه الكل).

(خير) پیچه وانەى (شەه)، (خير) واتە: چاکه، (ش) واتە: خراپه، (خير) شتیکه هه موو که سیک بۆی نارموز و مهنده، (خیرات) کۆی (خیره) یه، واتە: له هه موو شتیکیدا چاکه کهى (الفاضلة في كل شيء) وهك دوايى باسى ده کهین.

هوی هاتنه خوارموی نایتهکان

۱ / هوی هاتنه خوارموی نهم نایته، که دمه رموی: ﴿ فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴾ (۸۱)

له وبارموه نهمه گيبرارومته وه:

﴿ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: اسْتَدَارَ بِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ رِجَالٌ مِنَ الْمُنَافِقِينَ حِينَ أَذِنَ لِلْجَدِّ بْنِ قَيْسٍ، لِيَسْتَأْذِنُوهُ، وَيَقُولُونَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِذْنٌ لَنَا فَإِنَّا لَا نَسْتَطِيعُ أَنْ نَنْفِرَ فِي الْحَرِّ، فَإِذْنٌ لَهُمْ وَأَعْرَضَ عَنْهُمْ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴾ (۸۱) ﴾، { الدر المنثور، ج ۴، ص ۲۵۶، الإستهباب، ج ۲، ص ۳۱۲ }.

واته: جابري كوري عهبدوللا خوا لئي رازي بي، دهلي: بياوانيك دهوري بيغه مبهري خويان ﷺ دا، له مونافيقه كان، كاتيک كه مؤلته جهددي كوري قهيسي دا، نه وانيش دهورياندا بو نه وهی مؤلته لئ ومر بگرن، وه گوتيان: نهی بيغه مبهري خوا! ﷺ مؤلتمان بده، نيمه بهم گه رمايه ناتوانين بينين بو جهنگ، بيغه مبهريش ﷺ پرووي لئ ومر گيران و مؤلته دان، نيدي له وبارموه خوا ﷺ نهم نايته تهی نارده خوار.

۲ / هوی هاتنه خوارموی نهم نایته، که دمه رموی: ﴿ وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا نَقَمُ عَلَى قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ ﴾

﴿ ۸۱ ﴾

له وبارموش نهم گيبراروميه هاتوه:

﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّهُ قَالَ لَمَّا مَاتَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بِنْدَةَ، دُعِيَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِيُصَلِّيَ عَلَيْهِ، فَلَمَّا قَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَتَبَّتْ إِلَيْهِ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَتُصَلِّيَ عَلَيَّ ابْنِ أَبِي، وَقَدْ قَالَ: يَوْمَ كَذَا كَذَا وَكَذَا، قَالَ: أُعِدُّ عَلَيْهِ، قَوْلُهُ، فَتَبَسَّمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، وَقَالَ أَخْرَعَنِي، يَا عُمَرُ! فَلَمَّا أَكْثَرْتُ عَلَيْهِ، قَالَ: إِنِّي خَيْرْتُ فَأَخْتَرْتُ، لَوْ أَعْلَمُ أَنِّي إِنْ زِدْتُ عَلَى السَّبْعِينَ، يُغْفَرُ لَهُ لَزِدْتُ عَلَيْهَا، قَالَ: فَصَلَّى عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، ثُمَّ انْصَرَفَ، فَلَمْ يَمُكْتِ إِلَّا يَسِيرًا، حَتَّى نَزَلَتْ الْآيَاتَانِ مِنَ بَرَاءَةِ: ﴿ وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِّنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا ﴾، إِلَى قَوْلِهِ: ﴿ وَهُمْ فَاسِقُونَ ﴾ قَالَ: فَعَجِبْتُ بَعْدُ مِنْ جُرَاتِي عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ يَوْمَئِذٍ، وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ ﴾، { أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (۱۳۶۶)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْم: (۲۰۷۴) } .

واته: عهبدوئلائی کوری عهیباس له عومهری کوری خهتتاب دهگپریتهوه خوا لینیان رازی بی، دهئی: کاتیك که عهبدوئلائی کوری نوبهی کوری سهلوول مرد، پیغهمبهری خوا ﷺ بانگ کرا، بو نهوهی نویژی لهسهر بکات، کاتیك که پیغهمبهر ﷺ ههئساو راومستا نویژی لهسهر بکات، منیش به کتوپری ههئسام، گوتم: نهی پیغهمبهری خوا ﷺ چون نویژ لهسهر کوری نوبهی کوری سهلوول دهکهی، که له فلان رۆژمدا، ئاواو ئاواو ئاواو گوتوه؟ قسهو ههئویستهکانیم بو پیغهمبهر ﷺ باس کردن، پیغهمبهری خواش ﷺ زمردهخنههی هاتیو فهرمووی: لاجۆ عومه، کاتیك من ههر دووبارهه کردهوه، پیغهمبهر ﷺ فهرمووی: خوا منی سهرپشک کردهوه، منیش نهوهه ههئبزاردوه، که نویژی لهسهر بکهه، وه نهگهر زانیبام که نهگهر له چهفتا جار زیاتر داواى لیبوردهن بکهه و لیبی دهبوردی، چهفتا جار زیاتریش داواى لیبوردهن بو دمهکرد، دهئی: دواى پیغهمبهر ﷺ نویژی لهسهر کردو رۆیشت، ئنجا کهمیک نهبی پیی نهجوو، ئهه دوو ئایهتهی سوورمتی (البراءة) هاتنه خوار، که دمههرووی: ﴿ وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِّنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا ﴾ ههتا دهگاته ﴿ وَهُمْ فَاسِقُونَ ﴾، دهئی: دواى پییش من پییم سهیر بوو، که نهومنده بویر بووم لهسهر پیغهمبهری خوا ﷺ لهو رۆژمدا، که خواو پیغهمبهرهکهی زاناترن. { یانی: جوړیک له رهخنهی له خوئی ههبووه } .

مانای گشتی نایەتەکان

دیاره ئەم نۆ نایەتە باسی ھەلۆیستی موناڤیق و دلنەخۆشەکان دەکەن، کە چۆن خۆیان لە جەنگ و جیھاد کردن دەبۆین، بە برۆ بیانووی جۆراو جۆر، وە خۆیان وەپاش دەدەن، وە نامادە دەبن کە لەگەڵ ژن و منداڵ لە مائەکانیاندا دابنیشن، وە لەگەڵ پیغەمبەری خوا ﷺ و پیاوانی جەنگاومرو تیکۆشەردا، نەچن بۆ جەنگ، سەرمتا خوای پەرۆمردگار دەفەرموی: ﴿ فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ ﴾ . بەجێھێلراوەکان دلخۆش بوون بەوێ کە لە پاش پیغەمبەری خوا ﷺ، یاخود بە سەرپنجیی کردنیان لە پیغەمبەری خوا ﷺ، دلخۆش بوون، ﴿ وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ﴾، وە حەزیان نەکرد کە بە سامان و گیانیان لە رپی خوادا تیکۆشن، پێیان ناخۆش بوو، نەک ھەر بۆخۆیان حەزیان پێنەکرد، بەلکو خەلکیشیان سارد دەکردووە، ﴿ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ ﴾، وە گوتیان: بەو گەرمایە مەچن بۆ جەنگ و جیھاد!

خوای بێنیازیش دەفەرموی: ﴿ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴾ (۸۱) . پێیان بفرموو: ناگری دۆزەخ گەرمییەکە ی زۆر سەختتر و توندترە، ئەگەر بفرمان. ئەگەر بزانی و تیبگەن، دیاره ئەگەر زانیایان لە قیامەتی ج باسە، سزاگە ی چەند بە تینە، نەیان دەگوت: بەو گەرمای ھاوینە، مەچن بۆ جەنگ، ھەر کە سێک ناوا دەغەل و موخەنەت بێ، نەک ھەر بۆخۆی فەرمانبەری خوا نەگات، بەلکو خەلکیش سارد بکاتووە، بەتایبەتی لە کاتیکی ناوا ناسک و دزواردا، کە دەولەتی رۆم ھەرپەشە ی کردووە لە دەولەتی ئیسلام و مسوڵمانان، وە پیغەمبەر ﷺ زۆر بە جەخت لیکردنەووە ھاوہلانی بەرێزی دەنگ داووە، کە نیزیکە ی سی ھەزار (۳۰۰۰۰) کەس لە خزمەتی دا بوون، کەچی ئەوان نەک بۆخۆیان نەچوون، خەلکیشیان سارد دەکردووە.

ئنجبا بۆ ئەوانە ناگری دۆزەخ بە تەئکید زۆر گەرمتر، بە تینتر، وە ئەگەر ئەومیان زانیباو تیگەشتان، ئەو هەلۆیستیان نەدمبوو.

پاشان دەفەرموی: ﴿ فَلْيُضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا ﴾، با کەم پێبکەن و زۆر بگریەن، واتە: با کەمێک پێبکەن لە ژبانی دنیایاندا، بەلام بێگومان دوایی دەبێ زۆر بگریەن لە دواڕۆژدا، لە ناگری دۆزەخدا، ﴿ جَزَاءُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴾ (۸۲)، لە سزای ئەودا کە دەیکەن، { لەو قسانە، لەو هەلۆیستانە، لەو خۆبواردن و خۆ بەجێهێشتنە } لە سزای ئەودا تووشی گریانی زۆر دین، کەواتە: ئیستا با کەمێک پێبکەن لە ژبانی دنیا، ﴿ فَإِنْ رَجَعَكَ اللَّهُ إِلَى طَائِفَةٍ مِّنْهُمْ ﴾ هەر کاتێک خوا تۆی گێرپایەو بۆ لای کۆمەڵێک لەوان.

دیاره وشە (رَجَعَ) هەم بە (لازم) دئی، هەم بە (متعدی) دئی، کە لێردا بە (متعدی) هاتو، واتە: کاتێک خوا تۆی گێرپایەو بۆ لایان، ئەگەرنا وشە (رجع) بە مانای گێرپایەویش دئی، بەلام لێردا مانای ئەومیە: کاتێک خوا تۆی گێرپایەو بۆ لای کۆمەڵێک لەوان، ﴿ فَأَسْتَعِذُّنَاكَ لِلْخُرُوجِ ﴾، واتە: داوای مۆلەتیان لە تۆ کرد، کە بێنە دەر، بۆ جەنگی تەبووک داویان لێکردی، کە نەیهەنە دەر، ئەمجار ئەگەر جەنگی دیکە هاتە پێش، کە زیاتر ئەگەری ئەووی تیدا بێ، مسوڵمانان سەربکەون، وە دەستکەوتیان هەبێ، داوای مۆلەت لێ دەکەن بێن، ئنجبا خوا دەفەرموی: هەر کاتێک خوا تۆی گێرپایەو بۆ لای کۆمەڵکیان، وە داوای مۆلەتیان لێکردی، کە بێن بۆ جەنگ، ﴿ فَقُلْ لَنْ يَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَدًا وَلَنْ يُفْتَلُوا مَعِيَ عَدُوًّا ﴾، بلی: هەرگیز لەگەڵ ئێمە نایەنە دەر بۆ جەنگ،

و هەرگیز لەگەڵ مندا، نابێ لە دژی هیچ دوزمنێک بجەنگن، بۆچی؟ ﴿ إِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْقُعُودِ أَوْلَّ مَرْقَبًا ﴾، مادام ئێو یەکەمجار نامادە بوون، وە رازی بوون دابنیشن، لە کاتێکدا ئیسلام زۆر پێویستی بەو هەبوو، کە سوپای ئیسلام زۆربێ، وە خەلکی لەگەڵدا بێ، قەلەبالغ بێ، کەچی لەوکاتە ناسک و دزوارەدا، دانیشنتان هەلبزاردو

رازی بوون بیی، ﴿ فَأَقْعُدُوا مَعَ الْخَلِيفِينَ ﴾ (۸۲)، ئیستاش دابنیشن لهگه‌ل به جیماوان و دانیشتون دا، واته: لهگه‌ل پیرو په‌ککه‌وته و ژن و مندا‌ل دا، که جه‌نگیان پی ناگری.

ننجا خوا به پیغه‌مبهر ﷺ ده‌فرموی: ﴿ وَلَا تَصَلِّ عَلَىٰ أَحَدٍ مِّنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا نَقَمًا عَلَىٰ قَبْرِهِ ﴾، وه له‌مه‌ودوا همرگامیکیان بمری، همرگیز نویژی له‌سهر نه‌که‌ی. وه همرگیز له‌سهر گۆرمکه‌ی نه‌وستی، واته: بۆ به خاک سپاردن و بۆ به‌ریکردنی بۆ گۆرستان، یاخود بۆ دووعا بۆ کردنی، دوا‌ی نه‌وه‌ی به خاک ده‌سپێردرین، بۆچی؟

﴿ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ ﴾ (۸۴)، نه‌وانه بیپروا بوون به خواو به پیغه‌مبهرکه‌ی ﷺ، وه به لاری بووانه و لادهرانه‌ش مردن، که‌واته: شایسته‌ی نه‌وه‌نین پیغه‌مبهر ﷺ نویژیان له‌سهر بکات، نویژ له‌سهر ئینسانی بروادار ده‌گری.

باشان پیغه‌مبهری خوا ﷺ ده‌بی بۆ خاک سپاردنی نه‌هلی ئیمان ناماده‌بی. به‌لام نه‌وانه که به‌و شیوه‌یه بن، با مسولمانانیش بزائن که نه‌وانه مونا‌فیقن، وه که‌سیک مونا‌فیق بی، شایسته‌ی نویژ له‌سهر کران نیه، وه شایسته‌ی نه‌وه‌ش نیه که پیغه‌مبهر ﷺ سه‌ره‌رشتیی به خاک سپاردنی بکات.

دوا‌یی جاریکی دیکه به پیغه‌مبهری خاتمه ﷺ ده‌فرموی: ﴿ وَلَا تَعْجَبْكَ أَمْرُهُمْ وَأُولَٰئِهِمْ ﴾، وه با سامانه‌کانیان و مندا‌له‌کانیان تۆ سه‌رسام نه‌کات، واته: هه‌رچه‌ند سه‌روه‌تو سامانیان زۆری، وه مال و مندا‌لیان فه‌له‌بالغ بی، تۆ پیی سه‌رسام مه‌به.

به چاوی سه‌رسامیی و سه‌رسورمانه‌وه ته‌ماشایان مه‌که، بۆچی؟ ﴿ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَن يُعَذِّبَهُمْ بِمَا فِي الدُّنْيَا وَتَرْهَقَ أَنفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴾ (۸۵)، بیگومان خوا به‌س ده‌یه‌وی به‌وانه نازاریان بدات، سزایان بدات، وه له کاتیکیشدا که گیان ده‌سپێرن. و ده‌مرن، به کافرایی بمرن، واته: نه‌و مال و سامان و مندا‌له، وه‌ک پێشینان ده‌لین: به غه‌زه‌به، به ره‌حمه‌ت نیه، خوا‌ی دادگه‌ریش ده‌یه‌وی بیکات به هۆکاری زیاتر نه‌شکه‌نجه‌درانیان له ژیا‌نی دۆزه‌خییاندا، وه به کافریتیش بمرن.

له دنیادا كهسێك سه‌رومت و سامانی هه‌بێ، ماڵ و منداڵی قه‌له‌بالغ بێ، دهبی كه‌سابه‌ت بكاتو، خه‌مو خه‌فه‌تیان بۆ بخواتو، دهبی سه‌رپه‌رشتییان بكات، دهبی ئاره‌قه‌ برێژی.

ئنجاه له‌ دوا‌رۆزیشدا مادام ماڵ و سامانه‌كه‌ی هه‌یج نه‌یه‌ته‌وه‌ رێی، وه‌ منداڵ و كو‌ر و كچه‌كانیشی هه‌یج بۆی نه‌بهنه‌ مایه‌ی به‌خته‌وه‌ریی، مانای وایه‌، هه‌ر ماندوو‌بوون و زه‌حمه‌تی و سه‌رنێشه‌كه‌ی بۆ ماوته‌وه‌، بۆیه‌ ده‌فه‌رموی: له‌ دنیادا به‌و ماڵ و سامانه‌یان، به‌و ماڵ و منداڵه‌یان ئازاریان بدات و سزایان بدات.

خوای كارزان باسی هه‌لوێستیکی دیکه‌یان ده‌كات، ده‌فه‌رموی: ﴿ وَإِذَا أَنْزَلَتْ سُورَةٌ أَنْ

ءَامِنُوا بِاللَّهِ وَجَاهِدُوا مَعَ رَسُولِهِ اسْتَأْذَنَكَ أُولُوا الطَّلُوفِ مِنْهُمْ وَقَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ

مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿ ۸۱ ﴾، وه‌ هه‌رکاتێک سوورپه‌تیک هاته‌ خوار، تێیدا هاتبوو، كه‌ ئیمان به‌ خوا بێنن، وه‌ له‌ خزمه‌ت پێغه‌مبه‌رکه‌یدا تیکۆشان و جه‌نگ و جه‌هاد بکه‌ن، ئه‌وانه‌ی كه‌ ده‌ست‌رۆش‌توون، ئه‌وانه‌یان كه‌ خاو‌من توانای جه‌سته‌یی و ماددیی، داوای مؤله‌تت لێده‌که‌ن، وه‌ ده‌لێن: لێمانگه‌رێ، با له‌گه‌ڵ دانیه‌شتووان بێن، {واته‌: ئه‌وانه‌ی كه‌ داده‌نیشن له‌ ماڵ و نایه‌ن بۆ جه‌نگ و جه‌هاد، ده‌مانه‌وی له‌گه‌ڵ وان بێن} ئاشکراشه‌ ئه‌وانه‌ی دانیه‌شتبوون له‌ ماڵ، یان پیاوانی پیره‌مێرد بوون، یان خه‌لگی نه‌خۆشو، په‌که‌ه‌وته‌ بوون، یان خه‌لگی ناته‌واو بوون، یان منداڵ بوون، نه‌ک هه‌ر له‌گه‌ڵ ئه‌وان، به‌لکو‌ ﴿ رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ ﴾، رازی بوون كه‌ له‌گه‌ڵ ئافه‌هتانی به‌جیماودا دابنیشن.

(خوالف) كو‌ی (خالفة)یه‌، واته‌: ئافه‌هتیک كه‌ له‌ ماڵدا داده‌نیشی، بۆ سه‌رپه‌رشتی كردنی ماڵ و منداڵ، دوا‌ی ئه‌وه‌ی مێرده‌كه‌ی ده‌جێته‌ ده‌رێ، یاخود (خوالف) كو‌ی (خالفة)یه‌، واته‌: له‌گه‌ڵ كه‌سانی خرابه‌کاردا، چونكه‌ وه‌ك دوا‌ی باسی ده‌كه‌ین (خَلَفَ) به‌ مانای خراب بوو (فَسَدَ)ش دێ، كه‌واته‌: هه‌م (خَالِفٌ) و هه‌م (خَالِفةٌ)، وه‌ (خالفین) و هه‌م (خوالف) به‌ مانای له‌به‌ر خرابیی به‌جیماو، یاخود تیکچوو دێ، وێرای ئه‌وه‌ی كه‌ به‌ كه‌سی به‌جیماو ده‌گوتری.

دوایش دمفرموی: ﴿وَطُيَعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ﴾ (۸۷)، وه مؤر بهسر دلپانه وه نراوه، واته: وهك چؤن كتیبك، نامهیهك مؤری لی دمدرئ، تازه هیچی دیکه لی نانووسری، دلی نهوانهش تازه داخراوه، بویه تیناگهن، به وردیی تیناگهن. شارمزاییان نیه، نهگهر تینگه‌یشتبان و شارمزاییان هه‌بووایه، نهوه هه‌لوئیستیان نه‌ده‌بوو. ننجاً دپته سهر باسی هه‌لوئیستیکی پیچه‌وانه‌ی هه‌لوئیستی دمغه‌ل و دلنه‌خۆشه‌کان. نهویش هه‌لوئیستی پیغه‌مبهره ﷺ وه نهو هاوه‌له به‌ریزانه‌ی که له خزمه‌تی دان. دمفرموی: ﴿لَكِنَّ الرَّسُولَ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ جَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ﴾ به‌لام پیغه‌مبهری خواو ﷺ، نهوانه‌ی که له‌گه‌لی دا، برواییان هیناوه، به سامان و گیانیان تپدمکۆشن، واته: فیداکاریی دمکه‌ن، ﴿وَأُولَئِكَ هُمُ الْخَيْرَاتُ﴾، وه نهوانه ههرچی چاکه و خپرو خۆشیی دوارپۆز هه‌یه، بؤ نهوانه، ﴿وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ (۸۸)، ود ههر نهوانه‌ش سهر‌فرازو به‌خته‌ومرن.

ننجاً باسی سهر‌فرازیی و به‌خته‌ومرییه‌که‌ی دوارپۆزیان دمکات، دمفرموی: ﴿أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا﴾، خوا بؤی ناماده کردوون، چه‌ند باغیک که رووباریان به‌ژیردا دهرپۆن، به هه‌میشه‌یی تپیاندا ده‌میننه‌وه، ﴿ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ (۸۹)، نا نهوه بردنه‌وه‌ی مه‌زنه، نا نهوه به مراد گه‌یشتن و به ناکام گه‌یشتن مه‌زنه.

که‌واته: نهوه‌ی برواداریی، دمبئ ناوا ته‌ماشای پیغه‌مبهری خوا ﷺ بکات، پیغه‌مبهری خوا ﷺ وه نهو برواداره راست و دلسۆزانه‌ی که له خزمه‌تی دا ئیمانپان هیناوه، نهوانه بکات به سهر‌مەشق، نهك وهك دمغه‌ل و دلنه‌خۆشه‌کان بکات.

جهنم مهسه لهیه کی گرنگ

مهسه لهی بهکهم، که خوا دمفه رموی: ﴿ فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴾ (۸۱)

واته: به جیهیلراوهکان دلخۆش بوون به دانیشتیان، {یان: به شوینی خویان} له دواى پیغه مبه ﷺ، {یان به سه ریچیى کردنى پیغه مبهرى خوا} ﷺ، وه چه زیان نه کرد که به سامان و گیانیان له بیناوی خوادا تیبکۆشن، وه به خه لکیشیان گوت: به و گهرمايه مه چوون بو جهنگ، بلئ: ناگری دۆزه خ گهرمتره، نه گهر تیبگهن و، شارمزابن.

له بهردهم نه م نایه ته به پیزمش دا، چهوت هه لوسته دهکهن:

هه لوسته ی بهکهم : که دمفه رموی: ﴿ فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ ﴾ واته:

به جیهیلراوهکان دلخۆش بوون، وشه ی ﴿ الْمُخَلَّفُونَ ﴾ واته: به جیهیلراوهکان، به لام کی به جیی هیستوون؟

یانی: (الَّذِينَ خَلَّفَهُمُ النَّبِيُّ ﷺ) نهوانه ی که پیغه مبهرى خوا ﷺ به جیی هیستوون، یاخود (الَّذِينَ خَلَّفَهُمْ جِبْنُهُمْ وَيُخْلَهُمْ وَيَفَاقُهُمْ) واته: نهوانه ی که ترسنۆکیی و چرووکیی و دهغه ئیه که یان به جیی هیستوون، واته: نهو سیفه ته خرابانه یان بوونه هۆکاری نهو هه لوسته خرابه یان.

هه میسه هه موو هه لسوکه وتیک ریشه یه کی هه یه له بیرو قهناعه تی ئینساندا، نه گهر ئینسان بیرو قهناعه تی خرابی هه بوو، هه لوسته و رهفتاری خرابیشی ده بی، وه نه گهر بیرو قهناعه تی باشی بوو، هه لوسته و رهفتاری باشیشی ده بی،

بؤیهش نهو وشهیه ﴿ اَلْمُخَلَّفُونَ ﴾ بهکارهینراوه، نهگهرنا له نهسلدا نهوانه
خۆیان خۆیان بهجیهیشتوه، بهلام له حیاتی نهوهی بفرموی: (فَرِحَ الْمُتَخَلَّفُونَ)
واته: نهوانهی که خۆیان بهجیهیشت، دلخۆش بوون، فرموویهتی: (فَرِحَ
الْمُخَلَّفُونَ) واته: نهوانهی که بهجیهیلران، که وهک پیشتر نامازهمان پیکرد.
بهجیهیلهر (مُخَلَّفٌ) دوو نهگهری همن :

۱- نهگهر مهبهست پینی پیغه مبهری خوا ﷺ و مسولمانان بی، واته: نهوانهی
که پیغه مبهری خوا و مسولمانانی راستهقینه بهجیان هیشتون، یانی:
نیهمالیان کردوونو، پشتگوئیان خستوون.

۲- نهگهر مهبهست پینی سیفته خراپهکانی خۆشیان بی، واته: نهوانهی که
سیفته خراپهکانیان: ترسنوکیی و چرووکیی و نیفاق، وا له دل و دهروونیا
جیگیر بوو بوو، نیرادهی نازادی لی زموت کردبوون، بیئنهوهی که خۆیان
بیانهوی، نهو سیفته خراپانه وایان لیکردن، که بهجیبمینن.

ههلوهستهی دووهم : وشهی: ﴿ بِمَقْعَدِهِمْ ﴾، وشهی (مَقْعَدٌ: مَصْدَرٌ مِیمِی، آی
قعودهم) واته: دلخۆش بوون به دانیشتنهکیان، یاخود (مَقْعَدٌ: اسْمٌ مَکَانِ)
ناوی شوینه، واته دلخۆش بوون به شوینی دانیشتنهکیان، که مهینهیه.
یان مالهکانی خۆیانن.

ههلوهستهی سببیهم : که دهفرموی: ﴿ خَلَفَ رَسُولُ اللَّهِ ﴾ نهویش دوو
واتای همن:

۱- (خَلَفَ) واته: (خَلَفَ رَسُولُ اللَّهِ) واته: له پشت پیغه مبهری خواوه ﷺ
له دوا پیغه مبهری خواوه ﷺ که دانیشتنو بهجیمان.

۲- یان به مانای (مُخَالَفَةُ لِرَسُولِ اللَّهِ) واته: وهک سهر پیچی کردنیان بو
پیغه مبهری خوا ﷺ، وه بؤیهش نهو وشهیه بهکارهاتوه، که خوی قسهلهجی

دهیتوانی بفهرموی: (خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ) بهلام بویه فهرموویتهی: (خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ) تاکو وپرای مانای دواى پیغهمبهری خوا ﷺ، نهومش بگهیهنی، که نهوانه سهرپنچییان له فهرمانی پیغهمبهری خوا ﷺ کرد، که بهجیمان.

ههلوستهی چوارهم : ننجاکه دهمفهرموی: ﴿ وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ﴾، مهبهستهگهی ناویه: (وَكَرِهُوا أَنْ يُقَاتِلُوا) واته: حمزبان نهکرد که بجهنگن، بهلام بوجی خوی زاناو شارمزا ناوا تهمفصیلی داومتی و روونی کردوتهوه؟ ﴿ وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ﴾، وهك زانایان دهلین: نهوه بو بیزراندن و ناشیرین کردنیانه (لِلتَّشْنِيعِ عَلَيْهِمْ)، چونکه نهگهر فهرموویای: حمزبان نهکرد بجهنگن، نهوه زور عهیبو عارو کهم و کورپیهکهیان وهدمرندمهکوت، بهلام نیستا که دهمفهرموی: حمزبان نهکرد به سامان و گیانیان له پیناوی خوادا تییکوشن، ننجاکه سیک خوی به مسولمان بزانی و حمزیش نهکات سامانهگهی و گیانهگهی لهپری خوادا بهخت بکات، تاکو خوا لیی رازی بیت، وه بهندایهتی خوی بو خوا نیسپات بکات، نهوه شتیکی زور ناشیرین و ناقولاو دزیوی کردوه.

ههلوستهی پینجهم : که دهمفهرموی ﴿ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ ﴾. یانی : نهوانه سهرباری نهوهی که خویان نهچوون، وه دلخوشیش بوون به دانیشنهکهیان، ویستیان خهکیش سارد بکهنهوه، ﴿ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ ﴾، واته: وه گوتیان: بهو گهرمایه مهچنه جهنگ.

وشهی (لَا تَنْفِرُوا) دهلین: (نَفَر: أَي ذَهَبَ لِلْقِتَالِ)، (نَفَر) واته: رویشت بو جهنگ، نهگهرنا وشهی (نَفَر) له بنهرمتدا نهومیه که نینسان له شوینیک دورور بکهویتهوهو، بجیت بو شوینیکی دی، جا بههوی تهماعیکهوه، بههوی ترسیکهوه، بههوی فهناعهتیکهوه، که بووی دروست دمی، له شوینیک کوچ

بکاتو، بگوازیتەووە بۆ شوینیکی دی، بەلام وشەیی: (نَفْرَ) یان (تَنْفِرُوا) یان (انْفِرُوا) وەك زاراومیهکی باوو عورفی، بۆ جەنگ کردن له پیناوی خواداو. دەرچوون له پیناوی خوادا بەکاردی.

کەواتە: کە دەفەرموی: ﴿ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ ﴾، وە گوتیان: بە گەرمایە مەچوون بۆ جەنگ، دەر مەچن بۆ جەنگ و جیهاد، وێستان خەلکیش سارد بکەنەووە.

وشەیی (نَفِيرِ) (النَّفِيرُ: الْجَيْشُ الْعَازِي) بریتیه له سوپایهکی جەنگاومر. بۆیه پەندیکی عەرەبی هەیه دەئێ:

(لا هو في العير ولا في النفير)

(عیر) واتە: کاروان، (نفیر)یش واتە: سوپا.

کاتی خۆی له جەنگی بەدردا، هەم سوپای قورمیشییەکان هەبوو، بە سەرکردایەتی (أبو جهل)، وە هەم کاروانیکی بازرگانیی له شام دەگەڕایەووە بە سەرپەرشتیی: ئەبو سوفیان بۆ مەككە، ئنجا کە پێغەمبەر ﷺ و هاوێلانی چوون ڕێ بەو کاروانە بگرن، ئەو (عیر) بوو، (نفیر)یش ئەو سوپا هەزار کەسییە بوو، کە له مەككەووە بە فەرماندەیی ئەبو جەهلەووە هات بۆ بەرمناگاربوونەومی مسوڵمانان، بۆ دەر بازکردنی کاروانە کەیان، ئنجا عەرەب ئەگەر بیانەوئ بڵین: فلانکەس نه لهوێیه و نه لهوێیه، واتە: هیچ کاره نیهو، هیچی لهباراندا نیه. دەئێن: (لا هو في العير ولا في النفير) نه له کاروانییەو نه له سوپایە، واتە: هیچ شتیکی له دەست نایە، کەواتە: (نفیر) بە مانای سوپایهکی جەنگاومر دی. وە (نَفْرَ)یش واتە: ڕۆیشتن بۆ جەنگ.

هەلۆهستەیی شەشەم : خوای بە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموی: ﴿ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ

أَشَدُّ حَرًّا لَّوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴾، واتە: پێیان بڵێ: ناگری دۆزەخ گەرمایهکی توندتر، بەهێزتر، ئەگەر تیگەیشتنی وردیان هەبن.

چونکه (فقه) تایبەتترە لە (عِلْم)، (عِلْم) ئەومیە تۆ ئەو شتە بزانی، (العِلْمُ: هُوَ إِذْرَاكُ شَيْءٍ عَلَى مَا هُوَ عَلَيْهِ) واتە: بریتییە لەوەی کە تۆ شتێک بزانی، وەك خۆی چۆنە، خۆی لە واقیعدا چۆنە، بیزانی، بەلام (فقه)^(۱) بریتییە لەوەی کە تۆ شتێک بزانی، کە نەزانراوە، بەهۆی شتێکی زانراووە، کە ئەوەش زانیارییەکی تایبەتە، خوا دمهفرموی: ئەگەر ئەوانە تیگەشیشتنێکی وردو زانیارییەکی تایبەتیان هەبووایە، دهبوو زانیابیان: کە ناگری دۆزەخ گەرمترە لە گەرمای هاوین، کە دیارە جەنگی تەببوك لە کەشی هاویندا بوو، لە سالی نۆیەمی کۆچی دا،

ئنجای پێغەمبەری خوا ﷺ دەربارەى ئەووە کە ناگری دۆزەخ چەند گەرمترە، نەك هەر لە گەرمای هاوین، بەلكو لە ناگری دنیا، دمهفرموی: ﴿نَارُ بَنِي آدَمَ الَّتِي تُوقِدُونَ، جُزْءٌ مِنْ سَبْعِينَ جُزْءًا مِنْ نَارِ جَهَنَّمَ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنْ كَانَتْ لِكَافِيَةٍ، قَالَ: فَإِنَّهَا فَضَلَّتْ عَلَيْهَا بِتِسْعَةِ وَسِتِّينَ جُزْءًا﴾، { أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، برقم: (۱۰۰۳۳)، تعلق شعيب الأرنؤوط: إسناده صحيح على شرط مسلم }.

واتە: ناگری ئادەم زادەمکان (وەچەى ئادەم)، کە دايدەگيرسيين، {شتى پا دەسووتين، يان شتى لەسەر ئامادە دەکەن}، بەشیکە لە حەفتا بەشى ناگری دۆزەخ، گوتیان: {واتە: هاوئەکان کە لەو کۆرەدا دانیشتبوون} ئەى پێغەمبەرى خوا ﷺ! ئەگەر بە قەدەر ناگری دنیاى گەرم بووایە، ناگری دۆزەخ بەس بوو، {بۆ سزادانى ئەوانەى کە سزا دەدرين} فەرمووی: ناگری دۆزەخ بە شەست و نۆ جار بەهێزترە لە ناگری دنیا. واتە: حەفتا هیندەى ناگری دنیا گەرمە، کە دەشگونجیت ئەو حەفتایە وەك جارى دیکەش باسمان کردووە، مەبەست پێى زۆریی بى، مەبەست ئەومبى کە زۆر زۆر گەرمە، ئەگەرنا مەرج نیە تەنیا حەفتا بى، وە مەرج نیە بگاتە حەفتا، وەك ئیستا بە پێى زانیاری گەردوونناسی و زانیاری فیزیای، دەرکەوتووە، کە هەندیک لە ئەستێرەکان نەك بە حەفتا جار، بەلكو بە ملیۆنان جار، ئەو گەرمییەى کە لە نیویاندايە، زیاترە لە ناگری دنیا.

(۱) هەندیک لە زانیانیش گوتوویانە: (الفقه: هو معرفة مراد المتكلم) یانى: (الفقه) بریتییە لە زانینى مەبەستی قسەبێژ، کە من ئەم رایەم زۆر بەدلە.

كەواتە: ئەو موناڧىقو دىمغەل و دل نەخۇشانەى كە بەجىمان لە جەنگى تەبوك، سى خەسلەتى خراپيان بىكەو كۆكردبوونەو:

يەكەمىيان: دل خۇش بوون و شادمان بوون بەوۋى كە لەو جەنگەدا لە پىغەمبەرى خوا ﷺ بەجىمان، ئەوشە سىڧەتتىكى خراپيان بوو، كە لەجياتى ئەوۋى دل نارەحەت بن، كە بەجىمان لە جىبەجى كىردنى ئەو ئەركە شەرعىيە، وە بە تايبەت لە خزمەت پىغەمبەرى خوادا ﷺ، كە زور جەختى كىردبوو لەسەر ئەوۋى، ھەموويان خۇيان نامادە بكن، ئەوان دل خۇشبوون!

دوۋەمىيان: پىشيان ناخۇش بوو، كە بە مال و گيان لە رپى خوادا فىداكارىي بكن و تىبكوۋش.

سىيەمىيان: وە خەلكىشيان سارد دىكردەموو دىشيان ترساندن، وە دىمانگوت: بەو گەرمایە مەچن بۇ جەنگ و جىھاد.

ھەلوەستەى حەوتەم : نجا كە دەڧەرموى: ﴿ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا

يَفْقَهُونَ ﴾، بلى ناگرى دۆزەخ گەرمایەكەى توندترو بەھىزترە، ئەگەر تىگەشىتنى وردىان ھەبووايە، ياخود: ئەگەر لە مەبەستى ڧەرمایشتى خوا حالى بوونايە، ئەمە دەرختىنى نەزانىي و نەڧامىي ئەوانە، واتە ئەوانە ئەھلى ڧىقھو تىگەشىتن نىن، بۇيە خەلك بەو بىانوانە سارد دىكەنەو، كە: كەشى ھاوین گەرمەو، بەو گەرمایە مەچن بۇ جەنگ! نازانن: كە كەسىك بى ڧەرمانىي خوا بكات، دۆزەخ چاۋەرپى دىكاتو، ناگرى دۆزەخىش زور گەرمتەرە لە گەرمای ھاوینو، بەلكو لە ناگرى دنياش، وەك لە ڧەرمايشتەكەى پىغەمبەرى خوادا ﷺ ھاتو.

مەسەلەى دوۋەم: كە خوا دەڧەرموى: ﴿ فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاءً بِمَا

كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿ ۸۲ ﴾

واتە: با كەمىك پىبىكەنن، وە زور بگرىەن، لە سزای ئەوۋدا كە دىمانكرد.

درباره‌ی مانای نهم نایه‌ته موباره‌که، نهمه گیراومته‌وه: ﴿عَنْ أَبِي رَزِينٍ: قَالَ يَقُولُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: الدُّنْيَا قَلِيلٌ، فَلْيُضْحِكُوا فِيهَا مَا شَاءُوا، فَإِذَا صَارُوا إِلَى الآخِرَةِ، بَكَوْا بُكَاءً لَا يَنْقَطِعُ، فَذَلِكَ الْكَثِيرُ﴾ {جامع البیان للطبری، برقم: (۱۶۹۶۶)}.

وه ههر هه‌مان قسه له عه‌بدوللای کوری عه‌باسیش خوا لیان رازی بی، گیراومته‌وه، {نه‌ویش به شیومیه‌کی دیکه‌و به ژماره: (۱۶۸۷۴)} (طبری) هی‌ناویه‌تی، واته: نه‌بو رزمین ده‌لی: خوی پاک و بهرز که ده‌فرموی: با که‌می‌ک پی‌بکه‌من و زور بگریه‌ن، ده‌لی خوی پایه بهرزو بهرز ده‌فرموی: دنیا که‌مه، با که‌می‌ک تییدا پی‌بکه‌من، نه‌ومنده‌ی نارمزوویانه، با پی‌بکه‌من له ژیانی دنیا‌دا، نجا ههر کاتی چوون به‌رو رۆزی دواپی، له‌وی به‌شیوه‌ک ده‌گریه‌ن، که گریانه‌که‌یان ههر نابریته‌وه، نه‌ومش گریانی زوره.

پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له فهرموودمی‌ه‌ک‌دا ده‌فرموی: ﴿لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمُ لَضَحِكْتُمْ قَلِيلاً وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيراً﴾ {أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، برقم: (۱۲۶۸۱)، وَالبُخَارِيُّ، برقم: (۶۸۶۴)، وَمُسْلِمٌ، برقم: (۲۳۵۹)، وَالتَّسَائِيُّ فِي الْكُبْرَى، برقم: (۱۱۱۵۴)، وَابْنُ مَاجَةَ، برقم: (۴۱۹۱)}.

واته: نه‌گه‌ر نه‌وه‌ی که من ده‌یزانه، نیوه زانیباتان، که‌م پی‌دمکه‌نین و زور ده‌گریان. یانی: زور ده‌گریان له شهرمی خوا، له هه‌بیته‌ی خوا، له ترسی خوا، له ترسی لی‌پرسینه‌وه‌ی دادگه‌رانه‌ی خوی به‌رزی مه‌زن، نه‌ک له ترسی نه‌وه‌ی که خوا زولمتان لی بکات!.

لی‌رهدا (جمال الدین القاسمی) له ته‌فسیره‌که‌ی خوی (محاسن التأویل) دا چهند مه‌سه‌له‌یه‌کی ره‌وانبیژی هی‌ناون به‌ ناوی (لطائف) له کاتی ته‌فسیرکردنی نهم نایه‌ته‌دا^(۱):

(۱) (سِرُّ إِخْرَاجِ حَالِهِمُ الدُّنْيَوِي وَالْآخِرَوِي عَلَى صِيفَةِ الْأَمْرِ، هُوَ تَحْتَمُّ وَقَوْعُ الْمَخْبَرِ بِهِ، فَإِنَّ أَمْرَ الْأَمْرِ الْمُطَاعِ، مِمَّا لَا يَكَادُ يَتَخَلَّفُ عَنْهُ الْمَأْمُورُ بِهِ).

واته: نهینیی نهوه که خوا ﷺ حالی دنیایی و حالی دواروژیانی به شیوهی
 فهردمان هیناوه، (فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا) با کهم پیبکهنن، وه زور بگریهن.
 نهمه نهوه دهگهیهنی که نهوهی ههوالی پیدراوه، ههر دیته دی، {واته: نهوه کهم
 پیبکهنینهی دنیایان نهوه دیاره، زور گریانهکهشیان له دواروژدا ههر دیته دی.
 چونکه که خوی بهرز فهردمانیک به شتیک دهکات، که دیاره لیهدا مهبهست
 نهمری تهکوینییه، نهمری تهکوینی خوی بالادهستیش، ههرگیز دوانکههوی. {
 کهسیک که گوپراهیئی بو بگری، کاتیک فهردمان دهکات، فهردمانهکهی، مهگهر
 چون، نهگهرنا، نهوهی که فهردمانی پی کراوه، ههر دیته دی و دواناکههوی، {ههلهبهته
 ههر فهردمانبهیری بوکراویکی دهسترویشتوو، ههر کهسیک بی، ههر وایه، بهلام
 نهگهر خوا ﷺ بی، نهوه بهتهئکید ههر دواناکههوی، ههر شتی خوا ﷺ بیفهرموی.
 وهک فهردمانی تهکوینی خوی، جیبهجی دهبی. {

(۲) که دمههرموی: (جَزَاءُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ) (الْجَمْعُ بَيْنَ صِيغَتَيِ الْمَاضِي
 وَالْمُسْتَقْبَلِ فِي قَوْلِهِ: (جَزَاءُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ) دَلَالَةٌ عَلَى الْإِسْتِمْرَارِ
 التَّجَدُّدِي مَا دَامُوا فِي الدُّنْيَا).

با کهم پیبکهنن، وه زور بگریهن، واته: له دواروژدا زور بگریهن له سزای نهوهدا.
 که ومدهستیان دمهینا، که ههم صیغهی ماضی بهکارهیناوه (بِمَا كَانُوا) وه ههم
 صیغهی مضارعیشی بهکارهیناوه (يَكْسِبُونَ) تاكو نهوه بگهیهنی که نهوه
 حالتهتیهان له دنیادا بهردهوام دهبی، وه تازه دهبیتهوه، تاكو له زیانی دنیادا بن.
 {واته: تاكو له زیانی دنیادا بن، نهوهی که نهجامی دمدن له کردهوهی خراب.
 دهبیته هوی گریانی زوری روژی دواپیان له دوزهخدا، مادام لئی پهشیمان نهبنهوهو
 دمست له خرابهکهیان ههلهگرن و نهگهرینهوه بو لای خوا. {

(۳) که دمههرموی: (جَزَاءُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ) دهلی: { (جَزَاءُ) مَفْعُولٌ لَه
 الثَّانِي، أَي: لِيَبْكُوا جَزَاءً، أَوْ مَصْدَرٌ حُذِفَ نَاصِبُهُ، أَي يُجْرُونَ بِمَا ذَكَرَ مِنَ
 الْبُكَاءِ الْكَثِيرِ، جَزَاءً }.

وشەى (جزاء) لە زمانى عەرەبىیدا كە (منصوب)ە، بە چى (منصوب) بوو؟
دوو ئەگەرى هەن:

۱/ یان (مفعول لە)ى دوو مە.

۲/ یاخود جاوگ (مصدر)ەو، ئەو (منصوب)ى كردو قرتینراو.

واتە: سزایان دەدریتەو بەو (منصوب)ى كە باسكرا لە گریانى زۆر، بەو سزادانەو^(۱).

هەلبەتە كە مەتر وایە ئامازە بە لایەنى رەوانبیزی عەرەبى بکەین، چونکە تەفسیرەكە بە زمانى كوردییە، وە خوشكان و برایانى كورد زمانیش كە مەتر وایە پێویستیان بە وردەکاریانەى رەوانبیزی زمانى عەرەبى هەبى، ئەگەرنا زۆر مانای پەنھان و شیراوەو، زۆر حكیمەت و شتى قوول قوول، لە رەوانبیزی عەرەبىیدا هەن، كە قورئانى مەزن گرتوونى خۆى، بەلام ئیمە بە ئەندازەى ئەو (منصوب)ى یارمەتیمان بدات بۆ روونکردنەو ماناو مەبەستەكە، ئامازەى پێ دەكەین، ئەو دیکە كە زیاتر پەيوەندى بە خەلكى شارمزاو پەسپۆرەو هەبە لەو بواردا، ئیمە لێ دەگەرینو، لە تەفسیرە عەرەبىەكاندا بە دەست دەكەوێ.

مەسەلى سێیم: كە خوا دەفەرموێ: ﴿ فَإِنْ رَجَعَكَ اللَّهُ إِلَى طَائِفَةٍ مِنْهُمْ فَاسْتَعَذُّوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُلْ لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَدًا وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا إِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَالِفِينَ ﴾

واتە: ئەگەر خوا ﷻ تۆی گێرایەو بە لای ئەوان، وە جارىكى دیکە داواى مۆلەتیان لێكردى، كە لەگەڵت بێنەدەر بۆ جەنگ و جیهاد، پێیان بلێ: هەرگیز لەگەڵ من جارىكى دیکە نایەن بۆ جەنگ و جیهاد، وە هەرگیز جەنگى هیچ دوزمێك لەگەڵ مندا ناكەن، چونكە ئێو بەكەم جار رازى بوون كە دابنیشن، ئیستاش لەگەڵ دانیشتواندا

(۱) لە حالەتى يەكەم دا: (بیکوا)، (مفعول)ى يەكەمى (و)ى (جمع)ى سەر (بیکوا) يە، وە (مفعول)ى دووهمى (جزاء)ە.

دابنیشن، { ئیوه شایستەیی ئەوێتان نیە لەگەڵ جەنگاومراندای بێن بۆ جەنگ، بە لێكو لەگەڵ دانیشتووایندا: بەگەوتەو نەخۆش و مندال و ئافرمت و ئەوانەدا، دابنیشن }.

لەبەردەم ئەم نایتمەشدا پینج هەلۆستە دمکەین:

هەلۆستەیی بەکەم : پێویستە ئەو بەزانیی کە (رَجَعَ) هەم بە (لازم)

بەکار دەهێنرێ، واتە: پێویستی بە بەرگار (مفعول بە) ناکات، وەك خوای بەرز

دەفەرموی: ﴿ فَرَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا ﴾ (۸۶) طە.

واتە: موسی (علیه السلام) گەڕایەووە بۆ لای گەلەکەیی بە توورپەیی و خەفەتباریی یەو، کاتیک کە لە گەتوگۆکردن لە خزمەت خوادا گەڕایەووە و لەو حەکانی تەو پاتی پێبوون، کە تەو پاتیان تیدا نووسرا بۆو، تەماشای کرد خەلگەکە دەستیان کردووە بە گۆلک بەرستی، وەك خوای پەنەنزان هەوایی پیدابوو.

هەر وەها کە خوای پەرومردگار دەربارەیی بڕایەکانی یوسوف، کە دەگەڕێنەووە

بۆ لای یەعقوبیی بابیان، دەفەرموی: ﴿ فَلَمَّا رَجِعُوا إِلَىٰ آيِهِمْ ﴾ (۱۳) بوسف.

واتە: کاتیک گەڕانەووە بۆ لای بابیان.

وشەیی (رَجَعَ) لەم دوو شوێنەدا حالەتی (لازم)ی وەرگرتووە، کە پێویستی

بە (مفعول بە) نەکردووە، وە لەو حالەتەدا: وشەیی (رَجَعَ) چاوەگەکەیی بڕیتە لە (رُجُوع) (رَجَعَ، يَرْجِعُ، رُجُوعًا)، (گەڕایەووە، دەگەڕێتەووە، گەڕانەووە).

بەلام وشەیی (رَجَعَ) بە (مُتَعَدِّي)ش بەکار دەهێنرێ، واتە: پێویستی بە بەرگار

(مفعول بە) بێ، وەك ئەو نایەتەیی کە تەفسیری دمکەین: ﴿ فَإِن رَّجَعَكَ اللَّهُ

إِلَىٰ طَائِفَةٍ ﴾، واتە: ئەگەر خوا تۆی گێڕایەووە، لێردا وشەیی (رَجَعَ) بە مانای:

(أَرْجَعُكَ، أَعَادَكَ) دێ، یانی: خوا تۆی گێڕایەووە.

هەر وەها خوا کە بە موسا (علیه السلام) دەفەرموی: ﴿ فَرَجَعْنَاكَ إِلَىٰ أُمَمِكَ

كَيْ نَقَرَ عَيْنَهَا وَلَا تَحْزَنَ ﴾ (۱۰) ، واتە: تۆمان گێڕایەووە بۆ لای دایکت، بۆ ئەو

دێ ئارام بێ و دلتەنگ نەبێ.

لیرەش دا وشەى: (رَجَعَ) (رَجَعٌ، يَرْجِعُ، رَجْعًا) كە لیرەدا لە واتای: (أَرْجَعُ، يُرْجِعُ، إِرْجَاعًا) دایە، ئەوەندە هەمە بە (ثلاثي) دا هاتووە: (رَجَعَ، يَرْجِعُ، رَجْعًا)، واتە: گێراپەووە، دەگێرێتەووە، گێرێتەووە.

هەلۆهستەى دووهم : كە دەفەر موی: ﴿ فَأَسْتَدْتُوكَ لِلْخُرُوجِ ﴾، یانی: ئەگەر مۆلتەى دەرچوونیان لێوەرگرتی.

وشەى (خُرُوج) واتە: هاتنەدەر، بەلام بەپێى سیاق دزمانین، وە بە زۆری لە بەکارهێنانی قورئاندا، بە مانای چوونەدەر بۆ جەنگو، پووبەر و پووبوونەوێ دوژمن بەکار دەهێنرێ:

﴿ فَأَسْتَدْتُوكَ لِلْخُرُوجِ ﴾، واتە: مۆلتەیان لە تۆ وەرگرت كە دەر بچن، واتە: بێن بۆ جەنگ و جیهاد.

هەلۆهستەى سێبەم : كە دەفەر موی: ﴿ فَقُلْ لَنْ نَخْرُجَ مَعِيَ أَبَدًا وَلَنْ نُقَاتِلُوا

مَعِيَ عَدُوًّا ﴾، پێیان بڵێ: هەرگیز جارێكى دیکە لەگەڵ من نایەنە دەر (بۆ دەرەوێ مەدینە)، بۆ ئەوێ كە جەنگ لە دژی هێچ دوژمنێك بکەن، یانی: مادام بۆ جەنگی تەبووك نەهاتن، بۆ هەر جەنگێكى دیکە كە روودەدات، ئێو هەرگیز شایستەى ئەو متان نیه كە لەگەڵمدا بێن، ئەك هەر بۆ دەرەوێ مەدینە نایەن بۆ جەنگ، بەلكو بۆ هێچ جەنگێك بەشداریی ناکەن لەگەڵ مندا، واتە: بە مۆلتەهێی نابێ بەشداریی هێچ جەنگێك بکەن، لە نێوهمو دەرەوێ مەدینەش، ئەمە ئاوا تەفسیر كراو: (أَي: لَنْ يَكُونَ لَكُمْ شَرَفُ الصُّحْبَةِ مَعِيَ إِلَى الْجِهَادِ خَارِجَ الْمَدِينَةِ، وَلَنْ تَقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا بِأَيِّ حَالٍ مِنَ الْأَحْوَالِ لَا خَارِجَ الْمَدِينَةَ وَلَا دَاخِلَهَا).

واتە: ئێو نابێ شەرفی هاوئێتییى منتان پێ ببەری، بۆ جەنگ و جیهاد، جا چ لە نێوهموێ مەدینەدا بێ، یان لە دەرەوێ مەدینە، وە لە هێچ حالێكدا نابێ بەرنگاری هێچ دوژمنێك بکەن لەگەڵ ئێمەدا.

كە ئەوێش سزادانیك بوو.

هەلۆهستەى چوارەم : دەفەر موی: ﴿إِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْقُعُودِ أَوْلَ مَرْقٍ﴾

واتە: ئیوه یەكەمجار رازیبوون بە دانیشتن.

واتە: ئەو یەكەم جارەى كە زۆر گرنگ بوو، كە رویشتن بوو بۆ جەنگى تەبووك بۆ بەرمنگار بوونەوهى رۆمەكان، ئەو جارە ئیسلام زۆر پێویستى پێتان بوو. وه پێغه مبهى سه لاته و سه لامى خواى له سه ر، زۆر جەختى لێتان كرده وه!

ئنجما مادام ئەو جارە نه هاتن، له سزای نه وه دا، جەنگى ديكه كە بێنه پێشـن. كە واپێده چى: سه ركه وتن زياتر تێياندا چاومروانكراو بى، وه دەستكه وتى زياتر تێياندا چاومروانكراو بى، نابى بێن، بۆيه خواى دادگه ر به وه سزای دان.

ئینسانى ئیماندار نابى به دواى شتى سووك و ئاسان دا بگه رى، نابى ته نیا چاوى له دەستكه وت بى، یاخود به س ئەو شتانهى كە خۆى پێى خۆشـن بیانكات. به لكو ئینسانى ئیماندار دەبى بیستن و فه رمانبه رى هه بى بۆ فه رماندهى خۆى. له و حالانه دا كە پێى خۆشـن، وه له و حالانه ش دا كە پێى ناخۆشـن، وه ك پێغه مبه رى خوا ﷺ فه رموویه تى: ﴿عَلَى الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ السَّمْعُ وَالطَّاعَةُ فِيمَا أَحَبَّ وَكَرَهُ، مَا لَمْ يُؤْمَرْ بِمَعْصِيَةٍ؛ فَإِذَا أُمِرَ بِمَعْصِيَةٍ فَلَا سَمْعَ وَلَا طَاعَةَ﴾ {أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، بِرَقْم: (٦٢٧٨)، وَالْبُخَارِيُّ، بِرَقْم: (٦٧٢٥)، وَمُسْلِمٌ، بِرَقْم: (١٨٣٩). وَأَبُو دَاوُدَ، بِرَقْم: (٢٦٢٦)، وَالتِّرْمِذِيُّ، بِرَقْم: (١٧٠٧)، وَالنَّسَائِيُّ، بِرَقْم: (٤٢٠٦). وَابْنُ مَاجَةَ، بِرَقْم: (٢٨٦٤)}.

واتە: ئینسانى بروادار له سه رى پێویسته گوى بگه رى و فه رمانبه ریش بكات. له حالیک دا كە پێى خۆشه و، له و حاله ش دا كە پێى ناخۆشه، مادام فه رمانى بى نه كرى به سه رپێچى، وه نه گه ر فه رمانى پێكرا به سه رپێچى، نه گوى گرتن هه هیه، نه فه رمانبه رى.

دیاره له ناشه رعیدا به فه سى كه س ناكه رى، به لام مادام ناشه رعى نه بى. با پێشت ناخۆش بى، دەبى فه رمانه كه جێبه جى بكه ی، چونكه نه گه ر ته نیا ئەو شتانه جێبه جى بكه ی، كە بۆخۆت پێت خۆشـن، ئەوه هه ر به فه سى خۆت كرده و!

بؤیه خوی کارزان دمه رموی: ﴿إِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْقُعُودِ أَوْلَٰ مَرْقٍ﴾، بؤیه بهوه سزا ددرین، که بئ بهش بکرین له بهشداریی کردن له جهنگو جیهاد، چ له نیو مه دینه، چ له دمه وهی مه دینه، چونکه نیوه یه کهم جار رازی بوون دابنیشن، ﴿فَأَقْعُدُوا مَعَ الْخَالِفِينَ﴾، نیستاش له گهل به جیماواندا، له گهل دواکه وتووواندا، دابنیشن.

دمبراره ی وشه ی (مرة)، ده لئ: (مَرَّةٌ: اسْتَعْمَلْتَ ظَرْفًا مِنَ الْمَرْوِ وَالْمُرُورِ وَأَصْلُهَا الْفِعْلَةُ).

وشه ی (مَرَّةٌ) له (مَرَّ) و (مَرُّور) و مرگیراوه (مَرَّ، يَمُرُّ، مَرُورًا وَ مَرَّةً) که مه بهست پی یه ک جار، واته: یه ک جار که شتیک نه نجام ددری.

هه لوه سته ی پینجه م: که دمه رموی: ﴿فَأَقْعُدُوا مَعَ الْخَالِفِينَ﴾، نه مه دوو واتای هه ن :

۱/ (مَعَ الَّذِينَ تَخَلَّفُوا عَنِ النَّفِيرِ)، دابنیشن له گهل نه وانه ی که به جیمان له جهنگو جیهاد.

۲/ (مَعَ الْخَالِفِينَ: أَي مَعَ الْأَشْرَارِ وَالْفَاسِدِينَ) له گهل خرابه کاران و حال تی کچوووان دا.

چونکه وشه ی (خَلَفَ) وه ک چؤن به مانای به جیمان دئ، (خَلَفَ، يَخْلُفُ).

ديسان (خَلَفَ) به مانای تی کچوونیش دئ، تی کچوونی حالی ناسایی شتیک، بؤیه به بؤنی زاری رۆزووهوان گوتراوه: (خُلُوفَ)، وه ک پیغه مبهری خوا ﷺ له فه رمایشتیکدا فه رموویه تی: ﴿لَخُلُوفُ فَمِ الصَّائِمِ أَطْيَبُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ رِيحِ الْمَسْكِ﴾ {أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، برقم: (۱۷۹۵)، وَمُسْلِمٌ، برقم: (۱۱۵۱)، وَالنَّسَائِيُّ، برقم: (۲۲۱۷)، وَابْنُ حِبَّانَ (۳۴۲۳)}.

واته: بؤنی گۆرراوی زاری رۆزووهوان له لای خوا، خو شتره له بؤنی میسک.

کهواته: (خَالِف) که سیکه حالی تیکچووبی، حالی نیمانی تیکچووبی، حالی مه عنه ویی تیکچووبی، واته: له گهل تیکچووان و خراپه کاراندا دابنیشن.

مهسه لهی چوارهم، که خوا دمه فرموی: ﴿ وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰ أَحَدٍ مِّنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا نَقَمًا عَلَىٰ قَبْرِهِ ۗ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ۗ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ ﴿۸۴﴾ .

واته: له مهودوا هه رگیز نوئز له سه ر هیچ کامیکیان نه که ی، که دهری، وه له سه ر گۆر مه که شی مه وه سته، له سوئگی ئه وه وه که ئه وانه به خوا و پیغه مبه ر که ی بیبروا بوون، وه به لادهریش مردن.

کهواته شایسته ی ئه وه نین نوئز یان له سه ر بکه ی، یا خود به شداریی به خاک سپاردنیان بکه ی.

(محمد رشید رضا) له تفسیره که ی خو ی (تفسیر القرآن الحکیم) دا ئاوا تفسیری ئه م نایه ته ی کردوه، ده لئ: (ای: لَا تُصَلِّ أَيُّهَا الرَّسُولُ بَعْدَ الْآنَ عَلَىٰ أَحَدٍ مِّنْهُمْ مَاتَ مِنْ هَؤُلَاءِ الْمُنَافِقِينَ، الَّذِينَ عَرَفْنَاكَ شَأْنَهُمْ: صَلَاةَ الْجَنَازَةِ أَبَدًا مَا حَيَّيْتَ، وَلَا تَقِفْ عَلَىٰ قَبْرِهِ عِنْدَ الدَّفْنِ لِلدُّعَاءِ لَهُ بِالتُّبَيْتِ، كَمَا تَقُومُ عَلَىٰ قُبُورِ الْمُؤْمِنِينَ عِنْدَ دَفْنِهِمْ، وَيَلْزَمُ هَذَا النَّهْيُ عَدَمَ تَشْيِيعِ جَنَائِزِهِمْ) ^(۱).

واته: ئه ی پیغه مبه ر! ﷺ له مهودا له سه ر هیچ کام له و مونا فیکانه ی که حال و بالی ئه وانمان به تو ناساند، نوئزی جه نازه مه که، هه تا له ژیاندا ی، وه له سه ر گۆر مه که شی رامه وه سته له کاتی به خاک سپاردنیان، تا کو دوعای بو بکه ی، خوا زمانی بو راست بکات، وه ک چۆن له سه ر گۆری برواداران له کاتی به خاک سپاردنیاندا. راده وه سته ی دوعایان بو دمه که ی، له سه ر گۆری ئه و مونا فیک و دمه لانه مه وه سته. ئه مه ش ئه وه دمه یه نئ که به شداریی به خاک سپاردنیان نه کات.

له و باره وه که سوننه ته دوا ی ناشتنی مرو فی مسولمان مسولمانان، له سه ر گۆر مه که ی بوه ستن و دوعای بو بکه ن، ئه م فه رموده یه هه یه: ﴿عَنْ عَثْمَانَ بْنِ عِثَانَ رَضِيَ

اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا فُرِعَ مِنْ دَفْنِ الْمَيِّتِ وَقَفَ عَلَيْهِ، وَقَالَ: اسْتَغْفِرُوا لِأَخِيكُمْ وَسَلُّوا لَهُ التَّثْبِيتَ، فَإِنَّهُ الآنَ يُسألُ ﴿، {أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ، بِرَقْم: (۳۲۲۱)، وَالْبَيْهَقِيُّ فِي الْكُبْرَى، بِرَقْم: (۶۸۵۶) وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ}.

واته: عوسمانی گوری عهفان خوا لینی پازی بن (سینهه جینشینی پیغمبهر ﷺ بوو)، دهلی: پیغمبهری خوا کاتیک که به خاک سپاردنی مردوو تهواو دمبوو، لهسر گورمهکه دهوستاو دمیفرموو: داوای لیبوردن بو برایهکهتان بکهن {نهگهر پیاو بووایه، دیاره نهگهر نافرمت بووایه دمیگوت (لأَخْتِكُمْ)} وه داوای بو بکهن که دامهزراو بن، (وهلامهکان باش بداتهوه)، چونکه نیستا پرساری لی دمگری.

دیاره ههر کهسیک که دهری و گیان دهمپیری، یهکسر لیپرسینهومیهکی سهرمتایی لهگهلدا دمگریت، بویه گوتراوه: (مَنْ مَاتَ فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهُ) واته: ههر کهسیک مرد، قیامهتی وی هاتوه، واته: قیامهتی بچووی، قیامهتی گهورمش نهومیه که دوایی ههموویان پیکهوه ههلدمستنهوهو، لییان دمپرسریتنهوه.

ههندیکیش له زانیان گوتووایانه: مهبهست لهوه که دمفرموی ﴿ وَلَا نَقْمٌ عَلَيَّ

قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ ﴿ (۸۴)

یانی: سهردانی گورمهکشی مهکه، بهلام نهوه پیناچی راست بیت، چونکه سهردانی گورستان به گشتیی دمگری.

ننجا نهگهر گریمان سهردانی گوری بابایهکی کافر دروستیش نهبی، نهام نایهته نایگهیهنی، دهبی له شوینی دیکه بهلگهی بو بهینریتنهوه.

ئیشکالینک لە نیوان ئەم نایەتەو چەند ریوايەتیک دا

ئیمە کاتی خووی لە هۆی هاتنە خوارەوی ئەم نایەتەدا، بەسەرھاتیکیان لە عومەری کورپی خەتتابەووە خوا لئی رازی بئ هینا، کە ئەویش عەبدوئلائی کورپی لئی گیرا بۆو، کە کاتیک کە عەبدوئلائی کورپی ئوبەیی کورپی سەلوول بە خاک سپێردراو، پیغەمبەری خوا ﷺ ویستووێتی نوێژی لەسەر بکات، عومەر خوا لئی رازی بئ، دەلئ: منیش هەلسام بە پرتا و گوتم: ئەی پیغەمبەری خوا! ﷺ چۆن نوێژی لەسەر دەکەیت؟ کە ئاواي گوتوو، ئاواي کردوو، ئاواو ئاوا؟ پیغەمبەریش ﷺ فەرمووی: لاچۆ عومەر! دوايی کە زۆر جەختم لئی کردوو، فەرمووی: لاچۆ، من سەرپشک کراوم لە نیوان ئەویدا کە نوێزیان لەسەر بکەم، یان لەسەر نەکەم.

ئنجانەو بەسەرھاتە، لەگەڵ ئەم نایەتانەو سیاقی نایەتەکان دا تیکدەگیرئ. هەلبەتە هەر شتیک لەگەڵ فەرمایشتی خوادا تیکبگیرئ، دەبئ رەفز بکری:

دیاره (ابن الحجر) لە (فتح الباري)دا، هەر و هەما (محمد رشید رضا) لە تەفسیرمەکی خویدا (تفسیر القرآن الحکیم)^(۱) دا ئەو مەسەلەییەیان باسکردوو، بەلام ئەوان بە تەفصیلتەر هیناویانەو ئیمە بە کورتیی و پوختیی باسی دەکەین و. پینج بەلگان، لەسەر ئەو کە ناگونجئ، ئەو ریوايەتەو هاووینەکانی راست بن. دەخەینە روو:

۱- سیاقی قورئان زۆر بە روون و راشکاوی ئەو دەگەینئ، کە سوورپتی تەوبە دواي جەنگی تەبووک، کە لە سالی هەشتەمی کۆچیدا بوو، هاتۆتە خوار، وە عەبدوئلائی کورپی ئوبەیی لە سالی نۆیەمی کۆچیدا مردوو، واتە: سائیک دواي ئەو جەنگی تەبووک بووو، سوورپتی تەوبە هاتۆتە خوارئ، مردوو، کەواتە: ناگونجئ ئەو نایەتە کە دەفەرموئ: ﴿ وَلَا تَصَلِّ عَلَيَّ أَحَدٍ مِّنْهُمْ مَّتَّ أَبَدًا وَلَا نَقُمُ عَلَيَّ ﴾ . بەهۆی نوێزکردنی پیغەمبەرەووە ﷺ لەسەر جەنازەي عەبدوئلائی کورپی ئوبەیی

هاتبیته خوار، چونکه نه م سوورمه سائیک پیش نه وهی عهبدوللای کوری نوبهیی بمریت، هاتوته خوار.

۲- قسه کهی عومهر خوا لئی پازی بی، که له ریوایه تیکدا هاتوه: {یا رسول الله! تُصَلِّيَ عَلَيْهِ، وَقَدْ نَهَاكَ رَبُّكَ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَيْهِ؟} {أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، برقم: (۴۳۹۳)}.

واته: نهی پیغه مبهری خوا! چون نویژی لهسه ده کهی، له حالیک دا که بهرومردگارت لئی قهدهغه کردوی، نویژی لهسه بکهی؟! (واته: نویژ لهسه مونا فیهه کان بکهی)، به لگهیه لهسه نه وه که نهو ریگری لیکردنهی خوی کار به جی، پیش مردنی عهبدوللای کوری نوبهیی بووه، که چی دوا یی که ده لئ: (فَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَأَنْزَلَ اللَّهُ)، واته: پیغه مبهری خوا ﷺ نویژی لهسه کرد،

ئنجا خوا نه وهی نارده خوارئ: ﴿ وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِّنْهُمْ مَّتَّ أَبَدًا وَلَا نَقْمًا عَلَى

قَبْرِهِ ۗ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ۗ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ ﴿۸۱﴾، نه مه به روونی نه وه ده کهیه نئ که له دوا ی مردنی (عبدالله بن ابي) و دوا ی نه وهی که نویژی لهسه کردوه، هاتوته خوار، ئنجا نه م دووش تیکده گیرن، له لایه که وه ده لئ: بهرومردگارت ری لئ گرتوی، که نویژی لهسه بکهی، که واته: دمی سوورمه که هاتبیته خوار، که چی دوا ییش ده لئ: نویژی لهسه کردو، دوا یی خوا نه و نایه تهی نارده خوار، ئنجا نه و قسانهش به روونی دیاره که پیجه وانه ی یه کدیین.

۳- له ده که ده گوایه پیغه مبهر ﷺ فهرموویه تی: (إِنَّ اللَّهَ خَيْرٌ مِنِّي)، واته: خوا

منی سه رپشک کردوه، {له نیوان نه ومدا که داوا ی لیبوردن بو مونا فیهه کان بکه م، یان بو یان نه که م؟ وه نویژ یان لهسه بکه م، یان لهسه ریان نه که م؟}، نه وهش له گه ل دوا یی نایه ته که ده تیکده گیرئ، که خوا به روون و راشکاو یی ده فه رموی:

﴿ أَسْتَغْفِرُ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ

لَهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ

واته نه‌گهر حه‌فتا جاریش داوای لی‌بوردنیاں بو له خوا بکه‌ی، خوا لی‌بان نابووری، که‌واته: نایا سهرپشکرانی پی‌غهمبهر ﷺ له کوئی دایه؟! نه‌وه نیه خوا به روونی دم‌فهرموی: نه‌گهر حه‌فتا جاریش داوای لی‌بوردنیاں بو له خوا بکه‌ی. { که پیشتر باسماں کرد، حه‌فتا جار، یانی: ههر چه‌نده زوریش داوای لی‌بوردنیاں بو له خوا بکه‌ی }، خوا ههر لی‌بان نابووری، که‌واته: کوا سهرپشک کردنه‌که، له کوئ‌دایه؟ به دنیایی هیچ سهرپشک کردنی تیدانیه، به‌لکو هه‌دمغه‌کرانی تیدایه.

۴- تی‌گگیران هه‌یه له نیوان نه‌و گپ‌دراومیه که دم‌فهرموی: ﴿فَلَوْ عَلِمْتُ اَنْي لَوْ زِدْتُ عَلَى السَّبْعِينَ، غُضِرَ لَهُ، لَزِدْتُ عَلَيْهَا﴾، { أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ برقم: (۱۳۰۰) }.

وه نه‌و ری‌وایه‌ته‌دا که دم‌فهرموی: ﴿وَسَأَزِيدُ عَلَى السَّبْعِينَ﴾، { أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ (۸۵/۶)، ومسلم (۱۱۶/۷) و (۱۲۰/۸) }.

چونکه: ری‌وایه‌تی یه‌که‌میان دم‌فهرموی: (نه‌گهر زانی‌بام که له حه‌فتا جار زیاتر داوای لی‌بوردنیاں بو له خوا بکه‌م، خوا لی‌ی دهبووری، لی‌م زیاد ده‌کرد.

واته: حه‌فتا جارم زیاتر دم‌کرد، دیاره پی‌غهمبهر ﷺ زانی‌ویه‌تی، که نه‌گهر له حه‌فتا جاریش زیاتر داوای لی‌بوردنیاں بو له خوا بکات، خوا ههر لی‌بان نابووری. بو‌یه له حه‌فتا زیادی نه‌کردوه.

ری‌وایه‌تی دووهم دم‌فهرموی: (من له حه‌فتا جاریش زیاتر داوای لی‌بوردنیاں بو له خوا ده‌که‌م)، به ناشکراش دیاره نه‌و دوو قسه‌یه، تی‌گگیرانیکی زور روون و بی پی‌چ و په‌نایان له‌نیوان دایه، وه ناشگونجی پی‌غهمبهر ﷺ دوو قسه‌ی پی‌چه‌وانه‌ی یه‌گدی بکات.

۵- دیسان تی‌گگیران هه‌یه له نیوان ری‌وایه‌تی‌کدا، که له سه‌حیحی بو‌خاریید هاتوه، که گوایه عه‌بدوئ‌لای کوری عه‌بدوئ‌لای کوری ئوبه‌یی کوری سه‌لوول } واته: عه‌بدوئ‌لای کوری ئوبه‌یی کوری سه‌لوول که سه‌روکی مونافیه‌که‌کان بوود کوریکی بووه به ناوی عه‌بدوئ‌لا به ناوی خوئی کرده { کاتیک که بابی دم‌مری ده‌جی بو لای پی‌غهمبهر ﷺ، وه داوای لی‌ ده‌کات که کراسه‌که‌ی خوئی بداتی و بی‌کاته کفنی بابی.

ریوایه‌تیکي دیکه‌ش همیه لهو فهرمووده‌یه‌دا که جابیری کوری عه‌بدوللا دمیگیریت‌ه‌وه، ده‌لئ عه‌بدوللای کوری ئوبه‌یی دواي ئه‌وه‌ی که به خاک سپیردرا‌بوو، کورمه‌کی هات، داوای لیکرد که پیغه‌مبهری خوا ﷺ کراسه‌که‌ی خوی بداتئ بیکاته کفنی بابی، نه‌ویش فهرمانی کرد، له گورمه‌کی دهری بینن، ئنجا له گورمه‌کی دهریان هی‌نایه‌وه، نه‌ویش کراسه‌که‌ی خوی کرده کفنی‌و، له‌بهری کرد.

هه‌لبه‌ته ئه‌و دووش دیسان تیکدم‌گیرین، له‌لایه‌که‌وه ده‌لئ: کورمه‌کی هات داوای کرد، که کراسه‌که‌ی بداتئ و بیکاته کفنی، به‌لام له ریوایه‌ته‌که‌ی دی دا ده‌لئ: دواي ئه‌وه‌ی به خاکیان سپارد بوو، پیغه‌مبهر ﷺ فهرمانی کرد: دهریان هی‌نایه‌وه، کراسه‌که‌ی کرده کفنی.

که‌واته: له راستییدا ئیمه هه‌موو ئه‌و ریوایه‌تانه‌ی که له نیوان خویاندا ناکوکن، یان له‌گه‌ل قورئاندا ناکوکن:

(۱) عه‌قل و مه‌نتیق.

(۲) پابه‌ندییمان به قورئان.

(۳) پابه‌ندییمان به‌وه‌ی که پیغه‌مبهر ﷺ هسه‌و هه‌لو‌یستی پیچه‌وانه‌ی یه‌کدی نیه.

هه‌موو ئه‌وانه ناچارمان دمکه‌ن، که ره‌فریان بکه‌ین، وه بلین: ئه‌وانه راست نین له رووی مه‌تن و نیوه‌رۆکیانه‌وه، با له رووی سه‌نه‌دو زنجیره‌ی راوییه‌کانیشه‌وه، به راست دابنرین!

زانایانی فهرموودمه‌ناس وه‌ک چۆن زانیارییه‌کیان داناوه، به ناوی (علم الجرح والتعدیل) زانیاریی رووشاندن و به دادگه‌ردانانی راوییه‌کان، به‌هه‌مان شیوه‌ش، وه‌ک چۆن عیلمی ریوایه‌تیان، همیه (علم الدرأیه)‌پشیان همیه، که زوریک له فهرمووده‌ناسان و زانیانی قوول، ههر دمقیک به‌ناوی سوننه‌تی پیغه‌مبهره‌وه ﷺ هاتبن، مادام له‌گه‌ل سوننه‌تی سه‌حیحی پیغه‌مبهردا ﷺ تیکبگیریت، یان له‌گه‌ل قورئاندا تیکبگیرئ، یان له‌گه‌ل عه‌قل و مه‌نتیق و واقیع دا، تیکبگیریت ره‌فریان کردوه.

ئنجا که دم‌فهرموی: ﴿إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَسِقُونَ﴾

واته: نهوانه بیپروابوون به خواو پیغه مبه ره گه‌ی، وه به لادمرانهش مردن و به لاریپانه مردن، نه‌مهش پاساودانه‌وهو به‌لگه هینانه‌ومیه که بوجی نابی نوئیزیان له‌سهر بکات؟ له‌به‌رئه‌وه‌ی بیپروان به خواو پیغه مبه‌ری خوا ﷺ، وه به لادمریی و لاریپیش مردوون.

لیردها وشه‌ی (فاسقون) به مانای (فسق) ی گهورمیه، واته: دمرچوون له ریگا به یهک جاره‌گی: له ریپازی خواو، له حوکی عه‌قل و حوکی فیت‌رمت دمرچوون. وه له ریپازی شهریه‌مت دمرچوون، بویه شایسته‌ی نه‌وه نین که پیغه مبه‌ری خوا ﷺ نوئیزیان له‌سهر بکاتو، بویان له خوا بیاریته‌وه.

مه‌سه‌له‌ی پینجه‌م: که خوا دم‌فرموی: ﴿ وَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَأَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا

يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٨٥﴾ .

نهم نایه‌ته که هه‌مان شیوه، له نایه‌تی ژماره (۵۵) یشدا هاتوه، به‌لام له‌گه‌ل چوار جیاوازی بجووک دا:

نایه‌ته‌که‌ی ژماره (۵۵) ناوایه: ﴿ فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ

اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٥٥﴾ .

به‌لام نهم نایه‌ته دم‌فرموی: ﴿ وَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَأَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ

يُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٨٥﴾ .

که‌واته: چوار جیاوازی له نیوان نهم دوو نایه‌ته‌دا هه‌ن، دیاره نه‌و چوار جیاوازیه‌ش سیاقی هه‌ردوو نایه‌ته‌که خواستووینان، واته: دووباره بوونه‌ومیهک نیه. جاری وایه خوا‌ی په‌روه‌ردگار مه‌به‌ستیک نه‌ک له شوینیک، به‌لکو له ده شویندا دمیهین، وه جاری وایه به هه‌مان وشه دووباره‌ی دم‌کاته‌وه، جاری واشه به توئزیک جیاوازیه‌وه، به‌پیی نه‌و سیاق و شوینه‌ی که ده‌یخوازی:

چوار جیاوازیه‌که :

۱ / لە ئايەتى (۵۵) دا كە پېشتەر تەفسىرمان كرد، دمهفرموى: ﴿ فَلَا تُعْجِبْكَ ﴾،
(ف)ى لەسەرە، واتە: بەھۆى ئەوموھ كە پېشتەر باسكرا، لە سزای ئەوموھدا، با سامان و
مندالەكانيان سەرسامت نەكەن.

بەلام لە ئايەتى ژمارە (۸۵) دا دمهفرموى: ﴿ وَلَا تُعْجِبْكَ ﴾، كە ديارە (و) بۆ
(عطف)ەو، (ف)يان بۆ (تعقيب)، يان (جزاء)ە.

واتە: وپراى ئەوموھى كە باسكرا: با سامان و مندالەكانيان سەرسامت نەكەن، يان:
با لە سزای ئەو رەفتارو ھەئوستانەيان دا، سامان و منداليان سەرسامت نەكات.

۲ / لە ئايەتى (۵۵) دا دمهفرموى: ﴿ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ ﴾، نە سامانەكانيان،
و نە مندالەكانيشيان، با تۆ سەرسام نەكات، ھەرچەندە زۆربىن.

بەلام لە ئايەتى ژمارە (۸۵) دا دمهفرموى: ﴿ أَمْوَالُهُمْ وَأَوْلَادُهُمْ ﴾، ليرمدا
(لا)يەكەى لەگەئدا نى، ئايەتى (۵۵) واتە: با نە سامانەكانيان بەتايبەت تۆ سەرسام
بكات، و نە با مندالەكانيان سەرسامت بكات، واتە: ھەر كامىكيان با تۆ سەرسام
نەكات، بەلام ئايەتەكەى (۸۵) كە (لا)يەكەى تيدانى، واتە: با كۆى سامان و
مندالەكانيان، تۆ سەرسام نەكات.

۳ / لە ئايەتى (۵۵) دا دمهفرموى: ﴿ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ﴾،
واتە: بىگومان خوا تەنيا دەيەوئ كە سزايان بدات، بەو مال و سامان و مندالانەيان،
لە ژيانى دنيا دا.

بەلام لە ئايەتى (۸۵) دا دمهفرموى: ﴿ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الدُّنْيَا ﴾
لەوئ دمهفرموى: ﴿ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا ﴾، ليرە دمهفرموى: ﴿ أَنْ يُعَذِّبَهُمْ بِهَا ﴾، لەوئ
(ل)ى (علة)ى لەسەرە، ليرمش بە (أن)ى (ناصبە) ھيناويەتى، كە مانايان ليك
نيزيکە، بەلام (ل) لە ئايەتى (۵۵) دا يانى: خواى كارزان بۆيە ئەو سەرومت و سامان و
مال و مندالەى پيداون، كە ببيتە مايەى نازارو مەينەتيان لە دنيا دا.

بەلام (أن) لە ئايەتەكەى (۸۵) دا: يانى خوا دەيەوئ ئەو مال و سامانە، و نە ئەو
مندال و وھجە زۆرە، بكاتە ھۆكارى نازارو مەينەتيان.

۴ / له نایمتی (۵۵) دا، دمفهرموی: ﴿ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ﴾، به لام له نایمتی (۸۵) دا، دمفهرموی: ﴿ فِي الدُّنْيَا ﴾، واته: زیانی لی قرتینراوه، که دهگوتری: ﴿ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ﴾، له نایمتی ژماره (۵۵) دا، که واته: بیویستی نه کردوه، له نایمتی (۸۵) دا، وشهی ﴿ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ﴾، بینو، هه: ﴿ الدُّنْيَا ﴾ هی هیناوه، چونکه له ویندا زانراود که مهبست له ﴿ فِي الدُّنْيَا ﴾، زیانی دنیا به.

رستهی دواییشیان هی ههردووکیان وهک به که، ﴿ وَتَرْهَقْ أَنْفُسَهُمْ كَفِرُونَ ﴾. واته: رووچهکانیان دهریچن، له حالیکدا که بییروان.

هه لبهته نه مهبس که لهو دوو نایهته دا، لهو دوو سوورپته دا، نهو مهبسته دووبارد بوته وه، به لام بهو چوار جیاوازی بهوه، نه مهبسه نهوه دهگه به نئی، که نهو حالته زورد واته: سه رسام بوون به مال و سامان و قهرمبالی دهوری نه هلی کوفر، وه نه هلی نیفاق، حاله تیکه که هه به له نیو مسولماناندا، وه مسولمانان نه گهر له خو بیان وریا نه بن، به هوی سه رسام بوونیا نه وه، بهو ماله حه رام و سه روهت و سامانه که له که کراوه، به شیوازی ناشه رعییانه و به گهنده لیبی و جهورو زولم و سته م، وه به قهرمبالی دهوری نه هلی کوفر و نیفاق سه رسام دهن، که نهو سه رسام بوونه، شتیکی بیجینی، چونکه تو به شتیکی سه رسام بووی، که بی نیوه روک و بی بنه مایه، وهک خوی بی نیاز له شوینی دیکه شدا نهو حه قیهته باس دهکات.

بو وینه:

۱ - له سوورپته (الحجر) دا دمفهرموی: ﴿ لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ ۚ

أَزْوَاجًا مِنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَأَخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿۸۸﴾

واته: چاوت مهبه نه وهی که کومه لیک له وانمان پی به هه ره مهنه کردوه، وه خه قه متیان لی مه خو { که سه روهت و سامانی زوریان به ده سته وه هه به، هه هه نیه، هه شتیکی زورو بو ره }.

۲ - هرودها له سوورمتی (طه) دا دهفهرموی: ﴿ وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ ۚ

أَزْوَاجًا مِّنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْسِنَهُمْ فِيهِ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ۗ ﴾ (۱۳)

دیاره له ههردوو نایهته کهدا پرووی دواندن له پیغه مبهری خاتمه ﷺ ، وه لهدوای نهویشه وه، ههر کهسیک که به شوین پیغه مبهر ﷺ دا دمرواتو، قورئان ده خوینن.

واته: وه چاوی خۆت مبهره نهوهی که گو مه لیک له وانهمان پی بههرمه مند کردوه، له ژیا نی دنیا دا، تا کو تاقیبان بکهینه وه، لهو بههرمه مند کردنه دا، وه رۆزی پیرو مردگارت چاکتره و زیاتریش ده مینیته وه.

کهواته: ده بی مسولمان ناگای له خو بی، نه که ویتنه ژیر کاریگه ری سهرومت و سامانی دهستی نه هلی کوفرو نیفاق، وه قهرمبالغی دهو روبه ریان، وه دتنبابی، که نه وه جی نه وه نیه، پی سهرسام بی، وه به شتیکی گه ورهو گرنگی بزانی، وه دلنیاش بی، که نه وه نه له دنیا شدا دادیان دمدات، وه نه له دوارۆزیشدا، به لکو له دنیا دا مایه ی سهرئیشه و سزاو نارچه تیه، چونکه نه وانیه که سهرومت و سامانی زور و سهریک دهنین، وه نه وانیه که خه لک و قهرمبالغی زوریان به دهو ره وه هیه، ج وهک وه چه و مندال و کورو کچی خو یان، ج وهک خزم و خه لکیان، که له خو یان ئالاندوه، به پاره ی حه رام، وه ج خه لکی دیکه ی که به پاره ی حه رام به دهو ری خو یانه وه شه ته کیان داو ن: خه فه تیان لی ده خو ن و مایه ی سهرئیشه ن، وه زور جار نه وه په نده کور دیه یان به سه ردا ده چه سپن: { هه تا گندور گندور بوون، خزم زور بوون، گندور هاتنه برانی، خزم هاتنه قرانی }، نه وانه تا کو پارمه سامان و شتی حه رامیان زور به دهسته ومیه، خه لکیان زور به دهو ره وه قهرمبالغیان هیه، به لام ههر کات نه وان لات که و تن ، به جیبان دین، وه ده چن بو شوینتیکی دیکه، که نه وه سهرومت و سامانه حه رامه ی لییه.

کهواته: شتی ئاوا و حالته ی ئاوا، شایسته ی نه وه نیه، که ئینسان پی سهرسام بی و، خو زگه ی پی بخوازی.

مهسه‌له‌ی شه‌شه‌م، که خوا دمفهرموی: ﴿ وَإِذَا أَنْزَلَتْ سُورَةٌ أَنْ آمَنُوا بِاللهِ وَجَاهِدُوا مَعَ رَسُولِهِ اسْتَأْذَنَكَ أُولُوا الطَّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴾ (۸۱) رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿ ۸۷ ﴾

لهو دوو نایه‌ته‌دا باسی حاله‌تیکی دیکه‌ی مونافیقو دمغه‌له‌کان دمکات، واته: وه ههر کاتیکی سوورم‌تیکی دابه‌زی، که تییدا هاتبوو (فهرمان گرابوو) که خه‌لک که بپروا بیین به خوا، وه له‌گه‌ل پیغه‌مبه‌ره‌که‌یدا ﷺ تیبکووشن و له خزمه‌تییدا بن، ﴿ اسْتَأْذَنَكَ أُولُوا الطَّوْلِ مِنْهُمْ ﴾، ده‌ست رۆیشتووهمکانیان {خاومن نیمکانییه‌ته‌کانیان} داوای مؤلته‌یان لی کردی، ﴿ وَقَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴾، وه گوتیان: لیمانگه‌ری با له‌گه‌ل دانیشتووآندا دابنیشین، {ئه‌وانه‌ی که داده‌نیشن له مال نایهن بۆ جه‌نگ. لیمانگه‌ری با له‌گه‌ل وان بین}، ﴿ رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ ﴾، رازیبوون که له‌گه‌ل ئافرمتانی به‌جیماودا بن، ئافرمتانیکی که له‌سه‌ر مال و حال به‌جیده‌هیلرین و پیاوهمکه ده‌جی بۆ دمر و ده‌شت، یاخود بۆ کارو که‌سابه‌ت، یان بۆ جه‌نگ ده‌جی.

(خالفة) کۆیه‌که‌ی (خوالف)ه، (خالفة)ش ئه‌و ئافرمته‌یه که له مال به‌جیده‌مین. سه‌ره‌رشتی مال و حال دمکات، دواي ئه‌وه‌ی که می‌ده‌که‌ی ده‌جیته‌ دهر، جاج بۆ جه‌نگ بچن، ج بۆ کارو که‌سابه‌ت بچن، واته: رازیبوون وه‌ک ژنان ره‌فتار بکه‌ن!

نیمه له گورده‌واری خۆمان دا ده‌لین: (پیاویکی سه‌ر ژنانییه)، واته: عاده‌تی ژنان ره‌چاو دمکات، وه‌ک ژنان دمکات، ئنجا ئه‌گه‌ر ژن عاده‌تی خۆیان ره‌چاو بکه‌ن، ئه‌ود له‌گه‌ل سروشتی خۆیاندا راستیان کردوه، به‌لام پیاویکی عاده‌تی ژنان ره‌چاو بکات. به‌تایبه‌تی له رۆژانی روه‌په‌روبوونه‌وه‌و به‌ره‌نگاریی له‌گه‌ل ئه‌هلی کوفرو له‌گه‌ل دوژمناندا، ئه‌وه نه‌قوستانییه‌کی گه‌ورمیه، بۆ ئافرمته‌که، له‌گه‌ل سروشتی خۆیدا راستی کردوه، چونکه خوای کارزان سروشتی ئافرمتی به‌لای نه‌رم و ناسکی و

ناشتیی و سەلامەتیییدا شکاندۆتەو، ئافرمت زیاتر مەیلی ئەوێ هەیه، بەلام سروشتی پیاو، جوۆرتیکی دیکەیه و لە کاتی پێویستدا گیانی رووبەر و بوونەو و فیداکاریی و بەرمنگار بوونەوێ هەیه.

بۆیه خوا که لیژمدا دەفەر موی: ﴿ وَإِذَا أَنْزَلَتْ سُورَةٌ ﴾، واتە: هەر کاتیک سوورەتیک هاتە خوار، که فەرمانی دەکرد بەوێ که بپروا بە خوا بێنن، وە لەگەڵ پێغەمبەری خوادا ﷺ تیبکۆشن و بچن بۆ جەنگ، ئا ئەوێ هە ئویستیانه: ﴿ أَسْتَعِذَّكَ أَوْلُوا الطَّوْلِ مِنْهُمْ ﴾، ئەوانەیی خاومن ئیمكانیەتن، داوای مؤلەمت لێ دەکەن، ئەمە وەك ئەو دوو ئایەتەیی سوورەتی (محمد) وایە که خوا ﷻ دەفەر موی:

﴿ وَيَقُولُ الَّذِينَ ءَامَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أَنْزَلَتْ سُورَةٌ مُّحْكَمَةٌ وَذَكَرَ فِيهَا الْقِتَالَ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشَىٰ عَلَيْهِ مِن الْمَوْتِ فَأُولَئِكَ لَهُمْ طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَّعْرُوفٌ فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ ﴾ (۱۱).

واتە: وە ئەوانەیی بپروادارن، بە ئاوات دەخوازن و دەلێن: خوۆزگە سوورەتیک دابەزیبایه، ئنجا کاتیک سوورەتیک موحکەم، (واتە: مانا روۆشن و بێ پێچ و پەنا) که فەرمانی تێداکرا بوو بە جەنگ، دابەزی، ئەوانەیی که دلێان نەخوۆشی تێدایه، دەیانبێنی تەماشات دەکەن، وەك کەسێک که لە حالەتی سەرەمەرگدا بێ، و بێهۆشی مەرگی بەسەردا بێت، هێندە دەترسین، ﴿ فَأُولَئِكَ لَهُمْ طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَّعْرُوفٌ ﴾، بۆ وان وا باشتربوو: فەرمانبەری بکەن و قسەیی باش بکەن، ئەوێ بۆوان باشتربوو، لەوێ که هێندە بکەوێ حالەتی ترس و لەرزەو، { لە کاتیکدا باسی جەنگ و جیهاد دێتە پێش } .

که دەفەر موی: ﴿ أَوْلُوا الطَّوْلِ ﴾، یانی: خاومن سەرۆمتەکان، خاومن ئیمكانیەت و دەست روۆشتووێکان.

(الطَّوْلِ): (الطَّوْلِ: من مادة الطَّوْلِ، ضِدُّ الْقَصْرِ) وشهى (الطَّوْلِ) له (طُول) هود هاتوه، واته: دریزی، (قَصْر) واته: کورتیی، لیرهدا یانی: (أُولُوا الْقُدْرَةَ عَلَى الْجِهَادِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ)، واته: نهوانه‌ی که خاومن دمه‌لاتن بؤ جهنگ و جیهاد، هم به سامانیان، هم به جهسته‌یان، ﴿أُولُوا الطَّوْلِ﴾، همدووکیان ده‌گریته‌وه، واته: هم سه‌رومت و سامانیان هه‌یه، وه هم جهسته‌شیان ساغ و سه‌لامه‌ت و به‌هیزه.

ده‌لی (الطَّوْلِ: الْغِنَاءُ وَالْتَّرْوَةُ وَالْفَضْلُ وَالْمِنَّةُ)، (طُول) یانی: سه‌رومت و سامان و به‌خشش و چاکه له‌گه‌ل خه‌لک کردن.

﴿وَقَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْقَاعِدِينَ﴾، وه بیت ده‌لین: لیمان‌گه‌ری با له‌گه‌ل دانیشه‌تواندا بین، یانی: لیمان‌گه‌ری با له‌گه‌ل نه‌وانه‌دا بین که له مائی خو‌یاندا دانیشه‌توون، که کین نه‌وانه‌ی له مائی خو‌یاندا دانیشه‌توون؟

که کاتی جهنگ و جیهاد دیته پئیش، نه‌وانه‌ی که پیری په‌ککه‌وته‌ن، یان نه‌خوشن. یان که‌مه‌ندامن، یان مندالن، یان بی‌هیزن، یان نه‌و کاته دمه‌لاتیکی ماددی نه‌و تو‌یان نه‌بووه، که جه‌ک و هو‌کاره‌کانی جهنگ: ولاخی سواری و نه‌و پیداویستیانه‌ی که جه‌نگیان پئ ده‌گری، دابینیان بکه‌ن، نه‌وانه دانیشه‌توون، به‌لام که‌سئیک که نه له جهسته‌یدا که‌مو‌گورپی هه‌بئ، وه سه‌رومت و سامانیسی هه‌بئ، داوای مؤلمت بکات، نه‌ود هه‌لو‌یستیکی زور خراپه، بؤیه خوا له نایه‌تی دووه‌مدا ده‌فه‌رموی: ﴿رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ﴾، رازیبوون که له‌گه‌ل نافرمانی به‌جی‌ماودا بن، ده‌لی (خوالف) کو‌ی (خَالِيفَة) میه، زنی‌ک که له مال به‌جیده‌مینئ، له‌سه‌ر مال و مندالن و سه‌ره‌رشتییان ده‌کات.

وه ده‌شگونجئ: وشه‌ی: (خوالف) به مانای (مَنْ لَا خَيْرَ فِيهِ مِنْ أَهْلِ الضَّالِّينَ) نه‌وانه‌ی که هیج خیریکیان پیوه نیه، چونکه پئیشتر باسما‌ن کرد، وشه‌ی (خَلْفُ يَخْلُفُ) وه‌ک چو‌ن به مانای به‌جی‌مان دئ، به مانای خراپه‌وونیش دئ، که‌سانئیک که رازیبوون وه‌ک که‌سانی خراپ بن، که‌سانئیک که باری مه‌عنه‌و‌بیان تیک‌چوو‌وه لایه‌نی ره‌وشتیان ته‌واو نیه، رازیبوون وه‌ک نه‌وان بن، که له مال داده‌نیشن و به‌جئ ده‌مینن.

ئىنجا دەفەرمۇي: ﴿ وَطَبَعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ ﴾، ۋە مۇرىيان بەسەر دىلەۋە نرا، ﴿ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴾، بۇيە تىناگەن.

ۋشەى (طَبَعَ: الطَّبْعُ وَالخَتْمُ عَلَى القُلُوبِ، عِبَارَةٌ عَن عَدَمِ قَبُولِهَا لِشَيْءٍ جَدِيدٍ مِنَ العِلْمِ وَالْمَوْعِظَةِ، غَيْرَ مَا اسْتَقَرَّ فِيهَا وَاسْتَحْوَذَ عَلَيْهَا).

ۋاتە: مۇر بەسەر دىلەۋە نران، ۋە دىل مۇر كران، مەبەست پىيى ئەۋەمىە كە ئەۋ دىلە جارىكى دىكە ھىچ زانىيارىي ۋ نامۇزگارپىەكى تازە ۋەرنىگىرى، جگە لەۋەى كە تىيدا جىگىر بوۋە، جگە لەۋ قەناعەتانەى كە كۇنتىرۋلىيان كىردە، ئەۋ دىلە ھىچى دىكە ۋەرنىگىرى.

ئىنجا نايىا بۇچى مۇرىيان بەسەر دىلەۋە نراۋە، دىلىان داخراۋە؟ بىگومان بەھۇى ئەۋ رەفتارو ھەلۋىستانەى پىشۋويانەۋە، كە باسكران .

﴿ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴾ سەرنىجام ۋاىان لىھاتۋە كە تىناگەن، يانى: بەھۇى ئەۋەۋە تىناگەن كە دىل ۋە قىلىان مۇركراۋە داخراۋە، ئەۋ جۇرە تىگەشىتنە تىناگەن، كە ماىەى پەند لىۋەمرگىرتنىان بى، ئەگەرنا ۋەختىك نايەتەكانىيان بۇ خۇىنراۋەنەۋە، مانا پۋوكەش ۋ ۋوالەتەكەيان زانىۋە، بەلام ئەۋ تىگەشىتنە كە سوۋدىيان پى بگەمەنى، ۋە پەندى لى ۋەربىگىرن، ۋە ھالىيان بگۇرى، ئەۋ جۇرە تىگەشىتنەيان نابى، ۋاتە: تىگەشىتنىك ۋاىان لىبكات ۋ نايەتەكان كارىان تىبكات.

ياخود ﴿ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴾، (أَي: لَا يَفْهَمُونَ أَنَّ الإِيمَانَ وَالطَّاعَةَ وَالْجِهَادَ سَبَبُ عِزِّ الدُّنْيَا وَفَوْزِ الآخِرَى).

ۋاتە: نازانن كە ئىمان {بە خواۋ بە پىغەمبەرى خوا ﷺ}، ۋە بە ھەموۋ ئەۋ شتانەى پىۋىستە ئىمانىيان پى بەئىنرى}، ۋە فەرمانبەرىي {بۇ خوا، ۋە لە نىۋ فەرمانبەرىي بۇ خوادا}، جەنگو جىهاد (لە كاتى خۇيدا) ھۇكارى عىززەتمەندىي دىنايەۋ سەرفرازىي رۇزى دۋاىيە، ۋاتە: ئەۋ ھەقىقەتە نازانن.

مهسه لهی ههوتهم: که خوا دمفه رموی: ﴿ لَکِنِ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ جَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَأَوْلِيَّتِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴾ (۸۸) اعد الله لهم جنت بجرى من تحتها الأنهر خلدین فیها ذلک الفوز العظیم ﴿ (۸۹) ﴾.

خوای پهرو مردگار لهه دوو نایهته موباره کهدا، دواى نهوهى باسى هه لوئىستی دلنه خووش و دمه ل و مونا فیه کهان دهکات، له بهرانبهر جهنگو جیهاددا، ئنجا دیته سهر باسى هه لوئىستی پیغه مبهرى خاتهم موحه ممه د ﷺ، وه نهوانه ی که له خزمهتی دابوون، واته: به ئیمان و ئیلتیزامه وه، دمهنا مونا فیه کهانیش ههر له خزمهتی دابوون، وهک شارنشینی و هاوولاتی، به لام له خزمهتی دانه بوون، وهک برهوا قه ناعمت پی بوون و، شوین کهوتن و فهرمانبهری بو کردن:

دمفه رموی: ﴿ لَکِنِ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ ﴾، به لام پیغه مبهر ﷺ و نهوانه ی که له که ئیدان، ﴿ جَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ ﴾، به سامان و گیانیان تیکوشاون له رپی خواداو له خزمه تیدا، ﴿ وَأُولَئِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴾ ، وه نهوانه ههر چی خیر و چاکه و نیعمت هه یه، له دوار و ژدا له گرهوی نهواندایه، وه ههر نهوانهش سهر فزان.

ئنجا باسى سهر فزاییه کهیان دهکات، دمفه رموی: ﴿ اعد الله لهم جنت بجرى من تحتها الأنهر ﴾، خوا جهند باغو بیستانیکی بو ناماده کردوون، که رهو باریان به ژیردا دمرون، ﴿ خلدین فیها ﴾، به هه میسه یی تییا ندا ده میننه وه، ﴿ ذلک الفوز العظیم ﴾. نا نهوه بر دنه وه وه به مراد که یشتن و به کامه رانی که یشتنی مه زنه.

ئیساش با ته ماشایه کی وردتری نهه دوو نایهته موباره که بکهین، له پینج هه لوسته ی خیرادا:

هلهوسته‌ی به‌کهم : که ده‌ه‌رموی: ﴿ لٰكِنِ الرَّسُوْلُ وَالَّذِيْنَ ءَامَنُوْا مَعَهُ

جَهْدُوْا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ ﴾، نهمه نه‌وه ده‌گه‌یه‌نی، که ری‌بازی پی‌غهمبهر ﷺ، وه نه‌وانه‌ی که له خزمه‌ت پی‌غهمبهردا ﷺ بوون، نه‌ومیه که به سامان و گیانیان له پی‌ناوی خوادا تی‌بکوشن، سه‌رو مالیان له‌سه‌ر ده‌ست دابنن له پی‌ناوی خوادا، نه‌وه ری‌بازی پی‌غهمبهره ﷺ، ئیدی هر که‌سیک وانه‌بی، نه له خزمه‌ت پی‌غهمبهر ﷺ دایه، وه نه شوین ری‌بازمه‌کشی که‌وتوه، وه نه به نه‌هلی ئیمانیش له قه‌لهم دهدری، که‌واته: هر که‌سیک تی‌نه‌گوشی به سه‌رو مالی، هر که‌سیک گیان و سامانی فیدا نه‌کات، له پی‌ناوی خوادا، نه‌وه بی‌گانه‌یه به پی‌غهمبهر ﷺ وه لی‌ی دووره، وه له خزمه‌ت نه‌ویشدا نیه، یانی: له خزمه‌تدا بوون و له‌گه‌لدا بوونی راسته‌قینه، با به پروالته‌ت و شوینی جو‌گرافی‌ی و وه‌ک شارنشینیش، هر له ههمان شوین و شاردا دابنیشی، که پی‌غهمبهری خوای ﷺ تیدایه !

هلهوسته‌ی دووم : ننجاً لی‌ردها پی‌ویسته نه‌وش بزانی، که چه‌مکی نه‌م نایه‌ته، تنیا کورت هه‌لنه‌هاتوه له‌سه‌ر هاوه‌لانی به‌ریز، خوا لی‌یان رازی بی، چونکه:

﴿ لٰكِنِ الرَّسُوْلُ وَالَّذِيْنَ ءَامَنُوْا مَعَهُ ﴾، به‌لام پی‌غهمبهر ﷺ و نه‌وانه‌ی له‌گه‌لدا برویان هیناوه، نه‌م ته‌عبیره: ئیستاو پیش ئیستاو دوی ئیستاو، هر که‌سیک له خزمه‌ت پی‌غهمبهردا ﷺ بی، واته: ههمان ئیمان و عه‌قیده‌ی که پی‌غهمبهری خوا ﷺ هه‌لی‌گرتوه، که نه‌ویش هه‌لی‌گری‌و، ههمان عیبادت، ههمان ره‌وش، ههمان شیوه‌ی فه‌رمانبه‌ری، ههمان پابه‌ندی به وه‌حی خواوه، که پی‌غهمبهر ﷺ بوویه‌تی، ئیستاو هر که‌س له ئۆمه‌ته‌که‌ی بی‌بی، نه‌وه له خزمه‌ت پی‌غهمبهر ﷺ دایه.

وه ههرکه‌سیک ئیستاو سامان و گیانی له پی‌ناوی خوادا به‌خت بکاتو، فیداکاری بکات، مانای وایه نه‌و موژدمیه ده‌یگری‌ته‌وه، به‌لام هر له ره‌زگاری پی‌غهمبهردا ﷺ له ره‌وی کات (زمن)ه‌وه، وه له شویننیک که پی‌غهمبهر ﷺ تیددا زیاوه، له ره‌وی شوین (مکان)ه‌وه، نه‌وانه‌ی که له‌ویدا بوون له مه‌دینه‌دا بوون، وه له‌وکاته‌دا له خزمه‌تیدا زیاون، مادام له‌سه‌ر ههمان ری‌بازی پی‌غهمبهر ﷺ

نه بووبن، وه به شیوهی پیغمبر فیداکارییان نه کردبِن، دیاره نهوانه له پیغمبره خوارِ خَوا عَلَيْهِ السَّلَامُ دوور بوونو، نیستاش و دواى نیستاش ههر وایه.

هه لوهستهی سیبهم : که دمفهرموی: ﴿ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَيْرَاتُ ﴾، (الخیرات) کوی (خیره)یه.

دهلئ: (طبری) دهلئ: (الْخَيْرَةُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ: الْفَاضِلَةُ، وَخَيْرَاتُ الْآخِرَةِ: نَسَاؤُهَا وَجَنَاتُهَا وَنَعِيمُهَا، خَيْرَةٌ وَخَيْرَةٌ مِثْلُ: هَيْنٌ وَهَيْنٌ)^(۱).

دهلئ (خیره) له ههر شتیک یانی: ههره باش، ننجا چاکهکانی دواروژ بریتین له نافرتهکانی (واته: حورییهکان) وه باغهکان، وه نازو نیعمهتهکهی، وه (خیره) ههم دمگونجیت به (خیره) بگوترئ، بهبن شهده، وه به (خیره)ش بگوترئ، وه هک (هین) وه (هین) دیاره ههردوو هیرانهتهکانیشی هاتوون.

ههروهها (مختار الصحاح) یش هه مان شتی دووباره کردوتهوه: دهلئ: (الْخَيْرَاتُ: جَمْعُ الْخَيْرَةِ، وَهِيَ الْفَاضِلَةُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ)^(۲) ههر شتیک ههرد باشهکهی، بپی دهگوترئ (خیره).

کهواته: ﴿ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَيْرَاتُ ﴾، مادام (الخیرات) نهلیفو لامی لهسهرد. واته: ههرچی چاکهیه له گرموی نهو جووره کهسانه دایه، ههرچی نازو نیعمهته له دواروژدا لهسهرد نهوان تاپو دهکری، بو نهوان قورخ دهکری.

هه لوهستهی چوارهم : که دمفهرموی: ﴿ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴾، واته: وه ههر نهوانهشن سهرفراز.

دهلئ: (الْفَلَاحُ: الْفَوْزُ وَالْبَقَاءُ وَالنَّجَاةُ، وَهُوَ اسْمٌ، وَالْمَصْدَرُ: الْإِفْلَاحُ، وَقَلَحَ الْأَرْضَ شَقَّهَا وَالْفَلَاحُ: الْأَكَارُ)^(۳).

(۱) ص ۱۸۲.

(۲) جامع البيان ج ۱۰، ص ۲۸۱.

(۳) مختار الصحاح، ص ۴۴۴.

وشەى (فلاح) واتە: بردنەو و مانەو و دەر بازبوون، وە وشەى (فلاح) ناو و، جاوگەگەى بریتىيە لە (إفلاح) یانى: (أَفْلَحَ، يُفْلِحُ، إِفْلَاحًا) وە (فَلَحَ الْأَرْضُ) واتە: ئەرزەگەى درى، شەقى کرد، وە (الْفَلَاحُ: الْأَكْرَارُ) جوتیار، لەبەرئەو وى زەوى شەق دەکات.

هەلۆهستەى پینجەم: كە دەفەر موى: ﴿ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا

الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٨١﴾، لێرمدا پرسىارىك دەكرى: هەندىك لەوانەى كە لە پشت پەردەى ڕەشەو و تەماشای قورئان دەكەن، وە ئىددىعای ئەو دەكەن، كە دەبى ئیمە بە شىو وى تازە لە قورئان تىبگەین^(۱)، وە لە دەقەكانى شەرىعەت تىبگەین، كە زۆر بەى ئەوانە كار تىكراون بە هەندى نووسەر و خەلكى ڕۆژئاوایى، ئەوانەى زانىارىيەكیان داھیناوە بە ناوى زانىارىى (تاویل) (ھىرمىنوطىقىا)، واتە: زانىارىى تىگەشتن لە دەقەكان و، مانا كردن و تەنویلكردنى دەقەكان، وە لە ژىر كارىگەرى ئەو ودا ئەوان ئەو زانىارىيەیان داھیناوە، كە تەماشای كىتابى موقەددەسى خۆیانیان كردو، بە ھەردوو بەشى پەیمانى كۆن و پەیمانى نوئ (العهد القديم والعهد الجديد) كە (پەیمانى كۆن) تەورات و كۆمەلە كىتبىكى دىكە، وە (پەیمانى نوئ) كە جوار نىنجىلەكان و كۆمەلە كىتب و نامەھىكى دىكە، تەماشایان كردو: زۆر شتان تىدايە كە لەگەل عەقل و مەنتىق و، لەگەل زانىارىى و، لەگەل واقىعدا تىكدەگىرى، بۆیە خۆیان ناچار بىنیو، زانىارىيەك دا بىنن، بۆ تىگەشتنى ئەو دەقە، یان ڕەخنە لىگرتن، یان پىنەو پەرۆ بۆ كردن، كە بىگومان وەحىیان كەم تىدا ماوتەو.

ئىجا ئەوانە ئەو مەتۆد (مەھج) و شىوازىیان داھیناوە بۆ ئەو وى خەلكى خۆیان لە ھەلۆ ئەفسانەكانى كىتبەكانیان، دەر باز بكەن، كە چى ھەندىك لە نووسەرانى مسولمان، بىئەو وى شارەزایى قوولیان لە شەرىعەتدا ھەبى، ھەلسا و ئەو شىوازى مەتۆدەى ئەوان داياناوە، بۆ لىتىگەشتنى كىتبى خۆیان، یەكسەر ھىناوایانە بەكارى دىنن بۆ لىتىگەشتنى قورئان، چونكە بەنسەت سوننەتەو، ھالەتەگەى جىايە،

(۱) ئەو قسەمەش لە خودى خۆى دا راست و ھەقە، بەلام ئەوان مەبەستى خراب و ناھەقىان پىی ھەبە، (كلمة حق يراد بها الباطل).

قورئان ئىمە دۇنيايىن ھەمووى لە خواوہ بە تەواوتور بە ئىمە گەشتوہ، بەلام سوننەت دۇنيانىن كە ھەمووى كىردەموو ھەرمایشتى پېغەمبەرە ﷺ يان نا؟

دىارە زانايانى ھەرموودەناس سوننەتیشيان پۇلین كىردوہ، بۇ موئەواتىرو صەحیحو ھەسەن و لاوازو ھەئبەستراو، بەلام ھەر چۆن بى، سوننەت لە ھەردووك بواری (روایە) و (درایە) دا، جىي قسە تىداكىردنى ھەپەو، بەردەوام زاناو پسپۇران مشتومپىان لەبارمىھوہ بووہ.

ئىنجا ئەوانە لىرەدا پىرسىارىك دەورووژىنن، دەلین: لەبەرئەھەوى كاتى خۇي قورئان لە نىو گەلى عەپمىدا ھاتۆتە خوار، وە گەلى عەپمىش بىباباننىش بون. وە لە رپووى جوگرافىيەھوہ لە شوپىنىك بون، زۆر ھەزىيان بە سەھوزاىى و رپوبارو ئاوو باغ و دارستان كىردوہ، بۇيە لە قورئاندا زۆر باسى بەھەشت كراوہ، كە پاداشتى دوارپۇژى ئىماندارانە، بە جوړىك باسكراوہ، كە ئەوانە بچوولتىنى: ئەگەر بىت و ئىمان بىنن، ژيانىكىان دەستدەگەوئ لە دوارپۇژدا، پېچەھوانەى ئەو ژيانەى ئىستايان بى، باغ و بىستان و، گول و گولزار بى، ميوەى زۆرو رپوبارو كانى و سەرجاھەى زۆر. كۆشك و تەلارو ... ھتد !!

بەلام بە دۇنيايى ئەھوہ راست نىە، بەلكو ھەموو مرؤفئىك بە سروشت ھەز لە سەھوزاىى دەكات، ھەز لە جوگەو كانى و كانىاو سەرجاھەو ميوەو دارو درەخت و گول و گولزار دەكات، وە ھەز بەو ناز نىعمەتانە دەكات، كە خواى بەخشمىر باسى كىردوون، واتە: ئەوانە: داخووزى سروشتى قوول و رپوچوون لە دلى ھەموو مرؤفئىكدا، وە تايبەت نىن بە كەسىكەھو، كە لە بىبابان دابى.

بەئى: رەنگە بابايەكى بىباباننىش، زىاتر دلى بەو شتانە خۆشبى، بەلام ھەر كەسىكى دىكەش ھەروايە، لە ئەورووپا بى، يان لە ئاسىيا، لە چىاو چۆل بى . يان لە بىبابان، ئەدى بۇچى رپۇژئاووايىھەكان و لاتەكانى خۇيانيان پىر كىردوون لە دارو درەخت، پىريان كىردوون لە گول و گولزار!؟

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ .

دەرسی دواز دەیم

پیناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە حەفدە نایەتان بێک هاتو، کە بریتین لە نایەتەکانی: (۹۰ تا ۱۰۶)، تەوهرى سەرەکیى ئەو حەفدە نایەتە، هەئۆیستی ئەرینى و نەرینى چەند تویژیکى ئەوسای کۆمەنگای ئیسلامییه، لە بەرانبەر چوون و نەچوونیاندا بۆ جەنگى تەبووک، بە تايبەت عەرەبە خێلەکیى و بیاباننشینهکان.

سەرەتا باسی عەرەبە خێلەکییهکان دەکات، کە راستگۆیانە هاتوونە لای پیغەمبەرى خواو مۆلەتیان لیوەرگرتو، پاشان باسی ئەوانەیان دەکات کە درۆیان لەگەڵ خواو پیغەمبەرەکهیدا کردو.

دوایى روونى دەکاتەوه کە کەسانی بێهیزو نەخۆش و تەنگدەست، گلەبیان لیناکرى، هەرودها ئەوانەى هاتوون، داواى و لاخى سوارییان کردوو، نەشبوو سوار بکرین و، بە چاوى پر فرمیسکەوه گەرانەوه!

ئەجا دێتە سەر باسى مۆلەت و مرگره دەستپۆشتوو مەکان، کە پازیبوون لەگەڵ ژن و مندال دا بماننەوه.

وه باسى هەئۆیستی پاساوو بیانوو هینانەومیان دەکات و، نامۆزگاریى پیغەمبەرىش ﷺ دەکات کە پێیان بلێ: برواتان پێ ناکهین و، خوا هەوالی راستەقینەى ئیوهى پێداوین.

پاشان دوو جارى دیکە باسى سویند خواردنى بە درۆیان دەکات، بۆ خۆپەراندنەوه و رازیکردنى مسولمانان.

دوایی به تایبتهت باسی عهربه خیلهکیه بیاباننشینهکان دهکات، سه‌رمتا باسی خرابه‌کانیان دهکات، که کوفرو نیفافیکی بی‌ره‌زاو سه‌ختیان هه‌یه، پاشانیش باسی که‌سانیکی باشیان دهکات، که نه‌هلی ئیمانن و به‌خشهرن له پیناوی خوادا.

ئنجنا ناماژمه‌کی کورت به پیشکه‌وتوووه یه‌که‌مه‌کان دهکات، له کۆچکه‌رو پشتیوانان و شوینکه‌وتوووانی راسته‌قینه‌یان.

پاشان باسی مونا‌فیه‌کانی نیو عهربه خیلهکیه بیاباننشینه‌کان و که‌سانیکی دانیشتوووی مه‌دینه دهکات، که زۆر کارامهن له نیفاق و دووروووی داو، به‌س خوا ده‌یانناسی.

ئنجنا خوا باسی جوړیکی دیکه‌یان دهکات، که بریتین له تۆبه‌کاران و دانپیدا‌هینه‌ران به گونا‌هه‌کانیاندا، که نه‌وانه چاکه‌و خرابه‌یان پیکه‌وه تیکه‌ل کردوون، وه خوا فه‌رمان به پیغه‌مبه‌ر ﷺ دهکات، که نه‌وانه زمکاتیان لی وهریگری، یان چاکه‌و به‌خشینیکی تایبه‌تیان لی وهریگری، وه‌ک که‌فاره‌ت.

وه پاشان باسی نه‌وه دهکات، که به‌س خوا تۆبه‌قبوول دهکات و سه‌ده‌قه وهریگری. وه فه‌رمانیش به پیغه‌مبه‌ر ﷺ دهکات که پینان بلی: کردموه‌ی باش بکه‌ن، خواو پیغه‌مبه‌ر ﷺ و پرواداران ده‌یبینن.

وه له کۆتایی دا باسی که‌سانیک دهکات که بریار له‌بارمیانه‌وه نه‌دراومو، جاری دواخراون، که مه‌به‌ست (کعب بن مالک) و دوو هاوه‌له‌که‌ینی^(۱).

(۱) واته: (مرارة بن الربیع و هلال بن أمية) .

﴿ وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿۱۰﴾ لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَحْدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولَهُ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۱۱﴾ وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ ﴿۱۲﴾ إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَاءُ رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۱۳﴾ يَتَذَرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ قُلْ لَا تَعْتَدُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَأْنَا اللَّهُ مِنْ أَنْبَارِكُمْ وَسِيرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تَرَدُّونَ إِلَىٰ عِلْمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿۱۴﴾ سَيَخْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رَجِسٌ وَمَآوَنُهُمْ جَهَنَّمُ جَزَاءُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿۱۵﴾ يَخْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿۱۶﴾ الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿۱۷﴾ وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُّ بِكُمُ الدَّوَائِرَ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿۱۸﴾ وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرْبًا لَهُمْ سَيَدْخِلُهمُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ إِنْ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

۱۱) وَالسَّيْفُوكَ الْأَوْلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ
 رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ
 فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿۱۰۰﴾ وَمَنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ مُنْفِقُونَ وَمِنْ
 أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ سَنُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ
 يُرَدُّونَ إِلَىٰ عَذَابٍ عَظِيمٍ ﴿۱۰۱﴾ وَآخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا
 وَآخَرَ سَيِّئًا عَسَىٰ اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۱۰۲﴾ خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً
 تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿۱۰۳﴾
 الَّذِينَ يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ
 الْمُنْتَقِبُ إِلَىٰ عِلْمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿۱۰۴﴾ وَآخَرُونَ مُرْجُونَ لِأَمْرِ
 اللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿۱۰۵﴾

مانای وشە بە وشە ئایەتەکان

{ وە پۆزش هینەرەوان لە عەرەبە خێلەکییەکان هاتن، کە مۆلەت (ی نەچوونە جەنگ) یان بدری، و، ئەوانەش کە درۆیان لەگەڵ خواو پیغەمبەرەکەیدا کرد، دانیشتن (نەهاتن مۆلەت وەریگرن) بە زوویی ئازاریکی بە ئیش تووشی ئەوانەیان دەبی کە بیبروان ﴿۹۰﴾ هیچ سەغڵەتییهک (ی گوناھباری) نە لەسەر بیھیزمکان و نە لەسەر نەخۆشەکان و، نە لەسەر ئەوانەشە کە هیچ شک نابەن خەرچی بکەن، ئەگەر دڵسۆزی بوو خواو پیغەمبەرەکەیدا بنوینن، چاکەکاران ری (ی گلەیی) یان ناچیتە سەر، وە خوا لیپور دەی میهرمانە ﴿۹۱﴾ ھەر وھا هیچ سەغڵەتی (گوناھبار بوون) یش لەسەر ئەو کەسانە نیە، کە کاتیك هاتنە لات، سواریان بکە (ولایخان بوو دابین بکە) تۆش گوتت: هیچ (باربەرئیک) شک نابەم، ئیوەی سوار بکەم، بە چاوی پر فرمیسکەووە پشتیان ھەلکرد، لە خەفەتی ئەویدا کە (سامانیك) شک نابەن، خەرچی بکەن ﴿۹۲﴾ بەلکو ری (ی گلەیی) بەس دەچیتەووە سەر ئەوانەیدا، کە لە حالیکدا دەولەتمەندیان، مۆلەتت لێ وەردەگرن (کە نەبەنە جەنگ) ئەو میان بەسند کرد، کە لەگەڵ ئافرەتانی بەجیھێلراو دابن، وە خوا دلی مۆر کردوون، بۆیە نازانن ﴿۹۳﴾ ھەر کات گەرانیووە بوو لایان، پۆزشتان بوو دیننەو، بلی: پۆزش مەھیننەو، ھەرگیز بە راستان دانانین، بیگومان خوا لە ھەوالەکانی ئیوەی ئاگادار کردووینەو، وە لەمەودوا خوا کردەووەکانتان دەبینن، ھەر وھا پیغەمبەرەکەیدا، دوایی دەگێرینەووە بوو لای (خوای) زانای پەنھان و بینراو، ئنجا ھەوالی ئەو تان دەدات، کە دەتانکرد ﴿۹۴﴾ لەمەودوا کە گەرانیووە (لە جەنگی تەبووک) بوو لایان (ئەو مسولمانینە!) سویندتان بوو دەخۆن، تاکو وازیان لێ بینن، دەجا لییانگەرین، بیگومان ئەو (موناھیق)انە پیسن، وە لە سزای ئەویدا کە دەیانکرد، جیی ھەوانەو میان دۆزەخە، ﴿۹۵﴾ سویندتان بوو دەخۆن، تاکو لییان رازی بن، ئنجا ئەگەر ئیومش لییان رازی بن، بەدلتیایی خوا لە کۆمەلی لادەمران رازی نابن ﴿۹۶﴾ عەرەبە خێلەکییەکان لە بیبروایی و دەغەلییدا (لە خەلکی دیکە) توندترن، وە شایستەترن کە سنوورەکانی ئەو (بەرنامەیدا) کە خوا دایبەزاندۆتە سەر پیغەمبەرەکەیدا، نەیزانن، وە خوا زانای کارزانە ﴿۹۷﴾ وە

كەسانىك لە عەرپبە خىلەككيبەكان ھەن، كە ئەو (سامان)ەى (بۇ جەنگو جىھاد) خەرجى دەمكەن، بە تالانكران (و بە ناھەق سامان لى ستىنران)ى دادمىنن، وە ھەمىشە چاومرپى بەلایانتان بۇ دەمكەن، بەلای خراب بەسەر خۆيان بى، وە خوا بىسەرى زانايە ﴿۹۸﴾ وە كەسانىكى دىكە (جىاواز لەوانى پىش) لە عەرپبە خىلەككيبەكان ھەن، كە برۆيان بە خواو بە رۆزى دوايى ھەيەو، ئەو (سامان)ەى خەرجى دەمكەن بە ھۆكارمكاني لە خوا و منىزىك كەوتن و پارانەومكاني پىغەمبەرى دادمىنن، ناگاداربن ماپەى نىزىك كەوتنەومپانە (لە خوا) لەمەودوا خوا دەمىناختە نىو بەزمىي خۆيەو، بىگومان خوا لىبوردەى بە بەزمىيە ﴿۹۹﴾ وە پىشكەوتوو ەكەمەكان لە كۆچكەران و پىشتىوانان، ئەوانەى بە چاكىي شوپىيان كەوتوون، خوا لىيان رازى يەو ئەوانىش لىي رازىن، وە چەندان باغى بۇ نامادە كردوون، كە رووبارىان بەژىردا دەرۆن، بۇ ھەتا ھەتايە تىياندا دەمىننەو بە ھەمىشەيى، نا ئەو بەردنەو بە مراد گەيشتنى مەزنە ﴿۱۰۰﴾ وە لە عەرپبە خىلەككيبەكاني دەوروبەرتان، كەسانى مونافىق ھەن، وە لە خەلكى مەدىنەش كەسانىك ھەن، كە مەشقىان لەسەر دەغەلىي كردو، تۆ نايانزانى، نىمە دەمىانزانىن، لەمەودوا دووجار سزايان دەمىن، پاشانىش بۇ نازارو سزايەكى مەزن دەگىرپىنەو ﴿۱۰۱﴾ وە كەسانىكى دىكە ھەن (لە عەرپبە خىلەككيبەكان) دانىيان بە گوناھەكانىياندا ناو، كردەومپەكى چاك وپەكى دىكەى خرابيان تىكەل كردوون، رەنگە خوا بگەرپىتەو سەريان (تۆبەيان لىومر بگرى) بەدلىيىي خوا لىبوردەى بە بەزمىيە ﴿۱۰۲﴾ لە سامانەكانىيان صەدەفە (مال بەخشىن) ىك و مر بگرە، كە بەھۆيەو بەكەيان بەكەيەو چاكىيان بەكەى (گەشەيان پىبەدەى)، وە بۆيان ببارپۆ، بە دلىيىي، پارانەوئى تۆ ماپەى نارامىيە بۆيان، وە خوا بىسەرى زانايە ﴿۱۰۳﴾ ئايا نازانن كە بەس خوا تۆبە لە بەندەكاني و مردەگرىو، ھەر ئەو مال بەخشىنەكان و مردەگرى، (ئايا نازانن) كە بەس خوا زۆر تۆبە و مرگرى بە بەزمىيە؟ ﴿۱۰۴﴾ وە پىيان بلى: كردەو (ى باش) بەكەن، لەمەودوا خواو پىغەمبەرەكەى و برۆاداران، كردەومكانتەن دەمىنن، وە پاشان دەگىرپىنەو بۆ لای (خواى) زانای پەنھان و ئاشكرا، ئنجا لەبارەى ئەومو ەكە دەتانكرد، ھەوائتان پىدەمات، ﴿۱۰۵﴾ وە كەسانىكى دىكە بۆ برپارو فەرمانى خوا (لەبارەو درانىيان) دواخراون، ئنجا يان سزايان دەمات، وە يان دەگەرپىتەو سەريان (تۆبەيان لىومر دەگرى) وە خوا زانای كارزانە ﴿۱۰۶﴾ .

شیکردنەوهی هەندیک لە وشەکان

(المُعْذِرُونَ): (أَيُّ الْمُعْتَذِرُونَ الَّذِينَ لَهُمْ عُذْرٌ حَقِيقِي، وَقُرِيءَ: الْمُعْتَذِرُونَ: الَّذِي لَهُ عُذْرٌ لَكِنْ قَدْ يَكُونُ الْمُعْتَذِرُ، عَلَى جِهَةِ الْمُفْعَلِ، مِثْلَ: الْمُمْرِضُ وَالْمُقْصِرُ، أَيُّ الَّذِي يَعْتَذِرُ بِغَيْرِ عُذْرٍ).

وشە (مُعْذِرُونَ) دوو واتای هەن:

یەكەم: (المُعْتَذِرُونَ) ئەوانەى كە پۆزشیان هیناوەتەوه، پۆزش هینەرەوان، داواى لیبوردنکهران، ئەوانەى كە بەلگەیهكى راستەقینەیان هەبووه.

دووهم: هەر وەها خوینراویشەتەوه (المُعْتَذِرُونَ) ئەویش هەر بە مانای كەسێكە كە پاساوى هەیه، وه دەشگونجی (مُعْتَذِرٌ) لەسەر كیشی (مُفْعَلٌ)، وهك (مُمْرِضٌ) و (مُقْصِرٌ) واتە: كەسێك كە خۆى نەخۆش دەكات، یان كە مەترخەمیی دەكات، واتە: كەسێك كە پاساوى دینیتەوه، بێنەوهی كە پاساوى هەبێ، كەواتە: (مُعْتَذِرٌ) هەردوو واتاكەى هەن، یانی: عوزر هینەرەوهی راستگۆ، یان هی درۆزن.

(الْأَعْرَابُ): (جَمْعُ الْعَرَبِ فِي الْأَصْلِ، وَصَارَ اسْمًا لِسُكَّانِ الْبَادِيَةِ).

وشە (أَعْرَاب) لە ریشەدا كۆى (عَرَب)ە، بەلام ئیستا بە عەرەبان ناگوتری: (أَعْرَاب)، هەر دەگوتری: عەرەب، وه وشەى (أَعْرَاب) كراوه بە ناو بوو ئەو كەسانەى كە بیاباننشین، بە تاكەكەشى دەگوتری: (أَعْرَابِي)، وهك چۆن عەرەب واتە: كۆى عەرەبەكان، بە تاكیشی دەگوتری: (عَرَبِي).

(كَذَّبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ): (لَمْ يَصْدُقُوا مَعَهُمَا).

واتە: لەگەڵ خواو پێغەمبەرى خوادا راستیان نەكردوه، درۆیان كردوه لەگەڵ خواو پێغەمبەرى خوادا ﷺ، دياره (كَذَّبُوا) جيايه له (كَذَّبُوا)، (كَذَّبُوا) واتە: درۆیان كردوه، بەلام (كَذَّبُوا) واتە: بە درۆیان زانیوه.

(حَرْجُ): (أَصْلُ الْحَرْجِ وَالْحِرَاجِ، مُجْتَمَعُ الشَّيْئَيْنِ، وَتُصَوَّرُ مِنْهُ ضَيْقٌ مَا بَيْنَهُمَا، فَقِيلَ لِلضَّيْقِ، حَرْجٌ، وَلِإِثْمِ: حَرْجٌ).

وشه‌ی (حَرْج) و (حِرَاج) له ریشه‌دا به دوو شت دمگوترئ که بیکه‌وه کؤدمکرینه‌وه، ننجاً له‌وه‌وه نه‌وه وینا کراوه‌و فامراومته‌وه، که دوو شت دمگنه‌هک ته‌نگه‌به‌رییان له نیواندا دمبی، بؤیه به شتی ته‌نگ گوتراوه: (حَرْج)، وه به گونا‌هیش گوتراوه: (حَرْج) له‌به‌رنه‌وه‌ی نینسان تووشی سه‌غله‌تی و ته‌نگه‌تاوی‌ی ده‌کات.

(نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ): واته: دلسؤزییان بؤ خواو بؤ پیغه‌مبه‌ری خوا نواندوه، (النُّصْحُ: تَحَرَّى فِعْلٌ أَوْ قَوْلٌ فِيهِ صَلَاحٌ صَاحِبِهِ، وَنَصَحْتُ لَهُ الْوَدُّ: أَخْلَصْتُهُ، وَنَاصِحُ الْعَسَلِ خَالِصُهُ).

(نُصِحَ) بریتیه له‌وه که تو هه‌ر قسه‌یه‌ک، هه‌ر کرده‌ومیه‌ک که نه‌وه که‌سه‌ی قسه‌که، یان کرده‌ومکه‌ی ئاراسته‌دمکه‌ی، بؤ نه‌وه چؤن چاکه، ئاوا بکه‌ی، وه دمگوترئ: (وَنَصَحْتُ لَهُ الْوَدُّ) واته: خو‌شه‌ویستی‌یه‌کی ساغم بؤی هه‌یه، وه دمگوترئ: (نَاصِحُ الْعَسَلِ) واته: هه‌نگوینئکی پالفته‌ی بی‌که‌ر‌ه‌شان و بی‌میش.

(لِتَحْمِلَهُمْ): واته: بؤ نه‌وه‌ی و‌لا‌خیان بؤ ئاماده‌بکه‌ی، تا سواری بن، (حَمَلْتُ حَمَلًا، حَمَلَهُ يَحْمِلُهُ، وَحَمَلَهُ عَلَيْهِ...).

(حَمَلْتُ حَمَلًا) واته: باره‌که‌م هه‌لگرت، (حَمَلَهُ يَحْمِلُهُ) واته: هه‌لگرت، هه‌لیده‌گری، وه (حَمَلَهُ عَلَيْهِ) سواری کرد، یاخود باره‌که‌ی خسته‌سه‌ر، که لی‌رمدا (لِتَحْمِلَهُمْ عَلَيْهِ) واته: بؤ نه‌وه‌ی سواری و‌لا‌خیان بکه‌ی.

(تَفِيضٌ مِنَ الدَّمْعِ): واته: چاویان پر دمبی له فرمیسک، (فَاضَ الْمَاءُ: إِذَا سَالَ مُنْصَبًا)، ناومکه رزا به هه‌لرزان.

(وَأَفَاضَ إِنَاءً: مَلَأَهُ حَتَّى أَسَالَهُ، وَأَفَضْتَهُ أَسَالَتُهُ)، که دمگوترئ: (أَفَاضَ إِنَاءً) واته: دمفرمه‌کی خو‌ی پر کرد، یانی: پری کرد تا‌کو لی‌ی رزا، وه رزاندم.

(إِنَّمَا السَّبِيلُ): (سَبِيلُ اللُّومِ: طَرِيقُ الْعِتَابِ).

وشە (سبیل) بە مانای ڕێباز دى، بە مانای ڕیگا دى، بەلام لێردا بە مانای ڕینی گلهیی، بەکارهێنراوه، که دمه‌رموی: (إِنَّمَا السَّبِيل) واتە: ڕیگای گلهیی و سەرزەنشت، تەنیا ڕووی لەو جۆره کەسانه‌یه، که بە ناهەق پۆزش دیننەوهو، بە ناهەق داوای مۆلەت دەکەن.

(إِنَّهُمْ رِجْسٌ): (الرَّجْسُ: الشَّيْءُ الْقَذِرُ، رَجُلٌ رِجْسٌ، وَرِجَالٌ أَرْجَاسٌ).

(رجس) واتە: شتیکی پیس، (رَجُلٌ رِجْسٌ، وَرِجَالٌ أَرْجَاسٌ) واتە: پیاویکی پیس، وه پیاوانیکی پیس، دیاره (رجس) واتە: پیسی، که لێردا ئەوه زیدمەرۆیی کردنه له کەسیکدا که پیسی تێدايه، که مەبەست پێی پیسی مەعناوییه.

(وَأَجْدُرُ): واتە: شایستەترن، (الْجَدِيرُ: الْمُنتَهَى لِانْتِهَاءِ الْأَمْرِ إِلَيْهِ انْتِهَاءُ الشَّيْءِ إِلَى الْجِدَارِ).

(جدیر) بریتیه لهوه که کۆتایی شتیک له‌لای ئەو بێ، وهك چۆن شتیک ده‌گاته بن دیوارمه‌کی، یانی: کۆتایی دى، ده‌گوترى: (جَدْرٌ بَكَدًا، وَمَا أَجْدَرُهُ بَكَدًا، وَأَجْدِرُ بِهِ)، شایسته‌ی ئەومیه، زۆر شایسته‌ی ئەومیه، هه‌مووی به مانای شایسته‌ی ئەومیه.

(مَغْرَمًا): (الْغُرْمُ: مَا يَنْوِبُ الْإِنْسَانَ فِي مَالِهِ مِنْ ضَرَرٍ لَغَيْرِ جَنَابَةٍ مِنْهُ أَوْ خِيَانَةٍ مِنْهُ).

(غرم) بریتیه له زیانیکی مالیی که به مروق ده‌کهوئ، بینه‌وه‌ی تاوانیکی کردبێ، یان ناپاکیه‌کی کردبێ، ده‌گوترى: (غُرْمٌ غُرْمًا وَمَغْرَمًا) واتە: زیانی لیکه‌وت، یان تالان کرا، وه (أُغْرِمَ غَرَامَةً) واتە: پێیان بژارد، { له کوردیی دا (تاوان) ی بێ ده‌لێن }، واتە: تاوانیان لى وه‌رگرت، له به‌رانبه‌ر ئەومدا، جا جارى وایه تاوانیکی کردوه، جارى واش هه‌یه به ناهەق لێی وه‌رده‌گیرئ، ئەو کاته پێی ده‌گوترئ: (مَغْرَم).

(الدَّوَائِرُ): (الدَّوْرَةُ وَالِدَائِرَةُ فِي الْمَكْرُوهِ).

وشە (دورة) و (دائرة) بۆ به‌لاو گه‌رتاریی به‌کارده‌هێنرئ، (دوائر) کۆیه‌که‌یه‌تى.

(دَائِرَةُ السَّوِّءِ): (أَيُّ يُحِيطُ بِهِمُ السَّوُّءُ إِحَاطَةَ الدَّائِرَةِ بِمَنْ فِيهَا، فَلَا سَبِيلَ لَهُمْ إِلَى الْإِنْفِكَافِ مِنْهُ بَوَاجِهِ).

واته: به لآو ناخوشی و خرابه، وا دمورمیان دمد، وهك چؤن بازنهیهك دمورهی نهو شته دمدا، كه له نیو بازنهكه دایه، وه هیج ریگای دمرچوونیان نیه له بازنهی نهو خرابیهه.

(قُرْبَتٍ): (جَمْعُ قُرْبَةٍ، تَقَرَّبَ إِلَى اللَّهِ بِشَيْءٍ: طَلَبَ بِهِ الْقُرْبَةَ عِنْدَهُ).

واته: (قُرْبَاتٍ) كؤی (قُرْبَةٍ) یه، واته: نیزیکی، دمگوتری: (تَقَرَّبَ إِلَى اللَّهِ بِشَيْءٍ)، واته: له خواوه نیزیک كهوت بههؤی شتیكهوه، یانی: نیزیکی لای خوای خواست.

(وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ) واته: پارانهومکانی پیغمبهر ﷺ (الصَّلَاةُ: الدُّعَاءُ، وَالصَّلَاةُ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى الرَّحْمَةِ)، وه دوعا كه له لای خوای بن وینهوه بن یانی: خودی رهحمهت نواندنهكه، به لآم نهگهر پیغمبهر ﷺ سه لآتمان لی بدات، واته: داواى رهحمهتمان بو له خوا دمكات، به لآم نهگهر خوا سه لآتمان لی بدات، واته: خوا رهحمان پی بكات، چونكه خوا داواى رهحم له كی بكات؟! خؤی خاومنی هه موو شتیكه.

(وَالسَّيْفُونَ الْأَوْلُونَ): پیشكهوتووه یه كه مهكان، دمگوتری: (سَابِقَهُ فَسَبَقَهُ، مَنْ بَابِ ضَرْبٍ).

واته: پیشبركهی له گه لدا كردو پیشیکهوتهوه، واته: (سابق) واته: پیشكهوتوو، (الأولون) واته: یه كه مهكان.

(الْمُهَاجِرِينَ): (الهِجْرَةُ وَالْمُهَاجِرَةُ مِنْ أَرْضٍ إِلَى أَرْضٍ: تَرَكَ الْأَوَّلَى لِلثَّانِيَةِ).

(هِجْرَةٌ) و (مُهَاجِرَةٌ) نهومیه كه له زهوییهكهوه بو زهوییهکی دی بچی، واز له زهوی یه كه میان بیئی، بهرمو هی دووه میان بچی، واته: هی دووه میان بهسهر یه كه میان دا هه لیزیری.

(وَالْأَنْصَارِ): (جَمْعُ نَصِيرٍ، نَصَرَهُ عَلَى عَدُوِّهِ، وَالْإِسْمُ: النُّصُورَةُ، جَمْعُ نَاصِرٍ: نَصْرٌ، مِثْلُ صَاحِبٍ، وَصَحْبٍ).

واته: نیزیکه نه گهر ته لآقتان بدات، په رومردگاری هاوسه رانی چاکتر له نیوهی به نسیب بکات.

{ چونکه نه گهر واجبوونی گه یاندبایه، دمبوو پیغمه مبر ﷺ هاوسه رگانی ته لآق دابایه، نه وانهی که دلی پیغمه مبریان هی شان دبوو، که له سوورمتی (التحریم) دا به سه رها ته که میان باسکراوه }.

(تَوْبَ عَلَيْهِمْ): (تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِ: وَفَّقَهُ لَهَا).

وشه ی (تاب) واته: گه راپیه وه (رَجَعَ)، (تَابَ إِلَى اللَّهِ) واته: گه راپیه وه لای خوا. به لآم (تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِ) واته: خوا گه رانه وه که ی لیومرگرت، یا خود یارمه تیدا که بگه ریته وه، یا خود خوا گه راپیه وه سه ری به په حمه تی خو ی، هم موویان ده گه یه نی.

(صَدَقَةٌ): (الصَّدَقَةُ: مَا تَصَدَّقْتَ بِهِ عَلَى الْفُقَرَاءِ، مَا يُخْرِجُهُ الْإِنْسَانُ مِنْ مَالِهِ عَلَى وَجْهِ الْقُرْبَى كَالزَّكَاةِ).

(صدقه) یان به دوو شیوه مانا کردوه:

۱- هر مالیکه که تو دمیده ی به هه ژاران.

۲- یا خود هر مالیکه که تو به شیوه ی له خوا نیزیک بوونه وه، دمیبه خشی.

واته: به کهسانی شایسته ی خو ی، وهک زهکات.

(تَطَهَّرَهُمْ): (تَنَزَّهُهُمْ) واته: بهو ماله که لییان ومردمگری، پاکیان دمکه یه وه، له چی پاکیان دمکاته وه؟ له سیفته ی چرووکی و، لهو گونا هو هه لآنه ی له رابردوودا کردوو یانن .

(وَتَزَكِّيهِمْ بِهَا): واته: چاکیان دمکه ی پی، مادام (تَطَهَّرَهُمْ) له گه ل (تَزَكِّيهِمْ) دا هاتوه. دما وشه ی (تزکیه) مانای پاک بوون و چاک بوون ده گه یه نی، به لآم مادام ههردووکیان له یهک سیاقدا هاتوون، (تَطَهَّرَهُمْ) واته: پاکیان دمکاته وه له سیفته ی خراب، وه (تَزَكِّيهِمْ) واته: چاکیان دمکه ی و دمیانرازی نیه وه، به سیفته ی چاک.

واته: (تَطَهَّرَهُمْ) بزارکران (تخلیة) له سیفتهی خراب دمگهیهنی، وه (تُزَكِّيهِمْ) رازاندنه وه (تحلیة) به سیفتهی جوان دمگهیهنی.

(وَصَلَ عَلَيْهِمْ): (اذْعُ لَهُمْ) واته: دووعایان بؤ بکهو بؤیان له خوا بیارپوه.

(سَكَنُ لَهُمْ): واته: دمبیته مایهی نارامیی و دل نؤخزنیان، (السَّكِينَةُ: الْوَدَاعُ وَالْوَقَارُ، السَّكَنُ مَا سَكَنْتَ إِلَيْهِ، وَسَكَنَ: هَدَأَ، وَاسْتَأْنَسَ بِهِ وَاسْتَرَحَ إِلَيْهِ).

وشهی (سَكِينَةَ) به مانای نارامیی و هیمنیی دی، وه (سَكَنَ) ههر شتیکه که پیی ناسوودمبی و، مهیلی به لادا بکهی، نارامییت پیی بی.

(مُرَجَّوْنَ): (مُؤَخَّرُونَ) خوینراویشه ته وه: (مُرَجَّوْنَ) (أَرْجَأَ) واته: (أَخَّرَ) یانی: دواي خست، که واته: (مرجون) واته: دواخراون و، جاری برپاریان له باره وه نه دراوه.

هوئی هاتنه خواروهوی نایتهکان

(۱) هوئی هاتنه خواروهوی نهم نایتمه، که دمفه رموی : ﴿ وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ

لِتَحْمِلَهُمْ ... ﴿ ۱۲ ﴾

لهوباروهه نهم گنیراومیه هاتوه:

﴿ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَمْرٍو السُّلَمِيِّ وَحُجْرِ بْنِ حُجْرٍ قَالَا: أَتَيْنَا الْعَرِيضَ بْنَ سَارِيَةَ، وَهُوَ مِمَّنْ نَزَلَ فِيهِ: ﴿ وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَحَدٌ مَّا أَحْمَلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَرْنًا أَلَّا يَجِدُوا

مَا يَفْقُونَ ﴾ ﴿ ۱۲ ﴾، فَسَلَّمْنَا وَقُلْنَا: أَتَيْنَاكَ زَائِرِينَ وَعَائِدِينَ وَمُقْتَبِسِينَ، فَقَالَ عَرِيضٌ: صَلَّى بِنَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ الصُّبْحَ ذَاتَ يَوْمٍ، ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا، فَوَعظَنَا مَوْعِظَةً بَلِيغَةً، ذَرَفَتْ مِنْهَا الْعُيُونُ وَوَجِلَتْ مِنْهَا الْقُلُوبُ، فَقَالَ قَائِلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! كَانَ هَذِهِ مَوْعِظَةً مُودِعَ، فَمَاذَا تَعْهَدُ إِلَيْنَا؟ فَقَالَ: أَوْصِيكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ وَالسَّمْعِ وَالطَّاعَةِ. وَإِنْ كَانَ عَبْدًا حَبَشِيًّا، فَإِنَّهُ مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ بَعْدِي فَسِيرِي اخْتِلَافًا كَثِيرًا فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ، فَتَمَسَّكُوا بِهَا وَعَضُوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ، وَإِيَّاكُمْ وَمُحَدَّثَاتِ الْأُمُورِ فَإِنَّ كُلَّ مُحَدَّثَةٍ بَدْعَةٌ وَكُلُّ بَدْعَةٍ ضَلَالَةٌ. { أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، بِرَقْم: (۱۷۱۸۴)، وَأَبُو دَاوُدَ، بِرَقْم: (۴۶۰۷)، وَالتِّرْمِذِيُّ، بِرَقْم: (۲۶۷۶) وَقَالَ: حَسَنٌ صَحِيحٌ، وَابْنُ مَاجَهَ، بِرَقْم: (۴۲)، وَالْحَاكِمُ، بِرَقْم: (۳۲۹)، وَقَالَ: صَحِيحٌ لَيْسَ لَهُ عِلَّةٌ، وَالبَيْهَقِيُّ، بِرَقْم: (۲۰۱۲۵)، وَأَخْرَجَهُ أَيضًا: ابْنُ حِبَّانَ، بِرَقْم: (۵)، وَالدَّارِمِيُّ، بِرَقْم: (۹۵)، وَقَالَ فِي الإِسْتِيعَابِ ج ۲، ص ۳۲۱ قُلْنَا: وَهَذَا إِسْنَادٌ صَحِيحٌ رِجَالُهُ ثِقَاتٌ، وَصَحَّحَهُ كُلُّ مَنْ ابْنُ حَجْرٍ وَالْأَلْبَانِيُّ فِي (الصَّحِيحَةِ). بِرَقْم: (۹۳۷). }

واتە: عەبدوپرەھمانى كۆپى عەمپى سولەمىيى و حوجرى كۆپى حوجر ھەردووكيان دەلەين: چووينە لاي عىرباضى كۆپى سارىيە، كە لەو كەسانە بوو ئەم ئايەتەي دەربارە ھاتە خوار: ﴿ وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا

يُنْفِقُونَ ﴿۹۲﴾، سلاومان لىكردو پىمان گوت: ھاتووين ھەم سەردانت بىكەينو، ھەم ھەوائت بىرسىن كە نەخۆشىي و، ھەم سوودو زانىارىيەت لىوەر بىگىرن، عىرباضىش گوتى: رۆژنىكىان پىغەمبەرى خوا ﷺ نوپىزى بەيانى بو كىردىن، دوايى سلاوى نوپىزەكەي دايەوومو رپوى تىكردىن و نامۆزگارىيەكى زۆر كاريگەرى كىردىن، كە چاومكان فرمىسكىان لىھات، وە دلەكان لەرزىن و راجلەكىن، يەكىك گوتى: ئەي پىغەمبەرى خوا! ﷺ ئەم نامۆزگارىيەت وەك نامۆزگارىيە كەسىكە، كە مائىناوایيمان لى بىكات، يان مائىناوایى لە كەسىك بىكات، كۆتا وەمىيەت و نامۆزگارىيەمان بە چى دەمكەي؟ بە چى رامان دەسپىرى؟

ئەويش فەرمووى: نامۆزگارىيەتان دەكەم، بە پارىزكردن لە خوا، وە بىستىن و فەرمانبەرىيى بو (بەرپىرسانى خۇتان) ئەگەر ئەو بەرپىرسە كۆيلەيەكى حەبەشەيىش بى، چونكە ھەر كەسىك لە ئىوہ دواي من، زىانى بەردەوام بى، جىاوازىي زۆر دەبىنى، ناكۆكىي و دووبەرەكىي زۆر دەبىنى، بەلام ئىوہ رىبازى من بىگرن، وە رىبازى جىنشىنە رىنمايىكراوہ سەراستەكان بىگرن، دەستى پىوہ بىگرن، وە ددانانى لەسەر رۆگرن، (واتە: ئەگەر بە دەستىش بۇتان نەگىرا، بە ددانان بىگرن و ھەر بەرى مەدەن)، وە خۇتان لە شتە پەيداكرائەكان دوور بىگرن، چونكە ھەموو پەيداكرائەك داهىنراوہ، وە ھەموو داهىنراوئىكىش گومرايىيە.

﴿ ۲ ﴾ ھۆي ھاتنە خوارەموى ئەو ئايەتەي، دەفەرموى: ﴿ سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لَتَعْرِضُوا عَنْهُمْ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رَجِسٌ وَمَآوَنُهُمْ جَهَنَّمُ جَزَاءُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿۹۵﴾

لەوبارەمە ئەم گىپراومىيە ھاتوہ:

﴿ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: سَمِعْتُ كَعْبَ بْنَ مَالِكٍ حِينَ تَخَلَّفَ عَنْ تَبُوكَ، وَاللَّهُ مَا أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيَّ مِنْ نِعْمَةٍ بَعْدَ إِذْ هَدَانِي، أَعْظَمَ مِنْ صِدْقِي رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، أَنْ لَا أَكُونَ كَذِبْتُهُ فَأَهْلِكَ كَمَا هَلَكَ الَّذِينَ كَذَبُوا حِينَ أَنْزَلَ الْوَحْيُ: ﴿ سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ... ﴾ ﴿ ۱۵ ﴾﴾، { أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، برقم: (۴۶۷۳) }.

واته: عهد و تولاى كورى كه عبي كورى مالك دهلى: گويم له كه عبي كورى مالك بوو (واته: گووى له بابى بوو) كاتيك كه له جهنگى ته بووك دواكهوت، بيته وهى پاساويكى راسته قينهى به دهسته وه بى، گوتى: سويند به خوا له دواى نه وهى خوا هيدايه تى داوم و رينمايى كردووم و خستووميه ته سهر رپى نيسلام، هيچ چا كه يه كى له گه ندا نه كردووم، له لام مه زنتر بى، له وه كه له گه ل پيغه مبهرى خوادا ﷺ راستم كرد. وه درؤم له گه ل نه كرد، تاكو منيش بفه وتيم له گه ل نه واندا كه فه وتان، به هوى نه وه ود كه درؤيان كرد له خزمهت پيغه مبهردا ﷺ، كاتيك وه حى له بارميانه وه هاته خوارى و

فهرمووى: ﴿ سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لَتُعَرِّضُوا عَنْهُمْ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رِجْسٌ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ جَزَاءُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴾ ﴿ ۱۵ ﴾.

يانى: كه گه رانه وه بو لايان سويند تان بو ده خون به درؤ، بوئه وهى پرويان ليومر گيړن و پشتيان تيبكه ن، نيومش نيهما لايان بكه ن و پشت گوييان بخه ن، { چونكه سوينده كه يان به درؤيه }، نه وانه پيسن وه جى حه وانه وه ميان دؤزخه، به هوى كرده وه كانيانه وه.

(۳) هوى هاتنه خواره وهى نه م نايه ته، كه ده فه رموى: ﴿ وَآخِرُونَ أَعْرَفُوا بِدُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا عَسَى اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾ ﴿ ۱۱۰ ﴾.

له و باره وهى نه م گيړ راوميه هاتوه:

﴿ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي قَوْلِهِ: ﴿ وَآخِرُونَ ... ﴾، قَالَ كَانُوا عَشْرَةَ رَهْطٍ، تَخَلَّفُوا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ، فَلَمَّا حَضَرَ رُجُوعُ النَّبِيِّ ﷺ، أوثق سبعة منهم أنفسهم بسواري المسجد، فكان ممر النبي ﷺ إذا رجع في المسجد عليهم، لما

رَاهُمْ قَالَ: (مَنْ هَؤُلَاءِ الْمُؤْتِقُونَ أَنْفُسَهُمْ بِالسَّوَارِي؟ قَالُوا: هَذَا أَبُو لُبَابَةَ وَأَصْحَابُ لَهُ، تَخَلَّفُوا عَنْكَ، يَا رَسُولَ اللَّهِ، حَتَّى تُطَلِّقَهُمْ، وَتُعْذِرَهُمْ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: وَأَنَا أَقْسِمُ بِاللَّهِ لَا أُطَلِّقَهُمْ وَلَا أُعْذِرُهُمْ، حَتَّى يَكُونَ اللَّهُ هُوَ الَّذِي يُطَلِّقُهُمْ، رَغِبُوا عَنِّي وَتَخَلَّفُوا عَنِ الْغَزْوِ مَعَ الْمُسْلِمِينَ! فَلَمَّا بَلَغَهُمْ ذَلِكَ قَالُوا: وَنَحْنُ لَا نُطَلِّقُ أَنْفُسَنَا حَتَّى يَكُونَ اللَّهُ الَّذِي يُطَلِّقُنَا، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: ﴿وَأَخْرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا عَسَى اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنْ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ (۱۰۲) ﴿وَعَسَى﴾ (وَعَسَى) مِنَ اللَّهِ وَاجِبٌ أَنَّهُ هُوَ التَّوَابُ الرَّحِيمُ، فَلَمَّا نَزَلَتْ، أُرْسِلَ إِلَيْهِمُ النَّبِيُّ ﷺ فَأَطْلَقَهُمْ وَعَذَرَهُمْ، فَجَاؤُوا بِأَمْوَالِهِمْ فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ! هَذِهِ أَمْوَالُنَا فَتَصَدَّقْ بِهَا عَنَّا وَاسْتَغْفِرْ لَنَا، قَالَ: مَا أُمِرْتُ أَنْ آخِذَ أَمْوَالِكُمْ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ (۱۱۳) ﴿فَأَخَذَ مِنْهُمْ الصَّدَقَةَ، وَاسْتَغْفَرَ لَهُمْ﴾ {أَخْرَجَهُ الطَّبْرِيُّ، ج ۱۱، ص ۱۰، وَابْنُ أَبِي حَاتِمٍ فِي تَفْسِيرِهِ، بِرَقْم: (۱۸۷۵)، وَالْبَيْهَقِيُّ فِي دَلَائِلِ النَّبُوَّةِ، ج ۵، ص ۲۷۱ وَ ۲۷۲، قَالَا مَوْلُفَا الْإِسْتِيعَابِ ج ۲، ص ۳۲۵: قَلْنَا وَهَذَا إِسْنَادٌ حَسَنٌ، رِجَالٌ صِدُوقُونَ}.

واته: عهبدوللای کوری عهباس خوا له خووی و بابی پازی بی، دهر باره ی نه م نایه ته: ﴿وَأَخْرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا عَسَى اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنْ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ (۱۰۲) ﴿گوتوو یه تی: نه وانه ده (۱۰) کهس بوون له پیغه مبهری خوا ﷺ له جهنگی ته بووک دواکه و تن، ننجا کاتیک پیغه مبهری خوا ﷺ گه رایه وه، جهوت له و ده (۱۰) که سانه خو یان به کۆله گه کانی مزگه و ته وه بهسته وه، که نه و کۆله گانه ی مزگه و تیش شوینی پيدا رهنبوونی پیغه مبهر ﷺ بوون، کاتیک له مزگه و ت دمگه رایه وه به لایاندا تیپه ری، بینینی، فه رمووی: نه وانه کین، که خو یان به کۆله گه کانی مزگه و ته وه بهسته وه؟ گوتیان: نه وه نه بو لو بابه و هه ندیک له ها وه ته کانی، که له تو به جیماون، نه ی پیغه مبهری خوا! خو یان

بەستۆتەوه، تاوهکو بەدەستی خۆت بەریانبەدی، وه لییان ببووری، پێغه‌مبەریش ﷺ
 فەرمووی: منیش سویند به خوا دەخۆم، بەریان نادەم، وه پاساویشیان قبوول
 ناکەم، تاگو خوای بەرز بەریان نەدات (واتە: فەرمان دەکات بەریان بدەن) چونکە
 ئەوانە نامادە نەبوون لەگەڵ من بێن، وه لە جەنگ لەگەڵ مسوڵمانان لە دژی
 ئەهلی کوفر، بەجێمان، کاتیئێک ئەو میان پێگەیشت ئەوانیش گوتیان: نێمەش سویند
 به خوا دەخۆین، تاگو خوای بەرز بەرمان نەدات، خۆمان ناکەینەوه، ئیدی لەوبارمەود
 خوا ﷻ ئەم نایەتە ناردە خوار: ﴿ وَءَاخِرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا
 صَالِحًا وَّءَاخِرَ سَيِّئًا عَسَىٰ اللَّهُ أَن يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿۱۰۲﴾، وه وشەهێ
 (عسی) {یانێ: رهنگە، لەوانەهێ، نێزیکە} بەلام نەگەر خوا ئەو وشەهێ بەکاربێنێ.
 یانێ: لەسەر خۆی پێویستی دەکات، وه بێگومان هەر خوا تۆبە وەرگری بە بەزمییه.
 ئنجا کاتیئێک ئەم نایەتە هاتە خوار، پێغه‌مبەری خوا ﷺ ناردی بە دواياندا وه
 بەریاندان، وه پاساوه‌که‌شیانی قبوول کرد.

ئەوانیش چوون مال و سامانه‌کانی خۆیان هێنا، گوتیان: ئەهێ پێغه‌مبەری
 خوا! ﷺ ئەوه مال و سامانه‌که‌مانە، تۆ بیکە بە خێر، بیده بە خەلک وه‌که‌که‌فەرمت.
 وه داوای لێبوردنیشمان بۆ لە خوا بکە، پێغه‌مبەریش ﷺ فەرمووی: من فەرمانە
 پێ نەکراوه که مال و سامانه‌کانتان لێبوردبگرم، بەلام دوايي خوا ﷻ ئەو نایەتە
 دیکە ناردە خوار، که دەفەرموی: ﴿ خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا
 وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿۱۰۳﴾.

واتە: لە مال و سامانه‌کانیان صدەقه‌یه‌که‌ وەرگیره، پاکیان بکەوهو بیانرازینه‌وه
 بهو هۆیه‌وه، وه دوعاشیان بۆ بکە، بێگومان دوعای تۆ مایه‌ی نارامییه بۆ ئەوان.
 {واتە: داوای لێبوردنێان بۆ لە خوا بکە}، ئیدی پێغه‌مبەر ﷺ صدەقه‌وه
 هاوکارییه‌کی بۆ مسوڵمانان لێبوردگرتن، وه داوای لێبوردنیشی بۆ لە خوا کردن.
 {واتە: فەرمانی خوای په‌رومردگاری له‌بارەهێ ئەوانەوه، جێبه‌جێ کرد}.

مانای گشتی نایەتەکان

دیاره پنیشتەر گوتمان: تەوهری سەرەکی ئەو (۱۷) نایەتە بریتیه له دیاریبکردنی هەلۆیستی ئەرینی، ین نەرینی، هەندئ له توێزەکانی ئەوسای کۆمەلگای ئیسلامی، له بەرانبەر چوون و نەچوونیاندا، بۆ جەنگی تەبووک، کە دیاره جەنگی تەبووک هەرچەندە گوشتاری تیدا روونەداوە، بەلام ناوی لێنراوە (غزوة)، جەنگ، لەبەرئەوهی کە زۆر رووبەر و بوونەومیهکی گەورەو گرنگ بوو، یەكەم رووبەر و بوونەوهی دەرئەوهی ئیسلامی بوو، لەگەڵ دەرئەوهی رۆمی نەصرانییدا ئەویش دواي ئەوهی کە جموجۆلیان هەبوو، وە بەتەمابوون هێرش بێنن بۆ سەر مەدینە، پێغەمبەری خواش ﷺ له جیاتی ئەوهی چاومرئ بکات، کە ی رۆم بە سوپا و هێزیک زۆرەوه هێرش دینن، و، بکەوێتە حالەتی بەرگری لهخۆکردن، بریاری هێرشکردنی داوە، چونکە گوتراوە: (الهیجوم أحسن وسیلة للدفاع) زۆرجار هێرش بردن باشترین شیوازی بەرگری لهخۆکردنە، ئنجا جەنگی تەبووک و چوون و نەچوون بۆی، خۆ نامادەکردن و خۆ نامادەنەکردن، هەلۆیست له بەرانبەریدا، بۆتە بێزینگیک زۆر چاک، بۆ لیک جیاکردنەوهی دەرئەوهی ساغ، و سەرکۆتەن و سەر کوپزری، کە له کۆمەلگای ئیسلامی ئەو کاتەدا هەبوو، واتە: مسولمانانی راست و فیداکار، وە کەسانیک کە هەر خۆیان لەبن پەردەئەوهی ئیسلامدا شاردۆتەوه، لەبەر بەرژەومندی تایبەتی خۆیان، بێزینگیک باش بوو بۆیان، چاک له مەحەک دراون.

ئنجا لەم چەند نایەتەدا، خوا باسی کۆمەلێک هەلۆیستی هەندیک لهو توێزەنە ی کۆمەلگای ئیسلامی ئەوسا دەکات.

سەرمتا خوی پەرورەدگار دەفەرموی: ﴿ وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ

لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

واتە: ئەوانەى که پۆزشیان هینایهوه له عەرهبه خێلهکیه بیاباننشینەکان، هاتن بۆ ئەوهی مۆلەت بدرین، دیاره ئەمه کاتیك بووه بەرلهوهی که پیغه مبهەر ﷺ و سوپایه کهی بهرئ بکهون بهرمو رۆم، ئەوانه هاتوون بهنگه و پاساو بیننهوه که بۆیان ناکرئ، بچن بۆ جهنگ، به پئی سیاھی نایهته کهش وا دهرده کهوئ ئەوانه راستگو بووبن، چونکه خوا بهراوردی پئ کردوون له گهه له وه کهسانه دا که درۆیان کردو. کهواته: ئەوانه راستیان کردوه، له مهسه له گرنگه کانیش دا زیاتر تیشک دهخهینه سهه چه مک و واتای ئەم وشهیه: (المعذرون)، که نهگه به و واتایه لیکی بدمینه وه راستگو بوون (المعذرون) له ئەسلدا (المعتذرون) بووه، (ت) له (ع) دا دهمم کراوو دوایی چه ره که کهی گواستراوته وه بۆ (ذ)، بۆته (المعذرون)، نهگه رنا له ئەسلدا (المعتذرون) بووه، واته: پۆزش هینهرهوان.

ننجا نایا که عەرهبه بیابان نشینهکان هاتوون؟ { بۆ لای پیغه مبهەر ﷺ } بۆچی هاتوون ؟

﴿لِيُؤْذَنَ لَهُمْ﴾، تاكو مۆلەتیان بدرئ، واته: مۆلەتیان بدرئ که نهیهن بۆ جهنگ و جههاد له بهرئه وهی بارودۆخیان له بار نه بووه بهنگه و پاساو یکیان هه بووه، له هه ندیک له تەفسیرهکاندا، ده ئی: ئەوانه هه ندیک تیره و هۆز بوون، هه ندیک تیره و هۆزی دیکه دوزمنیان بوون، به ته مابوون به سهه مال و مندا له که یاندا بدن، هاتبوونه لای پیغه مبهەر ﷺ بۆ مۆلەت وهرگرتن، ئەویش واقیعه کهی زانیوه، بۆیه مۆلەتی داون که نهیهن، ئەوان به و شیومیه راستگو یانه هاتوون پۆزشیان هینا و ته وه.

﴿وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾، به لام ئەوانه ی که درۆیان له گهه له خوا و پیغه مبههره کهی دا ﷺ کرد، دانیشن، واته: دانیشن و نه هاتن پۆزش و پاساو بیننه وه. ته نانهت به درۆش، یانی: له مالی خۆیان دانیشن و، نه چوون بۆ جهنگی ته بووکیان وهك حاله تیکی ناسایی ته ماشا کرد، هه ره چهنده پیغه مبههری خوا ﷺ زۆر جهختی کردبووه وه که دمبئ هه موو لایهك ناماد مبین، له بهرئه وهی یه کهم بهرمنگاربوونه وه بوو له گهه له دهولته تی رۆمدا، که دهولته تی رۆمی نه و کاته وهك دهولته تی ئەمریکای ئیست و ابووه، هه ره وهك چۆن دهولته تی فارس، وهك چین و هیندو نه و دهولته زلهیزانه تی رۆژه لاتی ئیستا، و ابووه.

ئنجنا دمه رموی: نهوانه‌ی که دروین له‌گه‌ل خواو پیغه‌مبه‌ری خوادا ﷺ کردو دانیستن، وه نه‌هاتن بو پوزش هیئانه‌وه‌و پاساو هیئانه‌وه: ﴿ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾، بیگومان له‌مه‌ودوا نهوانه‌یان که بی پروان، نازاریکی به نیشیان تووش دی، یان: به‌لایه‌کیان تووش دی، که نازاریکی به نیشی تیدایه، که واپیده‌جی مه‌به‌ست پیی دواروژ بی، ده‌شگونجی مه‌به‌ست پیی دنیا بی، که هر له دنیا‌دا خوا‌ی دادگه‌ر تووشی به‌لایه‌کیان بکات، وه‌ک سزادانیک.

ئنجنا خوا ﷺ باسی چه‌ند توپزیک‌ی دیکه ده‌کات له مسولمانان، که بو‌یان نه‌کراوه به‌شداریی نه‌و جه‌نگه‌ی ته‌بووک بکه‌ن، به‌لام لومه‌و سه‌رزم‌نشت، پرووی تی نه‌کردوون، له‌به‌رئه‌وه‌ی خاوه‌ن عوزرو پاساوی راسته‌قینه بوون: ﴿ لَيْسَ عَلَى الضُّعْفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يَنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللَّهُ عَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾

واته: بی هیزماکان {نهوانه‌ی که له‌رووی جه‌سته‌یه‌وه بی هیزن و توانای جه‌نگ کردنیان نیه} وه نه‌خوشه‌گان، وه نهوانه‌ی که توانایان نیه مال خه‌رج بکه‌ن، رپی گله‌ییان ناچپته‌ سه‌ر، {یاخود گونا‌هیان ناگاتی‌و، سه‌غله‌ت نا‌کرین‌و، تووشی سه‌غله‌تی نابه‌ن‌وه، به‌هوی نه‌وه‌وه که گونا‌ه‌بار بووبن که نه‌چوون بو جه‌نگی ته‌بووک}، به‌لام به‌مه‌رجیک: ﴿ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ ﴾، نه‌گه‌ر دلسوزییان نواندبی بو خواو بو پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی ﷺ.

مادام که به‌شداریی جه‌نگه‌که‌یان پی نه‌کراوه، ئنجنا له‌به‌ر نه‌خوشیی بی، له‌به‌ر بی هیزی جه‌سته‌یی بی، له‌به‌ر که‌م نیم‌کانه‌تی ماددی بی، باشه نه‌وه به‌شدارییان نه‌کرد، به‌لام ده‌گونجی نینسان به‌شداریی کاریکی خیر نه‌گا‌و، دلسوزیشی بو خواو پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ هه‌بی، فه‌سی باش بکات‌و، خه‌لک هانبدات‌و، دوعای خیر بکات‌و، دلسوزیی بنوینی‌و مشوور بخوات، ﴿ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ ﴾، چاکه‌کاران رپی گله‌ییان ناچپته‌ سه‌ر، واته: ناگونجی سه‌رزم‌نشت‌و سه‌رکونه‌ بکرین، مادام

چاکه کاربن، با له هه‌لۆیستیکیش به‌جێ بمینن، که له توانایاندا نیه، نهو هه‌لۆیسته بنوینن، مادام له هه‌لۆیسته‌کانی دیکه‌یانداو له زینانی دیکه‌یاندا، چاکه کاربن، گله‌بیان لێ ناکرێ و گونا‌ه‌بار نابن، ﴿وَاللَّهُ عَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾، وه خوا لی‌بوردی به به‌زمیه.

ننجا باسی بۆ‌لیکی دیکه و کۆمه‌لیکی دیکه ده‌کات، که نه‌وانیش به هه‌مان شی‌ود گله‌بیان نا‌چیته سه‌ر، خ‌وای به‌خشنده ده‌فه‌رم‌وئ: ﴿وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَحْجَمُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ

الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُفْقُونَ﴾ (۱۲)، هه‌روه‌ها رپی گله‌یی و سه‌رزهنشت، {یان رپی گونا‌ه‌بار بوون} نا‌چیته سه‌ر نهو که‌سانه‌ش، که له کاتی‌کدا هاتن بۆ لات، تا‌کو سواریان بکه‌ی، {واته: باره‌به‌ریان بۆ دابین بکه‌ی، و‌لا‌خیان بۆ دابین بکه‌ی، که خ‌وایان و که‌لوپه‌لیانی سوار بکه‌ن بۆ نهو رپی‌ه دووره} تۆش پیت گوتن: هیچ شتیک شک نابهم. {واته: هیچ باره‌به‌رێک شک نابهم، که نیوه‌ی بخه‌مه سه‌رئ}، که نهو کاته باره‌به‌ر: هه‌ر ح‌وش‌ترو نیسترو گویند‌ریژ بوون، ﴿تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ﴾، پشتیان کرده‌وه‌و، ر‌و‌یشتن به‌ چ‌او‌ی پر فرمیسکه‌وه، چ‌او‌یان فرمیسکی لێ ده‌ر‌ژا، ﴿حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُفْقُونَ﴾، له خه‌فه‌تباریی نه‌وه‌ی که ناتوانن خ‌وایان به‌خشن و مال خه‌رج بکه‌ن، {وه باره‌به‌ری پی بکرن و، ه‌ۆ‌کاره‌کان و پ‌یدا‌ویستیه‌کانی جه‌نگی پی بکرن وه پ‌یغه‌مبه‌ری خواش ﷺ که سه‌ر‌ۆکی ده‌وله‌تی نیسلا‌میی بووه، خه‌زینه‌که‌ی نه‌وه‌نده‌ی ت‌یدا نه‌بووه، که پ‌یدا‌ویستیه‌کانی نه‌وانه دابین بکات، له خه‌فه‌تی نه‌وه، به‌ چ‌او‌ی پر فرمیسکه‌وه ر‌و‌یشتن}.

ننجا دیته سه‌ر باسی کۆمه‌لیکی دیکه، که نه‌وان گله‌بیان لێ ده‌کرێ و گونا‌ه‌بارن ده‌فه‌رم‌وئ: ﴿إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَاءُ﴾، بی‌گومان رپی گله‌یی و سه‌رزهنشت و رپی گونا‌ه‌باریی و ته‌نیا ده‌چیته سه‌ر نه‌وانه‌ی که مۆله‌تت لێ و‌مرده‌گرن، له ح‌الی‌کدا که ده‌وله‌مه‌ندو ده‌ست ر‌و‌یشتوون، (وه له‌ش ساغیش‌ن). هه‌رچه‌نده لی‌رده‌ا باسی نه‌کردوه، به‌لام دیا‌ره نه‌گه‌ر له‌ش ساغ نه‌بان و، کو‌پ‌رو شه‌لو

نەخۆش و بێهێزیان، لێرەو لە شوینی دیکەش خۆی میهرمبان فەرموویەتی: ئەوانە گوناھیان ناگاتن، کەواتە: دیارە لەش ساغیش بوون، وە دەستڕۆیشتووش بوون، ﴿ رَضُوا بِأَن يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ ﴾، { مۆلەتیان لە تۆ و مرگرت کە نەین بۆ جەنگی تەبووک }، نەومیان پەسند کرد کە لەگەڵ ئافرەتانی بەجیماودا بن.

(خوالف) کۆی (خالفة)میه، ئافرەتیکە کە لەسەر مال و منداڵ بەجی دەمین، کاتیک کە پیاوگەیی دەجی بۆ دەری، بۆ جەنگ دەجی، یان بۆ کارو کەسابەت دەجی، ئافرەتە کە لە مانی بەجی دەمین، یانی: رازیبوون کە لەگەڵ پیرەزنان و ژن و منداڵدا بەجی بمین، ﴿ وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ (۱۳)، وە خوا مۆری بەسەر دلێانەووە نان، بۆیە نازانن.

یانی: لە ئەنجامی ئەودا کە خوا مۆری بەسەر دلەووە ناو، نازانن، چی نازانن؟ نازانن:

(۱) کە بەجی مانەگەیان مایە عەبەداریی و گوناھبارییە.

(۲) وە نازانن کە جەنگ و جیهاد مایە عیززەتی دنیاو دواڕۆژە.

(۳) وە نازانن کە بەو برۆ بیانوو پاساوە بێ جیانی کە دەیانھێننەو، پێغەمبەری خوا ﷺ نیقناع نابن، وە مسوڵمانانی تیگەیشتوو کلاویان ناچیتە سەر، وە دەزانن کە هەر مەبەستیان خۆ بەجی هێشتن بوو.

ئەجا خۆی پەرورەدگار لەسەر شیکردنەووی حال و ھەلۆیستی ئەوانە، بەردەوام

دەبێ و دەفەرموی: ﴿ يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذْ رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا لَنْ نُؤْمِنَ

لَكُمْ قَدْ نَبَأْنَا اللَّهُ مِنْ أَنْبَارِكُمْ وَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ

إِلَى عِلْمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾ (۱۴)، دیارە ئەمە

ھەوال پێدانی خۆی پەرورەدگار بە نادیار، وە ئەو لە جوۆری ئیعیازی ھەوالدان بە

نادیارە (عجاز الانبأ بالغیب) وە کە لە مەسووعەیی (الإسلام کما يتجلى في كتاب

الله) باسمان کردو، کە لە قورئاندا کۆمەلێ ھەوالی نادیار ھەن، خۆی پەنھانزان

هەوایی بە مسوولمانان داو، کە ئەو شتە وا دەبی، ئەو شتە وا دەقەومی، دوايش وا دەرجوو، کە تەنیا خواش ﷻ داهاوو دەزانی، ئنجا کە هەوایی پێ دەدات: ئەو شتە بەو شیومیە دەبی، وە واش دەردەچێ، ئەوش بەلگەیه لەسەر ئەوێ ئەم قورئانە خوا ناردوویتی، لێرە دەقەرموی: ﴿يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذْ أَرْجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ﴾، هەر کاتێک گەرانهو بە لایان، پۆزشتان بۆ دیننەو، پاساوتان بۆ دیننەو، ﴿قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا﴾. تۆ پێیان بەقەرموو: پۆزە مەهیننەو، ﴿لَنْ نُؤْمِنَ لَكُمْ﴾ چونکە بێواتان پێ ناکەین، (لن نصدقکم) بە راستان دانانیین، لەبەرچی بە راستان دانانیین؟

﴿قَدْ نَبَأْنَا اللَّهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ﴾، بێگومان خوا لە هەواییکانی ئیوێ ناگادار کردووینەو، واتە: خوای زاناو شارمزا لە هەموو شتیکی ئیوێ ناگادار کردووینەو. کە ئیوێ راست ناکەن، وە مەبەشتان خۆ بەچی هیشتن بوو، کەواتە: پێویست بە پۆزە هینانەو ناکات، چونکە بێواتان پێ ناکەین.

﴿وَسِرِّيَ اللَّهُ عَمَلِكُمْ وَرَسُولُهُ﴾، وە ئەگەر لەمەو دوا کردەوێ باش بکەن - ئەو دەو کردەوێ باش، کە چوونە بۆ جەنگی تەبوک، بەجیمان - بەلام ئەگەر لەمەو دوا کردەوێ باش ئەنجام بدەن، خوا، وە پێغەمبەری خوا ﷺ کردەوێ کەتان دەبین، کەواتە: هەواییەن لە داهاوودا قەرمبووی بکەنەوێ تێی هەلەیننەو، ئەگەرنا لەو هەلۆیستەدا دۆراندتانو، ئەوشتان لەدەست چوو، وە پۆزە هینانەوێ بە درۆش دادتان نادات.

﴿ثُمَّ تَرُدُّونَ إِلَىٰ عِلْمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾، وە دواپی دەگێرینەو بەو بۆ لای زانای پەنھان و ناشکرا، (کە خواپە ﷻ).

﴿فَيَنْتَبِهُكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾، هەواییان پێ دەدات بەوێ کە دەتانکرد، یانی: ئەوێ لە دنیادا دەتانکرد.

دواپی دەقەرموی: ﴿سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لَتُعَرِّضُوا عَنْهُمْ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رِجْسٌ وَمَا وَنَهُمْ جَهَنَّمُ جَزَاءُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ (10)

لەمەودا که دەگەرێتەوه بۆ لایان، سویندتان بە خوا بۆ دەخۆن، تاکو وازیان لێ بێنن و، گلهییان لێ نهکەن، ﴿ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ ﴾، نیومش پشتیان تی بکەن و لا ملیان تی بکەن، یانی: پشت گوینیان بخەن، ﴿ إِنَّهُمْ رِجْسٌ ﴾، ئەوانه پیسن، واتە: لە پرووی مەعناوەوییهوه بەهۆی ئەو هەلوێستانەیانەوه، ناخی خۆیان و پرووی خۆیان پیس کردوه، ﴿ وَمَا أَوْلَاهُمْ جَهَنَّمُ ﴾، وه جینی تیدا ههوانه وهشیان دۆزهخه، ﴿ جَزَاءُ إِمَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴾، له سزای ئەودا که وەدەستیان دەهینا.

جاریکی دیکهش دووباره‌ی دهکاتهوه، ده‌فه‌رموی: ﴿ يَجْلِفُونَ لَكُمْ لِرَضْوَا عَنْهُمْ ط فَإِن تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿١١﴾ ﴾، سویندتان بۆ دەخۆن تاکو لێیان رازیبن.

هی پێشێ فه‌رمووی: سویندتان بۆ ده‌خۆن تاکو وازیان لێ بێنن، گلهییان لێ نهکەن، وا دیاره هەر به‌و‌منده‌ واز ناهینن، به‌لکو هیندمتان سویند بۆ ده‌خۆن، دمیانه‌وی رازیستان بکەن، نه‌ك هەر ئەو‌منده‌ گلهییان لێ نهکەن، به‌لکو رازیستان بکەن.

﴿ فَإِن تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴾، به‌لام ئەگەر نیومش لێیان رازیبن، بیگومان خوا له کۆمه‌لی لادمران و لارییان رازی نابێ.

ئنجای دێته‌ سه‌ر باسی کۆمه‌لیکی دیکه‌ و توێژیکی دیکه‌ی ئەو کاته‌ی کۆمه‌لگای ئیسلامی، که ئەوانیش عه‌رهبه‌ خێله‌کیه‌کان و بیاباننشینەکان بوون، دیاره ئەوه‌ی پێشیش هەر زۆربه‌ی ئەوان بوون، به‌لام لێرەدا خۆی زاناو توانا زیاتر تیشکیان ده‌خاته‌ سه‌ر، که ئەو عه‌رهبه‌ خێله‌کیانه‌ چۆن؟ هه‌لبه‌ته‌ لێرەدا باسی ئەوانه‌یان ده‌کات که خراپه‌کارو ده‌غەل و بی‌پروان، هی چاکیشیان هەن، وه‌ك ده‌فه‌رموی: ﴿ الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا ﴾، عه‌رهبه‌ خێله‌کییان کوفریک و نیفاقیکی زۆر سه‌ختیان هه‌یه‌، واته‌: کوفرو نیفاقی ئەوان به‌هێزتره‌ توندتره‌، له‌ هی خه‌لکی دیکه‌، یاخود. کوفرو

نیفایتیکی زور بن رمزاو خهست و خولیان ههیه، ﴿وَأَجْدُرُ الْأَيْعَلْمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ﴾، وه شایسته‌ترین بهوی که سنوورمکانی نهوی خوا دایبه‌زاندود بو سهر پیغه‌مبهرمکهی ﷺ نهیزانن، نهوانه زور شایسته‌ی نهومن و، لییان دموه‌شیت‌هود که سنوورمکانی نهوی خوا بو سهر پیغه‌مبهری خو‌ی دایبه‌زاندوده، نهیزانن، واته: حه‌لال و حه‌رام نه‌زانن و، لیکیان جیانه‌کهنه‌وو شارمزا نه‌بن، چونکه دووره دهستن. ننجا وپ‌رای نهوی که دووره دهستن و، له نیزیک پیغه‌مبهری خوا و ﷺ مسولمانانه‌ود نین، نه‌هلی کوفرو نیفاییشن، ﴿وَاللَّهُ عَلَيْهِمْ حَكِيمٌ ﴿۱۷﴾﴾، وه خوا زانای کارزانه.

ننجا ههر له‌سهر باسی نهوان به‌رده‌وام ده‌بی و ده‌فرموی: ﴿وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَن يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُّ بِكُمُ الدَّوَابِرَ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿۱۸﴾﴾، وه له عه‌ربه خیل‌مکیه بیابان‌نشین‌کان، که‌سانیک ههن، نهوی خه‌رحی ده‌کهن به‌ناچاری، یاخود له شهرمی رووان و، بو خو به مسولمان بی‌نیشان‌دان، به مه‌غره‌می داده‌نین.

(مغرم) یش بریتیه له‌وی که مالیکت لی بستینری به‌ناهق، نهو مال‌هی که خه‌رحی ده‌کهن، پییان وایه تالان‌کراون و به‌زور لییان ستینراوه، ﴿وَيَتَرَبَّصُّ بِكُمُ الدَّوَابِرَ﴾، وه همیشه چاوم‌پی به‌لایانتان بو ده‌کهن، واته: چاوم‌پی ده‌کهن به‌لاتان به‌سهر بی‌زو تووشی گرفتاری و نار‌ه‌ه‌تی بی‌ن.

(دوائر) کوی (دائرة)یه، (دائرة) بریتیه له به‌لایه‌کی خراب که به‌سهر نینسان دی‌و. ده‌وری نینسان ده‌داو لی قوتارو ده‌ریاز نابی، ﴿عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾، به‌لای خراب بو‌سهر نهوان بی، وه خوا بیسه‌ری زانایه.

یاخود به‌لای خراب به‌سهر نهوان هات، ههر نهو هه‌لوپسته‌ی که نهوان تیدان به‌لایه‌کی خرابه، یه‌خه‌ی گرتوون.

دهشگونجی که خوا دمه رموی: ﴿عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوَاءِ﴾، تووک و دوعا بی، دیاره که تووک و دوعایه کیش خوی بیکات، یه کسه ر دیته دی، چونکه خوی تواناو زال، داوا له غهیری خوی ناکات، نهو شته ی بۆ بکات.

دوعا بریتیه له وهی که کهسێک له خوارموه، داوا له کهسێک له زاتیک بکات که له مهقامیکی بهرزدايه، نهو شته ی بۆ نهجام بدات، بهلام خوا کاتیک دوعا دهکات، واته: نهو شته یان بهسه ر هاتو، یان نهو شته یان بهسه ر بیت، که بهسه ریشیان دیت.

ئنجا دیته سه ر باسی جوړیکی دیکه له عه ربه خیله کیه بیاباننشینه کان، که نهوان

هه لویتیان باشه، وه نه هلی نیمانن، دمه رموی: ﴿وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾، وه له عه ربه خیله کیه کان کهسانیک هه ن، که برپوا دینن به خواو به رۆزی دوايي، ﴿وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرْبَتٍ عِنْدَ اللَّهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ﴾، وه نه وهش که خه رچی ده کهن له مال و سامان، به مایه ی له خواوه نزیکه وتنه وه، وه به هوکاری دوعا کردنی پیغه مبهری ﷺ دهزانن.

واته: نهو ماله ی که خه رچی ده کهن، نومییدی نهو میان پییه، له خویان نیزیک بکاته وه، وه ببیته هو ی نه وه که پیغه مبهری خواش ﷺ دوعایان بۆ بکات، پیغه مبهری خوا ﷺ هه ر کهسێک که مالنکی ده به خشی، دوعای خیری بۆ ده کردو، بۆی ده پاراپه وه، ده ستخو شیی لیده کرد، ﴿أَلَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَّهُمْ﴾، ناگاداربن! نهو مال خه رج کردنه، مادام به نیمانه وه بی مایه ی نیزیکیه بۆ نهوان، مایه ی نیزیکیانه له خوا ﷺ، ﴿سَيَدْخُلُهُمُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ﴾، له مه ودا خوا ده یان خاته نیو به زمیی خو یه وه، ﴿إِنَّ

اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١﴾﴾، بیگومان خوا لیبوردی به به زمیه.

ئنجا دیته سه ر باسو، پیناسه ی کۆمه لیک دیکه له مسولمانانی نهوسای مه دینه، که دیاره باشترین کۆمه لی مسولمانان بوون، سه ر توپیان بوون و له هه مووانیان باشتر بوون، ده ربارمیان دمه رموی: ﴿وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ

وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي
تحتها الأنهار خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿۱۰۰﴾

واته: وه پیشکه وتوووه یه که مه کان، له کۆچکه ران و له پشتیوانان، وه ئه وان هس که به چاکیی شوئینیان که وتوون، خوا لییان رازییهو، ئه وانیش له خوا رازیین، وه چه ند باغییکی بۆ ناماده کردوون که پرووباریان به ژیردا دهرۆن، که به هه می شهیی و تا هه تابه تی یاندا دهمیننه وه، نا ئه وه بردنه وهو به مراد که یشتنی مه زنه.

لیرمدا خوا ﷺ ههر به بۆنه ی ئه وه وه، که کۆمه لگای مه دینه بۆلین ده کات، به و بۆنه وه باسی باشترین کۆمه ل، یان تویرزی کۆمه لگای ئه وسای مسو لمانان ده کات، که بریتین له پیشکه وتوووه یه که مه کان، که دوایی له مه سه له گرنگه کان دا باس ده که یین. رای زانایان دینینه وه، که ئه وه کۆ و کۆ ده گریته وه؟

خوای پهروهر دگار که دمه فرموی: که پیشکه وتوووه یه که مه کان له کۆچکه ران و له پشتیوانان، دزمانین کۆچکه ران ئه وان هس که له مه که وه کۆچیان کرد بۆ مه دینه، وه پشتیوانانیش ئه وان هس که له مه دینه بوون و پشتیوانییان کرد له پیغه مبه ر ﷺ و هاوه له کۆچکه رهکانی، به لام نایا ﴿وَالسَّيْفُونَ الْأُولُونَ﴾، تا کوئ و کۆ و کۆ ده گریته وه؟

دوایی زیاتر تیشکی ده خه یینه سه ر، ﴿وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ﴾، ئه وان هس که به چاکیی شوئینیان که وتوون، واته: ههر له هاوه لانی به ریز، دیاره کۆچکه رهکان و پشتیوانه کان ئه وه دیارن، ئنجا ئه وان هس که دوایی مسو لمان بوون و ها توونه نیو ئیسلامه وهو، به چاکیی شوئینی کۆچکه ران و پشتیوانان که وتوون، ئه وانیش دمه گریته وه. به لکو من رام وایه که رای هه ندی له تویرمه وانی قورئانیش وایه، که هه تا کو تایی دنیا: هه موو ئه وان هس که به چاکیی شوئین پیغه مبه ری خوا ﷺ و هاوه له کۆچکه رهکانی و. هاوه له پشتیوانهکانی ده که ون له ئیمان و عه قید میاندا، له عیبادمه تیاندا، له هه لسو که وتو ناکارو ره وش تیاندا، له دیندارییاندا، له دنیا دارییاندا، له فیداکارییاندا، له تیکۆشانییان دا به سه رو مالیان، له پابه ندییان به شه رعه تدا، مادام وهک وان مسو لمانیه تی و دینداریی بکه ن، ئه وه ومبه ر ئه و موژده یه ده که ون، که خوای به خشنده دمه فرموی:

هموویان بیکه‌وه: ﴿رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ﴾، خوا له هموویان پازیبه‌و، نه‌وانیش له خوا پازیبین، واته: هم له دنیا‌شدا، نه‌هلی ئیمان له خوا پازیبین‌و، گله‌بیان له خوا نیه، ئینسانی ئیماندار له هموو شتیکی خوی پهروردگار پازیبه، که به‌لای ناخوشیسی به‌سهر بی، له و پرووه که ته‌قدیری خواجه، نار‌هزایی به‌ران‌بهر به خوا دهرنابری، به‌لئ شتی خوشی پی خوشه‌و، شتی ناخوشی پی ناخوشه، نیعمه‌تیکی دیته سهر ری، له‌زرمتی لی ده‌گاو له قلبی خوش دی، ناخوشییه‌کی دیته ری، هه‌ست به‌ نازار ده‌کاتو له قلبی ناخوش دی، به‌لام گله‌یی له خوا ناکات، چونکه دهرانی چی له‌لایهن خوی کارزانه‌وه به‌سهری بی، با نه‌ویش پی ناخوش بی، به‌لام مادام له‌سهر جاده‌ی شهریمت بی، نه‌و هر هازانجیه‌تی‌و، مامه‌ئه له‌گه‌ل خوادا، زیانی تیدا نیه‌و همووی هر هازانجه، نجا خوشی بی، یان ناخوشی.

نجا باسی توپزتیکی دیکه ده‌کات له کومه‌لگای مه‌دینه‌ی نه‌و کاته، هم خه‌لکی مسولمان، هم نه‌و خه‌لکانه‌ی که له‌گه‌ل مسولماناندا بوون، ده‌فهرموی: ﴿وَمَنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ مُنْفِقُونَ وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَىٰ الْتِفَاقٍ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ سَنُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَىٰ عَذَابٍ عَظِيمٍ﴾.

واته: وه له‌و عه‌رهبه خیله‌کیبه بیابان‌نشینانه‌ی ده‌وروبه‌رتان، که‌سانیک هه‌ن ده‌غه‌ل‌و مونا‌فیقن، ﴿وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ﴾، هه‌روه‌ها له خه‌لکی مه‌دینه‌ش که‌سانیک ده‌غه‌ل‌و مونا‌فیق هه‌ن، که: ﴿مَرَدُوا عَلَىٰ الْتِفَاقٍ﴾، واته: زور مه‌شقیان کردوه له‌سهر نی‌فاق.

(مردوا) یانی: (مردوا، دریوا) زور مه‌شق و راهینانیاں کردوه، وه زور به ورده‌کاری و لی‌زانی نی‌فاقه‌که‌یان ده‌که‌ن، ﴿لَا تَعْلَمُهُمْ﴾، بویه تو نایانزانی، ﴿نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ﴾، ئیمه ده‌یانزانی.

نه‌ومنده به لی‌زانی‌و به کارامه‌یی‌و به په‌نه‌انکاری له حاله‌تی نی‌فاق دان، که هیچ که‌س هه‌ستیان پی ناکات، که نه‌وانه مونا‌فیق بن‌و له دلی خویاندا کافر بن، وه هر

كەسنىك بىيانىنىڭ بە مەسولمانىيان لى ھالى دەمىن، تەنانەت پېغەمبەرى خواش ﷺ. بەلام خوا دەمیانزانى.

﴿ سَعَدِ بِهِمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يَرُدُّونَ إِلَىٰ عَذَابِ عَظِيمٍ ﴾، لەمەودوا دوو جاران سزايان دەدمىن، دواپىش دەگىر دىنەو بە سزايەك و نازارىكى مەزن.

كەواتە: مەبەست لە: ﴿ سَعَدِ بِهِمْ مَرَّتَيْنِ ﴾، سزاي دىنايە، چونكە دواپى دەفەرموى: ﴿ ثُمَّ يَرُدُّونَ ﴾، پاشان دەگىر دىنەو بە نازارىكى مەزن، نازارىكى مەزن تەنبا لە قىامەتە، لە دنيادا لە قەدەر دنيا نازار ھەيە، بەلام لە دواوژدا، نازارى مەزن ھەيە. كە نابىر تەو، وە نازارىكە كە وەك خواى كارزان دەفەرموى: ﴿ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ ۚ ﴿٢٥﴾ وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ أَحَدٌ ۚ ﴿٢٦﴾ الفجر، واتە: ھىچ كەسنىك وەك خوا {ئەوانەى كە شايستەى سزادان بن} سزا نادات، وە ھىچ كەسنىك وەك وى كە لەبجەو زنجىر پىچيان ناكات.

ئىنجا نايما مەبەست لەو دوو جار سزادانە جىيە؟ وا پىدەجى مەبەست ئەو مەبى جار لەدواى جار، كە ئەو سزايەش مەبەست پىي دەر كەوتنى ئەو نەيىنبايەنە، دەر كەوتنى ھەيبو عارىانە، دەر كەوتنى ئەو مەبەست كە درۆيان كەردەو، پاساوى بە درۆيان ھىناوتمەود وە كاتى قەسەيەك دەكەن لە كۆرئىكدا، دواپى لىيان ناشكرا دەمىن، ھەيبدار دەمىن. دەكەونە سەر زارو زمانى خەلكى و دەمبە بنىشتە شىنكەى سەر زاريان، ئەو ھەمووى سزاو نازارىكى يەك لە دواى يەك و پەيتا پەيتا بوو، وە ھەندىكىش گوتوويانە: واتە: پىش چوونە جەنگ، ھاتوون پاساوى بە درۆيان ھىناوتمەود لە دەر وونى خوياند نازارچىز (مُعَذِّبٌ) بوون، كە درۆيان كەردەو، دواى گەرانەو ھىشان لە جەنگى تەبووك دووبارە جارىكى دىكە ھاتوون، پۆزىيان ھىناوتمەود، دىسان ناچار بوون درۆ بکەن و پۆزى بە درۆ بىر و بىانوو بىننەو، دىسان تووشى نازارىكى دەر وونى بوون، بە ھەر حال وا پىدەجى زياتر مەبەست پى ئەو بى جار لە دواى جار، خواى پەروردگار ھۆكارى سزاو نازاريان بۆ دەر خسىن.

ننجا دیته سهر باسی کۆمه‌لیکی دیکه‌یان و، دمه‌رموی: ﴿ وَآخِرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخِرَ سَيِّئًا عَسَىٰ اللَّهُ أَن يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴾ (۱۰۴) .

وه که‌سانیکی دیکه له خه‌لکی مه‌دینه ههن، یان له عه‌رمبه خیله‌کیه‌کان، یان نه‌وانه‌ی له دموربه‌ری مه‌دینه دانیان به گونا‌هه‌کانی خۆیاندا هیناوه، ﴿ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخِرَ سَيِّئًا ﴾، کرده‌ویه‌کی باش و، یه‌کی دیکه‌ی خرابیان تیکه‌ل کرده‌ون، واته نه‌ویان کرده، که هه‌موو کرده‌ومکانیان باشن، وه نه هه‌مووشیان خرابین، ﴿ عَسَىٰ اللَّهُ أَن يَتُوبَ عَلَيْهِمْ ﴾، نیزیکه خوا بگه‌رپته‌وه سه‌ریان، واته: ته‌وبه‌یان لی وهر‌بگری و گه‌رانه‌وه‌که‌یان لی وهر‌بگری و لییان ببووریت، ﴿ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴾، بیگومان خوا لی‌بورده‌ی به به‌زه‌یی یه .

ننجا رینمای پیغه‌مبه‌ر ﷺ دمکات، که چۆن مامه‌له له‌گه‌ل نه‌وانه‌دا بکات، که هه‌رچه‌نده هه‌له‌یان کرده‌وه که‌م و کوورپیان هه‌بووه‌و، به‌جیماون له جه‌نگی ته‌بووک، یاخود له‌میان‌ه‌ی جه‌نگه‌که‌شدا هه‌له‌وه که‌م و کوورپیه‌کیان بووه، وه‌ک له دهرسه‌کانی پیشوودا باسمان کرد، به‌لام دوا‌یی گه‌رانه‌وه‌وه په‌شیمان بوونه‌وه، رینمای پیغه‌مبه‌ر ﷺ دمکات چۆن مامه‌له‌یان له‌گه‌ل‌دا بکات، دمه‌رموی: ﴿ خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾ (۱۰۴) ، له سامانه‌کانیان سه‌ده‌مه‌یه‌ک به‌خشینیک وهر‌بگه‌ره، به‌لکو پاکیان بکه‌یه‌وه به‌هۆی نه‌و مال لی وهر‌گرته‌وه، وه چاکیان بکه‌ی، وه بۆشیان (له خوا) بپارپوه‌و، بیگومان پارانه‌وه‌ی تو بۆ نه‌وان مایه‌ی نارامیه‌ه، وه خوا بیسه‌ری زانایه .

هه‌رکه‌سێک به‌راستی نیمان‌داربی، کاتیک پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بۆی ده‌پارپته‌وه‌وه دوعای چاکی بۆ دمکات، هه‌ست به نارامیی و ئۆخژن دمکات، ده‌زانیت دوعای پیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌لای خوا وهر‌ده‌گیری، وه نه‌وه‌ی که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ داوا‌ی بۆ له خوا دمکات، خوا‌ی به‌خه‌شر پیی دمه‌ت، بۆیه هه‌ست به نارامیی و ئۆخژن دمکات، یاخود له رووی

مه‌عنه‌وییه‌وه، دوعای پیغه‌مبهر ﷺ دهبیته هوئی نارام بوونی ئینسان‌و، ئوخزنی دل‌و دهرروونی، وه خوا بیسه‌ری زانایه، پارانه‌وه‌مکان دهبیستیت، وه نه‌ینییه‌کانیش دهرزانی.

ثَنَجَا دَهْفَهْرَمُوئِ: ﴿ اَلَمْ يَعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَاخُذُ الصَّدَقَاتِ وَاَنَّ اللّٰهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ ﴾ ﴿۱۰۴﴾، ئایا نه‌یاندهرزانی که ته‌نیا خوا. گهرانه‌وه له به‌نده‌کانی وهرده‌گری، وه به‌س خوا خیرو مال به‌خشینه‌کان وهرده‌گری. وه ئایا نه‌یاندهرزانی که ههر خوا زور ته‌وبه وهرگری میهرمان‌و به به‌زمیی یه؟

ثَنَجَا دَهْفَهْرَمُوئِ: ﴿ وَقُلْ اَعْمَلُوا فِی سَبِيْرِ اللّٰهِ عَمَلَكُمْ وِرْسُوْلُهُ، وَالْمُؤْمِنُوْنَ وَسُرَدُوْنَ اِلَىٰ عِلْمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيَنْتَشِرُ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴾ ﴿۱۰۵﴾، به پیغه‌مبهر ﷺ دهره‌رموئ، وه تو بفرموو: کار بکه‌ن، کرده‌وهی باش بکه‌ن، له مه‌ودوا خواو پیغه‌مبهر ﷺ وه بروادارانیش کاره‌که‌تان دهبین، له دنیا‌دا خوا کاره‌که‌تان دهبینی‌و به‌چاوی مهرحه‌مه‌ت ته‌ماشای ده‌کات، وه پیغه‌مبهر ﷺ به‌چاوی شادمانیی‌و رازیبوون، ته‌ماشای ده‌کات، وه بروادارانیش به‌چاوی په‌سنیدی‌و دل پی‌ خوشبوون، ته‌ماشای کرده‌ود باشه‌که‌تان ده‌که‌ن، ﴿ وَسُرَدُوْنَ اِلَىٰ عِلْمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ﴾، وه دوا‌ییش، { له رۆزی دوا‌یی دا } ده‌گی‌رینه‌وه بو‌لای زانای په‌نه‌ان‌و ئاشکرا، ﴿ فَيَنْتَشِرُ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴾، هه‌والتان پی‌ ده‌دات به‌وهی که نه‌نجامتان ده‌دا له دنیا‌دا، هه‌مووی وردو درشتان پی‌ راده‌گیه‌نی، وه پادا‌شتیشتان ده‌داته‌وه، له‌سه‌ر چاکه‌کانتان.

له‌کو‌تایی دا‌خوا‌ی په‌رومردگار با‌سی کو‌مه‌ئیکی دی‌که ده‌کات، که نه‌و کو‌مه‌ئه‌یان سن نه‌فه‌ریان دی‌ارن (که‌عبی کورپی مالیک‌و مه‌را‌په‌ی کورپی ره‌بیع‌و هیلالی کورپی نوممه‌یه) ره‌نگه‌هی دی‌که‌ش بو‌وبن، به‌لام نه‌و سی‌یانه‌ زور دی‌ارن، که دواتر به‌سه‌ره‌اته‌که‌یان با‌س ده‌که‌ین به‌ته‌فصیل.

دَهْفَهْرَمُوئِ: ﴿ وَاٰخِرُوْنَ مُرْجُوْنَ لِاَمْرِ اللّٰهِ ﴾، وه هه‌ندیکی دی‌که‌یان هه‌ن. دوا‌خراون بو‌فه‌رمانی خوا، { واته: بو‌برپاری خوا له‌باروه دانیا‌نه‌وه، دوا‌خراون }

﴿إِنَّمَا يُعَدِّبُهُمْ وَإِنَّمَا يُؤْتِيهِمْ﴾ ، یان ئەو مەتا سزایان دەمات، یان ئەو مەتا تەو بە یان
لێ و مردەگرتن و لێیان دەبوورن، ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ (۱۰۶) ، وە خوا زانای کار بە جێیە.
واتە، لە بارە ی ئەوانە وە خۆی کار بە جێ بێ یار و حوکمی خۆی دواخستووە، تا کاتیکی
دیاری نەگراو، کە بریتی بوو لە پەنجای شەوو و رۆژ، وە کە دوا یی بە سەر هاتە کە یان باس
دەکەین، وە خۆی میهرمان یار مەتیدان تەو بە یەکی زۆر چاک و باش بکەن و،
تەو بە کە ی لێ و مرگرتن، وە بە سەر هاتە کە شیانی خستە نێو قورئانی مەزنە وە.

چهند مهسه له یه کی گرنگ

مهسه له یه کهم؛ که خوا دمه رموی: ﴿ وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾

وه پۆزش هی نه رموان له عه ره به خیله کی به بیابان نشینه کان هاتن، بۆ نه وه ی مؤله تیان بدری، وه نه وان هه ش که درویان له گه ل خواو پیغه مبه رمکه ی دا کرد، دانیشتن. نه وان هه یان که بی پروان، له مه و دوا تووشی نازاریکی به نیش دهبن، { واته: له دوار پۆزدا }.

(الْمُعَذِّرُونَ) دوو واتای هه ن:

۱- دمگونجی (الْمُعَذِّرُونَ) له نه سلدا (المعتذرون) بووبی، واته: نه وان هه ی که خوا من پاساوی راسته قینه ن.

۲- دمشگونجی (الْمُعَذِّرُونَ) واته: که سانیک که پاساویان نیه، به لام وا پیشان دده ن که پاساویان هه یه، واته: راستیان نه کردوه.

هه روه ها خوینراویشه ته وه: (المُعَذِّرُونَ) دیاره نه گه ر (المُعَذِّرُونَ) بی، گوتراوه: (قَدْ أَعَذَرَ مَنْ أَذَرَ) هه ر که سیک به رانبه رمکه ی ناگادار بکاته وه، نه وه پاساوی به دسته وه هه یه.

که واته نه گه ر (المُعَذِّرُونَ) بی، یه ک واتای هه یه، واته: نه وان هه ی خوا من عوزرن.

وه خوا منی (مختار الصحاح) ، له باره ی نه م وشه یه وه ده لن: (فالمُعَذِّرُ قَدْ يَكُونُ مُحَقًّا وَقَدْ يَكُونُ غَيْرَ مُحَقِّقٍ، فَاَلْمُحَقُّ هُوَ فِي مَعْنَى (المُعْتَذِرِ) لِأَنَّ لَهُ عَذْرًا، وَلَكِنْ

التاء قَلِبَتْ ذَالاً وَأُدْغِمَتْ فِي الذَّالِ وَنُقِلَتْ حَرَكَتُهَا إِلَى الْعَيْنِ كَمَا قُرِئَ يَخْصِمُونَ،
وَأَمَّا الَّذِي لَيْسَ بِمَحْقٍ، فَهُوَ الْمُعْذَرُ عَلَى جِهَةِ الْمُفْعَلِ، كَالْمُمْرَضِ وَالْمُقَصَّرِ،
يَعْتَذِرُ بِغَيْرِ عُدْرٍ، وَقَرَأَ ابْنُ عَبَّاسٍ {وَجَاءَ الْمُعْذِرُونَ} (مَنْ أَعْذَرَ) أَيِ الَّذِي لَهُ عُدْرٌ^(۱).

واته: (الْمُعْذِرُونَ) دهگونجی که ههقی بهدهستهوه بی، وه دهشگونجی ههقی بهدهستهوه نهبی، {واته: دهگونجی پۆزش هینانهومکهی راست بی، وه دهشگونجی که له پۆزش هینانهومکهیدا ناراست بی}، ئهوهی که له پۆزش هینانهومکهیدا راسته، ئهومیه که (مُعْذِرٌ) به مانای (مُعْتَذِرٌ)، واته: پۆزش هینهروهه، که پۆزشیکی ههیه، بهلگه و پاساویکی ههیه، که له ریشهدا (معتذر) بووه، بهلام دواپی (ت)هکه بووه به (ذ)، واته: (المعتذر) بووه به (المُعْذِرٌ) که بووه به دوو (ذال)، وه (ذی) یهکهم له (ذی) دووه دا دمغم کراوه، دواپیش هههکهکهی نهقل کراوه بۆ (عین)، واته: (معتذر) بووه، بهلام (فتحة)ی (ذ)هکه نهقل کراوه بۆ (ع)هکهو، بۆته (المُعْذِرٌ) وهک چۆن (يَخْصِمُونَ) له سوورمتی (یس)دا له ئهسلدا (يَخْتَصِمُونَ)ه، (ت)هکه له (ص)هکهدا دمغم کراوه بۆته (يَخْصِمُونَ)، واته: ئهوانهی که ناکۆکن، دووبهرمکی دهکهن، یان مشتومر دهکهن.

بهلام نهگهر مهبهست له (الْمُعْذِرُونَ) ئهوانه بی که خاوهن پۆزشی راستهقینه نین، ئهوه وشهی (مُعْذِرٌ) لهسهه شیوهی (مُفْعَلٌ) هاتوه، وهک (مُمْرَضٌ) وه (مُقَصَّرٌ)، (مُمْرَضٌ) ئهوه کهسهیه که خۆی نهخۆش دهکات، (مُقَصَّرٌ) کهسیکه کهم تهرخمه، (يَعْتَذِرُ بِغَيْرِ عُدْرٍ) بهبی ئهوهی عوزرو پۆزشیکی ههبی، خۆی وا پێشان دهدات که عوزری ههیه.

(ابن عباس)یش خویندویهتهوه: (وَجَاءَ الْمُعْذِرُونَ)، ئنجانهگهر (مُعْذِرُونَ) بی، باسمان کرد، یانی: خاوهن عوزرهمکان.

کهواته: خوا ﷻ له پرستهی یهکهمی ئهم نایمهدا، باسی دوو جوژه کهسیان دهکات:

(۱) پۆزش ھینەرەوھی راستگۆ، پۆزشیان ھیناوتەوھە کە مۆلەت بدرین و نەچن بۆ جەنگی تەببوك، ﴿ وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ ﴾، پۆزش ھینەرەوھە عەرەبە خیلەکییەکان ھاتن کە مۆلەت بدرین، واتە: مۆلەت بدرین کە نەچن بۆ جەنگی تەببوك، دەشگونجی کە مەبەست پێی ئەوھە بێ ﴿ الْمُعَذِّرُونَ ﴾. واتە: پۆزش ھینەرەوھە درۆزنەکان، ئەگەر بە شیوھی دووھە مانا بکری.

(۲) درۆ لەگەڵ خواو پێغەمبەرکەرانی دانیشتوو ﴿ وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ﴾ ئەوانھی درۆیان لەگەڵ خواو پێغەمبەری خوادا ﷺ کردو دانیشتن، یانی: ھەر نەھاتن پۆزشیش بێننەوھە، بەئکو دانیشتن و مزەگەیان ئیھمال کرد.

کەواتە: دەگونجی لە یەك كاتدا: ﴿ الْمُعَذِّرُونَ ﴾، ھەم مەبەست پێی ئەوانە بێ، کە بە راست، پۆزشیان ھیناوتەوھەو خاومن عوزر بوون، وە ھەم ئەوانەش کە بە درۆ پۆزشیان ھیناوتەوھە، چونکە لە یەك كاتدا ھەردووکیان بوون، ھەم کەسانیک ھەبوون لە عەرەبە بیاباننشینەکان خاومنی بەئگەو پاساوی راستەقینە بوون و پۆزشیان ھیناوتەوھە، وە ھەم کەسانیکیش ھەبوون کە بەدرۆ پۆزشیان ھیناوتەوھە. بەرانبەرکەشیان ئەوانەن کە ئەسلەن ھەر پۆزشیشیان نەھیناوتەوھە، بەئکو درۆیان لەگەڵ خواو پێغەمبەری خوادا ﷺ کردوھە، وە لە مائی دانیشتوون، پۆزش ھینانەوھشیان پشت گوی خستوھە.

کەواتە ئەوھی ئەم نایەتە دەلالەتی لەسەر دەکات، سی جۆرە کەسن:

یەكەم: خاومن عوزری راست.

دووھە : خاومن عوزری ناراست.

سێھەم: عوزر نەھینەرەوھی درۆزن.

چونکە دەفەرموی: ﴿ وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ﴾، ئەوانھی درۆیان لەگەڵ خواو پێغەمبەرکەیدا ﷺ کردو دانیشتن، واتە: نەھاتن بۆ پۆزش ھینانەوھە، نە بەراست و نە بە درۆ.

﴿ سَيَصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾، نهوانه‌یان که بیبروان، نازاریکی به‌نیشیان تووش دهبی، چونکه هه‌ندیکیان دوایی پروا دینن، بویه خوی کارزان (من)ی خستوته سهر، واته: نهوانه‌یان که بیبروان، له نیو نهوانه‌دا که دانیشتونو درویان له‌گه‌ل خواو پیغه‌مبهری خوادا ﷺ کرده، مادام نهوانه‌یان که له‌سهر بیبروایی ده‌میننه‌وه، له‌مه‌ودوا تووشی نازارو سزایه‌کی به نیش دهبن، که مه‌به‌ست پیی سزای رۆزی دواییه.

وشه‌ی: ﴿ الْأَعْرَابِ ﴾، عه‌ره‌به‌گان هه‌ر‌چه‌نده صیغه‌ی گو‌یه‌و، دهبی کۆی (عرب) بی، به‌لام لی‌رمدا مه‌به‌ست پیی کۆی عه‌ره‌ب نیه، به‌لکو ناوی جینسه‌و تاکه‌که‌ی بریتیه له: (اعرابی).

(الْأَعْرَابِ) واته: عه‌ره‌به خیله‌کیه‌گان، بیاباننشینه‌گان.

به‌لام (الاعرابی) واته عه‌ره‌بیتی خیله‌کی، بیاباننشین، به‌لام صیغه‌که‌ی به‌شیوه‌ی کۆ هاتوه، نه‌دی صیغه‌ی کۆی (عرب) جیهه؟ هه‌ر بریتیه له (عرب)، وه تاکه‌که‌ی بریتیه له (عربی)، به‌لام که گو‌تت: (عرب) واته: جینسی عه‌ره‌ب، کۆی عه‌ره‌ب، نه‌گه‌ر بته‌وی بلیی یه‌ک دانه له عه‌ره‌به شارنشینه‌گان، ده‌لیی: (عربی)، به‌لام بۆ یه‌ک بیاباننشین خیله‌کی ده‌لیی: (اعرابی).

مه‌سه‌له‌ی دووه‌م: که خوا ده‌فه‌رموی: ﴿ لَيْسَ عَلَى الضَّعْفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يَنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١﴾ وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يَنْفِقُونَ ﴿١٢﴾ ﴾.

لی‌رمدا خوا ﷺ باسی چوار جو‌ره که‌س ده‌کات، که سه‌غه‌تیبیان له‌سهر نیه، وه سه‌رزمنشت نا‌کرین، وه تووشی گوناح نه‌بوون، به هۆی نه‌چوونیا‌نه‌وه بۆ جه‌نگی

تەبووک، ئەو جوار جوۆرە کە سەش: ﴿ لَيْسَ عَلَى الضُّعْفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَحْدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ ﴾

واتە: هەر کام لەو سێیانە حەرە جیان نە چۆتە سەر { دوا یی باسی دەکەین، (حرج) یانی چی؟ } ئەو سێیانەش کێن پێش ئەو هی بگەینە چوارەم؟!

بە کەمیان: ﴿ الضُّعْفَاءُ ﴾، بیهێزەکان، (الضُّعْفَاءُ: جَمْعُ ضَعِيفٍ وَهُوَ الَّذِي بِهِ الضَّعْفُ، وَهُوَ الْقُوَّةُ الْبَدَنِيَّةُ مِنْ غَيْرِ مَرَضٍ).

(ضَعْفَاءٌ) کۆی (ضَعِيفٌ) ه، واتە: بیهێز و لاواز، ئەویش کە سێکە کە بیهێزی و لاوازی لە جەستەیدا هەیه، بێ ئەو هی کە نەخۆش بێ، هەندێ کەس هەیه لە کوردەواریی خۆماندا پێی دەلێن: بێ دار و بار، لاواز، بێ هێز و پێز، کە توانای جەنگی نیە، پەنگە هەر نەتوانێ چەک بەکار بێنی، و، بگرە هەئیشی بگری.

دوو هەمیان: ﴿ الْمَرْضَى ﴾، نەخۆشەکان، (الْمَرْضَى: جَمْعُ مَرِيضٍ، وَالْمَرَضُ تَغْيِيرُ النَّظَامِ الْمَعْتَادِ بِالْبَدَنِ بِسَبَبِ اخْتِلَالٍ، يَطْرَأُ فِي بَعْضِ أَجْزَاءِ الْمَزَاجِ، وَمِنْ الْمَرَضِ: الْمُرْمَنُ كَالْعَمَى وَالزَّمَانَةُ).

(مَرَضَى) کۆی (مَرِيضٌ) ه واتە: نەخۆش، (مَرَضَى) واتە: نەخۆشەکان. نەخۆشیش بریتیه لە تێکچوونی سیستمی ناسایی جەستە، بە هۆی کەم و کورپیە کەو، کە لە سروشتیدا پەیدا دەبێ، وە لە جوۆری نەخۆشی، نەخۆشی درێژ خایەن هەیه، وە کۆیریی، وە نەخۆشی ئیقلیجیی، { نەخۆشێک کە ئینسان لەسەر جێیه و راست نابێتەو، یاخود کە سێک زۆر چوو بێتە ئەمەنەو }.

سێیه هەمیان: ﴿ لَا يَحْدُونَ مَا يُنْفِقُونَ ﴾، هەر وەها ئەوانەش سەغله تیان لەسەر نیە، کە توانایان نیە خەرچ بکەن، کە چەکی پێ بکرن، و، پێداویستییه کانی جەنگی پێ بکرن، وە لاخ و بار مەبری پێ بکرن، و، کە سێک مأل و سامانی نەبوو. وە دەوڵەتی ئیسلامییش نەیتوانی ئەو جوۆرە کە سەنە پەر چەک بکات، و، پێداویستییه کانی جەنگیان بۆ دابین بکات، هەلبەتە بەبێ چەکیش شەر ناگری.

وہ بہین و لاخ و بارمبەر ئەو پێیە دوورە نابردی، بۆیە ئەوانەش دیسان گوناھیان لەسەر نیە.

ھەر کامیک لەوانە (حَرَج) یان لەسەر نیە، (حَرَج) یانی چی؟

(الْحَرَجُ: الضَّيْقُ وَالْإِثْمُ) ھەم بە مانای تەنگیی و سەغڵەتیی دی، ھەم بە مانای گوناح دی.

ئنجایا لەبەر ئەوەی نینسان ئەگەر گوناھبار بوو، دوایی سزا دەدری و عەیبدار دەبی، وە ھەست بە شەرمەزاری دەکات لە بەرانبەر خواو خەڵکدا، وە بەھوش مانای وایە سەغڵەت دەبی، بۆیە ناو لە گوناح نراوە: (حَرَج).

یاخود: ئەوانە سەغڵەتیی روویان تیناکات، کە سەرزەنشت و سەرگۆنە بکری و بە گوناھبار دابنری.

بەلام بە مەرجیک: ﴿ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ ﴾، ئەگەر دلسۆز بن بۆ خواو بۆ پێغەمبەرەکی ﷺ، (نَصَحُوا) لە (نصح) ھوہ ھاتو، (النُّصْحُ: الْعَمَلُ النَّاْفِعُ لِمَنْ نُصِّحُ)، ھەر کردوویەك کە بۆ ئەو کەسە بۆ (نصح) ھکە ئاراستە دەکە، باش بن، واتە: دلسۆزی نواندن و بە تەنگەوہ بوون، بە خەمەوہ بوون.

کەواتە: ﴿ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ ﴾، یانی: دلسۆزبوون بۆ خواو پێغەمبەری خوا ﷺ، وە بە تەنگەوہ بوون، وە چی جیگای پەزماھەندی خواو پێغەمبەرەکی ﷺ بوو، وایان کرد، بە ئێنە چوون بۆ جەنگ، بەلام دوایی کە لەوئ ماونەوہ، چی بزائن خواو پێغەمبەری خوا ﷺ پێیان خۆشە، وا دەکەن، دوعا دەکەن، قسە ی خێر دەکەن، مسوڵمانان ھاندەدن، ئنجایا ئاگاداری بارودۆخ دەبن، وە ئەگەر کەسیک قسەبەکی خرابی کرد، لە دەمی دەمنەوہ، ئەوش ھەمووی دلسۆزی نواندە.

ئنجایا دەفەر موی: ﴿ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ ﴾، چاکەکاران پێی گلەبیان ناچیتە سەر، یاخود پێی گوناھبار بوون، روویان تیناکا.

دەربارە ی وشە ی (سَبِيلٍ) (محمد الطاهر بن عاشور) لە تەفسیرەکی (التحریر والتنوير) دا دەئێ: (السَّبِيلُ: حَقِيقَتُهُ الطَّرِيقُ، وَعُدْيَ بَحْرَفِ (عَلَى)

المُفِيدِ لِمَعْنَى الإِسْتِعْلَاءِ، وَهُوَ مُسْتَعَارٌ لِمَعْنَى السُّلْطَانِ وَالْمَوْأَخَذَةَ بِالتَّبَعَةِ شُبَّهَ السُّلْطَانُ وَالْمَوْأَخَذَةُ بِالطَّرِيقِ، لَأَنَّ السُّلْطَانَةَ يَتَوَصَّلُ بِهَا مَنْ هِيَ لَهُ إِلَى تَنْفِيذِ الْمَوْأَخَذَةِ فِي الْغَيْرِ^(۱).

واتە: وشەى ﴿سَكِيلِ﴾، یانی: رینگا، ننجای وشەى (سَكِيلِ) تەعەددای پێکراوە بۆ (مفعول) بە (علی) چونکە وشەى (علی) مانای بەرزى دەگەیهنێ. لێرەشدا خوازراومتەووە بۆ دەستەلاتو لێپرسینەووە، وە دەستەلاتو لێپرسینەووە تەشبیھ کراوە بە رینگا، چونکە بەهۆی دەستەلاتەووە، مەرووف لێپرسینەووە سزادان لە بەرانبەرەگەى دا جیبەجی دەکات.

کە دەفەرموی: ﴿وَاللَّهُ عَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾، وە بێگومان خوا لێبوردەى بە بەزمییه، بۆ کى؟

بۆ کەسانیک کە خاومنى عوزرن، وە کەسانیک کە بەنگەو پاساویان هەبوووە راستگۆ بوون، وە دلسۆزو چاکەکاریش بوون، واتە: سى سىفەتیان تێدابوون، ئا ئەوانە خوا لەگەڵیاندا لێبوردەى میهرمانە: یەكەم : یان بیهیزن، یان نەخۆشن، یان بى ئیمکانیەتن. دووهم : دلسۆزیشن بۆ خواو پێغەمبەرى خوا ﷺ.

سییەم : چاکەکاریش، واتە ئەگەر نەیانتوانى بى ئەو چاکەیه بکەن، - کە چوونە بۆ جەنگ - بەلام لە هەموو شتەکانى دیکەى ژياناندا چاکەکارن. کەسانیک خاومنى ئەو سى سىفەتە بن، ئەووە خوا لەگەڵیان لێبوردەى میهرمانە. جوارەمیان : ننجای دیتە سەر باسى جووری چوارەمى ئەوانەى کە خواى لێبوردە گله بیان لى ناکاتو سزایان نادات، لەوانەى کە بەجیمان لە جەنگى تەبووک. دەفەرموی: ﴿وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا

أَحْمَلُكُمْ عَلَيْهِ تَوْلُوا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا

يُنْفِقُونَ ﴿۱۱﴾

ھەر وہا رې گلهی ناچېتە سەر ئەوانەش گە کاتیک ھاتن بۆلات بۆ ئەوہی سواریان بکەہی، {واتە: بارمبەریان بۆ دابین بکەہی، ولاخیان بۆ دابین بکەہی}، تۆش گوتت: ولاخیک و بارمبەریک شک نابەم بیخەمە ژیر ئیوہ، گە خۆتان و کەل و پەلتانی بخەنە سەری، ﴿تَوْلُوا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ﴾، رۆیشتن و پشتیان ھەلگەرد، وە جاویان فرمیسکی لی دەرژا، ﴿حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ﴾ لە ئەنجامی دلتەنگی دا لەسەرئەوہ توانای دارایی یان نیہ، وە دەولەتی ئیسلامییش نیەتی پێداویستیہەکانی جەنگیان بۆ دابین بکات، وە سەرنجام بەجی دەمینن لەو جەنگەہی گە زۆر پێیان خۆشبوو بچن، بەلام نە توانای زاتییان ھەبوو، گە خۆیان پێداویستیہەکانی جەنگ دابین بکەن، وە نە کۆمەلگاو دەولەتیش ئەو توانایہی ھەبوو گە پێداویستییان بۆ دابین بکات، سەرنجام بە ناچارى بەجیمان، وە ھیچیان بە دەستەوہ نەما، ئەوہ نەبی لە خەفەتان بگریەن، وە نارەحەتی و خەم و ناسۆری خۆیان لە رېی فرمیسکەکانیانەوہ بپژن.

وشەہی (حَمَل) گە دەفەر موی: ﴿لِتَحْمِلَهُمْ﴾، (الْحَمْلُ يُطْلَقُ عَلَى إِعْطَاءِ مَا يُحْمَلُ عَلَيْهِ، أَي: إِذَا أَتَوَكَ لَتُعْطِيَهُمُ الْحَمُولَةَ أَي مَا يَرْكَبُونَهُ وَيَحْمِلُونَ عَلَيْهِ سِلَاحَهُمْ وَمُؤْتَهُمْ مِنَ الْإِبِل).

(حَمَل) بەکار دەھینری بۆ شتیک بەخەشری و باری بخەرتە سەرپشت، (واتە: بارمبەر) یانی: کاتیک گە ھاتن بۆلات بۆ ئەوہی تۆ بارمبەریان پێ بەخەشی ولاخیک گە باری لی بار بکەن، خۆشیان سوارى بن و چەک و کەلوپەل و پێداویستیہەکانیشیانى بخەنە سەری.

گە دەفەر موی: ﴿تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ﴾، (التَّفِيضُ وَالْفَيْضَانُ: خُرُوجُ الْمَاءِ وَنَحْوُهُ مِنْ قَرَارِهِ وَوَعَائِهِ).

(فَيْضُ وَفَيْضَان) بریتیه له دهرچوونی ناو، یاخود ههر شتیک که وهک ناو بی، واته: ماددمیهکی شل بی، له شوینی خویره وه که لئی دی، یان لهو دمفرهود که تییکراوه، لئی برژی، دمگوتری: (فَاضَ الْوَادِي، وَفَاضَ الْإِنَاءَ وَفَاضَتِ الْعَيْنُ) شیومهکه پر بوو له ناوو لئی رزا، وه هابهکه (دمفرمهکه) لئی رزا، وه چاو لئی رزا، چاو چی لئی رزا؟ دیاره فرمیسکی لئی رزا.

که دمفرموی: ﴿ حَزْنَا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ ﴾، وشهی ﴿ حَزْنَا ﴾، دهلی: (مَضْعُوقٌ لِأَجْلِهِ) واته: ﴿ يَحْزَنُونَ حَزْنًا ﴾، ﴿ أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ ﴾؟ له خهفتهی نهوهی که شک نابهنو، نهومیان بهدمسته وه نیه که بیبهخشنو خهرجی بکهن، وه پنداویستییهکانی چوون بو جهنگی تهبووکی پی دابین بکهن، له نهجامی نهودا هیچیان بهدمسته وه نهما نهوه نهبی که بگریهنو، فرمیسکیان له چاو بیته خوار.

ناوا لییردا خوای کاربهچی جهند دادگهرانهو میهرمبانانه: نهوانهی که نهخوشن، نهوانهی که بیهیزن، نهوانهی که تهنگ دستن، وه نهوانهی که بارمبهرو هوکاری سهفهرمکهیان بو دابین نهبووه، نه بو خویمان، نه لهلایهن دموئهتهوه، خوای بهخشنده دمفرموی: نهوانه خوا لهگهلیان میهرمبانانه. لهگهلیان لیبوردمیه، وه نهوانه هیچ کس بوی نیه گلهییان لیبکات، ﴿ مَا عَلَيَّ الْمُحْسِنِينَ ﴾ من سبیل، نهوانه چاکهکارو دلسوزنو، نهک لهلای خوا گوناهار نین، بهلکو خهلکی مسولمانیش نابی گلهیی و سهرزهنشتیان ناراسته بکهن، چونکه خاومنی عوزری راستهقینهو بهلگهو پاساوی راستهقینهن، وه به نهنقهست خویمان لهو جهنگه بهچی نههیشتوه.

مهسهلهی سیهیم: که دمفرموی: ﴿ إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُوكَ

وَهُمْ أَغْنِيَاءٌ رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا

پێشێ خوا باسی چوار جوۆره کەسی کرد، لە خەلکی مەدینەو عەرەبە بیابان نشینەکان، وە جگە لە وانیش، کە خوای دادگەر لۆمەو سەرزەنشتیان ناکات، وە هیچ کەسێک بۆی نیە رەخنەیان لێ بگری، وە گوناھبار نین، وە ئەوانە هیچ سەغڵەتیەک روویان تێناکات، کە بریتی بوون:

۱- بێهێزو لاوازەکان.

۲- نەخۆشەکان.

۳- کەم دەرامەتو بێ نێمکانیەتەکان.

۴- ئەوانە کە نەیانتوانیوە و لاخو وەسیلە ی ئەو سەفەرە دوورە دابین بکەن، وە زۆریش خەفەتیان پێ خواردووە.

بەلام دیارە بەو مەرجە کە دڵسۆزی بنوینن بۆ خواو پێغەمبەری خوا ﷺ، وە چاکەکاریش بن، ئەوانە خوا فەرموویەتی: پێی گلهیبان ناچیتە سەر، ئەدی بابزانی پێی گلهیی دەچیتە سەر کی؟

خوا دەفەرموی: ﴿ إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَاءُ ﴾
 پێ، واتە: پێی رەخنە لێگیران، پێی گلهیی لێکران، پێی سەرزەنشتو سەرکۆنە، پێی گوناھبار بوون، تەنیا دەچیتە سەر ئەوانە ی کە مۆلەت لێ وەردەگرن، لە حالەتێکدا کە دەولەمەندیان.

کە دەفەرموی: دەولەمەندن نەیفەرموو: ساغیش، چونکە دیارە ساغ بوون، واتە: تەندروست بوون، توانای جەستەبیان هەبوو، توانای ماددی و مال و سامانیان هەبوو، ئەدی بۆچی مۆلەتیان لە پێغەمبەری خوا ﷺ وەرگرتو، نەچن بۆ جەنگی تەبوک؟ ﴿ رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ ﴾، رازیبوون کە لەگەڵ ئافرەتان بەجێماو لە مالدای دابنیش، یانی: لەگەڵ ژن و منداڵ دا دابنیش، ﴿ وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ ﴾، وە خوا مۆزی بەسەر دڵەکانیانەو ناو، ﴿ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴾، بۆیە { لە نەنجامی ئەو مۆر بەسەر دلتراوەدا } نازانن، یانی: کە مۆریان بەسەر دڵەو نراو، لەلایەن

خوای کارزان و دادگەرەوه، ئەوه بۆتە هۆی ئەوهی که نهزانن، چی نهزانن؟ نهزانن که به جیمان له جهنگی ته‌بووک و له پیغه‌مبەر ﷺ، چ تاوانیکی گه‌وره‌یه : عه‌یبدارییه‌کی گه‌وره‌ی لای خه‌لکه‌و، چ گونا‌ه‌باریه‌کی گه‌وره‌یه له‌لای خواوه : عه‌یبدارییه‌کی قیامه‌ته، وه نه‌زانن که نه‌گه‌ر هات‌باو مسو‌لمانان هه‌موویان و‌ت نه‌وانیان کرد‌بایه، هه‌موویان ده‌بوون به پۆری خوراو، نه‌گه‌ر خه‌لک هه‌موو و‌ت نه‌وانی کرد‌بایه و به برۆ بیانووی بی‌جی، له‌گه‌ل ژن و مند‌الدا مابانه‌وه‌و، دوز‌مر هه‌لێکوتابایه سه‌ریان و رۆمه‌کان به‌سه‌ریان‌دادابان، که‌سیان لێی سه‌لامه‌ت نه‌ده‌بوو! و‌د نازانن که هه‌میشه پابه‌ندی به شه‌ریعه‌ته‌وه، به‌خته‌ومری دنیاو سه‌ربه‌رزیه دوا‌رۆژی تێدایه! وه نازانن که فه‌رمانبه‌ری بۆ خواو پیغه‌مبهری خوا ﷺ، هه‌میشه سه‌لامه‌تی تێدایه! سه‌لامه‌تی له عه‌یبداری دنیا، وه له گونا‌ه‌باری قیامه‌ت!

که ده‌فه‌رموی: ﴿ إِنَّمَا السَّبِيلُ ﴾، (ای: سَبِيلُ الْمُؤَخَذَةِ هِيَ عَلَى الْمُسْتَأْذِنِ الْأَغْنِيَاءِ فَحَسْبُ) رێگای لێ‌رسینه‌وه، رێگای گونا‌ه‌بارو بوون و ر‌ه‌خه‌ن لێ‌گیران و سه‌رزنه‌شت کران، ته‌نیا له مۆله‌ت و مر‌گرانی ده‌وله‌مه‌نده.

وشه‌ی (سبیل)، ده‌لێ: الْأَلْفُ وَاللَّامُ لِلْعَهْدِ وَالْمَعْهُودِ هُوَ (سبیل) الْمَنْفِي فِي قَوْلِهِ: ﴿ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ ﴾، واته: ئەلیفو لامی سه‌ر (السبیل) (أل)ی (عه‌د)ه، که وه‌ک (که‌ی کوردیی وایه، که ده‌لێی کتیبیکم خوینده‌وه (قرات کتاباً) دوا‌یی که‌سه دوی‌نراوه‌که، نه‌گه‌ر بلێ: کتیبه‌که‌م بۆ بی‌نه، (جئنی بالکتاب) نه‌و (أل)ه، سه‌ر (الکتاب) له شو‌ینی (که‌ی کوردییه، کتیبیکم خوینده‌وه. (کتیبه‌که‌م) واته: د‌م‌زانین کامه‌یه، که ده‌لێ: کتیبه‌که‌م بۆ بی‌نه.

لێ‌ره‌ش نه‌و (أل) بۆ (عه‌د)ه، نه‌ویش نه‌و رێیه‌ی که زانراوه، که بریتیه له‌و رێ (سبیل)ه‌ی که نه‌فی کراوه، له قسه‌ی خوای به‌رزدا که ده‌فه‌رموی: ﴿ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ ﴾، چاکه‌کاران رێیان نا‌چێته سه‌ر، یانی: رێی گله‌یی و لێ‌پرس‌رانه‌وه، رێی سه‌رزنه‌شت کران، رێی گونا‌ه‌بارکران، رێی سه‌غله‌تکرانیان. نا‌چێته سه‌ر.

دوایی که دهفهرموی: ﴿ إِنَّمَا السَّبِيلُ ﴾، واته: رپی سهغلهت کران و گوناھبار کران و سهرزمنشت کران دهچپته سهر کی؟

﴿ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُوكَ وَهُمْ أَغْنِيَاءُ ﴾ تهنیا دهچپته سهر مؤلتهت و مرگرانی دهوله مهند، (أَيَّ إِنَّمَا السَّبِيلِ الْمُنْفِي عَنِ الْمُحْسِنِينَ، مُثَبَّتٌ لِلَّذِينَ يَسْتَأْذِنُوكَ) نهو رپییه کی نهفی کراوه له چاکه کاران، نهو رپی سهرزمنشت و گلهیه، چهسپینراوه بو نهوانه کی مؤلتهت لی و مردهگرن و دهوله مهندیش.

واته: نهوانه هیج بهلگه یهکیان بهدمسته وه نیه که نه یهن، بو جهنگ، ننجاً نه مه وهک نهو قسهیه کی خوی بهرز وایه، که دهفهرموی: ﴿ وَلَمَنْ أَنْصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُولَئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ ﴾ الشوری.

واته: وه ههر که سیک توله کی بکاته وه، دوی نه وه کی سته می لی کراوه، نا نهوانه رپیان ناچپته سهر، واته: رپی گلهیه رپی سهرزمنشت کران، ﴿ إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾ الشوری.

واته: بیگومان ری، {نهو رپییه کی دمزانین کامهیه، رپی گلهیه} تهنیا دهچپته سهر نهوانه کی ستهم له خهک دهکن، وه له زهویدا دهستدریژی دهکن به ناههق، نا نهوانه سزایه کی به نیشیان ههیه.

ههرومها له سوورمتی (النساء) له نایهتی (۲۴) دا، خوا دهفهرموی: ﴿ فَإِنَّ أَطْعَمَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا ﴾.

نهگهر نافرمتان فهرمانبهرییان بو کردن و گویراپه لییان کردن {له سنووری شهرعدا} لییان له بیانوو مهن، رپی بیانوویان بو مه دوزنه وه، له رپی بیانوو پی گرتن و، ناره حهت کردن و، سهغلهت کردنیان، مه خهفتین.

ئنجا که دهفرموی: ﴿ رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ ﴾، پیشتر باسمان کرد (خوالف) کوی (خالفة) به واته نافرمتیکی به جیماو، دهشگونجی به نینسانی خرابو خرابه کارو بی که لک بگوتری: (خالف) یان (خالفة)، دیاره بو پیاو دهگوتری (خالف) و بو نافرمت که دهگوتری: (خالفة)، ئنجا (خالف) به (خالفین) کؤدهگریتهوه، وه (خالفة) به (خوالف) کؤدهگریتهوه.

ئنجا وهک چۆن (خالف) و (خالفة) به پیاوو نافرمتی به جیماو دهگوتری ههرومها به پیاوو نافرمتی بی که لک و بی سوودو خرابه کاریش دهگوتری.

خوا دهفرموی: نهوانه رازیوون که له گهل نافرمتانی به جیماوو بی که لکد بن، نه ممش نهوه دهگهینتی که ناجوامیرییه بو پیاوان، عادمتی ژنان ره چاو بکمن بویه له کوردهواریی خو ماندا به پیاویک که لاسایی ژنان بکاتهوه: ده لئین (پیاویکی سهر ژنایی) به، پیاو نه گهر وهک نافرمت بکات، نوقسانیه، ههروهک چۆن نافرمتیشر لاسایی پیاو بکاتهوه، دیسان نوقسانیه بوخوی، چونکه دیاره ژنایهتی خوی به که ده دهرانی، بویه دهیهوی حاله سروشتهیه که هی خوی بگورئ، بو حالیکی ناسروشتهی و چاو له پیاوان بکات! ههر بویهش له ههرمایشتی پیغه مبهردا ﷺ هاتوه: ﴿ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لَعَنَ اللَّهُ الْمُتَشَبِهِينَ مِنَ الرِّجَالِ بِالنِّسَاءِ، وَالْمُتَشَبِهَاتِ مِنَ النِّسَاءِ بِالرِّجَالِ ﴾، { أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، بِرَقْم: (۳۰۶۰). وَالْبُخَارِيُّ، بِرَقْم: (۵۵۴۶)، وَأَبُو دَاوُدَ، بِرَقْم: (۴۰۹۷)، وَالتِّرْمِذِيُّ، بِرَقْم: (۲۷۴۸)، وَقَالَ: حَسَنٌ صَحِيحٌ، وَابْنُ مَاجَةَ، بِرَقْم: (۱۹۰۴)، وَالتَّطَبْرَانِيُّ، بِرَقْم: (۱۱۵۰۲) }.

واته: عهبدوللای کورپی عه بیاس خوا له خوی و بابی رازی بی، ده لئ: پیغه مبهری خوا ﷺ ههرموویهتی: خوا نهفرینی کردوه له پیاوانیک که خویان وهک ژنان لیده کهن، وه له ژنانیک که خویان وهک پیاوان لیده کهن.

بوچی؟ چونکه خوی کار به جن سروشتهیکی تایبهتی به ههر گام له پیاوان نافرمتان داوه، بههوی نهو سروشتهی خویانهوه، کؤمه لیک نه رک نه نجام دهمن، که نهو نه رکانه بو کؤمه لگا پیویستن: نافرمت بههوی سروشته که هی خویهوه که سروشتی نافرمتانهیه، ده توانی نه رکی دایکایهتی و مندال به خپو کردن و، نه رکی

مالدارىيى كىردن، ئەنجام بىدات، ئەو نەرم و ناسكىيەيى لە رووح جەستەي ئاڧرەتدا ھەيە، لە دەنگىدا، لە سىروشتىدا ھەيە، ئەركەكانى ئەو ھىيان پىئويستە، وە ئەو زىرىي و سەختىيەي كە لە رووحى پىاودا ھەيە، لە جەستەي دا، لە دەنگى زىرى دا، ئەركەكانى ئەو ھىيان پىئويستە، بەو ھۆيەو پىاو زىاتىر دەتوانى تەھەممولى سەختىيى و نارەھەتتىيەكان بىكات، بەلام زىان وەك چۆن پىئويستىي بە تەھەممولى سەختىيى و نارەھەتتىيان دەكات، پىئويستىي بە نەرم و ناسكىيىش و بە نەرم و نىيانىيىش دەكات، پىئويستىي بە رەھىم و عاتىڧەش دەكات، كەواتە: ھەر كامىك لە پىاوان و ئاڧرەتتان دەبى پارىزگارىي بىكەن لە سىروشتى خۆيان.

لېرەدا خوا ﷻ وەك تانە لېدان دەڧەرموى: رازىبىون كە وەك ئاڧرەتتانى بەجىماو بىن و لەگەل ئەواندا بىن، ھەلبەتە زۆر جاران ئاڧرەتتانىش چوون بۇ جەنگ، بەلام لە پىشتى سوپاوە خىزمەتتان كىردو و رۆلتان بىنىو، بىرىندارىيان گواستوتوتو، ئاويان بۇ بىرىنداران بىردو، جەنازىيان گواستوتوتو، وەك لە ڧەرموودە سەھىچەكاندا ھاتو، بەلام ئاڧرەتتان نەچوون بۇ رووبەر و بوونەو ھى كىردىي، مەگەر بەدەگمەن، يانى: چەكىان بەكارنەھىناو، لە سۆنگەي ئەو ھەو كە سىروشتى پىاوان زىاتىر بۇ جەنگ دەشى، ئىستاش لە ھەموو دىيادا ھەروايە، زۆرىەي سوپايەكان لە پىاوان پىكىدىن.

ئىنا ئەگەر ئاڧرەتتىك لەگەل سىروشتى خۆيدا راست بىكات، بۇ ئەو ڧەزىلەتە، بەلام پىاويك پىچەوانەي سىروشتى خۆي بىجوولئىتەو، خۆي بىخاتە سەر سىروشتى ئاڧرەتتان، ئەو نوڧسانىيە، ھەر وەك ئاڧرەتتىكىش كە لاسايى پىاو بىكاتو، بۇ نوڧسانىيە.

خو ﷻ كە دەڧەرموى: ﴿ وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴾، وە خو مۆرى بەسەر دلەكانىانەو ناو، بۇيە نازانن، لە ئايەتەكەي پىشتىر دەڧەرموى: ﴿ وَطَبَعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴾، مۆر بەسەر دلئانەو نراو و نىافانن، بەلام لېرەدا دەڧەرموى: نازانن.

كاتى خۆي باسما كىرد: كە چەمكى وشەي (ڧقە) و (علم)، لە يەك جىيان.

(علم) ئەومىيە كە تۆ شتىك بىزانى، (العلم: إِدْرَاكُ شَيْءٍ عَلَى مَا هُوَ عَلَيْهِ) زانىارى بىرىتە لە زانىنى شتىك بەو شىومىيە كە لە واقىعدا لەسەرەتەي.

به لآم (فقه) بریتیه له په یبردن به شتیکی نه زانراو، به هوی شتیکی زانراو وود واته: (فقه) تایبه تتره له (علم)، ده شگونجی بلین: (الفقه: هو إدراك مراد المتكلم)، (فقه) بریتیه له په یبردن به مه بهستی نه و کهسه که قسه که ده کات یاخود نه و کهسه که قسه که گوتوه، یاخود نه و کهسه که شته کهی نووسیود که نه مه یانم پی له راستیه وه نیزیکتره.

یانی: (علم) بریتیه له زانینی رواله تی قسه که، به لآم (فقه) بریتیه له زانینی نه و مه بهستی که نه و ویستوویه تی، جاری وایه قسه یه که ده کری، رواله ته که پی مه بهستی نیه، به لکو مه بهستی که تی دا شیدردا و ته وه یاخود، ده پی له پشتی وشه گانه وه، مه بهستی که ده رک بکری.

مسله ی چواره م: که خوا ده فرموی: ﴿يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَأْنَا اللَّهَ مِنْ أَخْبَارِكُمْ وَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ يُؤْمِنُ تَرَدُّوتِكُمْ إِلَيَّ عَلِيمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿۹۱﴾

نه مه وهک پی شتر گوتمان: هه والدانه به شتیکی نادیار، که ده فرموی: هه کاتیک گه رانه وه بو لایان، پوزشتان بو دیننه وه، نه م ته عبیرمش لیوه رده گیری که به رده وام نه وه عاده تیانه: ﴿يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ﴾، هه کاتیک نیوه گه رانه وه بو لایان، عوزرتان بو دیننه وه، واته: نه وه یه که م جارو دوا جاریشان نابی، هه میسه کاتیک که له هه لویستیکی جوامیرانه به جی ده مینن، دواپی که ده چنه وه بو لایان، پوزش دیننه وه و داوای لیبوردن ده که و، ده یانه وی کاره گانیان به پینه و په رویان چاک بکه ن، به لآم وهک پیشینان ده لین: {نه وهی له سووری تی دی دواند، له لایا بو ته نه نایه ته وه}، بابای جوتیار که خه رمانی سوور کرده کاتی خوی، دواي نه وهی گیره کراوه و، بوته کاو کوته ل و له گه ل ده غله که دا شه ن کراوه، که شه ن دمکری و به (سیلکه) یان به (شه ن)، کاو ده غله که پی که وه هه لدمدی، ننجا نه گه ر بای بی، با کایه که به ولادا ده بات و، ده غله که له شوینی خوی ده مینیته وه.

ئنجای جاری وایە کە کابرا نەزانی شەن بکات، یان بایەگە ی زۆر بە قومت بی، جۆیه کە، یان گەنمە کە لە گەل کایە کە دا دەروات، ئنجای ئەومیە دەلین: (ئەو لە سوور تیی دۆراندو) تۆ کە لە سووری جۆخینی تیت دۆراندو، دەغلە کە بە دەم باوہ چوو، زەرمرت کرد، دوایی ھەر چەندە بیی لە (لابا) یە کە (کاو کۆتە ئە) کە دووبارە لە بیژینگ بەدیەوہ، قەرەبووی ناکە یەوہ.

دوایی دەفەرموی: ﴿ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ ﴾، ھەرکات گەرانیەوہ، ئەمە ئەوہ دەگەینێ کە سوورمتی (توبە) دوی گەرانیەوہ ی پیغەمبەر ﷺ و ھاوہلانی لە جەنگی تەبووک ھاتۆتە خوار، ئەمە زۆر زۆر رۆشنە، کە ئەم سوورمتی (توبە) کاتیک ھاتۆتە خوار، کە پیغەمبەر ﷺ و موسلمانان گەرانیەوہ بۆ مەدینەو، لە مەدینە ھاتۆتە خوار، دوی جەنگی تەبووک، چونکە دەفەرموی: ﴿ يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ

إِلَيْهِمْ ﴾، یانی: جارێ ھەر بەرێوہ بوون، خوا ھەوایی پیداون، وەک ھەوایی پیدان بە نادیار کە ئەو ھش ئیجازتیکی دیکە ی قورئانە، چونکە ھەر بەرێوہ بوون، خوا فەرموویەتی: ھەر کاتیک گەرانیەوہ بۆ لایان، بۆ لای ئەو خەلکە: بئ پاسا بە جیماوہ لە مەدینە، وەک عادتێ ھەمیشەیی یان عوززو پۆزشتان بۆ دیننەوہ.

ئنجای خوا ﷻ دەفەرموی: ﴿ قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكُمْ ﴾، پێیان بلن:

پۆزشو و برو بیانوو مەھیننەوہ، برواتان بئ ناکەین، بۆچی؟

﴿ قَدْ بَيَّنَّا اللَّهُ مِنْ أَنْبَارِكُمْ ﴾، بیگومان خوا لە ھەواییەکانی ئیوہ ناگاداری کردووینەوہ، واتە: نەک ھەر ھەوایی ئەو رەفتارەتان، بەلکو چی دیکەشتان کردوہ لە مەدینەدا، ج کەین و بەینیکتان بووہ، ھەموو ھەواییەکانی ئیوہ خوی شارەزا ئیمە ی لئ ناگادار کردۆتەوہ، کەواتە: برواتان بئ ناکەین، چونکە دەزانین راست ناکەن.

ئنجای دوایی دەفەرموی: ﴿ وَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ

عَلِيمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾، وە لە مەوودا خواو پیغەمبەرە کە ی ﷺ کردەو ی ئیوہ دەبینن.

نهمه‌ش نه‌وه ده‌گه‌یه‌نی که کرده‌مکانی پیشیتان که به‌جیمان بوو له جه‌نگر ته‌بووک به‌بی به‌لگه‌و پاساو، بی نه‌وه‌ی عوزریکی راسته‌قینه‌تان هه‌بی، نه‌و کرده‌میه‌تان خوا نی‌مه‌ی لی ناگادار کردۆته‌وه، وه کرده‌وه خراپه‌کانی دیکه‌شتان خو نی‌مه‌ی لی ناگادار کردۆته‌وه، ننجاً له‌مه‌ودوا نه‌گه‌ر بتانه‌وی قهرمبووی نه‌وه‌ی رابردود بکه‌نه‌وه‌و، کرده‌وه‌ی باش نه‌نجام بدن، کرده‌وه‌ی باشه‌که‌تان خواو پی‌نجه‌مبه‌ری خوا ﷺ ده‌یین له دنیا‌دا، وه دوایی له دوارپۆزیشدا ده‌گیرینه‌وه بو لای زانای په‌نهان و ناشکر که خواجه ﷺ، که‌واته: نه‌وه‌ی رابرد رۆی، به‌لام له‌مه‌ودوا کاری باش بکه‌ن، وه دل‌نیاز بن که خوا ﷺ کارمه‌که‌تان ده‌یین و ناگاداره، وه پی‌نجه‌مبه‌ره‌که‌شی ﷺ ده‌یین، یار خوا ناگاداری ده‌که‌ته‌وه، وه وه‌ک له نایه‌تی دیکه هاتوه، بروادارانیش ده‌یین، که‌واته نه‌وه‌ی رۆیوه لی‌گه‌رین په‌ندی لی‌ومر بگرن، وه پی‌ویستیش ناکات بر و بیانو به‌ییننه‌ود به‌پینه‌و په‌رۆو درۆو ده‌له‌سه، خۆتان به‌پرینه‌وه، وه‌ک من په‌ندی‌کم داناوه له‌وبارود ده‌لیم: (دان به‌هه‌له‌ی خۆ داهینان، مه‌سره‌فی زۆر که‌مه)، که‌سێک هه‌له‌یه‌کی کرد نه‌گه‌ر دانی پیدا بینی و بلێ: هه‌له‌م کرد، خه‌رجیه‌که‌ی زۆر که‌م ده‌بی، نه‌ک بینی نه‌و هه‌له‌یه‌ی به‌ده هه‌له‌ی دیکه‌پینه‌و په‌رۆ بکات، به‌درۆو ده‌له‌سه‌و به‌بر و بیانو هینانه‌وه، پۆزش هینانه‌وه‌و بیانووی بی‌جی، مه‌سره‌فیکی زۆری ده‌وی، وه‌رنگه‌ هبع سوودیکی نه‌بی، بۆیه له‌هه‌مووی باشتر نه‌وه‌یه که‌سێک که هه‌له‌یه‌ک و که‌مو کورپیه‌ک ده‌کات، بلێ هه‌له‌م کرد، ننجاً له‌گه‌ل خوا‌دا کردی، یان له‌گه‌ل خه‌لک دا.

که ده‌فه‌رموی: ﴿ عَلِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ﴾، (عالم) واته: زانا، (الغیب ما غابَ عَنْ عِلْمِ النَّاسِ)، هه‌ر شتێک که له‌زانیا‌ری خه‌لک په‌نهان بی، واته نه‌وه‌ی که خه‌لک نایزانی.

(الشَّهَادَةُ: الْمُشَاهَدَةُ، الْأَكْوَانُ الظَّاهِرَةُ، مَجْمُوعٌ مَا يُدْرَكُ بِالْحِسِّ).

(شهادة) بریتیه له‌بینراو، وه دیارده‌ سروشتیه‌کان، وه هه‌موو نه‌وه‌ی که به‌هه‌سته‌موره‌کان هه‌ستی پی ده‌کری و په‌ی پی ده‌بردری.

که‌واته: ﴿ عَلِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ﴾، واته: زانای په‌نهان و ناشکر، چ نه‌وه‌ی که خه‌لک هه‌ستی پی ده‌کات، چ نه‌وه‌ی که خه‌لک هه‌ستی پی ناکات، خوا هه‌مووی ده‌زانی.

باشان دمه رموی: ﴿ فَبِنْتِكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾، هه وائتان پیدمدات بهوهی که دمتانکرد، نه مه هاندانیانه بو قهرمبووکردنهوه، واته: ههرچی بیکهن له مه وودوا، خواو پیغه مبهری خوا ﷺ دمیزانن، وه خوا هه وائتان پی دمدات، واته: پاداشستان دمداته ووهو کرده و هکتهان بو دمپاریزیت، وه دیته وه ریتان و بهرچاوتان.

مهسه لهی پینجه م: که خوا دمه رموی: ﴿ سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رَجَسٌ وَمَا وَلَّهُمْ جَهَنَّمَ جزاء بما كانوا يكسبون ﴿ ۱۵ ﴾ يحلفون لكم لترضوا عنهم فإن ترضوا عنهم فإن الله لا يرضى عن القوم الفاسقين ﴿ ۱۶ ﴾

له م دوو نایه ته دا خوا ی تاک و پاک، دیسان وهک هه وائ پیدان به نادیار، هه وائ به پیغه مبهر ﷺ و نیمانداران دمدات ههر بهرپوه، له کاتیک دا که له جهنگی ته بووک دمگه پینه ووهو، بهرپوهن به ره و مه دینه، خوا دمه رموی: له مه وودوا، (واته: که گه پانه ووه) نه وانه سویندتان بو دهخون به خوا، وه ههر کاتیک گه پانه ووه بو لایان بو نه ووهی روویان لی و مرگین، یانی سه رزنشتیان نه کهن و، سه رکونه یان نه کهن، ﴿ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ ﴾، واته: تاکو روویان لی و مرگین، ﴿ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ ﴾، نیوش روویان لی و مرگین و روویان مه دمنی، پشت گوئیان بخهن ﴿ إِنَّهُمْ رَجَسٌ ﴾، نه وانه بیسن، واته: به هوی نه و هه لوئسته خراپانه یانه ووه، ناخی خوئیان و رووخی خوئیان بیس کرده، له رووی مه عنه و بیه ووه، نه گه رنا وهک پیشتتر باسما ن کرد: مرؤف پاکه، وه به زیندوویی و به مردوویی مرؤف ریز لیگی راوه و پاکه، به لام له رووی مه عنه و بیه ووه، نینسان به هوی گوناوه تاوان و کوفرو نیفاقه ووه، ناخی خوئی و رووخی خوئی بیس دمکات ﴿ وَمَا وَلَّهُمْ جَهَنَّمَ جزاء بما كانوا يكسبون ﴾، وه جیگای تیدا بشوودانیان، دۆزه خه به هوی نه ووه که دمیانکرد.

(ماوی): ئەو شوینەیه که ئینسان پەنای پێ دەبات، یاخود تێیدا پشوو دەدات و ئیسپراحت دەکات، ئنجا جیی پشوودان و پەنا پێ بردنی ئەوان، دۆزەخە بەهۆی ئەوهوه که ئەنجامیان دەدا.

کهواته: که دەفەرموی: ﴿ سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ ﴾، بۆچی سویندتان بۆ به خوا دەخۆن کاتیک که گەرانهوه بۆ لایان؟

﴿ لَتَعْرِضُوا عَنْهُمْ ﴾، ئەمه هۆکاری سویند بۆ خواردنه که یانه، (عِلَّةُ الْحَلْفِ بِاللَّهِ) که پروویان لێ وەرگیرن و، پشتیان تێبکهن و، گوێیان نەدەن و، وازیان لێ بێنن. ﴿ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ ﴾، واته: پشتگوێیان بخەن، وه ئیهمالیان بکەن.

که دەفەرموی: ﴿ إِنَّهُمْ رَجَسٌ ﴾، ئەومش (تَعْلِيلٌ لِلْأَمْرِ بِالْإِعْرَاضِ) بۆچی پشتگوێیان بخەن و، وازیان لێ بێنن؟

چونکه بیسن، که لێردا مەبەست تەشبیه کردنیانه به شتی بیسهوه، له سووکی و له کهمی دا، وه مەبەستیش له بیسی، بیسی مەعنهوییه.

که دەفەرموی: ﴿ وَمَا وَلَّهُمْ جَهَنَّمَ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴾، یانی ئەگەر هەر لهسەر حالەتی کوفرو نیفاقی خۆیان بمیننەوه، شوینی ئیسپراحت تێدا کردن و پشوودانیان له دواڕۆژدا، دۆزەخ دەبێ.

ئنجا دووباره دەفەرموی: ﴿ يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِرِضْوَانِ اللَّهِ ﴾، سویندتان بۆ دەخۆن تاكو لێیان رازی بن .

لێره دووباره ی نه کردۆتهوه، سویند به چی دەخۆن؟ چونکه له نایهتی پێشوودا

دەفەرموی: ﴿ سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ ﴾، تەماشای بکەن له قورئاندا وشەو پیتیکی

زیادیشی تێدا نیه، له نایهتی پێشیدا فەرمووی: ﴿ سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ ﴾.

ئنجا بپوویست ناکات لێره بفرموی: (یحلفون بالله لكم)، چونکه سویند هەر به خوا دەخوری، عادەتی مسوڵمانان وایه، تەنیا سویند به خوا دەخۆن، به لێ

ئەوانەش موناھیق بوون، بەلام دیارە خۆیان بە مسوڵمان پێشانداوه، بۆیە عادەتی مسوڵمانانیاں رەچاو کردووە.

ئنجای بۆچی سویندتان بۆ دەخۆن؟

﴿لَتَرْضَوْا عَنْهُمْ﴾، تاكو لییان رازی بن، بەلام هی پێشی ﴿لَتُعْرِضُوا عَنْهُمْ﴾، بۆئەوهی روویان لی وەرگێرن و وازیان لی بینن و سرزمنشتیان نەکن، بەلام ئەمەیان نامانجەگەیان بەرزتر کردۆتەوه، هەر بەهەندە وازنایینن کە پشتیان تیبکەن و روویان لی وەرگێرن، بەلکو: تاكو لییان رازی بن، واتە: جاری یەگەم سویندتان بۆ دەخۆن، تاكو وازیان لی بینن، ئنجا کە وازتان لی هیان، دووبارە دینەوه سویندتان بۆ دەخۆن، بۆئەوهی دلتیابن و لیشیان رازی بن و، بزانی کە لیشتان لە دل نەگرتوون، وه عوزر هیانەوه درۆینەگەیانتان، بە راست زانیو!

بۆیە خوا دەفەرموی: ﴿فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ

الْفَاسِقِينَ﴾.

ئەگەر ئیوش لییان رازین، لەبەرئەوهی کە نایاناسن، ئەوه خوا لە کۆمەلی لادەران رازی نابێ .

جاری وایە کەسێک خزمێکی موناھیقی بۆ لای، سەد سویندی بۆ دەخوات ئەویش قەناعەتی دی کە راست دەکات و لی رازی دەبن و گلەیی لی ناکات، بۆیە خوا ﴿لَتَرْضَوْا عَنْهُمْ﴾، ئەگەر ئیوش لییان رازی بن، ﴿فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ﴾، بیگومان خوا لە کۆمەلی لادەران و لارییان رازی نابێ .
لیردا دەلی: (وَضِعَ الظَّاهِرُ مَوْضِعَ الْمُضْمَرِ لِلدَّلَالَةِ عَلَى دَمِهِمْ وَتَعْلِيلِ عَدَمِ الرِّضَىٰ عَنْهُمْ).

ئنجایایا بۆچی خوا نەیفەرموو: (فإن الله لا يرضى عنهم) بیگومان خوا لییان رازی نابێ، کە ئەگەر واشیفەرمووبایە راست بوو و کورتتریش بوو؟! .

دهلین: بویه خوا ﷺ له جیی نهوه که راناو بهکاربینی: (فإن الله لا يرضى عنهم) ناوی ناشکرایانی بهکارهیناوه، یانی: نازناویان، یاخود پیناسهی ناشکرایان: یهکه م : بۆ نهوهی بهوه سهرزفشتیان بکاتو سهرکۆنهیان بکات، که نهو سیفهتهیان تیدایه.

دووهم : بۆنهوهی خوا ﷺ هۆکاری نهوه بخاته روو که بۆچی لییان رازی نیه؟ یانی: که خوا ﷺ دمهرموی: ﴿فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ﴾ له جیاتی نهوهی بفرموی: (لا يرضى عنهم) نهوه دوو نامانجی پیکاون: یهکه م : دهریخستوه که نهوانه کۆمه لیکي لادروو لارین.

دووهم : هۆکاری رازی نهبوونی خوا لییان نهومیه که نهوانه لادروو لارین. ههر دوو نامانجهکهی بهو تهعبیره پیکاون، واته رستهکه بهو شیومیه لی دیتهوه: (فإن ترضوا عنهم، فإن الله لا يرضى عنهم، لا اله الا لا يرضى عن القوم الفاسقين) نهوه هه مووی له وهدا، که له ئایهته موبارهکهکه دایه، کورت کرایهوه.

مهسهلهی شهشهم: که خوا دمهرموی: ﴿الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٧﴾ وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَن يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُّ بِكُمُ الدَّوَائِرَ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٨﴾﴾

لیرهدا خوی بهرزو مهزن باسی عهرمه بیاباننشینه کافرو مونا فیههکان دهکات سهرمتا دمهرموی: ﴿الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا﴾، عهرمه خیلهکیه بیاباننشینهکان، له کوفرو نیفاقدا زۆر رۆجووترنو توندترنو سهخترن.

یانی: کوفریک که له واندا همیه، نیفایک له واندا همیه، زور بی رمزاتره زور سهختو خهستو خوئتره، ﴿ وَأَجْدُرُ الْأَيَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ ﴾، وه شایسته‌ترین بؤئهوهی سنورمکانی نهوهی که خوا دایبه‌زاندوته سهر پیغه‌مبهر ﷺ نه‌یزانن و نه‌شارمزابن بی ناگابن.

که ده‌فهرموی: ﴿ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدُرُ الْأَيَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ ﴾، دیاره همدووکیان ﴿ أَشَدُّ ﴾، له‌گه‌ل ﴿ وَأَجْدُرُ ﴾، همدووکیان (اسم تفضیل)ن، ده‌ئیی: (إِسْمًا تَفْضِيلًا، وَلَمْ يُذْكَرْ مَعَهُمَا مَا يَدُلُّ عَلَى مُفْضَلٍ عَلَيْهِ وَالظَّاهِرُ هُوَ أَهْلُ الْحَضَرِ).

که ده‌فهرموی: ﴿ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا ﴾، کوفره‌که‌یان و نیفاهه‌که‌یان توندتره له هی کی؟

وه که ده‌فهرموی: ﴿ وَأَجْدُرُ الْأَيَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ ﴾، شایسته‌ترین بهوهی که سنورمکانی نهوهی خوا دایبه‌زاندوه بؤ سهر پیغه‌مبهره‌که‌ی ﷺ، نه‌یزانن، لی‌رمدا نهوهی که به‌سهریدا هه‌ئبزی‌ردراون، واته: (مُفْضَلٌ عَلَيْهِ) ه‌که دیار نیه، به‌لام وا پی‌ده‌چی مه‌به‌ست پی‌ی خه‌ئکی شار نشین بی، یانی: عه‌رهبه خیل‌ه‌کیه‌کان کوفرو نیفاهه‌که‌یان له هی شارنشینه‌کان توندتره، وه شایسته‌ترین بهوهی بی‌ناگا و نه‌شارمزا بن له شه‌ریعه‌تی خوا له حه‌لال و حه‌رامی خوا، له‌و سنورانه‌ی که خوا دایبه‌زاندوونه سهر پیغه‌مبهره‌که‌ی ﷺ، نه‌ویش له‌به‌رجی؟

ده‌ئیی: (وَذَلِكَ لِأَنَّ غِلْظَ الْقُلُوبِ وَجَلَّافَةَ الطَّبَعِ تَزِيدُ النَّفُوسَ السَّيِّئَةَ وَحَشَةً وَتَقُورًا) له‌به‌رنه‌وهی که دل ره‌قیی، وه سروشت زبری، نه‌فسه خرابه‌کان زیاتر خراب ده‌کات، وه زیاتر وایان لی‌ده‌کات که له چاکه بسله‌منه‌وه.

به‌لام نه‌و نایه‌ته ده‌لوی مانایه‌کی دیکه‌شی هه‌بی، وه‌ک (محمد الطاهر بن عاشور) گوتویه‌تی: {يَجُوزُ أَنْ يَكُونَ أَشَدَّ وَأَجْدُرُ مَسْلُوبِي الْمُفَاضَلَةِ، مُسْتَعْمَلِينَ لِقُوَّةِ الْوَصْفَيْنِ فِي الْمَوْصُوفِينَ بِهِمَا عَلَى طَرِيقَةِ قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ

إِلَىٰ مِمَّا يَدْعُونِي إِلَيْهِ ﴿۳۲﴾ يوسف، فالمعنى: أَنَّ كُفْرَهُمْ شَدِيدٌ التَّمَكُّنُ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَنِفَاقَهُمْ كَذَلِكَ (۱).

واته: دمگونجی ﴿أَشَدُّ﴾، و ﴿وَأَجْدَرُ﴾، مه بهست پییان (مفاضلة) ه نه بن. یانی: مه بهست پییان نه وه نه بن، هه لئبژردرین به سهر شتیکی دیکه دا، به لکو به کارهینراون بو گه یاندنی نهومیه که نه و مسفه ی له مه و صوفه که یاندایه زور به هیزه، وه ک چون خوی بهرز له سهر زمانی یوسف دمه رموی: ﴿قَالَ رَبِّ

الْسِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونِي إِلَيْهِ﴾، گوتی: په رومردگارم! زیندان به لامه ود خوشه ویستره له وه ی که منی بو بانگ دمکن، بیگومان نه وه ی که بو بانگ دهکن. که بریتیه له زینا کردن، له گه ل زیندانیی کردن، هیچیان خوشه ویست نین، به لام لیرد مه بهست نهومیه که هه رچون بی، له زیندانا بمینمه وه، له لام هه لئبژردراوتره، دما هیچیان هه لئبژردراو نین، لیرشدا مه بهست نهومیه، که کوفرو نیفاقی که له دلی عه ربه خیله کییه بیاباننشینه گاندا هه یه، وه نه شارمزاییان به سنووره گانی شه ریعه تی خوا، زور له دموونیناندا رچووویه و، بوته سیفه تیکی بنه رمتیی و کاریگر تییاندا.

وشه ی ﴿وَأَجْدَرُ﴾، ده لی (الأحق والجدارة : الأولویة) واته: شایسته ترو خاوه ن مافترو له پیشته ر بوون.

(الحدود: المقادیر والذواصل بین الأشياء).

(حدود) کوی (حد) ه، واته: سنوور، که مه بهست پیی نه اندازه گان و نیوانانه گان که له نیوان شته گاندا دادمنرین.

واته: نه وان شایسته ترن له خه لکی شارنشین، به وه ی نه شارمزاترین له حه لال و حه رامی خواو، له نه مرو نه هییه گانی خواو، له و سنوورو نیوان و سیوانانه ی که حه لال و حه رامو، چاکه و خرابه گان، لیك جیاده که نه وه، که خوی په رومردگار بو پیغه مبه ری خوی دایبه زاندوون، ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾، وه خوا زانای کارزانه.

ئنجنا دهفهرموی: ﴿ وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا ﴾، وه له عهرمه به خیله کیه بیاباننشینهکان کهسانیک ههن، نهو مالهی خهرجی دهکهن بو جهنگو جیهاد، یاخود وهک زهکات دهیبهخشن، پییان وایه به زور لییان ستینراوه، دهلی (المغرم: مَا يُؤْخَذُ مِنَ الْمَالِ قَهْرًا وَظُلْمًا) ههر نهندازمیهک که له مال بهزور لییت بستینری و به ستهم و به ناچاری، پی دهگوتری: (مغرم)، به کوردیی دهلین: تاوان، یان پی دهلین: خاوه، مالیک که لییت دهستینری به ناچاری، وه تو به نا بهدلی دیدهی، وهک چون ئیشیکت که بهزور پی دهگری، پی دهگوتری: (بیگار)، مالیکیش که به زور لییت دهستینری، پی دهگوتری: خاوه، یان تاوان.

دهفهرموی : له عهرمه به خیله کیهکان کهسانیک ههن، نهوهی که خهرجی دهکهن له مال و سامان - به حیساب له ری خوادا خهرجی دهکهن - پییان وایه که به زور لییان ستینراوه، وهک خاوهو تاوان.

وشهی ﴿ يَتَّخِذُ ﴾، واته: (يَعْدُو وَيَجْعَلُ) وای ته ماشا دهکات، وای دهزمیری، (لأن اتخذ من أخوات جعل، وجعل يُطلقُ بمعنى التغيير من حالة إلى حالة).

وشهی (اتخذ) له دهسته خوشکهکانی (جعل)میه، (جعل، صار، كان، أصبح...)، ئنجنا (جعل) بریتیه له گورینی شتیک له حالیکه وه بو حالیک.

که دهفهرموی: ﴿ وَيَتَرَبَّصُّ بِكُمْ الدَّوَابُّ ﴾، (التربص: الإنتظار) چاومری کردن، بهلام چاومری کردنی نهوه که بهرانبه رهکمت شتیک بو بیته پیش، (دوائر جمع دائرة، وهي تغيير حالة من الإستقامة إلى الإختلال).

(دائرة) بریتیه لهوه که حالی ئینسان له ریکیه وه بگوری بو تیکچوون، کوی (دائرة)، (دوائر)ه.

کهواته: که دهفهرموی: ﴿ وَيَتَرَبَّصُّ بِكُمْ الدَّوَابُّ ﴾، واته: چاومری تیکچوونتان لی دهکهن، چاومری به لایانتان بو دهکهن، چاومری نه هاهمه تیتان بو دهکهن، ﴿ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ ﴾، به لای خرابیان به سهربی، نه مه تووک و دوغایه و، دوغاش

له لایهن خواوه، بهرانهر به دروستکراومکانی، هینانه دی نهو شتمیه، که داوا دمکری چونکه خوا ﴿﴾ داوا له کی بکات، بلئی نهو شته بکه؟ یان له کی بیاریتهوه؟
کهواته: دعای خوا، که دهمرموی: (قاتلهم الله) خوا بیانکوژی، یان خو لهعنه تیان لی بکات، یانی: لهعنه تیان لیبوو، وه کوژرانو لهبهین چوون.

لیرمش که دهمرموی: ﴿﴾ عَلَیْهِمْ دَائِرَةٌ السَّوِّءِ ﴿﴾ ، به لای خراب لهسهر وان، یانی به لای خراب به کردموه دهچیته سهر نهوان، چونکه تووک و دعای خوا ﴿﴾ هینانه دی (تکون) ه، تیکه ل لهگه ل به کهم تهماشاکردن و به سووک دانان، چونکه هیچ شتیک نیه، بریاری خوا بگیریتهوه و بهریه چ بداتهوه.

ننجا وشهی: ﴿﴾ دَائِرَةٌ ﴿﴾ ، به مانای به لای خراب دیو، ﴿﴾ السَّوِّءِ ﴿﴾ پیش هر به مانای خرابه دی، بویه شارمزیان گوتوویمان: (واضافة الدائرة إلى السوء، من الإضافة إلى الوصف اللزوم كقولهم: عشاء الآخرة، إذ الدائرة لا تكون إلا في السوء)، بالدانی (دائرة) بولای ﴿﴾ السَّوِّءِ ﴿﴾ ، له پال ویدانی و سفیکی پیویسته بو شتیک، وه که دمگوتری: (عشاء الآخرة)، واته: نویژی خهوتنان (الآخرة) واته {کوٹایی، که دیاره نویژی خهوتنان له کوٹایی شهودایه)، ﴿﴾ دَائِرَةٌ ﴿﴾ ش، تمنیا له شتی خرابدا دهبی، کهواته: ﴿﴾ دَائِرَةٌ السَّوِّءِ ﴿﴾ ، واته: به لای خراب.

وه وشهی: (سوء)، چاوگه و وشهی (سوء) ناوه، دیاره به ههر دوو فیرانه ته که خوینراوتهوه: (عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السُّوءِ)، وه ﴿﴾ عَلَیْهِمْ دَائِرَةٌ السَّوِّءِ ﴿﴾ ، که نه گم به (چاوگ) دابندری، نهو کاته دهلین: به لای خرابه یان بهسهر دی، به لام نه گم به (ناو) بی، یانی: به لای خرابیان دیته سهری.

مهسه لهی جهوتهم، که خوا دهمرموی: ﴿﴾ وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرْبًا عِنْدَ اللَّهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ أَلَّا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ سَيُدْخِلُهُمُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ إِنْ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿﴾

باسی جوړیکی دیکه له عمره به بیاباننشینه خیله کییه کان دهکات، که نه م جوړمیان خه لکیکی باشن، دمه رموی: له عمره به بیاباننشینه خیله کییه کان، که سانیک هه ن، که بروایان به خواو به روژی دواپی همیه، وه نه ووش که خهرجی دهکن، نه و سامانهی که خهرجی دهکن، {ننجا بو جهنگو جیهاده، زهکات دانه، ههرجی همیه}، وهک هوکاری نیزیک خستنه وه بو لای خوا، ته ماشای دهکن و بهکاری دینن، ﴿وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ﴾، وه به هوکاری دوعای پیغه مبه ر ﷺ دادمنین، ﴿أَلَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَّهُمْ﴾، ناگادارین ! بویان دمیته مایه ی نیزیکی له خوا.

که واته: نه و عمره به بیاباننشینانه که جوړیکی دیکه ن، خوا ی زاناو شارمزا، سی سیضمتی باشیان تیدا باس دهکات:

یه کم: نیمان به خواو به روژی دواپی.

دوهم: سامان خهرج کردن له پی خوادا.

سییم: نیته چاک، پانی: ماله که بیان که دمیبه خشن، نهک ههر به خوامو تالان و تاوانی دانانین، به لکو به مایه ی نیزیکی بهرمو خوا، وه دوعای پیغه مبه ر ﷺ دادمنین.

(قُرْبَات: جَمْعُ قُرْبَةٍ، وَهِيَ تَطْلُقُ بِمَعْنَى الْمَصْدَرِ أَي الْقَرِيبَانِ، وَهُوَ الْمُرَادُ هُنَا أَي: يَتَخَذُونَ مَا يَنْفَقُونَ عِنْدَ اللَّهِ، التَّقَرُّبَ إِلَيْهِ، وَجَمْعُ قُرْبَاتٍ بِاعْتِبَارِ تَعَدُّدِ الْإِنْفَاقِ وَصَلَوَاتٍ: دُعَاءٍ، وَجَمْعُهَا لِأَنَّ كُلَّ إِنْفَاقٍ سَبَبٌ لِدُعَاءٍ).

(قُرْبَات) کو ی (قُرْبَةٍ) یه، (قُرْبَةٍ) به مانای چاوگ به کاردی، (قربان) واته: نیزیکی، که لیرودا مبهست نهومیه، واته: نهومی که خهرجی دهکن و ماله که دمیبه خشن، مبهستیان پی نهومیه له خوایان نیزیک بخاته وه، بویمش دمه رموی: ﴿قُرْبَاتٍ﴾ چونکه مال به خشینه کان جوړاو جوړن و جیا جیان، نه وانیش ههر مال به خشینیکیان به هوکاریکی له خوا وه نیزیک خستنه وه دادمنین.

وشه ی ﴿وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ﴾ یش به مانای پارانوه دی، ﴿وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ﴾، نه ویش بویه به کو ی هیناوه، چونکه ههر مالنیک دمیانبه خشی، پیغه مبه ری خوا ﷺ دوعای دمه کردو دمه پرایه وه، بو نه و کهسه که ماله که ی دمیبه خشی.

وشهی (الَّا) دهلئ: (حرف الإستفتاح للإهتمام لیعیها السامع، والتأکید لتحقیق مضمونها، وتَنْكِيْر: (قُرْبَة) لِعَدَمِ الدَّاعِي إِلَى التَّعْرِيفِ، وَلِأَنَّ التَّنْكِيرَ قَدْ يُفِيدُ التَّعْظِيمَ).

(الَّا) پی دی دهگوترئ: (حرف الإستفتاح)، واته: گردنهوه، یان وریا گردنهوه، که بو گرنگی پیئانه، بوئهوهی بابای بیسهر چاک تئی بگات، وه جهخت گردنهوه که ش. داکوکیی گردنه لهسهر نهو نیوه وړوکهی دئته دی، ﴿الَّا إِنَّا قُرْبَةٌ لَهُمْ﴾، ناگاداربن : بیگومان نهو مال بهخشینه مایهی نیزیکیانه له خوا}.

ننجا وشهی (قربة) بوئه به (نكرة) هاتوه، چونکه پیویست به ناساندنی ناکاتو پیشتر زانراوه، وه که به نهزانراو هاتوه لیهدا {له زمانی عهه پیدای مانای مهزن بوون دهگه یه نیت، {واته: له خوا ومنیزیک خستنیکی زور گه ورهیه}.

که دمفه رموی: ﴿سَيَدْخِلُهُمُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ﴾، بیگومان خوا دمیانخاته نیو بهزمی خوئیوهوه، واته: بههوی نهو نیمانو، مال بهخشینو نهو نیهته چاکه یانهوه. خوا دمیانخاته شوینیکهوه که بهر جهسته کهری بهزمیه که یهتی، که بهههشته، یاخود هر له دنیا دا خوی به بهزمی دمیانخاته زیر سایه ی بهزمی و لوتفو کهرهمی خوئیوهوه، ﴿إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾، بیگومان خوا لیبوردی به بهزمیه.

که گوتمان (صلاة) واته: پارانهوه، له وباروه فهرموودمیهک دینین: ﴿عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا أُوتِيَ بِالصَّدَقَةِ، قَالَ: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ فُلَانٍ، فَأَتَاهُ أَبِي بِصَدَقَتِهِ، فَقَالَ: (اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ أَبِي أَوْفَى)﴾، {رواهُ أَحْمَدُ، (۱۹۱۳۴)، وَالْبُخَارِيُّ، برقم: (۴۱۶۶)، وَمُسْلِمٌ، برقم: (۱۰۷۸)}.

واته: عهه بدولتای کوری نهبی نهوفا، دهلئ: پیغه مبهری خوا ﷺ عاهمتی وابوو. نهگه مال بهخشینیکیان دینایه لای، {زهکات بووایه، هر جور مال خرج کردنو مال بهخشینیک بووایه له رپی خوادا}، دهیفه رموو: نهی خویه! چاکه بکه لهگه ل فلان بنه مالهو که سوکاری فلان دا، دهلئ: بابیشم {که ناوی نهبی نهوفا بووه} مال بهخشینه کهی هینایه خزمهتی پیغه مبهه ر ﷺ، نهویش فهرموی: ﴿اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ أَبِي أَوْفَى﴾، خویه! چاکه بکه لهگه ل بنه ماله ی نهبی نهوفا دا.

لیرمدا (صَلِّ)، واته؛ خوابه! چاکه‌ی بۆ بکه، لیت دهبارپیمه‌وه، چونکه مادام (صلاة) به مانای دوعا بی، که‌واته: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ داوای کرده له خوا ﷻ، که چاکه بکاتو ره‌حمه‌تی خوی برپیزی، به‌سه‌ر نه‌بی نه‌وفادا.

دهرباره‌ی نه‌وه که خوا دمفه‌رموی: ﴿ الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿۱۷﴾ ، نهم فه‌رموودمیه دینین، پیغه‌مبه‌ر ﷺ دمفه‌رموی: ﴿ مَنْ سَكَنَ الْبَادِيَةَ جَفَاً، وَمَنْ تَبَعَ الصَّيْدَ غَفْلًا، وَمَنْ أَتَى السُّلْطَانَ افْتِنًا ﴾، { أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، برقم: (۳۳۶۲)، وَأَبُو دَاوُدَ، برقم: (۲۸۵۹)، وَالتِّرْمِذِيُّ، برقم: (۲۲۵۶)، وَقَالَ: حَسَنٌ صَحِيحٌ غَرِيبٌ، وَالنَّسَائِيُّ، برقم: (۴۳۰۹)، وَالْبَيْهَقِيُّ، برقم: (۲۰۰۴۰) }.

واته: هه‌ر که‌سێک له بیابان له دهشت و چۆله‌وانیی نیشته‌جی بی، حاله‌تیکی دوورکه‌وتنه‌وه له خه‌لک و زبری بۆ په‌یدا دمبی، وه هه‌ر که‌سێک راوی بکاتو به‌دوای نیجیردا بگه‌رئ، بی ناگا دمبی، { چونکه کاتیکی زوری ده‌جئ، وه زۆر نایپه‌رژیته سه‌ر نه‌وه‌ی زانیاری و شارمزی و مه‌ده‌ست بیئئ }، وه هه‌ر که‌سیکیش بجیته‌ لای هوکمران تووشی تافیکردنه‌وه دمبی، { واته: تووشی به‌لا دی، تووشی لادان دمبی }، که لیرده‌ا مه‌به‌ست پیی نه‌ومیه، که هوکمران چونکه نه‌و ده‌سه‌لاتی هه‌یه‌و ته‌ماعی له‌ده‌ستا هه‌یه، ئنجا مادام نه‌و که‌سه‌ش ده‌جئ بۆ لای، دیاره‌ ته‌ماعی له‌ ده‌سه‌لات و سامانه‌که‌یدا هه‌یه، وه سه‌رم‌نجام نه‌ویش ده‌سه‌لات و سامانه‌که‌ی بی به‌رانبه‌ر نادات، دیاره‌ مه‌به‌ست هوکمرانی نادادگه‌ره، که‌واته: سه‌رم‌نجام تووشی نه‌وه دی که دینه‌که‌ی بیه‌یز بی، یاخود دینه‌که‌ی بدو‌رینئ.

مه‌سه‌له‌ی هه‌شته‌م : که خوا دمفه‌رموی: ﴿ وَالسَّيِّئُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿۱۰۰﴾ .

نایا مه‌به‌ست پیی کییه ؟ که دمفه‌رموی: پیشکه‌وتوووه یه‌که‌مه‌کان له کوچه‌ران و پشتیوانان و، نه‌وانه‌ی به‌ چاکیی شوینیان که‌وتوون؟

زانایان چوار رایان هەن لەوبارمەو:

(۱) هەندیکیان گوتووایانە: (مَنْ صَلَّى الْقِبْلَتَيْنِ) هەر کەسێک بۆ دوو ڕووکەکان نوێزی کردبێ، هەم ڕووی کردبێتە (بیت المقدس) کە ماوەی شازدە، حەفدە مانگ پێغەمبەر ﷺ دواى ئەوەی کە چوووە مەدینە، لە نوێزەکانیدا ڕووی کردۆتە (بیت المقدس)، دواى خوا فەرمانی پێکردووە کە ڕوو وەرسوورپێنیتەووە بۆ (بیت الحرام) بۆ کەعبە، ننجاً بەشێک لە زانایان گوتووایانە: هەر کەسێک کە فریای ئەووە کەوتبێ، ڕوو لە هەردوو ڕووکەکان بکات، ئەووە وەبەر حوکمی ئەو نایەتە دەکەوێ: ﴿ وَالسَّيْقُوتِ الْأُولُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ ﴾.

(۲) وە هەندێ گوتووایانە: (مَنْ شَهِدَ بَدْرًا) هەر کەسێک نامادەى جەنگی بەدر بووبێ. ئەووە دەچیتە ڕیزی: ﴿ وَالسَّيْقُوتِ الْأُولُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ ﴾.

(۳) هەندیکیان گوتووایانە: ئەوانەن کە پێش کۆچکردن بۆ مەدینە مسوڵمان بووبن. واتە: ج لە کۆچکەران، وە ج لە پشتیوانان، پێش ئەوەی پێغەمبەر ﷺ و مسوڵمانان کۆچ بکەن بۆ مەدینەو نیشتەجێ بووبن، مسوڵمان بووبن، وەبەر حوکمی ئەو نایەتە دەکەون.

(۴) هەندیکیان گوتووایانە: (مَنْ أَدْرَكَ بَيْعَةَ الرِّضْوَانِ) هەر کەسێک کە فریای بەیمانی ژێر درەختی (رضوان) کەوتبێ، کە لە سالی شەشەمی کۆجیی لە کاتی صولحی حودەیبیەدا، ڕوویداو، کە خوا دەفەرموێ: ﴿ لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَبَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا ﴾ ﴿ ۱۸ ﴾ الفتح، کە بە پێی ئەم رایە ماومکەیان زیاتر درێژ کردۆتەووە. واتە: هەر کەسێک فریای ئەووە کەوتبێ، دەکەوێتە نێو بازنەى پێشکەوتوووە یەکەمەکان لە کۆچکەران و لە پشتیوانان.

کە دەفەرموی: ﴿ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ يَأْخَسِنِ ﴾، دیاره هەندیکیان وایان لیکداوئەوه، کە مەبەست چینی شوینکەوتوو (جیل التابعین)ە، بەلام وەک (ابو زید) گوتووئەتی: (هُوَ مَنْ بَقِيَ مِنْ أَهْلِ الْإِسْلَامِ إِلَى أَنْ تَقُومَ السَّاعَةُ) هەر کەسێک لە ئەهلی ئیسلام بە راستی بە دواى کۆچکەرەن و پشتیوانان کەوتبێ و بە رێی واندا رۆیشتبێ، ئەو مۆز دەیه دەگیرتەوه، هەلبەتە مۆز دەکش زۆر خوشە، کاتێ دەفەرموی: ﴿ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ﴾، هەم بۆ پێشکەوتوو یە کە مەکان لە کۆچکەرەن و پشتیوانان و، هەم بۆ ئەوانەش کە چاک شوینیان کەوتوون، خوا لە هەموویان رازیبە، ئەوانیش لە خۆی رازی دەکات.

ئنجاکە دەفەرموی: ﴿ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ﴾، خوا لەوان رازیبە و ئەوانیش لە خوا رازین، دەگونجی مەبەست پێی ئەوه بێ، ئەوان لە دنیا دا خوا لێیان رازیبوو، کە کاریکیان کردووە خوا لێیان رازیبێ، وە لە قیامەتیش ئەوان لە خوا رازی دەبن.

بەلام مە پێم وایە کە ئەوه بۆ هەردووکیەتی بۆ دنیا و بۆ قیامەتیشە، هەم لە دنیا دا خوا لەوان رازیبە، وە لە دوا رۆزیشدا، لێیان رازیبە، وە لە دنیا دا ئەوان لە خوا رازین، وە لە قیامەتیش خۆی پەروردگار بە جۆرێک پاداشتیان دەداتەوه کە رازیان بکات و خوشنوویان بکات.

ئنجاکە دەفەرموی: ﴿ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴾، وە چەند باخیکی بۆ نامادە کردوون کە رۆوباریان بە ژێردا دەپۆن، بە هەمیشەیی و، هەتا هەتایە تێیاندا دەمیننەوه، ئا ئەوه سەرکەوتن و بردنەوهی مەزنە.

خۆی پەروردگار لەو کەسانەمان بگێرێ بە لوتفو کەرەمی خۆی، کە بە چاکیی شوین پێشکەوتوو یە کە مەکان دەکەون، لە کۆچکەرەن و پشتیوانان، وە بەرپێی واندا دەپۆن و رێزیان لێ دەگرن، وە خوشیان دەپۆن و، دوعای خێریان بۆ دەکەن، وە خوا بمانپارێزی لەوهی کە کینه و بوغزمان بچیتە دل بەرانبەر بە کەسانێک کە خوا دەفەرموی: لێیان رازی بووم، وە ئەوانیش لە خۆم رازی دەکەم، ئنجاکە نەگەر مەرۆف

له جیلک رازی نه‌بی، له هاوه‌لانیکی پیغه‌مبه‌ر ﷺ رازی نه‌بی، که خوا نه‌و
هموو ستایشه‌یان دهکات، وه خوا دمفه‌رموی: لییان رازییم.

دمبی له کی رازی بی؟!

نیمه نه‌گه‌ر به تهرازووی خوا هه‌لسه‌نگینین، دمبی هه‌ر که‌سیک خوا لیی رازی
بی، تو‌ش لیی رازی بی، وه هه‌ر که‌سیک له خوا رازی بی، تو‌ش دمبی لیی رازی بی.
دمبی ستایشی بکه‌ی و خو‌شتبوی.

مه‌سه‌له‌ی نویهم؛ که دمفه‌رموی: ﴿ وَمَنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ مُنْفِقُونَ وَمِنْ
أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ سَعَدِ بِهِمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ
يُرَدُّونَ إِلَىٰ عَذَابٍ عَظِيمٍ ﴾ (۱۱۱)

وه له‌و عه‌ربه بیابان‌نشینانه‌ی له ده‌ورتان، که‌سانیکی مونا‌فیک هه‌ن، هه‌رومه
له خه‌لکی مه‌دینه‌ش که‌سانیک هه‌ن، که زور مه‌شقیان کرده له‌سه‌ر نی‌فاق، تو
نایانزانی، نیمه ده‌یانزانی.

وشه‌ی ﴿ مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ ﴾، ده‌لی: (مَرَدَ عَلَى الْأَمْرِ: مَرَنَ عَلَيْهِ وَدَرَبَ بِهِ
وَحَدَقَ فِيهِ، وَمَهَرَ، وَمَنَعَهُ : الشَّيْطَانُ الْمَارِدُ، أَي: فِي الشَّيْطَانَةِ) واته: به‌و کاره‌ود
راهات، مه‌شقی له‌سه‌ر کرد، به کارامه‌یی و به ورده‌کاری نه‌نجامیدا، مه‌هاره‌تی
تیدا په‌یدا کرد، بویه ده‌گوتری: (الشَّيْطَانُ الْمَارِدُ) واته: شه‌یتانیک زور راهاتوو
مه‌شقی کرده، له‌سه‌ر شه‌یته‌نه‌تو خراپه‌کاری و خه‌لک فریودان.

که دمفه‌رموی: ﴿ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ ﴾، تو نایانزانی، نیمه ده‌یانزانی.
که‌واته: پیغه‌مبه‌ری خاتهم ﷺ نه‌وه‌ی که خوا پیی نه‌گوتبی، نه‌یزانیوه، نادیارو
په‌نه‌ان، ته‌نیا خوا زانیویه‌تی و ده‌یزانی.

وهک خو‌ای زانای ناشکراو په‌نه‌ان دمفه‌رموی: ﴿ قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ

وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴾ (۶۵) النمل.

واته: بَلَى: پهنهانیک که له ناسمانهکان و زهویدا ههیه، جگه له خوا کهس نایزانی، وه ناشزانن کهی زیندوو دهکرینهوه، وه پیغهمبهر ﷺ که جاری وایه هندی شتی پهنهانی زانیوه، نهوه خوا ﷻ ناگاداری کردوتهوه، ههر شتیک که خوا نهوی لی ناگادار کردبیتهوه، زانیویهتی، بهلام ههر شتیک خوا لی ناگادار نهکردبیتهوه، نهیزانیوه، به دمقی نایهت له سوورمتی (الأعراف)دا، له نایهتی ژماره (۱۸۸)دا دمفهرموی: ﴿...وَلَوْ

كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبِ لَأَسْتَكْبَرْتُ مِنْ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ... ﴿۱۸۸﴾ الأعراف.

واته: وه نهگهر من نادیارم زانیبایه، پهنهانم زانیبایه، ههر چاکهم زیاد دهکردو هیچ خرابهیهکم تووش نهدمبوو، کهواته: پیغهمبهری خواش ﷺ نادیارو پهنهانی نهزانیوهو، تهنیا خوا دمیزانی.

که دمفهرموی: ﴿سَعَدَ بِهِمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يَرْدُونَ إِلَىٰ عَذَابٍ عَظِيمٍ﴾، لهمهودوا دوو جاران سزایان دهمین، وه دواییش دهگیرینهوه بو نازاریک و سزایهکی مهزن.

رای راستر وایه که لیرهدا دووجار سزادان، یانی: جار له دواى جار، گوتراوه: (الْعَدْدُ مُسْتَعْمَلٌ لِمَجْرَدِ قَصْدِ التَّكْرِيرِ الْمُفِيدِ لِلتَّأَكِيدِ، كَقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ثُمَّ

أَرْجِعُ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ ﴿۱﴾ الملك).

واته: ژماره تهنیا بو گه یاندنی مهبهستی دووباره کردنهوهیه، که مهبهست پیی جهختکردنهوهیه، بهکارهینراوه، وهک فهرموودهی خواى بهرز: ئنجا دووجار چاو بگیری، واته: جار-له دواى جار، توپژمرهوانی قورنانی ههموویان وایان لیکداوتهوه، جار له دواى جار، نهک تهنیا دوو جاران، بهلکو یانی: جار له دواى جار تهماشای ناسمانهکان و دروستکراوهکانی خوا بکه، ﴿يَنْفَلِبَ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ﴾، چاوت به دمرکراوی، یاخود به ماندویتیی بی نهوهی هیچی دستگیری، دهگهپیتهوه بو لات، واته: هیچ کهم و کورپیهک، هیچ کهلینیک، هیچ ناتهواوییهک، له دروستکراوی خوادا نابینی.

لێرمدا که دەفەرموی: ﴿ ثُمَّ أَرْجِعْ أَلْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ ﴾، (ای: انظُرْ وَتَأْمَلْ تَأْمُلًا مُتَكَرِّرًا)، واتە: تەماشای بکەو تێوە پامینە، تێوە پامانیکێ دووبارە بوووە، ئەووە وەک قەسە عەرەبە کە دەئێ: (لبیک اللهم وسعدیک)، دەئێ: (فاسم التثنية نائب مناب إعادة اللفظ).

(لبیک) یانی: (تلبیة بعد تلبیة) (وسعدیک) یانی: (إسعاداً بعد إسعاد) خۆایە ! لە خزمەتدا جار لە دوا جار، (وسعدیک) واتە: خۆایە ! هەرچی تۆ پازێ بکات، من بۆی ئامادەم، جار لە دوا جار.

واتە: لێرمدا ناوی (تثنية) لەجێی دووبارە کردنەوی بیژمکە دانراوە، لە جیاتێ ئەووی بفرموی: جار لەدوا جار، فرمویبەتێ: (كَرَّتَيْنِ)، وە لەوێش دەفەرموی: (مَرَّتَيْنِ) کە ئەو مانایەم پێ راستترە، لەووی بیئین خۆمان ماندوو بکەین: دەبێ ئەو دووجارە کە خوا دەفەرموی: لەمەودوا دووجاران سزایان دەمەین هەر لە دنیادا. دەبێ دووجارمکە کامە بن؟

هەندیکیان گوتووین: جارێک پێش بەرێکەوتنی پێغمەبەر ﷺ و سوپایەکی بوو بۆ جەنگی تەبووک، کە هاتوون پاساوی درۆیان هیناوتەووە، وە جارێک دوا ئەووی گەپاونەووە، دووبارە هاتوون پۆزشیان هیناوتەووە بە درۆ، تووشی ئازارو مەینەتیەکی دەروونی بوون.

بەلام من پێم وایە پێویست بەو تەکەلوفە ناکات، واتە: لەمەودوا جار لە دوا جار، سزاو ئازاریان دەمەین، چونکە ئەوانە هەر لەو هەلۆیستەدا نەبوو. بەتکو هەتا لەسەر حالەتی نیفاق بوون، هەمیشە ناچاربوون بۆ پەردە پۆشکردنی کوفرەکیان، وە بۆ ئەووە کە خۆیان بە مسوڵمان پێشاندن، دەبوو هەر بین سویندی بەدرۆ بخۆن، وە کە نەینییەکانیان ناشکرا دەبوون، و، دەرمانە سەر زارو زمانی مسوڵمانان، و، رەخنەیان لێ دەرگرتن و سەرزنشتیان دەرکردن، ئەوانیش دەبوو درۆ بکەن و سویندی بە درۆ بخۆن، ئەووش ئازارو نەرەحەتیەکی زۆر بوو کە جار لە دوا جار تووشی بوون.

مهسه لهی دهیم؛ که خوا دهفرموی: ﴿ وَآخِرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا

صَالِحًا وَآخِرَ سَيِّئًا عَسَىٰ اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۱۰۲﴾

وه کهسانیکی دیکهیان همن، دانیان به گوناگاهکانی خویناندا هیناوه، کردهوهیهکی چاک و یهکیکی خرابیان تیکه ل کرده، نیزیکه خوا بگهپرتهوه سهریان، (واته: تهوبهیان لی وهربرگزی)، بیگومان خوا لیبوردهی میهرمانه.

دهلی (الإعتراف: إِفْتِعَالَ مِنْ عَرَفَ، وَهُوَ لِلْمُبَالَغَةِ فِي الْمَعْرِفَةِ، وَلِذَلِكَ صَارَ بِمَعْنَى الْإِقْرَارِ بِالشَّيْءِ وَتَرْكِ إِثْكَارِهِ).

وشهی (إِعْتِرَافَ)، (إِفْتِعَالَ) له زانین، نهویش بو زیدمرویی کردنه له زانیندا، (الإعتراف) واته: شتیك زور بزانی، بویه وشهی (إعتراف) وهك مانای دان پیداهینان لیهاتوه (إقرار) لیهاتوه، که نینسان دان به شتیكدا بینو نکوولی لی نهکات.

که دهفرموی: ﴿ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخِرَ سَيِّئًا ﴾، واته: چاکه و خرابهکانیان تیکه ل کردون، یانی: کردهوه باشهکانی خوینانیا، لهگه ل کردهوهی خراب دا تیکه ل کرده، کردهوه باشهکانیان: نیمان بووه، نوپز بووه، تاامت بووه، بهخشین و چاکه بووه.

کردهوه خرابهکیان چی بووه؟

بهجیمانیاں بووه له جهنگی تهبووک، بی نهوهی که هیچ نوقسانیهکیان ههبی، بهدنیان ساغ بووه، مال و سامانیاں ههبووه، توانایان ههبووه، هیچ عوزریکیان نهبووه، بهلام بهجیمان، واته: نهو کردهوه باشانهی که پیشی کردویانن، لهگه ل نهو ههلوپسته خرابهیناندا، تیکه لیاں کردهوه.

ههروهها کردهوهیهکی دیکهی خرابیان نهوه بووه، که ناماده نهبوون مال خرج بکهن، بو ناماده کردنی نهو سوپایهی که پیغهمبهر ﷺ به رپی خستوه بهرهو جهنگی روم.

ننجا که دهفرموی: ﴿ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخِرَ سَيِّئًا ﴾، له جیاتی نهوهی

بفرموی: (خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا بِآخِرَ سَيِّئًا)، بهکارهینانی (و): (عَلَىٰ اِعْتِبَارِ اسْتِوَاثِهِمَا

فِي وَقُوعِ فِعْلِ الْخَلَطِ عَلَيْهِمَا)، بهو نبعیتبارهی که وهك یهك بوون، کردهوه خراب و چاکه‌کان، واته: ههردووکیان له‌گه‌ل یه‌کدی تی‌که‌ل بوون و ناو‌یته بوون.

که دمه‌رموی: ﴿عَسَىٰ اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ﴾، (عَسَى) ده‌لئ: (فِعْلٌ رَجَاءً) بو نیزیکییه، به‌لام عادمتی خوای کارزان وایه که نه‌گه‌ر فه‌رموی: رهن‌گه نه‌و شته بکه‌م، ده‌یکات، وهك عه‌رهب ده‌لئین: (إِنَّ الْكَرِيمَ إِذَا أَطْمَعَ أُعْطِيَ)، واته: بابای به‌خشنده‌و سه‌خیی، کاتیک که که‌سیکی ئومیده‌وار کرد، پی‌ی ده‌دات، وه خوای میهره‌بانیش که دمه‌رموی: ﴿عَسَىٰ اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ﴾، مانای وایه ئومیده‌واریان ده‌مکات: {نیزیکه خوا ته‌وبه‌یان لی و مربرگی، وه خوا لی‌بورده‌ی میهره‌بانه}.

که‌واته: خوا ته‌ماعی وه‌به‌رناون و ئومیدی وه‌به‌رناون، بو‌یه نه‌م (عَسَى) یه مانای پی‌ویست بوون ده‌گه‌به‌نی، چونکه خوا ﴿﴾ خاومنی ئه‌وپه‌ری به‌خشنده‌یی و که‌ره‌م و سه‌خاومته‌و، کاتیک که به‌نده‌گانی خو‌ی ئومیده‌وار ده‌مکات، دیاره دوا‌یی ده‌ستخه‌رو‌یان ناکات، به‌لکو ئومیده‌گه‌یان بو دین‌یته دی.

مه‌سه‌له‌ی یازده‌یم: که دمه‌رموی: ﴿حُذِّمْنَ أَمْوَالُهُمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِنَّ

بِهَا وَصَلَّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٣﴾

لی‌رده‌ا خوا ﴿﴾ فه‌رمان به پی‌غه‌مبه‌ری خاتهم ﴿﴾ ده‌مکات، بو چو‌نیه‌تی مامه‌له‌کردن له‌گه‌ل که‌سانیکدا، که له جه‌نگی ته‌بووک دواکه‌وتوون، به‌لام دوا‌یی دانیان به هه‌له‌ی خو‌یاندا هی‌ناوه، که وهك سرپنه‌وه‌ی نه‌و گونا‌ج و هه‌له‌یه‌یان، ناوا پی‌غه‌مبه‌ر ﴿﴾ رینمای ده‌مکات، که بهو شی‌ویه مامه‌له‌یان له‌گه‌لدا بکات، دمه‌رموی:

﴿حُذِّمْنَ أَمْوَالُهُمْ صَدَقَةً﴾، له مال و سامانه‌گه‌یان سه‌ده‌مه‌یه‌ک و مربرگ‌رد.

{صَدَقَةً} ش، ده‌گونجی مه‌به‌ست پی‌ی زمکات بی، وه ده‌شگونجی مه‌به‌ستی پی

له مال به‌خشینیکی تایبهت به‌وانه‌وه بی}.

﴿ تَطَهَّرْهُمْ وَتُزَكِّهِمْ بِهَا ﴾، تاكو بههوى ئەو صدەمقەو مالو سامانەو، كە لىيان و مردەگرى و لە پىناوى خوادا دەبىبەخشن، پاكيان بكەيهو، ﴿ وَتُزَكِّهِمْ بِهَا ﴾، وە بشيانرازىنيەو وەو چاكيان بكەي.

پىشتريش باسما كرده: كە وشەى (تَزَكِيَّة) ئەگەر بە تەنيا بى، هەم پاكي دەگەيهنى، هەم گەشەكردن دەگەيهنى، وە هەم چاكوونيش دەگەيهنىت يانى: (الطهارة والنمو والصَّلاح) وەك فەرھەنگەکانى زمان باسيان كرده، بەلام لىردا مادام: (تطهير وتزكية) پىكەو هاتوون، ئەو وشەى (تَطَهَّرْهُمْ بِهَا) ماناى پاكدەنەو گەياندە، وە (تزكيهم بها) ماناى چاكوون و گەشەكردن دەگەيهنى.

چونكە بۆ ئەو دەووبارە نەبى، لىردا مەبەست لە (تَزَكِيَّة) ئەو مانايە، كە لە وشەى (تطهير) دا نەهاتو، ئەو وشەى بنچىنەيەكى قورئانيە: كە ئەو وشانەى بە يەكەو دىن، ماناكانيان دابەش دەبن، بەلام ئەگەر هەرگامىكيان لە سىفايىكدا بە تەنيا هات، ماناكان لە خۆيدا كۆ دەكاتەو.

كەواتە: بە زاراوى ئەهلى تەزكيەو ئەهلى تەصەووف: بەهوى ئەو مالو سامانەو كە تۆ لىيان و مردەگرى، هەم بزار (تَخْلِيَّة) يان دەكەى، هەم رازاو (تَحْلِيَّة) يان دەكەى، بزاريان دەكەى لە سىفەتى خراب، وە دەشيان رازىنيەو بە سىفەتى باش.

واشپىدەچى حىكمەتى ئەو مالو سامان و مرگرتەش لەوانە، ئەو مەبى كە يەكيك لە هاندەرەگانيان كە ئەو جەنگەيان نەكردو، ياخود يەكيك لەو پەرچانەى كە هاتۆتە رىيان، خۆشەويستيان بوو، بۆ مالو سامانيان، بۆيە وەك كەفارەت و سىپنەو ئەو هەلۆستە خرابەيان، يان ئەو مالو سامانەى كە واى لىكردن نەچن بۆ جەنگى تەبووك، لەو چاكە مەزنەو لەو نەركە شەرعىيە دوا بكەون، بەشىكى لە رىي خوادا ببەخشن.

وە بە پىغەمبەر ﷺ دەفەرموى: ﴿ وَصَلِّ عَلَيْهِمْ ﴾، وە دوعاشيان بۆ بكە، بۆيان بپارێوہ ﴿ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ ﴾، بىگومان پارانەو تۆ بۆ وان، مايەى نارامىيە.

دەلى: (السَّكَنُ: مَا يُسْكَنُ إِلَيْهِ وَيُطْمَأَنُّ إِلَيْهِ وَيُرْتَاحُ بِهِ).

(سَكَن) ههر شتیکه که بههوی نهوموه، نینسان ئوخژن و، نارامیی بۆ بی، ود
پئی ئاسووده بی.

دیاره کاتیک که پیغمبهر ﷺ بۆیان پاراوتتهوه، نهوانه ههستیان به ئاسوودمی و
دل نارامیی کردوو، زانیویانه که پارانهوی پیغمبهر ﷺ داوای له خوای
بهرومردگار، رت نابیتتهوه، نجا نهویش که داوای بۆ کردوون، که نهو چاکهیان
لی قبول بکات، یان لهو گوناههیان بیانبه خشی، چاوپوشییان لی بکات، دوعای
پیغمبهر ﷺ دیاره رت نابیتتهوه، ﴿ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾، وه خوا بیسهری
زانایه، خوا بیسهره که نهوان چی دهلین؟ تۆ چ دوعایهکیان بۆ دهکی؟ وه
زاناشه وه لهسر بناغهی زانیاری بیسنووری خوئی، مامه له لهگه لهگه لهگه
شه خصهکاندا دهکات.

مهسهلهی دوازدهیمه، که دهفرموی: ﴿ اَلَمْ يَعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ

عِبَادِهِۦ وَيَاخُذُ الصَّدَقَاتِ وَاَنَّ اللّٰهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ ﴿۱۰۴﴾ .

دیاره نهه هه مزه (ا) یه سهر، ﴿ اَلَمْ يَعْلَمُوا ﴾ پئی دهگوتری: هه مزه
پرسیارکردنی نکوولی لیکه رانه (همزة الإستفهام الإنکاری) پرسیارکردنی
نکوولیلیکهرانهش، نهومیه که چاومرپی وه لام ناکهی له بهران بهر، نهگهر من گوتم:
نهمه میز نیه؟! نهمه دهفتهر نیه؟! یانی: نهمه میزمو، نهمهش دهفتهره، واته:
پرسیارکردنی نکوولیلیکهرانه، چاومرپی وه لام ناکهی له بهران بهر، چونکه وه لامه که
لهنیو خویدایه، لیرمدا خوا دهفرموی: نایا نهیاندهرانی که ههر خوا گهرانه وه
(توبه) له بهندمکانی وهرمگری ﴿ وَيَاخُذُ الصَّدَقَاتِ ﴾، وه ههر خوا به خشین و
چاکهکان وهرمگری؟ ﴿ وَاَنَّ اللّٰهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ ﴾، وه ههر خوا زور تهوبه
وهرگری میهرمانه؟ واته: دیاره نهو سئ راستییهیان نهزانیون، بۆیه تووشی نهو
سهه پچی و که متهر خه میبه بوون، که دواکهوتنه له جهنگی تهبووک، یان ههر
که م وکوپیه کی دیکه که روویان تی دهکات، چونکه که نینسان وهک پیویست خوای

خوی نهناسی، وهك پیویستیش نایپهرستن، بویه پیغمبهر ﷺ له فهرموودمیه کدا دمفهرموی: ﴿وَاللّٰهُ اِنِّيْ لَا خَشَاكُمُ لِّلّٰهِ وَاَتَقَاكُمُ لَهٗ﴾، { مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ: البُخَارِيُّ، برقم: (۵۰۶۳)، وَمُسْلِمٌ، برقم: (۱۴۰۱) عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ }.

واته: به خوا من له هه مووتان له خوا ترسترم، وه له هه مووشتان زیاتر پاریزی لی دمکه م.

که واته: با نهو سی راستیه که تا نیستا وهك پیویست نه یانزانین، دهرکیان بکه ن بیانزانن، بۆ نهوی جاریکی دیکه تووشی نهو جووره هه لویستانه نه بن، چونکه هه میشه هه لسوکهوت، ریشه و بناغه که ی بریتیه له جووری تیگه یشتنی نینسان، هه موو تهسه پرروفیک ریشه که ی تهسه ووپیکه، نه گهر نینسان تهسه ووپرو بۆ چوونه کانی راست بن، مهزنده ی نهوی لی دمکری که هه لسوکهوت و رفه تارمه کانیسی به پیی تیگه یشتن و بۆ چوونه کانی بن، که نه گهر نهوان راست بن، هه لسوکهوت هه کانیسی راست دهن، هه روها به پیچه وانه وش، هه ر راسته.

که دمفهرموی: ﴿وَاَنَّ اللّٰهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ﴾، خوا ﷻ پیشتتر فهرموویته ی: ﴿اَلَمْ يَعْلَمُوْا اَنَّ اللّٰهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهٖ وَيَاْخُذُ الصَّدَقٰتِ وَاَنَّ اللّٰهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ﴾ (۱۰۴)

واته: دهبو بزائن که سیفه تی تهوبه و مرگرتن، وه سیفه تی میهرمانیی و بهزمیی نواندن بهرانبهر به دروستکراوهکان، دوو سیفه تی چهسپاون بۆ خوی بیوینه، نهک تهنیا نه وهنده بی تهوبه و مرگیری به شیوه میکی کاتی، به لکو تهوبه و مرگرتن، وه لیخوشبوون له بهندهکان، وه میهرمانیی و بهزمیی نواندن خوا، بهرانبهر بهندهکانی، دوو سیفه تی ریشه دارو چهسپاون بۆ خوی پهرومردگار.

مهسه له ی سیزدهیم: که دمفهرموی: ﴿وَقُلْ اَعْمَلُوْا فِیْ سَبِيْلِ اللّٰهِ عَمَلِكُمْ وَرَسُوْلُهُ، وَالْمُؤْمِنُوْنَ وَسُرُدُوْنَ اِلَى عَلَمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنْتِكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ﴾ (۱۰۵)

وہ پیمان بلی: کار (ی چاک) بکەن، لەمەو دوا خوا کارەگەتان دەبینی، و دە پێغەمبەرەکی ﷺ، وە بروادارانیش، وە پاشان دەگێڕێنەوہ بۆ لای زانای پەنھان و ناشکرا، ئنجا ھەوالتان پێدەدا بەوہی کە دەتانکرد.

واتە: دوا ئەوہی کە دەگەڕێنەوہ بۆ لای خواو، دوا ئەوہ ئەو ئەندازمیہ لە مالی خۆتان دەبەخشن، وە کە فەرمتی گوناح و ھەلەگەتان، ئنجا پیمان بلی: کار بکەن، واتە:

کردەوہی باش بکەن ﴿ وَقُلْ أَعْمَلُوا ﴾ بلی: کردەوہ بکەن، چ کردەومیہک بکەن؟!

بە سیاق دەزانین کەسانیک کە تەوہیان کردوہ گەراونەوہ بۆ لای خوا دیارە کاتێ کە فەرمانیان پێ دەکری، کردەوہ بکەن، واتە: کردەوہی باش بکەن، ئەگەرنا لە

شوینی دیکەش خوا کاربەجێ ئەم وشەییە فەرمووہ: ﴿ قُلْ يٰقَوْمِ أَعْمَلُوا عَلٰی

مَكَانَتِكُمْ اِنِّيْ عَامِلٌ ... ﴿ ۱۳۵ ﴾ الانعام، ﴿ وَقُلْ لِّلَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ اَعْمَلُوا عَلٰی

مَكَانَتِكُمْ اِنَّا عَمِلُوْنَ ﴿ ۱۳۶ ﴾ ھرد، بەلام مەبەست پێی ئەوہیہ کە جی لە

تواناتاندا ھەبە، بیکەن لە خراپەو دزایەتی کردن، چ شتیک لە دەستان دێ، بیکەن. ئێمەش چیمان لە توانادایە دەیکەین.

بەلام ئەوہ بەپێی سیاق دەزانری، کە لێردا مەبەست ئەوہیہ کردەوہی باش ئەنجام بدەن.

کە دەفەرموی: خوا کردەوہگەتان دەبینی، ھەر و ھا پێغەمبەرەکی ﷺ، و دە

بروادارانیش، ئەمە دیارە ھاندانی ئەو کەسانەبە بۆ کردەوہی باش، کە ئەو کردەوہ

باشانە، ھەم خوا ﷺ دەیانبینی و دەیانزانی، پاشان پاداشتیشتان دەداتەوہ، وە ھەم

پێغەمبەریش ﷺ وە کە مشورخۆرو بەرپرس، وە ھەم بروادارانیش و کۆمەلگاش.

کەواتە: کردەوہی باش ئەنجام بدەن، چونکە ھەم خوا خۆی، وە کە تاکە پەرستراو

دەبینی، ھەم پێغەمبەر ﷺ وە کە فەرماندەو بەرپرس و سەرۆکتان دەبینی، و دە

ھەم کۆمەلگاش پێی ئاگادار دەبی و دەبینی، ئەوہ لە دنیا دا، ﴿ وَسُرُّدُوْكَ اِلٰی

عَلْمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ﴾، وە لە دواڕۆژیشدا دەگێڕێنەوہ بۆ لای زانای پەنھان و

ناشکرا، چونکه ئینسان که کردهوی باش دەکات، جاری وایه به پەنھانی دەیکات، وه جاری وایه به ناشکرا دەیکات، بەلام که تۆ گێرپرایهوه بۆ لای خۆیهک، که پیش ناشکرا به پەنھان دەزانن، بەئکو ناشکراو پەنھان بۆ وی وهک یهکن، مانای وایه لهبەرئەوهی لهبەرچاوی خەلک نیه، که به پەننامهکیی و پەنھانی کردهوی باشت لی هەلدهکهوی و دەیکه، با دلت لی سارد نهبی، کردهوهکەت به زایه ناچی، هم خوا له دنیادا دەیبینی، وه هم له دواڕۆژیشدا خۆی زاناو شارەزا هەرچی پەنھان و نادیار بووه، لهگەڵ شتە ناشکراو زانراوهکان دا، وهک یهک دەیانزانن، و پاداشتەتان دەماتەوه، ﴿ فَيَنْتِقُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾، ئنجا هەوالتان پێدەدا بهوهی که ئیوه پێشتر له دنیادا ئەنجامتان دەدا، واتە: هەوالتان پێدەدا که: ئەو چاکهیهتان کردوه و ئەوهش پاداشتەکهیهتی.

مەسەلهی چواردهم و کۆتایی: که دەفەرموی: ﴿ وَءَاخِرُونَ مُرْجُونَ لِأَمْرِ اللَّهِ

إِمَّا يَعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١١٦﴾

لیرمش دا باسی کۆمهلتیکی دیکه دەکات، لهوانهی که له جهنگی تهبووک، دواکهوتبوون، دەفەرموی: وه کهسانیکی دیکه دواخراون بۆ فەرمانی خوا، یان سزایان دەمات، یاخود لییان خۆشدمبێ و تهوبهیان لی و مردەگرن، وه خوا زانای کارزانە.

که لیرەدا مەبەست لهو کۆمهله، ئەو سی کهسەن، که بپاریان لهبارەوه نەدراوه، وه جاری خوا ﷺ هیچ بپاریکی بۆ نەداون که: ئایا تهوبهکهیان لی و مردەگرن، پەشیمان بوونهوهکهیان لی و مردەگرن، پۆزشهکهیان لی و مردەگرن، یاخود ومری ناگرن؟!

خۆی کارزان کارو حالەتی ئەوانی به هەلواسراوی به جیهیشتبوو، وهک سزایهکی دنیایی له لایەن پێغه مبهروه ﷺ بۆیان، وهک سەرپەرشتیاری کۆمهلگا و سەرۆکی دەولەت، هەروها له لایەن خۆی پەروردگاریشهوه، هەلبەتە پێغه مبهری خوا ﷺ چاومرپی کردوه: کهی خوا فەرمانی پێ دەکات که: ئایا لهسەر ئەو سزادانە بەردەوام بێ، یاخود تهوبهیان لی قبوول کراوه، ئەو نازارو ئەشکهنجە دەر و نوبیه کۆتایی پێ هات، که دواپی رووداوهکهیان به تهواوی باس دەکەین، ئەو سی نەفەرەش ئەم

سینانه بوون: (کهعبی کوری مالیک) و (هیلالی کوری نومهبیه) و (مهراپی کوری رهبیع) که ههرسیکیشیان کاتی خوئی له جهنگی بهدردا بهشدار بوو بوون خوا لییان رازی بی.

دیاره وشهی (مُرجون) خوینراویشتهوه: (مُرجئون) وه (مُرجون) و (مُرجئون) ههردووکیان به مانای (مؤخرون) دواخراون، دی.

که دمفهرموی: ﴿ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴾، وه خوا زانای کارزانه، زانابه به ههموو شتهکان، وه کارزانیشه به پنی حکمهتی بیسنووری خوئی، مامهله لهگهله شتهکان و لهگهله شهخصهکان دا دهکات.

کاتی که دهگهینه نایتمکانی ژماره (۱۱۸ و ۱۱۹) لهوئی باسی ئهو سی کهسه کراود.

که خوی میهرهبان تهوبهبان لی وهردهگری که دمفهرموی: ﴿ وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خَلَفُوا حَتَّىٰ إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَن لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿۱۱۸﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ ﴿۱۱۹﴾

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ .

درسی سیزدهیم

پیناسهی نهم دهرسه

نهم دهرسه مان له چوار نایتم پیک دئی، که بریتین له نایتهکانی: ۱۰۷ تا ۱۱۰) لهو چوار نایتهدا، خوی زاناو شارمزا باسی رووداویکی گرنگ دمکات، که له گرمهی جهنگی تهبووکدا روویداوه، نهویش دروستکردنی مزگهوتیک بووه، له لایهن کومه نیک له دمغه له گانهوه، به سهرپهرشتی (أبو عامر الراهب)، که پیغه مبهیر عَلَيْهِ السَّلَام ناوی لی ناوه (الفساق)، به مبهستی پیلانگیران دژی نیسلامو مسولمانان و، کردنی نهو مزگهوته به مؤلگهیهک بؤ خویان، که تئیدا کؤبینهوهو پیلانی تئیدا بگئیرن، به لام دواپی خوا پهردهی له سهر پیلانه که بیان هه لمانی و، مزگهوته کهش به فرمانی پیغه مبهیری خوا، پاش گهرانهوهی له جهنگی تهبووک، سووتینراو دواتر کرا به زبئدان.

له نایتهتی یه که مدا، پیناسهی بنیاتنهرانی مزگهوته کهوه، نامانجیان له دروستکردنی دمکات، که دزایهتی نیسلامو مسولمانان و هاوکاری کردنی نههلی کوفره، وه ناویش له مزگهوته که دهنی (مَسْجِدًا ضِرَارًا) واته: مزگهوتیکی زیانگهیه نهر.

وه له نایتهتی دووه مدا، له پیغه مبهیری خوا عَلَيْهِ السَّلَام هه دهغه دمکات، که نوپزی تئیدا بکات و رهوایهتی پی بدات.

وه له نایتهتی سییه مدا، بهراوردیک له نیوان نهو به ناو مزگهوتهوه، مزگهوتیکدا دمکات که ههر له سهرمتاوه، له سهر بناغهی (تَقْوَى) و (رضوان الله) بنیات نراوه.

له نایتهتی چواره میشدا، رایده گهیه نی که نهو مزگهوته بوو به مایه ی گومان و دوو دلایی بؤ بنیات نهرانی.

﴿ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا
لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ
لَكٰذِبُونَ ﴿۱۰۷﴾ لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ
أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَّطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ ﴿۱۰۸﴾
أَفَمَنْ أُسِّسَ بُنْيَانُهُ عَلَى تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَمْ مَنْ أُسِّسَ
بُنْيَانُهُ عَلَى شَفَا جُرْفٍ هَارٍ فَأَتَّهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الظَّالِمِينَ ﴿۱۰۹﴾ لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ
قُلُوبُهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿۱۱۰﴾ ﴾

ماناى وشە بە وشەى نايەتەكان

{وہ ئەوانەى (لەو دىمغەلانى) كە مزگەوتىكىان دروستكردو، بە مەبەستى زيانگەياندن (بە مسولمانان) و (بە هاندەرى) بىپروايى و (پەيداگردنى) پەرتەوازىيە لە نىوان برواداران داو، وەك روانگە و شوپنى چاودىرى لىوہ كردن، بۇ قازانجى كەسانىك كە پىشتەر جەنگيان دزى خواو پىغەمبەرەكەى كردو، (بە سزاي خۇيان دەگەن لە دواپۇژدا)، وە بە جەختكردنەو، سوپىند دەخۇن كە (بە دروستكردنى ئەو مزگەوتە) تەنيا مەبەستمان چاكە بوو، وە خوا شايدىي دەدات، كە ئەوانە بە مسۆگەرىي درۇزنى ﴿۱۰۷﴾ ھەرگىز (بۇ نوپۇز پەرسىش) تىيدا بە پىوہ مەوہستە، بە دلتىيايى مزگەوتىك كە لە يەكەم رۇزەوہ لەسەر بناغەى پارىزكارىي بنىاتنراو، شايسەترە كە (بۇ خواپەرسىي) تىيدا بوەستى، پىوانىكى تىدان، كە جەزەمكەن خۇيان پاك رابگرن، وە خوا خۇ پاككەرموانى خۇشەوۋىن ﴿۱۰۸﴾ ناي (كارى) كەسىك كە بناغەى خانووەكەى، لەسەر پارىز لە خوا كردن و رەزامەندىي خوا (داوا كردن) دامەزراندو، باشترە، يان (كارى) كەسىك كە بناغەى خانووەكەى لەسەر لىواری كەندەلانىكى بن ھەلۇلى نىزىك بە رووخان، داناو، كە سەرمەنجام لەگەلى دەرمىتە نىو ناگرى دۇزەخەوہ؟ وە خوا كۆمەلى ستمكاران ناخاتە سەر رپى راست ﴿۱۰۹﴾ بەردەوام ئەو خانووەى دروستيان كردبوو، ماىەى دوو دلىيە لە دلىاندا، ھەتا دلتەكانيان پچر پچر دەبن (بەھۆى مردنەوہ)، وە خوا زاناي كارزانە ﴿۱۱۰﴾.

شیکردنه‌وی هه‌ندیک له وشه‌گان

(ضِرَارًا): واته: زیانگه‌یاندن، (ضَارُهُ مُضَارَةٌ وَضِرَارًا: ضَرُّهُ وَضَاغُهُ وَضَايِقُهُ وَخَالَفُهُ).

وشه‌ی: (ضَارُهُ مُضَارَةٌ وَضِرَارًا) واته: زیانی پێگه‌یانند، وه سته‌می لیکرد، وه سه‌غله‌تی کردو، دزایه‌تی کرد.

(وَأَرِصَادًا): ده‌گوتری: (أَرِصَدُهُ لَكَذَا: أَعَدَّهُ لَهُ، وَفِي الْحَدِيثِ: {إِلَّا أَنْ أَرِصَدَهُ فِي دَيْنٍ يَكُونُ عَلَيَّ} ^(۱)) وَرِصَدُهُ يَرِصَدُهُ رِصْدًا وَرِصْدًا: قَعَدَ لَهُ عَلَى الطَّرِيقِ يَرْقُبُهُ).

(أَرِصَدُهُ لَكَذَا) واته: بۆی ناماده کرد، بۆی هه‌لگرت، وه‌ك له فه‌رموودن پێغه‌مبه‌ردا ﷺ هاتوه، له باسی مال به‌خشیندا، فه‌رموویه‌تی: {إِلَّا أَنْ أَرِصَدَهُ فِي دَيْنٍ يَكُونُ عَلَيَّ} واته: نه‌و ماله هه‌مووی به‌ نیوه‌ ده‌به‌خشم، مه‌گه‌ر هه‌ندیکر هه‌لبگرم بۆ قه‌رزیک که له‌سه‌رمه، بیده‌مه‌وه، به‌لام (رِصَدُهُ يَرِصَدُهُ رِصْدًا وَرِصْدًا) هه‌مووی واته: له‌سه‌ر رێگا بۆی دانیشت، چاوهرپی دمکرد.

(بُنْيَانُهُ): (بَنَى الشَّيْءَ يَبْنِيهِ بِنْيًا وَيَبْنِيهِ بِنْيَانًا: أَقَامَ جِدَارَهُ وَنَحْوَهُ).

(بِنْيًا وَيَبْنِيهِ بِنْيَانًا) واته: نه‌و شته‌ی بیناکرد، دیواره‌که‌ی راست کردوود (بِنْيَانًا وَيَبْنِيهِ بِنْيَانًا) هه‌ر شوینیکه که نینسان تێیدا نیشته‌جی بی.

(شَفَا): به‌مانای قه‌راغ دی، (شَفَا الْبَيْتُ وَالنَّهْرُ وَغَيْرُهُمَا: طَرَفُهُ، وَيُضْرَبُ بِهِ الْمَثَلُ فِي الْقُرْبِ مِنَ الْهَلَاكِ، وَأَشْفَى فُلَانٌ عَلَى الْهَلَاكِ: أَيِ حَصَلَ عَلَى شَفَاةٍ).

بۆ بیرو بۆ رووبار ده‌گوتری: (شَفَا) واته: قه‌راغه‌که‌یان، وه وینه‌ی پی ده‌هینریته‌وه بۆ نزیك که‌وتنه‌وه له له‌نیوجوون، (أَشْفَى عَلَى الشَّيْءِ: أَشْرَفَ عَلَيْهِ). که‌سه‌یک که بجێته سه‌ر سوێو، قه‌راغی شتیك، پیی ده‌گوتری: (أَشْفَى عَلَيْهِ).

(۱) أخرجه أحمد، برقم: (۹۸۱۶) تعليق، شعيب الأرنؤوط: صحيح وهذا إسناد حسن.

(جُرْفُ): (الجُرْفُ: مَا تَجَرَّفَتْهُ السَّيُولُ وَأَكَلَتْهُ مِنَ الْأَرْضِ)، (جُرْفُ) که لافاو دئی له کهنده لانیك دمات، بنه که ی هه لؤل دمکاتو دمیکولی، واته: شوینیکی بن هه لؤل، شوینیکی بنکؤل کراو، که بنه که ی رویشتی و سهرمکه ی مابیته وه.

(هَكَارِ): (هَكَارِ الْبِنَاءُ وَنَحْوُهُ يَهْوُرُ هَوْرًا وَهَوُورًا: تَهْدَمُ فَهَوَّ هَائِرٌ).

(هَكَارِ الْبِنَاءُ) واته: بیناکه رووخا، (يَهْوُرُ هَوْرًا وَهَوُورًا: تَهْدَمُ) واته: رووخا و رمایه سهر یهک، (فَهَوَّ هَائِرٌ) واته: شوینیکی بنکؤل کراو، که خه ریکی رووخا بن.

(رَيْبَةٌ): (الرَّيْبُ: الشَّكُّ، وَالْإِسْمُ: الرَّيْبَةُ وَهِيَ التُّهْمَةُ وَالشَّكُّ: رَابِنِي وَأَسْتَرَيْتُ بِهِ، وَأَرَابَ الرَّجُلُ: صَارَ دَارِيْبَةً فَهَوَّ مَرِيْبٌ).

وشه ی (ریب) به مانای گومان دئی، وه چاوگه و ناومکه ی بریتیه له (ریبۀ)، واته: گومان و دوو دلئی، دهلی: هه م به تۆمهت و هه م به گومان دهگوترئی: رَابِنِي وَأَسْتَرَيْتُ بِهِ) واته: منی خسته گومانه وه، وه تییدا که وتمه دوو دلئی، (وَأَرَابَ الرَّجُلُ) واته: نهو ئینسانه که وته دوو دلئی و گومانه وه، دوو دلّه.

هوی هاتنه خوارهوی نایه ته کان

(۱) هوی هاتنه خوارهوی نهم نایه ته، که دهفه رموی: ﴿ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلَيَحْلِفْنَ إِنْ أُرْدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴾ (۱۱۷)

له وباروه نهم گپراومیه ههیه :

﴿ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَوْلَهُ: ﴿ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا ﴾، هُمْ أَنَسٌ مِنَ الْأَنْصَارِ بَنُوا مَسْجِدًا، فَقَالَ لَهُمْ أَبُو عَامِرٍ الرَّاهِبُ: ابْنُوا مَسْجِدَكُمْ، وَاسْتَعِدُّوا بِمَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَسِلَاحٍ، وَقَالَ لَهُمْ: إِنَّهُ ذَاهِبٌ إِلَى قَيْصِرِ الرُّومِ، فَأَتَى بِجُنُودٍ مِنَ الرُّومِ لِإِخْرَاجِ مُحَمَّدٍ وَأَصْحَابِهِ، فَلَمَّا فَرَعُوا مِنْ مَسْجِدِهِمْ، أَتَوْا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالُوا: قَدْ فَرَعْنَا مِنْ بِنَاءِ مَسْجِدِنَا، فَتُحِبُّ أَنْ تَصَلِّيَ فِيهِ، وَتَدْعُو لَنَا بِالْبَرَكَةِ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ: ﴿ لَا نَقُومُ فِيهِ أَبَدًا ﴾، إِلَى قَوْلِهِ: ﴿ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ

الظَّالِمِينَ ﴾ ﴿ (۱۱۷) ﴾، { أَخْرَجَهُ الطَّبْرِيُّ: ج ۱۱، ص ۱۸ و ۱۹، وَابْنُ أَبِي حَاتِمٍ، ج ۶، ص ۱۸۷۸ و ۱۸۷۹، وَابْنُ الْمُثَنَّرِ كَمَا فِي (الدر المنثور) ج ۴، ص ۲۸۴، وَالْبَيْهَقِيُّ فِي (دلائل النبوة)، ج ۵، ص ۲۶۲ و ۲۶۳، قَالَا فِي الإِسْتِعَابِ ج ۲، ۳۲۹، قُلْنَا: هَذَا إِسْنَادٌ حَسَنٌ }.

واته: عهبدوئلای کوری عه عباس خوا لییان رازی بن، دهئ: نهم نایه ته لهباری که سانیکه وه له پشتیوانه کان هاته خوارئ، که مزگه وتیکیان دروست کرد، نه بو عامری راهیب پئی گوتن: مزگه وته که تان دروست بکن و هه رچی له تواناتاندا ههیه خوتان ناماده بکن، له هیزو له جهک، من دهجم بو لای قهیسهر (پادشای روم، وه له ویود هه ندئ له سوپای روم دینم، وه موحه ممه دو هاوه لانی دمرده کم، له کاتیکدا که

مزگه وته که یان ته‌واو کرد، هاتنه لای پیغه مبه‌ری صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ گوتیان: ئیمه له دروستکردنی مزگه وته که مان بووینه‌وه، حه‌ز ده‌که‌ین بیی نویژی تیدا بکه‌ی، وه بهره‌که‌تو پیزمان بو داوا بکه‌ی { له خوای بهرزو مه‌زن }، خوای په‌نه‌انزان له‌وباره‌وه ئه‌م نایه‌ته‌ی

نارده‌ خوار: ﴿ لَا نَقْمَ فِيهِ أَبَدًا ﴾، هه‌تا ده‌گاته ﴿ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴾

﴿ ۱۰۹ ﴾، هه‌رگیز له‌و مزگه‌وته‌دا رانه‌ه‌سته، بو ئه‌وه‌ی نویژی تیدا بکه‌ی، تا‌کو ده‌گاته ئه‌و شوینه‌ی ده‌فه‌رموی: خوا که‌سانی سته‌مکار ناخاته سه‌ر پئی راست.

(۲) هوی هاتنه خواره‌وه‌ی ئه‌م نایه‌ته، که ده‌فه‌رموی: ﴿ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ

يُنَظَّهُرُوا ﴾، له‌وباره‌وه‌ش ئه‌م دوو ده‌فه‌ر دینین:

أ / ﴿ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، قَالَ: نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِي أَهْلِ قُبَاءَ ﴾ فِيهِ

رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يُنَظَّهُرُوا ﴾، قَالَ كَانُوا يَسْتَنْجُونَ بِالْمَاءِ، فَنَزَلَتْ فِيهِمْ هَذِهِ الْآيَةُ ﴿، { أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ، بَرَقَم: (۴۴)، وَالتِّرْمِذِيُّ، بَرَقَم: (۳۱۰)، وَابْنُ مَاجَةَ، بَرَقَم: (۳۵۷) وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ } .

واته: ئه‌بو هورمیره له پیغه مبه‌ری خواوه صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هیناویه‌تی که فه‌رموویه‌تی: ئه‌م نایه‌ته ده‌ریاره‌ی خه‌ئکی مزگه‌وتی قوباء هاتوونه خوار، که ده‌فه‌رموی: بیاوانیکی تیدان، حه‌ز ده‌که‌ن، خوایان پاک بکه‌نه‌وه، که عاده‌تیا و ابوو که به ناو تاره‌تیا و ده‌گرتو خوایان پاک ده‌کرده‌وه.

ب / ﴿ عَنْ عُوَيْمِ بْنِ سَاعِدَةَ الْأَنْصَارِيِّ أَنَّهُ حَدَّثَهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَاهُمْ فِي مَسْجِدِ

قُبَاءَ ، فَقَالَ : إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى، قَدْ أَحْسَنَ عَلَيْكُمْ التَّنَاءَ فِي الطُّهُورِ، فِي قِصَّةِ مَسْجِدِكُمْ، فَمَا هَذَا الطُّهُورُ الَّذِي تَطْهَرُونَ بِهِ ؟ قَالُوا: وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ! مَا نَعْلَمُ شَيْئًا، إِلَّا أَنَّهُ كَانَ لَنَا جِيرَانٌ مِنَ الْيَهُودِ، فَكَانُوا يَغْسِلُونَ أَدْبَارَهُمْ مِنَ الْغَائِطِ ، فَغَسَلْنَا كَمَا غَسَلُوا ﴾، { أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، بَرَقَم: (۱۵۵۲۴) تَعْلِيقُ شُعَيْبِ الْأَرْنَؤُوطِ: حَدِيثٌ حَسَنٌ لِيُغَيِّرِهِ، وَالتَّطَبَّرَانِيُّ فِي (الكبير)، بَرَقَم:

(۳۴۸)، وَأَخْرَجَهُ أَيضًا: ابْنُ خُزَيْمَةَ، برقم: (۸۳)، وَالطَّبْرَانِيُّ فِي (الصَغِيرِ)، برقم: (۸۲۸)، قَالَ مُؤَلِّفًا الْإِسْتِيعَابَ ج ۲، ص ۳۳۴: حَسَنٌ {.

واتە: عومیمی کۆری ساعیدی ئەنصارپی دەگیرێتەوه که پێغه مبهری خوا ﷺ سەردانی کردوون لە مزگهوتی قوباء، وه فەرموویەتی: خۆی بەرز زۆر باش ستایشی ئیوهی کردوو مەدحی کردوون لە خۆ پاککردنەوتاندا، لە باسی ئەو مزگهوتەتاندا، ئایا ئەو خۆ پاککردنەویە ئیوه چۆنە؟ گوتیان: بە خوا ئەو پێغه مبهری خوا! هیچ نازانین جگه لهوه نەبی که هەندئ دراوسێر جوولە که مان هەبوون، کاتی که دەچوونە سەر پیشاو، بە ئاو تارمتیان دەکردو. خۆیان پاک دەکردوو، ئیمەش وهک وان خۆمان دەشۆردوو، دواى تارمت گرتن. وهک چۆن ئەوان خۆیان دەشۆرد، لەوباروو ئەمە هاتۆتە خوار.

دیاره ئیمە دواى زیاتر هسه دەکهین، دەربارهى چه مكو واتای ئەم ئایەتە موبارەکانە، که زۆر فراوانتره لهو چه مكو واتایانەى که هۆی هاتنە خواروو مەکان دەیکهین.

بەرچاو و بونییهک دەربارهى ئەم چوار ئایەتە

بەسەرھاتی (مسجد الضرار)

دیاره پێشتر باسمان کرد، که ئەو چوار ئایەتە دەربارهى بەسەرھاتی که له گەرمەى جەنگی تەبووکدا روویداوه، هاتوونە خوار، ئنجا من سەرمتا له چەند خائیکی کورتو پوختدا، ئەو بەسەرھاتە دینم، پیش ئەوهی بیمە سەر مانای گشتی ئایەتەکان، بۆ ئەوهی بەرچاومان پۆشن بێ، ئەم چوار ئایەتە له چ کەش و بارودۆخێکدا هاتوونە خوار، وه بەسەرھاتی دروستکردنی ئەو مزگهوتە چۆن بووه؟

(ابن کثیر) له تەفسیره کهى خۆی له (المصباح المنیر فی تہذیب تفسیر ابن الکثیر) دا که دیاره تەفسیری (ابن کثیر) ه، بەلام له لایەن چەند زانایە کهود. پوخته کراوتەوه، له لاپەرە (۵۹۱ و ۵۹۲) باسی بەسەرھاتی ئەو مزگهوتە دەکات.

كە بە (مسجد الضران) مزگەوتى زيانگە ياندان ناوى دەر كىردە، من قەسەكانى ئەوم لە ھەوت خالدا كورت كىردۈنەھە:

۱ - بەر لەھەمى پىغەمبەرى خوا ﷺ بچى بۇ مەدىنە، پىاويك لە خەزەرە جىيەكان ھەبوو، پىي دەگوترا: (أبو عامر الراهب)، وە لە سەردەمى نەفامىيدا، پىش ئىسلام، بوو بوو بە نەصرانىي، وە شارمەزى خاومەن كىتەبان بوو، بەتايەت كىتەبى نەصرانىيەكان، وە لە سەردەمى نەفامىيدا، ھەم خاومەنى پەرسەن بوو، وە لە نىو خەزەرە جىيەكانىشدا رىزو حورمەتەكى زۆرى لى دەنرا.

۲ - كاتىك پىغەمبەرى خوا ﷺ كۆچى كىرد بۇ مەدىنە، ئەو (أبو عامر) دەستى كىرد بە دزايەت تىي كىردنى پىغەمبەر ﷺ بە ئاشكرا، وە پاشان لە مەدىنەدا نەمايەھەم راي كىرد بۇ لاي كافرەكانى مەككە {ھاوبەش بۇ خوا دانەرەكانى قورمىش}، كە لەھە پىشتەگىرىي دەكردن بۇ جەنگ كىردن لە دزى پىغەمبەرى خوا ﷺ، وە ديارە لە جەنگەكاندا بەشدارىي كىردە، بە تايەت لە جەنگى ئوھوددا، پىلانەكى خرابى گىرا بوو، ئەمىش ئەو بوو كە چەند خەندەھەكى ھەلقەندىبون، لە نىوانى سوپاي ئىسلام و سوپاي كوفردا، وە پىغەمبەرى خوا ﷺ كەوتە نىو يەكەك لەو خەندەھەقە، ئەو بوو كە بىرىندار بوو تووشى ئەزىمەت بوو.

۳ - وە پىغەمبەر ﷺ پىش ئەھەمى ئەو (أبو عامر الراهب) رابكات بۇ مەككە بانگى كىردى، وە قورئانى بەسەردا خويندەبۆھەم، ئىسلامى تىگەياندا، بەلام رازى نەبوو مەسولمان بى، لە پىغەمبەرى خوا ﷺ ھەلگەرايەھەم، پىغەمبەرىش ﷺ تووكى لىكرد، دوعاي خرابى لىكرد، تووكەكەشى ئەھەم بوو كە: لە دوور ولاتىي و بە دەرگراوىي بمرى، وە ئەھەم دوعايەي پىغەمبەرى خوا ﷺ لى قىبوول بوو.

۴ - (أبو عامر الراهب) چوو بۇ لاي ھىرەمەقلى رۇم، ديارە دواي ئەھەم مەككە گىرا، وە كە كەسەك نەھەم لە نىوھە دوورگەي ھەمبىيدا بچى كەين و بەنىيان لەگەلدا بكات، بۇ دزايەتەي پىغەمبەر ﷺ، چوو بۇ لاي ھىرەمەقلى، پادشاي رۇم، داواي يارمەتى لىكرد لە دزى پىغەمبەر ﷺ، ھىرەمەقلىش بەلئىنى پىداو دىخوشى كىرد، وە (أبو عامر الراهب) لاي ھىرەمەقلى مايەھەم، {ماومەكە ديارە لەھەم ھىرەمەقلى ماومەھەم} وە نامەشى نووسى بۇ كۆمەلەك لە خەلكەكەي خۇي لە پىشتىوانەكان،

ئەوانەى كە خزم و قەومى بوون، لەوانەى كە ئەهلى نىفاق و دوو دلىى بوون. نامەى بۆ نووسىن كە ئەو هەر قەل بەلىنى پىداوم، ديارە بەلىنى پىداوم پشتگىرى و هاوكارى بكات بۆ دزايە تىيكردى پىغەمبەر ﷺ.

۵ - (أبو عامر الراهب) فەرمانى كرد بە خەلكە كەى خۆى لە هۆزى خەزەرەج، و د لە پشتىوانەكان، ئەوانەى كە ئەهلى نىفاق و دەغەلىى و دوو دلىى بوون كە مۆلگەيەكى بۆ دروست بكەن، پەناگەيەكى بۆ دروست بكەن، دوايى كە هاتەو لە شۆپنەدا بيانبنى، ئىدى ئەوانىش دەستيان كرد بە دروستكردى مژگەوتىك. ئنجا ئەگەر هاتباو خانووئىكى دىكەيان دروست كردبايە! خەلك دەپرسى ئەو خانو چىيە؟! بەلام هەلساوم مژگەوتىكيان دروست كردو، تاكو كە گوتيان: ئەو چىيە؟! بلىن: مژگەوتە! كە مژگەوتەكەش مۆلگەيەك بوو، پەناگەيەك بوو بۆ هاتنەوى (أبو عامر الراهب) هەر كات سوپاى رۆمى لەگەل خۆى دا هينا، بەلام ويايان لە مسولمانان حالى كرد، كە ئەو مژگەوتە، بۆ خوا پەرسى دروستى دەكەن، وە رەنگە خەلكى سادەو نەزانىش چووبى بۆ ئەو مژگەوتەو نوپىشى تىدا كردى، چونكە مژگەوتە، نەيانزانىو بۆچى دروست كراوو، ئەوانەى لە پشتىوون كىن؟! ئەو مژگەوتەش ديارە لە نىزىك مژگەوتى (قوباء) بوو، ئىدى مژگەوتەكەيان دروست كردو مەحكەمىان كرد، وە لىى بوونەو، لە دروستكردى بەرلەوى پىغەمبەرى خوا ﷺ دەرچى بۆ جەنگى تەبووك.

۶ - ئنجا چوون بۆ خزمەت پىغەمبەر ﷺ، داوايان لىكر كە بچى بۆ لايان، و د لەو مژگەوتەياندا نوپىز بكات، پىغەمبەرى خواش ﷺ دەفەرموى: (إنا على سَفَرٍ وَلَكِنْ إِذَا رَجَعْنَا إِنْ شَاءَ اللَّهُ) ئىمە ئىستا بەرەو سەفەرىن، بەلام كە گەراينەو، ئەگەر خوا حەز بكات، دىين نوپىزى تىدا دەكەين.

۷ - كاتىك پىغەمبەر ﷺ لە تەبووكەو گەرايەو بۆ مەدىنە، وە تەنيا رۆژىك يان هەندىك لە رۆژىكى مابوو بگاتەو، جبرىل دابەزى بۆ لای، وە ئەو نايەتەنى بۆ ناردنە خوار، وە پىغەمبەرىش ﷺ دواى ئەو كە لەلايەن خواى پەروەردگارەو هەوالى پىدرا، كە ئەو مژگەوتە بە ج مەبەستىك دروست كراو ؟ كەسانىكى نارد: ئەو مژگەوتەيان سووتاندو رووخاند.

مانای گشتی نایه‌تکان

خوای کاربه‌جی دمه‌رموی: ﴿ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا
وَتَفْرَبًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ ﴾، هر
له سیاقی نهو نایه‌تانه‌دا که باسی دمه‌ل و دل نه‌خوشه‌گان و، نه‌وانه‌ی که له جه‌نگی
ته‌بووک دو‌اکه‌وتوون، له عه‌ربه‌ خیل‌ه‌کیه‌گان، له خه‌لکی مه‌دینه، له مسول‌مانانی باش
که شه‌یتان زمه‌ری پی بردوون، ده‌کات، هر لهو سیاقه‌دا دمه‌رموی: وه نه‌وانه‌ی که
مزگه‌وتیکی زیانگه‌یان‌دن‌یان دروست کرد، وه به مه‌به‌ستی بی‌بروایی و په‌رته‌وازمیی
خسته‌ نیوان برواداران، وه به مه‌به‌ستی ناماد‌سازیی بو که‌سینک که پیشتر دزایه‌تی
خواو پی‌غه‌مبه‌ری خوای کرده، { که مه‌به‌ست پیتی نه‌بو عامیری راهیبه، یان
مه‌به‌ست پیتی رومه‌گانن، ﴿ وَلِيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَى ﴾، وه زور به
جه‌ختکردنه‌وه سویند ده‌خون که هر چاکه‌مان مه‌به‌ست بووه، به‌لکو مه‌به‌ستمان پی
نامانجی هه‌ره چاک بووه.

چونکه (حسنی) (مؤنثی) (أحسن) ه، (أحسن) واته: هه‌ره چاک (حسنی) ش، واته:
هه‌ره چاک، به‌لام به باری میینه‌دا، دیاره نی‌رینه‌و میینه‌ی مه‌جازیی ﴿ وَاللَّهُ يَشْهَدُ
إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿۱۰۷﴾ ﴾، وه خوا شایه‌دی دمه‌دا که نه‌وانه به ته‌نکید دروزنن، واته:
راست ناکه‌ن، مه‌به‌ستیان چاکه نه‌بووه، به‌لکو مه‌به‌ستیان نه‌و چوار نامانجه بووه، که
خوای په‌نه‌انبین باسی کردون:

۱/ زیان گه‌یاندن.

۲/ کوفر تیدا کردن.

۳/ په‌رته‌وازمیی خسته نیوان ئیمانداران.

٤ / نامادەسازی و زەمینەسازی بۆ دۆژمانی ئیسلام، که پێشتر دژایەتی ئیسلامو مسوڵمانانیان کردووە.

ئنجای خوا ﷻ بە پێغەمبەری خاتەم ﷺ دەفەر موی: ﴿ لَا نَقْرُ فِيهِ أَبَدًا ﴾ هەرگیز تێیدا راپەوهستە، واتە: هەرگیز نوێزی تێدا مەکە، تێیدا مەوهستە بۆ نوێز کردن، یانی: رەواپەتیی پێ مەدە، چونکە ئەو مەزگەوت نیە و بۆ ئەو دروست نەکراوە که جیگای خواپەرستی بی، بەلکو بە مەبەستی ئەو دروست کراوە، که جینی دژایەتییکردنی خواپەرستانی راستەقینە بی، که مسوڵمانان.

ئنجای دەفەر موی: ﴿ لَمَسَّجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ ﴾، بە دنیایی مەزگەوتێک که لە یەکمەین رۆژووە لە رۆژی بنیاتنراوەود لەسەر پارێزگاریی بنیاتنرابی، شایستەترە که تۆ تێیدا بوستی، {واتە: نوێزی تێید بەکی} لە بەناو مەزگەوتێکی لەوجۆرە.

ئنجای ئایا ئەهلی ئەو مەزگەوتەش چۆن؟ ئەگەر ئەهلی مەزگەوتی زیاندان ضیارات، کەسانێک بوون که ئاوا پیلانیان گێراوە، ئایا ئەهلی ئەو مەزگەوتە چۆن؟ ﴿ فِيهِ رَجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَّخِروا لِلَّهِ الْكِبْرَ الْكَبِيرَ ﴾، پیاوانیکی تێدان که حەز دەمەن خۆیان پاك بەنەو، وە بیگومان خوا خۆ پاككەرەوانی خوش دەوین.

لە هۆی هاتنە خوارەو مەکەیدا باسماں کرد، که هەر باسی ئەو کراوە که خۆ پاککردنەو، یانی: تارەت گرتن و خۆ پاککردنەو بە ئاو، بەلام لە راستییدا چەمکەر نایەتەکه زۆر فراوانترە، یانی: پیاوانیکی تێدان، که دەیانەوئ: ئاشکراو پەنەانی خۆیان دل و دەروونی خۆیان، هۆش و عەقڵی خۆیان، رەوشتی خۆیان، هەلسوکهوتەکانی خۆیان لە ناشەرعیی بزار بەکن، ﴿ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ ﴾، وە خوا خۆ پاککەرەوانی خوشدەوین، واتە: ئەوانەهی ژمەنگ و چلک و چەپەر و خلتەو خالی دەروونی، پێشی رەوالەتیی، بە خۆیانەو ناهێلن.

بۆیه زۆر جار هۆی هاتنه خوارموی نایەتەکان ئەگەر ئینسان وریا نەبێ، چەمک و واتای راستەقینەیی نایەتەکان بچووک دەکاتەوه، من تەماشای هەموو تەفسیرەکانم کرد، ئەوهی که من ئیستا ناماژەم پێدا، ناماژمیان پێ نەداوه، هەموویان هەر گوتووینانە: مەبەست پێی تارنگرتنەو خۆ پاککردنەوهیە!

ئنجما دەفەرموی: ﴿ أَفَمَنْ أَتَسَّ بِئَيْنَهُ، عَلَى تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَمْ مَنْ أَتَسَّ بِئَيْنَهُ، عَلَىٰ شَفَا جُرْفٍ هَارٍ فَأَتَّهَارَ بِهِ، فِي نَارٍ جَهَنَّمَ ۗ وَاللَّهُ

لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿ ۱۰۹ ﴾، خۆی پەرۆمردگار بە پرسیارکردنی نکوویی لیکەرانه دەپرسێ: نایا کەسێک کە بناغەیی خانوومکەیی خۆی دامەزراندوه، لەسەر پارێز لە خوا کردن و پەزماهەندیی خوا داواکردن، ئەو کەسە باشترە، یان کەسێک کە بناغەیی خانوومکەیی خۆی لەسەر قەراغی کەندەلانیکی بن هەلۆلی خەریکی ڕووخان بنیاتناوه، وه لهگەڵیشیدا دەرمیته نیو ناگری دۆزهخهوه، نایا کامیان باشتره ؟

﴿ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴾، وه خوا کۆمهلی ستهمکاران ناخاته سەر ڕێی راست، نهک ڕێنمایان ناکات، خوا ڕێنمای هەموو کەسی کردوه، بەلام لێرەدا ﴿ لَا يَهْدِي ﴾، واتە: نایانخاته سەر ڕێی راست.

ئنجما له کۆتایی دا خوا ﷻ دەفەرموی: ﴿ لَا يَزَالُ بَيْنَهُمُ الَّذِي بَنُوا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿ ۱۱۰ ﴾، بەردەوام نەو خانووهی کە بنیاتیان نا، مایه‌ی گومانه له دل و دەرۆونیاندا، مایه‌ی گومان و دوو دلی و دمه‌لییه له دل و دەرۆونیاندا، ههتا نهو کاته‌ی دله‌کانیان پارچه پارچه دهبن، دلی ئینسان که‌ی پارچه پارچه ده‌بێ؟ دوا‌ی نهوه‌ی که دهمری، واته: تاکو دهمرن، نهو گومان و دوو دلی و نیفاق و دمه‌لییه، له دل و دەرۆونیاندا، هه‌ر دهمینیته‌وه، به‌هۆی نهو هه‌لۆیست و کرده‌وه‌یانه‌وه، نه‌مه‌ش نهوه‌ی لی و مرده‌گیری، که کرده‌وه‌ی خراب، دهمیته هۆی نهوه که سیفه‌تی خراب له ئینساندا په‌یدا بێ، ﴿ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴾، وه خوا زانای کارزانه.

جهند مهسهلهیه کی گرنگ

مهسهلهی یهکه م: که دمه رموی: ﴿ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفَرِّقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ ﴾.

که خوینراویشته وه (الذین) به بی (و): (الذین اتخذوا مسجداً ضراراً) ننج نه گهر (و) هکی له گه لدا بی، نه وه (عطف) ه، {دمگیرریته وه} بؤ سر نه وهی پیشن. واته: نه وه دغه ل و مونا فیکانه ی ناوایان کردو ناوایان کردو، نه وانه شیان که مزگه وتیکیان دروست کرد به مه بهستی زیان گه یاندن، ننج ا دروست کردنی نه وه مزگه وته، خوی بی نیاز لیرمدا جوار نامانجی خرابی لی دهر خستون:

یه که م: ﴿ ضِرَارًا ﴾، واته: زیانگه یاندن، زیانگه یاندن به کی؟ وه به چی؟ له سیاقه که یه وه دیاره، زیانگه یاندن به مسولمانان و به نیسلام.

دوه وه م: ﴿ وَكُفْرًا ﴾، وه بؤ بیبروایی تیدا کردن، بؤ کوفر تیدا کردن، هه لبه ته نه وانه ههر کافر بوون، به لام یانی: بؤنه وهی زیاتر کوفری تیدا بکن، نه مهش نه وه دمگه یمنی، که جاری وایه کرده وهی مرو فیش کوفره، نه ک تنیا قه ناعه تی نیو دلی و دهر برینی زمانی کوفر بی، به لکو جاری وایه کرده وهی نینسانیش کوفره، ههروه ک جاری وایه کرده وهی نینسانیش نیمانه، وه ک پیشتریش باسمان کرده، که هه م کوفر وه هم نیمانیش، په یومندیان به عه قله وه وه، به دلته وه وه. به زمانه وه، وه به کرده وهی نه ندانه گانیشه وه هه یه.

سییه م: ﴿ وَتَفَرِّقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴾، وه په رته وازه یی خستنه نیوان نیمانداران، زور به یان ناوایان لیکدا و ته وه: له به رته وهی نه وه مزگه وته ی که دروستیان کرده، له ته نیشتمزگه وتی قوباء بووه، بؤنه وهی که خه لکه که

موناڧەسەى نوپۇزكەرەكانى مزگەوتى قوباء بىكەن، وه بېنە ئەو مزگەوتەى خۇيانەوه، بەلام پىم وايە چەمك و اتايەكەى فراوانترە ! پەرتەوازەمىي خستنه نيوان برواداران يانى: وهختىك كەسىك مزگەوتىك دروست دەكات و لەویدا پىلان دەگىرئى، وه دوایى ھەولدمدا دەستى رۇمەكان بگرئو، دەست كىشىيان بىكات بۇ نىو كۆمەلگای ئىسلامىي بۇ دزايەتتىكردى دەولەتى ئىسلامىي، ئەوه لە راستىدا پەرتەوازەمىي گەوره خستنه نيوان ئىماندارانە، ئەوه ماناو چەمكە راستەقىنەكەيەتى، نەك ھەر ئەومندە كە: مزگەوتىك دروست دەكەن، كە دوایى موناڧەسەى ئەو مزگەوتەى دىكەى پىن دمكەن !

چوارەم: ﴿ وَإِرْصَادًا لِّمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ ﴾، واتە: وه نامادە سازىي

بۇ كەسانىك كە پىشتەر دزايەتتىي خواو پىغەمبەرى خوايان ﷺ كىردو، دەگوترى (ارْصَدُهُ لِكَذَا : أَعَدُّهُ) واتە: بۇى نامادە كىرد، بەلام ئەگەر (رْصَد) بووايە (رْصَدُهُ يَرْصَدُهُ رْصَدًا وَرْصَادًا : رَقَبَهُ يَرْقُبُهُ)، واتە: چاودىرىي كىرد، چاودىرىي دەكات.

بەلام لىرە خوا نەيفەرموو: (وَرْصَادًا لِّمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ) بەلكو فەرمووئەتى:

﴿ وَإِرْصَادًا ﴾

(إِرْصَاد) واتە: نامادەسازىي و نامادەكىردن و زەمىنەشخۇ كىردن، مۆلگە دروست

كىردن بە بەرژەومندىي كەسىك كە پىشتەر دزايەتتىي خواو پىغەمبەرى خواي كىردو، كە مەبەست پىي ئەبو عامىرى راھىبە، وه غەبرى ئەوئىش كە دەگونجى مەبەست پىي رۇمەكان بى، وه مەبەست پىي ھەموو ئەو دەغل و موناڧىقە دل نەخۇشانەن، كە ئەو كاتە كە لە بەرانبەر مسولمانان لە سەنگەردا بوون و لە بۆسەدا بوون.

ئىنجا لىرەدا ئەمە ئەوهى لى وەرەدەگىرئى كە لە بەرگى ئىسلامدا دزايەتتىي

ئىسلام كىردن، يەككىكە لە شىوازەكانى دزايەتتىي كىردنى مسولمانان، كە دەتوانىن بلىين: سەرچەم ئەوانەى بۇ نامانجى ناحەزانى ئىسلام بەكاردەھىنرىن، ئەو حوكمە دەيانگىرتەوه، چ لە بن پەردەى ئىسلامدا بن، چ لە بن پەردەمەكى دىكەدا بن، ھەموو ئەوانەى كە بۇ دزايەتتىي ئىسلام و مسولمانان بەكاردەھىنرىن: ئىنجا مەلايەك بى، بانگخوازىك بى، رىشدارىك بى، بى رىشىك بى، نووسەرىك بى، ناوتكى ئىسلامىي لەسەر

بێ، ناوی غەیری ئیسلامیی لەسەر بێ، وە دامەزراوەیهکی فەرپیی بێ، پێکخراویکی نافەرپیی و ناحکوومی بێ، که ئیستا لە پانایی و درێژایی جیهانی ئیسلامییدا. ئەوانە هەن، کەسانیک که کەین و بەینیان لەگەڵ رژیمة عەلما بیهکاندایه، لەگەڵ رژیمة خو سهپینهکاندایه، لەگەڵ ئەو رژیمانه دایه، که دهبانهوی به ناگرو ئاسر حوکمی مسولمانان بکەن و، خویمان بەسەریاندا بسەپینن، حوکمی بنه‌ماله‌یی و میراتی بکەن، حوکمی دیکتاتۆری بکەن.

ئا ئەوانه دهمانن ئەگەر راسته‌وخو دزایه‌تی ئیسلام بکەن، خه‌لك لییان رادەپهری، بۆیه دینن له بهرگی ئیسلامدا و له بن پهردهی ئیسلامدا، دزایه‌تی ئیسلام دهمکن، یانی: له مزگه‌وتهوه دزایه‌تی ئه‌هلی مزگه‌وت دهمکن! به ناویکی ئیسلامییه‌وه به سیمایه‌کی ئیسلامییه‌وه، له ژیر ناوونیشانی ئیسلامییدا: وهزاره‌تی ئه‌وقاف، یه‌کیتی زانایان، ئەزهەر، لیژنه‌ی فه‌توای فلان، فلان بانگخو‌از. فلان که‌نالی راکمیانندنه، ... هتد، هه‌موو ئەوانه، ده‌بی ته‌ماشای بکری: ئەگەر دزایه‌تی مسولمانان و ته‌وزمی ئیسلامی دهمکن، که ده‌به‌وی ئیسلام حاکم بێ و، ئیسلام بالاده‌ست بێ، وه دزایه‌تی ته‌وزمی ئیسلامی و، دزایه‌تی مسولمانانیان کرد. دزایه‌تی ئەو ئیسلامی کرد، که بۆ چه‌سپاندنی خوا به‌یه‌کگرتن (توحید) ده‌کات به مانای فراوان و گشتگیری وشه‌ی (توحید)، وه دزایه‌تی ئەو ئیسلامی کرد، که دژی به‌رزه‌مندیی حوکم‌پرانه‌ خو سه‌پینه‌کانه، دزایه‌تی ئەو ئیسلامی کرد، که ده‌به‌وی خه‌لك سەرچاوه‌ی ده‌سه‌لات بێ، نه‌ك بنه‌ماله‌یه‌ك، نه‌ك که‌سیك، نه‌ك حیزبیک، که به زۆرو به ناگرو ئاسن خو‌ی به‌سەر خه‌لك و میلله‌تا ده‌سه‌پینن. وه دزایه‌تی ئەو ته‌وزمه‌ ئیسلامییه‌ی کرد، که ده‌به‌وی خیر و بیری ولات، بۆ هه‌موو خه‌لك بێ، نه‌ك قورخکاری و گهنده‌لی تیدا بکری، وه دزایه‌تی ئەو ته‌وزمه‌ ئیسلامییه‌ی کرد، که ده‌به‌وی ئیسلام سیبه‌رو سایه‌ی خه‌لك بێ، شه‌ریعه‌ت سیبه‌ری سایه‌ی خه‌لك و ولات بێ: ئەوه هه‌موو ئەوانه ده‌چنه‌ نیو بازنه‌ی ئەوه‌وه. که خوای کارزان ناوی لیئاوه: ﴿ مَسْجِدًا ضَرَارًا ﴾، مزگه‌وتیکی زیانگه‌یه‌نهر. که‌واته: ده‌گونجی مزگه‌وتیش زیان بگه‌یه‌نی به ئیسلام، که له راستییدا ئیسلام به نیوم‌پوکی راسته‌قینه، به شتی نیوم‌پو‌کدار خزمه‌ت ده‌کری، نه‌ك به توپ‌کلیکی جوان، نه‌ك به‌وه که ته‌نیا رواله‌تیکی جوانی هه‌بێ، به‌لام نیوم‌پو‌کیکی وێرانی هه‌بێ.

روالمت جوانی نیومرۆك ویزان، دوور گوژی نیزیک خهسار، دمگونجی که زهبری زۆر گورچک بر له نیسلامو موسولمانان بدن !

دوایی دمفهرموی: ﴿ وَلِيَحْلِفْنَ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ ﴾، وه زۆر به جهخت کردنه وه سویندیش دهخۆن، که ئیمه ههر مهبهستمان پینی ئامانجی ههره چاک بووه، واته: نهک ههر مهبهستمان چاکه، بهلکو مهبهستمان باشتترین ئامانج بووه، مهبهستمان ههره چاک بووه، دیاره نهویش نهومیه که هاتوونه لای پیغه مبهری خوا ﷺ که ئهوه مزگهوته که بیان دروستکردوه، وه گوتووینه: ئیمه بۆ شهوی سهرماو، بۆ ئهوه که سانه مان که نهخۆشنو، کهسانیک که بیهیزن، نهوانه مان که ناگهینه مزگهوتی (قوباء)، ئهوه مزگهوته مان له نیزیک مالهکانی خۆمانه وه دروستکردوه.

دوایی خوا ﷺ دمفهرموی: ﴿ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴾، وه خوا شایهیدی دمدات، که ئهوانه درۆزنن، به جهخت کردنه وه خوا شایهیدی دمدات، که ئهوانه درۆزنن، مهبهستیان چاکه نهبووه، بهلکو مهبهستیان نهوه بووه، که خوای زاناو شارمزا روونی کردۆته وه.

مهسهلهی دووه، که دمفهرموی: ﴿ لَا نَقُومَ فِيهِ أَبَدًا لَمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ ﴾.

ههرگیز لهو مزگهوتهدا رامه وهسته، واته: به پیوه مه وهسته که مه بهست پینی نوێژ تیدا کردن و خوا به رستی تیدا نه انجام دانه، دمفهرموی: مزگهوتیک که له یه کهم رۆژم وه، له سههر پارێزگاریی بنیاتنراوه، شایسته تره که تۆ تیدا بوهستی بۆ طاعت.

لیرمدا که دمفهرموی: ﴿ لَمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ ﴾ نایا نهوه چ مزگهوتیکه؟

هه‌ندیك گوتووایانه: مه‌به‌ست : مزگه‌وتی (قوباء)ه.

هه‌ندیك گوتووایانه: مه‌به‌ست: مزگه‌وتی پیغهمبهره ﷺ.

واشپیده‌چی ئه‌وه راستر بی، واته: مه‌به‌ست: مزگه‌وتی پیغهمبهر ﷺ بی. به پیی ئه‌م دمقه: ﴿عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: اخْتَلَفَ رَجُلَانِ مِنْ بَنِي خُدْرَةَ (وفي لفظ) تَمَارَيْتُ أَنَا وَرَجُلٌ مِنْ بَنِي عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ فِي الْمَسْجِدِ الَّذِي أُسِّرَ عَلَى التَّقْوَى، فَقَالَ الْخُدْرِيُّ: هُوَ مَسْجِدُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، وَقَالَ الْعَمْرِيُّ: هُوَ مَسْجِدُ قَبَاءٍ، فَأَتَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَسَأَلَهُ عَنْ ذَلِكَ، فَقَالَ: هُوَ هَذَا الْمَسْجِدُ لِمَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَقَالَ: فِي ذَلِكَ خَيْرٌ كَثِيرٌ يَعْنِي مَسْجِدَ قَبَاءٍ﴾، { أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، بِرَقْم: (۱۱۱۹۴)، وَمُسْلِمٌ، بِرَقْم: (۱۳۹۸)، وَالتِّرْمِذِيُّ، بِرَقْم: (۳۰۹۹)، وَأَبْنُ حِبَّانَ، بِرَقْم: (۱۶۲۶)، وَأَبِي يَعْلَى، بِرَقْم: (۹۸۵) }.

واته: ئه‌بو سه‌عیدی خودری ده‌لی: دوو پیاو له به‌نی خودره (دیاره هۆزیک بوون) { وه له بیزمیه‌کی دیکه‌دا، ده‌لی: من و پیاویک له به‌نی عه‌مری به‌نی عه‌وف } . له‌باره‌ی ئه‌و مزگه‌وته‌وه که له‌سه‌ر پارێزکاری بنیاتنراوه، بووه مشتومرمان کامیانه ؟ کابرای خودری گوتی: مه‌به‌ست: مزگه‌وتی پیغهمبهری خوایه ﷺ، کابرای عه‌مریش گوتی: نه‌خیر، مه‌به‌ست: مزگه‌وتی قوبائه، چوونه لای پیغهمبهری خوا ﷺ له‌وباره‌وه پرسیاریان لیکرد، فه‌رمووی: ئه‌م مزگه‌وته‌یه، واته: مزگه‌وته‌که‌ی پیغهمبهر ﷺ، وه فه‌رمووی: مزگه‌وتی قوبائیش خیریکی زۆری تیدا‌یه.

ئنجاکه دمفه‌رموی: ﴿مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ﴾، یانی: له رۆژی دامه‌زراندن و بنیاتنراوه‌وه. وه هه‌ندیك له زانیان گوتووایانه: ئه‌م رسته قورئانییه، به‌رچاو پۆشنکه‌ره‌وو ئیله‌ام به‌خشی هاوه‌لان بووه خوا لییان رازی بی، که سه‌ره‌متای میژووی کۆچی به‌و کاته دابنن که پیغهمبهر ﷺ کۆچی کردوه له مه‌که‌وه بو مه‌دینه، چونکه هه‌ر ئه‌و کاته‌ش ئه‌و مزگه‌وته‌شی دروست کردوه.

که دمفه‌رموی: ﴿أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ﴾ شایسته‌تره که تو تیدا بوه‌ستی. که‌واته: مزگه‌وتیک که به نیه‌تیک سافو له‌سه‌ر ته‌قوا بنیات نراوه، دوور له ئیعتیباری دیکه، وا باشتره ئینسان خوا په‌رستی تیدا ئه‌نجام بدات.

(۱) که دەفەرموی: ﴿ أَفَمَنْ أَتَسَّسَ ﴾ خۆینراویشەتەوه: (أَفَمَنْ أَتَسَّسَ) ئەگەر بخۆینریتەوه: ﴿ أَفَمَنْ أَتَسَّسَ بِنِكَئُهُ ﴾، دیارە ئەو کاتە (بُنَيَان) دەبیتە (مَفْعُول)، بەلام ئەگەر (أَسَّس)ە بئ، ئەو کاتە دەخۆینریتەوه (بُنَيَانُهُ) بە (البناء للمجهول)، ﴿ أَفَمَنْ أَتَسَّسَ بِنِكَئُهُ عَلَى تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ ﴾. نایا که سێک بناغەیی کاری خۆی دامەزراندوه، لەسەر پارێز لە خوا کردن و پەرزمانەندیی خوا داوا کردن باشترە! ئەگەر ئەوهی دیکەش بخۆینریتەوه: نایا کاریک که بناغەکەیی لەسەر پارێز لە خوا کردن، پەرزمانەندیی خوا داوا کردن دامەزرێنراوه، باشترە؟ ﴿ أَمْ مَنْ أَتَسَّسَ ﴾ دووبارە ئەویش دەخۆینریتەوه: (أَمْ مَنْ أَتَسَّسَ) یاخود کاریک که بناغەکەیی دامەزرێنراوه، لەسەر قەرەاغی کەندەلانیکی هەلواسراوی خەریکی ڕووخان، (بُنَيَان) واتە: (بناء) خانوو. (أَسَّسَ)، یان (أَسَّسَ) یانی: (وَضَعُ الْأَسَاسَ) واتە: دامەزراندن.

(۲) که دەفەرموی: ﴿ تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ ﴾، (تَقْوَىٰ) وهك چوارچێوهی کارمکه، (رِضْوَان)یش وهك هاندەری ئەو کارە، دیارە نینسانی مسوڵمان لە هەموو کاریکیدا دەبێ هەولبەدات لە چوارچێوهی شەرعدا، کارمکهی خۆی ئەنجام بدات، وه بە هاندەری رازیکردنی خۆی پەرورەدگار، یانی: لە کارمکهیدا خۆی بپارێزی لە ناشەرعیی وه هاندەرو پالنهەری ئەوهبێ که خوا ﷻ لێی رازی بئ، کاریک که ئەوه بناغەکەیی بئ، بە تەئکید بیگومان باشترە، لە کاریک که مەبەست بێی خوا نەبئ، وه مەبەست بێ هینانە دی بەرژموندییەکی دنیایی بئ، ئنجا ئەو کارە مزگەوت دروستکردن بئ، قوتابخانە دروستکردن بئ. حیزب دروستکردن بئ، کتیب نووسین بئ، هەر شتیک بئ، وهك ئەوه وایە. که سێک بێنئ خانوو مکهی خۆی لەسەر کەنار و قەرەاغی کەندەلانیک که ڕووبار و لافاو لێی داوو بن هەلوئلی کردوو بئەکەیی بردوو سەر مکهی ماوتەوه، وه سەر مکهشی خەریکی ڕووخانە، خۆی لەسەر ئەو قەرەاغە دابنئ، که بە تەئکید دواویی دەرووخی.

دیاره هر کاریکیش په‌یوست بی به خواوه، به ته‌نکید له دنیا‌شدا به‌رمکته‌تی دمبی، وه له دواروژیشدا پاداشتی دمبی، به‌لام کاریک که په‌یوست نمبی به خواوه، وهک نه‌وه وایه که له‌سهر قه‌راغی که‌نده‌لانی هه‌لو‌اسراوی بن هه‌لو‌ل دامه‌زرینرابی.

وشه‌ی ﴿ شَفَا ﴾ پیتیش با‌سمان کرد، ﴿ شَفَا ﴾، یانی: (حرف) قه‌راغ،

که‌نار، لیوار، ﴿ جُرْفِ ﴾ (مَا جَرَفَ السَّيْلُ أَصْلَهُ، وَأَشْرَفَ أَعْلَاهُ، فَإِنْ تَصَدَّعَ أَعْلَاهُ، هُوَ الْهَارُ) نه‌مه (فتح القدیری) (الشوکانی) له (شَمْسُ الْعُلُومِ) ^(۱) موه

هیناویه‌تی، ده‌لئ ﴿ جُرْفِ ﴾ نه‌ویه که لاهاو یاخود رووبار بنه‌که‌ی بردبی، وه بن هه‌لو‌لی کردبی، وه لای سه‌رموشی خه‌ریکی رووخان بی، ئنجا نه‌گهر تیکی تی بووبی {درزی بردبی‌و، قلیشی تی بوو بی}، نه‌وه پی ده‌گوتری: (هار، هائر) واته: که خه‌ریکه برووخی، نه‌گهرنا هر پی ده‌گوتری: (جُرْف).

(۳) که ده‌فهرموی: ﴿ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴾ (ای لا یجعلهم علی

الصراطِ المستقیم، لا أنه لا یدلهم علیه)، زوربه‌ی تو‌یژرموانی قورئان هر ده‌لئ: واته: هیدایه‌تیا نادات، رینمایان ناکات، به‌لام لی‌رمدا مه‌به‌ست نه‌ویه: نایانخاته سه‌ر پی راست، بوچی؟ خو که خوا ﴿ هِدَايَتِي خَوَى بُوْهُ هَمُوو

که‌س ناروده، وهک له سوورمتی (فصلت) دا ده‌فهرموی: ﴿ وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ

فَأَسْتَحَبُّوا الْعَمَى عَلَى الْهُدَى فَأَخَذْتَهُمْ صَاعِقَةً الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا

يَكْسِبُونَ ﴿ ۱۷ ﴾

واته: وه هرچی شه‌مووده رینمایمان کرد بوون، خوا رینمایمی هه‌موو خه‌لکی

کردوه، به‌لام ﴿ فَأَسْتَحَبُّوا الْعَمَى عَلَى الْهُدَى ﴾، کویریان هه‌لبزارد، به‌سه‌ر

ری بینین و پیش پی خو بینیندا.

که واته: که دمه رموی: ﴿ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴾، مه بهست
 نه وه نیه که خوا ری نمایان ناکات و ری یان پی شان نادات !، به لکو یانی: نایان خاته
 سهر ری پی راست.

ننجا نه گهر که سیک هیدایه تی خوا قبول بکات، وه ختی خوا ری یه که ی
 پی شان دما، قبولی بکات، خوی به خشریش له بهر انبهر نه ودا چاکه ی
 دمداته وه، ﴿ وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَءَاتَاهُمْ تَقْوَاهُمْ ﴾ (۱۷) ﴿ عمد.

واته: وه نه وانه ی هیدایه ت و مرده گرن (اهتدوا) هیدایه ت و مرده گرن، ری نمای
 خوا و مرده گرن، بهر نامه ی خوا قبول دمکن، خوا له بهر انبهر نه ودا، چاکه یان
 دمداته وه، به وه که هیدایه تی ان بو زیاد دکات، واته: دمی ان خاته سهر ری پی راست.
 زیاتر دلان ده چه سپینی، وه پاریزی شان پی دمه خشی.

به لام نه وانه ی که هیدایه تی خوا رمفر دمکن، ﴿ فَأَخَذْتَهُمْ صَاعَةً الْعَذَابِ
 اَلْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴾ (۱۷) ﴿ لصلت، نه وانه هه وره تریشقه، یا خود چری که ی
 نازاری ری سوا کهر گرتنی، به هو ی نه ووه، که لایان دما، واته: له نه نجامی لادانی
 خوی اندا، خویان وا لی کرد که شایسته ی نه وه نه بن، خوی په ر و مرده گار بی ان خاته
 سهر ری پی راست.

مه سه له ی هواره م و کوتای: که دمه رموی: ﴿ لَا يَزَالُ بُنِنَهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً

فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ ﴾.

نه و خانووه ی که بنیاتیان نا، که مزگه وته که بوو، به لام ناوی لینانی مزگه وت، ههر
 دمه رموی: (بنیان) نه و خانو و بینایه ی که دایانمه زرانند، بهر دموام هو ی دوو دلی و
 گومان و نیفاق و دمه لیه له دلاندا ﴿ إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ ﴾، مه گهر دلان
 پارچه پارچه بی.

نه مهش به چند شیومیه ک خوینرا و مه وه:

۱) ﴿ تَقَطَّعَ ﴾، دیاره له ریشه‌دا (تَقَطَّعَ) یه.

۲) خوینراویشه‌ته‌وه (تُقَطَّعُ).

۳) خوینراویشه‌ته‌وه: (تَقَطَّعَ) (أَيُّ أَنْتَ يَا مُحَمَّد).

واته: سَيِّ (قِرَاءَةُ) ی هاتوون:

۱/ (تَقَطَّعَ)، واته: تاگو دلّیان پارچه پارچه دمبئ.

۲/ (تُقَطَّعُ)، واته: پاره پاره دمکری.

۳/ (تَقَطَّعَ) واته: تاگو تو دلّیان پارچه پارچه دمکری.

واته: تا ئه و کاته‌ی که دمرن، دیاره ئینسان که مرد هه‌موو نه‌ندامه‌کانی لَیْک هه‌ئده‌وشئینو، پارچه پارچه دمبن، واته: تاگو دمرن ئه‌و نیفاق و دمغه‌ئییبه به‌هۆی ئه‌و کرده‌ومیانه‌وه، له دلّیاندا ده‌مئینته‌وه.

وه هه‌ندیک گوتوو یانه: ﴿ إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ ﴾، واته: تا ئه و کاته‌ی که له ئه‌نجامی په‌شیمان بوونه‌وه و ته‌وبه‌ی چاک کردندا، دلی خوینان پارچه پارچه کرده، له ترسی خوای بهرزو مه‌زن، ئه‌وکاته خوا لییان خوش دمبئ، به‌لام ئه‌وه‌ی یه‌که‌میان زیاتر ده‌چئته عه‌قله‌وه.

ئنجای دوایی که دمفه‌رموی: ﴿ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴾، خوا زانای کارزانه، واته: خوا زانای کارزانه، که به‌و شیوه‌ی پئکردن له ئه‌نجامی ئه‌و کرده‌ومیاندا.

لیره‌دا پئویسته ئه‌و راستییبه بزانی که ئه‌مه ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نی: کرده‌وه‌ی خراب دمبئته هۆی په‌یدابوونی خه‌سه‌لت و سیفه‌تی خراب له ئینساندا، وه‌ک خوای زاناو توانا دمفه‌رموی: ﴿ لَا يَزَالُ بُنِنَهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ ﴾، به‌رده‌وام ئه‌و خانووه‌ی که دروستیان کرد، مایه‌ی گومان و دوو دلّیو نیفاقه، له دل و دهرونیاندا.

کەواتە: بە کردمووی خراب، نینسان جاری وایە زیاتر بەرەو کوفر دەچێ، و دەهەر کردموو هەلۆستێکی خراب، بەرەمی سیفەتێکی خرابە لە نینساندا، یانی: سیفەتی خرابی مەرفە، کە وای لێدەمکات کردمووی خراب نەنجام بدات، وە جاری واش هەیه کردمووی خرابیش دەبێتە هۆی ئەووی کە سیفەتی خراب لە دڵ و دەروونی نینسان دا پەیدا بێ، یاخود ئەو سیفەتە خرابەیی کە لە دڵیدا هەیه، کە کوفر، نیفاق، فیسق، هەرچی هەیه، قوولتر ببێتەموو تۆختر ببێتەوه.

لە راستییدا هەم دڵ، هەم نەندامەکان، هەم کردمووی دڵ، هەم کردمووی ئەندامەکان پەیموندییەکی دوو سەرەیان لە نینساندا هەیه: هەر کامێکیان کاریگەری بۆ سەر ئەوی دیکەیان هەیه، نینسان تاکو دڵی باشتەر بێ، کردمووشی باشتەر دەبێ، تاکو کردمووی باشتەر بێ، دڵیشی باشتەر دەبێ، وە بە پێچەوانەشەوه، تاکو دڵ و دەروونی خرابتر بێ، کردمووی خرابتر نەنجام بدات، وە هەتا کردمووی خرابتر نەنجام بدات، دڵ و دەروونیشی خرابتر دەبێ، و وێرانتر دەبێ.

(عبدالرحمن بن ناصر السعدي) له تەفسیرەگەیی خۆی (تیسیر الکریم الرحمن في تفسیر کلام المنان)^(۱) لەم جوار نایەتەدا کە رابردن، دە (۱۰) خالی وەرگرتوون، ئەو ناوی لێناون (عَشْرُ فَوَائِد) دە سوود، دە پەندو عیبرەت، کە منیش وەک خۆی لێم وەرگرتوون و سەرژمێریان دەکەم یەکسەر بە کوردیی دەیانەینم :

۱ / ئەو مزگەوتەیی کە لە نیزیك مزگەوتێکی دیکەوه دروست دەکری، بە مەبەستی زیان پێگەیانندی، وەک موناغەسە و پێشبرکە، شتیکی قەدەغەیه، وە پێویستیشە تیکبدری، مادام مەبەستی زیانگەیانندن بە مزگەوتە ئەصلییەگەیی یەکەم بێ.

۲ / جاری وایە کردموویەکی باش، بەهۆی نیەت و مەبەستی خرابەوه، دەبێتە کردموویەکی خراب، قەدەغە کراو، مزگەوت دروستکردن کردموویەکی باشە. بەلام ئەگەر مزگەوتەکە بۆ مەبەستی خراب دروست بکە، ئەو کاتە ئەو نیەتە خرابە، ئەو کردموو بە رۆالەت باشە، خراب دەمکات.

۳/ ھەر شتىك كە بېتتە مايە پەرتەوازمىي مسولمانان، بە گوناھو سەرپىچىي
لە قەلەم دەدرى، وە ھەر شتىك بېتتە ھۆي تەبايى و يەكپىزىي مسولمانان،
ئەو بە طاعت و فەرمانبەرىي بۇ خوا دادەنرى.

۴/ دەبىي نوپۇز كەردن لەو شوپنەنەدا، كە جىگاي گوناھو تاوان و سەرپىچىي،
قەدەغە بىكرى، نابى نوپۇز لە شوپنىكدا بىكرى، كە جىگاي گوناھە، بەلكو
دەبىي دوورىي لەو شوپنەنە بىكرى.

۵/ گوناھو سەرپىچىي كاريگەرىي نەرىنىي ھەيە بۇ سەر شوپنەكان، بە
پىچەوانەشەو: طاعت و چاكە، كاريگەرىي نەرىنىي ھەيە بۇ سەر شوپنەكان،
ئەو نامانجە خرابانەي لەو مزگەوتە خرابەدا - كە خوا ناوي لينا (مَسْجِدًا
ضِرَارًا) - نەنجام دەدران، شوپنەكەشى شووم و خراب كەرد، وە مزگەوتى
(قوباء) پىش كە كەسانىكى تىدا ھەبوون لە خۇ پاك راگرتن، دەخەفتان، بوو
بەھۆي ئەومى ئەو مزگەوتە بېتتە شوپنىكى وا كە خوا ستايشى بىكات و
مەدحى بىكات.

۶/ ئەو چوار نامانجە خرابەي، كە دروستكەرانى مزگەوتى (ضِرَار) لەبەرچاويان
گرتىبوون، وە پالئەرو ھاندەريان بوون بۇ دروستكەرنى مزگەوتەكەيان، لەو چوار
بىنچىنەي گىرنگ و مردەگىرىن :

أ) ھەر كىردەمويەك زىانى بۇ مسولماننىك تىدا ھەبى، قەدەغەيە.

ب) ھەر وھە ھەر كىردەمويەك سەرپىچىي فەرمانەكانى خواي پەر و مردگار بى،
قەدەغەيە و ھەرامە.

ج) ھەر وھە ھەر كىردەمويەك بېتتە ھۆي پەرتەوازمىي دووبەرەكىي نىوان
بىرواداران، قەدەغەيە و ھەرامە.

د) ھەر وھە ھەر كىردەمويەك ھاوكارىي كەسانىكى تىدا بى، كە دزايەتىي
خوا و پىغەمبەرى خوا دەكەن، ئەو پىش قەدەغەيە.

۷/ ئەو کەردموانەى که له سەرپێچیی و لادان له فەرمانی خوا پەیدا دەبن، دەبنە هۆی دوورخستنه‌وه‌ی ئەنجام دەرانیان له خوای بەخسندە، هەر وه‌ک چۆن بەرده‌وامبوونی نینسان، لەسەر گوناھان، دەبیته‌ هۆی ئەوه‌ی زیاتر له‌ خوا دوور بکه‌ویته‌وه، تاكو ئەو گوناچه لا دەبات، وه‌ لێی پەشیمان دەبیته‌وه به‌ هەمان شیوه‌ش: هەر هە‌ئۆیستیکى خراب و هەر شوینە‌واریکى خراب، که له‌ سەرپێچیی خوای پەروەردگار وه‌ پەیدا بووه، دەبیته‌ هۆی دوورخستنه‌وه‌ی خاوه‌نه‌که‌ی به‌ بەرده‌وامیی.

۸/ هەر کام له‌ مزگه‌وتی قوباء، وه‌ مزگه‌وتی پێغه‌مبەر ﷺ، به‌ پله‌ی یه‌که‌م شایسته‌ی ئەو مه‌دحو ستایشه‌یه .

ئنجان ئەو (عبدالرحمن بن ناصر السعدي) رای وایه، که ئەو مه‌دحو ستایشه‌ مه‌به‌ست پێی مزگه‌وتی قوباء بووه، به‌لام گوتووێه‌تی: مزگه‌وتی پێغه‌مبەر ﷺ شایسته‌ترین هه‌ مه‌دحو ستایشه‌، به‌لام وه‌ک باس‌مان کرد: وایه‌ده‌چێ مه‌به‌ست پێی مزگه‌وتی پێغه‌مبەر ﷺ بێ.

۹/ هەر کەردمویه‌ک له‌سەر خوا پێ مه‌به‌ست بوون و، شوینکه‌وتنی شه‌ریعت بنیات نرابێ، ئەو ئەو کەردمویه‌ له‌سەر پارێز له‌ خوا، دامه‌زراوه، وه‌ گه‌یه‌نەرد به‌ به‌هه‌شته‌کانی خوا.

۱۰/ هەر کەردمویه‌ک دامه‌زرێنرابێ له‌سەر مه‌به‌ستیکى خراب، وه‌ له‌سەر داهێنان و لادان له‌ شه‌ریعت، وه‌ له‌سەر گومرایی، ئەوه‌ بریتیه‌ له‌و کاره‌ی که له‌سەر قه‌راغی کهنده‌لانیکی هه‌‌ئواسراوی بن هه‌‌ئۆل، بنیات نراوه، واته‌: وه‌ک خانووێه‌ک وایه‌ که له‌سەر کهنده‌لانیکی بن هه‌‌ئۆلی خه‌ریکی ڕووخان، دانراوه.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی چوار دەیم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە دوو نایەت پێکدێ، کە بریتین لە نایەتەکانی: (۱۱۲ و ۱۱۱)، لە نایەتی یەکەمیاندا، خوا رایدەگەیهێنێ کە گیان و سامانی لە برواداران کەریوەو، لە بەرانبەردا بەهەشتیان دەدات، کە لە پێناوی خوادا دەجەنگن و دەکوژن و دەکوژرێن، وە راشیدەگەیهێنێ کە خوا ئەو بەئێنە بە برواداران داو، لە هەرسێک کتیبی تەورات و ئینجیل و قورناند، کە بەهەشتیان بدات، وە دەیهێنێتە دی.

و لە نایەتی دووەمیاندا خوا ﷻ بە نۆ سیفەت وەسف و پێناسەی ئەو بروادارە فیداکارانە دەکات، کە بریتین لە:

- (۱) گەرانەووە بۆ لای خوا .
- (۲) خواپەرستی .
- (۳) ستایش کردنی خوا .
- (۴) سیاحت کردن و گەران .
- (۵) ڕکوع بردن .
- (۶) کەرنووش بردن .
- (۷) فەرمان بە پەسند کردن .
- (۸) ڕێ لە ناپەسند گرتن .
- (۹) پاراستنی سنوورەکانی خوا .

و لە کۆتایی دا دەفەرموی: موزدەیی خوشیی دنیاو دواپۆژ، لە گرموی ئەو جۆرە بروادارانە دایە.

﴿ إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّهُمْ لَهَا الْجَنَّةَ
يَقْتُلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعَدًّا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ
وَالْإِنْجِيلِ وَالْفُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا ببيعكم
الَّذِي بَاعْتُمْ بِهِ ۚ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿۱۱۱﴾ التَّيْبُونَ الْعِيدُونَ
الْحَمِيدُونَ السَّخِيحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّجِدُونَ الْأَمْرُونَ
بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّكَاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَبَشِّرِ
الْمُؤْمِنِينَ ﴿۱۱۲﴾ ۞

مانای وشه به وشه نایه ته کان

{ مسؤگهر خوا گیان و سامانیانی له برواداران کرپوه که بههشتیان (له لایمن خواوه)
هه بی، له رپی خوادا ده جهنگن، دمکوژن و دمکوژرین (نهمه) به لینیکه (خوا) له سمر
خوی پیویست کردوه، له ته و پراتو ئینجیل و قورناند، وه نایا کئی له خوا به پهیمانی
وهفادار تره؟! دهجا بهو سهودایه تان که کردووتانه، دلخوش بن، وه ههر نه و هسه
بردنه وو به مراد گمیشتنی مهزن ﴿۱۱۱﴾ (نهو برواداران هس بریتین له: بو لای خوا)
گهراوانی، خوا به رستانی، ستایشکارانی، سیاحه تکارانی، رکوو عبهرانی، کرنووش به رانی
فه رمان به په سندرکاران و، رپی له ناپه سندر گران و، پاریزمرانی سنوورمکانی (نایینی)
خوا، وه موژده به بروادان بده (که سهر فرازی دنیاو دوا رپوژن) ﴿۱۱۲﴾ . }

شیگردنه‌وهی هه‌ندیك له وشه‌كان

(وَمَنْ أَوْفَ بِعَهْدِهِ مِنْ اللَّهِ): (أَوْفَى: إِذَا تَمَّمَ الْعَهْدَ وَلَمْ يَنْقُضْ حِفْظَهُ).

واته: (أَوْفَى) نه‌گهر په‌یمان‌ه‌که‌ی بردبیته‌ سه‌رو، پاراستنی هه‌لنه‌وه‌مان‌نبیته‌وه .

(بَاعَ الشَّيْءَ بِيَعُهُ بَيْعًا وَمَبِيعًا: شَرَاهُ، وَيَاعَهُ أَيضًا: اشْتَرَاهُ، وَيَابِعُهُ مِنَ الْبَيْعِ وَالْبَيْعَةُ جَمِيعًا).

(بَاعَ الشَّيْءَ بِيَعُهُ بَيْعًا وَمَبِيعًا) واته: شه‌که‌ی فروشت دمی‌فروشی، فروشتن، هه‌روه‌ها (بَاعَهُ) به‌ مانای (کری) شی‌دی، به‌لام (بَابِعَهُ) هه‌م دم‌گونجی به‌ مانای فروشتن بی، وه‌ هه‌م دم‌گونجی به‌ مانای په‌یمان به‌ستن بی، هه‌ردووکیان دم‌گریته‌وه .

(الْفَوْزُ): (النَّجَاةُ وَالْفَوْزُ بِالْخَيْرِ)، دهر‌بازبوون، به‌ مراد گه‌یشتن، وه‌ده‌سته‌ینانی چاکه .

(التَّائِبُونَ): (التَّوْبَةُ: الرَّجُوعُ مِنَ الذَّنْبِ، تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِ: وَقَفَّهَ لَهَا).

(توبة) بریتیه له‌ گه‌رانه‌وه له‌ گوناح، وه‌ دم‌گوتری: (تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِ) واته: خوا یارمه‌تی دا که بگه‌رپته‌وه بۆ لای، یاخود گه‌رانه‌وه‌که‌ی لی قبول کرد.

(الْعَبِيدُونَ): (الْعِبَادَةُ: الطَّاعَةُ)، {هه‌لیمته‌ نه‌وه وشانه‌ ئیمه‌ زۆر به‌ کورتیی مانایان دم‌که‌ین} .

(عبادة) به‌ مانای فه‌رمان‌به‌ری کردن دی، وه‌ به‌ مانای ملکه‌چی بۆ خوا دی، له‌ ناخه‌وه .

(الْحَمِيدُونَ): (الْحَمْدُ: ضِدُّ الدَّمِّ، وَالْحَمْدُ أَعْمٌ مِنَ الشُّكْرِ).

(حمد) به‌ کوردیی به‌ ستایش مانا دم‌گری، بپچه‌وانه‌ی سه‌رزمنشت (ذم)ه، وه‌ ستایش گشتییتره له‌ سوپاس، چونکه سوپاس کردن، وه‌ک له‌ سه‌رم‌تای

سوورمى ئىنعامدا، بە وردى باسى ھەر كام لە: (مدح) و (حمد) و (شكر) مان كىردوھ.

(شكر) ئەومبە كە تۆ لە بەرانبەر كەسىكدا كە چاكەى لەگەن كىردووى، سوپاسى بكەى.

بەلام كە (حمد) ى دەكەى، مەرج نىە چاكەىەك لەوموھ بۆ تۆ ھاتبى، بەلكو ئەو زاتە ھەر لە خودى خۇيدا خاومنى سىفەتى باش بى، ئەوھ (حمد) ە.

(مدح) ىش مەرج نىە ئەو شتەى كە تۆ پىپى ھەلدەلىپى، خاومنى ئىختىيارو ئىرادەىەك بى، ياخود چاكەى لەگەن تۆدا كىردىپى، مەروۇف مەدھى خواردن دەكات. مەدھى شتىكى جوان دەكات، يان مەدھى بۆنىكى خۇش دەكات.

بەلام (حمد) دەبى زاتىك بى خاومنى وىستو ئازادىپى بى، ئىنجلان چ كەى لەگەن تۆدا كىردىپى، چ لە خودى خۇيدا شاپستەى ئەومبى، ستايش بكىرى، لەبەر سىفەتە پەسندەكانى، بۆيە (حمد) فراوانترە لە (شكر)، وە (مدح) ىش لە رووىكى دىكەوھ، لە (حمد) و (شكر) فراوانترە.

(السَّكِينُوتُ): (ساحَ المَاءِ: جَرَى عَلَى وَجْهِ الأَرْضِ، وَسَاحَ فِي الأَرْضِ: ذَهَبَ)، ناو كە بە زەمىدا دەمروات، دەگوتىرى: (ساحَ المَاءِ)، واتە: ئاومكە رۆيشت، رۇزا. كەواتە: (سائح) كەسىكە بە زەمىدا دەمروات.

(الرَّكْعُوتُ): (رَكَوعَ بَهران، (الرُّكُوعُ: الإِنْجِنَاءُ، رَكَعَ الشَّيْخُ: انْحَنَى مِنَ الكِبَرِ).

(رَكَوعَ) برىتتە لە چەمىنەوھ، وە دەگوتىرى: (رَكَعَ الشَّيْخُ) پىياوھ بە تەمەنەكە رَكَوعى برد، واتە: لە ئەنجامى كەوتنە تەمەنەوھ، پىشتى چەمىوتەوھ.

(السَّجْدُوتُ): (سَجَدَ: خَضَعَ، وَمِنْهُ سَجُودُ الصَّلَاةِ: وَهُوَ وَضَعُ الجَبْهَةِ عَلَى الأَرْضِ).

(سَجَدَ) واتە: ملكەج بوو، وە ھەروھما (سَجَدَ) بە ماناى كىرنووش برىنى نوپۇزە، چونكە برىتتە لەوھى كە نىوچەوانى خۇت بخەيە سەر زەوى.

(بِالْمَعْرُوفِ): (الْمَعْرُوفُ: اسْمٌ لِكُلِّ فِعْلٍ يُعْرَفُ بِالْعَقْلِ أَوِ الشَّرْعِ حُسْنُهُ).

(معروف) بریتیه له ناو بو همر کرده و میهک، که به عقل، یان به شرع
چاکییه که ی بزانری.

(الْمُنْكَرِ): (ضِدَّ الْمَعْرُوفِ).

(مُنْكَر) پیچه وانه ی (مَعْرُوف) ه، (اسْمٌ لِكُلِّ فِعْلٍ يُعْرَفُ بِالْعَقْلِ أَوِ الشَّرْعِ
سوءه)، ناوه بو همر کرده و میهک که به عقل، یان به شرع خرابییه که ی
بزانری.

(الْحُدُودِ لِلَّهِ): (الْحُدُودُ): (جَمْعُ الْحَدِّ، وَهُوَ الْحَاجِزُ بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ الَّذِي يَمْنَعُ
اِخْتِلَاطَ أَحَدِهِمَا بِالْآخَرِ).

(حدود) کوی (حد)، (حد) واته: سنور، نیوان، بریتیه له و نیوانه ی که
دهکه و پته نیوان دوو شتانه و هو، ناهیلکی که یه کیکیان تیکه ل به وی دیکه یان بی.

مانای گشتی نایه‌ته‌کان

دیاره نهم دوو نایه‌ته موباره‌که، پیناسهی پروادارانسی راسته‌هینه به چاکترین سیفه‌تیان که فیداکاریه، وه سمنگی مه‌حه‌کی مسولمانه‌تییه، دمکن، دواى نه‌وهى خوا ﷻ باسی مونا‌فیع و دلنه‌خوش و که‌مته‌رخه‌مه‌کانی کرد، نجا باسی پروادارانسی فیداکارو رهن و راسته‌هینه دمکات، بوئه‌وهی مسولمانان، نه‌گهر بیان‌هوی که‌سانیک بکه‌نه سهرمه‌شقی، نه‌و پروادارانه بکه‌نه سهرمه‌شقی که سهر و مالی خو‌یان به خوا فروشته‌وه، وه له پیناوی خوا‌دا فیداکارن، وه نه‌و که‌سانه‌ش رازاومن به‌و نو سیفه‌ته، که باس دمکرتن. وه له نه‌نجامی خو رازانه‌ومیان به‌و نو سیفه‌ته‌دا، توانیویانه که نه‌و مامه‌له‌یه له‌گه‌ل خوا‌دا، راست به‌رنه سهر، وه سهر و مالی خو‌یان له پیناوی خوا‌دا فیدا بکه‌ن.

خوای به‌رومردگار سهرمه‌تا دم‌فهرموی: ﴿ اِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ بِاَنْ لَّهُمُ الْجَنَّةَ ﴾، واته: به دلتیایی خوا گیان و سامانی له پرواداران کرپوه که به‌هه‌شتیان هبئ.

واته: نه‌گهر دته‌وهی بزانی: داخو له کوئی نیمانی؟ تا ج راددهیه که نیمانت هه‌یه؟ ته‌ماشا بکه داخو، گیان و سامانه‌کهی خوت، چون ته‌ماشا دمکهی؟ نه‌گهر به هی خوای دمزانی، وه له ههر شوپنیک دا نایینی خوا، پیویستی به گیانه‌که‌ت و سامانه‌که‌ت بوو. ناماده بووی بیبه‌خشی و به‌ختی بکهی، نه‌وه تو راست دمکهی، که نیمانداری، چونکه خوا دم‌فهرموی: نیمانداران له به‌رانبه‌ر خوا‌دا، خاومنی گیان و سامانی خو‌یان نین. به‌لکو داویانه به خوا، که له به‌رانبه‌ردا، رهمه‌ندیی خوا و به‌هه‌شتی خوا و مردمگرن، به‌لئ، به نه‌ندازهی نه‌وه که دلت له‌بهر سامانه‌که‌ت دهبیته‌وه، له ری خوا‌دا، دلت له‌بهر روو‌حه‌که‌ت دهبیته‌وه، که بیبه‌خشی، به نه‌ندازهی نه‌وه پرواداری.

چونکه خوا دم‌فهرموی: ههرچی پرواداربئ، خوا گیانه‌کان و سامانه‌کانیانی لئ کریون، وه به‌هه‌شتی له به‌رانبه‌ردا بو داناون، ﴿ يَقْتُلُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ فَيَقْتُلُوْنَ

وَيُقَالُونَ ﴿، لە ڕێی خوادا دەجەنگن دەکوژن و دەکوژرێن، ﴿ وَعَدَا عَلَيْهِ حَقًّا
 فِي التَّورَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ ﴿، {خوا بەهەشت دەدا بە ڕوواداران
 فیداکار}، بەئێنیکە که لەسەر خۆی پێویستی کردووە، لە تەورات و ئینجیل و قورئاندا،
 واتە: هیچ گومانان تێیدا نەبن، ﴿ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ ﴿، وه ئایا
 کئ لە خوا و مفادارتره به پهیمانی خۆی و، به بەئێنی خۆیهوه ؟ بێگومان هیچ کەس،
 ﴿ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ ﴿، کهواتە: دلخۆش بن بهو سهودایه‌ی، که
 نەجامتان داوه، یان بهو به‌ئێنه‌ی به خواتان داوه، هەردووکیان دهمونجین، ﴿ وَذَلِكَ
 هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿، ئەوه‌ش به مراد گه‌یشتن و سه‌رکه‌وتنی مه‌زنه.

ننجا خوا ﷻ به نۆ سیفەت ئەو ڕووادارانه که گیان و سامانی لێ کریان، وه فیداکاری
 له ڕێی خوادا دەکەن، وه بەهەشتی بۆ داناون، وه شایستە‌ی گه‌یشتن به بەهەشتی
 خوا، ڕه‌زامه‌ندی خوا، پێناسه‌یان دەکات، بۆئەوه‌ی هه‌ر که‌سێک راست بۆوه، نه‌ئێ-
 له‌وانه‌، هه‌میشه وه‌ک من زۆر جار گوتووومه: ده‌بێ ئایه‌ته‌کانی قورئان بکه‌ینه ناوی‌نه‌و
 خۆمانیان تێدا ببینین، خۆت له ئایه‌ته‌کانی خوادا ببینه، ئایا ئەو سیفەتانه‌ی که خوا
 بۆ ڕوواداران یان باس دەکات، چه‌ندیان له تۆدا هه‌ن؟ وه به چ ئەندازه‌یه‌ک له تۆدا هه‌ن؟

دەفرموی: ﴿التَّائِبُونَ الْعَمِيدُونَ الْحَمِيدُونَ الْمُخْلِصُونَ

الرَّكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْأَمْرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيِ عَنِ

الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ ﴿. خۆ‌ی په‌رومردگار هه‌موو ئەو سیفەتانه‌ی
 به (إسم الفاعل) هێناون:

(التائب) واتە: که‌سێک که زۆر ده‌گه‌ڕێته‌وه بۆ لای خوا، (تائب) یانی (راجع) که‌سێک
 که ده‌گه‌ڕێته‌وه له گوناهان، یان له که‌مه‌تره‌می و ساردو سړیی، وه‌ک من له کتێبی:
 (گه‌رانه‌وه بۆ لای خوا) دا باسم کردووه، که مه‌رج نیه ته‌وبه‌و گه‌رانه‌وه بۆ لای خوا، ته‌نیا
 له کوفرو نیفاق و شیرکه‌وه بێ، بۆ نیمان و نیسلام و خوا به په‌کگرتن، به‌ئکو جاری وایه

تۆ لە گوناھارپىيەو، دەگەرپىيەو بۇ طاعت، لە طاعەتتىكى كەمترەو، دەگەرپىيەو بۇ طاعەتتىكى چاكتىر، وە جارى واپە لە بىناگاپىيەو، دەگەرپىيەو بۇ ھۆشيارى.

﴿الْعِيدُونَ﴾، خوا پەرستان ئەوانەى كە لە ھەموو مەيدانەكانى خوا پەرستىيدا، ئەسپى خۇيان تاو دەمدن.

﴿الْحَمِيدُونَ﴾، ستايش بۇ خوا كەران، واتە: بە خوا پەرستىيەكەيان لەخۇبايى نابن، لە كەولى خۇيان دەرنانچن، بەلكو ستايشى خوا دەكەن، لەسەر ئەو كە خوا دەپەرستن.

﴿السَّيِّئُونَ﴾، واتە: ئەوانەى گەشت و گەران دەكەن :

۱ / دەرۇن تەماشای دیارده سروشتییهگان دەكەن .

۲ / تەماشای شوئنهوارى پيشينان دەكەن .

۳ / دەگەرپىن بۇ ئەوئى دەستى خوا ببىنن، لە دروستکراوھکانيدا.

۴ / دەگەرپىن بۇ ئەوئى رزقى ھەلال پەيدا بکەن .

۵ / ھەرۇھا دەگەرپىن بۇ ئەوئى زانیارى پىويست و مدەست بىنن .

۶ / دەگەرپىن لە پىناوى خوادا جەنگ دەكەن، لە مالى خۇياندا دانانىشن، ئەگەر پىويستى کرد دەرۇن .

۷ / ھەرۇھا دەگەرپىن بۇئەوئى خەلك بۇ لای خوا بانگ بکەن، بانگەواز دەكەن، ئەو سياحت کردن و گەشت و گەرانە، دەگونجى زۆر نامانجى گەورە گەورە پىن بەپىنرىنە دى.

﴿الرَّكَعُونَ﴾، واتە: ئەوانەى كە زۆر بۇ خوا دەچەمىنەو، ركووع دەبەن.

﴿السَّاجِدُونَ﴾، ئەوانەى زۆر بۇ خوا كرنووش دەبەن، ئنجا ئەگەر كرنووش بردن لە نوپزو لە غەپرى نوپزىشدا ھەبى، وەك سەجدەى قورپان خويندن و سەجدەى شوگر، ركووع تەنيا لە نوپزدا ھەپە، كەواتە: ھەمىشە كە باسى (ركوع) دەگرى.

واته: نوپژکردن، چونکه نئمه رکووعی به تهنیامان نیه به تهنیا وهك عیبادهتیك نهجام بدرئ، بهلام (سجدة) همان ههیه به تهنیا، سهجدهی قورئان خویندن، سهجدهی شوکر، وپرای سهجدهی نوپژ، بهلام رکووع تهنیا رکووعی نوپژمان ههیه .

﴿الْأَمْرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّكَاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾، فهرمانکهران به شتی پهسند، وه قهدهغهکهرانی شتی ناپهسند، دیاره پښتریش باسمان کردوه، (معروف) هر شتیکه که به عقل و شرع بزانی، نهو شته باشه، وه هر شتیکیش به عقل بزانی باشه، شرعیش به باشی دزانی، وه هر شتیکیش شرع به باشی دانابی، عقلی سهلیمیش به باشی دزانی.

(منکر)یش هر شتیکه که عقل و شرع به پهسندی دزانی، هر شتیك که عقل ناپهسندی بکات، شرعیش ناپهسندی دهکات، وه هر شتیکیش که شرع ناپهسندی بکات، عقلیش به تهکید به ناپهسندی دزانی .

ننجا نهوانه فهرمان دهکهن به هرچی شتی پهسند، چ پهیومندی به لایهنی فیکرو عهقیدهو جیهان بینیهوه ههبن، چ پهیومندی به لایهنی عیبادهتهوه ههبن، چ پهیومندی به لایهنی رهوشت و ناکارموه ههبن، چ پهیومندی به لایهنی کومه لایهتییهوه ههبن، چ پهیومندی به لایهنی ئابووری و سیاسییهوه ههبن .

ههروهها ریگریش دهکهن له هرچی شتی ناپهسند، له ههموو بوارهگانی دینداری و دنیا داری دا .

﴿وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ﴾، وه پاریزمران بو سنوورمکانی خوا، سنوورمکانی خوا، حهلال و حهرامی خوا، نه مرو نهی خوا، هم له خودی خویندا دمیانی پاریزن، سنوورمکانی خوا ناشکیئن و نابهزینن، وه هم له دهوروبه ریشیاندا، وا دهکهن، ههولدهمن که سنوورمکانی خوا نهبهزینن و نهشکیئن .

﴿وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ﴾، وه موژده بده به برواداران، موژدهی چییان پی بدات ؟ موژدمیان پی بدات که نهگهر خاومنی نهو سیفه تانه بن، نهوه لهو کهسانه که خوا گیان و سامانی لی کریون، وه لهو کهسانهش دهن، که دمتوانن فیداکاری بکهن، له پیناوی خوای پهرومردگارا.

چهند مهسه لهیه کی گرنگ

مهسه لهی یهکه م، که خوا دمه رموی: ﴿إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ﴾.

بیگومان خوا گیان و سامانیانی له برواداران کریوه، که بههشتیان ههبن.

وهك پیتشریش باسم کرد: نهم راستیه پر به پیستی پیناسه ی برواداران ه. بروادارانی راسته هینه له بهران بهر خوادا، نابی خویان به خاومنی خوشیان و مال و سامانیان بزانن، چونکه هر که سیک راست بکات له نیمانیدا له بهران بهر خوا و بهرنامه که ی دا خوی به خاومنی گیان و سامانی نازانی، چونکه خوا به (ال) نه لیف و لامی جینس هیناویهتی: ﴿إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ خوا له هه مو و برواداران کریویهتی، چی لی کریون؟

﴿أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ﴾، گیانیان و سامانیان، که واته: هر که سیک بروادار بی. خوی به خاومنی رووچه که ی خوی نازانی، وه خوشی به خاومنی مال و سامانه که شی نازانی، له بهران بهر خوادا، چونکه خوا دواپی دمه رموی: ﴿بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ﴾. نرخ و بهای نهو گیان و سامانان هیان، نهومیه که بههشتیان هه بیت.

ئنجایا چون دزمانین که مه بهست پی نهومیه که نابی خوت به خاومنی گیان و سامانی خوت بزانن؟ چونکه دواپی دمه رموی: ﴿يُقْتَلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾، له پی خوادا ده جهننگن، ﴿فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ﴾، ده کوژن {که سانیک که شایسته ی کوژران بن، له سر خوا نامادمن خه لک بکوژن}، وه ده کوژرین {خوشیان به کوشر

دمدن {، کهواته: کهسیک که نامادیه خوی بخاته و مزعیکه وه، که بکوژی یان بکوژی، مانای وایه سهرو مالی خوی فیدا دمکات.

ننجا هر کهسیک خاومنی نیمانی راسته قینه بی، دمیج نهو نامادیهی هه بی، وه هر کهسیک نهو نامادیهی نه بوو، مانای وایه نهو نیمانه ی نیه که خوا داوای کردوه! کهواته: نهوه پیومریکی زور گهوره و گرنکه، وهک له همرمایستی پیغه مبه ریش دا ﷺ هاتوه: ﴿مَنْ مَاتَ وَلَمْ يَغْزُ، وَلَمْ يُحَدِّثْ نَفْسَهُ بِالْغَزْوِ، مَاتَ عَلَى شُعْبَةٍ مِنَ النَّفَاقِ (وفي رواية) مَاتَ مَيْتَةَ جَاهِلِيَّةٍ﴾، {أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، برقم: (۸۸۵۲)، وَمُسْلِمٌ، برقم: (۱۹۱۰)، وَأَبُو دَاوُدَ، برقم: (۲۵۰۲)}.

واته: هر کهسیک بمرئ و جهنگی نه کردبی له پیناوی خوادا، وه به تماش نه بی بیکات، {نه یکردوه، نهوه نه یکردوه، به لام له دلشیدا نه بی که بیکاتو، نامادیهی نه بی بو کردنی}، نهوه له سهر بهسیک له نیفاق مردوه، له ریوایه ته که ی دیکه دا دمه رموی: به مردنیکی نه فامانه مردوه .

چونکه نه گهر برواداری راسته قینه بووایه، نهوه بیگومان خوی به خاومنی سهرو مالی نه دزمانی له پیناوی خوادا، وه کاتیک جهنگ دههات، دمیکرد، وه نه گهر جهنگی نه هاته پیش، ده لی: هر کاتیک جهنگ بیته پیش و دینی خوا پیویستی به سهرو مالی من بی، دمیبه خشم، به لام نه گهر جهنگی نه کردبی، وه نهو نامادیهی نه بی، نهوه نیشانه یه کی پرساری گهوره له سهر نیمانه که ی هه یه.

مهسه له ی دووم : دمه رموی : ﴿يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ

وَيُقَاتَلُونَ﴾ .

کهواته: نه مه نیلتیزامی بروادارانه، بهرانبهر به خوا: له پیناوی خوادا ده جهنگن، دمکوژن و دمکوژرین.

یانی: برواداران دمیج هه میسه نهو نامادیهی هه بی، که خه لک بکوژن له پیناوی خوادا، وه بشکوژرین له پیناوی خوادا، به لام نهک: به شیوه ی: {شهلم کویرم کهس نابویرم} وهک نهوه ی هه ندیک لهو گرووپو ریگخراوانه ده یکن که نیسلامیان

ناشىرىن كىردۈمۈ، مەسۇلماناننان ناشىرىن كىردۈم: خۇينى بە ناهەق دەپىژن، ود بەرلەۋەى دەستىيان بە خۇينى خەلكى نامەسۇلمان سۈور بى، دەستىيان بە خۇينى خەلكى مەسۇلمان سۈورە، بەلكو دەستىيان بە خۇينى كەسانىك سۈورە كە رەنگە لە پىش ئەۋاندا جەنگو جىهادىيان كىردى، لە دۇى رۇمىكى دىكتاتورى خۇ سەپىز. ئەۋە چەندى بە جەند؟!

لە راستىيدا ئەۋە ناچىتە ئەۋ تەرازوۋەۋە كە خۇاى كاربەجى دايناۋە، ۋە جەنگى ۋا لە پىناۋى خۇادا نىۋە لە پىناۋى خۇ داىە ! بەلكو رەنگە لە پىناۋى خەلكىكىدا بن كە ئەۋ كەسەى خۇى بە كۈشت دەدا، ھەر نەزانى خۇينەكەى دەچىتە گىرفانى كىومو، ناۋ بە ناشى كى دا دەكات! بەلام دىندارىى بە بەرچاۋ رۈونىى دەكرى، خۇاى بەرۈمردگار بە پىغەمبەرى خاتەم دەفەرمۈى:

﴿ قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللَّهِ
وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴾ ﴿ ۱۰۸ ﴾ بوسف.

ۋاتە: بلى: نا ئەۋە رىبازى منە، لەبەر رۇشنايىدا خۇم ۋەۋانەى شۇئىنم كەۋتوون. (خەلك) بۇ لاي خۇا بانگ دەكەين، ۋە پاكىى بۇ خۇا، ۋە من لە ھاۋبەش بۇ خۇا دانەران نىم.

ۋاتە: پاكىى بۇ خۇا كە بە نەزانىى ۋە بە بەرچاۋ لىلىى ۋە بە نەفامىى، دىندارىى بۇ بكرى، ۋە من لە ھاۋبەش بۇ خۇا دانەران نىم، كە بە لاسايى كىردنەۋەى كۆپرانە، بە دۋا دەكەون، ۋەك مەر سەر لە دوو يەك دەننن، كە بە داخەۋە ھەندى كەس لەۋ گروۋپە پەرگىرانە، دەچى خۇى بەكۈشت دەدا، نازانى بۇ چىيەۋ، سەرەنجام چۇنە! خۇينەكەى دەچىتە گىرفانى كى؟ يان ئەۋ خەلكەى كە دەيكوژى، ئايا رەۋايە بىكوژى، خۇينى برىژى؟

كەۋاتە: با لىمان تىكنەچى: بەلى فىداكارىى ۋە ئامادە بوون بۇ جەنگ كىردن لە پىناۋى خۇادا، ۋە خەلك كۈشتن لەسەر خۇا، ۋە خۇ بە كۈشت دان، ئەۋە لە كاتى خۇى دا، پىۋەرى مەسۇلمانەتتىيە، پىۋەرى ئىمانە، بەلام ئەۋە ھەموۋى لە رىيەكى شەرعىيەۋە، ۋە بە ھەلومەرچى خۇى دا، ۋە بە بەرچاۋ رۈونانە، ۋە بەۋ

شېۋىيە گە شەرىع دىيارى كىردە، چۈنكى خۇاى تاك و پاك بە نەزائىي و نەقامىي ناپەرسىرى، وە ئىمە وەك چۇن دەبىي خۇا بېپەرسىتىن، دەبىي بە بەرچا و روونانە و شەرىعئانەش خۇا بېپەرسىرى، دەبىي ھەر خۇا بېپەرسىتىن، بەلام بەس بە و شېۋىيەش بىي گە خۇي بىرىارى داوہ.

ئىنجا ئە و خۇا پەرسىتىيە، چ لە نوپۇ و رۇز و عىبادەت و خۇا پەرسىتىدا بەرچەستە بىي، چ لە جەنگ و جىھاددا، چ لە مال بەخشىندا، چ لە كارى سىياسىدا، ئە و طاعەت و فەرمانبەرىيە بۇ خۇا، دەبىي بەس بۇ خۇا بىي و ئىخلاصى تىدا بىي، وە دەبىي شوپىنكە و تىنى شەرىعەتئىشى تىدا بىي، جارى واپە مۇؤف بە حىساب نىيەتەكەي بۇ خۇايە، بەلام مادام لە رپىيەكى شەرىعئىيە وە لە ھەلومەرچى خۇيدا نەبوو و، ھەلومەرچە شەرىعئىيەكە نەپەخسا بوو، لەسەرى قەرزدار دەبىتەوہ، چۈنكى ئىخلاص شەفاعەت بۇ نەپىكان ناكات.

يانى: ئىنسان ھەرچەندە بە دلسۇزىي بە دلساغىي كارىك بۇ خۇا بكات، بە لاي خۇيەوہ، بەلام مادام لە كارەكەيدا، شوپىن سنوورمكاني شەرىع نەكەوئى، وە لە شىرازەي شەرىع بچىتە دەرى، ئەوہ ھەر لەبەرئەوہى كە ئىخلاصى ھەيە، ئىخلاصكەي شەفاعەت ناكات، بۇ لادانەكەي، چۈنكى دەبىي ھەم خۇا بېپەرسىتى بە ساغىي، وە ھەم بە و شېۋىيەش بېپەرسىتى، كە خۇا دىيارى كىردە.

مەسەلەي سىيەم، كە دەفەرموئى: ﴿ وَعَدَّا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ

وَالْقُرْآنِ ۝۱۰۰﴾ .

واتە: (ئەمە) بەئىنكىكە لەسەر خۇي پىۋىستى كىردە، لە تەورات و ئىنجىل و قورئان دا.

كاتى خۇي (اشاعرة) و (معتزلة) مشتومرى زۇريان بوو: ئايا خۇا ھىچى لەسەر واجبە، يان لەسەرى واجب نىيە؟! كە راي ھاوسەنگ ئەمويە: بە تەنكىد ھىچ شتىك لە لايەن بەندەكانەوہ، لەسەر خۇا پىۋىست نىيە، بەلام ئەگەر خۇا بەخشەر بۇخۇي، بە كەرەمى خۇي، ئە و شتە لەسەر خۇي پىۋىست بكات، وە بەرزىي مەقامى خۇا، وە سىفەتە بەرزەمكاني خۇا، ئەوہ بخوازن كە شتىك لەسەر خۇي پىۋىست بكات، ئەوہ

لهسر خۆی پیویست کردوه، بهلام خۆی پیویستی کردوه، نهك بهندهکانی لهسهریار پیویست کردبئ، ئەومش هەردووک رایهکان پێکدهگهیهنئ، له لایه کهوه: خوا شتی لهسر پیویسته، بهلام خۆی لهسر خۆی پیویست کردوه، وه له لایهکی دیکه شهود هیچ کهس ههقیکی نیه لهسر خوای بهرزو مهزن، بلئ: خوایه! ئەومت لهسر پیویسته دهبی بۆم بکهی، چونکه خوا بۆ خۆی فەرمووویهتی: ﴿ لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ

وَهُمْ يُسْئَلُونَ ﴿۳۲﴾ الأنبياء، واته: خوا پرسباری لئ ناکرئ، ئەوان پرسباریان لئ دهکرئ.

باشان خوا فەرمووویهتی: ﴿ لَا تَمْنُوا عَلَيَّ إِسْلَمَكُمْ بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ

هَدَانَكُمْ لِلْإِيمَانِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿۱۷﴾ الحجرات، واته: هەر خوا چاکه و منهتی بهسر خه لکهوه ههیه، بهلام خوای بهروردگار له رووی سیفەت بهرزویی خۆیهود. له رووی حیکمەت و میهره بانیی بیسنووری خۆیهود، له رووی ئەوموه، ئەگەر ئەو بێ به لئینیکی دا، دێته دیو، ناگونجی قسهی خوای بیوینه ناراست دەرچی، لهو رووود دهتوانین بلئین: خوا شتی لهسر پیویسته، که بههۆی سیفەته بهرزه کانییهود. شتهکانی لهسر خۆی پیویست کردوون.

ئنجاکه دهفەرموی: خوا بهههشت دەدات به برواداران، له بهرانبەر ئەوهدا که هیداکاریی دهکەن له پیناوی خوادا، ئەمه له تهورات و له ئینجیل و له قورئاندا بهیان کراوه، ئەوه له قورئاندا، دهزانین، ئەدی له تهورات و ئینجیلدا له کوی دا هاتوه؟

دهلئین: له { پهیمانی کۆن } له (سفری) (التثنیه) له (إصحاح) ی (۲۰) دا باسی ئەو مهسهلهیه کراوه^(۱)، ههروهها له { پهیمانی نوێ } دا له ئینجیلی (لوقا) له (إصحاح) ی (۱۸) دا باسی ئەو مهسهلهیه کراوه^(۲).

(۱) بروانه: التفسیر التطبیقی للکتاب المقدس. العهد القديم، سفر التثنیه، الإصحاح : ۲۰، ص (۳۹۳، ۳۹۲).

(۲) ههمان سهراوه، ص: (۲۱۳۴-۲۱۳۷)

که واته: مهسهله‌ی فیداکاری‌و، سهرو مال به‌خشین له ری‌ی خوادا، شتیکی ریشه‌یه له نایینی خوادا، له هه‌موو به‌رنامه‌کانی خوادا، لهو نایینه گشتیه‌دا که خوا به هه‌موو پیغه‌مبه‌راندا ﷺ ناردوو‌یه‌تی.

مهسهله‌ی چواره‌م، که دم‌فرموی: ﴿ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ ۖ مِنَ اللَّهِ فَأَسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ ۚ وَذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴾

واته: کئ و‌مفادارتره به په‌یمانی خوی له خوا، دلخۆش بن بهو سه‌ودایه‌ی که نه‌نجامتان داوه، {یان: بهو په‌یمانه‌ی که به‌ستووتانه} نه‌موش سه‌رکه‌وتن و به مراد گه‌یشتنی مه‌زنه .

دم‌گوترئ: (وَفَىٰ بِعَهْدِهِ: اَتَمَّهُ، وَأَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ) یانی: هه‌ردووکیان به یه‌ک واتان، یانی: په‌یمان و به‌ئینه‌که‌ی ته‌واو کردو بر‌دیه سه‌ر، به‌لام ده‌شونجئ: (أَوْفَىٰ) (صِيفَةٌ التَّفْضِيل) بئ، که لیرمه‌دا ﴿ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ ﴾، واته: کئ و‌مفادارتره‌و، پابه‌ندتره به په‌یمانه‌که‌ی خۆیه‌وه له خوا ﷺ .

که دم‌فرموی: ﴿ فَأَسْتَبْشِرُوا ﴾، ده‌ئئ: (الإِسْتِبْشَارُ: إِظْهَارُ السُّرُورِ، وَالْبَشَارَةُ: إِظْهَارُ السُّرُورِ وَظُهُورُهُ يَكُونُ فِي بَشْرَةِ الْوَجْهِ).

(إِسْتِبْشَارٌ) بریتیه له دهر‌خستنی دلخۆشیی، وه (بشارة) بریتیه له دهر‌خستنی خۆش‌حالیی، نه‌ویش دیاره له‌سه‌ر پیستی ده‌م و چاو دهر‌دم‌که‌وئ، بۆیه گوتراوه: (الإِسْتِبْشَارُ).

﴿ فَأَسْتَبْشِرُوا ﴾، واته: دلخۆشیی خۆتان و، شادمانیی خۆتان دهر‌بخهن ﴿ بِبَيْعِكُمُ

الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ ﴾، بهو سه‌ودایه‌ی که کردووتانه، بهو مامه‌له‌یه‌ی که له‌گه‌ل خوادا کردووتانه، وه‌ک من زۆرجاران گوتوو‌مه‌و ده‌ئیم: مامه‌له له‌گه‌ل خوادا زهر‌مرئ تیدا نیه، له خۆشییدا بی، یان له ناخۆشییدا بی، له‌به‌ر هه‌وراز بی، یان له نشیو بی، ساغ بی، یان نه‌خۆش بی، هه‌زار بی، یان ده‌وله‌مه‌ند بی، سه‌ر‌به‌که‌وی، یان ژیر‌به‌که‌وی، مامه‌له له‌گه‌ل خوا زیانی تیدا نیه، به مهر‌جیک له‌سه‌ر جاده‌ی شه‌ریعت بی، وه

به مهرجيك دلت له گهل خوا راست بن، دلت بو خوا يه كلا كردبیته وه، وه له جادهی شهریهت لانه دهی، ئیدی هه رچی بیته ریت، له سه ر جادهی شهریهت، نه ود تو هه ر قازانجه .

وشه ی (بیع): (الْبَيْعُ فِي الْإِصْطِلَاحِ: مُبَادَلَةٌ مَالٍ مُتَقَوِّمٍ بِمَالٍ مُتَقَوِّمٍ، وَجَمْعُهُ بَيْعٌ).

(بیع) له زاروهی زانایان و شه ر عزاناندا، بریتیه له گۆرینه وهی مالتیکی نرخینراو به مالتیکی دیکه که نرخه که یه تی، کۆیه که شهی (بیوع) ه.

وه هه ندیکیان گوتوو یانه: (الْبَيْعُ: إِعْطَاءُ الْمُتَمَّنِّ وَأَخْذُ التَّمَنِّ، وَالشِّرَاءُ: إِعْطَاءُ التَّمَنِّ، وَأَخْذُ الْمُتَمَّنِّ، وَيُقَالُ لِلْبَيْعِ: الشِّرَاءُ، وَالشِّرَاءُ كَذَلِكَ بِحَسَبِ تَصَوُّرِ كُلِّ مِنَ التَّمَنِّ وَالْمُتَمَّنِّ).

یانی: فرۆشتن بریتیه له وه که تو نرخ له سه ر دانراو بدهی، وه نرخه که وه ربگری. (شراء) یش واته: کرین، بریتیه له وه: که تو نرخه که بدهی و نرخ له سه ر دانراو وه ربگری، وه جاری واش هه یه وشه ی (شراء) بو (بیع) به کاردی، جاری واش هه یه. وشه ی (بیع) یش بو (شراء) به کاردی، به پئی نه وه که سه رنج دهریته نرخ، یا خود نرخ له سه ر دانراو، نه وهی که نرخ له سه ر دانراو وه رده گری، پئی ده گوتری: کرپار. وه نه وهی که نرخه که وه رده گری، پئی ده گوتری: فرۆشیار.

مه سه له ی پینجه م و کۆتایی: که ده فه رموی: ﴿التَّيْبُوتُ الْعَبْدُوتُ

الْحَمْدُوتُ السَّيْحُوتُ الرَّكْعُوتُ السَّجْدُوتُ الْأَمْرُوتُ بِالْمَعْرُوفِ
وَالنَّاهُوتُ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَفِظُوتُ لِحُدُودِ اللَّهِ﴾.

واته: نه و پروادارانهی خاوهی نه و نو سیفه ته ن، نا نه وانهن که خوا ی بی نیاز گیان و سامانی لی کریون، که له به ران به ردا به هه شتیان بداتی، به هه شتیان بکات به مولاک، چونکه فه رموو یه تی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَيْهَاتَ وَهَيْهَاتَ مِنْهَا سَبْعَ مِائَاتٍ﴾، که ده گونجا بگوتری: (إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِالْجَنَّةِ).

واتە: خوا بە بەهەشت، گيان و سامانى لە برواداران كړيوه، بەلام فەرموویهتی:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمُ الْجَنَّةُ﴾، واتە: بەهەشتیان دەداتى، وهك موئكى خویان، نهك وهك

نرخیک، بهلكو وهك شتیکی تایبەت بهوان، شایسته بهوان.

ننجا خوا دفرموی: ئەوانەى كه ئامادەن، وه شایستهى ئەوهن كه خوی

پەروەردگار ئەو سەودا و مامە ئەیان لەگەڵدا بکات، وه ئامادەى ئەو فیداکارییەن،

ئەوانەن كه خاومنى ئەو نۆ سیفەتەن :

۱/ ﴿التَّيْبُونَ﴾، گەپاوان، واتە: ئەوانەى بۆ لای خوا دەگەرپنەوه، له چى

دەگەرپنەوه؟ هەر كەسە به پى خۆى، هەيه له كوهر و شيرك و نىفاقەوه،

دەگەرپنەوه بۆ ئيمان و تەوحد.

وه هەيه له گوناھو تاوانەوه دەگەرپنەوه بۆ طاعت و فەرمانبەرى.

وه هەيه له طاعتىكى كەمترهوه دەگەرپنەوه بۆ طاعتىكى باشتەر.

وه هەيه له بىئاگايى و غەفلەتەوه، دەگەرپنەوه بۆ ھۆشيارى و بىدارى.

۲/ ﴿الْعَبِيدُونَ﴾، خوا پەرستان واتە: ئەوانەى كه به هەموو شىوەگان و له

هەموو بوارەگانى پەرستندا، خوا دەپەرستن، وه بەندايەتى خویان بۆ خوا

بەرجهسته دەكەن، له ژيانى تاكى و خىزاني و كۆمەلایەتییاندا.

۳/ ﴿الْحَمِيدُونَ﴾، ستایشكەران، ئەوانەى كه هەميشه ستایشى خوا دەكەن،

واتە: بەو خوا پەرستى و طاعت و فەرمانبەرىيەى كه ئەنجامى دەدەن، نهك

له خۆبایى نابن، وه له كەولى خویان دەرنانچن، بهلكو هەميشه ستایشى خوا

دەكەن، دەزانن كه خوا یارمەتى داون، خوا ئەو چاكەيەى لەگەڵدا كرددون، كه

هەلبىزاردون بۆ ئەوهى بەندايەتى بۆ خوا بكەن.

۴/ ﴿السَّكِينُونَ﴾، گەشتكاران، ئەوانەى سياحت دەكەن و، دەگەرپن گەشتكاران،

كه لیرمدا دەگونجى مەبەست پى گەشتکردنى فيكرى بى، واتە: بىر له مەلەكووتى

خوا دەكەنەوه، له موئكى فراوانى خوا، وه دەگونجى مەبەست پى گەشتکردنى

جهستهی بی، نهوانه‌ی که دهگه‌رین به زهویدا، شوینه‌وارمکان دهبین، وه دیاردهو دیمهنه سروشتیه‌کان دهبین.

له‌وبارموشه‌وه نهم دهقه هاتووه: ﴿عَنْ أَبِي أَمَامَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَجُلًا قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! ائْتِدُنْ لِي فِي السِّيَاحَةِ؟ فَقَالَ: (إِنَّ سِيَاحَةَ أُمَّتِي الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ)﴾، {أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ، بِرَقْم: (۲۰۸۶)، وَالطَّبْرَانِيُّ، بِرَقْم: (۱۷۶۰). وَالِدَيْلَمِيُّ، بِرَقْم: (۷۷۷)، وَالْبَيْهَقِيُّ فِي (شَعَبِ الْإِيمَانِ)، بِرَقْم: (۲۴۲۶)، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (صَحِيحِ جَامِعِ الصَّغِيرِ)، بِرَقْم: (۲۰۹۳)}.

واته: نه‌بو نومامه خوا لئی رازی بی، ده‌ئی: پیاویک مؤله‌تی له پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ خواست، که گه‌شت و گه‌ران بکات، پیغه‌مبه‌ری خواش ﷺ فه‌رمووی: گه‌ران و گه‌شتی نؤمه‌تی من، بریتیه له تیکۆشان له ریی خوادا.

واته: گرن‌ترین گه‌شت و گه‌رانی نؤمه‌تی من بریتیه له‌وه که بؤ به‌رگریی کردن له نایینی خواو، له پیرۆزیه‌کانی مسولمانان و له حورمه‌ته‌کانی مسولمانان. مسولمانان له مال بچنه دهر و گه‌شت بکه‌ن، ههرچهنده وشه‌ی (جهاد) ده‌شگونجی چه‌مه‌که‌ی فراوانتر بی، چونکه (الجهاد في سبيل الله) تیکۆشان له ریی خوادا. جیایه له جه‌نگ له ریی خوادا (القتال في سبيل الله) ههرچهنده (جهاد) هه‌ندی جار به مانای (قتال) دی، به‌لام جاری واش هه‌یه، چه‌مک و واتاکه‌ی گشتی‌تره. نئجا نه‌و کاته: بانگه‌واز کردن له پیناوی خوادا، گه‌ران به دوا‌ی زانیارییدا. گه‌ران بؤ صولج و سه‌لاحه‌تی خه‌لک، وه گه‌ران بؤ ههر مه‌به‌ستیک که ئینسان زیاتر له خوا نیزیک بیته‌وه‌و، زیاتر له نایین و به‌رنامه‌ی خوا شاره‌زا بی، هه‌مووی ده‌گریته‌وه.

۱۵ ﴿الرَّكْعُونَ﴾، رکووع به‌ران.

۱۶ ﴿السَّكِدُونَ﴾، کړنووش به‌ران، بیگومان رکووع و سه‌جده که به یه‌که‌رد دین، مه‌به‌ست پینان نو‌یژه، واته: نه‌وانه‌ی که زۆر بؤ خوا ده‌جه‌مینه‌وه‌و رکووع ده‌به‌ن، وه نه‌وانه‌ی زۆر بؤ خوا کړنووش ده‌به‌ن و سه‌ر ده‌خهنه سه‌ر زه‌وی، یانی: نو‌یژه‌کهری باشن.

۷ / ﴿الْأَمْرُونَ بِالْمَعْرُوفِ﴾، فەرمانكەران بە شتە پەسندەگان، شتە پەسندەگان

وہك پېشتىرىش باسماں كىردو، واتە: بە ھەموو جۆرمەكانیانەمو، لە ھەموو بواریەكاندا: لە بواری فیکری و عەقیدەپیدا، لە بواری عیبادەتدا، لە بواری ڕەوشت و ئاكاردا، لە بواری ھەئسوكەوتی خیزانییدا، لە بواری ھەئسوكەوتی كۆمەلایەتییدا، لە بواری جەنگ و جیھاددا، لە بواری سیاسیدا، لە ھەموو بواریەكاندا، ھەرچى شتى پەسندە، ئەوانە فەرمانى پى دى، لە خوشیاندا دەپەیننە دى، وە فەرمانیشى پى دى، لە دەورو بەریشیاندا بەپىنریتە دى،

۸ / ﴿وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾، وە پىگەران لە شتى ناپەسند،

ناپەسەندىش دىسان لە ھەموو بواریەكاندا: لە بواری عەقیدەپیدا، لە بواری فیکری دا، لە بواری ڕاگەیاندن دا، لە بواری خواپەرسىتى دا، لە بواری ڕەوشت و ئاكارى شەخسى دا، لە بواری ھەئسوكەوتى خیزانى دا، لە بواری كۆمەلایەتى دا، لە بواری جەنگ و جیھاددا، لە بواری سیاسى دا، لە بواری پەپوئەندىپەكان دا، لە ھەموو بواریەكاندا، ھەرچى شتى ناپەسندە لە خۆیانى دوور دەخەنەو، وە خۆیانى لى بزار دى، وە ھەول دەمدەن دەورو بەرى خۆیانى لى بزار بىكەن .

۹ / ﴿وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ﴾، وە پارىزەران بۆ سنوورەكانى خوا، كە ئەمەش

ئەوانى پىشێ ھەموویان دەگریتە خۆى، وە جیا لەوانەش دەگریتەو، بەلى بروادارانى راستەقىنە، ئەوانەن كە سنوورەكانى خوا دەپارێزن :

(۱) سنوورەكانى ھەلال و ھەرام .

(۲) چاگە و خراپە .

(۳) ئەو سنوورانەى كە پەپوئەندىپان بە دىندارى شەخسىيەو ھەپە .

(۴) وە ئەوانەى كە بە ھەئسوكەوتى خیزانىيەو پەپوئەستن .

(۵) بە ھەئسوكەوتى كۆمەلایەتىيەو پەپوئەستن .

(۶) لە بواری سیاسى دا .

(۷) لە بواری كۆمەلایەتى دا .

۸) له بواری جهنگ و جیهاددا، سنوورمکانی خوا دهپاریزن، له ههموو مهیدانهکاندا.

وه پیغه مبهر ﷺ له فهرموودمیه کدا دمفه رموی: ﴿إِنَّ اللَّهَ حَدَّ حُدُودًا فَلَا تَعْتَدُوهَا، وَفَرَضَ فَرَائِضَ فَلَا تُضَيِعُوهَا، وَحَرَّمَ مَحَارِمَ فَلَا تَنْتَهِكُوهَا، وَسَكَتَ عَنِ أَشْيَاءَ رَحْمَةً بِكُمْ مِنْ غَيْرِ نِسْيَانٍ، فَلَا تَسْأَلُوا عَنْهَا﴾، ﴿أَخْرَجَهُ الْحَاكِمُ. برقم: (۷۱۱۴)، وَالِدَارُ قُطْنِي، برقم: (۱۰۴)، وَصَحَّحَهُ ابْنُ كَثِيرٍ فِي تَفْسِيرِهِ. المصباح المنير في تهذيب تفسير ابن كثير، ص (۱۶۷)﴾.

واته: بیگومان خوا جهند سنووریکه دیاری کردوون، مهیانبه زینن، وه جهند شتیکی فهرز کردوون، مهیانفه وتینن، وه جهند شتیکی فهدهغه کردوون، توخنیان مهکهون، وه له ههندی شت بیدمگ بووه، له رووی بهزمی پیداهاتنه و متانه وه. بیئنه وهی که له بیری چووین، لییان مهپرسن.

له کوئی دا دمفه رموی: ﴿وَنَشَرِ الْمُؤْمِنِينَ﴾، وه موژده بده به برواداران برواداران کامانه که موژدهیان پی دمدری؟ واته: نهو بروادارانهی که خاومنی نهو سیفه تانهن، موژدهیان پی بده، نهوانهی خوا گیان و سامانی لی کریون، وه بههشتیان له بهرانبهردا پی دمه خشی.

یاخود موژده بده بهو بروادارانهی که خاومنی نهو سیفه تانهن، که سهرفرازی دنیاو دوارپوژن، بهخته و مرن، به مراد دهگن، له عهیداری لای خه لک و، گوناھباری لای خوا، له شهرمهزاری دنیا، وه له روو رمشی دوارپوژ، سهلامت و پاریزراو دمبن. وه که له نایه ته که ی پیشیدا فهرمووی: ﴿وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾، وه نهوه به مراد که یشتن و به ناکام که یشتن و به نامانج که یشتن مهزنه، لی رمش دمفه رموی: موژدهیان پی بدمو دلیان خوش بکه، یانی: بروادارانیک که خاومنی نهو سیفه تانهن. موژدهیان پی بده، که سهرفرازی دنیاو دوارپوژن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی پازدەیم

پیناسەیی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە چوار نایەت پێکدێ، کە بریتین لە نایەتەکانی: (۱۱۳ تا ۱۱۶)، تەویری سەرەکی ئەم چوار نایەتە، بریتییە لە ئاگادارکردنەوی پێغەمبەری خوا ﷺ و بروادارانێ شۆینکەوتووی، کە موو بە موو رێبازی پێغەمبەر ﷺ دەگرێ بەر، کە بۆیان نیە داوای لێبوردن لە خوا بکەن، بۆ هاوبەش دانەرانیك، کە دەزانن دۆزەخیین، هەرچەندە خزم و نیزیکیشیان بن.

پاشان خوا ﷻ رایدەگەیهێنێ، کە داوای لێبوردن کردنی ئیبراهیم بۆ بابی (کە ناوی نازم) بوو، بەهۆی بەئینیکەوه بوو، کە پێیداوو، بەلام پاش ئەوێ بۆی دەرکەوت، کە دوزمینی خواپە، حاشای لێکرد.

دوایی خواپە میهرەبان رایدەگەیهێنێ، کە ناگونجی کۆمەلێک پاش هیدایەتدرانیان، گومرا بکات لە سزای لادانیاندا، تاکو ئەوێ کە پێویستە پارێزی لێ بکەن، بۆیان روون نەکاتەوه.

وێ لە کۆتایی دا رایدەگەیهێنێ، کە خوا خاومنی ئاسمانەکان و زەویپە، دەژێنێ و دەمرێنێ، جگە لەویش برواداران سەرپەرشتیارو سەرخرێکیان نیە.

﴿ مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا
أُولَىٰ قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿۱۱۳﴾ وَمَا كَانَ
أَسْتَغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَن مَّوْعِدَةٍ وَعَدَّهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا بَيَّنَّ لَهُ أَنَّهُ
عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّهٌ حَلِيمٌ ﴿۱۱۴﴾ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا
بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ حَتَّىٰ يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿۱۱۵﴾ إِنَّ
اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ
وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿۱۱۶﴾ ﴿

مانای وشە بە وشەى نايەتەكان

{ پىغەمبەر و ئەوانەى بىروايان هېناو، بۇيان نيه داواى لىبوردن (لە خوا) بۇ
ھاوبەش دانەران بکەن، ھەرچەندە خزمىش بن، داواى ئەوھى بۇيان دەرکەوت، كە
ھاوھلانى كۆپەى ناگرى دۆزەخن ﴿ ۱۱۳ ﴾ وە (لە خوا) داواى لىبوردن ئىبىراھىمىش
بۇ بابى (نازەر) تەنيا پاش بەلئىنىك بوو كە پىى دابوو، بەلام داواى ئەوھى بۇى
روون بووھو كە دوژمنى خواپە، حاشاى لىگرد، بە دئنىايى ئىبىراھىم زۆر بە پەرۇش و
ھىدىى بوو ﴿ ۱۱۴ ﴾ وە ناگونجى خوا كۆمەلنىك كە پىنماىى كىردوون، گومرا بكات،
(لىيانگەرئى سەرگەردان بن)، بەلكو (ناگادارىان دەبئى)، تاكو ئەوھى پىويستە پارىزى
لى بکەن، بۇيان روون دەكاتەو، بىگومان خوا بە ھەموو شتىك زانايە ﴿ ۱۱۵ ﴾ مسۆگەر
مولكى ناسمانەكان و زموى ھى خواپە، دەزىھنى و دەمرىھنى، وە جگە لەوېش ھىچ دۆست و
پشتىوانىكتان نيه ﴿ ۱۱۶ ﴾ . }

شیگردنه‌وهی هه‌ندیك له وشه‌گان

(أَصْحَابُ): كۆی (صاحب)ه، (الصَّاحِبُ: الْمُلَازِمُ إِنْسَانًا كَانَ أَوْ حَيَوَانًا أَوْ مَكَانًا أَوْ زَمَانًا).

(صاحب) هه‌ر شتیكه كه په‌یوه‌ست بئ، ئنجا به مرۆفه‌وه بئ، یان ئازهن، یان شوین، یان کات، هه‌روه‌ها (صاحب) به مانای خاومن (مالک) پش دی.

(الْجَحِيمِ): (الْجَحْمَةُ: شِدَّةُ تَأْجِجِ النَّارِ، وَمِنْهُ الْجَحِيمِ).

(جَحْمَةٌ) بریتیه له کلپه ساندنی بلێسه‌ی ناگر، له‌ویشه‌وه وشه‌ی (جحیم) وه‌ک ناو بۆ دۆزه‌خ به‌کاره‌اتوه، له‌به‌رئه‌وه‌ی ناگره‌که‌ی کلپه‌و بلێسه‌ی توندی هه‌یه.

(مَوْعِدَةٍ): (وَعَدَ يَعِدُ وَعْدًا، وَعِدَّةٌ وَمَوْعِدَةٌ وَمَوْعِدَةٌ: مَتَاهُ بِهِ)، هه‌ر گام له‌و وشانه به مانای به‌ئینه، گه‌فت و به‌ئینیک که گه‌سێک به‌ که‌سیکی دهدات، کارێکی باشی بۆ بکات.

(تَبَرَّأَ مِنْهُ): واته: حاشای لێکرد، دووری لێکرد، (أَصْلُ الْبُرْءِ وَالْبَرَاءَةِ وَالْتَبَرِّي: التَّقْصِي مِمَّا يُكْرَهُ مُجَاوِرَتُهُ).

وشه‌ی (بُرء، بَرَاءة، تَبَرِّي) هه‌ر سێکیان به مانای دووری گرتنه له هه‌ر شتیك، که ئینسان چه‌ز له نیزیکی نه‌کات.

(لَاوَاهُ): (الْكَثِيرُ التَّأَوُّهُ).

(أَوَاه) که‌سیکه زۆر وشه‌ی نۆه به‌کار دینن، دیاره ئه‌وه ده‌گونجی له ئه‌نجامی ئازاریك دا بئ، که به‌ عه‌ره‌بی پئی ده‌گوترئ: (التَّوَجَّع) واته: دهر بپینی ئازار، وه‌ ده‌شگونجی به‌بی نه‌خۆشیی بئ، له په‌رۆشییان بئ، بۆ وینه: که‌سێک په‌رۆشی

کەسێکی بێ، یان سۆزو بەزمیی بۆ دەربێری، ئەم تەعبیرە بەکاربێنی، لە زمانەکانی دیکەشدا هەیە.

هەروەها (أَوَاه) دەلی: (الدَّعَاءُ: الرَّحِيمِ الرَّقِيقُ الْقَلْبُ)، واتە: زۆر پاراوە لە خوا، زۆر دوعا کەر، وە بە کەسێک دەگوتری کە بە بەزمیی بێ، زۆر دل نەرم بێ .

(حَلِيمٌ): واتە: هێدی و مەند، دەلی: (حَلْمٌ: تَأَنَّى وَسَكَنَ عِنْدَ غَضَبٍ أَوْ مَكْرُوهُ مَعَ قُدْرَةٍ وَقُوَّةٍ، وَصَفَحَ).

(حَلْمٌ) واتە: هێدی و مەندی بەکارهێنا، خۆی شلوی نەکرد، لە کاتی کدا کە تووڕە بوو، لەگەڵ ئەو شدا کە توانای هەبوو، ئەو کەسە سزا بدات، کە خراپەکە ی لێ بینیوه، بەلام هێدی و مەندی لەگەڵ بەکارهێنا، هەروەها (حَلْمٌ) بە مانای (صَفَحَ) هاتوه، واتە: چاوپۆشی لیکرد، بە گورتیی: وشە (حَلِيم) لە کوردیدا دەبێتەوه بە هێدی و مەند.

(وَلِيٌّ): (الْوَلِيُّ: كُلُّ مَنْ وُلِيَ أَمْرًا أَوْ قَامَ بِهِ، وَالنَّصِيرُ وَالْمُحِبُّ وَالصَّدِيقُ).

وشە (وَلِيٌّ) بە هەر کەسێک دەگوتری: سەرپەرشتیی کارێک بکات، یاخود بە کارێک هەلسی، یان کارێک بە ئەستۆوە بگری، هەروەها وشە (وَلِيٌّ) بە مانای یارمەتیدەر و خوشەویست و نیزیکیش دی.

(نَصِيرٌ): (الْمُعِينُ وَالْمُؤَيِّدُ وَالْمُنْجِيُّ وَالْمُخَلِّصُ).

وشە (نَصِيرٌ) بە هاوکار و پشتگیرکەر و دەربازکەر و رزگارکەر، لیکدراوتمەوه.

هوی هاتنه خوارموی نایه ته کان

هوی هاتنه خوارموی نهم نایه ته، که دمفرموی: ﴿ مَا كَانَتْ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ
 ءَامَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّ
 لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴾ (۱۱۳)

لهوبارموه نهم گنبرارومیه همیه:

﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: كَانُوا يَسْتَغْفِرُونَ لَهُمْ، حَتَّى نَزَلَتْ هَذِهِ
 الْآيَةُ، فَلَمَّا نَزَلَتْ أَمْسَكُوا، عَنِ الْإِسْتِغْفَارِ لِأَمْوَاتِهِمْ، وَلَمْ يُنْهَوْا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِأَحْيَاءِ،
 حَتَّى يَمُوتُوا، ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿ وَمَا كَانَتْ أَسْتَغْفِرُ إِبْرَاهِيمَ لِأَيِّهِ إِلَّا
 عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا بَيَّنَّ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ
 لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ ﴾ (التوبة، يَعْنِي: اسْتَغْفَرَ لَهُ مَا كَانَ حَيًّا، فَلَمَّا مَاتَ أَمْسَكَ عَنِ
 الْإِسْتِغْفَارِ)، { أَخْرَجَهُ البَغْوِيُّ، ج ۱۱، ص ۳۳، وَالطَّحَاوِيُّ فِي (مَشْكَلِ الْأَثَارِ)، بَرَقَم:
 (۲۴۸۳)، وَابْنُ أَبِي حَاتِمٍ فِي تَفْسِيرِهِ، قَالَ فِي الْإِسْتِغْفَارِ: قُلْنَا هَذَا إِسْنَادٌ حَسَنٌ، ج ۲،
 ص ۳۲۴۴ }.

واته: عمبدوللای کوری عهیباس خوا له خووی و بابی رازی بی، دهئی: مسولمانان
 عادمتیان وابوو، داوای لیبوردنیان له خوا دهکرد بو هاوبهش بو خوا دانه رمان، بهلام
 کاتیک نهم نایه ته هاته خوار، وازیان لهوه هینا که داوای لیبوردن بکن، بو نهوانهیان که
 مردوون {واته: لهسمر کوفرو شیرک مردوون} بهلام لییان قهدهغه نهکرا، داوای
 لیبوردن له خوا بکن، بو نهوانهیان که زیندوون و جاری نه مردوون، {واپنده چی
 مههست پیی هیدایهتو رحم پیکردن بی} دواپی خوای بهرز نهم نایه تهی نارد

خوار که دمفرموی: ﴿ وَمَا كَانَتْ أَسْتَغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَن مَّوْعِدَةٍ وَعَدَّهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا بَيَّنَّ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ ﴾
التوبة.

واته: نیبراهیم تاکو بابی زیندوو بوو، داوای لیبورنی بو له خوا دمکرد، بهلام دواى نهومی که مرد، وازی لهوه هیئا، که داوای لیبورنی بو له خوا بکات.

مانای گشتی نایه‌ته‌کان

پیشتر گوتمان: که تهومری سهرمگیی نهم چوار نایه‌ته، نه‌وهیه که خوا سَلَّمَ رینمایی نیمانداران دهکات، که دهبی چون له‌گه‌ل بیبروایانداو، له‌گه‌ل هاوبه‌ش بۆ خوا دانه‌رماندا مامه‌له بکه‌ن، که نایا داوای لیبوردنیا‌ن بۆ له خبوا کهن، یان داوای هیدایه‌تیا‌ن بۆ له خوا بکه‌ن، یان نه‌که‌ن؟ له‌وباره‌وه خوا سَلَّمَ رینماییا‌ن دهکات، وه نه‌وه‌ی که ناگونجی لییا‌ن قه‌دمغه دهکات، دمفه‌رموی: ﴿ مَا كَانِ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ ﴾، پیغه‌مبه‌ر ﷺ بۆی نیه، هه‌روه‌ها نه‌وانه‌ش که بر‌وایا‌ن هی‌ناوه، که داوای لی‌بورده‌ن بۆ هاوبه‌ش بۆ خوا دانه‌رمان بکه‌ن، واته: داوای لی‌بوردنیا‌ن بۆ له خوا بکه‌ن، که لی‌رده‌ا به‌م ته‌عبیره هی‌ناویه‌تی، نه‌گه‌رنا وی‌پرای نه‌وه‌ی: بۆیا‌ن نیه داوای لی‌بوردنیا‌ن بۆ له خوا بکه‌ن، بۆشیا‌ن نیه داوای هیدایه‌تیشیا‌ن بۆ بکه‌ن، به‌لکو داوای هیج شتیکی چاکیا‌ن بۆ له خوا بکه‌ن، داوای نه‌وه‌ی که له‌سه‌ر کوفر مردوون.

ننجا دمفه‌رموی: ﴿ وَلَوْ كَانُوا أُولَىٰ قُرْبَىٰ ﴾، هه‌رچه‌نده نه‌وانه له‌گه‌ل‌یشیا‌ندا خاومنی نیزیکیی بن، واته: هه‌رچه‌نده نیزیکایه‌تیشیا‌ن هه‌بی، خزمایه‌تیا‌ن هه‌بی، یان هه‌رچۆره نیزیکییه‌کی دیکه‌ی هاوه‌لایه‌تیا‌ن بوو بی، بۆ وی‌نه: دراوسیه‌تیا‌ن هه‌بی. به‌لام نایا که‌ی بۆیا‌ن نیه داوای لی‌بوردنیا‌ن بۆ له خوا بکه‌ن؟ ﴿ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ

لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴾، داوای نه‌وه‌ی بۆیا‌ن روون بۆته‌وه که نه‌وانه هاوه‌لی دۆزه‌خن، واته: داوای نه‌وه‌ی بۆیا‌ن روون بۆته‌وه، که نه‌وانه دۆزه‌خیا‌ن، وه خوا بر‌پاری داوه که بیانباته دۆزه‌خو، بیانکاته هاوه‌لی دۆزه‌خو، خاومنی دۆزه‌خ، بۆیا‌ن نیه داوای لی‌بوردنیا‌ن بۆ له خوا بکه‌ن، چونکه به ته‌ئکید نه‌وه داوای لی‌بورده‌ن، جی‌ی خۆی ناگری. وه خوا‌ی کارزا‌ن ره‌حمه‌تو به‌زمیی خۆی تاییه‌ت کردوه به نه‌هلی نیمانه‌وه، وه له

بیبەر وایانی قەدەغە کردووە، ئنجا پێشینان گوتووایانە : (قەسە بکە جێ بگرێ، ربه بپێوه سەر بگرێ) قەسە یەک کە جێ نەگرێ، نابێ بیکە.

ئنجا رەنگە ئەو کاتە هاوێلان خوا لێیان رازی بێ، پرسیارێک لە دنیاندا دروست بوو بێ، وە ئیستاش دەگونجی پرسیارێک لە دلاندا دروست بێ، دەربارە ی هەلۆیستی ئیبراهیم (علیه السلام) بەرانبەر بە بابی ئازەر، کە داوی ئەوێ ئیبراهیم رێنمایی بابی دەکات، و، نامۆزگاری دەکات، بابی پێی دەئێ: ﴿لَئِنْ لَمْ تَنْتَه لَأَرْجُمَنَّكَ وَأَهْجُرَنِي مَلِيًّا ﴿١٦﴾ مريم.

واتە: ئەگەر واز نەهێنی، بەردبارانت دەکەم، وە برۆ سەری خۆت هەلبگرەو لێم دوور بکەو، یانی: دەریکرد، ئیبراهیم (علیه السلام) لە وەلامی دا دەئێ: ﴿سَلِّمْ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا ﴿١٧﴾ مريم.

واتە: سەلامت لێ بێ، ناشتی و سەلامەتی لەسەر تۆ بێ، داوای لێبوردنت بۆ لە خوا دەکەم، چونکە پەرۆمردگارم لەگەڵ من زۆر بە بەزمی یە، وە پارانەو مو داوای من گیرا دەکات.

ئنجا ئەو پرسیارە دروست دەبێ، کە ئەو نە ئیبراهیمیش داوای لێبوردنی بۆ بابی کردووە لە خوا ی پەرۆمردگار، لە حالیکدا کە بابیشی کافر بوو؟

کەواتە: چی دەبێ، ئەگەر ئێمەش داوای لێبوردن لە خوا بکەین، بۆ ئەو خزانەمان کە لەسەر کوفر مردوون؟!

بۆیە خوا ﷻ لەو بارەو هەلۆیستی ئیبراهیم روون دەکاتەو، دەفەر موی: ﴿وَمَا

كَانَ اسْتَغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَّهَا إِتَاءَهُ ﴿﴾، وە داوای لێبوردن کردنی ئیبراهیم بۆ بابی، {واتە: داوای لێبوردن لە خوا کردنی ئیبراهیم بۆ بابی} تەنیا داوای بە ئێنێک بوو کە پێی دابوو، ئیبراهیم بە ئێنی بە بابی دا، گوتی: (سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي) لەمەودوا داوای لێبوردنت بۆ لە پەرۆمردگارم دەکەم.

ئنجا بۆ ئەوێ بە ئێنەکە ی خۆی بێنێتە دی، داوای لێبوردنی بۆ لە خوا کرد.

﴿ فَلَمَّا بَيَّنَّ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ ﴾، بهلام دواى نهوهى بؤ پروون بؤوه، كه دوزمنى خوايه، وه همر نيمان ناهينى، يان خوا ههوالى پيدا، كه نهوه نيمان ناهينى، ﴿ تَبَرَّأ مِّنْهُ ﴾، حاشاى ليكردو دوورى ليكرد، وه پهيوهنديى لهگه لندا بچراند، ﴿ إِنَّ ابْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ ﴾، بيگومان ئيبراهيم زؤر به سؤزو بهزميى و بهرؤش بووه، وه هيدىى و مهندو لهسه رهخؤ بوو، واته: زوو تووره نهبووه.

بهئى خوا ﷺ رايدمگه يمنى كه ههئويسته كهى ئيبراهيم لهسهر بناغهى بهئينىك بووه، كه به بابى داوه، ئنجا دياره تا نهو كاته نوميديو، هيوايهكى ههبووه، كه بابى نيمان بينى، بؤيه داواى ليبوردى بؤ له خوا كردوه، بهلكو خواى بهخشر هيدايهتى بدات، بهلام دواى نهوهى دنياو مسؤگهر بوو، كه نيمان ناهينى و دوزمنى خوايه. حاشاى ليكرد.

كهواته: ئيوش نهو خزمانهتان كه كافر بوون، هاوبهش بؤ خوا دانهر بوون، دواى نهوهى كه لهسهر كوفر مردوون و بؤتان پروونبؤتهوه كه نيمانيان نههيناوه، يان لهسهر نيفاق مردوون بؤتان پروونبؤتهوه كه بهبئ نيمانى مردوون، يان نهگهر پئغه مبهرى خوا ﷺ ههوالى پيدا بن، كه فلان كهس نيمان ناهينى، دهبئ ئيوش وهك ئيبراهيم (عليه السلام) چؤن بهرانهت و حاشاى له بابى كرد، ئيوش حاشاو بهرانهت لهو نيزيك و خزمانهتان بكهن، كه بؤتان دهر كهوتوه، دوزمنى خوان، وه بپروا ناهينن.

ئنجا ئيبراهيم (عليه السلام) له نهنجامى زيده رهم و بهزميى و بهرؤشى، وه لهبهر نهوهى زؤر هيدىى و مهندو لهسه رهخؤ بووه، بؤيه لهگه ل نهو ههئويسته نهريئى و خراپهى بابيشيدا، همر داواى ليبوردى بؤ له خوا كردوه.

پاشان خوا ﷺ راستيهكى گرنگ دهخاته روو، بؤ نهوهى كه بروداراننىك كه داواى ليبورديان بؤ خزمهگانيان له هاوبهش بؤ خوا دانهران، كردوو، بؤيان پاراونهوو، داواى رهم و بهزميى و ليبوردى خوايان بؤ كردوو، پييان وا نهبئ كه به گومرا له قهلهمى داون، وه به گوناھو سهريئجى بؤى تؤمار كردوو، دمهفرموى: ﴿ وَمَا

كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَهُمْ حَتَّىٰ يَبْتَلِيَهُم مَّا يَتَّقُونَ ۚ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿۱۱۵﴾

واتە: وہ ناگونجی خوا کۆمەئیک که رېنمایى کردوون و، خستوونیه سەر رېی راست، برپاری گومرا بوونیان بۇ بدات، وه به گومرا بوو له قەئەمیان بدات، { له ئەنجامی ئەومدا که هەئەمیهک دمکەن، گوناھیک دمکەن، که جارئ نەیانزانیه گوناھه } تاکو ئەومیان بۇ روون دمکاتەوه، که دەبی پارئیزی لی بکەن.

واتە: ئیوه مادام نەتانزانیبی که حەرامەو قەدەغەیه، داواى لیبوردن له خوا بکەن، بۇ کەسانیکى بیبرواو موشریک، له خزمان و له نیزیکانتان، ئەومتان به گومرایى لەسەر حساب نەکراوه، وه به گوناھو سەرپنجییى، بۆتان حساب نەکراوه.

چونکه جارئ خواى پەرورەدگار بۆی روون نەکردبوونەوه، که دەبی خۆیان لی بپارئیزن، وه خوا ﷻ کۆمەئە خەئکیک که هیدایەتیان دەدات، داویى هەتا ئەو شتانەیان بۇ روون نەکاتەوه، که دەبی خۆیانیان لی بپارئیزن، ئەگەر خۆیان له شتیک لەو شتانە نەپاراست، بۆیان به گوناھو گومرایى حساب ناکات، ئەوه مانایەکی.

مانایەکی دیکەشى ئەوهیه: که خوا کاتیک کۆمەئیک هیدایەت دەدات، هەروا لییان ناگەرئ، تووشی سەرگەردانیی و گومرایى ببن، بەئکو هەموو ئەو شتانەى که دەبی خۆیانیان لی بپارئیزن، بۆیان روون دمکاتەوه، بۆیه خواى پەرورەدگاریش ئەوهی بۇ ئیوه روون کردەوه، ﴿ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴾، بیگومان خوا به هەموو شتیک زانیە، هەموو شتیک دەزانئ.

له کۆتایی دا خوا ﷻ دەفەرموی: ﴿ إِنَّ اللَّهَ لَهُ، مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ﴾، بیگومان خوا مولکی ناسمانەکان و زموی هەیه، خاومنی مولکی ناسمانەکان و زەوییه، ناسمانەکان و زموی، واتە: سەرەوهی دروستکراوهکان و، خوارەوشیان، ناسمانەکان سەرەوهیه، هەرچەندە بەرمو سەر دەروات، تاکو وجود کۆتایی پی دئ، وه هەرچەندە بەرمو خوار دەجئ، هەمووی هی خوایه، ﴿ يُحْيِي وَيُمِيتُ ﴾، دەزینئ و دەمرئینئ، دیاره زیاندن و

مراندن، واتە: ژيان پيدان و مردن بەسەردا هينان، زەقتەين، وه بەرجهستەترين شيوەى تەصەرووف كرده له مولكدا، بۆيه خواى بالادەست و زال له قورئاندا، ئەو تەعبىره زۆر بەگاردىنى: هەر خوا دەژيەنئ و دەمرىنى، ﴿ وَمَا لَكُمْ مِّن دُونِ اللَّهِ مِّن وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴾، وه ئيوه جگه له خوا، هيج سەرپەرشتيار مشوورخۆرىكتان نيه، هيج دۆست و نيزىكىكتان نيه، هەروەها هيج هاوکار و سەرخەرو پشتیوانىكىستان نيه.

چەند مەسەلەھەكى گىرەگ

مەسەلەھى يەكەم : كە دەفەر موى : ﴿ مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴾ (۱۱۳)

واتە : پىغەمبەر ﷺ ، وە ئەوانەى كە برۋادارن ، برۋايان ھىناوہ ، بۇيان نىہ داۋاى لىبوردن لە خوا بۇ كەسانىك بىكەن ، كە ھاوبەش بۇ خوا دانەرن ، ھەرچەندە خىزم و نىزىكىشىيان بن ، داۋاى ئەوہى بۇيان دەرگە وتومو بۇيان رۋونبۇتەوہ ، كە ئەوانەى ھاوہل و خاۋمنى كلىپو بلىتسەى ناگرى بەتىنى دۆزەخن .

لەبەردەم ئەم نايەتەدا سى ھەلۋەستە دەكەين :

ھەلۋەستەى يەكەم : لەبەر دوو ھۇكاران نابى برۋاداران بۇ ھاوبەش دانەران و كاھران و موناڧىقەكان بپارپنەوہ :

أ/ برۋادار نابى داۋايەك لە خوا بىكات بىجى بى و جىگا نەگرى ، بۇيە نابى برۋادار ئەو جۆرە پارانەومىيە ئاراستەى خواى دادگەرى بىكات ، كە ھەۋالى پىداۋە و مرىناگرى : ﴿ إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ... ﴾ (۱۸) النساء .

ب/ برۋادار نابى دۇستايەتىي دوزمن و ناھەزانى خوا بىكات ، كەسانى موناڧىق و موشرىك و كاڧرىش دوزمنى خوان ، كەسىك دوزمنى خوا بى ، چۆن دەبى تۇ نىزىكى بىكەوى ، خۇشەويستىيەت لەگەلى ھەبى و ، بە تەنگىەوہ بى و ، بەرۋشىيەت بۇى ھەبى ، وە داۋاى بۇ لە خوا بىكەى ؟!

هه‌لوه‌سته‌ی دووهم: به‌کێک بۆی هه‌یه بێ: که خوا ده‌فهرموئ: ﴿ وَلَوْ كَانُوا

أُولَىٰ قُرْبَىٰ ۖ ﴾، بۆچی وای فهرمووه؟!

ئه‌وه بۆ لایبردنی ئه‌و نیشکال و گومانه‌یه که به‌هۆی هه‌لۆیسته‌که‌ی ئیبراهیمه‌وه (علیه السلام) په‌یدا ده‌بن، که خوای کارزان له سوورپتی (الشعراء) دا لێی

گێراوته‌وه، که ده‌فهرموئ: ﴿ وَأَعْفِرْ لِأَيِّ إِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ ﴿٨١﴾ ۖ واته: خوايه له بابم ببووهره، بێگومان ئه‌و له گومرايانه.

وه له سوورپتی (مریم) دا که پێشتر باسمان کرد، ئیبراهیم (علیه السلام) به‌ئێنی به بابی ده‌مات، دواى ئه‌وه‌ی بابی دهریدمکات، که داواى لێبوردنی بۆ بکات ﴿ سَلِّمْ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي ۖ ﴾، واته: سه‌لام له تۆ بێ ئه‌وه من دهرپۆم، به‌لام

داواى لێبوردنیشت بۆ له په‌رومردگارم ده‌که‌م، ﴿ إِنَّهُ كَانَ فِي حَفِيَّا ۖ ﴾، بێگومان په‌رومردگارم به‌رانبه‌ر به من زۆر به په‌رحم و به‌زمیی و مشوورخۆره، ئنجا ئه‌و به‌ئێنه‌ی له سوورپتی مه‌ریمه‌دا خوای بێ وێنه له ئیبراهیمه‌وه گێراوته‌وه، جێبه‌جێکردنی ئه‌و به‌ئێنه‌ی له سوورپتی (الشعراء) دا خستۆته‌وه، که

ده‌فهرموئ: ﴿ وَأَعْفِرْ لِأَيِّ إِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ ﴿٨١﴾ ۖ، له سوورپتی (مریم) دا ده‌ئێ: داواى لێبوردنت بۆ له په‌رومردگارم ده‌که‌م، ئه‌وه‌تا له سوورپتی (الشعراء) یشدا، ئه‌و به‌ئێنه‌ی که داویه‌تی هێناویه‌ته‌دی، که ده‌ئێ: وه ئه‌ی خوايه! له بابم ببووهره، بێگومان بابم له گومرايانه.

نیشکاله‌که‌ش لێره‌دا په‌یدا ده‌بن: ئه‌دی ئه‌وه نیه ئیبراهیمیش (علیه السلام) بۆ بابی پاراوته‌وه؟!

وه‌لامه‌که‌ی ئه‌وه‌یه: ئیبراهیم (علیه السلام) که بۆی پاراوته‌وه له‌به‌رئه‌وه بووه که به‌ئێنی پێداوه، پاشان نه‌یزانیوه که ئیمان ناهێنی، بۆیه بۆی پاراوته‌وه‌وه داواى لێبوردنی بۆ له خوا کردوه، ئومیدی پێی هه‌بووه که بپوا بێنی، به‌لام دواى ئه‌وه‌ی دلتیا بووه که بپوا ناهێنی، حاشای لێکردوه‌وه دووری لێکردوه.

واتە: ئیووش ئەی بروادارینە! ئەو خزم و نیزیکانەتان کە لەسەر کوفرو شیرک و نیفاق مردوون، یاخود دلتیا گراونەوه، لەلایەن خوا و پێغەمبەری خواوە ﷺ کە ئەوانە برپا ناهینن، بۆیە ئیووش دەبێت وەك ئیبراھیم بکەن، کە دواى ئەوێ دلتیا بوو بابی برپا ناهینن، حاشای لیکردو دووری لیکرد، ئیووش حاشا دووری بکەن، لەو خزم و نیزیکانەتان، کە دەزانن لەسەر کوفر مردوون، یاخود برپا ناهینن.

هەلۆستەى سێیم: چۆنیان بۆ دەرکەوتووە کە هاوبەشدانەران هاوئەلی دۆزەخن؟

۱ / ئەوانە خوا هەوالتی بە پێغەمبەر داوە ﷺ کە بە کافرێی مردوون، یانی: موناڤیقەکان و موشریکەکان و کافرەکان، وە هەر کەسێک بە کافرێی مردبێت، ديارە خاومنی دۆزەخەو هاوئەلی دۆزەخە.

۲ / هەر کەسێک بە رۆالەت لەسەر کوفرو شیرک مردبێت، واتە: با خواى پەنھانزانیش هەوالتی بە پێغەمبەر نەدایت ﷺ، مادام کەسێک کە دەزانى لەسەر کوفرو شیرک، یان نیفاق مردووە، ئەو دەزانى کە ئەوانە هاوئەلی دۆزەخن، واتە: یان دەبێت بە پێی رۆالەتی حالى، لەسەر کوفرو شیرک، یان نیفاق مردبێت، تۆش بزانی، یان ئەوێتا لە رێی پێغەمبەرەووە ﷺ خواى پەرۆمردگار بە وەحی فەرموو بێ: کە فلان کەس لەسەر کوفرو شیرک، یان نیفاق مردووە، یاخود فلان کەس ئیمان ناهینن و لەسەر شیرک و کوفر یان نیفاق دەمرێ.

لەو دوو رێیەووە بۆیان دەرکەوتووە کە ئەو کەسانە بێبەرپوان، وە لەسەر کوفر مردوون، وە هاوئەلی دۆزەخن.

چوار ریوایهت له باره‌ی هاتنه خواری نهم نایه‌ته وه

له تفسیرمکاندا چوار ریوایهت باسکراون، بۆ هۆی هاتنه خواری نهم نایه‌ته

موبارمه: ﴿ مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ ﴾:

(۱) په‌کێک له ریوایه‌ته‌کان نهمویه که پیغه‌مبەر ﷺ بۆ (أبو طالب) پاراومه‌وه. نه‌بو طالیبی مامی که: خوا لئی خوش ببی، نهمه بوخاریی به ژماره (۱۳۶۰). وه موسلیم به ژماره (۲۴) هیناویانه، وه (الإستیعاب في بيان الأسباب)^(۱)، نه‌و گێردراومیه‌ی هیناوه.

به‌لام بیگومان ناگونجی نهم نایه‌ته هۆی هاتنه خواریمه‌که‌ی نه‌و به‌سه‌رهاته ببی. له‌به‌رنه‌وه‌ی نه‌بو طالیب له مه‌که‌که مردوه، به‌لام سوورپتی ته‌وبه له کۆتایی ته‌مه‌نی پیغه‌مبهردا هاتۆته خواری، له سالی نۆیه‌مدا که‌واته: چۆن ده‌گونجی نایه‌تی که له سالی نۆیه‌می کۆچیدا هاتۆته خواری، هۆی هاتنه خواری که‌ی به‌سه‌رهاتی که ببی، که ده دوازه سال له‌وه‌و پیش بووه !!.

(۲) هه‌روه‌ها ریوایه‌تیکی دیکه ده‌لی: نه‌و نایه‌ته به‌هۆی نه‌وه‌وه هاتۆته خواری که پیغه‌مبەر ﷺ سه‌ردانی گو‌ری (آمنة)ی دایکی کرد، وه داوای لی‌بوردنی بۆ له خوای به‌خشنده کرد.

نه‌وش (ابن أبي حاتم) له تفسیرمه‌که‌ی خۆیدا^(۲)، وه (الطحاوي) له (مشکل الآثار)دا به ژماره (۲۴۸۷)، وه (الحاکم) له (المستدرک)دا^(۳) هیناویانه، به‌لام دیاره (الإستیعاب في بيان الأسباب) ده‌لی: (قُلْنَا وَهَذَا إِسْنَادٌ ضَعِيفٌ)^(۴)، که

(۱) ج ۲، ص ۴۲.

(۲) ج ۶، ص ۱۹۹۳-۱۹۹۴.

(۳) ج ۲، ص ۳۲۶.

(۴) ج ۲، ص ۳۴۴.

گوايه پیغمبهر ﷺ له (أبواء) سهردانی گۆری دایکی کردوه، وه بۆی له خواى لیبورده پاراوتمهوه، بهو هویهوه نهو نایهته هاتوته خوار، بهلام وا دیاره که له پرووی سهندهوه بیهیزه.

﴿ ۳ ﴾ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: سَمِعْتُ رَجُلًا يَسْتَغْفِرُ لِأَبِيهِ، وَهُمَا مُشْرِكَانِ، فَقُلْتُ: تَسْتَغْفِرُ لِأَبِيِّكَ وَهُمَا مُشْرِكَانِ؟ فَقَالَ: أَلَيْسَ قَدْ اسْتَغْفَرَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ وَهُوَ مُشْرِكٌ؟ قَالَ: فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ ﷺ فَنَزَلَتْ: ﴿ مَا كَانِ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ ﴾، { أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ، بِرَقْم: (۳۱۰۱)، وَالنَّسَائِيُّ، بِرَقْم: (۲۰۳۶)، وَأَبُو يَعْلَى، بِرَقْم: (۳۳۵)، وَالْبَيْهَقِيُّ فِي (شَعَبِ الْإِيمَانِ) بِرَقْم (۹۳۷۸) وَحَسَنَةُ الْأَلْبَانِي. }

واته: عهلی خوا لئی رازی بی، دهلی: گویم له بیاویک بوو داواى لیبوردى بوو بابو دایکی دهکرد، که هاوبهش بوو خوا دانهر بوون (بویان له خوا دمپاراپهوه)، منیش پیم گوت: چون داواى لیبوردى له خوا بوو بابو دایکت دهکهی که هاوبهش بوو خوا دانهرن؟ { که دمی به موشریکیو، به کافریتی مردبن، یاخود لهو کاتهدا لهسر حالهتی شیرک بووبن }، نهویش گوتی: نهو ده نیه نیبراهیمیش داواى لیبوردى بوو بابو کردوه، له حالیکدا که هاوبهش بوو خوا دانهریش بووه، دهلی: منیش نهوهم بوو پیغمبهری خوا ﷺ باسکرد، ئیدی لهو بارموه نهه نایهته هاته خوار: ﴿ مَا كَانِ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ ﴾.

﴿ ۴ ﴾ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: كَانُوا يَسْتَغْفِرُونَ لَهُمْ حَتَّى نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ، فَلَمَّا نَزَلَتْ، أَمْسَكُوا عَنِ الْإِسْتِغْفَارِ لِأَمْوَاتِهِمْ، وَلَمْ يُنْهَوْا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلأَحْيَاءِ، حَتَّى يَمُوتُوا، ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿ وَمَا كَانِ اسْتَغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَّهَا إِتْيَاهُ فَلَمَّا بَيَّنَّ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ ﴾، { التربة، يعنِي: اسْتَغْفَرَ لَهُ مَا كَانَ حَيًّا، فَلَمَّا مَاتَ، أَمْسَكَ عَنِ الْإِسْتِغْفَارِ }، { أَخْرَجَهُ الْبَغَوِيُّ ج ۱۱، ص ۳۳، وَالطَّحَاوِيُّ فِي (مَشْكَلِ

الآثار، برقم: (۲۴۸۳)، وابنُ أبي حاتم في تفسیره، قَالَ في الإستيعاب: قُلْنَا هَذَا إِسْنَادٌ حَسَنٌ، ج ۲، ص ۳۲۴۴} (۱).

شایانی باسیشه بهنسبت نهو ریوایه‌ته‌وه که له (علی) یه‌وه گپردراومه‌وه. همرچنده (الألبانی) به (حسن) ی داناوه، به‌لام (ابن العری) له (العاریضة) دا. وهك خاومنی (التحریر والتنویر) هیناویمتی، به زور بیهیزنی داناوه .

{ قَالَ ابْنُ الْعَرَبِيِّ فِي (العَارِضَةِ): هُوَ أضعفُ مَا رُوِيَ فِي هَذَا الْبَابِ، وَأَمَّا مَا رُوِيَ فِي أَسْبَابِ النَّزُولِ أَنَّ هَذِهِ الْآيَةَ نَزَلَتْ فِي اسْتِغْفَارِ النَّبِيِّ ﷺ لِأَبِي طَالِبٍ، أَوْ أَنَّهَا نَزَلَتْ فِي سُؤَالِهِ رَبَّهُ أَنْ يَسْتَغْفِرَ لِأُمَّهُ أَمِينَةَ، حِينَ زَارَ قَبْرَهَا بِالْأَنْبَاءِ، فَهُمَا خَبْرَانِ وَاهِيَانِ لِأَنَّ هَذِهِ السُّورَةَ نَزَلَتْ بَعْدَ ذَلِكَ بِزَمَنٍ طَوِيلٍ } (۲).

(ابن العری) که خاومنی (احکام القرآن) ه، ده‌لی: نهو ریوایه‌ته‌هی که له (علی) یه‌وه هاتوه، خوا لئی رازی بی، بیهیزترین شته که له‌وباره‌وه گپردرایته‌وه، وه نه‌وه‌ی که له هویه‌کانی هاتنه خوارموی نه‌م نایته‌مدا هاتوه، گوایه نه‌م نایته‌ه دمبراره‌ی داوای لی‌بوردرکنی پیغه‌مبهر ﷺ بووه بو نه‌بو طالیبی مامی، یاخود لمبارهی دمبراره‌ی داوای لی‌بوردرن کردنی پیغه‌مبهر ﷺ بو دایکی نامینه هاتوته خوار، که سهردانی گورمه‌کی کردوه له (أبواء)، نهو دوو هه‌واله، (واته: نهو دوو ریوایه‌ته) زور بیهیزن، چونکه نه‌م سوورمه‌ه دوای نه‌وه به رۆزگار یکی دوورو دریز هاتوته خوار.

که‌واته: ته‌نیا ریوایه‌ته‌که‌هی ئیبنو عبباسه، بگونجی پشتی پی ببه‌ستری، له‌گه‌ل نه‌وه‌ی علی دا خوا لئی رازی بی، به‌لام (ابن العری) نه‌وه‌ی علی به (أضعفُ شيء في هذا الباب) وصف کردوه، همرچنده (الإستيعاب في بيان الأسباب) سه‌نده‌که‌هی به باش له فه‌لم داوه.

هه‌لبه‌ته‌ه دصی نه‌وه بزانی که دمگوتری: هوی هاتنه خواری نه‌و نایته‌ه، نه‌و به‌سهره‌اته بووه، نه‌و رووداوه بووه، مانای وانیه که جه‌مک و واتای نه‌و

(۱) پی‌شتر مانامان کردوه .

(۲) ج ۱۱، ص ۴۴.

نایهته موبارمه که کورت هه‌لدی لهو رووداودا، به‌لکو یانی: نهو نایهته موبارمه که جه‌مک و واتایه‌که‌ی نهو رووداوداوش ده‌گریته‌وه، وه جیا لهو رووداوداوش ده‌گریته‌وه، یان نهو که‌سه ده‌گریته‌وه، که نایهته‌که ده‌بارهی هاتۆته خوار، وه جگه له‌ویش ده‌گریته‌وه، به‌لام به ته‌ئکید ناگونجی نایه‌تیک له سوورفتی (التوبة) دابی، که له سالی نۆیه‌می کۆچیدا هاتۆته خوار، په‌یومنیی هه‌بی به به‌سه‌ره‌اتیکه‌وه، که ده، دوازه (۱۰-۱۲) سال له‌وهو پیش رووی داوه !!

بۆیه پیویسته له هۆی هاتنه خوارموه‌گاندا باش ورد بینه‌وهو، دیقمتی باش بکه‌ین، بۆ نه‌وه‌ی هه‌ندیک جه‌مک و واتا که نایه‌ته‌گان مه‌به‌ستیان نین، نه‌یانخه‌ینه نیو مانای نایه‌ته موبارمه‌که‌گانه‌وه.

مه‌سه‌له‌ی دووه‌م: که ده‌فه‌رموی: ﴿ وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَّهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا بَيَّنَّ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ ﴾

بۆ زیاتر تیگه‌یشتنی جه‌مک و واتای نهو نایه‌ته، پیویسته پیشی چهند وشه‌یه‌ک مانا بکه‌ین:

۱- وشه‌ی (مَوْعِدَةٍ) ده‌لی: (المَوْعِدَةُ: إِسْمٌ لِلْوَعْدِ) پیشتیش باسمان کرد.

(مَوْعِدَةُ) ناوه بۆ (وَعْد) واته: گفتو به‌لین .

۲- (تَبَرَّأَ مِنْهُ) (التَّبَرُّؤُ: تَفَعَّلَ مِنْ بَرِيٍّ مِنْ كَذَا، إِذَا تَنَزَّهَ عَنْهُ، فَالتَّبَرُّؤُ مُبَالَغَةٌ فِي الْبِرَاءَةِ).

وشه‌ی (تَبَرُّؤُ، تَفَعَّلَ) ه، له (بَرِيٍّ مِنْ كَذَا) وه هاتوه، (بَرِيٍّ مِنْ كَذَا) واته: حاشای لی‌کردو دووری لی‌کرد، کاتیک که مرؤف خۆی له شتیک پاک ده‌گریو دووری لی‌ده‌کات، ئنجا وشه‌ی (تَبَرُّؤُ) زیده‌رۆیی کردنه له به‌پراڤت، چونکه له‌سه‌ر کیشی (تَفَعَّلَ) ه، وله: فشار له خۆت بکه‌ی که زیاتر دووری بگری، وه خۆت پاک بگری لهو شته.

۳- وشهى (لَاوَاهُ) (الْأَوَاهُ: الَّذِي يَكْثُرُ قَوْلَ : أَوْه، وَهُوَ التَّوَجُّعُ، وَهُوَ كِنَايَةٌ عَنِ الرَّأْفَةِ وَرِقَّةِ الْقَلْبِ وَالتَّضَرُّعِ، حِينَ يوصِفُ بِهِ، مَنْ لَيْسَ بِهِ وَجَعٌ).

وشهى (أَوَاهُ) كهسيكه كه زور بلى (أَوْه) يان (أَوْه) كه بریتیه له دهرپرینی نازار، نهویش کینایهیه بو بهزمیو پهروش و دل پی سووتان، یاخود پارانهوهو کرووزانهوه، وه کاتیک كهسيك پئی ومسف دمکری، كه نازاریکی نهبی، نهوه رحمو بهزمیو شهفهفتم نواندن دهگهیهنی، نهگهر كهسيك نازاریکی ههبیو بلى: نُؤْه، دياره تهعبير دمکات له نازارهکهی خوی، بویه له زمانى عهرمببیدا دهلى: (كَلِمَةٌ تَوَجُّعٌ) وشهیهكه بو دهرپرینی نازار بهکاردی، بهلام كهسيك نازاریکی له جهستهیدا نهبی، کاتیک دهلى نووه، یا نُؤْه، نهوه مهبهستی نهومیه رحمو بهزمیو سوز دنوینی، بهرانبهر به جگه له خوی.

۴- وشهى (حَلِيمٌ) (صَاحِبُ الْحِلْمِ) كهسيك كه خاومنى سيفهتى هیدیو مهنديه، هیدیو مهنديه پیچهوانهى زوو تووره بوونه، وهك چؤن (عَجَلَةٌ) پیچهوانهى (تَأَنِّي)یه، (تَأَنِّي) واته: بهکاوهخو، به شینهی، وه (عَجَلَةٌ)ش واته: تالووکهکردن. پهلهپهل کردن.

ننجا كه دمهرموی: ﴿إِلَّا عَنِ مَوْعِدَةٍ وَعَدَّهَا أَيَّاهُ﴾، نهوه دوو واتایان دهگهیهنی:

یهکهم: (وعد ابراهيم هذه الموعدة أباه)، بهلینیک كه ئیبراهیم به بابی دابوو. له کوئی دياره كه بهلینهکهی پيداوه؟

له سوورمتی (مریم) دا دواى نهوهی كه بابی پئی دهلى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْجَمُنَّ مَرْيَمَ إِنَّهَا تُنَبِّئُكُم بِالَّذِينَ لَمْ يَرْجَسُوا مِنْ آلِ بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنَّهَا وَرَاءَ حُدُودِ الْبَلَدِ وَالْأَنبَاءُ حَتَّىٰ ظَنَّنُوا مِنْهَا مَثَلًا مِثْلَ قَوْمِهِمْ﴾

واته: نهی ئیبراهیم! نهگهر دست ههئنهگری، واته: له یهکتابه‌رستی، یان له بانگ کردنی من بو ته‌نیا خوا په‌رستی، به‌ندایه‌تی ته‌نیا بو خوا کردن. دست هه‌لگرتن لهو بتو صه‌نه‌مانه، نه‌گهر واز له‌وه نه‌هینی، به‌رد بارانت

دەکەم، ﴿ وَأَهْجُرْنِي مَلِيًّا ﴾، ئیستاش برۆ زۆر لێم دووربکەو، وە ماومیهکی زۆر برۆ، یانی: سەری خۆت هەلگرمو برۆ، ئیبراهیم (علیه السلام) بە بەلاش نیه که خوا لەبارمیهو دەفەرموی: ﴿ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ ﴾ (التوبة، واتە: ئیبراهیم زۆر بە پەحم و سۆز بوو، زۆریش هێدی و مەند بوو، لە وەلامی ئەو قسە پەقەنەیی بابیدا، دەلی چی؟!

﴿ قَالَ سَلِّمْ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا ﴾ (مريم، واتە: گوتی: سەلامت لێ بێ، لەمەودوا داواي لیبوردنت بۆ لە پەرورمردگارم دەکەم، چونکە پەرورمردگارم لەگەڵ من زۆر بە مشوورە، زۆر بە تەنگمەومیه، بەزمیی پێمدا دی.

یانی: ئومید دەکەم که دوای منیش بۆ تۆ، داواي لیبوردن کردنی من بۆ تۆ، گیرا بکات، خوا لێت ببووری.

ئنجایا ئە کۆندا دیارە که داواي لیبوردنی بۆ لە پەرورمردگاری کردو؟ لە سوورمەتی (الشعراء) لە نایەتی (۸۶) دا که لە سیاهی چەند قسەیهکدا، دەلی:

﴿ وَأَغْفِرْ لِي إِنَّهُ كَانَ مِنَ الصَّالِينَ ﴾ (التوبة، واتە: وە لە بابیشم ببوورە، بێگومان بابم لە گومراپانە، لێ ببوورە، واتە: چاوپۆشی لێ بکەو لێ ببوورە .

دووهم : واتای دووهمی ، ﴿ إِلَّا عَن مَّوْعِدَةٍ وَعَدَّهَا إِتَاءَهُ ﴾ : که ئەومیانم تەنیا

لە (التحریر والتنویس) (محمد الطاهر ابن عاشور) دا بینێ، بەلام ئەویش پێی تێدەچێ، دەلی: (وَعَدُ أَبِي إِبْرَاهِيمَ أَنْ يُؤْمِنَ) بەلێنی بابی ئیبراهیم بوو، بە ئیبراهیم، که برۆا بینێ، واتە: بابی ئیبراهیم که (ئازمەر) وەعدی بە ئیبراهیم دا، که ئیمان بینێ، بۆیه ئیبراهیم داواي لیبوردنی بۆ لە خوا دەکرد، چونکە بابی بەلێنی پێدابوو، ئنجای ئومیدی وابوو که بابی برۆا بینێ و لەگەڵ بەلێنەکهی خۆیدا راست بکات، بۆیه داواي لیبوردنی بۆ لە خوا کرد، بەلام داواي ئەوێ که زانی: بابی بەلێنەکهی جێبەجێ ناکات، وە دوزمنی خواپە، حاشای لێکرد.

نُنجا (مُحَمَّد الطَّاهِر ابن عاشور) نُهوه به بهلگه دینیتهوه دهلی: چونکه نهگهر ئیبراهیم بهلینی به بابی دابوویه، وهك چۆن خوا ﷺ لهسهر نُهوهی داوای لیبوردرنی بۆ بابی کرد، رهخنهی لیگرت، نهگهر بهلینیشی پی دابوویه، لهسهر بهلین پیدانهکشی، همر رهخنهی لیدهگرت!

منیش دهلیم: بهراستی مانای یهکه میان زیاتر دهجیته عهقلهوه، وه زیاتر لهگهله سیاقی نایهتهکان دا دهگونجی، وه بهلگهش ههیه له قورئاندا، نُهوهتا له سوورمتی (مریم)، نایهتی (۴۷) دا دیاره که ئیبراهیم بهلینی پیدهدا: ﴿ قَالَ سَلِّمْ

عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا ﴿۷﴾ مریم، نُهوه بهلینهکهی دیاره، پاشان داوای لیبوردرنهکشی همر دیاره، له سوورمتی (الشعراء) نایهتی (۸۶) دا

دمهفرموی: ﴿ وَأَغْفِرْ لِي إِنَّهُ كَانَ مِنَ الصَّالِينَ ﴿۸۱﴾ ، بهلام هیج بهلگهیهکمان بهدهستهوه نیه که بابی ئیبراهیم بهلینی به ئیبراهیم دابن، نُهوهی که دیاره له قورئاندا همر نُهوهیه که بابی ئیبراهیم ههرمشهی له ئیبراهیم کردوه، که بهرد بارانی بکات، نهگهر نهروات، وه پاشان دهریکردوه، نهدی کوا نُهوه بهلینه لهکوئیه؟!

بۆیه با روالهتی نایهتهکesh بیگهیهنی، بهلام هیج بهلگهیهک لهسهر نُهوه رایه نیه، که خاومنی (التحریر والتنوير) هیناویهتی خوا پاداشتی بداتهوه، بۆیه ههر نُهوه راستره، بهلکو همر نُهوه راسته، که بلین: مهبهست لهو بهلین پیدانه. بهلین پیدانی ئیبراهیم بووه به بابی (نازم)، که داوای لیبوردرنی بۆ له خوا بکات، بهلام نُهوه بهلینهی ههتا نُهوه کاته برده سهمر، تاکو دلتیا بوو ئیمان ناهینن، دواي نُهوهی که دلتیا بوو، یهقینی بۆ بهیدا بوو، که برپا ناهینن، بهراستهی لیکرد. وه حاشای لیکردو دووری لیکرد.

نُنجا خوا ﷺ که دمهفرموی: ﴿ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ ﴾ ، بیگومان ئیبراهیم یهکجار به رهحم و بهزمیی و میهرمان بوو، وه زۆر هیلیی و مهند بوو، لیردها نُهوه جوریکه له پوزش هینانهوه بۆ ئیبراهیم، که بابی ههرچهنده کافرو موشریک و بت پهراست بووه، بهلام داوای لیبوردرنی بۆ له خوا کردوه، لهبهرنهوهی زۆر به

پەرۇش بوو، وە زۇر دلتەرمو مېھربان بوو، وە پاشان زۇر ھىدىيى و مەند بوو، ئەو جۇرئەتە لە عوزر ھىنانەو و پۇزۇش ھىنانەو بۇ ئىبىراھىم (علیہ السلام).

مەسەلەى سېئەم؛ كە دەفەرمۇئى: ﴿ وَمَا كَانُ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَهُمْ حَتَّىٰ يَبْتَلِيَهُمْ مَا يَتَّقُونَ ۚ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝۱۱۵ ﴾.

وہ ناگونجى خوا كۆمەلتىك كە رېنمايى كىردوون و خستوونىە سەر رېئى راست، گومرا بىكات، يان بېرىارى گومرا بوونيان بۇ بدات، تاكو ئەوہى كە دەبى پاریزى لىبىكەن و خۇى لى بپاریزن، بۇيان روون نەكاتەو، بىگومان خوا بە ھەموو شتىك زانايە.

ئەمە وەك لە مانای گشتىيەكەشدا، نامازەمان پېدا دوو مانای ھەن:

ماناى يەكەم: ناگونجى خوا گومرايى لەسەر كۆمەلتىك بنووسى، وە بۇيان بېرىار بدات كە ھىدايەتى داون، تاكو ئەوہى كە دەبەوئى خۇى لى بپاریزن، بۇيان روون نەكاتەو، كەواتە: ھاوہ لانىك كە لەموو پېش بۇ خزمەكانيان پاراۋنەو، يان بۇ دۇستو نىزىكانيان پاراۋنەو، بەوہ گومرا نەبوون، با ئەو خزمو نىزىكانەيان لەسەر كوفرو شىركىش مردىن، يان لەسەر نىفاق مردىن، ياخود لەو كاتەدا لەسەر كوفرو شىرك و نىفاق بوو بن، وە دلتىياش بووبىن كە ئىمان ناھىنن، مادام نەيانزانىيى كە: ئەو جۇرە بۇ پاراۋنەو داواى لىبووردن كىردنە، ھەدەغەبە، ئەوہ حوكمى گومرايى و سەرگەردانىيى، حوكمى گوناھباريى، نايانگىرئەتەو، چونكە نەيانزانىوہ.

ماناى دوومەم: ھەر كاتىك خوا كۆمەلتىكى رېنمايى كىرد، خستىيە سەر رېئى راستى خۇى، وازيان لى ناھىننى، كە لە رووى ھەئسو كەوتەكانەو، لە گومرايى و نەفامىيدا بن، بەلكو ئەوہى پىويستە كە خۇيانى لى بپاریزن، بۇيان روون دەكاتەوہ.

ھەر بۇيەش خوا ﷻ ھەموو ئەو شتانەى كە پىويستە بىرواداران خۇيانيان لى بپاریزن، بۇى روون كىردوونەو، كە يەككىك لە شتەكان ئەوہبە، نابى داواى لىبووردن لە خوا بىكەن، بۇ كەسانىك كە دەزانن لەسەر كوفرو شىرك و نىفاق مردوون، ياخود لەسەرى دەمىننەو، تاكو دوا ساتى ژيانيان، وە بىروا ناھىنن،

نابی نهو جوړه داوايه له خواي به خشر بکن، که لییان خوش بیو لییان ببووری، چونکه نهوه داوايه که جیگا ناگری.

که دمهرموی: ﴿إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾، بیگومان خوا به هموو شتیك زانیه، واته: هر بویهش هموو شتیكتان بؤ روون دمکاتهوه، چونکه خوا هموو شتیك دمزانی، بهلام نیوه هر چهنده زانا بن، وهك گوتراوه: (عَلِمْتَ شَيْئًا وَغَابَتْ عَنْكَ أَشْيَاءُ) شتیكت زانیوه، بهلام زور شتت لی پهنهان بوون.

ننجا نه نایمه لی و مردمگیری، که مرؤف ههتا بهرچاوی رؤشن نه بیتهوه. له رووی یاساگانی شهریهتهوه، مادام لهو جوړه بی، که پوزشدار (مَعْنُور) بی به نهزانیی (جَهْل) و له جوړی (مَعْنُور بِالْجَهْلِ) بی، واته: شتیك نهزانییت و بهلام له نهزانیه که شیدا خاومنی عوزر بیو خاومنی بهلگه بی، به گوناھبار له قهلم نادری، بهلام دیاره خاومنی بهلگه و پاساو بوون له نهزانیی و بی ناگاییدا، هموو کهس ناگریتهوه، هر کهسیك شتیکی نهزانی بگوتری: لیی بوردراوه! بهلکو دمبی که مترخم نه بی، له وهدا که نهزان و بی ناگایه له شتیك، ننجا به (مَعْنُور بِالْجَهْلِ) دهربازی دمبی، چو که خوا ﴿لَا يُكَلِّفُ﴾

اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا... ﴿البقرة، ۲۸۱﴾، واته: بیگومان خوا له هیج کهسیك داوا ناکات، جگه لهوهی له توانیدا هیه، کهسیك ههولی دابی شتیك بزانی. بهلام هر نهیتوانیبی زانیاری له بارهوه پهیدا بکات، که نهو شته قهدهغهیه، وه بیکات، یاخود نهزانی پیویسته و بیچوینی، نهوه گوناھبار نابی.

مهسهلهی جواره و کوتایی: که دمهرموی ﴿إِنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

يُحْيِي وَيُمِيتُ وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿۱۱۳﴾.

بیگومان خوا مولکی ناسمانهکان و زهوی هیه، دمزیه نیو و دهرمینی، وه نیوه جگه لهو هیج سهرپهرشتیارو، وه هیج یارمه تیدمرتان نین.

لهبردهم نه نایمه به پیژمش دا، سی هه لومسته دمکین:

هەلۆهستەى بەکەم : که دەفەرموی: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾،
واتە: خوا خاومنی هەموو شتیکیە.

کەواتە خواپەک که خاومنی هەموو شتیکیە، مۆلکایەتی رەها تەنیا هی ئەو،
هەر ئەو خاومنی رەهای هەموو بوونە، بە سەر و خوارپەو: ئیومش بەندەى راستی
وی بنو، پابەند بن بە رێنمایەکانی ئەو، پابەند بن بە شەریعەت و بەرنامەى
ئەو.

هەلۆهستەى دوووم: که دەفەرموی: ﴿يُحْيِي وَيُمِيتُ﴾، واتە: دەزێنێ و دەمرێنێ.

لەبەرئەوێ ژياندن و مرانن، زەقترین نیشانەى خاومنداریتی و دەسەلاتداریتی
خو، بۆیە خوا ﷻ ئەو دوو سیفەتەى خۆى هەم لێرەو هەم لە زۆر شوینی
دیکەش دا باس کردوون: پێش باسی خاومنداریتیى خۆى دەکات، ئنجا باسی
حوکمرانیتیى خۆى دەکات، که لە راستیدا گەورەترین جۆرى دەسەلات و
حوکمرانیتیى و بەرجەستەترین و زەقترین نیشانەى حوکمرانیتیى و،
دەسەلاتداریتیى خوا، لە بوونەومردا، ئەوێە که دەزێنێ و دەمرێنێ، ژيان
دەبەخشێ، وە ژيان و مردهگریتهو.

هەلۆهستەى سێبەم: که دەفەرموی: ﴿وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ

وَلَا نَصِيرٍ﴾، وە جگە لە خوا هیچ سەرپەرشتیار و دۆست و مشوورخۆر، وە
هیچ هاوکار و وسەرخرتان نین.

کەواتە: هەر خوا بکەنە مشوورخۆرى خۆتان، وە با بەس خوا پەرستراوتان بێ،
پشت پێ بەستراوتان بێ، وە هەر گات بەس ئەو بە هۆى ملکەچیی تەواوتان بۆ
بەرنامەکەى و، گوێرایەئیی تەواوتان بۆ پێغەمبەرەکەى ﷺ بکەنە تاکە
پەرستراوى خۆتان، ئەو کاتەش خوا سەرپەرشتییتان دەکاتو، سەرتان دەخاتو،
یارمەتییتان دەدات.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسى شازدەيم

پىناسەى نەم دەرسە

نەم دەرسەمان لە سى (۳) نايەت پىكھاتو، كە برىتىن لە نايەتەكانى: ۱۱۷ و ۱۱۸ و ۱۱۹)، تاكە تەومرى نەم سى نايەتە، برىتیه لە تەوبە لىومرگرتن و لىبوردى خوا لە پىغەمبەر ﷺ ھاوھلانى كۆچكەرو پشتيوانانى شوپنكەوتووى بەگشتى، كە لە كاتى سەغلت و دزوارى جەنگى تەبووكدا لىي بەجى نەماون، ھەرومھا بە تايبەت تەوبە لىومرگرتن، لەو سى ھاوھلەى كە برىار لەبارمیانەوھ دواخرابوو، وھ زۆر تووشى سەغلتى و دلتنەنگى بوو بوون، بۆ ماوھى پەنجا (۵۰) شەوو رۆژ، كە برىتى بوون لە: كەعبى كورى مالىكو، مەراپەى كورى رەبىعو، ھىلالى كورى ئومەيبە.

وھ لە كۆتاپىشدا خوا فەرمان بە برواداران دەكات، كە پارىز لە خوا بكەن، وھ لەگەل راستاندا بن.

﴿ لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ
 فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبَ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ
 عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿۱۱۷﴾ وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خَلَفُوا حَتَّىٰ إِذَا
 ضَاقتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقتْ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَن لَّا مَلْجَأَ
 مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿۱۱۸﴾
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ ﴿۱۱۹﴾ ﴾

مانای وشه به وشه نایه تهکان

{ به مسؤگهری خوا (به بهزمیی خوئی) گهراپهوه سهر پیغه مبهرو نهو كوؤچكهرو
 بهشتیوانانهی، كه له كاتی سهغلهتیو دژواریی دا، شوینی كهوتن، وه لییان بورد، دواى
 نهوهی خهریک بوو دئی كوومه لئیك لهوان لابدات، پاشان (خوا) گهراپهوه سهریان، (تۆبهی
 لی وهرگرتن)، بیگومان (خوا) بهرانبهریان میهرمبان و بهزمیی یه ﴿۱۱۷﴾ ههروهها (خوا
 گهراپهوه سهر) نهو سئ كهسهش كه (بوؤ بریاردان له بارمیانهوه) دواخراپوون، ههتا
 كاتئیك كه زهمین به فراوانیی، لییان وه تهنگ هات، وه دهروونی خووشیانیان لی
 ومتهنگ هاتو لی سهغلهت بوون، وه زانیان كه هیج پهناگهیهك له (سزای) خوا، نیه،
 مهگهر (به گهراپهوه) بوؤ لای وی، پاشان (خوا) گهراپهوه سهریان، (لییان بورد) تاكو
 نهوانیش بگهراپهوه، به دتئیایی (خوا) زؤر تهوبه وهرگری به بهزمیی یه ﴿۱۱۸﴾ نهی
 نهوانهی برواتان هیناوه! پاریز له خوا بکهن و لهگهال راستاندا بن ﴿۱۱۹﴾ . }

شیکردنه‌وی هه‌ندیك له وشه‌گان

(لَقَدْ): (قَدْ) (حَرْفٌ لَا يَدْخُلُ إِلَّا عَلَى الْأَفْعَالِ، وَهُوَ جَوَابٌ لِقَوْلِكَ: أَمَا تَفْعَلُ؟ وَزَعَمَ الْخَلِيلُ أَنْ هَذَا لِمَنْ يَنْتَظِرُ الْخَبَرَ، يَقُولُ لَهُ: قَدْ مَاتَ فُلَانٌ، فَإِنْ لَمْ يَكُرْ يَنْتَظِرُ، قَالَ: مَاتَ فُلَانٌ).

وشه‌ی (قد) له زمانی عه‌ره‌بیدا ده‌ئێ: ته‌نیا ده‌چێته‌ سه‌ر کرداره‌گان، وه‌لامیشه‌ بۆ نه‌و قسه‌یه‌ که‌ ده‌ئێ: نایا تۆ نه‌و شته‌ ناکه‌ی؟ وه‌ خه‌لیلی کورێ نه‌حمه‌دی فه‌راهیدی پێی وابوو، که‌ وشه‌ی (قد) به‌کارده‌هێنرێ بۆ وه‌لامی که‌سه‌یک که‌ چاومرپێ وه‌لامیک ده‌کات، تۆش پێی ده‌ئێ: ناگاداره‌به‌ فُلان که‌س مرد (قَدْ مَاتَ فُلَانٌ)، به‌لام نه‌گه‌ر چاومرپێ نه‌کات، پێی ده‌ئێ: (مَاتَ فُلَانٌ)، وه‌ وشه‌ی (قد) بۆ به‌کارناهینی، به‌لام زانیانی دیکه‌ ده‌ئێ: وشه‌ی (قد) بۆ جه‌ختکردنه‌وه‌یه (قد للتحقیق)، واته‌: بیگومان نه‌و شته‌ ناویه، که‌واته‌: که‌

ده‌فه‌رموی: ﴿لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ﴾
واته‌: به‌ مسۆگه‌ری خوا ته‌ویه‌ی ومرگرت له‌ پیغه‌مبه‌ر ﷺ، له‌ کۆچکه‌ران و پشتیوانانیك که‌ له‌ کاتی سه‌غله‌تی دا شوینی که‌وتبوون.

(تَابَ اللَّهُ): واته‌: (قَبِلَ تَوْبَتَهُمْ) یانی: خوا ته‌ویه‌که‌ی لیومرگرتن، (التائبُ: بَادِلُ التَّوْبَةِ وَقَابِلُ التَّوْبَةِ).

وشه‌ی (تائب) هه‌م به‌ که‌سه‌یک ده‌گوترێ، که‌ ته‌ویه‌ ده‌کات، وه‌ هه‌م به‌ که‌سه‌یک ده‌گوترێ، که‌ ته‌ویه‌ و مرده‌گرێ، خوا ﷻ هه‌م خۆی، وه‌ هه‌م به‌نده‌ی به‌ سیفه‌تی (تائب) وه‌سف کردوه‌. که‌واته‌: نه‌گه‌ر مه‌به‌ست به‌نده‌ بی، واته‌: که‌سه‌یک که‌ ته‌ویه‌ ده‌کات، ده‌گه‌رپێته‌وه‌ بۆ لای خوا، وه‌ نه‌گه‌ر مه‌به‌ست خوا بی، واته‌: که‌سه‌یک که‌ ته‌ویه‌ و مرده‌گرێ.

(سَاعَةَ الْعُسْرَةِ): واتە: کاتی سەغڵەتی، (السَّاعَةُ: جُزْءٌ مِنْ أَجْزَاءِ الزَّمَانِ، الْعُسْرَةُ: تَعَسَّرَ وَجُودَ الْمَالِ، وَيَوْمَ عَسِيرٍ: يَتَصَعَّبُ فِيهِ الْأَمْرُ).

(ساعة) بە بەشێک لە بەشەکانی کات دەگوتری، (عُسْرَةَ) بریتییە لە تەنگ دەستی، بەلام من پێم وایە وشە (عُسْرَةَ) کە لە (عُسْر) هەواتووە کە لە بە مانای سەغڵەتی دێ، واتە: کاتی تەنگانەو سەغڵەتی بە پەھایی، جا ج لە پرووی ئەووە کە ئەو کاتە ھاوین بوووە گەرما بوو، وە ج لەبەرئەووە کە مال و سامانیان کەم بوووە پێگاکە دوور بوو، وە ج لەبەرئەووە کە دوژمنە کە دوژمنیکی سامناک بوو، کە سوپای پۆم بوو، بۆیە دەرچوون بۆ جەنگی تەبووک خوای پەروردگار بە (سَاعَةَ الْعُسْرَةِ) ی ناوناوە، لە ھەموو پووێکەو، پۆزێکی دزوارو سەغڵەتو تەنگ بوو.

ئنجاکە دەگوتری: (يَوْمَ عَسِيرٍ) واتە: کابروبار تێیدا بە زەحمەتە.

(كَادَ): (كَادَ: مَوْضُوعٌ لِمُقَارَبَةِ الْفِعْلِ، فَعِلَ أَوْ لَمْ يَفْعَلْ).

وشە (كاد) دانراوە بۆ نیزیك بوونی ئەنجامدانی کاریك، ئنجاک ئەنجام بدری، یان ئەنجام نەدری.

(يَزِيغُ): واتە: لادەدات، (الزِّيغُ: الْمَيْلُ، زَاغَتِ الشَّمْسُ: مَالَتْ).

(زيغ) بریتییە لە لادان، دەگوتری: (زَاغَتِ الشَّمْسُ) واتە: خۆر لایدا.

(رَأَوْفٌ): (الرَّأْفَةُ: أَشَدُّ الرَّحْمَةِ).

(رأفة) واتە: ئەو پەڕی بەزمیی، مێھربانیی، بەلام راست ئەووەیە وەك دوایی باسی دەکەین، کە (رأفة) بریتییە لە بەزمیی پێداتنەووە ناگا لیبوون، لە مەترسیی و ناخۆشی، یانی: جوړیک لە بەزمیی تایبەتە.

(رَّحِيمٌ): (الرَّحْمَةُ: رِقَّةٌ تَقْتَضِي الْإِحْسَانَ إِلَى الْمَرْحُومِ).

(رحمة) بریتیه له نهرمی و میهره بانیهك، كه نهوه دهخوازی، چاگه له گهله
نهو كهسهدا بكهی، كه رهحمی پی دهكهی.

(خُلْفُوا): (خَلْفَتْهُ: تَرَكَتَهُ خَلْفِي...).

(خَلْفَتْهُ) واته: له پشت خوومهوه جیم هیشت.

كهواته: (خُلْفُوا) واته: (أَجَلُوا)، یان (أَخْرُوا) واته: دواخرا بوون.

(بِمَا رَحِبَتْ): (الرُّحْبُ: سَعَةُ الْمَكَانِ، وَرَحِبَتِ الدَّارُ: اتَّسَعَتْ).

(رُحِبٌ) بریتیه له شوینیک كه فراوان بی، فراوانیی شوینیک، وه (رَحِبَتْ
الدَّارُ) واته: خانووكه فراوان بوو، مالهكه فهراچ بوو.

(وَوَظَنُوا): (الظَّنُّ: اسْمٌ لِمَا يَحْصُلُ عَنْ أَمَارَةٍ، وَمَتَى قَوِيَتْ أَدَّتْ إِلَى الْعِلْمِ، وَمَتَى
ضَعُفَتْ جِدًّا، لَمْ يَتَجَاوَزْ حَدَّ التَّوَهُّمِ).

(ظن) ناوه بو هه زانیارییهك كه بههوی نیشانهیهكه وه بوته دهردهكهوی.
ئنجانه گهر نیشانهکانی بههیزین، دهتگهیهنیتته دئنیایی، وه نه گهر
نیشانهکانی بیهیزین، له گومان و دوو دئیی بهو لاوه ناچی.

كهواته: وشهی (ظن) به پی سیاقهكه ته ماشای دهگری، جاری وایه به مانای
گومان دی، وه جاری وایه به یهقین و دئنیایی و زانیاریی تهواو دی.

(مَلَجًا): به مانای پهناگه (ملاد) دی، (لَجَأَ إِلَى كَذَا، التَّجَاءَ وَلَاذٌ بِهِ وَأَعْتَصَمَ بِهِ).

(لَجَأَ إِلَى كَذَا) واته: پهنا ی پیبردو لهویدا خووی ههواندموه.

هوی هاتنه خوارهوی نایهتهکان

(۱) هوی هاتنه خواری نهو نایهته که دمفهرموی ﴿ لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴾

(ابن کثیر) له تهفسیرمهکی خویدا (المصباح المنیر فی تهذیب تفسیر ابن کثیر)^(۱)، ههروهها (طبری) له (جامع البین) مهکی خوئی دا^(۲)، گوتووایانه: (قَالَ مُجَاهِدٌ وَغَيْرُ وَاحِدٍ: نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ، وَذَلِكَ أَنَّهُمْ خَرَجُوا إِلَيْهَا فِي شِدَّةٍ مِنَ الْأَمْرِ، فِي سَنَةِ مُجَدِبَةٍ، وَحَرٍّ شَدِيدٍ، وَعُسْرٍ مِنَ الزَّادِ وَالْمَاءِ).

واته: موجاهیدو جگه لهویش گوتووایانه: نهو نایهته دهربارهی جهنگی تهبووک هاته خوار، چونکه له کاتیکیدا نهوان دهرچوون بو جهنگی تهبووک، (واته: پیغمبر ﷺ و هاوهلانی بهرپیزی خوا لییان رازی بی) ومزعیکی زور سهغلمتی بوو، سالهکه سالیکی زور گرانیو هاتو قری بوو بهرهمو بهروبووم کهم بوو، وه کهشی سال زور گهرم بوو (واپیدهچن له مانگی تهمووزدا بوو بی) ههروهها زور تهنگ دمستی بوو، له رووی زادو زهخیرموه، وه زور بی ناوی بوو، بویه خوا ناوی ناوه: ﴿ سَاعَةِ الْعُسْرَةِ ﴾.

(۲) نهو نایهتهیان که دمفهرموی: ﴿ وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خَلَقُوا... ﴾^(۱۱۸)، وه خوا تهوبهی ومرگرت لهو سنیانهی دواخرابوون، واته: بریار لهبارهیانهوه دواخرابوو،

(۱) ص ۵۹۴.

(۲) ص ۵۴۰.

نهوشن دیاره دمربارهی که عبی کوری مالیک و مهراپری کوری ربیع و هیلالی کوری نومه‌یه، هاتوته خوار وهک بوخاریی و موسلیم بهسه‌رهاته‌که‌یان هیناوه، هه‌روه‌ها (ابن هشام) یش هه‌ر دهقی نه‌وهی که له سه‌حیحی بوخاریی و موسلیمدا هاتوه. هیناویه‌تی له (سیره‌النبویه) دا^(۱)، نه‌و بهسه‌رهاته‌ی به‌دریژی هیناوه، له ژیر ناوونیشانی: (أمر الثلاثة الذين خَلَفُوا وَ أَمْرُ مُعْزِرِينَ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ) یانی: حالی نه‌و سییانه‌ی که دواخرا بوون، وه حالی نه‌وانه‌ی که هاتن داوای لیبوردنیان ده‌کردو پاساویان ده‌هینایه‌وه، له جه‌نگی ته‌بووک دا.

---

(۱) صحیح البخاری: ۴۶۷، وه (سیره‌النبویه) لابن هشام، ج ۴، ص ۳۰۳-۳۰۸.

به سه رهائی که عبی کوری مالیک و دوو هاووه که کی

(ابن هشام) ناوا دمیهنی:

{ قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: فَذَكَرَ الزُّهْرِيُّ مُحَمَّدُ بْنُ مُسْلِمٍ بْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَعْبٍ بْنِ مَالِكٍ: أَنَّ أَبَاهُ عَبْدَ اللَّهِ، وَكَانَ قَائِدًا أَبِيهِ حِينَ أُصِيبَ بِصَرَّةٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي كَعْبَ بْنَ مَالِكٍ يُحَدِّثُ حَدِيثَهُ حِينَ تَخَلَّفَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ، وَحَدِيثَ صَاحِبِيهِ، قَالَ: مَا تَخَلَّفْتُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي غَزْوَةِ غَزَاهَا قَطُّ، غَيْرَ أَنِّي كُنْتُ قَدْ تَخَلَّفْتُ عَنْهُ فِي غَزْوَةِ بَدْرٍ، وَكَانَتْ غَزْوَةً لَمْ يُعَاتِبَ اللَّهُ وَلَا رَسُولُهُ أَحَدًا تَخَلَّفَ عَنْهَا، وَذَلِكَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ إِثْمًا خَرَجَ يُرِيدُ عَيْرَ قَرِيشٍ، حَتَّى جَمَعَ اللَّهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ عَدُوِّهِ عَلَى غَيْرِ مِيعَادٍ، وَلَقَدْ شَهِدْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ الْعَقَبَةَ، وَحِينَ تَوَاقَفْنَا عَلَى الْإِسْلَامِ، وَمَا أَحْبَبُّ أَنْ لِي بِهَا مَشْهَدٌ بَدْرٍ، وَإِنْ كَانَتْ غَزْوَةُ بَدْرِهِ أَذْكَرُ فِي النَّاسِ مِنْهَا. قَالَ: كَانَ مِنْ خَبْرِي حِينَ تَخَلَّفْتُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ أَنِّي لَمْ أَكُنْ قَطُّ أَقْوَى وَلَا أَيْسَرُ مِنِّي حِينَ تَخَلَّفْتُ عَنْهُ فِي تِلْكَ الْغَزْوَةِ، وَوَاللَّهِ مَا اجْتَمَعَتْ لِي رَاحِلَتَانِ قَطُّ حَتَّى اجْتَمَعَتَا فِي تِلْكَ الْغَزْوَةِ، وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَلَمًا يُرِيدُ غَزْوَةَ يَغْزُوهَا إِلَّا وَرَى بِغَيْرِهَا، حَتَّى كَانَتْ تِلْكَ الْغَزْوَةُ، فَغَزَاهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي حَرِّ شَدِيدٍ، وَأَسْتَقْبَلَ سَفْرًا بَعِيدًا، وَأَسْتَقْبَلَ غَزْوَ عَدُوِّ كَثِيرٍ، فَجَلَى لِلنَّاسِ أَمْرَهُمْ لِيَتَأَهَّبُوا لِذَلِكَ أَهْبَتَهُ وَأَخْبَرَهُمْ خَبْرَهُ بِوَجْهِهِ الَّذِي يُرِيدُ، وَالْمُسْلِمُونَ مَنْ تَبَعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَثِيرٌ، لَأَجْمَعُهُمْ كِتَابَ حَافِظٍ، يَعْنِي بِذَلِكَ الدِّيَانَ، يَقُولُ: لَا يَجْمَعُهُمْ دِيَانٌ مَكْتُوبٌ.

قَالَ كَعْبٌ: فَقَلَ رَجُلٌ يُرِيدُ أَنْ يَتَغَيَّبَ إِلَّا ظَنَّ أَنَّهُ سَيُخْفَى لَهُ ذَلِكَ، مَا لَمْ يَنْزَلْ فِيهِ وَحْيٌ مِنَ اللَّهِ، وَغَزَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ تِلْكَ الْغَزْوَةَ حِينَ طَابَتِ التَّمَارُ وَأُحْيَتِ الظَّلَالُ، فَالْأَسْأَلُ إِلَيْهَا صَعْرٌ، فَتَجَهَّزَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، وَتَجَهَّزَ الْمُسْلِمُونَ مَعَهُ، وَجَعَلَتْ أَغْدُو بِأَتَجَهَّزَ مَعَهُمْ، فَارْجِعْ وَلَمْ أَقْضِ حَاجَةً، فَأَقُولُ فِي نَفْسِي، أَنَا قَادِرٌ عَلَى ذَلِكَ إِذَا أَرَدْتُ،

فَلَمَّ يَزَلْ ذَلِكَ يَتِمَادِي بِي حَتَّى شَمَّرَ النَّاسُ بِالْجِدِّ، فَأَصْبَحَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ غَادِيًا، وَالْمُسْلِمُونَ مَعَهُ، وَلَمْ أَقْضِ مِنْ جِهَازِي شَيْئًا، فَقُلْتُ: أَتَجَهَّزُ بَعْدَهُ بِيَوْمٍ أَوْ يَوْمَيْنِ، ثُمَّ أَحَقُّ بِهِمْ، فَعَدَوْتُ بَعْدَ أَنْ فَصَلُوا لِأَتَجَهَّزَ، فَرَجَعْتُ وَلَمْ أَقْضِ شَيْئًا، ثُمَّ عَدَوْتُ فَرَجَعْتُ وَلَمْ أَقْضِ شَيْئًا، فَلَمَّ يَزَلْ ذَلِكَ يَتِمَادِي بِي حَتَّى أَسْرَعُوا، وَتَفَرَّطَ الْقُرُؤُ، فَهَمَمْتُ أَنْ أَرْتَحِلَ، فَأَدْرَكَهُمْ، وَلَيْتَنِي فَعَلْتُ، فَلَمْ أَفْعَلْ، وَجَعَلْتُ إِذَا خَرَجْتُ فِي النَّاسِ بَعْدَ خُرُوجِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَطَفْتُ فِيهِمْ، يَحْزَنُونِي أَنِّي لَا أَرَى إِلَّا رَجُلًا مَغْمُوصًا عَلَيْهِ فِي النِّفَاقِ. أَوْ رَجُلًا مِمَّنْ عَذَرَ اللَّهُ مِنَ الضُّعَفَاءِ، وَلَمْ يَذْكُرْنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حَتَّى بَلَغَ تَبُوكَ. فَقَالَ وَهُوَ جَالِسٌ فِي الْقَوْمِ بِتَبُوكَ: مَا فَعَلَ كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ؟ فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي سَلَمَةَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، حَبَسَهُ بُرْدَاهُ، وَالنَّظْرُ فِي عَطْفِيهِ، فَقَالَ لَهُ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ: بئسَ مَا قُلْتَ وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا عَلِمْنَا مِنْهُ إِلَّا خَيْرًا، فَسَكَتَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ. فَلَمَّا بَلَغَنِي أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَدْ تَوَجَّهَ قَافِلًا مِنْ تَبُوكَ، حَضَرَنِي بَنِي، فَجَعَلْتُ أَتَذَكَّرُ الْكُذِبَ وَأَقُولُ: بِمَاذَا أَخْرَجَ مِنْ سَخَطَةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ غَدًا وَأَسْتَعِينُ عَلَى ذَلِكَ كُلِّ ذِي رَأْيٍ مِنْ أَهْلِي، فَلَمَّا قِيلَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَدْ أَظَلَّ قَادِمًا زَاحَ عَنِّي الْبَاطِلُ، وَعَرَفْتُ أَنِّي لَا أَنْجُو مِنْهُ إِلَّا بِالصِّدْقِ، فَاجْتَمَعْتُ أَنْ أَصْدُقَهُ، وَصَبَحَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْمَدِينَةَ، وَكَانَ إِذَا قَدِمَ مِنْ سَفَرٍ بَدَأَ بِالْمَسْجِدِ، فَرَكَعَ فِيهِ رَكَعَتَيْنِ، ثُمَّ جَلَسَ لِلنَّاسِ، فَلَمَّا فَعَلَ ذَلِكَ، جَاءَهُ الْمُخَلَّفُونَ، فَجَعَلُوا يَحْلِفُونَ لَهُ وَيَعْتَدِرُونَ، وَكَانُوا بِضَعَةِ وَثَمَانِينَ رَجُلًا، فَيَقْبَلُ مِنْهُمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَانِيَتَهُمْ وَأَيْمَانَهُمْ، وَيَسْتَغْفِرُ لَهُمْ، وَيَكِلُ سَرَائِرَهُمْ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى. حَتَّى جِئْتُ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ، فَتَبَسَّمَ تَبَسُّمَ الْمُغْضَبِ، ثُمَّ قَالَ لِي: تَعَالَى، فَجِئْتُ أَمْشِي. حَتَّى جَلَسْتُ بَيْنَ يَدَيْهِ، فَقَالَ لِي: مَا خَلَّفَكَ؟

أَلَمْ تَكُنْ ابْتَعْتَ ظَهْرَكَ؟ قَالَ: قُلْتُ: إِنِّي يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَاللَّهِ لَوْ جَلَسْتُ عِنْدَ غَيْرِكَ مِنْ أَهْلِ الدُّنْيَا، لَرَأَيْتُ أَنِّي سَأَخْرُجُ مِنْ سَخَطِهِ بَعْدُ، وَلَقَدْ أُعْطِيتُ جَدَلًا، وَلَكِنِ وَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُ لَنْ حَدِيثِكَ الْيَوْمَ حَدِيثًا كَذِبًا لَتَرْضِيَنَّ عَنِّي، وَلَيُوشِكَنَّ اللَّهُ أَنْ يُسَخِّطَكَ عَلَيَّ، وَلَنْ حَدِيثُكَ حَدِيثًا صِدْقًا تَجِدُ عَلَيَّ فِيهِ، إِنِّي لَأَرْجُو عُقْبَايَ مِنْ اللَّهِ فِيهِ، وَلَا وَاللَّهِ مَا كَانَ لِي عُدْرٌ، وَاللَّهِ مَا كُنْتُ قَطُّ أَقْوَى وَلَا أَيْسَرُ مِنِّي حِينَ تَخَلَّفْتُ عَنكَ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: أَمَا هَذَا فَقَدْ صَدَقْتَ فِيهِ، فَمَنْ حَتَّى يَقْضِيَ اللَّهُ فِيكَ. فَمَقَمْتُ، وَثَارَ مَعِيَ رِجَالٌ مِنْ بَنِي سَلَمَةَ، فَاتَّبَعُونِي فَقَالُوا لِي: وَاللَّهِ مَا عَلِمْنَاكَ كُنْتَ أَذْنَبْتَ ذَنْبًا قَبْلَ هَذَا، وَلَقَدْ عَجَزْتَ أَنْ لَا تَكُونَ اعْتَدَرْتَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ بِمَا

اعْتَدِرْ بِهِ إِلَيْهِ الْمُخَلَّفُونَ، قَدْ كَانَ كَأَفِيكَ ذَنْبُكَ اسْتَغْفَارُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ لَكَ فَوَاللَّهِ مَا زَالُوا بِي حَتَّى أَرَدْتُ أَنْ أَرْجِعَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَأُكْذِبَ نَفْسِي، ثُمَّ قُلْتُ لَهُمْ: هَلْ لَقِيَ هَذَا أَحَدٌ غَيْرِي؟ قَالُوا: نَعَمْ، رَجُلَانِ قَالَا مِثْلَ مَقَالَتِكَ، وَقِيلَ لَهُمَا مِثْلَ مَا قِيلَ لَكَ، قُلْتُ: مَنْ هُمَا؟ قَالُوا: مُرَارَةُ بْنُ الرَّبِيعِ الْعَمْرِيُّ، مِنْ بَنِي عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ، وَهَلَالُ بْنُ (أَبِي) أُمَيَّةَ الْوَاقِئِيَّ، فَذَكَرُوا لِي رَجُلَيْنِ صَالِحَيْنِ، فِيهِمَا أَسْوَةٌ، فَصَمْتُ حِينَ ذَكَرُوهُمَا لِي، وَنَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنِ كَلَامِنَا أَيُّهَا الثَّلَاثَةُ، مِنْ بَيْنِ مَنْ تَخَلَّفَ عَنْهُ، فَاجْتَنَبْنَا النَّاسَ، وَتَغَيَّرُوا لَنَا، حَتَّى تَنَكَّرْتُ لِي نَفْسِي وَالْأَرْضُ، فَمَا هِيَ بِالْأَرْضِ الَّتِي كُنْتُ أَعْرِفُ، فَلَبِثْنَا عَلَى ذَلِكَ خَمْسِينَ لَيْلَةً، فَأَمَّا صَاحِبَايَ فَاسْتَكْنَا، وَقَعَدَا فِي بُيُوتِهِمَا، وَأَمَّا أَنَا فَكُنْتُ أَشَبَّ الْقَوْمِ وَأَجْلَدَهُمْ، فَكُنْتُ أَخْرَجُ، وَأَشْهَدُ الصَّلَوَاتِ مَعَ الْمُسْلِمِينَ، وَأَطُوفُ بِالْأَسْوَاقِ، وَنَا يُكَلِّمُنِي أَحَدٌ، وَآتَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، فَأَسَلِمُ عَلَيْهِ وَهُوَ فِي مَجْلِسِهِ بَعْدَ الصَّلَاةِ، فَأَقُولُ فِي نَفْسِي، هَلْ حَرَكَ شَفْتَيْهِ بَرْدَ السَّلَامِ عَلَيَّ أَمْ لَا؟ ثُمَّ أَصَلِّي قَرِيبًا مِنْهُ، فَأَسَارِقُهُ النَّظْرَ، فَإِذَا أَهْبَلْتُ عَلَى صَلَاتِي نَظَرَ إِلَيَّ، وَإِذَا التَّفْتُ نَحْوَهُ أَعْرَضَ عَنِّي، حَتَّى إِذَا طَالَ ذَلِكَ عَلَيَّ مِنْ جُؤُودِ الْمُسْلِمِينَ، مَشَيْتُ حَتَّى تَسَوَّرْتُ جِدَارَ حَائِطِ أَبِي قَتَادَةَ. وَهُوَ ابْنُ عَمِّي، وَأَحَبُّ النَّاسِ إِلَيَّ، فَسَلِمْتُ عَلَيْهِ، فَوَاللَّهِ مَا رَدَّ عَلَيَّ السَّلَامَ، فَقُلْتُ: يَا أَبَا قَتَادَةَ، أَتَشُدُّكَ بِاللَّهِ، هَلْ تَعْلَمُ أَنِّي أُحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ؟ فَسَكَتَ. فَعَدْتُ فَنَاشِدْتُهُ، فَسَكَتَ عَنِّي، فَعَدْتُ فَنَاشِدْتُهُ، فَسَكَتَ عَنِّي، فَعَدْتُ فَنَاشِدْتُهُ، فَقَالَ: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، فَفَاضَتْ عَيْنَايَ، وَوَثِبْتُ فَتَسَوَّرْتُ الْحَائِطَ، ثُمَّ عَدَوْتُ إِلَى السُّوقِ، فَبَيْنَا أَنَا أَمْشِي بِالسُّوقِ، إِذَا نَبْطِي يَسْأَلُ عَنِّي مِنْ نَبْطِ الشَّامِ، مِمَّنْ قَدِمَ بِالطَّعَامِ يَبِيعُهُ بِالْمَدِينَةِ، يَقُولُ: مَنْ يَدُلُّ عَلَيَّ كَعَبِ ابْنِ مَالِكٍ؟ قَالَ: فَجَعَلَ النَّاسُ يُشِيرُونَ لَهُ إِلَيَّ، حَتَّى جَاءَنِي، فَدَفَعَ إِلَيَّ كِتَابًا مِنْ مَلِكِ غَسَّانَ، وَكَتَبَ كِتَابًا فِي سَرَقَةٍ مِنْ حَرِيرٍ، فَإِذَا فِيهِ: (أَمَّا بَعْدُ، فَإِنَّهُ قَدْ بَلَغْنَا أَنَّ صَاحِبِكَ قَدْ جَفَاكَ، وَلَمْ يَجْعَلْكَ اللَّهُ بَدَارِ هَوَانٍ وَلَا مَضِيعَةٍ، فَالْحَقُّ بِنَا نُوَاسِكُ). قَالَ: قُلْتُ حِينَ قَرَأْتَهَا: وَهَذَا مِنَ الْبَلَاءِ أَيْضًا، قَدْ بَلَغَ بِي مَا وَقَعْتُ فِيهِ أَنْ طَمَعَ فِي رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الشَّرْكِ. قَالَ: فَعَمَدْتُ بِهَا إِلَى تَنْوِيرِ فَسَجَرْتُهُ بِهَا. فَأَقَمْنَا عَلَى ذَلِكَ حَتَّى إِذَا مَضَتْ أَرْبَعُونَ لَيْلَةً مِنَ الْخَمْسِينَ إِذَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَأْتِينِي، فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَأْمُرُكَ أَنْ تَعْتَزَلَ أَمْرَاتِكَ، قَالَ: قُلْتُ: أَطَلَّقَهَا أَمْ مَاذَا؟ قَالَ: لَا، بَلْ اعْتَزَلْهَا وَلَا تَقْرِبْهَا، وَأَرْسَلَ إِلَيَّ صَاحِبِي بِمِثْلِ ذَلِكَ، فَقُلْتُ

لِأَمْرَاتِي: الْحَقِي بِأَهْلِكَ، فَكُونِي عِنْدَهُمْ حَتَّى يَقْضِيَ اللَّهُ فِي هَذَا الْأَمْرِ مَا هُوَ قَاضٍ. قَالَ: وَجَاءَتْ امْرَأَةٌ هِلَالِ بْنِ أُمَيَّةَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ هِلَالَ بْنِ أُمَيَّةَ شَيْخٌ كَبِيرٌ ضَائِعٌ لَا خَادِمَ لَهُ، أَفْتَكْرَهُ أَنْ أَخْدِمَهُ؟ قَالَ: لَا، وَلَكِنْ لَا يَقْرَبَنَّكَ، قَالَتْ: وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا بِهِ مِنْ حَرَكَةٍ إِلَيَّ، وَاللَّهِ مَا زَالَ يَبْكِي مُنْذُ كَانَ مِنْ أَمْرِهِ مَا كَانَ إِلَى يَوْمِهِ هَذَا، وَلَقَدْ تَخَوَّفْتُ عَلَى بَصَرِهِ. قَالَ: فَقَالَ لِي بَعْضُ أَهْلِي: لَوْ اسْتَأْذَنْتَ رَسُولَ اللَّهِ لِأَمْرَاتِكَ، فَقَدْ أَذِنَ لِامْرَأَةِ هِلَالَ بْنِ أُمَيَّةَ أَنْ تَخْدُمَهُ، قَالَ: فَقُلْتُ: وَاللَّهِ لَا اسْتَأْذَنْتُهُ فِيهَا، مَا أَذْرِي مَا يَقُولُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِي فِي ذَلِكَ إِذَا اسْتَأْذَنْتُهُ فِيهَا، وَأَنَا رَجُلٌ شَابٌّ. قَالَ: فَلَبِثْنَا بَعْدَ ذَلِكَ عَشْرَ لَيَالٍ، فَكَمَلْنَا لَنَا خَمْسُونَ لَيْلَةً، مِنْ حِينَ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْمُسْلِمِينَ عَنْ كَلَامِنَا، ثُمَّ صَلَّيْتُ الصُّبْحَ، صُبْحَ خَمْسِينَ لَيْلَةً، عَلَى ظَهْرِ بَيْتٍ مِنْ بِيُوتِنَا، عَلَى الْحَالِ الَّتِي ذَكَرَ اللَّهُ مِنَّا، قَدْ ضَاقَتْ عَلَيْنَا الْأَرْضُ بِمَا رَحِبَتْ، وَضَاقَتْ عَلَيَّ نَفْسِي، وَقَدْ كُنْتُ ابْتَنَيْتُ خَيْمَةً فِي ظَهْرِ سَلْعٍ، فَكُنْتُ أَكُونُ فِيهَا إِذْ سَمِعْتُ صَوْتَ صَارِخٍ أَوْفَى عَلَى ظَهْرِ سَلْعٍ يَقُولُ بِأَعْلَى صَوْتِهِ: يَا كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ، أَبْشِرْ، قَالَ: فَخَرَّرْتُ سَاجِدًا، وَعَرَفْتُ أَنْ قَدْ جَاءَ الْفُرَجُ.

(تَوْبَةُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ) :

قَالَ: وَأَذِنَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ النَّاسَ بِتَوْبَةِ اللَّهِ عَلَيْنَا حِينَ صَلَّى الْفَجْرَ، فَذَهَبَ النَّاسُ يُبَشِّرُونَنَا، وَذَهَبَ نَحْوَ صَاحِبِي مُبَشِّرُونَ، وَرَكَضَ رَجُلٌ إِلَيَّ فَرَسًا، وَسَعَى سَاعٍ مِنْ أَسْلَمَ، حَتَّى أَوْفَى عَلَى الْجَبَلِ، فَكَانَ الصَّوْتُ أَسْرَعَ مِنَ الْفَرَسِ، فَلَمَّا جَاءَنِي الَّذِي سَمِعْتُ صَوْتَهُ يُبَشِّرُنِي، نَزَعْتُ ثَوْبِي، فَكَسَوْتُهُمَا إِيَّاهُ بِشَارَةً، وَاللَّهِ مَا أَمْلِكُ يَوْمئِذٍ غَيْرَهُمَا، وَاسْتَعَرْتُ ثَوْبَيْنِ فَلَبَسْتُهُمَا، ثُمَّ انْطَلَقْتُ أَتِيَمُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، وَتَلَقَّانِي النَّاسُ يُبَشِّرُونَنِي بِالتَّوْبَةِ، يَقُولُونَ: لِيَهْنِكَ تَوْبَةُ اللَّهِ عَلَيْكَ، حَتَّى دَخَلْتُ الْمَسْجِدَ، وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ جَالِسٌ حَوْلَهُ النَّاسُ، فَقَامَ إِلَيَّ طَلْحَةُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ، فَحَيَّانِي وَهَنَّانِي، وَوَاللَّهِ مَا قَامَ إِلَيَّ رَجُلٌ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ غَيْرُهُ. قَالَ: فَكَانَ كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ لَا يَسْأَلُهَا لَطَلْحَةَ.

قَالَ كَعْبٌ: فَلَمَّا سَلَّمْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ لِي، وَوَجْهُهُ يَبْرِقُ مِنَ السُّرُورِ: أَبْشِرْ بِخَيْرِ يَوْمٍ مَرَّ عَلَيْكَ مِنْذُ وَلَدْتُكَ أُمَّكَ، قَالَ: قُلْتُ: أَمِنَ عِنْدَكَ يَا رَسُولَ أُمَّ مِنْ عِنْدَ اللَّهِ؟ قَالَ: بَلْ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ قَالَ: وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا اسْتَبَشَرَ كَانَ وَجْهُهُ قِطْعَةً قَمَرٍ. قَالَ: وَكُنَّا نَعْرِفُ ذَلِكَ مِنْهُ.

قَالَ: فَلَمَّا جَلَسْتُ بَيْنَ يَدَيْهِ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ مِنْ تَوْبَتِي إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ
أَتَخَلِّعَ مِنْ مَالِي، صَدَقَةَ إِلَى اللَّهِ وَإِلَى رَسُولِهِ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ:

أَمْسِكْ عَلَيْكَ بَعْضَ مَالِكِ، فَهُوَ خَيْرٌ لَكَ. قَالَ: قُلْتُ: إِنَّي مُمْسِكٌ سَهْمِي الَّذِي
بِخَيْرٍ، وَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ اللَّهَ قَدْ نَجَّانِي بِالصَّدَقِ، وَإِنَّ مِنْ تَوْبَتِي إِلَى اللَّهِ أَنْ لَا
أُحَدِّثَ إِلَّا صِدْقًا مَا حَبِيتُ، وَاللَّهُ مَا أَعْلَمُ أَحَدًا مِنَ النَّاسِ أَبْلَاهُ اللَّهُ فِي صِدْقِ الْحَدِيثِ
مُنْذُ ذَكَرْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ ذَلِكَ أَفْضَلَ مِمَّا أَبْلَانِي اللَّهُ، وَاللَّهُ مَا تَعَمَّدَتْ مِنْ كَذِبَةٍ
مُنْذُ ذَكَرْتُ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ إِلَى يَوْمِي هَذَا، وَإِنِّي لَأَرْجُو أَنْ يَحْفَظَنِي اللَّهُ فِيمَا
بَقِيَ. وَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: { لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ
فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبَ فَرِيقٍ مِنْهُمْ، ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رُؤُفٌ
رَحِيمٌ، وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خَلَضُوا ... إِلَى قَوْلِهِ: وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ }.

قَالَ كَعْبٌ: فَوَاللَّهِ مَا أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيَّ نِعْمَةً قَطُّ بَعْدَ أَنْ هَدَانِي لِلْإِسْلَامِ كَانَتْ أَعْظَمَ
فِي نَفْسِي مِنْ صِدْقِي رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَوْمَئِذٍ، أَنْ لَا أَكُونَ كَذْبَتْهُ، فَأَهْلِكَ كَمَا
هَلَكَ الَّذِينَ كَذَّبُوا، فَإِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى قَالَ فِي الَّذِينَ كَذَّبُوهُ حِينَ أَنْزَلَ الْوَحْيَ
شَرًّا مَا قَالَ لِأَحَدٍ، قَالَ: { سَيَحْلِضُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لَتَعْرِضُوا عَنْهُمْ،
فَاعْرِضُوا عَنْهُمْ، إِنَّهُمْ رَجَسٌ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ جَزَاءُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ. يَحْلِضُونَ لَكُمْ
لَتَرْضُوا عَنْهُمْ، فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَى عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ }.

قَالَ: وَكُنَّا خَلْفَنَا أَيُّهَا الثَّلَاثَةُ عَنْ أَمْرِ هُوَلَاءِ الَّذِينَ قَبِلَ مِنْهُمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ،
حِينَ حَلَفُوا لَهُ فَعَدَرَهُمْ، وَاسْتَعْفَرَ لَهُمْ، وَأَرْجَأَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَمْرَنَا، حَتَّى قَضَى اللَّهُ
فِيهِ مَا قَضَى، فَبِذَلِكَ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: { وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خَلَضُوا } وَلَيْسَ الَّذِي
ذَكَرَ اللَّهُ مِنْ تَخْلِيفِنَا لِتَخْلُفِنَا عَنِ الْغَزْوَةِ وَلَكِنْ لِتَخْلِيفِهِ إِيَّانَا }.

واته: نيبنو نيسحاق گوتوويهتی:

{ زوهری (موحهمدی کوری موسلیم کوری شیهاب) له عهبدوپرهمانی کوری
عهبدوللای کوری کهعبی کوری مالیکهوه، خوا لییان رازی بن، هیناویهتی، گوتوویهتی؛
عهبدوللای بابی، واته: عهبدوللای بو عهبدوپرهمانی باس کردوه، که عهبدوللای
دهستکیشی بابی بووه، واته: دهستکیشی کهعبی کوری مالیک بووه، دواى نهوهی که

چاوی نەماون، چاوی لەدەست داون، گوتوویمتی: گویم لە بابم {کەعبی کوری مالیک} بوو کە بەسەرھاتی خۆی دەربارە بەجیمانی لە پێغەمبەری خوا ﷺ لە جەنگی تەبووکدا، دەگێرپرایەوه، وە بەسەرھاتی دوو ھاوھەلەکە لە مەرپارە کوری رەبیع و هیلالی کوری ئوممەیە دەگێرپرایەوه، بەو شیوێیە گێرپرایەوه:

کەعب دەلی: من لە هیچ جەنگیک لەو جەنگانەدا، کە پێغەمبەری خوا ﷺ کردوونی ھەرگیز لێی بەجێ نەماوم، لە ھەموو جەنگەکاندا بەشدار بووم، تەنیا لە جەنگی بەدردا، بەجیمام ئەویش جەنگیک بوو، کە خوا سەرزەنشتی کەسی نەکرد، ھەروەھا پێغەمبەر ﷺ سەرزەنشتی کەسی نەکرد، کە بەجیمابوون، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ کە دەرچوو بۆ جەنگی بەدر، بەتەمای ڕێ گرتن بە کاروانی قورەیشییەکان بوو، ھەتا بێئەوی کە بیانەوی، بەبێ مەوعید دانان، پێغەمبەری خوا ﷺ و ھاوھەلانی لەگەڵ دوزمەنەکەیدا، (واتە: سوپای قورەیشییەکان بە فەرماندەیی نەبوو جەھل) کۆی کردنەوه، کەعب دەلی: ئەگەرنا من لە خزمەت پێغەمبەری خوا ﷺ کاتیک کە پەیمانمان لەگەڵ بەست لە عەقەبە (کە مەبەستی پێ پەیمانی عەقەبە دوومە)، لەوی بە خزمەت پێغەمبەری خوا گەیشتم، (واتە: ھەر لەو کاتەوه) کە حەزم نەدەکرد ئامادە بوونم لە پەیمانی عەقەبە، بێگۆرەمەود بە ئامادە بوونم لە جەنگی بەدردا، (واتە: ئەوم پێ گرنگتر بوو، کە بەراستی گرنگتریش بوو، چونکە سەرمەتای ئەو گرنبەستە کۆمەڵایەتیە بوو، لە نیوان پێغەمبەری خوا ﷺ لە لایەک، و، مسوئەمانی مەدینە لە لایەکی دیکە وەدا بەستراوە) ھەرچەندە جەنگی بەدر زیاتر لە نیو خەلکدا باسکراومو ناوو شوژمەتی زیاتر بوو.

دەلی: ھەوایی من لە کاتیک کە من لە پێغەمبەری خوا ﷺ بەجیمام لە جەنگی تەبووکدا، ئەو بوو کە من هیچ کاتیک لەو کاتە، بەھێزتر نەبووم، وە هیچ کاتیک لەو کاتە، دەستڕۆشتوو تر نەبووم لە ڕووی مال و سامانەوه، کاتیک کە لەو جەنگە بەجیمام (واتە: بەھۆی نەخۆشیی، یان بەھۆی تەنگ دەستی بەجینەمام) وە سویند بە خوا هیچ کاتیکیش من دوو و لاخی سوارییم نەبوون، دوو حوشتی سواریی و بارمەر (ھەم بۆ بار، ھەم بۆ سواریی، لەو جەنگەدا خاوەنی دوو حوشتیان بووم، کە دیارە حوشتی ئەو کاتە، لە جێی سەیارە زۆر مۆدیل بەرزێ ئەم ڕۆژگارە ئێمە بوو، وەك چۆن یەکی دەلی: ئێمە دوو سەیارەمان، ھەن ئەویش دەلی: دوو

حوشترم ھەبوون) ۋە پېغەمبەرى خۇا ﷺ كەمتر ۋابوو بچى بۇ جەنگىك، مەگەر ئامازى دەمكرد بە شوپىنىكى دىكە، (نەك ئەو شوپىنەى كە مەبەستە، بۇ ئەۋەى ئەگەر دوزمن بىستى، ۋەك جۇرىك لە سەرلىشىۋاندىن بى بۇ دوزمن، نەزانى كە راستەوخۇ بەرەو ئەۋى دەجى، بۇ ۋىنە: ئەگەر بەرەو لای راست جووبايە، قسەپەكى دەمكرد، كە خەلك ۋابزانى بۇ لای چەپ دەجى).

بەلام بەنسەمت جەنگى تەبوۋكەۋە، پېغەمبەرى خۇا ﷺ زۇر بە روونى مەبەستە ئامانجەكەى خۇى بە ھاۋەلانى گوت، چونكە پېغەمبەرى خۇا ﷺ لە كاتىكدا كە گەرمايەكى زۇر بوو، ۋە سەفەرىكى دوور بوو، ۋە بەرەو رووى دوزمنىك دەچوو، كە ژمارمىان زۇر بوو، كە پۇمەكان بوون، بۇيە زۇر بە روونى بە خەلكى فەرموو، تاكو خۇيانى بۇ ئامادە بكەن.

مسولمانانىكىش كە دۋاى پېغەمبەرى خۇا كەۋتن ﷺ بۇ جەنگ، كە ژمارمىان زۇر بوو، ھىچ لىستىك نەيدەگرتنەۋە ((ۋاتە: ھىندە زۇر بوون، كە ژمارمىان تۇمار نەگراۋە، كە بە پىنى ھەندىك پىۋايەت دەلى: ژمارەى سوپايەكەى پېغەمبەر ﷺ سى ھەزار (۳۰۰۰۰) كەس بوۋە)).

كەعب دەلى: بۇيە ئەگەر ھەر كەسىك ديارنەبوۋايەۋ ئامادە نەبوۋايە بۇ ئەو جەنگە، گومانى ۋابوو كە ئەو شتە دەشاردېتەۋەۋ پەنھان دەبى، چونكە خەلكىكى زۇر زۇر بوو (ۋاتە: تىدا ون دەبوو)، بە مەرچىك ئەو كەسەى كە نەچوۋە، ۋەحى خۇاى پەنھانزانى دەربارە نەيەتە خوار، ۋە پېغەمبەر ﷺ كاتىك ئەو جەنگەى كرد، كە ميوە پىگەيشت بوون، ۋە سىبەر خۇشەۋىست بوو بوون، ۋە خەلك ھەزىان دەمكرد بچنە بەر سىبەران.

ئىنجا پېغەمبەرى خۇا ﷺ خۇى ئامادە كرد، ۋە مسولمانانىش لەگەلىدا خۇيان ئامادە كرد، منىش جوومەۋە تاكو خۇم ئامادە بكەمۋ بۇ ئەو جەنگە بچم، ئىدى پېغەمبەر ﷺ ۋە ئەۋان خەرىكى خۇ ئامادە كردن بوون، منىش ھەر دەچوومەۋە مالى ۋە ئىشەكەم بەدەستەۋە نەدەھات، لە دلى خۇمدا دەمگوت: من لە توانامدا ھەمىە، ھەرگاتى ۋىستەم خۇ ئامادە دەكەم، ئىدى ھەر بەو شىۋمىە كاتەكە درىژەى كىشا، ھەتا خەلك قۇلىان ھەلمالى ۋە خەرىكى بەرى كەۋتن بوون، ۋە پېغەمبەر ﷺ

بەرى كەوت، ھەروھما مسولمانانىشى لەگەلدا، منىش جارى ھىچم نەكردوھو خۆم نامادە نەكردوھ، ھەر دەمگوت: دواى پىغەمبەر ﷺ منىش بە رۇزىك دوو رۇزان خۆم نامادە دەگەم، دوايى بە خزمەت پىغەمبەرى خوا دەگەم و پىيان دەگەمەوھ.

ئىنجا دواى ئەوھى ئەوان رۇيشتن ھەر دەچووم خۆم نامادە بگەم، ديسان چوومەوھو ھىچم نەكرد، (واتە: خۆم نامادە نەكردو بەرى نەكەوتەم) دوايى ھەر چوومەوھ ھىچم نەكرد، بەو شىومىيە ھەتا ئەوان رۇيشتن و بەرى كەوتن و دوور كەوتنەوھ.

ئىنجا ويستم بەرى بگەوم و ولاخەكەم بىنەم و بارى لى بىنەم بۇ ئەوھى فرىيان بگەوم، خۆزگە واشم كەردبايە، بەلام ديسان ئەوھشم نەكرد، وەك گوتراوھ: (بىيەكى دەبەردە پىشى، پىيەكى دەھىنايە دوا).

ئىنجا دواى ئەوھى رۇيشتن، كە چوومەدەر بۇ نىو خەلكى و بە نىو خەلكىدا گەپرام، ئەوھ دلتەنگى كەردم، كە تەنيا پىاوېكەم دەبىنى كە تۆمەتبار كراوھ، بەوھى مونايفىقە، ئەھلى نىفاقە، وە تەنيا كەسانىكەم دەبىنى، كە خەلكى بىھىزو بى تەوانان، وە پۇزىشان ھىناوھتەوھو خواى پەرومردگار عوزرى قىبول كەردوون.

دىارە پىغەمبەرى خواش ﷺ باسى منى نەكەردبوو تاكو گەيشتبوونە تەبووك، لەوئى كە دادەنىشى لە نىو كۆمەلنىكدا دەفەرموئى: كەعبى كورپى مالك چى كەرد؟ پىاوېكىش لە بەنى سەلەمە، دەلى: ئەى پىغەمبەرى خوا ! بەرگو پۇشاكە جوانەكەى خۆى و، تەماشاكەردنى ئەملاو ئەولاي شانى (واتە: ئەوھ كە مال و سامانى ھەيە و فىزو كەشخەى لىداوھ) ئەوھ واىكردوھ كە نەيەت، موغازى كورپى جەبەلىش، دەلى: تۆ قسەيەكى خراپت كەرد، بە خوا ئەى پىغەمبەرى خوا ! نىمە جگە لە چاكە لىمان نەزانىوھ، پىغەمبەرى خواش ﷺ بىدەنگ بووھ.

ئىنجا كاتىك بىستم كە پىغەمبەرى خوا ﷺ لە جەنگى تەبووكەوھ دەگەپىتەوھ، (واتە: بەرمو مەدىنە) ئىنجا خەم و خەفەتم زور ھاتە دل، وە بىرم لەوھ كەردوھ: كە نایا چۇن لە توورپى پىغەمبەرى ﷺ بچمە دەرى، بەيانى كە دىتەوھ؟ وە راپوئىزم دەكەرد بە ھەموو ئەوانەى كە خاومەن عەقل و خاومەن بۇچوونى چاك بوون، لە خەزم كەسم كە چى بلىم چاكە، درۇ بگەم، راست بگەم؟ دەلى كاتىك كە گوتىيان: ئەوھ پىغەمبەرى خوا ﷺ خەرىكە بگاتەوھ چى، ھەرچى باتل بوو، لە دلەدا لاجوو، (واتە:

ئەوھ كە پەنا بېمە بەر درۆۋ دەلەسە)، وھ زانىم كە من بە راستگۆيى نەبى دەرباز نايەم و رزگارم نايى، ئىدى بېريارم دا كە راستىي لەگەل پىغەمبەرى خوادا ﷺ بلىيم .
ئىنجا پىغەمبەرى خوا دەمەو بەيان گەيشتەوھ مەدينە.

كاتىك كە گەيشتە مەدينە، عادەتى وابوو كە دەھاتەوھ لە سەفەرى، دەچووھ مزگەوتى، دوو ركات نوپىزى تىدا دەمكردن، دوايى دادەنىشت لە نيو خەلكىدا، كاتىك كە بەو شىۋىيە چووھ مزگەوت و دانىشت لە نيو خەلكى، ئەوانەي كە بەجىمابوون، دەچوون بۇ خزمەتى و سويندىيان بۇ دەخواردو پۇزىيان بۇ دەھىنايەوھ، كە ژامريان ھەشتاۋ ئەومندە پىاۋە بوو، پىغەمبەرى خواش ﷺ وەك رۋالەتى خۋيان كە دەيانگوت: عوزرمان ھەبوو، { يەك دەيگوت نەخۇش بووم، يەك دەيگوت: پارەم نەبوو، يەك دەيگوت: ولاخەم نەبوو، يەك دەيگوت: لە فلان عەشیرەتە ترساوم، بىنە سەر مال و حالەم } مامەلەي لەگەلدا كەردن، وھ داۋاي لىبوردنى بۇ لە خوا دەمكردن و نەينىيەكانىشى حەۋالەي خواي پەنھانزان كەردن.

دەلى: ئىنجا منىش چووم بۇ خزمەتى و سەلامم لىكردو پىغەمبەر ﷺ زەردەخەنەيەكى ھاتى، وەك زەردەخەنەي كەسىكى توورە، دوايى پىي فەرمووم: وەرە پىش، منىش چووم ھەتا لە پىشى دانىشتم، پىي فەرمووم: چ شتىك تۆي بەجىھىشت، ئەدى ولاخى بارمبەرت نەكەرىبوو؟ (واتە: ولاخى بارو سوارىيت نەبوو؟) منىش گوتەم: بە خوا ئەي پىغەمبەرى خوا ! ئەگەر لەلای غەيرى تۆ دانىشتىام، لە خەلكى دنيا دەمزانى چۆن خۆم لە توورمىي ئەو، بە پۇزىش ھىنانەۋمىيەك دەرباز دەكەم، وھ بايى ئەومندەش رەۋانپىزىي و قەسەزانىيە ھەيە، بەلام بە خوا دەزانم ئەگەر ئەمرو درۆت لەگەلدا بىكەم، بۆئەۋەي لىم رازى بى، نىزىكە خوا ﷺ دوايى وابكات تۆم لى توورە بى، وھ ئەگەر ئىستا قەسەيەكت بۇ بىكەم كە راست بى، بەلام دلى تۆي پى نىگەران بى، ئومىدم وايە كە سەرمىجامم خىر بى.

بە خوا من ھىچ بيانوۋىكەم نەبوو، وھ ھەرگىز ھىچ كاتىك لەمجارەم بەھىزتر نەبووم، وھ لە رووى دارايىيەوھ حالەم باشتر نەبوو، كە لە تۆ بەجىماوم، (واتە: بەجىماوم و كەمتەرخەمىيەم كەردوھ تەۋا)، پىغەمبەرى خواش ﷺ فەرمووى: ئەۋەي كە گوتت راست كەرد، دە ھەلسە تاكو خوا لەبارەي تۆۋە بېريار دەدا!

منىش ھەئىسام، ۋە كۆمەئىك لە پىاۋانى بەنى سەلەمە، (ۋاتە: لە ھۆزمەكەى خۇى) بە دوام كەۋتنو پىيان گوتە نەمانزانىۋە كە پىش ئەۋ گوناھە، كە تۆ گوناھت كرەبى. ۋە تۆ دەستەپاچە بوۋى، كە پۆزش بۆ پىغەمبەرى خوا ﷺ بىنىيەۋە، بەۋ شىۋەيەى كە ئەۋانەى بەجىمابوون، پۆزىيان بۆ ھىنايەۋە، بۆ گوناھەكەشت ئەۋەندە بۆ تۆ بەس بوو، كە پىغەمبەرى خوا ﷺ داۋاى لىبوردنت بۆ بكات !!

بە خوا ھەر ۋا لەگەئەم خەرىك بوون، ھەتا نرىك بوو بەگەرپمەۋە بۆ لای پىغەمبەرى خوا ﷺ ۋە خۆم بە درۆ بەخەمەۋە، بلىم ئەى پىغەمبەرى خوا ! منىش بەھۆى ئەۋ شتەۋ ئەۋ شتەۋە بەجىماۋم.

دۋابى پىم گوتن: ئايا جگە لە من، كەسى دىكە ئەۋ ھەئۆىستەى بوۋە؟!

گوتيان: بەئى دوو پىاۋى دىكەش، ھەمان قسەى تۆيان كرەۋە، ۋە ھەمان شت كە بە تۆ گوتراۋە، بەۋانىش گوتراۋە.

گوتەم: ئەۋ دۋانە كىن ؟!

گوتيان (مرارة ابن عمرو من بنى عمرو ابن عوف، و هلال ابن أمية الواقفي).

دوۋ پىاۋيان بۆ ناۋ برەم، كە دوۋ پىاۋى چاك بوون، بۆ من شاىستە بوون كە بچەم تەماشايان بەكەم و بىيانكەمە سەرەمشق، بۆيە منىش بىدەنگ بووم، كاتى ئەۋ دوۋانەيان بۆ باس كرەم (ۋاتە: لەسەر ھەئۆىستەكەى خۆم كە راستى گوتنە، بەردەۋام بووم).

ۋە پىغەمبەرى خوا ﷺ قەدەغەى كرە، كە قسە لەگەئە ئەۋ سىياندانەماندا بەرى، لە نىۋ ئەۋ ھەموو خەئەكەدا كە بەجىمابوون، ئەۋانەى كە بە درۆ عوزريان ھىنايەۋە، دەھاتن و دەچوون ۋە خەئەك قسەى لەگەئەدا دەكرەن ۋە قسەيان لى دانەبىرپىبوون. بەلام ئەۋ سىيەمان، پىغەمبەر ﷺ فەرەموۋى: نابى كەس بىياندوۋىنى، بۆيە خەئەك دوۋرىيان لى كرەين، ۋە خەئەك لەگەئەمان گۆران، ھەتا ۋام لىھات كە كەۋلى خۆم لى ۋەتەنگ ھات، ۋە زەمبىم لى ۋەتەنگ ھات ئەۋ دنياۋ زەمبىيەى كە پىشتەر دەمبىنى، ئەۋە نەبوۋ كە من دەمبىنى.

ئىنجا بەۋ شىۋەيە بەنجا (۵۰) شەۋ ماينەۋە. بەلام دوۋ ھاۋەئەكەم (ۋاتە: ھىلالى كورى ئومەيەۋە مەپارەى كورى رەبىع) بە بىھىزىۋى ۋە سەر كزۆئەيى لە مالى

خۇياندا دانىشتن (ئەوان ديارە بە تەمەنتەر بوون)، زۆر بە خەفەتبارى دانىشتن و نەدەچۈنە دەرى، بەلام من چونكە لەوام گەنجتر بووم، بەھىزتر بووم، دەچۈومە دەرى، وە نوپۇزمەكانىشەم لەگەل مسولمانان دا دەمكردن، وە بە بازارانىشدا دەسوورامەو، بەلام كەس قەسى لەگەلدا نەدەمكردم، وە دەچۈومە لاي پىغەمبەرى خوا ﷺ دواى ئەوۋى كە نوپۇزى دەمكرد، لە دواى نوپۇز دادەنىشت، منىش سلاوم لى دەمكرد، لە دلى خۇمدا دەمگوت: نايى پىغەمبەر ﷺ لىۋى جوولاندن، وەلامى سلاومكەم بداتەو، يان نا؟! (واتە: بە ئەسپايى وەلامى داوتەو) دواى لە نيزىك پىغەمبەرەو ﷺ نوپۇزم دەمكرد، وە لە دەرفەتدا تەماشام دەمكرد، كاتىك من دەچۈومە نىو نوپۇزمەكەمەو، ھەستەم دەمكرد، پىغەمبەرى خوا ﷺ تەماشام دەمكات، بەلام تەماشاي نىو چاۋى نەدەمكردم، وە كاتىك من ئاورم لە پىغەمبەر ﷺ دەدايەو، پرووى لى وەردەگىپرام، ئىدى ئەو دوورىى گرتنەى مسولمانان لە من، وە قەسە نەمكردنەيان لەگەل من، درپۇزى كىشا.

تاكو رۇزىك چۈومە سەر دىۋارى باغىكى ئەبى قەتادە، كە كورە مامە بوو، وە نيزىكتەرىن و خۇشەويستەرىن كەس بوو، لە لام، سلاوم لىكرد، بە خوا وەلامى سلاومكەى نەدامەو، گوتەم: ئەى ئەبو قەتادە! خوات بە گۇدا دەكەم، يان: بە خوا داۋات لى دەكەم، نايى پىت وايە كە من خوا و پىغەمبەرەكەم خۇشەدەوین؟

بى دەنگ بوو.

دووبارە پىم گوتەو: نايى پىت وايە كە من خوا و پىغەمبەرەكەم خۇشەدەوین؟

دىسان بى دەنگ بوو.

بۇ جارى سىيەم، دىسان پىم گوتەو.

ئەۋىش گوتى: خوا و پىغەمبەكەى زانائەرن، (ئايى خۇشت دەۋىن، يان خۇشت ناۋىن).

كە وايگوت، چاۋەكانەم فرمىسكىان پىدا ھات، وە بازمدايە سەر دىۋارەكەو ھاتمەو، دواى ھاتم بۇ بازار، لە كاتىكدا من بە بازاردا دەپۇشتم، بە خەم و خەفەتەو، بابايەكى نەبىطى، (نەبىطى ئەوانە بوون كە شتىان ھىناۋە لە شامەو)، تەماشام كرد لە منى دەپرسى، دەيگوت: كى كەبى كورى مالىكەم پى پىشان دەمات؟

خەلکیش ناماژمیان بۆ کرد بۆ لای من، هەتا هاتە لام، نامەیهکی پێدام لە پادشای غەسسانەو، لە پارچە قوماشیکی ئاوریشمدا نامەیهکی نووسیبوو، ئەوەی تێدا نووسی بوو:

(أَمَّا بَعْدُ فَقَدْ بَلَّغْنِي أَنْ صَاحِبِكَ قَدْ جَفَاكَ، وَلَمْ يَجْعَلْكَ اللَّهُ بَدَارِ هَوَانٍ، وَلَا مَضْيَعَةٍ، فَالْحَقُّ بِنَا نُؤَاسِيكَ).

(واتە: دواى ئەو پێمان گەشتووە کە هاوێڵەگەت دووری لە تۆ کردووە، ناتدوینى، خوا تۆى ناچار نەکردووە بە زەبوونى بژى، وە تۆ بێکەس و بێ شوینى، وەرە بۆ لای ئێمە، ئێمە دلت دەدەینەووە ئاگامان لە تۆ دەبێ).

کاتێک کە خۆپندمەو، گوتم: ئەووش تاقیکردنەوێهەکی دیکەیه، ئایا من گەشتوومە راددەیهک کە پیاویک لە ئەهلی شێرک تەماع لە من بکات؟! بۆیه یەکسەر نامەگەم بردو خستمە نێو تەندورێ، سووتاندم.

ئنجایا بەو شیوێ ماینەو، تاكو چل شەو لە پەنجای شەوێهە رۆشتن، دواى ئەو کە چل شەو رۆشتن، پێغه مەبەر ﷺ نوێنەرێکی نارده لام، گوتم: پێغه مەبەرى خوا ﷺ فەرمانت پێدەگات: کە دووری لە هاوسەرەگەت بکە، دەلى: گوتم: ئایا تەلاقى بەدەم، یان چى لى بکەم؟

گوتم: نا، تەلاقى مەدە، بەلام نیزیکی مەگەو، هەر وەها ناردى بۆ لای دوو هاوێڵەگەش بە هەمان شیو، منیش بە ژنەگەى خۆم گوتم: بچۆو بۆ لای خزم و کەست، لە لایان بە، تاكو خوا دەربارەى من بپار دەدات.

وێ خیزانى هیلالی کورێ ئومەپێش چوو بۆ لای پێغه مەبەرى خوا ﷺ، پێى گوتم: ئەى پێغه مەبەرى خوا ﷺ! هیلالی کورێ ئومەپێه، پیاویکی بەتەمەنە، خزمەتکاری نیه، ئایا پێت ناخۆشە خزمەتى بکەم؟!

ئەویش فەرموو بوو: نەخیر، بەلام با نیزیکی نەگەو، ئەویش گوتمووی: ئەى پێغه مەبەرى خوا ﷺ! هیچ جوولەى نەماو، (واتە: توانای نەماو سەرچێم لەگەڵدا بکات) بەلام هەر دەگریهت، لەو کاتەو ئەو لێی روویداو، تا نەمپۆ، وە تەنانەت من مەترسی نەووم لێی هەیه کە چاوێکانیشی لەسەردابنێ، هێندە دەگریهت.

ئىنجا ھەندىك لى خىزمى كەسەم بە منيان گوت: ئەگەر تۆش مۆلەت و مەرىگىرى لى پىنغەمبەرى خوا ﷺ بۇ ئەۋەى خىزانەكەت لى لات بى، چۈنكە مۆلەتى داۋە بۇ ھىلالى كۆرى ئومەيپە، تاكو خىزانەكەى خىزمەتى بىكات.

مىنىش گوتەم: بە خوا داۋاى مۆلەتى لى ناكەم كە ھاوسەرەكەم لىلام بى، چۈنكە مەن نازانەم پىنغەمبەرى خوا ﷺ چى دەفەرەمۇى؟ لى كاتىكدا مەن پىياۋىكى گەنجەم، (يانى: ئەگەر داۋاى لى بىكەم خىزانەم لىلام بى، رەنگە مۆلەتمە نەدات).

ئىدى دە (۱۰) شەۋى دىكەش، بەۋ جۆرە ماينەۋەۋە پەنجا شەۋ تەۋاۋ بوۋ، لىۋە كاتەۋە كە پىنغەمبەرى خوا ﷺ لى مەسۇلمانانى قەدەغە كەردىبوۋ، كە قەسەمان لىگەلدا بىكەن.

داۋاى رۆزىك نۆپزى بەيانىم كەرد، بەيانى شەۋى پەنجاپەمىن، لىسەر پىشتى خانوۋىك لى خانوۋەكانەن، بەۋ ھالەى كە خۋاى بە بەزەمى باسى كەردە، كە دنياۋ سەر زەمىنەن لى ۋەتەنگ ھاتبوۋ، ۋە نەفسى خۋىشم ۋە كەۋلى خۋىشم لى ۋەتەنگ ھاتبوۋ، مىنىش چادىركەم ھەلداۋو لىسەر (سەلغ) (شۋىنەكە لى نىزىك مەدىنە) لىۋەى دەمامەۋە، كاتىك گۆپەم لىبوۋ بانگكەرىك بانگى دەكەرد، زۆر بە دەنگى بەرز، دەمىگوت: ئەى كەعبى كۆرى مالىك! موزدەت لى بى، مىنىش يەكسەر سەجەدەم بەرد، زانىم ئەۋە خۋاى مەھرەبان دەروۋى لىكەردوۋمەۋە، پىنغەمبەرى خوا ﷺ خەلكى ئاگادار كەردىبوۋ، كە ئەۋە خۋاى بالادەست، تۆبەى لى قىبوۋل كەردوۋىن، داۋاى ئەۋەى نۆپزى كەردىبوۋ، خەلكى لى ئاگادار كەردىبوۋ، ئىدى خەلك دەھاتەن موزدەمىان پى دەداين، مىنىش چەند كەسىكى موزدەمەر ھاتەن، موزدەمىان پى دەداين، ۋە چەند كەسىكى موزدەمەر، چوۋن بۇ لى دوو ھاۋەلەكەم، ۋە پىياۋىكىش بە سۋارى ئەسپ ھات، كە موزدەم پى بەدات، يەكىكىش بە پىادە دەھات، لى ھۆزى ئەسەلم، ھەتا چوۋە سەر شاخىك (ۋاتە: ئەۋەى كە بە پىادە بوۋ) دىيارە دەنگەكە خىراتر بوۋ لى ئەسپەكە، لىۋەپرا بانگى كەرد، دەنگەكە خىراتر بوۋ، ئىنجا كاتىك ئەۋە كەسەى كە بە بانگ كەردەن موزدەى پىدەم ھات، ئەۋە پۇشاكەى كە لىبەرم دابوۋ، كە لىۋەكاتەدا ھەر ئەۋە دوو پۇشاكەم ھەبوۋن، ۋاتە: سەرۋ خۋار، ئەم دوو پۇشاكەم دانان، ۋە دوو بەرگى دىكەم بە ئەمانەت ۋەرگرتەن، ئەم دوو پۇشاكەى خۋىشم، ۋەك موزدانە دان، بەۋە كەسەى كە موزدەكەى پىدا بوۋم بە دەنگى بەرز بانگى كەردەم.

دوایی رۆیشتم بهرمو پیغمبهری خوا ﷺ، وه خه لک پیم دمهگه یشتن و موژدهی تهویه لی قیوول کرانیان پی دهم، دمیانگوت: دلخوشبه بهومی خوا لیت خوشبووه، ههتا چوومه نیو مزگهوت، پیغمبهری خوا ﷺ دانیشتبوو، وه خه لگیش له دهوری، دهلی: (طلحة)ی کوری (عبیدالله) هه لسا، سلاوی لیکردم، وه پیروزیایی لیکردم، به خوا له کۆچکران هیچ پیاویک هه لنهستا جگه لهو، دهلی: کهعب ههرگیز نهو هه لویستهی (طلحة)ی کوری (عبیدالله)ی لهبیر نه ده چوو، (که له نیو هه موو کۆچکراندا نهو هه لساوه پیروزیایی لیکردوه)، کهعب دهلی: کاتیک سلاوم له پیغمبهری خوا کرد، پیی هه رموم: له کاتیکدا که رووی دهمروشایه وه، هه رمووی:

﴿أَبَشِرْ بِخَيْرِ يَوْمٍ مَرَّ عَلَيْكَ مِنْذُ وَلَدْتِكَ أُمَّكَ﴾.

واته: موژدهت لی بی به باشترین رۆژت، لهو رۆژموه که دایکت تۆی بووه.

دهلی: منیش گوتم: نایا نهی پیغمبهری خوا ﷺ! له لایهن تۆومیه، یان له لایهن خواومیه، هه رمووی: به لکو نهو لیبور دنه له لایهن خواومیه، پیغمبهری خواش ﷺ کاتیک که دلخوش دهبوو، دهمو چاوی وهک پارچه مانگیک دهمروشانه وه، وه نیمه نهو هه مان لی دهمانی، (واته: که دلخوش دهبوو، دلخوشییه کهی له دهمو چاوی موباره کی دهمروشایه وه).

کهعب دهلی: منیش له بهردهمی پیغمبهری خوا ﷺ دانیشتم و گوتم: نهی پیغمبهری خوا ﷺ! له گه رانه وهی من بو لای خوا، نهومیه که له مال و سامانی خۆم هه رچی هه مه، دهیبه خشمه خواو پیغمبهری خوا ﷺ، پیغمبهری خوا ﷺ هه رمووی: هه ندیک له ماله کهمت بهیله وه، بو تۆ نهو هه باشتره.

گوتم: باشه نهو به شهی که له خه یبه ر هه مه دهیله وه، وه پیم گوت: نهی پیغمبهری خوا ﷺ! بیگومان خوا منی به هووی راستگوژییه وه رزگار کرد، وه له گه رانه وهی من بو لای خوا، مه رج بی که له مه ودا هه تا ده ژیم له راستی زیاتر نه لیم.

(کهعب دهلی: به خوا هیچ کهسم پی شک نایهت که خوا به هووی راستیژییه وه، تافی کرد بیته وه، له وکاته وه که به پیغمبهری خواو گوتوه، باشتر له وهی که منی پی تافی کردۆته وه، (واته: له وکاته وه که نهو هه به پیغمبهری خوا ﷺ هه رموو، پیچه وانهی راستییم به زاردا نه هاتوه)، به خوا له وکاته وه که نهو هه گوتوه، تا نه مرپۆ

(نهو رۆزه‌ی که نهو بهسهرهاته‌ی گپراوته‌وه) هرگیز درۆیه‌کم به زاردا نه‌هاتوه، وه ئومیدیشم وایه نه‌هونده زیانه‌ی که ماومه، خوا بمپاریزی له درۆ کردن.

ئنجای خوی بهرز له‌باره‌ی وانه‌وه نه‌م نایه‌تانه‌ی ناردنه خوار: ﴿ لَقَدْ تَابَ

اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ
 مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ
 رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٧﴾ وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خَلَفُوا حَتَّىٰ إِذَا ضَاقتَ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ
 بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقتَ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَن لَّا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ
 تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١١٨﴾ بَيِّنَاتٍ لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا
 أَتَقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ ﴿١١٩﴾

که‌عب ده‌ئێ: به خوا ! دوا‌ی نه‌وه‌ی خوا منی رپنمای‌ی کرد بۆ ئیسلام و خستمیه
 سه‌ر رپی ئیسلام، هیچ چاکه‌یه‌کی له‌گه‌ل نه‌کردووم، له‌لام مه‌زنتربی به‌لای خۆمه‌وه،
 له‌وه که له‌گه‌ل پینغه‌مبه‌ری خوادا ﷺ راستییم گوتو درۆم له‌گه‌لدا نه‌کرد، تا‌کو
 منیش بفه‌وتیم له‌گه‌ل نه‌وانه‌دا که فه‌وتان، به‌هۆ‌ی درۆکردنیانه‌وه، چونکه خوی
 بهرز نه‌وانه‌ی که درۆیان کردبوو، وه‌حی دهربارمیان ناردنه خوار، وه خرابترین شتی
 پێ فه‌رموون، که خرابترین شتی‌ک خوا به‌که‌سی‌کی فه‌رمووبی، نه‌وه‌یه، دوا‌یی که‌عب
 ده‌ئێ: وه ئیمه‌ نه‌و سێ که‌سه که بریار له‌بارمه‌انه‌وه دوا‌خرا‌بوو، دوا‌ی نه‌وه‌ی نه‌وانی
 دیکه چوون بۆ نه‌وه‌ی پاساو بیننه‌وه‌و، پینغه‌مبه‌ری خوا ﷺ دا‌وای لی‌بو‌ردنیان بۆ
 بکات، به‌لام بریاری له‌باره‌ی ئیمه‌وه دوا‌خست، هه‌تا خوا به‌م شی‌وه‌یه بریاری دا.

ئنجای ده‌ئێ: مه‌به‌ست له‌ نایه‌ته‌که‌ ﴿ وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خَلَفُوا ﴾، نه‌وه‌ نه‌بوو

که له‌ جه‌نگ دوا‌خرا‌بین، به‌لکو مه‌به‌ست نه‌وه‌یه که خوا ئیمه‌ی دوا‌خستبوو، بریارمان
 له‌بارمه‌وه بدات، دوا‌ی نه‌وه‌ی که نه‌وانه‌ی دیکه چوونه لای پینغه‌مبه‌ر ﷺ و دا‌وایان
 لی‌کرد، که دا‌وای لی‌بو‌ردنیان بۆ بکات، پینغه‌مبه‌ریش ﷺ لێ قبو‌ول کردبوون.

مانای گشتی نایه‌ته‌کان

خوای بهرومردگار ﷺ دمه‌رموی: ﴿ لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ
وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ
قُلُوبُ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴾

واته: به مسؤگه‌ری خوا تۆبه‌ی قبوون کرد له پیغهمبهر ﷺ و له کۆجه‌ران و
پشتیوانانیک که شوینی کهوتن، له کاتی سه‌غله‌تی و ته‌نگانه‌دا، دواى نه‌وه‌ی که
نیزیک بوو دلی هه‌ندیکیان لابدا، پاشان خوا گه‌رایه‌وه سه‌ریان، بیگومان (نه‌و) زۆر
میه‌رهبان به به‌زمیه به‌رانبه‌ریان .

دیاره ئیمه دواى نه‌وه‌ی که له ده‌می که‌عبی کورپی مالیکه‌وه خوا لئی رازی بی، نه‌و
به‌سه‌ره‌اته‌مان گیرایه‌وه، ئیستا ماناو چه‌مکی نه‌و نایه‌ته موباره‌گانه بو ئیمه، زۆر
رۆشنه، گرنگ نه‌وه‌یه لیره که خوا ﷺ دمه‌رموی: ﴿ لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ
وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ ﴾

زانایان گوتوو‌یانه: (قد) بو (تحقیق)ه، بو داکۆکیی کردن و جه‌خت کردنه‌وه‌یه،
﴿ تَابَ اللَّهُ ﴾ (تاب) به مانای (رَجَعَ) واته: گه‌رایه‌وه، خوا گه‌رایه‌وه سه‌ر پیغهمبهر
ﷺ و سه‌ر کۆچکه‌رو پشتیوانان، گه‌رایه‌وه سه‌ریان به ره‌حم و، لیبوردنی خو‌ی، به
جاوبۆشیی خو‌ی.

ده‌شگونجی: (تاب الله عليهم) واته: داواى لیبوردنه‌که‌ی لی وهرگرتن، وه گه‌رانه‌وه‌که‌ی
لی وهرگرتن، چونکه نه‌وانه له کاتی سه‌غله‌تی و له کاتی دزوارو نارچه‌تدا دواى
پیغهمبهری خوا کهوتن و لئی به‌جی نه‌مان، که نیزیک بوو هه‌ندیکیان دلیان لابدا،

{ دل لادانەكەش ئەووە بوو بەحی بەمینو بی فەرمانیی خوا بکەن } پاشان خوا گەرایەووە سەریان، بیگومان ئەو زۆر لە بەرانبەریان میهرەبان و بە بەزمییە.

لێردا بەگشتی خوا ﷺ باسی لێبوردنی خۆی دەکات، وە باسی تۆبە وەرگرتنی خۆی دەکا بۆ پیغەمبەر ﷺ بۆ کۆچکەرەن و پشتیوانان، بە تایبەتییش: ﴿ وَعَلَى الثَّلَاثَةِ

الَّذِينَ خَلَفُوا ﴾ وە گەرایەووە سەر ئەو سیانەش کە دوایرابوون ﴿ خَلَفُوا ﴾ چونکە

لە نایەتەکە ی پێشووتردا فەرمووی: ﴿ وَأَخْرُوتَ مُرَجُونَ لِأَمْرِ اللَّهِ ﴾، کەسانیک ی

دیکەش دوایراون بۆ فەرمانی خوا، دوایرانەكەش، واتە: بریار لەبارمیانەووە دوا خراوەو،

هیچیان بۆ بریار نەدراوە، کە ئایا خۆی دادگەر زەمو سەرزەنشتیان دەکات، یاخود

لێیان دەبووری؟، یان پیغەمبەر ﷺ عوزرەکە یان قبوول دەکات، یان قبوول ناکات؟

هیچیان لەبارەووە بریار نەدراوە: ﴿ حَتَّىٰ إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ﴾ واتە:

کاتیك کە زەوی بەو فراوانییە ی خۆی لێیان وەتەنگ هات، پێشینانی خۆشمان دەلێن:

(دنای لێ وەتەنگ هات) یان دەلێن (سەری دنای لەخۆی بە پووشی گرتووە)، یان دەلێن:

(پێی وایە لە زێر درەختیک دایە یەك گەلای پێووە نیە)، نینسان کاتیك کە تووشی

خەفەت و نارەحەتیبەك دێ، ھەست دەکات دنای زۆر تەنگ بۆتەووە: ﴿ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمُ

أَنْفُسُهُمْ ﴾، وە نەفسی خۆشیان و دەروونی خۆشیان لێ وەتەنگ هات، یەكێك بە یەك ی

دەلێ: لە کەوولی خۆم دا وە تەنگ هاتووم ﴿ وَظَنُّوا أَن لَّا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ﴾،

وە زانیان هیچ پەنایەك لە خوا نیە، مەگەر بۆ لای خوا، واتە: هیچ پەنایەك لە سزاو

جەزەمبە ی خوا نیە، خۆتی لێ پەنا بەدی، مەگەر بگەرێتەووە بۆ لای خوا ﴿ ثُمَّ تَابَ

عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا ﴾، دوا ی خوا گەرایەووە سەریان، بۆ ئەو ی بگەرێنەووە، ھەر کەس ی

بگەرێتەووە بۆ لای خوا پێش خا، لوتفی لەگەل کردووە، ئنجا ئەو دەتوانی بگەرێتەووە

بۆ لای خوا ﴿ إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴾ بیگومان ھەر خوا زۆر تۆبە وەرگری بە

به‌زمیه، یاخود خوا زور دم‌گه‌رپته‌وه سهر به‌ندمه‌کی به و مرگرتنی گه‌رانه‌ومکه‌ی، وه زور به به‌زمیه.

له کو‌تاییدا خوا ﷺ ده‌فرموی: ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ ﴾، نه‌ی نه‌وانه‌ی برواتان هیناوه! پاریز له خوا بکه‌ن، وه له‌گه‌ل راستاندا بن، پاریز له خوا بکه‌ن، به‌وه‌ی نه‌رکه‌گانی سه‌رشانتان جیبه‌جی بکه‌ن و، خو‌تان له قه‌ده‌غه‌کراوه‌گان بپاریزن، یانی: فه‌رمانه‌گانی خوا به‌جی بینن، قه‌ده‌غه‌گانی خوا مه‌شکینن، به‌وه خو له سزای خوا ده‌پاریزری ﴿ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ ﴾، وه له‌گه‌ل راستانیشدا بن، په‌یومندیستان له‌گه‌ل خوادا له‌سه‌ر بناغه‌ی ته‌هوا بی، په‌یومندیستان له‌گه‌ل خه‌لکدا، له‌سه‌ر بناغه‌ی راستی و ساغیی بی، وه هه‌ول بدن له‌گه‌ل راستان و ساغاندا بن، بو خو‌ستان پیشتر خو‌تان به‌راستی برازی‌ننه‌وه، ئنجا ده‌توانن له‌گه‌ل راستاندا بن.

جهند مهسه لهیه کی گرنگ

مهسه لهی به کهم: که دمه رموی: ﴿ لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ
وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ ﴾.

دهگوتری (تاب الله عليه: اي غفر له) واته: لئی بورد، (تاب الله عليه: اي قبل توبته) تهوبه کهی لی قبول کرد، به لام من ینم وایه نه گهر بشگوتری: (تاب الله عليه، اي: رجع إليه) خوا گه رایه وه سه ر بهنده کهی خوئی، هه ر ده بی، چونکه خوا ده گه ریته وه سه ر بهنده کهی خوئی، به لی بوردن و ره حم و به زمی و به به خششی خوئی. له به رده م نه م نایه ته دا شه ش هه لوسته ده که ین :

هه لوسته ی به کهم : که دمه رموی ﴿ لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ ﴾ نایا خوا ج تهوبه یه کی له پیغه مبه ر ﷺ و مرگرتومو، له چ گونا هیکی خوش بووه؟ له جی لئی بوردوه و چاوپوشی لی کرده؟ نایا پیغه مبه ری خوا ﷺ هیچ گونا هی کرده، که بزانی نه وه گونا هه و بیکات؟ به ته نکید نه خیر، نه دی یانی جی: خوا تهوبه ی له پیغه مبه ر قبول کرد و لئی بورد و چاوپوشی لی کرد؟ واته: پیغه مبه ر ﷺ نه گهر نیجته هادی کرد بی و له بوجوونی کدا نه بی کابی، خوا ی به خشه ر له وه ی لیخوشبووه و چاوپوشی لی کرده، بو وینه: که مؤله تی هه ندیک له مونا فیق و دلنه خوشه کانی دا، که نه جن بو جهنگی ته بووک، وه ک خوا ی به ر و مردگار دمه رموی:

﴿ عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذْنَتْ لَهُمْ ... ﴾ (۱۲) التوبة، خوا لیت بیووری، بوچی

مؤله تت دان؟!

هه‌لوه‌سته‌ی سیبیم : نئجا دمه‌رموی ﴿ الَّذِينَ أَتَّبَعُوهُ ﴾، نه‌وانه‌ی که شوینی که‌وتن، واته: شوین پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ که‌وتن و فه‌رمانبه‌رییان کرد، وه گوپ‌رایه‌لییان کرد.

هه‌لوه‌سته‌ی جوارهم : که دمه‌رموی ﴿ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ ﴾، ﴿ سَاعَةِ ﴾ ده‌لئ (حِصَّةٌ مِنَ الزَّمَنِ، أَوْ جِزَاءٌ مِنَ الزَّمَنِ) به‌شیکه له کات، نه‌ک سه‌عات ﴿ سَاعَةِ ﴾ ی نیستا، که به بیست و چوار (۲۴) سه‌عات شه‌وو رُوْزِکَ پِیکَ دینن، به‌لکو ﴿ سَاعَةِ ﴾ له به‌کاره‌ینانی قورناندان، له زمانی عه‌ر‌مبیدان، یانی به‌شیک له کات، که‌م بی یان زور بن، وه یه‌کیک له ناوه‌کانی هاتنی رُوْزِی دواپی بریتیه له ﴿ سَاعَةِ ﴾.

﴿ الْعُسْرَةَ ﴾ ده‌لئ (إِسْمُ الْعُسْرِ) ناوی سه‌غله‌تیه (زیدت فی‌ه‌ التاء للمبالغة للشدّة) ﴿ الْعُسْرَةَ ﴾ له نه‌صلدا ناوی (عُسْر) یانی سه‌غله‌تی نه‌و (ة) ی بؤ زیاد کراوه، وه‌ک زیده رُوْی کردن له سه‌غله‌تیه‌کدا که له‌و رُوْز‌مدا هاتوه.

هه‌لوه‌سته‌ی بینجه‌م : که دمه‌رموی: ﴿ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ ﴾، ده‌لئ (كاد: مِنْ أفعالِ المُقارِبَةِ) ﴿ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ ﴾ دواپی نه‌وه‌ی که نیزیک بوو ﴿ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ ﴾ دلی کومه‌لیکیان لا‌بدا.

دیاره ﴿ يَزِيغُ ﴾ خوینراویشه‌وه (تَزِيغُ) هه‌ردووک (قراءة)‌مه‌کی هاتوون، خه‌ریک بوو دلان لا‌بدا، واته: بی فه‌رمانیی خواو پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بکه‌ن،

﴿ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ﴾ دواپس خوا گەراپهوه سهريان تهوبه‌ی لی قبول کردن، یاخود لییان بورد، بیگومان نهو بهرانبه‌ر به‌وان میهرمانه‌و به به‌زمیه.

بۆ نه‌وه‌ی چه‌مکی ﴿سَاعَةَ الْعُسْرَةِ﴾ هه‌مان زیاتر بۆ پروون ببیته‌وه، با گوێ له‌م ده‌قه بگرین: ﴿عن ابن عباس، أنه قال لعمر بن الخطاب : حدثنا من شأن ساعة العسرة، فقال : خرجنا مع رسول الله إلى تبوك في قيظ شديد، فنزلنا منزلاً، فأصابنا فيه عطش، حتى ظننا أن رقابنا ستقطع، حتى إن الرجل لينحر بغيره فيعصر فرثه فيشربه، ويجعل ما بقي على كعبه، فقال أبو بكر الصديق : يا رسول الله إن الله قد عودك في الدعاء خيراً، فادع لنا، فرفع يديه، فلم يرجعهما حتى قالت السماء، فأهطلت ثم سكبت، فملأوا ما معهم، ثم ذهبنا ننظر، فلم نجدُها جاوزت المعسكر﴾، {أخرجه ابن جرير، برقم: (۱۰۴۴۳) وابن حبان، برقم: (۱۳۸۳)، والحاكم، برقم: (۵۶۶) وغيرهم، قال شعيب الأرنؤوط : إسناده صحيح على شرط مسلم}.

عه‌بدوئلا‌ی کورپی عه‌بباس ده‌لی: به عومه‌ری کورپی خه‌تتا‌یم گو‌ت، خوا لییان رازی بی، ده‌رباره‌ی ﴿سَاعَةَ الْعُسْرَةِ﴾ هه‌سه‌مان بۆ بکه، نه‌و کاته سه‌غله‌تی‌و ته‌نگانه‌یه چی بو‌و؟

عومه‌ریش گو‌تی: له‌گه‌ل پینغه‌مه‌به‌ری خوا‌دا ﷺ ده‌رچووین به‌ره‌و ته‌بووک، له‌ کاتی‌کدا له‌ گه‌رمه‌ی گه‌رمای سالد‌ا، له‌ شوپینک مه‌نزلمان خست، بارگه‌و بنه‌مان خست، تینوا‌یه‌تی‌یه‌کی زۆرمان تووش بو‌و، هه‌تا پیمان وابوو که ملمان لی‌ده‌بیته‌وه له‌ گه‌رمان، هه‌تا پیاوی وا هه‌بوو حوشره‌که‌ی خو‌ی سه‌رده‌به‌ری، وه دوا‌پس نه‌و ئاوه‌ی که له‌ گه‌ده‌ی دایه، ده‌یخواره‌وه، وه نه‌وه‌ش که ده‌مایه‌وه، وه‌ک فینکایه‌تی له‌سه‌ر زگی خو‌ی و له‌سه‌ر هه‌ناوی خو‌ی دایدنا، بۆ نه‌وه‌ی فینک بیته‌وه.

ئهبو بهگری صیددیقیش چووه خزمهت پیغمبهر ﷺ گوتی: ئهی پیغمبهری خواا خوا توئی وا راهیناوه که دعوات قبول بکات، نیستاش بؤمان بیاریپوه، ومزعمان زؤر سهغلهته.

پیغمبهر ﷺ دهستی بهرز کردنهوه، دستهکانی نهگیرانهوه بؤ لای خوئی {یانی: ئاوا که دهستی بهرز کردنهوه، جاری دهستی ههر به سهریپوه بوون}، یهکسر ههور پهیدا بوون له ناسمانی و گرماندیان، دواپی باران دارپزایه خواری، وه ههرچی دمفرو کوندهو مهشکهیان ههبوو، پریان کرد، له ئاو، دواپی رویشتین، تهماشامان کرد، له دهرموهی بازنهی شوینی ئهو سوپایهی که بارگهمان لی خستبوو، هیج شوینی دیکه ی باران نهبوو. {واته: ئهو بارانه تایبعت بؤ ئهوانی نارد}.

ههلوستهی شهشم: که دمفهرموئی ﴿ إِنَّهُ بِهِمْ رُءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴾، دهلی: (الرأفة: العناية بالضعيف والعطف عليه، والرحمة أعم وأوسع).

(رأفة) بریتیه له ناگاداربوون و چاودیری کردنی بیهینزو لهگهلا دا بهسوزو پهروش بوونی، بهلام وشهی رحمت مانایهکهی فراوانتره له (رأفة).

ههندیکیش گوتووایانه: (رحمة) بریتیه له بهزمیی نوواندن به کهسیک دا بؤ هینانهدی قازانج و سوود، بهلام (رأفة) بریتیه له بهزمیی نوواندن لهگهلایدا بؤ لی دوورخستنهوهی زیان و خراپه.

مهسهلهی دووه: که دمفهرموئی: ﴿ وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خَلَفُوا حَتَّىٰ إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَن لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴾

دیاره مهبهست لهوه که دمفهرموئی: ﴿ وَعَلَى الثَّلَاثَةِ ﴾ یانی (وقد تاب الله على الثلاثة الذين خلفوا) وه خوا تهوبهی ومرگرت و چاوپوشیی کرد لهو سیپانهش که

دوا خرابوون، واتە: بېرىار لەبارمىيانەو ە دوا خرابوو، يان دوا خرابوون لە پرووى بېرىار لەبارمىيانەو، (كەعبى كورى مالىك و ھىلالى كورى ئومەيەو مەپارەى كورى رەببىع بوون).

كەواتە: ﴿ خُلِّفُوا يَعْنِي: أُخْرُوا، أُجْلُوا ﴾ وەك لە ئايەتى ژمارە (۱۰۶) وەك خوا ﷻ لەبارمىيانەو ە فەرمووى: ﴿ وَآخِرُونَ مُرْجُونَ لِأَمْرِ... ﴾ ﴿ ۱۰۶ ﴾، وە خوینراویشەتەو ە (وَآخِرُونَ مُرْجُونَ) وە ھەندىكى دىكە ھەن دوا خراون، بۇ فەرمانى خوا، ئايا خوا لەبارمىيانەو ە جى دەفەرموئى؟!

جارئى ھىج بېرىارىك لەبارمىيانەو ە نەھاتو، كە ديارە مەبەست پېئى: ئەو سى ھاوئە بەرپىزەن كە باسما كىردن ﴿ حَتَّىٰ إِذَا صَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ﴾، ھەتا كاتىك كە زموى بەو فراوانىيەى لىيان وەتەنگ ھات، وەك كوردەوارىي خوئشان دەلئىن: (دنىيان لى وەتەنگ ھات) يان (دنىاي لى بوو بە جەرمى چۆلەكە)، ﴿ وَصَاقَتْ عَلَيْهِمُ أَنْفُسُهُمْ ﴾، وە كەولئى خوئشان لى وەتەنگ ھات، لە دەروونى خوئشاندا ھەستىيان بە سەغلەتى دەگرد، لە كەولئى خوئشاندا نەدەحەجمىن ﴿ وَظَنُّوا أَن لَّا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ﴾، زانىيان و دئنيا بوون كە ھىج پەنايەك نىە لە خوا، مەگەر بۇ لای خوا، واتە: ھىج پەنايەك نىە لە سزای خوا، ئەگەر خوا بىھوئىت سزات بدات، كە خوئتى تىبگىرى و خوئتى تىدا بشارىەو، مەگەر پەنا بەرىە بەر خوا ﴿ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا ﴾، دوايى خوا بەزمىي پىياندا ھات كە يارمەتىيان بدات بوئەو ەئەوانىش بگەرىنەو ە ﴿ إِنَّ اللَّهَ هُوَ النَّابُ الرَّحِيمُ ﴾ بىگومان ھەر خوا زور تۆبە وەرگىرى خاومەن بەزمىيە.

لئىردا بوئە بە خىرايى بەسەرى دا رۆىشتىن، چونكە پىشتىش قسەمان لەبارمىيەو ە كىردوو، لە كاتى گىرپانەو ەئەوانىش بەسەرھاتەكەيان دا لە زمانى كەعبى كورى مالىكەو، خوا لئى رازى بى.

مهسهلهی سنیهم و کوتایی، که دهفهرموی: ﴿ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ

وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ ﴿ ۱۱۸ ﴾ .

نهی نهوانه‌ی بروتان هیناوه ! پاریز له خوا بکه‌ن و له‌گه‌ل راستان دا بن.

بیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌باره‌ی گرنگی راست بیژییه‌وه له‌فهرموودمیه‌کدا دهفهرموی:

﴿ عَلَيْكُمْ بِالصَّدَقِ فَإِنَّ الصَّدَقَ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ. وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَصْدُقُ وَيَتَحَرَّى الصَّدَقَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ صِدْقًا. وَإِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ فَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي إِلَى النَّارِ وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَكْذِبُ وَيَتَحَرَّى الْكَذِبَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ كَذَابًا ﴾، { مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ: أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، برقم: (۷۱۸۸)، وَمُسْلِمٌ، برقم: (۲۶۶۸) } .

واته: راست بن، چونکه راستی نینسان به‌ره‌و چاکه‌دهبات، وه چاکه‌ش نینسان به‌ره‌و به‌هه‌شت دهبات، وه پیاوی وا هه‌یه به‌رده‌وام راسته، وه له‌راستی ده‌خه‌فتی‌و له‌راست بیژی ده‌گه‌ری، هه‌تا له‌لای خوا دهنووسری: (صدیق) واته: زۆر راست، وه خوتان له‌درۆ به‌دوور بگرن، چونکه درۆ نینسان به‌ره‌و گونا‌ه و تاوان دهبات، گونا‌ه و تاوانیش نینسان به‌ره‌و ناگری دۆزه‌خ دهبا، وه پیاوی وا هه‌یه هه‌ر درۆ دهکاتو له‌درۆ کردنی ده‌خه‌فتی، تا‌کو له‌لای خوا به‌درۆزن دهنووسری.

له‌م نایه‌ته موباره‌که و مرده‌گیری، که خوا ﷺ دوو شتی زۆر خوش دهوین :

یه‌که‌م: پاریزکاری (تقوی).

دووه‌م: راستی .

پاریزکار بوون، وه‌ک په‌یومندی له‌گه‌ل خوادا، ده‌بی نینسان نه‌هلی پاریز بی، خوی به‌پاریزی له‌هه‌ر شتی‌ک که خوا پی ناخۆشه.

وہ راستیی، وہ مامہ لہ لہ گہل خەلکی خوادا، ئینسان دەبی لہ پەییوندیی
لەگەل خوادا، ئەھلی تەقوا بی، وہ لہ پەییوندیی لەگەل خەلکدا راست و ساغ
بی، واتە: دوور بی لہ درۆ و لە قورت و پیچ و ژیر بەژیرو لہ مخەننەتیی، خوای
پەروەردگار بە لوتف و کەرەمی خوئی ئیمە لہ و کەسانە بگێرئ، کە ئەھلی تەقوان.
وہ لہ و کەسانەمان بگێرئ، کە راست و ساغن، ہم لەگەل خوادا، ہم لەگەل
خەلکی خوادا.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ .

دەرسى ھەمدەم

پىناسەي ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە جوار (۴) ئايەت پىكىدى: (۱۲۰ تا ۱۲۳)، لەم جوار ئايەتەدا، سى بابەت باسكراون :

لە ئايەتى يەكەم و دووھەدا، باسى ئەوھ كراوھ كە خەلكى شارى مەدېنەو عەرەبە بىباباننشىنەكانى دەوروبەريان، بۇيان نېو نابى لە پىغەمبەرى خوا ﷺ، دوا بگەونو، خۇيان پى لەو لەپىشتەر بى، لە پرووى سەلامەتتى و ئاسوودەمىيەو، چونكە: ھىچ تىنوئىتى و ماندوئىتى و برسەتتەيەكەيان تووش نابى، لە رپى خواداو، ھىچ شوئىنك ناگرنو، ھىچ زەبىرىك لە دوژمن نادەن، مەگەر بەھۆيەو، كەردەومىەكى باشيان بۇ دەنووسرى، وە خواش پاداشتى چاكەكاران زاپە ناكات.

ھەرومھا ھەر بەخشىنكى گەورەو گچكەيانو، ھەر دۇل و شوئىكەيان برىبى، بە پاداشت بۇيان دەنووسرى، تاكو خوا بەپى باشترىن كەردەومىان پاداشتىان بداتەوھ.

وھ لە ئايەتى سىيەمدا، باسى بابەتتىكى دىكە كراوھ، كە برىتتە لەوھى ناگونجى تىكرى بىرپاداران برۇن بۇ جەنگ، (يان: بۇ پەيداكردى زانست) بەلكو دەبى لە خەلكى ھەر شوئىنك، كۆمەللىكەيان بچن، وھ ئەوانى دىكە سەرگەرمى شارمزا بوون بن لە ئايىندا، (يان: كارو كەسابەت بن) پاشان كە جەنگاومرەكان گەرانەوھ بۇ لايان، (يان: ھەر كات فىرخوازەكان گەرانەوھ بۇ لاي خەلكەكەي خۇيان، سەرگەرمى شارمزاگردنىان بن)، وريايان بگەنەوھ، تاكو ھۆشيارو چاو كراومىن و تووشى ھەلەو پەلە نەبن.

وہ لہ نایہتی چوارہمدا، باسی بابہ تیکی دیکہی بواری جہنگو رووبہ پرووبوونہ وہ
گراوہ، نہویش بریتیه لہوہ کہ پرواداران، دەبی لہ دوژمنانی بیپروای نیزیکیانہ وہ
دەست بە جہنگ بکہن، وہ لہسەرشیان زبر بن، توندو تیژبن، چونکہ دیارہ شەر
بہ نەرمو نۆلیی ناکری! وہ بشزانن کہ خوا لہگەلّ خو پاریزان دایہ، ئەوانہی کہ
خۆیان دەپاریزن، لہوہی بی ھەرمانیی خوا بکہن، وەك شەرعیەتەکەى، وہ ئەوانەش
کہ خۆ دەپاریزن لہوہی پیچەوانہی یاساگانى خوا (سنن اللہ) لہ زیانی بەشەردا
پەفتار بکہن.

﴿ مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ
 وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ ۗ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا
 مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَطْئُونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ
 مِنْ عَدُوِّ نَيْلًا إِلَّا كَيْبَ لَهُمْ بِهِ ۗ عَمَلٌ صَالِحٌ إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ
 ﴿۱۳۰﴾ وَلَا يُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا إِلَّا كَاتَبَ
 لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۳۱﴾ وَمَا كَانِ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا
 كَآفَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا
 قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿۱۳۲﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ
 يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلظَةً ۗ وَعَلِمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ
 ﴿۱۳۳﴾

ماناى وشە بە وشەى ئايەتەگان

{ نابی خەلکی مەدینەو عەرپە خیلەگىيەگانى دەوروبەريان (بۇ چوونە جەنگ) لە پىغەمبەرى خوا بەجىمىن، وه نەدەبوو (لە رووى سەلامەتى و ئاسوودەپپەوه) خویان بەسەر ویدا هەلبىزىن، چونکە هیج تینویتییهک، وه هیج ماندووبوونیک، وه هیج برسیتییهکیان لە رپی خوادا توش نابی، وه ناچنە هیج شوینیک که کافران پەست بکات، وه هیج زیانیك لە دوزمن نادمن، مەگەر بەهۆپەوه کردموپەکی باشیان بۇ دەنوسرى، بە دئنیایی خوا پاداشتی چاکەکاران زایە ناکات ﴿۱۲۰﴾ وه هیج بەخشینیکی گچکەو گەورە ناکەن، وه هیج دۆلیك نابرن، مەگەر بۆیان دەنوسرى، تاكو خوا پاداشتی باشتىن کردومیان بداتەوه، که ئەنجامیان داوه ﴿۱۲۱﴾ وه ناگونجی بروداران تیکرا بچن بۇ جەنگ، دەبوواپە لە هەر خەلکیکیان، کۆمەلیکیان بچن بۇ جەنگ، تاكو (کۆمەنگا) لە ئاییندا شارمابن، وه هەركاتیك کۆمەلە (جەنگاومرە) کهیان گەرانهوه بۇ لایان، ئاگاداریان بکەنەوه، (وه شارمزیان بکەن لە ئاییندا) بەلکو وریابن (لە هەلەو پەلە پارىزراوبن) ﴿۱۲۲﴾ ئەى ئەوانەى برواتان هیناوما! دزی ئەو کافرانەى لیتانەوه نیزیکن (وه ئیعلانی دوزمنایەتیان کردوه) بجەنگن، وه با زیریتان پیوه ببینن، وه بزنان که خوا لەگەل پارىزگاراندایە ﴿۱۲۳﴾ . }

شیکردنه‌وهی هه‌ندیک له وشه‌کان

(وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ): (أَي لَا يَضْنُوا بِأَنْفُسِهِمْ عَمَّا يُصِيبُ نَفْسَهُ، أَوْ لَا يَخْتَارُوا إِبْقَاءَ أَنْفُسِهِمْ عَلَى نَفْسِهِ فِي الشَّدَائِدِ)، واته: نه‌دهبوو چرووکی و پزیدی به نه‌فسی خو‌یان بکه‌ن، له به‌رانبه‌ر نه‌وه‌دا که تووشی پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ دی، به واتایه‌کی دی: نه‌دهبووایه سه‌لامه‌تی خو‌یان هه‌لبژیرن له سه‌غله‌تی و له ته‌نگاناندا، به‌سه‌ر سه‌لامه‌تی پی‌غه‌مبه‌ری خوادا ﷺ، واته: نه‌دهبوو خو‌یان بی له پی‌شته‌ر بی له‌و، به‌ئکو ده‌بوو خو‌یان بکه‌نه به‌لا‌گی‌ری.

(ظَمًا): واته: تینویتی، (الْعَطَشُ، فَهُوَ ظَمَانٌ: ظَمِيءٌ يَظْمَأُ)، (ظَمَانٌ) واته: تینوو، ده‌گوتری: (ظَمِيءٌ، يَظْمَأُ، ظَمَانٌ) تینوو بوو، تینوو ده‌بی، تینوو.

(نَصَبٌ): (النُّصْبُ وَالنُّصْبُ: التَّعْبُ أَنْصَبَنِي كَذَا: أَتَعَبَنِي وَأَزْعَجَنِي).

(نُصِبَ) له‌گه‌ل (نَصَبَ) هه‌ردووکیان به مانای ماندوو بوون دین، ده‌گوتری: (أَنْصَبَنِي كَذَا) واته: نه‌و شته ماندوو کردم و بی‌زاری کردم.

(مُخَمَّصَةٌ): (مَجَاعَةٌ تُورِثُ خَمَصَ الْبَطْنِ أَي ضَمُورَهُ، رَجُلٌ خَامِصٌ أَي ضَامِرٌ، وَأَخْمَصُ الْقَدَمِ: بِأَطْنُهَا).

(مخمصه) برسیتییه‌که که سکی ئینسان به پشتیه‌وه بنووسینیته‌وه، پیاویک که ورگی نه‌بی، یان ورگی شیردراوه بی، پیی ده‌گوتری: (رَجُلٌ خَامِصٌ)، وه ژیری بی، پیی ده‌گوتری: (أَخْمَصُ)، له‌به‌رنه‌وهی که شیردراوه‌یه‌وه، به بی وه نووساوه‌ته‌وه.

(يَطَّوْنُ مَوِطًا): (يَطَّوْنُ) یانی: (يَدُوسُونَ)، (لَا يَطَّوْنُ) واته: پیی لی ناین، پیی ناخه‌نه سه‌ری .

(وَطِئْنَا الْعَدُوَّ غَزَوْنَاهُمْ، الْمُوْطِيءُ وَالْمَوْطَأُ: مَوْضِعُ الْقَدَمِ)، دهگوتری: (وَطِئْنَا الْعَدُوَّ) واته: هیرشمان کرده سهر دوزمن، وه (مَوْطِيءٌ وَمَوْطَأٌ) ههر دووکیان به شوین پی دهگوترین، نهو شوینهی مرؤف پی لی دمنی.

(سَأَلُونَكَ مِنْ عَدُوِّ نَيْلَا): واته: هیج زمبریک له دوزمن نادن، یاخود هیج سوودیک له دوزمن نابینن، مهگهر بویان دمنوسری، (نَالَ الشَّيْءَ: حَصَلَ عَلَيْهِ)، (نَالَ الشَّيْءَ) واته: نهو شتهی پهیدا کرد.

(وَادِيًا): (الْوَادِي: كُلُّ مُنْفَرَجٍ بَيْنَ الْجِبَالِ وَالتَّلَالِ وَالْأَكَامِ، سُمِّيَ بِذَلِكَ لِسِيلَانِهِ).

(وادی) ههر دابراوییه که له نیوان چیاکان و گردهکان و تهپولکهکاندا، له بهر نه و هوش وای پی گوتراوه: چونکه ناوی پیدا دی.

(لِيَنْفِرُوا): (نَفَرَ النَّاسُ إِلَى الْعَدُوِّ: أَسْرَعُوا فِي الْخُرُوجِ لِقِتَالِهِ، نَفَرًا: قِتَالًا).

وشهی (نَفَرَ) بریتیه له وهی که نینسان له پرووی نارپه حمت کرانه وه، له شوینیکه وه بچن بو شوینیک دی، ننجا دهگوتری: (نَفَرَ النَّاسُ إِلَى الْعَدُوِّ) خه لک به رهو دوزمن (نَفَرِيان کرد، واته: خیراییان کرد، له ومدا که بچن بو جهنگ له گه لدا کردنی، وه وشهی (نَفَرَ) به مانای (قِتال) جهنگ دی.

(كَافَّةً): (أي: جميعاً) واته: تیکرا، هه موویان.

(فِرْقَةٍ): (أي الطائفة من الناس)، (فرقة) لیردها (راغب الأصفهانی) ناوای لیکدا و مته وه: کومه لیک له خه لک.

(طَائِفَةٌ): واته: دستهیه که له خه لک، به لام به پی نایه ته که، (فرقة) واته: خه لکی ناوجهیه که، (طائفة) واته: کومه لیک لهو خه لکه، چونکه خوا لله دهفه رموی: نه ده بوو برواداران هه موویان بچن بو جهنگ، ده بو وایه له ههر فرقه) یه که

(طائفة)یەك بچن، كهواته: مەبەست له (فرقة) كۆمەڵە خەلكیكى زۆره، (طائفة)ش كۆمەڵە خەلكیكى كه متره.

(لَيْسَ فَعَهُوَ فِي الدِّينِ): بۆ ئەوهی له ئاییندا شارمزابن، (الفقه: الفهم والفتنة).

(فقه) بریتیه له تیگەیشتن و ورد تیگەیشتن، هەندیكیش گوتووایانه: (فقه) بریتیه لهوه كه تۆ له زانیارییهکی زانراوهوه برۆی بۆ زانیارییهکی نەزانراو، هەندیكیش گوتووایانه: (الفقه: فهم مراد المتكلم) بریتیه له تیگەیشتنی مەبەستی قسەگەر، كه هەر كامێك لهوانه جوانن، له راستیدا (فقه) جیاپه له (علم)، (فقه) بریتیه له زانیارییهکی تایبەت، (علم) بریتیه لهوه كه تۆ شتێك وهك خۆی بزانی.

(وَلِيُنذِرُوا): واته: بۆ ئەوهی خەلكهكهیان وریا بکهنهوهو، ئاگادار بکهنهوهو، بیانترسینن.

(قَوْمَهُمْ): (الجماعة من الناس تجمعهم جماعة يقومون لها).

(قوم) هەر كۆمەڵێكه له خەلك كه شتێك كۆیان بكاتهوه، یان بۆ ئەو شته ههلسابنه سهه پێ.

(يَلُونَكُمْ): واته: لیتانهوه نیزیکن، (وَلَاهُ يَلِيهِ وَلِيًا: دَنَا مِنْهُ وَقَرُبًا).

(وَلَاهُ يَلِيهِ وَلِيًا) واته: لێی نیزیك بوو، (دَنَى، يَدْنُو، دَنُوًا).

(عَلْظَةً): زبیری، توندو تیزی، (الغِلْظَةُ: خِلَافُ الرِّقَةِ).

(غِلْظَةً) پێچهوانهی نهرمو ناسکییه، دهگوتری: (اشْتَدَّ الشَّيْءُ وَصَعِبَ: إِذَا غَلِظَ)، هەر شتێك كه پتهوو قاییم بێ، دهگوتری: (اشْتَدَّ وَصَعِبَ).

مانای گشتی نایه‌ته‌کان

دیاره ئیمه بیشتەر گوتمان: نهم چوار ئایه‌ته موبارمه‌که، سئ تهومری سه‌ره‌کیی دمگرنه خوین، خوا ﷺ دوی نهوی لهم سوورمه موبارمه‌که‌دا، زور باسی مونافیق و دمغه‌ل و دلنه‌خوشه‌کانی کرد، وه باسی مسولمانانیکی که‌مه‌ترخه‌میشی کرد، که به‌بی پاساوو بیانوو، له جهنگی ته‌بووک به‌جی‌ماون، وه باسی ساردو س‌پ‌ری و که‌مه‌ترخه‌می ههندیکیانی کرد، که به‌ئ چوون بۆ جهنگ، به‌لام به‌ قالب گرانیی چوون، وه‌ک له نایه‌ته‌کانی بی‌شی دا با‌سمان کرد: ﴿ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا مَا لَكُمْ اِذَا قِيْلَ لَكُمْ اَنْفِرُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَنْتُمْ اِلَى الْاَرْضِ ... ﴿٢٨﴾ التوبه.

واته: نهی نه‌وانه‌ی ب‌رواتان هیناوه! بۆچی نه‌گه‌ر پیتان گوترا: له رپی خوادا بچن بۆ جهنگ، {بهرگری له خوتان و نایینه‌که‌تان و نیشتیمان‌که‌تان و ولات و به‌رزه‌ومندییه‌که‌انتان بکمن}، بۆچی خوتان به‌ زه‌وییه‌وه نووساند، بۆچی خوتان قالب گران کرد، به‌ زه‌حمه‌ت هه‌لسان، ئنجا دوی نه‌وی خوی دادگه‌ر به‌گشتی له نایه‌ته‌کانی نهم سوورمه‌دا، باسی نه‌و بایه‌ته‌ی کرد، ئنجا له کۆتایی نهم بابمه‌ته‌ گشتیه‌ خاومن به‌لو پۆیه‌دا، ده‌فه‌رموی: ﴿ مَا كَانَ لِاَهْلِ الْمَدِيْنَةِ وَمَنْ حَوْلِهَا مِنَ الْاَعْرَابِ اَنْ يَّخَلَفُوْا عَنْ رَّسُوْلِ اللّٰهِ ﴾، نابئ خه‌لکی مه‌دینه، دانیشه‌توانی مه‌دینه، وه نه‌وانه‌ی که‌ له ده‌وریانن، له عه‌ربه‌ خه‌لکیه‌ بیابانه‌شینه‌کان، به‌جی به‌مینن له پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ، له کوی و له جی دا، نابئ لئی به‌جی به‌مینن؟ واته: له جهنگ و جهاد، وه نه‌وه به‌ پنی سیاهی نایه‌ته‌که، زور روون و ئاشکرایه، چونکه وه‌ک زور جاری دیکه گوتوو‌مانه: قورئان وشه‌یه‌ک و پیتیکی زیادی تیدانیه، لیرمدا دوی نه‌وی خوی په‌رومردگار له‌و هه‌موو نه‌و نایه‌ته‌مانه‌دا، باسی جهنگ و خو‌ئاماده‌کردن بۆ جهنگ و رووبه‌روبوونه‌وه له‌گه‌ل نه‌هلی کوفر، به‌ تاییه‌ت له‌گه‌ل رۆمه‌کاندا ده‌کات، که زۆربه‌ی نایه‌ته‌کانی سوورمه‌که له‌وباره‌مویه، پیویست ناکات دووباره به‌فه‌رموی:

﴿أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ فِي الْقِتَالِ أَوْ فِي الْحَرْبِ﴾، چونکه دیاره مه بهست پئی نه و میه که: نابئ خه لکی شاری مه دینه و، نه و عه ره به بیابان نشینانه ی که له دهوریانن، له پیغه مبهری خوا ﷺ به جئ بمینن، له کاتی کدا که ده جئ بو جهنگ، ﴿وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ﴾، وه نابئ نه فسی خوشیان پئی زیاتر بی، له نه فسی پیغه مبهر ﷺ، نابئ سه لامه تی و ناسوودمی خویان هه لئبژرن به سه ر ناسوودمی پیغه مبهر خوادا ﷺ، به پیچه وانمه وه: ده بی خویان به لا گیری بکه ن، ده بی هه لغانی سه ری بن، ده بی له پیش ویه وه بن، ده بی له ته نیشتیه وه بن، یان له پیشیه وه بن، نه ک لئی به جئ بمینن.

ئنجا خوا ﷺ باس ده کات که به و جوونه جهنگه له پیناوی خوادا، نه و فیدا کاریه له پیناوی خوادا، جهند جوړه پاداشت بو ئینسان دهنووسی، ده فهر موی: ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا حَمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَطْئُونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوِّ نَيْلًا إِلَّا كُنِبَ لَهُمْ بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ﴾، نه و هه له بهر نه وه ی نه وان هه ج تینویتییه کیان تووش نابئ، وه هه ج ماندوو بوونیکیان تووش نابئ، وه هه ج برسی بوونیکیان له رپی خوادا تووش نابئ، وه ناچه هه ج سه رزه مینیکه وه، {واته: پینان ناچته هه ج سه رزه مینیکه وه} که کافره کان به ست و تووره بکات، وه هه ج زیانیک به دوزمن ناگه یه نن و، هه ج زه بریک له دوزمن نادن، مه گهر به ههر کامیک له وانه: ، به تینویتی، به ماندوویتی، به برسیه تی، به جوونه سه رزه مینی دوزمن، وه به زه بر لیدان و زیان پیگه یاندنی، به ههر کامیک له م پینج کردمه وانه: کردهومیه کی باشیان بو دهنووسری، ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ﴾ ﴿۱۳۰﴾، بیگومان خوا پاداشتی چاکه کاران زایه ناکات، که واته: مه سه له ههر نه وه نیه، که له رپی خوادا بکوژرین و شهید بن و برینداربن، به لکو که: برسی ده بن، ماندوو ده بن، تینوو ده بن، خه فته ده خون، ههر نارچه تیه که ده بین، هه موویان بو دهنووسری.

﴿وَلَا يُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً﴾، هەر وەها هەر مال خەرج

کردنێکی بچووک، یان گەورە ناکەن، هیچ مائیک خەرج ناکەن، کەم بێ، یان زۆر، ﴿وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا إِلَّا كَتَبَ لَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ (۱۲۱) وە هیچ دۆل و شیویک نابێن، مەگەر بۆیان دەنووسری، واتە: پاداشتەکەیان بۆ دەنووسری، بۆئەوێ خوا بە باشترین کردەوه کە ئەنجامی دەدەن لە پێناوی خوادا، کە جەنگ و جیهاد، پاداشتیان بداتەوه.

لە نایەتەکە ی پێشێ دا فەرمووی: ﴿إِلَّا كُتِبَ لَهُم بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ﴾، مەگەر بە هەر کام لەو پێنجانە، کردەوه ی باشیان بۆ دەنووسری، بەلام لێرەدا فەرمووی : ﴿إِلَّا كُتِبَ لَهُمُ﴾، بۆیان دەنووسری، چونکە ئەوانە ی پێشێ هەندیکیان مرۆفە لە دەستەلاتی خۆی دا نیە و خۆی نایهێنیتە دی: تینووی دەبی، برسیی دەبی، ماندوو دەبی، دەچیتە شوینیک، زیانیک بە دوزمن دەگەیهنی، بەلام ئەمەیان مالهەکی خۆیان، کە دەبیه خشن، وە شیوو دۆلەکەیه، کە دەبێن، بۆیه پێویستی نەکردووە بفرموی: (بە)، چونکە خودی کردەوهکەیه، بۆیان دەنووسری، نەک شتیکیان کردبی، ئنجا بەهوی کردەوهکەوه، پاداشتی چاکیان بۆ بنووسری.

ئنجا دیتە سەر بابەتی دووم کە بریتیه لەوهی، چونکە خوا ﷻ لە زۆر لە نایەتەکاندا باسی ئەوهی کرد، کە پر واداران دەبی هەموویان بچن بۆ جەنگ و، نابێ کەسیان بە جێ بمانی، جگە لەوانە ی: کە بیهێزن، نەخۆشن، یان توانای ماددییان نیە.

ئنجا ئەوهک مسوڵمانان وا حالی بووبن، کە لە هەموو حالەتاندا هەر دەبی وابی، یان لەبەر ئەوهی کە خوا فەرموویەتی: بە سووکی و بە قورسی برۆن، وە ئەو مندە سەرزەنشتی بە جێماوهکانی کردووە، ئەوهک کە سیک وا حالی بی، کە مەبەست ئەوهیه: مسوڵمانان هەر کاتیک جەنگیک هاتە پێش، دەبی هەموویان بچن و، هەر چی مال و بەرزەو مندیی هەیه هەمووی بە جێ بهێلن و هەموویان برۆن.

هەلبەتە لە کاتی دەرچوونی گشتیدا، ئەوه هەیه، کاتیک دوزمن بەسەر ولاتدا دەدات، لە کاتیکدا کە پێویست دەکات مسوڵمانان هەموویان کۆببنەوه و بچنە جەنگەوه، بەلام

الْمُنْفِقِينَ ﴿۱۳۳﴾، ئەمى ئەوانەى بېرواتان هیناوه ! لە دژی ئەو کافرانەى کە لێتانەوه نیزیکن، بجهنگن، وه با زبیری و توندو تیژیستان پیوه ببینن، وه بشرانن کە خوا لەگەل پارێزکاراندايه.

دباره ئەوه شتیکی مەنتیقییه، کە تۆ دوژمنیکی نیزیکت هەبێ، دەبێ لەوهوه دەست پێ بکەى، خۆ نابێ بچی لە دژی دوژمنیکی دوورتر، بجهنگی، چونکە دواى ئەو دوژمنەى نیزیکه، پەنگە زەفەرت پێ بەرئى، واتە: ئەم نایەتە زیاتر لە پړووی تاکتیکی جەنگییهوه، مسوڵمانان ناگادار دەکاتەوه، کە ئەو دوژمنەى زیانی لە تۆوه نیزیکتره، دەبێ پێشێ دەست بەو بکەى.

وه کە دەفەرموئ: ﴿وَلِيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً﴾، با زبیرتان پیوه ببینن، واتە: توندو زبیرن لەسەریان، خۆ نابێ نەرم و شل بن، نابێ بە پەحم و عەتف بن لەگەلئیان، دەبێ لە هەر مەیدانەدا بە پێی خۆى، پەفتار بکړئ، وهک گوتراوه: {کەس لە شەر شەکرى نەبەخشیوئەوه}، وه گوتراوه {شەر بە چەک و مامەلە بە دراو}، پەنگە یەکیک بلئ: تەماشای بکەن! ئیسلام فەرمان بە زبیری و توندوتیژی دەکات ! بەلئ چونکە شەر بە توندو تیژی و بە زبیری دەکړئ، بە نەرم و شلی ناکړئ، بەلام لە هەلسوکهوت مامەلەى ئاسایی لەگەل نامسوڵمانان دا، دەبێ بە بەزمیی و سۆزو نەرم و نیان بن.

بەلام لەو زبیریەشیانداو لە گەرمەى شەردا، خوا پێیان دەفەرموئ: ﴿وَأَعْلَمُوا أَنَّ

اللَّهُ مَعَ الْمُتَّقِينَ﴾، وه بزائن کە خوا لەگەل پارێزکاراندايه، دەبێ زبیری و توندو تیژیەکەشت وا نەبێ کە پێچەوانەى فەرمانەکانی شەریعت بئ، نابێ سنوورەکانی شەریعت ببەزێنی و لێیان تیپەپێنی، چونکە خوا لەگەل ئەوانە دایە کە خۆیان دەپارێزن لە سنوورەکانی شەریعت دەربچن، هەروەها خۆیان دەپارێزن لەوهی پێچەوانەى یاساگانى خوا، لە ژيانى مرؤفدا بجوولێنەوه، کە یەکیک لە یاساگانى خوا لە ژيانى بەشەردا، ئەومیه کە تۆ ویستت جەنگ بکەى، دەبێ سەرمتا خۆتى بۆ نامادە بکەى، مەشق بکەى، دەبێ چەکت هەبێ، دەبێ ئیمکانیەتت هەبێ، دەبێ نەخشەت هەبێ، دەبێ بەرنامەت هەبێ، کەى دەست پێ بکەى ؟ ئەو جەنگە بکەى، یان نەیکەى؟ دەبێ ئەو شتانە هەموویان بزانی، ئنجا بچیه نیو ئەو جەنگەوه.

جهند مهسه لهیه کی گرنگ

مهسه لهی پهکه م، که خوا دمه رموی: ﴿ مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ

الْأَعْرَابِ أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ ﴾ (۱۲۰)

(جمال الدين القاسمي) له تهفسیره کهی خویدا^(۱) ناوا نهم پرسته قورئانییهی مانا کردوه، دهلی: (أَي لَا يَضِينُوا بِأَنْفُسِهِمْ عَمَّا يُصِيبُ نَفْسَهُ، أَي لَا يَخْتَارُوا إِبْقَاءَ أَنْفُسِهِمْ عَلَى نَفْسِهِ فِي الشَّدَائِدِ)، واته: چرووکی و پژدی نه کهن به پاراستنی نهسی خویمان و، به دوور گرتنی نهسی، خویمان له وهی تووشی پیغه مبه ر ﷺ دئی، واته: سه لامه تی و ناسوودمی خویمان هه لنه بزیرن له سه غله تی به کاند، به سه ر هی پیغه مبه ردا ﷺ.

وه (جار الله الزمخشري) له تهفسیره کهی خویدا^(۲)، به بوجوونی من جوان

تیشک ده خاته سه ر نایه ته که و تهفسیری دهکات، دهلی:

(أَمِرُوا بِأَنْ يَصْحَبُوهُ عَلَى الْبِأْسَاءِ وَالضَّرَاءِ، وَأَنْ يُكَابِدُوا مَعَهُ الْأَهْوَالَ بِرَغْبَةٍ وَبِشَاطِطٍ، وَاعْتِبَاطٍ، وَأَنْ يُلْقُوا أَنْفُسَهُمْ فِي الشَّدَائِدِ مَا تَلَقَهُ نَفْسُهُ، عِلْمًا بِأَنَّهَا أَعَزُّ نَفْسٍ عِنْدَ اللَّهِ وَأَكْرَمُهَا عَلَيْهِ، فَإِذَا تَعَرَّضَتْ مَعَ كِرَامَتِهَا وَعِزَّتِهَا لِلْخَوْضِ فِي شِدَّةٍ وَهَوْلٍ، وَجَبَ عَلَى سَائِرِ الْأَنْفُسِ أَنْ تَتَهَافَتَ فِيمَا تَعَرَّضَتْ لَهُ، وَلَا يَكْتَرِثَ لَهَا أَصْحَابُهَا، وَلَا يُقِيمُوا لَهَا وَزْنَ، وَتَكُونَ أَحْفَ شَيْءٍ عَلَيْهِمْ وَأَهْوَنُهُ، فَضْلًا عَنْ أَنْ يَبْعَدُوا بِأَنْفُسِهِمْ عَنْ مُتَابَعَتِهَا وَمُصَاحَبَتِهَا، وَيَضِينُوا بِهَا عَلَى مَا سَمَحَ بِنَفْسِهِ عَلَيْهِ)، زوربهی تویرمه روانی قورئانی نهم عیبارمه تیان له زمه خشه ری خواستوته وه.

(۱) محاسن التأویل، ج ۸، ص ۳۵۵.

(۲) الکشاف، ج ۲، ص ۳۰۶.

واته: فه‌رمانیان پیکراوه که له کاتی سه‌غله‌تی و ناخو‌شی دا، له‌گه‌لی بن‌و، هاوه‌لی بن، وه له‌گه‌ل ئه‌ودا نارمزوومه‌ندانه‌و، به‌لکو زور به جالاکی و خوش‌حالییه‌وه رووبه‌رووی گرفتاری و نار‌حه‌تی و سه‌ختیه‌کان ببنه‌وه، وه ئه‌وه‌ی که نه‌فسی ئه‌و تووشی دئ، له سه‌ختیان، نه‌وانیش نه‌فسی خو‌یانی تیاوین، له حالیکدا که نه‌فسی پیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌لای خوا به‌ریزترینه، نجا نه‌گه‌ر نه‌فسی پیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌گه‌ل ئه‌و ریژمدا که له لای خوا هه‌یه‌تی، بجپته نیو توندیی و نار‌حه‌تیانه‌وه، ئه‌وه له‌سه‌ر باقی نه‌فسه‌کانی برواداران که خو‌یان به شوینکه‌وتووی ئه‌و دهران، پیویسته، نه‌وانیش ئه‌وه‌ی که ئه‌و خو‌ی خستوته نیو، بچه نیوی، وه خاومنه‌کانیان گو‌ی به نه‌فسه‌کانی خو‌یان نه‌دن، وه هیج سه‌نگیکیان بو‌دانه‌نین، که ببپته مایه‌ی ئه‌وه‌ی خو‌یان دووربگرن، له‌وه‌ی که پیغه‌مبه‌ر ﷺ خو‌ی خستوته نیو، وه ئه‌و نه‌فسانه له‌لای خاومنه‌کانیان، سووک‌ترو که‌م‌تر بن له‌وه‌ی که له شتیک بیانپارین، که پیغه‌مبه‌ر ﷺ خو‌ی لی نه‌پاراسته‌و، نه‌ک شوینی پیغه‌مبه‌ر ﷺ نه‌که‌ون‌و، له خزمه‌تی دا نه‌بن، وه ئه‌وه‌ی که ئه‌و زور سه‌خاومنه‌دانه ده‌یه‌خشی له ته‌حه‌م‌مولکردنی نار‌حه‌تی و گرفتاری‌و، خو‌ خستنه نیو سه‌ختیه‌کانه‌وه، نه‌وان بین چرووکی پی بکه‌ن !.

مه‌سه‌له‌ی دووه‌م، که خوا ده‌فه‌رموی: ﴿ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَطْئُونَ مَوْطِنًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوِّ نَيْلًا إِلَّا كَيْبَ لَهُمْ بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴾ ﴿ ۱۳۱ ﴾

واته: بویه برواداران ده‌بی له خزمه‌ت پیغه‌مبه‌ر ﷺ دابن، { وه دوایی له خزمه‌ت هه‌ر که‌سیکدا بن که به ری پیغه‌مبه‌ردا ﷺ ده‌یانبات، چونکه ئه‌م نایه‌تانه هه‌ر بو‌رژگاری پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نه‌هاتونه خوار، هه‌ر که‌سیکی دیکه‌ش له هه‌ر ر‌ژگاریک و هه‌لومه‌رجیکدا هه‌مان نه‌رکی پیغه‌مبه‌ر ﷺ که له نیو هاوه‌لانی‌دا بینویه‌تی، هه‌ر که‌سیکیش که به ری پیغه‌مبه‌ر ﷺ بروات و هه‌مان نه‌رک نه‌نجام

بدات، مسوڵمانانیکیش که لەو رۆژگارمدا هەن، هەمان ئەرك که هاوێلان لەسەر شانیان بوو بەرانبەر بە پێغەمبەر ﷺ، کهوتۆتە سەر شانیان، وە دەبی هاوێلان چۆن لە خزمەت پێغەمبەری خوا ﷺ دابوون، برۆادارانیش ئاوا لە خزمەت هەر که سێکداین، که هەمان ئەرکی پێغەمبەریان ﷺ لە نێودا ئەنجام دەدات، له سۆنگەى ئەووه، که هەرکام لەم پێنج شتانەیان بێنەرێ :

۱/ ﴿ ظَمًا ﴾، تینویتیى.

۲/ ﴿ نَصَبٌ ﴾، ماندویتیى.

۳/ ﴿ مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ﴾، برسیتیى لە رێی خوادا .

۴/ ﴿ يَطْشُونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ ﴾، بچنە هەر شوینیک که کافران بەست بکات.

۵/ ﴿ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوِّ نَيْلًا ﴾، وە هەر زیانیك لە دوژمن بدن.

هیچ کامیک لەو پێنجانە نیه که ئەنجامی بدن ﴿ إِلَّا كُنِبَ لَهُم بِهِ عَمَلٌ

صَالِحٌ ﴾، مەگەر بەهۆیەوه، کردەومیهکی باشیان بۆ دەنووسرێ.

ئەجا خوای کاربەجێ هەمووشیانى بە نەزانرلو نکەرە) هیناوه: ﴿ ذَلِكَ

بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمًا وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَطْشُونَ

مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوِّ نَيْلًا إِلَّا كُنِبَ لَهُم بِهِ

عَمَلٌ صَالِحٌ إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿ ۱۲۱ ﴾.

واته: هەر تینویتییهک، کهم بێ یان زۆر بێ، وە هەر ماندویتییهک، کهم بێ یان زۆر بێ، هەر برسیتییهک، کهم بێ، یان زۆر بێ، هەر شوین پێیهک لەسەر زەمینی دوژمندا دابنێن، وە هەر شوینیک بگرن، کهم بێ، یان زۆر بێ، وە هەر زەمەر و زیانیك

بە دوزمن بگەيەنن، كەم بى، يان زۆر بى، بە ھەر كامىك لەوانە، كرددومىەكى باشيان بۆ پى دمنووسرى.

﴿ إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴾، بە دتنيايى خوا پاداشتى چاكەكاران زايە ناكات، ئەمە ئەوھى لىومردەگىرى، كە چاكەكار (محسن) لە زاراوى قورنن دا كەسئىكە: لە رىي خوادا تىنوو بىو، ماندووبى، وە برسىي بى، وە پروات لە سەر زمىنى خوى دووربكهوئتەو بۆ سەر زمىنى دوزمن، وە ھەوئبدات زەبەر لە دوزمن بدات، ھەر كەسئىك ئەو سىفەتانەى ھەبن، ئەو ھەو چاكەكارە، ھەر چەند چاكەكارىي (إحسان) ھەر لەوانەشدا كورت ھەئەھاتو، بەلام بەو كرددوانەش مروقى مسولمان دەبئتە چاكەكار، لەگەل ئەو كرددوانەى كە لە شوئنەكانى دىكەشدا باسكراون.

مەسەلەى سئىيەم: كە خوا دەفەرموى: ﴿ وَلَا يَنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾ (۱۱۱)

وہ هیچ مال خەرج کردنیکی گچکە، یان گەورە ئەنجام نادەن، {گچکە واتە: كەم، گەورە واتە: زۆر} وە هیچ دۆلئىك و شیویك نابرن، مەگەر بۆیان دمنووسرى، تاكو خوا پاداشتى باشتىن كرددومىان بداتەو، كە ئەنجامیان داو.

لیرەدا ئەگەر تەماشای بکەین، خۆی کاربەجئ تۆزئىك تەفصیلى داومتى، ئەو ھە زمانى ەپرەبیدا پئى دەگوترى: (إطناب) ئەومىە كە شتئىك بە پروونىی و وردىی باس بکەى و تەفصیلى بدەمىە، چونكە خوا ﷻ کاربەجئىیە و دەمەوى ئەو جەنگاومرانیە تئبگەيەنى: ھەر کارئىك كە دەمىكەن لە پئناوى خوادا، خوا ھەموویان بۆ تۆمار دەكات، ھەمووشى دەبىنى، وە قەدرى ھەمووشى دەزانى، بۆیە لیرەدا شیوازی درئژە پئیدان و بە پروونىی و بە وردىی قسە كردن بەكار دئىنى، بۆ ئەوھى ھەر كەسئىك كە لە پئناوى خوادا ماندوو دەبى، بزانی كە هیچ شتئىكى نىە بۆى تۆمار نەكرى، لە: برسئەتئىی، لە تئنوئتئىی، بئ خەویى، سەرمايوون، گەرمايوون، لە مال بەخشىین، ھەمووى دمنووسرى.

وشه‌ی (النَّفَقَة) ده‌لی: (نَفَقَ الشَّيْءُ يَنْفُقُ نَفْقًا: نَفَدًا)، واته: نهو ماله ته‌واو بوو، خه‌رج کرا، وه دمگوتری: (نَفَقَ الزَّادُ، وَنَفَقَتِ الدَّرَاهِمُ، وَنَفَقَ الْيَرْبُوعُ: خَرَجَ مِنْ نَافِقَائِهِ: جُحِرَ).

(نَفَقَ الزَّادُ)، واته: تیشووکه‌و زادو زه‌خیره‌که ته‌واو بوو، (نَفَقَتِ الدَّرَاهِمُ) درمه‌کان ته‌واو بوون، (نَفَقَ الْيَرْبُوعُ)، (یربوع) واته: جرج، که له گونه‌که‌ی خوی دمرده‌چی، دمگوتری: (نَفَقَ)، وه تونیل (نَفَقَ) نه‌ویه که جیا‌یه‌ک کون بکری، دهرمو دیو بکری، که به زوری وایه جاده‌ی لی دروست دمکری، وه (نافقَاء) به کونی جرج دمگوتری، کونی جرج دوو دیوی هه‌ن، له‌وی تینی بویی، له لایه‌که‌ی دی دمرده‌چی.

(نَفَقَتِ الدَّابَّةُ نُفُوقًا: مَاتَتْ) نازه‌لیک که مردار ده‌بیته‌وه، نه‌وش پیی دمگوتری: (نَفَقَتْ) دوا‌ی نه‌وه‌ی که دهرمی.

که‌واته: (الْإِنْفَاق) بریتیه له (بَدَلُ الْمَالِ وَنَحْوَهُ فِي وَجْهِ مِنْ وَجْهِ الْخَيْرِ)، مال‌و سامانی خوت له روویک له رووه‌کانی خیرو چاکه‌دا، ببه‌خشی.

که ده‌فرموی: ﴿وَلَا يَقَطْعُونَ وَاذِيًا﴾، (الوادي: المنفرج يكون بين جبالٍ وَاكَامٍ، و تلال، فيكون منفضاً لسيلان المياه)، (وادي) که به (أودية) کو دمکریته‌وه، دۆل، دۆل‌ه‌کان، یان شیو، شیوه‌کان، هه‌ر دابرا‌وییه‌که له نیوان دوو شاخدا، یان دوو گرده‌دا، یان دوو ته‌پۆلکه‌دا، که به زوری وایه ئاو به‌و شوینانه‌دا دی. که ته‌ماشای رووبار‌ه‌کان بکه‌ین، به زوری به دابرا‌وییدا دین.

﴿لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾، واته: بو نه‌وه‌ی پاداشتی باشترین کرده‌ومیان بداته‌وه، که‌واته: جه‌نگ له پیناوی خوادا، له کاتو شوینی خویدا، باشترین کرده‌ومیه، هه‌ر بویه‌ش نه‌ومنده‌ی خوا ﴿لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ مه‌دحی تیکوشه‌ران و جه‌نگا‌ومرانی پی‌ی خوا‌ی کرده‌وه، مه‌دحی هیج که‌سیکی هینده نه‌کرده‌وه، بویه‌ش زانایان ده‌لین: له خوا‌په‌رستییه شه‌خصییه‌کاندا، نو‌یز له هه‌موو خوا‌په‌رستییه‌کان که‌ورمتره، وه له خوا‌په‌رستییه هه‌رموزییه‌کاندا، جه‌نگ و جه‌هاد له هه‌موویان که‌ورمتره.

تَنجَا كِه دَهفَه رَمَوِي: ﴿لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾،
 {اَتَّصَبَ (أَحْسَنَ) عَلَى تَنَزُّعِ الْخَافِضِ، أَي: عَنِ أَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ، أَوْ
 بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ}.

(أحسن) بهوه (منصوب) بووه که نهوهی (مجرور- مخضوض-) ی کرده، لئی
 لابراوه، بهو پییه که نهصل ناوا بووه (لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ)
 یاخود (لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ عَنِ أَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ)، نهوهی که (مجرور-
 مخضوض-) ی دهکات، که (ب) یان (علی) یه لابراوه، بوومته: ﴿لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ

أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾.

که دَهفَه رَمَوِي: ﴿أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾، واته: به پیی باشتین
 کردهومیان که جهنگو جیهاده، مانایهکی دیکهشی نهومیه: (لِيَجْزِيَهُمُ بَكُلِّ عَمَلٍ
 مِمَّا ذُكِرَ أَحْسَنَ جَزَاءٍ عَلَى أَعْمَالِهِمُ الْحَسَنَةَ، أَي فِي غَيْرِ الْجِهَادِ بِالْمَالِ
 وَالنَّفْسِ).

واته: به هر کام لهو کردهوانه، باشتین پاداشتیان دمداتهوه، جگه لهو
 سهرو مال بهخشینهیان، واته: سهرو مال بهخشینهکه باشتین کردهومیه، بهلام
 به هر کام لهو کردهوانه ی دیکهش، جیا لهو سهرو مال بهخشینه، باشتین
 پاداشتیان دمداتهوه، چونکه له جهنگو جیهاد دایه.

با لهوبارهوه نهه دهفه بینین:

﴿عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ سَمُرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: جَاءَ عُمَانُ بْنُ عَفَانَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 بِألفِ دِينَارٍ فِي ثَوْبِهِ، حِينَ جَهَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَيْشَ الْعُسْرَةِ، قَالَ فَصَبَّهَا فِي حَجَرِ
 النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَأَيْتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يُقَلِّبُهَا بِيَدِهِ، وَيَقُولُ: مَا ضَرَّ ابْنَ عَفَانَ مَا عَمِلَ
 بَعْدَ الْيَوْمِ، يُرَدِّدُهَا مِرَارًا﴾، {أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، بِرَقْم: (۲۰۶۴۹)، وَالتِّرْمِذِيُّ، بِرَقْم:
 (۳۷۰۱)، وَحَسَنُهُ كُلٌّ مِنَ الْأَلْبَانِيِّ وَشُعَيْبِ الْأَرْنَؤُوطِ}.

واتە: عەبدوپرەحمانی کورپی سەمورە خوا لئی رازی بی، دەلئ: عوسمانی کورپی عەققان خوا لئی رازی بی، هاته لای پیغەمبەر ﷺ (له جهنگی تەبووک) له پۆشاکەکهیدا، (یان پارچە قوماشیک) هەزار دیناری زیڤی هینا، بۆ ئەوەی که پیغەمبەری خوا ﷺ سوپای رۆژه سەغڵەتییه که (که جهنگی تەبووک) ه پیی نامادە بکات، ننجاً هەزار دینارە زیڤمکهی خسته گوۆشی پیغەمبەرەوه ﷺ، دەلئ: پیغەمبەری خوا ﷺ بینی، دەستی تیۆر دەداو پیی سەرسام بوو، وه فەرمووی: لەمەودوا کورپی عەققان هەر کردەومیهک بکات زیانی بی ناگەیهنی، چەند جاریک ئەوەی دووبارە کردوه.

دیاره پیغەمبەری خوا ﷺ ناگاداری کردۆتەوه، که کاتیک دئ عوسمان خوا لئی رازی بی، خەلکیک بەهانهی بی دەگرن، بۆخۆشی هەندیک خالی لاوازی دەبن، خەلکیکیش لئی له بەهانه دەبنو، بۆی له بۆسەدا دەبن، بۆیه فەرموو یهتی: ئیستاو له کاتی ئەو سەغڵەتییه دژوارەو، ئەو تەنگ دەستییهدا، ئەو مال بەخشینە گەر میهی دەکات، دەبیته فەرمووی بۆ داها تووی، ئەگەر کهمو کورپییه کیشی بی، ئەو مال بەخشینە ئیستای شەفاعەتی هەلەی داها تووی بۆ دەکات.

هەلبەته عوسمان خوا لئی رازی بی، سنیەمین خەلیفە سەر راستی پیغەمبەر ﷺ بووه، بەلئ کهمو کورپی هەبووه، وهک هەر مرۆفیک، بەلام به تەئکید، به تەئکید ئەوانەهی شەهیدیان کرد، سته میان لیکرد، وه شایستهی ئەوه نەبوو، وه دەکرا کهمو کورپییه کان به شیوهی دیکە چارەسەر بکری، بەلام دەستی پیسیشی تیدا هەبوو، وه ئەوانەش سته میکی گەرە میان لیکردو شەهیدیان کرد.

مەسەلەى چوارەم: که خوا دەفەرموی: ﴿ وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً

فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَنْفِقَهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١١٢﴾

وه نابئ برواداران تیکرا هەموویان بچن بۆ جهنگ، دەبووایه له هەر خەلکیکى زۆر، کۆمه لیکیان بچن بۆ جهنگ، بۆ ئەوەی دواپی خەلکەکهیان که گەرانهوه بۆ

لايان (واتە: جەنگاورمەكان كە لە جەنگ ھاتنەو) ئەوانەى كە ماونەو لە شارد،
و ھەرگەرمى و دەستەيىنانى زانىلارى و تىگەيشتن لە ناين بوون، ئەوان
ئاگادار بكنەو، بۇ ئەوئى و رىابن و لە ھەئەو پەئە بە دووربن.

و ھەك پىشتريش باسما كرد: لە سۇنگەى ئەوئەو كە لەم سوورمەدا خواى
بەرومردگەر زۇر باسى جەنگ و جىھادى كردو، وە زۇرىش سەرزەشتى دانىشتووان و
خۇ بە جىھەتلەران و بە جىماوانى كردو، رەنگە كەسانىك خەيال و گومانىكى و ايان
بۇ دروست بى، كە مسولمانان كاتىك جەنگىكيان دپتە پىش، دەبى ھەموويان بچن
بۇ جەنگ، بەبى ئەوئى پەگىش لەسەر ھەموويان كەوتبى، كە ئەو پاست نى،
چونكە تەنيا ئەگەر دەرچوونى گشتى (النفيير العام) بى، ئەو ديارە مسولمانان
دەبى ھەموويان بچن، بۇيە لەم نايەتەدا باسكراو، كە نابعى مسولمانان ھەموويان
سەرگەرمى دەرچوون بن، دەبى لە ھەر كۆمەلگايەك، كۆمەلەيك كەس بچن بۇ
جەنگ و جىھاد.

بۇيە لەم نايەتەدا ھەم فەرمان بە جەنگ كردن كراو، ھەم فەرمان بە
ومرگرتنى زانستىش كراو، وە بە يەك پلەش ھاتوون، و ھەك خوا لەم سوورمى
تەو بەدا فەرموئى: ﴿ مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ
يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ ﴾، لىرەش فەرموئى: ﴿ وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ
لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ
وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴾ ﴿ ۱۲۲ ﴾. و ھەك چـ
دەفەرموئى: خەئكى مەدينەو عەرمبە خىلەكىو بىاباننشينەكانى دەوروبەريان
نابى لە پىغەمبەرى خوا ﷺ بەجى بىنين، كاتىك كە دەجى بۇ جەنگ.

ئەوئى دىكەيان دەفەرموئى: برواداران نابى بە تىكرابى بچن بۇ جەنگ، دەبووايە
لە ھەر خەئكىكى زۇر كۆمەلەيكىان بچن، وە ئەوانى دىكە لە ناين دا شارمزا بن،
و ھەر كاتىك كە جەنگاورمەكان گەرانەو، شارمزيان بكنەو بەرچاويان روون
بكنەو، بۇ ئەوئى تووشى ھەئەو پەئە نەبن.

ھەلبەتە لىرەدا دەربارى مانای ئەم ئايەتە: ﴿ وَمَا كَانُ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا

كَأَفَّةً ﴾، توپۇزمەوان بە سى جۇر لىكىيان داۋمەتەو:

(۱) بە بۇچوونى زۆربەى توپۇزمەوان، كە منىش ئەم رايەم پى راستە، دەلىن: مەبەست لەم ئايەتە ئەومىيە: كە ھەموو مەسۇلمانان نابى بچن بۇ جەنگ، چونكە (نَفْرًا نَفْرًا) زىاتر بۇ دەرجوون بۇ جەنگ بەكارھاتو، لە زمانى عەرەبىيى و لە بەكارھىنانى قورئانىشدا.

(۲) بە شىكىش گوتوويانە: مەبەست لەم ئايەتە رېگرتنە لە مەسۇلمانان بە تىكرايى دەربچن بۇ ھەرگرتنى زانست، بەلكو دەبى لە ھەر كۆمەلىكى زۇر ھەندىكىيان بچن.

(۳) ھەندىكىش گوتوويانە: مەبەست ئەومىيە كە ئەو جەنگاۋمەرانەى دەچن بۇ جەنگو جىھاد، پىويستە كە گەرانەو لاي خەلكەكەيان، ئەو تىگەشتن و شارمەزايىبەى لە گەرمەى جەنگو جىھاددا ۋەدەستيان ھىناۋ، خەلكو كۆمەلگاكەيانى لى بەھرمەند بكن و بەرچاۋيان روونبەنەو، كە ئەمە: (طبري) و (سید قطب) پەسنديان كەردو.

بەلام لە راستىدا ﴿ لِيَنْفِرُوا كَأَفَّةً ﴾، واتە: نابى ھەموويان تىكرا بچن بۇ جەنگ، بە بەلگەى جى؟

بە بەلگەى ئەوہى خوا دەفەرمۇئى: ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا

قِيلَ لَكُمْ ائْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَتَأْتَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ ... ﴿ ۲۸ ﴾ التوبة.

واتە: ئەى ئەوانەى بروتان ھىناۋ ! بۇجى ئەگەر پىتان گوترا: لە پى خوادا بچن بۇ جەنگ، بەرگرى لە خۇتان و ئايىنەكەتان و نىشتىمانەكەتان و بەرژەومەندىيەكانتان بكن، خۇتان بە زەومىيەو نووساند، خۇتان قالب گران كەرد، بە زەحمەت ھەلسان؟

که دمه رموی: ﴿وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ﴾، (الْإِنذَارُ: الْإِخْبَارُ بِمَا يَتَوَقَّعُ مِنْهُ الشَّرُّ، وَإِخْبَارٌ فِيهِ تَخْوِيفٌ).

(إنذار) ههوال پیدانیکه که خرابه‌ی لی مه‌زنده ده‌کری، هه‌روه‌ها (إنذار) به مانای ئاگادار‌کردنه‌وه‌وه‌وه‌والیکه که ترساندن تیدابن.

که لی‌رده‌ا مه‌به‌ست پئی شارمزا‌کردن و فی‌کردنی نه‌وه‌وه‌نگاو‌مرانه‌یه، وه‌ به‌ر‌چاو روون‌کردنه‌وه‌میانه، بۆ لی‌ک جیا‌کردنه‌وه‌ی هه‌ق و باطل‌وه‌، حه‌لال‌وه‌ حه‌رام‌وه‌، چاک‌وه‌ خراب، بۆیه دمه‌رموی: ﴿لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ﴾، به‌ل‌کو وریا بن، ئاگادار بن، به‌ر‌چاو‌روون بن، (الْحَذَرُ وَالْحِذْرُ: التَّحَرُّزُ)، (حَذْرٌ، حِذْرٌ) هه‌ردوو‌کیان به‌ مانای خۆ‌پاراستن‌وه‌ وریا بوون، دین، ده‌گوتری: (حِذْرُهُ) لی وریا بوو، خۆی لی‌ پاراست، (التحذیر: التحویف)، (تحذیر) واته: ترساندن‌وه‌، وریا‌کردنه‌وه‌.

که دمه‌رموی: ﴿لَيْسَ فَعَهُمْ فِي الدِّينِ﴾، دوو بۆ‌چوون هه‌یه:

- ۱- (طبري) ده‌لی: بۆ نه‌وه‌ی جه‌نگاو‌مه‌رەکان له‌ ئاییندا شارمزا بن، نه‌وه‌ موحاهیدانه که ده‌چن بۆ جه‌نگو جیهاد، به‌هۆی جه‌نگو جیهاده‌وه‌، له‌ ئایین شارمزا دهبن، (سید قطب) یش هه‌ر نه‌وه‌ مانایه‌ی له‌ (طبري) وهر‌گرتوه‌وه‌ په‌سنیدی کردوه‌.
- ۲- به‌لام زۆربه‌ی زانیان ده‌لین: واته: تا‌کو نه‌وه‌ خه‌ل‌کانه‌ی که ماونه‌وه‌وه‌ له‌ مال‌ دانیشتوو ون، له‌ ئاییندا شارمزا بن .

له‌ راستییدا رای زۆربه‌ی زانیانیش راسته‌، چونکه هه‌ر‌چه‌نده ئینسان له‌ گه‌رمه‌ی جه‌نگو جیهادا: قایم دهبی، پته‌وه‌ دهبی، به‌ر‌چاو روون دهبی، زۆر شت فی‌ر دهبی، به‌لام به‌راستی تی‌گه‌یشتن له‌ قورئان‌وه‌ سوننه‌ت‌وه‌ شه‌ریعه‌ت‌وه‌ دیراسه‌ کردنیان، زیاتر‌ حاله‌تی ئاسایی‌وه‌ ژبانی ئاسایی ده‌وی، دانیشتنی سه‌ر‌ چۆکانی ده‌وی، دانیشتن له‌به‌رده‌می مامۆستای ده‌وی، لی‌کۆلینه‌وه‌ی ده‌وی، وردبوونه‌وه‌ی ده‌وی، نه‌وه‌ش له‌گه‌ل‌ که‌ش‌وه‌ هوای رووبه‌روو بوونه‌وه‌وه‌ شه‌رو ته‌قه‌وه‌ کوشتاردا، گونجاو نیه‌.

(محمد رشید رضا) له تفسیری ئەم نایه‌تانهدا که باسمان کردن، بهسه‌هاتیکی خوی ده‌گیریت‌هوه^(۱)، ده‌ئێ:

كُنْتُ أَطْلُبُ الْعِلْمَ فِي طَرَابُلُسَ وَكَانَ حَاكِمُهَا الْإِدَارِيُّ (الْمُتَصَرِّفُ) فِيهَا مُصْطَفَى بَاشَا بَابَانَ مِنْ سَرَوَاتِ الْكُرْدِ، وَكَانَ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ وَالْفِقْهِ فِي مَذْهَبِ الشَّافِعِيَّةِ، وَقَدْ قَالَ لِي مَرَّةً فِي دَارِنَا بِالْقَلَمُونِ: لِمَاذَا تَسْتَثْنِي الدَّوْلَةُ الْعُلَمَاءَ وَطُلَّابَ الْعُلُومِ الدِّيْنِيَّةِ مِنَ الْخِدْمَةِ الْعَسْكَرِيَّةِ، وَهِيَ وَاجِبَةٌ شَرْعًا وَهُمْ أَوْلَى النَّاسِ بِالْقِيَامِ بِهَذَا الْوَاجِبِ ؟).

واته: من قوتابی بووم له (طرابُلُس)، حاکمه ئیدارییه‌که‌ی که (متصرف) ی پێ گوتراوه، (مُصْطَفَى بَاشَا بَابَانَ) بوو له که‌سایه‌تییه ناو‌داره‌کانی کورد، وه که‌سیکی زاناو شاره‌زابوو، به تاییهت له مه‌زه‌بی شافعی دا، ده‌ئێ: جارێک له مائی خو‌مان له (قلمون)، پێی گوتم: بۆچی ده‌ولت زانیان و قوتابیانی زانیاری شه‌رعی هه‌ل‌داوێری، له خزمه‌تی سه‌ربازی، له حالیک دا که به‌پێی شه‌رع فه‌رزه‌و، نه‌وانیش له پێشترین که‌سن، که نه‌و خزمه‌ته بکه‌ن و نه‌و نه‌رکه جێبه‌جێ بکه‌ن؟

منیش گوتم: نه‌وه به‌لگه‌که‌ی له قورنانه‌ هه‌یه.

گوته: کوا ؟

منیش نه‌و نایه‌ته‌م بۆ خوێنده‌وه: ﴿ وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً

فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ

إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾

ده‌ئێ: نه‌ویش مه‌دحی کردم، پێی خو‌شبوو که من زانیم نه‌و نایه‌ته موباره‌که نه‌وه ده‌گه‌یه‌نی، دیاره نه‌ویش ده‌بێ مه‌به‌ستی پێی تاهیکردنه‌وه‌ی نه‌و بووبی، تا‌کو بزانی، چ زانیارییه‌کی له‌وباره‌وه، هه‌یه ؟!

قسهیهك له بارهی نهسخ كردنهوهی نهه نایهته بو نایهتهکانی دیکه

دهربارهی نهه نایهته موبارمهکه: ﴿ وَمَا كَانُ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا ﴾،
مشتومرپک له نیوان زانایاندا ههیه، که گوتوویمان: نهه نایهته لابهه (ناسخه)
بو نایهتهکانی دیکه ! با تهماشا بکهین:

﴿ أَخْرَجَ أَبُو دَاوُدَ فِي نَاسِخِهِ وَابْنُ أَبِي حَاتِمٍ، وَابْنُ مَرْدَوَيْهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ:
نَسَخَ هَؤُلَاءِ الْآيَاتِ: ﴿ أَنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا ﴾ ۵۱ التوبة، و﴿ إِلَّا أَنْفِرُوا
يُعَذِّبُكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴾ ۳۸ التوبة، قَوْلُهُ: ﴿ وَمَا كَانُ الْمُؤْمِنُونَ
لِيَنْفِرُوا كَافَةً ﴾، يَقُولُ: لِيَنْفِرَ طَائِفَةٌ، وَتَمَكَّتْ طَائِفَةٌ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ،
فَالْمَاكُثُونَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ هُمُ الَّذِينَ يَنْفَقُهُونَ فِي الدِّينِ وَيُنذِرُونَ إِخْوَانَهُمْ
إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ مِنَ الْغَزْوِ، وَلَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ مَا نَزَلَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ قَضَاءِ اللَّهِ
فِي كِتَابِهِ وَحُدُودِهِ ﴾، { فتح القدير، ج ۲، ص ۶۰۴ }.

واته: عهبدوئلای کوری عهیباس خوا لئی رازی بن گوتوویمتی: نهه نایهتانه
نسخه کر اونتهوهه (بهه نایهتهی نیستا خهریکی توپزینهومین): ﴿ أَنْفِرُوا خِفَافًا
وَثِقَالًا ﴾ ۵۱ التوبة، ﴿ إِلَّا أَنْفِرُوا يُعَذِّبُكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴾ ۳۸ التوبة،
نهه دوو نایهته، نایهتهی: ﴿ وَمَا كَانُ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا ﴾، نهسخی کردوونهوهه،
نایهتهکه دمفهرموی: با کومهلنیک بچن بو جهنگ، وه نهوانی دی با له خزمته
پیغمبههری خوادا ﷺ بمیینهوهه، نهوانهش که له خزمته پیغمبههری خوادا ﷺ
ماونهتهوهه، نهوانهه که له ناییندا شارمزا دمبن، وه نهه بریانهیان که چوون بو
جهنگ، دواى نهوهی له جهنگ دهگه رپینهوهه بو لایان، شارمزیان دهکن، وریایان
دهکنهوهه و فیریان دهکن، لهوهی که له دواى وان هاتوته خوار، له بریاری خوا،
وه له کتیبی خووی و له سنوورمهکانی خوا .

ئنجایا ئەمە راستە ؟

نەخیر لە راستیدا وانیە، ئنجایا ئیەمە با گوئی لە (محمد رشید رضا) بگرین، کە لە تەفسیرەمەکەیدا قەسەیک دەمکات، من بۆچوونەکەیم پێ جوانە، وەلامی ئەو قەسەیک دەماتەو، دەلێ:

(فَأَمَّا قَوْلُهُ فِي الرَّوَايَةِ الْأُولَى بِأَنَّ هَذِهِ الْآيَةَ نَسَخَتْ آيَاتِ النَّفْيِ الْعَامِّ، فَهُوَ قَدْ يُوَافِقُ إِطْلَاقَ السَّلَفِ فِي النَّسْخِ، وَمِنْهُ عِنْدَهُمْ تَخْصِيصُ الْعَامِّ، وَتَقْيِيدُ الْمُطْلَقِ، وَلَا يَصِحُّ هُنَا النَّسْخُ الْمُصْطَلَحُ عَلَيْهِ فِي أَصُولِ الْفِقْهِ، لِأَنَّ مَوْضِعَ النَّفْيِ الْخَاصِّ، غَيْرُ مَوْضِعِ النَّفْيِ الْعَامِّ، فَلَا تَنَافٍ بَيْنَ الْأَحْكَامِ، وَبِهَذَا يَقُولُ جُمْهُورُ الْعُلَمَاءِ) ^(۱).

واتە: قەسەیکە کە لە رپوایەتیدا یەکەمدا هاتووە، دەلێ: ئەم ئایەتە: ﴿ وَمَا كَانَ

الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً ﴾، نایەتەکانی دەرچوونی گشتیی، نەسخ کردوونەو، (عەبدوللای کوری عەبباس خوا لە خۆی و بابی رازی بێ، کە وادەلێ) ئەو بە پێی زاراوەی زانیانی پێشین وایگوتووە، کە ئەوان وشە نەسخیان بەکارهێناوە، بە مانای ئەو کە حوکمیکی گشتی هەیە، دوایی حوکمیکی دیکە دێ، تاییبەتی دەمکات، وە حوکمیکی رەها هەیە، کوحمیکی دیکە دێ بەندداری دەمکات، بەلام لێرە وشە نەسخ بەو چەمکە کە دوایی زانیان لە (أصول الفقه) دا بەکاریان هێناوە، کە بریتییە لە: (إزالة حكم سابق بحكم لاحق)، ئەمە لێرەدا بە کەلک نایەت، {وہ عەبدوللای کوری عەبباسیش مەبەستی ئەو نەبوو} چونکە دەرچوونی تاییبەت، جیایە لە دەرچوونی گشتی، بۆیە ئەو حوکمانە تێکناگیرین، تاکو بلیین ئەمەیان ئەو دیکە لابر دوو، وە ئەمەش رای زۆربە زانیانە.

واتە: نایەتەکانی پێش، کە گوايە نەسخ گراونەتەو، باسی حالەتیک دەکەن، کە لەسەر مسوڵمانان پێویست بکات کە بە گشتیی دەرچن، ئنجایا ئەو هەر لە شوێنی خۆیەتی، هەر کاتیک لێقەومان بوو، هەر کاتیک حوکمپانی مسوڵمانان، یان دەولەت بریاریدا خەلک هەمووی دەرچن، هەموو نامادەبن بۆ جەنگ،

ئەو بەیگومان دەبێ هەموو نامادەبن، بەلام ئەم نایەتە: مەبەست پێی حالەتی تاییبەتە، لە حالەتی ئاسایی دا بۆ جەنگێکی تاییبەت، ئەو پێویست ناکات هەموو دەربچن، بەلکو کۆمەڵێک دەر دەچن، وە ئەوانە ی دیکە دەمێننەو.

بەلام ئیستا لە کۆتایی تەفسیرکردنی ئەم نایەتەدا دەلیم :

پێم وایە ئەگەر ئەم نایەتە بەمجۆرەش تەفسیر بکری، زۆر رێی تێدەچێ: وە برواداران نابێ هەموویان تیکرا بچن بۆ وەرگرانی زانستی لەبارە ی شەریعەتەو، لە نایین دا شارمزابوون، بەلکو دەبێ لە هەر خەلکیکی زۆر بەشیکیان بچن، پاشان کە گەرانهو لای خەلکەگەیان، بەو زانست و شارمزابیە ی وەریان گرتووە خەلکەگەیان وریا بکەنەو بەرچاو و روون بکەن، بەلکو لە ئەنجامی شارمزابوون لە نایین دا، خۆیان بپاریزن لە هەلەو پەلەو لادان و تاوان.

واتە: وشە ی (لِیَنْفِرُوا) و (نفر) بە چوونە جەنگ و جیهاد تەفسیر نەکری، بەلکو بە چوون بۆ گەشتی پەیداکردنی زانستی شەریعی، تەفسیر بکری، ئنجا ئەو نایەتەش هەر گام لە : جەنگ و جیهاد و ، بەدوای زانست دا گەران (القتال والجهاد) و (طلب العلم) دەخرێنە دوو تەرازوویە کەووە یە کسان دەکرین، ناشکراشە: وەك چۆن کۆمەڵگای مسوڵمان نابێ لە کۆمەڵێکی فیداکار و موحاهید خالی بێ، کە بەرگری لێ بکەن لە بەرانبەر دوژمنانی دا، بە هەمان شیۆش، نابێ لە کۆمەڵێکی زانست خوازو شارمزا لە نایین دا خالی بێ، کە سەرگەرمی بەرچاو روونکردنەو شارمزاکردن و پەروردەکردنی بن .

مەسەلە ی پینجەم: کە دەفەرموی: ﴿يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ

مِنَ الْكُفَّارِ وَاجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٢٣﴾

ئە ی ئەوانە ی برواتان هیناوه ! دزی ئەو کافرانە ی لێتانەووە نیزیکن (وە ئیعلانی دوژمنایەتیان کردووە) بچەنگن.

وەك پێشتر باسمان کرد، شتیکی مەنتیقی نیە تۆ بچی لەگەڵ کافرێکی دوورە دەستدا بچەنگی، ئەو ی لە نیزیکیشتەو هیه وازی لیبینی و، دوای ئەو بەسەر

مال و مندالتدا بدات، یاخود له پشتهوه لیت بدات، سهرمنجام بکهویه نیوان دوو بهرداشان !! نهوه له رووی تهکتیکی جهنگییهوه شتیکی راست نیه.

﴿وَلِيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً﴾، وشهی (غلیظ) بو ههر شتیک که زیرو پتهوو رهقو توند بی، بهکاردهینری، واته: با زبری و توندیتان پیوه ببینن، پیشینان گوتووینانه: (مامه نه به دراوو، شهر به جهك)، بیگومان دوژمن نهگهر زبری و توندیی و پتهویت پیوه نهبینی، و، نهگهر نازاو بویرو چاونهترس نهبی، لیت ناترسی و تماعت تی دمکات، له لایمن درندانیشهوه نهو نیچیرانهی تووک نهرم و بی زیان و فهقیرن، زیاتر بهلامار دهرین، بهلام نهگهر زبری و درکیکی پیوه ههبی، دیاره نهو درندهیه حیسابیکی بو دمکات، پیشینانی خوشمان گوتووینانه: (کس له شهر شهکری نهبهخشیومهوه).

که دهمرموی: ﴿وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ﴾، وه بزنان بیگومان خوا لهگهل پاریزکاران دایه.

نهمه دوو شتی لیومردهگیرین :

یهکهم: مسولمانان دهبی له جهنگیشدا پابهندن به سنورهکانی خواوهو، دهبی له جهنگیشدا پاریز بکهو، دهبی لهگهل دوژمنانیشیاندا ناشهرعیی نهکن، ناببی بلین: لهبهرنهوهی جهنگهوه نهوهش دوژمنه، ههرچی لهگهلی بکهی ههر دروسته ! وهك ههندی گروویی پهپرگیرو نیسلام ناشیرینکهر لهم رۆژگاری نیمهدا ههن، ههموو شتیک دمکنو، که پیان وایه ههرچی بکهن، ههر جهنگو جیهاده ! بهلکو نهگهر جهنگ کردنهکه نهو جیهادهش بی، که خوا پیویستی کردوه لهسهر مسولمانان، لهو حالتهش دا، ناببی بی فهرمانیی خوی دادگهر بکهن، چ جای جهنگو کوشتارمهکه، له جیاتی نهوهی جیهاد بی، جهتهیی بی، وه له جیاتی نهوهی له پیناوی خوادا بی، له پیناوی خودایی، وه نهزانی جهنگو کوشتارمهکهت دهچپته گیرفانی کیوه؟ نهوه ههر نیشهکه له بنهرمتدا ناشهرعییه !

ننجا دیاره نینسان که کارهکهی ناشهرعیی بوو، شیوازهکشی ناشهرعیی دهبی، به نهزموون دهرکهوتوه، نهگهر نینسان نیهتی باش بی، کارهکشی باش دهبی، و،

بۆی لە شیوازی شەرعییش دەخەفتی، بەلام وەختی کارو ئامانجەگە ی
 ناشەرعیی بوو، ئەو کاتە گوێ ناداتە شەرعیی بوونی هۆکارو نامرازەکان.

دووەم: خۆ پارێز (متقی) هەر ئەو نیه خۆی لە ناشەرعیی بپارێزی، بەلکو دەبێ
 خۆی بپارێزی لەموش کە پێچەوانەی یاساکانی خوا لە ژيانی بەشەردا (سنن
 الله في حياة البشر) بجووێتەو، کە یەکیک لە یاساکانی خوا لە ژيانی بەشەردا،
 بریتیه لەو کە ویستت جەنگ بکە ی، دەبێ نەخەشت هەبێ، مەشوق و پراھینان
 هەبێ بۆ جەنگاو مەردەکان، دەبێ جەکت هەبێ و، توانات هەبێ، دەبێ بارودۆخی خۆت و
 دوزمنەگەت بزانی، حیسابی ورد بکە ی، ئنجا بجیه نیو ئەو جەنگەو، کەواتە:

﴿وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ﴾، وە بزانی بێگومان خوا لەگەڵ پارێزکاران دایە،
 واتە: لەگەڵ ئەوانەدایە کە خۆیان دەپارێزن: سنوورەکانی خوا ببەزێنن، وە
 خۆیان لەموش دەپارێزن کە یاساکانی خوا، پشتگوێ بخەن، ئەگەر کەسێک بلی:
 ئەومتا من نوێزکەر و پۆزووگری باشم، ناشەرعیی ناکەم، بەلام یاساکانی خوا
 لە ژيانی بەشەردا، پشتگوێ بخات، مانای وانیه خۆی کاربەجێ لەگەڵدایە، بەلکو
 دەبێ خۆی بپارێزی لە ناشەرعیی و، لەموش کە بێ یاسایی بکات، ئەو یاسایە ی خوا
 لە گەردووندا دایناو، دەبێ ئەموش پەچا و بکە ی، ئنجا خوا لەگەڵت دا دەبیلای.

ئنجا ئەمە ئەموش هەلدموشینیتەو کە هەندیک لە ئەهلی تەصەووفو، هەندیک
 لەوانە ی کە زۆر باسی شوپنکەوتنی سەلەفی صالح و پابەندیی بە قورئان و سوننەتەو
 دەکەن، پێیان وایە کە پێچەوانە ی تەقوا یە کە ئینسانی مسولمان جەسوور بێ، نازایی،
 لە بەرانبەر دوزمندا زبرو توند بێ، نەخیر، ئەومتا خوا دەفەرموی: زبرین و، بشزانی
 خوا لەگەڵ پارێزکاراندا یە، کەواتە: زبری لە بەرانبەر دوزمندا، وە چەنگ بە خۆین
 بوون، وە نازایەتی و فیداکاری، پێچەوانە ی تەقوا نیه، بەلکو ئەگەر پارێزکارو
 خواپەرست بین، دەبێ بۆ رووبەر و بوونەو دە ی دوزمن و بەرمنگار بوونەو مەشی، نازاو
 جەسوورو چاوەترس بین.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ .

دەرسی ھەژدەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە چوار (۴) نایەت پێکدێ، نایەتەکانی: (۱۲۴ تا ۱۲۷)، تەوهری سەرھکی ئەم چوار نایەتە، بریتییە لە ھەلۆیستی دەرھەل و دڵنەخۆشەکان لە بەرانبەر قورئاندا.

سەرھتا باسی ئەو دەکات کە ھەر کات سوورھتیک بێتە خواری، بەشیک لەو دەرھەلانە دەئین: کامەتان ئەم سوورھتە نێمانی زیاد کرد؟! پاشان خوا ﷻ رایدمگەینە کە برواداران ئێمانیان پێی زیاد دەبێ و دڵخۆشیش دەبن، بەلام ئەوانە ی دلیان نەخۆشیی تێدا، ھەر پیسییان تێدا زیاد دەکات، بە کافریش دەمرن.

پاشان خوای کاربەجێ بە نکوویی کردن و سەرزەنشت کردنەو دەفەر موی: نایا نابینن کە ھەموو سائیک جارێک، یان دوو جارن تووشی بەلاو گرفتاری دەبن، کەچی ناگەرێنەو ھو پەندیش وەرناگرن؟

وہ لە کۆتایی دا، باسی ھەلۆیستی ئەو دەرھەلانە دەکات، کە لە کاتی دابەزینی سوورھتیک قورئاندا سەرھت دەبن، بە نامازە ی جاو بە یەکدی دەئین: نایا ھیچ کەس ناتانبینن؟ تاگو برۆین، پاشان دەرۆن، چونکە خوا بەھۆی ئەو ھو، کە کۆمەلێکی نا تێگەشتوون لە فەرماشتی خوا، دلیانی لاداوە!

﴿ وَإِذَا مَا أَنْزَلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَن يَقُولُ أَيْنَ كُمُ زَادَتْهُ هَذِهِ إِيمَانًا فَأَمَّا
الَّذِينَ ءَامَنُوا فزَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿۱۲۴﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم
مَّرَضٌ فزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿۱۲۵﴾ أُولَئِكَ
يُرُونَ أَنَّهُم يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَّرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا
هُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿۱۲۶﴾ وَإِذَا مَا أَنْزَلَتْ سُورَةٌ نَّظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ هَلْ
يُرَدِّكُمْ مِن أَحَدٍ ثُمَّ انصَرَفُوا صَرَفَ اللَّهِ قُلُوبَهُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ

مانای وشه به وشه نایه تکهکان

{ وه هر کات سوورمیتیک دابه زینرا، لهوان (دمغه لانه) کهسی وا همیه (به تهوسه وه) دهئی: کامهتان نهم سوورمه ئیمانی زیاد کردن؟ هه ئه بته نهوانه ی بر وایان هیئاوه، ئیمانی بو زیاد کردن، له حالیکدا که دلخوش بوون ﴿۱۲۴﴾ به لام نهوانه ی دلایان نه خوشی (نیفاق) ی تیدایه (نهو سوورمه) پیسی زیده ی خسته گه ل پیسیه که یان، وه به بیبروایی مردن ﴿۱۲۵﴾ نایا (نهو دمغه لانه) نابین که هموو سائی جاریک، یان دوو جاران (به به لاو گرهاریی) تاهی دمکرینه وه، پاشان نه دمگه رینه وه (بو لای خوا)، وه نه پهن دیش و مردمگرن ﴿۱۲۶﴾ وه هر کات سوورمیتیک دابه زینرا، هه ندیکیان ته ماشای هه ندیکیان ده کهن (به نامازه به په کدی ده ئین): نایا هیج کهس ده تانبینن (بو نه وه ی نهو گوړه به جی به ئین ؟) پاشان رویشان، به هو ی نه وه وه که نهوانه گو مه ئیکن تینا گهن (له فهرمووده ی خوا) خوا دلایان لادا ﴿۱۲۷﴾ .

شیگردنهومی هه ندیک له وشه کان

(سَبَّشُرُونَ): واته: دلخۆش دهبین، (اسْتَبْشَرَ: إِذَا مَا رَأَى مَا يُبْشِرُهُ مِنَ الضَّرْحِ، وَبَشَرْتُهُ وَأَبْشَرْتُهُ وَبَشَرْتُهُ: أَخْبَرْتُهُ بِسَارٍ بَسَطَ بَشْرَةَ وَجْهِهِ).

(إِسْتَبْشَارَهُ) نهومیه ئینسان شتیک ببینی که دلی خۆش بکات، یان پرووی گهش بکات، له ئهنجامی شادمان بووندا، دهگوتری: (بَشَرْتُهُ وَأَبْشَرْتُهُ وَبَشَرْتُهُ) واته: ههوالیکم پێدا که بووه هۆی نهومی دهمو چاوی پێی گهش بی، ئینسان که له دلیدا خۆشی ههبوو، دهمو چاویشی پێی گهش دهبی.

(مَرَضٌ): (الْمَرَضُ: الْخُرُوجُ مِنَ الْإِعْتِدَالِ جَسْمًا أَوْ زَوْحًا).

(مَرَضٌ) بریتیه له تیکچوونی حالهتی ئاسایی، ئینسان له پرووی جهستهیی یاخود له پرووی دهروونیییهوه.

(رَجَسًا): (الرَّجْسُ: الشَّيْءُ الْقَذْرُ، وَالْفِعْلُ الْقَبِيحُ، وَالْحَرَامُ، وَالْكَفْرُ، وَاللَّعْنَةُ، وَالْعَذَابُ، وَرَجَسُ الشَّيْطَانِ: وَسْوَسَتَهُ).

وشهی (رَجَسٌ) له زمانی عهزهبییدا به مانای شتی پیسو بوگهن دی، وه به مانای کردهومی خراب دی، وه به مانای شتی قهدهغه دی، وه به مانای کوفر دی، وه به مانای نهفرین دی، وه به مانای سزاش دی.

(يُفْتَنُونَ): (الْفِتْنَةُ: الْبَلَاءُ، الْعَذَابُ، وَالْإِنْحِرَافُ عَنِ الْحَقِّ).

وشهی (فتنة) یان به مانای به لا دی، یان به مانای سزا دی، یان به مانای لادانه له ههق.

(وَلَا هُمْ يَذْكُرُونَ): واته: بیریان ناکه وپتههوهو پههه وهرناگرن.

(أَنْصَرَفُوا): (الصَّرْفُ: رَدُّ الشَّيْءِ مِنْ حَالَةٍ إِلَى حَالَةٍ، أَوْ إِبْدَالَهُ بغيرِهِ، يُقَالُ: صَرَفْتُهُ فَأَنْصَرَفَ).

(صرف) بریتیه له وه كه شتیک له حالیکه وه بو حالیک بگوری، یان بیگوری به شتیک دیکه، دهگوتری: (صَرَفْتُهُ فَأَنْصَرَفَ) واته: لامدا، وه رویشت.

(صَرَفَكَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ): واته: خوا دلیانی لادا.

بۆیه خوا دەفەرموی: ﴿ فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا فَرَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ

﴿ ۱۲۴ ﴾، بەلام ئەوانەى ئیمانیان هێناوه، { ئەم سوورپته } ئیمانیان زیاد دەکات و دلخۆشیش دەبن.

بەئى ئەوى ئیمانى هەبى، ئەم قورئانە ئیمانى زیاد دەکات، بەلام کەسێک ئیمانى نەبى، مەگەر بە هۆى قورئانەوه ئیمانى بۆ پەیدا بى، ئەگەرنا زیاد نابى، چونکە دەبى ئیمان هەبى، ئنجا چاومرپى زیاد بوون بکرى.

بۆیه خوا ﷻ دەفەرموی: ﴿ وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَرَادَتْهُمْ رِجْسًا

إِلَىٰ رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿ ۱۲۵ ﴾، بەلام ئەوانەى دلێان نەخۆشیی تێدايه، { واتە: نەخۆشیی نیفاق و دغەلی تێدايه }، ئەو سوورپته پىسى دیکەى خسته گەل پىسىهکەیان، وه به بىروايش مردن، واتە: له جياتى ئەوى ئیمان له دلێان دا هەبى، پىسى نیفاق له دلێاندا هەبوو، ئنجا ئەم سوورپته بوو بە هۆى ئەوى ئەو پىسى نیفاقه زیاتر له دلێاندا زۆر ببى، ئەوش دواى باسى دەکەين، چۆنە؟

بابایهکی میزاج تیکچوو، ئەگەر باشترین خواردن بخوات، ئەو خواردنه باشه هەر نەخۆشیهکەى زیاد دەکات، چونکە میزاجهکەى تەواو نیه، ئەگەرنا عەیب له خواردنهکە نیه.

دواى خوا دەفەرموی: ﴿ أُولَٰئِكَ يَرْوَنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَّرَّةً أَوْ

مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿ ۱۲۶ ﴾، ئایا نابینن، هەموو سائیک جارێک یان دوو جار، تاقى دەکرێنهوه، پاشان ناگەرێنهوه، { واتە: ناگەرێنهوه بۆ لای خوا }، وه پەندیش وەرناگرن، واتە: نەك هەر ناگەرێنهوه، بەلكو پەندیش وەرناگرن.

وه له کۆتایی دا خوا ﷻ دەفەرموی: ﴿ وَإِذَا مَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ نَّظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ

بَعْضٍ هَلْ يَرِيكُمْ مِّنْ أَحَدٍ ثُمَّ انصَرَفُوا صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ

لَا يَفْقَهُونَ ﴿۱۳۷﴾، ۋە كاتىك سوورمىك دابەزىنرا، { ھەندىكىيان پوانىانە ھەندىكىيان بە نامازەى چاۋ بە يەكدى دەئىن } كەس ناتانبىنى ؟ { واتە: ئەگەر كەس چاۋى لىنىيە ۋە كەس ناگادارنىيە، با برۆين }، دوايى رۆيشتن ۋە كۆرەگەيان بە جىيەشت، بەھۇى ئەۋەۋە كە ئەۋانە كۆمەللىكن بە وردى تىناگەن، { لە قورنن تىناگەن }.

بۆيەش خوا دلى لاداۋن، چونكە بىگومان كەسانىك كە لە قورنن، لە ھەرمائىشتى خوا تىدەگەن، ئەۋانە شايستەى ئەۋەن كە خواى بەخشەر ھىدايەتياۋ بدات، بەلام كەسنىك كە تىنەگات، ۋە نەپەۋى تىبگات، ئەۋە خواى دادگەر، بە زۇر، مىلى پىئ ۋەرناسوورپىنى بەرمو ئاپىن ۋە شەرىعەتى خۇى !.

جهند مهسه لهیه کی گرنگ

مهسه لهی په کهم؛ که دمه رموی: ﴿ وَإِذَا مَا أَنْزَلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَن يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَذِهِ إِيمَانًا فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا فزَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿۱۲۴﴾ ۱۲۴

وه هر کاتیک سوورمتیک دابه زینرا، کهسی وا لهو دمه لانه ههیه دهلی: کامهتان نهم سوورمه نیمانی زیاد کرد !؟

نیرمدا وشه ی (ما) که له دوا ی (اذا) زیاد گراوه، (تَضِيدُ التَّأْكِيدِ لِمَضْمُونِ شَرْطِهَا، يَعْنِي: وَإِذَا تَحَقَّقَ، إِنْزَالَ اللَّهِ تَعَالَى عَلَى رَسُولِهِ سُورَةً مِنَ الْقُرْآنِ...)، واته: نهو (ما) یه جهخت کردنه وهی نیومرؤکی نهو مهرجه دهگه یه نی، واته: هر کاتیک خوا ی بهرز، سوورمتیکی له قورناند دابه زانده سر پیغه مبهرمکه ی ﷺ، له وانه: ههیه دهلی: کامهتان نهم سوورمه نیمانی زیاد کرد !؟

بویه مونا فیق و دمه له کان وایانگوتوه، چونکه خوا فهرموویه تی: ﴿ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ ءَايَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿۱۲۵﴾ ۱۲۵ الانفال، واته: کاتیک نایه ته گانی (خوا) یان به سه ردا ده خوینرنه وه، نیمانیان زیاد دهکات ...

ننجا فهسه که ی مونا فیق و دلنه خوشه کان، دوو واتایان هه لده گری: یه ک: دهگونجی به توانج و ته وسه وه گوتبیتیان: کامهتان نیمانی زیاد بوو؟ وله: نهوه

که خوا دمه رموی: ﴿ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ ءَايَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿۱۲۶﴾ ۱۲۶ الانفال، نهوه راست نیه، گوا، کامهتان نیمانی زیاد بووه ؟

ggg: دهگونجی مه بهست پرسیار کردنی حیددی بووی.

به‌لام مانای په‌که‌میان زیاتر له‌گه‌ل سروشتی پیسی مونا‌فیک و دلنه‌خۆشه‌کان دا گونجاوه.

ننجا خوا دم‌فرموی: ﴿ فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا فزَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴾
به‌لام نه‌وانه‌ی ئیمانیان هیناوه {نهم سوورپته} ئیمانیان زیاد ده‌کات، وه نه‌وان دل خۆش ده‌بن.

که‌سیک ههر ئیمانی نه‌بن، چۆن ئیمانی زیاد ده‌بن؟ ده‌بی سهرمتا شتیک هه‌بی، ننجا شتیکی بخه‌یه سهر، به‌لام نه‌گهر ههر هیج نه‌بن، چی ده‌خه‌یه سهر؟ له هیچی هیج په‌یدا نابن.

که خوا دم‌فرموی: ﴿ فزَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴾، نه‌وه هه‌موو شی‌وازه‌کانی زیاد بوون ده‌گه‌یه‌نی: هه‌م له رووی دهروونیه‌وه، هه‌م له رووی کردمیه‌وه، واته: چ نه‌و ئیمانه‌ی که ده‌چته نیو عه‌قل و دل‌ه‌وه، وه چ نه‌و ئیمانه‌ش که به کرده‌وه ته‌عبیری لی ده‌گری، ننجا چ کرده‌وی دل بی، چ کرده‌وی نه‌ندامه‌کان بی.

ننجا که دم‌فرموی: ﴿ وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴾، دیاره زیادبوونی ئیمان له دل‌ی‌اندا، ده‌بیته هۆی دل‌خۆشیی و ئاسوودمییان، به‌لی کاتیک سوورپتیک دادمه‌زی، به‌هۆی نه‌و سوورپته‌وه، دل‌یان خۆش ده‌بی و ده‌لین: سوورپتیکی دیکه‌ش دابه‌زی، که چند نه‌رگیکی دیکه ده‌خاته سهرشانمان و، چند فه‌رمانیکی دیکه‌مان پیده‌کات، وه به‌هۆی جیبه‌جیکردنی نایه‌ته‌کانی نهم سوورپته‌وه، زیاتر له خوا نیزیکی ده‌بینه‌وه، نه‌وه‌ش ده‌بیته هۆی دل‌خۆشییان، وه سهرنجام ئیمانیان زیاد ده‌کات.

(طبری) له ته‌فسیره‌که‌ی خۆیدا پرسیاریک دینیته‌وه، ده‌لی:

{ فَإِنْ قَالَ قَائِلٌ: أَوْ لَيْسَ (الإيمان)، فِي كَلَامِ الْعَرَبِ، التَّصْدِيقُ وَالْإِقْرَارُ؟ قِيلَ: بَلَى! فَإِنْ قِيلَ: فَكَيْفَ زَادَتْهُمْ السُّورَةُ تَصْدِيقًا وَإِقْرَارًا؟ قِيلَ: زَادَتْهُمْ إِيمَانًا حِينَ نَزَلَتْ، لِأَنَّهُمْ قَبْلَ أَنْ تَنْزِلَ السُّورَةَ، لَمْ يَكُنْ لَزْمُهُمْ فِرْضُ الْإِقْرَارِ بِهَا وَالْعَمَلُ بِهَا بَعَيْنَهَا، إِلَّا فِي جُمْلَةِ إِيمَانِهِمْ بِأَنْ كُلَّ مَا جَاءَهُمْ بِهِ نَبِيُّهُمْ ﷺ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ،

فَحَقُّ، فَلَمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ السُّورَةَ، لَزِمَهُمْ فِرْضُ الْإِقْرَارِ بِأَنَّهَا بَعِيْنُهَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ، وَوَجِبَ عَلَيْهِمْ فِرْضُ الْإِيْمَانِ بِمَا فِيهَا مِنْ أَحْكَامِ اللَّهِ وَحُدُودِهِ وَفَرَائِضِهِ، فَكَانَ ذَلِكَ هُوَ الزِّيَادَةُ الَّتِي زَادَتْهُمْ نَزُولُ السُّورَةِ حِينَ نَزَلَتْ مِنَ الْإِيْمَانِ وَالْتِّصْدِيقِ بِهَا^(۱).

واته: نهگهر پهکێک بهرسن: ئایا ئیمان له ههسای عهزهباندا به مانای دانپێداهیئان و به راست زانین نیه؟ دهگوتری: یا، ئنجا نهگهر بگوتری: ئهدی چۆن ئهو سوورپته دانپێداهیئان و به راست زانینی تیدا زیاد کردوون؟

له وهلامدا دهگوتری: کاتیک ئهم سوورپته دابهزیوه، پێش ئهم سوورپته ئهوهی که لهم سوورپتهدا هاتوه، لهسهریان پێویست نهبووه دانی پێدابهیئن و به راستی بزانی، بۆ ئهوهی کردهوهی پێبکهن، تهنیا به گشتی لهسهریان پێویست بووه، که دان به ههموو قورئان و ئیسلامدا بیئن، وه ئهوه که ههرچی پێغه مبهری خوا ﷺ له خواوه بۆیان دێنی، ههقه، بهلام کاتیک خوا ﷻ ئهم سوورپتهی دابهزانده، لهسهریان پێویست بووه که دانی پێدا بیئن، وه به راستی بزانی و، خودی ئهم سوورپته به راست بزانی، که له خواوهیه، وه لهسهریشیان پێویست بووه، یاساکانی خوا، وه سنوورمکانی و فهرزماکانی بهراست بزانی، وه کردهوهشی پێ بکهن، ئهمهش ئهو زیادییهیه له ئیمانیان، که بههۆی دابهزینی ئهم سوورپتهوه زیاد بووه.

دیاره ههلوێستی دهغه لهکانی ئهوکات، وه هی ئیستاش بهران بهر قورئان، ههر وایه، ئیستاش کهسانیک که به دلی نهخۆش و به عهقلی تاریکهوه، تهماشای قورئان دهکهن، دهلێن: ئهو قورئانه کوا چی تێدایه؟ ههچی تێدا نابینن!

ئهمهش وهک ئهوه وایه که زانایایهک به میکرو سکۆب تهماشای دلوپه ئاوێک دهکات، دهلێن: وهرن ئهو ههموو زیندمههراوه ئهو ههموو دروست گراوانه له نیو ئهم دلوپه ناوهدا ههه! بهلام کهسیکی دی که به چاوێکی پرووت تهماشای دلوپه ناوهکه دهکات، دهلێن: کوا ههچی تێدا نیه.

ئنجا له راستییدا نهگهر به دلی بهر له ئیمان و به چاوی رۆشن بۆوهوه تهماشای قورئان بکهین، بهر له نهینی و حیکمهت و زانیاری به سوود، بهلام نهگهر دلی بێ ئیمان و، به چاوی کوپرمهوه تهماشای بکهی، وهک چۆن بابابهکی کوپر تهماشای

ناسمانی بکات، نهگهر خۆر له نیومپراستی ناسماندا بی، نابینی، بابای دل تاریک و چاو کویریش، ههر چهند تهماشای قورنات بکات، هیج نابینی.

ههلبهته دمبی نهوهش بزانی: که پهرومردو بارهینانی شوینکهوتووایی ناپینهکان، لهسمر دهمارگیری و داخراویی، وهک نهوهی که جوولهکهو نهصرانییهکان و بوزاییهکان و هیندۆسییهکان و مارکسییهکان و ماددییهکان و سیکۆلارمکان، دهیکهن، که ههر له رپوه قهناعتی پیش بیرکردنهو میان ههیه، ههر له رپوه تهلقین کراون، که نیسلام نهفسانهیه، ههر له رپوه تهلقین کراون، که موحهمهده ﷺ نیسلامی به شمشیر بلاوکردۆتهوه ! وه نیسلام دژی عهقله، دژی زانسته ! دزی مافی نافرته ! دزی مافی کریکاره ! لهگهڵ مافی مروفندا ناگونجی ! ههر له رپوه بهو بیرو قهناعته ههلاننه تهلقین کراون، پیش نهوهی بیر بکهنهوه. نهمهش کاریگهری گهورهو سهرمکی ههیه بۆ دووری گرتنی نهو کهسانه له نیسلام و قورنات، ههلبهته نهوهش پیچهوانهی عهقل و مهنتیقه، ههر بویه نیسلام ههرگیز شوینکهوتووایی خۆی بهو جۆره پهرومرده نهکردوه، بهلکو به پیچهوانهی نهوهوه:

(۱) خوا له سوورمتی (الزمر) دا دهفرموی: ﴿ فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴿۱۷﴾ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ

فَيَسْتَمِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمُ الْأُولَاءِ ﴿۱۸﴾ .

واته: موزده بده بهو بهندانهم، که گوئی بۆ ههموو قسهیهك دهگرن، وه شوین باشتیرینی دهکهون، نا نهوانهن که خوا رینمایی کردوون، وه نهوانهشن خاوهن عهقلان.

خاوهن عهقل نهو کهسهیه که به عهقل و زانستی خهلکی دیکه خۆی دهولهمنند بکات، با کافریش بی.

(۲) ههروهها له سوورمتی (سبا) دا، خوا ﷻ دهفرموی: ﴿ قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنْ

السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ

مُبِينٍ ﴿۲۱﴾ .

واته: بئى: كى له ئاسمانه‌كان و زهوى رۆزىيتان پى دەدات؟ بئى: خوا، وه ئىمه يان ئىوه له‌سه‌ر رىنماين، ياخود له گومرپايه‌كى ئاشكرا داين.

واته: هه‌ر له رىوه نه‌بىرپومته‌وه، بواری تىدا هيشتۆته‌وه، كه ده‌گونجى ئىمه به هه‌له‌دا چووبين، وهرن با گفتوگو بكهين، وهك له چه‌ندان شوين له قورئاندا

هاتوه: ﴿ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴾ (البقرة، ٦٤) النمل ﴿^(١)﴾. واته: بئى : به‌لگه‌تان بينن، نه‌گه‌ر راست ده‌كهن.

٣) هه‌رومه‌ها له شوينه‌واردا هاتوه، وهك (ترمذى) هيناويه‌تى: ﴿ الْحِكْمَةُ ضَالَةٌ الْمُؤْمِنِ، حَيْثُ وَجَدَهَا فَهُوَ أَحَقُّ بِهَا ﴾، { أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ، برقم: (٢٦٨٧)، وَقَالَ: غَرِيبٌ، وَأَبْنُ مَاجَةَ، برقم: (٤١٦٩) }.

واته: زانيارى و كاربه‌جى شتىكه له برودار ون بووه، له هه‌ر شوينىك دۆزیه‌وه، له هه‌موو كه‌س پى شايسته‌تره.

هه‌لبه‌ته مه‌سه‌له‌ى زياد بوونى نيمانىش، شتىكى ئاشكراو روونه له نىسلام دا، هه‌رچه‌نده هه‌ندىك له زانايان به تايبه‌تى حه‌نه‌فى مه‌زه‌به‌كان گوتووينا: نيمان كه‌م و زياد ناكات، كه نه‌وه پىچه‌وانه‌ى زور له نايه‌ته‌كانى قورئان و فه‌رمايشه‌كانى پىغه‌مبه‌ره ﷺ، وه پىچه‌وانه‌ى عه‌قل و واقيع و مه‌نتىقىشه^(٢)، بۆ وینه:

١ / له سوورمى (الأنفال) دا خواى زاناو شارمزا دمه‌رموى: ﴿ وَإِذَا تَلَّيْتُمْ عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا، زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴾ ﴿٢﴾.

واته: وه كاتىك نايه‌ته‌كانى (خوا) يان به‌سه‌ردا ده‌خوينرینه‌وه نيمانان پى زياد ده‌بى.

١) هه‌رومه‌ها له سوورمى (الأنبياء) يش له نايه‌تى (٢٤) دا هاتوه: ﴿ ... قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ هَذَا ذِكْرٌ مِّنْ

مَعِيَ وَذِكْرٌ مِّنْ قَبْلِي بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ فَهُمْ مُّعْرِضُونَ ﴾ ﴿٢٤﴾ الأنبياء.

٢) له هه‌ر كام له مه‌وسووعه‌ى: (نيمان و عه‌فده‌ى نىسلامى) به‌رگى يه‌كه‌م، كتىبى: (روونكرده‌وى عه‌فده‌ى طه‌حاوى) و مه‌وسووعه‌ى: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله) (الكتاب الثاني: تعريف الإيمان) دا به‌ درىزى له‌وباره‌وه دواوين.

۲/ ھەروھە لە سوورمى (آل عمران) دا دەفەرموى: ﴿ الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ﴾ (۱۳۳)

واتە: ئەوانەى كە خەلك پىيان گوتن: خەلك (واتە: دوژمن) بۆتان كۆبوونەتەو، لىيان بترسىن، بەلام ئەو ھە ئىمانى بۆ زیاد كردن و گوتيان: نىمە خوامان بەسەو، باشتىن كارپى سىپىرداويش خواپە.

ئنجى زانايان دەلىن: زانىارى سى جۆرە:

(۱) (علم اليقين) ئەومىيە كە تۆ شتىك زانىارى تەواوت دەربارەى ھەبى، كە ئەو شتە واپە، بۆ وىنە: ھەنگوين، بۆت باس بكن ھەنگوين، مېشەنگين دروستى دەكات، ئەومندە بە تامەو زۆر شىرىنەو .... ھتە.

(۲) (عين اليقين) ئەومىيە كە تۆ، شانە ھەنگوينەكە ببىنى بە چاوى خۆت.

(۳) (حق اليقين) ئەومىيە كە تۆ، لە ھەنگوينەكە بخۆى و لىى بىچىزى.

كەواتە: ئىمانىش، دەگونجى ئىمانىكى عىلمى بى، و دەگونجى ئىمانىكى شەوودى بى، وە ئىمان ھەر لە خودى خۆيدا پلە پلەيە، وە شوپنەوارەكانى ئىمانىش پلە پلەن، بۆ نمونە: ئىمانى جبرىل و ئىمانى پىغەمبەر ﷺ لەگەل ئىمانى خەلكى دىكەدا، يەكسان نىن، ھەروەك ئەو كىردەوانەش كە پىغەمبەر ﷺ ئەنجامى داو، وە ئەو طاعەتەش كە فرىشتەكان ئەنجامى دەدن، كە لارىى و گوناھى تىدانىيە، وەك كىردەوھى خەلكى دى نىيە، كە خلتەو خال و ژىنگو ژارى تىداپە.

كەواتە: ھەم خودى ئىمان لە روو تىۋرىيەكەيەو، وە ھەم شوپنەوارەكانى ئىمانىش، پلە پلەن.

مەسەلەى دووم: كە دەفەرموى: ﴿ وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ ﴾ (۱۳۵)

بەلام ئەوانەى كە دلىان نەخۇشىى تىدايه، پىسىى دىكەى خستە گەل پىسىى خۇيان، وە بە كافرىيش مردن.

﴿ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ ﴾، ئەم رستەيە: دەگونجى مەبەست پىسى موناڧىقەكان بى، دەشگونجى مەبەست جۇرىك لە موناڧىقەكان بى، كە مەرج نىە موناڧىقى تەواو بن، چونكە لە سوورمىتى (الأحزاب) دا خوا دەڧەرموى: ﴿لَئِنْ لَّمْ يَنْهَ الْأَمْنَفِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا﴾ ﴿١٠﴾.

واتە: ئەگەر موناڧىقەكانو، ئەوانەى دلىان نەخۇشىى تىدايهو، ئەوانەى پىروپاگەندەى خراب بىلادەمكەنەو لە مەدىنەدا، وازنەھىنن، ئەو تۇيان لى ھاندەدەين، پاشان كەمىك نەبى لەگەلت لە مەينەدا نامىنەو.

وہك دەبىنن خواى زانا ھەم بە باسى موناڧىقانى كىردو، وە ھەم باسى ئەوانەش كە دلىان نەخۇشىى تىدايه، كەواتە: ئەوان لەوان جىان.

ھەروھە لە سوورمىتى (الأنفال) یش دا كە دەڧەرموى: ﴿إِذْ يَكُولُ الْمُنْفِقُونَ

وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ﴾ ﴿١١﴾، واتە: كاتىك موناڧىقەكانو، ئەوانەى دلىان نەخۇشىى تىدايه دەبانگوت، كەواتە: ئەوانەى كە دلىان نەخۇشىى تىدايه، لەگەل موناڧىقەكان جىان، واپىدەچى ئەوانەى كە دلىان نەخۇشىى تىدايه، ئەوانە بن كە گومانىان ھەبوو، موناڧىقى تەواو نەبوون، بەلام مسولمانى تەواویش نەبوون، دلىان نەخۇشىى تىدا ھەبوو، بەلام دەكرى ئەو نەخۇشىيە چارسەر بكرىو، ھالەتى سەلامەتىو تەندروستىيان بۇ بگەرپتەو، ھەروھە دەشگونجى ئەو نەخۇشىيە زياتر تۇخ بىتەو ھوول بىتەو، بىنە موناڧىقىكى تەواو عەبار.

دپارە وشەى نەخۇشىى (مرض) دەكرى بە (نفاق) يكى بەشى (جزئي) لىكېدېرتەو، دەشگونجى بە گومانو ئارەزوو (الشك والھوى) لىكېدېرتەو، چونكە لە ھورئانادا ئەوانە ھەموويان ھاتوون.

که دمه رموی: ﴿ فَرَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ ﴾، پیسی دیکه ی بو خسته گه ن پیسیه گه یان.

(رجس) پیسی و پوخه لیه، به لام لیرمدا مه بهست کوفره.

ئجلا له بری رسته ی ﴿ فَرَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ ﴾، بو یه (زاد) به (الی) تهعه ددای کردوه، چونکه (زاد) مانای خسته ن پال و خسته گه ن (ضم) ی خراوته نیو.

خوای شیفابه خش له سوورمتی (الإِسْرَاءُ) دا باسی هه ر کام له و دوو شوینه واره دمکات، قورئان بو ئینسانی برودار دهبی به شیفاو رهحمهت، وه بو ئینسانی ببیروا دهبی به نه خوشیی و زهحمهتی زیانباریی، دمه رموی: ﴿ وَنَزَّلَ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا ﴾ (۸۲).

واته: وه نهومی له قورئان دایده به زینین، دهبیته مایه ی شیفاو رهحمهت بو بروداران، به لام سته مکاران هه ر زیانباریی پی زیاد دمکه ن.

ههرومه له سوورمتی (فصلت) دا دمه رموی: ﴿ قُلْ هُوَ الَّذِي ءَامَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي ءَاذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى أُولَٰئِكَ يُنَادَوْنَ مِن مَّكَانٍ بَعِيدٍ ﴾ (۱۱).

واته: بلی: نه قورئانه بو نهوانی بروایان هیناوه، رینمای و شیفایه، به لام نهوانی که برپا ناهینن، له گوپیه کانیان دا قورسای هه یه، وه مایه ی کویری شه بو یان، { نه دهبیستن نه دهبینن }، نا نهوانه له شوینیکی دوورمه بانگ دمکرین.

واته: وهک له شوینیکی دوورمه بانگ بکرین، هه ر لئی تینه گه ن، ناوا له گه ن قورئاندا مامه له دمکه ن، که له نهجامی نه و کوفر و ببیروایه ی له دل و دهر و نیاندا یه، ناوایان لی هاتوه.

که دمه رموی: ﴿ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ ﴾، دیاره که سیک حالی ناوا بی، بیگومان به بیروایی و به کافریش سهر دهنیته وه.
(الطبری) له تفسیرمه کهی خویدا ده لن:

{ يَقُولُ تَعَالَى ذِكْرَهُ: ﴿ وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ ﴾، نفاق وشک
فی دین الله، فَإِنَّ السُّورَةَ الَّتِي أَنْزَلَتْ: ﴿ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ ﴾، وَذَلِكَ
أَنَّهُمْ شَكُّوا فِي أَنَّهَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ، فَلَمْ يُؤْمِنُوا بِهَا وَلَمْ يُصَدِّقُوا، فَكَانَ ذَلِكَ زِيَادَةً
شَكِّ حَادِثَةٍ فِي تَنْزِيلِ اللَّهِ، لَزِمَهُمُ الْإِيمَانُ بِهِ عَلَيْهِمْ، بَلْ ارْتَابُوا بِذَلِكَ، فَكَانَ ذَلِكَ
زِيَادَةً تَنْنٍ مِنْ أَفْعَالِهِمْ، إِلَى مَا سَلَفَ مِنْهُمْ نَظِيرُهُ مِنَ النَّتْنِ وَالنَّفَاقِ {^(۱).

واته: خوای بهرز، ناوی بهرز بی دمه رموی: ﴿ وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ
مَرَضٌ ﴾ نه وانهی دلیان نه خوشیی تیدایه، واته: نه خوشیی نفاق و گومان
له نایینی خوادا، چونکه نهو سوورمه تهی که دادمه بزینری { پیسی ده خاته گه
پیسیه که یان }، چونکه گومانیان ههیه که نه سوورمه له خواوه بی، وه دلیان
دامه زراو نیه پی، وه به راستی نازانن، وه نه گهر پیشتر گومانیکیان هه بوو، نه
سوورمه ش گومانیکی دی خسوته گه نهو گومانیه پیشیان، که گوایه خوا
داینه به زانده، که پیویست بووه نیمانی پی بینن، وه پیویست بووه کاری پی بکهن،
نه وانیش نه بروایان پی هیناوهو به راستیان زانیوه، وه کاریشیان پی نه کردوهو
لیی که وتوونه گومانه وه، نهومش بوته هوئی نه وهی پیسی و بوگهنیی دیکه بخاته
گه نهو کردوهو خراب و پیس و بوگهنانهی دیکه که پیشتر هه یانبوون، به هوئی
نیفاقه وه.

مهسه لهی سییه : که دمه رموی: ﴿ أُولَٰئِكَ يَرْوَنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ
عَامٍ مَّرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴾ ﴿ ۱۳ ﴾

ئایا نابینن، {واته: به جاوی عه‌قل و دل نابینن، که خوینراویشه‌ته‌وه: (أولا ترون) ئایا ئەی دل نه‌خۆشه‌گان! نابینن، ده‌گونجی وه‌ک دواندن دواندبنی، به‌شی‌وه‌ی نادیار} که هه‌موو سائی جارێک، یان دوو جار تاقی ده‌کرینه‌وه، {به‌لایان به‌سه‌ر دی}، پاشان ناگه‌رینه‌وه بو‌ لای خوا، وه‌ په‌ندیش وهرناگرن.

(محمد الطاهر بن عاشور) ده‌لێ:

{الْفِتْنَةُ: اِخْتِلَالُ نِظَامِ الْحَالَةِ الْمُعْتَادَةِ لِلنَّاسِ وَاضْطِرَابُ أَمْرِهِمْ، مِثْلُ الْأَمْرَاضِ الْمُتَنْشِرَةِ، وَالتَّقَاتِلِ، وَاسْتِمْرَارِ الْخَوْفِ}.

واته: مه‌به‌ست له‌ (فِتْنَة) لێرمدا تێکچوونی حاله‌تی ئاسایی خه‌لکه‌، وه‌ په‌یدا بوونی پاشا گه‌ردانییه‌، له‌ کاروباریاندا، وه‌ک نه‌و نه‌خۆشیانیه‌ی که‌ بلا و ده‌به‌نه‌وه‌، وه‌کو گوشتار له‌نی‌و‌خۆدا و به‌رده‌موامبوونی ترس.

وه‌ ده‌ریاره‌ی وشه‌ی (یفتنون) ده‌لێ:

{أَنَّ اللَّهَ يُسَلِّطُ عَلَيْهِمُ الْمَصَائِبَ وَالْمَضَارَّ تَنَالُ جَمَاعَتَهُمْ مِمَّا لَا يُعْتَادُ تَكَرُّرَ أَمْثَالِهِ فِي حَيَاةِ الْأُمَّمِ، بَحِيثٌ يَدُلُّ تَكَرُّرَ ذَلِكَ، عَلَى أَنَّهُ مُرَادٌ مِنْهُ إِيقَاضُ اللَّهِ النَّاسَ إِلَى سُوءِ سِيرَتِهِمْ فِي جَانِبِ اللَّهِ تَعَالَى...} (۱).

واته: خوا به‌لا‌و زیانی وایان ده‌خاته‌ سه‌رێ، که عادمه‌تی نه‌وه‌وه‌ی نه‌وانه‌ دووباره‌ به‌نه‌وه‌ له‌ ژیا‌نی کۆمه‌لگا‌کاندا، به‌ شی‌ومه‌یه‌ک که‌ دووباره‌ بوونه‌وه‌ی نه‌وه‌، نه‌وه‌ ده‌گه‌یه‌نی که‌ خوا ﷻ ده‌یه‌وی خه‌لک ناگادار بکاته‌وه‌و وریا بکاته‌وه‌، که کار و کرده‌وه‌ی خراپیان هه‌یه‌، له‌ به‌رانبه‌ر خوای به‌رزدا.

که‌ ده‌فه‌رموی: ﴿ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَكَّرُونَ﴾، پاشان نه‌ ده‌گه‌رینه‌وه‌ بو‌ لای خوا، {که‌ باشتر وایه‌ بگه‌رینه‌وه‌، ئنجا نه‌ک هه‌ر ناگه‌رینه‌وه‌} بگه‌ر په‌ندیش وهرناگرن، واته: دوا‌ی نه‌وه‌ی نه‌و به‌لا‌و گه‌رفتاریانیان به‌سه‌ر دی، ده‌بوو هاندرو پالنه‌ریان بی‌و بگه‌رینه‌وه‌ بو‌ لای خوا، به‌لام نه‌ک هه‌ر ناگه‌رینه‌وه‌، به‌لکو هه‌لومه‌سته‌یه‌کیش ناکه‌ن.

مهسه لهی حوارهم: که دمفرموی: ﴿ وَإِذَا مَا أَنْزَلَتْ سُورَةٌ نَظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ هَلْ يَرِيكُمْ مِنْ أَحَدٍ ثُمَّ أَنْصَرَفُوا صَرْفَ اللَّهِ قُلُوبَهُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿۱۲۷﴾ .

وه کاتی که سوورتهک دادبهزینری، ههندیکیان تهماشای ههندیکیان کرد: کس ناتانبینی؟ دوایی دهرۆن، خوا دلیان لابادات، بههوی نهوهوه که کومه لیکن تیئاگهن .

لهبهردهم نه نایتمه دا سی هه لوسته دمکهن:

هه لوستهی به کهم : که دمفرموی: ﴿ وَإِذَا مَا أَنْزَلَتْ سُورَةٌ ﴾ نهوه دمگه یهنی که لهگهل دابهزینی هه نه ندازمیکی قورنان دا، هه نهوه هه لوستو رپفتاریان بووه.

هه لوستهی دووهم : ﴿ نَظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ ﴾ . نه مه نهوه دمگه یهنی:

أ- که له کاتی دابهزینرانی نه سوورته دا، نهو دلنه خوشانه له کۆرو مه جلیسی پیغمبری خوا ﷺ دابوون، چونکه دمفرموی: له کاتی که سوورته که دادبهزینری، ههندیکیان تهماشای ههندیکیان کرد، که واته: نهو ته ماشاگردنه ی ههندیکیان بو ههندیکیان، له کاتی دابهزینی سوورته که دابووه، ههروهها که دمفرموی: ﴿ ثُمَّ أَنْصَرَفُوا ﴾، واته: دوایی لهو کۆرو مه جلیسه هه لسان، نه مهش دیسان نهوه دمگه یهنی که له کاتی دابهزینی سوورته که دا، له کۆرو مه جلیسه که دا بوون.

ب - وه نه نایته نهوش دمگه یهنی، که نه سوورته، زۆر نهینی مونا فیکو دلنه خوشه کانی دمرخستوون، وه زۆر عهیبو که م و کورپی ناشکرا کردوون.

ئنجنا ئهوانهش که تهماشای پهکدییان کردوه، دمگونجی بۆیه تهماشای پهکدییان کردبی، که نهگهر کەس ناتانبینی {به نامازی جاو} با ههئسین، بۆ ئهوهی عهیبی زیاترمان دهرنهکهوی، یان خهئک ههستمان پهنهکات.

دهشگونجی مهبهست ئهوه بووبی که تهماشای پهکدییان کردوه، پرساریان له پهکدی کردبی، وهک پهکدی سهرسورماندن، ئهها چهند شتیکی سهیر دمگوتری! گویتان لهو قسهیه بی.

ج- وه ئهوه ئهوهش دمگهینن که ئهوانه سهرسورمان و بیبرواییهکهی خۆیان شاردۆتهوه، بۆ ئهوهی لییان ئاشکرا نهی، وه نیکتیفایان بهمونده کردوه، که به نامازی جاو تهماشای پهکدی بکهن و سهرسورمانی خۆیان دهرپن.

ههلهستهی سیبیم: ﴿ صَرَفَكَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴾، ئهه

رستهیه: ههندیکیان به دوعا لیکیان داوتهوه، خوا دهفرموی: خوا دلیان لابادت، بههوی ئهوهوه که تیناگهن، بهلام راستتر وایه که بلین: بههوی ئهوهوه که تیناگهن خوا دلی لاداون، واته: ئهوه ههواله خوا ﴿ رایدمگهینی، نهک تووک بی لییان کرابی.

ههئبهته دوعاش که خوا بیکات، یانی: ئهوشته دهبی بیته دی، چونکه خوا داوا له کی دهکات؟!

بهلام لییه وهک دوعا ناچی، بهلکو ﴿ فَتَلَّهْمُ اللَّهُ ۱﴾ ﴿المنافقون، به مانای

دوعایه، بهلام لییه خوا دهفرموی: ﴿ صَرَفَكَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا

يَفْقَهُونَ ﴾، بههوی ئهوهوه که کۆمهئیکن تیناگهن، خوا دلی لاداون، واته: بههوی تینهگهیشن و بیرنهکردنهوه میانهوه، خوا دلی لاداون، نهگهرنا خوی پهرومردگار به تهئکید ستهم له کهس ناکات.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

دەرسى نۆزدەيم

پىناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان دوو (۲) ئايەت دەگرىتە خۆى، ئايەتەكانى: (۱۲۸ و ۱۲۹)ن، ئەم دوو ئايەتەدا خوای كاربەجى رۈو دەكاتە مرۇفايەتىي بە گشتىو، برۈاداران بە تايبەتىو پىيان رادەگەيەنى كە پىغەمبەرىكى لە خۆيان بۇ ناردوون، كە بە نارەحەتییان دلگران دەبىو، زۆر سوورو مكوپە لەسەر هینانەدى بەرژەومندییانو، بەرانبەریان میهرەبانو بە بەزمییه.

پاشان رۈو دەكاتە پىغەمبەرى خاتەم ﷺ و پىی دەفەر موی: ئەگەر ئەو خەلكە پشتيان هەلكردو لاملیيان كرد، تۆ بى منمتو بى باك بە، بلى: خوام بەسە، جگە لەو هیج پەرستراونین، پشتم هەر بەو بەستوو، هەر ئەویش خاومنى بارەگای مەزنە.

شیکردنەوی هەندیک لە وشەکان

(عَزِيزٌ عَلَيْهِ): (عَزَّ عَلَيَّ كَذَا: صَعِبَ، وَعَزَّهُ كَذَا: غَلَبَهُ، تَعَزَّزَ اللَّحْمُ: اشْتَدَّ).

(عَزَّ عَلَيَّ كَذَا) واتە: ئەو شتە لەسەرم قورس بوو، (عَزَّهُ) واتە: بەسەریدا زال بوو، (تَعَزَّزَ اللَّحْمُ) واتە: گۆشتەكە پتەوو چڕ بوو.

(مَا عِنْتُمْ): (الْعَنْتُ: الْإِثْمُ، وَالْعَنْتُ: الْوَقُوعُ فِي أَمْرٍ شاق).

(عَنْتَ) بە مانای گوناح دێ، وه به مانای كهوتنه نیو كارێكى قورسو زەحمەتیش دێ، یانی: گرفتار بوون.

(حَرِيصٌ): (الْحَرِصُ: الْجَشَعُ: حَرَصَ يَحْرِصُ، اشْتَدَّتْ رَغْبَتُهُ فِيهِ، حَرَصَ عَلَى الرَّجُلِ: أَشْفَقَ وَجَدَّ فِي نَفْعِهِ).

(حَرِصٌ) بریتیه لوه كه نینسان زۆر نارەزووێ شتیکی بێ، (حَرَصَ يَحْرِصُ)، وه هەروەها كەسێك زۆر مەبەستی شتێك بێ پەیدای بكاتو بەدوایهوه بێ، وه كەسێك كه به تمنگ شتیكهوه بێ، یان به تمنگ كەسێكهوه بێ سوودی بێ بگمەنێ.

(رَأْفٌ رَّحِيمٌ): (رَأْفٌ بِهِ يَرَأْفُهُ رَأْفَةً: رَحْمَةٌ أَشَدُّ الرَّحْمَةِ وَعَطْفٌ عَلَيْهِ).

(رَأْفَةٌ) و (رَحْمَةٌ) جیاوازییان ئەومیه، (رَأْفَةٌ) ئەوپەڕی بەزمیی دەگریتهوه، وهك دوايي زیاتر باسی دەکەین، كه دەگونجی كەسێك به تمنگ پهكێكهوه بێ، بۆئەوهی زیانی لێ دووربخاتەوه، وهك چۆن (رَحْمَةٌ) پش ئەومیه، كه سوودی بێ بگمەنێ.

(تَوَلَّى): (تَوَلَّى الشَّيْءُ: أَذْبَرَ، تَوَلَّى فُلَانٌ هَارِبًا).

(تَوَلَّى) واتە: پشتی هەڵکرد، پشتی تێکردو بەجێ هێشت، روپشت.

(حَسْبِيَ اللَّهُ): (حَسْبُ: يُسْتَعْمَلُ فِي مَعْنَى الْكِفَايَةِ، حَسْبُنَا اللَّهُ: كَافِينَا).

(حَسْبُ) مانای بەس بوون دەگەینێ، شتێک بەس بێ بۆ شتێک، (حَسْبُنَا اللَّهُ)

واتە: خوایمان بەسە.

(الْعَرْشُ الْعَظِيمُ): (الْعَرْشُ فِي الْأَصْلِ شَيْءٌ مُسَقَّفٌ، وَجَمَعُهُ عُرُوشٌ، وَكُنِيَ بِهِ عَنِ الْعِزِّ وَالسُّلْطَانِ وَالْمَمْلَكَةِ، قِيلَ فُلَانٌ ثُلٌّ عَرْشُهُ، وَعَرْشُ اللَّهِ مَا لَا يَعْلَمُهُ الْبَشَرُ عَلَى الْحَقِيقَةِ إِلَّا بِالْإِسْمِ).

وشەى (عَرْش) ھەر شتێکە کە سەربانیکی ھەبێ، کۆیەکی (عُرُوش)ە، وە کینایە بە بۆ دەستەلات و دەستپۆشتوویمتی و ھوکمرانییتی، دەگوترێ: (فُلَانٌ ثُلٌّ عَرْشُهُ)، واتە: دەستەلاتەکی کەلینی تیبوو، یاخود دەستەلاتی نابووت بوو، بەلام ھەرشی خوا، مروق وە ک حەقیقەتی خۆی نایزانێ، بەئکو ھەر بە ناو دەیزانی .

ماناي گشتى نايەتەكان

دياره خوا ﷺ له سۆنگەى ئەومووە كە ئەم سوورپەتە زۆر جەختى تىدا كراوتەو، لەسەر زېرىى و توندو تىزىى، دزى دوژمنان و ناحەزانى ئىسلام، چ كافران چ موناھىقان، ئەم دوو نايەتە كراون بە كۆتايى ئەم سوورپەتە، تاكو دەرگاي گەرانەووە بۆ لاي، كراوہ بى، وە ئەو پىغەمبەرە ﷺ كە خواى پەروردگار پىي دەفەرموى: لە كاتى رووبەر و رووبونەو مەدا زىربە لەسەر كافرو موناھىقەكان، ئەووە لەبەر ناچارىيەو، كاتى رووبەر و رووبونەو، ناچارى دەمكات زېرىى و توندو تىزىى بنوئىنى، وە برواداران رووبەر و رووبونەو زېرىى و توندى كافران، ناچارىيان دەكەن توندو تىزىى بنوئىنن، ئەگەرنا لە ئەسدا برواداران، كە شوئىنكەوتوى پىغەمبەرى خاتەم ﷺ بە رەحمەت نىردراو بۆ ھەموو جىھانىيانن، لە نەرم و نىانىى و بەزمىى و چاكەكارىى دا، ژمارەى پىوانەيى (الرقم القياسى) يان شكاندو، بەلام كاتىك ناچار بكرىن و شەريان پى بفرۆشرى، ئەووە كەس لە شەرى شەكرى نەبەخشيوتەو، وە بىگومان شەرى زمانى خوئى ھەيە، بۆيە كاتىك برواداران ناچار دەكرىن شەرى بكەن، و، گىجەئىيان پى دەكرى، بە ناچارى دەچنە سەنگەر لە دوژمنان، بۆ ئەووى بەرگرىى لە خوئيان بكەن، ئەگەرنا لە ئەسدا پىغەمبەر ﷺ ئەووە نەركەكەيەتى، كە خوا دەفەرموى: ﴿ لَقَدْ جَاءَكُمْ

رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ ﴾، لە خوئان پىغەمبەر و رەوانە كراوئىكتان بۆ ھاتو،

﴿ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴾

﴿ ۱۲۸ ﴾ ھەر شتىك نىوہ سەغلمت و نارەحمەت بكات، ئەو زۆر پىي دلگران دەبى، زۆرىش سوورە لە سەرتان، واتە: سوورە لەسەر ئەووى كە سوودتان پىبگەيەنى، بە گشتى بە تەنگ ھەموو لايەكتانەومىيە، كە زەرەرتان لى دوور بخاتەو، سوودتان پى بگەيەنى،

﴿ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴾، بەلام لەگەل برواداران زۆر مېھربانە، زۆر بە

بەزمىى يە.

دوایی به پیغمبهری خاتم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دمفه رموی: ﴿ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا

إِلَهَ إِلَّا هُوَ ﴾، تۆ بهو بهرنامه ریک و راسته وه، بهو هه موو پهوشته بهرزو
خیرخواییه وه که چووی بۆ لایان، نهگهر هر پشتیان هه لکردو پشتیان تیگردی،
بلی: من خوام بهسه، لییان بئ منته و بئ باک به، جگه لهو هیچ په رستراویک نیه،
﴿ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴾، پشتم هر بهو بهستوه، وه نهو
خاومنی بارهگای مهزنه، واته: حوکمرانیی پههاو، دسته لاتداریی پهها، ته نیا هی خواجه،
نهو پشت و په نای منه، نهگهر برواشم بئ نههینن، لیتان بئ منته م.

چەند مەسەلەھەكى گىرەك

مەسەلەھى بەكەم: كە دەفەرمۇي: ﴿ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴾

زانايان گوتوويانە: نایا دوینراو لیردا کییه؟

﴿ لَقَدْ جَاءَكُمْ ﴾، راناوی نیوہ (كُم) بۇ كى دەجیتەوہ؟!

پىغەمبەرىڭ لە خۇتان، زۆربەى توپزەرموان گوتوويانە: مەبەست گەلى عەرپبە، چونكە كە دەفەرمۇي: ﴿ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ ﴾ دەلین: (أَي مِنَ الْعَرَبِ)، واتە: ئەى گەلى عەرپب ! ئەوہ لە خۇتان پىغەمبەرىڭتان بۇ ھات.

بەلام (الرَّجَاج) وہ ھەندىڭ لە زانايانى دىكەش گوتوويانە، وہ منىش پىم وايە: كە نەخىر لیردا دوینراو تەنیا گەلى عەرپب نىە، بەلكو ھەموو بەشەرە، واتە: ﴿ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ ﴾، يانى: ئەى مەرۇفايەتى! ئەى خەلكىنە ! ئەوہ پىغەمبەرىڭتان لە خۇتان بۇ ھات، واتە: مەرۇفە وەك خۇتان، كە لە راستییدا ئەو مانايە چاكتەر لەگەن جەوى ھەموو سوورپتەكەدا دىگونجى، ھەروەھا لەگەن سیاقى ئايەتەكاندا، وہ لەگەن پەيامى گشتگىرى پىغەمبەردا ﷺ كە بۇ ھەموو مەرۇفايەتى ھاتوہ.

دىارە (قد) بۇ دلئىيى و جەختەردنەوہ (تحقیق)ە، وہ (ل)یش بۇ داکۆكى كىردنە، ﴿ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ ﴾، بە تەنكىد، بىگومان، لە خۇتان رەوانەكراویڭتان بۇ ھات، ئنجا ئەو تەنكىدە بۇجىيە؟ واتە: دلئىابن كە ئەوہ رەوانەكراوى خوايە، بۇ لای ئیوہ، نوپنەرى خوايە بۇ لای ئیوہ، پەيام ھەنگرى خوايە بۇ لای ئیوہ.

ئىنجا خوا بە چەند سىفەتتەك وەسفى پىغەمبەرى خاتەمى ﷺ كىردوۋە:

- (۱) ﴿ جَاءَكُمْ ﴾، كە ھاتوۋە، خوا ناردوۋىيەتى، لەخوۋە نەھاتوۋە.
- (۲) ﴿ رَسُولٌ ﴾، واتە: پەوانەكراۋەو پەيامىكى پىدا نىردراۋە، دەبى ئىۋە پەيامەكەى لى وەربگىرن، چونكە پەيامەكە، پەيامى خواپە.
- (۳) ﴿ مَن أَنْفُسِكُمْ ﴾، لە خۇتان، واتە: بەشەرە، مەۋفە ۋەك خۇتان.
- (۴) ﴿ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ ﴾، ۋە ھەر شتتەك كە ناپەھتەكەرە بۇ ئىۋە، لەسەر دلى ئەو قورسە، پىنى ناخۇشە.
- (۵) ﴿ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ ﴾، ۋە زۇر سوورە لەسەرتان، واتە: زۇر ئارمەزومەندە كە سوودتان پىبگەيەنى، ۋەك چۇن زۇر ناپەھتە، كە ئىۋە توۋشى سەغەلتى دەبىن.
- (۶) ﴿ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴾، بەرانبەر بە برۋادارانىش زۇر بە پەرۋشە، دەيەۋى زىيانىن لى دووربخاتەۋە، ۋە زۇر بە بەزىيى يە، دەيەۋى بەھرمەندىيان بىكات، بۇچى ھەرموۋىيەتى: ﴿ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴾؛ چونكە برۋاداران ئەو بەرنامەيەى ئەۋيان ۋەرگرتوۋە، بۇيە لىرەدا تايبەتى دەكات بەۋانەۋە.

ئىنجا (طبري) لىرەدا پىسارىتەك دەكات، دەلى: ئەگەر كەسەك بلى:

(وَكَيْفَ يَجُوزُ أَنْ يوصفَ ﷺ بَأَنَّهُ كَانَ عَزِيزًا عَلَيْهِ عَنَتُ جَمِيعِهِمْ، وَهُوَ يَقْتُلُ كُفَّارَهُمْ، وَيَسْبِي ذَرَارِيَّهُمْ، وَيَسْلُبُهُمْ أَمْوَالَهُمْ؟ قِيلَ: إِنَّ إِسْلَامَهُمْ، لَوْ كَانُوا أَسْلَمُوا، كَانَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ إِقَامَتِهِمْ عَلَى كُفْرِهِمْ وَتَكْذِيبِهِمْ إِيَّاهُ، حَتَّى يَسْتَحِقُّوا ذَلِكَ مِنَ اللَّهِ. وَإِنَّمَا وَصَفَهُ اللَّهُ جَلَّ ثَنَاؤُهُ بَأَنَّهُ عَزِيزٌ عَلَيْهِ عَنَتُهُمْ، لِأَنَّهُ كَانَ عَزِيزًا عَلَيْهِ أَنْ يَأْتُوا مَا يُعْنَتُهُمْ، وَذَلِكَ أَنْ يَضْلُوا، فَيَسْتَوْجِبُوا الْعَنَتَ مِنَ اللَّهِ بِالْقَتْلِ وَالسَّبْيِ)^(۱).

واته: چۆن دمبئ پیغه‌مبهر ﷺ به‌وه وصف بکری، که هر شتیک نهو خه‌لکه پیی نارحه‌ت بی، نه‌ویش له‌سهر دلئ قورسه، له حالیکدا کافره‌گانی (له جه‌نگ دا) کوشتوون، وه به دیلی گرتوون، وه مال و سامانیانی کردۆته غه‌نیمه‌ت و ده‌ستکه‌وت؟! ده‌گوترئ پیغه‌مبهری خوا ﷺ مسولمانبوونیانی، نه‌گهر مسولمان بووبانایه، پیخۆشتر بوو له مانه‌ومیان له‌سهر کوفرو به‌درۆدانانی، که به‌هۆیه‌وه شایسته‌ی نهو سزادانه‌ی خوابن.

بۆیه‌ش خوا ﷺ پیغه‌مبهری به‌وه وصف کردوه که به‌ناره‌حه‌تیان نارحه‌ته، چونکه پیی ناخۆش بووه له‌سهر دلئ قورس بووه، کاریک بکه‌ن مایه‌ی سه‌رنێشه‌و گرفتاری یان بی، نه‌ویش نه‌ومیه که گومر‌ابین، وه له نه‌نجامی نه‌ومش دا، دووچاره‌ی نارحه‌تی ببین و له‌لایه‌ن خواوه: به‌ کوزران و به‌ به‌دیل گیران سزا بدرین.

که‌واته: نه‌ی خه‌لکینه! پیغه‌مبهری خوا ﷺ به‌ نارحه‌تیان نارحه‌ت و دلگران دمبئ، وه له‌سهر خیره‌و چاکه‌تان سووره، دمی‌هوی ههر چاکه‌تان به‌ نسیب بی.

مه‌سه‌له‌ی دووم: که ده‌فه‌رموی: ﴿ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿۱۳۰﴾ .

نه‌گهر پشتیان هه‌لکرد، که مه‌به‌ست پیی هه‌موو به‌شه‌ره، نه‌گهر نهو خه‌لکه پشتیان تیکردی، تو بلئ: خوام به‌سه، نه‌گهر ئیومش نه‌بن، خوا من ده‌پاریزی، جگه له‌و هیج په‌رستراویک نه‌ی، پشتم ههر به‌و به‌ستوه، وه نه‌و خاومنی به‌ره‌گای مه‌زنه، واته: خوا که خاومنی هه‌موو که‌ون و کائیناته، پشتم به‌و قایمه، هه‌لبه‌ته خوابه‌ک ناوا بالاده‌ست بی، ده‌توانی منیش بیاریزی، وه ده‌توانی منیش سه‌ر بخات، وه نه‌و نامانجانیه‌ی منی بۆیان ناردوه، بیانیه‌ینیته دی.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

سەرچاوه كان

- ۱) تفسير الطُّبْرِي الْمُسَمَّى جامع البيان في تأويل القرآن ، لأبي جَعْفَر محمد بن جرير الطُّبْرِي، تحقيق: هاني الحاج، عماد زكي البارودي، خَيْرِي سعيد ، المكتبة التوفيقية ، ٢٠٠٤ القاهرة.
- ۲) الْمِصْبَاحُ الْمُنِيرُ فِي تَهْذِيبِ تَفْسِيرِ ابْنِ كَثِيرٍ لِلْإِمَامِ الْجَلِيلِ عِمَادِ الدِّينِ أَبِي الْفِدَاءِ إِسْمَاعِيلِ بْنِ عُمَرَ بْنِ كَثِيرِ الْقُرَشِيِّ الدَّمَشْقِيِّ ، إِيَادَاتُ جَمَاعَةِ مِنَ الْعُلَمَاءِ ، بِإِشْرَافِ الشَّيْخِ صَفِيِّ الرَّحْمَنِ الْمُبَارَكْفُورِيِّ ، دَارِ السَّلَامِ ، الطَّبْعَةُ الثَّانِيَّةُ (١٤٢١هـ - ٢٠٠٠م).
- ۳) التفسير الكبير أو مفاتيح الغيب للإمام فخر الدين محمد بن عمر بن الحسين بن الحسن ابن علي التيمي البكري الرازي الشافعي ، حَقَّقَهُ وَعَلَّقَ عَلَيْهِ وَخَرَّجَ أَحَادِيثَهُ عِمَادُ زَكِيِّ الْبَارُودِيِّ الْمَكْتَبَةُ التَّوْفِيقِيَّةُ .
- ۴) الْجَامِعُ لِأَحْكَامِ الْقُرْآنِ، تَفْسِيرُ الْقُرْطُبِيِّ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدِ الْأَنْصَارِيِّ الْقُرْطُبِيِّ، حَقَّقَهُ وَخَرَّجَ أَحَادِيثَهُ عِمَادُ زَكِيِّ الْبَارُودِيِّ، خَيْرِي سعيد، المكتبة التوفيقية.
- ۵) أَحْكَامُ الْقُرْآنِ ، لِأَبِي بَكْرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْمَعْرُوفِ بِابْنِ الْعَرَبِيِّ، رَاجَعَ أَصُولَهُ وَخَرَّجَ أَحَادِيثَهُ وَعَلَّقَ عَلَيْهِ مُحَمَّدُ عَبْدِ الْقَادِرِ عَطَا، الطَّبْعَةُ الْأُولَى (١٤٠٨هـ - ١٩٨٨م).
- ۶) فَتْحُ الْقَدِيرِ، الْجَامِعُ بَيْنَ فَنِي الرَّوَايَةِ وَالدِّرَايَةِ مِنْ عِلْمِ التَّفْسِيرِ (تَفْسِيرِ الشُّوْكَانِيِّ) تَأَلِيفُ: الْإِمَامِ الْعَلَامَةِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدِ الشُّوْكَانِيِّ ، تَحْقِيقُ: عَبْدِ الرَّزَاقِ الْمُهَدِيِّ ، دَارُ الْكِتَابِ الْعَرَبِيِّ ، الطَّبْعَةُ الْأُولَى (١٤٢٠هـ - ١٩٩٩م).
- ۷) زَادُ الْمَسِيرِ فِي عِلْمِ التَّفْسِيرِ : لِابْنِ الْجَوْزِيِّ .
- ۸) رُوحُ الْمَعَانِي : لِلْأَلُوسِيِّ .
- ۹) تَفْسِيرُ الْقَاسِمِيِّ الْمُسَمَّى مُحَاسِنِ التَّأْوِيلِ ، تَأَلِيفُ: عِلَامَةُ الشَّامِ مُحَمَّدِ جَمَالِ الدِّينِ الْقَاسِمِيِّ ، دَارُ الْفِكْرِ الطَّبْعَةُ الْأُولَى (١٣٩٨هـ - ١٩٧٨م).
- ۱٠) تَفْسِيرُ الْمِرَاغِيِّ ، تَأَلِيفُ أَحْمَدِ مُصْطَفَى الْمِرَاغِيِّ ، دَارُ الْفِكْرِ ، بِيْرُوتِ .

- (١١) تيسير الكريم الرحمن في تفسير كلام المَنان ، تأليف : العلامة الشيخ عبدالرحمن بن ناصر السعدي ، تحقيق : عبدالرحمن بن معلا اللويحق مؤسسة الرسالة ، الطبعة الأولى (١٤٢٠هـ - ١٩٩٩م).
- (١٢) صفوة البيان لمعاني القرآن ، تأليف : الشيخ حسين محمد مخلوف الطبعة الثالثة.
- (١٣) صفوة التفاسير ، تأليف : العلامة محمد بن علي الصابوني ، مكتبة الهداية ، أربيل / العراق ، الطبعة الأولى (١٤٢٥هـ - ٢٠٠٤م).
- (١٤) تفسير القرآن الحكيم الشهير ب (تفسير المنان) تأليف : محمد رشيد رضا ، دار المعرفة ، الطبعة الثالثة.
- (١٥) الأساس في التفسير ، تأليف : سعيد حوى ، دار السلام ، الطبعة الثانية (١٤٠٩ هـ - ١٩٨٩م).
- (١٦) في ظلال القرآن ، تأليف : سيد قطب دار الشروق ، الطبعة الشرعية الخامسة والعشرون (١٤١٧ هـ - ١٩٩٦م).
- (١٧) التفسير المُنير في العقيدة والشريعة والمَنهج ، تأليف : الأستاذ الدكتور وهبة الزحيلي ، دار الفكر الطبعة الثالثة (١٤٢٦ هـ - ٢٠٠٥م).
- (١٨) التحرير والتنوير ، محمد الطاهر بن عاشور .
- (١٩) الميزان ، محمد حسين الطباطبائي .
- (٢٠) تفسير الشعراوي ، محمد متوَلَّى الشعراوي .
- (٢١) تفسير نمونه ، ناصر مكارم شيرازي .
- (٢٢) الكاشف ، محمد جواد مغنية .
- (٢٣) التفسير التوحيدي ، د. حسن الترابي .
- (٢٤) مُفردات ألفاظ القرآن ، تأليف : العلامة الراغب الأصفهاني ، تحقيق : صفوان عدنان داوودي ، دار القلم ، الطبعة الثالثة (١٤٢٣ هـ - ٢٠٠٢م).
- (٢٥) الإستيعاب في بيان الأسباب .
- (٢٦) أسباب النزول ، للنيسابوري .

٢٧) ثباب النقول في أسباب النزول، للإمام الحافظ جلال الدين عبدالرحمن بن أبي بكر السيوطي خَرَجَ أَحَادِيثُهُ وَعَلَّقَ عَلَيْهِ عبدالرزاق المَهْدِي، دار الكتاب العربي (١٤٢٦ هـ - ٢٠٠٦ م)، (أسباب النزول) للنيسابوري .

٢٨) مختار الصحاح ، للرازي .

٢٩) المعجم الوسيط ، دار الدعوة ، الطبعة الثانية.

٣٠) الموطأ للإمام مالك بن أنس برواية يحيى بن يحيى الليثي ، تحقيق : الدكتور الشيخ خليل مأمون شيحا ، دار المعرفة ، الطبعة الثانية (١٤٢٩ هـ - ٢٠٠٨ م)، (أسباب النزول) للواحدي .

٣١) المُسْنَدُ للإمام أحمد بن محمد بن حنبل ، الناشر مؤسسة قرطبة ، القاهرة ، الأحاديث مذيبة بأحكام شعيب الأنؤوط عليها .

٣٢) صَحِيحُ البُخَارِيِّ للإمام أبي عبدالله محمد بن إسماعيل البُخَارِيِّ ، تحقيق : الدكتور الشيخ خليل مأمون شيحا ، دار المعرفة ، الطبعة الأولى (١٤٢٥ هـ - ٢٠٠٤ م).

٣٣) صَحِيحُ مسلم للإمام الحافظ مسلم بن الحجاج النُيسَابُورِيِّ ، حقوق أصوله و خَرَجَ أَحَادِيثُهُ على الكتب الستة : الدكتور الشيخ خليل مأمون شيحا ، دار المعرفة ، الطبعة الثانية (١٤٢٨ هـ - ٢٠٠٧ م).

٣٤) سُنَنُ أبي داود للإمام أبي داود سُلَيْمَانُ بن الأشعث السجستاني ، تحقيق : محمد ناصر الدين الألباني ، مكتبة المعارف ، الطبعة الثانية (١٤٢٨ هـ - ٢٠٠٧ م).

٣٥) سُنَنُ التِّرْمِذِيِّ للإمام الحافظ محمد بن عيسى بن سورة التِّرْمِذِيِّ ، تحقيق : محمد ناصر الدين الألباني ، مكتبة المعارف ، الطبعة الثانية (١٤٢٨ هـ - ٢٠٠٧ م).

٣٦) سُنَنُ النَّسَائِيِّ للإمام أبي عبدالرحمن أحمد بن شعيب بن علي الشهير بـ(النَّسَائِيِّ)، تحقيق : محمد ناصر الدين الألباني ، مكتبة المعارف ، الطبعة الثانية (١٤٢٩ هـ - ٢٠٠٨ م).

٣٧) سُنَنُ ابْنِ مَاجَةَ، للإمام أبي عبدالله محمد بن يزيد القزويني الشهير بـ(ابْنِ مَاجَةَ)، تحقيق : محمد ناصر الدين الألباني ، مكتبة المعارف ، الطبعة الثانية (١٤٢٩ هـ - ٢٠٠٨ م).

- ٣٨) سُنَن الدارِ قُطْنِي، للإمام الحافظ علي بن عُمر الدارِ قُطْنِي، تحقيق: مجدي بن منصور بن سي الشورى، دار الكتب العلمية، الطبعة الثانية (١٤٢٤هـ - ٢٠٠٣م).
- ٣٩) المُسْتَدْرَك على الصحيحين للإمام الحافظ أبي عبد الله الحاكم النيسابوري، تحقيق: صالح اللحام، دار ابن حزم، الطبعة الأولى (١٤٢٨هـ - ٢٠٠٧م).
- ٤٠) صَحِيح ابْنِ حِبَّانَ للإمام أبي حاتم محمد بن حبان الخراساني، تحقيق: حقوق أصوله وخرَجَ أحاديثه: الدكتور الشيخ خليل مأمون شيحا، دار المعرفة، الطبعة الأولى (١٤٢٥هـ - ٢٠٠٤م).
- ٤١) المُعْجَم الكبير للحافظ أبي القاسم سليمان بن أحمد الطبراني، حَقَّقَهُ وَخَرَّجَ أحاديثه حمدي عبد المجيد السلفي، مكتبة الأصالة والتراث، الطبعة الأولى (١٤٣١هـ - ٢٠١٠م).
- ٤٢) سُنَن الدَّارِمِي للإمام أبو محمد بن عبد الرحمن بن الفضل بن بهرام الدارمي، حَقَّقَهُ وَشَرَحَ الفَاظَهُ وَجَمَلَهُ وَعَلَّقَ عَلَيْهِ وَوَضَعَ فَهْرَسَهُ: الأستاذ الدكتور مصطفى ديب البغا، دار المصطفى، الطبعة الأولى (١٤٢٨هـ - ٢٠٠٧م).
- ٤٣) مشكاة المصابيح، تأليف: محمد بن عبد الله الخطيب التبريزي، تحقيق: محمد ناصر الدين الألباني، المكتب الإسلامي، الطبعة الثانية (١٤٠٥هـ - ١٩٨٥م).
- ٤٤) إرواء الغليل في تخريج أحاديث منار السبيل، تأليف: محمد ناصر الدين الألباني، المكتب الإسلامي، الطبعة الثانية (١٤٠٥هـ - ١٩٨٥م).
- ٤٥) السراج المنير في ترتيب أحاديث صحيح الجامع الصغير، للحافظ جلال الدين السيوطي، العلامة محمد ناصر الدين الألباني، رتبهُ وَعَلَّقَ عَلَيْهِ: عصام موسى هادي، دار الصديق، الطبعة الثانية (١٤٣٠هـ - ٢٠٠٩م).
- ٤٦) السنن الكبرى تصنيف: الإمام أبي عبد الرحمن أحمد بن شعيب النسائي، تحقيق: دكتور عبد الغفار سليمان البنداري، وسيد كسروي حسن، دار الكتب العلمية بيروت - لبنان، الطبعة الأولى (١٤١١هـ - ١٩٩١م).
- ٤٧) سلسلة الأحاديث الصحيحة، تأليف: مُحَمَّدُ ناصر الدين الألباني، رحمه الله، مكتبة المعارف للنشر والتوزيع، الرياض، الطبعة الأولى.

نیوه روک

بابهت	لاپه ره
پیشه کی نهم تفسیره به گشتی.	۵
پیشه کی نهم بهرگه.	۹
ری خوشکردن : پیناسه ی سووره تی (التوبه) و بابه ته کانی له ههشت برگه دا.	۱۰
نهم ناوانه ی که لهم سووره ته هه لدراون.	۱۲
له باره ی نه بوونی (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ) هوه له سه ره تای سووره تی تهویه وه.	۱۵
خاله هاویه شه کانی نیتوان سووره تی نه نفالو سووره تی تهویه.	۲۳
زه قترین جیاوازی و تایبه تمه ندیه کانی سووره تی (التوبه).	۲۹
دابه شکردنی جوگرافیای نایه ته کان.	۳۷
دورسی یه گهم : نایه ته کانی (۱ - ۱۶) لهم شازده نایه ته دا خوی کاربه جی به گشتی باسی چۆنیه تی هه لسو کهوتی ده ولته تی نیسلامی له گه ل کافرو هاویه ش بو خوا دانره کان ده کات، چ نهوانه ی که په یمانو به لئینان له گه ل مسولمانان دا هه یه و پییه وه پابه نندن، که نهوانه ده بی مسولمانان وه کو هاویه په یمان له گه لئان دا مامه له بکه نو، هه چ که مو کوریه که له لای نهوانه وه نه بی، وه چ نهوانه ی که به لئینو په یمانیان له گه ل ده ولته تی نیسلامی دا هه یه و پییه وه پابه نندن، که نهوانه پیوسته وه که په یمانش کین مامه له یان له گه ل دا بکری، هه ره ها له میانی نهم چوارچییه دا نامازه به چند مه سه له یه کی دیکه ش کراوه.	۵۷
چهند ده قتیکی روونکه ره وه ی مه بهستی نایه ته کانی سه ره تای (توبه) .	۹۰
شش هه لوه سه له بهرده م نهم نایه ته موباره که و! (نایه تی : ۳).	۹۶
کورته باسیک له باره ی نایه تی ژماره (۵) ی سووره تی (توبه) هوه. ناگوچی نیسلام به زور به سه ره خه لک دا به سه پینتری.	۱۰۵
سی راستی مه زن که لهو نایه ته {نایه تی ژماره (۵)} وهرده گیرین.	۱۱۰
وهرگرتنی سه رانه (جزیه) شتیکی حه تمی نیه.	۱۱۷

لاپەرە	بابەت
۱۲۲	روونکردنەۋەبەك لەبارەى نەسخەۋە .
۱۳۰	قەسەى كۆتايى دەربارەى ئايەتى ژمارە (۵)ى سوورپەتى (توبە).
۱۵۱	سەرنجدانى پىنچ تەعبىرو وشەى نەم ئايەتە : (ئايەتى : ۱۲) .
۱۵۴	حوكمى رەخنە لە ئىسلام گرتن و تانە لىئدانى .
۱۶۰	شىكردنەۋەى چەند وشەبەك { لە ئايەتى : (۱۶) دا } ..
۱۶۳	دەرسى دوۋم : ئايەتەكانى (۱۷ - ۲۲) بەراوردىك لەنىوان ھاۋىشەش بۆ خوا دانەرانو پروادارانو سىفەتەكانى ھەر كامىكىيان دا .
۱۸۰	چەند فەرۋودەبەك لەبارەى مزگەۋتەۋە .
۱۸۴	كاروبارە ئىدارىبەكانى قورپەش پىش ئىسلام .
۱۹۲	دەرسى سىيەم : ئايەتەكانى (۲۳ - ۲۷) باسى پىئورەى ئىماندارىتى و خىستنەپروۋى چاكەى خوا بەسەر مەسولمانانەۋە، سەرخىستنى بۆيان لە كاتە سەختەكان دا .
۲۰۷	پىئورە تەرازوۋى مەسولمانەتتى لە ئايەتى ژمارە : (۲۴) دا .
۲۱۶	شەش كورته ھەلۋەستە، لەبەردەم ئايەتى ژمارە : (۲۶) دا .
۲۲۰	پوختەبەك لەبارەى جەنگى خونەينەۋە، لەبەر رۆشناى كىببى (السيرة النبوية) ى (ابن ھشام) دا .
۲۳۸	دەرسى چوارەم : ئايەتەكانى (۲۸ - ۳۳) باسى قەدەغەكردنى ھاۋىشەش دانەران لە مزگەۋتى ھەرام، جەنگكردن دژى خاۋەن كىببە شەرفرۆشەكانو، باسى پوۋچىيى ئايىنە گۆزاۋەكەيانو باسى دژايەتتى ھاۋىشەش دانەران بۆ ئىسلامو مەسولمانان .
۲۵۹	كورته باسەك لەبارەى چەمك و واتاى بىسى (نجاسة) ى كافرانەۋە .
۲۶۷	لىكۆلىنەۋەبەك لەبارەى واتاى ئايەتى (۲۹) و چۆنىەتى مامەلەى قەۋارەى ئىسلامىي لەگەل نامەسولمانان دا .
۲۹۷	دەرسى پىنچەم : ئايەتەكانى (۳۴ - ۳۷) باسى قەدەغەكردنى پەژمەندەكردنى زىپو زىپو سزاي ھەراخچۆرانو، قەدەغەبوۋنى دەستكارىي كوردنى مانگەكانى سال بە پىي ئارەزوو .
۳۱۲	شىۋەكانى مالو سامانى خەلك بەناھەق خواردن لەلايەن شارەزايانى ئايىنەۋە .
۳۱۸	كورته باسەك لەبارەى مالو سامان كۆكردنەۋە .
۳۲۲	راى بەندە لەبارەى كىشەى نىوان (أبوذر) و (معاوية) ۋە .

لاپەرە	بابەت
۳۳۰	مانگە غەربىيە كان .
۳۳۲	ناوى حەوت رۆژە كانى ھەفتە .
۳۴۶	وھلامى دوو پرسىيار .
۳۵۰	دەرسى شەشەم : ئايەتە كانى (۳۸ - ۴۸) باسى سەرزەنشتكىردنى ھەندىك لە مسولمانان بەھزى سىستى نواندىيان بۆ جەنگو فىداكارىيە، باسى كۆچكىردنى پىغەمبەر ﷺ ئەبۇبەكر بۆ مەدىنە، باسى ھەلوتىستى مەردانەي پرواداران و ترسنۆكانەي دەغەلە كان لە بوارى جەنگو جىھاددا .
۳۶۰	پوختەيەك دەربارەي جەنگى تەبوك لە بەر رۆشنايى (السيرة النبوية) ي (ابن هشام) دا .
۴۰۹	قەسەيەك لە بارەي نەسخ نەبوونەھەي ئەم ئايەتەھە (ئايەتى : ۳۹) .
۴۱۹	كورتە باسىك دەربارەي كۆچكىردنى پىغەمبەر ﷺ ھاۋەلەكەي ئەبۇبەكر لە مەككەھە بۆ مەدىنە .
۴۲۰	باسى چۆنىەتى كۆچى پىغەمبەر ﷺ ھاۋەلەكەي لە چواردە بىرگەدا .
۴۵۴	دەرسى ھەوتەم : ئايەتە كانى (۴۹ - ۶۳) باسى دوازده (۱۲) ھەلوتىستى خىراپى دەغەلە دىنە خۆشە كان لە جەنگى تەبوك دا .
۴۹۵	كورتە باسىك لە بارەي ئەو ھەشت جۆرە كەسانەھە كە زەكاتىيان پىدەھى .
۵۱۲	دەرسى ھەشتەم : ئايەتە كانى (۶۴ - ۷۰) پىناسە كىردن و پەردە لە سەر ھەلمالىنى موناڧىق و دىنە خۆشە كان، خىستەنەرووى پىنج سىڧەتى بىنەرەتتىيان، باسى سەرەنجامى شوومى شەش لە گەلانى پىشوروى بە ھىلاك چوو .
۵۴۳	دەرسى ئۆيەم : ئايەتە كانى (۷۱ - ۷۲) پىناسەي پرواداران بە شەش سىڧەتى سەرەكىيان و سەرەنجامى خىريان .
۵۵۸	دەرسى دەيەم : ئايەتە كانى (۷۳ - ۸۰) باسى تىشكى زىاتر خىستەنە سەر موناڧىقە كان و ھەلوتىستە خراپە كانىيان و سەرەنجامى شوومىيان .
۵۹۵	دەرسى يازدەيەم : ئايەتە كانى (۸۱ - ۸۹) باسى ھەلوتىستى نەرتىيانەي موناڧىق و دىنە خۆشە كان، چۆنىەتى مامەلە كىردنى پىغەمبەر ﷺ خوا پرواداران لە گەلىيان دا .
۶۲۲	ئىشكالىك لە نىتوان ئەم ئايەتەھە چەند رىۋايەتتىك دا (ئايەتى : ۸۴) .

بابەت	لاپەرە
دەرسی دوازدەهەم : نایەتەکانی (۹۰- ۱۰۶) باسی چەند کۆمەڵتێکی جۆراوجۆر لە پێکھاتەکانی مەدینە و عەرەبە خێلەکییەکانی دەرووبەری، بە چاک و خراپە وەو، تیشک خستەسەر ناخ و نۆوەرۆکیان و چۆنیەتی هەلس و کەوت لە گەڵ کردنی، لە لایەن پیغەمبەری خوا ﷺ و برۆادارانەو .	۶۳۹
دەرسی سێزدەهەم : نایەتەکانی (۱۰۷- ۱۱۰) باسی پروداوی دروستکردنی مزگەوتی (ضرار) لە لایەن مونا فیکە کانهو و سووتینرانی لە لایەن پیغەمبەرەو ﷺ لە گەرمە ی جەنگی تەبووک دا .	۷۱۳
بەرچاوی روونییەک لە بارە ی ئەم چوار نایەتە، بە سەرھاتی : (مسجد الضرار) .	۷۲۰
دەرسی چوار دەهەم : نایەتەکانی (۱۱۱- ۱۱۲) باسی کپینی خوا بۆ گیان و سامانی برۆاداران لە بەرانبەر بە هەشت داو، نۆ سیفەتی بنەرەتیی برۆاداران ی راستە قینە .	۷۳۹
دەرسی یازدەهەم : نایەتەکانی (۱۱۳- ۱۱۶) باسی ناگادارکردنەو ی پیغەمبەری خوا ﷺ و برۆاداران کە بۆیان نیە داوای لیبوردن لە خوا بکەن بۆ خزمە کافرەکانیان	۷۵۹
چوار ریبوایت لە بارە ی هاتنە خواری نایەتی : (۱۱۳) هەو	۷۷۴
دەرسی شانزەهەم : نایەتەکانی (۱۱۷- ۱۱۹) باسی تۆبە لێوەرگیران و لیبوردنی پیغەمبەری خوا ﷺ و کۆچکەر و پشتیوانان بە گشتی و (کعب بن مالک) و (هلال بن أمية) و (مرأة بن الربیع) .	۷۸۴
بە سەرھاتی کەعبی کوری مالیک و دوو هاو ئەکە ی .	۷۹۱
دەرسی حەفدەهەم : نایەتەکانی (۱۲۰- ۱۲۳) باسی چەند نامۆژگاریی و پرتنمایەکی خوا بۆ پیغەمبەر ﷺ و برۆاداران لە بواری جەنگ و جیهاددا .	۸۱۷
قەسە یەک لە بارە ی نەسخ کردنەو ی ئەم نایەتە (۱۲۲) هەو، بۆ نایەتەکانی دیکە .	۸۴۱
دەرسی هەژدەهەم : نایەتەکانی (۱۲۴- ۱۲۷) باسی هەلۆتستی نەرتینیانە ی برۆاداران لە بەرانبەر دابەزینی قورئان داو، هەلۆتستی نەرتینیانە ی مونا فیک و دلنە خۆشەکان لەو بارەو .	۸۴۶

بابەت	لاپەرە
دەرسی نۆزدهیەم : نایەتەکانی (۱۲۸ - ۱۲۹) باسی نامۆزگاریی خوای میهرەبان بۆ مرۆڤایەتی لەبارەى پیغەمبەرى خاتەمه‌وه‌و، ریتنمایى کردنى پیغەمبەرى خوا ﷺ بۆ هەلس وکەوتى له بەرانبەر نەیارانى دا .	۸۶۶
سەرچاوه‌کان .	۸۷۵
نیوهرۆک .	۸۷۹